

Pedra i poder

El Palau Major de Barcelona

Pedra i poder

El Palau Major de Barcelona

Ramon J. Pujades i Bataller

amb la col·laboració de Maria Toldrà en l'edició i la traducció dels textos

*A Marina,
senyora dels petits palaus dels nostres cors
i jove sobirana dels camins de la seua vida*

Sumari

- 13 **Palau, ciutat, museu**
15 **Introducció**
19 **criteris d'edició dels documents**
- CAPÍTOL 1
- 21 **La progressiva ampliació de la planta i l'evolució del context urbà**
23 Primeres referències al Palau Comtal
24 El Palau del Bisbe d'època visigòtica i la casa mitgera de l'any 924
27 Les estructures comtals preromàniques
29 La *cort comtal* i els seus accessos
37 La Porta Major, els *bancs* del mercat i el *Farratginal*
44 La Plaça de la Corretgeria
49 La formació de la Plaça del Palau Reial o del Rei
64 Abans de la Plaça de Sant Iu
69 El carrer dels Comtes, el Pla de la Seu i la Baixada de la Canonja
- CAPÍTOL 2
- 93 **El Palau Comtal romànic**
95 **Les estructures romàniques**
98 La façana anterior o principal
105 La façana posterior
110 Els tancaments de llevant i ponent, i les voltes romàniques
116 Les estances residencials de les plantes superiors
120 *L'aula o cambra major* romànica
124 La integració de la muralla romana: la capella i la cuina comtals
- 130 **La datació: el palau de Ramon Berenguer I**
132 **Testimonis d'intervencions als segles XII i XIII**
- CAPÍTOL 3
- 139 **Primeres estructures gòtiques: la nova cuina i la Capella Reial de Santa Maria**
143 **La cuina reial gòtica de la Casa de la Farina**
148 **La Capella Reial de Santa Maria (després de Santa Àgata)**
148 La construcció de la nau
154 La sagristia i el campanar
157 La conclusió del temple
164 **Les reformes de Pere el Cerimoniós**
164 La construcció de la capella de Sant Jordi o de la reina
167 La remodelació de l'altar major
169 D'altar de Sant Nicolau a capella de la tribuna: la desapareguda galeria bífora
171 La rectoria i el condicionament de la sagristia
176 **Els retocs de la primera meitat del segle xv**
179 **La gran reforma de Pere de Portugal**
179 L'altar major: el retaule de Jaume Huguet i el nou cadirat de Miquel Prats i Pere Duran
187 La nau: renovació de portes i finestrals per mestre Jacques i Terri de Metz i decoració de l'enteixinat per Alfonso Rodríguez
192 Les noves reixes tardogòtiques d'Antoni Sureda
194 **Parròquia palatina mercedària i museu d'antiguitats**

CAPÍTOL 4

- 205 **El palau petit o cos gòtic intermedi**
- 207 **Analitzar una estructura desapareguda: la llicència de la inversió cronològica**
- 209 **Els darrers moments: l'abandonament, la demolició i la recreació historicista actual**
- 212 **L'estructura general en 1832 i el seu contrast amb els alçats històrics pervinguts**
- 220 **Els canvis a la coberta del segle XVIII**
- 222 **Les dues plantes superiors**
- 222 L'època moderna: el «*quarto del inquisidor primero*»
- 237 L'època baixmedieval: l'*apartament reial*
- 258 **La planta noble i la segona planta**
- 258 L'Acadèmia de Medicina i l'Escola de Clínica a l'espai històric de l'Arxiu Reial
- 259 L'Arxiu Reial
- 269 **La creació renaixentista d'una planta semisoterrània: la sala del consistori del Mestre Racional**

CAPÍTOL 5

- 277 **La reforma progressiva de les estructures romàniques i l'annexió de la Casa de les Escrivanies**
- 279 **Els canvis a les voltes romàniques**
- 279 L'Arxiu del Mestre Racional i l'*arxiu de les portes ferrades*
- 289 La volta posterior: la continuïtat dels estables i els magatzems
- 290 **Reformes de les plantes superiors abans de la demolició de 1359**
- 290 La crugia posterior: l'actualització de l'*aula major* romànica i la galeria dinàstica d'Aloi de Montbrai

- 299 Les crugies anterior i central: el condicionament de les estances residencials

- 300 **L'annexió de la Casa de les Escrivanies**

CAPÍTOL 6

- 309 **La sala de parament o Tinell**
- 311 **Algunes qüestions preliminars**
- 311 La denominació
- 315 La restauració historicista
- 316 Cronologia i gestió de les obres
- 319 **La construcció i les primeres reformes**
- 319 Demolició de les estructures romàniques
- 319 Preparació de la façana principal
- 321 Façana posterior: el mur intern de regularització
- 322 Els arcs i la coberta original
- 327 Els canvis del segle xv
- 329 **Un marc arquitectònic per a l'exaltació de la monarquia**
- 329 El rei en majestat: la sala del tron i el seu setial
- 337 La majestat difunta: les cerimònies fúnebres
- 344 Altres usos oficials i cortesans
- 347 Les cessions temporals a tercers

CAPÍTOL 7

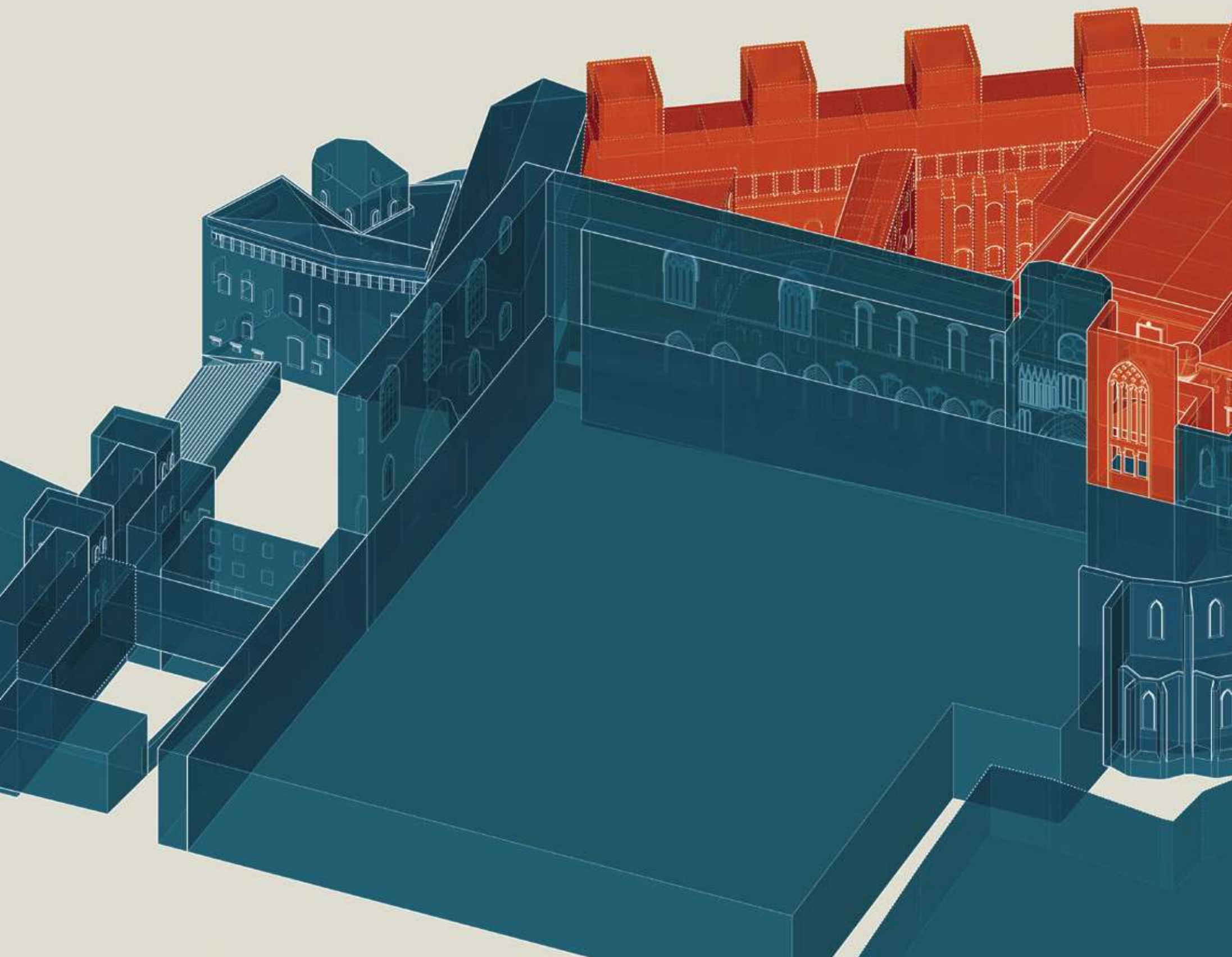
- 355 **El Palau de Santa Eulàlia, el verger gòtic i l'annexió de la Casa del Sagristà**
- 357 **El Palau de Santa Eulàlia i les galeries inicials del verger**
- 357 La renovació de l'estructura heretada
- 359 L'ala septentrional i les galeries
- 365 El recreixement dels anys setanta del segle xiv

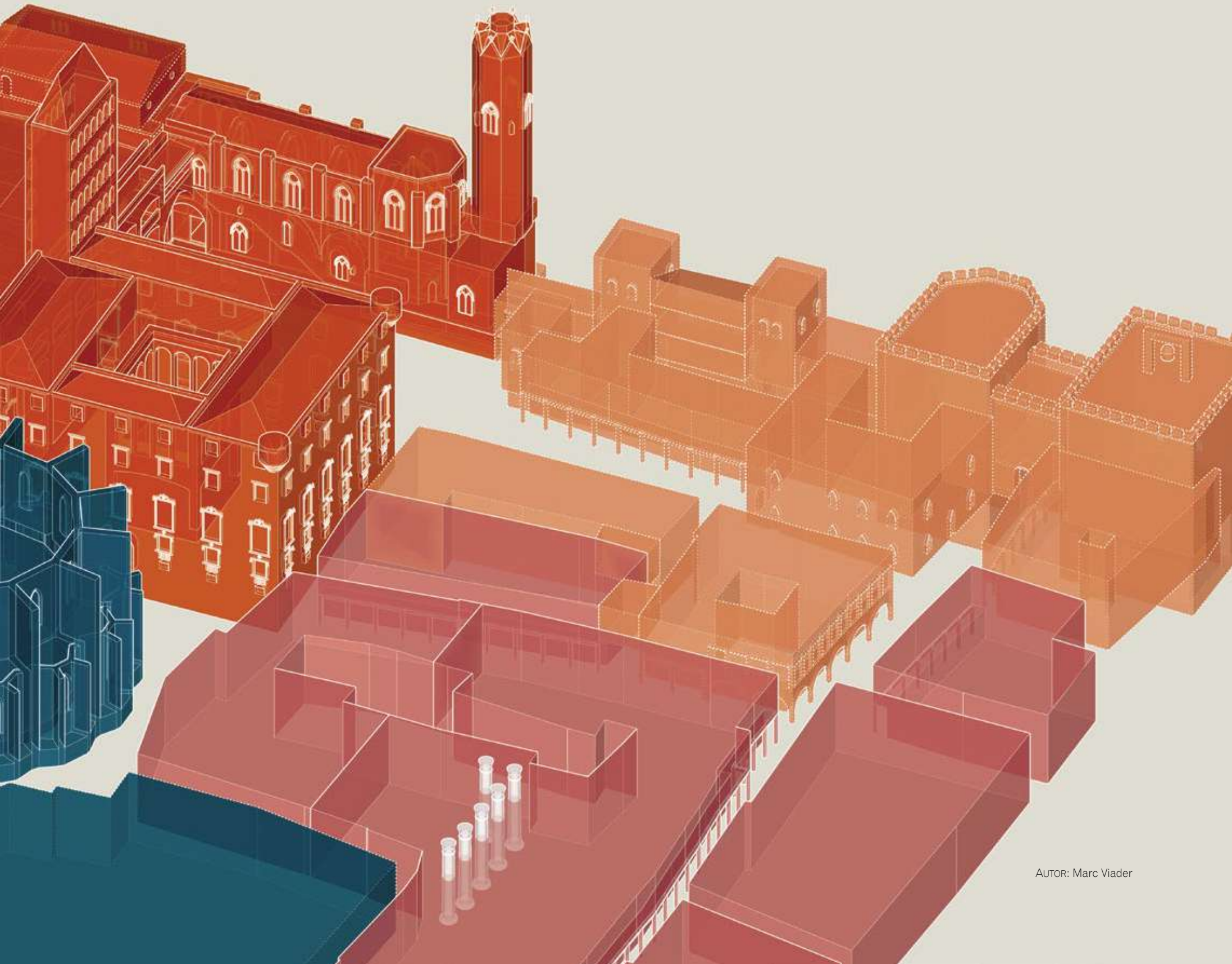
- 367 **El verger o pati dels tarongers**
368 L'arribada de l'aigua corrent i la construcció de la bassa
370 Les estructures adossades a la muralla romana
372 **L'annexió de la Casa del Sagristà**
374 La Casa dels Capellans del Rei i la Casa de la Guarda-roba
377 La Casa de la Batllia General de Catalunya
- CAPÍTOL 8
- 387 **Les reformes del segle xv**
389 **L'ampliació de Martí l'Humà**
390 Primeres actuacions: l'ampliació de les estructures palatines del carrer de les Escrivanies i la Freneria
417 Les obres al *verger major*, els espais de la reina i el monestir de les Santes Relíquies
428 **L'adequació de les estances de la reina sota la lloctinència de Maria de Castella**
431 **«Paine pour joie»: la darrera actualització de l'àrea residencial en temps de Pere de Portugal**

CAPÍTOL 9

- 453 **El palau dels tribunals reials**
455 **L'establiment del Sant Ofici**
456 La Inquisició al Palau Major
460 **La gran reforma renaixentista: el Palau del Rei d'Antoni Carbonell**
462 La primera fase: les sales de l'Audiència
470 La segona fase: la *sala del negoci*, la Plaça de Sant Iu i la culminació de l'avantsala de l'Audiència
474 La tercera fase: el Palau del Lloctinent i els mobles de la *sala del negoci*

- 490 **El Palau de la Inquisició**
490 La detallada descripció de l'any 1560
496 Les obres del 1569
499 Els bombardejos de 1697 i 1714 i les seves reparacions
502 La Inquisició davant del trasllat del convent de Sant Antoni i Santa Clara al Palau Major
510 **La darrera etapa del Sant Ofici a Barcelona**
510 La nova Casa de l'Alcaid
513 Les darreres actuacions i la destrucció final
- 527 **Epíleg**
529 **Bibliografia**
537 **Crèdits fotogràfics**
540 **Índex onomàstic**

AUTOR: Marc Viader

Palau, ciutat, museu

La recerca ha estat decisiva per a la renovació de gran part del MUHBA, en la seva transformació de museu de la ciutat en museu de la ciutadania. Ho ha estat tant pel que fa a la renovació de la historiografia, perquè la història urbana és la base que sustenta el que es relata i mostra al museu, com pel que fa al patrimoni històric i artístic. Entre les obres que veuran la llum al llarg de 2023, en què se celebren els 80 anys del museu, destaca la que aquí ens ocupa sobre el Palau Major de Barcelona.

Quan a principis de la dècada de 1940, enmig del desert moral i cultural de la postguerra civil, Agustí Duran i Sanpere va proposar, i va aconseguir, organitzar el Museu de la Ciutat a partir de la Casa Padellàs, i va traslladar-hi la mostra sobre Barcelona de l'Exposició Internacional de 1929, completava el seu projecte un recorregut per la Bàrcino romana recentment excavada i pel conjunt format pel Tinell –redescobert durant la guerra civil– i la capella de Santa Àgata, amb la previsió de connectar-los amb la reconstrucció de l'avantcambra. Alhora, una altra part del palau s'incorporava al veí Museu Marès, que s'acabava de constituir.

El Palau Major entrava així dins l'esfera de les institucions públiques culturals, en el marc de l'operació Barri Gòtic que va propiciar, en les dècades de 1940 a 1960, múltiples restauracions historicistes sectorials, algunes molt acurades d'acord amb els criteris del moment, elaborats sobretot per Adolf Florensa, i d'altres francament menys afortunades. El palau fou aviat objecte de nous estudis, com la tesi d'Anna Maria Adroer, *El Palau Reial Major de Barcelona*, publicada finalment el 1978. Després va venir una època llarga d'intervencions limitades i de recerques sectorials, fins arribar al segle present.

Amb vista a la reforma en curs del museu de la ciutat, resultava imprescindible adequar de nou els espais expositius del conjunt de la Plaça del Rei. En el cas que ens ocupa, MUHBA Palau Major es converteix en una unitat diferenciada dins del museu, dedicada als temps medievals i postmedievals. En foren primícia l'exposició *Barcelona capital mediterrània*, de 2019, que va permetre ubicar una part de la nova exposició estable al Tinell, i la instal·lació el 2021 del derelict *Barceloneta*, del segle xv, a l'avantcambra. Més recentment, s'ha refet la museografia als espais de Voltes, sota el Tinell, i s'espera poder abordar en un futur proper alguns aspectes cabdals de l'Edat Moderna a la galeria sobre el Pati del Verger, en connexió amb la sala de l'Audiència o Tinellet, i a la sortida per la Plaça de Sant Iu.

Cal subratllar la connexió íntima amb el Museu Marès, tan conscient com el MUHBA de compartir un espai excepcional, motiu pel qual ja hi ha hagut col·laboracions diverses entre ambdues institucions en temps recents. El Museu Marès també ha realitzat i continua realitzant, per part seva, treballs molt importants per actualitzar els seus espais i les seves col·leccions i activitats dins del complex, Pati del Verger inclòs, d'acord amb la seva missió.

Tot plegat ja serien raons suficients per apel·lar a la necessitat d'un coneixement renovat del Palau Major, però no deixarien de ser motius circumstancials davant d'un fet evident de molt més pes: la dissociació entre la rellevància històrica i artística del conjunt monumental i la seva percepció fragmentària per part dels barcelonins i les barcelonines i dels visitants de la ciutat. Una dissociació que no es va resoldre amb la manera que alguns espais de l'antic palau foren incorporats dins del projecte historicista del Barri Gòtic, fa tres quarts de segle.

Per millorar el coneixement de l'enrevessada trajectòria del complex palatí, eco per ella mateixa de la història de Barcelona com a ciutat i com a capital, es requeria una investigació a fons, a partir tant de les fonts escrites, gràfiques i fotogràfiques com de l'aplicació de noves tecnologies, amb l'escanejat làser i la restitució tridimensional del palau i els espais al seu entorn al llarg del temps. Cal subratllar aquí la col·laboració del Laboratori de Modelització Virtual de la Universitat Politècnica de Catalunya, així com els treballs de Reinald González en la lectura de paraments. Tot plegat permetrà, a més, una presència completa del Palau Major en el futur MUHBA virtual, a disposició dels ciutadans que vulguin gaudir-ne lluny de Barcelona.

El Palau Major podrà així mostrar millor el seu lloc en la història de la ciutat, com a espai de representació política en relació amb la monarquia i els poders de l'Estat, en temps medievals i moderns, i com a espai d'art remarcable. Aquest estudi ajuda a posar en relleu la relació entre tots els seus components, dispersats avui entre múltiples institucions i entre diverses titularitats: el municipi de Barcelona, la Generalitat de Catalunya i l'Administració General de l'Estat.

Cal felicitar Ramon Pujades pel rigor del treball que efectua, que ha comptat amb el suport de l'equip del MUHBA, del qual Pujades forma part,

i dels col·laboradors del museu. Mereixen una menció especial, perquè han anat molt més enllà del seu encàrrec professional, la complexa i delicada revisió i traducció de les notícies històriques de Maria Toldrà, l'acurada edició d'Ana Shelly i la *mise en page* –com en diuen amb elegància els francesos– de Carlos Ortega.

Tornant al principi, el que teniu a les mans és, tot comptat, una obra mestra i un treball estratègic per a la renovació historiogràfica i patrimonial que s'ha impulsat en el marc dels vuitanta anys del museu de la ciutat. L'excel·lent introducció que en fa en l'apartat següent el seu autor m'eximeix de comentar la disposició dels arguments i materials d'aquesta revisió completa del que fins ara se sabia del Palau Major de Barcelona.

Joan Roca i Albert
Director del MUHBA

Introducció

L'any vinent, 2024, es compliran onze segles del primer esment documental que situa inequívocament el Palau Major o Palau Vell de Barcelona a la mateixa àrea urbana que continua ocupant avui. No debades, doncs, la posterior caixa estructural romànica que ha pervingut, a més d'aprofitar notòries restes estructurals tardoromanes com a banqueta de fonamentació, encara integra en alçat una arista visigòtica, com tindrem ocasió d'estudiar. El Palau Major constitueix així, sense cap mena de dubte, un dels complexos patrimonials més antics i rellevants de la ciutat de Barcelona.

Tanmateix, si provem de demanar als barcelonins que ens indiquin com adreçar-nos-hi, descobrirem amb sorpresa que la gran majoria no saben ni de què els estem parlant. Si introduïm el terme «reial» entre el substantiu i l'adjectiu, és a dir, si el denominem Palau Reial Major –com acostumen a fer el medievalisme i la història de l'art, malgrat que el complex tan sols va ser residència reial durant tres segles curts dels almenys onze d'existència–, segurament acabaran adreçant-nos a Pedralbes, atesa la ubicació de la parada de metro que porta el nom de «Palau Reial». Només tindrem una mica més de sort si mencionem alguna de les seves parts més espectaculars, com el Tinell o la Capella de Santa Àgata, perquè en haver servit de marc arquitectònic a una intensa activitat cultural a les darreres dècades, aquests espais palatins han pogut deixar una empremta més profunda en la memòria del públic assistent.

La realitat descrita no és casual. És el resultat de la segmentació i el tancament del complex palatí derivats de la instal·lació de les diferents institucions religioses que el van anar ocupant durant els segles de l'edat moderna. A l'adjudicació del culte de la Capella Reial a l'orde de la Mercè, atorgada per Alfons el Magnànim als anys vint del segle xv, i la cessió a la Inquisició de bona part del complex palatí feta per Ferran el Catòlic abans d'acabar la mateixa centúria, encara es va afegir, al segle xviii, el trasllat del convent de Sant Antoni i Santa Clara als sectors que fins llavors havia custodiat la Generalitat i ocupat la Reial Audiència de Catalunya. La Inquisició i el convent anaren adaptant els espais rebuts a les seves necessitats, fins a fer invisibles per a la ciutadania la major part de les estructures palatines. El procés, que també podem analitzar amb detall, es va veure culminat finalment amb la destrucció parcial que va patir el conjunt arran de la desamortització del sector conegut llavors com a Palau de la Inquisició, als anys trenta del segle xix.

D'aquesta manera, les úniques parts del Palau Major que van romandre patents i accessibles per a la ciutadania barcelonina de l'època contemporània van ser la Capella de Santa Àgata i el Palau del Lloctinent, i al preu d'una reconversió com a seus d'institucions culturals que encara va aigualir més el seu caràcter tradicional d'espais polítics de primer ordre. Calgué esperar fins als inicis de la Guerra Civil de 1936-1939 perquè l'expulsió violenta de les monges benetes permetés redescobrir el Tinell gòtic, amagat sota la pell de rajola i guix que l'havia transformat en l'església de Santa Clara. L'adquisició municipal i la restauració de postguerra el van retornar, esplendorós, als barcelonins, junt amb les voltes romàniques que el sostenen i un verger historicista recreat a partir dels pocs vestigis medievals que hi havien restat dempeus. Nogensmenys, en veure's assignats aquests espais als dos nous museus municipals creats aleshores, el Museu d'Història de la Ciutat i el Museu Frederic Marès, l'esforç per recuperar la noció de gran palau reial gòtic que representava la restauració historicista dirigida per Adolf Florensa es va veure parcialment frustrat per la consegüent segmentació de la visita al complex patrimonial que ha persistit fins ara, i que avui ambdós museus malden per superar. La comentada percepció fragmentària de la ciutadania ha continuat, doncs, ben vigent, i amb ella la inconsciència col·lectiva d'allò que el Palau Major ha significat realment en la història de la ciutat de Barcelona.

L'amnèsia ha estat tan gran i generalitzada que fins i tot la historiografia especialitzada ha contribuït decididament a consagrar aquella visió fragmentada. El procés ja havia començat a les acaballes del segle xvii i al segle xviii, amb les monografies dedicades pel pare Ribera a la Capella Reial i per Domingo de Aguirre al Palau del Lloctinent, on les referències a la resta del conjunt són meres aportacions per contextualitzar l'anàlisi de les parts que centraven la seva atenció respectiva. El va continuar la historiografia positivista del segle xix i de les primeres dècades del segle xx, malgrat que va exhumar moltes notícies històriques d'extraordinària importància per al coneixement de l'evolució i els usos del Palau Major. En destaquen particularment, en aquest sentit, les aportacions de Josep Maria Madurell i Marimon, a qui no agraïrem mai prou el seu ingent esforç de localització de notícies històriques medievals. Una vegada més, però, només s'arribà a articular un relat interpretatiu més extens i detallat en el cas de la Capella Reial, gràcies a la seva condició de fita del gòtic català primerenc i al citat precedent del pare

Ribera. No va ser fins als anys vuitanta del segle xx que l'antiga directora de l'aleshores Museu d'Història de la Ciutat, Anna Maria Adroer, va escriure la primera monografia que tractava d'entendre l'estructuració del Palau Major com un conjunt articulat de nombrosos espais assignats a funcions més o menys específiques segons el cas. Tot i que l'exercici es va centrar en el breu regnat del rei Martí l'Humà i, per tant, en només 14 anys dels 1.100 de vida evolutiva documentada del complex patrimonial –amb tots els problemes interpretatius que es derivaren del mal coneixement del conjunt que havia heretat aquell monarca–, l'obra va contribuir decididament a millorar la percepció del conjunt monumental medieval com al gran palau d'una monarquia mediterrània que va arribar a ser. L'obra d'Adroer va servir així de base per a les breus panoràmiques de conjunt que s'han publicat posteriorment en les grans obres de referència sobre el romànic i el gòtic català, les quals es van veure completades just abans de concloure el segle per un erudit estudi sobre els sectors custodiats pel Museu Frederic Marès publicat per Ernest Ortoll. En tot cas, una flor –o dues– no fa estiu, i menys quan la seva circulació resta essencialment circumscrita als medievalistes i als historiadors de l'art medieval.

En prendre consciència d'aquesta situació, l'actual direcció del MUHBA va copsar que un dels aspectes en els quals calia treballar amb més decisió era la divulgació relativa al complex patrimonial del Palau Major, per a la qual les tecnologies digitals ja començaven a oferir, en iniciar-se la segona dècada del segle XXI, un ventall de possibilitats absolutament inimaginables pocs anys abans. Per descomptat, i atès que no es pot dur a terme una divulgació seriosa quan no hi ha un coneixement prou sòlid a la base, es va obrir una línia de recerca metòdica i ambiciosa destinada a millorar el coneixement existent sobre el gran conjunt medieval i renaixentista que ha arribat fins als nostres dies. Els treballs van començar amb l'encàrrec al VIMAC de la UPC de l'aixecament amb escàner làser terrestre del núvol de punts del complex patrimonial. Aquesta tecnologia, associada a la fotogrametria, permet obtenir una rèplica digital de precisió mil·limètrica, a partir de la qual es pot aconseguir qualsevol tipus de planimetria extremadament fiable i de reproducció digital o física a escala, a més de facilitar el seguiment de l'estat de conservació del monument. Era, per tant, la més adequada per assolir un control profund i estricte de totes les estructures pervingudes, tant en

superfície com a nivell de subsol arqueològic (estructures amortitzades), i per acabar d'entendre com s'havien pogut relacionar entre elles en cada etapa.

Poc després, en incorporar-me a l'equip del museu al desembre de 2014, la direcció va decidir aprofitar la meua condició de medievalista amb una llarga experiència en el tractament de la documentació generada per la monarquia catalanoaragonesa i en l'estudi de la cartografia històrica per iniciar una segona via de recerca. Es tractava de dur a terme una compilació exhaustiva de les fonts escrites i gràfiques que podien aportar informació sobre l'evolució arquitectònica i funcional del complex del Palau Major durant tota la seva història. Era una tasca ingent, que difícilment s'hauria pogut mai dur a terme sense la col·laboració de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Ministerio de Cultura y Deporte), de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, de l'Arxiu Capitular de Barcelona i de molts col·legues investigadors –he de destacar singularment Stefano Cingolani, Philip Banks i Rosa Gregori per la quantitat i qualitat de les dades aportades–, que m'han anat passant amb generositat notícies que trobaven mentre feien recerca sobre altres temes. Controlar tots aquests materials era fonamental no només per conèixer amb més detall les estructures palatines completament desaparegudes i poder contextualitzar així les parts pervingudes; també ho era per contribuir a la datació de les fases i els elements constructius que podria fixar la tercera i última línia de recerca de l'ambiciós projecte en curs: la lectura dels paraments preservats. Per la seva llarga trajectòria en aquest tipus d'anàlisi en edificis barcelonins, la tasca de llegir i datar els paraments va ser assignada a un gran especialista de l'empresa Veclus, Reinald González, a disposició del qual el museu va posar, amb aquesta finalitat, tota la informació que s'havia aconseguit reunir. El resultat són les plantes i els alçats del citat autor que il·lustren aquesta obra.

Va ser amb el suport de les tres columnes estructurals descrites i de les recerques ja publicades als anys precedents per altres col·legues del museu a la revista *Quarhis* sobre les restes romanes i visigòtiques del subsol arqueològic, que vaig poder començar a elaborar aquest primer relat general de l'evolució arquitectònica i funcional del Palau Major al llarg de tota la seva dilatada existència. El relat té dos vessants, dels quals assumeixo la plena responsabilitat intel·lectual, però que de cap manera hauria pogut arribar a construir mai tot sol. El primer és aquesta monografia, que tracta de posar a disposició de tothom i d'articular i interpretar en una argumentació coherent el gran

conjunt d'informació de tot tipus que hem aconseguit reunir. La seva estructura i les seves característiques venen determinades, però, per la necessitat de generar el segon vessant del discurs, un relat gràfic que permetés traduir a un llenguatge universalment comprensible i accessible per Internet unes dades i teories interpretatives que, per la seva extensió i naturalesa erudita, difícilment haurien pogut arribar al públic no especialista en el seu vessant estrictament textual. Només mitjançant aquest segon relat, doncs, el museu podia acomplir amb més eficiència la funció divulgadora de l'avenç del coneixement que té assignada.

Aquesta laboriosíssima tasca de traducció al format gràfic, realitzada sota les meves instruccions per l'arquitecte Marc Viader, no només ha condicionat l'enfocament i l'estructuració del meu relat textual, sinó que ha servit com a veritable laboratori d'experimentació, per anar validant o rebutjant cadascuna de les propostes interpretatives que anaven suggerint les dades reunides. El resultat són cinc models tridimensionals a escala en format CAD amb transparència que representen el complex en cinc moments històrics: els anys 1000, 1079, 1337, 1392, 1410 i 1582. Mostrats successivament, aquests cinc models permeten copsar l'abast de les principals transformacions experimentades pel Palau Major al llarg del temps, fins assolir les formes definitives que li va atorgar la seva darrera gran reforma al segle XVI, i que avui contemplem sensiblement alterades a causa de les reconstruccions historicistes introduïdes per la restauració contemporània, no sempre amb bon criteri. El citat format de dibuix en CAD amb transparència també facilita la relació dels principals elements estructurals interns amb les façanes exteriors, alhora que s'allunya de les recreacions hiperrealistes que poden fer passar per tesi allò que només és una hipòtesi construïda a partir del que sabem. Per extremar encara més les prevencions en aquest sentit, hem tendit a reservar la línia contínua per a les estructures que s'han preservat, ni que sigui a nivell de fonaments, mentre que utilitzem la línia discontinua per dibuixar les parts desaparegudes, tant si hi introdueixen volums merament conceptuals com si en conservem representacions gràfiques o planimètriques fiables que han permès una restitució més detallada. Pel que fa als colors, i tal com indica la clau d'interpretació, el blau representa la titularitat eclesial, el vermell la comtal-reial (intens quan és directa i clar quan es tracta d'estructures cedides en emfiteusi) i el mixt les zones amb propietats compartides per ambdós poders.

La primera versió d'aquests models va ser mostrada al públic i pujada a YouTube l'any 2019, amb motiu de l'exposició *Barcelona capital mediterrània*. Tanmateix, l'avenç de la recerca i les observacions de diversos especialistes han permès anar introduint des de llavors nombroses correccions i addicions, fins arribar a la versió actual, que també incorpora en el model de 1582 una reconstrucció més detallada del Palau de la Inquisició. Per descomptat, en el futur caldrà insistir en aquesta tasca d'actualització per mantenir ajustats els models al ritme dels possibles avenços en el nostre coneixement del complex patrimonial, tot aprofitant que aquest és un dels grans avantatges dels formats digitals sobre els analògics. Cal advertir, però, que, atesa la titularitat del Palau del Lloctinent, que correspon al Ministerio de Cultura y Deporte, el MUHBA només n'ha fet aixecar les façanes exteriors i les zones de contacte directe amb les estructures de titularitat municipal, de manera que la representació del seu pati en el model de 1582 només és una reconstrucció esquemàtica orientativa. També convé aclarir que, a causa de la manca d'acord historiogràfic que existeix sobre la forma i les dimensions de l'antiga catedral romànica de Barcelona (que en aquests models només té la funció de contextualitzar el conjunt palatí objecte d'estudi), hem optat per mantenir en aquesta darrera versió els dissenys proposats en les precedents, perquè és el que figura en les publicacions anteriors del MUHBA. Tot i ser ben conscients dels problemes que presenta, hem pres aquesta decisió per raons de coherència institucional, en atesa que els futurs avenços en la recerca permetin clarificar quina va ser realment la planta del temple romànic desaparegut.

La versió electrònica de tots aquests models (neta i amb escanejat d'elements originals integrats), el vídeo evolutiu i una visita hiperrealista a les parts medievals del complex elaborada pel mateix VIMAC de la UPC –a fi de facilitar una millor comprensió arquitectònica del que ha pervingut– són accessibles gratuïtament per Internet des de la secció «Patrimoni» del lloc web del MUHBA (apartat «MUHBA presencial», àmbit «MUHBA-Plaça del Rei»). En aquest llibre només s'inclouen, per raons òbvies, algunes panoràmiques seleccionades com a il·lustracions finals de cada capítol, a manera de resum gràfic i conclusió del que ja s'hi ha anat exposant.

Com deia, l'enfocament i l'estructura del relat textual il·lustrat que presenta aquesta monografia han vingut determinats per la necessitat de constituir també la justificació científica del relat gràfic acabat de descriure. Un

relat gràfic de restitució del procés evolutiu no pot guardar gaires silencis, perquè els buits distorsionarien encara més la percepció visual del conjunt del que ho poden arribar a fer les hipòtesis interpretatives menys afortunades de les dades disponibles. Ben conscient, però, dels riscos que això implica, i a fi de remarcar la frontera entre la hipòtesi i la tesi –per facilitar la formació d’interpretacions alternatives que puguin generar un debat seriós i contribuir així a l’avenç del coneixement–, he volgut vaccinar el meu relat amb un fort toc positivista que tracta d’atorgar a les fonts el protagonisme que mereixen. No podia ser de cap altra manera perquè, arrasades fins als fonaments, de moltes de les estructures històriques que comentem perquè van formar part un dia del conjunt palatí només en resten, com a darrer testimoni, les difuses i sovint ambigües descripcions textuales que en fan la documentació administrativa o la literatura. En tots aquests casos s’acompleix, doncs, el vers llatí de Bernat de Morliac adaptat i popularitzat per Umberto Eco com a conclusió de la seva novel·la més coneguda: «*Stat Roma pristina nomine, nomina nuda tenemus*» / ‘L’antiga Roma perviu només pel nom, conservem paraules nues’.

Atesa aquesta importància cabdal de la paraula escrita com a darrer testimoni del que ja no existeix, cadascuna de les més de 600 notícies històriques editades (llevat d’uns pocs casos amb circumstàncies excepcionals) ha estat transcrita per mi de bell nou des de la font original, i posteriorment revisada, regularitzada, numerada i traduïda del llatí al català quan convenia per una filòloga especialitzada en l’edició de textos medievals i moderns, Maria Toldrà. Les fonts gràfiques, com les textuales, també s’han numerat seguint el mateix sistema de número de capítol més el correlatiu corresponent, de manera que poden aparèixer reproduïdes una sola vegada al lloc més oportú, sigui al text, sigui en nota, però ser igualment invocades en totes les altres parts de la narració que també ho requereixen, amb la qual cosa estalviem l’allargament innecessari d’una obra que ja resulta, tot i això, força extensa. Maria Toldrà també ha assumit la revisió lingüística del meu relat textual que, atesa la matèria, he volgut escriure en català oriental i no en el meu occidental matern, en homenatge a la ciutat que tan càlidament m’ha acollit des de fa molts anys.

Cal manifestar, d’una altra banda, que la recerca que ha permès compilar tanta informació s’ha vist directament beneficiada per l’activitat de tres

projectes de recerca reconeguts i finançats pel Ministerio de Ciencia e Innovación, en els quals he estat autoritzat a participar com a científic a temps parcial per la direcció del MUHBA en els darrers anys: *Ciudad y territorio en la cartografía española: una perspectiva histórica* (CSO2017-87080-P, dir. Francesc Nadal), *Cartografía, delimitación y geopolítica en España, siglos XVII-XIX* (PID2021-126835NB-I00, dir. Francesc Nadal i Jesús Burgueño) i *Movimiento y movilidad en el Mediterráneo medieval: personas, términos y conceptos* (PGC2018-094502-B-I00, dir. Roser Salicrú). També que la coordinació editorial d’una obra tan complexa com aquesta ha estat assumida per Ana Shelly, mentre que Carlos Ortega n’ha realitzat el disseny gràfic i Jaume Capsada, la supervisió del procés d’edició i impressió.

Finalment, volem agrair molt especialment als nostres veïns cotitulars del complex patrimonial del Palau Major, el Museu Frederic Marès i l’Arxiu de la Corona d’Aragó (Ministerio de Cultura y Deporte), la seva inestimable col·laboració facilitant-nos l’accés a tots els sectors sota la seva custòdia que ens ha convingut aixecar, estudiar i fotografiar. Als seus directors i personal, com a tots els altres col·legues i investigadors que han col·laborat en el projecte d’una manera o d’una altra, moltíssimes gràcies. Els encerts que pugui contenir aquesta obra han de ser considerats també mèrit seu, mentre que els errors són atribuïbles exclusivament a la responsabilitat de qui signa.

Barcelona, 12 de gener de 2023

Ramon J. Pujades i Bataller
Tècnic de recerca del MUHBA

criteris d'edició dels documents

Respectem en general la grafia dels documents d'arxiu transcrits a partir del seu original, als quals hem aplicat els criteris d'edició que segueixen:

- Separem les paraules segons la normativa actual, però mantenim els usos dels escriptors en les formes contractes de l'article i les combinacions pronominals davant de vocal o vocal precedida de *h* (per ex.: «*del any*», «*que·m havets*»).
- Utilitzem les majúscules seguint criteris moderns.
- Accentuem els textos romànics segons les normatives corresponents. Per als diacrítics catalans, però, accentuem «àls», «éls» ('ell'), «là» ('allà') i «só» ('soc') per facilitar la lectura, així com la primera i la tercera persona del present d'indicatiu del verb *haver* quan apareixen sense *h*, també en castellà («é», «à»/«á»).
- Indiquem les elisions amb l'apòstrof; per al català, quan la normativa no les contempla, utilitzem el punt volat (per ex.: «*que·m*»).
- Regularitzem l'ús de *ulv* i de *ilj* en les llengües romàniques, mentre que en llatí es respecten les grafies del manuscrit per a *ilj* semiconsonant (per ex.: «*iuxta*»/«*juxta*»).
- Pel que fa a *clç*, només en regularitzem l'ús davant de *a*, *o* i *u* per raons fonètiques.
- Quant a l'alternança *clt* en els derivats del llatí -*tio*, respectem les grafies dels escriptors tant en els documents llatins com en els romànics (per ex., «*elecció*»/«*deducció*»).
- Transcrivim *ll* per *l·l* només quan la segona és normativa en el català actual.
- Resolem directament les abreviatures segons l'ortografia moderna. Les desenvolupem en la llengua en què es van crear, encara que les trobem inserides en un text en una altra (per ex., «*sol.*» es transcriu sempre «*solidos*» i no «*sous*»). Pel que fa a les abreviatures del nom de la ciutat de Barcelona en documents catalans («*Barchna*», «*Barcna*»), fem la forma llatinitzant «*Barchinona*».

- En el cas de la grafia per a la nasal palatal, avui *ny*, desenvolupem en aquest sentit l'abreviatura *y* + barra de nasal, que a partir del segle XVI conviu i va cedint lloc a la grafia *ñ*, que respectem.
- Indiquem les llacunes entre claudàtors []; les restitucions de les omissions o salts de lectura de l'escriptor, entre parèntesis (). Marquem entre <> les lletres i els mots sobrats.
- Hem mantingut els errors de còpia dels escriptors, però quan la comprensió del text ho demana, en proposem la correcció precedida de «*(sic per)*».
- En casos excepcionals anotem, al mateix document i entre parèntesis, les incidències de còpia que afecten el contingut i les glosses dels editors, precedides de «*i.e.*».
- Puntuem els textos segons criteris moderns, respectant, sempre que s'ha pogut, l'estructura general del document.

En els impresos antics i els textos citats a partir d'una edició moderna de referència, respectem els criteris seguits pels curadors.

Capítol 1

La progressiva ampliació de la planta i l'evolució del context urbà

Primeres referències al Palau Comtal

La tradició historiogràfica ha tendit a presentar la menció de l'ofici del «*palacii custos*» (guarda del palau) en un document datat el 10 de maig de l'any 1001 com la referència més antiga de la residència comtal barcelonina.¹ El càrrec hi apareix atribuït inicialment a un tal Aeruci, però les subscripcions al peu del document permeten corregir el que havia estat una confusió de l'escrivà: Aeruci ostentava el càrrec de jutge, mentre que el vertader «*palacii custos*» era un altre individu anomenat Queruci o Quetuci.² Per proximitat cronològica, Queruci va ser incorrectament identificat, a més, amb el personatge del mateix nom que figura en un altre document de l'any 990 com un dels presoners capturats per al-Mansur en l'assalt a la ciutat de Barcelona cinc anys abans.³ Tanmateix, la notícia del 990 especifica que aquell dissortat havia mort durant el captiveri a Còrdova, de manera que no podia tractar-se del Queruci de l'any 1001.⁴ La famosa notícia no serveix, doncs, per demostrar que el Palau Comtal ja existia l'any 985. De la mateixa manera, tampoc no aporta cap certesa al respecte l'esment del «*kastellum comitale*» en la venda d'un hort situat al burg de la ciutat el 17 de juny del 990; l'escrivà devia referir-se al Castell Vell, més que no pas a la residència comtal pròpiament dita.⁵

Per contra, Diago ja va aportar, a inicis del segle XVII, una notícia coetània que genera molts menys dubtes, tot i haver passat més desapercebuda per a la historiografia contemporània. Es tracta de la menció expressa de la residència comtal com a marc privilegiat d'exercici de l'autoritat pública del comte en el judici contra Riculf per possessió de moneda falsa, el 28 de març del mateix any 990:

{1.1} *Notitia sub presentia domni Borrelli incliti marchionis conscripta. Anno Incarnationis Dominice DCCCC^o XC^o, indictione IIII^a, in cuius gloriosissimo palatio, intus in ciuitate Barchinnona, residebant conspectui eius: domnus Viuas Barchinnone, gratia Dei pastor, et domnus Gondamarus, Gerundensis chathedrae praesul, aliique nobiles palacii eius (...).*⁶

Trad.: Notícia escrita en presència de l'inclit comte Borrell.

L'any de l'Encarnació del Senyor 990, quarta indició, estant davant seu (*i.e.* del comte), en el seu gloriosíssim palau, dins la ciutat de Barcelona, Vives, per la gràcia de Déu pastor de Barcelona, i Gotmar, bisbe de Girona, i altres nobles del seu palau (...).

Encara és bastant anterior, en tot cas, la menció inequívoca del Palau Comtal que es fa en un document del 24 de desembre de l'any 924, ja destacat en el seu dia per Philip Banks.⁷ En aquesta data, un barceloní anomenat Sal·la va donar a la catedral una casa, les afrontacions i mides de la qual eren les següents:

{1.2} (...) *Et affrontat ipse domus simul cum curte: de circi, in domum episcopale, unde fecit cartam donationis Eroigi[us] ad domum Sancte Crucis, et habet hibidem cubitos XVII et osso; et de orientis adheret se in ipsa cortina de ipso palatio comitale, et habet hibidem XVII et ferco (?); et de meridie iungit in ipsa uia qui pergit ad ipso palatio comitale, et habet hibidem cubitos XVII et osso; de occiduo uero parte inlaterat in ipsa curte episcopale, et habet hibidem cubitos XVII et digita quattuor (...).*⁸

Trad.: (...) La casa, amb la seva cort, afronta pel nord amb la casa episcopal de la qual Ervigi va fer carta de donació a la casa (*i.e.* catedral) de la Santa Creu, i mesura 17 colzes i 1 os; per orient està adherida a la cort petita del Palau Comtal, i mesura 17 colzes i quart; pel sud s'uneix a la via que continua fins al Palau Comtal, i mesura 17 colzes i 1 os; i per la banda d'occident és a tocar de la cort episcopal, i mesura 17 colzes i 4 dits (...).

El Palau Comtal ja s'aixecava, doncs, l'any 924 a llevant del primitiu Palau Episcopal de la ciutat, el qual constituïa, al seu torn, el límit septentrional de la casa objecte de la donació. Segons especifica la notícia, la casa ocupava la cantonada que conformaven la cort catedralícia (per ponent) i un carrer perpendicular que portava al Palau Comtal, que era el seu límit meridional. Un altre document posterior, de l'any 1009, ratifica que a inicis del segle següent la catedral altmedieval encara limitava per aquesta banda, en efecte, amb una cort plena d'arbres que contenia l'antic refectori catedralici, i que funcionava també com a cementiri auxiliar del que existia a la part posterior de la basílica preromànica, a l'àrea ocupada després per l'absis gòtic:

{1.3} (...) *ipsa claustra qui est iuxta ecclesiam Sede Sancte Crucis, qui est circumdata ex pariete petra et calce, et est ibi domus incoata ad*

Trad.: (...) el claustre que hi ha al costat de l'església de la seu de la Santa Creu, que està envoltat de paret de pedra i calç, i allà hi ha la

*refectorium (...). Iungit se iam dicta claustra a parte occidentalis cum ipsa prefata ecclesia et pertingit usque ad palatium episcopi, que dicunt Solarium Longum (...).*⁹

casa començada com a refectori (...). El dit claustre s'uneix, per occident, a l'esmentada església i continua fins al Palau del Bisbe; el qual (*i.e.* claustre) és anomenat «solar llarg» (...).

La denominació d'aquella cort lateral com a «*solarium longum*» palesa que es tractava d'un espai tancat de forma allargada que resseguia el temple des dels peus fins a la mateixa capçalera, on s'eixamplava per conformar el citat cementiri principal. Pel seu costat de llevant, el límit el constituïa el primitiu Palau del Bisbe, que apareix ubicat així al mateix nivell aproximat de la capçalera de la basílica preromànica, amb el citat *solar llarg* funcionant com a espai intermedi al qual ambdós edificis podien obrir finestres.

La comentada descripció de l'any 1009 {1.3} va permetre deduir que les estructures localitzades sota l'actual Plaça de Sant Iu per les excavacions dels anys quaranta i cinquanta del segle xx i posteriorment integrades al circuit arqueològic del MUHBA, devien correspondre al primitiu Palau del Bisbe, tot i que no tots els autors es mostraren inicialment convençuts.¹⁰ Els avenços de les darreres dècades en el coneixement del primitiu complex eclesiàstic han anat esmoreint els dubtes, en destacar que les estructures situades al seu nord poden ser enteses com una prolongació o ala annexa de comunicació amb l'aula episcopal, però que no tenien entitat per constituir la residència del bisbe pròpiament dita.

El Palau del Bisbe d'època visigòtica i la casa mitgera de l'any 924

Certament i gràcies a la recerca duta a terme pels arqueòlegs del MUHBA Julia Beltrán de Heredia i Emili Revilla, avui coneixem millor la posició i la forma d'aquell antiquíssim Palau del Bisbe bastit al segle vi.¹¹ Constituïa l'edifici residencial d'un important complex episcopal que havia vingut definint-se des d'època baiximperial, i annexava un pòrtic monumental que conformava un pas cobert cap a la basílica paleocristiana, situada sota la catedral actual, d'ací que el Palau del Bisbe fos esmentat com a punt final del *solar llarg* i la catedral com el seu límit occidental. El complex també comptava amb una aula basilical i un baptisteri, a més d'una possible església cruciforme, les restes estructurals dels quals es poden visitar igualment al recorregut arqueològic del MUHBA.

Segons que posa en relleu el mateix document de l'any 924 {1.2}, la major part d'aquelles estructures ja havien restat amortitzades o substituïdes en iniciar-se el segle x, però romanien dempeus el Palau del Bisbe i la seva

ala septentrional. Al subsol es pot comprovar que la seva façana de ponent mirava a la catedral i s'articulava en dues torres més petites als extrems (la meridional, destruïda després per fonamentar el Palau del Lloctinent) i una torre central més gran, unides per dos cossos intermedis que feien retrocedir sensiblement la línia entre torres. Entre les bases de les torres i els actuals fonaments de la portada gòtica de Sant Iu ara només resten uns 190 centímetres, però en temps de la catedral preromànica s'obria aquella cort catedralícia sensiblement més ampla. Comencem a entendre d'aquesta manera les afrontacions de la casa cantonera, que havia estat erròniament situada fins ara al nivell de l'actual Plaça del Rei o a la cantonada de l'actual Baixada de Santa Clara, segons l'autor.¹² Tanmateix, amb una planta quadrada de menys de 8 metres de costat (1 colze = 0,45 metres aproximadament), en cap d'aquelles dues posicions no hauria pogut tocar mai el Palau del Bisbe pel costat nord, la «cort episcopal» per ponent i un carrer que continuava «fins al Palau Comtal» pel sud. Només podia fer-ho si s'adossava a la torre més meridional del Palau del Bisbe, aprofitant-la com a mitgera. En aquella posició coincident amb l'angle occidental de l'actual Palau del Lloctinent, una façana de gairebé 8 metres de costat sí que podia arribar a formar cantonada pel seu extrem meridional amb un carrer tardoantic, aquell que segles després va rebre el nom de carrer de les Escrivanies per les raons que comentarem més endavant. Documentat arqueològicament al subsol de la Plaça del Rei, va desaparèixer arran de l'aixecament del Palau del Lloctinent a mitjan segle xvi; les dues portes acarades del nou edifici renaixentista encara recorden el dret de pas públic que havia generat aquest carrer preexistent. Per contra, el vell *cardo minor* (actual Baixada de Santa Clara) es trobava molt més lluny dels citats 8 metres curts de costat que feia la casa i, per això mateix, també molt més cap a la mar de la línia que definia la façana principal del Palau Comtal.

Determinades d'aquesta manera la posició i les mides de la casa d'en Salla, esdevé particularment interessant per als nostres objectius la seva afrontació pel costat interior o de llevant. El document especifica que la cort o pati posterior de la casa «s'adheria» per aquesta banda a una «*cortina*» que ja pertanyia al Palau Comtal. El diminutiu de cort no té res de casual en aquest cas. Calia per diferenciar aquest clos menor tant del gran pati anterior que s'obria davant de la façana meridional del palau com del pati posterior al qual obria finestres la façana septentrional. Aquella cort petita lateral començava així després dels gairebé 8 metres de costat que feia la casa, i es prolongava fins a les primeres estructures del complex comtal. Per descomptat, el seu límit septentrional l'havia de constituir el mateix Palau del Bisbe, mentre que la tanca meridional devia ser la tàpia que acabava de definir «la via que continua fins al Palau Comtal»; altrament, l'escrivà no hauria parlat d'una cort o pati tancat, sinó d'una plaça o solar.

FIGURA 1.1 Hipòtesi de situació del grup episcopal al segle VIII, segons Julia Beltrán de Heredia i Charles Bannet. MUHBA. DIBUIX: Emili Revilla i Marion Bertí

FIGURA 1.2 Localització de les estructures del primitiu Palau del Bisbe en les excavacions a la Plaça de Sant Iu del 1946. En primer pla, els arrencaments dels arcs que en defineixen el cos central. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

FIGURA 1.3 Excavació de les estructures del sector occidental del primitiu Palau del Bisbe el 1950. S'hi aprecien la gran torre central, els dos petits cossos intermedis i una de les torres laterals. AFB. FOTOGRAFIA: Joan Estorch

En resum, la notícia de l'any 924 coincideix plenament amb el que indiquen les bases estructurals preservades al subsol: el Palau Comtal carolingi no arribava a tocar el vell Palau del Bisbe, perquè entremig hi havia un espai obert intermedi.¹³ Tanmateix, i a diferència del que s'havia deduït des de la mera observació de les restes estructurals, el document manifesta que aquell espai obert arribava a vorejar en colze el cos central del Palau del Bisbe, per sortir al carrer posteriorment dit de les Escrivanies des de la mencionada «*cortina*» o pati menor lateral. Els cavalls i els carros la devien travessar per arribar al pati posterior del palau. La historiografia precedent no sembla haver-se adonat que els comtes no podien penetrar per cap altre lloc en tota aquella àrea que s'obria darrere del Palau Comtal, transformada segles després en el verger gòtic. La resta de propietats que l'envoltaven no els pertanyien, perquè van continuar en mans de l'Església fins al segle XIV, com més endavant podrem comprovar. Abans, però, convé continuar definint la realitat urbanística que s'obria cap a llevant de la descrita àrea episcopal, on hi havia el Palau Comtal preromànic citat pel document del 924.

Per fortuna, Barcelona té la sort de comptar amb l'obra pionera de reconstrucció de la topografia urbana desenvolupada per Philip Banks des de fa diverses dècades, la qual compila una impressionant quantitat de dades que podrem reinterpretar, quan calgui, a la nova llum dels darrers avenços en

la recerca.¹⁴ L'autor també ha col·laborat de manera desinteressada en aquest estudi, oferint-nos una llista amb notícies addicionals localitzades als darrers anys i comentant-nos les interpretacions que en feia. Al marge que en algun cas excepcional aquestes no acabin de coincidir amb el que argumentarem, vagi al davant l'expressió de tot el nostre reconeixement i gratitud.

Les estructures comtals preromàniques

El conjunt de murs perimetrals que encara avui contenen el *saló de parament* gòtic o Tinell constitueixen la part més antiga del Palau Major que es manté dempeus. Van ser bastits en l'etapa comtal, però per aixecar-los es va reaprofitar algunes bases estructurals precedents, heretades de les construccions que havien ocupat aquell sector des de la fundació romana de la ciutat. Atès que aquesta evolució inicial també ha estat objecte d'estudis específics promoguts pel MUHBA, només caldrà resumir aquí les conclusions més rellevants, que determinaran el nostre punt de partença.¹⁵

L'origen remot de les estructures actuals sembla situar-se en un modest palau visigòtic aixecat en el segle VI i lleugerament remodelat pels musulmans. N'és el principal testimoni supervivent l'aresta de grans carreus que trobem en la part baixa de la cantonada nord de la caixa estructural palatina, al sector més proper a la muralla romana del verger del palau o pati posterior (actualment el pati del Museu Frederic Marès). L'aresta posa en relleu que el primitiu edifici visigòtic havia respectat l'antic *intervallum* o camí de ronda, que havia circumdat interiorment la muralla romana en època imperial. A partir d'aquest punt, el mur de l'avantcambra recula sensiblement, a la recerca de l'aresta de la torre romana número dotze. L'esmentat retrocés del mur perimetral ens anuncia així que el cos estructural de l'avantcambra o àrea de recepció noble del palau es va definir amb posterioritat, malgrat que presenta indicis arqueològics d'ocupació altmedieval per altres construccions diferents.¹⁶ Adossades a llevant de la caixa estructural primigènia, aquelles estructures anteriors a l'erecció de l'avantcambra ja envaïen l'*intervallum*, i devien facilitar d'alguna manera l'accés al pas de ronda i les torres de la muralla romana. La solució d'unes estructures addicionals més baixes i febles que la caixa estructural palatina sembla haver-se mantingut al llarg de tota l'alta edat mitjana, raó per la qual la citada aresta visigòtica va poder sobreviure fins a restar integrada al basament del mur perimetral romànic.¹⁷

D'altra banda, les estructures arqueològiques trobades i fotografiades durant les excavacions de les voltes romàniques dels anys cinquanta han permès deduir que aquell edifici original visigòtic va experimentar una primera ampliació significativa en època carolíngia. Llavors es va transformar en un

FIGURA 1.4 Vista de l'aresta preromànica integrada a la caixa palatina romànica durant les obres del 1959. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

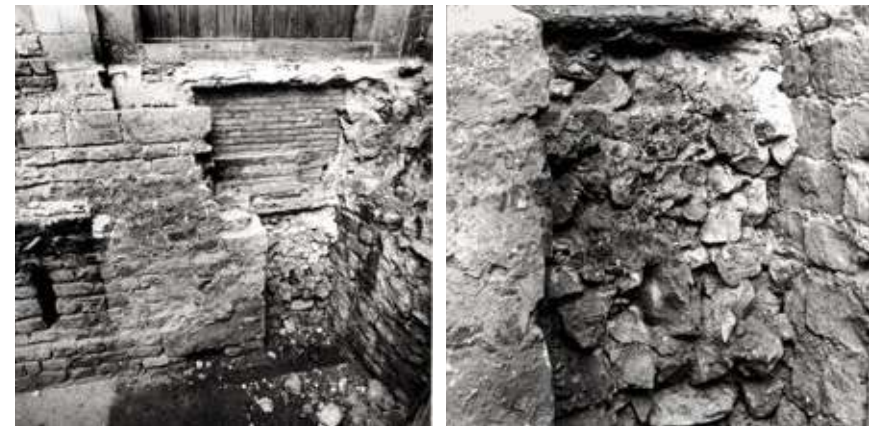

FIGURA 1.5 L'antiga porta carolíngia aparedada segons les imatges preses durant la intervenció de l'any 1983, que va desmuntar la grada de la porta principal del Palau Major. MUHBA

palau de planta quadrangular, de 20 x 20 metres. D'aquesta fase d'expansió daten també les restes de la porta que han sobreviscut en la part baixa de la façana principal. Només és visible des de l'interior, perquè actualment resta oculta sota la grada medieval d'accés a l'edifici des de la Plaça del Rei. Les

citades restes tornen a proclamar la pervivència d'un cos adossat a llevant de la caixa estructural, sobre el que havia estat originalment l'*intervallum* o camí de ronda imperial.

Per descomptat, la comentada ampliació carolíngia degué ser objecte de diverses actualitzacions posteriors, a mesura que el poder autònom dels comtes de la dinastia de Barcelona s'assentava. Més tard, en algun moment sensiblement posterior a l'any mil, la caixa ampliada en època carolíngia fou quasi totalment demolida per construir-hi un nou palau romànic. Tot i això, la voluntat de reaprofitar com a fonaments la major part de les bases estructurals precedents portà a mantenir les alineacions prèvies en tres costats de la nova caixa romànica, els de l'avantcambra, el verger i la Plaça del Rei, mentre que es va allargar sensiblement per l'altre costat, el de la banda de la catedral. Abans d'entrar, però, en l'estudi i datació d'aquella obra romànica, convé repassar les notícies documentals que esmenten el palau al llarg de l'edat mitjana, perquè la seva relació amb l'entorn urbà immediat resulta determinant per entendre l'evolució històrica de la planta del complex palatí comtal-reial. Cal recordar al lector, en aquest sentit, que la documentació històrica barcelonina no s'ajusta a la precisió geogràfica en referir-se als punts cardinals. Seguint les direccions marcades pels antics *cardo maximus* i el *decumanus maximus*, anomena *nord* la banda de muntanya, *sud* el costat de mar, *llevant* la banda de Besòs, i *ponent* el costat de Llobregat. Així, doncs, i per tal de poder dialogar més fàcilment amb les notícies històriques, haurem de respectar aquesta tradició orientativa, sempre des de la consciència que no és geogràficament precisa.

En un document del 21 de desembre del 966, el comte Borrell II, el bisbe Pere de Barcelona i l'abat Landeric de Sant Cugat, marmessors del difunt comte Miró, donaven a la canònica de Barcelona un conjunt de propietats entre les quals hi havia:

{1.4} (...) *medietatem de suos casales quos habebat in Barchinona, ante turres comitales*.¹⁸

Trad.: (...) la meitat dels casals que tenia a Barcelona, davant de les torres comtals.

Ja era clar, doncs, quines eren llavors les torres comtals, enfront de les quals s'ubicava la filera de cases que incloïa l'habitatge cedit a la canònica. Entremig hi havia l'ampli espai obert anterior, al qual donaven la porta i les finestres de la façana principal del citat palau preromànic, que també pertanyia al comte. Aquesta estructuració de l'espai que s'obria als peus del tram de muralla romana comprès entre les torres tretze i quinze se'ns torna a presentar, l'any 1039, en l'acta del judici que tractava de posar fi al conflicte esclatat prèviament entre el comte Ramon Berenguer I, el bisbe Guislabert i el vescomte Udalard Bernat:

{1.5} (...) *Similiter etiam iudicaverunt ut iam dictus episcopus faciat directum ad iam dictum comitem de ipsis hominibus qui erant in ipso kastro vicecomitali qui iactaverunt petras super ipsum palacium sive in ipsa curte comitali* (...).¹⁹

Trad.: (...) Així mateix, van judicar que el bisbe fes justícia al comte pels homes que eren al castell vescomtal i havien llançat pedres al palau o a la cort comtal (...).

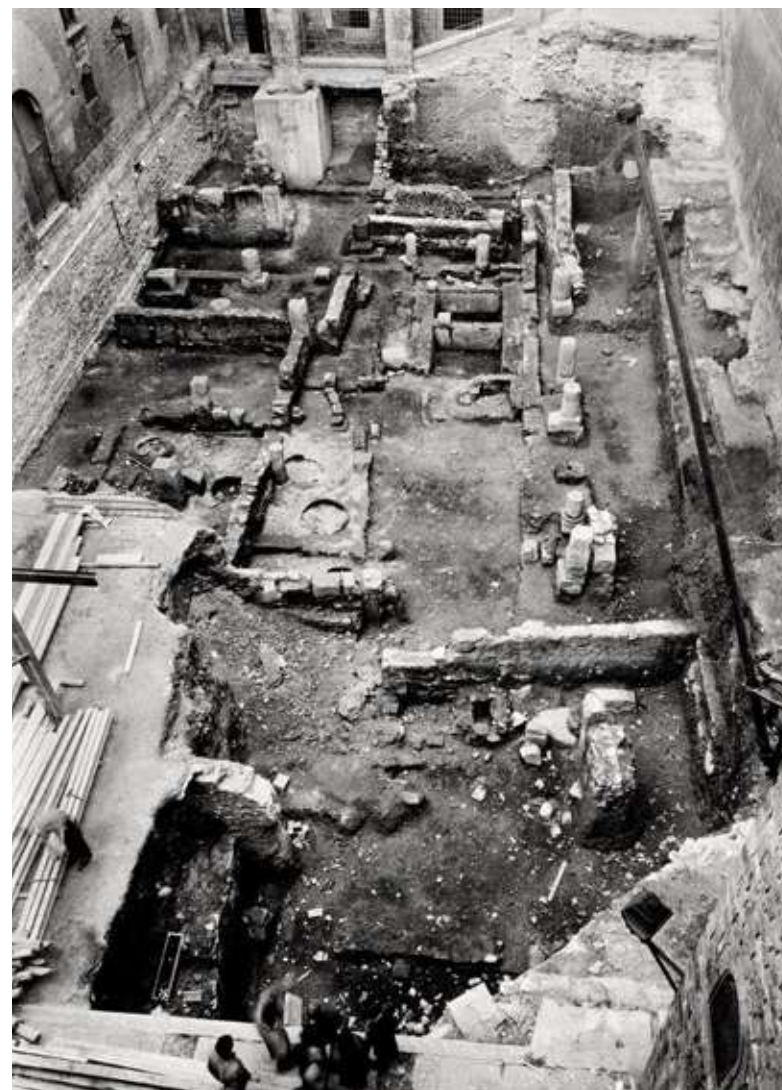

FIGURA 1.6 Panoràmica de les estructures arqueològiques del subsol de la Plaça del Rei durant les excavacions de 1960-1961. MUHBA

Hi veiem així definir l'espai obert que precedia el palau com la *cort comtal*, i comprovem la curta distància que la separava de les estructures del Castell Vell, atès que hi havien arribat les pedres llençades des d'ell pels homes del vescomte. El recurs al terme específic de «*curte*», en lloc del genèric «*platea*» que hauríem esperat, és força interessant. El primer identifica un espai a l'aire lliure delimitat físicament i amb accés restringible que s'integra en una casa privada, mentre que el segon fa referència a un espai obert de lliure accés. És clar que aquella *cort comtal* es veia delimitada a llevant per la muralla romana, al nord per la façana principal del Palau Comtal, i a ponent per la filera de cases que ja existia l'any 966 {1.4}. Sabem igualment que, a l'antiguitat tardana, aquell espai també havia estat tancat pel sud amb un mur de pedra que protegia la necròpolis annexa a la possible basílica de planta de creu grega, perquè va ser documentat arqueològicament per les excavacions de la postguerra.²⁰ Arribats però, al segle x, ¿continuava existint un tancament meridional equivalent o aquell espai ja havia esdevingut l'àrea pública que ha tendit a presentar la historiografia?

La *cort comtal* i els seus accessos

El 17 de maig del 1067, el bisbe i els canonges cedien un solar amb algunes construccions velles al levita Company Tudiscle perquè hi construís cases, amb la condició que, després de la seva mort, retornessin a la canònica:

{1.6} (...) *Manifestum est etiam quia damus tibi solum terre iuris nostre Canonice simul et ipsos casales ibidem sitos. Quod habemus infra Barchinone urbe moenia, in loco qui vocatur Mons Tamber, ad clima scilicet orientis, intra ianuam prenominate civitatis. Advenit autem nostre Canonice Guifredi Seniofredi, viri Dei, fratris nostri canonici, largitione sive testatione et Remundi, fratris eius, facta inter nos commutatione, vel aliis quibuslibet modis. Habent autem terminum ab oriente in platea qua intratur in palacium comitis et in parietibus eiusdem palacii, a meridie atque occiduo in plateis quibus itur ad sedem nostram, a septentrione in exitu palacii comitalis (...).*²¹

Trad.: (...) És també manifest que et donem el solar sota jurisdicció de la nostra canònica i els casals que hi ha allà. Ho tenim dins les muralles de Barcelona, al lloc anomenat Mont Tàber, a la banda d'orient, dins la porta de la ciutat. Pertany a la nostra canònica per donació o disposició testamentària de Guifré Seniofred, home de Déu, canonge germà nostre, i del seu germà Ramon, per permuta feta entre nosaltres o per qualsevol altra manera. Limita per orient amb la plaça per on s'entra al Palau Comtal i amb les parets del mateix palau; pel sud i per occident, amb les places per on es va a la nostra Seu; pel nord, amb una via de sortida del Palau Comtal (...).

El solar en cessió estava situat, per tant, a la banda oriental del Mont Tàber. S'estenia vers llevant fins a la «plaça per on s'entra al Palau Comtal» i a «les parets del mateix palau»; i per la cantonada sud-occidental, fins a «les places per on es va a la nostra Seu». Al nord, però, limitava amb una «via de sortida del Palau Comtal». Això fa impossible que les parets palatines en les quals acabava fossin les de la caixa estructural del palau pròpiament dit: si aquell solar hagués estat en contacte amb la caixa palatina, al nord hauria afrontat igualment amb el Palau del Bisbe, no amb el carrer que esmenta el document. Atès que l'afrontació per la banda nord era «la via de sortida del Palau», i alhora tenia la cantonada sud-occidental a la plaça que s'obria darrere de la catedral romànica, la citada propietat havia d'estar ubicada a la meitat meridional o de mar de l'espai que actualment ocupa el Palau del Lloctinent. Només aquí podia limitar pel nord amb una sortida del Palau Comtal que feia cantonada amb la plaça mencionada, el carrer ja esmentat pel document de l'any 924 {1.2}, que posteriorment es denominaria de les Escrivanies. Resulten igualment coherents amb aquesta posició les afrontacions per llevant, si les parets de les cases comtals esmentades l'any 966 {1.4} ja eren considerades una part del complex palatí pròpiament dit. Tot comença a indicar, per tant, que entrada la segona meitat del segle xi, l'àrea oberta que precedia el palau i que ha perviscut fins avui com a Plaça del Rei ja havia esdevingut una àrea físicament segregada, la *cort comtal*; i que s'hi accedia des d'un altre espai obert, amb forma de carrer particularment ample o de plaça allargada que li donava accés, «la plaça per on s'entra al Palau Comtal», situada on ara trobem el carrer del Veguer.

Un cop retornada la propietat a mans de la canònica per mort del levita beneficiari, segons que s'havia acordat el 13 de gener del 1078, el bisbe Umbert i els canonges la lliuraven a uns altres beneficiaris, el ric Bernat Udaldard i la seva muller Persèdia:

{1.7} (...) *Donamus namque vobis, superius prenominate, per hanc scripturam istius nostre donationis, terram iuris nostre Canonice et nostram et domum una(m) vetulam cum sua curte et cum omni suo solo et supraposito et, sicuti melius potest humano ore dici vel nominari, illud totum quod pertineat ad hoc quocumque modo. Hec vero omnia, que cum prompto animo damus vobis, proinde facimus ut ubi faciatis et condirigatis domos ad*

Trad.: (...) Per aquesta escriptura de donació nostra us donem un terreny sota jurisdicció de la nostra canònica i nostra, i una casa vella amb la seva cort, el solar, el que hi ha a sobre i –tan bé com es pugui dir o anomenar per boca d'home– tot allò que hi pertanyi de la manera que sigui. Totes aquestes coses us les donem amb ànim amantent perquè feu que les cases siguin habitades. Ens pertanyen per oferta

*habitandum. Advenerunt autem nobis ob collationem cuiuscumque fidelium vel per vocem nostre Canonice aut quocumque alio modo ordine. Sunt autem intra menia urbis Barchinone, secus Basilicam Sancte Crucis Sancte-que Eulalie ac palacium comitis. Habent autem affrontaciones ab oriente in parietibus predicti Palacii et de illis domibus que sunt comitales, a meridie atque occiduo sive circea in itinere sive in callibus publicis (...).*²²

d'alguns fidels o per dret de la nostra canònica o per qualsevol altra via. Estan situades dins les muralles de la ciutat de Barcelona, molt a prop de la basílica de la Santa Creu i Santa Eulàlia i del Palau Comtal. Afronten per orient amb les parets d'aquest palau i de les cases que són comtals; pel sud, per occident i pel nord, amb la via o carrers públics (...).

La donació confirma que el solar en qüestió es trobava en la posició ja descrita, atès que torna a constar que la façana donava a tres vies públiques, pels costats septentrional, occidental i meridional. Insisteix també que, a llevant, tocava «les parets del Palau Comtal i de les cases que són comtals». La distinció entre «Palau Comtal» i «cases que són comtals» no sembla gens gratuïta. Amb aquesta darrera expressió, l'escrivà es devia estar referint a les estructures de dret comtal que ocupaven el sector al sud de l'actual Baixada de Santa Clara. En tenir accés per fora de la cort, no eren considerades Palau Comtal pròpiament dit, perquè havien estat cedides a tercers a canvi dels censos corresponents.

Una mica més tard, el 17 maig de l'any 1079, s'acordava el repartiment del Palau Comtal entre Ramon Berenguer II Cap d'Estopes i el seu germà, Berenguer Ramon II. L'acord per residir-hi mig any cadascú ha cridat l'atenció de la historiografia sobre el palau des dels temps del pare Ribera, perquè presenta indirectament la condició assolida pel Palau Comtal com a símbol arquitectònic del poder públic.²³ Tanmateix, la resta de la informació sobre el complex comtal que aporten els pactes entre els dos germans ha passat bastant més desapercebuda:

{1.8a} *Hanc divisionem facit dominus Remundus comes cum magnatibus suis. Barchinonam vero dividerunt ita: dederunt ad unam partem Castrum Novum cum cellarario et cortal qui fuit patris eorum cum dua milia mancosos quod donet ille qui accepit illum Bernardi Remundi alteri et omnes turres que sunt usque ad*

Trad.: Aquesta és la divisió que el comte Ramon fa amb els seus magnats. Van dividir Barcelona de la manera següent: van donar a una part el Castell Nou amb el celler i la cort que va ser del seu pare, amb 2.000 mancosos que donarà qui rebi allò (que era) de Bernat Ramon a l'altre, i totes les torres que hi ha fins

ipsum palatium comitalem in quibus abeat suum comitivum sicut pater eius abuit et habere debuit, exceptus domos et turres et alodium Bernardi Guillelmi, qui fuerunt Bonisac. Unde Remundus comes donat commutationem comiti Berengario fratri suo de sua medietate quam ibi debat habere.

(...)

Et laudaverunt ut unus comes stet in palacio Barchinone ab octo diebus ante Pentecosten usque ad octo dies ante Natale Domini. Et alius stet ibi ab octo diebus ante Natale Domini usque ad octo dies ante Pentecosten, ita ut ec festivitas prima Pentecosten sit initium uius stationis. Et laudaverunt ut quando unus ex predictis comitibus steterit in palacio infra prescriptum terminum alius stet in domibus Bernardi Reimundi et tunc teneat ipsum castrum de Port et omnem eius dominicaturam dividant per medium.

(...)

Dederunt quoque ad aliam partem Castrum Vetulum Barchinone cum omnibus turribus que sunt contra mare et egressus illius usque ad cellarium quod fuit patris eorum et cellarium Bernardi Remundi, cum suis porticis et cortal et portam et introitus, in quibus abeat suum comitivum sicut pater eius habuit et habere debuit, exceptus turres et domos qui fuerunt Bernardi Remundi, in quibus unusquisque retinet suam staticam, cum castrum de Port. Et laudaverunt ut unus comes habeat staticam in palatio quod fuit patris eorum de octo

al Palau Comtal, en les quals tindrà la seva comitiva, tal com la hi tenia i havia de tenir el seu pare, excepte les cases, les torres i l'alou de Bernat Guillem, que eren de Bonisaac. Per tant, el comte Ramon fa permuta amb el comte Berenguer, germà seu, de la meitat que li correspon.

(...)

I van lloar que un comte s'estigui al palau de Barcelona des de vuit dies abans de la Pentecosta fins a vuit dies abans de Nadal. I que l'altre s'hi estigui des de vuit dies abans de Nadal fins a vuit dies abans de la Pentecosta, de manera que aquesta primera festa de la Pentecosta sigui el començament de la seva estada. I van lloar que quan un comte s'estigui al palau dins del període prescrit, l'altre s'estigui a les cases de Bernat Ramon i tingui aleshores el castell del Port, i que divideixin la dominicatura d'aquest per la meitat.

(...)

Així mateix, van donar a l'altra part el Castell Vell de Barcelona amb totes les torres que hi ha davant del mar i la seva sortida fins al celler que era del seu pare i el celler de Bernat Ramon, amb els seus porxos, la cort, la porta i l'entrada, en les quals tindrà la seva comitiva, així com la hi tenia i havia de tenir el seu pare, excepte les torres i les cases que eren de Bernat Ramon, en les quals cadascú retindrà la seva estança, amb el castell del Port. I van lloar que un comte tingui l'estança de palau que va ser

diebus ante Pentecosten usque ad octo dies ante Natale Domini, ita ut ista festivitas Pentecosten prima sit initium huius stationis, et alius comes stet in predicto palatio ab octo dies ante Natale Domini usque ad octo dies ante Pentecosten. Et eo tempore quando unus ex eis infra prescriptum terminum steterit in palatio, aliud stet in domibus Bernardi Reimundi. Et tunc teneat ipsum castrum de Port, et ipsa dominicatura que pertinet ad dictum castrum dividant per medietatem cum suis pertinentiis. Et laudaverunt ut retineant sibi ambo fratres iusticias et emptiones et placitos et leddas et monetas auri et argenti et mandamentum et totum comitivum quod habent et habere debent in ipso mercato et in ipso ferregenal, exceptus solidos, castell[o]s et divisiones turrium que superius sunt comprehense et edificaciones forticium quod adhuc sunt in ipsos prescriptos castellos et turres facturi (...).

{1.8b} *Iussit dominus Remundus comes Remundo Gondeballi et Arnallo Gontarii et Gerallus Quaresma Intrante et Remundo Dalmatii ut dividissent omne alodium quod fuit patris eorum, et ita dividerunt:*

Dederunt ad unam partem ipsam condaminam qui est infra duas estradas, qua[m] laborat Arnallo Gontarii cum ipsa Curte Comitale (...). De domibus qui sunt subtus palatium comitalem, ipsas domos ubi habitat Iozbert et Arluvinus, pistor, qum ipso femoral qui est subtus ipsam coquinam comitalem; et unam domum

del seu pare des de vuit dies abans de la Pentecosta fins a vuit dies abans de Nadal, així que aquesta primera festa de la Pentecosta sigui l'inici de l'estada, i que l'altre comte s'estigui al palau des de vuit dies abans de Nadal fins a vuit dies abans de la Pentecosta. I durant el període que un d'ells s'estigui al palau dins del període establert, l'altre s'estarà a les cases de Bernat Ramon. I llavors tindrà el castell del Port, i dividiran per la meitat la dominicatura d'aquest castell amb les seves pertinences. I van lloar que tots dos germans retinguin les jurisdiccions, compres, establiments, lleudes, monedes d'or i argent, el mandat i tot dret comtal que tenen i han de tenir al mercat i al Farratginal, exceptats els solius, castells i divisions de torres esmentats més amunt i les edificacions de fortaleses que encara s'han de fer als citats castells i torres (...).

Trad.: El comte Ramon va ordenar a Ramon Gombau, Arnau Gonter, Guerau «Quaresma entrant» i Ramon Dalmau que dividissin tot l'alou que havia pertangut al seu pare, i el van dividir de la manera següent:

Van donar a una part la coromina que hi ha entre dues vies i que Arnau Gonter treballa, amb la Cort Comtal (...). De les cases que hi ha sota el Palau Comtal, les cases on viuen Josbert i Arloví, pastisser, amb el femer que hi ha sota la cuina comtal; i una casa que hi ha

que est ad portam palatii que fuit Bellus Homo, parador (...).

*De domibus qui sunt subtus palatium comitalem, damus unam domum ubi habitat Bernarda cum ipso femoral, quem tenet Iozfre presbiter; et domos ubi abitat Tetllindis; et domum de Guillem Manezeles (...).*²⁴

a la porta del palau, que havia estat de Bellhom, paraire (...).

De les cases que hi ha sota el Palau Comtal, en donem una on viu Bernarda, amb el femer que té el prevere Jofre; i les cases on viu Teudelinda; i la casa de Guillem Maneselles (...).

A més de la precisa informació que aporten sobre el Castell Vell i la resta de construccions adossades a banda i banda de la muralla romana, hi veiem esmentar per primera vegada la «*portam palatii*», la qual tenia al costat una casa, propietat del paraire Bellhom. Un tercer document elaborat en el mateix context, i que repeteix essencialment el tenor ja reproduït, aporta algun detall addicional tant en relació amb les propietats adossades a la cara exterior de la muralla romana com sobre la casa ubicada al costat de la *porta del palau*:

{1.8c} *De domibus qui sunt subtus palacium comitalem, ad hanc partem, domos quas tenet Bernarda cum ipso femorali quem tenet Gaucefredus presbiter, et domos de Tedlen et de Guitard, porter, et de Guillem, caba-ter. Unam domum que est ad portam palacii, quem pater noster dedit ad unum scutarium, serviat eam amobus fratres (...).*²⁵

Trad.: De les cases que són sota el Palau Comtal, a aquesta part, les cases que té Bernarda amb el femer que té Jofre, prevere, i les cases de Teudelinda i de Guitard, porter, i de Guillem, sabater. Una casa que hi ha a la porta del palau, que el nostre pare va donar a un escuder, servirà per a tots dos germans (...).

El conjunt de dades ofert pels tres pergamins presenta així la titularitat comtal del Castell Vell i de les torres de la muralla romana situades al seu costat de muntanya, que llavors es reservava el comte Ramon Berenguer. Les torres romanes al sud del Castell Vell eren les que havien estat cedides a Bernat Ramon, que hi havia adossat la seva mansió. Segons l'acord, aquestes passaven a fer de tap intermedi entre el Castell Vell i les torres i muralla de mar, assignades al Castell Nou i, per tant, al seu germà Berenguer Ramon. En el citat palauet de Bernat Ramon residirien alternativament els dos germans durant el mig any que no podien ocupar el Palau Comtal. Algunes cases adossades a la cara interior de la muralla romana ja s'arreglaven entre el Castell Vell i la *cort comtal*, integrant-hi les torres restants. La darrera d'aquestes cases, cedida temporalment a un escuder i després al paraire Bellhom, actuava com a estructura de tancament meridional de la

cort comtal. Per això quedava situada al costat de la *porta del palau*, denominació que no anava referida a l'entrada a la caixa estructural palatina, sinó a la porta principal del complex, la que donava accés a la *cort comtal*. No debades, els dos germans van decidir que també se l'havien de repartir semestralment: qui posseïa la casa podia controlar tot el tràfic que travessava la *porta del palau* i, en conseqüència, havia d'ocupar-la el germà que aquell semestre residia al palau.

A la banda contrària de la porta de la *cort comtal*, la de ponent, se situaven les propietats de l'esmentat Bernat Udaldard, segons que ho confirma una acta redactada el 28 de desembre del 1079 arran del conflicte amb la canònica per les alienacions que Bernat havia dut a terme d'alguns sectors de les propietats cedides:

{1.9} *Notum sit omnibus hominibus, tam presentibus quam futuris, qualiter ego Bernardus Udaldardi, vocatus a canonicis Sancte Crucis Sancteque Eulalie, veni ad capitulum eorum die Sanctorum Innocentii et, presentibus boni viris Barchinone urbis, clericis ac laicis, audivi querimoniam quam prephati canonici habebant de me, de domibus videlicet quas mihi dederant, que sunt site ante portam Palacii Comitis barchinonensis. Que rebantur etenim valde de me dicentes me alienasse prephatas domos multis modis et terras tulisse eas in iura aliorum non mei similium, quod satis eis iniustum videbatur, ideoque dicebant me fregisse pactum carte donationis quam mihi fecerant (...).*²⁶

Trad.: Sigui a tothom conegut, tant als presents com als qui vindran, que jo, Bernat Udaldard, citat pels canonges de la Santa Creu i Santa Eulàlia, vaig comparèixer davant del seu capítol el dia dels Sants Innocents, i en presència de prohoms de la ciutat de Barcelona, clergues i laics, vaig escoltar la demanda que els canonges feien contra meu per unes cases que m'havien donat, situades davant de la porta del Palau Comtal de Barcelona. Es queixaven molt de mi, dient que les havia alienat de moltes maneres i m'havia apoderat de terres (que estaven) sota drets diferents als meus, i que això els semblava molt injust, i, així, deien que havia trencat el pacte de la carta de donació que me n'havien fet (...).

El conflicte es va resoldre, i el 23 d'agost de l'any 1090 els esmentats comtes Berenguer Ramon II i Ramon Berenguer II encara permeteren al matrimoni format per Bernat Udaldard i Persèdia ampliar les propietats al sector, en cedir-los una altra casa mitgera:

{1.10} (...) *Sit etiam manifestum q[u]e per hanc scripturam istius*

Trad.: (...) Sigui també manifest que per aquesta escriptura de

*nostre donacionis damus vobis prenomnatis domos et casales, hostiis et ianuis, foveis et cloacis, guttis et stillicidiis quam habemus intra menia urbis Barchinone, iuxta portam nostri palatii ad orientalem plagam. Advenit quoque nobis donatoribus predictas domos et casales per vocem genitorum nostrorum vel aliis quibuslibet vocibus. Habent autem affrontaciones prescriptas domos et casales ab oriente et circio in calle sive in exio nostri palatii et in pariete eiusdem palatii, a meridie et occiduo in calle sive in domos vestras de te Bernardus prescriptus et uxor tua Persedia predicta, sive in pariete predicti nostri palatii (...).*²⁷

donació nostra us donem les cases i els casals, els portals i les portes, les fosses i les clavegueres, les canaleres i els desguassos que tenim dins les muralles de Barcelona, al costat de la porta del nostre palau, vers la part oriental. Les citades cases i casals ens pertanyen a nosaltres, donants, per dret dels nostres progenitors o per qualsevol altre dret. Afronten per orient i pel nord amb el carrer o via de sortida del nostre palau i amb la paret del mateix palau; pel sud i per occident, amb el carrer, amb les teves cases, Bernat, i de la teva dona Persèdia, i amb la paret del nostre palau (...).

En situar-la «al costat de la porta del nostre palau», es ve a ratificar que amb aquesta denominació els documents mai no s'estaven referint a l'entrada a la caixa estructural palatina, sinó a la porta que tancava l'accés meridional a l'espai que s'obria als peus del Palau Comtal, entre les cases i la muralla, transformant-lo en aquell espai d'accés restringible que era la *cort comtal*. Per això la propietat limitava, per llevant i tramuntana, amb les vies públiques de sortida del palau que es corresponien amb els actuals carrer del Veguer i Baixada de Santa Clara, ambdues d'origen romà. Naturalment, si pel nord podia limitar alhora amb el mateix «Palau Comtal», era perquè les estructures d'aquella casa ja cavalcaven, en primera planta, sobre la via que avui coneixem com la Baixada de Santa Clara, que havia esdevingut un pas públic cobert davant de la densificació experimentada per la ciutat a les primeres dècades del segle XI.²⁸ Pel costat contrari, el meridional, li feia de límit un altre carrer antic, el que actualment denominem carrer Brocaters.

L'existència d'una separació física travessable per una porta dona ple sentit a la comentada distinció entre Palau Comtal o complex palatí pròpiament dit i les altres cases de titularitat comtal, però alienes al complex comtal estricte: a tot el que hi havia darrere d'aquest límit físic meridional, s'hi accedia des de la mateixa *cort comtal* i, per tant, era considerat palau estricte, atès que el comte en retenia l'ús directe. Per contra, les estructures situades a la part de fora tenien accés lliure per la plaça o carrer ample que s'obria davant de la citada porta del complex comtal. Per això mateix, s'havien anat establint a particulars,

és a dir, el seu domini eminent continuava en mans del comte, però el domini útil havia estat cedit a tercers a canvi dels censos corresponents.

El 10 d'abril del 1095, Bernat Udalard i Persèdia van cedir al seu gendre Martí Petit i a la seva filla Adelaida aquella darrera adquisició. El document de transmissió, en especificar les afrontacions, en ratifica la ubicació descrita una vegada més:

{1.11} (...) *Damus namque vobis (...) omnes operatorios nostros, simul cum ipso furno quam habemus infra menia urbis Barchinone, in loco vocitato Monte Taber, de ipso pinnaculo nostro solario usque ad portam palacii comitalis, cum solis et suprapositis, guttis et stillicidiis, hostiis, ianuis, liminares et superliminares, foveis et cloachis. Qui nobis advenit per vocem canonice Sancte Crucis Sancteque Eulalie et per comparationem et per vocem Berengarii Raimundi et Raimundi Berengarii, comites barchinonensis, sive quibuslibet aliis modis vel vocibus. Affrontant namque prescriptos operatorios et furno ab oriente in calle publico qua itur ad portam predictae palacii comitale, a meridie in calle publico sive in ipso hospitale, ab occiduo et circio in calle publico qui vadit ad ecclesiam prelibate Sancte Crucis Sancteque Eulalie sive in pariete nostro pinnaculo solario atque in nostros cortales et in parietibus palacii comitalis (...).*²⁹

Trad.: (...) Així, doncs, us donem (...) tots els nostres obradors, amb el forn que tenim dins les muralles de Barcelona, al lloc dit Mont Tàber, des del pinacle del nostre solar fins a la porta del Palau Comtal, amb els sòls i el que hi ha a sobre, les canaleres i els desguassos, els portals, les portes, les llindes i les sobrellindes, les fosses i les clavegueres. Tot això ens pertany per dret de la canònica de la Santa Creu i Santa Eulàlia, per compra, per dret de Berenguer Ramon i de Ramon Berenguer, comtes de Barcelona, o per qualsevol altra manera o dret. Els obradors i el forn limiten per orient amb el carrer públic per on es va a la porta del Palau Comtal; pel sud, amb el carrer públic o amb l'hospital; per occident i pel nord, amb la via pública que va a l'església de la Santa Creu i Santa Eulàlia o amb la paret del pinacle del nostre solar, les nostres corts i les parets del Palau Comtal (...).

A més de tornar a referir-se a la *porta del palau*, la notícia corrobora que aquelles estructures limitaven a llevant amb el citat carrer «per on es va a la porta del Palau Comtal», és a dir, amb la via pública (llavors de forma irregular i prou ampla per ser definida alternativament com a carrer o plaça) que avui coneixem com el carrer del Veguer. També que, pel migdia o costat de mar, acabaven en part al carrer Brocaters. Aquest segon document hi afegeix, però, que en un altre sector de la banda meridional, la propietat

arribava a tocar directament les estructures d'un hospital. Es tractava de l'Hospital d'en Guitard, que no s'ha de confondre amb l'hospital catedralici, com passa sovint. L'hospital de la catedral de Barcelona ja existia des d'abans de l'any 995, però sempre havia estat ubicat bastant més al nord, primer davant de la porta principal de la seu preromànica o catedral de Frodoí, i a partir del 1023 «inlaterat» (al costat, però sense arribar a adossar-se) amb el porxo que protegia l'entrada principal del temple, de manera que es trobava també a tocar del refetor i de les altres construccions del complex catedralici preromànic amb accés pel «*solarium longum*» {1.3}.³⁰ En canvi, l'Hospital d'en Guitard era una institució de fundació privada «que temps enrere Guitard, de bona memòria, va fer construir per amor de Déu en vida seva», el qual es trobava ubicat a la cantonada de l'antic *cardo* (actual Baixada de la Llibreteria) amb el carrer que anava a la catedral, el conegut des del segle XIII fins avui com a carrer de la Freneria, segons de seguida podrem acabar de comprovar. Les seves estructures es devien prolongar, però, per damunt del carrer Brocaters mitjançant una volta, perquè només així la casa de Martí Petit i Adelaida podia arribar a limitar simultàniament amb el carrer i amb l'hospital. Pel nord, les parets de la casa cedida per Bernat Udalard i Persèdia a la seva filla i al seu gendre definien el lateral meridional del que ara denominem la Baixada de Santa Clara, on les estructures de la construcció també cavalcaven sobre la via pública, fins a tocar el «*pinnaculo*» o cantonada sud-occidental de la propietat dels donadors, ubicada, com hem vist, a l'altre costat del carrer. Ratifiquem així que la major part de la Baixada de Santa Clara havia esdevingut un altre pas públic sota volta, de manera que només al seu extrem més occidental podia mantenir-se com a carrer descobert. Per això l'escriptura especifica que la propietat s'estenia per aquella banda «des del pinacle del nostre solar fins a la porta del Palau Comtal», tot i limitar alhora amb la mateixa «via pública que va a l'església de la Santa Creu i Santa Eulàlia». La citada doble afrontació només s'explica, insistim, si la primera planta de l'estructura ja cavalcava sobre el carrer gràcies a la citada volta.

Passats dos anys llargs, el 22 de desembre del 1097, el gendre i la filla de Bernat Udalard aconseguien completar el domini familiar sobre el sector, gràcies a la donació d'una altra casa adjacent que els va fer el comte Ramon Berenguer III:

{1.12} (...) *Igitur, in Dei nomine, ego Raimundus Berengarius, comes et princeps urbis barchinonensis et marchio, donator sum vobis Martinus Petitus et uxor tua Azalaidis femine, omnique*

Trad.: (...) Així, doncs, en nom de Déu, jo, Ramon Berenguer, comte i príncep de la ciutat de Barcelona i marquès, us dono a vosaltres, Martí Petit, la teva dona Adelaida i la vos-

*posteritati vestre vel proieniei, domos meas cum curte et parietibus, solarios et subtalos, cum solis et suprapositis, guttis et stillicidiis ab omnibus partibus, hostiis atque limitibus, ianuis, foveis et cloacis, cum suis apertinentiis atque adiacentiis. Sunt autem prelibatas domos intra menia urbis Barchinone, in locum nominatim Monte Taber. Que advenit mihi per genitorum meorum sive quibus aliis vocibus. Que affrontant prenotatas domos cum curte ab oriente et a meridie in plateis, ab occiduo in pignaculum domorum de vos receptores et in curte domorum Bernardus Udalardi, a circio in palacium comitalem. Quantum autem predicti termini concludunt atque terminant, sic dono vobis: prescriptas domos quod sunt operatorii ad condirigendum et ad edificandum domos et operatorii, et de meo iure in vestrum trado dominium et potestatem, ad integrum, ad vestrum plenissimum alodium franchum, ad faciendam vestram voluntatem. Accepi namque a vobis per predicta omnia centum solidos de plate bone (...).*³¹

tra posteritat o progènie, les meves cases amb la cort i les parets, els solars i els soterranis, amb els sòls i el que hi ha a sobre, les canaletes i els desguassos de totes parts, els portals i les llindes, les portes, les fosses i les clavegueres, amb les seves pertinences i adjacents. Les esmentades cases estan situades dins les muralles de la ciutat de Barcelona, al lloc dit Mont Tàber. Em pertanyen per dret dels meus progenitors i per altres drets. Les cases i la cort afronten per orient i pel sud amb unes places; per occident, amb el pinacle de les vostres cases i amb la cort de les cases de Bernat Udalard; pel nord, amb el Palau Comtal. Així, us dono tot el que s'enclou dins aquests límits: les citades cases, destinades a obradors i a construir-hi cases i obradors, i us en lliuro el domini i la potestat que hi tinc de dret, íntegrament, perquè les tingueu en franc alou i hi feu la vostra voluntat. Per totes aquestes coses he rebut de vosaltres 100 sous de bona plata (...).

{1.13} (...) *Propterea impignoro vobis domos meas cum curtes, quod est solarium, cum subtali et operatorii et perticum, cum quoquina, puteum et parietibus, scala cum petra ex calce constructa, cum solis et suprapositis, guttis et stillicidiis, hostiis atque limitibus ianuis, foveis et cloacis, et cum suis apertinentiis atque adiacentiis. Est autem prenotata omnia intra menia urbis Barchinone, in locum nominatum Monte Taber. Qui advenit mihi prescripta omnia per meam comparationem et per meum edificium sive per ullaque voces. Affrontant namque prescriptas domos et curtes ab oriente in parietibus palatium comitalem et in curte capite domorum de vos prestatores, a meridie in parietibus domorum vestrorum et in guttas de furno vestro et in ipsum operatorium qui se tenet cum pignaculum de prescriptum meum solarium, a circio et ab occiduo in plateis qui pergunt ad domum Sancte Crucis Sancteque Eulalie (...).*³²

Trad.: (...) Per això us empenyoro les meves cases amb les corts, és a dir, el solar, amb el soterrani, els obradors i el porxo, amb la cuina, el pou i les parets, l'escala feta de pedra i calç, amb els sòls i el que hi ha a sobre, les canaletes i els desguassos, els portals i les llindes, les portes, les fosses i les clavegueres, i amb les seves pertinences i adjacents. Tot això està situat dins les muralles de Barcelona, al lloc dit Mont Tàber. Em pertany per compra, perquè ho he fet edificar o per qualsevol altre dret. Les citades cases i corts afronten per orient amb les parets del Palau Comtal i amb la cort a l'extrem de les vostres cases, prestadors; pel sud, amb les parets de les vostres cases, les canaletes del vostre forn i l'obrador que se sosté amb el pinacle del meu solar; pel nord i per occident, amb les places que continuen fins a la casa (i.e. catedral) de la Santa Creu i Santa Eulàlia (...).

En aquest cas, és evident que es tractava de la casa cantonera que tancava la *cort comtal*, atès que limitava, a ponent, amb la cort o pati posterior de la casa de Bernat Udalard i el seu «pinacle» (angle o torre), i que també tenia mitgera, pel nord, amb les altres estructures palatines ubicades en aquella banda de ponent de la *cort comtal*. Potser arran d'aquesta transferència es va modificar la manera d'entrar-hi, almenys pel que feia als nous obradors a bastir: convenia fer-los directament accessibles des d'aquella extensió natural de l'àrea de mercat que havia esdevingut l'àmplia via d'accés que precedia la *cort comtal*, i que alguns escrivans ja identificaven per això com una plaça.

Pocs dies després, l'1 de gener del 1098, Bernat Udalard empenyorava la seva casa com a garantia d'un préstec de 360 mancusos d'or que li feien el seu gendre Martí i la seva filla Adelaida:

S'hi torna a posar de relleu així que la casa de Bernat Udalard (articulada en planta baixa i primera planta comunicades per escala d'obra) estava situada en la posició descrita, delimitada pel que posteriorment es denominarien la Baixada de Santa Clara, la Freneria i el carrer de les Escrivanies. D'aquesta manera, el seu cantó nord-occidental tenia façanes a «les places que continuen fins a la casa (i.e. catedral) de la Santa Creu i Santa Eulàlia», amb diversos obradors protegits per un «*perticum*» o porxo. També comprovem que, cap a llevant, la propietat s'estenia fins a tocar les parets de les estructures que tancaven per ponent la *cort comtal*, inclòs el pati posterior de la casa cantonera ja cedida pel comte al seu gendre i a la seva filla. A migdia, en constituïen els límits les propietats que Udalard havia cedit prèviament als mateixos Martí i Adelaida, d'aquí que arribés a afrontar amb les seves «*guttas*» o canal de desguàs intermedi. La primera planta

del forn que aquesta contenia era una de les estructures que es prolongava sobre la Baixada de Santa Clara, raó per la qual necessitava un canal de desguàs que li evités escórrer directament dins la cort d'Udalard. El canal separava així les propietats del sogre i el gendre. Tanmateix, i atès que les dues propietats limitaven a més per l'obrador cantoner del que després es denominaria la Plaça Sobirana de la Freneria o Plaça de la Freneria, deduïm que la planta superior d'aquell obrador es prolongava a més per damunt de l'actual Baixada de Santa Clara, fins a tocar el «pinacle» de la propietat de Bernat Udalard.

Retornat el préstec, el 31 d'agost de l'any 1100, Bernat Udalard podia tornar a hipotecar la meitat d'aquella propietat a favor de la seva segona muller, Eg. La donació insisteix en les mateixes afrontacions:

{1.14} (...) *Affrontat namque ex orientale parte in parietibus palacium comitale et in domibus Martin Petit et filie mee Azalaidis, a meridie in guttas domorum et furno prephatus Martinus et filie mee, ab occiduo et a circio in plateis qui vadunt ad domum Sancte Crucis Sancteque Eulalie (...).*³³

Trad.: (...) Afronta per la part oriental amb les parets del Palau Comtal i amb les cases de Martí Petit i la meua filla Adelaida; pel sud, amb les canaleres de les cases i el forn de Martí i la meua filla; per occident i pel nord, amb les places que van a la casa (*i.e.* catedral) de la Santa Creu i Santa Eulàlia (...).

Una altra transacció poc posterior encara posa en relleu que les propietats de Martí Petit i Adelaida s'havien continuat estenent pel lateral d'aquella via d'entrada a la *cort comtal* en direcció sud fins més enllà del carrer Brocaters, en paral·lel a les estructures del ja citat Hospital d'en Guitard. En efecte, el 31 d'octubre de l'any 1103, Ramon Berenguer III cedia a Bernat Frener i a la seva muller Ermessenda, per 48 sous d'argent, la casa amb obrador i cuina que ells mateixos havien construït temps enrere:

{1.15} (...) *Per hanc quippe scripturam istius nostre donacionis sic damus vobis domum unam cum operatoriis et coquinam quam vos iam hedicastis in nostro alodio in transhactis temporibus. Est autem prefatam domum infra moenia urbis Barchinone, in loco nominato Monte Taber, latus ospitalarium. (...) Habet autem terminum et affrontaciones*

Trad.: (...) Per aquesta escriptura de donació nostra us donem una casa amb els obradors i la cuina que vosaltres ja hi vaueu edificar temps enrere, en alou nostre. La casa està situada dins les muralles de la ciutat de Barcelona, al lloc dit Mont Tàber, al costat dels hospitalers. (...) Té els seus límits i afronta per orient, pel sud i pel nord amb les

*hec domus ab oriente et a meridie et a circio in plateis et in operatorium Martini Parvi, ab occiduo in parietibus ospitalarium, et desuper ultra ipsa quoquina (...).*³⁴

places i amb l'obrador de Martí Petit; per occident, amb les parets dels hospitalers, i a sobre, (amb el que hi ha) més enllà de la cuina (...).

La concentració de propietats del matrimoni en aquella via d'entrada a la *cort comtal* torna a ser proclamada, onze anys més tard, pel testament d'Adelaida. Hi disposava, entre altres coses, que la seva part d'una casa que el seu marit i ella havien adquirit anteriorment al comte quedés en mans del marit, Martí Petit:

{1.16} (...) *Partem meam de vinea noviter plantata cum terra in qua est edificata de ipso collo Mellis et de universis domibus quas emi cum supradicto viro meo de comite cum turre et muro qui in menia urbis Barchinone nec non cum immobili meo vel omni mobili, servatis his que superius manumissa sunt, dimitto solide et delibere viro meo Martino (...).*³⁵

Trad.: (...) La meua part d'una vinya recentment plantada, amb el terreny on està situada, (la meua part) del Coll de la Mel i de totes les cases que vaig comprar al comte amb el meu marit, amb la torre i el mur, a les muralles de la ciutat de Barcelona, (i) encara tots els meus béns mobles i immobles, exceptuats els que s'han manumès més amunt, tot ho cedeixo íntegrament i deliberadament al meu marit Martí (...).

Tant la forma d'adquisició (compra en lloc de donació) com la posició adossada a la muralla romana (de la qual la casa integrava una torre amb el corresponent tros de mur) manifesten que no es tractava de cap de les propietats descrites fins ara, sinó que també havien comprat al comte la casa situada a l'altre costat de la porta de la *cort comtal*, la ubicada a la banda de llevant que l'any 1079 {1.8} trobàvem en poder del pare Bellhom. Ho confirma la nova transmissió feta per Martí l'any 1116 en la carta d'esponsalici a Agnès, filla de Pere Otó, de la primera casa cedida pels comtes, aquella que s'aixecava al costat oposat (el de ponent) de la porta de la *cort comtal*:

{1.17} (...) *Dono namque tibi mansiones meas qui fuerunt Petri Guifredi bedullonensi, qui sunt solaris cum subtalibus et operatoriis, curte et domum maiore quod se tenet in unum parietibus cum solis et supra-*

Trad.: (...) Et dono les meves mansions que van ser de Pere Guifré de Besalú, que són uns solars, amb els soterranis i els obradors, la cort i la casa major que se sostenen conjuntament amb les parets, amb els sòls i el

positis, guttis et stillicidiis, hostiis atque limitis, ianuis, foveis et cloacis, cum universis earum pertinentiis et terre. (...) Sunt autem prefatas domos intra menia urbis Barchinone, ante Palatium Comitale Maiore (...). Terminantur autem predictas domibus, curte et operatoriiis ab oriente in exitu et in via quod intrat in iamdictum Palacium Comitale, a meridie in via qui pergit ad ecclesiam sancte sedis Barchinone et ubique, ab occidente in parietibus mansionum canonice Sancte Crucis Sancteque Eulalie qui fuerunt Bernardo Udalardi iam defuncti, et in ipso furno de me, donatore, a circio in parietibus iamdictum Palacium Comitale (...).³⁶

que hi ha a sobre, les canaleres i els desguassos, els portals i les llindes, les portes, les fosses i les clavegueres, amb totes les seves pertinences i terres. (...) Les cases estan situades dins les muralles de Barcelona, davant del Palau Comtal Major (...). Les cases, la cort i els obradors limiten per orient amb la sortida i el carrer que entra al Palau Comtal; pel sud, amb el carrer que continua cap a l'església de la santa seu de Barcelona i altres llocs; per occident, amb les parets de les mansions de la canònica de la Santa Creu i Santa Eulàlia que van ser del difunt Bernat Udalard, i amb el meu forn; pel nord, amb les parets del Palau Comtal (...).

A banda de descobrir que la denominació de Palau Major és bastant més antiga que la de Palau Reial, hi comprovem, una vegada més, que la dita primera casa, a diferència de l'esmentada pel testament d'Adelaida, no tocava la muralla romana ni podia integrar, per tant, cap de les seves torres. A la segona dècada del segle XII, Martí i Adelaida ja havien aconseguit reunir, doncs, les propietats situades a banda i banda de la porta de la *cort comtal*. Com a conseqüència, i seguint la dinàmica de forta densificació de tot aquell sector més proper a l'àrea inicial del mercat, poc després hi van aparèixer també unes estructures volades sobre el carrer que transformaren la primitiva *porta del palau* en un pas públic sota volta, la qual continuava l'altra volta ja descrita que volava sobre el carrer que coneixem com a Baixada de Santa Clara. El desembre de 1201 les comencem a entreveure en una nova transmissió de la casa que Bernat Udalard havia adquirit l'any 1078 {1.7}, i que havia estat el nucli originari de tota l'acumulació de propietats de la família que hem vingut descrivint. El seu nou propietari decidia llavors retornar-la al capítol de la catedral, raó per la qual se'n tornaven a registrar les afrontacions:

{1.18} *Notum sit cunctis quod ego, Guillelmus Corraldi, vendo barchinonensi canonice illas domos meas cum curtali et solis et suprapositis et cum operatoriiis et cum earum pertinentiis*

Trad.: Sigui a tothom notori que jo, Guillem Conrad, veng a la canònica de Barcelona unes cases meves amb la cort i els sòls i el que hi ha a sobre, i amb els obradors i les seves

quas per vocem genitorum meorum vel aliis quibuslibet modis et vocibus habeo et habere debeo infra muros urbis Barchinone, satis juxta palacii domini regis, in alodio ipsius canonice. Que domus predictae termina(n)tur ab oriente in domibus que fuerunt Raimundi Rodulphi, que sunt intus ipsum palacium, et in kantera ipsius turre domorum que fuerunt Raimundi de Palatio et in domibus filiorum Petri Primzaclau, a meridie in ipsis domibus et operatoriiis canonice quas habet iuxta ipsum Ferragenalem, ab occidente in platea que itur versus ipsum forum et vadit similiter versus Sedem, a circio in introitu ipsius palacii domini regis (...). Preterea dono et diffinio et in perpetuum solvo canonice predictae omne jus sive rationem et vocem quam in ipsis domibus vestris quas canonice habet juxta has predictas versus meridiem, juxta ipsum Ferragenalem, et aliquo modo require poteram vel demandare ullo iure, ut de cetero nullo modo possim aliquid ibi petere vel aclamare, et restituo canonice omnia instrumenta que inde habebam (...).³⁷

pertinences, que posseeixo i he de posseir per dret dels meus pares i per qualssevol altres maneres i drets, dins les muralles de la ciutat de Barcelona, molt a prop del palau del senyor rei i en alou de la canònica. Les quals cases afronten per orient amb les que van ser de Ramon Rodolf, que són dins del palau, i amb el porxo de la torre de les cases que van ser de Ramon de Palau i amb les cases dels fills de Pere Primsaclau; pel sud, amb les cases i els obradors que la canònica té al costat del Farratginal; per occident, amb la plaça que va cap al mercat i també cap a la Seu; pel nord, amb l'entrada al palau del senyor rei (...). Encara més, dono, faig definició i retorno perpètuament a la canònica qualsevol dret o raó sobre unes cases vostres que la canònica té al costat d'aquelles cap al sud, al costat del Farratginal, si és que jo pogués requerir-les o demanar-les amb cap dret, a fi que de cap manera no hi pugui demanar ni reclamar res, i restitueixo a la canònica totes les escriptures que tenia sobre això (...).

Per llevant, aquella primera casa cantonera continuava limitant, doncs, amb l'altra inicialment cedida pels comtes a Martí Petit i Adelaida, la situada dins la *cort comtal*, a la banda de ponent de la *porta del palau*, la qual havia passat a mans de Ramon Rodolf. Per això se la considerava ubicada «dins del palau», llavors ja dit «del senyor rei» a causa de la pujada al tron d'Aragó d'Alfons el Cast. Nogensmenys, la referència com a límit addicional per llevant a la «*kantera*» de la torre de les cases que havien estat de Ramon de Palau només es pot entendre si una nova estructura volada també havia cobert aquella entrada principal del complex palatí, de manera que es generava un continu constructiu amb les cases de la banda contrària, les quals integraven les torres de la muralla romana. Abans, però, d'estudiar les característiques i la destrucció

d'aquestes estructures en els segles posteriors, la reiterada referència que es fa al *Farratginal* i als seus obradors en el darrer document obliga a fer un parèntesi per posar fi a un error historiogràfic que ha provocat força confusió.

La Porta Major, els *bancs* del mercat i el *Farratginal*

Els mateixos acords del repartiment de Barcelona entre els dos germans comtes adés presentats {1.8} començaven a proclamar la importància econòmica que el «*mercato*» estava assolint a les darreries del segle XI. Inicialment, el mercat s'havia establert a la banda interior de la vella porta romana septentrional que donava sortida al *cardo maximus* (actual Baixada de la Llibreteria) i que havia quedat integrada a les estructures medievals del Castell Vell. Tanmateix, la dinàmica econòmica expansiva ja havia anat estenent l'activitat comercial per tota la meitat septentrional de l'antic *cardo* i per les entrades de les vies que s'hi abocaven. En torna a deixar testimoni la donació d'un solar feta pel comte Ramon Berenguer I i la seva muller Elisabet, l'any 1045, per a la refundació i ampliació del citat Hospital d'en Guitard:

{1.19} (...) *Amplificamus autem prelibatam peregrinorum domum et eminentiorem facimus potius quam antea non fuerat. Et damus ei affrontationem a parte orientis in Banchis vel in via que ducit euntes et redeuntes ad ianuam Castellii Novi. Donamus aliam affrontationem a parte australi in Miraculo seu in monte qui ab antiquis nuncupatus est Taber. Aliam autem affrontationem designamus a parte solis occasu in aula canonicorum vel in ianua que cominus patet iuxta arbores qui dicuntur ulmi. Ab aquilone autem notissimam demonstramus affrontationem in fori foribus (...).*³⁸

Trad.: (...) Ampliem la casa (*i.e.* hospital) de pelegrins i la fem més gran que abans no era. I li donem com a afrontació per la part d'orient els bancs i la via que condueix els qui van i venen de la porta del Castell Nou. Donem una altra afrontació per la part del sud en el Miracle o en el mont que els antics anomenaven Tàber. Designem una altra afrontació per la part de ponent en l'aula dels canonges o en la porta que s'obre al costat dels arbres dits «oms». Pel nord assenyalem la ben coneguda afrontació dels afores del mercat (...).

Tot i ser un document famós, aquestes afrontacions mai no han acabat de ser ben enteses, en part perquè tampoc no s'havia fixat amb prou precisió la ubicació del precedent edifici fundacional de l'Hospital d'en Guitard, i en part perquè hi despista la referència a la «via que condueix els qui van i venen de

la porta del Castell Nou». S'hi deixa ben clar, però, que el límit meridional del solar cedit per fer «més gran que abans no era» l'hospital era el mateix *Miraculum*, és a dir, les restes del temple d'August que encara hi romanen. És per això que la Baixada del Paradís, en lloc de sortir en línia recta al que avui coneixem com a carrer de la Freneria, voreja aquell sector que mai no ha pogut travessar, i ha de definir una sortida superior alternativa en perpendicular a l'absis de la catedral. Tanmateix, aquest tram superior de la Baixada del Paradís o encara no existia o havia restat interromput temporalment l'any 1045 (potser en el context de l'inici de la catedral romànica), atès que el límit occidental del solar cedit no el constituïa una via pública, sinó una porta de la mateixa canonja preromànica que tenia al costat «els arbres dits "oms"». Si pel migdia el solar tocava les restes del temple d'August i per ponent les estructures de la canonja preromànica, llavors també és clar que aquella via ja envaïda pels *bancs* del mercat i que conduïa «els qui van i venen de la porta del Castell Nou», la qual delimitava el solar per llevant, no podia ser l'antic *cardo maximus*: a més de situar-se al costat de migdia, entre el solar i el carrer s'interposava la barrera física del *Miraculum*, que encara avui continua al seu lloc. La via pública en qüestió només podia ser, doncs, el que coneixem com a carrer de la Freneria. S'entén molt bé així l'operació d'ampliació de l'hospital que es pretenia dur a terme: en estar situat el seu edifici fundacional a la cantonada de llevant del mateix carrer i prolongar-se, com hem vist, sobre el carrer Brocaters mitjançant una volta, resultava senzill enllaçar-lo també amb el nou solar mitjançant una altra volta que passés sobre el carrer de la Freneria. En conseqüència, l'afrontació pel nord amb «els afores del mercat» («*in fori foribus*») només podia fer referència al comentat espai obert que hi havia entre la catedral i la canonja preromàniques, el qual, en pertànyer a l'Església, encara no devia haver-se vist penetrat pels obradors i, per tant, constituïa els afores immediats al mercat.

No sabem si el projecte d'ampliació de l'Hospital d'en Guitard cap a aquell altre sector del Paradís es va consumir, perquè la també pretesa consolidació financera de la institució no va arribar a quallar. Les obres de construcció de la catedral romànica, dutes a terme entre el 1046 i el 1058, degueren representar una forta competència per l'obtenció de donacions piadoses. D'aquesta manera, el 16 de març del 1066, el solar inicialment destinat a l'ampliació de l'Hospital d'en Guitard ja havia passat a mans de Ramon Sunifred i la seva muller Ermengarda. En permutar alguns béns amb la catedral, el matrimoni decidia retenir la casa que havien adequat en aquell espai adossat per migdia al *Miraculum*, la qual tenia façana a tres carrers, els dos ja descrits a llevant i tramuntana més la Baixada del Paradís, el tram superior de la qual veiem així entrar en escena com a únic límit possible del seu lateral de ponent:

{1.20} (...) *Ex hiis autem omnibus retinemus domum illam, ad nostrum opus, quam in prefatam urbem habemus, quem iungitur domibus Gerberti Mironis et Mironis Giliberti atque ipsi Miraculo, que terminatur cum suis omnibus ad eam pertinentibus ab oriente et occidente sive septentrione in publicis callibus (...).*³⁹

Trad.: (...) De tot això retenim, per a les nostres necessitats, la casa que posseïm a la ciutat, que està unida a les cases de Gerbert Miró i de Miró Gilibert i al Miracle, i que limita, amb totes les seves pertinences, per orient, per occident o pel nord amb carrers públics (...).

La fallida consolidació de l'Hospital d'en Guitard ajuda a entendre que, l'any 1083, el bisbe Umbert i la casa comtal acabessin signant un acord per dotar amb més solidesa l'Hospital de Pobres de la Catedral, el qual havia tornat a canviar d'ubicació arran de la remodelació urbanística causada per la construcció del nou temple romànic. S'hi especifica que havia quedat situat molt a prop de la porta principal de la seu romànica acabada de consagrar:

{1.21} (...) *Idcirco in Dei eterni regis nomine, qui iusticiam diligit sine tempore, donatores sumus Domino Deo et omnium pauperum atque peregrinorum hospitali habitaculo, quod videtur esse situm intra menia prefate urbis, iusta introitum prelocute sancte sedis, subtus nostro eodem dormitorio, quod est ad plagam septentrionalem et detinet se cum ipso prelocute civitatis muro (...).*⁴⁰

Trad.: (...) Així, doncs, en el nom de Déu etern sobirà, que estima la justícia més enllà del temps, donem a Déu nostre senyor i a l'hospital dels pobres i pelegrins un habitacle situat dins les muralles de la ciutat, molt a prop de l'entrada de la santa Seu, sota el nostre mateix dormitori, el qual es troba a la part septentrional i arriba fins a la muralla de la ciutat (...).

Aquest interès poc freqüent a precisar tan bé que l'hospital estava situat sota el nou dormitori canonical i directament adossat al llenç septentrional de la muralla romana no era casual. Es devia al fet que, com veurem més endavant, tot i tenir entrada per la mateixa nova plaça catedralícia, just enfront de les portes de la galilea romànica, les altres estructures canòniques que els precedien en façana no deixaven veure directament l'hospital ni el dormitori canònics des de la plaça.

Com a contrapartida del seu ajut econòmic al renovat hospital catedralici, els comtes de Barcelona no només van acabar recuperant el solar ja citat de la projectada ampliació de l'Hospital d'en Guitard {1.19}, sinó també les seves estructures fundacionals, que s'estenien per l'altre costat del carrer, des de la cantonada amb l'antic *cardo* fins més enllà del carrer Brocaters, el qual travessaven en primera planta mitjançant la volta corresponent. Diversos

documents posteriors palesen la fragmentació i renovació d'aquests espais recuperats pels comtes, que els van establir emfitèuticament als artesans que volien obrir nous obradors al mercat i que, davant de la multiplicació de la manufactura local al darrer quart de segle, començaven a trobar els laterals de l'antic *cardo* ja ocupats pels *bancs* d'altres col·legues.⁴¹ En comença a donar testimoni el document d'adquisició d'una casa per part d'Arnau Adalls i el seu soci Guillem Ramon l'any 1093:

{1.22} (...) *Est autem hec infra muros civitatis Barchinone, ante portam Maiore, prope ipsos Bancos. Advenit nobis per nostra comparatione et per ienitorum sive per ullasque voces. Terminantur autem a parte orientis in Platea, a meridie in domos vestras et ipso Miraculo, ab occiduo in domos vestras, a circio in carrera (...).*⁴²

Trad.: (...) Està situada dins les muralles de la ciutat de Barcelona, davant de la Porta Major, prop dels bancs. La tenim per compra nostra, per dret dels progenitors i per altres drets. Limiten per la part d'orient amb la plaça; pel sud, amb les vostres cases i el Miracle; per occident, amb les vostres cases; pel nord, amb el carrer (...).

A més de ratificar que els *bancs* o àrea de les taules del mercat s'estenien als peus de la Porta Major seguint l'antic *cardo*, hi destaca que, per la banda meridional, la casa d'Adalls també limitava directament amb el *Miraculum*, és a dir, amb les restes del temple romà. Tanmateix, a ponent ja no limitava directament amb el tram superior de la Baixada del Paradís, sinó amb una altra casa. En conseqüència, la propietat només ocupava la part oriental del solar inicialment cedit pels comtes per a l'ampliació de l'Hospital d'en Guitard i després ocupat per la mansió de Ramon Sunifred, que s'havia vist subdividit {1.19-20}. Ho confirmen dues notícies posteriors. La primera, l'aporta un document del 30 d'abril de 1125. El vescomte Gelabert Udaldard feia la següent donació a la seva filla Arsenda i al seu gendre Guillem Ramon:

{1.23} (...) *Per hanc quippe scripturam dono vobis infra meniam civitatis Barchinone omnes domos quas tenuit per me Gerbertus Astariius cum terminis et affrontacionibus earum (...). Item addo vobis et dono omnibus operatoriis quos abeo iusta prenominate domos infra iam dictam meniam civitatis. Terminantur domos et operatoriis ab oriente in callo que*

Trad.: (...) Per aquesta escriptura us dono, dins la muralla de la ciutat de Barcelona, totes les cases que Gerbert Aster té per mi, amb els seus termes i afrontacions (...). Ítem, hi afegeixo i us dono tots els obradors que tinc al costat d'aquelles cases dins la muralla de la ciutat. Les cases i els obradors limiten per orient amb el carrer que va des del

*pergit de foro super ospitalem ad ipsam sedem, a meridie in callo ubi aperit ianuam Arnallus Adals, a circii in callo qui vadit de palacio ad ipsum paradisum, ab occiduo in callo unde Guillelmus Bernardi moneder pergit ad ipsam sedem (...).*⁴³

mercat sobre l'hospital a la Seu; pel sud, amb el carrer on Arnau Adalls té porta; pel nord, amb el carrer que va del palau al Paradís; per occident, amb el carrer de Guillem Bernat, moneder, que va cap a la Seu (...).

Ens assabentem així que la casa ocupada per Gerbert Aster i els obradors annexos estaven situats al costat de ponent de la citada via pública que anava des del «mercat sobre l'hospital a la Seu», és a dir, l'actual carrer de la Freneria, que també s'havia anat omplint d'obradors artesanals. El límit meridional de la propietat, el constituïa el carreró on tenia la portella posterior la citada casa d'Arnau Adalls. Aquesta darrera era la seva paral·lela interior, i per això arribava a limitar amb el mateix *Miraculum*, de manera que la seva cort posterior podia obrir portella a un cul-de-sac que només tenia entrada des de l'actual carrer de la Freneria, gairebé enfront del que coneixem com a carrer Brocaters. La façana septentrional de la casa i els obradors d'Aster donaven així al carrer que anava «del palau (*i.e.* Palau Comtal) al Paradís», és a dir, a la continuació cap a ponent del vell carrer romà que actualment denominem la Baixada de Santa Clara. La cruïlla formada per ambdues vies s'hi eixamplava per constituir una plaça que s'estenia entre aquelles *cases del Paradís* i l'absis de la catedral romànica, fins arribar al cementiri catedralici posterior, conegut aleshores com a *fossar del Paradís*. Entrat el segle XIII, la dita plaça canviaria de denominació i començaria a ser coneguda com la Plaça Sobirana de la Freneria o Plaça de la Freneria, a causa de la concentració d'artesans d'aquest ofici en el tros de carrer que la comunicava amb els bancs del mercat, el qual va adquirir per aquest motiu el nom de carrer de la Freneria.⁴⁴ La plaça va desaparèixer en ser ocupada per les capelles del nou absis gòtic de la catedral, i com a testimoni fòssil en restà l'àmplia cantonada que encara hi conforma l'actual carrer de la Pietat.⁴⁵ De fet, tot aquest sector ha variat ben poc després de la finalització de les obres del claustre i de la pavimentació del tram de carrer existent entre la Porta de la Pietat i el carrer del Bisbe, l'any 1403, i de la reforma de la Casa dels Canonges del 1420.⁴⁶

Ens hem aturat a ubicar totes aquestes propietats perquè un document molt poc posterior ens aporta la clau per entendre que el *Ferratginal* o *Freginal*, ja esmentat pels acords comtals de repartició de la ciutat del 1079 {1.8}, no era allò que la historiografia precedent havia explicat fins ara. El *Ferratginal* és un antic topònim urbà barceloní que sembla derivar de la comercialització de farratge per a les cavalleries. La tradició historiogràfica, inconscient de la ja

descrita barrera física que sempre va separar la *cort comtal* del carrer ample o plaça allargada que li donava accés, havia tendit a considerar que el topònim identificava el suposat gran espai obert que s'estenia entre el Palau Comtal i el *cardo*.⁴⁷ Acabem de comprovar, però, que aquest imaginat espai continu no existia en realitat, perquè la separació tradicional encara s'havia vist potenciada al segle XII per la construcció d'unes estructures que cavalcaven sobre el carrer i la transformaven en un pas sota volta. El citat document de l'any 1201 {1.18} manifesta igualment que la *cort del palau* i la placeta que la precedia no quedaven incloses dins el sector que els barcelonins del segle XII havien denominat habitualment el *Ferratginal*, el qual s'ubicava al sud d'aquella plaça «que va cap al mercat i també cap a la Seu», i que dècades més tard rebria el nom de Plaça de la Freneria. Ara, en continuar estudiant ordenadament les afrontacions recollides per la documentació que enregistra les transmissions de propietat al sector de la Freneria i de l'antic *cardo* (l'actual Baixada de la Llibreteria), podem comprovar on començava i on acabava l'àrea de prolongació del mercat identificada inicialment amb aquell topònim.

El 22 d'abril de 1126, l'arquebisbe Oleguer de Tarragona donava a la catedral de Barcelona, entre altres immobles, un forn:

{1.24} (...) *Iterum dono iamdicte kanonice furnum, cum suis pertinentiis, qui est iuxta domos Arnalli Adalls, cum operatoriiis que sunt super ipsum Ferregenalem, cum eorum pertinentiis, sicut dimisit mihi Berengarius Bernardi in suo testamento (...).*⁴⁸

Trad.: (...) També dono a la canònica el forn, amb les seves pertinences, que és al costat de les cases d'Arnau Adalls, amb els obradors que hi ha sobre el *Ferratginal*, amb les seves pertinences, tal com Berenguer Bernat m'ho va deixar en el seu testament (...).

Torna a ser clar que si el forn i els obradors adjunts «*super ipsum Ferregenalem*» tocaven la citada casa d'Adalls, per força quedaven ubicats al costat de ponent del que avui coneixem com a carrer de la Freneria. D'aquesta manera, acabem de comprovar que la casa amb obradors cedida pel vescomte l'any 1125 {1.23} en la cantonada nord-occidental de la plaça «del mercat sobre l'hospital» o «plaça pública que passa davant de les mansions del Paradís» ocupava l'angle exterior del primitiu solar comtal cedit al segle precedent a l'Hospital d'en Guitard per a la seva ampliació {1.19}.⁴⁹ Al seu sud hi havia el forn i els obradors que llavors esdevenien propietat del capítol per la donació de l'arquebisbe Oleguer. Aquest arribava fins al mateix carreró on tenia la porta de la cort o pati posterior la casa d'Arnau Adalls, la qual constituïa el límit tant del forn i els obradors com de la casa cantonera pel costat de ponent. El forn, el seguit d'obradors, la casa cantonera i

la casa d'Adalls es repartien així, vuitanta anys després, el solar inicialment cedit pel comte per a la fallida consolidació de l'Hospital d'en Guitard. El forn i els obradors ocupaven tot el tram nord del lateral occidental del que avui anomenem carrer de la Freneria, que en haver restat envaït per les taules comercials havia quedat integrat dins l'àrea de mercat designada pel topònim *Farratginal*. Comencem a entendre d'aquesta manera que el *Ferraginal* tenia ben poc a veure amb la *cort comtal*, malgrat el que s'ha vingut afirmant.

Ens ho confirma el conjunt de documents que enregistra la transmissió de les estructures fundacionals del ja desaparegut Hospital d'en Guitard, adquirides i reformades pel poder comtal. L'any 1145 trobem un obrador artesanal ocupant la cantonada posterior de l'antic hospital (la de Freneria amb Brocaters):

{1.25} (...) *in cornu ipsius ospitalis quod fuit condam, (...) iuxta carreram superiorem que tendit ad sedem Sancte Eullalie, ante ipsas ianuas Xalvini monetarii et Girberti Asterii qui fuerunt condam (...).*⁵⁰

Trad.: (...) a la cantonada de l'antic hospital, (...) al costat del carrer de sobre que va a la seu de Santa Eulàlia, davant de les portes dels difunts Xalví, moneder, i Gerbert Aster (...).

Amb el transcurs dels anys, bona part dels obradors que, com el precedent, s'havien anat instal·lant al que havien estat les estructures del primitiu hospital van acabar en mans del monestir de Poblet. Els documents de les seves transmissions van ser copiats en el cartulari del monestir, cosa que els ha permès arribar fins als nostres dies. Els dos més antics inclosos al cartulari van ser redactats el novè any del regnat de Lluís el Jove, és a dir, el 1147. El dia 4 de març, el comte Ramon Berenguer IV feia el següent establiment emfitèutic a favor de Guillem Coltellier:

{1.26} *Sit notum cunctis, quod ego Raimundus, Dei gratia Barchinonensium comes et Aragonensium princeps, dono tibi Guillelmo Cultellario et tue proieniei ipsum operatorium medianum quod est inter operatorium Geralli Ferrer et operatorium Poncii de Tolosa, in ipsis voltis que condam fuerunt Hospitalis, et est infra muros urbis Barchinone ante domos condam Girberti Asterii, in carrera que itur ad sedem. Sicut*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Ramon, per la gràcia de Déu comte de Barcelona i príncep d'Aragó, us dono a tu, Guillem Coltellier, i a la teva progènie l'obrador mitjaner que hi ha entre l'obrador de Guerau Ferrer i el de Ponç de Tolosa, a les voltes que eren de l'antic hospital. Està situat dins les muralles de la ciutat de Barcelona, davant de les cases del difunt Gerbert Aster, al carrer que va a la Seu. Limita per

*terminatur, ab oriente in pariete mei furni; a meridie in operatorio Geralli Ferrer; ab occiduo in carrera; a circio in operatorio Poncii de Tholosa (...).*⁵¹

orient amb la paret del meu forn; pel sud, amb l'obrador de Guerau Ferrer; per occident, amb el carrer; pel nord, amb l'obrador de Ponç de Tolosa (...).

Només sis dies després, el comte en feia un altre, aquesta vegada a favor de Bernat Escuder i Guillem Teixet:

{1.27} *Omnibus scire volentibus pateat, qualiter ego Raimundus, Dei gratia Barchinonensium comes et Aragonensium princeps, dono ac vendo vobis, sicut Bernardo Scutario et Guillelmo Texeto et vestre proieniei ad condirigendum domos et possidendum, illos meos archus et illud terratum super ipsis voltis versus meridiem usque tenedonem Raimundi cellararii, super ipsas voltas que condam fuerunt Hospitalis, ubi sunt inferius ipsi mei furni, que omnia sunt infra muros urbis Barchinone in ipso ferraginali. Sicut terminatur, ab oriente in pariete domorum filiorum condam Petri Bernardi Marchuen et in ipso fmorali ubi faciatis scalam lapideam cum gradibus unde ascendatis ad iam dictas domos; a meridie in ipso ferraginali sive in carrera, ubi super ipsos archus faciatis antibannum cum bigis et porticu quod exeat super eandem carreram; ab occiduo in carrera que itur ad sedem Sancte Crucis Sancteque Eulalie et transit ante domos condam Girberti Asterii, in qua carrera iuxta parietem operatorii Geralli Ferrer faciatis scalam lapideam cum gradibus per laudamentum proborum hominum et mei baiuli, per quam ascendatis ad prefatas vestras domos;*

Trad.: Sigui manifest a tothom que ho vulgui saber que jo, Ramon, per la gràcia de Déu comte de Barcelona i príncep d'Aragó, us dono i venc, Bernat Escuder i Guillem Teixet, i a la vostra progènie, per destinar-los a cases i posseir-los, els meus arcs i el terrat sobre les voltes vers el migdia fins a la propietat de Ramon Cellerer, sobre les voltes que eren de l'antic hospital, sota les quals hi ha els meus forns; tot això està situat dins les muralles de la ciutat de Barcelona, al Farratginal. Limita així: per orient, amb la paret de les cases dels fills del difunt Pere Bernat Marchuen (?) i amb l'abocador, on fareu una escala de pedra amb esglaons per pujar a aquelles cases; pel sud, amb el Farratginal o amb el carrer, on sobre els arcs fareu un envà amb bigues i porxo amb sortida al mateix carrer; per occident, amb el carrer que va a la seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia i passa davant de les cases del difunt Gerbert Aster, i en aquest carrer, al costat de la paret de l'obrador de Guerau Ferrer, hi fareu una escala de pedra amb esglaons amb el consentiment dels prohoms i del meu batlle, per

*a circio in medietate predictarum
volarum que est uris (!) Raimun-
di Sellararii et in pariete domus
filiorum iam dicti Petri Bernardi. Sic
teneatis predicta omnia cum ingres-
sibus et egressibus integriter, et super
iam dictis archibus et voltis, antban-
num et domos cum parietibus et scalis
prenominatis (...) et expletetis secure
in sana pace, potenter et integriter
ad vestrum salvamentum, et faciatis
exinde quicquid volueritis ad vestrum
libitum. Et per censum predictarum
domorum annuatim, in festivitate
paschali tribuatis mihi, meisque
successoribus meos .ij. denariorum
bone monete Barchinone. In circuitu
vero de predictis archibus liceat vobis
facere antbannum et porticum eum
(sic per cum) bigis (...).⁵²*

la qual pujareu a les vostres cases; pel nord, amb la meitat d'aquelles voltes el dret de la qual pertany a Ramon Cellerer i amb la paret de la casa dels fills del citat Pere Bernat. De manera que ho tingueu tot íntegrament, amb les entrades i sortides, i amb els citats arcs i voltes, envà i cases amb parets i escales (...), i els exploteu en pau i amb seguretat, amb potestat i íntegrament amb vostra salvetat, i en feu el que vulgueu al vostre plaer. I com a cens anual per aquelles cases em pagareu, a mi i als meus successors, per la festa de Pasqua, dos diners de bona moneda de Barcelona. Al voltant d'aquells arcs us és permès de fer-hi un envà i un porxo amb bigues (...).

La descripció dels «meus arcs i el terrat sobre les voltes vers el migdia fins a la propietat de Ramon Cellerer» no pot ser més clara, en ubicar a les dues vores i per damunt del nou forn comtal el conjunt d'obradors esmentats pels dos documents. S'hi posa igualment de relleu que totes aquestes estructures contingudes sota i sobre els nous arcs comtals del que originalment havia estat l'Hospital d'en Guitard limitaven pel migdia o costat de mar «*in ipso ferraginali sive in carrera*». Ratifiquem, per tant, que el *Farratginal* no tenia res a veure amb la *cort comtal*, perquè designava el sector de l'antic *cardo maximus* que començava només travessar la Porta Major o del Castell Vell, és a dir, a l'àrea inicial del mercat també coneguda, per això mateix, com la Plaça dels Bancs (corresponent a la cruïlla dels eixos que actualment denominem la Baixada de la Llibreteria i els carrers del Veguer i de les Trompetes de Jaume I). Per descomptat, el mercat s'estenia per tota la cantonada ocupada pel Castell Vell i les oposades. Atapeït, però, aquell nucli original, el mercat havia continuat expandint-se pel vell *cardo* en direcció a les restes del temple romà o *Miraculum*, de manera que tota la zona s'havia anat omplint d'obradors artesanals. Com a conseqüència d'aquesta dinàmica expansiva, els obradors havien arribat finalment a girar la cantonada en direcció a la catedral, per acabar ocupant el que avui anomenem el carrer de la Freneria.

Vers el 1125, aquest tram de carrer ja n'era ple. Havien estat aixecats tant sobre les propietats de titularitat comtal com en les de titularitat catedralícia, i llavors se'n continuaven instal·lant, segons fa temps que ve recollint la historiografia.⁵³ En dona testimoni definitiu la cessió a la catedral que el 6 de juny de 1161 va fer el fill de Martí Petit dels cinc obradors (els tres ja esmentats, més dos de nous que ocupaven el que havia estat el forn canònic) que ocupaven l'actual cantonada del carrer de la Freneria amb el carrer de la Pietat:

{1.28} *Notum sit omnibus homi-
nibus quod ego Martinus Parvulus,
barchinonensis ecclesie canonicus,
teneo et habeo Ve operatoria per
canonicam barchinonensem, tria
scilicet nova et duo vetera, infra
urbem Barchinone, in ipsa platea
qua itur a Sede prephata versus illud
Ferraginal, in ipso loco videlicet ubi
iamdicta canonica suum furnum
habere solebat. (...) Que supradicta
revertantur et redigantur post obitum
meum solide et libere in proprietatem
et dominium prelibate canonice (...).
Et si necesse fuerit interim, habeat
licenciam et potestatem pretaxata
canonica restituendi et reficiendi ibi-
dem suum furnum ad libitum suum
tamquam in alodio suo (...).⁵⁴*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Martí Petit, canonge de l'església de Barcelona, tinc i posseeixo cinc obradors per la canònica barcelonina, és a dir, tres de nous i dos de vells, dins la ciutat de Barcelona, a la plaça que va de la Seu al Farratginal, al lloc on la canònica solia tenir el seu forn (...). Les quals coses, després de la meva mort, retornin íntegrament i lliurement a la propietat i sota domini de la canònica (...). I si mentrestant fos necessari, que la canònica tingui llicència i potestat de restituir i refer allà mateix el seu forn al seu plaer, com si fos alou seu (...).

En resum, atès que designava la zona de mercat on es concentrava el gruix de l'activitat comercial, a mesura que avançaven els obradors, el topònim *Ferraginal* o *Farratginal* va anar ampliant el seu radi de referència: d'identificar inicialment només la meitat septentrional del *cardo*, va acabar incloent també l'actual carrer de la Freneria. Fins i tot, però, en l'aplicació més generosa, el topònim sempre va deixar fora dels seus límits la comentada plaça que s'havia obert entre la part posterior de la Seu romànica i les cases del Paradís, que per això hem vist definir com «*in fori foribus*» {1.19}.

Arribada la primera meitat del segle XII, la demanda d'obradors al sector era tal, que no bastava per contenir-los aquella estructura suportada per arcs romànics que hi havia fet construir el comte unes dècades abans. Era d'una sola planta, i ja estava plenament ocupada pel forn comtal i pels obradors

establerts a particulars a banda i banda. Per això el comte havia autoritzat, mitjançant els documents presentats, la construcció d'una planta superior i de les escales necessàries per accedir-hi {1.27}. El 23 de juliol de 1147, els citats Bernat Escuder i Guillem Teixet havien comprat al també esmentat Guillem Colteller aquell primer obrador que tenia porta a l'actual carrer de la Freneria, per ampliar la seva propietat. Les afrontacions de la nova transmissió confirmen les que ja s'han presentat:

{1.29} *Sit notum cunctis, quod ego Guillelmus cultellarius vendo vobis Bernardo Scutario et Guillelmo Texeto ipsum meum operatorium cum solis et suprapositis et hostiis, quod per meam acquisitionem quam inde feci a comite habeo infra muros urbis Barchinone, in ipsis voltis que condam fuerunt hospitalis, in ipsa carrera que itur ad sedem. Sicut terminatur, ab oriente in pariete furni comitis, a meridie in operatorio Geralli Ferrer, ab occiduo in iam dicta carrera, a circio in operatorio Poncii de Tolosa, sic prenominatum meum operatorium cum ingressibus et egressibus integritur de meo iure in vestrum trado dominium et potestatem, ut vos et proienies vestra atque posteritas in sana pace teneatis et possideatis et expletetis istud prenominatum operatorium potenter et integritur, ad totas vestras voluntates faciendas et per censum eiusdem predicti operatorii annuatim in festiuitate paschali tribuatis Barchinonensi comiti vel suis unciam unam piperis (...).*⁵⁵

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Guillem Colteller, us veng, Bernat Escuder i Guillem Teixet, el meu obrador, amb els sòls, el que hi ha a sobre i els portals, que tinc per compra que en vaig fer al comte, dins els murs de la ciutat de Barcelona, a les voltes de l'antic hospital, al carrer que va a la Seu. Limita per orient amb la paret del forn del comte; pel sud, amb l'obrador de Guerau Ferrer; per occident, amb el citat carrer; pel nord, amb l'obrador de Ponç de Tolosa. Així, doncs, lliuro íntegrament l'obrador, que tinc sota el meu dret, al vostre domini i potestat, amb les seves entrades i sortides, perquè vosaltres, la vostra progènie i la vostra posteritat el tingueu i posseïu en pau, l'explo-teu poderosament i íntegrament, hi feu la vostra voluntat i, com a cens per l'obrador, pagueu cada any, per la festa de Pasqua, al comte de Barcelona o als seus una unça de pebre (...).

El 24 d'abril de 1154, una nova transacció immobiliària entre Ricsendis, vídua de Ponç de Tolosa, i Bernat Marcús torna a confirmar la posició i forma de les estructures descrites, que llavors ja comptaven amb la «volta» o planta superior bastida sobre els arcs comtals del solar de l'antic hospital:

{1.30} (...) *Terminantur autem ab oriente in ipso Ferragenali, a meridie similiter in ipso Ferragenali et in via que passat ante furnos comitis, ab occiduo in ipso hospitali et superius in vuolta ipsius hospitalis, sicut tenent antiqui parietes qui ibi sunt (...).*⁵⁶

Trad.: (...) Limiten per orient amb el Farratginal; pel sud, també amb el Farratginal i amb el carrer que passa davant dels forns del comte; per occident, amb l'hospital i, a sobre, amb la volta de l'hospital, tal com la sostenen les parets antigues que hi ha allà (...).

Cal destacar igualment que el citat porxo comtal acabat de recreïxer amb una planta superior limitava per orient amb la casa dels fills de Pere Bernat, en una part, però directament amb el «*fimoral*» o abocador del mercat per a la resta {1.27}. Això implica que la via d'entrada a la cort del Palau Comtal des del mercat es mantenia com un espai relativament obert, bastant ampli per contenir-hi, a més del pas públic, una àrea on s'amuntegaven les deixalles per a la seva recollida posterior. El procés de densificació urbanística de la zona que venim descrivint el faria desaparèixer poc després, igual que els femers esmentats pel repartiment del 1079 {1.8} a la banda de fora de la muralla, també ocupats aviat per noves cases. Aquest adossament de cases a la part exterior de la muralla és el que va definir, entre finals del segle XI i la primera meitat del segle XII, el carrer *sots lo palau*, posteriorment conegut com a carrer de la Sabateria o de la Tapineria.

Mentrestant, a la banda de dins del Castell Vell continuava la densificació. El fill de Bernat Escuder va seguir el procés de concentració iniciat pel seu pare i el seu oncle, els quals li cediren les seves propietats el 23 de maig de 1172:

{1.31} *Sit notum cunctis, qualiter ego Bernardus Scuterius dono et trado tibi Bernardo filio meo meam medietatem de illis archibus et de operatorio quod habeo in Barchinona, quos ibi habui per meam acquisitionem infra muros de Barchinona ante furnos regis, salvo suo censu. Et cum aliam medietatem quam tibi dedit Wuilelmus Taxeti, avunculus tuus, habeas et possideas tu Bernardus et tui omnes archos cum operatorio, ad omnes tuas voluntates faciendas in perpetuum, quantum habeo ibi et habere debeo integritur, et sint omnes archi tui et operatorium*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Bernat Escuder, et dono i lliuro, Bernat, fill meu, la meua meitat dels arcs i de l'obrador que tinc a Barcelona, per adquisició que en vaig fer, dins els murs de Barcelona, davant dels forns del rei, salvant-ne el cens (*i.e.* degut al rei). I amb l'altra meitat que et va donar Guillem Teixet, oncle teu, tu, Bernat, i els teus tindreu i posseïreu tots els arcs amb l'obrador perquè hi feu la vostra voluntat perpètuament, amb tot el que hi tinc i he de tenir-hi íntegrament, i tots els arcs i l'obra-

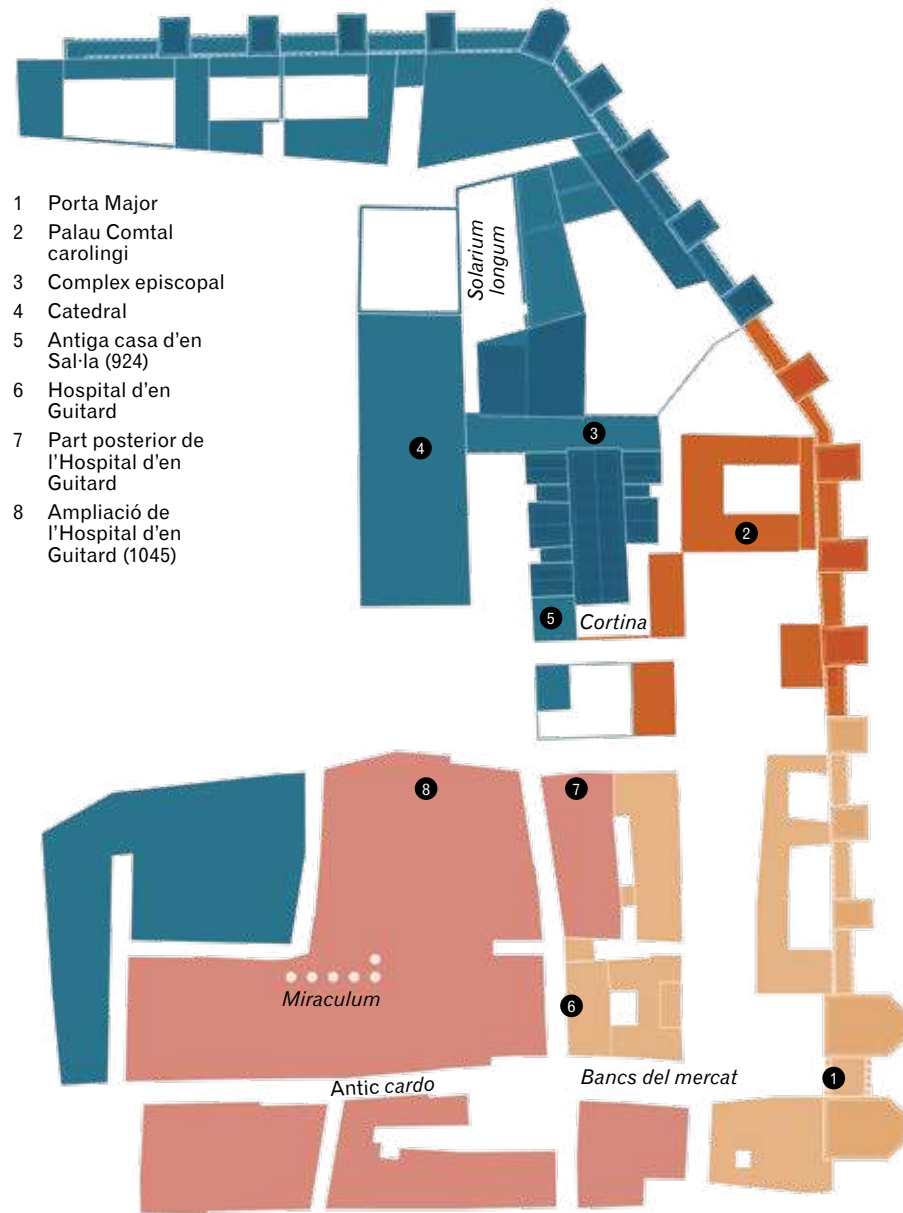

FIGURA 1.7 Planta del Palau Major i del seu context urbà a la primera meitat del segle XI. MUHBA. AUTOR: Marc Viader

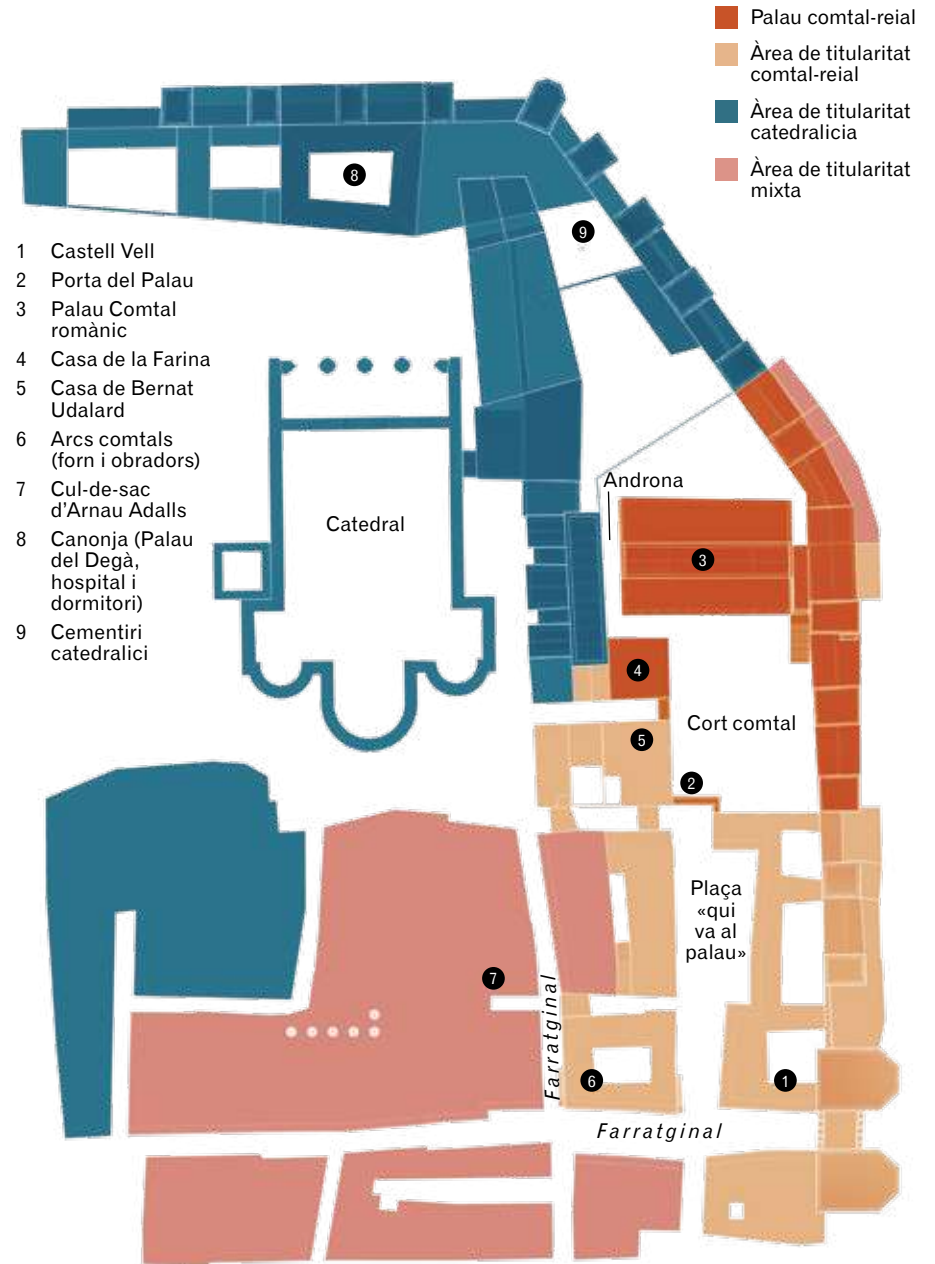

FIGURA 1.8 Planta del Palau Major i del seu context urbà en la transició del segle XI al segle XII. MUHBA. AUTOR: Marc Viader

*sine omni tuo inganno, et cum terrato de furno (...).*⁵⁷

dor seran teus sense engany, i també el terrat del forn (...).

Alguns anys més tard, totes aquestes estructures van passar a mans del monestir de Poblet, el qual, com el de Santes Creus, hi tractava de posicionar algunes fonts de renda.⁵⁸ Per descomptat, el monestir continuà aprofitant la demanda per fraccionar-les encara més. És força interessant al respecte el següent document, datat el 8 de maig de l'any 1203:

{1.32} *Notum sit cunctis presentibus atque futuris, quod ego Arnaldus Suniarii et nepotes mei Guillelmus Suniarii, Arnaldus Suniarii, Escala, nec non et Alda eorum mater, damus licentiam domui Populeti ut tu Johannes Ferrarii vel tui pro te facias et hedifices scalam ad radicem ex illis archibus ipsius solarii quem domus eiusdem Populeti habet infra menia urbis Barchinone in ipso ferragenale, ante furnum Barchinonensis canonice. Quam prenominatam scalam tu predictus Johannes Ferrarius vel tui pro te facias et hedifices in iam dicto loco, videlicet ad radicem ex predictis arcibus coram furno prenominato in ipso ferragenale Barchinone, ita videlicet modo ut homines et femine possint inde ascendere et descendere in perpetuum sine aliquo impedimento nostro nostrorumque successorum (...).*⁵⁹

Trad.: Sigui conegut a tots els presents i els qui vindran que jo, Arnau Sunyer, i els meus nebots Guillem Sunyer, Arnau Sunyer, i encara Escala i Alda, la seva mare, donem llicència a la casa (*i.e.* monestir) de Poblet perquè tu, Joan Ferrer, o els teus en nom teu, facis i edificquis una escala al peu dels arcs del solar que la casa de Poblet té dins les muralles de la ciutat de Barcelona, al Farratginal, davant del forn de la cànonica barcelonina. Tu, Joan Ferrer, o els teus en nom teu, faràs i edificaràs l'escala al lloc citat, és a dir, al peu d'aquells arcs davant del citat forn, al Farratginal de Barcelona, de manera que els homes i les dones hi puguin pujar i baixar perpètuament, sense cap impediment per part nostra ni dels nostres successors (...).

Acabem de confirmar d'aquesta manera que el topònim *Farratginal* havia acabat incloent el que avui denominem el carrer de la Freneria, que llavors també estava sent remuntat sobre els primitius porxos comtals passats a mans de Poblet. El creixement, en aquest cas, ja havia saltat el carrer Brocaters, per ocupar la part més septentrional del que havia estat el solar original de l'antic Hospital d'en Guitard.

La Plaça de la Corretgeria

Al contrari, doncs, del que s'havia dit, i malgrat que també s'havia anat omplint d'obradors, el topònim *Farratginal* tampoc no havia inclòs inicialment

tota la via d'entrada que comunicava la Plaça dels Bancs amb la *cort comtal*. Com hem vist, era un espai més ampli que un carrer normal de l'època i tenia una forma bastant irregular, raó per la qual alguns escrivans dels segles XI i XII ja el consideraven una plaça. Va ser a partir del segle XIII, però, que va començar a ser definit com la *plaça del Farratginal* fins que, per evitar la confusió amb el *Farratginal* pròpiament dit, es va anar expandint una denominació pròpia i diferenciada: la Plaça de la Corretgeria. D'entre les diverses mencions de la segona meitat del segle XIII que permeten constatar-ho, destacarem, per la claredat i riquesa de detall, la que figura en la venda d'un cens emfitèutic d'11 morabatins sobre una casa amb obradors que va fer el notari Pere Marc a Maria de Bonastre, el 23 de febrer de 1280, per un preu de 355 morabatins:

{1.33} *Sit omnibus manifestum quod ego, Petrus Marci, notarius Barchinone, gratis et spontanea voluntate et ex certa sciencia vendo per me et meos vobis, Marie de Bonastre, presenti et ementi (...), per proprium, liberum et franchum alodium totum illud censuale undecim morabatinarum et totum jus et dominium que habeo et accipio [et habere] et accipere [debeo in] ipsis domibus cum operatoriiis, solis et suprapositis et pertinentiis earum que vos, dicta Maria, habetis et tenetis per me in Platea Corrigiarie [Bar]chinone, apud locum dictum Ferregenale. Que domus cum operatoriiis et suis pertinentiis terminantur ab oriente in parietibus castri curie Barchinone, de qua parte parietes sunt comunes; a meridie in tenedone vestri, dicte Marie, alodio altaris Sancti Vincencii constructi in sede Barchinone, de qua parte parietes sunt comunes; ab occidente in dicta platea; a circii in tenedone heredum Petri de Terra[cia], quondam, alodio altaris Sancti Laurencii et secundi prebiteratus*

Trad.: Sigui a tothom manifest que jo, Pere Marc, notari de Barcelona, gratis i per la meua espontània voluntat i a ciència certa us veng per mi i els meus, Maria de Bonastre, present i compradora (...), en propi, lliure i franc alou el cens d'onze morabatins, amb el dret i el domini, que tinc i rebo i he de tenir i rebre sobre unes cases amb obradors, els sòls i el que hi ha a sobre, i les seves pertinences, que vós, Maria, teniu per mi a la Plaça de la Corretgeria de Barcelona, al costat del lloc dit Farratginal. La casa, amb els obradors i les seves pertinences, limiten per orient amb les parets del castell de la Cúria de Barcelona, amb la qual té paret comuna; pel sud, amb la propietat que vós, Maria, teniu en alou de l'altar de Sant Vicenç construït a la seu de Barcelona, amb la qual té paret comuna; per occident, amb la citada plaça; pel nord, amb la propietat que els hereus del difunt Pere de Terrassa tenen en alou de l'altar de Sant Llorenç i del se-

*altaris Sancte Margarite constructorum in sede Barchinone, parietibus comunibus, et partim in platea sive carraria que ibi est (...).*⁶⁰

gon presbiterat de l'altar de Santa Margarida construïts a la seu de Barcelona, amb la qual tenen paret comuna, i en part amb la plaça o carrer que hi ha allà (...).

Comprovem així que aquesta propietat, adossada a les mateixes estructures de la Cort del Veguer amb la qual compartien mitgera, tenia una façana que donava a la ja denominada com a Plaça de la Corretgeria, en un punt situat «*apud*», és a dir, al costat de l'espai llavors encara conegut com el *Farratginal*, però no dins. Al nord hi tenia una altra de les cases d'aquell costat adossat a la Cort del Veguer i a la muralla romana. Resulta força interessant, a més, que aquesta altra casa, propietat de Pere de Terrassa, no tingués la façana alineada amb la de Maria de Bonastre, sinó que la mantingués sensiblement reculada. Només així la casa adquirida per Maria de Bonastre podia limitar alhora amb la dita construcció i amb la Plaça de la Corretgeria pel seu lateral septentrional. Descobrim d'aquesta manera que el coll d'ampolla que provocava la Cort del Veguer després de la seva ampliació al segle XIV, i que reflecteix tota la cartografia que encara va arribar a representar-la, ja responia a una línia de façana predefinida per les propietats de Maria de Bonastre, les quals degueren ser absorbides per la citada ampliació baixmedieval del complex vicarial. Per això, el coll d'ampolla de la via d'entrada a la *cort comtal*, més estret que no la resta, encara era considerat una part del *Farratginal*, mentre que l'eixample en forma de placeta que experimentava a partir de l'angle conformat per la fi de la casa de Maria de Bonastre adquiria la denominació específica de la Plaça de la Corretgeria, per la concentració d'obradors d'artesans dedicats a aquesta activitat.

El costat de llevant de la Plaça de la Corretgeria, el definien les façanes de les altres cases adossades a la muralla romana. La primera era la ja citada de Pere de Terrassa, que no incloïa la torre romana número setze, cedida per Jaume I al veguer de Barcelona, Pere de Castellassol, l'any 1246. El tenor de la donació ha pervingut gràcies a una còpia del 1388:

{1.34} *Noverint universi quod nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum (...), per nos et nostros damus et concedimus tibi, Petro de Castro Assol, et tuis in perpetuum per alodium proprium, franchum et liberum illam turrim nostram in Barchinona que est ante palacium nostrum supra*

Trad.: Sàpiga tothom que nos, Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó (...), per nos i els nostres et donem i concedim, Pere de Castellassol, i als teus perpètuament en alou propi, franc i lliure la nostra torre de Barcelona que hi ha davant del nostre palau sobre el portal de

*portale Ferrerie, sicut affrontat in domibus tuis et in aliis domibus nostris contiguus eidem turri et contiguus palacio nostro. Quam turrim possis elevare et hedificare et meliorare, et habeas eam et operatorium subtus eam cum introitibus et exitibus, affrontacionibus et suis pertinenciis universis a celo in abissum (...).*⁶¹

la Ferreria, la qual afronta amb les teves cases i amb altres cases nostres contigües a aquella torre i al nostre palau. I que puguis fer més alta, edificar i millorar la torre, i la tinguis amb l'obrador que hi ha sota, amb les seves entrades i sortides, afrontacions i pertinences des de dalt fins a baix (...).

Per contra, la casa següent, propietat de la família Palau, sí que integrava la torre quinze. Així ho apuntava ja el document de 1201 {1.18}, quan ens parlava de la «*kantera*» de la torre de la casa de Ramon de Palau. També ho confirma, cent anys més tard, la primera ordre d'adquirir-la per al Reial Patrimoni donada per Jaume II. El desembre de l'any 1302, el rei s'adreçava al seu batlle, Romeu de Marimon, en els termes següents:

{1.35} *Jacobus, et cetera, fidelibus suis Romeo de Marimundo, baiulo in Cathalonia generali, et Guillelmo Lulli, baiulo Barchinone, et cetera. Cum intentionis nostre sit quod ad reverenciam divini culminis in palacio nostro capellam nobilem construhi faciamus, ad cuius cloquerium sive campanile est nobis necessaria quedam turris de na Palau, que est contigua capelle predictae, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus dictam turrim et eciam hospicium seu partem hospicii eiusdem de na Palau, sicut necesse fuerit capelle jamdictae, pretio idoneo emere procuretis (...).*⁶²

Trad.: Jaume, etc., als seus fidels Romeu de Marimon, batlle general de Catalunya, i Guillem Lull, batlle de Barcelona, etc. Com sigui la nostra intenció que, a reverència de la divinitat, fem construir al nostre palau una capella noble, per al cloquer o campanar de la qual necessitem la torre de na Palau, que és contigua a la capella, per això us diem i manam que procureu comprar per un preu adequat aquella torre i també l'alberg o part de l'alberg de na Palau, si serà necessari per a l'esmentada capella (...).

Se'ns explica així que el monarca havia decidit aixecar sobre aquella torre el campanar de la nova Capella Reial gòtica, raó per la qual calia comprar-la a la seva titular, la vídua na Palau. Els anys següents, els problemes per fer front al pagament de l'expropiació van generar més documentació, que aporta dades addicionals. Poc després, el monarca insistia que es pagués a na Palau la part de la propietat que se li havia d'expropiar, especificant que anava més enllà de la torre estricta: «*turrim cum porticu (...)* contiguam palacio nostro Barchinone», és a dir, la torre més el porxo adjacent contigües al Palau Reial.⁶³

Tanmateix, l'elevat cost de l'operació va impedir que les ordres del monarca es complissin amb rapidesa, de manera que va caldre esperar dos anys i mig més perquè el Reial Patrimoni pogués consumir la compra. L'època del pagament definitiu, expedida el 8 de juliol de 1305 pel notari barceloní Pere Descoll, ens explica que na Palau es deia en realitat Ermessenda i que era la vídua de Berenguer de Palau. També descriu fil per randa aquelles dues estructures que llavors se segregaven de la casa dels Palau:

{1.36} *Sit omnibus notum quod ego, Ermesendis, uxor quondam Berengarii de Palacio, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, Matheo Botella, scriptori domini regis, quod solvistis et tradidistis michi nomine et pro parte eiusdem domini regis in tabule Guillelmi Thome, camporis Barchinone, duos mille et centum solidos barchinonenses de terno, scilicet, mille et septingentos solidos pro precio cuiusdam turris que adheret capelle quam ipse dominus rex de novo construi facit in palacio suo Barchinone, quamque ego vendidi ipsi domino regi et suis perpetuo per proprium, liberum et franchum alodium cum carta publica inde facta per manum subscripti notarii pridie nonas julii anno subscripto; et residuos quadringentos solidos pro precio cuiusdam partis domorum mearum quas habeo in civitate Barchinona in corrali palacii ipsius domini regis, quasque teneo per monasterium Sancte Eulalie de Campo, quam partem vendidi prefato domino regi in quantum ipsa pars est ante predictam turrim quam ipsi domino regi per alodium vendidi in predicto alio instrumento; quos quadringentos solidos vos, dictus Matheus, michi tradidistis et solvistis causa dicti precii tam pro domo inferiori ipsius partis quam pro domo superiori (...).*⁶⁴

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Ermessenda, viuda del difunt Berenguer de Palau, ciutadà de Barcelona, us confesso i reconec, Mateu Botella, escriptor del senyor rei, que m'heu pagat i lliurat, en nom i de part del senyor rei, a la taula de Guillem Tomàs, canviador de Barcelona, 2.100 sous barcelonesos de tern, és a dir, 1.700 sous pel preu d'una torre adjacent a la capella que el senyor rei ha fet construir de nou al seu palau de Barcelona, i que vaig vendre al senyor rei i als seus a perpetuïtat en propi, lliure i franc alou amb escriptura pública feta per mà del notari que subscriu la vigília de les nones de juliol de l'any infraescriu; i els 400 sous restants, pel preu d'una part de les cases que tinc a la ciutat de Barcelona, al corral del palau del senyor rei, les quals tinc pel monestir de Santa Eulàlia del Camp, la qual part vaig vendre al senyor rei perquè és davant de la citada torre que li havia venut en alou per aquella altra escriptura; els quals 400 sous vos, Mateu, m'heu lliurat i pagat pel preu tant de la casa (*i.e.* planta) inferior d'aquella part com per la superior (...).

Ens assabentem d'aquesta manera que la torre romana costava al Reial Patrimoni la molt respectable quantitat de 1.700 sous. El més interessant, però, és que també s'hi especifica que els 400 sous restants del total de 2.100 corresponien al pagament de la part volada de la casa que s'alineava amb la torre. Confirmem, en conseqüència, que fins llavors havia precedit la casa pròpiament dita aquell porxo definit amb el mot «*kantera*» (potser deformació del terme àrab «cantara», 'pont') pel document de l'any 1201 {1.18}. Aquest corria en paral·lel a la casa dels Palau, que tancava el costat de mar de la cort comtal-reial, la qual havia canviat la seva denominació durant el segle XIII per la del *corral* del palau. Com havia ocorregut amb el *Ferratginal*, la pressió dels obradors n'havia forçat el recreixement amb una segona planta.

Arran del citat pagament, el tros de porxo adossat a la casa dels Palau va poder ser finalment enderrocat per continuar la base del mur perimetral de la capella que es construïa «*de novo*», és a dir, sense que abans hagués existit cap altra capella en aquella posició. Sobre la construcció de la Capella Reial, hi tornarem amb calma al capítol següent. De moment bastarà destacar que, tret del sector de la casa dels Palau, la resta d'aquell porxo meridional de dues plantes que tancava el palau pel seu costat meridional va romandre dempeus. Passava per damunt de la porta de la *cort* o *corral*, que havia esdevingut així un pas públic sota volta. La tradicional barrera física que sempre havia separat la *cort* o *corral* del palau de la Plaça de la Corretgeria s'havia vist reforçada, en conseqüència, al segle XII, sense que la descrita operació per a la construcció del campanar de la capella hagués arribat a modificar significativament la situació. S'entén d'aquesta manera per què l'acord del Consell de Cent de 1342, destinat a posar límits a l'ocupació comercial de la zona de mercat que s'obria darrere de la Porta Major o vella porta romana integrada a la Cort del Veguer, encara pogués continuar fixant el límit físic de l'àrea de mercat sota jurisdicció municipal al portal del complex palatí:

{1.37} *Ítem, que nuyla persona de qualque condició sia, del portal del palau del senyor rey a avall tro a la Plaça de les Cols, e puxs del portal d'en Ffrancesch Fiveller tro a la Plaça del Blat, no gos tenir fora de les taules o banchs o banchs antichs aquí ficats e oltra les fites aquí posades taules ne banchs, ne altres coses qui empatxen ne empexar pusquen les dites plaçes, ne encara res penjant qui isca fora les taules o banchs antichs. E qui contra farà pagarà per ban cascuna vegada II solidos.*⁶⁵

La notícia torna a deixar clar que els «banchs antichs» restaven fora dels límits de la *cort* o *corral* del palau, entre el seu portal i la Plaça de les Cols. Per això la normativa no afectava un *corral* del palau que continuava

sota la potestat directa del monarca. Acabem de veure, però, que això no significava que els obradors de fabricació i venda de diversos tipus d'objectes no hi haguessin penetrat des de feia temps. El monopoli comtal de la venda de farina a pes, la manca d'espais al *Farratginal* i a la Plaça de la Corretgeria, i els problemes econòmics dels comtes s'havien conjuminat per facilitar-ne l'entrada al llarg de la segona meitat del segle XII i del segle XIII. Com a conseqüència, la cort havia esdevingut una plaça d'accés públic plena d'activitat artesanal, si bé jurídicament diferenciada de l'àrea de mercat estricta, perquè restava fora de la regulació municipal. Com que el canvi ja s'havia consumat plenament a la segona meitat del segle XIII, les masses mogudes per Berenguer Oller van poder omplir el *corral* en actitud amenaçadora a les acaballes de 1283, segons que explica el procés judicial posterior:

{1.38} (...) *quia omnes clamabant: Eamus ad palacium! Eamus ad palacium!* (...)

Dixit quod ipse interfuit prime congregacioni facte ad palacium domini regis, in vigilia Natalis Domini, pro requirendis consuetudinibus, et quia multitudo gencium erat ibi tanta quod non remansit ibi (...).

Dixerunt huic testi: Venite nobiscum apud palacium, quia maximus tumultus est ibi (...).

*(...) quasi totum currale erat plenum (...).*⁶⁶

Trad.: (...) perquè tots cridaven: Anem a palau! Anem a palau! (...)

Va dir que havia estat present a la primera congregació feta al palau del senyor rei, la vigília de Nadal, per exigir les consuetuds, i com que hi havia tanta gent, no s'hi va quedar (...).

Van dir a aquest testimoni: Veniu amb nosaltres al palau, que allà hi ha un gran tumult (...).

(...) gairebé tot el corral estava ple (...).

Al llarg del segle XIV es van continuar concentrant alguns obradors de ferreteria i d'altres oficis de fornal i martell al voltant del Palau Reial. De fet, l'any 1310 va caldre pagar 20 sous a un ferrer anomenat Pere perquè deixés de fer soroll mentre el rei es trobava malalt:

{1.39} *Ítem, doné a-n Pere, ferrer qui stà en Barchinona sots lo palau del senyor rey, ab albarà d'escrivà de ració, per ço que cessàs de obrar de la ferreteria mentre que-l senyor rey fos malal[t] — XX solidos barchinonenses.*⁶⁷

L'any 1378 ja hi havia tants obradors de fornal al *corral* del palau que el rector de la Capella Reial va demanar i obtenir del rei Pere el Cerimoniós el privilegi de la seva expulsió, perquè no destorbessin els oficis litúrgics que se celebraven a l'interior:

{1.40} *Nos Petrus et cetera. Ut in capella constructa in Maiori Palacio Regio Barchinone (...) missarum solennia aliaque divina officia Deo grata et audientibus graciosa quicquid et devocius valent celebrari, tollaturque peccandi occasio ubi est peccatorum venia postulanda, tenore presentis nostri privilegii cunctis temporibus valituri concedimus vobis, Arnaldo Morera, rectori dicte capelle, et vestris perpetuo successoribus in eadem et eidem capelle ac etiam statuimus, sancimus et ordinamus quod nunquam in aliquibus domibus seu operatoris aperientibus seu januas habentibus ante plateam capelle et palacii predicti, aliqui batedors de fulla d'or, ferrarii seu quivis alis artifices operantes in fornace metallum cuiuscumque generis existat vel illud cudentes malleis et martellis aut similia habentes officia audeant ammodo operari (...).*⁶⁸

Trad.: Nos, Pere, etc. Per tal que a la capella construïda al Palau Reial Major de Barcelona (...) es puguin celebrar amb quietud i devoció les solemnitats de les misses i altres oficis divins grats a Déu i als oients, i s'esvaeixi l'ocasió de pecar allà on s'ha de demanar perdó pels pecats, per tenor del nostre present privilegi, vàlid per a tots temps, us concedim, Arnau Morera, rector de la dita capella, als qui us succeiran perpètuament i a la mateixa capella, i també estatuïm, sancionem i ordenem que en cap casa ni obrador que tingui obertura o portes davant de la plaça de la capella i del citat palau, mai no hi gosi treballar cap batedor de fulla d'or, ferrer o qualsevol altre artesà que utilitzi una fornal de metall, de la mena que sigui, o que piqui amb el mall i el martell o que tingui cap ofici semblant (...).

És clar, una vegada més, que la prohibició només afectava els obradors que tenien obertures o portes «davant de la plaça de la capella i del citat palau», la qual continuava existint com un espai físicament separat de la Plaça de la Corretgeria. Ho proclama també la descripció de l'àrea del Palau Reial i de la Freneria que encara van fer els padrons del quarter del Pi de 1363 i de les darrerries del segle XIV:

{1.41a} *Primerament, la illa del palau del senyor rey e de la Cort del Vager, qui passa per la Davallada de la Seu e torna per la Plassa del dit Palau.*

{1.41b} *Illa qui comensa a la scrivania del senyor rey, davant la Seu, e avalla per lo Devallant de la Seu, e anant dejús lo Palau del Rey, torna a la Cort del Veguer; puys, passant per la volta de la Freneria, appellada d'en Sbert, devers migjorn, qui és denant lo palau del senyor rey, torna a la dita scrivania del senyor rey (...).*

Illa qui parteix de la volta d'en Anthoni Truy, devant la plassa del palau del senyor rey, qui és en la Freneria vers ponent, e passa per la plassa subirana

*de la Freneria vers orient, e passa per la Plassa de les Cols e per la Corrajaria, e torna per la volta d'en Sbert, e feneix a la dita volta d'en Truy, compranents dos carrers treversés qui són en la dita Freneria.*⁶⁹

El *corral* del palau i la Corretgeria només es comunicaven, doncs, per un pas sota volta, identificada pel nom del propietari de les construccions superiors, n'Esbert per aquelles dates. Aquesta volta es prolongava sobre un tros significatiu de l'actual Baixada de Santa Clara en direcció al carrer de la Freneria, de manera que unia alhora la illeta superior de la Freneria (entre els actuals carrers Brocaters i Baixada de Santa Clara) amb la que ocupava la meitat meridional de l'actual Palau del Lloctinent. Entre les cases que separaven ambdós espais oberts (la Corretgeria i el *corral*) i suportaven la volta, hi havia la casa dels pintors Guillem Martorell el Jove i del seu fill Guillem, segons consta per les llistes de noms dels mateixos padrons.⁷⁰ A continuació, entre l'actual Baixada de Santa Clara i el carrer de les Escrivanies, hi havia una altra illa de cases que s'estenia entre el *corral* i la Freneria. Aquesta s'unia al seu torn, amb la Casa de les Escrivanies pròpiament dita (ja integrada al complex palatí) mitjançant una altra volta que cobria el tram més occidental del carrer de les Escrivanies, coneguda igualment pel nom del propietari d'aquelles estructures, en Trull. Confirma la posició d'aquesta volta d'en Trull una crida pública feta el dimecres 4 de gener de 1385 per ordre del veguer a fi que, si hi havia algú que pogués al·legar drets sobre la casa i l'obrador del seller en Pou, finat sense descendència, els exposés i justificqués abans que la propietat no passés a integrar-se definitivament al Reial Patrimoni, com pertocava als béns vagants. La ubicació de la casa en qüestió s'hi descriu així:

{1.42} (...) *que tothom qui haja o haver entena algun dret (...) en tot aquell alberch ab obradors, e sòls e sobreposits, entrades e exides, e drets e pertinències d'aquell, lo qual en ... Pou, seller, quondam, qui morí abintestat e sens ledemes hereus e succehidors, havia e possehia en la ciutat de Barchinona en lo carrer de la Freneria, assats prop la volta qui és denant la Plaça del Palau Major del senyor rey vers sol ponent, que dins X dies primers vinents compareguen denant lo dit honrat batle general en lo alberch de la sua habitació per mostrar lur dret denant ell. En altra manera, passat lo dit temps, lo dit honrat batle general aplicaria lo dit alberch al fisch del dit senyor rey, axí com a béns vagants e romases sens ledemes hereus e succehidors.*⁷¹

Així van continuar les coses fins que, als inicis de la centúria següent, el rei Martí I va impulsar la unificació de la Plaça de la Corretgeria i del *corral* del palau en una nova i única gran plaça cívica, la Plaça del Palau o Plaça del Rei.

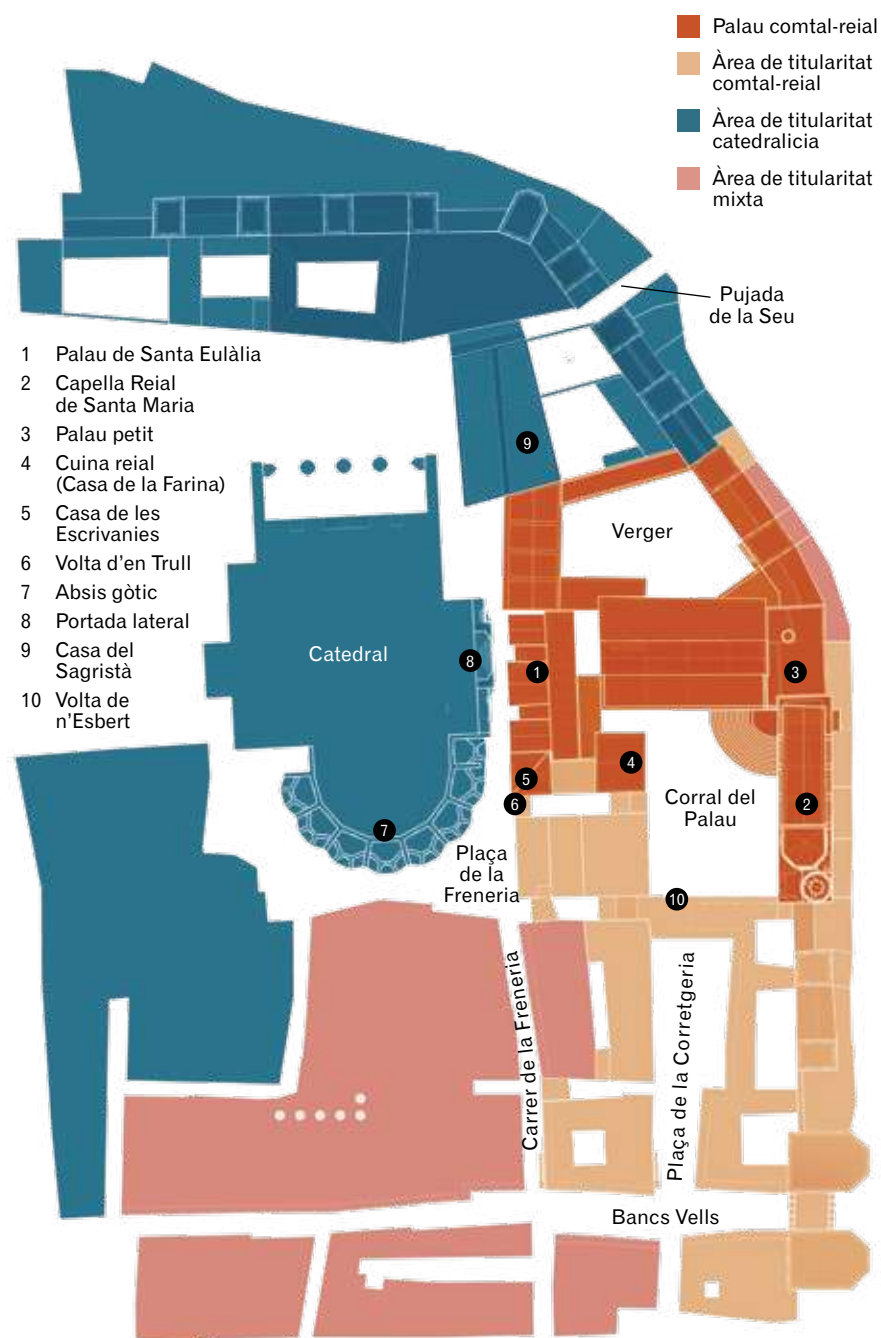

FIGURA 1.9 Planta del Palau Major i del seu context urbà l'any 1337. MUHBA. AUTOR: Marc Viader

La formació de la Plaça del Palau Reial o del Rei

Ja fa molt de temps que Daniel Girona i Llagostera va localitzar un seguit de documents que mostraven les gestions de Martí l'Humà per transformar la *cort* o *corral* del palau en una plaça cívica prou llarga i digna per celebrar-hi torneigs cavallerescos.⁷² Anna Maria Adroer va estudiar el tema amb més profunditat, però va deduir equivocadament que aquest projecte, tot i haver-se iniciat, no havia arribat a consumir-se, idea heretada per una part de la historiografia posterior.⁷³ De fet, només Carreras i Candi va arribar a entendre, gràcies en part a les notícies extractades per les *Rúbriques de Bruniquer*, que el denominat *corral* del palau, situat on ara trobem la Plaça del Rei, havia estat un espai tancat al qual s'accedia travessant passos sota volta.⁷⁴ Per desgràcia, en no haver vist tots els documents originals que Bruniquer resumia, Carreras va interpretar la menció de la torre erigida sobre l'entrada des del carrer de les Escrivanies com una estructura defensiva del mateix Palau Reial, i va projectar aquesta idea sobre l'entrada principal, l'accés des de la Plaça de la Corretgeria. Va presentar així el *corral* com una mena de plaça d'armes poderosament fortificada que tampoc no s'ajusta a la seva realitat històrica.⁷⁵ Per descomptat, ni ell ni cap altre dels autors posteriors tampoc no es van adonar que, inicialment, el *corral* havia estat un espai una mica més curt en direcció tramuntana-migdia que no l'actual Plaça del Rei. Convé reconstruir, doncs, amb tanta cura com sigui possible la història de la formació i evolució de la Plaça del Rei.

Acabem de veure que la sagristia i el campanar de la Capella Reial ja havien estat aixecats, a partir de 1302 {1.35}, a costa del porxo de la casa adossada a la torre romana número setze, el qual havia constituït el límit meridional de la *cort* o *corral* del palau fins al moment. El setembre de 1370, el Reial Patrimoni ja havia incorporat la resta de la mateixa casa, per ubicar-hi la residència dels clergues que atenien la Capella Reial, segons consta en un llibre de comptes del seu rector, Arnau Morera:

{1.43} (...) *quingentos solidos Barchinone pro alodiamento hospicii contigui dicte capelle quod noviter emimus pro servicio et habitacione vestri et aliorum presbiterorum et scolarium dicte capelle.*⁷⁶

Trad.: (...) 500 sous de Barcelona per l'allotjament de l'alberg contigu a la capella que recentment hem comprat, per al vostre servei i habitació i de la resta de preveres i escolans de la capella.

Aquesta casa, corresponent al que avui es coneix com la Casa del Botxí, estenia la propietat reial una mica més enllà del campanar i la sagristia. Per això, segons explica la mateixa font, disposava d'una «finestra qui mira la sacristia» (f. 20v)

i alhora també d'unes «portes del portal de la cambra qui mira sobre lo corral» (f. 19r). A la planta baixa, però, s'hi degué mantenir un obrador amb accés independent des de la plaça, atès que també es va pagar «*I tancadura ab barra de fust ab sa bona clau ab II panys a ops de la botiga del alberch*» (f. 50r).

A diferència d'aquesta, que havia perdut el porxo, la resta de les cases que separaven el *corral* del palau de la Plaça de la Corretgeria sembla que mantenien les seves estructures porxades tant vers la plaça com vers el *corral*. Entre elles hi havia la ja citada del pintor Guillem Martorell. El 10 de juliol de 1370, el Reial Patrimoni també havia negociat la seva adquisició, segons consta per l'ordre de pagament al regent de la Tresoreria de Pere el Cerimoniós, Pere Desvall:

{1.44} (...) *exsolvatis Guillelmo Martorelli, pictori, et Sibilie, eius uxori, de civitate Barchinone, vel cui voluerint loco sui septem mille solidos barchinonenses quos eidem dare et solvere tenemur pro precio cuiusdam hospicii siti in corrali nostri palacii Barchinone quod nobis perpetuo vendiderunt (...).*⁷⁷

Trad.: (...) pagueu a Guillem Martorell, pintor, i a la seva muller Sibil·la, de la ciutat de Barcelona, o a qui vulguin en lloc seu, 7.000 sous barcelonesos de tern que els hem de donar i pagar pel preu d'un alberg situat al corral del nostre palau de Barcelona que ens van vendre a perpetuïtat (...).

Tanmateix, tot i el pretès canvi de propietat, la casa va continuar dempeus i habitada per la mateixa família durant anys, segons consta per les citades descripcions del quarter del Pi {1.41} i pel pagament dels censos corresponents que la família encara feia al rector de la Capella Reial l'any 1381.⁷⁸

La delimitació del sector que Martí l'Humà aspirava a transformar inicialment en la nova gran plaça cívica comença a especificar-se en una carta al seu mestre racional, Lleonard de Sos, del 29 d'octubre de 1403:

{1.45} *Nos vos trametem certes letres per lo fet del pati que demanam denant lo Palau Major de Barchinona, les quals letres se drecen als consellers e altres persones d'aquexa ciutat, ab creença de part nostra per vós a ells explicadora en la forma següent, ço és, que nos los pregam com pus afectuosament podem que ells nos vullen donar inclusivament tot lo pati dels alberchs qui són partint per lo carrer de la porta de la scrivania del dit nostre palau, anant tro al cantó dels Speciers, e vogint la Plaça de les Cols, e tornant-se'n per l'altre carrer davant la Cort del Veguer amunt, tro a la plaça del dit palau, en què són encloses tres illes. E puys, de la altra part, vers la part vers la dita Cort del Veguer, en la qual part és l'alberch d'en Pere Palau, hajats tant que sie igualat ab la paret de la esgleya del dit palau, tallant e passant tot dret tro al cantó de la Cort del dit Veguer (...).*⁷⁹

S'hi defineix, doncs, una àrea bastant més gran que no l'actual Plaça del Rei, cosa que va portar a l'equivocada deducció que el projecte no va arribar a ser culminat. Tanmateix, el *Llibre del Consell* corresponent, en l'assentament del dia 7 de novembre de 1403, ens informa que els consellers acceptaren dur a terme l'ampliació de la plaça a càrrec de la ciutat. Pel que expliquen, podem deduir que aleshores ja havien pactat amb el monarca una reducció considerable de la proposta inicial:

{1.46} Ítem, com los consellers hagen haüt sentiment per en Guillem Pujada, primer, e après per en Ffrancesc Burguès, qui amb micer Pere ça Calm era anat per missatger al senyor rey, que-l dit senyor rey hauria a singular plaer que la plaça del seu Palau Major fos examplada, ço és, que fossen levats alguns alberchs qui estan davant, axí <que> com és l'alberch d'en Pere Martina e alguns altres qui ab ell se tenen, axí que a linya tirada anàs la dita plaça per la part on se ven la farina tro a la Plaça de les Cols, et parega a molts que la ciutat pendria gran embelliment per la dita ampliació e que-n reportaria molts profits, los quals foren per los dits consellers menudament recitats, que-l Consell acort sobre açò.

Acorda lo Consell que la dita ampliació de plaça se faça a messió de la ciutat per embelliment d'aquella, però que-ls consellers, ab pròmens en tals coses experts, facen extimar les propietats, e encara los morabatins e alous d'aquelles sien extimats, e que la obra se faça al major aventatge de la ciutat que fer-se puxa.⁸⁰

Finalment, no es tractava, per tant, d'enderrocar les illes completes fins a la Freneria, sinó de regularitzar l'amplada a nivell dels màxims fixats per la façana de la Casa de la Farina. Com veurem al seu lloc, aquesta era l'estructura perpendicular a la caixa estructural romànica que anava des del cantó del carrer de les Escrivanies fins a la mateixa caixa palatina. El que s'havia pactat, doncs, era l'enderrocament a expenses del municipi de les cases que separaven el *corral* de la Plaça de la Corretgeria i mantenir la regularitat de la línia occidental de façanes fins a l'alçada de la Plaça de les Cols. Els consellers determinaven, a més, l'estimació per persones enteses de totes les propietats afectades i dels censos que les gravaven, a fi de minimitzar el cost econòmic de l'operació que, per això mateix, podia arribar a ser bastant elevat.

El 12 del mateix mes, el rei es mostrava content per l'acord del Consell i demanava la màxima rapidesa en l'execució del projecte. En insistir a Francesc Burguès de Viladecans sobre la qüestió de la longitud de la plaça, també ens informa dels motius que l'havien mogut a promoure'n l'ampliació:

{1.47} Lo rey.

Haüt havem molt sobirà pler de les sàvies e molt bones maneres que vós e en Guillem Pujada, als quals nos na haviem dat càrrech, havets tengudes en lo fet de la plaça que serà feta denant lo nostro Palau Major d'equexa ciutat, la

qual cosa vos graham tant que més no poriem. Per què us pregam tan affectuosament com podem que, axí com molt bé e molt curosament havets treballat en opteniment de fer la dita plaça, traballets que sia mes en execució com pus prestament fer-se puxa, per manera que, si possible serà, nos, qui per aquexa raó cuytam tant com podem nostra anada aquí, trobem feta la dita plaça, et per lo enderrocament dels alberchs ne per pols o en altra manera nos no-n hajam anuig quan hi siam. Et fets e ginyats tant com vos serà possible que la dita plaça sia feta per manera que haze semblant longuea que ha aquella del Born, ço és, tant com ne han mester la tela e los cadafals, per guissa que s'i puxa junyir e nos ho puixam mirar de nostre reyal palau (...).⁸¹

Entenem així per què el rei podia renunciar fàcilment a bona part dels màxims d'amplada proposats a l'inici, però no als de longitud: calia donar-li prou llargada en direcció mar-muntanya perquè s'hi poguessin celebrar torneigs. Amb aquest objectiu es va procedir a l'enderrocament de les cases dels pintors Martorell i d'en Pere Martina, que en haver estat bastides sobre el mur que inicialment havia separat el *corral* o *cort* del palau de la Plaça de la Corretgeria, havien conformat el pas sota volta que les havia comunicades tradicionalment. La voluntat del rei va ser novament escoltada i l'enderrocament es va iniciar el dia 18 de novembre, segons que ho recull la *Crònica del racional de la ciutat*:

{1.48} Item, XVIII^a die no(v)embris anno predicto fuit inceptum ad diruendum plura hospicia que era(n)t inter Palacium Maius domini regis et Plateam Caulium dicte civitatis Barchinone, que dirucio fuit facta ex ordinacione civitatis Barchinone ad preces dicti domini regis.⁸²

Trad.: Ítem, el 18 de novembre del mateix any es van començar a enderrocar molts albergs que hi havia entre el Palau Major del senyor rei i la Plaça de les Cols de la ciutat de Barcelona; l'enderroc es va fer per ordre de la ciutat de Barcelona, a prec del senyor rei.

El 21 de novembre, el rei enviava una nova carta a Lleonard de Sos per insistir que vigilés perquè s'assolís la longitud finalment pactada i per obtenir la cessió dels materials resultants de les demolicions, que el rei pretenia usar en el seu projecte d'ampliació del palau per recreixement de les estructures adossades del carrer de les Escrivanies:

{1.49} Lo rey.

Vostra letra havem reebuda. E aquella entesa, vos responem que en l'escriure que demanats façam als consellers de Barchinona sobre-l atorgament de la plaça que-ns han fet, nos los havem ja scrit estesament, faent-los-en moltes gràcies e pregants-los que aquella plaça vüllan fer de tanta longitud que s'i puga fer semblant tela per junyir que-s fa en la Plaça del Born, entre la dita tela e los

cadafals. Del scriure als consellers prop esdevenidors de què-ns fets menció, responem que tantost que loch sia e lo cas lo requira hi scriurem. Entretant, fets e ginyats la plaça sia d'aquella granea o enderroqueu tant com nos vos havem fet saber en nostres derrerres letres, les quals vos ha portades e us deu haver liurades lo feel scrivà nostre en Gabriel Masqueró. Encara us pregam e encarregam que, ab en Jacme Sala ensemps, al qual d'açò scrivem, façats tant com puxats que per la obra del nostre palau nos sia atorgada e dada per los consellers la manobra de portals, finestres e obra de pedra que exirà dels alberchs qui-s enderrocaran per raó de la dita plaça, tenent en açò ab los dits consellers e ab aquells que us parega aquelles millors e més sàvies maneres que porets, per guisa que-n sie satisfet a nostre servey e voler; e serà cosa de què granment nos servirets. E si per ventura no u porietis optener, fets que la puxam haver per nostres diners, així com hauriem altres. Dada en València, sots nostre segell secret, a XXI dies de noembre del any MCCCCIII. Rex Martinus.

No-res-menys, vos pregam e us dam càrrech que façats estimar aquells alberchs qui estan vers la Freneria mijers o al costat de la nostra cuyna o part del dit palau, o us avengats ab los de què són los dits alberchs a aquells menors preus que porets, per manera que nos los puxam haver per créixer-ne lo dit nostre palau. Encara us donam càrrech que façats, si fer-ho porets, que aquells troces de alberchs qui restaran dels enderrocaments dels alberchs d'en Pere Palau e de micer Bernat ses Oliveres e de I altre après nos sien donats. E si optener no u porets, fets-los estimar o us avenits ab ells e nos fer-los hem pagar segons vós serets ab ells avengut. Dada així com dessus. Rex Martinus.⁸³

A més de les cases completament derruïdes, n'hi havia tres, doncs, afectades només de manera parcial per les demolicions, les d'en Pere Palau i misser Bernat Sesoliveres, a més d'una tercera de la qual no s'indica el propietari. La part més oriental de les tres cases havia pogut sobreviure, adossada a la muralla romana, perquè els consellers no estaven disposats a fer-hi retrocedir tant la línia marcada per la Cort del Veguer. El rei insistia, però, a incorporar-les al Reial Patrimoni, com també volia fer amb les cases intermèdies del carrer de les Escrivanies que continuaven en poder de particulars.

Tanmateix, els consellers no van cedir davant les noves pretensions del monarca. El dia 4 de desembre, les tasques de demolició ja devien d'haver culminat, perquè el municipi començava a vendre en encant públic els materials generats pels enderrocaments, ignorant d'aquesta manera el desig d'obtenir-los manifestat pel monarca:

{1.50} *Inventari o encant fet de la manobra la qual isqué dels alberchs que la ciutat comprà per enderrocar a obs de la plaça faedora danant lo Palau Major del senyor rey.*

Die martis, quarta die mensis decembris anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo tercio.

Primerament, una sort de postam trencat, la qual comprà en Pere ça Fàbrega, siveller o correger, per preu de — II sous VI diners (...).⁸⁴

La llista de materials venuts continua amb molta fusta estructural i de coberta, portes, armaris, algunes finestres geminades titllades d'antigues amb les seves columnes, piques i altres materials, a més de pedra i reble. El municipi aconseguia recuperar per aquesta via més de 245 lliures, xifra que explica la negativa dels consellers a cedir tots aquests materials al rei. Tampoc no es va arribar a cap acord entre la Corona i el municipi pel que feia als trossos romanents de les cases igualment sol·licitats pel monarca, atès que els consellers van decidir condicionar-los perquè poguessin funcionar com a espais que podrien establir fàcilment a particulars, atès el seu gran potencial comercial. Culminats els treballs, se'n va efectuar el corresponent encant d'establiment el 16 de novembre de 1405, segons consta per un altre assentament del citat *Llibre del Consell*:

{1.51} *Ítem, com los dits honorables consellers haguessen tan bé venuts a-n Guillem Pujol, especier, ciutadà de la dita ciutat, com a més donant en encant públich, aquells XXXIII morabatins que la ciutat possehia en alou ab dreta senyoria en aquells III estars o alberchs nous situats en la Plaça del Palau Major del senyor rey, e la dita venda sia estada feta per preu de DCCCXLVIII libras e XVIII solidos barchinonenses, plagués al dit Consell tan bé aprovar aquella e-l liurament de la possessió dels dits morabatins e tots los altres actes fets a validació e compliment de la dita venda.*

Lo dit Consell, en la forma dessus dita, loà e aprovà la dita venda e tots los actes fets per aquella.⁸⁵

Sobre les característiques de totes aquestes estructures intermèdies enderrocades durant les darreres setmanes de l'any 1403, encara aporta més detalls, en tot cas, una escriptura de febrer de l'any següent relativa a la redempció del cens perpetu de dos morabatins que Pere Sacosta, prevere beneficiat de la Seu, havia cobrat sobre un dels obradors llavors ja desapareguts. Només l'esmentada redempció va costar al municipi 60 lliures. Malgrat la pèrdua d'alguns passatges pel seu mal estat de conservació, la descripció és d'una riquesa excepcional:

{1.52} (...) *ego, Petrus ça Costa, prebiter beneficiatus secundi prebiteratus altaris Sancti Bartholomei constructi in sede Barchinone, atendens in Con-*

Trad.: (...) jo, Pere Sacosta, prevere beneficiat del segon presbiterat de l'altar de Sant Bartomeu construït a la seu de Barcelona,

silio Centum juratorum (...) celebrato septima dies mensis novembris proxime lapsi, ut ad mei pervenit auditum, fuisse decisum, decretum et declaratum quod pro decorando ac pulcrius insigniendo et nobiliter (...) [...]dem feci assuetum, nonnulla hospicia, hedifficia seu proprietates que seu quas diversi singulares dicte civitatis habebant et possidebant in solo seu spacio quod erat et est inter Plateam Palatii Re[gii] (...) et Plateam [Co]rrigiarie dicte civitatis, ffactis primitus de morabatinis censualibus, alodialibus et feudaliibus que diverse persone ecclesiastice et seculares habebant, percipiebant et possidebant in et super ipsis hospiciis (...), proprietatibus sive hospiciis et aliis hedifficiis ibidem constructis [ex]timationibus legitimis, diruerentur ac penitus tollerentur pro continuando dictas duas plateas in unam (...) quia modico spac[io] (...), et dicta hospicia, proprietates seu hedifficia in tam publico dicte civitatis loco constructa reddebant dictas duas plateas occupatas, in tantum quod nullam dicte civitatis [pulchri]tudinem conferebant (...), per (...) Concilium Centum juratorum seu per honorabiles tunc consiliarios ex potestate sibi comissa per dictum Concilium ad hec (...) [preconiz]ari fecisse per curritores (...) censualia alodialia et feudalia que super dictis hospiciis, proprietatibus et hedifficiis percipiebantur (...) eisdem legitimis (...); (...) dictum prebiteratum secundum dicti altaris Sancti Bartholomei et me, eius nomine, ante dictam extimacionem et dirucionem habere, percipere et possi-

atès que al Consell de Cent jurats (...) celebrat el proppassat dia 7 de novembre, tal com vaig sentir dir, es va decidir, decretar i declarar que per decorar i dignificar amb bellesa i noblesa (...), (...) s'acostumava a fer, alguns albergs, edificis i propietats que diverses persones de la ciutat tenien i posseïen al sòl o espai que hi ha entre la Plaça del Palau Reial (...) i la Plaça de la Corretgeria de la ciutat, feta prèviament estimació legítima dels morabatins censals, alodials i feudals que diverses persones eclesiàstiques i seglars tenien, rebien i posseïen en i sobre aquells albergs (...), (...) propietats o albergs i altres edificis que hi havia construïts amb estimacions legítimes, fossin enderrocats i desapareguessin del tot per unir les dues dites places en una (...), perquè pel poc espai (...), i els dits albergs, propietats i edificis construïts en un lloc tan públic de la ciutat ocupaven fins a tal punt les dues places que això no aportava cap bellesa a la ciutat (...), pel (...) Consell de Cent jurats o pels honorables consellers d'aleshores, per la potestat que els era concedida pel dit Consell per a això (...), fer pregó pels corredors (...) censals, alodials i feudals que es rebien sobre aquells albergs, propietats i edificis (...) als seus legítims (...); (...) el dit presbiterat segon de l'altar de Sant Bartomeu i jo, en nom seu, abans de la dita

dere per liberum et franchum alodium [in et super quondam olim operatorio cum duobus portalibus] quod heredes seu successores Raymundi [Colomerii, quondam] sellarii, habebant et possidebant subtus quadam olim volta quam Guillelmus de Colle, frenerius, habebat et possidebat [in dicto] loco (...), vendo, absolvo, diffinio et remitto vobis, honorabilibus viris (...), consiliariis hoc anno dicte civitatis Barchinone, ementibus ex causis predictis nomine et de peccunia dicte civitatis Barchinone, ac eidem civitati et rei publice eiusdem perpetuo totum dictum censualem duorum morabatinorum cum toto directo et alodiali dominio (...), laudimio et alio jure eiusdem censualis quod dictus prebiteratus per liberum et franchum alodium habet, percipit et possidet seu ante dictas extimacionem et dirucionem habebat, percipiebat et possidebat seu ego, eius nomine, habebam et possidebam per liberum et franchum alodium in et super dicto operatorio, cum juribus et pertinenciis suis, quod dicti heredes seu successores dicti quondam Raymundi Colomerii habebant et possidebant in dicto loco subtus dictam olim voltam, et tenebant per dictum secundum prebiteratum dicti altaris Sancti Bartholomei constructi in dicta sede Barchinone et sub dominio et alodio suo et mei, eius nomine, ad dictum censum duorum morabatinorum de quibus solvebatur unus anno quolibet ad rationem novem solidorum pro morabatino (...) in festo Nathalis Domini et alter in festo sancti Johannis mensis junii. Et solebat terminari<i> dictum*

estimació i enderrocament tenia, rebia i posseïa en lliure i franc alou en i sobre [un antic obrador amb dos portals] que els hereus o successors del difunt Ramon Colomer, seller, tenien i posseïen sota l'antiga volta que Guillem Descoll, frener, tenia i posseïa al dit lloc (...), us venc, absolc, faig definició i retorno, honorables (...), consellers d'aquest any de la ciutat de Barcelona, compradors per les causes citades en nom i amb els diners de la ciutat de Barcelona, i a aquesta mateixa ciutat i a la seva cosa pública a perpetuïtat el dit cens de dos morabatins, amb el dret i el domini alodial (...), lluïisme i altres drets del mateix cens que el dit presbiterat té, percep i posseeix en lliure i franc alou o que tenia, percebia i posseïa abans de les dites estimació i demolició, o que jo en nom seu tenia i posseïa en lliure i franc alou, en i sobre aquell obrador, amb els seus drets i pertinences, que els hereus o successors del difunt Ramon Colomer tenien i posseïen en aquell lloc sota l'antiga volta, i el tenien pel segon presbiterat de l'altar de Sant Bartomeu construït a la seu de Barcelona i sota el seu domini i alou, i del meu en nom d'aquell, per un cens de dos morabatins, dels quals se'n pagava un cada any, a raó de nou sous per morabatí (...) per la festa de Nadal, i l'altre, per la festa de sant Joan de juny.

*olim operatorium, videlicet ante eius et aliarum proprietatum que ibi erant dirucionem, ab oriente in via publica, [in qua parte] dictum operatorium habebat unum portale, videlicet subtus dictam voltam; a meridie et ab occidente in tenedone olim Guillelmi Martini, draperii, et a circio in dicta Platea Palacii Regii, in qua parte parte ipsum olim operatorium [habebat aliud portale, et supra] sostre eiusdem cum domibus quas dictus Guillelmus de Colle supra dictam voltam habebat (...).*⁸⁶

Aquell obrador limitava, és a dir, abans de la seva demolició i de les altres propietats que hi havia allà, per orient amb la via pública, on l'obrador tenia un portal, és a dir, sota la dita volta; pel sud i per occident, amb la propietat que havia estat de Guillem Martini, draper; i pel nord, amb la Plaça del Palau Reial, on l'obrador tenia antigament un altre portal, i sobre el seu sostre, amb les cases que Guillem Descoll tenia sobre aquella volta (...).

Es torna a posar en relleu d'aquesta manera que, fins al mateix moment de les demolicions, el *corral* o *cort del palau* havia estat un espai tancat també per la banda de mar, al qual s'accedia des de la primitiva Plaça de la Corretgeria per un pas públic cobert o de volta, que havia substituït el primitiu portal de la cort quan la penetració dels obradors l'havia transformada en una plaça de lliure accés públic. Era la citada volta de n'Esbert, llavors ja passada a mans d'en Guillem Descoll. Pel febrer de 1404, totes aquelles estructures intermèdies ja eren història, de manera que els dos espais havien restat fusionats en una sola plaça, la nova *Plaça del Palau* o Plaça del Rei. Per aquesta raó, el municipi continuava pagant les indemnitzacions corresponents als afectats que es presentaven per reclamar la compensació dels censos perpetus que venien cobrant sobre aquelles cases.

La comentada negativa dels consellers a assumir la regularització de l'amplada de la plaça pel costat de llevant encara va portar cua. El febrer de 1407, el rei Martí insistia a fer comprar les cases que restaven adossades a la muralla romana entre la Capella Reial i la Cort del Veguer. Aquesta quedava exempta de la pretensió reial, perquè el sobirà era conscient que algunes dècades abans havia calgut ampliar-ne la planta, expandint-la sobre els solars dels obradors que havien circumdat el Castell Vell fins aquell moment. Sembla que l'ampliació, també pagada per la ciutat, havia inclòs la substitució de la torre poligonal romana del costat de mar per una altra torre quadrada més àmplia que s'havia vist culminada pel *seny* o campana del Consell, i que havia estat acabada abans del 17 de novembre de 1343, la *torre major* {fig. 4.7}:

{1.53} *Al honrat en Galceran Carbó, conseller aquest any de la ciutat de Barchinona, de part dels altres consellers de la ciutat. Donats a-n Pero sa Riba*

quinquaginta solidos barcinonenses, los quals per nos e per vós li són estats taxcats e atorgats per treballs per ell sostenguts per la obra de les cases que l'any present, per ordinació del Consell de la dita ciutat, havem fetes fer en lo castell de la Cort del Veguer (...).

*Als honrats en Miquel Roure e en Pere Buçot, ciutadans de Barchinona, elets per l'onrat Consell de la dita ciutat a reebre los comptes de tots aquells qui han res administrat per lo dit Consell, de part dels consellers de la ciutat damunt dita. Certificam-vos que l'onrat en Galceran Carbó, conceller ensemps ab nos de la ciutat damunt dita, ha despès e fetes missions en la obra d'algunes cases que l'any present havem fetes fer per ordinació del Consell de la dita ciutat en la Cort del Veguer. E axí matex en la obra de I seny que fejem fer, qui estigués en la torra major de la dita cort, lo qual seny devia tochar tots vespres al seny del ladre, e tota hora que hom volgués apellar Consell de C jurats (...).*⁸⁷

Exceptada, doncs, la Cort del Veguer, el monarca tornava a ordenar l'adquisició de les estructures que havien romàs al sector (ocupat actualment per la Casa Padellàs) reservant-hi 500 florins per finançar-la.⁸⁸ Tanmateix, ara sabem que el rei Martí ja no ho feia amb la intenció de continuar ampliant la plaça, sinó per assignar el solar d'aquestes cases al monestir palatí de les Santes Relíquies recentment fundat, a fi que els monjos celestins s'hi poguessin construir el claustre del cementiri conventual, segons podrem comprovar al vuitè capítol. En tot cas, els diners ja devien haver estat assignats abans a un altre objectiu, perquè la voluntat reial es va tornar a veure frustrada. Tant les estructures pervingudes fins a l'actualitat a continuació de l'antiga rectoria de la Capella com la cartografia d'època moderna i contemporània posen de relleu que aquesta nova operació també va quedar en un mer projecte.

Així, doncs, l'any 1408 es van donar per definitivament acabats els treballs d'ampliació de la plaça. Llavors el municipi sí que es va fer càrrec, a través de l'escrivà de les obres, Pere Savila, dels treballs d'anivellament necessaris per donar un pendent més regular i uniforme a la plaça:

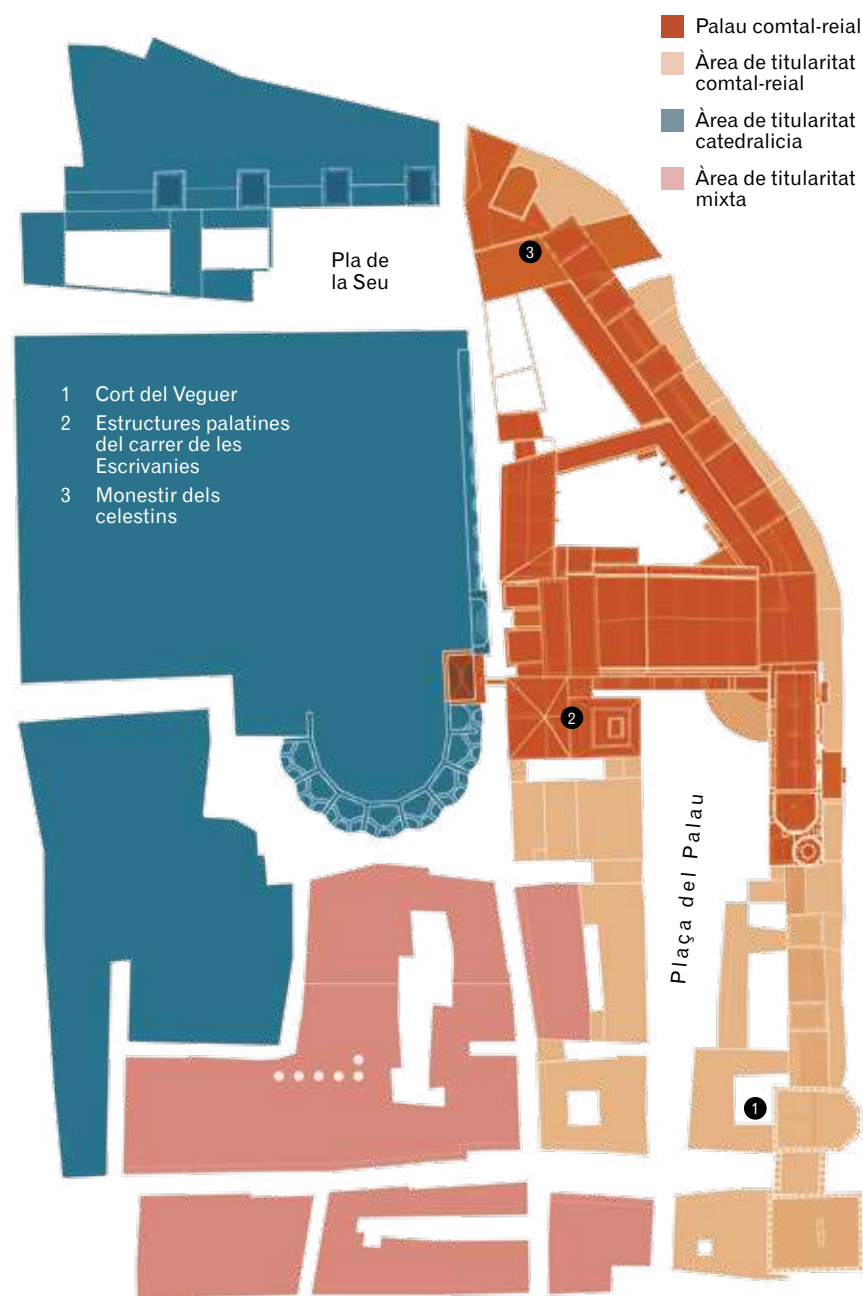
{1.54} *Ítem, done al dit Pere çà Vila, los (sic per les) quals los honorables consellers, ab albarà escrit a VII dies de maig del any present, manaren a mi que li pagàs, convertidores per ell en les missions necessàries per aplanar e egualar la plaça qui és denant lo Palau Major del senyor rey, segons que en lo dit albarà se conté que cobre, ab àpoca aclosa per en Barthomeu Vidal lo dit dia — XXVII lliures X sous.*⁸⁹

Les obres d'anivellament s'allargaren vora un mes, perquè el 31 de maig el Consell expedia un altre albarà a favor de Savila per 55 lliures més.⁹⁰

Com a resultat de tota l'operació, el monarca no havia aconseguit la plaça que inicialment somniava, però s'havia acostat força a la longitud

convenient per celebrar-hi torneigs. Només va restar sense integrar-s'hi la Plaça de les Cols, que va sobreviure com un espai diferenciat fins a l'obertura del carrer Jaume I, l'any 1849.⁹¹ Cal ressaltar, a més, que la regularització de la banda occidental fins al llavors conegut com a carrer dels Especiers (l'antic *cardo* i actual Baixada de la Llibreteria) va seguir el nivell que encara presenten les actuals façanes antigues del carrer del Veguer. En conseqüència, la nova plaça era lleugerament més ampla que no l'actual Plaça del Rei. La construcció del Palau del Lloctinent, a mitjan segle XVI, va fer avançar cap a llevant la línia de l'antiga Casa de la Farina, cegant la rosassa major del Tinell i integrant en l'estructura del nou palau tres dels contraforts originalment exempts de la gran sala gòtica. El primer encara és fàcil de percebre al mur de l'escala noble, mentre que el tercer salta a la vista en la mateixa façana de la Plaça del Rei.

Per descomptat, en respectar-se l'antiquíssima alineació determinada per la desapareguda Casa de la Farina, l'operació d'allargament i regularització dels anys 1403-1404 no va afectar les dues illes de cases que definia el carrer de les Escrivanies. N'és bona prova que, fins als anys quaranta del segle XV, es va continuar accedint a la ja denominada Plaça del Palau Reial des del citat carrer pel pas sota volta anteriorment descrit. Com adés apuntàvem, aquesta altra volta sí que sostenia una estructura en forma de torre, la qual havia sobresortit inicialment per damunt de la Casa de la Farina. A diferència, però, del que havia interpretat Carreras i Candi, un grup de pergamins notariais conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat deixen clar que aquella torre ni tenia una natura defensiva ni pertanyia al Palau Reial. Només era, en realitat, una prolongació de la casa de la cantonada d'enfront, que cavalcava sobre el carrer fins a tocar l'estructura que contenia la cuina gòtica. Va ser finalment adquirida pel municipi l'any 1440 per enderrocar-la, tot i que sembla que a la fi l'operació es va limitar a l'ampliació del pas.⁹² De les característiques precises de totes aquestes estructures i dels motius i abast de l'actuació de 1440, en tractarem més endavant: atès que limitaven físicament amb la Casa de la Farina, s'entendran millor en analitzar-les dins del seu context immediat. De moment bastarà avançar que la demolició tampoc no va afectar la planta del carrer de les Escrivanies, el qual va continuar existint fins a l'any 1549. En aquesta data, la Diputació del General va adquirir tota l'illa de cases compresa entre el carrer de les Escrivanies, la Plaça del Palau, la Baixada de Santa Clara i la Freneria.⁹³ Sumada al mateix carrer de les Escrivanies i a totes les construccions adossades a la caixa estructural del Palau Reial que ja eren propietat de la Corona, la Diputació va aconseguir el solar necessari per aixecar el Palau del Lloctinent, segons estudiarem al darrer capítol d'aquesta obra. Com adés apuntàvem, les seves dues grans portes acarades encara ofereixen avui el pas públic que l'antic carrer desaparegut havia proporcionat.

△ FIGURA 1.10 Planta del Palau Major i del seu context urbà l'any 1410. MUHBA. AUTOR: Marc Viader

▷ FIGURA 1.11 Detall del Palau Major i del seu context urbà a la planta en perspectiva de Barcelona dita dels *Atachos* de 1697. AHCB

de
98

Canale de' S. Ambrogio

de la ...

Canale de' S. Ambrogio

plaza nou

Stato di la

Canale de' S. Ambrogio

Canale de' S. Ambrogio

Leputorio

Monasterio

plaza del arco

plaza

plaza

Canale de' S. Ambrogio

Canale de' S. Ambrogio

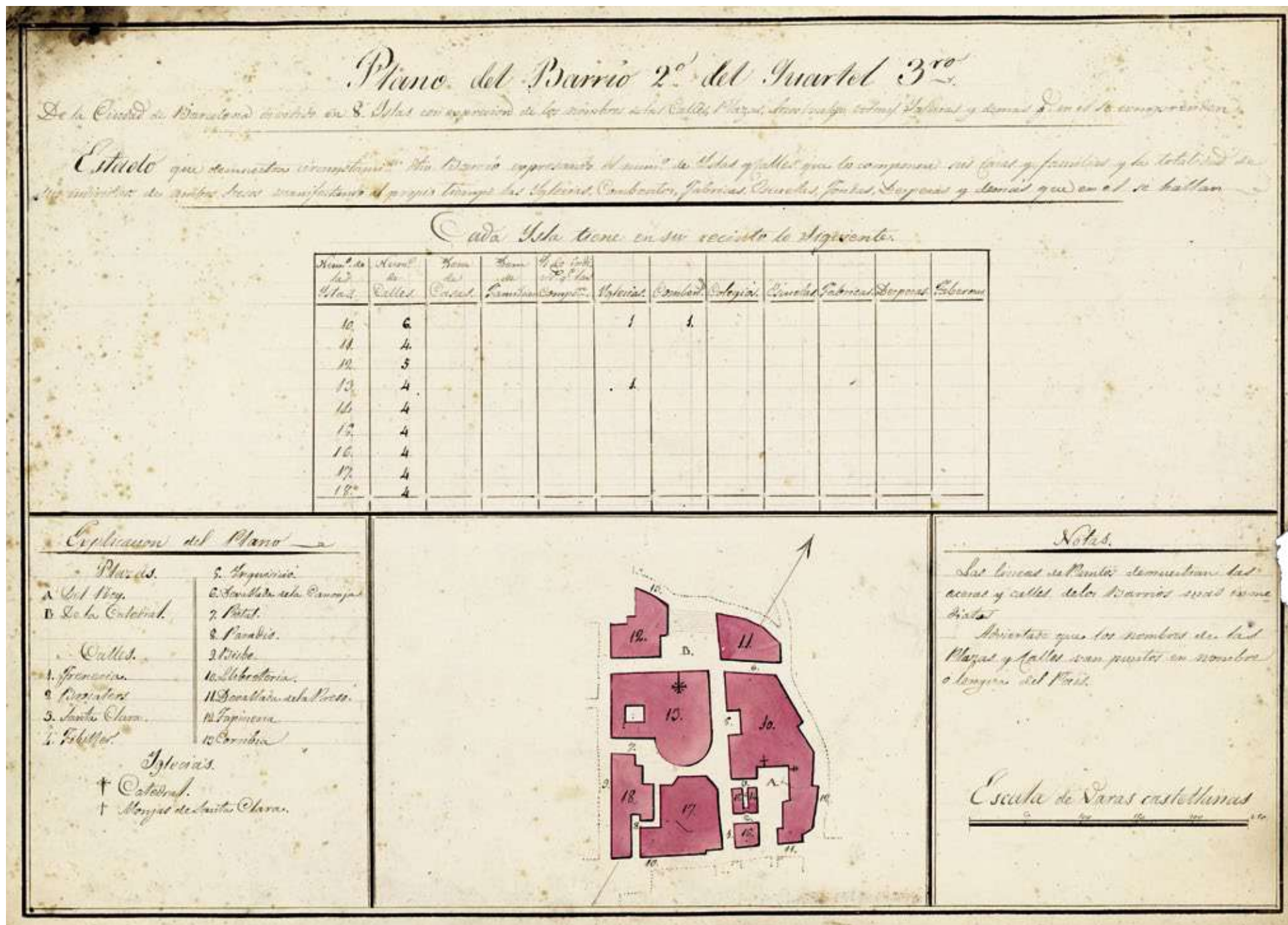

FIGURA 1.12 La Plaça del Rei, la Baixada de la Presó (actual Baixada de la Llibreteria) i la Plaça de les Cols als plànols municipals anònims elaborats entre els anys 1806 i 1807. AHCB

Plano del Barrio S^o del Puertel 1°

De la Ciudad de Barcelona dividida en 16 Islas con expresion de los nombres de las Calles y Plazas, Arcos, (y otras cosas) Iglesias y fuentes que en el se comprenden

Está ya demarcada circunstanciadamente este Barrio representando el sumo de las y calles que lo componen, sus Casas y familias y la forma de sus edificios de ambos sexos, manifestando al propio tiempo las Iglesias, Combentes, fabricas, Escuelas, Capas, fuentes y fabricas que en el se hallan

Cada Isla tiene en su recinto lo siguiente.

N ^o de Islas	N ^o de Casas	N ^o de Familias	N ^o de Viviendas	N ^o de Viviendas	Iglesias	Combentes	Plazas	Escuelas	Fuentes	Capas	Fabricas
65	6	12	111	562
66	1	3	18	51
67	2	12	25	132
68	2	13	29	152
69	3	3	59	302	1.
70	1	2	3	50
71	3	24	76	360	1.
72	4	24	100	524
73	1	3	25	100
74	2	16	65	268
16	25	148	515	2377	2.

Explicacion del Plano

Plazas.	Iglesias.	Arcos.
A. De las Torres	7. de Sant.	a. De la Sta.
B. De la Cruz	3. de Sant.	b. De la Sta.
C. De la Cruz	3. de Sant.	
D. De la Cruz	10. de Sant.	
E. De la Cruz	11. de Sant.	
F. De la Cruz	12. de Sant.	
G. De la Cruz	13. de Sant.	
	14. de Sant.	
	15. de Sant.	
	16. de Sant.	
	17. de Sant.	
	18. de Sant.	
	19. de Sant.	
	20. de Sant.	

Nota

Las líneas de puntos demuestran las aceras y calles de las expresadas Islas. El arco f. de la Isla 74 que con el Barrio 1° de la Plaza de S. Cristobal, y el de la Isla 70, q. que une con el Barrio 7°, el del Puerto de S. Pedro que está sobre la casa de S. Juan segun el 1788. 1780 pertenecen al Barrio 7° y las comunicaciones con este arco, los puentes acerales y la fuente que tienen se contrata por la parte meridional con el Barrio de las Islas.

Escala de varas castellanas.

Este Barrio por la parte de la Plaza de S. Jaume está sobre el Barrio de S. Jaume y de S. Jaume, tiene a su frente el Barrio S. del Puertel 2°, por la parte de la Plaza de S. Jaume el Barrio 7° del Puertel 1°, por la parte de la Plaza de S. Jaume y Calle de S. Jaume el Barrio 7° del Puertel 1°, por la parte de la Plaza de S. Jaume y Calle de S. Jaume el Barrio 7° del Puertel 1°.

Noticia que los nombres de las calles y plazas van puestos en idioma del País.

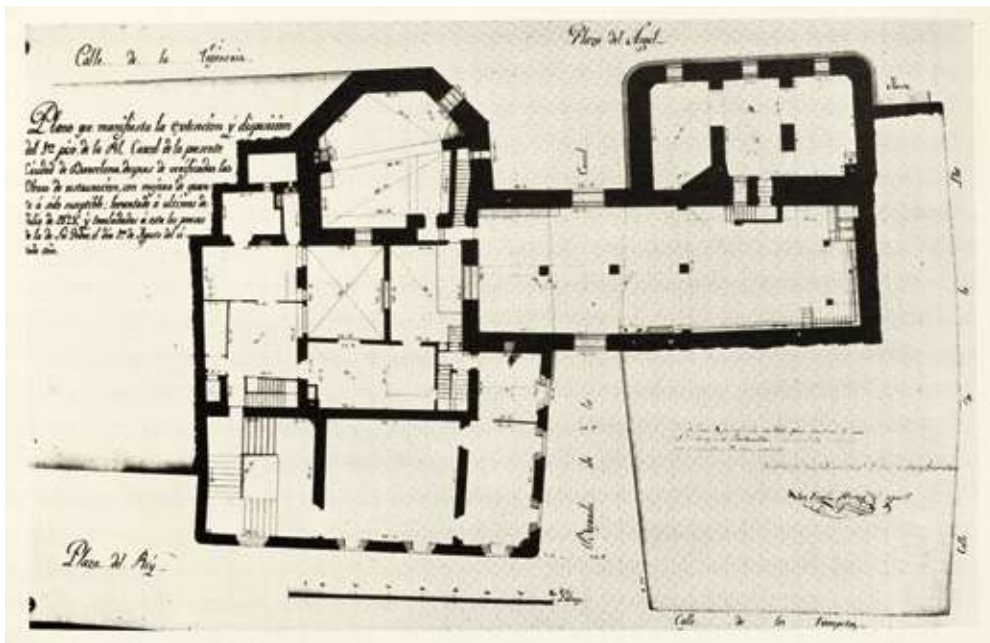
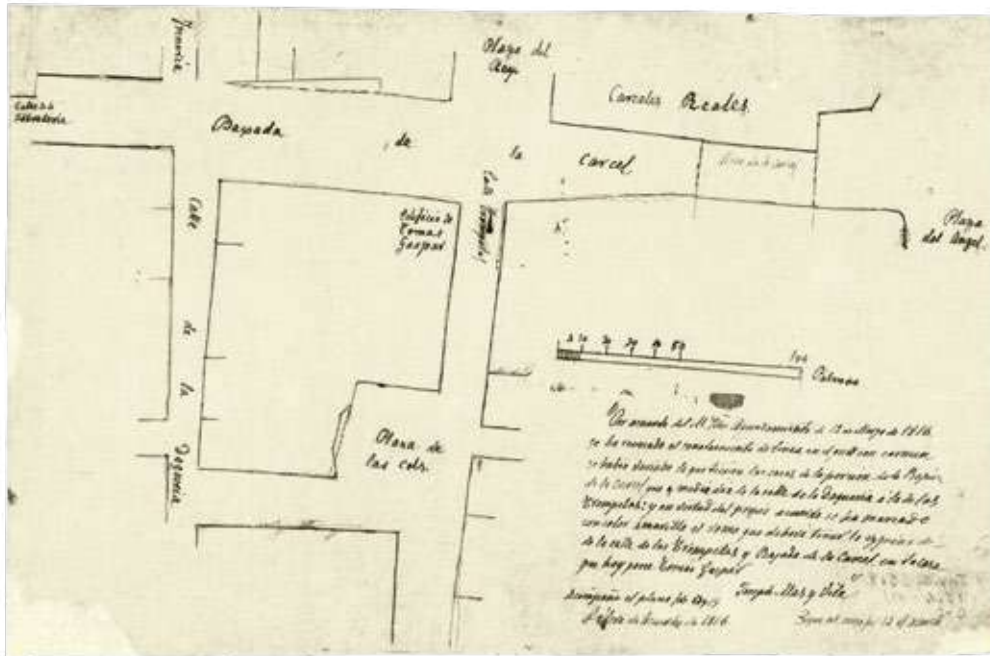

FIGURA 1.13 La Baixada de la Presó i la Cort del Veguer segons els plànols aixecats per Josep Mas i Vila l'any 1816 i per Josep Mestres i Gramatxes l'any 1828. AHCB i Montserrat GALERA, Francesc ROCA i Salvador TARRAGÓ, *Atlas de Barcelona, segles XVI-XX*, Barcelona, COAC, 1982, pàg. 310

FIGURA 1.14 Detall del Palau Major i la Plaça del Rei al plànol de Barcelona d'Antoni Monfort del 1818. AHCB

Amb la construcció del nou palau renaixentista del Lloctinent, la Plaça del Palau o primitiva Plaça del Rei va adquirir definitivament la seva peculiar planta, la qual anava estrenyent-se segons que s'acostava a la Baixada de la Llibreteria. La trobem bastant ben definida a la planta en perspectiva dels *Atachos* del 1697, al *Plano de la Ciudad de Barcelona y sus alrededores* del coronel comandant del cos d'enginyers Ramon Plana, de 1823, i al *Plano geométrico de la Ciudad de Barcelona* de Josep Mas i Vila, de 1842.⁹⁴ Tanmateix, quan Garriga i Roca va fer l'aixecament dels seus *Quarterons* amb una precisió incomparablement superior, poc abans de 1860, una part de les estructures antigues (color groc) ja havien començat a ser substituïdes per construccions modernes (color fosc o molt fosc) que a penes modificaven l'alineació original pel costat de ponent, però que la feien avançar sensiblement pel de llevant, en haver-se pres com a nova alineació el punt més exterior del solar de l'antiga Cort del Veguer.⁹⁵ Cartografiada encara per Josep Mestres l'any 1828, l'enderrocament d'aquell vell edifici públic definit a inicis dels anys quaranta del segle XIV havia donat el tret de sortida per a la transformació de la banda de mar de l'antiga plaça, més estreta i irregular, en el contemporani carrer del Veguer.⁹⁶ Amb el trasllat de la Casa Padellàs, entrat ja el segle XX, acabarien de desaparèixer els vestigis d'una Plaça del Palau o Plaça del Rei que havia integrat al seu torn les encara més antigues Plaça de la Corretgeria i la *cort* o *corral* del palau. En restava així esborrat fins i tot el record de les formes inicials, causa de la posterior confusió dels estudiosos contemporanis del conjunt del Palau Reial que hem intentar aclarir.

FIGURA 1.15 1823, Detall del Palau Major i la Plaça del Rei al plànol de Barcelona de Ramon Plana del 1823. Madrid, IHCM

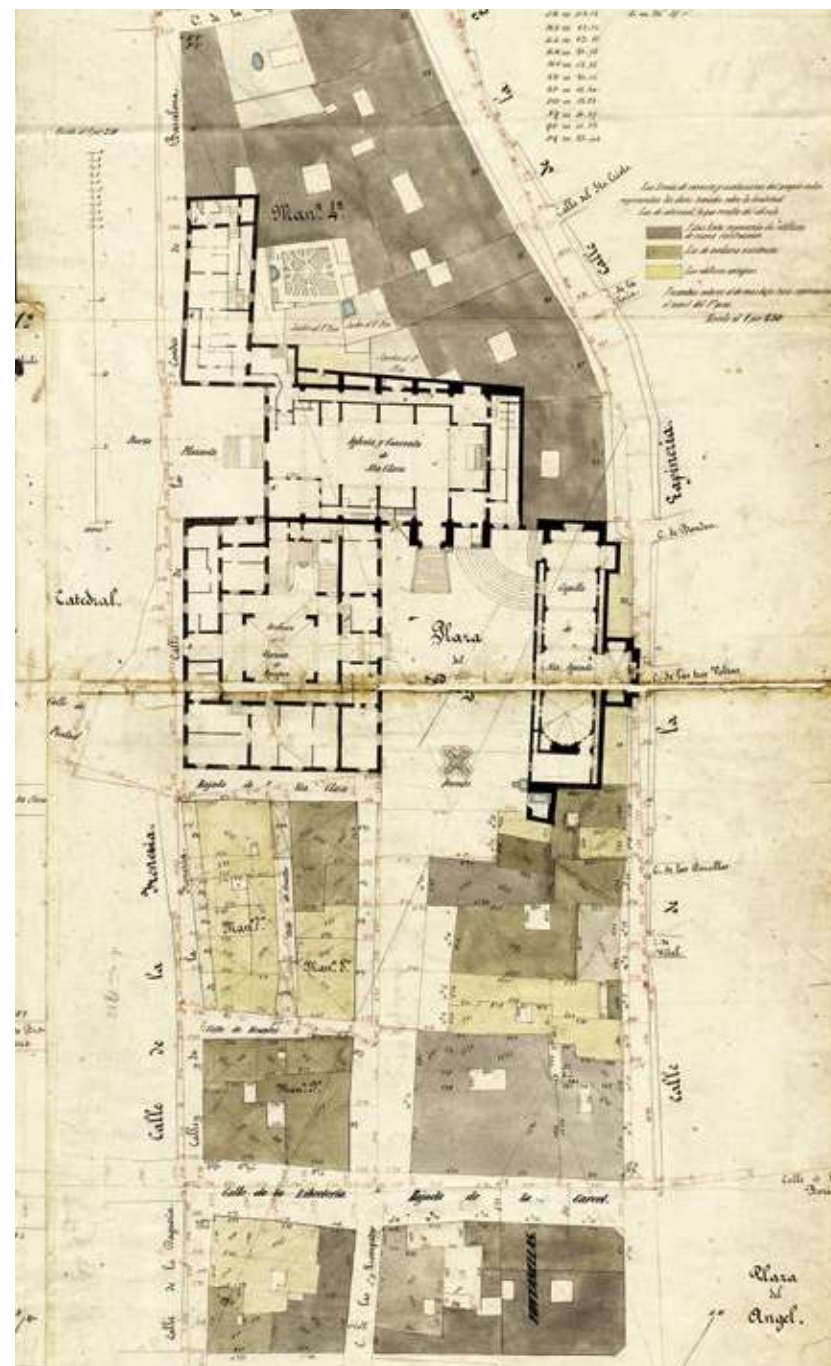

FIGURA 1.16 Detall del Palau Major i la Plaça del Rei al quarteró 45 de Garriga i Roca del 1859. AHCB

FIGURA 1.17 La fi del carrer del Veguer i la Plaça del Rei a finals del segle XIX. Impremta d'arts gràfiques Hauser y Menet (Madrid), 1895

FIGURA 1.18 La cantonada de la Plaça del Rei amb el carrer del Veguer a inicis del segle XX. AFB. FOTOGRAFIA: Frederic Ballell

FIGURA 1.19 El carrer del Veguer i la Plaça del Rei l'any 1931, en iniciar-se les demolicions per al trasllat de la Casa Padellàs. MUHBA

FIGURA 1.20 Vista de les excavacions prèvies al trasllat de la Casa Padellàs del 1931. MUHBA

FIGURA 1.21 Les obres de trasllat de la Casa Padellàs a la seva ubicació actual a inicis del 1932, amb el Palau Major al fons. MUHBA

FIGURA 1.22 Les obres de trasllat de la Casa Padellàs a la seva ubicació actual l'any 1934, amb la Capella Reial al fons. MUHBA

FIGURA 1.23 Les obres de trasllat de la Casa Padellàs a la seva ubicació actual l'any 1935, amb la Capella Reial i la Plaça del Rei al fons. IAAH, Arxiu Mas. FOTOGRAFIA: Adolf Mas

FIGURA 1.24 La Casa Padellàs en el seu contacte amb la muralla romana l'any 1941. MUHBA

FIGURA 1.25 La cantonada est de la Plaça del Rei l'any 1943, amb la Casa Padellàs ja traslladada al seu emplaçament actual, als peus de la Capella Reial. AFB

Abans de la Plaça de Sant Iu

En sortir per l'altre extrem del carrer de les Escrivanies, s'arribava a la citada «plaça pública que passa davant de les mansions del Paradís» ja citada l'any 1146, situada darrere de la catedral romànica i posteriorment coneguda com la Plaça de la Freneria. Hem vist, però, que al segle x i als primers anys del segle xi encara no existien ni l'actual carrer dels Comtes ni la Plaça de Sant Iu. Inicialment, el mur de llevant de la catedral preromànica havia tingut adossada la cort allargada i tancada amb paret de pedra i calç que arribava fins a la fi del Palau del Bisbe, i que era coneguda com el *solar llarg*. Al seu interior s'havia construït el primer refector dels canonges, citat pel document de l'any 1009 que ja hem vist {1.3}, i també s'hi havia traslladat, el 1023, l'hospital catedralici. Per descomptat, el solar de l'actual Plaça de Sant Iu continuava ocupat per la meitat occidental del vell Palau del Bisbe, amb aquella planta característica tan ben preservada al subsol arqueològic del MUHBA. La primitiva mansió episcopal encara és esmentada com a tal en la relació dels béns corresponents a la mensa barcelonina que s'inclou en dos privilegis papals dels anys 1169 i 1176:

{1.55} (...) *Ad hec adicimus ut castellum de Regumiro et turres que dicuntur archidiaconales cum portis duabus eiusdem civitatis. Palatium episcopale cum turribus que palatio comitis contigue videntur. Redditus de foro et monete in tua (tuorum-que) successorum potestate ac dispositione permaneant, sicut preteritis temporibus mansisse noscuntur (...).*⁹⁷

Trad.: (...) Hi afegim que el castell de Regomir i les torres que es diuen ardiaconals amb dues portes de la ciutat, el Palau Episcopal, amb les torres contigües al Palau Comtal, les rendes del mercat i de la moneda romanguin sota potestat i a disposició teva (i dels teus) successors, així com se sap que hi estaven en temps passats (...).

El tenor idèntic de les dues confirmacions manifesta que el document de 1176 reproduïa literalment la llista ja inclosa en 1169. De la mateixa manera, doncs, el primer privilegi devia estar copiant una relació prèvia. Dificilment s'entén, sinó, la menció de les torres ardiaconals i de la Porta del Bisbe sense fer referència a les noves propietats que el prelat ja havia adquirit al seu costat l'any 1078 {1.7}, quan es van posar les bases per al trasllat de la residència episcopal a la posició actual;⁹⁸ sabem que per aquestes dates ja feia temps que el bisbe residia al nou palau romànic, perquè el trasllat es documenta com un fet plenament consumat abans de 1160.⁹⁹ És clar, en tot cas, que l'Església continuava retenint la propietat del que restava dempeus del primitiu Palau

del Bisbe al darrer quart del segle XII, i que va continuar fent-ho fins entrat el segle XIV.

L'antic complex de titularitat eclesiàstica podia mantenir vinculades així, a les darreries del segle XII, les torres de la muralla romana situades a la banda nord de la primera torre comtal, les quals havien restat integrades a les comentades estructures eclesiàstiques que havien amortitzat el que avui es considera la primitiva aula basilical visigòtica. Des d'abans de l'any 1130, la primera torre comtal ja no era, però, la del pati posterior o verger del palau (torre onze), sinó la precedent (torre deu). Així ho deduïm del que explica el testament del comte Ramon Berenguer III, fet el 8 de juliol del dit any (confirmat per l'adveració posterior, del 19 d'agost):

{1.56} (...) *Item dimitto eidem ecclesie Sedi omne ipsum directum et voces et auctoritates quas querelabam in domibus que fuerunt Raimundi Dalmacii pro emendatione illius turris et muri quod addidi meo palatio (...).*¹⁰⁰

Trad.: (...) Ítem, deixo a l'església de la Seu el dret, les raons i les autoritats que jo reclamava sobre les cases que van ser de Ramon Dalmau, en compensació per la torre i el mur que vaig afegir al meu palau (...).

El comte cedia, doncs, a la catedral els drets que fins llavors s'havia vingut disputant amb l'Església sobre les cases que havien estat propietat de Ramon Dalmau (situades a ponent de la Porta del Bisbe) en compensació («*pro emendatione*») d'aquella última torre, la número deu, i del tram corresponent de muralla que havia incorporat poc abans al seu palau, i que fins a aquesta annexió havia estat de titularitat eclesiàstica. És així una prova rellevant que, bastant abans del trasllat de la seu episcopal al nou palau romànic, el Palau Comtal ja venia guanyant terreny en detriment del primitiu complex episcopal. De fet, al capítol següent estudiarem com la meitat oriental del vell Palau del Bisbe havia estat annexada pels comtes abans del 1077, i que va ser la pressió comtal allò que va forçar el trasllat de la residència episcopal, iniciat amb les citades adquisicions de l'any 1078 {1.7}. Aleshores ja feia vint anys que havia estat consagrada la catedral romànica (1058), començada els anys trenta de la centúria i que tant havia necessitat del favor dels comtes, segons que ho reconeix la mateixa acta de consagració.¹⁰¹ Pocs mesos abans de la cerimònia, la vella comtessa Ermessenda havia acceptat definitivament la plena sobirania de Ramon Berenguer I a canvi del pagament de 1.000 unces d'or, i al llarg dels deu anys següents el comte va multiplicar per deu aquesta xifra en inversions destinades a incrementar els seus dominis patrimonials.¹⁰² Ramon Berenguer I, doncs, anava molt bé de liquiditat, i els seus esforços per consolidar la supremacia com a

príncep dels territoris catalans requerien d'un edifici digne que en pogués actuar com a símbol. Per aconseguir-ho va iniciar el lent procés que continuaren els seus successors i que va finalitzar a inicis del segle xv, quan les dignitats de la catedral barcelonina van quedar definitivament expulsades de tota aquella «*illa del palau del senyor rey*» {1.41a}.

Per descomptat, i com a resultat de l'erecció del temple romànic (1046-1058) i de la plaça cívica oberta davant de la galilea de la seva portada principal, l'ampli *solar llarg* s'havia transformat en una via pública estreta, precedent de l'actual carrer dels Comtes. Resseguia el mur romànic, sota el que ara són les capelles laterals de la catedral gòtica. Així consta per les afrontacions de les cases situades al voltant de la plaça i en aquell extrem septentrional del nou carrer.¹⁰³

Al seu tram superior, els treballs romànics també havien suposat la reforma de l'ala annexa al primitiu Palau del Bisbe, i la comunicació del nou temple amb ella mitjançant un pas elevat que deixava transcórrer el carrer en forma de pas públic sota volta. En tenim constància documental perquè, el 13 de les calendes d'abril de l'any de l'Encarnació de 1316 (el 20 de març de 1317, segons el nostre còmput), Jaume II va pactar amb el bisbe Ponç de Gualba la cessió definitiva a la Corona de tot el sector de l'antic Palau del Bisbe que l'Església encara retenia, a canvi que la monarquia reconegués els drets de la mitra sobre les baronies de Vila-rodonà i Montmell. Aquest acord, avui desaparegut, però parcialment publicat per Antoni Campillo l'any 1766, aportava unes dades força completes pel que fa a les afrontacions de l'immoble en qüestió:

{1.57} (...) *Ab oriente et cirtio in praedicto Palatio vestro, à meridie (...) alodio Ecclesiae nostrae (...), ab occiduo partim, scilicet pro maxima parte in carraria publica, in qua nunc est quaedam volta, que est inter dictum Hospitium (...) et dictam Ecclesiam Barchinonen. et partim pro quadam minima parte, quae est latitudinis trium palmorum (...) in dicta tenedone dicti Guillermi Degò (...). Et est sciendum, quod dicta volta cum aedificiis supra ipsam voltam constructis, debent nunc de presenti protinùs dirui, sic quod amodò aliqua volta non possit ibi esse, nec*

Trad.: (...) Per orient i pel nord, amb el vostre palau; pel sud, (...) amb un alou de la nostra església (...); per occident, per una banda, és a saber la més gran, amb el carrer públic on ara hi ha la volta que hi ha entre l'alberg i l'església (*i. e.* catedral) de Barcelona, i per l'altra banda, la més petita, que té una amplada de tres pams, (...) amb la propietat de Guillem Degò (...). I cal saber que aquella volta, amb els edificis construïts al seu damunt, s'ha d'enderrocar aviat, de manera que a partir d'ara no hi pugui haver cap volta ni cap

*aliquod aedificium supra carrariam supradictam (...).*¹⁰⁴ | edifici sobre aquell carrer (...).

Atès que l'objecte de la cessió limitava amb el Palau Reial per la cantonada de llevant i tramuntana, pel sud amb un alou de l'Església, i per ponent amb l'esmentat carrer públic que transcorria sota volta, és clar que l'edifici transferit es trobava on ara hi ha la Plaça de Sant Iu, i que es tractava, per tant, del que restava dempeus del vell Palau del Bisbe bastit en època visigòtica. El darrer dia de març del mateix any de 1317, el bisbe i el capítol nomenaren un procurador especial per gestionar la transmissió de la propietat a mans del monarca, representat pel seu batlle. El procurador havia de comunicar a tots els que hi residien que la titularitat acabava de passar a mans de la Corona, de manera que la presa de possessió pel Reial Patrimoni s'hagué de fer efectiva al llarg d'aquella mateixa primavera.¹⁰⁵ La referència específica a la «*volta cum aedificiis supra ipsam voltam constructis*» i als tres pams de façana de la propietat de Guillem Degò que s'hi superposaven no deixen lloc a dubtes: la donació també incloïa l'ala o sector paral·lel a la catedral romànica que prolongava el primitiu complex episcopal en direcció muntanya, fins enllaçar-lo amb l'antiga aula episcopal (àrea ocupada avui pel Museu Frederic Marès). Havia de ser així perquè la forma dentada de la façana que definien les torres parcialment preservades al subsol de la Plaça de Sant Iu, unida a la seva ubicació just enfront del creuer de l'antiga catedral romànica, fan inviable que aquella estructura principal del Palau del Bisbe hagués pogut restar coberta per una construcció volada sobre el carrer com la descrita pel document. Al contrari, les mateixes restes del subsol del carrer dels Comtes proclamen que les estructures reformades en època moderna per instal·lar-hi les sales civils de l'Audiència i la porta del Palau de la Inquisició van reaprofitar basaments estructurals molt més antics. Adossats al costat exterior de la dita línia de façana, encara hi perviuen les restes de tres murs perpendiculars que creuaven l'actual carrer dels Comtes en direcció al tancament perimetral de la catedral romànica. Tot i haver estat molt mutilats pel circuit de circulació del subsol del llavors Museu d'Història de la Ciutat, s'hi pot comprovar que continuen més enllà dels fonaments de les capelles gòtiques, i que, en la part més propera a la façana palatina, conserven els basaments dels que podrien haver estat els arcs que suportaven la volta enderrocada immediatament després de la signatura de la cessió de l'any 1317 {fig. 1.1}.¹⁰⁶ Unides a la citada notícia documental, ratifiquen que l'ala paral·lela a la catedral del primitiu conjunt episcopal havia estat molt més ampla abans de les demolicions d'inicis del segle xiv. L'havien constituïda dos cossos de proporcions semblants: el que ha sobreviscut, entre la línia de façana actual

(originalment el mur medial de l'edifici) i el verger; i un altre, desaparegut, que s'havia erigit entre l'actual línia de façana i el mur septentrional de la catedral romànica. Era per això que el precedent romànic de l'actual carrer dels Comtes hi restava reduït a la citada condició d'un pas públic sota volta. Amb el seu enderrocament el 1317, desapareixia l'obstacle estructural que fins llavors havia barrat l'avenç de la nova catedral gòtica pel seu costat de llevant i l'havia forçat a créixer desequilibradament per la banda de ponent.

No és casualitat, doncs, que el 23 de juny de 1317 el prestigiós mestre Jaume Fabre comencés a dirigir les obres catedralícies.¹⁰⁷ De la represa de l'activitat al lateral i a la portada de llevant, n'és la millor prova la famosa làpida commemorativa de 1329, instal·lada enfront de la porta d'entrada al verger del palau (posteriorment, porta de la Inquisició), entre les crugies tercera i quarta del temple {fig. 1.30}. Amb la seva col·locació, el capítol agràia al rei Alfons que hagués permès la continuïtat de les obres catedralícies en el sector, després d'haver estat aturades temporalment pel batlle reial perquè

{1.58} *transitus seu carraria publica dicti nostri palatii propter ipsius operis fundamentum restringi nimium dicebatur (...)*¹⁰⁸

Trad.: es deia que el trànsit o carrer públic pel nostre palau es restringia massa a causa de l'obra dels fonaments (...).

En resum, sota la coacció que representava no deixar avançar homogèniament la construcció del nou temple gòtic, el rei havia aconseguit finalment acabar d'integrar el primitiu Palau del Bisbe al Palau Major. Arran del citat canvi de propietat, el vell edifici episcopal canviaria la denominació per la de Palau de Santa Eulàlia, perquè el progrés de la catedral gòtica en construcció sota l'advocació de la santa patrona de la ciutat situava la seva primera portada exterior just enfront. El complex reial també incorporava amb ell la meitat interior de l'ala addicional que el vell complex eclesiàstic havia mantingut al seu lateral septentrional; l'altra meitat s'havia enderrocada per deixar pas a la nova alineació del carrer, forçada per les capelles gòtiques de la nova catedral en construcció. Perdia així molta superfície, però amb el canvi guanyava aparença i lluminositat, amb porta i finestres que donaven al nou tram de carrer descobert que acabava d'aparèixer, amb el qual es començava a definir el traçat actual del carrer dels Comtes. Cal anunciar, però, que, segons ho podem comprovar més endavant, cap dels capitells i columnetes de les seves

FIGURA 1.26 Àrea de contacte de l'antiga androna amb el verger. MUHBA. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre

finestres neoromàniques ni són originals ni van ser trobats *in situ*: són reproduccions fetes a partir dels capitells recuperats per les excavacions i col·locats pels restauradors contemporanis a les finestres recreades.

L'operació de transformar en façana exterior allò que originalment havia estat un mur medial, aportava de bestreta al complex reial una entrada lateral al verger des del que avui denominem el carrer dels Comtes, el qual acabava de desplaçar sensiblement el seu eix cap a llevant, per permetre l'avenç del nou mur perimetral de la catedral gòtica. Com a conseqüència, l'androna o carreró que fins llavors havia separat el Palau de Santa Eulàlia del Palau Comtal acabaria esdevenint innecessària. Les parts baixes dels murs que la definien han perviscut fossilitzades sota el saló del Tinell, als peus de la volta romànica posterior, que encara conserva les dues espitlleres que hi donaven.

De la seva pervivència a inicis del segle XIV, en dona testimoni la següent carta adreçada pel mestre d'obres del palau, Bertran Riquer, al rei Jaume II:

{1.59} *Al molt alt et molt poderós Senyor en Jacme, per la gracia de Deu rey D'Aragó et de Valencia et de Murcia, et Compte de Barcelona: Bertran Riquer, fuster, mestre et hoberer del Palau vostre senyor (major) de Barcelona (...). Sapitats Senyor, que la obra que vos manás fer el palau vostre senyor de Barcelona, es feta, salvant que encara no es blanquejada de dins, ne y ha portes, ne es feta l'escala que vos, Senyor, manás fer en aquel endrona qui es el palau de Sanctaularia (...)*¹⁰⁹

Tot i que la carta no està datada, per força havia estat escrita abans del final de gener de 1316, perquè el 23 d'aquest mes mestre Riquer ja havia mort i havia estat substituït en el seu càrrec per Pere de Rei.¹¹⁰

FIGURA 1.27 Tancament meridional del Palau Major amb les espitlleres vers l'androna des de l'interior i l'exterior, i nou tancament de la meitat occidental del Palau del Bisbe, amb els arrencaments dels arcs originals integrats. MUHBA. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre

Les restes pervingudes al subsol palesen que, tot i les ocupacions parcials, l'androna o carreró va continuar existint fins a la mateixa construcció de la *sala de parament* o Tinell, iniciada l'any 1359, atès que resultava imprescindible per a la ventilació i il·luminació del sector occidental de la crugia central del palau romànic. Va ser així amb les obres de construcció del nou saló gòtic que l'antiga androna va ser superada mitjançant una volta que en suportava el terra de l'últim tram, gràcies a la qual el saló es va poder allargar fins al mateix mur de llevant del Palau de Santa Eulàlia, que en va servir de fonament. Cobertes d'aquesta manera per la nova volta, les parts baixes dels murs de l'androna i les espitlleres romàniques que el Palau Comtal hi tenia han pogut sobreviure parcialment fins a l'actualitat {fig. 2.26}.

Que la caixa estructural del palau ja allargada de la manera descrita i el Palau de Santa Eulàlia arribessin a tocar-se des dels anys seixanta del segle XIV no significa, però, que tots dos edificis haguessin quedat fusionats com una sola unitat. El primitiu Palau del Bisbe, per la seva venerable antiguitat, tenia uns nivells sensiblement més baixos, els quals no es corresponien amb els de l'obra romànica comtal, com encara podem comprovar al subsol. Aquesta realitat va forçar que la comunicació entre ambdues construccions del complex reial s'hagués de fer mitjançant el recurs a corredors laterals i escales. Per això mateix, el Palau de Santa Eulàlia sempre va mantenir la consideració d'edifici amb entitat pròpia, malgrat la comunicació lateral amb el Palau Reial pròpiament dit. Així ho especifica el nomenament de Marc Pujol com a nou obrer dels palaus de Barcelona de Joan I. Redactat el 13 de febrer de 1392, afegia específicament a l'obligació de tenir cura del Palau Major que ja implicava el càrrec el de Santa Eulàlia i el Menor o de la Reina:

{1.60} *Confidentes de sufficiencia et abitudine vestri, fidelis de camera nostra Marchi Pujol, tenore presentis comittimus sive comendamus vobis quamdiu vixeritis officium operarii maioris palaciorum nostrorum huiusmodi civitatis Barchinone, quorum alterum de Sancta Eulalia et reliquum de la Regina comuniter appellantur (...).*¹¹¹

Trad.: Confiant en la vostra suficiència i aptitud, fidel de la nostra cambra Marc Pujol, per tenor de la present us encarreguem i encomanem mentre viureu l'ofici d'obrer major dels nostres palaus en aquesta ciutat de Barcelona, l'altre dels quals és comunament anomenat de Santa Eulàlia i l'últim, de la Reina (...).

Naturalment, la pervivència del Palau de Santa Eulàlia on ara trobem la Plaça de Sant Iu és el que va impedir que la part final del Tinell pogués ser il·luminada obrint-hi finestres i rosasses gòtiques. De fet, no va ser fins al 12

de gener de l'any 1465 que es va començar a plantejar l'enderrocament d'alguna part de l'estructura bastida al segle VI:

{1.61} *Ego Matheus Creus, magister domorum, civis Barchinone, gratis, etc., per firmam et solemnem stipulacionem convenio et bona fide promitto honorabili decano, capitulo ecclesie Barchinone et vobis, discretis Johanni Lambert et Narcisso Spanya, presbiteris in ecclesia jamdicta benefficiatis, suboperariis fabrice dicte ecclesie hic presentibus, quod dabo operam cum effectu, omni exceptione remota, quod extraham seu extrahi faciam omnem terram sive scombra que egredietur de tota illa platea fienda ante portale Sancte Eulalie, supra quod cloquear maius dicte ecclesie est constructum. Que platea in presenciarum vel in futurum edificanda est, videlicet illarum domorum Palatii Regii que dirruui sperantur propter dictam plateam edificandam (...).*¹¹²

Trad.: Jo, Mateu Creus, mestre de cases, ciutadà de Barcelona, gratis, etc., per ferma i solemne estipulació convinc i prometo de bona fe a l'honorable degà, al capítol de l'església de Barcelona i a vosaltres, discrets Joan Lambert i Narcís Espanya, preveres beneficiats de la dita església, sotsobrers de la seva fàbrica, aquí presents, que, sense cap excepció, extrauré o faré extreure tota la terra o runa que sortirà de la plaça que s'ha de fer davant del portal de Santa Eulàlia, sobre el qual hi ha construït el campanar major d'aquella església. Aquesta plaça s'ha de construir ara o en un futur, és a saber, (al lloc on hi ha) les cases del Palau Reial que es preveu enderrocar per edificar-la (...).

Tanmateix, les notícies posteriors suggereixen que en realitat es va tractar d'una operació d'abast més limitat que només degué afectar el sector que enfrontava directament amb la portada gòtica de la catedral, i que no va ser fins al segle XVI —arran de la gran reforma pagada per la Diputació del General per crear les sales civils de l'Audiència, a una banda, i bastir el Palau del Lloctinent, a l'altra— que la plaça va acabar d'adquirir la forma i les proporcions mantingudes fins a la construcció de l'actual llotja neogòtica, a mitjan segle XX. Hi tornarem als darrers capítols.

De moment, bastarà recordar que també s'hi va adoptar llavors la titularitat de sant Iu, patró dels advocats, i es va desplaçar l'advocació de santa Eulàlia vers la porta contrària, la del claustre. Hi roman, en tot cas, l'escultura de la santa màrtir amb la palma a la mà per donar testimoni que l'advocació original d'aquesta primera façana de la catedral havia estat la de santa Eulàlia, de la qual també havia pres nova denominació la primitiva residència del bisbe en ser incorporada a la Corona.

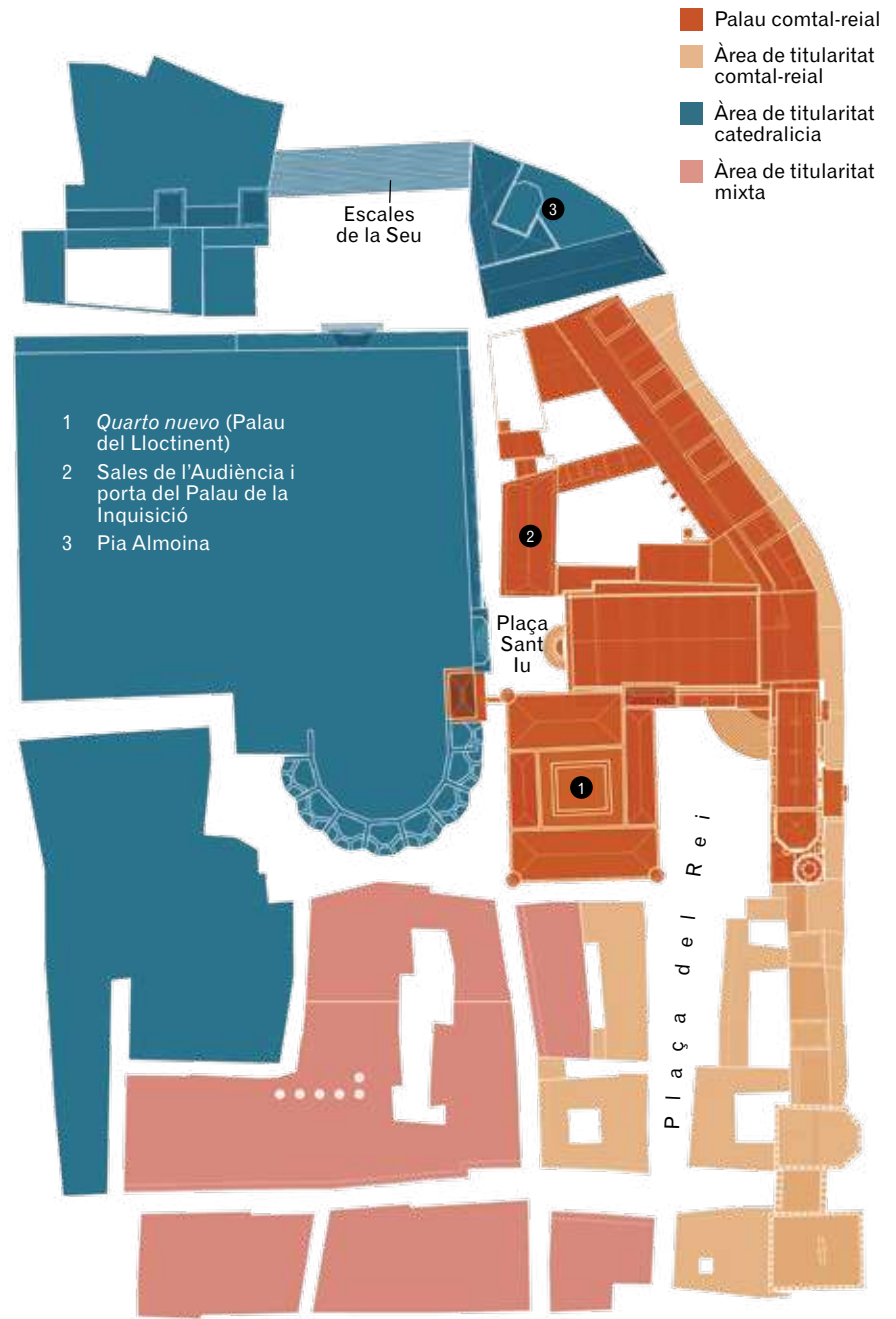

FIGURA 1.28 Planta del Palau Major i del seu context urbà l'any 1582. MUHBA. AUTOR: Marc Viader

El carrer dels Comtes, el Pla de la Seu i la Baixada de la Canonja

A la banda de muntanya de les estructures enderrocades el 1317 {1.56} continuava el citat precedent del carrer dels Comtes, nascut com a conseqüència de la construcció de la catedral romànica. A diferència del tram superior ja descrit, que estava veient desplaçar llavors el seu eix cap a llevant, en aquell extrem inferior continuava vorejant el mur romànic, fins a arribar la plaça oberta vers el 1058 als peus de la galilea. Les cases del costat oriental hi mantenien així les façanes sota el que ara són les capelles del segle xv, obligant a aturar l'obra gòtica del segle xiv en el punt de contacte amb elles. El mur perimetral de la catedral encara hi presenta, en conseqüència, la ferida vertical que marca la discontinuïtat entre el sector del temple construït en el segle xiv i l'aixecat ja en el segle xv, el qual coincideix amb la diagonal del mur que tanca el verger, determinada al seu torn per la base reaprofitada de la primitiva aula basilical. Perquè la catedral pogués continuar avançant-hi, primer calia enretirar vers llevant aquelles façanes, per continuar la realineació fixada amb les operacions iniciades l'any 1317 al tram superior.

FIGURA 1.29 Línia de contacte entre el parament del segle xiv (al costat esquerre, de carreus més grossos) i l'obra del segle xv al lateral oriental de la catedral. FOTOGRAFIA: Ramon Pujades

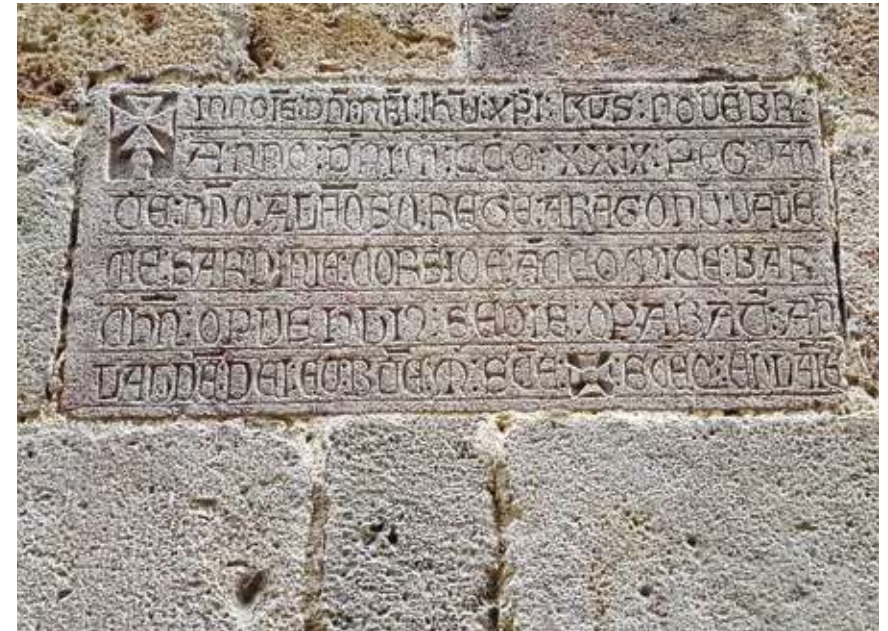

FIGURA 1.30 Làpida commemorativa de la represa de les obres de la catedral de Barcelona l'any 1329, gràcies a la intercessió reial. FOTOGRAFIA: Ramon Pujades

Aixecades sobre el que originalment havia estat l'aula basilical tardoantiga i després el *solarium longum*, aquelles cases integraven les torres del tram corresponent de la muralla romana i mantenien la titularitat eclesiàstica. L'ostentava concretament el sagristà, des d'abans del 17 d'abril de l'any 1134, segons consta per la donació que Berenguer de Queralt i Ponç Hug van fer a l'orde del Temple de la casa que en constituïa el límit septentrional:

{1.62} *(P)re<n>sentibus et futuris pateat hominibus cunctis qualiter ego, Berengarius de Cheralto, ob peccatorum meorum et parentum meorum veniam impetrandam et vitam eternam consequendam, dono et offerro omnipotenti Deo et milicie Templi Iherosolimitani et militibus ibi summo Regi servientibus presentibus et futuris domos meas cum turre et muro et curtello quas habeo in muro civitatis Barchinone, ante ianuas ecclesie sedis Sancte Crucis*

Trad.: Sigui manifest a tots els presents i als qui vindran que jo, Berenguer de Queralt, per demanar perdó pels meus pecats i els dels meus parents i per aconseguir la vida eterna, dono i ofereixo a Déu totpoderós i a la milícia (*i.e.* orde) del Temple de Jerusalem i als qui hi militen ara i en l'esdevenidor servint el summe Senyor, les cases, amb la torre, el mur i una petita cort, que tinc a la muralla de Barcelona, davant de les portes de l'església de la

*Sanctaeque Eulalie. Advenerunt quoque michi voce genitorum meorum vel aliis quibuslibet modis ac vocibus. Terminantur atque ab oriente in muro et domibus Guillelmi Chastri Vetuli et in domibus de sacristania de ipsa Sede, a meridie similiter in ipsis domibus de sacristania et in ipso cimiterio, ab occasu in ipso dormitorio de ipsa Sede, a circio ad radicem foris ipsum murum (...).*¹¹³

seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia. Em pertanyen per dret dels meus progenitors o per qualssevol altres maneres i drets. Limiten per orient amb el mur i les cases de Guillem de Castellvell i amb les cases de la sacristania de la Seu; pel sud, també amb les cases de la sacristania i amb el cementiri; per ponent, amb el dormitori de la Seu; pel nord, en la base exterior del mateix mur (...).

Hem anat veient com el procés de remodelació urbanística vinculat a la construcció de la nova catedral romànica, amb l'aparició del carrer públic entre el palau i la Seu i de la plaça oberta davant de la galilea, havia portat a la desaparició dels espais d'enterrament de l'antic *solarium longum* i de l'àrea de l'entrada a la primitiva catedral de Frodoí. Aquest document de 1134, unit al ja transcrit de dotació de l'Hospital de Pobres del 1083 {1.21}, ens presenta el nou traçat urbanístic de la segona meitat del segle XI. Aquest ben poc tenia a veure amb el que havia existit abans de la construcció de la catedral romànica i de l'obertura de la nova plaça cívica davant de la seva façana principal, amb la consegüent reestructuració forçada de les propietats canòniques adossades al llenç septentrional de la muralla romana. En la nova ordenació, la façana principal de la Casa del Sagristà definia el lateral de llevant del nou carrer públic, mentre que per la part posterior arribava a incorporar el sector corresponent de la muralla romana, amb les seves torres. Tanmateix, entre el sector més septentrional de la casa i el llenç de llevant de la muralla romana, havia aparegut un nou cementiri catedralici, per substituir els precedents espais d'enterrament desapareguts arran de la construcció de la catedral romànica. S'hi devia entrar per un cul-de-sac sota volta, atès que la mansió del sagristà també annexava la casa que hi havia a l'altre costat del carreró, fins a limitar amb la casa cedida als Templers per la donació de 1134, la qual estava adossada, al seu torn, al tram septentrional de la muralla romana. Ho confirma el testament d'un canonge anomenat Roger, que l'any 1136 cedia el domini útil d'aquesta darrera estructura de la sacristania a Ermengol de Llerona:

{1.63} (...) *Item dimitto ei alias domos quas habeo per sacristan ante foris Sedis, ad servitium suum (...).*¹¹⁴

Trad.: (...) Ítem, li deixo unes altres cases que tinc pel sagristà davant del portal de la Seu, per al seu servei (...).

Situada així just enfront de la porta principal de la catedral («*ante ianuas ecclesie sedis Sancte Crucis*» {1.62}), la casa templera integrava la torre romana número cinc. Limitava a ponent amb el nou complex de la canonja romànica, que contenia en la part posterior, directament adossats a la muralla romana, l'Hospital de Pobres en planta baixa i el dormitori canònic en primera planta, segons ja hem vist explicar al document del 1083 {1.21}. Aquests devien aprofitar les bases estructurals parcialment documentades arran de les precipitades obres de rebaixament del Pla de la Seu amb motiu del Congrés Eucarístic de 1952.¹¹⁵ La part anterior de la nova canonja, separada de la caixa adossada a la muralla romana que contenia l'hospital i el dormitori per una cort o pati central amb un pou (també documentats per la planta que en va fer aixecar l'Arxiu Històric de la Ciutat), l'ocupaven dues estructures canòniques. La més gran, situada al costat occidental, actuava com a residència del degà i deixava accedir a l'hospital i dormitori posteriors mitjançant un pas de volta baixa, com de seguida veurem. La més petita, ubicada al costat de llevant (sobre el carreró altmedieval també localitzat durant les obres de 1952), va ser dividida i cedida pel bisbe entre el 6 i el 8 d'abril de 1161. El sector interior de la casa, adossat a la muralla romana, el va donar a l'hospital catedralici, amb el qual limitava directament; el sector anterior o de façana, el va cedir, per contra, a la canongia setmanera, a canvi d'un cas que el bisbe li havia arrabassat prèviament per incorporar-les al seu palau:

{1.64a} *In Dei nomine ego Guillelmus, Dei gratia barchinonensis episcopus, et conventus eiusdem mihi subditus damus et oferimus Domino et domui hospitalis nostre Sedis ad servitium Dei et pauperum ibi convenientium quandam domum cum solis et suprapositis, quam separamus ex domibus nostris, quas iure episcopali ego habeo et teneo iuxta eundem hospitale. Que domus terminatur ab oriente et a meridie in eisdem domibus nostris, ab occiduo sive circio in domibus eiusdem hospitalis (...).*

Trad.: En nom de Déu, jo, Guillem, per la gràcia de Déu bisbe de Barcelona, i la comunitat que m'està sotmesa donem i oferim a Déu i a la casa de l'hospital de la nostra Seu, per al servei de Déu i dels pobres que hi venen, una casa, amb els sòls i el que hi ha a sobre, que separem de les que tinc i posseeixo per dret episcopal al costat de l'hospital. Aquesta casa limita per orient i pel sud amb les nostres; per occident o pel nord, amb les cases de l'hospital (...).

{1.64b} *Excommutacio de illis domibus que sunt infra Palacio Decani et hospitale per illas domos Paradisi. Pateat cunctis hanc scripturam*

Trad.: Permuta de les cases que hi ha entre el Palau del Degà i l'hospital amb les cases del Paradís. Sigui manifest a tots els qui llegiran

*legentibus vel audientibus quod ego Guillelmus, Dei gratia barchinonensis episcopus, consensu et voluntate omnium clericorum meorum dono, laudo atque confirmo ipsas mansiones que condamn fuerunt Guillelmi Rodlandi illi ebdomedario qui ipsam ebdomariam tenuerit quam tenuit Guillelmus Gaufredi, ebdomedarius, quam modo tenet Bernardus de Mogoda (...), trado eas et transfero in ius et dominium iamdictae ebdomarie in manu videlicet Bernardi de Mogoda, ebdomedarii. Adveniunt mihi prefate mansiones pro ius et dominium mei episcopali, quod cunctis est manifestum. Supradictas autem mansiones dono et trado sepe-dicte ebdomaderie pro excomutatione et emendatione illarum domorum que fuerunt Guillelmi Gaufredi, ebdomadarii, iuxta domos mei palatii, quas ego ad opus meum accepi et domibus meis univi. Et sicut suprascriptum est, sic dono et trado mansiones iamdictas emdomadario illi qui iamdictum locum tenuerit et omnibus successoribus eius (...), excepta illa domo que continens est ospitali, quam domum dedi et confirmavi iamdicto hospitali pauperum in manu Ademarii, presbiteri hospitalarii et concanonici nostri (...).*¹¹⁶

A ponent, la descrita canonja romànica (que contenia el Palau del Degà al davant i l'hospital i el dormitori al darrere, separats per la cort o pati central) limitava així amb la casa ja cedida prèviament al capítol per Deodat Bernat, la qual havia estat abans propietat de Bonadona i dels seus fills i net.¹¹⁷ Aquesta darrera propietat corresponia, doncs, a la coneguda posteriorment com a Casa del Degà (per haver-s'hi traslladat aquesta dignitat quan el citat Palau del Degà que ocupava la part anterior de la canònica romànica va ser enderrocat al segle xv), finalment integrada a la Casa de l'Ardiaca al darrer

o oiran aquesta escriptura que jo, Guillem, per la gràcia de Déu bisbe de Barcelona, d'acord i amb la voluntat dels meus clergues dono, lloo i confirmo les mansions que eren del difunt Guillem Rotllà al domer que ocupi la domeria que havia tingut Guillem Jofre, domer, i que ara té Bernat de Mogoda (...), les lliuro i ofereixo sota dret i domini de la domeria, és a dir, en mans del domer Bernat de Mogoda. Les mansions em pertanyen pel meu dret i domini episcopal, com és manifest a tothom. Les dono i lliuro a la domeria com a permuta i compensació de les cases que Guillem Jofre, domer, tenia al costat de les cases del meu palau i que per les meves necessitats vaig rebre i agregar a les meves. I tal com s'ha dit més amunt, dono i lliuro aquelles mansions al domer que tindrà aquell lloc i als seus successors (...), excepte una sala contigua a l'hospital, que vaig donar i confirmar a l'hospital dels pobres en mans d'Ademar, prevere hospitaler i concanonge nostre (...).

terç del segle xix.¹¹⁸ La canonja romànica no s'aixecava, per tant, on ara hi ha la Casa de la Pia Almoina, com s'havia defensat tradicionalment, sinó sobre el que havien estat les cases de Folc Guisad i el carreró adjacent en l'urbanisme preromànic, inclosa la torre número quatre i tot el mur romà comprès entre les torres tres i cinc.¹¹⁹ Ocupava així l'àrea de l'actual Pla de la Seu, segons que de seguida podrem tornar a comprovar.

L'edifici de la canonja ja formava part, en conseqüència, del seguit de propietats catedralícies que s'estenia fins més enllà de la vella porta romana i del nou Palau Episcopal a finals del segle xi. De fet, si la casa segregada pel bisbe l'any 1161 {1.64} també limitava per l'altra banda amb altres propietats capitulars era perquè la casa templera de 1134 {1.62} havia passat igualment a titularitat catedralícia. Hem vist que, per la part anterior del seu costat de llevant, aquella casa arribava a tocar les estructures sota titularitat del sagristà; també que no arribava a la cantonada de la muralla romana, atès que per la part posterior del mateix lateral de llevant l'antiga casa templera limitava alhora amb la mansió de Guillem de Castellvell. La dels Castellvell romanien aleshores com l'única mansió que encara no havia passat a mans de la catedral i integrava les tres torres de l'angle de la muralla, és a dir, les torres sis, set i vuit de la numeració tradicional. La presidia, doncs, la gran torre poligonal (torre sis), ja coneguda aleshores com la «*turre que dicitur Caudam Rubeam*», la qual va donar aquest nom de 'cua vermella' (probable sobrenom aplicat al seu propietari a causa de la vestimenta) a les basses excavades als seus peus, i després a tot el carrer que es va anar conformant a la part exterior de la muralla romana, entre la Porta del Bisbe i la mansió dels Castellvell: el carrer de la Corríbia.¹²⁰ Ho sabem per la donació als canonges que en va fer finalment un dels descendents del llinatge, el també canonge Ramon de Castellvell, l'any 1171:

{1.65} *Ego, Raimundus de Castrovetulo, barchinonensis ecclesie primicerius, libenti animo et bona voluntate dono et offero domino Deo et barchinonensi canonice et canonicis suis presentibus et futuris illas domos meas de Cauda Rubea cum muro et tribus turribus et curte et cum earum pertinentiis que sunt infra muros et in muro urbis Barchinone ante ipsam Sedem. Que terminantur ab oriente in domibus sacriste et in cimiterio prefate Sedis, ab occidente in domi-*

Trad.: Jo, Ramon de Castellvell, xantre de l'església de Barcelona, de grat i de bona voluntat dono i ofereixo a Déu, a la canònica de Barcelona i als canonges que són ara i als qui vindran les meves cases de la Corríbia, amb el mur, les tres torres i la cort, i amb les seves pertinences, situades dins i a la muralla de Barcelona, davant de la Seu. Limiten per orient amb les cases del sagristà i amb el cementiri de la Seu; per occident, amb les cases de la

FIGURA 1.31 Restes estructurals descobertes al Pla de la Seu durant les excavacions de primers de gener de 1952 i destruïdes a continuació per rebaixar-ne el nivell. FOTOGRAFIES: MUHBA

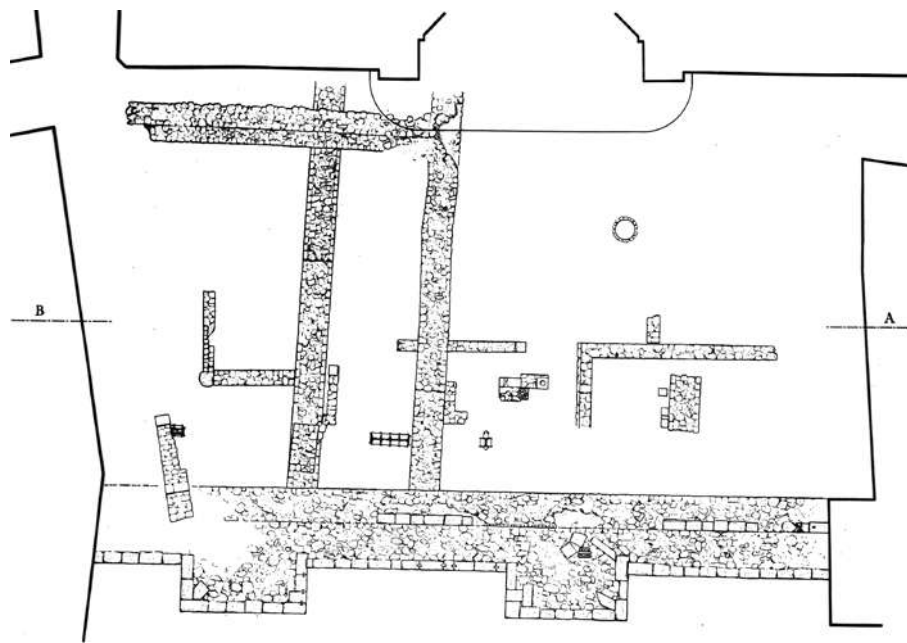

FIGURA 1.32 Planta de les restes localitzades durant les excavacions de primers de gener de 1952, segons Agustí Duran i Sanpere. MUHBA

*bus canonicæ et in domibus militie Templi, a circio in ipso burgo foras murum civitatis (...).*¹²¹

canònica i amb les de la milícia (*i.e.* orde) del Temple; pel nord, amb el burg fora del mur de la ciutat (...).

Tanmateix, Berenguer de Barcelona es va apoderar d'aquella mansió durant dues dècades llargues, fins que el 13 de febrer de 1195 la va restituir a la canònica amb un document que ratificava les afrontacions ja descrites.

{1.66} *Notum sit cunctis presentibus et futuris quod ego, Berengarius de Barchinona, recognosco et profiteor me esse culpabilem super injuriam quam faciebam ecclesie barchinonensi super illis domibus, scilicet quas Guillelmus de Castro Vetulo dedit et concessit eidem ecclesie, quas injuste auferrebam ei et tenebam, et super quibus multotiens ab episcopo et a clericis eiusdem ecclesie requisitus fueram et conventus. Eapropter, ut de his et aliis facinoribus que male*

Trad.: Sigui conegut a tots els presents i als qui vindran que jo, Berenguer de Barcelona, reconec i confesso que soc culpable de la injúria que feia a l'església de Barcelona a causa d'unes cases, és a saber, les que Guillem de Castellvell havia donat i concedit a aquella església, que vaig arrabassar i posseïa injustament, i sobre les quals el bisbe i els clergues de l'església m'havien requerit i reconvingut moltes vegades. Per això, perquè pugui ser mereixedor del

hucusque egi ab omnipotenti Domino veniam obtinere merear, ob salutem anime mee et parentum meorum diffinio, reddo ac evacuo vel, siquid juris in eis habeo et habere debeo, dono et offero predictas domos sepe dicte ecclesie cum ipsis tribus turribus, guttis et stillicidiis et curtalibus et cloacis, et cum bassis et femoralibus que sunt extra ipsum murum, et cum omnibus eis aliquomodo pertinentibus et pertinere debentibus infra murum et extra murum, ac ut melius dici vel intelligi potest ad utilitatem predictae ecclesie eas trado et delibero in jus et dominium suum ad suum proprium alodium liberum et franchum, ad quicquid ibi vel exinde clerici eiusdem ecclesie facere voluerint, sine vinculo ullius hominis vel finem et sine ullo meo meorumque retentu. Sic affrontantur ab oriente in domibus sacriste, a meridie similiter in domibus sacriste et in cimiterio eiusdem ecclesie, ab occidente in domibus canonicis et in domibus militie Templi, a circio in burgo civitatis. Sunt autem predictae domus in civitate et in muro Barchinone ante predictam ecclesiam. Accipio autem pro hac diffinitione et evacuatione ac donatione de bonis ipsius ecclesie DC solidos denariorum Barchinone monete, valentis marcha argenti XLVIII solidos (...).¹²²

perdó de Déu totpoderós per aquests i altres crims que fins ara he comès, per la salvació de la meua ànima i dels meus parents faig definició, retorno i evacuo o, si hi tinc o hi he de tenir cap dret, dono i ofereixo aquelles cases a la citada església amb les tres torres, les canaleres i els desguassos, les corts i les clavegueres, i amb les basses i els femers que hi ha fora la muralla, i amb totes les seves pertinences i tot allò que els haurà de pertànyer dins i fora de la muralla, i de la millor manera que es pugui dir o entendre a utilitat de la dita església, les dono i lliuro en dret i domini seu, en alou lliure i franc, per a qualsevol cosa que allà o arran d'això els clergues d'aquella església hi voldran fer, sense vincle de cap home o fi i sense cap retenció meua o dels meus. Afronten per orient amb les cases del sagristà; pel sud, també amb les cases de sagristà i amb el cementiri d'aquella església; per occident, amb les cases de la canònica i amb les de la milícia (*i.e.* orde) del Temple; pel nord, amb el burg de la ciutat. Les cases estan situades a la ciutat i al mur de Barcelona, davant d'aquella església. Per aquesta definició, evacuació i donació he rebut, dels béns de l'església, 600 sous en moneda de Barcelona, per valor de 44 marcs d'argent (...).

Superat aquest entrebanc temporal, totes les propietats adossades a l'angle nord de la muralla romana van quedar sota el control capitular abans de finalitzar el segle XII. Conformaven, amb la mola catedralícia romànica, un complex canonical que ja no era de tipus estrictament claustral, sinó obert a la vida ciutadana, a la manera que havia començat a difondre el romànic de

les ciutats nord-italianes. Ho tornem a comprovar en el perdó per a la reintegració a la vida canonical del canonge secularitzat Arnau de Palou, expedit el 6 d'abril de 1161. Entre les penitències imposades pel bisbe al canonge díscol, hi havia la prohibició de sortir dels espais de la canònica durant tot l'any que separava les dues Pasqües primervinents:

{1.67} (...) *ab hac proxima festivitate paschali usque ad alteram sequentem in choro, in claustro, in refectorio, in dormitorio assidue maneat, ita quod infra predicti temporis spatium ultra ianuas ecclesie et portam canonicis atque hostium cimiterii nulla occasione die vel nocte procedat, exceptis processionibus vel exequiis ingruentibus (...).*¹²³

Trad.: (...) des de la propera festa de Pasqua fins a la següent t'estaràs assíduament al cor, al claustre, al refectori, al dormitori, de manera que dins aquest espai de temps no aniràs ni de dia ni de nit més enllà de les portes de l'església, el portal de la canònica i l'entrada del cementiri, excepte durant les processons i les exèquies (...).

A més del cor, el claustre i el temple catedralici, la menció al refectori, a les portes de la canonja (amb l'hospital i el dormitori a la part posterior, adossats a la muralla romana) i a l'«ostium» o passatge d'entrada al cementiri proclamen que la plaça de la catedral romànica funcionava a la manera d'un Campo dei Miracoli a petita escala, amb funcions compartides de recinte canonical i plaça cívica. Consta, d'altra banda, pel testament dictat per Berenguer de Llobregat l'any 1165, que el dormitori canonical estava sent reformat, probablement per ampliar la seva superfície més enllà del pas de ronda mitjançant el mecanisme tradicional de bastir arcades entre les torres romanes:

{1.68} (...) *Dimitto domino meo episcopo barchinonensi illos C solidos quos mihi debet super illis bacinis argenti, ut sit memor anime mee. Dimitto operi de dormitorio XXX morabatinos pro anima mea. Dimitto barchinonensi canonicis XX morabatinos qui sint dati in honorem (...).*¹²⁴

Trad.: (...) deixo al meu senyor el bisbe de Barcelona els 100 sous que em deu pels bacins d'argent, perquè es recordi de la meua ànima. Deixo a l'obra del dormitori 30 morabatins per la meua ànima. Deixo a la canònica de Barcelona XX morabatins que siguin donats per honor (...).

Per facilitar l'accés a la nova plaça catedralícia des del burg de la part de llevant de la ciutat, cada vegada més densament poblat, algunes dècades més tard es va decidir prolongar el passatge o cul-de-sac que havia permès entrar fins llavors al cementiri catedralici romànic i a la mansió dels Castellvell (no limitava amb cap altra via pública que li pogués donar accés). Naixia

d'aquesta manera un precedent de l'actual Baixada de la Canonja que, travessant la muralla romana, comunicava per primera vegada amb la plaça catedralícia la cantonada que conformaven el final del carrer de la Corribia i l'inici del carrer *sots lo palau*, que ja començava a denominar-se també de la Sabateria per la concentració de sabaters en les seves cases. Aquest «*vicum novum quo itur ad Sedem*» (trad.: carrer nou per on es va a la Seu) ja s'havia obert en començar la segona meitat del segle XIII, però la seva alineació no era plenament coincident amb l'actual Baixada de la Canonja, com de seguida veurem.¹²⁵ A finals del segle XIV era coneguda com la Pujada de la Seu, segons consta per la descripció que en fa un dels fogatjaments del moment:

{1.69} *Illa qui comensa a la Plassa Nova, al hostel de na Lorenza, e passant per lo carrer de la Corribia, va dejús lo palau, e torna per la Pujada de la Seu, e passant per les Verges, torna a la dita Plassa Nova, hon fenix prop la torra del Palau del Arthiaca.*¹²⁶

L'esmentada transformació del primitiu cul-de-sac en la Pujada de la Seu acabà modificant els límits de les propietats del sagristà, que des de llavors hi van tenir el seu límit septentrional. D'aquesta manera, l'àrea situada entre la Pujada de la Seu i l'angle que hi conformava per darrere la muralla romana (antigues cases dels Templers i dels Castellvell) va poder ser assignada a altres dignitats del capítol, com de seguida veurem. Pel que fa a la resta, la topografia del sector sembla haver romàs força estable fins ben entrat el segle XIV, malgrat el trasllat de l'hospital catedralici, esdevingut l'any 1236 per la seva fusió amb el recentment fundat Hospital d'en Colom, ubicat al Raval. El tenor d'aquest acte jurídic, produït amb consentiment reial, ratifica que fins llavors l'hospital catedralici havia estat situat dins la canonja que s'aixecava just davant de les portes del temple, cobertes per la galilea romànica:

{1.70} (...) *facimus de presenti uniuersam de redditibus hospitalis quod ecclesia Barchinone habet et solet habere ante portas eiusdem ecclesie et de hospitali quod Columbus, Barchinone canonicus, cui requies sit construxit sive edificavit et bonis suis dotavit sive ditavit in burgo Barchinone satis prope domum infirmorum (...).*¹²⁷

Trad.: (...) unim de present les rendes de l'hospital que l'església de Barcelona té i sol tenir davant de les seves portes, amb les de l'hospital que Colom, canonge de Barcelona —que descansi en pau— va construir o edificar i va dotar o enriquir amb els seus béns al burg de Barcelona, molt a prop de la casa (*i.e.* hospital) dels malalts (...).

Tanmateix, arribats a la segona meitat del segle XIV, la dissolució de la canònica aquisgranesa de la catedral de Barcelona, que havia posat fi a l'obligació de vida comunitària dels canonges, va acabar amb les darreres funcions

col·lectives del vell edifici romànic, les de dormitori canonical. L'hospital i el dormitori directament adossats a la muralla romana es van integrar llavors al Palau del Degà, que va ocupar així tota l'estructura de l'antiga canonja en lloc de només la part anterior.¹²⁸ Encara es mantenia aquesta situació l'any 1395, segons proclama el plet que va generar el repartiment de les restes de la funerària d'Alamanda, muller del cavaller Galceran de Rosanes, entre els fraïmenors de Sant Francesc i els rectors de Sant Boi i de Sant Just de Barcelona:

{1.71} (...) *cum corpus ipsius domine Alamande fuisset post eius mortem aportatum ad civitatem Barchinone, fuit repositum infra suam parrochiam, videlicet in hospicio quod hodie possidetur a venerabili Johanne Ricomanni, canonico Barchinone, quod est in dicta civitate coram refectorio sedis Barchinone et situm inter hospicium honorabilis archidiaconi maioris et hospicium honorabilis decani predictae Sedis, infra limites parrochie dicte ecclesie Sancti Justi (...).*¹²⁹

Trad.: (...) quan el cadàver de na Alamanda, després de la seva mort, es va portar a la ciutat de Barcelona, va ser dipositat en la seva parròquia, és a saber, a l'alberg que avui posseeix el venerable Joan Ricomà, canonge de Barcelona, situat en aquesta ciutat, davant del refectori de la seu de Barcelona, entre els albergs de l'honorable ardiaca major i de l'honorable degà de la Seu, dins els límits de la parròquia de l'església de Sant Just (...).

El velatori d'Alamanda havia tingut lloc, per tant, a la casa del canonge Ricomà, ubicada al costat de llevant de la Casa de l'Ardiaca. Era la mateixa casa de Bonadona que finalment havia estat cedida al capítol l'any 1095 {cf. 1.64}. Llavors ja no s'especificava, però, que limités amb el dormitori canonical pel costat de llevant, sinó només amb el citat Palau del Degà.

La monarquia també va saber aprofitar l'avinentsa de la dissolució de la comunitat aquisgranesa per iniciar el seu assalt final a les propietats capitulars situades a llevant de l'actual carrer dels Comtes, les assignades al sagristà: si no li eren venudes, el rei no autoritzaria la rectificació de l'alineació de les seves façanes, amb la qual cosa frenava la continuació de les obres de la catedral gòtica. Pere el Cerimoniós ja va tractar d'adquirir l'esmentada Casa del Sagristà l'any 1373. Tanmateix, l'operació no es va consumir fins al 1381 per problemes econòmics. Als anys següents s'hi instal·larien, a la part més propera al palau, la Casa de la Batllia i la Llotja dels Capellans del palau, segons tindrem ocasió de descriure amb detall al capítol setè.¹³⁰ El sector més septentrional, per contra, va restar lliure, com un solar que limitava pel nord amb la mitgera de la Llotja dels Capellans del palau, per llevant amb el cementiri de la catedral (encara existent com a espai recognoscible a inicis del segle XV), i pel migdia amb la volta sobre la Pujada de la Seu o Davallant de la Seu, la qual havia quedat adjudicada a la casa del «precentor», és a dir,

el cabiscol o xantre de la catedral. Així consta per la cessió que Joan I en va fer a favor de Joan de Pomar, sastre de la reina Violant, el 6 de desembre de 1388, tot i la confusió que provoca que s'hi apliqui a l'actual carrer dels Comtes el mateix topònim de Davallant de la Seu que la resta de fonts usen per referir-se al precedent de l'actual Baixada de la Canonja:

{1.72} (...) *damus et concedimus vobis, Johanni de Pomar antedicto, et vestris perpetuo patium illud totale cum puteo, introitibus, exitibus suis ac arboribus in ipso plantatis, quod in hospicio sive domo per serenissimum dominum Petrum, regem Aragonum memorie recolende, a sacrista Barchinone ecclesie, id est Sedis, comparata seu empta secus eandem ecclesiam, in parte sinistra loci Descensus Sedis vulgariter nuncupati –cum in alia, hoc est dextera parte, nostrum Regium Majus Palacium fundatum existat– constructa, nunc vaccat inter parietem, videlicet supra quem pilaria cuiusdam porticus nove, mandato dicti domini patris nostri facte in domo predicta, et inter domum eciam ubi lapides operis dicte Sedis stenduntur, sculpuntur seu poliuntur. Et quod patium per longum deducitur ab hostio predicti hospicii sive domus olim dicti sacriste usque ad parietem hospicii precentoris Sedis prefate (...).*¹³¹

El 8 de maig de 1401, aquell mateix solar, prèviament recuperat per la monarquia mitjançant la revocació de la cessió anterior, era cedit novament pel rei Martí l'Humà a la catedral perquè s'hi poguessin tornar a emmagatzemar i tallar les pedres necessàries per a la continuació de les obres catedralícies:

{1.73} *Nos Martinus, Dei gracia rex Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice comesque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie, votis vestri, venerabilis in Christo patris*

Trad.: (...) us donem i concedim, Joan de Pomar, i als vostres a perpetuïtat el pati, amb el pou, les seves entrades i sortides, i els arbres que hi són plantats, que (hi ha) a l'alberg o casa comprat pel sereníssim senyor Pere, rei d'Aragó de bona memòria, al sagristà de l'església de Barcelona, és a dir, de la Seu, prop de la mateixa església, construït a la banda esquerra del lloc vulgarment anomenat Davallant de la Seu, com sigui que a l'altra banda, és a dir, la dreta, hi ha el nostre Palau Reial Major, (el qual pati) ara està vacant entre la paret sobre la qual (hi ha) els pilars d'un porxo nou fet per ordre del nostre senyor pare en la citada casa, i també entre la casa on es guarden, s'esculpeixen o es poleixen les pedres de l'obra de la Seu. El pati s'estén, de llarg, des de l'entrada del dit alberg o casa que abans era del sagristà fins a la paret de l'alberg del xantre de la Seu (...).

*episcopi, et dilectorum nostrorum capituli ecclesie Barchinone, ob devotionem quam pura mente ad predicatam gerimus ecclesiam favorabiliter annuentes, tenore presentis illud patium contiguum nostro Palacio Maiori Barchinone, quod est subtus habitaciones nostrorum capellanorum et clericorum capelle dicti palacii, et quod protenditur usque ad cimiterium ecclesie supradicte, ad tenendum inibi et parandum lapides operis predicte ecclesie et ad quamcumque vestram et dicte ecclesie aliam servitutum ad nostri beneplacitum ducimus concedendum (...).*¹³²

tres vots, venerable pare en Crist bisbe i dilectes nostres del capítol de l'església de Barcelona, per la devoció que amb pura ment tenim a aquesta església, per tenor de la present ens ha plagut concedir-vos el pati contigu al nostre Palau Major de Barcelona, situat sota les habitacions dels nostres capellans i clergues de la capella del palau, i que continua fins al cementiri d'aquella església, per guardar-hi i preparar-hi les pedres de l'obra de l'església i per qualsevol altre servei vostre i d'aquesta (...).

Pocs anys mes tard, sobre aquest solar restant de l'antiga Casa del Sagristà, i sobre les propietats canòniques situades entre la citada Pujada o Davallant de la Seu i l'angle que hi conformava per darrere la muralla romana, el mateix rei Martí va decidir construir-hi el nou monestir palatí de les Santes Relíquies. L'operació, que implicava la clausura d'aquesta via pública precedent de l'actual Baixada de la Canonja, afectava l'àrea de l'antic cementiri catedralici. Com a conseqüència, el 2 de setembre de 1407 ja havia esclatat un fort conflicte entre la monarquia i el capítol. La catedral demanava aturar les obres del nou monestir que havien d'habitar els frares celestins, al·legant que la seva construcció impediria eixamplar el carrer i perjudicaria la bellesa de la Seu. El rei Martí responia als consellers de Barcelona, que havien tractat d'intercedir-hi, dient-los que de cap manera aturaria les obres:

{1.74} (...) *Aprés havem reebuda altra letra vostra, ab la qual nos supplicats que tro que siam en la ciutat de Barchinona no vullam procehir en la obra que havem començada del monastir que volem edificar prop lo nostre Palau Major de la dita ciutat, com seria cosa fort prejudicial a la Seu de la ciutat dessus dita. E responem-vos que per ço que sapiats que ço que havem començat ab la ajuda de nostre senyor Déus portarem a bona fi (...). Vosaltres primerament debits que havets volgut veure a ull e regonèxer a ple tot lo dit loch, e que us apar que la obra que havem imaginada no seria pròpria ne haja manera, quar la dita Seu romandria en tota estretura e diformitat, que li seria levada la major part de la sua bellesa. Nos bé creem que ho havets vist segons que-ns havets fet saber, mas meravellam-nos molt com axí com havets vista la estretura que la obra del*

*nostre monastir daria a la Seu, no havets vista la estretura e diformitat que-l alberch del capiscoll hi darà, qui és pus prop de la dita Seu que la nostra obra dessus dita e li darà més diformitat, per tal com estarà pus prop del portal major de la dita Seu que no la nostra, que li estarà al costat e darà rahó a la obra ja feta e que, Déu volent, se farà en lo nostre palau, que per línea egualment se lunyarà de la dita Seu tro al alberch del dit cabiscoll, si hi romandrà, e si no tro al mur vell. Dehitis après que la obra que volem fer seria contra la opinió del senyor rey nostre pare, de gloriosa recordació, havia en embellir la dita Seu. E responem-vos que nos la sabem axí bé e mils que vosaltres, qui no devets ignorar que jamay mentre visqué no soferí que-s enderrocassen los edificis qui eren en lo pati en què volem edificar lo dit monastir, ne soferí que per nulls temps se'n levàs una pedra, ne jamay ho pogués obtenir tro après mort del dit senyor, que nos hi donam paciència per tal que-l reble pels fonaments de la dita Seu s'i pogués recollir e estar (...).*¹³³

Ratifiquem així que les antigues cases del Temple i dels Castellvell s'havien convertit feia temps en la residència d'una altra dignitat principal del capítol, el cabiscoll o xantre, la qual devia integrar l'antic cementiri i encara no havia reculat la seva línia de façana. Quatre dies més tard, el 6 de setembre, el rei ordenava directament a Francesc Foix que l'adquirís per al Reial Patrimoni:

{1.75} *En Ffrancesch Foix (...), vos dehim e manam expressament que façats continuar la dita obra en la manera que us havem manat, e no estigats per res ne esperets altre manament nostre, com nos vullam que axí-s faça. E comprats-nos tot l'alberch del cabiscoll, quar tot lo volem, e hajats-ne lo mellor mercat que porets. E escrivits-ne al bisbe de Barchinona nostra intenció, pregant-lo de nostra part que us hi endreç en tot ço que porà, quar en ell ne va molt (...).*¹³⁴

L'endemà, el sobirà encara tornava a adreçar-se al capítol amb paraules molt dures:

{1.76} *Lo rey.*

Novellament havem reebuda vostra letra responsiva de una letra de creença que us havíem tramesa l'altre dia per en Ffrancesch Foix, sobre el fet de certa part del alberch del cabiscoll que volem haver e mesclar ab la obra del monastir dels celestins que volem edificar en lo nostre palau, ab la qual letra, après moltes rahons que aquí al-legats, havents que serà gran diformitat e estretura de la seu de Barchinona que continuem tant prop de la dita Seu la obra dessus dita, nos supplicats que leixem estar la dita obra o que façam sobreseure en aquella tro que nos siam en Barchinona e hajam vista a ull la diformitat dessus dita. A la qual letra vos responem, e primerament a ço que dehitis que com los fonaments de la Seu fossen continuats tro a lur fi, qui és vers la porta del alberch del capiscoll, per tal com lo passatge qui aquí romania era

*estret, fes enderrocar la lotge qui aquí haviets, e que après, com nos haguéssem atorgat a mossèn Ponç Tahust, beneficiat del nostre benefici, que ell pogués a ops del dit benefici fer un alberch en un pati nostre qui era prop la dita lotge, vosaltres, per tal que no romangués alcuna estretura fins a la paret del nostre palau, donàs certa quantitat al dit mossèn Ponç que convertís en altre alberch o en altre loch a ops del dit benefici e que-l dit pati romangués a la dita Seu, e axí fo enderrocat e fet de nostre consentiment, dehim-vos que-ns meravellam fort com nos havets fet saber cosa que vosaltres sabets que és fort luny de veritat, quar jamay vosaltres no donàs alcuna quantitat al dit mossèn Ponç per la dita rahó, lo qual aci devant nos e present nostre secretari, en Bernat Metge, ha dit e afermat no haver jamay reebut per la rahó dessus dita res de vosaltres. Donchs pus així és que vosaltres no havets complit ço que li havets promès, per consegüent lo pati que havíem donat al dit mossèn Ponç no pot ésser passat en vosaltres, ne és vosaltres, ne és vostre, ne volem que ho sia, ans és ben nostre, e-n podem fer ço que-ns plaurà, e ho farem de fet, ultra que volem cobrar de vosaltres tota la manobra que era en lo edefici del dit pati que us ocupàs no degudament. Lo pati que dehitis de la lotge que fes enderrocar, que és vostre no us hi contrastam, mas nos lo havem necessari ensemps ab l'alberch del dit cabiscoll per a la obra del dit nostre monastir; e entenem-vos-ho a pagar bé e francament segons la justa extimació que-n serà feta. E d'açò vosaltres no reebets algun perjudici, com a nos sie permès de dret pendre-ho pagant-vos ço que serà extimat, la qual cosa vosaltres no ignorats, si dissimular no ho volets. A la diformitat e estretura que dehitis que la obra del dit monastir darà a la Seu, vos responem que fort nos meravellam d'aquexa opinió que havets concebuda, quar vosaltres veets bé que jamay en aquexa part de la dita Seu no porà haver amplària, per tal com hi és lo nostre palau, de què no cal haver esperança que-s puixa res levar per ampliar la carrera. E ço que vosaltres appellats diformitat, appellam nos bellesa, quar molt pus bell serà lo carrer que-ls edificis que y seran sien egualment distants a la Seu que si un loch era ample e en altre estret. Semblant bellesa o diformitat, sabets on se deu guardar? Cert, denant lo portal e denant la entrada de la esgleya, e no pas per los costats ne detràs, la qual cosa no havets bé considerada, com entenets que-l alberch del cabiscoll, que és denant la entrada principal de la dita Seu, romanga, lo qual en tot cas fa enderrocar. Per què, conclouent, vos responem que nos volem que la obra del dit monastir sia continuada en la manera que és estada ordenada per nos. E no hi mudariem àls, com abans que la hajam començada sia estada ben ruminada e digesta per nos. Pregants-vos que per honor nostra nos vullats endreçar axí en haver l'alberch del cabiscoll com en totes altres coses que hajam necessàries per al dit monastir, quar nos, Déu volent, ho manarem fer en tal manera que la dita obra no serà diformitat, ans serà gran bellesa de la dita Seu (...).*¹³⁵

Com era d'esperar, la voluntat reial es va acabar imposant, i el monestir ceclestí associat al palau va poder estendre els seus límits fins al mateix carrer de la Corribia, perquè fins i tot les cases adossades a la cara exterior de la muralla li van ser adjudicades. El 22 de febrer de 1408 tenia lloc la cerimònia de col·locació de les primeres pedres del monestir en aquell «*pati contiguu en lo seu palau maior de la ciutat de Barchinona*», amb participació de les grans dignitats del país.¹³⁶

Mentrestant, el capítol ja havia fet enderrocar quasi tot el Palau del Degà, que havia incorporat prèviament els antics hospital i dormitori. Segons va recollir en el seu dia Carreras i Candi, el 28 de febrer de 1397 el capítol anunciava al Consell de Cent la seva voluntat de fer «*gran enderrocament de hedificis vells davant la seu de Barchinona, et d'una volta baxa que y havia, la qual estava fort àvolment*»¹³⁷ (el pas sota volta que sempre havia donat accés a l'hospital i al dormitori). En conseqüència, un acord capitular celebrat a la Cambra Vermella del Palau Episcopal el 20 de desembre de 1400 ratifica que aleshores ja havia tingut lloc la gran demolició que donava inici a la creació del Pla de la Seu. S'hi aporten dades extraordinàriament precises sobre les estructures enderrocades i les restes romanents:

{1.77} *Cum hospicium canonicale Sedis barchinonensis per obitum quondam Johannis Ricomani, canonici eiusdem Sedis, vacaret, illudque venerabilis Guillelmus Vallesi, canonicus eiusdem Sedis, peteret jure prioritatis sue sibi assignari et emendam seu reparacionem debitam fieri in eodem per fabricam dicte Sedis, pro duabus cameris olim dirutis et certo spacio dicti hospitii ocupato pro platea fienda et opere dicte Sedis, hinc est quod die lune XX^a mensis decembris anno M^oCCCC^o, congregato propterea in Camera Rubea Palatii Episcopalis reverendissimo domino Johanne, episcopo, et capitulo dicte ecclesie, capitulariter, ut est moris, concorditer ordinarunt, et pro totali reparacione et emenda debita fieri per fabricam dicte Sedis hospitio prelibato, dicto hospitio assignarunt et aplicarunt ac unierunt*

Trad.: Com que un alberg canonical de la seu de Barcelona estava vacant per la mort del difunt Joan Ricomà, canonge de la Seu, i el venerable Guillem Vallès, canonge de la Seu, havia demanat que li fos assignat per dret de prioritat i que se li fes l'esmena i reparació deguda per la fàbrica de la Seu, a causa de dues cambres enderrocades feia temps i d'un cert espai d'aquell alberg que havia estat ocupat per fer-hi una plaça i per a l'obra de la Seu, així, doncs, dilluns, 20 de desembre de 1400, congregats en capítol, com és costum, a la Cambra Vermella del Palau Episcopal el reverendíssim senyor Joan, bisbe, i el capítol de l'església, concordantment van ordenar i, per a la completa reparació i esmena que la fàbrica de la Seu havia de fer al citat alberg, van

*et anexarunt duo spacia interiora duarum arcuetarum versus murum anticum civitatis magne domus superior (sic per superioris) eiusdem (!) hospicio contigue, ubi alias creditur fuisse dormitorium, que domus pertinebat dicte Sedi et fabrice ipsius, ita quod dicto spacio, cum medietate domus subterraneae seu cellarii inferioris, quod alias ab integro consuevit esse de dicto hospicio, remaneant eiusdem (!) hospicio adnexa ad usum et servicium canonici pro tempore dictum hospicium obtinentis, ibique possit idem canonicus hedificare cameras sibi et dicto hospicio oportunas; et quod ad usum et servicium dicte fabrice remaneant medietas dicti cellarii inferioris versus Plateam Sedis, cum spaciis superioribus duarum arcuetarum in eius directum situs versus dictam plateam; ita etiam quod fabrica dicte Sedis debeat ministrare materiam et omnes expensas ad construendum unum parietem per quem tam domus subterranea seu cellarium quam domus superior predictae dividatur per medium, et paries ipse quam (!) dividet domum inferiorem seu cellarium construatur de lapidibus quadratis, et quam (!) dividet domum superiorem possit construiri de lateribus plano modo strutum in longum (...).*¹³⁸

assignar, aplicar i annexar a l'alberg dos espais interiors de dues arcades, vers la muralla antiga de la ciutat, a tocar de la gran estança superior del mateix alberg —on es creu que en altre temps hi havia el dormitori—, la qual estança pertanyia a la Seu i a la seva fàbrica, de manera que romanguin annexos al dit espai, amb la meitat de l'estança subterrània o celler inferior, que d'altra banda solia ser íntegrament de l'alberg, per a ús i servei del canonge que en cada moment ocuparà l'alberg, i que el mateix canonge hi pugui edificar cambres adients per a ell i l'alberg; i que restin per a ús i servei de la dita fàbrica la meitat del citat celler inferior vers la Plaça de la Seu, amb els espais superiors de les dues arcades situats endret vers la dita plaça; de manera que la fàbrica de la Seu es farà càrrec dels materials i de les despeses de construir una paret per la qual tant l'estança subterrània o celler com la superior citades quedin dividides per la meitat, i la paret que dividirà l'estança inferior o celler es construirà amb pedres quadrades, i la que dividirà la superior es podrà construir de maons aplanats al llarg (de la paret) (...).

Efectivament, per la notícia de 1395 ja presentada {1.71} hem vist que la casa del canonge Joan Ricomà era la que limitava per ponent amb la Casa de l'Ardiaca, en la qual ha quedat finalment integrada. Ara descobrim que aquella casa va poder annexar temporalment part del que havia estat la canonja abans de l'extinció de la vida comunitària. El document manifesta que llavors encara pervivia el record boirós que la part adossada a la muralla romana de la seva primera planta havia estat, abans d'ocupar-la el degà, el

dormitori canonical. Aquest integrava el pas de ronda de la muralla, amb les voltes romàniques que el prolongaven fins a la cara exterior de les torres. Com que els enderrocaments acabats de dur a terme només havien afectat la part de l'edifici situada als peus del mur romà, el sector suportat sobre la muralla hi romania dempeus, obert a l'aire de la nova replaça acabada de crear. S'hi veien així les restes de les quatre arcades que havien definit l'estructura de l'antic dormitori romànic. L'acord assolit assignava les dues més occidentals a la casa adjudicada al canonge Vallès per defunció del canonge Ricomà, que poc després esdevindria la nova Casa del Degà. Situades al costat de la seva cambra principal de la primera planta, que integrava la torre romana, aquelles restes estructurals del dormitori romànic podien transformar-se fàcilment en les estances addicionals que convinguessin al citat canonge, compensant-lo així per perjudicis derivats dels enderrocaments.

De la mateixa manera, també s'assignava a la casa del canonge Vallès la meitat occidental del celler soterrani que havia tingut l'edifici romànic enderrocat, el qual, en quedar per sota del nivell de carrer, tampoc no s'havia vist afectat per les demolicions que començaven a obrir el nou Pla de la Seu. Per contra, el capítol retenia les dues arcades orientals del dormitori i la meitat oriental del celler, probablement per annexar-les de manera similar a la Casa del Cabiscol. El capítol, a més d'assumir el cost de construir el mur de divisió entre els dos sectors, l'occidental i l'oriental, degué fer construir llavors una escala alternativa que permetia descendir a aquella altra meitat del celler, la qual es va descobrir durant les citades excavacions de 1952 {fig. 1.31}. L'erudit Carreras i Candi es va equivocar completament, doncs, en relacionar aquesta notícia documental de la transició cap al segle xv amb la construcció de l'actual Casa de la Pia Almoina, que no va ser iniciada fins bastants anys més tard, sobre el solar del que havia estat primer la Casa del Cabiscol i després el frustrat monestir dels celestins, i amb això va arrossegar al seu darrere la historiografia posterior.¹³⁹

A canvi de comprar la Casa del Cabiscol, aquell mateix any de 1408 que donava inici a les obres del monestir de les Santes Relíquies, Martí l'Humà hi feia enretirar la seva línia de façana al Pla de la Seu, de manera que el realineament de l'actual carrer dels Comtes pogués arribar a la mateixa muralla romana, encara dempeus. Les obres de la catedral es veien així lliures dels seus darrers entrebancs físics, i, per tant, ja es podia encomanar al mestre Carlí el nou projecte de façana principal.¹⁴⁰ Per compensar la desaparició de la Pujada de la Seu o Davallant de la Seu que implicava la construcció del monestir palatí de les Santes Relíquies, la monarquia també va facilitar que, prèvia adquisició de les cases adossades a la part exterior, la ciutat fes tallar la muralla romana per obrir un pas alternatiu vers el carrer de la Corríbia. El 26 de juliol de 1409 ja s'havia obert el pas, i la ciutat venia en encant públic els materials resultats dels enderrocaments, pels quals arribà a obtenir més de 50 lliures:

{1.78} *Die veneris, XXVI^a mensis julii anno CCCC^o nono, ante januam monasterii ffratrum celestinorum per dominum regem noviter hedificati, ad instanciam Petri ça Vila, scriptoris operum dicte civitatis Barchinone, fuit factum encantum, in quo fuerunt encantata et vendita per Bernardum Cadireta, curritorem publicum et juratum civitatis Barchinone, plus offerenti seu offerentibus res sequentes, que fuerunt cuiusdam hospicii per civitatem Barchinone empti certo precio, quodquidem hospicium fuit dirutum sive enderrocac et aplanat pro faciendo inibi itenerem transeuntem de dicta janua predicti monasterii ad vicum vocatum de la Corróbia; quequidem res fuerunt vendite precii et personis infrascriptis: (...).*¹⁴¹

Trad.: Divendres, 26 del mes de juliol de 1409, davant de la porta del monestir dels frares celestins edificat recentment pel senyor rei, a instàncies de Pere Savila, escriptor de les obres de la ciutat de Barcelona, es va fer encant, durant el qual Bernat Cadireta, corredor públic i jurat de la ciutat de Barcelona, va encantar i vendre al o als qui més van oferir les coses següents, procedents d'un alberg comprat per un cert preu per la ciutat de Barcelona, el qual havia estat demolit o enderrocat i esplanat per fer-hi un carrer que va de la porta d'aquell monestir al carrer dit de la Corríbia; les quals coses es van vendre a les persones i amb els preus que s'indicaran: (...).

El 15 d'agost següent, el rei Martí demanava als consellers i al clavari de la ciutat que les 35 lliures i 10 sous que se li devien per aquella mateixa operació fossin pagades directament a Jaume Sala, obrer del palau, perquè les pogués invertir en l'obra del nou monestir. En descriure la causa del deute, aporta dades addicionals al respecte:

{1.79} (...) *in aliquam satisfactionem hospicii Jacobi de Sancto Johanne, causidici, civis Barchinone, siti in vico vocato Coharubia dicte civitatis, quod pro nobis ad certum annuum censum sub directo et alodiali dominio tenebatur, quodque per vos, dictos consiliarios, de nostri beneplacito et expresso assensu totaliter demolitum seu dirutum extitit pro faciendo in eius patus aperturam seu transitum recta via de Palacio Majori nostro ad dictum vicum vocatum Coharubia fiendum, respectu cuius transitus seu*

Trad.: (...) en satisfacció de l'alberg de Jaume de Santjoan, causídic, ciutadà de Barcelona, situat al carrer de la Corríbia de la ciutat, que es tenia a cens anual per nos i sota dret i domini alodial nostre, i que vosaltres, consellers, amb el nostre vistiplau i consens exprés, vaueu demolir i enderrocar del tot per fer-hi una obertura o pas en recta línia des del nostre Palau Major fins al carrer dit de la Corríbia, pel qual pas o obertura el nostre palau i també l'església

*aperture dictum nostrum palacium et eciam cathedralis ecclesia Barchinone multum decorantur (...).*¹⁴²

catedral de Barcelona en resten molt embellits (...).

Com que el tall de muralla romana havia hagut d'evitar el cos massís de la torre romana número cinc, que continuava al seu lloc, el realineament no va poder mantenir la recta fixada pel tram anterior del carrer, de manera que calgué forçar-hi el petit angle que encara defineix la façana de la Casa de la Pia Almoïna.¹⁴³ La rampa generada per permetre la circulació entre el carrer de la Corribia i el que avui coneixem com a carrer dels Comtes degué deixar-se de terra en atesa de l'avenç de les obres del monestir celestí, de manera que va trigar anys a empedrar-se. Els treballs de la seva pavimentació es pagaren el 24 de febrer de 1420:

{1.80} (...) *Doní a-n Barthomeu Costa, mestre de cases, qui empedrà lo carrer de la Davallada dels Cilistins a preu de L florins. Doní-li, per la part tocant a la sgleya de la Seu, XXV florins, qui valen -à-n'i àpocha- CCLXXV sous.*¹⁴⁴

La denominació de Davallada dels Celestins que s'hi fa ha estat la responsable que la historiografia s'hagi confós, en considerar-la notícia de l'empedrament de la Baixada de la Canonja. Acabem de veure, però, que la Pujada de la Seu o Davallant de la Seu havia quedat absorbida pel solar del monestir dels celestins, i no es va reobrir amb l'amplada i alineació de l'actual Baixada de la Canonja fins uns quants anys més tard, com comprovarem de seguida. Poc després, acabada la construcció de la porta principal del nou temple gòtic (1419), el capítol decidia enderrocar la muralla romana i les cases que hi estaven adossades pel costat del carrer de la Corribia per acabar de conformar l'actual Pla de la Seu. L'acord que posava en marxa el procés arribava el 8 de març de 1422:

{1.81} (...) *concordaremus super dirucone hospicii decanatus pro platea et gradario faciendis coram maiori portali sedis nostre Barchinone, cum de cetero commode lapicide qui lapides preparant ad fabricam nequeant operari inter ambitum dicte Sedis (...).*¹⁴⁵

Trad.: (...) ens acordéssim sobre l'enderrocament de la casa del deganat per fer-hi una plaça i una escalinata davant del portal major de la nostra seu de Barcelona, més que més perquè els picapedrers que preparen les pedres per a l'obra no poden treballar dins l'àmbit de la Seu (...).

Per descomptat, la referència al Palau del Degà, l'hem de relacionar amb els elements descrits que encara pervivien sobre la muralla, atès que la resta ja havia quedat enderrocada, segons acabem de veure, abans del desembre de l'any 1400 {1.77}. L'acord deixa clar que l'objectiu perseguit era obrir el Pla

de la Seu a la Corribia mitjançant la gran escalinata que havia de salvar el desnivell, sensiblement més alta que no l'actual, perquè el Pla de la Seu va ser bastant rebaixat amb motiu del citat Congrés Eucarístic de 1952. Les obres van durar sis mesos aproximadament, atès que el 5 de setembre de 1422 l'obrer de la catedral pagava la fusta necessària per fer el fusell o passamà de l'escala:

{1.82} *Un tros d'olzina que comprà d'en Fort per fer fusell a la escala major de la carretera.*¹⁴⁶

Malgrat la seva monumentalitat, però, l'escala encara no era tan ampla com l'actual, perquè restaren dempeus unes cases de la Corribia a la banda de la Pia Almoïna, que no van ser enderrocades fins a l'any 1546.¹⁴⁷

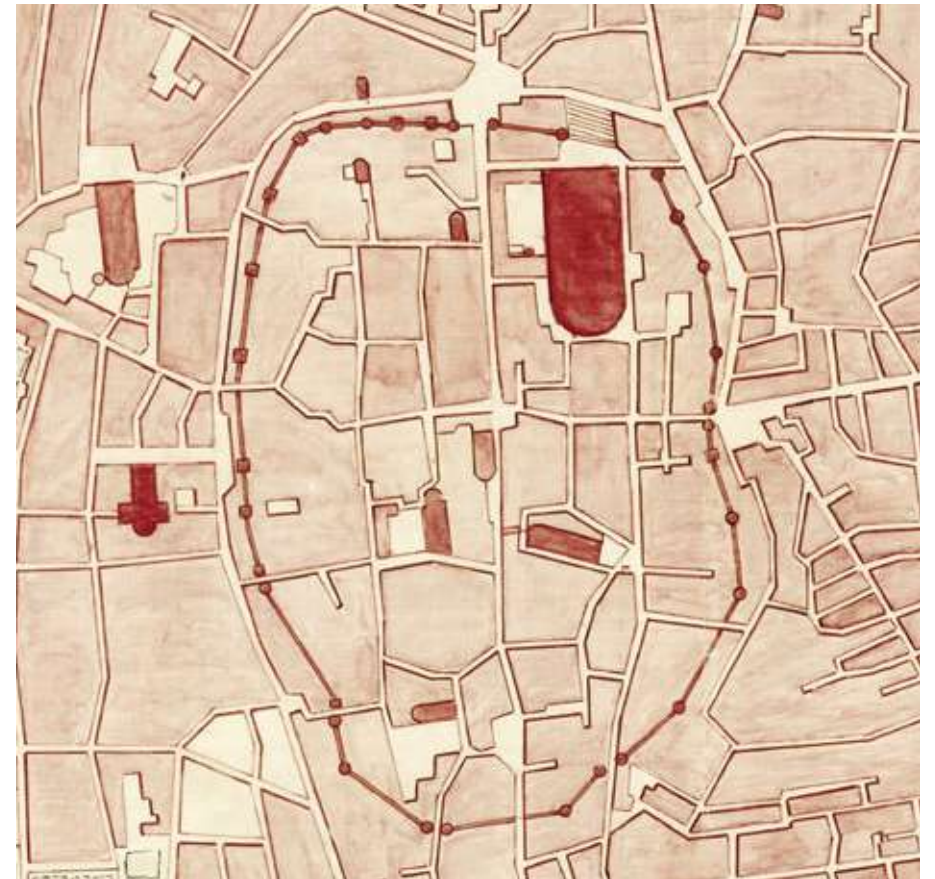

FIGURA 1.33 Detall de l'àrea envoltada per la muralla romana en una còpia del plànol de Barcelona realitzat per Juan Martín Cermeño l'any 1751, amb les escales monumentals del Pla de la Seu a la Corribia a la part superior. AHCB

Com a conseqüència del procés de formació del Pla de la Seu, culminat amb la construcció de l'escala monumental, els canonges van ser definitivament expulsats del sector a llevant i nord-est del temple gòtic, i s'hagueren de traslladar vers el carrer del Bisbe i l'àrea del Paradís, on ja els trobem ubicats l'any 1448.¹⁴⁸ Només l'ardiaca i el degà (traslladat a la nova Casa del Degà actualment annexada a la Casa de l'Ardiaca) mantindrien residència davant de la façana principal del nou complex gòtic, al que avui és la seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat. De la mateixa manera, la petita i precària comunitat de celestins, que havia tractat infructuosament de continuar el projecte de monestir sota el regnat del nou monarca escollit a Casp, Ferran I, va acabar assumint que el seu fill i successor, Alfons el Magnànim, tampoc no compartia els interessos piadosos del rei Martí. Sense un recolzament decidit dels monarques, un monestir a penes començat i sense dotació econòmica suficient no podia sobreviure, de manera que abandonaren els espais cedits i l'atenció litúrgica de la Capella Reial. Com a conseqüència, el 12 de juny de 1422 el rei Alfons encarregava a l'arquebisbe de Saragossa i canceller de la Corona, Alfonso de Argüello, que preparés la transferència del servei litúrgic de la Capella Reial i de tots els béns assignats a l'extint monestir dels celestins al convent de Santa Maria de la Mercè de Barcelona.

El 28 de gener de l'any següent, l'arquebisbe n'executava el traspàs, confirmat pel rei Alfons el 29 de març de 1424 i també pel papa Martí V el 2 de setembre d'aquest mateix any.¹⁴⁹ Els mercedaris van esdevenir així els nous propietaris dels espais originalment assignats a la construcció del monestir de les Santes Relíquies. Tanmateix, i davant del perill de possibles reclamacions legals dels celestins o de la mateixa Corona, el mateix 1424 la comunitat mercedària optava per vendre el solar al capítol. L'avenç de les obres del claustre gòtic havia exigint l'enderrocament de la cuina i del refectori romànic i, en conseqüència, la catedral necessitava un espai alternatiu perquè la Pia Almoina pogués continuar donant menjar als pobres.¹⁵⁰ El solar que oferien els mercedaris resultava òptim per a la seva ubicació. Aviat es va arribar a un acord entre ambdues parts, però primer calia l'autorització expressa del monarca. Aquesta va ser finalment expedida, de València estant, el 30 de març de 1424, però sota determinades condicions:

{1.83} (...) *tamen et sub hac condicione presentem licenciam concedimus, quod dictus prior sive monasterium teneatur et teneri volumus aperire seu aperiri facere quendam vicum qui apertus esse solebat, per quem ascendebatur de la Sabateria ad Sedem,*

Trad.: (...) tanmateix, concedim la present llicència amb aquesta condició, que el prior o el monestir estigui obligat, i volem que hi estigui, a obrir o fer obrir el carrer que hi havia abans, pel qual es pujava de la Sabateria a la Seu, i que es conservi

*et quod relinquatur ibi patium quod esse solebat domus Baiul(i)e principatus Cathalonie, necnon quod claudatur dictum patium ad latus vici et illud remaneat divisum a qualibet parte, expensis dicti prioris et monasterii et non alias (...).*¹⁵¹

el pati que solia ser de la Batllia del principat de Catalunya; encara més, que aquest pati es tanqui pel costat del carrer i es mantingui separat de qualsevol altra part, a despeses del prior i del monestir i no d'altra manera (...).

La transacció no podia afectar, doncs, el sector adossat al complex del Palau Reial, que restaria en poder del Reial Patrimoni (zona annexa a la Casa de la Batllia) i dels mercedaris (sector adossat a la muralla romana, que l'orde va retenir fins al segle XIX, i on va fer construir una capella, que van renovar entre 1781 i 1782).¹⁵² Per separar nítidament la part a retenir de la que es podia segregar i vendre a la catedral, el monarca hi ordenava la reobertura de l'antiga Pujada de la Seu, clausurada uns anys abans a causa del projecte del monestir dels celestins. També exigia que el lateral meridional del carrer fos tancat amb un mur de pedra que delimitaria el complex palatí per aquell costat del palau, i que s'hauria de fer a expenses dels beneficiaris. Com que el rei hi afegia que la transacció final havia de ser supervisada i aprovada pel batlle general, llavors es va procedir a la redacció d'uns capítols que estipulaven els trets més rellevants de l'acord tancat entre els mercedaris i el capítol. Remesos a la Batllia per a la seva aprovació, han perviscut copiats en un dels seus llibres, i contenen dades addicionals d'extraordinari interès:

{1.84} *Capítols fets, ordonats e concordats entre lo molt reverend senyor lo senyor patriarcha de Jherusalem e administrador del bisbat de Barchinona e lo honorable capítol de la seu de Barchinona, de una part, e lo reverend frara Anthoni d'Ullan, prior del monastir de Sancta Maria de la Mercè dels Catiús de Barchinona e rector de la Capella del Palau Major Reyale de la dita ciutat de Barchinona, e lo honorable convent dels frares del dit monastir, de la altra part, sobre la venda per los dits prior e convent feadora del pati dejús scrit.*

Primerament, lo dit reverend frara Anthoni d'Ullan e lo convent dels frares del dit seu monastir donen e atorg(u)en als dits reverend senyor patriarcha e capítol de la dita seu de Barchinona setze palms a palm de Barchinona de espay de aquell, ço és a saber, pati lo qual ara novellament és estat donat, incorporat, unit e agregat als dits prior e convent per lo illustra e magnífich príncep e senyor lo senyor n'Alfonso, per la gràcia de Déu rey de Aragó, e açò per fer un carrer, lo qual dreta línea devall o ve(n)ga de la carrera qui és entre la dita seu de Barchinona e lo dit palau del dit senyor rey, e isca o pas al carrer appellat lo carrer de la Curúbia, lo qual carrer los dits senyor patriarcha e capítol de Barchinona hagen a obrir e fer fer a lurs pròpies messions e despeses.

(...) Entès, emperò, e declarat que si, per fet de ventura, per fer lo dit carrer se ha a tocar a la torra qui és e roman de la part del dit palau als dits prior e convent, que en tal cas los dits senyor patriarcha e capítol hagen adobar o fer adobar e metre la torra en segur, en tal forma e manera que sia preservada de tot perill.

Més avant, los dits prior e convent, ab los dits consentiment, auctoritat e decret del dit senyor rey o del dit batle general o lochtinent de aquell, venen de present e per rahó de venda atorguen als dits reverend senyor patriarcha e capítol de la dita seu de Barchinona tot aquell pati qui és o serà e roman als dits prior e convent de part de cerçs o de tramuntana del dit carrer feador, ço és tot lo pati qui s'estén fins al dit carrer appellat de la Curúbia, e fins en lo carrer qui és estat novellament fet, e lo qual devalla de la dita Seu al dit carrer de la Curúbia, e açò per fer e construir la Casa de la Almoyna de la seu de Barchinona, la qual Casa de la dita Almoyna los dits reverend senyor patriarcha e capítol en lo dit loch o pati entenen e han en propòsit e intenció, migensant la gràcia divinal, fer edifficar e construir. (...) La qual venda fan los dits prior e convent als dits reverend senyor patriarcha e capítol sot<o> tal pacta, forma e condició, que los dits senyor patriarcha e capítol sien tenguts a lurs pròpies messions e despeses cloura o fer fer e construhir una paret de pedra en lo carrer feador, ço és, en la part del pati qui roman als propdits prior e convent, ab un portal rodó de pedra de amplitut de deu palms, la qual paret sia de semblant altitut que és la paret qui és en lo dit pati, ço és, de la part de la dita Seu. E encara sots tal pacta e condició, que los dits senyor patriarcha e capítol sien tenguts donar e pagar als dits prior e convent per preu del dit pati per los dits prior e convent venut als dits senyor patriarcha e capítol quingentas libras barchinonenses (...).

Ítem, és concordat entre les dites parts que si los dits senyor patriarcha e capítol volran pendra a obs de la dita Casa de Almoyna e a hunir a-quella sinch estars o propietats, les quals són contigües al dit pati e les quals són stades stablides per lo honrat en Jacme Sala, mercader o coraler, ciutadà de Barchinona, a-n Jacma Sala, net seu, e són de pertinències del dit pati venut als dits senyor patriarcha e capítol, e les quals se tenen per los dits prior e convent a cens de dotze morabatins cascun any pegadors en certs tèrmens, que ho puxen fer sens embarch algú e contradicció dels dits prior e convent e de altra qualsevol persona, donant emperò primerament los dits senyor patriarcha e capítol als propdits prior e convent altres dotze morabatins axí bons e sufficients o millors, e en loch axí bo e compatent o millor que no són aquests dotze, a coneguda, emperò, de dues persones elegidores (...). Més, sien tenguts los dits senyor patriarcha e capítol en tal cas, ço és, que-s prenguessen les dites sinch propietats o estars, pagar e satisfer al dit Jacme Sala, menor de dies, tot ço e quant a ell sia degut, axí per la entrada per ell, segons diu, donada per rahó del establiment a ell fet per lo dit

Jacme Sala, avi seu, com per obres per ell fetes en les dites sinch propietats, e assò sens dan o messió dels dits prior e convent. (...)

Més, és avengut entre les dites parts que totes les pedres qualsevol sien dins lo dit pati sien entegrament dels dits senyor patriarcha e capítol, axí per fer la paret e portal e altres obres qui s'auran a fer a la part dels dits prior e convent com en altra qualsevol manera (...).¹⁵³

Hi veiem planificar, per tant, la Baixada de la Canonja amb l'amplada i l'alineació que va mantenir fins a la construcció de l'edifici contemporani del Museu Marès, i que no coincidien exactament amb les que havia tingut la precedent Pujada de la Seu. Ho sabem perquè, en ser més ampla que aquesta via anterior, ja es preveia que la nova alineació pel costat del palau acabaria afectant la torre romana número vuit, la qual, en efecte, va acabar sent mutilada per treure la recta que exigia la nova amplada dels 16 pams (3,45 m). Així ho va poder reflectir encara, a finals del segle XVIII, la planimetria de les galeries excavades a la recerca del cos de sant Pere Nolasc sota la capella annexa a aquella torre, que havien reformat els mercedaris entre 1781 i 1782.¹⁵⁴ Sens dubte, aquest retall del seu primer cos massís va ser la causa dels greus problemes estructurals que la torre presentava en començar el segle XIX, i que en van forçar l'enderrocament davant del perill que suposava per als vianants.¹⁵⁵

Les despeses de tot el procés d'obertura de la Baixada de la Canonja que havia exigut el monarca, inclosos el retall de la torre i la construcció del mur i del portal, quedaven, doncs, a expenses del capítol. El dia 3 de juny de 1424 se signava la venda davant del notari Gabriel Canyelles, pel respectable preu final de 500 lliures de Barcelona, més la descrita assumpció de despeses. L'acte de compravenda, a més d'especificar les causes de l'interès del capítol i els drets legals dels mercedaris, aporta una delimitació molt més precisa encara del que havia estat el solar del monestir dels celestins:

{1.85} (...) ipsum spacium sive patium vendere vobis, reverendissimo in Christo patri et domino domino patriarcho, episcopo et administratori, ac honorabilibus viris capitulo infrascriptis, pro construendo refectorio ubi domino Jhesuchristo in suis pauperibus distribuatur elemosina que quotidie distribuitur in refectorio vestre ecclesie Barchinone, quod reffec-

Trad.: (...) vendre-us, reverendíssim en Crist pare i senyor senyor patriarca, bisbe i administrador, i a vosaltres, honorables homes del capítol citats més avall, un espai o pati per construir-hi un refectori on es distribueixi l'almoïna que diàriament es fa a nostre senyor Jesucrist en els seus pobres al refectori de la vostra església de

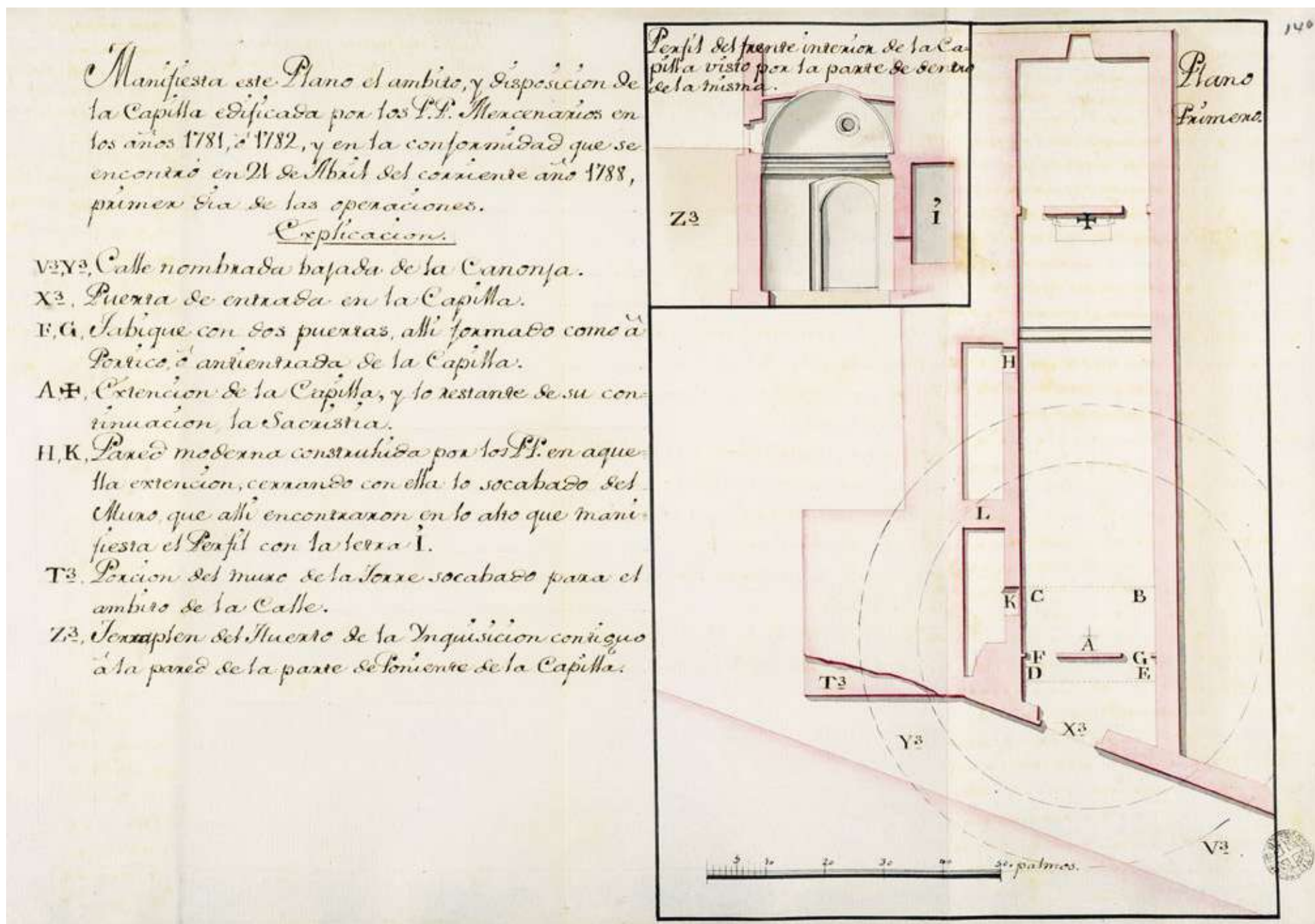
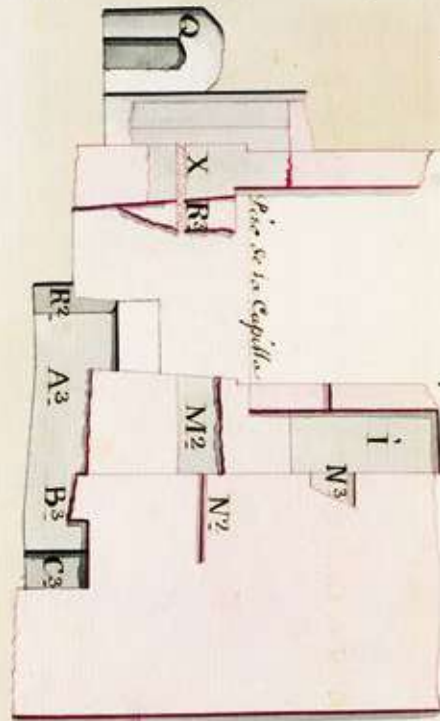
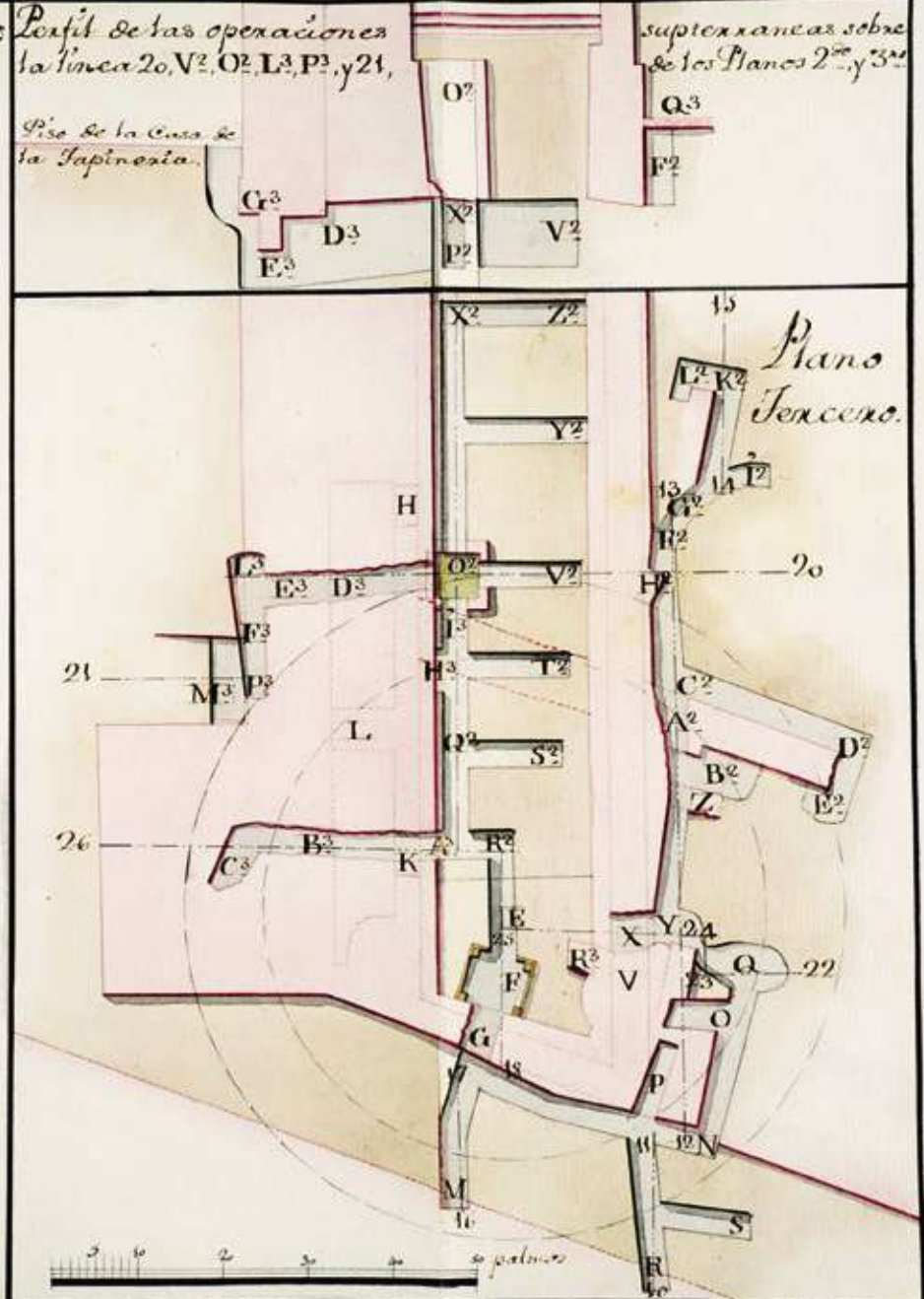

FIGURA 1.34 (pàg. 82-84) Plantes i alçats realitzats l'any 1788 per reflectir les excavacions promogudes pels mercedaris a la recerca del cos del seu fundador, sant Pere Nolasc, sota la capella que havien fet construir poc abans a la cantonada de la Baixada de la Canonja amb el carrer de la Tapineria. S'hi aprecia la mutilació de la torre romana. BC

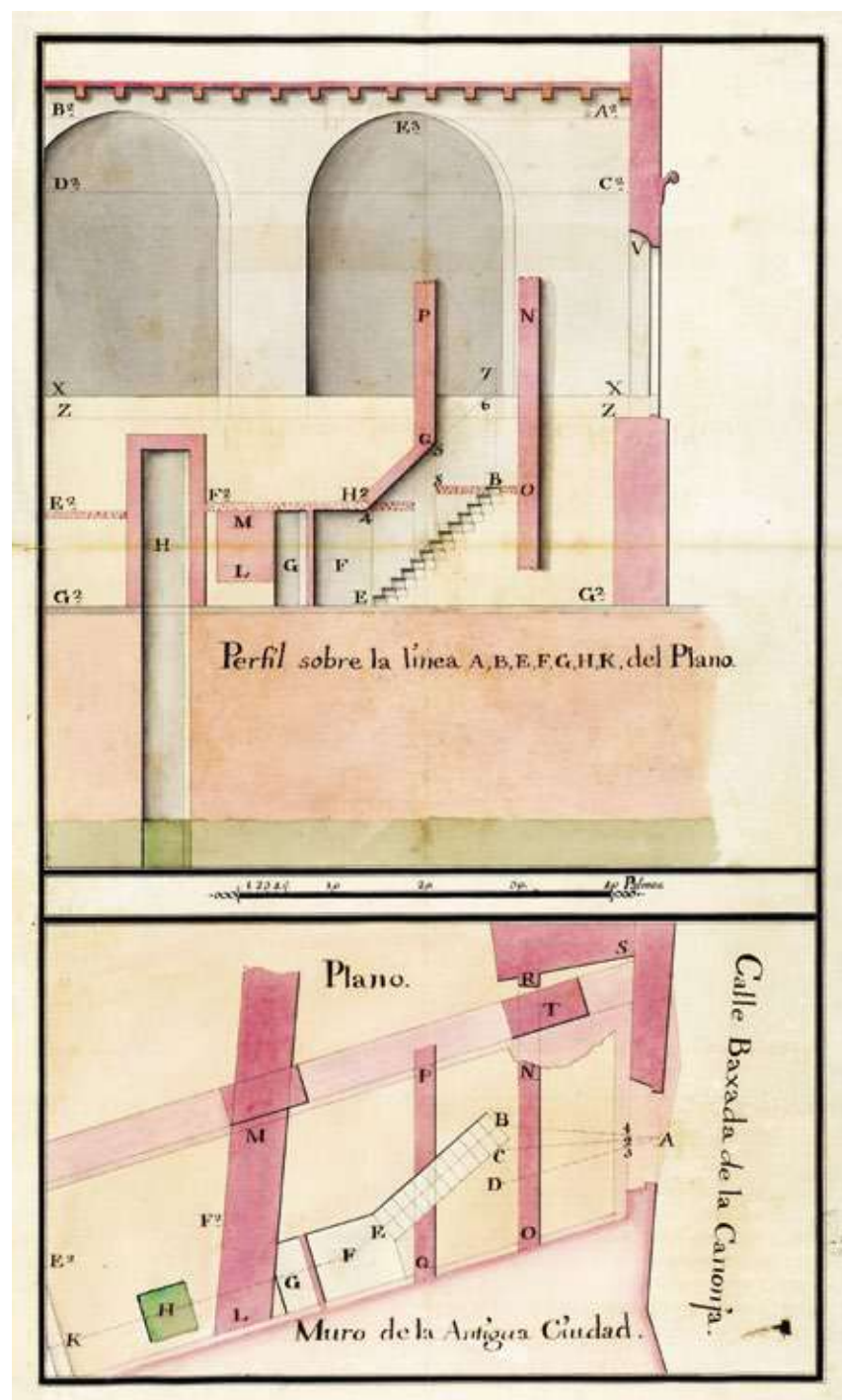
Manifiesta este Plano
 con líneas fuertes, todas
 las Minas supererancas
 que se han abierto, y con
 líneas de puntos el Plan
 de la Capilla.

Perfil de las operaciones
 y de las operaciones supererancas sobre la línea 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

142

torium, ubi nunc ipsa fit distribucio, dirui convenit pro continuacione et perfeccione claustrum eiusdem ecclesie, sic quod multum erit proprium dictum patium vos habere pro dicto reffectorio construendo et pro aliis domibus et officinis necessariis elemosine jamquedictae (...). (...) ad opus elemosine pauperum eiusdem ecclesie et ipsi etiam elemosine vendimus et ex causa vendicionis concedimus perpetuo per proprium, purum, liberum et franchum alodium totum ipsum spacium sive patium versus partem circii quod nos habemus et possidemus habereque et possidere debemus in dicta civitate Barchinone satis prope dictam Sedem eiusdem civitatis, et est contiguum cuidam alteri spacio ubi nunc debet construi quidam vicus per quem habebitur descensus de dicta Sede ad vicum de la Sabateria et ascensus ab eodem vico ad Sedem predictam. Et terminatur ipsum spacium sive patium quod vobis vendimus ab oriente partim in vico de la Currúbia, inquantum videlicet occupat grossitudo in transverso duorum parietum novorum qui retro diametro proceduntur usque ad dictum vicum, et partim, scilicet a solo terre usque ad signum testudinis sive volte que fienda erat pro dicto monasterio, in quatuor tenedonibus sive stariis Jacobi Sala, nepotis sive net venerabilis Jacobi Sala, coralerii, civis Barchinone, quorum starium tria sunt contigua et alteri est intermedius unus de duobus parietibus supradictis, et partim, scilicet a dicto signo testudinis sive

Barcelona, (perquè) convé enderrocar el refectori on ara es fa la distribució per continuar i acabar el claustre d'aquella església, de manera que serà molt apropiat que vosaltres tingueu aquell pati per construir-hi el refectori i altres cases i oficines necessàries per a l'esmentada almoïna (...). (...) per a l'obra de l'almoïna dels pobres d'aquella església i també a la mateixa almoïna venem i a causa de la venda concedim perpètuament en propi, pur, lliure i franc alou tot l'espai o pati vers la part del nord que tenim i posseïm i hem de tenir i posseir a la ciutat de Barcelona, molt a prop de la Seu de la ciutat, que és contigu a un altre espai on ara s'ha de construir un carrer per on es baixarà de la Seu fins al carrer de la Sabateria i es pujarà des d'aquest carrer fins a la Seu. I limita aquest espai o pati que us venem per orient, en part, amb el carrer de la Corribia, en la mesura que ocupa el gruix de través de dues parets noves que es prolonguen endarrere fins aquell carrer; en part, és a dir, des del sòl de terra fins al senyal de la tortuga o de la volta que s'havia de fer per al dit monestir, amb quatre propietats o estars de Jaume Sala, net del venerable Jaume Sala, coraler, ciutadà de Barcelona, tres de les quals són contigües i a l'entremig amb l'altra hi ha una de les dues esmentades parets; i en part, és a dir, des del senyal de la tortuga o

*volte usque in celum, in dicto vico de la Currúbia; a meridie in vico noviter fiendo seu in spacio ubi ipse vicus noviter est fiendus; ab occidente in alio vico noviter ibi facto, per quem recto diametro descensus habetur de Freneria ad dictum vicum de la Currúbia; e(t) a circio partim in tenedone Petri de Cises, sutoris, partim in tenodone (sic) domine Costancie, uxoris Jacobi Gibert, quondam, et partim in tenodone (sic) Simonis de Puigrodon, sutoris, civium Barchinone. Et est sciendum quod spacium sive patium supradictum fuit de pertinentiis illius partis sive spacii quam seu quod serenissimus dominus Martinus, gloriose memorie, Aragonum rex, pro monasterio celestinorum construendo dederat et assignaverat priori et conventui celestinorum predictorum, sed postea reverendissimus in Christo pater et dominus dominus Alfonsus, miseracione divina archiepiscopus Cesarauguste, ex comissione sibi facta per serenissimum dominum dominum Alfonsum, Aragonum et Sicilie regem, partem sive spacium huius dicto monasterio celestinorum per dictum dominum regem Martinum datum et assignatum, simul cum aliis redditibus, bonis, rebus et juribus eidem monasterio celestinorum datis et assignatis, nobis, dictis priori et conventui monasterii Beate Marie de Mercede ac successoribus nostris imperpetuum dedit ac perpetuo aggregavit (...).*¹⁵⁶

volta fins al cel, amb el carrer de la Corríbia; pel sud, (limita) amb el carrer que s'ha de fer o amb l'espai que ha d'ocupar aquest carrer; per occident, amb un altre carrer que s'hi acaba de fer, pel qual, en línia recta, es baixa des de la Freneria fins al carrer de la Corríbia; i pel nord, en part amb la propietat de Pere de Cises, sabater, i en part amb la de na Constança, vídua de Jaume Gibert, i en part amb la de Simó de Puigrodon, sabater, ciutadans de Barcelona. I cal saber que el citat espai o pati pertanyia a aquella part o espai que el sereníssim senyor Martí, rei d'Aragó, de gloriosa memòria, havia donat i assignat al prior i al convent dels celestins per fer-hi un monestir de l'orde, però després el reverendíssim pare en Crist i senyor el senyor Alfonso, per la commiseració divina arquebisbe de Saragossa, per comissió que li fou feta pel sereníssim senyor el senyor Alfons, rei d'Aragó i Sicília, ens va donar i agregar perpètuament, als dits prior i convent del monestir de Santa Maria de la Mercè i als nostres successors, la part o espai donada o assignada pel senyor rei Martí al monestir de celestins, amb les altres rendes, béns, coses i drets donades i assignades a aquest (...).

Dos dies després, el batlle general donava el vistiplau definitiu a la transacció. Va ser, doncs, en aquest moment que es va conformar l'actual Baixada de la Canonja, en segregar-se del solar original del monestir dels celestins la

part sobre la qual va ser aixecada posteriorment la Casa de la Pia Almoïna, que pel juliol de 1429 encara no havia vist començar les seves obres.¹⁵⁷ La denominació tardana de la nova via pública ha estat a la base de la confusió historiogràfica en la interpretació de la topografia d'aquest sector del Pla de la Seu que ha imperat fins a l'actualitat. També hi ha ajudat l'existència de dos cementiris catedralicis baixmedievals, perquè s'han associat al d'aquest sector notícies que en realitat anaven referides al cementiri de la part posterior, el de l'àrea del Paradís.¹⁵⁸ Acabem de comprovar que el d'aquesta àrea de llevant ja no és esmentat ni entre les detallades afrontacions del solar, ni entre les instruccions precises relatives a la construcció del mur que definiria el costat meridional del nou carrer. Aquest silenci indica que el cementiri catedralic de llevant ja havia desaparegut, integrat amb tota probabilitat a la Casa del Cabiscol com a cort posterior en dissoldre's la vida canonical. Altrament, tindria ben poc sentit la comentada supressió de l'antiga Pujada o Davallant de la Seu, duta a terme a finals del regnat de Martí l'Humà. Aquesta operació només s'entén si s'havia dissenyat per generar el gran solar continu i directament adossat al palau que requeria el monestir palatí en projecte. Amb la posterior reobertura de la nova Baixada de la Canonja l'any 1424, el complex del Palau Major definia els límits septentrionals que el posterior Palau de la Inquisició va mantenir fins entrat ja el segle XIX.

1. Juan AINAUD, José GUDIOL i Frederic-Pau VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, CSIC, 1947, vol. I, pàg. 241; Anna Maria ADROER i TASIS, *El Palau Reial Major de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1979, pàg. 15, i Julia BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia romana a sede regia visigoda, medina islàmica i ciutat comtal: una urbs en transformació», *Quarbis*, 9 (2013), pàg. 17-118 (86).

2. ACB (Arxiu Capitular de Barcelona), LA (*Libri antiquitatum*), IV, núm. 100, f. 34r-v. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, vol. I, pàg. 281-282.

3. Francesc CARRERAS i CANDI, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Barcelona, Albert Martín, pàg. 211 (a partir d'ara citat *Barcelona*).

4. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Monacals, Cartulari de Sant Cugat, f. 296v, núm. 903. Sebastián PUIG i PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, apèndix XXV, pàg. 364, i Josep RIUS SERRA, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, Barcelona i Madrid, CSIC, 1945-1981, vol. I, núm. 254, pàg. 214.

5. «(...) vindo tibi ortum meum proprium quod habeo in burgo Barchinonia, ad ipsum castellum comitale (...)» [trad.: (...) et venc l'hort que tinc propi al burg de Barcelona, al castell comtal (...)], ACA, C (Cancelleria), Pergamins de Borrell II, núm. 49. Recordem que el Castell Vell integrava la Porta Major, la qual comunicava el suburbi amb la ciutat. També que aleshores el vescomte Udaldar continuava encara retintut a Còrdova com a presoner. Federico UDINA MARTORELL, *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, CSIC, 1951, doc. 223, pàg. 411-412. Notícia destacada per ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 15, nota 6, i Eduard RIU-BARRERA, «El Palau Reial Major», *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1984-1998, vol. XX, pàg. 188.

6. ACB, perg. 1-1-867. Àngel FÀBREGA GRAU, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, I: *Documents dels anys 844-1000*, Barcelona, Catedral de Barcelona, 1995, núm. 201, pàg. 412-413, i FRANCISCO DIAGO, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, Sebastián de Cormellas, 1603, llib. 2, cap. 23, f. 82-83.
7. Philip J. BANKS, *The topography of the city of Barcelona and its urban context in eastern Catalonia: from the third to the twelfth centuries*, PhD thesis, University of Nottingham, 1981, vol. I, pàg. 319.
8. ACB, perg. 1-2-499. FÀBREGA, *Diplomatari de la Catedral...*, doc. 14, pàg. 205-206.
9. ACB, LA, I, núm. 3, f. 2v-3v. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. I, doc. 121, pàg. 413-417.
10. BANKS, *The topography of...*, vol. I, pàg. 375-397, i Martí VERGÉS i Teresa VINYOLES, «La catedral romànica de Barcelona», *Lambard*, III (1983-1985), pàg. 97-102.
11. Julia BELTRÁN DE HEREDIA i Emili REVILLA, «Metrologia i modulació dels edificis del segle VI del grup episcopal de Barcelona», *Quarhis*, 5 (2009), pàg. 171-183, i BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 30-88.
12. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 83, i Martí VERGÉS i Teresa VINYOLES, «De la seu de Frodoí a la catedral romànica de Barcelona», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 47 (2000), pàg. 9-49 (29).
13. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 72.
14. BANKS, *The topography of...* i «L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300», *Història de Barcelona*, vol. 2: *La formació de la Barcelona medieval*, Barcelona, Ajuntament / Enciclopèdia Catalana, 1992, pàg. 27-71.
15. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 17-118.
16. RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 191.
17. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 82-93.
18. ACB, LA, IV, núm. 56, f. 17v-18r. FÀBREGA, *Diplomatari de la Catedral...*, doc. 89, pàg. 285-287.
19. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, 39. José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, doc. 42, pàg. 278-279.
20. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 52.
21. ACB, perg. 1-1-716. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. IV, doc. 1133, pàg. 1786-1788.
22. ACB, perg. 1-2-1423. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. IV, doc. 1325, pàg. 2062-2064.
23. Manuel Mariano RIBERA, *Real Capilla de Barcelona...*, Barcelona, Jaime Surià, 1698, pàg. 9.
24. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer II, carp. 23, núm. 39, i Pergamins extraintentari 3258. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, vol. I, doc. 97 i 98, pàg. 286-292.
25. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer II, carp. 24, núm. 71. BAIGES *et al.*, *Els pergamins de...*, vol. I, doc. 99, pàg. 292-296.
26. ACB, LA, I, núm. 393, f. 150v. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. IV, doc. 1357, pàg. 2109-2110.
27. ACB, perg. 1-2-136. RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes...*, doc. 148, pàg. 441-442.
28. Philip BANKS, «El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 11-33 (19-20).
29. ACB, LA, I, núm. 399, f. 153r-v. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. V, doc. 1619, pàg. 2507-2508.
30. «*In nomine Domini. Ego Deusdedit, gratia Dei episcopus, cum subdita mihi plebe canonicorum sanctissime Sedis barchinonensis donatores summus Domino Deo et domui que constructa est ad ospitalitatem pauperum in predicta civitate sub honore Dei et prefate sedis. (...) Hec omnia prefixa et prescripta ad iure et dominacione concedimus et contradimus ad ipsum ospicium, qui se inlaterat cum ipso portico aule et Sedis Sancte Crucis Sancteque Eulalie, ut licenciam inde habeant servientes sedis prelibate bonum ospicium construere ad susceptione peregrinorum et pauperorum ospicio indigencium (...)*» [trad.: En nom del Senyor. Jo, Deodat, bisbe per la gràcia de Déu, amb la comunitat de canonges de la santíssima seu de Barcelona que m'està sotmesa, donem a Déu nostre senyor i a la casa construïda per donar hospitalitat als pobres en aquesta ciutat a honor de Déu i de la citada Seu (...). Tot el que s'ha dit ho concedim i donem amb el seu dret i domini a l'hospici que està a tocar del porxo de l'aula i la seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia, a fi que els servidors de la Seu tinguin llicència per construir un bon hospici i rebre-hi pelegrins i pobres indigents sense llar (...)]. ACB, perg. 1-1-361. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. II, doc. 368, pàg. 748-750. No compartim l'opinió de Martí Vergés i Teresa Vinyoles, els quals van proposar que el terme «*aula*» podria anar referit en aquest document a la canonja i no a la catedral, atès que el document especifica que es tractava de l'«*aule et Sedis*», i aquest segon terme només es podia aplicar a l'espai que contenia la càtedra episcopal. VERGÉS i VINYOLES, «De la seu de Frodoí...», pàg. 30-31 i 42-45.
31. ACB, LA, I, núm. 158, f. 71v-72r. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. V, doc. 1646, pàg. 2548-2549.
32. ACB, LA, I, núm. 139, f. 65b-d. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. V, doc. 1647, pàg. 2550-2551.
33. ACB, LA, I, núm. 96, f. 45r-v. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. V, doc. 1670, pàg. 2588-2589.
34. ACA, Diversos i Col·leccions, Marquès de Monistrol, perg. 1.
35. ACB, LA, I, núm. 379, f. 146r-v. RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes...*, doc. 163, pàg. 460-461.
36. ACB, LA, I, núm. 80, f. 39v-40r. Josep MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, Barcelona, 1906-1921, 13 vol., vol. X, núm. 1290, pàg. 277-278.
37. ACB, LA, I, núm. 192, f. 82v-83r. MAS, *Notes històriques del...*, vol. XII, núm. 2344, pàg. 117-118.
38. ACB, LA, I, núm. 4, f. 3v-4r. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. III, doc. 683, pàg. 1160-1162.
39. ACB, LA, II, núm. 388, f. 132r-v. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. IV, doc. 1102, pàg. 1745-1747.
40. ACB, LA, II, núm. 756, f. 283r-v. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. IV, doc. 1420, pàg. 2204-2206. Sembla que la propietat d'aquest espai ja pertanyia a la catedral des d'abans del 995, perquè en aquesta data ja s'hi havia ubicat el primer hospital, abans del trasllat del 1023. FÀBREGA, *Diplomatari de la Catedral...*, doc. 267, pàg. 497-498. En tot cas, és en aquest hospital de la catedral i no en el d'en Guítard on hauria mort el comte Ramon Berenguer III l'any 1131, segons la tradició referida per Diago. DIAGO, *Historia de los...*, llib. 2, cap. 115, f. 186v-187v.
41. Stephen P. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents. 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona / Proa, 2000, pàg. 167-206; Gaspar FELIU i MONTFORT, «Activitats econòmiques (del 714 a la fi del segle XIII)», *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament / Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. 2, pàg. 207-270, i Antoni RIERA i MELIS, «Barcelona, 985-1317: economia, societat i política en la construcció d'un empori iberomediterrani», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 32 (2014-2015), pàg. 131-232.
42. ACB, perg. 1-1-2246. BAUCCELLS, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. V, doc. 1568, pàg. 2435-2436.
43. ACA, Pergamins de Ramon Berenguer III, núm. 269. RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes...*, doc. 166, pàg. 463-464.
44. MAS, *Notes històriques del...*, vol. XI, doc. 1603, pàg. 101-102, i CARRERAS i CANDI, *Barcelona*, pàg. 441.
45. Jaume RIPOLL i VILLAMAJOR, «Colección de Monumentos para escribir la historia y dar á conocer al caballero catalan, llamado comunmente Mossen Borra, que yace en el claustro de la Santa iglesia de Barcelona», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 2 (1868), pàg. 77-129, doc. 1, pàg. 79.

46. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 441.
47. Fins i tot Philip Banks, sens dubte l'especialista que més ha aportat al nostre coneixement de la topografia urbana de la Barcelona del període, ho havia presentat així fins ara. BANKS, «L'estructura urbana...», pàg. 42 i plantes de pàg. 67, i «El creixement físic...», pàg. 19-20.
48. ACB, LA, I, núm. 245, f. 101r. MAS, *Notícies històriques del...*, vol. X, núm. 1346, pàg. 303; Josep M. MARTÍ BONET, «Sant Oleguer i l'aplicació de la reforma gregoriana», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 71 (1998), pàg. 537-579 (576).
49. «Publica platea qui ante mansiones Paradisi transit» (any 1146). MAS, *Notes històriques del...*, vol. XI, núm. 1603; BANKS, *The topography of...*, vol. IV, doc. C.242, pàg. 1657.
50. ACB, perg. 4-49-479. El nostre agraïment a Philip Banks per indicar-nos l'existència de la notícia inèdita.
51. *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938, doc. 287, pàg. 175.
52. *Cartulari de Poblet...*, doc. 285, pàg. 173-174.
53. Josep BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya* (segunda edició), Barcelona, Instituto Internacional de Cultura románica, 1964, pàg. 670-671.
54. ACB, LA, I, núm. 377, f. 145v-146r.
55. *Cartulari de Poblet...*, doc. 284, pàg. 173.
56. ACA, Diversos i Col·leccions, Marquès de Monistrol, perg. 4. El nostre agraïment a Philip Banks per haver-nos proporcionat la referència.
57. *Cartulari de Poblet...*, doc. 288, pàg. 175.
58. Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval. Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2000, pàg. 81-85.
59. *Cartulari de Poblet...*, doc. 286, pàg. 174.
60. ACB, perg. 1-2-1611. Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El Palacio Real Mayor de Barcelona. Nuevas notas para su historia», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 13 (1937-1940), pàg. 89-113 (90). Pel que fa a al topònim Plaça del Farratginal, vegeu ACB, 3-28-177 (any 1241), i ACA, Diversos, Monistrol, 2160 (any 1266). L'inici de la transició toponímica es documenta a ACA, RP, BG, vol. 280, f. 60r (any 1245): «in platea Corrigiarie Barchinone prope curia (...) in platea Corrigiarie que dicitur Ferragenali» (trad.: a la Plaça de la Corretgeria de Barcelona, a prop de la cúria (...) a la Plaça de la Corretgeria, dita del Farratginal). Informació proporcionada per Philip Banks.
61. ACA, RP (Reial Patrimoni), BG (Batllia General de Catalunya), vol. 445, f. 185r-v. Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El Palau Reial Major de Barcelona. Recull de notes històriques», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 12 (1936), pàg. 491-518 (493).
62. ACA, C, reg. 200, f. 148v. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II», *Estudios Franciscanos*, 91 (1990), pàg. 213-295, i 92 (1991), pàg. 127-245, primera part, doc. 79, pàg. 284-285, i Eduard RIU-BARRERA, Albert TORRA i Alfred PASTOR, *La capilla de Santa Àgueda del Palacio Real Mayor de Barcelona. Historia y restauraciones*, Barcelona, Generalitat, 1999, doc. 1, pàg. 69.
63. ACA, C, reg. 258, f. 107v.
64. ACA, C, Pergamins de Jaume II, núm. 2193. Juan Manuel DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Zaragoza, CSIC / Diputació de Zaragoza, 2009, pàg. 299.
65. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1B.I-16, f. 37r-v.
66. ACA, C, Processos en quart, 1285, f. 4r, 4v, 7r i 8v. Stefano M. CINGOLANI, «Models de memòria i d'ordenament social a la Barcelona del segle XIII», *Barcelona Quaderns d'Història*, 23 (2016), pàg. 19-50.
67. ACA, RP, MR (Mestre Racional), vol. 274, f. 31v. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, vol. I, pàg. 32-33.
68. ACA, C, reg. 933, f. 27v-28r.
69. AHCB, 1B.XIX-34, f. 1 (1363), i 1B.XIX-24, f. 110v i 112r (final del segle XIV). Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidoras y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, VII (1949), pàg. 9-326; VIII (1950), pàg. 9-387, i X (1952), pàg. 9-365; (1), núm. 320 i 321 (Guillem Martorell II el Jove i Guillem Martorell III), pàg. 152-153.
70. MADURELL, «El pintor Lluís...» (1), núm. 320 i 321, pàg. 152-153.
71. ACA, RP, MR, Apèndix general, armari 17, caixa 111, sense numerar.
72. Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del Rey en Martí (1396-1402)» i «Itinerari del Rey en Martí (1403-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1911-1912), pàg. 81-184, i (1913-1914), pàg. 515-654 (núm. 97, pàg. 535-536).
73. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 101-112, i Josep Emili HERNÁNDEZ-CROS, Gabriel MORA i Xavier POUPLANA, *Arquitectura de Barcelona*, Barcelona, Col·legi d'Arquitectes, 1989, núm. 13, pàg. 44-47.
74. Esteve Gilabert BRUNIQUER, *Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona. Rúbriques de Bruniquer*, Barcelona, Impr. d'Henrich, 1912-1916, 5 vol., vol. V, pàg. 162 i 164.
75. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 373 i 416.
76. ACA, RP, BG, vol. 1222, f. 9r.
77. ACA, C, reg. 1348, f. 119r. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 102. L'altra casa citada per Madurell entre les adquisicions del Reial Patrimoni i que sí havia estat derruïda, la de Jaume Bonet, no consta que tingué aquesta ubicació.
78. MADURELL, «El pintor Lluís...» (1), núm. 321, pàg. 153.
79. ACA, C, reg. 2245, f. 197v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 240, pàg. 213.
80. AHCB, 1B.I-28, f. 75r. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 105.
81. ACA, C, reg. 2247, f. 10v-11r. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 231, pàg. 211.
82. AHCB, ms. 1G-5, f. 303v. *Crònica del racional de la ciutat, 1334-1417. Recull de documents i estudis*, Barcelona, Ajuntament, 1921, pàg. 165.
83. ACA, C, reg. 2247, f. 17v.
84. AHCB, 1C.XI-7, any 1403.
85. AHCB, 1B.I-28, f. 83v.
86. AHCB, Pergamins, IA-955. El passatge marcat amb asterisc s'ha restituit a partir de l'època ad-junta.
87. AHCB, 1B.I-16, f. 79v-80r. Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Pere el Cerimoniós i les obres públiques», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 11 (1935), pàg. 371-393 (377, nota 36).
88. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 242 i 243, pàg. 213-214.
89. AHCB, 1B.XI-32, f. 107r.
90. AHCB, 1B.XI-32, f. 107v.
91. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 850.
92. Manuel ROVIRA i SOLÀ, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*, vol. III: *Anys 1396-1440*, Barcelona, Ajuntament, 2008, núm. 1193 i 1194, pàg. 307-308.
93. FRANCESC DE BOFARULL I SANS, *Instancia elevada por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona al Excmo. Sr. Ministro de Hacienda, acompañando la Memoria sobre el Palacio Real antiguo y el cuarto nuevo ó Palacio del Lugarteniente*, Barcelona, Imprenta de Henrich & Ca, 1904, pàg. 17-22.
94. *Atachos: AHCB*, núm. reg. 20096. Ramon Plana: Madrid, Instituto de Historia y Cultura Militar, B-46-05. Mas i Vila: AHCB, núm. reg. 8100.
95. *Quarteró 45: AHCB*, núm. reg. 11458. Pel que fa a la mínima variació del costat de llevant (casa cantonera amb la Baixada de Santa Clara), a més del *quarteró* vegeu també AHCB 1C.XIV-C19/1779-43-1.
96. El plànol del 1828 ja va ser publicat per CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, làmina entre pàg. 832 i 833.
97. ACB, LA, I, núm. 32 i 33, f. 20. Maria PARDO I SABARTÉS, *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, doc. 26 i 28, pàg. 56-62 (58).

98. Norbert FONT I SAGUÉ, «Lo palau episcopal de Barcelona», *Jochs Florals de Barcelona* (1895), pàg. 123-133, i Magda MÀRIA i Joan Claudi MINGUELL, «El palau episcopal de Barcelona. Cronologia arquitectònica d'un edifici de vint segles d'història», *Locus Amoenus*, 10 (2009-2010), pàg. 63-86.

99. BANKS, «El creixement físic...», pàg. 24 i nota 55.

100. ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 34, núm. 6. BAIGES *et al.*, *Els pergamins de...*, vol. III, doc. 631 i 633, pàg. 1051-1057 i 1058-1065. En aquest cas, l'expressió «vaig afegir al meu palau» té un sentit clarament patrimonial, no físic, atès que aquelles cases que havien estat de Ramon Dalmau, i que el comte cedia llavors a la catedral de Barcelona davant la seva insistent reclamació, estaven junt i sobre la Porta del Bisbe, fins a tocar la Casa de l'Ardiaca, d'aquí la reclamació persistent que li havien vingut fent els canonges. Philip BANKS, «The north-western gate of the city of Barcelona in the eleventh and twelfth centuries», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 17 (1977), pàg. 117-127 (121-126); Eduard RIU-BARRERA, «Els precedents romànics a la capella de Santa Àgata. Castells, palaus i casals sobre la muralla romanocòmtal de Barcelona (segles x-xii)», *V Congrés d'Arqueologia medieval i moderna de Catalunya (Barcelona, 22-25 de maig de 2014)*, Barcelona, Ajuntament, 2015, vol. I, pàg. 233-252 (239-240).

101. BANKS, *The topography of...*, vol. I, pàg. 310-345. Edició i traducció de l'acta de consagració per Joan Bellés Sallent a *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, pàg. 158-159.

102. Santiago SOBREQÜÉS i CALLICÓ, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1991, pàg. 48 i 60-63.

103. VERGÉS i VINYOLES, «De la seu de Frodoí...», doc. 28-29, pàg. 48.

104. Antoni CAMPILLO, *Disquisitio methodi consignandi annos aerae christianae...*, Barcelona, Carolus Saper, 1766, «Appendix quorundam verum annalectorum ex medio aevo», pàg. 74.

105. ACA, C, Pergamins de Jaume II, núm. 3452.

106. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 90.

107. Francesc CARRERAS i CANDI, «Les obres de la Catedral de Barcelona, 1298-1445», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 6 (1913), pàg. 22-30, 128-136, i 7 (1914), pàg. 302-317, 510-515 (22-30); Martí VERGÉS i Teresa VINYOLES, «El Portal de Sant Iu de la Catedral de Barcelona», *Finestrelles*, 12 (2002), pàg. 171-190 (176).

108. ACA, C, reg. 478, f. 181r. VERGÉS i VINYOLES, «El Portal de...», pàg. 175.

109. Josep PUIGGARÍ, *Garlanda de joyells. Estudis é impressions de Barcelona monumental*, Barcelona, Renaixensa, 1879, pàg. 81-82.

110. ACA, C, reg. 277, f. 44r, i reg. 232, f. 223r. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», doc. 295-296, pàg. 242-243.

111. ACA, C, reg. 1915, f. 32v.

112. AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), 180/9. Anna M. ADROER TISIS, «El Palau Major de Barcelona i el convent de Santa Clara», *Medievalia*, 3 (1982), pàg. 45-52 (46).

113. ACA, Vària de Cancelleria, 1, f. 7r-v. BANKS, *The topography of...*, vol. IV, doc. C.218, pàg. 1648.

114. ACB, LA, IV, núm. 221, f. 84r-v. MAS, *Notes històriques del...*, vol. XI, núm. 1451, pàg. 31, i BANKS, *The topography of...*, vol. IV, doc. C.223, pàg. 1650.

115. Agustí DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1972-1975, 3 vol., vol. I, pàg. 45-46, i MUHBA (Museu d'Història de Barcelona), Fotografies, B-9088.

116. ACB, LA, I, núm. 781, f. 289v, i núm. 153, f. 69r-v. El nostre agraïment a Philip Banks, que ens va proporcionar una llista amb aquestes i d'altres notícies inèdites.

117. —13 d'octubre del 1095: «(...) dono Deo et Canonice Sancte Crucis Sancteque Eulalie barchinonensis domos meas, quas habeo in Barchinone et intra Barchinone menia, ad septemtrionalem plagam. Quas domos per paternam hereditatem mihi accidisse manifestum est. Terminantur itaque a solis ortu in eiusdem Canonice dormitorio, ab occasu in turre et in curtali barchinonensis sedis, ab aquilone in orto Vivani Reimundi quem tenet per beneficium cenobii Sancti Laurencii, a meridie in publico calle (...). ACB, LA, I, núm. 54, f. 30r [trad.: (...) dono a Déu i a la canònica de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona les cases que tinc a Barcelona i dins la seva muralla, vers la part septentrional. És manifest que les cases em pertanyen per herència paterna. Limiten per orient amb el dormitori de la canònica; per occident,

amb la torre i el corral de la seu de Barcelona; pel nord, amb l'hort que Vives Ramon té per un benefici del monestir de Sant Llorenç; pel sud, amb la via pública (...)].

—7 de juny del 1040: «(...) impignoramus tibi mansione nostra cum solo et superpositos et turre, omnia et in omnibus, quod ibi habemus vel habere debemus, qui est infra muro et muro civitatis Barchinona prope Sancte Crucis. Advenit nobis per parentorum nostrorum vel per ullaque voces. Affrontat predicta omnia de parte circi in ortalo de Sancti Laurencii, de aquilonis in mansione Fulco Guisadi, de meridie in exia comune, de occiduo in mansione archilevite (...). ACB, perg. 1-4-123 [trad.: (...) t'empenyorem la nostra mansió, amb el sòl, el que hi ha a sobre i la torre, tot i en tot, tot el que hi tenim i hem de tenir-hi, que està situada dins el mur i al mur de la ciutat de Barcelona, prop de la Santa Creu. Ens pertany pels nostres parents o per qualsevol altres drets. Afronta per la part d'orient amb l'hort de Sant Llorenç; pel nord, amb la mansió de Folc Guisad; pel sud, amb la sortida comuna; per occident, amb la mansió de l'arxilevita (...)].

—17 d'abril del 1039: «(...) impignoramus tibi mansiones nostras cum curte et muro et solaro et subtale et foveas et cloacas (...). Quod habemus infra muros civitatis Barchinona, prope domum Sedis Sancte Crucis Sancteque Eulalie. Advenit nobis per genitorum nostrorum vel per quacumque voces. Affrontat namque de parte circi in orto de Sancti Laurencii, de aquilonis in strata, de meridie in casa de Raimundi archidiaconi, de occiduo in casa de Fulcho (...). ACB, LA, I, núm. 144, f. 66v-67r [trad.: (...) t'empenyorem les nostres mansions, amb la cort, el mur, el solar, el soterrani, les fosses i les clavegueres (...), que tenim dins les muralles de la ciutat de Barcelona, prop de la casa de la seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia. Ens pertany pels nostres progenitors o per qualsevol altres drets. Limita per la part d'orient amb l'hort de Sant Llorenç; pel nord, amb el carrer; pel sud, amb la casa de l'ardiaca Ramon; per occident, amb la casa de Folc (...)]. En ser copiada als *Libri antiquitatum*, el copista es va confondre i va alterar les orientacions recollides pels altres dos documents posteriors relatius a la mateixa propietat.

BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. V, doc. 1623 (pàg. 2515); vol. II, doc. 588 (pàg. 1024-1025) i 576 (pàg. 1010-1011), respectivament. Sobre la integració de la Casa del Degà a la Casa de l'Ardiaca a partir de 1871 vegeu DURAN i SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 26.

118. RIU-BARRERA, «Els precedents romànics...», pàg. 233-252, i Francesc CABALLÉ i Reinald GONZÀLEZ, *La casa de l'Ardiaca de Barcelona. Dos mil anys d'història*, Barcelona, Ajuntament, 2018, pàg. 67-94.

119. Tant Martí Vergés i Teresa Vinyoles com Philip Banks l'havien ubicat on ara hi ha la Casa de la Pia Almoina. Vegeu VERGÉS i VINYOLES, «La catedral romànica...», i BANKS, *The topography of...*, vol. V, fig. 90.

120. ACB, perg. 1-5-118 (1 de març de 1146). Ho confirmen altres notícies posteriors, com ara ACB, perg. 1-5-224: «prope turrim Caude Rubee» (trad.: prop de la torre de la Corribia). El nostre agraïment a Philip Banks, que ens va proporcionar una llista amb aquestes i d'altres notícies inèdites.

121. ACB, LA, I, núm. 219, f. 92r.

122. ACB, perg. 1-5-54, i LA, I, núm. 102, f. 48v. BANKS, *The topography of...*, vol. IV, doc. C.338, pàg. 1693.

123. ACB, LA, III, núm. 30, f. 16r. MAS, *Notes històriques del...*, vol. XI, núm. 1829, pàg. 208-209.

124. ACB, LA, I, núm. 125, f. 60v.

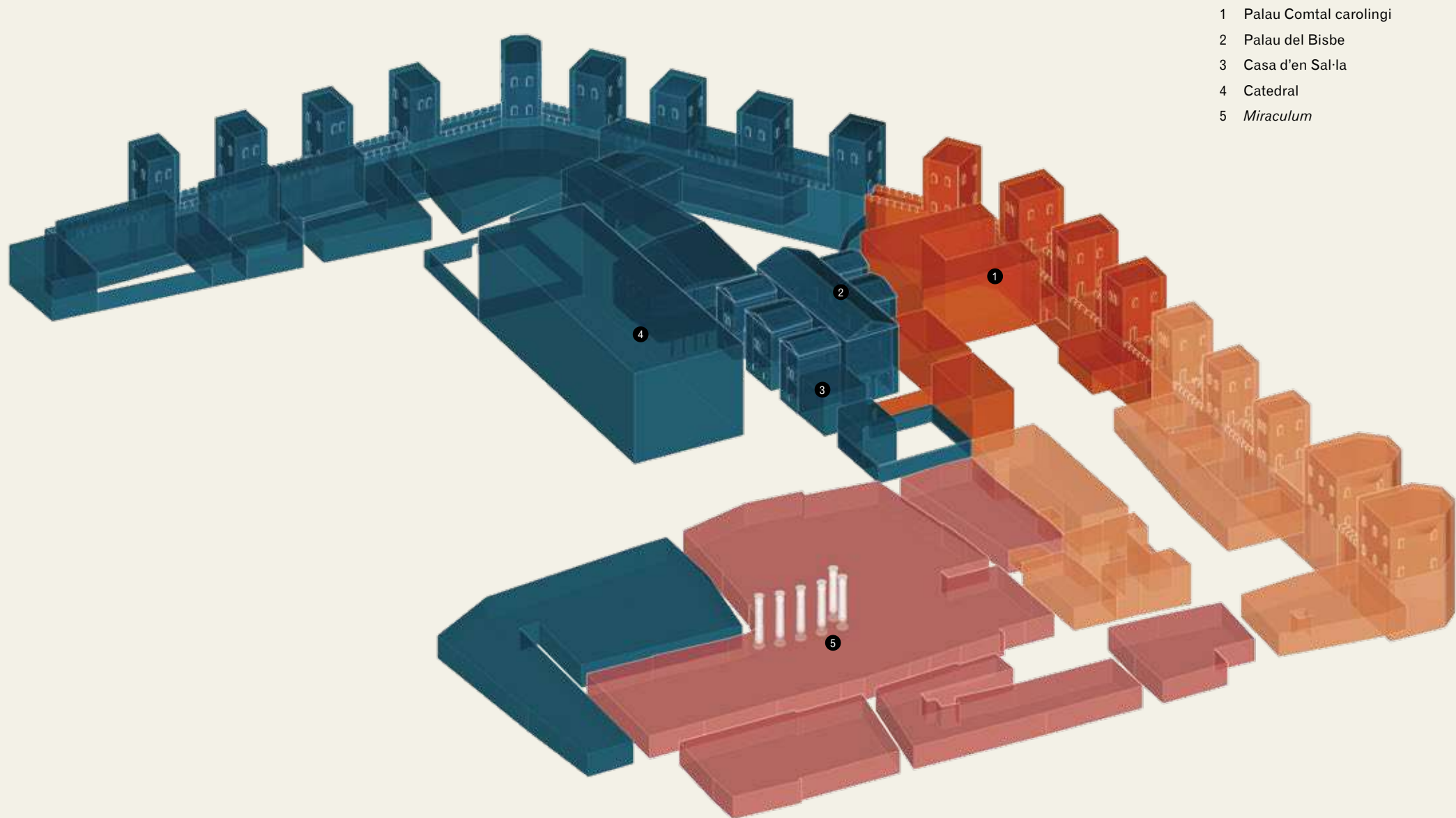
125. ACB, 4-49-348 (29 de desembre de 1271). Un altre pergami sensiblement anterior, del 10 de gener de 1258, ja l'esmenta, en referir-se a unes «domos quas dictus Bernardus inhabitat, et que sunt ante carrarium novum, sub palacio domini regis». ACB, 4-41-574 [trad.: (...) cases on viu Bernat, que són davant del carrer nou, sota el palau del senyor rei]. Aquest darrer pergami també és força interessant perquè descriu indirectament la decoració pictòrica de la capella de Sant Vicenç de la catedral romànica: «(...) ut inde arderet quedam lampas coram crucifixo seu magestate Ihesu Christi ante dictum altare depicta» [trad.: (...) que cremés una llàntia davant del crucifix o la majestat de Jesucrist pintada davant de l'altar]. Reiterem el nostre agraïment a Philip Banks per haver-nos aportat aquestes notícies.

126. AHCB, 1B.XIX-24, f. 109r.

127. Carme BATLLE GALLART i Montserrat CASAS NADAL, «La caritat privada i les institucions benèfiques a Barcelona (segle XIII)», *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volumen misceláneo de estudios y documentos*, Barcelona, CSIC, 1980, pàg. 117-190 (doc. 3, pàg. 168-171).

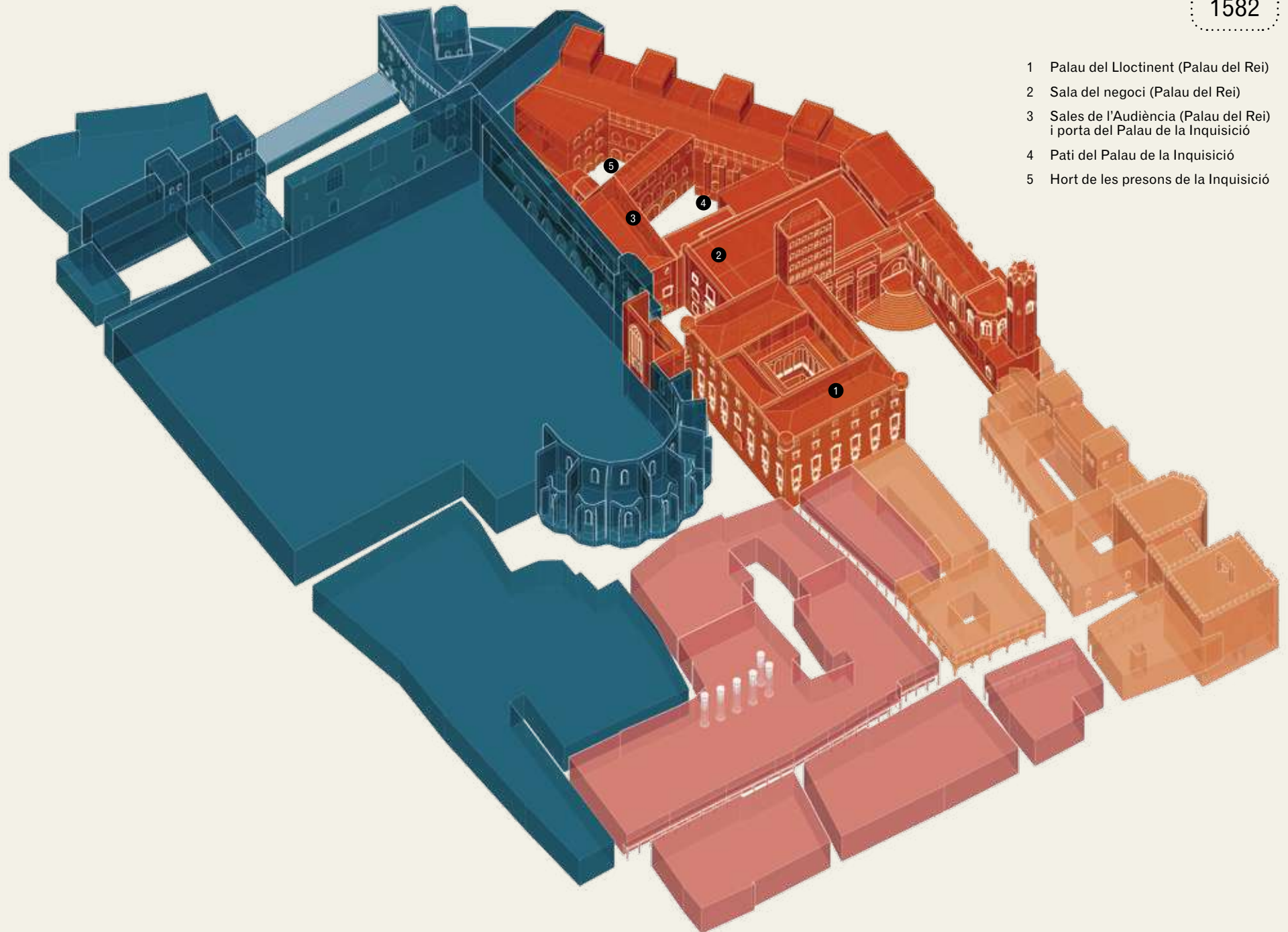
128. La historiografia repeteix la data de 1369 indicada per Carreras i Candi com a terme *ante quem* de la dissolució de la canònica. Tanmateix, l'única nota documental aportada per Carreras per justificar aquesta afirmació no guarda cap relació amb l'amortització de la canonja, perquè el «refector de la Casa d'Almoyna» que s'hi cita era el refector romànic de la catedral, el qual no estava ubicat en l'edifici de la canonja, sinó enfront, amb accés des del claustre romànic. Carreras es va confondre en identificar aquesta Casa de l'Almoyna amb la Casa de la Pia Almoyna que ha pervingut, la qual no té res a veure, quant a la ubicació, ni amb l'un ni amb l'altra, com ja va destacar mossèn Baucells i de seguida podem comprovar. Josep BAUCELLS i REIG, «La Pia Almoyna de la seo de Barcelona. Origen y desarrollo», *A pobreza e a assistência aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Média. Actas das primeiras jornadas luso-espanholas de História Medieval*, Lisboa, Instituto de Alta Cultura, 1972, pàg. 83-121 (doc. 5, pàg. 120-121). Pel que fa a l'extensió dels dominis del degà arran de l'extinció de la vida canonical fins a les estructures de la vella canonja adossades a la muralla romana (hospital i dormitori), ja la deixava ben clara una notícia del 30 de desembre de 1383 publicada en el seu dia per Amada López de Meneses: «*Sicuti per episcopum et capitulum ecclesie Barchinone fuit nobis literatorie intimatum, hospiciium decanatus ipsius ecclesie, constructum satis prope dictam ecclesiam, et signanter quedam turris dicti hospicii, tam propter hospicii ipsius vetustatem quam alias indiget, ita quod magna et celeri reparacione quod nisi eidem festine succurratur, bedificia dicti hospicii, et specialiter dicta turris, ruent et devenient in terram, et si fient—quod absit—inferrent irreparabile dampnum habitantibus et populatis in vico vocato de la Corribia et aliis habitantibus et hospiciis constitutis circa hospiciium supradictum (...)*». ACA, C, reg. 1283, f. 101v-102r [trad.: Com sigui que el bisbe i el capítol de la seu de Barcelona ens han comunicat que l'alberg del degà de la mateixa església, construït molt a prop d'aquesta, i especialment una torre seva, està en mal estat tant per la seva antiguitat com per altres motius, fins al punt que si no s'hi fan reparacions de seguida, l'edifici de l'alberg i especialment la torre cauran a terra, i si això passa —que tant de bo no passi— en resultarà un dany irreparable per als habitants i els residents del carrer dit de la Corribia i per a altres habitants i edificis construïts al voltant d'aquell alberg (...)]. Amada LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 5 (1952), pàg. 669-772, doc. 102, pàg. 750-752. L'autora s'equivoca, però, en considerar-lo la posterior Casa del Degà, actualment fusionada amb la Casa de l'Ardiaca, com ho palesa la notícia de 1395 [1.71].
129. AHPB, perg. 331. CABALLÉ i GONZÁLEZ, *La casa de...*, pàg. 80-81.
130. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 103.
131. ACA, C, reg. 1894, f. 143v.
132. ACB, Cartes Reials, I, núm. 46. MADURELL, «El Palau Reial...», doc. 5, pàg. 517.
133. ACA, C, reg. 2250, f. 102r-102v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 137, pàg. 189.
134. ACA, C, reg. 2250, f. 103r. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 138, pàg. 189.
135. ACA, C, reg. 2250, f. 103r-v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 139, pàg. 189.
136. GIRONA, «Itinerari del rey...», pàg. 623.
137. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 372.
138. ACB, Resolucions capitulars (*Liber Capituli*) (1343-1497), f. 65r. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 372.
139. BAUCELLS, «La Pia Almoyna...», pàg. 11-113, i doc. 5, pàg. 120-121.
140. M. Rosa TERÉS, «Obres del segle xv a la catedral de Barcelona», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 391-396, i Joan BASSEGODA NONELL, «La façana major de la Seu de Barcelona», *Lambard*, IX (1996), pàg. 175-177.
141. AHCB, 1C.XI-7, any 1409.
142. ACA, C, reg. 2262, f. 60r.
143. Josep Oriol GRANADOS, *Memòria de la intervenció arqueològica a la Pia Almoyna*, Barcelona, [1993]. http://cartaarqueologica.bcn.cat/Docs/546/2010_05_12_15_42_40_Mem%C3%B2ria%20328a-1993.pdf
144. ACB, Obreria (1419-1421), I, f. 42r. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 379-380, nota 1058.
145. ACB, Resolucions capitulars (1343-1497), f. 101v. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 372, nota 1019.
146. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 444, nota 1192.
147. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 391-392.
148. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 382-285.
149. ACA, Ordes religiosos i militars, Monestir de Santa Maria de la Mercè de Barcelona, perg. en rotlle, 6/1, 6/3 i 6/5 respectivament. RIBERA, *Real Capilla...*, pàg. 64-68, i RIU, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 87, nota 12.
150. CARRERAS I CANDI, «Les obres de...», pàg. 302-317, i BAUCELLS, «La Pia Almoyna...», pàg. 110-113.
151. El tenor de la carta reial d'autorització és reproduït dins del document notarial de la venda. ACB, Notaris, vol. 363, s. f. (Gabriel Canyelles, bossa de 1424, 3 de juny de 1424, f. 1v).
152. BC (Biblioteca de Catalunya), ms. 154.
153. ACA, RP, BG, vol. 1335, f. 48r-50r.
154. BC, ms. 154.
155. AHN (Archivo Histórico Nacional), Inquisición, legajos 4650/03-4651/01, s. f.
156. ACB, Notaris, vol. 363, s. f. (Gabriel Canyelles, bossa de 1424, 3 de juny de 1424, f. 1v, 2r).
157. BAUCELLS, «La Pia Almoyna...», doc. 5, pàg. 120-121.
158. GRANADOS, *Memòria de la...*, apèndix, doc. 2 i 3. La casa que els documents ubicaven «a la banda de migdia de la Seu i del seu cementiri» era el lloc on havia viscut fins llavors el canonge Felip de Malla, a l'àrea de l'actual Casa dels Canonges. Malla acabava de ser nomenat aleshores ardiaca major i, per això mateix, encara no havia consumat el seu trasllat a la Casa de l'Ardiaca, on s'instal·laria poc després. Al costat d'aquesta darrera i gairebé enfront de la nova porta de la catedral gòtica, es trobava l'altra casa objecte de la permuta, la que ha perviscut i que poc després esdevingué la nova Casa del Degà, segons hem vist. Dificilment podia haver existit una casa canonical al costat de migdia del cementiri de llevant, perquè acabem de veure que tot el que hi havia a migdia i a ponent d'aquest cementiri, Casa del Sagristà inclosa, feia temps que havia quedat integrat al complex del Palau Major, que el rei Martí encara havia acabat estenen molt més enllà del cementiri en adquirir la Casa del Cabiscol. Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Mestre Felip de Malla», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30 (1963-1964), pàg. 499-626.

1000

- 1 Palau Comtal carolingi
- 2 Palau del Bisbe
- 3 Casa d'en Sal·la
- 4 Catedral
- 5 *Miraculum*

1582

- 1 Palau del Lloctinent (Palau del Rei)
- 2 Sala del negoci (Palau del Rei)
- 3 Sales de l'Audiència (Palau del Rei) i porta del Palau de la Inquisició
- 4 Pati del Palau de la Inquisició
- 5 Hort de les presons de la Inquisició

Capítol 2

El Palau Comtal romànic

Descrita l'evolució de les vies públiques que van determinar el perímetre de la planta en cada etapa, i recordades la forma i datació del primitiu complex episcopal altmedieval finalment integrat al conjunt del Palau Major a inicis de l'etapa gòtica, podem començar a analitzar en millors condicions el conjunt de les estructures palatines pervingudes. En aquest sentit, i segons apuntàvem a l'inici, les parts més antigues del Palau Major que sobresurten per damunt dels nivells de fonamentació reaprofitats corresponen als sectors romànics dels murs perimetrals i a les dues voltes de canó que conté, a la planta baixa, la caixa estructural que defineixen. S'hi afegeixen, sota la Capella Reial o de Santa Àgata, els arcs romànics que enllacen les torres de la muralla romana, a fi d'ampliar l'estreta base que hi proporcionava el pas de ronda de la muralla baiximperial; també les parts baixes del seu mur de llevant, que descansa sobre ells. És tot el que resta dempeus del Palau Major de l'etapa comtal. Convé definir, doncs, aquests testimonis estructurals amb una mica més de precisió i estudiar-ne les característiques, per poder ajustar la hipòtesi rectora del conjunt i acabar de tancar el debat sobre la datació al segle XI o al segle XII de les restes romàniques pervingudes.

Les estructures romàniques

Segons indicàvem al capítol precedent, la primitiva caixa ampliada en època carolíngia va acabar sent quasi totalment demolida per construir-hi un palau romànic de nova planta. Tot i això, la voluntat de reaprofitar com a fonaments les bases estructurals precedents portà a mantenir les alineacions altmedievals en tres dels costats de la nova caixa romànica, els de l'avantcambra, el verger i la Plaça del Rei. Per contra, l'edifici es va allargar sensiblement per l'altre extrem curt, a costa de les torres de la part de llevant de l'antic Palau del Bisbe. Entre el nou palau romànic i el que restava dempeus del vell complex episcopal (meitat occidental encara no annexionada), s'hi va obrir, a més, la comentada androna o carreró intermedi mitjançant la demolició de la primera arcada d'allò que fins llavors havia estat el cos central del palau episcopal. D'aquesta manera, la nova caixa estructural romànica va delimitar una superfície lleugerament trapezoidal de vora 20 metres d'amplada per uns 30 metres de longitud màxims. El seu parament original s'ha preservat, excepte pel costat de la Plaça de Sant Iu i a l'àrea en contacte directe amb el Palau del Lloctinent, trams on només es conserva obra romànica a la planta

baixa, perquè van ser completament refets en època gòtica i renaixentista.¹ Tanmateix, la realitat en alçat de cadascun d'aquests murs romànics és força complicada, com a conseqüència de les nombroses intervencions posteriors. Conscients d'aquesta complexitat, el MUHBA va decidir encarregar als especialistes de l'empresa Veclus l'estudi i datació detallats dels paraments murals pervinguts. A continuació en resumim els resultats.

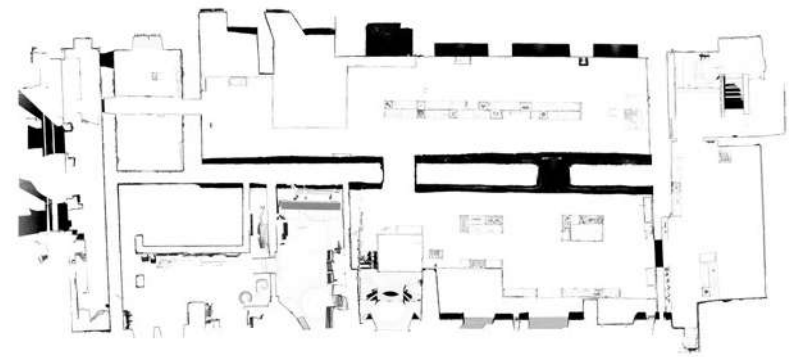

FIGURA 2.1 Planta del sector de les voltes romàniques, generada amb escàner làser terrestre. VIMAC-UPC per al MUHBA

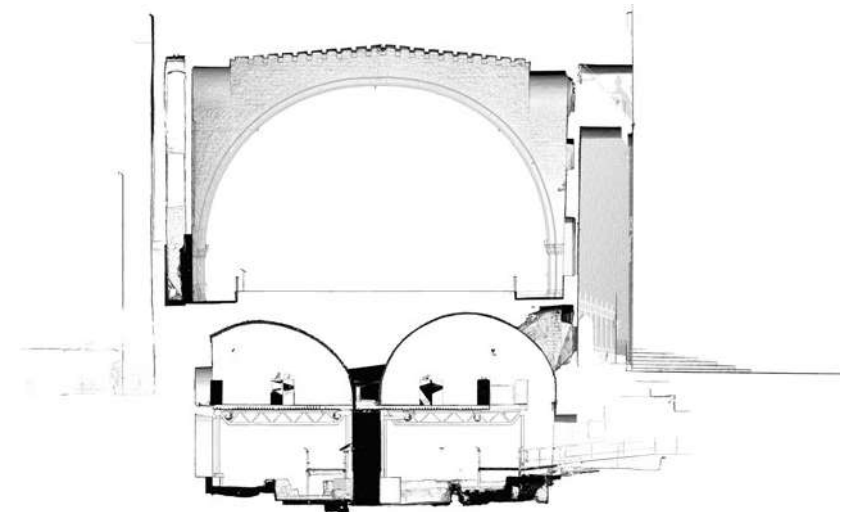

FIGURA 2.2 Secció de les voltes romàniques sota el Tinell, generada amb escàner làser terrestre. VIMAC-UPC per al MUHBA

FIGURA 2.3 Planta de la caixa romànica que conté el Tinell gòtic. Cronologia de les estructures. REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA

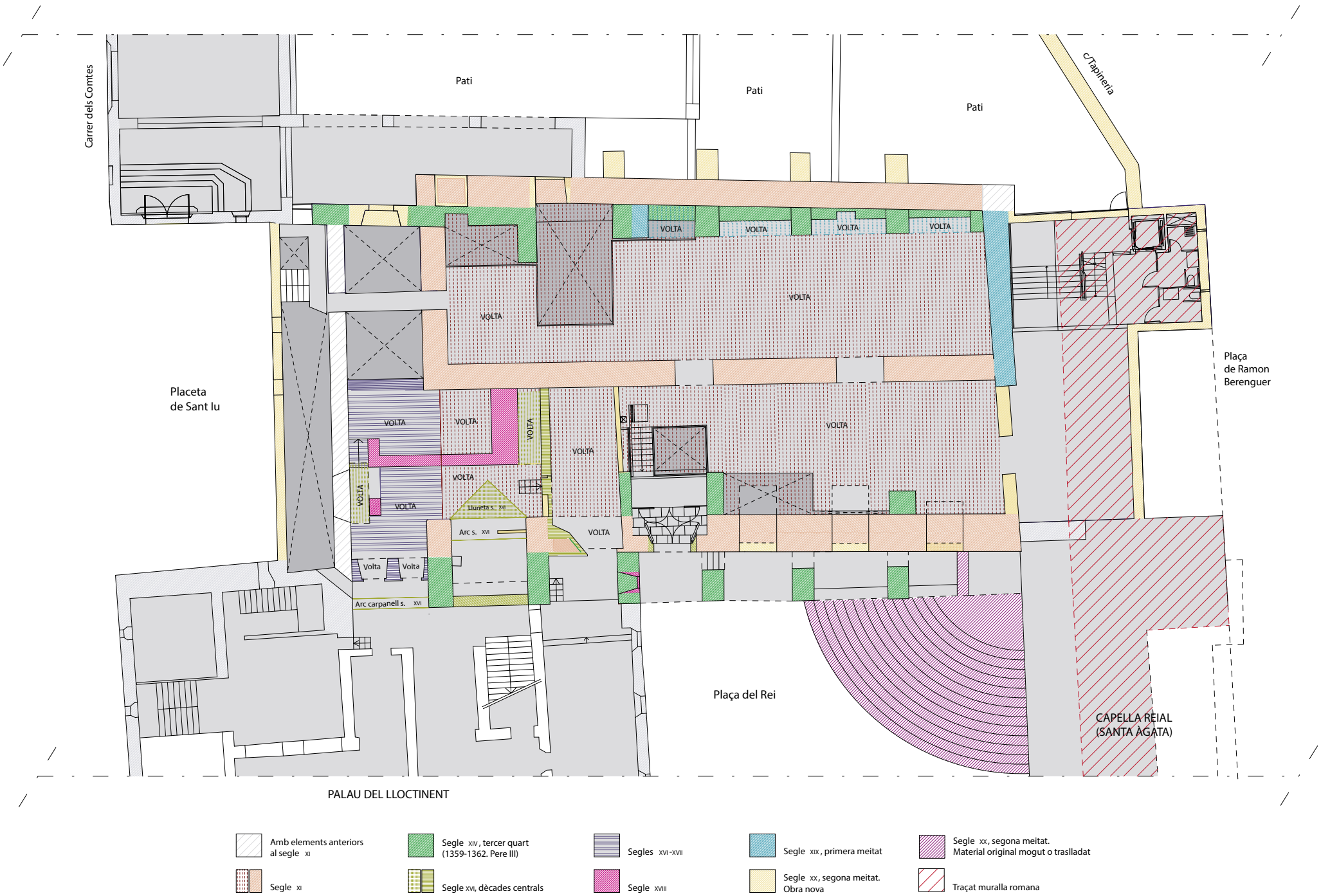

FIGURA 2.4 Planta de les voltes romàniques. Cronologia de les estructures. REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA

La façana anterior o principal

El mur de la façana a la Plaça del Rei és d'obra romànica (carreus irregulars de pedra de Montjuïc units amb el típic morter vermellós) fins al nivell aproximat en què trobem l'inici de les rosasses gòtiques, on comença una prolongació vertical posterior de factura gòtica. El Palau Comtal era, per tant, sensiblement més baix que no el gòtic actual. L'estudi també ha permès ratificar que el mur romànic continua en direcció a llevant per darrere de l'arc gòtic de la barbacana-mirador que cobreix la porta principal i als peus de la Capella Reial gòtica, fins a enllaçar amb el lateral de la torre romana número tretze. Naturalment, el parament original hi presenta moltes alteracions, sobretot en forma de pedaços d'obra contemporània, introduïts per tancar o recórrer les portes i finestres obertes per les reformes renaixentistes i barroques que els restauradors van decidir eliminar o desplaçar. Com a restes estructurals més rellevants, s'hi perceben els arcs corresponents a dues files paral·leles de finestres coronelles i els brancals de la porta principal, segons que la historiografia ja ha vingut destacant des de fa temps.²

Del cos aparellat d'obertures que il·luminava la primera planta o planta noble del palau romànic, només ens han arribat traces de dos finestrals, un en el mateix contacte amb el mur del Palau de Lloctinent, i l'altre sota el contrafort més proper a la porta principal. Els grans finestrals oberts en èpoques posteriors en van destruir completament la resta. De la mateixa manera, la porta d'entrada actual és una reconstrucció del segle xx, feta a partir dels vestigis de l'austera porta romànica pervinguts als brancals, sobretot en la banda dreta, a tocar de la Capella Reial. La porta romànica, situada al nivell de la primera planta, va substituir la ja comentada entrada carolíngia de la planta baixa, que va quedar ocultada per la nova grada d'accés necessària per arribar a la primera planta. La ubicació elevada de la porta principal palesa que els constructors del palau romànic havien optat per fixar la planta noble de l'edifici al nivell determinat pel pas de ronda de la muralla romana.

Per descomptat, abans de l'erecció de la Capella Reial, iniciada l'any 1302, la porta principal del palau i la grada d'accés no presentaven l'encaix angular tan forçat que mantenen des de la primera reforma gòtica. Segons que hem vist, i fins a l'inici del segle xiv, la *cort comtal* sempre havia acabat en la mateixa muralla romana, de manera que sobrava espai per ubicar-hi una escala ortogonal exempta en perpendicular a la descrita porta principal. Per aquelles dates, la grada encara no podia tenir la forma de quart de cercle adquirida a partir de 1302: això hauria impedit obrir l'espitllera que encara perviu a la planta baixa, ocultada per l'actual grada gòtica. Aquesta espitllera i l'altra que tapa actualment un dels contraforts gòtics del Tinell encara són ben visibles per la cara interna de la façana. Formaven part de

FIGURA 2.5 El sector occidental de la façana principal del palau l'any 1852, amb el portal renaixentista traslladat al segle xviii per donar entrada des de la Plaça del Rei a l'església del monestir de Sant Antoni i Santa Clara. AFB

FIGURA 2.6 El sector occidental de la façana principal del palau vers l'any 1888, amb el nou edifici contemporani aixecat per les monges sobre una part del Tinell. AFB

FIGURA 2.7 El sector oriental de la façana principal del palau vers l'any 1888, amb el nou edifici contemporani aixecat per les monges sobre una part del Tinell. AFB. FOTOGRAFIA: Antoni Espluga

FIGURA 2.8 Detall de l'extrem oriental de la façana principal vers l'any 1888. MUHBA

FIGURA 2.9 La façana principal l'any 1943, en plena campanya de restauració. S'hi aprecia la vacil·lació pel que fa a l'obertura a l'exterior del segon cos de finestrals romànics. AFB

FIGURA 2.10 Detall de l'extrem oriental de la façana principal l'any 1943. S'hi aprecien les restes preservades de la portada romànica original. AFB

FIGURA 2.11 Descoberta del finestral romànic bifor sobre la porta principal, que havia estat ocultat per la barbacana-mirador gòtica. MUHBA

FIGURA 2.12 La portada principal del palau a l'actualitat, amb la porta i el finestral romànics reconstruïts. MUHBA. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel

FIGURA 2.13 Cara exterior de l'espitllera romànica oculta per la grada gòtica durant els treballs que van desmuntar la grada l'any 1983 per a la seva posterior consolidació. MUHBA

FIGURA 2.14 Cara interior d'una de les espitlleres romàniques obertes vers la Plaça del Rei. MUHBA

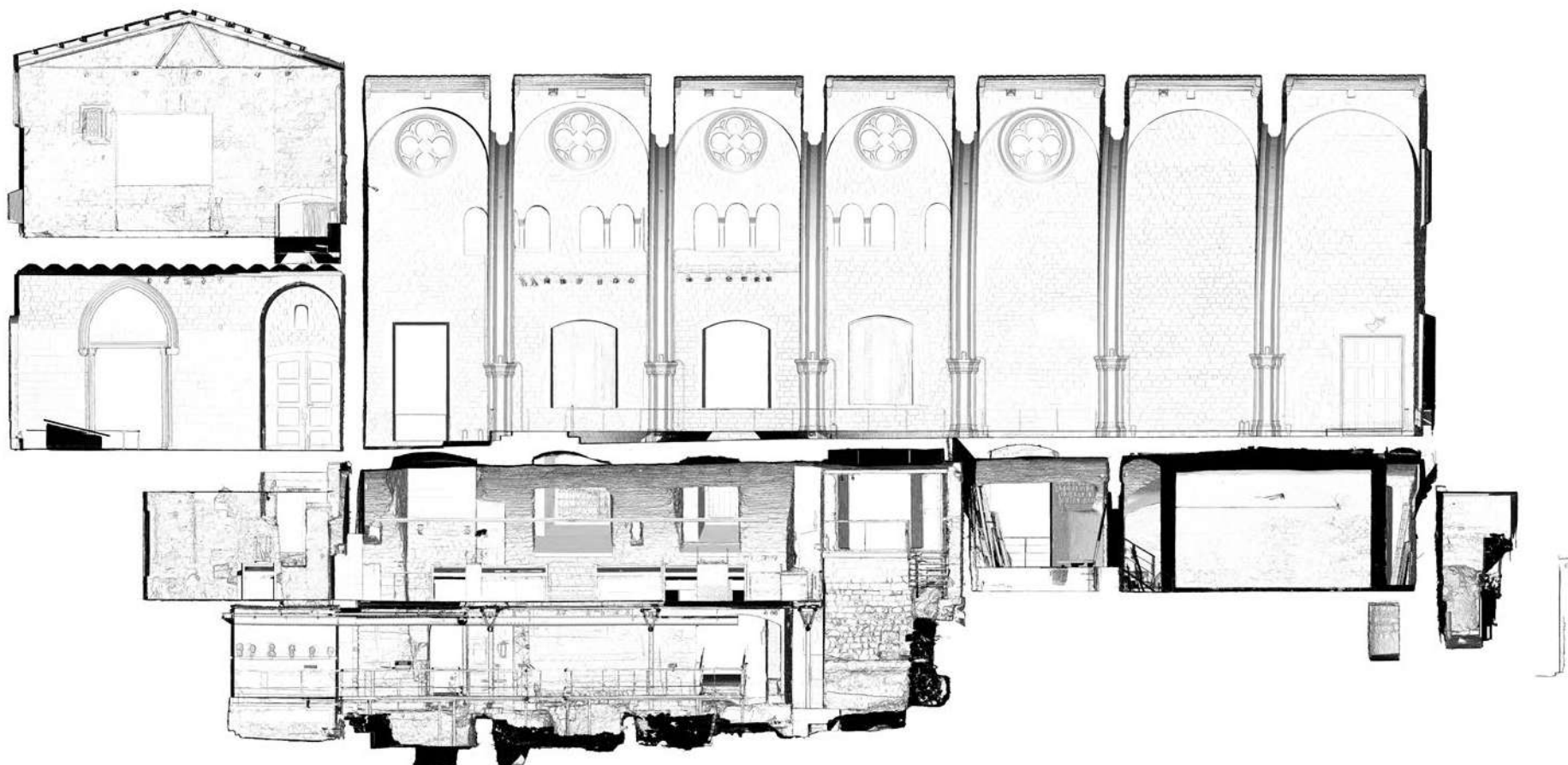

FIGURA 2.15 Secció longitudinal de la caixa estructural, generada amb escàner làser terrestre. Cara interior de la façana principal. VIMAC-UPC per al MUHBA

la filera inferior d'obertures que, repartides a un ritme regular, permetia la il·luminació i ventilació mínimes de la volta romànica per aquell costat, atès que el nivell més alt de la Plaça del Rei sempre l'ha definida com un espai semisoterrani.

Són encara més abundants els vestigis del cos superior de finestres que il·luminava la segona i darrera planta d'aquella crugia palatina, perquè les obertures tardanes no van arribar a destruir els arcs que havien culminat els finestrals originals. Es va poder deduir així que havia estat constituït per almenys cinc finestres triforades d'una tipologia molt ben documentada a la Catalunya del segle XI, amb exemples tan coneguts com els campanars del monestir de Sant Salvador de Breda i de la catedral de Vic.³ Entre els exemples més clarament datats i relacionats amb la dinastia comtal barcelonina hi

ha, però, les parts més antigues del claustre del monestir penedesenc de Sant Sebastià dels Gorgs, perquè les altres arcades del mateix claustre proclamen fins a quin punt aquest tipus d'arcs sense motllurar sostinguts per àbacs mensuliformes llisos havien caigut en desús al segle següent.⁴ En conseqüència, i després de fer la prova d'obrir-ne una a l'exterior i comprovar que entrava en conflicte amb el llenguatge dels finestrals tardoromànics també en recuperació, els restauradors van decidir recrear-les esquematitzant les formes pròpies del segle XI només per la cara interna, i mantenir-les aparedades per l'exterior. Bastants anys més tard, arran de les reformes fetes a l'avantcambra l'any 1971, es va localitzar un darrer finestral romànic del mateix tipus del segle XI —aquest, biforat— sobre la porta principal. S'acabava de demostrar així que la façana principal continuava en origen vers llevant, i que això havia permès

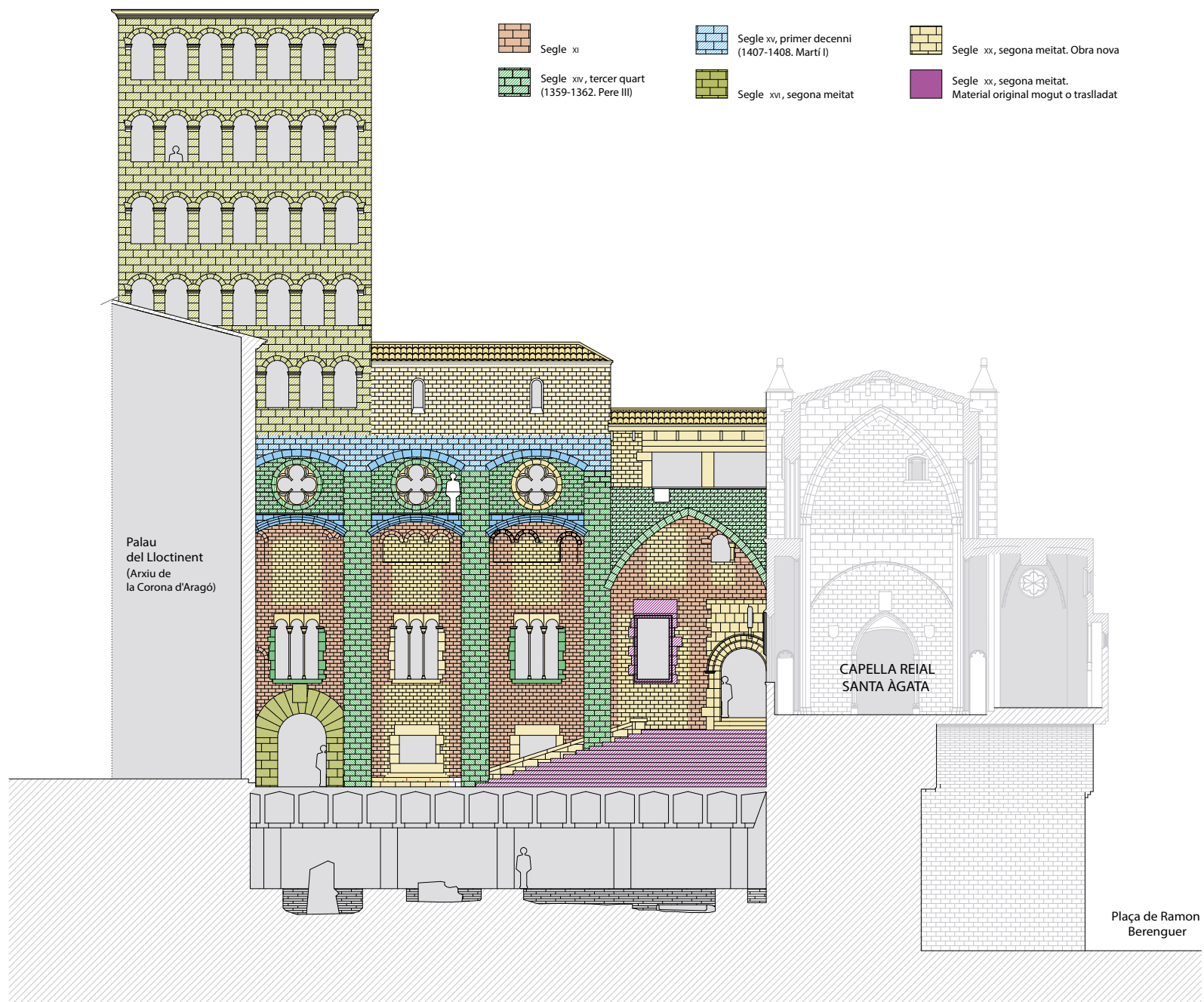

FIGURA 2.16 Alçat de la façana principal. Cronologia de les estructures. REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA

FIGURA 2.17 Alçat interior de la façana principal. Cronologia de les estructures. REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA

integrar intencionadament a la planta noble de l'edifici la superfície oferta pel pas de ronda i les torres de la muralla romana. En aquest darrer cas, el finestral va ser reconstruït també per la banda exterior, tot i restar parcialment cobert per l'arc de la barbacana-mirador gòtica.

Com a conseqüència del que acabem d'exposar, es va arribar a concloure que, en origen, la crugia anterior o de mar del Palau Comtal, la que tenia finestres que donaven a la *cort* o *corral* del palau, s'havia estructurat verticalment en tres plantes:

1. Planta baixa (lleugerament semisoterrània respecte al nivell de la *cort* o *corral*). Atès que només disposava de les comentades espitlleres estretes que sortien a l'exterior travessant el gruix considerable dels murs en aquesta part més baixa, es podia deduir el que la documentació confirma per a inicis del segle XIV, és a dir, que es tractava d'un espai destinat a cavallerisses i magatzems, no a funcions residencials o de representació. A més de les raons funcionals i defensives, aquesta opció s'ajustava bé a les necessitats estructurals: la presència d'un cos de finestres semblant als documentats per a les plantes altes n'hauria afeblit molt la resistència davant de les forces generades per la mateixa volta romànica de la planta baixa i per les estructures superiors que suportava.

2. Primera planta o planta noble. Com posen en relleu tant la porta principal com el primer cos de finestres triforades descrites, ja es trobava situada al nivell del preexistent pas de ronda romà, per incorporar la superfície de la muralla i de les seves torres.

3. Segona planta, amb sostre a l'alçada de la coberta de les citades torres romanes integrades al conjunt.

Finalment, els mateixos treballs de restauració dels anys quaranta del segle XX van descobrir també que, a les darreres fases de l'ocupació residencial de la crugia anterior (prèvia al seu enderrocament per fer lloc al Tinell), s'havia produït la substitució del primer cos de finestres romàniques del segle XI per grans finestrals triforats tardoromànics. Els que ara veiem són, però, fruit de la recreació historicista duta a terme pels restauradors l'any 1943, atès que les restes originals trobades van ser molt escasses: una base, un tros de fust i un tros de llinda en el més proper a la porta principal; i els brancals i un fragment de l'arcuació en el més proper al Palau del Lloctinent.⁵ En conseqüència, els restauradors van haver d'inspirar-se en altres finestres construïdes a la ciutat a finals del segle XIII per refer-ne els capitells, i recrearen completament de bell nou el finestral central, bastit on hi havia hagut fins llavors el portal monumental renaixentista que donava accés a l'església de Santa Clara des de la Plaça del Rei, el qual hi havia estat traslladat al segle XVIII per iniciativa de les monges des de la seva posició original a la façana de la Plaça de Sant Iu, com veurem al darrer capítol.⁶

La façana posterior

Excepte un sector rellevant a la cantonada nord, completament refet al segle XIX, el parament d'aquesta altra façana longitudinal també és d'obra romànica, amb el mateix recreixement gòtic sobreposat que la ja descrita de la Plaça del Rei. De fet, presenta unes intervencions bastant menys agressives per la seva cara externa que no les indicades per a la façana principal. La construcció d'un mur interior paral·lel a la comentada façana de la Plaça del Rei en època gòtica, per atorgar al Tinell la seva planta rectangular, va impedir que a partir de llavors s'hi poguessin obrir noves finestres. En conseqüència, als restauradors contemporanis no els calgué tapar tantes obertures tardanes com a l'altra façana. Al contrari, els greus problemes estructurals que presentava l'edifici per aquell costat ja havien obligat a fer reforços previs de gran envergadura a la part baixa de la cara interna, en forma dels poderosos arcs de maó que la reforcen. Els materials i la factura d'aquests arcs posen en relleu que van ser bastits al segle XIX, i que no es tracta, per tant, d'estructures antigues integrades, com s'havia suggerit.⁷ La seva presència, unida a les estructures de l'atirantat contemporani que relliguen l'edifici amb els contraforts exteriors neogòtics, afegits als anys setanta del segle XX, li aporta una renovada solidesa, però al preu d'ocultar parcialment la primitiva porta romànica d'aquesta façana.

FIGURA 2.18 Descobriments del cos aparellat de finestres romàniques de la façana posterior l'any 1945. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

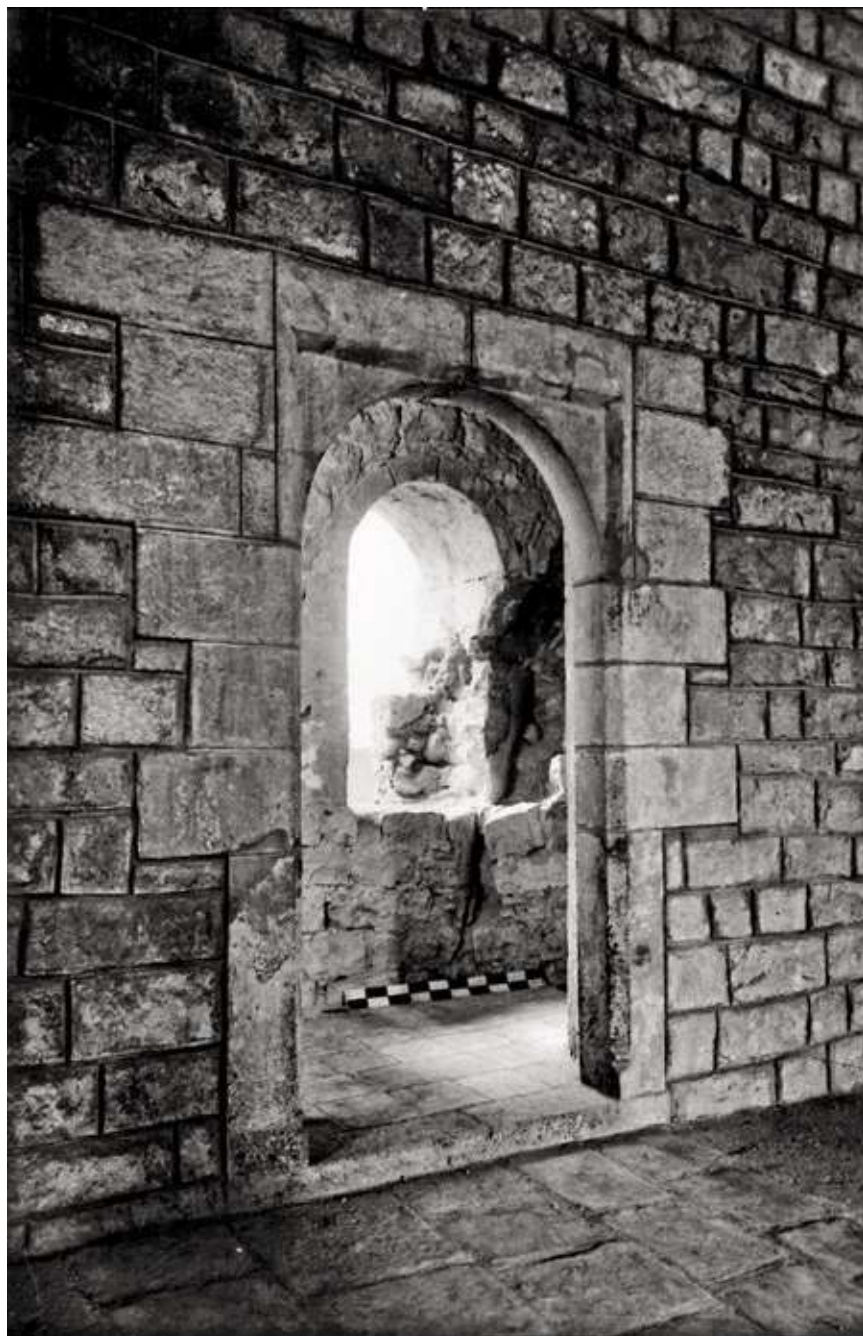

FIGURA 2.19 Un dels finestrals romànics de la façana posterior descoberts el 1945, vist des de l'interior del Tinell. S'hi aprecia el tipus d'àbac mensuliforme original. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

FIGURA 2.20 La façana posterior als anys seixanta del segle xx, amb la porta i els finestrals romànics ja reconstruïts pels restauradors. MUHBA

En efecte, a la part baixa, darrere d'un dels contraforts contemporanis i al costat del mur que dona inici a la galeria gòtica, es preserva, aparedada, la porta que permetia entrar al complex romànic per la banda del pati posterior, el verger d'època gòtica. Es tracta d'una porta de servei, de dimensions i factura molt modestes, que ve a confirmar el citat trasllat de la planta noble de l'edifici al nivell superior. Al contrari del que ocorre a la façana de la Plaça del Rei, no s'hi perceben vestigis d'espitlleres. La diferència podria explicar-se perquè, en ser més baix el nivell del terra del verger que no el de la Plaça del Rei, calgué generar un mur perimetral de secció molt més gruixuda que no el de l'altre costat. Per aquesta raó i perquè tampoc no

FIGURA 2.21 La cara interna de la porta romànica del verger durant les excavacions de l'any 1952, coberta per un dels arcs de consolidació bastits al primer terç del segle XIX. AFB

FIGURA 2.22 Construcció dels contraforts contemporanis requerits per a l'atirantat estabilizador del Tinell l'any 1972. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

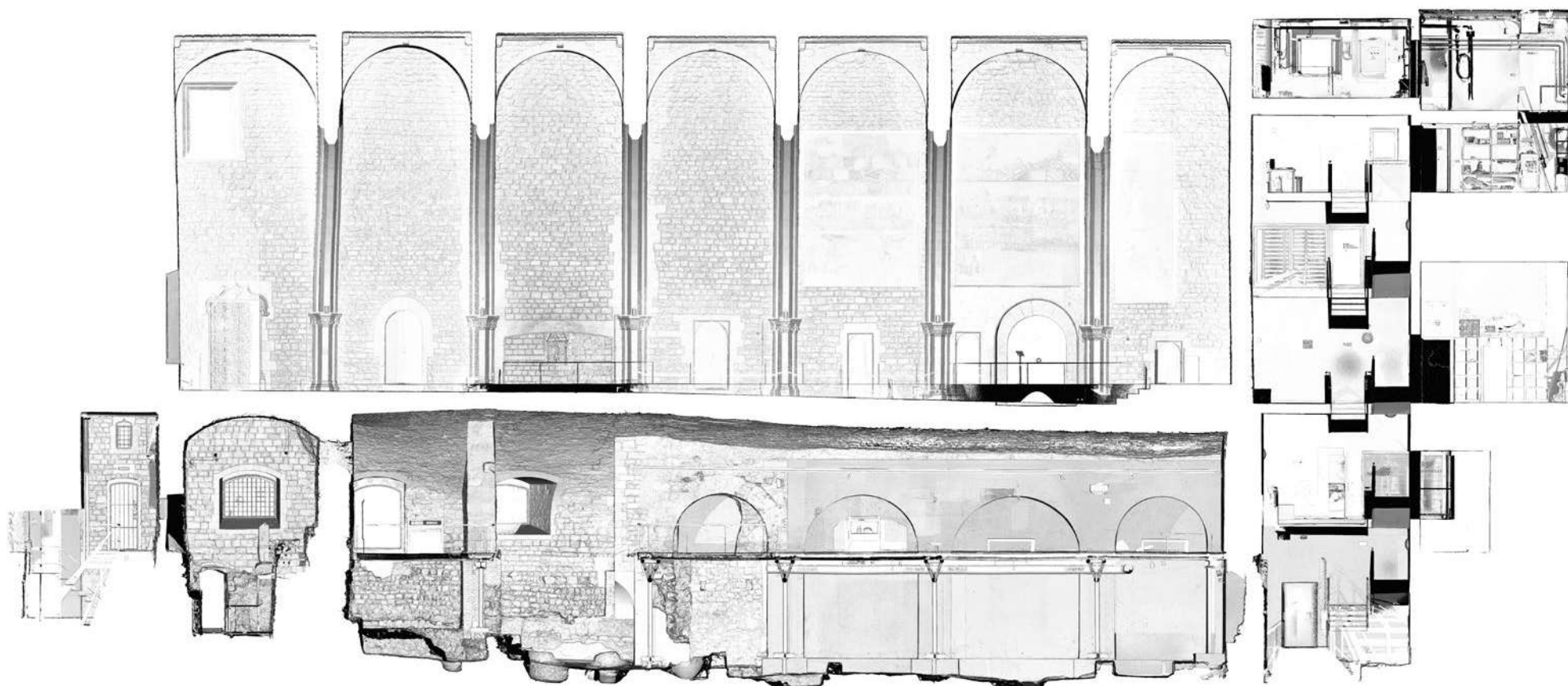

FIGURA 2.23 La façana posterior en l'actualitat, amb els finestrals i la porta romànics parcialment ocultats pels contraforts contemporanis. MUHBA

calia protegir l'edifici d'un possible atac exterior per aquella cara interna, mai no s'hi va obrir una fila d'espitlleres paral·lela a la disposada en la façana principal. La ventilació de la nau posterior, la proporcionaven, a més de la porta, les espitlleres semblants obertes als costats curts, segons podrem comprovar de seguida.

La primera i única fila d'obertures romàniques que inclou aquesta façana posterior és, doncs, la que trobem al nivell de la primera planta o planta noble, mentre que la part superior del mur resta completament cega. Es tracta d'un nivell de finestres biforades inutilitzades des d'època gòtica i reconstruïdes per la restauració dels anys quaranta del segle XX a partir dels vestigis

originals, bastant més significatius que no els apareguts a la mateixa alçada de la façana oposada.⁸ En són cinc, les obertures dobles amb cimaci menuliforme suportat per una columna cilíndrica monolítica que actualment el conformen, també amb factura típica del segle XI.⁹ Del primer, només se'n conserva la meitat, perquè l'arc del costat de llevant va ser mutilat per la porta gòtica oberta posteriorment per comunicar la caixa estructural amb el verger i la dependència de la torre de la muralla romana. Tot i que el seu aspecte actual és fruit de les reformes del segle XV, els brancals són anteriors a la construcció del mur paral·lel generat a partir de 1359 per regularitzar la planta del Tinell, com veurem. És probable, a més, que originalment hi

hagués hagut una sisena finestra biforada allà on ara trobem el gran finestral triforat cobert per la galeria gòtica, de factura sensiblement posterior. Aquest va ser recreat pels restauradors contemporanis a la manera dels finestrals de finals del segle XIII trobats a la façana principal.¹⁰

Hi destaca particularment, doncs, en comparació amb l'altra façana longitudinal, l'absència de qualsevol indicatiu d'un nivell superior de finestres romàniques destinades a il·luminar una possible segona planta. Sumada a la pervivència, a la cara interna i per damunt d'elles, d'un pany de pintures murals d'uns cinc metres d'alçada que després comentarem, proclama que aquesta crugia posterior, a diferència de l'altra, s'articulava en una sola planta per damunt de la volta romànica corresponent.¹¹

FIGURA 2.24 Secció longitudinal de la caixa estructural, generada amb escàner làser terrestre. Cara interior de la façana del verger. VIMAC-UPC per al MUHBA

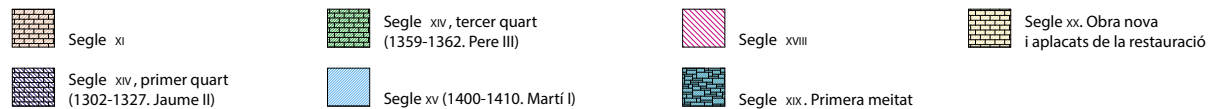

FIGURA 2.25 Alçat de la cara exterior de la façana del verger. Cronologia de les estructures.
 REALITZACIÓ: Reinald González sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA

Els tancaments de llevant i ponent, i les voltes romàniques

El tancament de llevant, el més proper a la muralla romana, enllaça amb la façana posterior a la cantonada septentrional. A la seva base hi trobem l'aresta visigòtica ja descrita al capítol anterior. Restava d'un edifici precedent que respectava l'antic *intervallum*, aquelles sòlides bases de fonamentació van portar els constructors de l'edifici romànic a voler mantenir-ne l'alineació, no només en la façana longitudinal del verger que acabem de descriure, sinó també en aquest tancament del lateral de llevant. Per això mateix, a la part inferior de la citada cantonada, l'obra romànica se superposa igualment a paraments altmedievals. Ara costa d'apreciar-ho *in situ*, en haver quedat coberts la major part per les estructures contemporànies que permeteren obrir el subsol a la visita del públic. S'observa, però, amb nitidesa en unes fotografies fetes el 6 d'agost de 1955, en el context de l'excavació de les voltes romàniques per comprovar l'estat dels fonaments del Tinell i per arribar als nivells arqueològics d'època romana {fig. 2.28}. Darrere de l'arcada de reforç aixecada tardanament, hi veiem que l'obra de carreus més grans i disposats horitzontalment descansa sobre sectors inferiors de maçoneria irregular i sovint disposada a espiga. Les imatges manifesten així que, malgrat el que s'havia afirmat, la segona volta romànica o volta del verger mai no va arribar a tocar la muralla romana, sinó que sempre va acabar al nivell d'aquell mur. És per això que, com a conseqüència, la citada cantonada visigòtica va poder sobreviure com a aresta exempta.

Al contrari, encara es percep al subsol que el poderós mur central d'uns 130 cm de gruix i la primera volta romànica o volta de la Plaça del Rei sí que arribaven a travar-se amb la mateixa muralla romana, segons adés apuntàvem i podrem comprovar de seguida. Aquest comportament diferent de les dues voltes bessones, una que respectava i l'altra que envaïa l'espai del primitiu *intervallum*, el confirmen unes altres imatges fotogràfiques. Van ser fetes l'any 1952, arran de l'enderrocament del bloc de pisos que s'havia aixecat al segle XIX sobre el solar de l'avantcambra gòtica {fig. 2.27}. Enregistren l'aspecte de la cara exterior del tancament que estudiem abans que la restauració no en regularitzés la fesomia. Hi podem observar d'aquesta manera com el tancament, en lloc de pujar des del fonament, com ocorre a l'altre costat, descansa en aquest sector sobre la volta romànica, que continuava originalment fins a enllaçar amb la muralla romana. Per aquesta raó, el parament presenta la mateixa factura que mostra el mur dels peus de la capella, excepte en l'àrea de la cantonada del verger, on tornem a comprovar que tot l'angle nord havia estat refet al segle XIX. Atès que el mur dels peus de la capella retrocedeix més d'un metre respecte a la línia establerta per la

façana romànica de la Plaça del Rei, envaint així els seus fonaments la curvatura de la volta romànica, per força cal situar l'operació en el moment de construcció de la portada interior de la Capella Reial. De fet, aquest retrocés es va fer a la recerca del lateral de la torre romana número tretze, per atorgar a l'esmentada portada interior de la capella una posició més centrada, alhora que la distància guanyada respecte a la primitiva façana romànica li proporcionava la profunditat necessària.

Així, doncs, la part de factura més antiga de l'actual lateral de llevant per damunt del nivell de les voltes va ser introduïda arran de l'erecció de la Capella Reial i l'avantcambra gòtiques, mitjançant la prolongació directa cap al mar del tancament romànic original de l'altra crugia, la posterior. Abans, les plantes superiors de la crugia anterior havien continuat, com la corresponent volta romànica que les suportava, fins a la muralla romana, per integrar les torres dotze i tretze al palau romànic. Els treballs de consolidació del segle XIX ja comentats, en refer per complet tota la cantonada nord per damunt del nivell de voltes, van eliminar l'obra romànica original en tot aquell sector del tancament corresponent a la crugia posterior, de manera que el parament més antic que ha perviscut fins avui en aquest lateral de llevant de la caixa romànica és el de factura gòtica d'època de Jaume II, cosa que ha provocat una certa confusió en la historiografia contemporània.

Ve a confirmar tota aquesta deducció la part baixa dels brancals de la porta que dona accés al Tinell. De factura ja gòtica, la porta està centrada respecte a la caixa romànica original i, per això mateix, sensiblement descentrada pel que fa a l'eix del saló {fig. 2.3}. Ubicada així just damunt del mur que separa en planta baixa les dues voltes romàniques, proclama que és anterior a la gran reforma dels anys seixanta del segle XIV que va erigir el saló gòtic. El poderós adovellat de l'arc superior de la porta encara és molt posterior, fruit de la reforma renaixentista que transformà el Tinell en la *sala dels escrivans* o *del negoci*, com veurem al capítol corresponent. També s'ajusta a aquesta cronologia tardana el finestral que trobem a la part superior del tancament, aparedat pels restauradors contemporanis. De la seva funció, en tractarem al capítol quart, en estudiar el *tribunal major* de la Inquisició.

L'extrem oposat, el de ponent, va ser aixecat sobre el que abans havien estat les torres del Palau del Bisbe, alhora que la meitat del cos central del vell edifici episcopal visigòtic es transformava en la comentada androna o carreró intermedi. Crida l'atenció que aquest tancament romànic del Palau Comtal tampoc no aprofités com a fonament la base perimetral d'aquella estructura, sinó que fos bastit gairebé a tocar, en paral·lel. Això apunta que quan les torres van ser enderrocades per començar a aixecar la nova caixa romànica, encara es va respectar el mur al qual s'adossaven. Convenia fer-ho així perquè, per demolir la nau de llevant del cos central del Palau del Bisbe

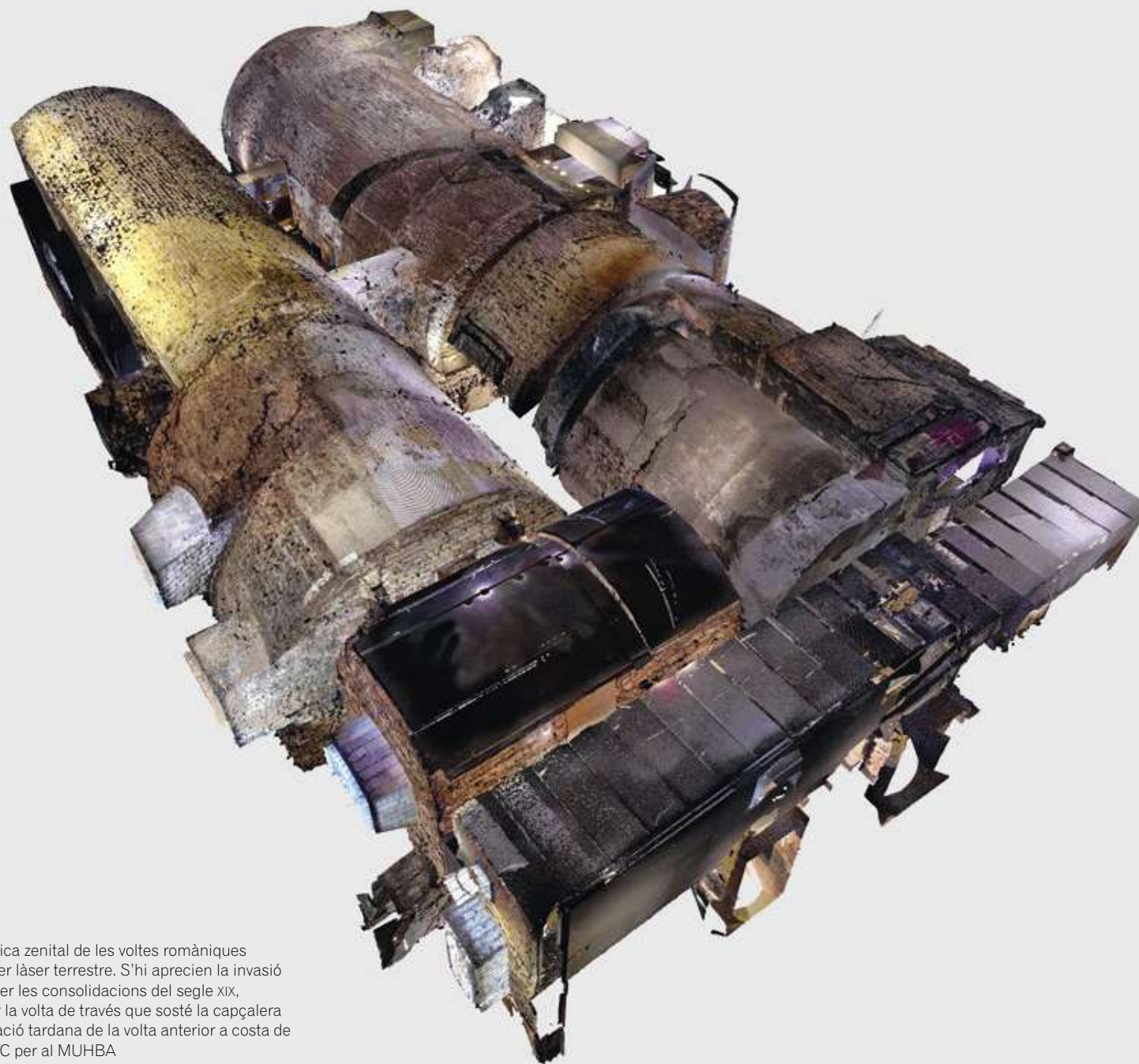
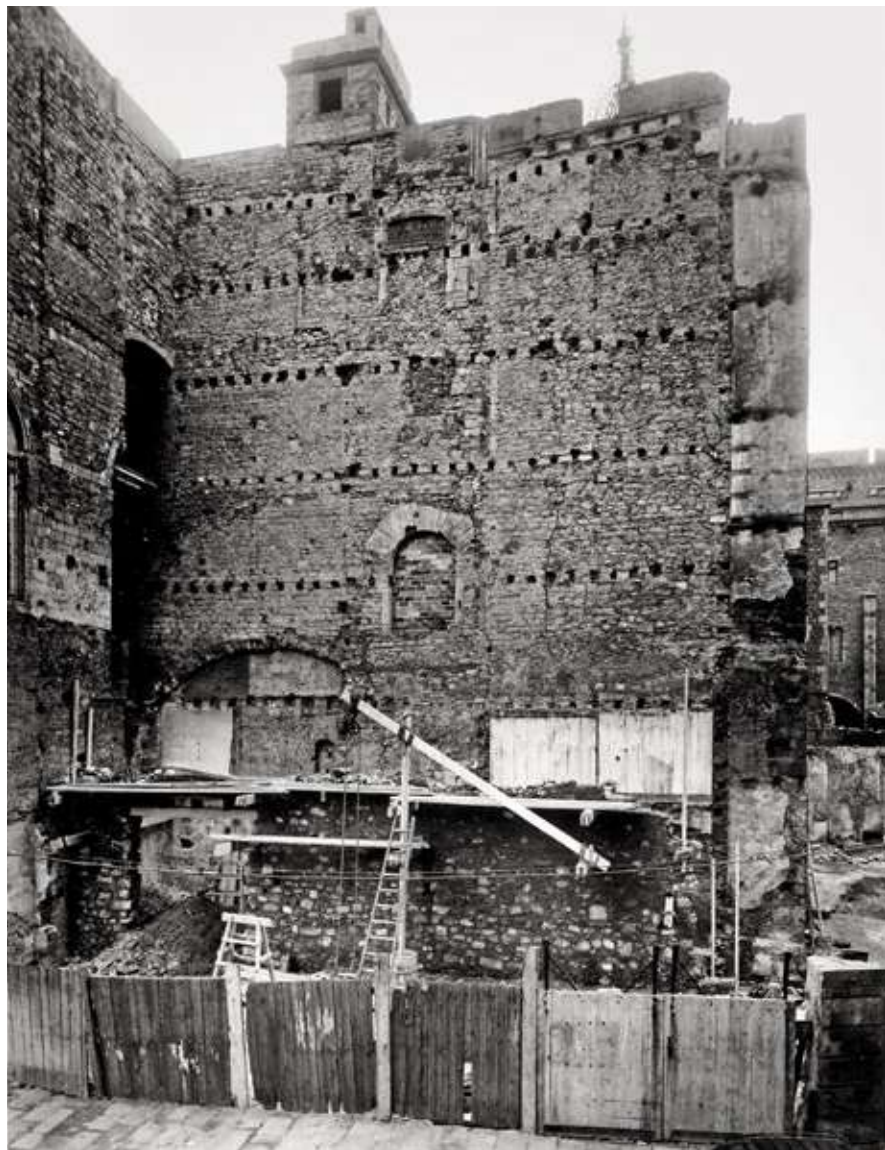

FIGURA 2.26 Panoràmica zenital de les voltes romàniques generada amb escàner làser terrestre. S'hi aprecien la invasió de la volta posterior per les consolidacions del segle XIX, l'androna coberta per la volta de través que sosté la capçalera del Tinell i la prolongació tardana de la volta anterior a costa de l'androna. VIMAC-UPC per al MUHBA

◁ FIGURA 2.27 Cara exterior del tancament de llevant l'any 1952, ja enderrocats els pisos que havien ocupat el solar de l'avantcambra. Sota la porta aparedada del Tinell, s'hi comprova que només la volta anterior havia continuat històricament fins a incorporar la muralla romana. MUHBA

▷ FIGURA 2.28 Cara interior del tancament de llevant l'any 1955. Darrere de les estructures contemporànies de consolidació, s'hi aprecia un parament preromànic d'espiga, el qual palesa que la volta posterior sempre havia acabat en aquest mateix punt que respectava l'antic *intervallum* romà. MUHBA

a fi de generar l'androna intermèdia que permetés l'accés al pati posterior, calia construir primer un tancament alternatiu per a l'altra meitat del Palau del Bisbe, la que havia de romandre dempeus i en poder de l'Església, atès que encara trigaria molt de temps a passar a mans dels comtes. Els fusts del costat interior de la primera arcada del citat cos central van quedar així integrats a la base d'aquest tancament alternatiu coetani de l'obra romànica, on han perdurat fins a l'actualitat. A continuació es va procedir a la demolició

per obrir-hi l'androna, de titularitat exclusiva dels comtes, atès que només hi obria espitlleres el Palau Comtal, segons encara hi podem comprovar.

Tanmateix, tota la part d'aquest tancament romànic del costat de ponent del Palau Comtal que pujava per damunt del nivell de voltes va ser enderrocada amb motiu de la construcció del Tinell. Va ser així perquè el gran saló gòtic cavalca sobre l'antiga androna fins a integrar el comentat parament romànic que s'havia bastit per acabar de definir-la, i que també la separava de la meitat occidental de Palau del Bisbe. Per descomptat, aquest darrer hagué de ser prolongat verticalment amb obra gòtica fins assolir el nivell del nou terrat suportat pels arcs de diafragma. Molt després, ja creada la Plaça de Sant Iu, la reforma renaixentista els transformaria en una façana monumental dotada de portada i finestres, la qual no havia pogut existir en època baixmedieval, perquè hi romania dempeus aquella meitat del primitiu Palau del Bisbe coneguda llavors com el Palau de Santa Eulàlia. L'esmentada operació del segle XVI també va segregar la part de ponent de la volta romànica anterior per integrar-la al Palau del Lloctinent. En va enderrocant el tancament romànic, per prolongar-ne una mica l'espai amb un afegit. Com a conseqüència de totes aquestes actuacions posteriors, no ha pogut restar dempeus cap altre testimoni del mur romànic palatí en aquest lateral de

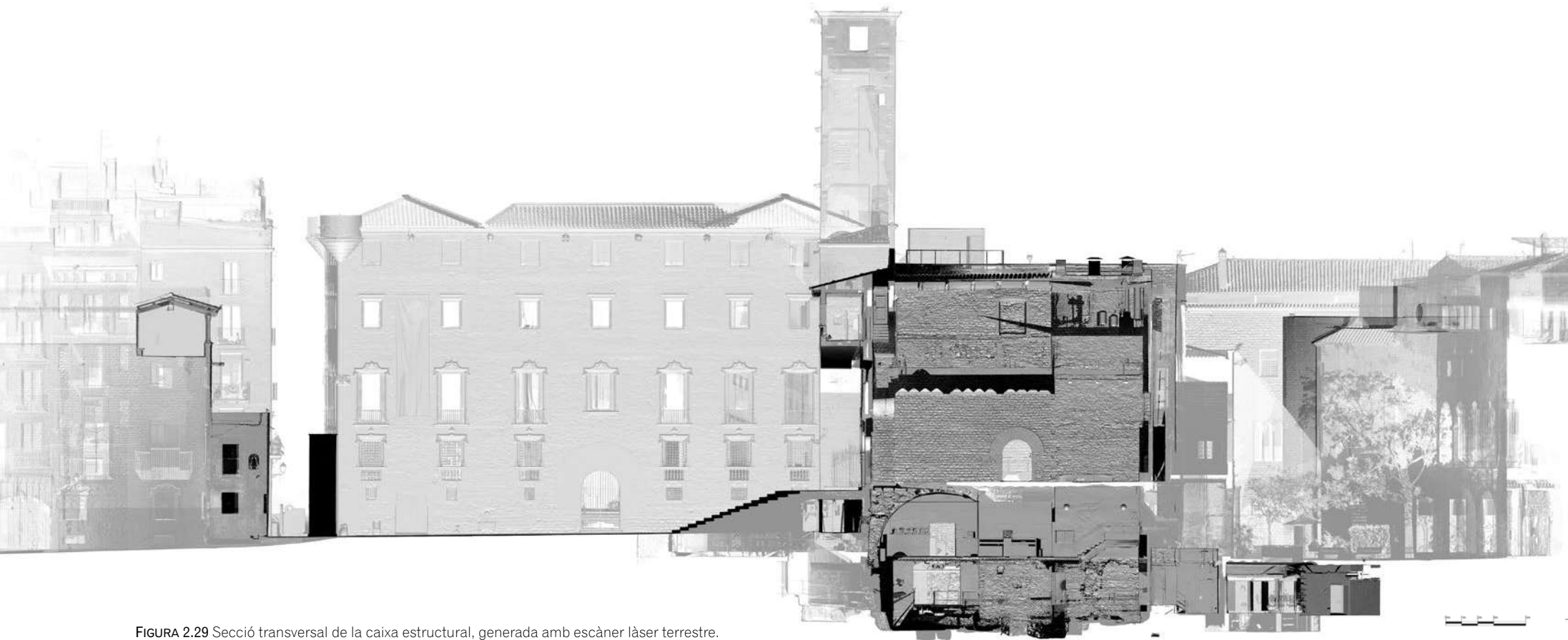

FIGURA 2.29 Secció transversal de la caixa estructural, generada amb escàner làser terrestre. Cara exterior del tancament de llevant. VIMAC-UPC per al MUHBA

ponent que el descrit nivell de planta baixa que tanca la volta posterior, amb les seves espitlleres.

Sobre el perímetre mural que constitueix la caixa estructural descrita, hi descarreguen les seves forces les dues voltes de canó que han perviscut en la planta inferior. Actualment mantenen una longitud desigual, però amb la relació alterada respecte a les formes originals. Acabem de veure que, inicialment, la més llarga era la volta anterior, il·luminada per les espitlleres que donaven a la Plaça del Rei. Arribava per llevant fins a la mateixa muralla romana, mentre que l'altra, la posterior, respectava i respecta el freu de l'antic *intervallum*. Per l'extrem contrari, el de ponent, les dues acabaven al mateix punt, definit pel citat tancament romànic que encara preserva la volta posterior. D'aquesta manera, la volta anterior assolía originalment uns 31 metres de longitud interior, mentre la posterior o volta del verger sempre va fer els 28 metres curts de llargada que ha mantingut fins a l'actualitat. Nogensmenys, i segons acabem d'apuntar, en construir-se el nou Palau del Lloctinent, a mitjan segle XVI, es va segregar el tram final de la volta anterior per integrar-lo

en el nou edifici, com tindrem oportunitat d'estudiar amb detall. El visitant actual percep com a resultat el fals efecte que la volta anterior era bastant més curta que no la seva bessona posterior. Això també la fa semblar gairebé idèntica en amplada i alçada a la seva bessona, quan en realitat és uns 60 cm més ampla (7,70 m) i uns 20 cm més baixa (3,80 m) que l'altra.

En efecte, el recent escanejat làser del palau encarregat pel MUHBA al VIMAC de la Universitat Politècnica de Catalunya ha permès que puguem conèixer amb tot detall les característiques estructurals d'ambdues voltes. Confirma que la factura és força homogènia quant als materials i la tècnica constructiva: van ser aixecades amb morter i dovelles de pedra allargades i no gaire amples, d'acabat irregular. Com era habitual a l'època, per bastir-les es van usar cintres de fusta recobertes amb canyes i pals prims, que sostenien les pedres al seu lloc mentre el morter s'assecava. El resultat és la marca deixada per l'encanyissat sobre el morter vermellós que s'escorria entre les pedres, fins a formar una capa irregular sobre les canyes ben preservada en amplis sectors de les voltes.

△ FIGURA 2.30 Secció transversal de la caixa estructural, generada amb escàner làser terrestre. Cara exterior del tancament de llevant. VIMAC-UPC per al MUHBA

▷ FIGURA 2.31 Detalls de l'extrem occidental de les voltes anterior (sector segregat al segle XVI per incorporar-lo al Palau del Lloctinent) i posterior (tancament original romànic amb espilleres vers l'antiga androna). MUHBA. FOTOGRAFIES: Reinald González

FIGURA 2.32 El sector occidental de la volta romànica anterior l'any 1945, abans de la restauració, quan encara es mantenien obertes les comunicacions amb el sector annexat al Palau del Lloctinent, que havia servit com a cripta conventual. AFB i MUHBA

FIGURA 2.33 La volta posterior romànica en començar les excavacions l'any 1952. MUHBA

FIGURA 2.34 La volta anterior, amb l'entrada renaixentista del Mestre Racional i el mur de segregació de la cuina del Palau del Lloctinent al fons. Preserva la major part del morter amb marca de l'encanyissat original. MUHBA

FIGURA 2.35 La volta posterior, amb el tancament de llevat al fons. A l'extrem, s'hi aprecia la forma i disposició de les pedres que la conformen, en haver optat els restauradors contemporanis per eliminar-ne el morter original amb marca de l'encanyissat. MUHBA

FIGURA 2.36 Vista del parament que recobreix les voltes romàniques, en retirar-se el paviment del Tinell l'any 1971 per instal·lar l'atirantat d'estabilització contemporani. AFB i MUHBA

La secció longitudinal generada per l'escanejat permet comprovar, a més, que l'extrem de ponent de la volta posterior, construït a costa de les estructures del Palau del Bisbe, va aprimant progressivament el seu gruix, a fi de compensar una elevació del nivell del terra que li hauria restat alçada en aquell sector si s'hagués mantingut uniforme. Aquest factor no apunta, però, cap canvi rellevant quant al moment constructiu, atès que no s'hi observa la inevitable fractura estructural que hi hauria provocat una possible prolongació o refacció posterior. L'única marca que trobem en aquest punt correspon a l'empremta deixada per un mur divisorí tardomedieval que s'asentava directament sobre el terra. Va ser destruït amb motiu de les excavacions i obres destinades a preparar la museïtzació del subsol romà. Les imatges preses abans de la destrucció palesen que contenia una porta a la qual feia de brancal dret el mateix contrafort gòtic del Tinell, tret que suggereix que va ser afegit per la mateixa reforma del segle XIV que havia construït aquells contraforts interiors. La porta descrita donava accés a un tram final de volta segregat per ell. S'hi pujava mitjançant tres esglaons que salvaven la ja comentada elevació del nivell del terra en el sector final de la volta. Això explica que, segons veurem en estudiar l'època moderna, el sector de volta

que restava a ponent del mur pogués tenir tardanament una titularitat institucional diferenciada.

En conclusió, ambdues voltes romàniques van ser íntegrament aixecades en una mateixa fase constructiva, a partir del folrat intern i recreixement de les bases estructurals reaprofitades. Com a conseqüència, els seus murs són extraordinàriament potents en la part inferior; tant que arriben a ultrapassar els dos metres d'amplada en alguns punts. La menys gruixuda és la part baixa de la façana de la Plaça del Rei, perquè el terra exterior sempre hi ha estat més alt que el nivell del paviment de les voltes, anivellat amb el pati posterior. Això ofería una resistència natural a les forces que evitava la necessitat de donar-li tanta secció. Les fotografies preses durant l'excavació prèvia a la museïtzació del sector també permeten apreciar com l'obra romànica se sobreposa a unes estructures precedents de molta menys potència. En el cas de la banqueta de fonamentació del mur central, el costat de la volta interior presenta un folrat romànic de grans carreus regulars adossat a les estructures precedents, elaborades amb un parament més irregular. Això mateix degué d'ocórrer en el cas del mur del verger, malgrat que els arcs de reforç afegits al segle XIX impedeixen apreciar-ho amb tanta nitidesa.

Tampoc no és gens prim el parament superior de les voltes, atès que es va distribuir sobre elles un recobriment de pedra irregular i morter que depassa el metre de gruix en alguns punts abans d'assolir el nivell històric del paviment de la planta noble. Només en constitueix l'excepció el comentat sector de la volta posterior aixecat a costa de les estructures del Palau del Bisbe, a fi de compensar l'elevació del nivell del terra. Es tracta, doncs, d'un conjunt estructural extremadament potent, exageradament desenvolupat per suportar el lleuger saló gòtic que ara sostenen. Semblen concebudes per haver aguantat en origen unes càrregues inicials molt més feixugues que no pas les actuals. Vegem quines podien haver estat.

Les estances residencials de les plantes superiors

A partir de l'anàlisi de l'obra romànica ja presentada, la historiografia posterior a la restauració del Tinell ha donat per cert que, en origen, l'imponent mur central que separa les dues voltes romàniques s'hauria prolongat verticalment fins al nivell de la coberta de l'edifici. Ha presentat sempre, en conseqüència, un palau romànic organitzat en només dues crugies: l'anterior, estructurada en dues plantes elevades sobre la planta baixa, compartimentades al seu torn en les diferents estances residencials que havia d'oferir l'edifici, segons el ritme dels dos nivells de finestres triforades ja comentat; i la posterior, que atorgava tota la seva alçada per damunt de la volta romànica a una sola gran sala, il·luminada per la comentada fila de finestres biforades i decorada amb grans pintures murals.

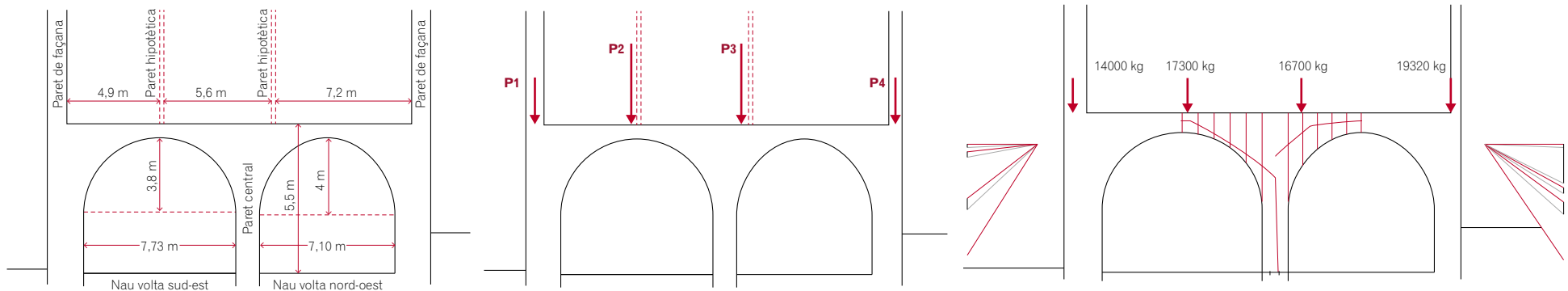
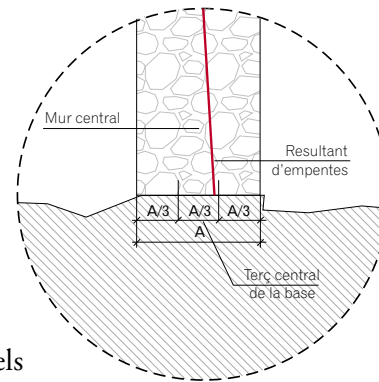

FIGURA 2.37 Diagrames d'estàtica gràfica de la hipòtesi d'estructura romànica proposada. Posició i pes de les estructures hipotètiques. REALITZACIÓ: Oriol Palou per al MUHBA

Cap dels autors no sembla haver-se adonat, però, que amb aquella proposta presentaven una primera crugia tècnicament inviable per a les capacitats constructives de l'època. La cara interna de la façana principal no mostra cap marca de recepció d'una hipotètica volta de pedra. De fet, la caixa estructural mai no podria haver-la suportada a tanta alçada sense obrir-se, menys encara quan no existien els contraforts adossats al segle XIV. L'estructuració vertical en dos nivells només es podia haver aconseguit, per tant, mitjançant un forjat intermedi suportat per bigues de fusta. El problema llavors és que hi hauria hagut uns 9 metres d'amplada entre l'interior de la façana principal i el costat corresponent del mur central, i no existia cap biga medieval mediterrània que pogués aguantar un forjat trepitjable de gaire més de 6 metres d'amplada sense corbar-se. Resultava imprescindible, per tant, que hi hagués hagut algun tipus de suport intermedi que fragmentés la distància. La manera més fàcil d'aconseguir-ho era haver estructurat les plantes superiors del palau en tres crugies separades per dos murs intermedis d'uns 40 o 50 centímetres de gruix. Un estudi de la capacitat de les voltes per resistir les forces que aquesta distribució alternativa en tres crugies hauria generat, encarregat a l'experimentat consultor d'estructures Oriol Palou, palesa que les voltes inferiors encara serien avui perfectament capaces de suportar-ne el pes que haurien generat, gràcies a l'extraordinària potència amb la qual van ser aixecades.

La nova proposta de distribució es veu reforçada pel fet que la porta que hauria donat accés a la crugia central i que encara travessem per entrar des de l'avantcambra al Tinell, s'obre just sobre el mur que separa en la planta baixa les dues voltes, segons hem tingut ocasió de comprovar en la fotografia del

solar de l'avantcambra del 1952 {fig. 2.27}. Hem vist també que aquesta porta està centrada respecte a la caixa estructural romànica i, per això mateix, força desplaçada en relació amb l'eix del saló gòtic, recordant-nos d'aquesta manera que la part inferior dels seus brancals és de factura prèvia a la construcció del saló. Erigida, per tant, mentre el palau romànic encara mantenia la seva estructura primitiva, la seva posició resulta absolutament incompatible amb la pretesa prolongació vertical fins a la coberta del mur central, almenys en el sector més proper a l'avantcambra, atès que aquesta prolongació del mur l'hauria bloquejada completament. Així doncs, o aquesta porta donava accés a un primitiu i grandios saló romànic que hauria fet uns dotze metres d'amplada o bé donava pas a una crugia central. La primera opció, a banda d'haver fet innecessària la posterior construcció del Tinell gòtic, també és difícilment compatible amb les evidències d'una crugia meridional articulada en dues plantes per damunt del nivell de voltes: atès que la gran sala romànica ocupava el costat septentrional de l'edifici en tota la seva alçada, com acabem de veure, podria haver assumit les funcions de distribuïdor general en planta baixa, però no pel que fa a les estances residencials de la planta superior, que s'haurien vist abocades així a una improbable intercomunicació directa. Per contra, l'opció de la distribució en tres crugies implica una crugia intermèdia centrada amb la porta i articulada en les mateixes dues plantes altes que la primera, per assumir d'aquesta manera la circulació cap a les estances principals en tots dos nivells. Segons que era habitual en els palaus romànics, aquestes dues plantes de la crugia central haurien estat subdividides al seu torn en un conjunt d'estances consecutives que haurien pogut funcionar com a recambres o avantsales de

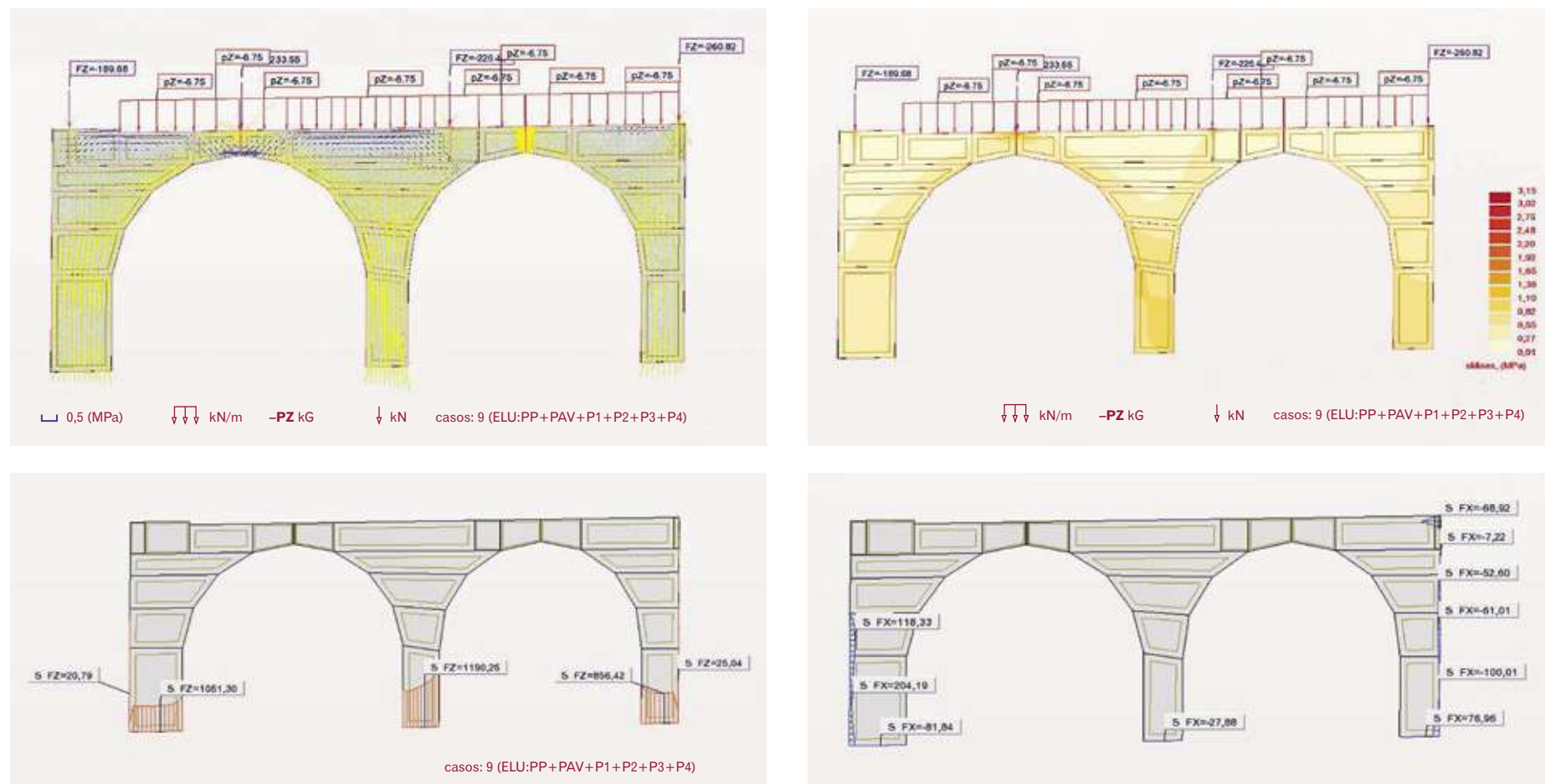

FIGURA 2.38 Model de la hipòtesi d'estructura romànica proposada. Estats tensionals de l'estructura de les voltes al pes de les forces. REALITZACIÓ: Oriol Palou per al MUHBA

les respectives cambres principals. Aquestes sí que podien estar comunicades entre si, sense que això violés la intimitat dels membres de la casa comtal i dels seus invitats il·lustres. Pensem que la segona planta també es podia il·luminar per la part alta, a més de rebre llum per l'androna: bastava que els murs que definien la crugia central guanyessin una mica d'alçada respecte del nivell superior de les façanes longitudinals per adoptar un sistema de coberta a dos nivells, el qual hauria permès obrir finestres o òculs alts, a la manera de les esglésies de tres naus. Una articulació en tres crugies lleugerament desiguals (per deixar la màxima amplada possible a la més septentrional, que contenia l'aula o cambra major) es presenta, doncs, com l'alternativa més plausible a la comentada proposta tradicional en dues crugies, arquitectònicament inviable.

Els documents d'època romànica no aporten informació sobre els usos als quals es dedicava tot aquest conjunt de cambres i recambres palatines. Probablement, però, ja es donava una divisió semblant a la que permet deduir la documentació de la primera meitat del segle XIV, quan l'organització interna de la caixa romànica encara es mantenia essencialment intacta. El primer document que aporta dades al respecte és la mateixa carta poc anterior a la mort del mestre Bertran Riquer que ja presentàvem en estudiar la qüestió de l'androna, i que havia estat publicada íntegrament per Puiggarí al segle XIX {1.59}. Després d'explicar que encara no havia pogut fer l'escala que Jaume II havia ordenat bastir en aquell carreró intermedi, perquè els oficials implicats no li lliuraven les subvencions assignades pel rei a pagar les despeses de les

obres en aquell extrem sud-occidental de l'edifici, Bertran Riquer s'adreçava al sobirà en els termes següents:

{2.1} (...) *Aquela gran casa on vos menjarets dalt de cesta vostra cambra, es fort consumada, et fam gran reguart que si queya, que no afolàs lo sostre jusá, et vos, Senyor, dats hi aquel concel que parega de vos (...).*¹²

Consta així que, per aquelles dates immediatament posteriors a la cessió del Palau de Santa Eulàlia, la cambra del rei tenia per dalt una sala destinada a funcions de menjador, la coberta de la qual amenaçava de caure i d'arrossegar en la seva caiguda el «*sostre jusá*» o terra de la primera planta. Això significa que la cambra del rei es trobava aleshores a la primera planta o planta noble de la crugia anterior, l'única amb dues plantes elevades que podia tenir finestres que donessin a l'exterior. Devia ocupar, a més, l'extrem sud-occidental de la crugia. Ho deduïm no solament perquè el document especifica que aquesta zona de contacte entre el palau romànic i el de Santa Eulàlia era, junt amb el *palau petit*, l'àrea que concentrava les obres en aquells moments; també perquè damunt, a la segona planta, hi havia aquella altra vella sala que, per les funcions de menjador habitual que havia d'adquirir, no podia romandre gaire allunyada de la nova cuina gòtica. Precisament, i segons veurem amb detall al capítol següent, aquesta havia quedat instal·lada a la primera planta de la Casa de la Farina des de l'any 1302. La manca de recursos que denuncia la carta degué fer allargar considerablement les obres de soldadura lateral entre el palau comtal i l'episcopal acabat d'annexionar. Per això, el 16 de febrer de 1329, Alfons el Benigne encara ordenava remetre al custodi del palau, Arnau de Cardona, els diners necessaris per culminar els treballs al sector. El nou rei, fill i successor de Jaume II, hi especificava quines eren les obres en qüestió:

{2.2} (...) *Opera autem sunt hec, quod palacium contiguum camere ubi nuper jacebamus coperiatur desursum et inferius, et coquine coperiantur in locis ubi necessarium est. Sicque iterum vobis mandamus quatenus dicto Arnaldo ad predicta opera complementum peccunie tribuatis (...).*¹³

Trad.: (...) Aquestes són les obres (a fer-hi): que el palau contigu a la cambra on dormíem fins fa poc es cobreixi per sobre i per sota, i que les cuines es cobreixin als llocs on calgui. Així que us tornem a manar que pagueu a Arnau un complement de diners per a aquestes obres (...).

Hi deixava testimoni d'aquesta manera que recentment («*nuper*») havia substituït la cambra on tradicionalment havia dormit, la qual havia estat ubicada al costat d'aquell «*palacium*» que, per la venerable antiguitat, necessitava la substitució tant de la coberta exterior com del teginat interior. Aquest palau

només podia ser el de Santa Eulàlia, atès que els treballs obligaven al seu torn a refer parcialment la coberta de la cuina (que a penes tenia llavors un quart de segle d'antiguitat) per estar situada en la zona de contacte amb la part on es treballava. Consta, doncs, que fins a la culminació dels nous apartaments reials gòtics, la cambra reial havia ocupat la part de ponent de la primera planta de la crugia anterior romànica.

De la mateixa manera, un dels llibres de comptes de Maria de Xipre ens ajuda a ubicar les estances de la reina, atès que hi trobem el següent assentament comptable relatiu a les despeses causades per unes reparacions dutes a terme poc abans de començar la primavera de l'any 1322:

{2.3a} *Í[tem], done, ab albarà de scrivà de ració fet en Barchinona, primer dia d'abril [de]l any MCCCXXII, a-n Montanyola, maestre, so és, per obra que feu en lo terrat sobre la cambra de la senyora regina, que-s pluvia, e I molín, d'adobar, per a la cuyna, segons que en lo dit albarà és contengut — XXVII solidos III diners barchinonenses.*¹⁴

És possible que les goteres tinguessin alguna cosa a veure amb la instal·lació d'un «*ffoguer de ferre a ops de la cambra de la senyora regina*» {2.3b} que havia d'escalfar-li el menjar.¹⁵ En tot cas, si la cambra de la reina patia les goteres que li causava el terrat que tenia damunt era perquè, a diferència del que passava amb les estances del rei, Maria de Xipre i el seu seguici ocupaven la planta superior, més exposada per això als canvis tèrmics i a la resta de les inclemències del temps que la planta noble. La casa de la reina tenia la seva administració completament separada de la casa del monarca, amb unes rendes específicament assignades per sostenir-la. Per això mateix, les estances de la sobirana i el seu seguici també havien d'incloure cuina i menjador propis, a més d'altres espais auxiliars. De fet, poc abans, per exemple, la mateixa reina Maria, sempre delicada de salut, s'hi havia fet construir uns banys on poder calmar els seus dolors amb l'aigua termal que es feia portar des de Caldes d'Estrac:

{2.3c} *Ítem, met en data, ab albarà de scrivan de ració fet en Barchinona, VIII dies anats de juyol del any MCCCXX, so és, que costaren los bayns los quals la senyora regina feu fer en Barchinona, en lo palau del senyor rey, segons que en lo dit albarà és contengut — DCCCCLIII solidos I diner barchinonenses.*

{2.3d} *Ítem, done, ab albarà de scrivan de ració fet en Barchinona, IX dies anats d'agost del any MCCCXX, a-n Bernat de Muntanyola, maestre de cases, so és, per adobar los banys e per fer una casa al foch de les calderes, segons que en lo dit albarà és contengut — LVI solidos V diners, òbol barchinonenses.*¹⁶

És particularment interessant, a més, la referència expressa que es fa en aquest llibre al dit «*terrat sobre la cambra de la senyora regina*», atès que aporta informació indirecta sobre l'evolució del sistema de coberta del palau romànic en aquesta etapa prèvia a la seva destrucció per fer lloc al nou Tinell. Aleshores, la banda que donava vers l'actual Plaça del Rei ja presentava una coberta plana directament exposada a la intempèrie: si al damunt haguessin existit unes golfes cobertes amb teulada, aquella intervenció difícilment hauria estat enregistrada com a feta en «*un terrat sobre la cambra*». Ens ho ve a confirmar una notícia lleugerament posterior, del juliol del 1327:

{2.4} Ítem, done a-n Arnauló Cardona, de la cambra del senyor rey, ab albarà de scrivà de ració, los quals li eren deguts per les missions que havia fetes per manament del dit senyor en cloir una finestra del terrat major del palau del senyor rey, axí com en loguer de maestres e calç e tégoles e altres coses — XV solidos XI diners de Barchinona.¹⁷

És clar així que molt abans de la construcció del Tinell ja hi havia un *terrat major* al qual donaven les finestres d'algunes estances. Malgrat la seva denominació, aquest terrat, situat al nivell sensiblement inferior respecte de l'actual que determina el descrit parament romànic de la façana principal, no cobria, però, tota la caixa estructural, segons que ho manifesta una altra notícia no gaire anterior, del febrer de 1325:

{2.5} Ítem, done a-n Pere Marquet, comprador de la senyora infanta dona Violant, ab albarà de scrivà de ració, los quals li eren deguts per les missions que ha fetes en la obra que, per manament del dit senyor rey, feu fer per cloir lo portxe e fer finestres con hom entra en la cambra del dit senyor en lo palau de Barchinona — CXXXIII solidos X diners barchinonenses.¹⁸

Al capítol següent veurem que, a aquesta nova cambra reial gòtica estrenada per Alfons el Benigne abans del 1329, s'hi accedia per una escala de cargol adossada a l'angle septentrional de la caixa estructural. Deduïm així que, a diferència del sector que donava al *corral* del palau, la crugia posterior continuava llavors vessant aigües al verger mitjançant una coberta en forma de galeria porxada, que el rei manava llavors tancar parcialment amb finestres per incrementar l'espai auxiliar del veí apartament reial gòtic acabat de bastir. Originalment, aquest devia haver estat el sistema de coberta de les dues crugies exteriors del palau romànic, perquè les tècniques constructives del moment encara no havien desenvolupat el sistema de coberta semiplana que va anar difonent, tot i els continus problemes de goteres, la nova arquitectura gòtica. La crugia central podia ser així bastant més alta que les altres dues, per permetre obrir òculs o finestres altes als dos porxos laterals, facilitant la il·luminació i ventilació de les recambres interiors de la segona planta sense

que la pluja hi pogués entrar. Tanmateix, les necessitats d'harmonitzar el llenguatge de façana amb la nova Capella Reial degueren portar a la supressió de la galeria porxada de la crugia anterior, substituïda per aquest primigeni *terrat major* gòtic que va precedir l'actual i que tants problemes causava a la reina Maria.

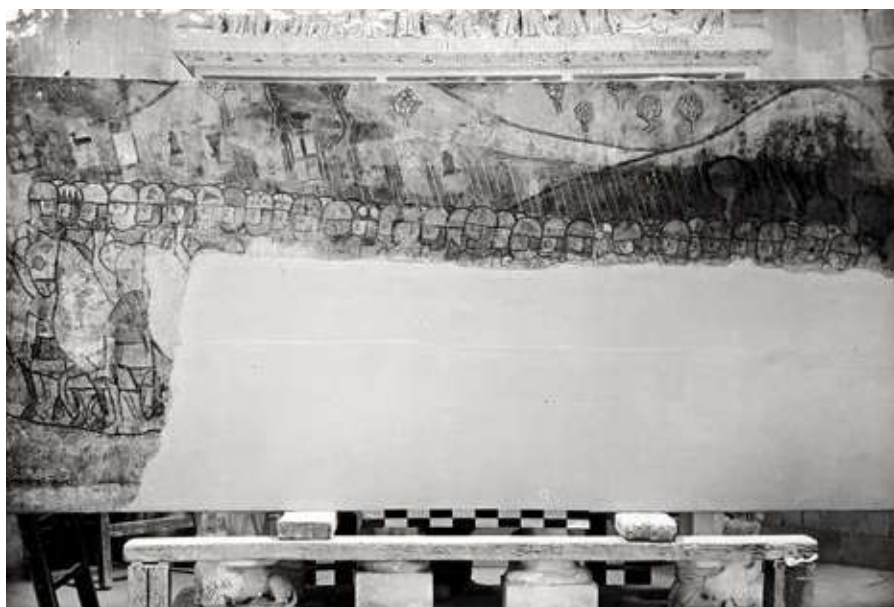
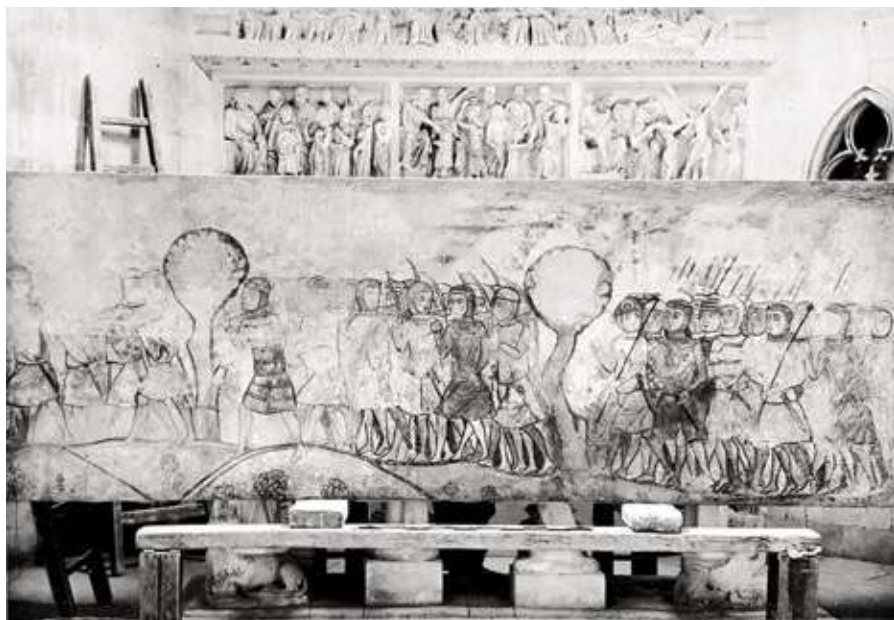
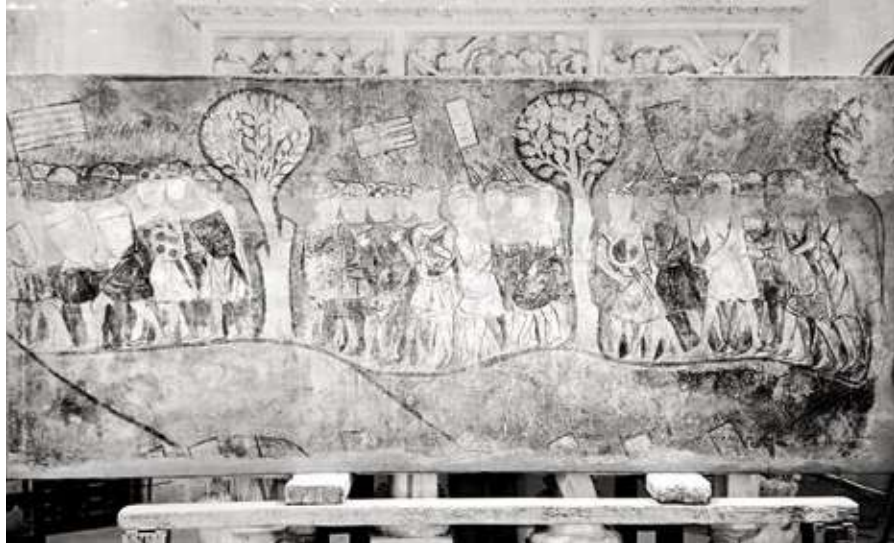
L'aula o cambra major romànica

Davant de l'estructuració en dues plantes de les altres dues crugies, la tercera havia restat reservada, en tota la seva alçada, per encabir la gran sala noble del palau romànic. Devia ser bastant més estreta, però, del que la historiografia havia suggerit fins ara, atès que la seva planta, lleugerament trapezoidal, no podia ser gaire superior als set metres d'amplada mitjana que li deixaven les altres dues crugies i la comentada posició central de la porta vers l'avantcambra. Les fonts de la primera meitat del segle XIV l'esmenten com a *aula* o *cambra major* del palau, i per una notícia de febrer de 1346 transcrita més endavant {7.2}, consta que arribava per ponent fins a la mateixa androna, i que a partir del 1317 se li havia obert a l'angle occidental una porta per comunicar-la amb el recent incorporat Palau de Santa Eulàlia, mitjançant la nova galeria adossada a la caixa estructural. *L'aula* ocupava, doncs, tota la longitud de la crugia, perquè a l'extrem contrari es va localitzar, l'any 1944, el mencionat pany de pintures murals que adornava la cara interna de la seva façana posterior. Dedicades a exaltar la gesta de la conquesta de Mallorca, estaven ubicades damunt de la ja descrita fila de finestres biforades de la façana posterior, i s'iniciaven a uns 260 centímetres del nivell del terra.¹⁹ Atès que la faixa mural, finalment estreta per ser reinstal·lada al Tinell (on encara es pot contemplar), fa uns 5 metres d'alçada, ens ajuda a determinar les proporcions del desaparegut saló noble romànic: uns 28 metres de longitud, uns 7 metres d'amplada mitjana i almenys 7,5 metres d'alçada. Això representa una sala de vora 200 metres quadrats i gairebé 1.500 metres cúbics, proporcions més que notòries per a un palau romànic.

En haver estat aquelles pintures minuciosament descrites i comentades per Anna Maria Blasco, i posteriorment contextualitzades amb la producció coetània per Montserrat Pagès i Paretas, no caldrà que ens detinguem a fer-ho novament.²⁰ Allò rellevant per als nostres objectius és la seva datació i funció. Pel que fa a la cronologia, els especialistes concorden a destacar l'estreta relació que mantenen amb les pintures de la mateixa

▷ FIGURA 2.39 Les pintures murals de l'aula romànica l'any 1944, en haver estat arrencades de la seva posició original per a la seva preservació i exposició. AFB. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera

▷▷ FIGURA 2.40 Pintures murals de l'aula règia romànica. Detall de les tropes d'infanteria. MUHBA. FOTOGRAFIA: Pere Vivas

temàtica localitzades al Palau Berenguer d'Aguilar del carrer Montcada de Barcelona, exhibides al Museu Nacional d'Art de Catalunya. Aquestes van ser datades per Ainaud entre 1285 i 1290, atesa la relació estilística amb les preservades a la Fundació Balmesiana, les quals, en contenir l'escut de Jaume II previ al tractat d'Anagni, hagueren de ser certament fetes abans del juny del 1295.²¹ També s'ha destacat, però, que el dinamisme i la frescor superiors de les pintures del Palau Aguilar podrien indicar una factura lleugerament anterior, de manera que s'ha tendit a datar les del Palau Reial al voltant de l'any 1300.²² Tanmateix, sembla clar que el terme *ante quem* hauria de fixar-se l'any 1298, perquè resulta força inversemblant que la monarquia hagués escollit redecorar l'espai més noble i visible del seu palau amb la temàtica de la conquesta de Mallorca just després que el regne de Mallorca hagués tornat a sortir del control directe dels reis d'Aragó, al qual havia retornat temporalment entre 1285 i aquella data. De fet, l'espectacular redecoració d'aquest espai experimentada a finals del segle XIII ajuda a entendre que l'ambiciosa reforma gòtica empresa per Jaume II a inicis del segle següent, i que podrem estudiar més endavant, deixés de banda l'*aula*. Aquest fet només s'entén si tenim present que ja havia estat profundament actualitzada pocs anys abans.

Finalment, cal destacar que la cronologia de les pintures murals va fer pensar als restauradors contemporanis que llavors també devia haver-se obert el comentat finestral més tardà que presenta la façana posterior de l'edifici vers el seu angle oest. Hem vist que només se'n conservaven els brancals, i que va ser completament reconstruït en neoromànic a partir dels vestigis localitzats per les excavacions en altres sectors de l'edifici. Tanmateix, podrem comprovar a l'apartat corresponent com unes notícies documentals dels primers anys del regnat de Pere el Cerimoniós (quan la vella sala romànica continuava dempeus) fan referència a l'obertura d'un finestral a l'*aula*, a més de a la construcció d'una nova xemeneia {5.13}. En conseqüència, i atès que no es preserven vestigis de cap altre possible finestral baixmedieval en aquell mur, les formes recreades pels restauradors a partir d'elements trobats durant les excavacions del conjunt monumental semblen inadequades per al seu moment de construcció, tot i que han enganyat una part de la historiografia, que ha tendit a comentar-les com si es tractés de la restauració d'una obra original del segle XIII.²³

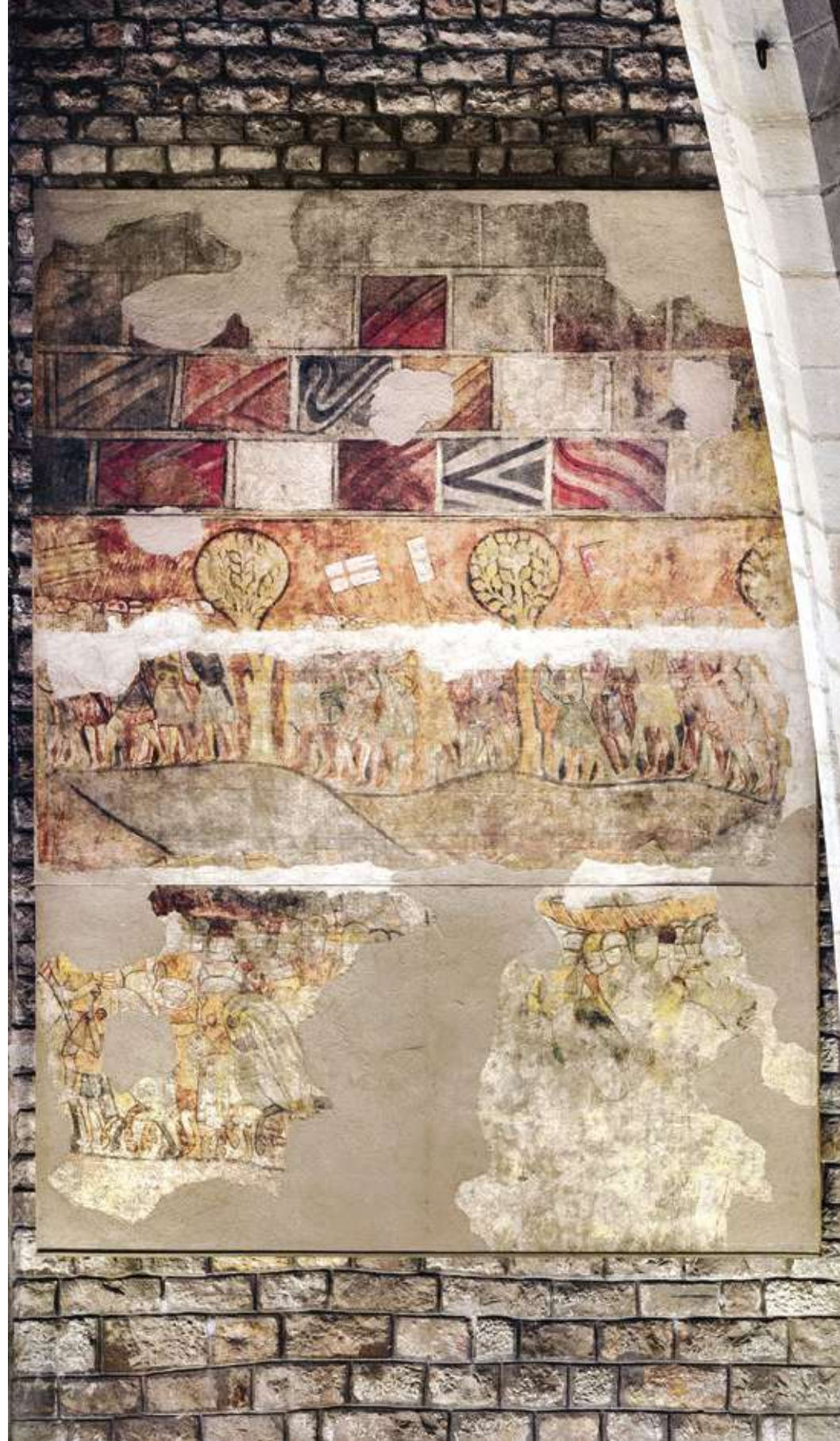

FIGURA 2.41 Les pintures murals de l'*aula* romànica en la seva posició actual, dins del Tinell gòtic. MUHBA. FOTOGRAFIA: Enric Gràcia

La integració de la muralla romana: la capella i la cuina comtals

Segons adés apuntàvem, tant la façana principal com els vestigis arqueològics del subsol proclamen que la crugia anterior del palau romànic es prolongava originalment fins a tocar la muralla romana. La primera de les voltes o volta anterior determinava així un nivell de planta noble deliberadament adoptat per integrar-hi el pas de ronda romà i, amb ell, les estances que oferien a partir d'aquella alçada les torres de la muralla, connectades entre si mitjançant el mateix tipus de voltes de pedra que encara es preserven sota la Capella Reial gòtica, on també perviu un pany de mur romànic integrat al tancament perimetral de la nova església gòtica. Totes aquestes estructures prèvies a l'obra gòtica ja van ser estudiades amb bastant detall durant la intervenció arqueològica duta a terme a la Capella Reial l'any 1989.²⁴ Eduard Riu-Barrera, que hi va participar directament, les ha descrit recentment en els termes següents:

*El temple gòtic ocupa l'espai comprès entre les torres tretze i quinze, ambdues incloses, i els dos llenços intermedis, on s'eleva sobre el nivell aproximat de l'antic pas de ronda i pis principal de les torres. D'aquestes, resten per sobre del cub massís del basament les façanes exteriors, totes senceres en el cas de les torres extremes tretze i quinze, a més de parts molt modificades dels frontis laterals, nord-oest en la primera i sud-est en la darrera. La torre catorze va desaparèixer completament, engolida en alçada per l'obra gòtica, per bé que havia estat incorporada al precedent edifici romànic. La seva façana externa hi quedava integrada enmig del bloc que va resultar d'unir les tres torres amb un parell de grans arcades de mig punt, estrebades en els altres cubs de base. Sobre seu es varen alçar un parell de llenços que s'alineaven amb els frontis de les torres i assolien la seva mateixa alçada, és a dir, de dues plantes. El resultat era un únic bloc cúbic disposat sobre els llenços de muralla i conformat per les tres torres més els dos cossos alçats damunt de les arcades. D'aquesta edificació només es conserven les dues voltes i el mur que s'eleva al seu damunt, però són uns vestigis suficients per deduir-ne la configuració general (...).*²⁵

Tanmateix, tot i ressaltar que la torre tretze tocava el bloc romànic del Palau Comtal, l'autor manifesta que el contacte no implicava necessàriament la pertinença d'aquestes estructures al conjunt àulic. Al·lega en aquest sentit el tradicional error d'ubicació de la capella comtal de Santa Maria, que la historiografia precedent havia tendit a situar a la mateixa àrea que ocupa la Capella Reial. L'autor s'adona encertadament, per primera vegada en tota la tradició historiogràfica sobre el complex palatí, que un document de l'any 1319 relatiu a la construcció de les sales gòtiques de l'arxiu i del tresor reials ho rebut taxativament. En especificar que aquestes noves estances gòtiques

havien estat edificades dins de l'espai ocupat per l'anterior capella, la notícia deixa ben clar que la capella comtal no podia haver coincidit en l'espai amb l'actual temple gòtic, atès que les noves sales d'arxiu i tresor haurien quedat bastides aleshores enmig de la nova Capella Reial.²⁶

La capella de Santa Maria

Que el citat albarà de les despeses de les obres fundacionals de l'Arxiu Reial, ja publicat pel gran Heinrich Finke en les seves famoses *Acta Aragonensia* l'any 1922, hagi passat desapercebut per a la historiografia sobre el palau durant gairebé un segle és tan sorprenent com metodològicament significatiu.²⁷ El transcriurem i estudiarem amb tota atenció al capítol quart {4.86}. De moment, i pel que fa a la capella comtal, bastarà destacar que, en començar el juliol de 1318, les noves sales superposades destinades a l'arxiu i al tresor ja s'havien construït precisament «*en aquell loch on solia ésser la capeyla sua del palau de Barchinona*».²⁸ Acabada l'obra gòtica de la nova Capella Reial de Santa Maria (veurem que la de «Santa Àgata» és una denominació tardana, apareguda com a conseqüència de l'arribada de les relíquies de la santa), l'anterior capella comtal havia esdevingut prescindible, de manera que s'havia pogut donar un ús completament alternatiu al seu espai. La primitiva capella romànica, que també havia estat dedicada a Santa Maria, ja hauria acollit, segons el pare Ribera, el baptisme d'Alfons el Cast l'any 1153.²⁹ És segur, en tot cas, que aquest mateix monarca en va encomanar el culte als canonges de Santa Eulàlia del Camp el juny del 1173:

{2.6} *Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonensium, comes Barchinone et marchio Provincie, ad honorem omnipotentis Dei et gloriose virginis Marie, dono et offero et trado Domino Deo et ecclesie et confratrie Sancte Eulalie de Campo ecclesiam et capellam meam Beate Marie, que sita est in meo palacio civitatis Barchinone, cum omni honore suo (...).*³⁰

Trad.: Jo, Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, a honor de Déu totpoderós i de la gloriosa verge Maria, dono, ofereixo i lliuro al senyor Déu i a l'església i a la confraria de Santa Eulàlia del Camp la meua església i capella de Santa Maria, situada al meu palau de la ciutat de Barcelona, amb tot el seu honor (...).

La idèntica advocació de Santa Maria, heretada originalment per la nova capella gòtica del seu precedent romànic, va donar peu a la comentada confusió pel que fa a la ubicació de la capella romànica des dels temps del mateix pare Ribera, la qual va continuar en la historiografia posterior malgrat els lúcids advertiments que ja va fer Puiggarí en sentit contrari.³¹

En resum, si l'any 1318, inaugurada la nova Capella Reial, l'espai de l'antiga capella romànica podia ser destinat a construir-hi les sales

superposades de l'arxiu i el tresor reials, és obvi que aquell solar no podia coincidir amb una part de la planta de la nova capella gòtica, i que tampoc no podia haver estat una capella exempta d'origen carolingi ubicada al *corral* o pati anterior del palau i enderrocada amb motiu de la construcció de la nova capella gòtica, segons que s'havia proposat alternativament.³² Menys encara podia haver estat situada immediatament als peus del nou temple gòtic, perquè entre la seva nova portada interior i el mur perimetral que tanca l'avantcambra per la banda de llevant hi resta una amplada molt curta, absolutament insuficient per haver pogut encabir les estances superposades i l'escala, per petites que fossin. De la mateixa manera, tampoc resulta factible que hagués restat adossada a la caixa estructural romànica, perquè hauria condemnat o la porta principal del palau o la d'accés a la caixa que ha pervingut.

Com bé apunta el mateix Eduard Riu-Barrera, la primitiva capella comtal només podia haver estat ubicada, per tant, en l'interior d'una torre romana, i excloses per les raons indicades les tres ja integrades a la capella gòtica, només podia tractar-se de la torre número dotze de la numeració tradicional. Ho comencen a ratificar les afrontacions recollides en el contracte notarial de la venda de la meitat d'un cens perpetu sobre unes cases adossades al palau que va fer Martí de Banyeres al seu germà Guillem el 19 de febrer del 1246:

{2.7} *Sit notum cunctis quod ego, Martinus de Bagneariis (...), vendo per me et meos tibi, Guillermo de Bagneariis, et tuis et cui velis totam meam medietatem et totum meum locum, jus, vocem et actionem ipsorum duorum morabatinorum censualium quos michi et tibi dimisit in suo testamento Arbertus de Bagneariis, quondam, pater noster, de quibus morabatinis donat unum Bernardus Vivetes, sappatarius, pro quibusdam domibus quas per me et te tenet in burgo Barchinone, subtus capellam palatii domini regis, terminandis ab oriente in carraria publica, a meridie in tenedone dicti Bernardi Vivetes alodio Guillermi de Villa Caulium, ab occiduo in*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Martí de Banyeres (...), per mi i els meus et venc, Guillem de Banyeres, i als teus i a qui voldrà la meva meitat i tot el meu lloc, dret, raó i acció sobre els dos morabatins censals que ens va deixar, a tu i a mi, en el seu testament el difunt Arbert de Banyeres, pare nostre; dels quals morabatins, l'un el paga Bernat Vivetes, sabater, per unes cases que té per tu i per mi al burg de Barcelona, sota la capella del palau del senyor rei, i que limiten per orient amb el carrer públic; pel sud, amb la propietat del dit Bernat Vivetes en alou de Guillem de Viladecols; per occident, amb la muralla de la

*muro civitatis, a circio in tenedone Raimundi sappatarii, alodio dicti Guillermi de Villa Caulium (...).*³³

ciutat; pel nord, amb la propietat de Ramon, sabater, en alou del dit Guillem de Viladecols (...).

La primera casa, l'ocupada pel sabater Bernat Vivetes, era així una de les cases del carrer *sots lo palau* o de la Sabateria adossades a la muralla romana just «sota la capella del palau del senyor rei», realitat evident per als titulars i per a l'escrivà de la transacció perquè la finestra o finestres (si preservava les romanes) de la capella es veien sobre la seva teulada. Aquesta posició de la capella romànica a l'interior de la torre romana número dotze, la veurem plenament ratificada en estudiar l'evolució de l'Arxiu Reial al capítol quart, atès que s'hi va mantenir intacta per molts segles la seva sala original, construïda i dotada d'armaris d'arxiu l'any 1318 a l'espai que havia estat fins llavors la capella comtal de Santa Maria.

En haver estat encabida en la primera planta de la limitada superfície definida pel perímetre d'aquesta torre de la muralla, podem deduir una part de les seves característiques. Havia de ser una capella de nau única, amb unes mides màximes de 4,5 metres d'amplada per 5,5 metres de llargada, i una alçada inferior als 4 metres, nivell al qual començava el segon pis de la torre. El sostre devia d'estar constituït per un teginat de fusta perquè, ateses les característiques del mur perimetral romà a aquesta alçada, les parets haurien patit per suportar una volta de pedra. A més, si ja hagués estat coberta per una volta romànica, no hauria calgut aixecar-hi la volta gòtica per ubicar-hi l'arxiu i el tresor, l'any 1318. Naturalment, la capella devia tenir el presbiteri orientat a llevant, per rebre la llum del sol pel carrer *sots lo palau*, ja conegut llavors també com a carrer de la Sabateria per la concentració de sabaters al sector que també apunta el document transcrit; l'altre lateral exterior era el septentrional, i foradar-lo per crear-hi l'obertura o obertures principals l'hauria feta innecessàriament fosca i freda. Aquestes modestes dimensions i característiques imposades pel context estructural que l'acollia també expliquen que Jaume II la volgués substituir immediatament per una construcció incomparablement més gran i espectacular, la nova Capella Reial, inaugurada alguns anys abans de la definitiva destrucció de la seva predecessora.

Ignorem quines havien estat les característiques de la decoració de la capella romànica de Santa Maria. Nogensmenys, i tenint present que la immensa majoria de les capelles catalanes del seu temps estaven totalment o parcialment revestides amb pintures murals, convé recordar que l'any 1949, en el context de les obres de recreació de la galeria septentrional del verger, es va recuperar un carreu decorat amb el fragment d'una pintura mural corresponent a un cap nibat. La historiografia ha estat unànime a destacar l'extraordinària qualitat del fragment, ràpidament incorporat a les col·leccions

del museu (MHCB 2.980).³⁴ Tanmateix, des de llavors mai no s'ha arribat a un acord historiogràfic sobre la seva datació, tot i haver-hi coincidència en el rebuig a la datació al segle XIII proposada inicialment des del museu. Per a Carles Mancho i els seus col·laboradors, la comparació estilística i iconogràfica porta a considerar-la una pintura palatina carolíngia del segle IX, tot i reconèixer que la tècnica d'aplicar sobre la sinòpia el blanc de plom com a base d'uns pigments aglutinats amb caseïna està molt més ben documentada per a la pintura romànica que no pas per a la carolíngia, amb exemples tan famosos a la Corona d'Aragó com els murals de Sixena.³⁵ Per a altres especialistes, com Montserrat Pagès, no es pot descartar, en canvi, una datació de la pintura al segle XI.³⁶

Tractant-se d'unes restes pictòriques massa limitades per poder extreure conclusions definitives des de la comparació estilística, un dels elements objectius que pot ajudar a situar-les, a més de l'anàlisi que n'ha pogut determinar les tècniques de realització, és el context del seu descobriment. En la seva obra, Carles Mancho reproduceix la primera fotografia que es va fer del fragment, encara *in situ*, el 4 de març de 1949, i la nota que els conservadors del llavors Museu d'Història de la Ciutat van escriure al darrere:

{2.8} Major, palau (*Patio Norte*).

Interior / Planta piso principal / Galeria inferior vivienda Marés / Piezas de sillarejo con fragmentos de pintura al fresco.

Si bé és cert que aquesta nota pot resultar poc intel·ligible per a qui no està familiaritzat amb el procés de recreació historicista del verger del palau dut a terme als anys quaranta i cinquanta del segle XX, la ubicació de la troballa que s'hi estableix no és, ni de lluny, tan imprecisa com s'ha afirmat. Al contrari, esdevé anormalment concreta per a la seva època quan se situa en el context de les intervencions que generaren el conjunt de fotografies al qual pertany la citada imatge del carreu acabat de descobrir. Estudiades seqüencialment, les fotografies dels treballs palesen que les restauracions de la galeria adossada al Tinell i de l'ala de ponent (que tanca el verger per la banda del carrer dels Comtes) es van dur a terme entre 1943 i 1948; també que als primers mesos de 1949 s'acabaven d'iniciar els treballs de recreació de la façana septentrional del verger, que des de llavors integra l'entrada principal del Museu Marès. Les fotografies {fig. 7.2-4} palesen així com, en començar a picar, s'hi va descobrir una façana de parament uniforme del final del segle XVIII o començament del segle XIX, a diferència del que havia ocorregut en els altres dos costats del verger, farcits de restes estructurals medievals. Avui sabem que es tractava de la façana de la nova Casa de l'Alcaid del Sant Ofici, iniciada l'any 1798 davant la ruïna que amenaçaven les parts antigues del Palau de la Inquisició, i posteriorment fragmentada en pisos de lloguer, segons

expliquen la documentació i els plànols del projecte conservats a Madrid que estudiarem amb més calma al darrer capítol d'aquesta obra {fig. 9.17-18}.³⁷ Per aixecar-la, s'havien arrasat fins als fonaments les estructures prèvies. En conseqüència, com manifesten les imatges d'aquella primavera de 1949 i va reconèixer després el mateix Florensa, en tota aquella façana no es va trobar cap més vestigi medieval que una tira estreta de parament a la part central i alta de l'angle que formava aquesta façana septentrional amb l'ala de ponent del verger. Hi destacava particularment la pilastra que havia sostingut un arc tardogòtic, idèntica a l'altra que també s'havia preservat a la façana oposada, la del Tinell. D'aquesta manera, tota la façana va ser recreada a partir d'aquells mínims vestigis.³⁸

Les imatges de les fases finals de l'operació encara tornen a venir en la nostra ajuda, en mostrar que alguns dels citats carreus antics que hi havia sota la pilastra del segle XV van ser finalment extrets, per travar-hi amb més solidesa l'obra de la galeria recreada, la qual sosté des d'aquell moment la terrassa que va pertànyer a l'apartament destinat a Frederic Marès. Prenen així plena significació les notes dorsals de la fotografia que ja hem transcrit: el carreu va ser trobat i extret de la cara interna de la façana septentrional del verger. Havia format part de l'estreta i única tira de parament medieval, de la qual es van extreure els carreus al nivell del pis principal, just als peus de la pilastra tardogòtica. Per això mateix, a la fitxa manual corresponent a la peça, un dels conservadors del Museu va cancel·lar posteriorment la referència general a les obres de restauració del Tinell i va afegir que la pintura havia estat trobada en «*la parte superior del actual Museu Marés, junto a la arcada gòtica*».

La citada ubicació, protegida tant de les inclemències del temps com de les humitats dels murs de la planta baixa, permet entendre que un fragment de pintura mural adherit a un carreu de pedra hagi pogut sobreviure tants segles en un estat de conservació bastant acceptable. Si ens hem aturat tant, però, a escatir la història de la seva trobada en aquest apartat dedicat a la capella comtal és perquè la ubicació també ens aporta el marc cronològic més probable de la seva reutilització. En ser descobert a l'àrea integrada al Palau Major arran de la cessió episcopal del 1317, i severament reestructurada a partir de llavors, segons que tindrem ocasió d'estudiar al capítol setè, esdevé molt poc probable que la peça hi hagués pogut ser integrada abans de l'erecció de les galeries de la planta baixa del verger, ordenada per Jaume II arran de l'annexió. I atès que aquestes obres van coincidir en el temps amb l'enderrocament de la capella comtal per a la construcció de les citades sales gòtiques de l'arxiu i del tresor al seu lloc, resulta bastant versemblant que el carreu en qüestió pogués provenir de l'enderroc parcial de la capella comtal romànica continguda en la torre romana número dotze. No caldria així pressuposar

FIGURA 2.42 Fotografia del cap nibat presa *in situ* l'any 1949, abans de la seva extracció. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

una complexa cadena de reutilitzacions per enllaçar uns contextos carolingis palatins o catedralicis completament amortitzats a mitjan segle XI amb la descrita estructura baixmedieval en la qual va ser localitzat el carreu. Lliguen bé, a més, amb aquesta possible procedència del parament superior de la torre romana que contenia la capella comtal tant l'escairat força regular com les mides del carreu (29 × 19 × 16 cm), els quals semblen tenir ben poc a veure ni amb el desbastat irregular del parament del tardoantic Palau del Bisbe i dels palaus comtals preromànic i romànic ni amb els grans carreus regulars usats per aixecar la catedral romànica de Barcelona (40 × 50 cm de mitjana).³⁹ Aquesta probable procedència de la capella comtal romànica de Santa Maria també podria explicar, alhora, la iconografia religiosa, l'excepcional qualitat artística, el tipus de tècnica pictòrica tan comuna del període romànic i

FIGURA 2.43 Detall del carreu amb la pintura del cap nibat. MUHBA

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA:		SERVICIO DE EDIFICIOS ARTISTICOS Y ARQUEOLOGICOS		
LUGAR: MAJOR - Palau				
<i>Patio Norte</i>				
Núm. Clavé	Núm. Fotografía	Fecha del Negativo	PROCEDENCIA	Autor
1486	1486	- 4 MAR. 1949	SERVICIO DE EDIFICIOS ARTISTICOS Y ARQUEOLOGICOS	RTBERRA
OBJETO: <i>Interior (Planta, piso principal) Galería inferior, vivienda Martí.</i>				
Estilo:		Siglo:		Año:

FIGURA 2.44 Fitxa descriptiva de la imatge del cap nibat *in situ* elaborada pel Servei d'Edificis Artístics i Arqueològics (SEAA). Confirma les dades sobre la posició original apuntades pels conservadors del museu al dors de la còpia que preserva el MUHBA. AFB

l'escassa relació amb la resta de la producció local catalana del segle XI, atès que podria haver estat encarregada a un pintor forà. Resta, doncs, plenament oberta la qüestió de la seva datació en atesa de futurs avenços en la recerca.

La cuina comtal

De la mateixa manera que l'albarà de construcció de les sales gòtiques de l'arxiu i del tresor permet situar inequívocament l'antiga capella comtal en la torre romana número dotze, una altra notícia, encara més antiga i famosa, hauria d'haver permès designar, des de fa molt de temps, les descrites estructures romàniques integrades en les bases de la Capella Reial o Capella de Santa Àgata. Ja hem vist al capítol anterior que els acords de repartiment de la ciutat entre els germans Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II de l'any 1079 {1.8} recullen, entre d'altres propietats en distribució, un conjunt de cases i solars adossats a la muralla romana per la seva cara exterior que definien per aquell costat el nou carrer *sots lo palau*. Entre les «*domibus qui sunt subtus palatium comitale*» que s'hi citen, n'hi havia unes a les quals cap historiador del palau tampoc no sembla haver parat atenció: es tractava de «*ipsas domos ubi habitat Iozbert et Arluwinus, pistor, qum ipso femoral qui est subtus ipsam coquinam comitale*». Si el femoral que limitava amb la cara exterior de la muralla romana estava ubicat «sota la cuina comtal», això significa que aquesta ja estava situada aleshores al nivell del pas de ronda i de la part buida de les torres romanes, perquè tot el cos inferior de la muralla i de les torres en qüestió era completament massís. Per descomptat, la cuina comtal difícilment podia haver estat ubicada en aquesta posició elevada abans que la primera volta romànica hagués adoptat l'alçada del pas de ronda per determinar el nivell de planta noble de tot l'edifici comtal romànic. S'intuïa des de fa temps que l'operació s'havia dut a terme per incorporar les torres romanes al palau. Ara comencem a entendre que era per destinar-les a dues funcions primordials en el complex palatí: les de la capella i la cuina comtals, respectivament. Capella, cuina i *aula* van poder quedar situades així en una mateixa planta. En el primer cas calia per raons de circuit cerimonial; en el segon, per evitar que el servei de banquets a l'*aula* hagués de fer-se pujant i baixant escales.

Naturalment, i a diferència del que ocorria amb la capella comtal, els escassos 25 metres quadrats que podia proporcionar una sola torre romana no bastaven per a una cuina que necessitava estar dotada d'elements com una gran xemeneia, el forn, els rebosts, etc. Per això havia calgut bastir-hi els cossos intermedis sobre voltes que han perviscut i que hem vist descriure amb tanta precisió a Eduard Riu-Barrera. El testament d'un levita barceloní anomenat Berenguer ens confirma que, en efecte, el 9 de novembre de l'any 1077 les citades arcuacions ja havien estat construïdes:

{2.9} (...) *Et concedo ad filiiis meis supra scriptis ipsas meas domos, qui sunt subtus archos palacio comitale (...).*⁴⁰

Trad.: (...) I concedeixo als meus fills les cases que tinc sota els arcs del Palau Comtal (...).

Segons que hem anat veient, cap altra de les façanes del Palau Comtal tenia voltes que poguessin sobresortir per damunt de les cases adossades, d'aquí la denominació específica de carrer *sots lo palau* que va adoptar en principi la nova via pública coneguda posteriorment com el carrer de la Sabateria o Tapineria. Els cossos intermedis sobre voltes van servir així per integrar la superfície de les torres romanes tretze i catorze i el pas de ronda que unia la torre catorze amb la torre quinze. Fins a la construcció de la Capella Reial va perviure íntegrament, però, el cos superior de la torre quinze com una estructura independent aliena a la cuina. Això és clar perquè, com hem vist al capítol anterior, la citada torre quinze, que conté la sagristia de la capella i en suporta el campanar, va ser cedida per Jaume I al veguer de Barcelona, Pere de Castellassol, l'any 1246 {1.34}, i després tornada a adquirir a na Palau, l'any 1302 {1.35}, per aixecar el campanar gòtic. Per descomptat, la seva alienació temporal difícilment s'hauria pogut produir si ja hagués estat directament incorporada a la cuina romànica. L'alienació del Reial Patrimoni en aquell període també ajuda a entendre que, poc després, quan es va generar la llegenda de la distribució de les torres i portes de la muralla per Guifré el Pilós, inclosa en el *Llibre dels reis*, encara fos fresc el record que les torres tradicionalment vinculades al palau havien estat quatre i no cinc: la del verger (onze), la que contenia la capella comtal (dotze) i les dues integrades en la cuina comtal (tretze i catorze).⁴¹

La pervivència de la torre quinze com a estructura independent fa pensar que l'operació d'enderrocament de les cares interiors de les torres romanes tretze i catorze es podria haver produït arran de les obres de la Capella Reial, en la transició del segle XIII al segle XIV. La nova muralla medieval en construcció anul·lava llavors definitivament qualsevol possible utilitat defensiva de la part superior de les torres romanes. Si l'obra romànica hagués conformat la cuina com una cadena d'estances més curtes (dins de les torres) entre d'altres intermèdies de doble longitud aixecades sobre el pas de ronda i les arcades adossades, s'hauria pogut obtenir una estructura bastant adient per encabir la cuina i els rebosts i d'altres espais auxiliars, alhora que s'hauria preservat el potencial defensiu del pis superior de les torres, en cas de necessitat. Aquesta solució sembla entrar en conflicte, però, amb un paviment de calç sobre terra barrejada amb calç i premsada documentat per l'excavació arqueològica tant a la torre tretze com sobre la volta construïda entre aquesta torre i la següent.⁴² Per la seqüència estratigràfica, bé podria correspondre a la

pavimentació romànica de la cuina. Tanmateix, en haver quedat trinxat per les estructures gòtiques posteriors, els resultats sobre la seva possible continuïtat o discontinuïtat (cas que haguessin perviscut els laterals de les torres tretze i catorze) tampoc no van poder ser concloents. D'una manera o d'una altra, amb l'operació d'unir aquestes torres amb voltes, el Palau Comtal havia ençetat una dinàmica que va ser imitada de seguida en altres parts de la muralla.⁴³

De la pervivència de les cases ubicades sota les arcades palatines al segle XI, amb la consegüent estabilitat del sector al llarg de la centúria següent, ens continuen informant un parell de notícies documentals posteriors. La primera i més interessant figura en un establiment emfitèutic del 12 d'abril de 1160. L'objecte de la transacció eren

{2.10} (...) *ipsas domos cum solis et suprapositis, gutis, stillicidiis, foveis, januis, hostiis, cloacis, et cum ingressibus earumque egressibus, quas habetis constructas in burgo Barchinone, ad orientalem plagam subtus archus nostri palatii, in quo loco solebat habere femoral (...).*⁴⁴

Trad.: (...) les cases amb els sòls i el que hi ha a sobre, les canaleres, els desguassos, les fosses, les portes, els portals, les clavegueres, amb les seves entrades i sortides, que teniu construïdes al burg de Barcelona, a la part oriental, sota els arcs del nostre palau, al lloc on hi solia haver un abocador (...).

Descobrim així que, per aquelles dates, la pressió urbanística i les necessitats econòmiques del comte havien portat a ocupar amb cases fins i tot el solar de l'antic femer ubicat sota la cuina comtal, al qual es devien llençar inicialment les seves escombraries. Construïda la casa a càrrec del nou propietari —la qual només tenia planta baixa i un sol pis superior, com la resta de les obrades en el sector—, el comte li atorgava l'establiment, a canvi de la compensació econòmica corresponent. Indirectament, la notícia torna a posar en relleu que, quan els documents medievals parlen de cases «sota els arcs» del palau, es refereixen invariablement a les cases del costat adossat a la muralla romana del carrer *sots lo palau*, és a dir, de l'actual carrer de la Tapineria. Aixecades sobre el que havia estat el vall de la muralla romana, se situaven més de 5 metres per sota del nivell històric de la Plaça del Rei. Era una realitat ben literal, doncs, que es trobaven «sots lo palau» o «sota els arcs del palau». Una altra notícia, del 15 de març de 1184, insisteix en la persistència d'aquelles cases adossades:

{2.11} (...) *que sunt juxta murum civitatis versus orientem, subtus palacium domini regis, in burgo Barchinone (...).*⁴⁵

Trad.: (...) que són al costat de la muralla de la ciutat, cap a orient, sota el palau del senyor rei, al burg de Barcelona (...).

La datació: el palau de Ramon Berenguer I

Descrites i redefinides d'aquesta manera les característiques estructurals del primitiu Palau Comtal romànic, podem afrontar amb una base bastant més sòlida la problemàtica relativa a la seva datació, la qual ha estat objecte de certa controvèrsia historiogràfica des del seu mateix redescobriments. Agustí Duran i Sanpere i Adolf Florensa no van dubtar a situar les restes al segle XI.⁴⁶ Ainaud, Gudiol i Verrié van proposar, per contra, una datació al segle següent, la qual ha estat recollida per una part de la historiografia posterior.⁴⁷ Tanmateix, l'únic motiu al·legat pels autors per datar l'edifici al segle XII és la notícia del *Llibre dels fets* de Jaume I que descriu la reunió de les Corts a Barcelona, l'any 1228:

{2.12} *E aquell dia, en lo qual nostra cort havíem manada, fom en Barcelona nós e l'arquebisbe e els bisbes e els rics hòmens aitambé. E quan venc en l'altre dia, que la cort fo justada, foren tots al nostre palau antic, lo qual lo comte de Barcelona féu bastir.*⁴⁸

Al marge de la sempre limitada fiabilitat dels texts cronístics per a una matèria com la que tractem, Ainaud, Gudiol i Verrié van interpretar gratuïtament que el personatge invocat al passatge en qüestió havia de ser Ramon Berenguer IV. En realitat, el text no especifica ni el nom ni l'ordinal del comte al qual s'estava referint el monarca, si és que Jaume I realment estava pensant en algun dels seus predecessors en concret. La base per sostenir la datació al segle XII sempre ha estat, doncs, ben feble, més encara quan entra en contradicció amb la denominació de «*palau antic*» usada pel rei en el mateix passatge. Aquesta indica una percepció de desfasament estètic difícilment justificable en un edifici que, d'haver estat aixecat per Ramon Berenguer IV, hauria tingut per aquelles dates poc més de mig segle de vida. Tanmateix, als darrers anys, Julia Beltrán de Heredia ha tornat a reivindicar el precedent de l'argumentació d'Ainaud, Gudiol i Verrié per situar la construcció de l'edifici al principat de Ramon Berenguer IV (1131-1162). L'autora va considerar que l'ocupació d'un sector tan important del primitiu Palau del Bisbe com el descrit encaixava millor quan el prelat ja disposava d'una nova residència episcopal, tot afirmant que la primera notícia documental del nou Palau Comtal era de l'any 1164.⁴⁹

Hem vist, però, que el trasllat del bisbe es venia preparant des d'almenys l'any 1078, i que es devia a la més que probable pressió creixent d'uns comtes que havien consolidat la seva supremacia política sobre la figura del bisbe, segons posava en relleu la mateixa acta de consagració de la catedral romànica del 1058. També hem anat analitzant un conjunt de documents de la segona meitat del segle XI que ens parlen d'un complex palatí de representació

política ben articulada al voltant d'una cort comtal físicament segregada de la resta del seu entorn urbà. Hi podem afegir ara les referències a reunions perfectament comparables a la citada convocatòria de Corts per Jaume I des d'inicis dels anys seixanta del segle XI. Una, recollida per les mateixes *Gesta comitum Barcinonensium*, ja situa al Palau Comtal de Barcelona l'aprovació del nucli primigeni dels Usatges per una assemblea de magnats presidida per Ramon Berenguer I:

{2.13} *Hic denique comes famosissimus suum optans dominium decorare, coram Vgone cardinali et legato Romano ac suis plurimis magnatibus, intra Barchinonae palatium, supradictorum consilio et assensu, propria quaedam instituit iura, quae Barchinonae Vsaticos nuncupamus, mandavitque ut his constitutionibus omnes comitatus sub Barchinonensis comitatus imperio regerentur.*⁵⁰

Trad.: Aquest comte famosíssim, volent il·lustrar el seu domini, davant d'Hug, cardenal legat de Roma, i de nombrosos magnats seus, dins del palau de Barcelona, amb el consell i assentiment d'aquests, va instituir uns drets propis, que anomenem Usatges de Barcelona, i va ordenar que tots els comtats sota el domini del de Barcelona es regissin per aquestes constitucions.

De la mateixa manera, consta que l'any 1061 també hi va tenir lloc un arbitratge comtal solemne davant d'una altra assemblea de magnats, per solucionar el conflicte entre l'abadessa de Sant Pere de les Puel·les i uns particulars:

{2.14} (...) *Et hoc fuit factum in palatio Barchinone coram dompno Reimundo comite et ceteris ydoneis viris (...).*⁵¹

Trad.: (...) I això fou fet al palau de Barcelona, davant del senyor comte Ramon i de certs homes idonis (...).

El comte que esmentava Jaume I en la seva crònica podria ser més aviat, doncs, el mateix Ramon Berenguer I a qui fan referència aquests dos precedents que no el pressuposat Ramon Berenguer IV. Alguns anys més tard, Ramon Berenguer III també hi celebrava assemblees de natura semblant, com la que va presidir, junt amb el seu fill Ramon, el 8 d'abril de l'any 1115.⁵² Resulta evident, doncs, que la condició d'edifici noble d'autorepresentació del poder comtal ja s'havia assolit molt abans de l'inici del principat de Ramon Berenguer IV.

En resum, el criteri inicial de la comparació de les finestres retrobades en les façanes longitudinals de la caixa estructural amb possibles equivalents localitzables en l'art català representava i representa un mètode incomparablement més fiable i objectiu que no el recurs a les citacions cronístiques. Com adés apuntàvem, la conclusió que se'n desprèn és clara i significativa:

les característiques de les finestres palatines pervingudes eren i són gairebé idèntiques a les que presenten altres complexos arquitectònics catalans del segle XI, mentre que ni lligaven ni lliguen amb la producció arquitectònica barcelonina del segle XII, segons ha continuat defensant una altra part significativa de la historiografia sobre el complex palatí.⁵³ Al exemples ja citats, cal afegir, per l'extrema proximitat física, la comparació amb les finestres romàniques biforades d'àbac mensuliforme recuperades anys enrere en el realçat directe de la muralla romana (encara sense arcada adossada) al que ara és la Casa de la Pia Almoïna, les quals havien pertangut a la citada mansió de la Corríbia propietat dels Castellvell des de moltes dècades abans de l'any 1134, quan es va iniciar el procés d'integració a les propietats de la canònica descrit al capítol anterior {1.62-66}.⁵⁴

Als trets de les finestres preservades a les façanes longitudinals, s'ha d'afegir igualment la recuperació d'un conjunt de peces estructurals de pedra tallada que apareguren en la fase final de l'excavació de les voltes romàniques l'any 1955, tot i que no van rebre registre d'entrada a les col·leccions del museu fins a l'any 1964.⁵⁵ Hi destaquen dos capitells força interessants, els inventariats com a MHCB 7.645 i 7.647. La historiografia dels anys centrals del segle XX va tendir a classificar les dues troballes dins la tipologia dels coneguts com a «capitells califals», i a datar-los tots dos, en conseqüència, al segle X. Tanmateix, posteriorment s'ha puntualitzat que, de califal, en

FIGURA 2.45 Capitell califal (7.645) i capitell romànic (7.647), descoberts en les excavacions de les voltes romàniques del Palau Major als anys cinquanta del segle XX. MUHBA. FOTOGRAFIA: Pere Vivas i Jordi Puig

realitat només n'hi ha un, el núm. 7.645; també que la dita tipologia es va continuar produint fins a l'any 1030 aproximadament, raó per la qual podria haver arribat a Barcelona arran del saqueig català de Còrdova de l'any 1010 i haver estat ubicat al palau encara més tard.⁵⁶ Per contra, sobre el segon, el núm. 7.647, s'ha pogut escatir que aquest tipus de capitell de pedra sorrenca decorat amb fulles d'acant i amb un àbac organitzat en daus no està relacionat amb els capitells califals com l'anterior, i que té diversos equivalents catalans datables ben entrat ja el segle XI.⁵⁷ A més, el capitell es va trobar amb un tros de fust i una base de columna de la mateixa pedra, incorporats per això a les col·leccions del museu com a MHCB 7.646 i 7.648, respectivament. Esdevé força probable així que es tracti de peces integrades d'alguna manera en les estructures del palau romànic del segle XI, i que a partir de 1359, en ser enderrocat aquest per bastir el saló gòtic, haguessin esdevingut reble reaprofitat en la fonamentació dels contraforts gòtics de la nova sala.

Són, en tot cas, les referències documentals a les arcades entre torres que ja suportaven la cuina comtal als anys 1077-1079 {cf. 1.8 i 2.9} l'entrebanc més contundent i definitiu per a una possible datació del Palau Comtal al segle XII. Si no acceptem que l'any 1079 ja estava plenament construïda la caixa romànica pervinguda, amb les seves dues grans voltes a la planta baixa, llavors estem afirmant indirectament que un palau previ que ja tenia la planta noble situada al nivell del pas de ronda romà va ser enderrocat fins als fonaments per aixecar-ne un altre que reaprofitaria només les seves bases perimetrals de fonamentació, malgrat acabar fent exactament el mateix que havia fet el precedent. Per a més sorpresa, el nou edifici del segle XII hauria enderrocat les primeres arcades romàniques que ja suportaven la cuina comtal als anys 1077-1079, per acabar reproduint-ne, en la mateixa precisa posició, unes altres d'idèntiques destinades a la mateixa funció. Per extensió, s'estaria afegint que el nou edifici del segle XII, amb estructuració vertical igual a la construcció precedent, hauria estat construït mantenint el mateix estil romànic llombard ja sorprenentment bast i arcaïtzant per als gustos de la Barcelona del moment.

Si tot plegat esdevé bastant absurd, una datació de l'edifici al segle XII encara afegeix el problema addicional de deixar-nos sense marge evolutiu per encabir la successió de formes romàniques incomparablement més evolucionades que presenten alguns capitells recuperats en les excavacions del complex palatí dels anys trenta i quaranta del segle XX, atès que alguns tenen bessons barcelonins datats a partir de mitjan segle XII. Com a conseqüència de tot plegat, l'any 1077 comença a convertir-se en un terme *ante quem* força fiable per a la construcció del Palau Comtal romànic, i en un terme *post quem* igualment sòlid a partir del qual podem anar escalant els materials romànics palatins de cronologia clarament posterior.

Testimonis d'intervencions als segles XII i XIII

En efecte, les intervencions de recuperació, consolidació i restauració del Tinell i de les galeries del verger del palau dutes a terme entre 1936 i 1943 van recuperar un seguit de peces estructurals tallades en pedra. En va deixar testimoni un grup de fotografies preses l'any 1945 per a l'Oficina de Estudis de la Comisión Técnica Especial de Urbanismo.⁵⁸ Els primers materials documentats per aquestes imatges no van ser donats d'alta, però, a les col·leccions del museu fins al desembre del 1952, bastants anys després que alguns ja haguessin servit com a models de referència per tallar les reproduccions contemporànies instal·lades als finestrals palatins recreats pels restauradors entre 1943 i 1945. D'altres encara serien inventariats molt més tard, i una part important no degué arribar a ingressar mai als magatzems del museu. En conjunt, hi hem pogut reconèixer els actuals números d'inventari MHCB 2.602, 2.604, 2.607, 2.609-2.611, 9.149, 10.818-10.819, 16.285-16.289, 45.397 i 45.455. La resta de peces mostrades per les fotografies no s'han pogut localitzar entre les col·leccions actuals.

D'altra banda, no totes aquestes peces semblen correspondre al Palau Reial pròpiament dit. Al segle XVIII, les monges de Santa Clara, ja passades a l'orde de Sant Benet, van instal·lar el seu monestir a les parts de l'antic Palau Reial no ocupades per la Inquisició, que la monarquia els acabava de cedir en compensació a l'expropiació del monestir original per aixecar la Ciutadella.⁵⁹ Segons que anirem veient als capítols posteriors, les obres de condicionament del nou monestir van incloure la construcció de l'església de Santa Clara dins del que havia estat el gran saló gòtic del palau, conegut popularment aleshores com la Sala del Borboll. Per estalviar en adquisició de pedra i rajola nova, les monges en van fer portar de les ruïnes del primitiu monestir de Santa Clara (claustre inclòs) i de Sant Pere de les Puel·les.⁶⁰ Les peces de pedra tallada que havien quedat deteriorades pels bombardeigs i per l'enderrocament final també van ser reaprofitades com a material de construcció. Probablement, doncs, alguns dels capitells fotografiats el 1945 no provenien del Palau Reial pròpiament dit, sinó de les estructures afegides per transformar-lo en el nou monestir de Santa Clara. De fet, semblen idèntics al que ja conservava el Museo Provincial de Antigüedades l'any 1888, localitzat durant unes excavacions prèvies a la Ciutadella, i comparteixen motiu i tècnica amb els capitells del claustre del monestir de Santa Clara preservats al Museu Marès.⁶¹

En aquestes circumstàncies, i atès que no es conserva cap memòria detallada de les intervencions que ens indiqui la localització precisa de cada troballa, ens hem de refiar del criteri d'Adolf Florensa i d'Agustí Duran i

Sanpere. Ells, que van seguir els treballs de prop, saben quins materials havien sortit dels murs medievals i quins altres de les estructures del segle XVIII. Resulta significatiu, en conseqüència, que decidissin descartar els capitells que presenten el motiu de la flor al centre de les cares com un dels models de referència a replicar pels picapedrers. És cert que també van descartar els capitells palatins que consideraren anteriors al segle XIII, però en aquest cas era ben lògic, atès que no lligaven amb els trets característics dels grans finestrals que havien descobert als murs medievals i que pretenien reconstruir. A la fi, van ser sis els models de capitells palatins documentats per aquelles imatges que, per les seves proporcions similars, van fer reproduir fidelment: el model de dues rengleres de fulles de calicles punxeguts (2.609) va ser usat a la primera finestra de la façana de la Plaça del Rei, la situada just sobre la porta del Mestre Racional; el decorat amb el motiu de les pinyes (2.602), a la segona finestra de la façana interior o del verger de l'antic edifici de les sales de l'Audiència Civil, actualment ocupat pel Museu Marès; el de dos cossos de fulles als angles (2.604), a la finestra més propera a la Plaça de Sant Iu de la façana al carrer dels Comtes del citat edifici de les sales de l'Audiència; l'altre semblant, però amb les fulles superiors centrades a les cares en lloc dels angles (45.455), a la finestra següent de la mateixa façana, sobre el que va ser en el seu dia la porta de la Inquisició; el de dos cossos de puntes de fulla de falguera (original no localitzat) a la finestra de la galeria

FIGURA 2.46 Capitells tardoromànics i gòtics recuperats gràcies a les excavacions de 1944-1945. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

del Tinell; l'últim de la fotografia i més deteriorat (original no localitzat), a l'última finestra de la citada façana de les sales de l'Audiència al carrer dels Comtes. Per a la decoració de tots els àbacs que els culminen, es van fer servir els dos models també documentats en una de les citades imatges: el de fulles de calicles punxeguts (no localitzat) i el dels entrellaçats que dibuixen cintes de doble estria (tampoc no localitzat, però semblant al MHCB 7.659). Aquest darrer motiu també estava documentat al palau per un setè model de capitell no inclòs a les fotografies de 1945, però igualment integrat l'any 1952 a les col·leccions del museu, el MHCB 2.606. Tot i ser gairebé idèntics, aquest capitell no s'ha de confondre ni amb el que ja conservava el Museo Provincial de Antigüedades des d'abans del 1888 ni amb el fotografiat a inicis del segle xx a la finestra d'una casa de la Plaça d'en Caçador.⁶² Ambdós mantenien el collarí, que el preservat al MUHBA ha perdut completament. La millor prova que el capitell 2.606 del MUHBA també havia estat recuperat al Palau Major és que aquest motiu va ser reproduït als tres finestrals restants recreats al complex palatí pels restauradors: el central de la Plaça del Rei, el primer de la façana interior o del verger de l'edifici de les sales de l'Audiència i el tercer de la façana exterior o del carrer dels Comtes del mateix bloc ocupat actualment pel Museu Marès. Per la seva banda, el capitell del Museo Provincial bé podia provenir igualment del Palau Reial, atès que havia estat cedit per l'Acadèmia de Bones Lletres, la qual havia

rescatat tots els materials que havia considerat més interessants durant l'enferrocament de l'avantcambra l'any 1837, inclosos capitells i impostes medievals.⁶³ D'aquesta manera, en reproduir només els dits set models de capitell i replicar l'últim en més d'una finestra, els responsables de la restauració ens indicaren que la resta dels capitells similars inventariats junt amb aquests capitells palatins l'any 1952 no devien procedir d'estructures originals del Palau Major. No debades, sabem que alguns havien aparegut a les torres romanes del sector ocupat per la Casa Padellàs o en llocs encara més distants, com la plaça de braus del Torín, malgrat que es van anotar tardanament informacions equivocades a les seves fitxes.⁶⁴

Ara bé, de la mateixa manera que Adolf Florensa i Agustí Duran i Sanpere ens van clarificar per la via comentada quins dels capitells localitzats mereixien la consideració de capitells palatins segons el seu criteri, també fomentaren la nostra confusió, en presentar-nos com a sincrònics un conjunt de models amb ornamentació corresponent a cronologies diverses. Per si això fos poc, els van sobreposar, a més, unes llandes romàniques de mig punt pròpies dels segles XII i XIII, les quals mai no apareixen documentades a les fotografies de 1945 ni tenen cap representant a la col·lecció del MUHBA. D'aquesta manera van emmascarar, sense pretendre-ho, una part rellevant de la vida evolutiva del palau, més encara quan alguns autors han pres per originals preservats *in situ* les còpies ubicades discrecionalment als finestrals

FIGURA 2.47 Altres capitells, bases, àbacs i elements escultòrics palatins recuperats per les excavacions de 1944-1945. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

recreats.⁶⁵ Incorrectament considerats així com un conjunt històric coherent, la historiografia no ha qüestionat la seva datació al regnat de Jaume I, atès que es coneixia la notícia de l'avançament de 5.000 sous que l'aljama de jueus de Barcelona havia fet al monarca, el 5 de juliol de 1271, amb motiu d'unes obres al Palau Reial («*ad opus palatii nostri Barchinone*» {2.15}).⁶⁶ Tanmateix, els capitells de les pinyes (2.602) i dels entrellaçats (2.606) tenen equivalents catalans perfectament datats entre mitjan segle XII i les primeres dècades del segle XIII, de manera que podrien correspondre en realitat a obres dutes a terme sota els principats de Ramon Berenguer IV, Alfons el Cast o Pere el Catòlic. La resta dels reproduïts als finestrals recreats són, en canvi, capitells sensiblement posteriors, amb patrons ornamentals ben documentats a la ciutat en la transició del segle XIII al segle XIV i, per tant, corresponents a la primera gran reforma gòtica de l'edifici, la de Jaume II.⁶⁷ Pots, doncs, els finestrals originals que els contenien ja havien estat culminats per llindes gòtiques lobulades, en lloc de les llindes de mig punt recreades pels restauradors, segons veiem a les finestres del coetani campanar de la Capella Reial. Entremig caldria situar els citats números 2.607 (pròxim, però no coincident, amb el que Carreras i Candi va localitzar al carrer de Na Avellana) i 2.611 (molt semblant als que trobem al pati del Palau Episcopal i al claustre de Sant Pau del Camp), que no van ser reproduïts als finestrals perquè no s'ajustaven al que hi convenia. Esculpits ben entrat ja el segle XIII, aquests dos darrers capitells sí que podrien correspondre als treballs de reforma duts a terme per iniciativa de Jaume I amb els esmentats 5.000 sous dels jueus barcelonins, una quantitat bastant elevada per haver-hi pogut finançar alguna intervenció significativa.⁶⁸

En tot cas, la manca gairebé absoluta de documentació sobre els dos-cents anys llargs que separen el primer esment de les estructures de la cuina comtal sobre la muralla romana i la pujada al tron de Jaume II, sumada a l'enderrocament al segle XIV de tot el que hi havia dins la caixa estructural per damunt del nivell de voltes, impedeixen aportar informació més concreta sobre l'abast i les característiques de l'evolució de l'edifici en aquell període. Els escassos documents localitzats només permeten constatar que, almenys pel que fa al segle XIII, es van anar fent en tots els regnats treballs puntuals de manteniment i adequació dels quals no podem determinar l'abast.⁶⁹

1. RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 193.

2. AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catálogo monumental de...*; DURAN i SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 252-253; ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 17-18, i RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 193.

3. Francesca ESPAÑOL i Joaquín YARZA, *El Romànic català*, Barcelona, Caixa Manresa / Angle editorial, 2007, pàg. 16-17 i 88-89.

4. DURAN i SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 252-253, i Antoni PLADEVALL, Joan-Albert ADELL i Francesca ESPAÑOL, *El monestir de Sant Sebastià dels Gorgs*, Barcelona, Artestudi, 1982, pàg. 25-39 i 154-167.

5. RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 192.

6. [Agustí DURAN i SANPERE], *El antiguo Palacio Real y el Salón Mayor o de los Paramentos*, Barcelona, Ajuntament, 1943, pàg. 5.

7. RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 191.

8. Adolfo FLORENSA FERRER, *Conservación y restauración de monumentos históricos (1954-1962)*, Barcelona, Ajuntament, 1966, pàg. 15.

9. RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 191.

10. AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catálogo monumental de...*, vol. I, pàg. 244.

11. ADROER, *El Palau Reial...*, fig. 13, pàg. 62, i RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 190.

12. PUIGGARÍ, *Garlanda de joyells...*, pàg. 81.

13. ACA, C, reg. 531, f. 31v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 500.

14. Llibre de tresoreria del tresorer Pere Tripó: ACB, Extravagants, *Llibre de comptes de la reina Maria de Xipre (1320-1322)*, f. 90v.

15. ACB, Extravagants, *Llibre de comptes de la reina Maria de Xipre (1320-1322)*, f. 49v.

16. ACB, Extravagants, *Llibre de comptes de la reina Maria de Xipre (1320-1322)*, f. 16r i 20v. La portada d'aigua de Caldes d'Estrac apareix al f. 36r. Als f. 91r i 93r consten treballs de manteniment d'aquests banys i del seu «safareig».

17. ACA, RP, MR, vol. 296, f. 31r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 499.

18. ACA, RP, MR, vol. 292, f. 104r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 499.

19. Teresa GONZÁLEZ i VERDAGUER, «El Palau Reial Major», *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 194-195; Joan AINAUD DE LASARTE, «La pintura profana barcelonina del segle XIII. Troballes dels darrers anys», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 189-196, i Anna Maria BLASCO i BARDAS, *Les pintures murals del Palau Reial Major de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1993.

20. BLASCO, *Les pintures murals...*, i Montserrat PAGÈS i PARETAS, *Pintura mural sagrada i profana, del romànic al primer gòtic*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, pàg. 133-150.

21. Joan AINAUD DE LASARTE, *Pintures del segle XIII al carrer de Montcada de Barcelona. Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1969.

22. PAGÈS, *Pintura mural sagrada...*, pàg. 148, i BLASCO, *Les pintures murals...*, pàg. 48-71.

23. Vegeu, per exemple, Robert ACEÑA i ALONSO, «El Palau Reial Major (Escultura)», *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 194.

24. Carolina ROVIRA i MATA, *Memòria d'excavació de la Capella Reial de Santa Àgata*, Generalitat de Catalunya: Servei de Patrimoni, 1990-1991.

25. RIU-BARRERA, «Els precedents romànics...», pàg. 236.

26. RIU-BARRERA, «Els precedents romànics...», pàg. 236-237.

27. ACA, RP, MR, vol. 627, f. 137v-138r. Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291-1327)*, Berlin / Leipzig, Walther Rothschild, 1908-1922, vol. III, pàg. XVI, i Rafael CONDE i DELGADO DE MOLINA, *Reyes y archivos en la Corona de Aragón. Siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*, Zaragoza, CSIC, 2008, doc. 35, pàg. 236-237.

28. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 35, pàg. 236-237.

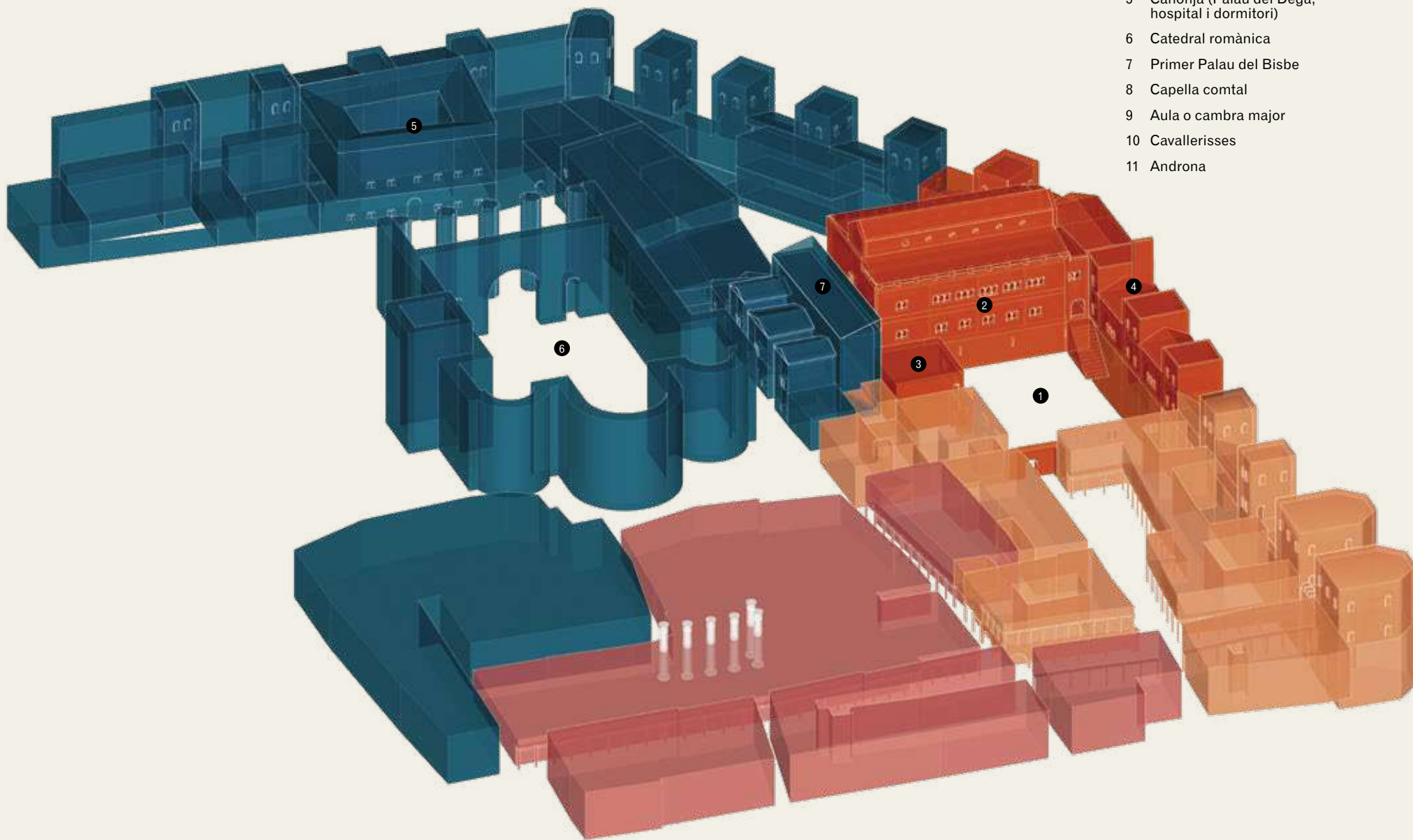
29. RIBERA, *Real Capilla de...*, pàg. 37.

30. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 135. RIBERA, *Real Capilla de...*, pàg. 28.

31. PUIGGARÍ, *Garlanda de joyells...*, pàg. 76.

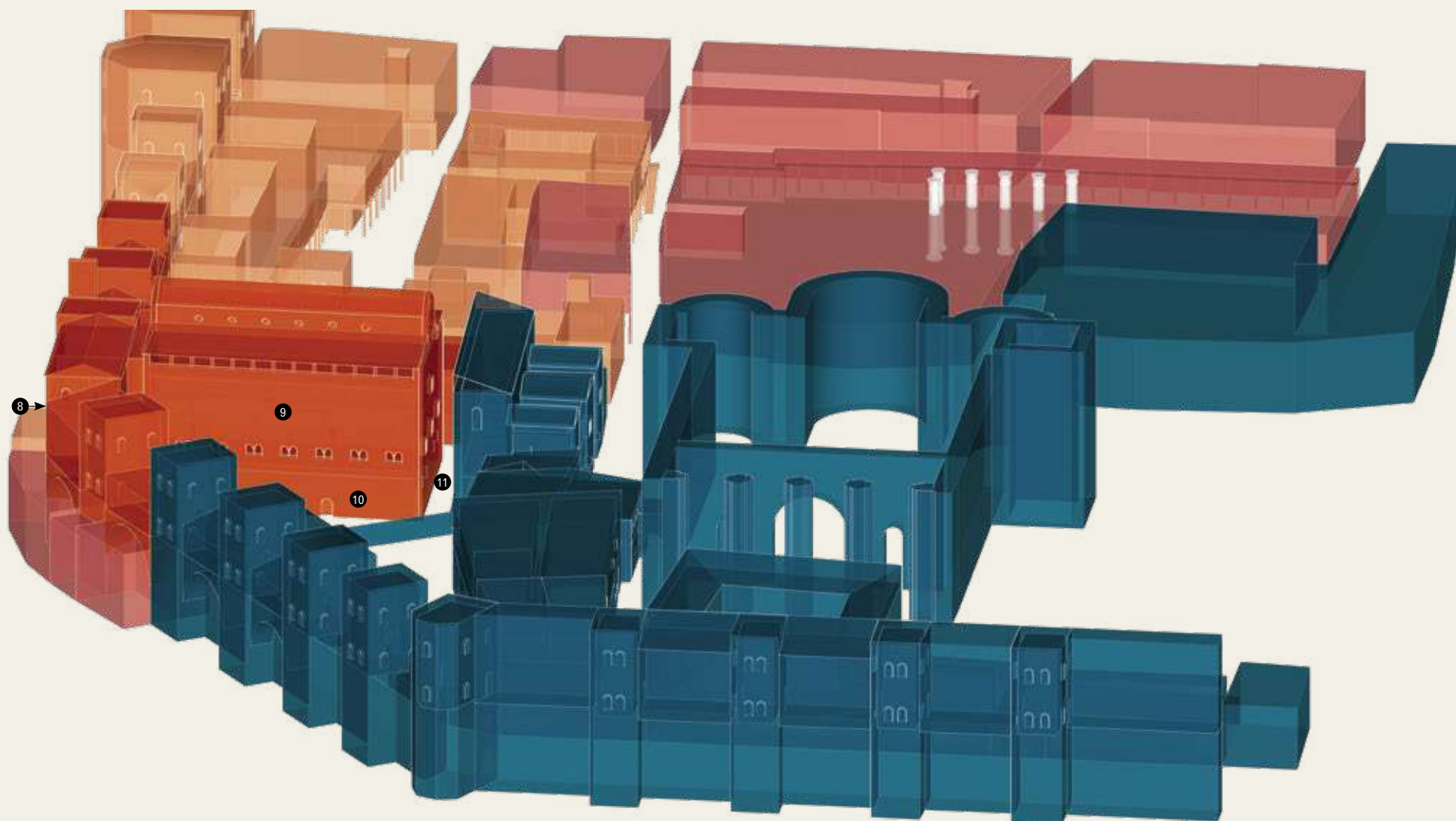
32. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 83 i 86.
33. *ACB*, perg. 1-6-1049. Reiterem l'agraïment a Philip Banks per haver-nos comunicat l'existència de la notícia.
34. «*Pintura mural representando una cabeza de ángel. Siglo XIII. Fue encontrada al proceder a la restauración de las paredes del Tinell*», MUSEO DE HISTORIA DE LA CIUDAD, *Guía del Museo*, Barcelona, Ajuntament, 1962, pàg. 105; nova edició de 1969, pàg. 97.
35. Carles MANCHO SUÁREZ, *La peinture murale du haut Moyen Âge en Catalogne (IXe-Xe siècle)*, Turnhout, Brépols, 2012, pàg. 121-146. Les dades de l'anàlisi química i la seva comparació amb altres casos provenen de l'informe-estudi preparat per la tècnica especialista en conservació i restauració del MUHBA Lídia Font l'any 2000 amb el títol de «Recull bibliogràfic d'estudis analítics sobre tècnica pictòrica emprada en diverses pintures murals».
36. Montserrat PAGÈS I PARETAS, «La pintura monumental a la Catalunya preromànica», *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, Museu d'Art de Catalunya, 1999, pàg. 219-222.
37. *AHN*, Inquisició, 4651-1. El nostre homenatge a la memòria de Jaume Riera, que ens va advertir en el seu dia de l'existència d'aquest expedient.
38. Adolfo FLORENSA FERRER, *Conservación y restauración de monumentos históricos (1947-1953)*, Barcelona, Ajuntament, 1953, pàg. 16.
39. Julia BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, «La catedral romànica de Barcelona: revisió de les dades arqueològiques i de l'escultura», *Quarhis*, 1 (2005), pàg. 100-117 (104), i «Arquitectura y sistemas de construcción en "Barcino" durante la Antigüedad tardía. Materiales, técnicas y morteros: un fósil director del yacimiento de la Plaza del Rey», *Quarhis*, 5 (2009), pàg. 142-169 (148-160).
40. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. IV, doc. 1320, pàg. 2052-2056.
41. *Libre dels reis*, ed. Stefano M. Cingolani, València, Universitat de València, 2008, apèndix I, cap. 80, pàg. 212-217.
42. ROVIRA I MATA, *Memòria d'excavació...*, pàg. 71.
43. BANKS, *The topography of...*, vol. I, pàg. 121-126, i RIU-BARRERA, «Els precedents romànics...», pàg. 238-251.
44. *ACA*, RP, BG, vol. 125, f. 180r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 493.
45. *ACA*, RP, BG, vol. 125, f. 187r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 493.
46. [DURAN I SANPERE], *El antiguo Palacio...*, i FLORENSA, *Conservación y restauración... (1954-1962)*, pàg. 11 i 15.
47. AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catálogo monumental de...*, vol. I, pàg. 242-243.
48. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques, I: Llibre dels feits del rei En Jaume*, ed. Jordi Bruguera i M. Teresa Ferrer Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, § 48, pàg. 129-130.
49. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 91.
50. Lluís BARRAU DIHIGO i Jaume MASSÓ i TORRENTS (ed.), *Gesta comitum Barcinonensium*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1925, cap. XI, pàg. 32. La redacció primitiva recull el passatge així: «*Hic coram Vgone cardinali et legato Romano, intra palatium Barchinonense, quedam iura et sanctiones instituit que Vsaticos nuncupant, quorum exemplaria per uniuersam regionem nostram hactenus leguntur et obseruantur*» (pàg. 7) (trad.: Aquest, davant d'Hug, cardenal legat de Roma, dins del palau de Barcelona va instituir uns certs drets i sancions anomenats Usatges, els exemplars dels quals fins avui es llegeixen i s'observen en tota la nostra regió).
51. BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu...*, vol. III, doc. 1019, pàg. 1611-1612.
52. *ACB*, LA, I, núm. 256, f. 105. MAS, *Notes històriques del...*, vol. X, núm. 1281, pàg. 273-274.
53. FLORENSA, *Conservación y restauración... (1954-1962)*, pàg. 11; DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 252; ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 20; RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 191 i 193.
54. RIU-BARRERA, «Els precedents romànics...», pàg. 238 (fig. 4) i 242.
55. Les peces ja van ser fotografiades el 22 d'abril de 1955. Tot i que en alguna de les fitxes els tècnics del museu van anotar, posteriorment i per error, que procedien de les excavacions del carrer dels Comtes, les altres palesen que en realitat van aparèixer en el curs de les excavacions de les voltes romàniques. Aquestes, en efecte, es van dur a terme entre 1952 i 1955, mentre que l'excavació de la Plaça de Sant Lu ja havia finalitzat l'any 1951.
56. Robert ACEÑA I ALONSO, «El capitell de tipus califal del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 17-25, i *Catalunya Romànica*, vol. XX, pàg. 245.
57. Immaculada LORÉS OTZET, «L'église de Sant Pere de Rodes, un exemple de "renaissance" de l'architecture du XIe siècle en Catalogne», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, 32 (2001), pàg. 21-40.
58. *AFB* (Arxiu Fotogràfic de Barcelona), Comisió tècnica especial de Urbanisme – Oficina de estudis, fotografies núm. 590 (23 de febrer de 1945), 606-611 i 634 (11 d'octubre de 1945), fotogràf Ribera.
59. Anna Maria ADROER I TESIS, «El Palau Major i el convent de Santa Clara», *Medievalia*, 3 (1982), pàg. 45-52.
60. *AMSBM-MSCB* (Arxiu del Monestir de Sant Benet de Montserrat – Monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona), núm. 1.173, 1.722-1.724.
61. MUSEU PROVINCIAL DE ANTIGÜEDADES DE BARCELONA, *Catálogo del Museo*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1888, núm. 977, pàg. 126.
62. MUSEU PROVINCIAL DE ANTIGÜEDADES DE BARCELONA, *Catálogo del Museo*, núm. 953, pàg. 119, i Francesc CARRERAS I CANDI, *La via Layetana substituïnt als carrers de la Barcelona mitgeval. Catàlech de la col·lecció gràfica de dita via*, Barcelona, Albert Martín, 1913, fig. 493, pàg. 93.
63. Jordi CASANOVAS I MIRÓ, *El Museu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Dades per a una història*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2009, pàg. 70-73.
64. *MUHBA*, núm. inv. 2.603, 2.605 i 2.608. AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catálogo monumental de...*, vol. I, pàg. 32, i vol. II, fig. 130-131, i Agustín DURAN I SANPERE, «Capiteles romànics en la Plaza de Toros», *Barcelona Divulgación Histórica*, 7 (1949), pàg. 59-61.
65. ACEÑA I ALONSO, «El Palau Reial...», pàg. 194.
66. *ACA*, C, reg. 14, f. 120v. Francisco de BOFARULL Y SANS, «Jaime I y los judíos», *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rei en Jaume I y a la seua època*, Segona Part, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1913, doc. 104, pàg. 819-943.
67. Immaculada LORÉS, *Estudi dels capitells i impostes del MHCB*, 2002 (inèdit).
68. *Catalunya Romànica*, vol. XX, pàg. 245, i LORÉS, *Estudi dels capitells...*
69. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 494.

1079

- 1 Cort comtal o *corral* del palau
- 2 Àrea residencial
- 3 Casa de la Farina
- 4 Cuina comtal
- 5 Canonja (Palau del Degà, hospital i dormitori)
- 6 Catedral romànica
- 7 Primer Palau del Bisbe
- 8 Capella comtal
- 9 Aula o cambra major
- 10 Cavallerisses
- 11 Androna

1079

Capítol 3

Primeres estructures gòtiques: la nova cuina i la Capella Reial de Santa Maria

Si la Corona d'Aragó ha tingut mai un rei que pugui ser qualificat de gran estadista, aquest va ser, sens dubte, Jaume II.¹ A nivell intern, va aprofitar la seva experiència prèvia com a rei de Sicília per desenvolupar una administració reial molt més sòlida i efectiva, fonamentada en la reforma i consolidació de les institucions ja existents i en la creació de noves, sent-ne els pilars fonamentals la Reial Cancelleria (expedició documental), l'Arxiu Reial (custòdia documental), la Tresoreria i la Batllia General (gestió econòmica i patrimonial), el Mestre Racional (fiscalització dels comptes dels oficials) i l'Audiència Reial (justícia en última instància).² A nivell internacional, aconseguí fer les paus amb els papes i els francesos restablint el regne privatiu de Mallorca i intercanviant Sicília (que continuaria tutelant indirectament) per l'illa de Sardenya; aprofità la debilitat castellana per expandir el regne de València amb la incorporació de la Múrcia septentrional, i va ser capaç de mantenir els equilibris amb els prínceps islàmics en benefici de l'activitat mercantil catalana.³

Jaume II va arribar l'agost de 1291 a Barcelona, on va jurar la successió el dia 13.⁴ Venia decidit a consolidar l'autoritat de la monarquia per damunt de la resta de les forces feudals i, per aconseguir-ho, calia que el poder reial s'autorepresentés amb potència i dignitat. El símbol arquitectònic del poder reial a la ciutat més rica i poblada dels seus regnes esdevenia així particularment important. Per això, de seguida va nomenar custodi del Palau Reial de Barcelona el noble Pere de Cardona, càrrec que va declarar hereditari en el seu fill Pere el 19 de febrer de 1292.⁵ Tanmateix, el vell edifici romànic heretat dels seus predecessors, a més del lògic desfasament respecte dels nous corrents estètics, presentava un lamentable estat de conservació, raó per la qual també va voler iniciar-ne la reforma immediatament. El primer testimoni al respecte el constitueix el nomenament del fuster Bertran Riquer com a mestre major d'obres del palau, el 13 de maig de 1294:

{3.1} *Noverint universi quod nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum et cetera, constituimus te, Bertrandum Richerii, fusterium, in magistrum et operarium palatii nostri Barchinone, ita quod quandocumque et quocienscumque contingat in dicto palacio fieri aliqua opera seu reparaciones, tu intersis operibus et*

Trad.: Sàpiga tothom que nos, Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc., et nomenem, Bertran Riquer, fuster, mestre i obrer del nostre palau de Barcelona, per tal que cada vegada que calgui fer-hi obres o reparacions estiguis present en les obres i reparacions

*reparacionibus in ipso palacio faciendis, et sis magister et operarius eorundem, et presideas aliis qui in ipsis operibus et reparacionibus fuerint operari. Nos enim volumus et concedimus tibi quod pro salario et labore tuo habeas et percipias quolibet anno trescentos solidos barchinonenses, quos tibi assignamus habendos et percipiendos per tercias super redditibus molendinorum nostrorum Barchinone (...).*⁶

que s'hagin de fer al palau, en siguis mestre i obrer, i estiguis per sobre dels altres que hi treballaran. Així, doncs, volem i et concedim que com a salari per la teva feina rebis cada any 300 sous barcelonesos, que t'assignem per terces sobre les rendes dels nostres molins de Barcelona (...).

No en sabem res, de la formació i l'experiència professional anterior del mestre Riquer, però les formes de la Capella Reial proclamen que ja tenia profundament assimilades l'estètica i les tècniques constructives del gòtic mediterrani. Tot i això, els 300 sous anuals sobre les rendes dels molins reials que se li assignaven en principi resultaven insuficients, fins i tot per fer front només als greus problemes estructurals que presentava l'obra romànica. Ho sabem perquè el 13 de gener de l'any següent el rei ordenava a Bernat de Sarrià que pagués a Bertran Riquer els 270 sous i 3 òbols que aquest havia hagut d'avançar per satisfer els jornals i els materials requerits pels treballs empresos:

{3.2} (...) *detis et solvatis Bertrando Riquerii, operario nostro, ducentos septuaginta solidos et tres obulos barchinonenses, quos de suo proprio per quasdam sedulas nostre curie presentatas posuisse et expendisse hostendit tam in mercedibus quorundam operariorum laborancium in palacio nostro Barchinone conductorum per eum, quam pro precio plumbi, terre, clavorum, tabularum, arene et aliarum rerum quamplurimum emptarum per eum pro opere palatii (...).*⁷

Trad.: (...) doneu i pagueu a Bertran Riquer, obrer nostre, 270 sous i 3 òbols barcelonesos que ha avançat i pagat, tal com ha demostrat amb cèdules presentades a la nostra cúria, tant pel pagament d'alguns obrers que treballaven sota la seva guia en el nostre palau de Barcelona, com pel preu del plom, la terra, els claus, les taules, l'arena i moltes altres coses que ha comprat per a les obres del palau (...).

Malgrat aquestes intervencions inicials, el 31 de maig de 1297 ja havia tornat a generar alarma una paret perillosa, que calia consolidar amb urgència:

{3.3} *Cum quidam paries in palacio nostro Barchinone reparacione indigeat, et nos ne aliquid dampnum possit dicto palacio nostro seu domibus vicinibus circumstancium evenire, volentes quem parietem facere reparari, vobis dicimus et mandamus quatenus (...) tradatis Bertrando Riquerii illud quod necessarium fuerit ad reparacionem parietis supradicti (...).*⁸

Trad.: Atès que una paret del nostre palau de Barcelona necessita reparació, perquè no se'n pugui derivar cap dany al nostre palau ni a les cases veïnes del voltant, nos, volent que es repari la paret, us diem i ordenem que (...) lliureu a Bertran Riquer el que sigui necessari per a aquesta reparació (...).

Una part de les velles estructures romàniques ja amenaçava, doncs, de caure sobre les cases veïnes. Devia tractar-se de la cuina comtal perquè, segons hem vist, se situava sobre la muralla romana i, per això mateix, tenia a sota les cases del carrer *sots lo palau*. En ser la part més exposada als temporals de llevant, patia un deteriorament més accelerat, i el perill d'esfondrament parcial va actuar com a detonant de la primera gran reforma gòtica palatina dirigida pel doblement mestre (fuster i d'obra de pedra) Bertran Riquer. En conseqüència, el 13 d'octubre de 1299, el monarca manava al seu batlle general, Ferrer de Manresa, que proveís a càrrec de les rendes de la Batllia General els treballs de construcció iniciats:

{3.4} *Cum quoddam opus per vos fieri sive construere velimus in palacio nostro civitatis Barchinone, ut iam vobis per nos oretenus est iniunctum, dicimus et mandamus vobis quatenus de quacumque pecunia ad manus vestras de ipsius baiulie officio proventura opus predictum fieri sive construere faciatis, prout est jam per nos ordinatum in opus ipsum determinatum et vobis jam ut predicti verboteenus iniunctum (...).*⁹

Trad.: Atès que volem que feu o dugueu a terme una certa obra en el nostre palau de Barcelona, tal com ja us hem ordenat de viva veu, us diem i manem que, dels diners que pervindran a les vostres mans de la Batllia General, feu fer o dur a terme l'obra citada, segons que ja ho tenim disposat per a aquesta obra i se us ha manat verbalment (...).

En haver-les explicat anteriorment al batlle de manera oral («oretenus» / «verbotenus»), l'ordre no especifica en què consistien exactament les operacions començades, però altres notícies poc posteriors confirmaran que es tractava

de l'enderrocament de la cuina comtal per aixecar al seu lloc la nova capella palatina. Naturalment, i atès que el complex palatí no es podia quedar gaire temps sense cuina, calia bastir-ne una de nova en una ubicació alternativa mentre s'enderrocava parcialment la vella per preparar la base de la futura Capella Reial.

FIGURA 3.1 Detalls de la façana oriental de la Capella Reial. S'hi aprecia com el tancament gòtic va integrar a la part baixa el parament romànic de l'antiga cuina comtal. MUHBA

La cuina reial gòtica de la Casa de la Farina

En efecte, el 13 de desembre de 1302, el rei ordenava al seu batlle general de Catalunya, Romeu de Marimon, que fes l'audició dels comptes de les obres ja executades al Palau Major, els quals li presentaria el mestre de les obres, Bertran Riquer. En conseqüència, el 17 d'aquell mateix mes, Romeu de Marimon expedia el següent albarà, que ha pervingut copiat dins de l'ordre de fer-ne efectiu el pagament del degut al mestre Riquer, emesa l'endemà per manament del monarca:

{3.5} *Jo, en Romeu de Marimon, batle del senyor rey en Cathalunya general, atorch e regonec a vós, en Bertran Riquer, maestre de les obres del senyor rey, que-m havets retut compte per menut de les obres per vós fetes e-l palau veyll del senyor rey, de Barchinona, en què solia estar en Pere Cardona, guardià del dit palau, sso és, de una clavegera, e dels archs on se devia fer cuyna, e de voltes e escales fetes, e altres obres contengudes per menut en lo dit compte que avets liurat en escrit, en lo dit palau del senyor rey, per vós, de dos dies a la exida del mes d'agost del any present de MCCC secundo tro dissapte XVII jorns havens del mes de noembre del dit an. E és a ssaber que munten les dites obres fetes per vós dins lo dit temps, ab LXXXV solidos X denarios barchinonenses que costà de desfer I^a galera del senyor rey, segons lo dit compte per vós a mi retut, mille nongentos L sex solidos novem denarios et obolum barchinonenses (...).*¹⁰

Mestre Bertran Riquer ja havia presentat, doncs, els comptes per menut (que per desgràcia no s'han conservat) dels treballs duts a terme al palau entre finals d'agost i mitjan novembre d'aquell any. Tornem a veure-hi la denominació alternativa de «*palau veyll*», equivalent a la que hem vist usar a la crònica de Jaume I per referir-se al Palau Major {2.12}, i comprovem, a més, que el càrrec de custodi assignat a Pere de Cardona portava implícita la residència al complex palatí. Allò vertaderament important, en tot cas, és la constatació que els treballs estaven relacionats amb la construcció de la nova cuina reial, i que havien assolit unes dimensions respectables: almenys dos mesos i mig i un cost de vora els 2.000 sous, tot i haver reaprofitat la fusta d'una galera reial vella.¹¹ Això es devia al fet que, per bastir la nova cuina, havia calgut aixecar arcs i voltes d'obra, fer-hi una claveguera per evacuar-ne les aigües residuals i construir una escala.

La clau per entendre plenament l'envergadura i la posició d'aquestes estructures, l'aporta, però, un altre document posterior, del 24 de gener de 1328. Llavors el nou rei Alfons el Benigne, fill de Jaume II, atorgava vitaliciament al seu sotsatzempler Mateu Pasteller, en recompensa als serveis

prestats, l'explotació d'un obrador cantoner. El seu fill Pere el Cerimoniós, en confirmar la gràcia l'any 1336, va copiar literalment el tenor de la cessió del seu pare. La precisió de les afrontacions ens proporciona la ubicació exacta de la nova cuina gòtica:

{3.6} *Nos Alfonsus, Dei gracia rex Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comes Barchinone. Ad plura grata et accepta servicia per te, fidelem subatzemplerium nostrum Matheum Pasteller, nobis impensa et in futurum impendenda nostrum intuitum dirigentes, tenore presentis carte nostre damus et concedimus tibi, dicto Matheo Pasteller, toto tempore vite tue quoddam operatorium nostrum cum duobus portali-bus, videlicet a testitudine sive primo tecto ipsius infra, quod est subtu coquinam palacii nostri Barchinone, sicut ipsum operatorium terminatur, scilicet ab oriente in corrali ipsius palacii, a meridie partim in via qua itur ab ipso corrali versus ecclesiam sedis Barchinone et partim in tenedone Guillelmi de Campo, ab occidente partim in tenedone dicti Guillelmi de Campo et partim in tenedone Laurencii Pictoris et partim in tenedone dicti palacii nostri, a circio in domo Ffernarie palacii eiusdem (...).*¹²

Trad.: Nos, Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, València, Sardenya i Còrsega, i comte de Barcelona. Adreçant la nostra atenció als grats i acceptes serveis que tu, Mateu Pasteller, fidel sotsatzempler nostre, ens has prestat i ens prestaràs en el futur, per tenor de la carta present et donem i concedim, mentre viuràs, un obrador nostre amb dos portals, és a dir, del seu extrem superior o primer sostre cap avall, que hi ha sota la cuina del nostre palau de Barcelona, amb els límits que té l'obrador: per orient, amb el corral del mateix palau; pel sud, d'una banda amb el carrer que porta del corral a l'església de la seu de Barcelona i, d'altra banda, amb la propietat de Guillem de Camp; per occident, d'una part amb la propietat del citat Guillem de Camp, d'altra amb la propietat de Llorenç Pintor i d'altra amb el nostre palau; pel nord, amb la casa de la Farneria del mateix palau (...).

Esdevé clar d'aquesta manera que la nova cuina reial havia quedat situada a la primera planta de les estructures que ocupaven el costat de ponent del corral del palau (l'actual Plaça del Rei); també que arribava fins a la mateixa cantonada del carrer que comunicava el corral amb la Freneria (el carrer de les Escrivanies en la denominació baixmedieval). L'edifici que s'acabava de renovar i créixer era, doncs, el conegut al llarg de tota la baixa edat mitjana com la Casa de la Farina, perquè contenia la citada Farneria en un dels seus espais de la planta baixa. Tot i que de vegades aquest terme s'ha confós amb el de la Freneria, en realitat es tracta de dos mots sense cap tipus de relació. El segon anava associat al treball dels freners, mentre que la Farneria era el

local on havia quedat ubicat el monopoli comtal de la venda de la farina a pes en la ciutat, segons que ho ratifiquen diversos documents posteriors. Un de 1388 la identificava com la «*domo que est in palacio dicti domini regis, ubi tenetur pensum farine*» (trad.: la casa que és al palau del senyor rei, on es pesa la farina) {3.7}, mentre que un altre més tardà, de l'any 1409, ens n'arriba a explicar detalladament l'etimologia:

{3.8} (...) *in domo Farinaria, ex farina que ad pensum venditur in eadem, queque pro maiori parte est assueta vendi in Platea Maioris Palatii Regii dicte civitatis (...)*.¹³

Trad.: (...) a la Casa de la Farina, per la farina que s'hi ven a pes i que en la seva major part s'acostuma a vendre a la Plaça del Palau Reial Major de la ciutat (...).

Naturalment, la Farneria ja tenia una porta que donava al *corral* del palau des de molt abans de 1302, associada com anava a la regalia de la molta de blat als molins comtals. Ocupava part de la planta baixa de la casa més propera a la caixa estructural romànica, de la qual restava separada per l'entrada a la comentada androna que hi havia entre el Palau Comtal i la meitat del Palau del Bisbe, la qual mantenia les seves funcions a inicis del segle XIV, com hem pogut comprovar al primer capítol. En aquell temps previ a l'annexió del vell complex d'origen visigòtic i titularitat eclesiàstica (1317), l'androna continuava sent imprescindible perquè les muntures i els animals de càrrega poguessin accedir des del *corral* o pati anterior al pati posterior. S'entén perfectament així que, a més d'una claveguera, hagués estat necessari bastir-hi arcs, voltes i una escala allà «*on se devia fer cuyna*» {3.5}. Era imprescindible ubicar-la al nivell de la primera planta o planta noble de la caixa estructural, no només per facilitar el servei dels banquets reials a l'*aula*, sinó també per respectar en planta baixa la Farneria i l'entrada a l'androna. Per això va caldre dotar-la d'una volta suportada per arcs que, volant sobre l'androna, la unissin a la caixa palatina, així com d'una escala que permetés abastir-la directament de llenya, aigua i queviures des de l'exterior.

Per descomptat, la nova cuina havia de ser prou àmplia per contenir la gran llar de foc, el forn, la pica, les zones de treball dels cuiners i el seguit d'estances necessàries per guardar amb clau els estris, la vaixel·la, els queviures i els vins, que restaven sota la custòdia, entre d'altres oficials palatins, del museu, el reboster, el panicer i el boteller.¹⁴ Estructurada en diversos espais, arribava així fins a la citada cantonada del que poc després començà a ser conegut com el carrer de les Escrivanies. Per evitar el perill d'incendis, els embigats de les antigues estructures van ser substituïts per les voltes d'obra esmentades per l'albarà de 1302 {3.5}. Ho confirma un altre document lleugerament posterior, del mes de març de 1327, el qual explica que les restes

de fusta sobreres de la construcció de la Casa de les Escrivanies havien estat guardades «*(...) en una casa de volta que és dejús la cuyna del palau del senyor rey (...)*» {3.9}.¹⁵ Deduïm així que es tractava de la mateixa *tenedo* o estança palatina amb coberta de volta gòtica que, segons el document del 1328, hi havia entre la propietat de Llorenç Pintor i la Farneria pròpiament dita {3.6}. L'estança només podia tenir accés des de l'entrada a l'androna, atès que quedava per darrere de la Farneria, la qual sí que tenia porta al *corral* del palau.

En conseqüència, mentre que tota la planta superior havia quedat destinada a la funció de cuina i espais annexos, a la planta baixa la reforma havia respectat la fragmentació determinada per les cases precedents. La cantonada entre el *corral* i el carrer, l'ocupava el citat obrador cedit l'any 1328 a Mateu Pasteller {3.6}, el qual tenia dos portals, un a cada façana. Pel fons o extrem més proper al palau, l'obrador de Pasteller limitava directament amb la Farneria, mentre que pel lateral interior o costat més proper a la catedral, ho feia amb la *tenedo* de Guillem de Camp, que només tenia façana al carrer. El local de Camp, però, era bastant menys llarg que l'obrador cantoner de Pasteller. Per això l'obrador d'aquest també afrontava, a nivell de terra i per la part interior, amb l'obrador consecutiu, el de Llorenç Pintor, amb forma de L invertida. Entre l'obrador de Llorenç Pintor i la Farneria encara restava la *tenedo* o casa de volta ja descrita, amb funcions de magatzem palatí.

Segons que anunciàvem al primer capítol, el carrer de les Escrivanies no s'obria directament, però, al *corral* del palau, sinó mitjançant un pas cobert per unes estructures volades que no pertanyien al palau, sinó a la casa de l'altre costat del carrer. Ignorem quan havien estat aixecades, però consta que al segle XIV tenien diverses plantes, fins a sobresortir a manera de torre per damunt de la cuina. Gairebé un segle i mig més tard, el municipi va adquirir aquestes estructures per enderrocar-les, a fi de facilitar el pas digne de la processó del Corpus Christi. Els pergamins justificatius de la transacció, consumada el 2 d'agost de 1440, adjunten una transmissió precedent de la propietat, que havia tingut lloc el 3 de juliol de 1377, quan el seller Francesc de Colomer en va vendre el domini útil (el domini eminent corresponia al ciutadà Bernat de Camp, que en cobrava 3,5 morabatins de cens anual) al també seller Antoni Trull per 171 lliures i 5 sous. Malgrat la il·legibilitat d'alguns sectors a causa del mal estat de conservació, la descripció i les afrontacions expliquen que la propietat venuda s'estenia a la primera planta per damunt de l'obrador cantoner de la planta baixa (que aquell mateix dia era venut també a Guillem Sativer i que pagava uns altres 3,5 morabatins de cens a Bernat de Camp) fins a incloure una torre que volava sobre el carrer, la qual limitava amb la mateixa cuina reial:

{3.10} (...) *quasdam domos sive hospici-
cium, scilicet in parte ex abisso usque
in celum et in parte a primo seu infimo
sostre posito supra operatorium quod
die presenti vendo Guillelmo Çativerii
usque ad [celum, cum] quodam portali
apperienti in platea, et cum quadam
scala lapidea, et cum introitibus et
exitibus, juribus et pertinenciis suis, quas
sive quod habeo et possideo in civitate
Barchinone, in Platea Palacii Regii
Barchinone; et est contiguum dictum
hospicium coquine dicti Palacii Regii;
[...] domibus est quedam turris posita
supra voltam, subtus quam intratur in
dicta P[latea dicti] Palacii Regii; quas-
quidem domos teneo per venerabilem
Bernardum de Campo, civem Barchino-
ne, et sub dominio et alodio eiusdem. Et
[...] ut predictur, [partim] ab oriente in
dicta platea et partim in tenedone [...],
a meridie in tenedone Guillelmi Mar-
torelli, qui olim fuit Bernardi Pictoris,
ab occidente in tenedone [...] Antici Ber-
tran[di] quondam, qui olim fuit d'en
[...], [partim] in dicto operatorio quod
die presenti [ven]do d[ic]to Guillelmo
Sativerii, frenerio, et partim in coquina
Palacii Regii Barchinone (...).*¹⁶

Trad.: (...) unes cases o alberg, és a dir, en part des del soterrani fins al cel, i en part des del primer sostre o inferior sobre l'obrador que el dia d'avui venc a Guillem Sativer fins al cel, amb un portal que dona a la plaça i una escala de pedra, amb les entrades i les sortides, els drets i les seves pertinences, que tinc i posseeixo a la ciutat de Barcelona, a la Plaça del Palau Reial de Barcelona; el dit alberg és contigu a la cuina del Palau Reial; [...] les cases hi ha una torre sobre la volta per la qual s'entra a la Plaça del Palau Reial; tinc aquestes cases pel venerable Bernat de Camp, ciutadà de Barcelona, sota domini i alou seu. I [...] com s'ha dit, per orient, en part amb aquella plaça i en part amb la propietat [...]; pel sud, amb la propietat de Guillem Martorell, que abans havia estat de Bernat Pintor; per occident, amb la propietat [...] del difunt Antic Bertran, que abans havia estat de [...], en part amb el citat obrador que el dia d'avui venc a Guillem Sativer, frener, i en part amb la cuina del Palau Reial de Barcelona (...).

Sobre aquesta prova de propietat familiar, la filla d'Antoni Trull, llavors ja vídua de Pere Godencs, va vendre aquella casa amb obrador i torre al Consell de Cent. El nou document de transmissió, també en mal estat, torna a descriure la torre i la resta d'estructures de la casa a la qual pertanyia:

{3.11} *Noverint universi quod ego,
Maria, uxor Petri de Godenchs, quon-
dam, mercatoris civis Barchinone,
filiaque et heres universalis Anthonii
Truyll, quondam, sellerii civita-
tis predictae, [...] vendo et ex causa
ve[ndicionis] concedo vobis, honora-*

Trad.: Sàpiga tothom que jo, Maria, vídua de Pere de Godencs, mercader de la ciutat de Barcelona, filla i hereva universal del difunt Antoni Trull, seller de la dita ciutat, us venc i a causa de la venda us concedeixo, honorables senyors

*bilibus dominis (...), consiliariis anno
presenti dicte civitatis Barchinone, pro
decore dicte civitatis et pro dirucio-
ne certe partis hospicii infrascripti,
videlicet turris infrascripte que sita est
s[u]-pra voltam [h]os[p]icii eiusdem,
per quam voltam [habetur ingr]essus
sive i[n]troitus et exitus a Platea] Pa-
lacii Maioris sive [an]tiqui regii dicte
civitatis versus vicum de la Frenaria
et ecclesiam sedis Barchinone, et que
dirucio ipsius turris fit pro liberiori
transitu processionis festi sacratissimi
Corporis [Christi] [...], [...] in parte ex
abis]su usque ad celum et in parte a
primo sive infimo sostre posito supra
quoddam operatorium quod fuit olim
Guillermi Çativerii et postea Bar-
tholomei Muntmany, usque ad celum
cum qu[o]dam (...), quod ego, ut heres
predictam, habeo et posideo in civitate
Barchinone, in dicta Platea Palacii
Regii Barchinone; et est contiguum
dictum hospicium coquine dicti Pala-
cii Reg[is] [...]; [...] [per] quam intratur
in dictam Plateam dicti Palacii Regii;
quasquidem domos teneo pro (sic)
Hospitalis Sante Crucis dicte civitatis
et per eius honorabiles administratores
nomine eiusdem Hospitalis succedens
in [...] eiusdem Hospitalis. Et ter-
minantur domus predictae quas, ut
prefertur, vobis dicto nomine vendo,
ab oriente in dicta platea, a meridie
in tenedone heredum seu successorum
Johannis Johannis, quondam, [...];
[...] domos que sunt Antici Bertrandi,
et a circio partim in dicto operatorio
prefati Bartholomei Muntmany et
partim in coquina dicti Palacii Regii
Barchinone (...).*¹⁷

(...), consellers d'aquest any de la ciutat de Barcelona, per embellir la ciutat i perquè s'enderroqui una part de l'alberg citat més avall, és a dir, la torre situada sobre la volta de l'alberg, per la qual volta s'entra i se surt de la Plaça del Palau Major o antic del rei de la dita ciutat cap al carrer de la Freneria i l'església de la seu de Barcelona, la qual torre s'enderrocarà per obrir pas a la processó de la festa del sagrat Corpus [Christi] [...], [...] en part des del soterrani fins al cel, i en part des del primer sostre o inferior posat sobre un obrador que abans havia estat de Guillem Sativer i després de Bartomeu Montmany fins al cel (...), que jo, com a hereva, tinc i posseeixo (i.e. l'alberg) a la ciutat de Barcelona, a la Plaça del Palau Reial de Barcelona; el dit alberg és contigu a la cuina del Palau Reial [...]; [...] per la qual s'entra a la Plaça del Palau Reial; tinc aquestes cases per l'Hospital de la Santa Creu de la ciutat i pels seus honorables administradors en nom del mateix Hospital com a successor [...] del mateix Hospital. I limiten les cases que, com s'ha dit, us venc en aquell nom, per orient amb la citada plaça; pel sud, amb la propietat dels hereus o successors del difunt Joan Joan [...]; [...] cases d'Antic Bertran; i pel nord, en part amb l'obrador de Bartomeu Montmany i en part amb la cuina del Palau Reial de Barcelona (...).

Finalment, el 14 d'octubre del mateix any, el municipi de Barcelona adquiria també l'obrador de dos portals a la planta baixa propietat de Bartomeu Montmany, el qual havia estat prèviament propietat de Guillem Sativer i, encara abans, de Francesc Colomer:

{3.12} *Noverint universi quod ego, Guillelmus Vitalis, causidicus, civis Barchinone, curator ad presentem vendicionem fiendam et ad dandum perfectionem eidem datus, constitutus et as[signatus] per honorabilem [...], vicarium Barchinone, [Bartho]-lomeo Muntmany, mercatori, civi dicte civitatis, absentis, de cuius cure dacione constat per quoddam publicum instrumentum receptum et factum per discretum Arnaldum de Millariis, auctoritate regia notarium publicum (...), vendo et ex causa vendicionis concedo vobis, honorabilibus dominis (...), (consiliariis) civitatis Bar[chinone] ... emen[tibus], pro decore Platee Palatii Regii Maioris dicte civitatis et pro diruicione cuiusdam turris que est de pertinenciis hospicii quod fuit domine Marie, uxoris [Petri de] Godenchs, quondam mercatoris [...], [...tis] et supra voltam [...], per quam voltam habetur introitus et exitus a platea predicta versus Plateam de la Freneria, totum illud operatorium ex abissu usque ad primum tectum cum duobus [po]rtalibus extra [in] vi[a] pub[lica] [...], cum i[n]troiti[bus] [et] exitibus, [...] et pertinenciis suis, quod dictus Bartholomeus Muntmany habet et possidet in dicta Platea Palatii Regii Maioris et subtus voltam predictam et in latere ipsi[us] [v]olte a par[te] meridiey, [quod] tenetur pro (sic) Hos[pitale] S[an]cte Crucis ci[vitatis] Barchinone*

Trad.: Sàpiga tothom que jo, Guillem Vidal, causídic, ciutadà de Barcelona, curador donat, constituït i assignat per dur a terme la present venda per l'honorable [...], veguer de Barcelona, a Bartomeu Montmany, mercader, ciutadà de la dita ciutat, absent, la qual curadoria consta per document públic rebut pel discret Arnau de Millars, notari públic per autoritat reial (...), us venc i a causa de la venda us concedeixo, honorables (...), (consellers) de la ciutat de Barcelona [...], compradors, per embellir la Plaça del Palau Reial Major de la ciutat i perquè s'enderroqui una torre que forma part de les pertinences de l'alberg que havia estat de la difunta Maria, vídua de Pere de Godencs, mercader [...], [...] i sobre la volta [...] per la qual s'entra i se surt de la citada plaça cap a la Plaça de la Freneria, (i.e. us venc) tot l'obrador, des del soterrani fins al primer sostre, amb dos portals que donen fora a la via pública [...], amb les entrades i les sortides, [...] i les seves pertinences, que el citat Bartomeu Montmany té i posseeix a la Plaça del Palau Reial Major, sota la citada volta i al costat d'aquesta volta pel sud; [l'obrador] es té per l'Hospital de la Santa Creu de la ciutat de Barcelona i sota domini i alou del

*et sub dom[ini]o et al[odio] eiusdem, succedens in hiis venerabili Bernardo de Campo, civi dicte civitatis. Et terminatur dictum operatorium ab oriente in [dict]a Platea Pal[acii] Regii, a mer[i]die in d[ict]o hospicio dicte domine Mar[ie], [...] dicti quondam Petri de G[oden]chs, ab occidente in tenedone Antici Bertrandi, quondam, et a circio in via publica subtus dictam voltam. Et spectat operatorium jamdictum ad dictum B[art]holomeum Mun[tmany] r[acion]e [dona]cionis sibi [...] Guillelmum de Muntmany, p[atrem] suum, de qua donacione fuit receptum et factum publicum instrumentum per discretum Petrum de Casanova, regia auctoritate notarium publicum Barchinone, vice[...] anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo septimo (...).*¹⁸

mateix com a successor en això del venerable Bernat de Camp, ciutadà de la dita ciutat. L'obrador limita per orient amb la Plaça del Palau Reial; pel sud, amb el citat alberg de Maria, (vídua) de Pere de Godencs; per occident, amb la propietat del difunt Antic Bertran; i pel nord, amb la via pública sota la dita volta. L'obrador pertany a Bartomeu Montmany per raó de la donació que li'n (va fer) Guillem de Montmany, pare seu, de la qual donació hi ha document públic rebut pel discret Pere de Casanova, notari públic de Barcelona per autoritat reial, el 2[... de ...] de l'any de la Nativitat de 1427 (...).

En resum, a inicis de la dècada dels anys quaranta del segle xv, el municipi havia decidit enderrocar l'extrem de llevant de la volta que cobria des de feia molt de temps els dos extrems del carrer de les Escrivanies. Hem comprovat al capítol primer que al darrer quart del segle xiv era coneguda precisament com a *volta d'en Trull* a causa de l'adquisició que n'havia fet aquest personatge, segons que ens acaba de presentar la documentació transcrita. Devia ser el tram més baix i estret d'aquell pas públic sota volta, perquè la torre que s'erigia al damunt requeria una base més sòlida que en pogués suportar el pes. Com a conseqüència, la processó del Corpus trobava dificultats importants per travessar-la amb la dignitat que convenia. Tot i que la torre aprofitava com a mur septentrional la mateixa paret de la cuina reial, pertanyia en realitat a la casa del costat contrari del carrer, la que s'estenia fins a l'actual Baixada de Santa Clara. La casa es trobava subdividida al seu torn en diverses parts, de les quals el municipi només n'hagué d'adquirir les dues que contribuïen a sostenir la torre que volia enderrocar. Una era l'obrador propietat de Bartomeu Montmany (abans de Francesc Colomer), que ocupava l'àrea cantonera de la planta baixa i tenia, per això mateix, una porta que donava a la plaça i una altra al carrer, just sota la torre; l'altra era la propietat de Maria, vídua de Pere de Godencs i filla d'Antoni Trull, que tenia l'entrada a la planta baixa pel costat

meridional o de mar de l'obrador de Montmany, però que s'estenia en primera planta sobre tot l'esmentat obrador, fins a integrar la torre pròpiament dita. Amb l'adquisició municipal d'ambdues propietats i la posterior demolició de la torre, desapareixia el segon accés cobert que havia tingut l'antic *corral del palau*, el qual havia aconseguit sobreviure als treballs d'ampliació que l'havien transformat en la Plaça del Palau Reial a inicis del segle xv, perquè mantenia l'alineació determinada per la Casa de la Farina.

Per descomptat, l'operació de demolició duta a terme pel Consell de Cent va afectar seriosament la casa descrita, però no la cuina reial, que va continuar ocupant la primera planta de la Casa de la Farina. Així ho posa en relleu un document reial d'alguns anys després, expedit per manament d'Alfons el Magnànim des de la localitat napolitana de Torre del Greco (Turrís Octava) el 4 de novembre de 1449. Hi comunicava a mossèn Jaume Gener, regent de la Batllia General de Catalunya, que havia decidit assignar la planta alta de la casa semidemolida al Mestre Racional, a fi que hi pogués traslladar temporalment el seu arxiu, que calia protegir amb rapidesa de les goteres que estaven inundant els seus espais tradicionals ubicats a la primera volta romànica:

{3.13} *Lo rey d'Aragó e de les II^s Sicílies, etc.*

Regent. Com siam certament informats que-ls registres, cartes, comptes, cauteles e altres scriptures de nostre cort que reservades staven en l'offici de Mestre Racional de la dita cort, en lo arxiu del Palau Major de la ciutat de Barchinona, per la indisposició de la casa unt lo dit arxiu se té, la qual se plou per decorrimment d'aygues que ixen del dit nostre palau en diverses parts, e no haja adob reparable a present, volents les dites scriptures sien conservades, en les quals gran part dels negocis e interèssers de nostre cort e patrimoni és conservat, havem deputat e ordonam e volem que aquell pati o casa del dit nostre palau que és en part enderrocada, cituada en la dita ciutat de Barchinona, contigua a la cuyna del dit palau, havent III^s finestres ab colones per les quals entra claradat vers la plaça del dit palau, e termene la dita casa ab orient ab la dita plaça, ab occident ab algunes cases de particulars persones de la dita ciutat, a migjorn ab la via pública qui va de la dita plaça a la Freneria, a cerços ab la dita cuyna, de la qual casa ten solament donam del primer sostre tro al cel, com dejús lo dit sostre haja algunes botigues per nostre cort a altres persones stablides; e volem que la dita part de cases, la qual del primer sostre fins al cel al dit offici de Mestre Racional donam, ajustam e assignam, sia cuberta de sostre o sostres ab taulada, en què sien restaurades les dites scriptures, e sia dat loch e orda de armaris per aquelles, e sia feta en la dita plaça scala co(n)desent per què-s puixa muntar en la dita casa a arbitre del dit mestre racional e vostre; per ço a vós, dit regent, notificam, deïm e manam que la dita casa, com abans puixats, fassats redificar e obrar de qualsevulla peccúnies de nostre cort a mans

*vostres pervengudes o pervenidores, faent compte de aquelles despeses que us hi covendrà fer, e puixats elegir ab lo dit mestre racional una persona que en la dita obre entervenga e sàpia les dites scriptures en quina forma fan star, car nos, de les despeses que en açò fareu, per indempnitat vostre vos en farem espatxar totes cauteles necessàries per la reddició dels dits comptes (...).*¹⁹

La pervivència de la cuina reial com a límit nord de la casa semiderrocada palesa que només es va demolir la torre pròpiament dita, i que es va respectar la resta de trams de la citada *volta d'en Trull*, els quals van continuar cobrint el carrer de les Escrivanies durant més d'un segle. Va ser l'any 1549 que la Generalitat també els va fer demolir, junt amb tota la resta d'estructures que ocupaven el sector, per obtenir el solar que requeria el Palau del Lloctinent, com tindrem ocasió d'estudiar al darrer capítol d'aquesta mateixa obra.

En haver estat enderrocada fins als fonaments arran de la construcció dels soterranis del Palau del Lloctinent, no tenim més informació sobre els trets estructurals de la cuina reial gòtica. En tot cas, la documentació relativa a la prolongació vertical de la Casa de la Farina en temps del rei Martí trasllueix la plena continuïtat de la situació, les proporcions i les funcions de l'estructura al segle xv. De fet, consta que Pere de Portugal encara la va fer servir, perquè el primer dia de maig de 1464 va ordenar l'adquisició d'olles, calderes i altres atuells necessaris per renovar-ne la dotació.²⁰

FIGURA 3.2 Olla del segle XIII localitzada en les excavacions fetes a la Plaça del Rei l'any 1961. MUHBA

La Capella Reial de Santa Maria (després de Santa Àgata)

La construcció de la nau

La construcció de la nova cuina reial, enllestida a finals de 1302, havia estat una actuació imprescindible per poder continuar la part més important de la reforma gòtica projectada per Jaume II: la construcció d'una nova capella palatina. Hem vist al capítol anterior que la vella capella comtal de Santa Maria presentava, a més de la desfasada ornamentació romànica, unes dimensions molt modestes, encabida com estava dins d'una de les torres romanes. Un monarca decidit a consolidar la supremacia del poder reial per dret diví necessitava una visualització més clara i impactant del seu vincle directe amb Déu. Sembla que ja ho havia percebut així el seu pare, Pere el Gran, en 1279, tot i que no va tenir l'ocasió de transformar el projecte en realitat.²¹ Passats alguns anys, la demolició de la ruïnosa cuina comtal sobre la sòlida base que representava la muralla romana, iniciada l'estiu de 1297, alliberava un espai visualment privilegiat, per la seva posició elevada i gairebé exempta que s'avançava a la caixa estructural. Per això Bertran Riquer i el rei Jaume II van coincidir a percebre'l com el lloc ideal per aixecar la nova i espectacular capella de formes gòtiques. Aquesta havia d'emular, salvant les distàncies, la ja llavors famosa Sainte-Chapelle del Palau Reial de París. El nou temple palatí de Barcelona s'iniciava, però, sota la pressió directa d'un franciscanisme plenament consolidat a les terres catalanes.²² Aquest reivindicava constantment l'austeritat davant dels perills per a l'ànima que representaven els pecats vinculats als excessos sumptuaris, i retronava directament a la cort catalana en la veu força influent d'Arnau de Vilanova.²³ En conseqüència, convenia donar-li unes formes bastant més sobries que no les usades en el model parisenc que la inspirava.²⁴

No té res de casualitat, per tant, que el 23 de maig de 1297 el rei Jaume II ja decidís introduir canvis en l'atribució del culte de la Capella Reial, que treia als canonges de Santa Eulàlia del Camp per assignar-lo a l'abat i al monestir de Santes Creus: ja s'havia disparat el tret de sortida de les obres del nou temple, i el monarca començava a pensar també en l'esplendor litúrgic que devia imperar en el seu interior.²⁵ D'aquesta manera, en començar la nova centúria, ja feia molts mesos que Bertran Riquer hi treballava, segons que indica una lletra remesa pel rei al seu nou batlle general, Guillem Esquerrer, el 22 de juny de 1300. Li manava abonar a mestre Riquer les 115 lliures que ja havia invertit en els treballs de la nova Capella Reial, i que continués lliurant-li la provisió de diners necessària per portar l'obra a conclusió:

{3.14} *[Jacobus] et cetera fidei suo Guillelmo Esquererii, baiulo Cathalonie generali, salutem et gratiam. Intelleximus quod vos nondum solvistis [il]las centum quindecim libras barchinonenses quas Bertrandus Riquerii, fusterius, convertit in opere capelle Barchinone, de quibus [ipse] fecit vobis apocham [de] soluto. Quare vobis dicimus et mandamus quatenus dictas centum quindecim libras sine dilacione aliqua persolvatis dicto Bertrando vel cui ipse voluerit loco sui, tribuendo eidem quantitatem pecunie neccessariam [a]d perffectionem predictae cappelle (...).*²⁶

Trad.: [Jaume], etc., al seu fidel Guillem Esquerrer, batlle general de Catalunya, salut i gràcia. Hem sabut que vos encara no heu pagat les 115 lliures barceloneses que Bertran Riquer, fuster, ha despès en les obres de la capella de Barcelona, de les quals ell us havia fet època de pagament. Per la qual cosa us diem i manem que, sense més dilació, pagueu aquelles 115 lliures a Bertran o a qui ell vulgui en lloc seu, i que li lliureu la quantitat de diners necessària per enllestir la dita capella (...).

Per descomptat, aquests treballs es concentraven en l'erecció de la nova església. Encara no podien afectar la sagristia i el campanar, perquè s'aixequen sobre la torre romana que llavors encara pertanyia a la casa dels Palau. Ja hem vist al capítol primer que el rei no va ordenar adquirir-la fins al 13 de desembre de 1302 {1.35}, i que l'ordre no va poder ser realment executada fins al 8 de juliol de l'any 1305 {1.36}.

El 15 d'octubre de 1302, el monarca tornava a preocupar-se per aquestes «*opere quod noviter fieri mandamus in palacio nostro Barchinone*» (trad.: obres que fa poc hem fet fer al nostre palau de Barcelona) {3.15} i per uns altres treballs que havia ordenat dur a terme als nous casals de molins reials ubicats entre el Clot i Sant Andreu; la manca de diners devia haver aturat o alentit el ritme de les obres, i el rei insistia a Bertran Riquer perquè s'hi dedicés amb eficàcia.²⁷ Que les obres de la capella exigien un flux intens i constant de diners, no només ho podem deduir de la seva magnificència estructural. El 6 de gener de 1304, el monarca, en substituir la font de finançament dels 300 sous anuals que havia assignat per salari a mestre Riquer, esmenta directament el finançament ordinari de les obres:

{3.16} (...) *illis tribus mille sol. barch. quos tu et Romeus de Marimundo et Guillelmus Lulli ex pacto inter nos et vos inito tenemini ponere quolibet anno per decem annos primos venturos in opere palacii*

Trad.: (...) aquells 3.000 sous barcelonesos que tu, Romeu de Marimon i Guillem Llull, segons el pacte entre nos i vosaltres, esteu obligats a posar cada any, durant els propers deu anys, en les obres

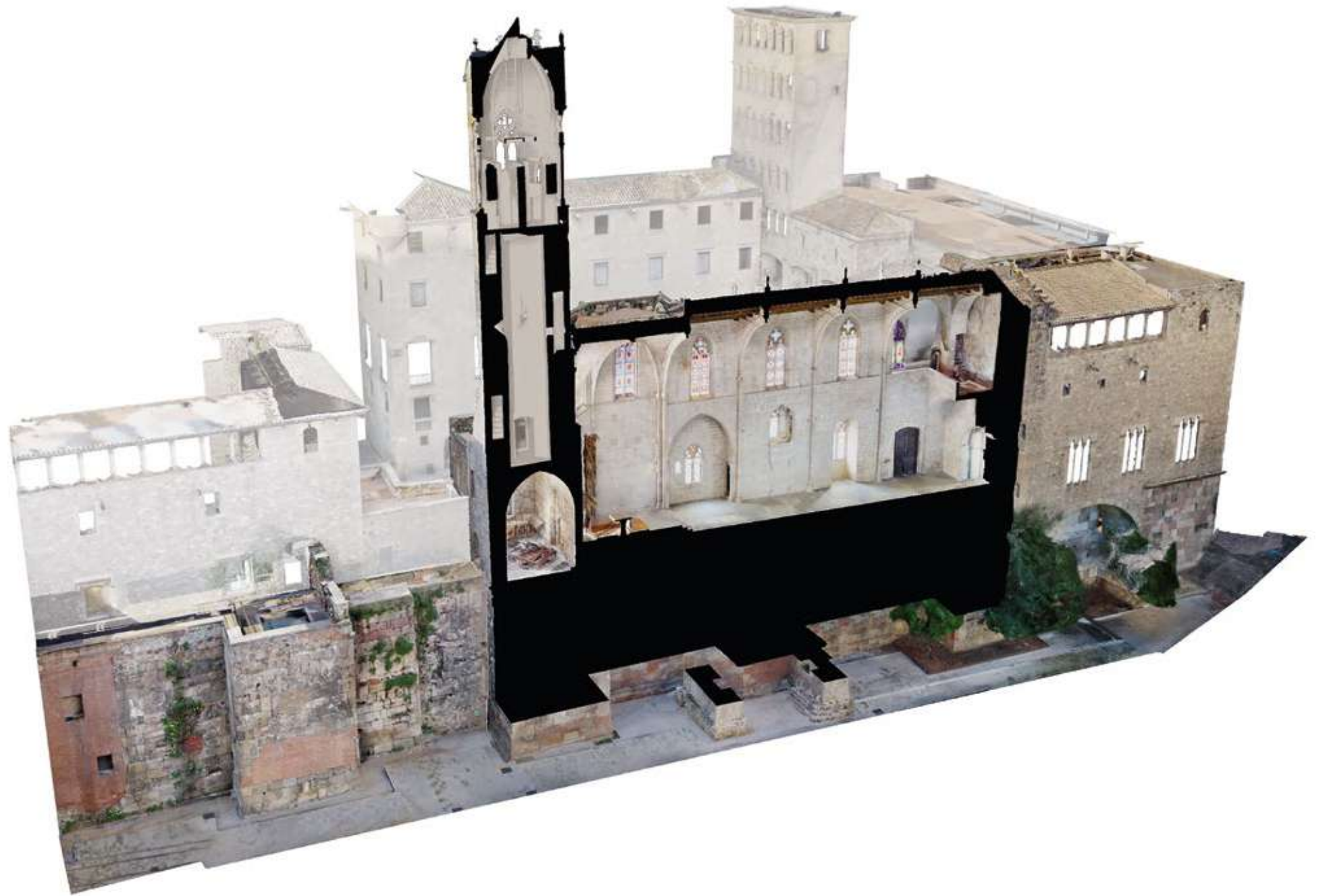

FIGURA 3.3 Secció longitudinal de la Capella Reial, la sagristia i el campanar, generada amb escàner làser terrestre.
REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA

*nostri Barchinone et transactis dictis decem annis super redditibus et exitibus et aliis juribus molendinorum que habemus in casali molendinorum noviter constructorum supra molendina de Cloto (...).*²⁸

del nostre palau de Barcelona, i, un cop passats aquests deu anys, sobre les rendes i els ingressos i altres drets dels molins que tenim al casal de molins recentment construïts sobre els molins del Clot (...).

Els dits 30.000 sous representaven una suma important, però en repartir-se al llarg de deu anys, només arribaven a raó de 3.000 sous anuals, que resultaven clarament insuficients per mantenir el ritme de les obres. Per això el monarca també hi havia assignat tota la part reial del delme eclesiàstic del pa, segons consta per la resposta que el bisbe de Vic i col·lector del delme, Ponç de Vilaró, va enviar al monarca l'any següent. S'hi justificava, davant de la irritació del rei, de no haver lliurat més diners per a les obres, tal com havia ordenat el monarca. Deia que, d'haver rebut la nova ordre, l'hauria obeïda en tornar de Montpeller, com havia fet sempre:

{3.17} (...) *Ex parte dicte vestre regie Magestatis, recepimus litteras quas nobis apportabit Michael de Novals portarius vester, in quibus continebatur quod totam pecuniam decime quam tenemus, predicto portario tradere deberemus, cum ipsam pecuniam ad opus capelle quam construi facitis in vestro palacio Barchinone necessariam habeatis. Et est verum quod aliquociens nobis mandastis verbo et litteris, quod de dicta pecunia subvenissemus operi supradicto, quod fecimus juxta mandatum vestrum. Et modo, si fuisset requisiti postquam venimus de Montepesulano, idem fecissemus. Et nos, Excellentissime Domine, pro Domino Valentino episcopo et nobis, volumus reddere computum de duobus ultimis annis decime supradicte, de quibus adhuc computare habemus, et quidquid*

Trad.: (...) Hem rebut lletres de part de la vostra reial majestat, donades pel vostre porter Miquel de Novals, en les quals es conté que havíem de lliurar al citat porter reial tots els diners de la dècima que tenim, perquè necessiteu aquests diners per a les obres de la capella que feu construir al vostre palau de Barcelona. I és cert que cada vegada que ens heu manat de viva veu o per carta que amb aquells diners subveníssim a les obres, ho hem fet seguint el vostre manament. I ara hauríem fet el mateix, si se'ns hagués demanat després que tornéssim de Montpeller. Nosaltres, excel·lentíssim senyor, en nom del bisbe de València i del nostre propi, volem retre comptes dels dos darrers anys de la citada dècima, que encara tenim pendents de presentar, i sigui com sigui, segons el

*suprafuerit, juxta mandatum vestrum et secundum quod multociens nobis dixistis, sumus parati ponere in opere supradicto. Nec credimus quod magna quantitas dicte decime remaneat ad solvendum; verum ad hoc ut in dicto opere procedatur, scribimus Petro de Sigriano et affectuose ipsum rogamus, quod ipse mutuet nobis duo mille solidos et eos tradat cum vos mandaveritis in presenti; et nos erimus in presentia vestri infra paucos dies, Domino concedente, et tunc ordinabimus juxta mandatum vestrum de dicto compoto redendo, simul cum Domino Valentino (...).*²⁹

vostre manament i el que hem fet tantes vegades com ens ho heu dit, estem disposats a contribuir en les obres citades. No creiem que resti a pagar cap quantitat important de la dècima. Així, doncs, perquè les obres avancin, escrivim a Pere de Segrià i li preguem afectuosament que ens presti 2.000 sous i els lliuri quan vós ho maneui. Nosaltres arribarem davant de la vostra presència d'aquí a pocs dies, si Déu vol, i aleshores, juntament amb el bisbe de València, ordenarem la rendició de comptes segons el vostre manament (...).

El bisbe explicava així que abans ja havia fet lliurament de diverses quantitats, a compte de la part del delme que corresponia a la monarquia. També que llavors havia sol·licitat al banquer barceloní Pere de Segrià un préstec de 2.000 sous addicionals per continuar finançant els treballs mentre ell i el bisbe de València arribaven a Barcelona per retre-hi els comptes definitius de la recaptació.³⁰ La carta del bisbe de Vic no especifica l'any de redacció en la seva datació, però sabem que aquell 21 de novembre corresponia al 1305, perquè el 7 de desembre següent el rei ja reclamava a Pere de Segrià el lliurament dels citats 2.000 sous.³¹ El bisbe, en efecte, havia anat remetent fins llavors a Barcelona almenys 30.000 sous més pel concepte indicat. Ho havia fet en diverses remeses avançades pel mateix Pere de Segrià, entre el dia 15 de setembre de 1302 i el 14 de gener d'aquell mateix any de 1304, segons que ho recull el llibre de comptes del tresorer Pere de Boil.³² Els 32.000 sous enviats en només quinze mesos ajuden a entendre el bon ritme que van mantenir les obres de la capella. Tot i això, l'evolució devia ser més lenta que no s'havia previst inicialment, en part degut a l'escassetat de mà d'obra que imperava a la ciutat l'hivern de 1303-1304 a causa d'altres disposicions reials. Ho sabem perquè llavors ja s'havia fet venir a Barcelona uns campaners de Narbona per fer les «esquelles» per al «cloquer» o campanar de la capella. Tanmateix, el 30 de novembre de 1303 havia calgut pagar-los 100 sous en compensació per les despeses de retorn al seu lloc de procedència sense que les haguessin pogudes enllestir.

{3.18} (...) *Item, XXX die dicti mensis novembris, ibidem, Vitali et Bertrando, magistris cimbalarum de Narbona, quos sibi dari mandavimus pro missionibus et expensis suis redeundi ad patriam de qua venerant in servicio nostro, pro fabricandis squillis quas fieri mandaverimus in capella nostra palatii nostri Barchinone, centum solidos Barchinone (...).*³³

Trad.: (...) Ítem, el 30 de novembre, al mateix lloc (*i.e.* Barcelona), a Vidal i a Bertran, mestres campaners de Narbona, a qui vam ordenar donar-los per les despeses de tornar a la pàtria d'on havien vingut per al nostre servei, per fabricar unes campanes que havíem manat fer a la capella del nostre palau de Barcelona, 100 sous barcelonesos (...).

{3.22} (...) *quod quantitas pecunie quam ipsi Stephano nomine nostro tradi fecistis causa dicti operis in memoratum opus conversa existit et quod dictus Stephanus pecunia indiget ad continuacionem operis prelibati (...).*³⁸

Trad.: (...) que la quantitat de diners que va fer lliurar al dit Esteve en nom nostre per a aquelles obres, ja s'hi ha esmerçat i el dit Esteve necessita més diners per continuar-les (...).

L'assentament d'aquest pagament al citat llibre del tresorer Pere de Boïl en clarifica el motiu ja indicat, tot i els greus problemes de conservació del llibre:

{3.19} *Item, done 100 sb. a maestre Vidal e a maestre Bertran, senyers mana que vingues a Barchinona per fer esquelles al Palau del SR (i.e. senyor rei), e les quals no pogren fer, axi que per l..... quel SR feya de Barchinona per paga no trobava hom c...re en aquesta terra, e los quals los mana dar per [me]ssio de tornarsen lo SR damunt dit.*³⁴

Tanmateix, l'episodi de forta escassetat de mà d'obra degué superar-se aviat, atès que el gener següent el mestre de Narbona havia tornat a la feina, raó per la qual cobrava 51 sous i 6 diners «*per algunes missions menudes que avia fetes en dos esquelles quel SR manava fer a la capella del seu Palau de Barchinona*» {3.20}.³⁵ Es devia acomplir així l'ordre que el monarca havia donat al batlle Romeu de Marimon el març anterior, quan li havia manat posar una «*squillam seu campanellam dicte capelle in loco ad hoc deputato*» (trad.: una esquella o campana petita de la dita capella al lloc corresponent) {3.21}.³⁶ Finalment, el 24 de març d'aquell any de 1303 es pagaven els 1.510 sous i 4 diners que havien costat els 16 quintars de coure necessaris per fondre les campanes de l'església.³⁷ Aquestes quedaven, per tant, preparades anys abans de començar la construcció efectiva de la sagristia i del campanar sobre la torre romana de la casa de na Palau, que encara trigaria dos anys llargs a ser definitivament adquirida per manca de recursos econòmics.

Arribats a la primavera de l'any 1306, tot i que l'obra de la capella ja estava molt avançada, els problemes econòmics per continuar-la tornaven a ser greus. El 6 d'abril, el rei escrivia de nou al bisbe de Vic reclamant-li que enviés més diners al notari Esteve Despuig, intendent de les obres, perquè les citades quantitats remeses fins llavors ja hi havien estat completament invertides:

Tanmateix, el bisbe Vilaró acabava de morir, deixant dipositada al convent de dominics una caixa amb 4.000 sous i alguns objectes de valor, que el rei va reclamar immediatament. Abans del 12 d'octubre ja n'havien arribat 3.900 a mans d'Esteve Despuig, però el monarca continuava reclamant els 100 sous restants i els objectes no remesos.³⁹ Tot i això, els diners no bastaven per aixecar la volta que havia de cobrir la capçalera. Així consta a la carta que el rei va enviar el 24 de setembre a Tomàs Gruny, batlle de Barcelona, ordenant-li que hi aportés 400 sous de les rendes de la batllia, que s'haurien d'invertir, en bona part, en aixecar la volta de l'absis:

{3.23} (...) *in reparando et aptando palacio nostro Barchinone et levanda testudine seu volta capelle nostre dicti palatii usque ad quantitatem CCCC solidos barchinonenses, prout dilectus noster Guillelmus Gallifa vel Petrus de Cardona, tenens dictum palacium, a vobis duxerint requirendo (...).*⁴⁰

Trad.: (...) per reparar i adequar el nostre palau de Barcelona, i per aixecar la volta de la nostra capella de palau fins a un total de 400 sous barcelonesos, tal com el nostre dilecte Guillem Gallifa o Pere de Cardona, tinent el palau, us requeriran (...).

L'estructura de la Capella Reial culminava així a inicis del 1307, després d'una dècada de treballs sota la direcció exclusiva del mestre Bertran Riquer. Per això als murs de l'absis només hi trobem, junt amb les armes reials, l'escut de les flors de lliri sota el lambeu de la reina Blanca d'Anjou, finada l'any 1310.

L'envergadura i complexitat de l'obra havia estat considerable, i s'havia vist incrementada per la necessitat d'ampliar la base que ja oferien el pas de ronda de la muralla i les voltes romàniques entre torres heretades de la cuina comtal. Per aconseguir-ho, s'havia hagut d'engrossir la muralla per la cara interior, la del *corral del palau*, adossant-li un parell de metres de mur massís, fins assolir els més de nou metres d'amplada definitius. El resultat era una església sorprenentment àmplia per a una posició tan complicada: una nau de 6,5 metres d'amplada i un eix longitudinal de vora els 29 metres de llargada (absis inclòs), més un curt creuer encabit dins de l'amplada màxima, ubicat entre les torres romanes tretze i catorze.

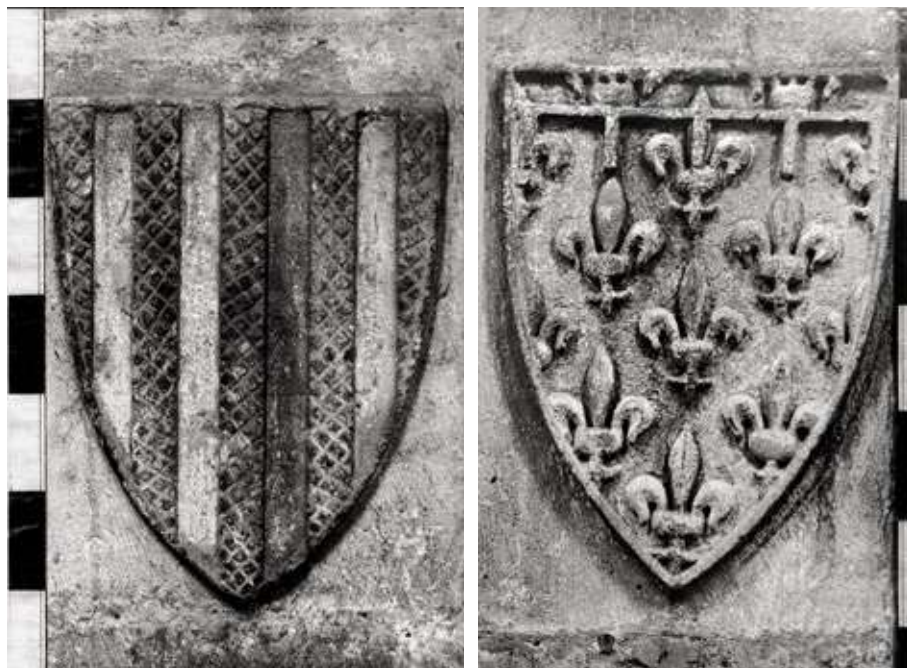

FIGURA 3.4 Detalls dels escuts reials i de la reina Blanca d'Anjou que decoren la capçalera de la Capella Reial. AFB i MUHBA

Ja hem vist al capítol precedent com, a la banda de llevant, el mur perimetral va aprofitar les parts baixes de la preexistent cuina comtal romànica. Suportat per les citades arcades entre torres, aquest ja integrava el mur romà de les cares externes del seu primitiu cos superior. Per la interior, el mur perimetral es va construir *ex novo*, mantenint la nova línia ampliada des de la base. Això va forçar el lleuger retrocés de la porta exterior de la capella, de manera que no arribés a ocloure la porta principal del palau, amb la qual comparteix una grada d'accés que va adquirir llavors la característica forma de quart de cercle a costa de la primera espitllera de la planta baixa. Per darrere es va bastir la tribuna reial i el tancament dels peus. Tots dos entren sensiblement així respecte de la línia de la primitiva façana romànica, emmarcant l'entrada principal de l'església, la interior que donava inici a l'eix longitudinal. Aquest retrocés calia per encabir-hi l'escaleta que sempre va comunicar la tribuna amb la cambra reial, ubicada a la segona planta del cos gòtic aixecat com a ròtula que articulava la capella amb la caixa estructural romànica, segons que tindrem ocasió de veure. Naturalment, per fonamentar la penetració descrita, calgué afectar la primera volta romànica, la qual arribava en origen fins a la mateixa muralla, com ja hem vist.

FIGURA 3.5 La portada exterior de la Capella Reial vers l'any 1920. MUHBA

Per contra, els esvelts arcs de diafragma que suporten el teginat o enteixinat de l'església i la volta de l'absis només necessitaren discrets contraforts externs a la part més alta dels murs: les caixes de les dues escales de 70 cm d'amplada que baixen fins al creuer des de la tribuna reial, entre els murs exteriors i interiors del temple, ja estabilitzen de sobra el mur interior, al qual s'adossen les pilastres que els sostenen.⁴¹ La solució de suportar la coberta sobre un teginat de fusta sostingut pels dits arcs diafragmàtics, a més de correspondre al que establien les directrius del franciscanisme inicial, era la més viable arquitectònicament per a una església aixecada sobre una base tan limitada i alta: en ser molt més lleugera que una coberta amb volta d'obra, no desplaça tantes empentes cap als laterals.⁴² De fet, fins i tot la modesta volta d'ogives que cobreix l'absis va requerir l'addició precipitada de més contraforts exteriors dels previstos en el plantejament inicial, atès que almenys un es va adossar al mur poligonal sense vincle i superposat forçadament al trencaigües del finestral corresponent {fig. 3.6}.⁴³

Un cop culminada i coberta l'església, els esforços començaren a adreçar-se cap a la instal·lació dels vitralls i la construcció del campanar. Mentre s'estava aixecant la volta de la capçalera, l'intendent de les obres en aquell

FIGURA 3.6 La cara exterior de l'absis de la Capella Reial vers l'any 1930. S'hi aprecia que el contrafort exempt més proper al campanar va ser afegit improvisadament quan ja havia estat acabada la motllura del finestral. SPAL-DIBA. FOTOGRAFIA: N. Ricart

moment, el notari Esteve Despuig, ja havia explicat al monarca el projecte de la torre campanar que la distingiria, alhora que l'informava que havia trobat un mestre vitraller anònim disposat a fer el conjunt de vitralls de la capella a un preu tancat de 1.000 sous. El 22 de desembre d'aquell mateix any de 1306, el rei li responia, de València estant:

{3.24} (...) *Receptis litteris vestris in quibus postulebatis certificari a nobis super modo constructionis cloquerii sive campanilis construbendi in capella quam nunc de novo construimus in palacio nostro Barchinone, et super operandis vitriariis ad opus finestrarum ipsius capelle, de quibus asseritis invenisse magistrum qui ipsas vitriarias facere et operari vult per mille solidos barchinonenses (...). Ad earum significata vobis taliter respondemus, quod tenemus pro bono quod dictum campanile operetur sive construatur ad sex puncta, et si videritis quod ipse magister qui dictas vitriarias vult facere sit bonus magister et sciat apte facere, quod faciat et operetur vitriarias ipsas et dentur sibi dicti mille solidi barchinonenses (...).*⁴⁴

Trad.: (...) Rebudes les vostres lletres en què demanàveu que us donéssim instruccions sobre la construcció del cloquer o campanar que s'ha de fer a la capella que estem fent construir al nostre palau de Barcelona, i sobre els vitrallers que han de treballar en l'obra de les finestres de la capella, sobre els quals afirmàveu que havíeu trobat un mestre que treballaria i faria els vitralls per 1.000 sous barcelonesos (...). A això que ens heu referit, us responem que tenim per bo que es construeixi un campanar de sis puntes, i si veieu que aquest mestre que vol fer els vitralls és bon artesà i treballa bé, que faci els vitralls i se li lliurin els dits 1.000 sous barcelonesos (...).

Donava així el vistiplau a un projecte inicial de campanar que a penes havia començat i que va patir modificacions significatives sobre la marxa, segons que de seguida estudiarem. Per contra, el teginat –que hem de pressuposar relativament senzill, atès que no ha deixat cap rastre documental i que va ser profusament decorat en temps de Pere de Portugal, com veurem– i la traseria de les finestres ja devien estar llavors força avançats, atès que es podia iniciar la producció dels vitralls. No en sabem res, de les característiques, atès que no n'ha pervingut cap resta. La documentació ni tan sols esmenta el nom del mestre vitraller. Qui sap si ja es tractava del mateix taller que després va confeccionar els vitralls de la capçalera de la catedral amb una profunda influència de l'art italo provençal.⁴⁵ Per descomptat, els grans protagonistes de l'activitat del vitraller anònim hagueren de ser els finestrals superiors. Se'n concentren cinc a la capçalera poligonal, una mica més alts que la resta, per compensar l'elevació del presbiteri. Els

laterals figuren al centre de cada tram de mur delimitat per la seqüència de contraforts exteriors. Són tres pel costat de ponent, però només dos pel de llevant. A la banda oriental, calgué prescindir-ne al primer cos, perquè les caixes de les dues escales laterals no són simètriques. Segons que es pot apreciar en les següents seccions longitudinals aixecades pel VIMAC de la Universitat Politècnica a petició del MUHBA [fig. 3.9-11], el tram superior de l'escala del costat de l'Evangeli (esquerre, mirant a l'altar major) puja amb bastant més inclinació que no el del costat de l'Epístola (dret, mirant cap a l'altar major). Barra d'aquesta manera la possibilitat d'obrir finestral al primer cos de l'església. Això es deu a la necessitat de salvar l'alçada de la capella que sempre ha tingut a sota, enfront de la porta exterior, la qual és més alta que no l'arc de la porta. Les formes actuals de la capella corresponen al regnat de Martí I, com ho proclama l'escut de la reina Maria de Luna i ho podem estudiar més endavant. Tanmateix, les estructures perimetrals palesen que llavors només es van refer la volta i les obertures d'una capella que ja existia des de la mateixa construcció del temple, si bé se li havia guanyat profunditat en un segon moment volant sobre permòdols el seu tancament de llevant.

Van ser, doncs, les descrites escales laterals, il·luminades mitjançant obertures menors, les que impediren que els finestrals superiors poguessin assolir una longitud més gran. De la mateixa manera, només permeteren perforar finestres baixes en punts molt concrets. Se'n va obrir una vers el *corral del palau* al costat de la porta exterior, compensada simètricament per la que també es va construir a l'altre extrem del mateix mur, a fi d'il·luminar el corredor que portava inicialment a la sagristia i després a la rectoria. El gruix necessari per encabir les caixes de les escales laterals ocultes també va servir, al mateix temps, per definir el transsepte inicial del temple. Sota els dos arcs apuntats que permeteren obrir-lo, s'hi conformaren dos braços curts que amb prou feines proporcionen a l'església la desitjada planta de creu llatina. A la banda dreta o costat de l'Epístola ha pervingut, fossilitzada junt al finestral obert posteriorment, una finestra original petita, alta i desplaçada, que no podem documentar a l'altre costat perquè aquell va perdre el tancament original en obrir-se la coneguda com a *capella de la reina* o de Sant Jordi. Sumada a la presència dels escuts reials a banda i banda dels citats arcs apuntats que inicien cadascun dels dos braços, la forma i posició d'aquella finestreta indica que els extrems del creuer havien estat concebuts per penjar-hi retaules, malgrat la condició de zona de pas cap a les portes enfrontades que hi surten. Abans, però, d'aturar-nos-hi amb calma, convé acabar primer la història de l'aixecament de l'estructura de l'església i del seu campanar.

La sagristia i el campanar

Com acabem de veure, mentre s'instal·lava la traseria dels finestrals i s'encarregava la producció dels vitralls, els esforços constructius es van concentrar en l'erecció de la sagristia i de la part inferior del campanar. El 17 d'octubre de 1307, Guillem de Gallifa i Pere Llull informaven el rei que l'estructura de la torre ja pujava per damunt del nivell de la volta de l'absis, però aconsellaven al monarca de recreixer-la encara més, almenys unes altres dotze filades de carreus, abans de començar el cos de finestres, que l'elevaria uns quatre metres més:

{3.25} (...) *Sàpia la vostra althea, senyor, que-l cloquer de la capella és muntat en agual del cap hon són les creus, per què, senyor, consellen alguns que puig pus alt del cap XII filades o plus, e puis que fesen les finestres, qui pugaran dalt tro a XVIII palms, e serà de cuvinent althea. Però, senyor, tramats-nos-en a dir ço que ha vós, senyor, plàcia, que no y enantariem als tro que sapiam vostre manament (...).*⁴⁶

És clar, doncs, que prèviament s'havia construït la caixa i volta de pedra de la sagristia, perquè sense el redoblament intern del gruix dels murs romans que va implicar, no s'hauria pogut suportar l'estructura octogonal de la torre. També que el rei va estar d'acord amb la proposta de recreixement: el cos cec del campanar, en efecte, puja una dotzena de filades per damunt del nivell de l'absis. Al seu interior, aquest cos conforma un prisma octogonal buit relativament ample i travat en la part superior per una arcada apuntada que sosté les estructures superiors. Entre el mur interior que el defineix i el mur perimetral puja l'escala helicoidal de 70 cm d'amplada que porta al cos de campanes. La coherència d'aquesta configuració es trenca, però, a partir del dit terra del cos superior, que s'obre a l'exterior mitjançant quatre finestrals grans en les quatre cares principals i quatre finestrals petits més en les cares alternes. L'escala hi arriba amb una solució sorprenentment forçada, a causa d'una segona anella mural, també octogonal, que cega per l'interior la part baixa dels finestrals. Al mig, dos petits arcs apuntats sostenen el mur que parteix el cos superior en dues meitats, i que devia aguantar les bigues de les quals penjaven les dues campanes, encara descrites pel pare Ribera el 1698.⁴⁷ Veurem, però, que aquesta estructura de pedra va ser incorporada en temps de Pere el Cerimoniós per substituir l'original, que era tota de fusta. Finalment, la coberta conforma al centre un altre cos octogonal més estret i obert a manera de lucernari, el qual articula els vuit parells d'aiguavessos culminats per frontons triangulars rematats per creus. Aquesta estructura fa molt de temps que ha cridat l'atenció dels historiadors de l'art;⁴⁸ algun hi

FIGURA 3.7 Detalls dels paraments de la sagristia de la Capella Reial en iniciar-se'n la restauració, l'any 1945. AFB. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera

ha vist la voluntat d'imitar la forma de la corona reial, com a exaltació de la monarquia.⁴⁹

Eduard Riu-Barrera considera que aquesta confusa barreja d'elements reflecteix la vacil·lació, mostrada per la documentació, a l'hora d'erigir la part superior del campanar. Al seu parer, inicialment el projecte hauria proposat una torre molt més baixa que l'actual, però amb un pis superior en degradació, és a dir, més estret que no el perímetre del cos cec, aplicant la mateixa solució tècnica que després es va usar a les torres veïnes de Santa Maria del Mar.⁵⁰ Aquesta explicació sembla essencialment encertada, si hi introduïm dos matisos; el primer: segons el document acabat d'exposar, el sensible recreixement de filades proposat afectava el cos cec de la torre, previ al cos de campanes; el segon: per la carta reial anterior a la citada proposta de recreixement, consta que el projecte inicialment autoritzat pel rei era el d'una torre culminada per un cos de sis arestes («*ad sex puncta*») {3.24}, no octogonal.

Potser, doncs, inicialment s'havia pensat afegir dos cossos en degradació, un primer octogonal i un darrer hexagonal. En tot cas, aviat es va canviar d'opinió i es va desenvolupar el projecte estrictament octogonal pervingut. El 30 de gener següent, els mateixos personatges tornaven a informar el rei sobre el ritme de les obres, que ja arribava al cos de campanes, i li demanaven alguna assignació addicional per acabar-les:

{3.26} (...) *sia vostra merce, senyor, que manets an P. March que y trameta recapte e nos farem anentar en la obra en tal manera que vos si a Deu plau ne serets pagat. Empero, senyor, tot dia hi obram, axi que havem manlevat be M. solidos per fe de so que vos hi manats liurar. Empero, senyor, fem fer les columnes de les finestres del cloquer de Gerona e devemles haver assí en Barchinona fetes e acabades migant febrer ho abans, e veem, senyor, que de ço que vos hi avets assignat s'anantara tant de la obra del cloquer que ab alguna altra poch quantitat quey assignassets s'acabaria tot (...).*⁵¹

FIGURA 3.8 El campanar de la Capella Reial. Estat que presentava abans de l'any 1929 (des de la Baixada de Santa Clara) i a l'actualitat (des de la Plaça de l'Àngel). SPAL-DIBA i MUHBA. FOTOGRAFIES: Lucien Roisin i Daniel Alcuibierre

Comprovem d'aquesta manera que la traceria de les finestres havia estat encarregada als picapedrers gironins, que s'havien compromès a lliurar-la a mitjan febrer. És més que probable que també hagués estat així en el cas dels finestrals de l'església i dels elements vegetals que decoren pilastres i portes, atès que Girona s'havia consolidat com a centre productor de materials prefabricats d'aplicació arquitectònica, i que anys enrere ja havia proveït les columnes i d'altres elements prefabricats de la tomba de Pere el Gran a Santes Creus.⁵² Fins i tot l'agnusdei de la clau de volta de l'absis sembla una obra de producció seriada, per la seva modesta factura d'escassa personalitat.⁵³

D'una manera o d'una altra, el document palesa que s'esperava tenir acabat el campanar ben aviat, si el rei adjudicava a les obres la mica de capital que mancava per poder-les finalitzar. Certament, el monarca hi va proveir de pressa. El 19 de juny de 1308 ja reconeixia per escrit haver donat prèviament ordre oral al seu tresorer, Pere March, perquè pagués al ciutadà Pere Cellerer els 500 sous barcelonesos que el rei li havia demanat que invertís «*in opere capelle pallacii nostri Barchinone*» (trad.: en l'obra de la capella del nostre palau de Barcelona) {3.27}.⁵⁴ Com hem vist, les campanes estaven fetes des de feia bastant de temps, així que pujar-les abans que no es tanqués la volta del cos central i que arribés la traceria no degué d'haver estat cap problema. En resum, malgrat la seva alçada i l'impacte visual, el cos massís de la torre romana i l'estructura de la sagristia bastida amb anterioritat havien facilitat el seu aixecament en poc més d'un any. Res comparable, doncs, ni pel cost econòmic ni pel temps requerit, a la gran obra d'erecció de l'església sobre la vella muralla romana.

La conclusió del temple

La nova església ja es trobava, per tant, estructuralment acabada quan la mort de la jove reina Blanca, el 13 d'octubre de 1310, va precipitar els esdeveniments. La reina, que només tenia 27 anys, acabava de parir la seva desena filla, Violant d'Aragó, i el rei Jaume se l'estimava com pocs monarques medievals van estimar les seves respectives mullers. Immediatament, va ordenar a les principals institucions religioses de la Corona que es dediquessin de valent a pregar i celebrar misses per l'ànima de la reina, i la nova Capella Reial no en podia constituir l'excepció.⁵⁵ Els treballs per enllestir l'interior s'hagueren de dur a terme amb tanta rapidesa que els intendents Lull i Marimon i el mestre Bertran Riquer, per assolir l'objectiu, hi van haver d'esmerçar bona part de les rendes dels nous molins reials, que encara rebien en compensació a les despeses de construcció. La reclamació del reemborsament corresponent dels diners avançats va causar així un litigi entre ells i la Corona. El plet va concloure en una sentència dictada el 29 de desembre de 1311. Tanmateix,

el pagament que s'hi ordenava no es va acabar fent efectiu fins a molts anys més tard. Ho explica fil per randa l'albarà del mestre racional Felip de Boil, del 8 de febrer de 1322, que ens ha arribat gràcies a la còpia del seu tenor inserida dins de l'ordre definitiva de pagament d'aquell deute, datada el 29 de juny de 1323:

{3.28} *Jo, en Phelip de Bojl, mestre racional de la cort del senyor rey, atorch a vós, en Romeu de Marimon, que avets mostrada a mi una carta del dit senyor rey, segellada ab son segell pendent, data Barchinone, XVIII° kalendas julii anno Domini M^oCCC^oXIII^o, en la qual era contengut que-l dit senyor rey feu declaració e correcció en una sentència la qual fo donada sobre algunes qüestions que-l dit senyor rey havia mogudes a[n] Guillem Lull, a-n Bernat de Marimon, frare de vós, dit en Romeu, e en Bertran Riquer, ciu[ta]dans de Barchinona, la qual sentència fo donada en Barchinona, IIII° kalendas januarii anno Domini M^oCCC^oXI^o, és a saber, per rahó dels molins nous qui són en lo territori de Barchinona en lo loch apellat Clot, e en la qual sentència fo retengut e salvat als damunt dits que-l dit senyor rey fos tengut de pagar a els duos mille centum septuaginta duos solidos unum denarium barchinonenses, los quals eren stats prestats al dit senyor rey per los demunt dits, e foren meses e convertits en la obra de la capella del palau de Barchinona, segons que en la dita carta a mi mostrada eren les dites rahons largament contengudes, de la qual quantitat he fet compte o albarà singularment a cascun dels demunt dits de la part que li pertany en la dita quantitat, so és, de la tersa part a-n Romeu Lull, fill e hereu del dit en Guillem Lull, e de la altra tersa part al hereu del dit en Bertran Riquer, e de la altra part he fet comte ab lo present albarà a vós, dit en Romeu de Marimon, ab voluntat del dit en Bernat, frare vostre, la qual tersa part a vós deguda per la cort per la dita rahó és septingentos viginti quatuor solidos barchinonenses (...).*⁵⁶

La capella havia quedat enllestida, per tant, algunes setmanes després de morir la reina Blanca, i el conflicte econòmic derivat de les presses per acabar-la s'havia tancat dotze anys més tard, ja a favor dels hereus dels difunts implicats. Entre ells només hi havia un mestre d'obres, Bertran Riquer. Malgrat que la historiografia li ha fet compartir els mèrits amb Pere de Rei, la realitat és que quan aquest darrer va assumir la direcció de les obres palatines, el 23 de gener de 1316, arran de la defunció del mestre Riquer pocs dies abans, la Capella Reial de Santa Maria ja havia estat consagrada, com ara comprovarem. Mestre Riquer també havia estat, doncs, l'únic responsable del seu aixecament, incloses les dues portades originals del temple, l'exterior i la interior o principal, tot i que cap de les dues preserva, com també veurem, el seu aspecte original a causa de les intervencions posteriors.

Els altars

L'altar major

L'absis poligonal estava presidit per l'altar major, dedicat des del principi, com la capella comtal precedent, a santa Maria. També es degué culminar pocs mesos després de morir la reina Blanca, tot i que les primeres mencions a la documentació són del març i el juliol de 1316, quan el rei va fer donació a Pere Cellerer de vestimenta litúrgica i d'aixovar adicional per a la nova església i el seu altar major:

{3.29a} *Item, Petro Cellerarii, de domo nostra, ad opus capelle nove nostre palacii Barchinone et pro altari Sancte Marie in ipsa capella constructo, unam casullam panni auri cum capite de sirico coloris ignei, forratam de panno linco croceo, cum manipulo et stola eiusdem coloris (...).*

Trad.: (...) Ítem, a Pere Cellerer, de la nostra casa, per a la nostra capella nova del palau de Barcelona i per a l'altar de Santa Maria construït en la mateixa, una casulla de drap daurat amb coll de seda de color de foc, folrada de drap de lli de color groc, amb maniple i estola del mateix color (...).

{3.29b} (...) *Item, Petro Cellararii, ad opus altaris Beate Marie sito (sic) in capella nova palacii nostri Barchinone, quoddam supralectum chorii pro coperiendo dictum altare. Item, eidem Petro Cellararii, pro coperiendo dictum altare, duos bocarams (...).*⁵⁷

(...) Ítem, a Pere Cellerer, per a l'altar de Santa Maria situat a la capella nova del nostre palau de Barcelona, un cobertor de pell per cobrir l'altar. Ítem, al mateix Pere Cellerer, per cobrir el dit altar, dos bocarams (...).

Si el rei s'estava referint a un altar que podia ser revestit per ser usat en oficis litúrgics era, doncs, perquè aleshores ja s'havia dut a terme la cerimònia de consagració del temple. Un document posterior, de l'any 1326, encara ens ve a explicar que en aquella cerimònia esdevinguda anys enrere, s'hi havien instal·lat les relíquies preceptives:

{3.30} (...) *Item, ffratri Raimundo Calvo, capellano nostro, reliquias involutas in quodam trocio panni lintei, quas posuit in altari Beate Marie palacii nostri Barchinone cum dictum altare fuit consecratum (...).*⁵⁸

Trad.: (...) Ítem, a fra Ramon Calbó, capellà nostre, unes relíquies embolicades amb un tros de drap de lli, que va posar a l'altar de Santa Maria del nostre palau de Barcelona quan aquest es va consagrar (...).

Si la documentació no aporta més dades sobre l'ornamentació de l'altar major és perquè, com en el cas de les campanes, el rei ja n'havia encarregat el retaule amb molta antelació, potser preveient una evolució més ràpida de l'obra del temple que no la finalment esdevinguda. Ho sabem perquè el 16 de març de 1302 el monarca ja s'havia adreçat al seu batlle, Romeu de Marimon, en els termes següents:

{3.31} (...) *Cum in pictura capelle noviter de mandato nostro facte in palacio Barchinone aliquid, ut intellexerimus, remaneat ad pingendum, dicimus et mandamus vobis quatenus, visis presentibus, ipsam picturam perfici faciatis (...).*⁵⁹

Trad.: (...) Atès que, com hem sabut, en la pintura de la capella recentment feta per manament nostre al palau de Barcelona hi ha alguna cosa pendent de pintar, us diem i manem que, un cop vistes les presents (lletres), ho feu acabar (...).

En aquell moment, els treballs de l'estructura del temple encara estaven en un estadi molt incipient, de manera que el rei no podia referir-se a una pintura mural, sinó al retaule que s'instal·laria un cop acabada l'obra. La comanda amb tanta antelació i la referència genèrica a «la pintura de la capella recentment feta» suggereixen al seu torn que es tractava del retaule major. Aleshores ja estava avançat, però la seva confecció s'havia vist aturada perquè el pintor no rebia les quantitats pactades en els terminis acordats. Per això el monarca ordenava al seu batlle que resolgués immediatament el problema, a fi que l'obra s'enllestís. La Capella Reial també degué ser capdavantera, per tant, en la moda de substituir les pintures murals per pintures sobre taula als altars, inclosa la capella major de l'absis.

Romeu de Marimon degué avançar els diners necessaris per acabar l'obra, com li ordenava el monarca, atès que el 30 d'abril de l'any següent aquest manava que se li compensessin els 300 sous que la Corona reconeixia deure-li, segons que ho recull el citat llibre del tresorer Boil.⁶⁰ Així, doncs, l'obra ja estava pintada abans de començar la primavera de l'any 1303. Malauradament, la documentació no diu res sobre l'artista que la va elaborar. Potser era un dels pintors en actiu a la ciutat de Barcelona en aquella mateixa primera dècada del segle.⁶¹ També podia haver estat, però, un pintor arribat a la ciutat des de Mallorca, el focus més avançat del lineal anglofrancès per la seva estreta relació amb Avinyó. De fet, la cronologia tan primerenca fa pensar en una iconografia mariana traçada amb el mateix primer lineal que presenten les ja comentades pintures murals de l'aula major, executades només sis o set anys abans. Potser, en aquest cas, el model ofert pel frontal-retaule de Santa Perpètua de Mogoda s'acostaria a les seves característiques, tot i que el de la Capella Reial devia ser un testimoni de qualitat tècnica bastant superior.⁶²

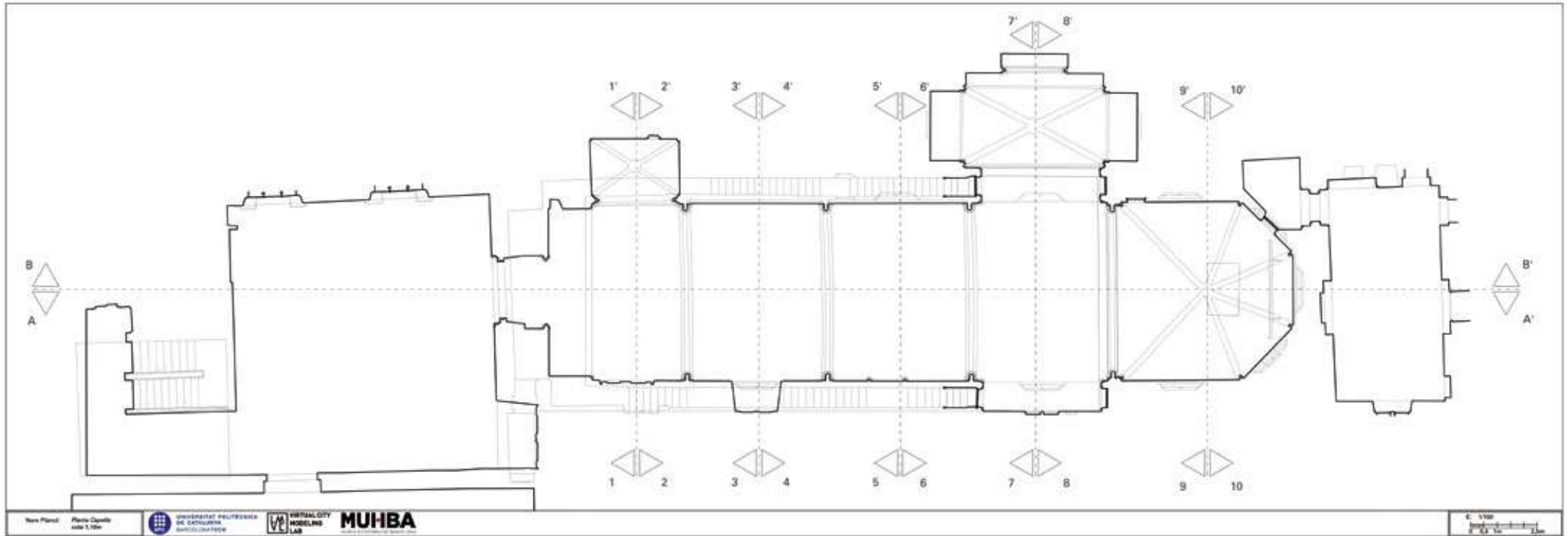
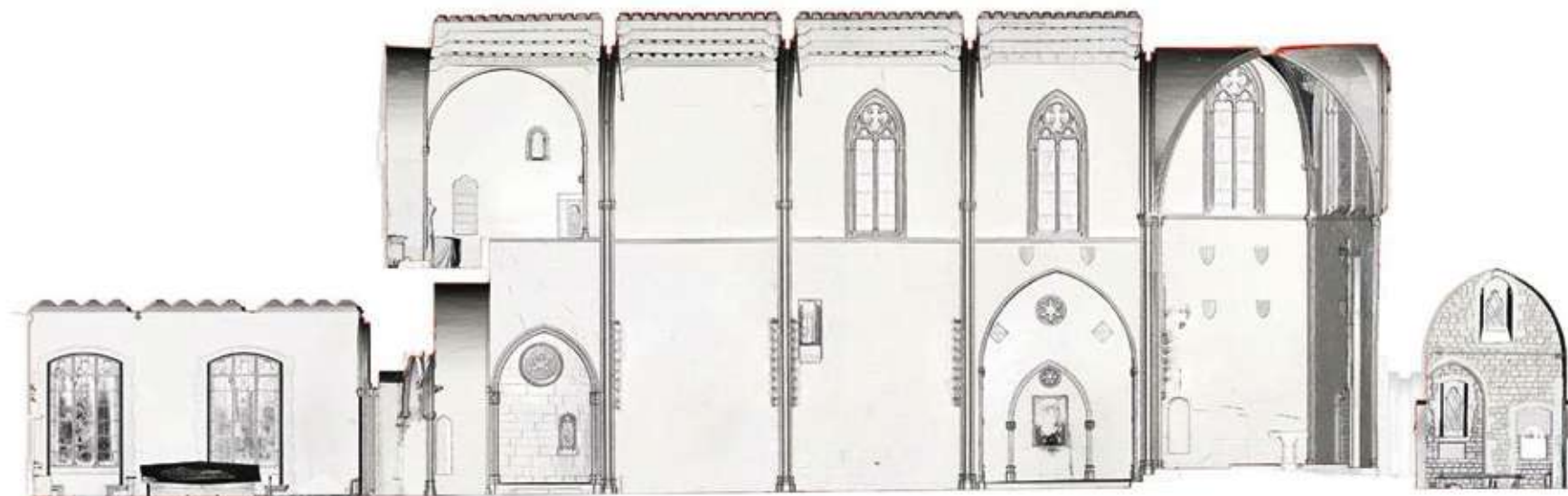

FIGURA 3.9 Planta de la Capella Reial, amb la seva articulació amb l'avantcambra del Tinell i la sagristia (sense els passos laterals de l'absis). REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA

Independentment, però, de qui en fou l'autor i amb quin estil pintava, devia ser una obra modesta en dimensions, segons que era habitual en la producció sobre taula del moment.⁶³ Per això, Pere el Cerimoniós l'hagué de substituir, quatre dècades més tard, per una altra força més monumental, com ara veurem. D'altra banda, els avenços en la recerca sobre les tombes reials de Santes Creus han permès descartar definitivament que Francesc Montflorit hagués tallat cap imatge de la Mare de Déu per a l'altar de Santa Maria en 1314 o 1315, com s'havia vingut afirmant des dels temps de Puiggarí, a causa d'una lectura errònia deguda al mal estat de conservació de la font.⁶⁴ Tot indica, per tant, que l'altar major de la Capella Reial sempre ha estat presidit, des dels seus mateixos orígens, per una successió de retaules dedicats a la Mare de Déu, que va començar amb la comentada obra anònima desapareguda.

FIGURA 3.10 Model 3D de l'estructura interior de la Capella Reial (per darrere del tancament exterior). REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA

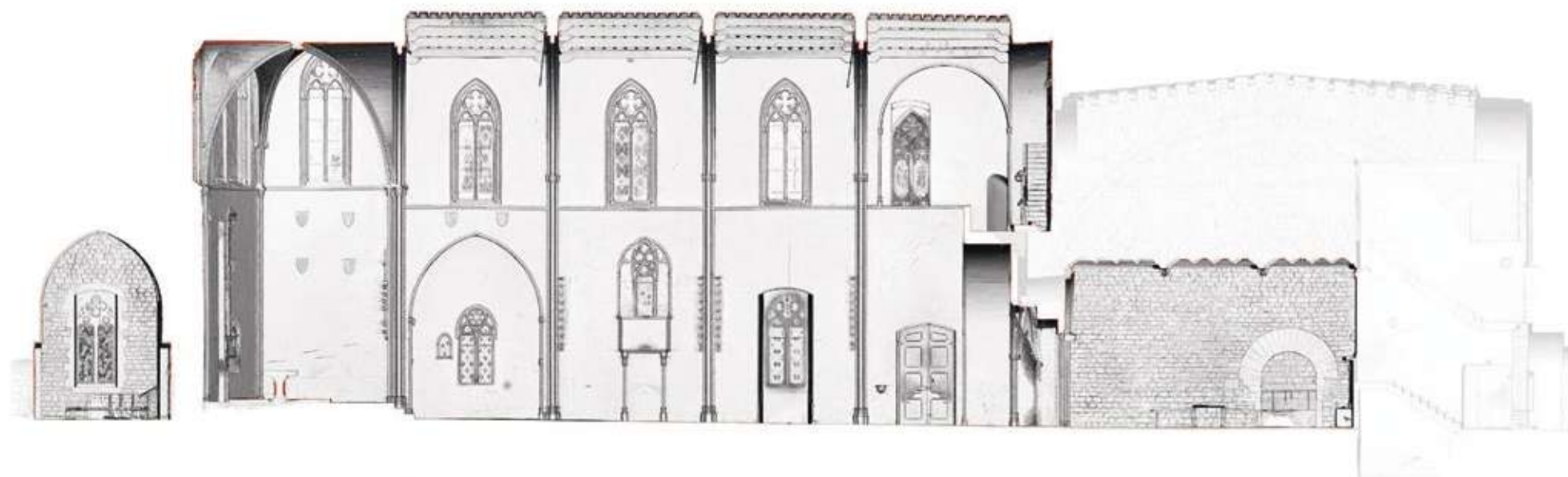

Secció Longitudinal
20000 A.4

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA BARCELONA

VIRTUAL CITY MODELING LAB MUHBA

E. 1/100
0 0,5 1m 2,5m

Secció Longitudinal
amb 3D

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA BARCELONA

VIRTUAL CITY MODELING LAB MUHBA

E. 1/100
0 0,5 1m 2,5m

FIGURA 3.11 Seccions longitudinals dels tancaments oriental i occidental de la Capella Reial per la cara interior, generats amb escàner làser terrestre. REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA

Els oratoris del transsepte i les capelles de Sant Nicolau i Sant Bartomeu

Adés explicàvem que la presència dels escuts reials a banda i banda dels arcs apuntats que obren el transsepte, sumada a l'absència inicial de grans finestres baixos als extrems (només hi havia a cada braç una finestra petita i desplaçada com la preservada al costat dret), palesen que el creuer havia estat concebut com un espai simètric, amb un retaule de dimensions modestes a cada extrem. També destacàvem, però, que la presència de les portes afrontades de les escales i els corredors que s'hi obren no permetia l'ús dels extrems del creuer com a veritables capelles presidides per altars laterals, sinó tan sols com a oratoris dotats de petits reclinatoris. Tanmateix, la documentació reial recull des de molt aviat la presència d'altars secundaris a la nova església. El de Sant Nicolau ja és esmentat fins i tot abans que l'altar major. En el seu afany de fer celebrar misses i oracions per l'ànima de la reina Blanca, el 6 de gener de 1311, de Xàtiva estant, Jaume II ja havia enviat aquesta ordre al seu batlle general, Guillem de Sitges:

{3.32} *Ffidei suo Guilelmo de Cigiis, baiulo Cathalonie generali, salutem et gratiam. Mandamus et dicimus vobis quatenus, visis presentibus, ematis seu emi faciatis ad usum et servicium capelle Sancti Nicholay, constructe in palacio nostro Barchinone, quendam calicem argenti cum patena, precii centum viginti solidorum Barchinone, quem tradatis Bernardo de Rochaforti, capellano quondam illustris domine Blanche, recolende memorie regine Aragonum, consortis nostre, qui celebrare et orare debe[t] ad Dominum in eodem altari pro anima eiusdem domine regine (...).*⁶⁵

Trad.: Al fidel Guillem de Sitges, batlle general de Catalunya, salut i gràcia. Us diem i manem que, un cop vistes les presents (lletres), compreu o feu comprar per a ús i servei de la capella de Sant Nicolau, construïda al nostre palau de Barcelona, un calze de plata amb una patena, per un preu de 120 sous de Barcelona, i el lliureu a Bernat de Rocafort, capellà de la il·lustre senyora Blanca, difunta, reina d'Aragó digna de memòria i consort nostra, el qual ha de celebrar i resar al Senyor per l'ànima de la reina en aquell altar (...).

El rei, doncs, volia que comprés el calze i la patena necessaris perquè Bernat de Rocafort, capellà de la difunta, pogués iniciar el culte en sufragi de l'ànima de la reina al primer altar finalitzat. L'ordre de pagament posterior d'aquest aixovar litúrgic, datada el 13 d'abril de 1311, recull que, davant de la inacció del batlle, havia estat finalment el mateix Bernat de Rocafort qui l'havia adquirit, a fi de poder començar a celebrar els sufragis per la reina difunta en aquell mateix «*altari Sancti Nicholay constructi in capella nostri palatii Barchinone*» (trad.: altar de Sant Nicolau construït a la capella del nostre

palau de Barcelona) {3.33}.⁶⁶ Quatre anys més tard, la documentació torna a fer-hi referència reiterada: l'1 de juliol de 1315, el monarca reconeixia al seu cambrer Arnau Messeguer que havia instal·lat per manament seu a l'altar de Sant Nicolau un tabernacle de fusta decorat amb imatges tallades en iveri; el 6 d'octubre, que el mateix cambrer hi havia col·locat un drap de seda i or:

{3.34a} (...) *Item, posuistis in altari Sancti Nicholay, quod est in palacio nostro Barchinone, aliud tabernaculum de ligno cum ymaginibus eburneis (...).*

Trad.: (...) Ítem, vau posar a l'altar de Sant Nicolau, situat al nostre palau de Barcelona, un altre tabernacle de fusta amb imatges d'iveri (...).

{3.34b} (...) *Item, posuistis in altari Sancti Nicholai in palacio nostro Barchinone edificati (sic), quondam peciam panni de au[ro] et de cirico cum listis lividis, rubeis, croceis et albis, que pecia non erat integra (...).*⁶⁷

(...) Ítem, vau posar a l'altar de Sant Nicolau edificat al palau nostre de Barcelona, una peça de drap d'or i seda amb llistes blaves, vermelles, grogues i blanques, que no estava sencera (...).

Era, però, aquesta ara consagrada a sant Nicolau un altar ubicat al transsepte?

Una bona part de la historiografia ho havia pressuposat, seguint la hipòtesi d'Ainaud, Gudiol i Verrié, i atenent la particular atenció dispensada pels successius monarques de la primera meitat del segle XIV al citat altar.⁶⁸ En tot cas, abans d'entrar en la qüestió, convé recordar que el de Sant Nicolau no és l'únic altar secundari repetidament mencionat per la documentació relativa a la Capella Reial. L'any 1327, Alfons el Benigne ordenava que Guillem de Cardona, custodi del palau, fos compensat pels diners que havia esmerçat en unes obres palatines. L'anotació del pagament al corresponent llibre de la Tresoreria recull que la intervenció s'havia dut a terme a

{3.35} *l'entrant de la capella qui és en lo palau del senyor rey en Barchinona, en la qual obra és edificat [l']altar de Sent Barthomeu.*⁶⁹

Descobrim d'aquesta manera que l'altar de Sant Bartomeu ja presidia la capella del peu de l'església, també coneguda com a *capella del baptisme* per haver contingut històricament la pica de batejar.⁷⁰ Per descomptat, l'operació dirigida per Guillem de Cardona només podia consistir en una reforma de la capella preexistent: acabem de veure que havia estat aixecada alhora que es construïa l'estructura perimetral del temple, cosa que havia forçat un major pendent de l'escala oculta d'aquell costat, i la consegüent absència de finestral superior en el tram precedent del tancament de llevant. La notícia sembla atribuir a la reforma de 1327 l'edificació de l'altar dedicat a sant

Bartomeu. Tanmateix, només podia tractar-se d'una remodelació, perquè el 28 de novembre de 1325, alhora que lliurava a l'altar major de Santa Maria un drap de seda, Jaume II ja havia proveït l'altar de Sant Bartomeu amb un teixit de cotonina:

{3.36} (...) *Item, altari Beate Marie capelle nostri palatii Barchinone, unum pannum lividum de serico. Item, altari Sancti Bartholomei capelle nostri Barchinone palatii, quandam cotoninam cum multitudine fili lividi (...).*⁷¹

Trad.: (...) Ítem, a l'altar de Santa Maria de la capella del nostre palau de Barcelona, un drap de seda blava. Ítem, a l'altar de Sant Bartomeu de la capella del nostre palau de Barcelona, una cotonina amb molts fils blaus (...).

Confirmem d'aquesta manera que sant Bartomeu, com a apòstol que era, representava una de les advocacions antigues preferides per la casa de Barcelona i que, per això mateix, havia estat escollit des de l'inici com a titular de l'altar que presidia la capella situada davant de la porta exterior.⁷² Per tant, la reforma de 1327 només havia consistit en una remodelació destinada a encabir un altar més monumental. Inicialment, la capella, com els braços del creuer, devia restar totalment inscrita dins del mur perimetral, realitat que amb prou feines li deixava espai als peus de l'altar. La intervenció de 1327 degué ser la que li va afegir profunditat, encastant-hi els permòdols que suporten la petita caixa volada cap a l'exterior que ha perviscut. D'aquesta manera s'hi va generar prou espai perquè s'hi pogués acabar instal·lant més endavant la pica de batejar. Segons la tradició, era la pica octogonal que encara es fa servir a la parròquia de Santa Anna de la ciutat, on sembla que va arribar per donació de la reina Isabel II, l'any 1853.⁷³

El respecte d'Alfons el Benigne per les advocacions fixades pel seu pare es torna a posar en relleu en un altre document expedit el primer dia de juny de 1330. Hi comunicava al batlle de Barcelona, Pere de Palau, que havia establert una fundació piadosa perpètua que s'hauria de cuidar de garantir a càrrec de les rendes de la batllia de la ciutat. La fundació determinava que, de llavors endavant i per sempre, una llàntia d'oli havia de cremar dia i nit davant del ja citat altar de Sant Nicolau:

{3.37} *Alfonsus et cetera ffideli suo Petro de Palacio, baiulo Barchinone, vel aliicuiumque baiulo civitatis eiusdem qui pro tempore fuerit, salutem et cetera. Cum nos ob reverenciam et devocionem quam ad beatissimum*

Trad.: Alfons, etc., al seu fidel Pere de Palau, batlle de Barcelona, o a qualsevol altre que més endavant ocuparà el càrrec, salut, etc. Atès que nos, per la reverència i devoció que tenim i sentim per sant

*Nicholaum, confessorem, gerimus et habemus, cum carta sigillo nostro pendenti munita, data Ilerde die et anno subscriptis, stabiliverimus quod in capella palatii nostri civitatis Barchinone, cuius confessoris titulo est fundata, ardeat perpetuo die noctuque unum lampas ante altare quod inibi eiusdem confessoris titulo est constructum, quod quidem servicium fieri volumus de proventibus, exitibus, <exitibus> ac aliis juribus baiulie predictae, prout in dicta carta hec et alia lacius continentur, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus, observando et observari faciendo predicta, de quibuscumque denariis ex predictis ad manus vestras provenientes, incontinenti faciatis fieri servicium supradictum (...).*⁷⁴

Nicolau, confessor, per una lletra acompanyada del nostre segell pendent, datada a Lleida el dia i l'any sotaescrits, hem establert que a la capella del nostre palau de Barcelona posada sota l'advocació d'aquell sant cremi perpètuament, de dia i de nit, una llàntia davant de l'altar dedicat al sant, i volem que aquest servei es financii amb els ingressos, les eixides i altres drets de la citada batllia, segons que en aquella lletra es conté amb altres coses; per això, doncs, us diem i manem que, observant i fent observar tot el que s'ha dit, de qualssevol diners d'aquella procedència que arribin a les vostres mans feu fer immediatament el citat servei (...).

És, en tot cas, la combinació de les notícies precedents amb un document del seu fill i successor, Pere el Cerimoniós, la clau que permet localitzar l'altar de Sant Nicolau. En efecte, el dia 6 de maig de 1351, el rei Pere enviava la següent ordre al batlle general Pere Sacosta:

{3.38} *Petrus et cetera dilecto consiliario nostro Petro Sacosta, baiulo Cathalonie generali, salutem et cetera. Cum nos in capellis palatii nostri civitatis Barchinone tria oratoria, duo videlicet in tabula capelle inferioris in qua constructum est altare Sancti Bartholomei et unum in capell[a] s[u]periori in qua constructum est altare Sancti Nicholai, fieri ordenaverimus et velimus, ordinaverimus eciam quod apparatus sive bastimentum fuste in quo campa[n]e dicti palatii p[ro]site sunt, eo quia propter sui vetustatem ruinam minatur, de novo fiat ad vitandum per[ic]ulum quod ex*

Trad.: Pere, etc., al nostre fidel conseller Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, salut, etc. Atès que hem ordenat i volem construir tres oratoris en les capelles del nostre palau de la ciutat de Barcelona, és a dir, dos a la taula de la capella inferior on hi ha l'altar de Sant Bartomeu i un a la capella superior on hi ha l'altar de Sant Nicolau; i també hem ordenat que l'aparat o bastiment de fusta on hi ha les campanes del palau, que a causa de la seva antiguitat amenaça de ruïna, es faci de nou per evitar el perill que claríssimament se'n pot

*inde evidentissime sequi posset, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus de quacumque pecunia officii vobis comissi que penes vos est vel erit tribuatis et solvatis Bertr[an]do Viveri, tenenti palacium supradictum pro fideli domestico nostro Hugueto de Cardona, qu[i] predicta fieri faciet, pecuniam predictam ad predicta opera fieri faciendam necessariam (...).*⁷⁵

seguir; per això us diem i manem que, dels diners de l'ofici que se us ha confiat que estiguin o estaran en mans vostres, lliureu i pagueu a Bertran Viver, tinent el palau citat pel nostre fidel domèstic Huguet de Cardona, que farà fer aquestes coses, els diners que siguin necessaris per dur a terme aquelles obres (...).

Així, doncs, i a més de substituir l'estructura de fusta que sostenia originalment les campanes de la torre (la pluja que penetrava pel lucernari superior l'havia deteriorada perillosament) per la de pedra que ha pervingut, el rei havia ordenat fer tres oratoris o petits retaules portàtils que es disposaven a l'altar per incitar a l'oració. Dos s'havien de situar «a la taula de la capella inferior on hi ha l'altar de Sant Bartomeu»; el tercer es destinava a la «capella superior on hi ha l'altar de Sant Nicolau». Ens adonem així que l'altar de Sant Nicolau entrat en escena a inicis de l'any 1311 {3.32} no estava situat al creuer de l'església, com tradicionalment s'havia pensat; era l'altar de l'oratori privat que els monarques tenien a la tribuna reial des de la mateixa construcció de l'església. Situat sobre la capella de l'entrada o capella de Sant Bartomeu, estalviava als monarques d'haver de descendir quotidianament fins a l'altar major per seguir els oficis. De fet, podem comprovar que, a la sortida de l'escala oculta del tancament de llevant, encara perviu una petita finestra original, alta i desplaçada, de característiques idèntiques a les que presenta la ja descrita del costat de l'Epístola del creuer. Com en aquest cas, les seves dimensions i posició indiquen que es tractava de l'obertura associada al retaule d'un altar, el de Sant Nicolau. La presència del retaule d'aquest sant al costat esquerre d'aquella minúscula obertura descentrada també explica que el tancament de llevant no hagués estat perforat inicialment amb un finestral simètric al que trobem al mur oposat, el de ponent (junt amb l'escaleta que permetia descendir els monarques des de l'apartament reial del cos de l'avantcambra fins a la tribuna-oratori). La finestra que ara hi ha al costat de llevant va ser oberta més endavant, segons que proclamen les seves mides distintes i la seva factura tardana.

Per descomptat, la presència de l'altar de Sant Nicolau exigia que la tribuna reial fos molt més àmplia que no l'actual. De fet, els plànols elaborats per l'arquitecte Elies Rogent per preparar el projecte de restauració de la capella de 1854 palesen que aleshores la tribuna encara presentava un embigat de fusta policromada, sostingut per cinc gruixudes bigues travesseres

suportades sobre mènsules que l'allargaven fins al primer arc de diafragma del temple, realitat que li atorgava tota la longitud delimitada pels dos arcolis laterals.⁷⁶ Després veurem que va ser aquest mateix arquitecte qui, en considerar equivocadament que aquella estructura lignia havia estat afegida en temps del rei Pere el Cerimoniós (com la galeria bífora de pedra que després comentarem), va decidir eliminar-la, empès pel pèssim estat de conservació que devia presentar.⁷⁷ Elies Rogent va transformar d'aquesta manera allò que des del començament del segle XIV devia haver estat una àmplia tribuna reial en un cor superior estret i distant de l'altar major, flanquejat pels dos corredors que avui donen accés a les escales laterals per darrere de les baranes historicistes de pedra que eviten la caiguda al nou buit. D'aquesta manera involuntària, l'arquitecte va acabar diluint per complet la funció de la petita finestra associada al retaule original que sí que va mantenir. No va arribar a entendre que, des d'inicis del segle XIV, allà hi havia hagut un altar que només podia haver acomplert la seva funció si ja comptava als seus peus amb l'ampli espai que oferia la part embigada de la tribuna que ell va fer desmuntar; altrament, l'altar hauria fet impossible la circulació per l'escala de llevant que permetia baixar el monarca fins al presbiteri.

No fou debades, doncs, que la reina Elionor de Portugal també va escollir l'altar de Sant Nicolau per instituir-hi dos presbiterats en sufragi de la seva ànima, segons que va disposar al seu testament, redactat a València el 13 de setembre de 1348 davant de l'arribada de la pesta negra que poc després li costaria la vida:

{3.39} (...) *Item, ad Dei servicium et augmentum [d]ivini officii [et] rem[e]dium [a]nime nostre et anime domini regis, conjugis nostri predicti, et animarum parentum ac predecessorum nostrorum, instituimus et ordinamus duos [p]resbiteratus perpetuo in capella Sancti Nicholay palacii [Bar]chinone vel in [a]lia capella palacii ipsius, si dictum palacium reg[ium] a[li]bi in dicta civitat[e] vel territorio fieri contingat, in quo capella nostra construatur (...); qui (...) presbiteri qui presentati et instituti fuerint in dictis presbiteratibus tenean[tur] qualibet die et perpetuo celebrare in ipsis capellis et inter[e]sse horis diurnis*

Trad.: (...) Ítem, per al servei de Déu, augment de l'ofici diví i remei per a les ànimes nostra i del senyor rei, cònjuge nostre, i dels nostres parents i predecessors, instituïm i ordenem dos presbiterats perpetus a la capella de Sant Nicolau del palau de Barcelona o en una altra capella de palau, si s'esdevé que s'edifica cap palau reial en un altre lloc de la ciutat o el seu territori, en el qual es construeixi la nostra capella (...); els preveres que seran presentats i instituïts en aquests presbiterats hauran de celebrar cada dia a perpetuïtat en aquestes capelles i ser presents a les hores diürnes i nocturnes, amb

*pariter et nocturnis, cum aliis presbiteris quos dominus rex instituet vel constituet in capellis predictis (...).*⁷⁸

la resta de preveres que el senyor rei instituirà o constituirà en les citades capelles (...).

El testament de qui fou la segona muller del rei Pere continuava fixant que un escolà hauria d'ajudar els dos preveres a cantar tots els oficis de les hores diürnes i nocturnes a la «capella de Sant Nicolau del palau de Barcelona». La reina hi assignava, perquè fos així, 20 lliures de renda perpètua a cada prevere i 10 lliures a l'escolà. És interessant comprovar que la sobirana, conscient que el seu marit tenia en ment el projecte de construir un nou palau reial a l'àrea de les Drassanes, preveia que la fundació piadosa es traslladaria a la capella que s'hi hauria de bastir per acollir-la, si algun dia s'aixecava el nou complex. El desitjat palau de les Drassanes mai no es va arribar a construir, però, i la fundació de la reina difunta hagué de romandre adscrita al citat altar superior dedicat a sant Nicolau. No havia tingut temps de donar fills al seu marit i, per tant, les quines de la casa de Portugal no tindrien cabuda a la nova *capella de la reina*, com veurem a continuació.

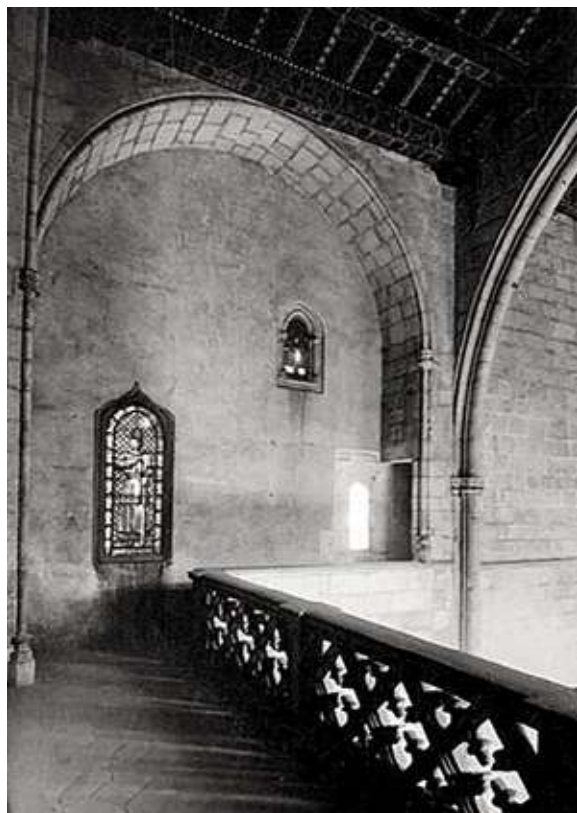

FIGURA 3.12 La tribuna reial vers el 1944, quan encara presentava l'aspecte que li havia deixat la restauració d'Elies Rogent. Al fons, el tancament oriental, amb la petita finestra alta associada originalment a l'altar de Sant Nicolau i el finestral més tardà, obert al segle XV. IAAH, Arxiu Mas. FOTOGRAFIA: Adolf Mas

Les reformes de Pere el Cerimoniós

Quan Pere el Cerimoniós va enviudar de la reina Elionor de Portugal no era pas la primera vegada que el sobirà soterrava una muller. L'any 1338 s'havia casat amb Maria de Navarra, que li havia donat quatre fills abans de morir, l'any 1347. Aquestes circumstàncies semblen trobar-se a la base de la primera gran intervenció duta a terme a la Capella Reial per iniciativa del monarca durant el seu llarg regnat de mig segle: la construcció de la *capella de la reina*. Amb ella, el rei tractava de pal·liar una molesta deficiència històrica del Palau Major de Barcelona, l'absència d'una capella pròpia per a la sobirana, a diferència del que ocorria a la resta de grans palaus de la monarquia.⁷⁹

La construcció de la capella de Sant Jordi o de la reina

El dia 17 d'abril de 1342, el monarca feia expedir la següent ordre de pagament:

{3.40} *Petrus et cetera dilecto nostro Ffrancisco Çasala, baiulo Cathalonie generali, vel eius locumtenenti, salutem et cetera. Cum nos in capella palatii nostri civitatis Barchinone quedam oratoria construi et vitrieras seu specularia fenestrarum eiusdem capelle de novo fi[eri] et cum filo eres (sic) cohoperiri ordinaverimus et velimus, ideo vobis dicimus et mandamus quatenus de juribus, redditibus et esdevenim[en]tis quibuscumque baiulie predictae detis et tradatis fideli nostro Ugueto de Cardona, custodi nostri palatii antedicti, totum id quod per eum vobis petitum extiterit pro constructione operis supradicti (...).*⁸⁰

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte Francesc Sasala, batlle general de Catalunya, o al seu lloctinent, salut, etc. Atès que hem ordenat i volem construir uns oratoris a la capella del nostre palau de la ciutat de Barcelona, fer nous vitralls o vidres de les finestres de la capella i revestir-los de fil d'aram, per això us diem i manem que dels drets, les rendes i entrades de la batllia doneu i lliureu al nostre fidel Huguet de Cardona, custodi del nostre palau, tot el que us demanarà per a aquestes obres (...).

Descobrim d'aquesta manera que el sobirà havia encarregat mobiliari nou per a la capella i també la confecció d'alguns vitralls. El document només mostra, tanmateix, la punta de l'iceberg de la gran operació que potser s'estava culminant aleshores sota la tutela del custodi del palau, Huguet de Cardona. En comencem a prendre consciència per una nova ordre de pagament expedida bastant mesos després, el 18 de novembre de 1344:

{3.41} *Petrus et cetera ffideli nostro Petro Muntanyoni, procuratori reddituum*

Trad.: Pere, etc., al nostre fidel Pere Muntanyó, procurador de les nos-

*[et] jurium nostrorum in Gubernacione Barchinone, salutem et cetera. Cum Antonio Parers, fusterio Barchinone, debeantur per nostram curiam quinquaginta sex solidos et quatuor denarii Barchinone racione novem banchorum per ipsum factorum ad opus sedendi in capella palatii nostri Barchinone, et racione cuiusdam bastimenti fustei facti ad opus ponendi et tenendi cereis in capella illustris Marie, regine Aragonum, consortis nostre carissime, ac racione etiam picture quam dictus Antonius fieri fecit in quodam monumento fusteo in quo reconditur in Sancta die Veneris sacratissimum corpus Christi, que omnia Huguetus Cardona, custos dicti palatii, de mandato nostro fecit fieri per Antonium supradictum (...).*⁸¹

tres rendes i drets de la Governació de Barcelona, salut, etc. Atès que la nostra cúria deu a Antoni Perers, fuster de Barcelona, 56 sous i 4 diners de Barcelona per nou bancs de seure que ha fet per a la capella del nostre palau de Barcelona, per un bastiment de fusta per posar i sostenir els ciris a la capella de la il·lustre Maria, reina d'Aragó, estimadíssima consort nostra, i també per una pintura que el dit Antoni va fer fer en un monument de fusta on es custodia el sagrat cos de Crist el Divendres Sant, les quals coses va fer fer Huguet Cardona, custodi del citat palau, a Antoni per manament nostre (...).

Així, doncs, el 56 sous i 4 diners se li devien, al fuster barceloní Antoni Perers o Desperers, per haver fet nou bancs per seure, una estructura de fusta per sostenir ciris encesos i el monument que s'instal·lava a l'altar major per honorar l'Eucaristia cada Divendres Sant, inclòs el cost d'haver-lo fet decorar per un pintor. Es tractaria d'unes dades gairebé anecdòtiques si el document no especificués que la brandonera de fusta se li havia manat fer «*ad opus ponendi et tenendi cereis in capella*»; això manifesta que no es tractava d'una petita candelera transportable, que es podia integrar en l'aixovar de la institució itinerant que seguia la sobirana en els seus desplaçaments per celebrar els oficis religiosos allà on es trobava, sinó d'una brandonera estable que s'havia d'instal·lar en un espai físic concret, la *capella de la reina*. La citada referència a la confecció d'oratoris i vitralls nous bé podia correspondre, doncs, a la fase final de les obres de la seva construcció.

En efecte, al costat esquerre de la capella de Sant Jordi o *capella de la reina* hi figura, junt amb l'escut de les armes reials, el cairó quarterat de les dinasties de Navarra i d'Èvreux, corresponent a la reina Maria de Navarra. Aquest emblema ja havia fet deduir encertadament a Bassegoda que l'obra d'ampliació que l'havia generada s'havia iniciat en vida de la primera muller de Pere el Cerimoniós, casada amb el monarca el juliol de 1338 i finada l'abril de 1347 del sobrepert de l'infant Pere, que també va morir pocs dies després del naixement.⁸² Tanmateix, i atès que a la banda contrària també es

troba l'escut de la tercera muller del Cerimoniós, la reina Elionor de Sicília, la historiografia posterior havia tendit a relacionar-ne la construcció amb una ordre reial més recent i coneguda, perquè havia estat publicada per Rubió i Lluch en els seus famosos *Documentos per l'història de la cultura catalana medieval*. Expedida el 24 de gener de 1352, el rei hi ordenava avançar a Jaume Cascalls, gendre del ja difunt Ferrer Bassa, 120 sous per la decoració pictòrica que li havia manat dur a terme a la nova «capella de la il·lustre Elionor, reina d'Aragó»:

{3.42} *Petrus et cetera ffideli de domo nostra Bernardo Turrelli, bajulo Barchinone, salutem et gratiam. Dicimus et m[a]ndamus vobis quatenus de peccunia quacumque nostre curie que est vel erit penes vos racione officii dicte baiulie, tribuatis et solvatis Jacobo de Cascalls, civi Barchinone, centum viginti solidos Barchinone que, cum presente, per curiam nostram sibi debentur pro precio quarundam picturarum quas, ex pacto inter nos et ipsum inito, in capella illustris Alionoris, regine Aragonum, conjugis nostre carissime, palatii nostri Barchinone facere debet (...).*⁸³

Trad.: Pere, etc., al fidel de la nostra casa Bernat Turell, batlle de Barcelona, salut i gràcia. Us diem i manem que, dels diners de la nostra cúria que estiguin o estaran en les vostres mans per raó de l'ofici de la batllia, lliureu i pagueu a Jaume de Cascalls, ciutadà de Barcelona, 120 sous de Barcelona que, amb la present (lletra), la nostra cúria li deu pel preu d'unes pintures que, segons que hem acordat amb ell, ha de fer a la capella de la il·lustre Elionor, reina d'Aragó, estimadíssima muller nostra, del nostre palau de Barcelona (...).

Podem comprovar així que a la notícia no es fa cap referència a l'activitat constructiva, sinó a la decoració pictòrica que s'hauria de col·locar sota el citat escut de la casa de Sicília, el qual pogué substituir un escut precedent. El naixement de l'infant Joan havia posat fi a les revoltes generades per l'intent reial de fer jurar com a hereva de la Corona la infanta Constança, arran de la defunció del primogènit i en contra de la tradició del país. Com a reconeixement, el monarca pretenia tenir reddecorada la capella quan la sobirana tornés de la cerimònia de la seva coronació, celebrada a Saragossa el 5 de setembre de 1352, després d'una llarga planificació.⁸⁴ En tot cas, aleshores ja feia gairebé una dècada que l'estructura de la nova *capella de la reina* devia haver estat construïda, sota la direcció de l'aleshores mestre de les obres palatines, Pere d'Olivera, qui havia substituït el difunt Pere de Rei el 21 d'agost de 1330.⁸⁵ Prolongar un dels braços de l'església enderrocant el tancament original havia estat l'única manera factible de guanyar l'espai necessari, atès que la Capella Reial es troba ubicada

FIGURA 3.13 Capella de la reina o de Sant Jordi. Voltes, rosasses i motius heràldics. MUHBA. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre

al nivell del pas de ronda de la muralla romana. Naturalment, s'havia optat pel braç de llevant, perquè d'haver-se fet l'ampliació al braç contrari, hauria desbaratat la bella i regular façana que l'església palatina treia al *corral*, la qual servia de marc arquitectònic per a la grada de l'entrada principal. Per contra, la protuberància no podia tenir tant d'impacte visual al citat costat de llevant, atès que es veia força dissimulada per les cases adossades del carrer *sots lo palau* o de la Sabateria. L'opció estèticament preferible, però, també era la més complicada tècnicament, atès que havia requerit aixecar dos peus massissos per salvar el desnivell i sostenir-la a l'alçada del pas de ronda, els quals no es podien haver construït, al seu torn, sense enderrocar abans la casa corresponent d'aquell costat del carrer *sots lo palau* o de la Sabateria.

Sobre aquells nous suports es va poder adossar finalment, al braç del creuer, una caixa rectangular que encara sobresortia lleugerament de la línia de façana de les cases gràcies als permòdols de tres coixinets situats en la seva base. La caixa es va estructurar en un sector central cobert amb una volta de creueria culminada per una potent clau decorada. S'hi obren, mitjançant els arcosolis corresponents, dues capelletes laterals de proporcions menors. Aquestes estructures sostenen la coberta exterior, constituïda per un terrat pla pavimentat originalment amb rajoles bastes disposades a mescla i dotat

de petits forats que facilitaven la ventilació, segons que ha pogut documentar la darrera intervenció arqueològica.⁸⁶ El mur frontal està presidit per un cambril que encara guanya a l'exterior la seva profunditat mitjançant la prolongació de l'arcada bastida entre ambdós peus per suportar la caixa. La il·luminació natural es va aconseguir obrint òculs a la part alta dels tres costats. D'aquesta manera es podia garantir que les dues capelletes laterals disposaven d'un mur llis sense obertures baixes, òptim per ubicar les taules corresponents a les advocacions dels seus altars. Arribem a deduir, en conseqüència, que les pintures encarregades a Cascalls –com a mestre supervivent del taller familiar dels Bassa– el gener de 1352 {3.42} devien ser els nous retables ordenats pel rei amb motiu de la reforma empresa a la ja bastida *capella de la reina* per premiar la nova muller que li havia infantat un primogènit hereu de la Corona, atès que no s'hi ha pogut localitzar cap tipus de resta pictòrica mural. Com a resultat, la *capella de la reina* esdevenia, en realitat, la capella de les reines que havien donat descendència al monarca. La capelleta de Maria de Navarra, ubicada al costat esquerre, funcionaria com a contenidor de les relíquies que la primera muller del rei li havia encarregat distribuir entre les capelles dels diferents palaus, però que el sobirà no havia rebut efectivament fins al 15 de febrer de 1351.⁸⁷ La d'enfront, la més propera a l'altar

major, seria la reservada per a les relíquies i l'aixovar litúrgic de la nova reina i mare del primogènit, Elionor de Sicília, quan es trobés a Barcelona.⁸⁸

Com adés apuntàvem, la solució adoptada per a l'altar frontal havia estat diferent, en haver estat dotat del citat cambril guanyat a l'exterior. Ara el veiem emmarcat per un arc apuntat historicista, perquè havia estat destruït en època barroca i va ser recreat per la restauració dels anys quaranta del segle XX {fig. 3.23}. Il·luminat pel seu propi òcul, de menor diàmetre que els superiors, el cambril sembla haver estat concebut des de l'inici com a marc arquitectònic per al culte a una imatge tallada o reliquier de sant Jordi, patró de la dinastia des de la centúria anterior.⁸⁹ Així ho proclamen els escuts amb la creu del sant encastats a banda i banda. Tot i que la relíquia de sant Jordi més famosa és la regalada a Pere el Cerimoniós a finals de 1377 per Elionor d'Aragó, reina de Xipre (traslladada en processó solemne des del Palau Menor fins a la Capella Reial del Palau Major el 22 d'abril de 1378, i exaltada l'endemà), són diverses les relíquies del sant que la dinastia reial catalanoaragonesa preservava abans de rebre aquell present. S'hi ha d'afegir l'obsessió del monarca per aconseguir el cap de sant Jordi, que se suposava preservat al castell grec de Livadia, ja documentada els primers dies de l'any 1354.⁹⁰ Els escuts del sant, com els que contenen les armes del rei i de les reines, bé pogueren ser col·locats, doncs, arran d'aquella reforma duta a terme a inicis dels anys cinquanta, més que no pas amb motiu de la fundació de l'orde de cavalleria de Sant Jordi el 1371, i la seva posterior reglamentació en la inacabada *Obra de mossèn sent Jordi e de cavalleria*.⁹¹ En tot cas, del culte que s'hi retia al sant, en dona testimoni, a més dels citats escuts, una lletra reial remesa a Pere Sacosta el 19 d'agost de 1383 perquè, d'uns teixits de luxe que havien arribat, s'elaborés una nova vestimenta litúrgica en honor seu:

{3.43} *En Pere ça Costa. Reebuda havem vostra letra, e aquella entesa, havem-vos per escusat per la raó que-ns havets feta saber de la tarda dels draps d'aur que us demanam. E trametem-vos per portar-los-nos n'Anthoni Monells, sartre nostre, al qual volem e us manam que liurets tots los XVIII domesquins que tenits, segons que-ns havets notificat. E plau-nos que de les III peces que ultra aquells són en poder vostre e los quals són en qüestió, segons que debits, se faça ço e segons que-ns fets saber, ço és, que vós e lo rector de la capella del nostre palau tornets a aquell qui hi fa qüestió alguna quantitat de moneda, e que de les dites III peces façats fer uns bells vestiments a ops de la dita capella en reverència de mossèn sent Jordi, los quals, si fer-se pot, sien tots vermells, cambian les dites III peces, si vermelles no són, per altres vermelles o en aquella forma que mills les puixats haver (...).*⁹²

Alguns anys més tard, Martí l'Humà venia a confirmar l'advocació de la capella principal en una carta adreçada pel rei el 7 de gener de 1399, de

Saragossa estant. Atesa la seva planta de creu encabida en una caixa rectangular, al monarca li havien arribat dos amidaments de l'amplada sensiblement diferents (segons si incloïen o no la profunditat dels altars laterals), raó per la qual el sobirà demanava a Guillem Sagarriga que li confirmés quina era l'amplada correcta de la capella principal de l'església palatina:

{3.44} (...) *En Pere Pareta nos ha scrit certificants-nos que la capella de Sent Jordi del dit palau ha d'ample III canes e I palm, e vós fets-nos saber que-n ha II canes e II palms. Per què us pregam que us en vejats ab ell per manera que-n siats concordades, e certificats-nos-en decontinent (...).*⁹³

La remodelació de l'altar major

La construcció de la *capella de la reina* abans de finalitzar l'any 1344 lliga perfectament, d'altra banda, amb la tercera gran transformació de la Capella Reial duta a terme per iniciativa de Pere el Cerimoniós: l'actualització estètica de l'altar major. El gòtic italianitzant que penetrava amb força a la ciutat estava deixant desfasats els petits retaules del gòtic lineal encarregats pel seu avi a inicis de segle. El gran Ferrer Bassa, retornat d'Itàlia, havia esperonat la recepció de la revolució giottesca, que va despertar l'admiració dels seus contemporanis.⁹⁴ L'atracció que l'obra de Bassa exercia en el monarca ja s'havia manifestat al llarg de la dècada anterior, quan li havia formalitzat diversos encàrrecs.⁹⁵ No és estrany, doncs, que, alhora que feia aixecar la nova *capella de la reina*, el Cerimoniós també hagués encarregat al pintor un nou retaule força més gran i espectacular que no el precedent per a l'altar major de la Capella Reial, que hauria estat instal·lat en acabar-se les obres. Potser ja hi tenien alguna cosa a veure, amb la seva confecció, els 77 sous i 6 diners pagats a Huguet de Cardona el 20 d'abril de 1344 per «*aliqua opera ad opus tam dicti palacii quam capelle nostre necessaria*» (trad.: algunes feines necessàries tant per al palau com per a la nostra capella) {3.45}.⁹⁶ En tot cas, el 14 de setembre d'aquell mateix any, el nou retaule ja estava acabat, perquè el rei ordenava pagar al pintor les 26 lliures, 8 sous i 7 diners que encara se li devien per haver-lo pintat. Les taules centrals, dedicades a Jesucrist i a la Mare de Déu, havien impactat prou el monarca i la seva cort per veure's destacades en el mateix tenor de l'ordre de pagament:

{3.46} *Petrus, Dei gratia rex Aragonum et cetera, dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Ulzinell[es], legum doctori, salutem et cetera. Cum Fferrario Bassa, pictori civitatis Barchinone, ex majori pec-*

Trad.: Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc., al dilecte conseller i tresorer nostre Bernat d'Olzinelles, doctor en lleis, salut, etc. Atès que a Ferrer Bassa, pintor de la ciutat de Barcelona, per una quantitat

*cunie quantitate que sibi per curiam nostram debebatur racione cuiusdam retabuli quod ad opus altaris capelle palatii nostri dicte civitatis per eum, comendabilibus et subtilissimis imaginibus Jesuchristi et beate Marie virginis, eius genetricis, fieri et depingi fecimus, restent viginti sex libre, octo solidos et septem denarii Barchinone ad solvendum, nosque ipsos per vos eidem Fferrario exsolvi providerimus et velimus, idcirco vobis dicimus [et] mandamus quatenus de pecunia curie nostre que est vel erit penes vos [tri]buatis et solvatis jamdicto Fferrario vel cui [v]oluerit loco sui viginti sex libras, octo solidos et septem denarios Barchinone supradictos (...).*⁹⁷

més gran de diners que la nostra cúria li devia per raó d'un retaule amb dues imatges de Jesucrist i de la seva Mare la verge Maria, dignes d'encomi i subtilíssimes, que li vam fer pintar per a l'altar de la capella del nostre palau de la dita ciutat, li resten pendents de rebre 26 lliures, 8 sous i 7 diners de Barcelona, i hem proveït i volem que vós les pagueu al dit Ferrer, per això us diem i manem que, dels diners de la nostra cúria que estiguin o estaran en poder vostre, lliureu i pagueu al citat Ferrer o a qui ell voldrà en lloc seu les citades 26 lliures, 8 sous i 7 diners de Barcelona (...).

A finals del mateix mes, el tresorer Olzinelles feia efectiva la primera part de la quantitat ordenada, segons que consta per l'àpoca expedida pel notari Pere Folgueres, on es torna a reproduir el tenor de l'ordre reial.⁹⁸ Tant aquest primer pagament com el final, efectuat el mes de novembre següent, van quedar complidament enregistrats al corresponent llibre ordinari del citat tresorer:

{3.47a} *Ítem, done a-n Fferrer Bassa, pintor de Barchinona, en paga d'aquelles XXVI libras VIII solidos VII denarios barchinonenses a ell deguts (sic) per la cort per rahó de I retaule lo qual feu (a) ops del altar de la capella del palau del dit senyor qui és en la dita ciutat de Barchinona, ab suptils himàgens de Jesuchrist e de la benauyrada sancta Maria, segons que appar per letra del dit senyor a mi feta de manament, data Barchinone, XVIII° kalendas octobris del any present, en lo dors del qual són scrits per pagats per man del notari qui la àpocha feu, la qual jo he del dit en Fferrer Bassa — CC solidos barchinonenses.*

{3.47b} *Ítem, done a-n Fferrer Bassa, pintor de Barchinona, los quals li romanien a pagar d'aquelles XXVI libras VIII solidos VII denarios barchinonenses a ell degudes ab letra del senyor rey data Barchinone, XVIII° kalendas octobris del any present, per rahó de I re<a>taule lo qual havia fet a ops del altar de la capella del palau del senyor rey de Barchinona, segons que-n la dita letra és contengut, la qual jo he cobrada ab àpocha del dit Fferrer — CVIII solidos VII denarios barchinonenses.*⁹⁹

Un cop instal·lat el nou retaule, el rei va encarregar al fuster Antoni Desperers la confecció dels bancs per seure, la brandonera de la reina i el nou monument del Divendres Sant ja comentats {3.41}. La renovació de l'altar major va prosseguir a finals de 1345 amb la substitució de la pedra de l'altar. El 12 de desembre, el rei escrivia a Pere Muntanyó, procurador de la Governació de Catalunya, perquè a més de fer preparar una biga nova per al palau, també fes tallar la nova pedra de l'altar major. Sembla que l'anterior es quedava petita davant de les dimensions del nou retaule, tot i que el mal estat de conservació del document només permet intuir-ho:

{3.48} *Lo rey d'Aragó.*

*Manam-vos que encontinent façats tallar e adobar una pedra a ops del altar de la capela major del palau nostre de Barchi[nona, de t]al mida com lo feel de casa nostra n'Uguet de Cardona vos dirà [...]no [...], com aquella pedra que vuy hi és n[...] les quals lo dit Huguet de part nostr[a ...], [e f]açats fer I [b]iga de fusta en lo pala[u] [...] Huguet axí [...] per vós complit. E açò volem, de nos sobre açò no esperant altre manament, com les dites obres volem que sien f[et]es e acabades per algunes rahons ans de la festa de la Nativitat primera vinent (...).*¹⁰⁰

En realitat, la pedra de l'altar no era l'únic objecte en pedra que el rei es disposava a fer substituir dins la capella. Uns dies abans, el 26 de novembre, també escrivia a la procuració del Rosselló i la Cerdanya perquè unes piques de marbre que havien estat elaborades feia poc per a la capella del Palau Reial de Perpinyà fossin traslladades a Barcelona:

{3.49} (...) *mandamus vobis quatenus illas duas pila[s] lapidis marmoris ad tenendum aquam benedictam noviter factas que sunt in ca[p]ella majori castri Perpiniani apud civitatem Barchinone per terram vel per mare [... tra]datis (...).*¹⁰¹

Trad.: (...) us manem que porteu a la ciutat de Barcelona, per terra o per mar, les dues piques de marbre per a l'aigua beneïta acabades de fer que són a la capella major del castell de Perpinyà (...).

Cap d'elles no era la que encara trobem instal·lada a l'escaleta que comunicava la tribuna reial amb la cambra del monarca, perquè aquesta no és de marbre. En tot cas, la notícia deixa ben clar que Pere el Cerimoniós tenia la intenció d'aprofitar la celebració solemne del Nadal de 1345 per presentar en societat la seva espectacular renovació estètica del temple, potenciada amb la disposició d'aixovar, vaixel·la i orfebreria litúrgica que acabava de reglamentar en les seves conegudes *Ordinacions de la Casa i Cort* de 1344.¹⁰²

Tanmateix, la transformació de l'altar major encara no havia culminat, perquè el 9 de gener següent el rei tornava a escriure a Pere Muntanyó per ordenar-li que pagués, a càrrec de les rendes de la Governació, la quantitat que es pactés entre Huguet de Cardona, custodi del palau, i els mestres que havien de realitzar unes intervencions que havia manat dur a terme al complex palatí, una part de les quals a l'altar major de la Capella Reial:

{3.50} *Cum [nos] in palacio nostro civitatis Barchinone providimus fieri opera infrascripta, [s]cilicet in capella quendam corum cathedrarum, et quod gradaria altaris dicte capelle diruantur et fiant [no]va (...).*¹⁰³

Trad.: Atès que hem proveït que es facin les obres següents en el nostre palau de la ciutat de Barcelona, és a saber, un cor de cadires a la capella, i que s'eliminïn els esglaons de l'altar de la capella i se'n facin de nous (...).

La renovació de l'altar major de Santa Maria devia continuar, doncs, amb la instal·lació d'un cadirat gòtic digne del nou retaule, operació que requeria la remodelació prèvia de la plataforma que n'elevava el presbiteri, per guanyar-hi, desfent i tornant a fer els esglaons, l'espai necessari. Aquesta reforma dels esglaons del presbiteri deu ser la que es va poder documentar, sense datar-la amb precisió, en l'excavació arqueològica de 1989-1991.¹⁰⁴ El 7 de novembre de 1346, el cadirat ja estava fet, però no instal·lat, perquè encara no s'havia pagat. Per això el rei insistia al procurador de la Governació que se'n pagués el cost immediatament, segons que havia manat, a fi que les cadires s'hi poguessin col·locar ràpidament:

{3.51} *Petrus, Dei gracia rex Aragonum et cetera, ffdeli nostro Bertrando de Avellano, procuratori regio in Gubernacione Barchinone, salutem et cetera. Cum ffdelis de domo nostra Huguetus de Cardona, de mandato nostro oretenus sibi facto, fieri fecerit quasdam cathedras fustas ad opus capelle palatii nostri civitatis Barchinone, quarum precium nondum persolutum existit, nosque velimus ut dicte cathedre in dicta capella protinus apponantur, ideo vobis dicimus et mandamus firmiter et expresse quatenus precium dictarum cathedrarum, prout per dictum Huguetum factum extitit et in quadam cedula per ipsum vobis tradita*

Trad.: Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc., al nostre fidel Bertran d'Avellà, procurador reial de la Governació de Barcelona, salut, etc. Atès que el fidel de la nostra casa Huguet de Cardona, per manament nostre que se li va donar verbalment, ha fet fer unes cadires de fusta per a la capella del nostre palau de la ciutat de Barcelona, el preu de les quals encara no s'ha pagat, i volem que les cadires s'instal·lin de seguida a la capella, per això us diem i manem amb fermesa i expressament que el preu de les cadires, tal com el dit Huguet l'ha valorat i es conté en una cèdula que us ha presentat, lliu-

*continetur, de peccunia pretextu officii vobis comissi penes vos existenti tribuatis protinus ac eciam exsolvatis (...).*¹⁰⁵

reu de seguida i també pagueu dels diners que tingueu en poder vostre per l'ofici que se us ha comanat (...).

Culminava així la primera reforma integral de l'ornamentació i el condicionament de la capçalera de l'església, de la qual, per desgràcia, les intervencions posteriors no n'han deixat cap rastre. Aquesta no es va veure damnificada per les agressives obres que hauria implicat una erecció *a posteriori* de la capella de la reina o de Sant Jordi, atès que la capella ja havia estat construïda als anys anteriors, malgrat el que havia tendit a pressuposar una part de la historiografia.

D'altar de Sant Nicolau a capella de la tribuna: la desapareguda galeria bífora

Alguns anys més tard, Pere el Cerimoniós també va decidir avantposar a l'altar de Sant Nicolau de la tribuna reial una galeria bífora de pedra, encastada en l'arcosoli que suporta la coberta. Elies Rogent encara la va reflectir, tant als dibuixos traçats en els seus quaderns de camp com sobre els plànols i dibuixos preparatoris de la primera restauració de la Capella Reial.¹⁰⁶ Hi veiem que la galeria estava decorada amb l'agnusdei i els escuts reials de Pere el Cerimoniós i d'Elionor de Sicília, tercera muller del rei, casada amb ell el 7 de novembre de 1349. Tot i que la documentació no ho especifica, es degué construir en algun moment entre aquesta data i l'any 1365, atès que a partir d'aquest darrer any la reina ja va disposar de capella pròpia al Palau Menor. En tot cas, consta que el seu fill Martí l'Humà va escollir aquell precís marc escenogràfic renovat pels seus progenitors per celebrar-hi, el 9 de novembre de 1408, la solemne cerimònia cortesana de cessió de les relíquies reials al nou monestir de les Santes Relíquies, que a partir de llavors hauria de tenir cura del culte quotidià a la Capella Reial:

{3.52} (...) *Quod est datum et actum in dicto Maiori Regio Palacio Barchinone, in tribuna videlicet dicte capelle, in qua missa dicto domino regi et ceteris illich presentibus celebrabatur, inter elevacionem scilicet et consumacionem sacratissime eucarastie, cui ipse dominus rex capella (sic per capitula) preincerta obtulit et devotissime presentavit (...).*¹⁰⁷

Trad.: (...) Datat i fet al Palau Reial Major de Barcelona, és a dir, a la tribuna de la capella, on se celebrava missa per al senyor rei i la resta de presents, entre l'elevació i la consumació de la sagrada eucaristia, a la qual el senyor rei va oferir i presentar devotament els capítols preinserts (...).

La celebració ratifica que la galeria afegida no havia fet més que potenciar l'antic altar superior consagrat a sant Nicolau, consolidant-lo com a l'oratori habitual dels monarques. En torna a donar testimoni el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, en descriure els actes duts a terme a la ciutat amb motiu de l'aniversari de la difunta reina Elionor d'Alburquerque, sota la presidència de l'infant Joan, aleshores ja rei consort de Navarra, el 25 de gener de 1436:

{3.53} *E lo cendemá, que's comptava XXV. del dit mes de janer e del dit any MCCCCXXXVI., se celebrá lo dit aniversari, lo qual fehia celebrar lo dit senyor rey de Navarra, en la forma següent: ço es, que lo dit senyor, aquell die mateix per lo matí abans de jorn, partí de la sua posada e vench-se-n al palau major del senyor rey, qui es prop la Seu, en lo qual vengueren los dits honorables consellers ensemps ab los promens qui havien haudes gramalles. Item, hi foren los dits arcebisbes de Ceragoça e de Lisbona, los diputats, hoydors de comptes del General de Cathalunya e diverses barons, nobles homens, cavallers, honorables ciutadans e homens de paratge e molts d'altres. E lo dit senyor rey de Navarra doná carrech d'administrar e metre en orde los demunt dits als dits honorables consellers, segons en semblants coses es acostumat, per la qual rahó los dits honorables consellers, ensemps ab los dits promens qui-ls havien acompanyats, se apartaren en la capella dalt qui es en la esgleya del dit palau, e aquí materen en escrits dita ordinació.*¹⁰⁸

En realitat, la descrita capella superior va continuar presidint la tribuna reial fins a la restauració del temple duta a terme a la segona meitat del segle XIX. Com adés apuntàvem, va ser després de l'any 1854 que, en planificar els treballs de restauració, l'arquitecte Elies Rogent va decidir eliminar-la, conscient que la galeria decorada amb les armes d'Elionor de Sicília havia de ser un afegit de la segona meitat del segle XIV. Rogent no va entendre, però, que amb la instal·lació de la galeria només es potenciava la comentada realitat de l'altar preexistent de Sant Nicolau. El detall és força important perquè, com adés indicàvem i palesen els seus dibuixos, la tribuna medieval era molt més àmplia que no l'actual: un embigat de fusta policromada de cinc bigues l'allargava fins al primer arc de diafragma, cosa que li atorgava tota la longitud dels arcosols laterals. Per extensió de la datació de la galeria, Rogent va considerar que aquesta estructura lígnia també havia estat afegida en temps del Cerimoniós. En conseqüència, i davant del pèssim estat de conservació que devia presentar, no només va fer desmuntar l'arcada bífora, sinó també tota la part de fusta de la tribuna, amb la falsa creença que així retornava el temple a la seva puresa original.¹⁰⁹

Elies Rogent va transformar d'aquesta manera allò que probablement havia estat sempre una àmplia tribuna reial en un cor superior estret i força distant de l'altar major, flanquejat pels dos corredors que avui donen accés a les escales laterals per darrere de les baranes historicistes de pedra bastides per evitar la caiguda al nou buit. Involuntàriament, va diluir, en conseqüència, la

FIGURA 3.14 Nova portada interior creada per Elies Rogent, sobre la porta original aparedada, amb els arcs i elements escultòrics de la galeria bífora desmuntada prèviament. AFB.
FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

funció de la petita finestreta associada al retaule i altar originals. Tanmateix, aquell altar només podia haver acomplert la seva funció si ja comptava, des de l'inici, amb l'espai ofert als seus peus per la part embigada de la tribuna: altrament, hauria obstruït per complet el pas cap a l'escala de llevant. No debades, als mateixos dibuixos de la galeria fets per Rogent comprovem que els dos arcs d'aquella galeria encastada sota l'arcosoli per iniciativa del Cerimoniós no eren idèntics: el segon era bastant més ampli i alt que no el primer, en part per no obstruir la llum que penetrava per la finestreta preexistent. Encara que la seva antiguitat hagués pogut restar emmascarada per les redecoracions posteriors, la part lígnia de la tribuna reial devia ser, doncs, un element original de l'església.

A continuació, i a partir dels elements desmuntats de la galeria bífora, Rogent va dur a terme un muntatge historicista que pogués substituir l'antiga portada principal, llavors aparedada. Atès que aleshores encara resultava impossible reobrir el pas original per les raons que explicarem al capítol següent, va decidir adossar-li un mur intern de regularització. Entre aquest i el tancament original es van encastar, amb les adaptacions necessàries, bona part dels elements desmuntats. Al damunt hi va ressituar l'agnusdei i, als laterals, els dos escuts amb les armes del rei i la reina. Va crear d'aquesta manera la versemblant portada que encara hi trobem, conformada amb elements medievals autèntics, però que ben poc té a veure amb la porta original bastida en temps de Jaume II.¹¹⁰

La rectoria i el condicionament de la sagristia

A les citades *Ordinacions* de 1344, Pere el Cerimoniós havia regulat la composició i el funcionament de la Capella Reial com a institució itinerant que seguia el monarca en els seus viatges per celebrar els oficis religiosos oportuns, inclòs el ritual i l'ornamentació a instal·lar en les principals solemnitats.¹¹¹ Les capelles dels grans palaus reials dels diferents estats de la Corona comptaven, però, amb la seva pròpia dotació estable de clergues, perquè s'hi anessin celebrant els aniversaris instituïts i les solemnitats religioses, independentment que el rei hi fos present o no. Per descomptat, la de Barcelona no n'era cap excepció. Fins ben entrat el regnat del Cerimoniós, el seu culte, com el de la capella comtal precedent, havia quedat en mans dels canonges de Santa Eulàlia del Camp, segons que ja hem tingut ocasió de comentar al

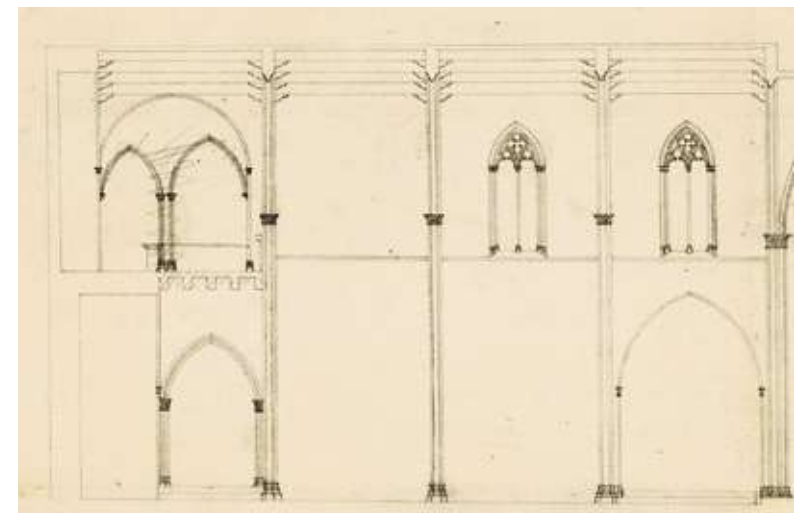
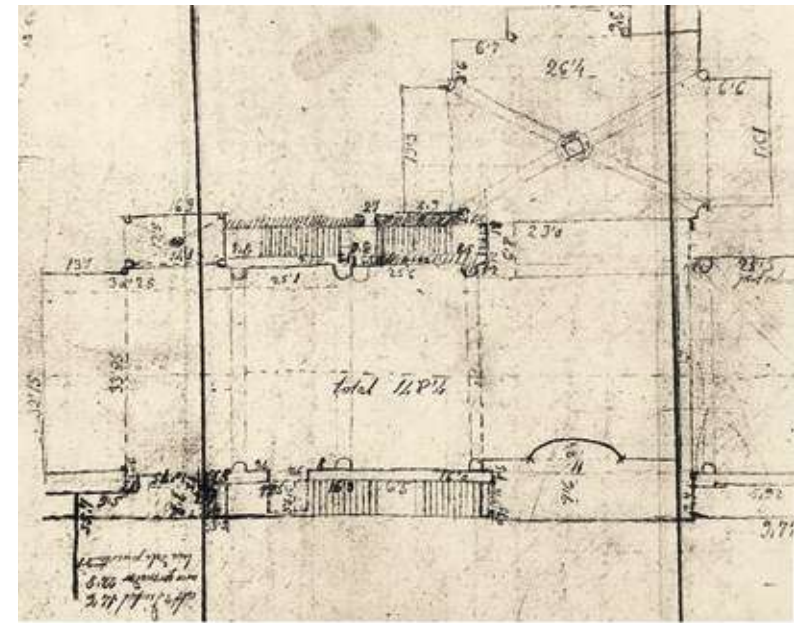
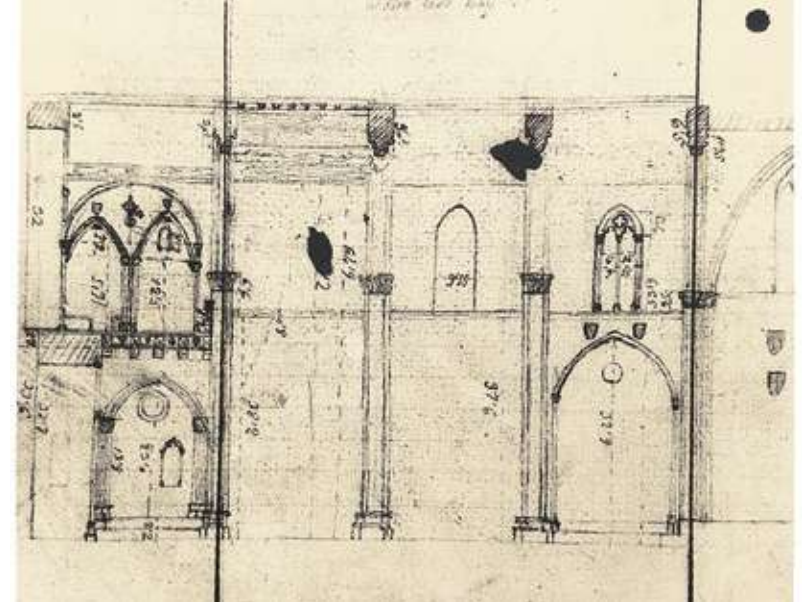
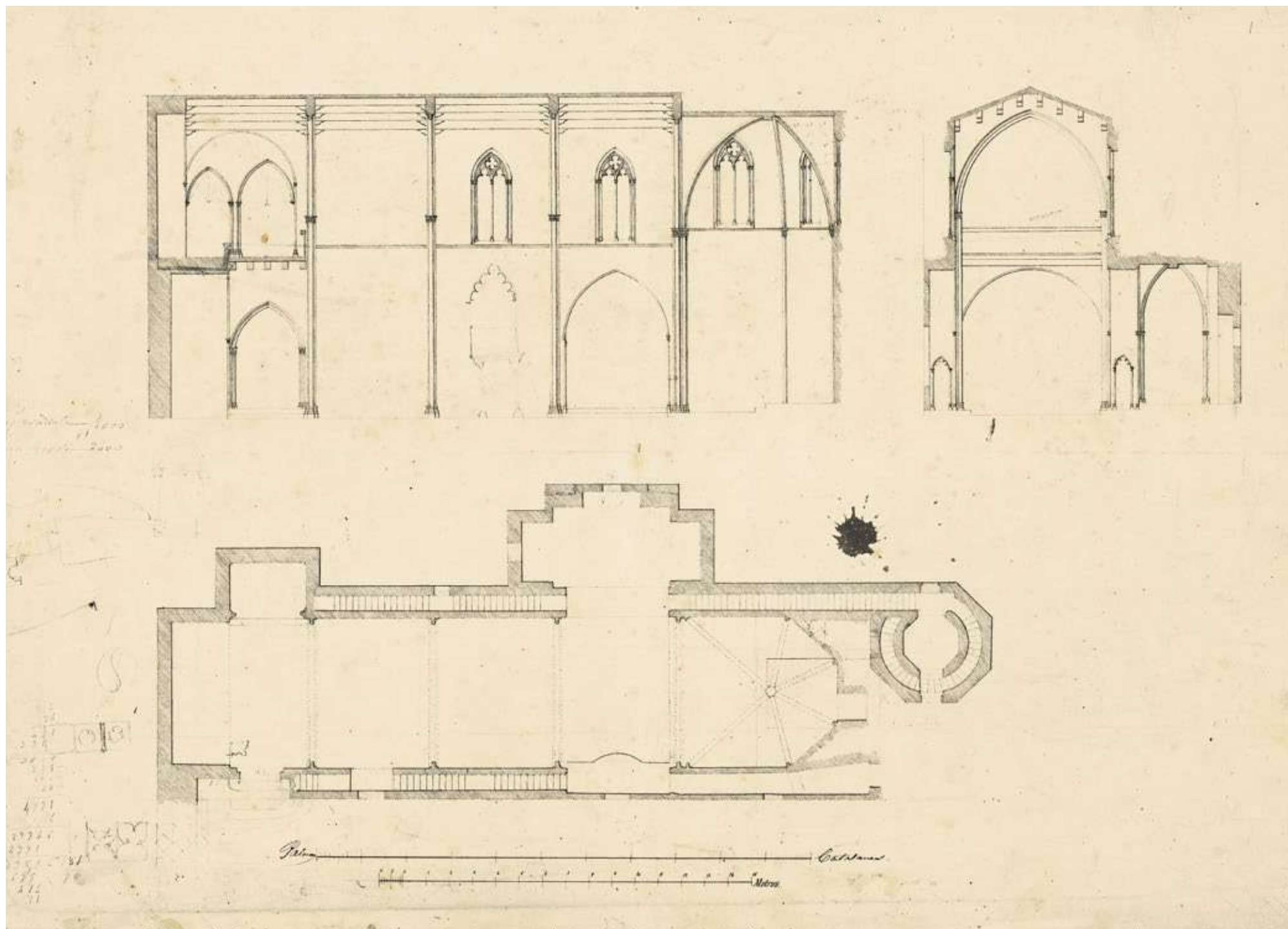

FIGURA 3.15 Esbossos i planimetria elaborats per Elies Rogent i els seus ajudants amb motiu de la restauració de la Capella Reial. S'hi aprecia la part lígnia de la tribuna reial i la galeria bífora afegida per Pere el Cerimoniós, posteriorment desmuntades pels restauradors, i la creació de la portada interior aprofitant les peces de la galeria desmuntada. COAC. Eduard RIU-BARRERA, Albert TORRA i Alfred PASTOR, *La capilla de Santa Àgueda del Palacio Real de Barcelona. Historia y restauraciones*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1999 pàg. 49

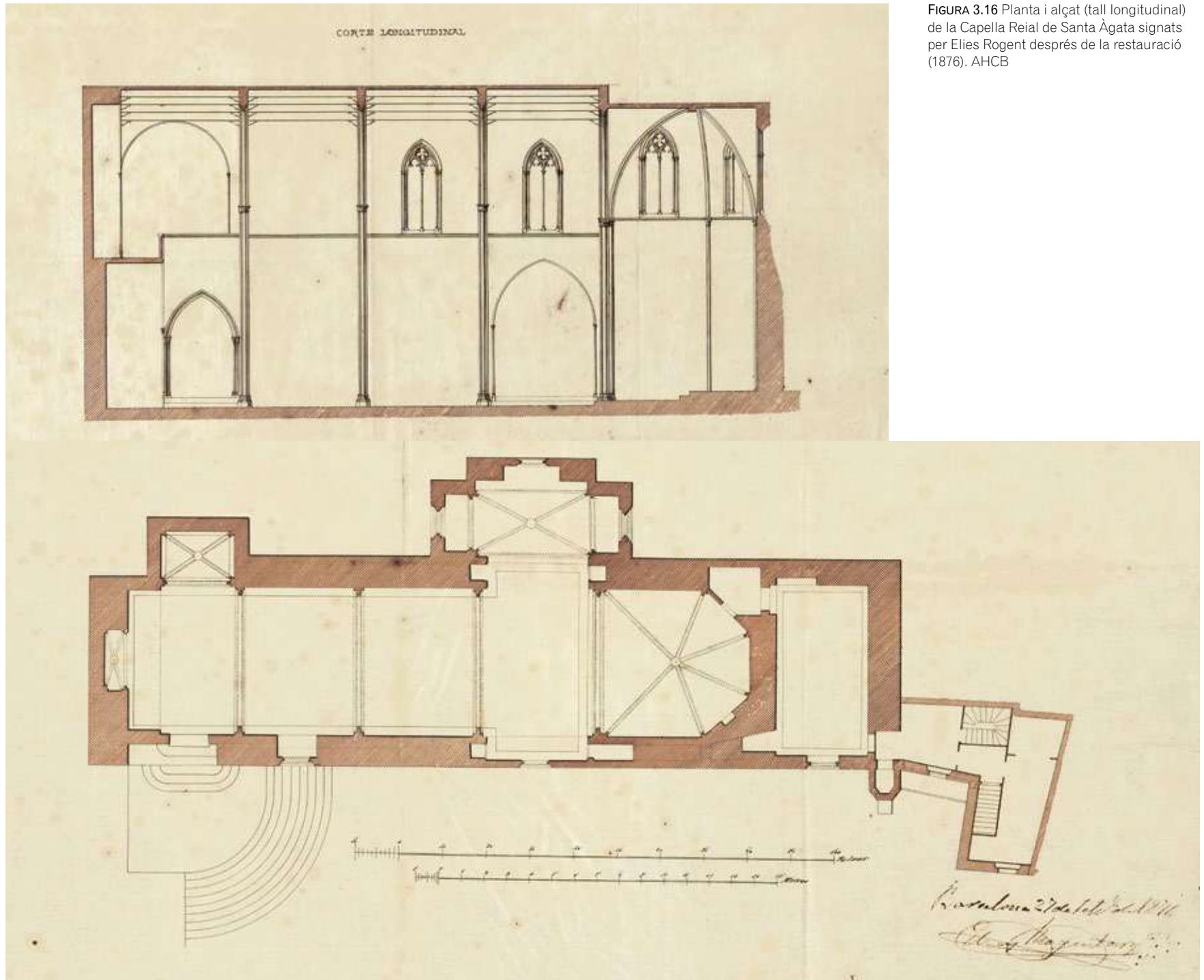

FIGURA 3.16 Planta i alçat (tall longitudinal) de la Capella Reial de Santa Àgata signats per Elies Rogent després de la restauració (1876). AHCB

segon capítol. Tanmateix, en acabar la reforma de la capella que acabem de descriure, el rei va decidir atorgar al seu culte una esplendor més adient a la renovada aparença estètica del temple. Per aquesta raó, el 6 de febrer de 1346 hi va instituir i dotar econòmicament sis presbiterats específics, un dels quals amb funcions de rector i condició de *capellà major*. El rei se'n reservava el patronat o dret de selecció tant dels presbiterats com de les escolanies adjuntes. Com a conseqüència, el 29 de gener de l'any següent deslliurava definitivament els canonges de Santa Eulàlia de l'obligació de celebrar missa diària a la capella, a canvi de mantenir-los les rendes que cobraven en compensació pel servei sobre els molins reials.¹¹² El monarca va determinar que els nous preveres haurien de celebrar solemnement les misses i els oficis de les hores diürnes i nocturnes, cosa que els forçava indirectament a residir en les proximitats de l'església. Sorgia així la necessitat de proporcionar als capellans un espai residencial al complex palatí.

Els problemes econòmics derivats de la Guerra de la Unió (1347-1348) feren, però, que el rei trigués a proveir-hi. Finalment va escollir, per a la funció de rectoria, la casa adossada a la sagristia pel seu costat meridional, de la qual ja hem vist com s'havia segregat la torre romana i el porxo per construir el campanar de la capella a inicis del segle. Es tractava, doncs, de la petita construcció que ha perviscut, tot i que avui la coneixem sota la denominació tardana de Casa del Botxí. El 4 de setembre de 1358, les negociacions per a la seva adquisició ja s'havien tancat, atès que el rei ordenava a Berenguer d'Abella que pagués la quantitat pactada als seus propietaris, amb càrrec al valor dels béns confiscats a Joan Marquet per la seva participació en les bandositats de 1356-1357.¹¹³

{3.54} (...) *precium cuiusdam hospicii quod emimus ad opus capellanorum capelle palatii nostri Barchinone, quodque capelle eidem existit contiguum, venditoribus dicti hospicii per vos exsolvi providerimus et velimus; ideo vobis dicimus et mandamus quatenus, ex dicto precio bonorum predictorum que fuerunt dicti Johannis, satisfacto vobis ex ipso in dicto vestro salario ut prefertur, jamdictis venditoribus dicti hospicii dictum eius precium exsolvatis (...).*¹¹⁴

Trad.: (...) hem proveït i volem que pagueu als seus venedors el preu d'un alberg que hem comprat per als capellans de la capella del nostre palau de Barcelona i que és contigu a la capella; per això us diem i manem que, del preu dels béns que havien pertangut al citat Joan, un cop satisfeta la part del vostre salari com s'ha dit, pagueu als citats venedors de l'alberg el preu d'aquest (...).

Tal com havia passat anys enrere amb l'adquisició de la torre i el porxo, la manca de recursos econòmics degué dilatar el pagament ordenat pel monarca,

perquè la primera notícia documental que podria relacionar-se amb les actuacions per adaptar la casa a les noves funcions i comunicar-la amb l'església palatina és del 14 de setembre de 1361. Aquest dia, el sobirà ordenava al batlle de Barcelona que pagués 10 lliures a l'aleshores mestre d'obres del palau des de feia anys, Guillem Carbonell, perquè pogués subvenir al cost de fer dos armaris per al palau i de fer tancar dues finestres de la Capella Reial:

{3.55} *Petrus et cetera fidei nostro Romeo Lulli, baiulo Barchinone, vel eius locumtenenti, salutem et gratiam. Cum ad opus duorum armariorum que facimus fieri in palacio nostro Barchinone et clausure duarum fenestrarum capelle dicti palatii decem libras barchinonenses dari et tradi velimus per vos, de pecunia emolumentorum officii vobis comissi, fidei nostro Guillermo Carbonelli, magistro operis dicti palatii, convertendas per eum in operibus supradictis; propterea vobis dicimus et mandamus expresse ac de certa sciencia quatenus dictas decem libras tradatis confestim dicto Guillermo vel cui voluerit loco sui (...).*¹¹⁵

Trad.: Pere, etc., al nostre fidel Romeu Lull, batlle de Barcelona, o al seu lloctinent, salut i gràcia. Atès que per dos armaris que fem fer al nostre palau de Barcelona i pel tancament de dues finestres de la capella del mateix palau, volem que doneu i lliureu a Guillem Carbonell, mestre d'obres del palau, 10 lliures dels diners dels ingressos de l'ofici que se us ha confiat perquè les esmerci en les dites obres, per això us diem i us manem expressament i de certa ciència que doneu immediatament 10 lliures al citat Guillem o a qui vulgui en lloc seu (...).

No consta, doncs, en quin sector específic s'havien fet tancar les finestres. Tant podia ser a l'àrea de la sagristia, en relació amb les obres de la rectoria, com a la tribuna reial, si aleshores s'estava aixecant la nova galeria bífora. En tot cas, immersos com estaven en la construcció de la nova *sala de parament* o Tinell, els recursos que es podien destinar a la rectoria eren magres, i l'espai ofert per la petita propietat, massa esquifit per acollir-hi amb dignitat tots els preveres. El rei vacil·lava, per tant, sobre la manera de procedir-hi, fins que l'estiu de 1364 va canviar radicalment d'opinió. Aleshores va disposar que es traslladessin les escrivanes reials a la que havia estat abans la residència del citat Joan Marquet, i que la Casa de les Ecrivanes, ubicada a la fi del carrer del mateix nom, enfront de l'absis de la catedral, fos condicionada per allotjar els preveres i escolans de la Capella Reial. Ho sabem perquè el 26 de setembre el rei escrivia a un dels seus oficials en aquests termes:

{3.56} *Lo rey.*

Bé creem que us recorda com nos, estants en Barchinona, ordenam, per ço que los capellans e escolans de la nostra capella pus continuadament poguessen

*ésser en l'ofici, que en les cases de la nostra escrivania fossen fetes cel·les e altres obres, per ço que ls dits capellans e escolans hi poguessen jaure e estar, e que la dita escrivania fos mudada en les cases d'en Johan Marquet, les quals a nos són legitimament confiscades; e per ço que les dites cases poguessen haver millor e pus breu espatxament, provehim, après que la reyna de Pedralbes fo passada d'esta vida, que de ses rendes, les quals són tornades a nos, fos presa aquella quantitat que seria mester, axí per adobar les dites cases als capellans e escolans com per adobar les dites cases d'en Johan Marquet. E no sabem què havets procehit en aquests afers. Per què us deïm e manam que, si fet no u havets, que u façats e que ns certifiquets d'açò que n havets fet per vostra letra; e que no estigats, si bé mossèn Berenguer d'Abella està en les dites cases, car nos no les li havem comanades sinó aytant com a nos plaurà (...).*¹¹⁶

Tanmateix, els canvis i les obres indicats pel monarca mai no van arribar a executar-se. La Casa de les Escrivanies va mantenir les seves funcions inicials fins ben entrat el segle XVI, i el rei acabaria trobant un espai addicional per encabir els capellans en adquirir la Casa del Sagristà l'any 1381, segons ja hem comentat al primer capítol i tindrem ocasió d'analitzar en profunditat més endavant. Mentrestant, passat el pitjor de la guerra amb Castella, s'hagueren de reprendre els treballs d'adequació de la rectoria annexa a la sagristia. El 28 de setembre de 1370, el rei Pere donà ordre d'emprendre les obres per reformar-la de manera que pogués aixoplugar els capellans. En dona testimoni el llibre de comptes obert pel rector Arnau Morera, que s'havia de cuidar de dirigir-les. Està estructurat en dos biennis, perquè la suma d'intervencions més o menys puntuals, dutes a terme pel mestre de cases Francesc Teixidor i el seu manobre, es van allargar almenys quatre anys. Hi destaquen els 500 sous que havia costat alliberar-la de les càrregues emfitèutiques:

{3.57} (...) *Quingentos solidos barcinonenses pro alodiamento hospicii contigui dicte capelle, quod noviter emimus pro servicio et habitacione vestri et aliorum presbiterorum et scolarium dicte capelle (...).*¹¹⁷

Trad.: (...) 500 sous barcelonesos per l'adquisició de l'alou d'un alberg contigu a la capella, que hem comprat fa poc per al servei i residència vostra i dels altres preveres i escolans de la capella (...).

Entre altres coses, es va intervenir sobre «*la fin[estra] qui mira la sacristia*» i s'arreglaren «*les portes del portal de la cambra qui mira sobre lo corral*».¹¹⁸ També es va fer «*I^a tancadura ab barra de fust ab sa bona clau ab II panys a ops de la botiga del alberch*»,¹¹⁹ amb la qual cosa es deixa constància indirecta que, a la planta baixa i com la resta de les propietats del costat, la casa mantenia una botiga. Les estances destinades als capellans se situaven, en bona lògica,

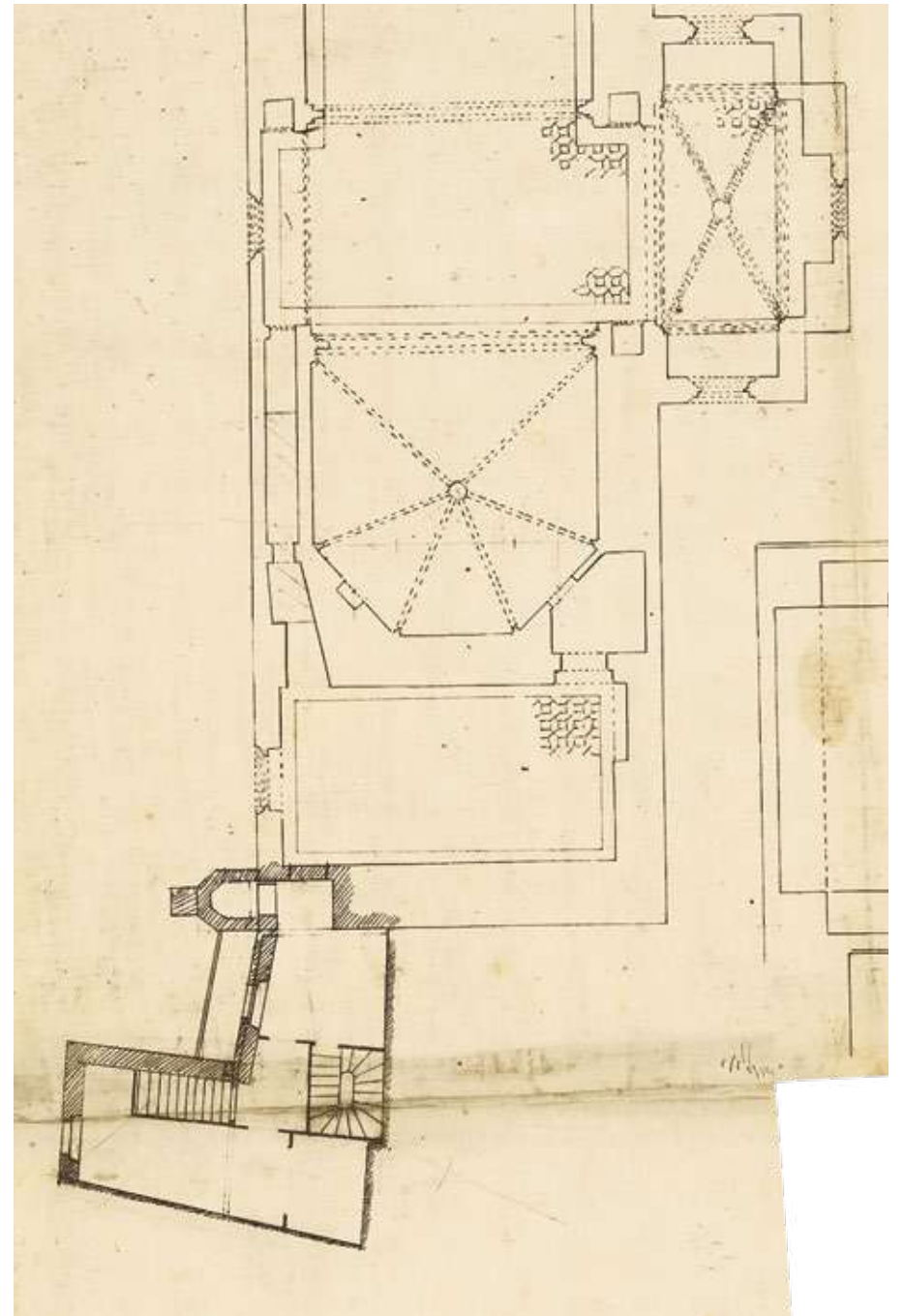

FIGURA 3.17 Detall de la sagristia i la rectoria en una de les plantes aixecades per Elies Rogent. COAC

a partir del nivell del pas de ronda de la muralla romana, que era el nivell de la capella. A partir del novembre de 1373, els treballs es van estendre al condicionament de la sagristia de la Capella Reial, que va ser moblada amb armaris de fusta d'álber i poll, decorats amb capitells ben treballats i tancats amb forrellats; van ser elaborats pels fusters Pere Desperers i Arnau Pons, que també van fer unes portes noves per al «cor de la capella».¹²⁰ Totes aquestes actuacions no resolien, però, el problema del poc espai que podia oferir una casa tan petita. Per això, en construir-se la nova residència a l'antiga Casa del Sagristà, aquesta casa adossada a la sagristia quedaria reservada a les funcions de residència del rector o rectoria fins a la pèrdua de la condició parroquial de l'església, entrat ja el segle XIX. Per aquesta raó, i a diferència de les altres cases que hi havia al seu costat de ponent, es va poder salvar dels comentats enderrocaments d'inicis del segle XV que permeteren la fusió del *corral del palau* i la Plaça de la Corretgeria en la nova Plaça del Rei. Els mercedaris, doncs, es van limitar a reformar-la, duent-hi a terme l'actuació més rellevant entre 1638 i 1644, segons que ho palesen les inscripcions de la façana, l'escut mercedari i el pou conservats.¹²¹ Ha perviscut així el límit meridional del primitiu *corral del palau*, determinat pel nivell de les façanes d'aquella filera de cases que separaven en principi les dues places originals.

FIGURA 3.18 La casa rectoria als anys vint del segle passat, abans del trasllat de la Casa Padellàs. SPAL-DIBA i IAAH, Arxiu Mas

Els retocs de la primera meitat del segle XV

La intensa actualització de la Capella Reial duta a terme per Pere el Cerimoniós explica en bona part que no constin intervencions rellevants sota el regnat del seu fill i successor, Joan I. També que les actuacions del seu germà, Martí l'Humà, acabessin concentrant-se en les àrees perifèriques que no havien estat renovades pel seu pare. La personalitat religiosa del rei Martí ha estat reiteradament comentada per la historiografia des de la breu crònica anònima del seu regnat, recuperada per Pere Miquel Carbonell, qui ja destacava al darrer terç del segle XV que el monarca

{3.58} (...) *era cognomenat lo Ecclesiàstich, tal nom imposat per quant cascun dia obia tres mises e deya axí hores e officis com un prevere; e mirave's molt en los ornamentals de les esglésies, y en especial de la sua capella, que tenia molt ricament ataviada.*¹²²

La capella del Palau Major de Barcelona va ser, en efecte, la nineta dels ulls del rei Martí. Quan va arribar a Barcelona des de Sicília, el nou monarca venia amb la idea de reprendre el projecte del seu pare per construir un gran palau residencial al costat de les Drassanes.¹²³ El nou palau es concebia, però, com una alternativa al vell complex del Palau Menor, no com un possible substitut de l'epicentre polític i cerimonial que representava el Palau Major, atès que mai no podria competir des d'aquella posició amb la centralitat urbana d'aquest darrer, ubicat entre el mercat i la catedral.¹²⁴ Així, doncs, el rei Martí va voler potenciar des del principi el caràcter simbòlic del Palau Major mitjançant la constitució, al voltant de la Capella Reial, d'una abadia mitrada independent de la jurisdicció del bisbe, perquè tingués cura del culte. Aquí instal·laria la potent col·lecció de relíquies que pretenia reunir per imitar el model de la Sainte-Chapelle de París, que tan bons resultats havia donat en el camí de la sacralització de la monarquia francesa.¹²⁵ Per això, el 19 de juny de 1398 ja va escriure des de Saragossa al seu parent, Carles VI de França, demanant-li tota la informació relativa a

{3.59} (...) *la fundació e dotació de la capella de les dites sanctes relíquies. Per què us pregam, rey molt car cosí, molt cordialment que vullats manar al tresorer de les dites sanctes relíquies que de la dita fundació e dotació nos tramet<r>a trellat en escrits per lo portador de la present, cavalcador de nostra cort (...).*¹²⁶

Sembla que, inicialment, el rei havia pensat construir el nou monestir al voltant de la descrita casa de la rectoria, atès que el 7 de gener de 1399 escrivia a mestre Guillem Sagarriga la carta ja citada {3.44} en estudiar la capella de Sant Jordi, que començava en els termes següents:

{3.60} *Lo rey.*

*Maestre Guillem. Vostra letra havem reebuda, ensemps ab totes les mides del nostre Palau Major, de les quals havem haüd gran plaer. Pregants e manants-vos que de continent midets ab I cordell quantes canes ha de la sagristia del dit nostre palau tro al Castell del Veguer, e escrivits-nos-en mantinent. (...) Part açò, vos pregam e us encarregam axí affectuosament com podem que mogats e tractets ja si aquells que han morabatins en los alberch(s) que són entorn lo dit palau volrien passar en aquesta manera, que-ls haguessen en altres lochs segurs en béns de realench per via de permutació o en tota altra manera a ells segura, per manera que no y perdessen res (...).*¹²⁷

Tanmateix, les negociacions amb el papa per obtenir els privilegis fundacionals i amb els responsables de l'orde monàstic que havia de remetre els monjos es van dilatar molt, i el rei va anar canviant de parer.¹²⁸ Enderrocades una part d'aquelles cases per crear la ja comentada Plaça del Palau Reial a finals de 1403, el sobirà acabaria optant per fundar un monestir de monjos celestins afegint-hi els solars incorporats just a l'extrem oposat del complex palatí, si bé també va arribar a prometre que els cediria tot aquest sector perquè, enderrocant la muralla romana i arribant fins a la Tapineria, s'hi poguessin construir el cementiri conventual, com tindrem ocasió d'estudiar al capítol vuitè.

Les vacil·lacions respecte a l'estructuració del nou monestir no impliquen, en cap cas, alterar la idea que la Capella Reial es convertiria en el contenidor de la magnífica col·lecció de relíquies a la qual els monjos retien culte. Tanmateix, i atès que el seu pare li havia deixat un interior actualitzat i esplendorós, sembla que el rei Martí només hi va dur a terme una intervenció destacable a la ja comentada capella dels peus, la de Sant Bartomeu o del baptisme, que no s'havia renovat des de 1327. L'actuació va consistir a cobrir-la amb una nova volta (picant les mènsules originals i substituint-les per altres noves) amb clau decorada i a dotar-la d'un òcul semblant als de la capella de Sant Jordi, per complementar la petita finestra inferior, que també degué veure substituïda la seva llinda inicial per l'actual llinda lobulada en aquesta operació. Als magnífics capitells que suporten l'arc principal hi trobarien cabuda, junt amb l'escut reial, les armes de la seva muller, la reina Maria de Luna, la qual adquiria així un espai cultual propi que precedia els que les mullers de Pere el Cerimoniós havien obtingut a la capella de Sant Jordi. En començar la primavera de l'any 1401, el rei ja havia encarregat a un ferrer anònim de Cotlliure que fes les reixes que l'haurien de tancar, raó per la qual el 30 d'abril la Procuració Reial li feia un pagament de 37 lliures i 2 sous.¹²⁹ I a la renovació de la volta i coberta exterior (a la part volada) i al condicionament del seu interior podria correspondre el següent enviament de materials que el monarca va fer des de València al nou mestre d'obres del palau, Jaume Sala, el 17 de juliol de 1402:

{3.61} *Lo rey.*

*Trametem-vos per la nau d'en Sabastià Lòpiç: primerament, XIII sàrries de rajoles de Manitzes; ítem, VIII sàrries de rajoles de Paterna; ítem, dues gerres plenes de obra de ter[ra]; ítem, XI pilars de marbre e de jaspí; ítem, VI capitells de pedra; ítem, XII[...] escabells de fust en VI costals; ítem, II trossells de fust per ops de capella; ítem, dues taules de fust per a cuberta de capella; ítem, I^a caxeta en què va obra menuda per ops de la dita capella; ítem, I costal en què és trossada una pedra ampla de porfi; ítem, III cocis plens de obra de terra. Per què dats-hi bon recapte e, après que u hajats tot reebut, certificats-nos-en de continent (...).*¹³⁰

A més dels sis capitells (els dos principals i les quatre mènsules?), de la pedra ampla de pòrfir destinada potser al frontal de l'altar, i de la ceràmica basta i la fusta necessàries per al farciment i cobriment exterior de la volta de rajola, hi destaquen particularment les rajoles de Manises i de Paterna remeses pel sobirà. Com després veurem que també faria a la nova tribuna palatina de la catedral, potser el monarca va voler dotar-la d'un lluit paviment de ceràmica valenciana. Nogensmenys, i si és que també anaven destinades a la capella i no a les obres simultànies del nou *jardí alt*, aquelles rajoles valencianes han desaparegut amb el transcurs dels segles, com la resta dels paviments gòtics de la capella. L'excavació de 1989-1991 només va poder arribar a documentar, sota els enrajolats contemporani i barroc, l'existència d'un paviment bàsic de rajoles quadrades, disposades a punta (en diagonal), sobre el qual s'haurien adherit les rajoles policromades gòtiques. Aquest paviment s'estenia per tota la nau major, formant un terra inclinat que, com ocorre al Tinell, assolia el seu nivell màxim al presbiteri i el mínim a l'entrada, motiu pel qual s'havia pujat històricament a la capella de Sant Bartomeu mitjançant dos alts esglaons en lloc d'un sol.¹³¹

La segona iniciativa del monarca a la Capella Reial degué dur-se a terme simultàniament, potser ja pensant en la citada formació de la gran Plaça del Palau Reial, que s'obriria l'hivern de 1403. Va consistir en la reforma de les dues portades del temple, tant l'exterior com la interior, les quals tampoc no s'havien vist actualitzades per les intervencions del seu pare. Malgrat que la documentació localitzada fins al moment no aporta dades concretes, no hi ha cap dubte que ambdues van ser modificades a inicis del segle xv. En el cas de l'exterior, així ho proclama la factura de les mènsules decorades amb cares humanes que sostenen l'arc que corona la llinda; a la interior, la porta de factura gairebé idèntica, adossada a l'entrada original enmig d'un pany de carreus força regulars que generaven una façana interna més uniforme. A més, i a fi d'exemplar una mica l'entrada principal del palau, les obres es van aprofitar per enretirar lleugerament la part baixa de l'aresta que conformava

el contacte d'aquesta façana interior amb el mur exterior occidental de l'església. Perquè el retrocés no afeblís les estructures superiors, també es va llençar sobre la porta principal una petita volta de mig punt que descarrega en la darrera filada dels carreus regulars del nou parament adossat. Els restauradors de la portada principal van reconstruir aquesta solució d'època del rei Martí gràcies a les primeres dovelles, que encara es conservaven *in situ* l'any 1952 {fig. 4.4}.

Tant la reforma de la capella de Sant Bartomeu com la descrita actualització de les dues portades del temple be pogueren ser dutes a terme sota la direcció de mestre Guillem Abiell, també dit Guillemins, que llavors residia a Barcelona, on va treballar fins al 1416 en la construcció del claustre de l'Hospital de la Santa Creu i de les esglésies del Pi, del Carme, de Montsió i de Sant Jaume.¹³² Consta que aleshores el rei ja l'havia cridat a treballar a les obres palatines:

{3.62} *Lo rey.*

Com nos vullam fer algunes obres en lo nostre Palau M[a]jor de Barchinona, per les quals és necessari que vós anets en Rosseló per dar endreça en les coses necessàries en les dites obres, manam-vos spressament que a tot ço e quant sobre aquest vos scriu largament per ça letra l'amat conseyller e uxer d'armes nostre mossèn Berenguer d'Olms donets plenera fe e creença, axí com si nos personalment vos o dehiem, e allò complits per obra, tota dilació remoguda. Dada en València, sots nostre segell secret, a XX dies d'abril del any MCCCCII. Rex Martinus.

Dirigitur Guillelmo Abill, lapicide, habitatori Barchinone.

Dominus rex misit signatam. Probata.¹³³

Veurem al capítol corresponent que, poc abans de morir, el rei Martí encara va tenir temps de fer construir una galeria que, adossada a la muralla romana, travessava el verger per comunicar el *palau petit* i la Capella Reial amb el nou monestir dels celestins, a fi de facilitar als monjos el seu reiterat accés quotidià a la capella per cantar-hi els oficis. Tanmateix, l'interregne esdevingut a la seva mort i la posterior rebel·lió de Jaume d'Urgell contra Ferran I van fer que el conjunt palatí continués als anys vint del segle xv tal com el rei Martí l'havia deixat a finals de la dècada precedent. La reina vídua, Margarida de Prades, s'havia apoderat de la major part de les relíquies, els llibres i l'orfebreria de la Capella Reial, sense que els celestins, malgrat els seus esforços, n'arribessin a aconseguir la restitució.¹³⁴ Aquest fet, sumat a l'immediat distanciament del nou monarca, Alfons el Magnànim, de la ciutat de Barcelona, a causa del seu enfrontament amb els consellers de la ciutat i els diputats del General, va fer fracassar el monestir celestí que el rei Martí havia

deixat en un incipient procés de formació. El resultat va ser la cessió de les propietats i prerrogatives del monestir extingit, inclòs el culte de la Capella Reial, als frares del convent dels mercedaris de Barcelona l'any 1424, segons que ja hem vist al primer capítol. Com a conseqüència, el prior del convent va esdevenir rector de la Capella Reial, que va mudar l'advocació genèrica de Santa Maria per l'específica de Santa Maria de la Mercè, la qual conservaria fins a l'any 1601, data en què va adoptar l'actual advocació de Santa Àgata amb la corresponent autorització papal.¹³⁵ Tanmateix, la Capella Reial continuava sent propietat reial, i Alfons el Magnànim va partir definitivament l'any 1432 per no tornar a posar un peu a Barcelona en els 26 anys següents del seu regnat. En morir, va pujar al tron el seu germà Joan II. Aquest aviat va topar amb la Diputació del General i el Consell de Cent, que, units com a Consell del Principat, se li van enfrontar en una llarga Guerra Civil (1462-1472).¹³⁶ No és gaire estrany, per tant, que entre la mort de Martí l'Humà i l'esclat de la guerra no hagi pervingut notícia o evidència de cap intervenció rellevant duta a terme a la Capella Reial.

FIGURA 3.19 La capella de Sant Bartomeu o del baptisme de la Capella Reial, profundament renovada sota el regnat de Martí l'Humà i Maria de Luna, segons que ho palesen els capitells de l'arcada principal. MUHBA. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre

La gran reforma de Pere de Portugal

El Consell del Principat va escollir Enric IV de Castella com a nou rei perquè governés Catalunya i dirigís el seu exèrcit contra Joan II, però les circumstàncies geopolítiques l'obligaren a renunciar poc després.¹³⁷ L'any 1464, Catalunya va trobar un nou rei en la figura de Pere de Portugal, net de Jaume d'Urgell el Dissortat.¹³⁸ Era un home culte, amant de la literatura i l'art.¹³⁹ Malgrat que moriria només dos anys més tard i que les circumstàncies no el van deixar passar gaire temps a Barcelona, necessitava reivindicar amb força la legitimitat de la seva pujada al tron. Marcar dinàsticament el Palau Major, símbol per excel·lència del poder reial al país, era una de les maneres més efectives que podia trobar per fer-ho. En conseqüència, de seguida es va embarcar en una reforma integral del Palau Major que va tenir en la Capella Reial el seu epicentre; no podia ser de cap altra manera, en un ordre ideològic que feia descendir el poder reial de la gràcia divina. Tanmateix, la pressa i les limitacions per destinar-hi recursos que imposava la guerra van fer que el monarca hagués de concentrar els reforços en una actualització estètica que aconseguís resultats espectaculars sense requerir grans intervencions estructurals. El 5 de febrer de 1464, el nou sobirà ja devia haver planificat les actuacions, perquè escrivia al seu tresorer demanant-li diners per a la capella:

{3.63} *Lo rey et cetera.*

*Tresorer. Manam-vos expressament que de continent doneu a mossèn Joan Martí, sachristà de nostra capella, vint florins d'or, los quals han a servir per algunes coses necessàries a la dita nostra capella (...).*¹⁴⁰

El 23 de març ja havia encarregat, a més, la renovació del vestuari litúrgic solemne a Antoni Sadorní.¹⁴¹ Poc després posava en marxa tres grans línies d'actuació a l'església palatina, segons que ho reflecteixen tant la documentació reial localitzada en el seu dia per Jesús Ernest Martínez Ferrando com la inèdita preservada pels mercedaris: modernització dràstica de l'altar major, millora de l'aparença de la nau incrementant-ne la lluminositat i re-decorant-ne el teginat, i tancament dels altars amb magnífiques reixes de forja.¹⁴² Per finançar-les, no només va comptar amb els recursos ordinaris de la monarquia i el valor dels béns incautats als rebels, sinó també amb la col·laboració econòmica imposada als frares mercedaris, que eren els titulars del culte. Així ho palesa l'acta de la reunió capitular que va tenir lloc el dissabte 16 de juny de 1464. El prior, Damià Quart, havia convocat el capítol conventual, presidit pel mestre general de l'orde, per exposar-li que es trobava mancat dels recursos econòmics imprescindibles per afrontar algunes de les necessitats econòmiques urgents del monestir; entre les més importants hi

havia la promesa feta al rei d'aportar cinquanta florins d'or per subvencionar l'elaboració del nou retaule de la capella, xifra a la qual, segons temia el prior, encara caldria afegir el cost dels treballs de reparació de la coberta de l'església i de confecció de vitralls:

{3.64} (...) *les quals necessitats són aquestes: primerament, per comprar forment per a la provisió ordinària del monastir e palau e per complir la promesa dels cinquanta florins d'or feta a la majestat del senyor rey per subvenció del retaule qui-s fa a la capella del palau; e més avant, com sia dubte no vulla lo dit senyor rey façam reparar la cuberta de la dita capella, ultra lo ya reparat, de tot lo restant, e encara que façam fer vedrieres. Per ço jo he deliberat consultar a vostra reverend paternitat e a les reverències de vosaltres, reverends mestres e honorables pares, per donar andrèça en aquest mester, axí com ya he fet (...).*¹⁴³

L'altar major: el retaule de Jaume Huguet i el nou cadirat de Miquel Prats i Pere Duran

Com era d'esperar, doncs, en una reforma que perseguia la notorietat propagandística, els treballs iniciats per ordre del monarca havien d'incidir particularment sobre l'altar major. A l'arribada del Conestable a Barcelona, l'altar mantenia el cadirat i el retaule instal·lats entre 1344 i 1345 per iniciativa de Pere el Cerimoniós. Amb cent vint anys d'antiguitat, el retaule pintat per Ferrer Bassa responia a uns criteris estètics d'altres temps i devia estar bastant fumats pels grans brandons de cera que sovint feien cremar els monarques. El nou sobirà tenia clar que, per culminar la projectada renovació del temple, en calia la substitució, idea que implicava encarregar-lo immediatament a algun pintor de prestigi que no en dilatés la confecció. Pere de Portugal es va decantar així per l'artista més rellevant i actiu de la Barcelona del moment, el pintor Jaume Huguet.¹⁴⁴ Aquest havia anat concentrant de tal manera la demanda catalana que disposava d'un gran taller amb nombrosos col·laboradors, fins al punt que la bibliografia de les darreres dècades ha arribat a parlar de la «fàbrica Huguet».¹⁴⁵ La primera notícia relativa a l'encàrrec del nou retaule data del 24 d'abril de 1464. Tot i que encara no s'hi esmenta l'autor, és lleugerament anterior a les ja localitzades per Josep Pallejà en el seu dia, quan va descobrir que el pintor havia estat Jaume Huguet i no Pau Vergós, a qui Sanpere i Miquel l'havia atribuït alguns anys abans:¹⁴⁶

{3.65} *Loctinent de tresorer, feel nostre. Manam-vos que, dels diners de composicions, doneu al feel nostre en Simeon Sala, obrer del nostre palau, cent cinquanta florins d'or per fer lo retaule de la capella de la església de Nostra Dona de la Mercè del dit palau (...).*¹⁴⁷

La respectable xifra que s'avançava per la comanda ja anuncia la monumentalitat del retaule que s'estava pactant: vora set metres d'alçada per més de tres i mig d'amplada, amb un cos principal organitzat en vuit taules, més les dues portes que flanquegen la predel·la. No content amb això, el mateix dia el Conestable també manava posar en marxa una altra obra no gaire menys costosa, el cadirat que hauria de substituir l'elaborat en temps de Pere el Cerimoniós:

{3.66} *Lochtinent de tresorer, feel nostre. Manam-vos que, dels diners de composicions, doneu al feel nostre en Simeon Sala, obrer del nostre palau, cent florins d'or per la obra del cor de la sglésia de Nostra Dona de la Mercè del dit palau (...).*¹⁴⁸

Ignorem si el nou cadirat del presbiteri incloïa un seient presidencial destinat al monarca, com ocorre al cor catedralici, perquè els reis d'Aragó també ostentaven la dignitat de canonges de la catedral de Barcelona. El 28 d'abril, el monarca ordenava al lloctinent de tresorer, Ferrando Yáñez, que pagués un pal·li luxós i una cadira de forja per al setial de la capella, però atès el material, devia tractar-se d'un nou setial per a la tribuna reial del temple:

{3.67} (...) *Primo per or, seda e factures de hun dossier que us havem manat fer de vellut carmesí, comprès lo folrament de aquell, e encare per hun pali qui servex per cobrir lo sitial de nostre capella, e per folrar aquell, per tot XVI florins d'or I solidum VIII° (...). Ítem, per una cadira de ferro e per gornir aquella, la qual servex en nostra capella, VII florins d'or VII solidos (...).*¹⁴⁹

El 22 de maig següent, de Piera estant, Pere de Portugal ordenava fer un nou lliurament als artesans que elaboraven el retaule i el cadirat, i també als qui havien de començar a reparar els vitralls:

{3.68} *Tresorer. Manam-vos doneu a maestre Ferrando d'Ayerve, feel proto-mèdico nostre, tre-cents florins d'or, ço és, per lo retaule de Sancta Maria de nostra capella del palau, per a les vidrieries, cadires e altres obres de la dita capella (...).*¹⁵⁰

En tractar-se d'un pagament conjunt, no és possible saber amb certesa quina era la part destinada al retaule i al cadirat, tot i que lligaria força bé una nova remesa de 150 i 100 florins respectivament, més 50 florins addicionals per a les finestres. En tot cas, s'estaven duent a terme unes operacions ambicioses i delicades que requerien un equip d'artesans ben qualificats. Ens el presenta una altra ordre donada pel sobirà als seus oficials el 28 d'aquell mateix mes, ja retornat a la ciutat, per garantir que cap dels artistes no es veiés afectat per les lleves forçoses ordenades amb motiu de la guerra:

{3.69} (...) *Com per algunes coses nostre gran servici concernents hajam donada licència e manat expressament a mestre Perri (sic per Terri), mestre de*

*fer vedrie(re)s, mestre Joan Claperós, nostre ymaginayre, Miquel Prats e Pere Duran, fusters, e a-n Jacme Huguet, pintor, que resten en la present ciutat per donar compliment a les obres per lo dit nostre servici principiades, a vosaltres e a cascun de vós diem e manam expressament que en alguna manera no compelliau los damunt dits ne algú d'ells a seguir personalment lo nostre exèrcit (...).*¹⁵¹

A més de confirmar que les obres ja es trobaven llavors «*principiades*», hi comencem a identificar les autories que aniran confirmant les ordres de pagament posteriors. La reparació i producció de vitralls corria a càrrec del prestigiós Terri de Metz, mestre germànic amb llarga trajectòria d'activitat a la Corona d'Aragó en general i a Barcelona en particular, catedral i Casa de la Ciutat incloses.¹⁵² Pel que fa al retaule, l'estructura lígnia, l'havien de bastir i tallar els fusters Miquel Prats i Pere Duran, mentre que la pintura quedava reservada al citat Jaume Huguet, el qual sembla que aquesta vegada va intervenir molt directament en la confecció de l'obra, sense excloure la participació d'alguns dels seus col·laboradors, en particular del pintor alemany Bernat Goffer.¹⁵³ Al seu costat hi veiem aparèixer el no menys conegut Joan Claperós, un escultor igualment experimentat per tota l'activitat desenvolupada a les catedrals de Barcelona i Girona, i que hauria de tenir cura, com a tota la resta del palau, de la decoració escultòrica.¹⁵⁴ Finalment, tot i que no s'hi fa referència específica als entalladors que confeccionaven el cadirat, un pagament posterior ens confirmarà que es tractava dels mateixos fusters que elaboraven l'estructura lígnia del retaule; en aquest cas, doncs, s'havia optat per uns artesans locals en lloc d'algun dels entalladors alemanys que treballaven a la ciutat, com sembla ser el cas del mateix «*maestre entretallador, mestre Henrich*» que també és esmentat com a artesà actiu en la reforma del palau en una ordre similar expedida el 29 de setembre.¹⁵⁵

Pere de Portugal necessitava que aquelles obres espectaculars avancessin amb rapidesa, de manera que, en passar un any llarg del seu encàrrec, començava a posar-se nerviós. El 10 de juliol de 1465 escrivia per pressionar l'obrer del palau:

{3.70} *Altra a-n Simeon Sala, encarregant-lo en tota manera faça acabar les obres de la capella. Axí mateix faça fer una vidriera ultra aquelles que y són (...).*¹⁵⁶

Tanmateix, la confecció del retaule i del cadirat es va allargar fins a les acaballes de l'any. El 21 de setembre encara es treballava en la preparació de l'estructura de fusta, atès que el monarca donava ordre aquell dia de fer el següent pagament als fusters:

{3.71} *Mestre Damià, prior de la Mercè, amat nostre. Diem e manam-vos que, del restant de les cent lliures que en vostre poder són, doneu e lliureu a-n Pere*

*Duran e Miquel Prats, mestres del retaule nostre del palau, deu florins corrents, los quals los manam dar per bestreta de lur salari del dit rataula (...).*¹⁵⁷

Per tant, encara no es tractava del pagament final. Ho ratifica l'època d'un nou pagament fet pel mateix prior de la Mercè el 18 d'octubre següent, el qual ve a confirmar-nos, a més, que els fusters que tallaven el cadirat del nou cor eren els mateixos que elaboraven l'estructura de fusta amb decoració de motius vegetals i dracs alats (motiu heràldic de la dinastia de Barcelona, de la qual descendia Pere de Portugal) que havia d'emmarcar les taules que Huguet i els seus col·laboradors estaven pintant:

{3.72} *Sit omnibus notum quod ego, Michael Prats, fusterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, et cetera, quod ex illis centum libris monete Barchinone per vos, dictum reverendum et priorem, promissis dicto excellentissimo domini (sic) regi Deo (!) pro dicta subvencione dicte capelle, dedistis et solvistis michi tam in Tabula Cambii civitatis Barchinone quam numerando inter diversas vices sive soluciones duodecim libras et decem solidos monete Barchinone in solutum prorata maioris peccunie quantitatis michi debite pro diversis jornalibus et laboribus per me sustentis in operando cathedras cori capelle dicte palatii. Et ideo renunciando, etc.*¹⁵⁸

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Miquel Prats, fuster, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec que de les 100 lliures moneda de Barcelona que vós, reverend i prior, teniu promeses a l'excel·lentíssim senyor rei per a subvenció de la dita capella, m'heu donat i pagat, tant a la Taula de Canvi de la ciutat de Barcelona com en diversos pagaments, 12 lliures i 10 sous moneda de Barcelona com a prorrata d'una quantitat més gran de diners que se'm deu pels jornals i les feines que he esmerçat treballant en les cadires del cor de la dita capella de palau. I així, renunciant, etc.

El 14 de novembre següent, també li arribava l'hora de cobrar al citat mestre pintor:

{3.73} *Regent lo officii de nostra Tresoreria. Manam-vos expressament doneu, per les coses necessàries a la capella e altres dejús scrites de nostre Palau Major, fins en quantitat de cinquanta liures, de les quals dareu al qui pinta lo retaule de la dita capella quinze liures (...).*¹⁵⁹

Els 300 sous indicats van ser aviat pagats pel tresorer, segons consta al llibre de Tresoreria corresponent:

{3.74} *A-n Jachme Huguet, qui pinte lo retaule — CCC solidos.*¹⁶⁰

Només quinze dies més tard, Huguet rebia 340 sous addicionals.¹⁶¹ Tot i tenir present la progressiva revaluació dels florins segons avançava la guerra,

la suma d'aquests 640 sous i els 150 florins inicials amb prou feines podia arribar a representar un total d'unes 145 lliures, xifra ridícula en comparació amb les 1.110 lliures per les quals el mateix Huguet havia contractat el gran retaule de Sant Agustí el Vell el 4 de desembre de 1463.¹⁶² El de Sant Agustí era, certament, bastant més gran, però no tant per multiplicar gairebé per deu el preu d'aquest retaule palatí de l'*Epifania* o *Adoració dels mags*, que ha aconseguit sobreviure *in situ* el pas dels segles per deixar testimoni tant de la qualitat de la factura com dels materials utilitzats. Això indica que, entre els citats 300 florins d'or que el monarca havia manat afegir el dia 22 de maig de l'any anterior {3.68}, devien d'haver-n'hi almenys 150 més destinats al retaule. S'hi ha d'afegir un pagament addicional de 17 lliures fet pel citat prior de la Mercè, Damià Quart, el 5 de desembre de 1465. Aquest resulta particularment rellevant perquè ve a ratificar la intervenció directa de Jaume Huguet en la confecció del retaule, atès que s'especifica que la quantitat es pagava en concepte de salari per pintar-lo:

{3.75} *Sit omnibus notum quod ego, Jacobus Huguet, pictor, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, dicto priori, quod ex illis centum libris que per vos et conventum dicti vestri monasterii fuerunt promisse domino regi pro subvencione reparacionis sue et vestre capelle palatii dicti domini regis, dedistis et solvistis michi numerando decem septem libras barchinonenses michi debitas et ad partem vestram solvere contingentes ex salario michi debito et pertinenti in pictando retrotabulum dicte capelle. Et ideo renunciando, etc.*

*Testes Bartholomeus Margens, pictor, et dictus Petrus Triter, scriptor, habitatores Barchinone.*¹⁶³

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Jaume Huguet, pintor, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec, prior, que de les cent lliures que vós i la comunitat del vostre monestir vaau prometre al senyor rei per a subvenció de la reparació de la vostra i seva capella del palau del dit senyor rei, m'heu donat i pagat 17 lliures barceloneses que se'm devien, com a part que us correspon pagar del meu salari per pintar el retaule de la dita capella. I així, renunciant, etc.

Testimonis: Bartomeu Màrgens, pintor, i Pere Triter, escriptor, habitants de Barcelona.

Encara ens movem, però, per sota de les 300 lliures, xifra massa modesta per cobrir versemblantment una obra com aquesta. En tot cas, manca de fonament l'afirmació incorrectament atribuïda a Pallejà que Huguet havia cobrat 390 lliures per pintar-lo i que ja havia acabat l'obra el 14 de novembre.¹⁶⁴ De fet, Pallejà havia interpretat una altra notícia, del 22 de desembre de 1465, com a prova que a finals d'any Huguet encara hi treballava, atès que el monarca havia ordenat en aquella data protegir el retaule amb una cortina:

{3.76} *A-n Tarragó. Com li és dit que la capella del palau vers lo retaule resta scura, e que y attena, car no és aqueixa sa intenció. Així mateix, faça fer una cortina davant lo dit retaule (...).*¹⁶⁵

Tanmateix, aquesta ordre reial manifesta més bé el contrari, és a dir, que passats vint mesos del pagament del senyal inicial, el retaule ja havia estat instal·lat al seu lloc. Malgrat l'opinió contrària de Pallejà, si mancava alguna cosa a fer-hi, devia ser algun retoc molt menor, perquè la seva estructura de fusta i els nous cor i cadirat ja estaven també acabats en aquell temps. Així comença a posar-ho en relleu una ordre donada pel monarca el dia 16 de novembre, és a dir, només dos dies després del citat pagament dels 300 sous a Jaume Huguet:

{3.77} *Altra al regent la Cancelleria. Que veja certa differència que és entre lo senyor rey e lo qui ha fet lo cor de la capella del palau de la part de dins, e que la deternén prestament.*¹⁶⁶

Els treballs de la confecció del cadirat de fusta que havia d'envoltar l'estructura del cor per la seva cara interna devien haver estat, per tant, més laboriosos que no s'havia pactat inicialment, i el mestre entallador en reclamava la diferència corresponent. És, però, un seguit de pagaments efectuats els dies 5 i 10 del mes següent pel prior de la Mercè, a compte de les 100 lliures addicionals que el monestir havia promès donar al monarca per a la renovació de l'església palatina, allò que aporta la informació necessària per entendre la envergadura i la cronologia de les tasques dutes a terme al presbiteri de la Capella Reial, llavors ja posada sota la invocació concreta de Santa Maria de la Mercè:

{3.78a} *Sit omnibus notum quod ego, Johannes del Vernia, magister domorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis quod ex illis centum libris monete Barchinone que per vos et conventum dicti monasterii promisse fuerunt excellentissimo domino regi pro subvencione reparacionis capelle palatii dicti domini regis, dedistis et solvistis michi numerando sexdecim libras et tres denarios dicte monete michi et Johanni Urgell ac Vincencio Mathei, magistris domorum, civibus dicte civitatis, sociis*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Joan d'Alvèrnia, mestre de cases, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec que de les 100 lliures moneda de Barcelona que vós i la comunitat del dit monestir vaau prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a subvenció de la reparació de la capella del palau del dit senyor rei, m'heu donat i pagat 16 lliures i 3 diners barcelonesos que se'ns devien a mi i als meus socis Joan Urgell i Vicenç Mateu, mestres de cases, ciutadans de la dita ciutat, per 91

meis, debitas racione nonaginta unius jornalium et medii per me et dictos socios meos factorum in operibus lapidum del cor dicte ecclesie, ad racionem trium solidorum et sex denariorum pro quolibet journali. Renunciando, et cetera (...).

{3.78b} *Sit omnibus notum quod ego, Laurencius Mirall, magister domorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis quod ex illis centum libris barchinonensibus que per vos et conventum dicti monasterii fuerunt promisse excellentissimo domino regi pro subvencione operis ecclesie palatii dicti domini regis, dedistis et solvistis michi unam libram duos solidos et novem denarios barchinonenses michi debitos et pertinentes pro sex journalibus meis in operando lo cor dicte ecclesie, ad racionem trium solidorum et sex denariorum pro quolibet journali. Et ideo, et cetera (...).*

{3.78c} *Sit omnibus notum quod ego, Petrus Duran, fusterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, dicto priori, quod ex illis centum libris que per vos et conventum dicti vestri monasterii fuerunt promisse domino regi pro subvencione reparacionis dicte capelle, dedistis et solvistis michi in Tabula Cambii civitatis Barchinone tres libras monete Barchinone in solutum prorata maioris peccunie quantitatis michi debite pro diversis journalibus per me factorum (sic) in operando retabulum dicte capelle. Et ideo, renunciando, etc. (...).*

journals i mig que jo i els meus socis hem esmerçat en l'obra de pedra per al cor de la dita església, a raó de 3 sous i 6 diners per jornal. Renunciant, etc.

Sigui a tothom conegut que jo, Llorenç Mirall, mestre de cases, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec que de les 100 lliures barceloneses que vós i la comunitat del dit monestir vaau prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a subvenció de les obres de l'església del palau del dit senyor rei, m'heu donat i pagat 1 lliura 2 sous i 9 diners barcelonesos que se'm devien per sis jornals de feina al cor de la dita església, a raó de 3 sous i 6 diners per jornal. I així, etc.

Sigui a tothom conegut que jo, Pere Duran, fuster, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec, prior, que de les 100 lliures moneda de Barcelona que vós i la comunitat del dit monestir vaau prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a subvenció de la reparació de la dita capella, m'heu donat i pagat a la Taula de Canvi de la ciutat de Barcelona 3 lliures moneda de Barcelona com a prorata d'una quantitat més gran de diners que se'm deu per diversos jornals esmerçats treballant en el retaule de la dita capella. I així, renunciant, etc.

{3.78d} *Sit omnibus notum quod ego, Jacobus Valles, molerius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, dicto reverendo priori, et cetera, quod ex illis centum libris que per vos et conventum dicti monasterii promisse fuerunt excellentissimo domino regi pro subvencione predicta, dedistis et solvistis michi modo subscripto quadraginta quinque solidos monete Barchinone michi debitos racione quindecim saumatarum lapidum per vos a me emptorum (sic) ad opus cori ecclesie dicti palatii. Predictos autem XXXXVe solidos solvistis michi hoc modo, quoniam ipsos penes vos retinuistis in solutum prorata maioris pecunie quantitatis per me dicto monasterio et conventui debite racione census debiti. Et ideo renunciando, et cetera (...).*

{3.78e} *Sit omnibus notum quod ego, Petrus Duran, fusterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, et cetera, quod ex illis centum libris monete Barchinone que per vos et conventum dicti monasterii promisse fuerunt excellentissimo domino regi pro dicta subvencione, dedistis et solvistis michi numerando quinque libras et decem solidos monete Barchinone in solutum prorata maioris pecunie quantitatis michi debite racione diversorum jornalium et laborum per me factorum in operando retabulum capelle dicti palatii. Renunciando, et cetera.¹⁶⁷*

Sigui a tothom conegut que jo, Jaume Vallès, moler, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec, reverend prior, etc., que de les 100 lliures que vós i la comunitat del dit monestir vaü prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a la predita subvenció, m'heu donat i pagat com s'indica més avall 45 sous moneda de Barcelona que se'm devien per raó de 15 salmes de pedra que m'heu comprat per al cor de l'església del dit palau. M'heu pagat els dits 45 sous de la manera següent: els heu retingut com a prorrata d'una quantitat més gran de diners que dec al monestir i a la comunitat per raó de cens. I així, renunciant, etc. (...).

Sigui a tothom conegut que jo, Pere Duran, fuster, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec, etc., que de les 100 lliures moneda de Barcelona que vós i la comunitat del dit monestir vaü prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a la dita subvenció, m'heu donat i pagat 5 lliures i 10 sous moneda de Barcelona com a prorrata d'una quantitat més gran de diners que se'm deu per diversos jornals i feines esmerçats treballant en el retaule de la capella del dit palau. Renunciant, etc.

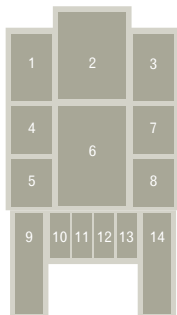
Descobrim d'aquesta manera que les obres de preparació del presbiteri i de confecció del nou cor havien estat uns treballs d'un abast molt superior al que inicialment podia semblar. Començades a inicis de la primavera, havien implicat la construcció d'una estructura de suport i delimitació que havia

FIGURA 3.20 Panoràmica de l'absis de la Capella Reial, encara presidit pel retaule pintat per Jaume Huguet per a Pere de Portugal. MUHBA. FOTOGRAFIES: Enric Gràcia (vista general) i Stanislav Biel (detalls a pàg. 184-186)

1 Anunciació	9 Santa Caterina d'Alexandria
2 Calvari	10 Sant Sebastià
3 Naixement de Jesús	11 Sant Cristòfor
4 Resurrecció	12 Sant Jordi
5 Pentecosta	13 Sant Benet
6 Epifania	14 Santa Isabel d'Hongria
7 Ascensió	
8 Dormició de la Mare de Déu	

costat 91 jornals i mig de feina, executats per tres mestres de cases associats, Joan d'Alvèrnia, Joan Urgell i Vicenç Mateu. Hi havia calgut afegir sis jornals addicionals invertits pel també mestre de cases Llorenç Mirall. Pel que fa a les dimensions, només sabem que s'hi van usar almenys les quinze salmes de pedra comprades al moler Jaume Vallès, la qual cosa implica que solament la pedra ja devia representar un volum mínim superior als quatre metres cúbics. A la seva cara interior s'hi havien adossat les mampares i cadires tallades en fusta per Miquel Prats {3.72}, que, ajudat per Pere Duran, treballava simultàniament en el cadirat i en l'estructura del retaule, de manera que ambdues obres devien presentar una certa unitat estilística. Per descomptat, difícilment es podia instal·lar sobre un presbiteri de dimensions tan limitades un cor amb cadirat com aquell si el retaule no es trobava ja essencialment

FIGURA 3.21 Detall de la taula central, dedicada a l'Adoració dels Mags, del retaule de la Capella Reial pintat per Jaume Huguet. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel

muntat, d'aquí la comentada necessitat de cobrir-lo amb una cortina per protegir-lo de la pols que podien generar els treballs encara en curs en altres sectors del temple {3.76}. I és clar que es va instal·lar al presbiteri, no només perquè l'amplada de la nau de l'església no és gaire gran per haver-lo pogut contenir en posició central, sinó també perquè, com veurem més endavant, el pare Ribera encara va arribar a veure'l *in situ*.

La nau: renovació de portes i finestrals per mestre Jacques i Terri de Metz i decoració de l'enteixinat per Alfonso Rodríguez

En analitzar el procés de construcció de l'església, ja hem comentat que la solució d'encabir escales ocultes als dos laterals, unida al desig d'usar els tancaments del creuer per situar-hi retaules, només havia permès obrir un finestral a la part baixa de l'església, que, en simetria amb el que il·luminava la sagristia, atorgava personalitat a la façana occidental del temple. Il·luminada essencialment així pels finestrals superiors, l'església havia guanyat esveltesa al preu que el terra de la nau i del presbiteri restés bona part del dia en la penombra. Entrada la segona meitat del segle xv, s'hi afegia el deteriorament d'alguns vitralls, atès que feia un segle llarg que no s'hi intervenia decididament. Tot això representava un seriós obstacle per al lluïment de la nova ornamentació de l'altar major encarregada pel Conestable, com ja temia el prior de la Mercè en la reunió capitular transcrita més amunt {3.64}. Per això, el monarca hi va voler proveir de seguida, assignant la renovació de dues de les vidrieres a mestre Terri de Metz. Una part dels diners necessaris per anar preparant els vidres se li havien avançat el 22 de maig de 1464, com acabem de veure {3.68}; i l'11 d'octubre següent es feia un pagament de dues finestres, que bé podria correspondre a la renovació de la traceria dels dos finestrals que mestre Terri havia d'envitrallar:

{3.79} *Lo rey.*

*Ferrando Eanes, feel lochtinent de tresorer nostre. Manam-vos doneu al feel nostre Vascho Gil, de la capella nostra, deu lliures, les quals li manam donar per dues finestres a pagar, les quals los mestres qui aquelles fan tenen squarades (...).*¹⁶⁸

El 27 d'abril de 1465 s'ampliava, però, el volum de treball a realitzar pel taller de mestre Terri, atès que Pere de Portugal ordenava a Lluís Setantí que s'encarregués una vidriera addicional, de manera que se n'elaboressin tres, en lloc de les dues inicialment encomanades:

{3.80} (...) *E perquè manam fer una vidriera a la sglésia de nostre palau per forma que sien tres, vos manam que, dels diners que haveu a reebre dels*

*officials, pagueu la mitat del cost de la dita vidriera, segons han costat les altres. E façau que mestre Jaques e som (sic) companyó sien pagats del real que donar-los manam cascun dia a cada hu, e façen faena, si voluntàriament la volran fer; si no, feu-los metre grillos e fer faena ab ells, e si us parrà, fer-los star alguns dies en cadena per amansir-los, e dir-los que, pus que en poder nostre són, façen voluntàriament lo degut e aconseguir-n'an llibertat, a hon no hauran a fer per força (...).*¹⁶⁹

La referència a mestre Jacques, sumada a una altra ordre poc anterior (del dia 9 del mateix mes), permet deduir que es tractava d'un mestre d'obres de probable origen francès que treballava a la capella i en altres sectors de la reforma palatina junt amb el seu ajudant, contra la seva voluntat:¹⁷⁰

{3.81} *A-n Lojís Setantí. Com per altres li ha scrit, done a mestre Jaques e a son companyó cada dia un real per lur sustentació, e que-ls faça fer faena en la obra del palau. E ara li scriu allò matex, dient que en la claustra e altres obres principiades poran obrar; e si hauran mester algunes menuderies, axí com armelles, frontices e altres coses necessàries, que les los do (...).*¹⁷¹

El pobre sou d'un ral diari que cobraven mestre Jacques i el seu ajudant en concepte de subsistència explica que calgués l'amenaça de fer-los obrar amb grills als peus, que ignorem si es va acomplir o no. Ells se'n degueren cuidar, en tot cas, de deixar en condicions la traseria per rebre els nous vitralls, i també de substituir les llindes originals de les quatre portes del transsepte, de la porta de l'absis i de l'accés a la trona per les noves llindes polilobulades tardogòtiques que s'hagueren de col·locar en aquesta etapa.

A finals d'any, els vitralls continuaven el seu procés d'elaboració. El 8 de novembre, Terri de Metz rebia un pagament de 10 lliures que ens descriu la seva activitat en els termes següents:

{3.82} *Sit omnibus notum quod ego, Terrinus de Mes, vitriarius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, dicto reverendo fratri Damiano Quart, magistro in sacra pagina priorique, et cetera, quod dedistis et solvistis sive dici et scribi fecistis michi in Tabula Cambii sive depositorum civitatis Barchinone decem libras monete Barchinone ex illis centum libris eiusdem monete que per vos, dictum reverendum priorem, et conventum dicti vestri monasterii promisse fuerunt*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Terri de Metz, vitraller, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec, reverend fra Damian Quart, mestre en teologia i prior, etc., que m'heu donat i pagat o fet dir i escriure a la Taula de Canvi o de dipòsits de la ciutat de Barcelona 10 lliures moneda de Barcelona de les 100 lliures de la mateixa moneda que vós, reverend prior, i la comunitat del vostre monestir va prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a

*dicto excellentissimo domini regi pro subvencione reparacionis capelle palatii regis, quequidem X libre sunt in solutum prorata maioris peccunie quantitatis michi debite pro adaptando et refficiendo vitriarias dicti palatii. Et ideo renunciando, et cetera.*¹⁷²

subvenció de la reparació de la capella del seu palau, les quals 10 lliures són en prorrata d'una quantitat més gran de diners que se'm deuen per condicionar i refer els vitralls del dit palau. I així, renunciant, etc.

A més de la confecció dels tres vitralls a renovar, la seva activitat també comprenia, doncs, la reparació dels altres. A les acaballes del mes següent, els vitralls continuaven el seu procés d'elaboració, perquè mestre Terri de Metz rebia un altre pagament de cinc lliures més a compte:

{3.83} *Ítem, doní a mestre Terri, mestre de fer vedrieres, los quals lo senyor rey ab letra sua closa a mi dreçada, de la sua mà signada e ab son segell segellada, dada en lo castell de Centelles a XII de deembre any MCCCCLXV, li havia manat dar en part de paga de ço que ha haver per vedrieres que fa per al dit senyor, segons que-s conté en lo (sic per la) dita letra, que cobre ensemps ab àpoca closa per en Pere Leyda, notari — C solidos barcinonenses.*¹⁷³

El dia 10 de juliol encara s'hi va afegir l'encàrrec d'un quart vitrall, segons que recull l'ordre anteriorment transcrita que el monarca va donar aquell dia a en Simeó Sala {3.70} perquè fes acabar les obres de la capella. Potser en aquesta ocasió es tractava del vitrall necessari per tancar la finestra de la tribuna reial que donava a la Tapineria, la qual presenta un mòdul i una factura tardans que la diferenciaven netament de les originals d'aquella façana. Tanmateix, tot i les citades intervencions, hem vist que a finals de desembre el monarca encara es queixava a en Tarragó perquè la part del presbiteri restava «*scura*», raó per la qual li manava «*que y atena, car no és aqueixa sa intenció*» {3.76}. En aquesta ordre rau, doncs, l'explicació de la poc ortodoxa convivència entre la petita finestra original del creuer i el nou finestral obert aleshores, el qual no es va construir a costa de la petita obertura preexistent, sinó just al seu costat, a fi d'incrementar la lluminositat del transsepte tant com fos possible. Tot i que l'adaptació del nou finestral a les formes dels originals és notòria, la peculiaritat de la solució, la distinta curvatura de l'arc (més ampla i rebaixada) i la complexitat de l'òcul que en culmina la traseria (amb sis lòbuls en lloc dels quatre de les finestres originals) confirmen aquesta cronologia tardana de la seva entrada en escena.

Simultàniament a la millora en la lluminositat colorista de la nau i del presbiteri, Pere de Portugal també va voler enriquir la coberta del temple decorant el teginat que la sostenia. La tasca sí que va ser encarregada, aquesta vegada, a Alfonso Rodríguez, esmentat a la documentació com Alfonso de

Còrdova o Alfonso Castellano. Després d'haver treballat com a miniaturista i pintor per a les corts de Ferrara (1450-1454) i Nàpols (1455-1457), on se'l coneixia com Alfonso de Spagna, s'havia traslladat a Barcelona en morir Alfonso el Magnànim, l'any 1458. Segurament havia vingut a cercar la protecció del primogènit Carles, també important bibliòfil, a qui devia haver conegut a la cort napolitana durant la visita que aquest havia fet al seu oncle l'any anterior.¹⁷⁴ Mort el primogènit d'Aragó i príncep de Viana i esclatada la guerra, Alfonso de Còrdova va acabar recuperant la condició de pintor àulic gràcies a l'arribada del també lletraferit Pere de Portugal. El contacte entre el pintor i el seu il·lustre comitent es va produir molt de pressa, perquè el 25 de febrer de 1464 el nou sobirà ja decidia protegir-lo arrogant-se una causa judicial que afectava el pintor.¹⁷⁵ Sens dubte, la més rellevant de les feines que li havia encarregat era la decoració pictòrica del teginat de la Capella Reial, una empresa delicada i costosa que es va dur a terme al llarg de l'any 1465. Una notícia de l'11 de març ens confirma que aleshores Alfonso de Còrdova ja hi havia començat a treballar, raó per la qual necessitava importants quantitats d'alum per a la preparació de la fusta:

{3.84} *Jacobo Caramau. Manam-vos doneu al feel nostre mestre Alfonso, pintor, dues càrregues de alum en paga prorata de les obres que per nostre servey fa (...).*¹⁷⁶

El 9 d'abril, el pintor havia reclamat més diners, fet que portava el monarca a donar la següent resposta:

{3.85} (...) *E al pintor qui pinte la ecclèsia qui demana diners, que se informe de la obra que haurà feta e dels diners que haurà reebuts, e si li és res degut, car creu-se que no, e que-l soccórregue de les alums que tenia en Caramau e no en comptans, e que do orde la obra del palau haja la conclusió que mereix (...).*¹⁷⁷

La luxosa decoració del teginat era fonamental per culminar el combat contra l'austeritat original del temple palatí que havia iniciat el Conestable, i que potser s'havia de completar amb els tapissos de temàtica religiosa que el monarca va ordenar comprar al capellà reial el dia 30 d'aquell mateix mes.¹⁷⁸

El 17 d'abril ja s'havia superat el procés preparatori i s'havia començat a pintar l'enteixinat, segons que ho indica el següent pagament de salari a la persona que li devia preparar els colors:

{3.86} *Mossèn Joan Martínez, amat capellà de nostra capella. Manam-vos doneu a mossèn Bernat Mates, de la dita nostra capella, quaranta-dos solidos e cinch diners per la porció de tretze dies qui començaren córrer a deset del proppassat mes de abril, los quals li manam donar per obs e servey de colors qui han servir per la dita capella (...).*¹⁷⁹

El 14 de novembre, Alfonso de Còrdova hi continuava treballant, atès que el rei ordenava al regent la Cancelleria que pagués:

{3.87} (...) *al qui pinta les voltes dareu alguna quantitat, ço és, aquella que us aparega ésser rahonable (...).*¹⁸⁰

L'ordre reial aviat es va materialitzar en els dos pagaments recollits a l'apartat dedicat al mes de novembre del llibre de Tresoreria d'aquell any 1465:

{3.88} *Ítem, a-n Alfonso de Còrdova, qui pinte les voltes — CCXX solidos. (...) Ítem, al dit Alfonso de Còrdova — CLXXX solidos.*¹⁸¹

Pocs dies després, el 5 de desembre, el monarca ordenava pagar-li 10 florins addicionals:

{3.89} *En Joan Stela, feel regent nostra Thesoreria. (...) E donareu a mestre Alfonso, lo qual té càrrech de pintar lo sostre de la capella, deu florins (...).*¹⁸²

Tanmateix, els treballs degueren dilatar-se bastant en el temps perquè el pintor castellà hagué de combinar la decoració del sostre de la capella amb altres tasques que li va encarregar el sobirà, com ara il·luminar-li una Bíblia o pintar unes estances del castell de Centelles.¹⁸³ D'aquesta manera, el 5 de desembre de 1465 encara rebia 16 lliures i 10 sous addicionals del prior de la Mercè en compensació pels treballs que havia dut a terme «per pintar el sostre de l'església del palau»:

{3.90} *Sit omnibus notum quod ego, Alfonsus de Cordova, pictor, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis quod ex illis centum libris barchinonensibus que per vos et conventum dicti vestri monasterii fuerunt promisse excellentissimo domino regi pro subvencione operis ecclesie palatii dicti domini regis, dedistis et solvistis michi numerando sexdecim libras et decem solidos dicte monete michi debitas et ad partem vestram solvere contingentes pro pictando tectum ecclesie dicti palatii. Et ideo (...).*¹⁸⁴

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Alfonso de Còrdova, pintor, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec que de les cent lliures barceloneses que vós i la comunitat del vostre monestir va prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a subvenció de l'obra de l'església del palau del dit senyor, m'heu donat i pagat 16 lliures i 10 sous de la mateixa moneda que se'm devien i que són la part que us pertoca per pintar el sostre de l'església del palau. I així (...).

▷ FIGURA 3.22 L'enteixinat de la Capella Reial, recreat per la restauració d'Elies Rogent a partir de les restes preservades de la decoració pintada per Alfonso de Còrdova per a Pere de Portugal. MUHBA. FOTOGRAFIA: Enric Gràcia

Devia tractar-se del pagament final, atès que, a diferència d'altres èpoques transcrites, el notari no especifica que fos prorrata d'una quantitat superior. Sembla que el sobirà va quedar força satisfet amb el resultat, perquè el 20 de febrer de 1466, en intercedir perquè alguns barcelonins fossin obligats pels oficials reials a pagar al pintor els diners que li devien, el presentava amb aquestes paraules:

{3.91} (...) *Alfonsus de Cordova, pictor noster, nobis ob suum acutissimum ingenium plurimum dilectus et in nostro hic servicio continue existens (...)*.¹⁸⁵

Trad.: (...) Alfonso de Còrdova, pintor nostre, que ens és molt estimat pel seu gran enginy i que està sempre al nostre servei (...).

Elies Rogent es degué basar en les escasses restes del treball d'Alfonso arribades a mitjan segle XIX per pintar la decoració actualment visible sobre el teginat renovat durant la primera campanya de restauració, el qual encara ens ajuda a fer-nos una idea d'allò que degué ser la primorosa combinació de motius geomètrics, vegetals i heràldics dissenyada i executada pel mestre cordovès. La següent descripció d'Antoni de Bofarull confirma com, poc abans de començar la restauració, encara es distingia bé des del terra de la nau almenys el motiu de les armes reials, que es repeteix al cap de moltes de les bigues:

{3.92} *Su bóveda la forma todo un artesonado techo, cuyo principal adorno son las barras de Wifredo ó blason de Cataluña*.¹⁸⁶

Les noves reixes tardogòtiques d'Antoni Sureda

Arribats a l'octubre de 1465, quan la resta de les actuacions iniciades a la capella estaven entrant en la seva recta final, Pere de Portugal posava en marxa la cirereta del seu projecte de renovació: el tancament de l'altar major i de la capella de Sant Jordi amb les corresponents reixes de forja (a la capella de Sant Bartomeu no calia, perquè ja comptava amb les col·locades anys abans per iniciativa del rei Martí). El mestre escollit va ser el barceloní Antoni Sureda, que prèviament havia dut a terme diversos treballs a la catedral de Barcelona.¹⁸⁷ El 9 d'aquell mes se li pagaven les 62 lliures corresponents a la segona part de la paga inicial de 100 que s'havia pactat, atès que ja se li n'havien lliurat 38 en tancar l'acord:

{3.93} *Fernan de Anes, fiel lugarteniente de nosso thesaurario. Mandamos que, dos dineros que por nosso servicio recibistes na tavola da cidade de mossèn Johan dez Salt, deés a Anthonio Sureda, ferrario, sasanta e*

Trad.: Ferrando Yáñez, fidel lloc-tinent del nostre tresorer. Us manem que, dels diners que heu rebut pel nostre servei a la taula de mossèn Joan Dessalt a la ciutat, pagueu a Antoni Sureda, ferrer, 62 lliures que

duas lyvras que le mandamos dar en comprimento de paga das cent ll. que ha d'ever por as retxes que por nosso mandado faz na capella dos nossos paassos, por que das XXXVIII ll. e ja pago; as quaes LXII ll. le pagarés na tavola como dito es, segundo vos será dito por Simeon Sala e Tarregó (...).¹⁸⁸

li manem donar en compliment de la paga de 100 lliures que ha de rebre per les reixes que fa per manament nostre a la capella dels nostres avant-passats, atès que ja n'ha rebut 38 lliures; les quals 62 lliures li pagareu a la taula com s'ha dit, segons que us diran Simeó Sala i Tarragó (...).

Tres dies després se signaven a Badalona els capítols que fixaven els termes del pacte. A més de confirmar les quantitats indicades, s'hi descriu amb gran luxe de detall el nombre i les característiques de les reixes que el ferrer es disposava a realitzar:

{3.94} *Capítols fets e fermats entre la majestat del senyor rey, de una part, e n'Antoni Sureda, ferrer, ciutadà de Barchinona, de la part altra, sobre dues reyxes grans que lo dit senyor fa fer al dit Antoni Sureda per a ops de la capella del seu Palau Major.*

Primerament, promet lo dit Antoni Sureda al senyor rey fer e donar meses davant l'altar major de la dita capella del Palau Major, hon han de star d'ací a la festa de Sant Andreu primer vinent, unes rexes grans ben acabades de ferro, que hagen d'alt XVIII palms, e de ample XV palms e mig; e hagen XXIII bordons ab una travesa larga de XV palms e mig, e tres travesetes petites, e hun portal ab dues portes ab sa bona tancadura, e que tinguen en cima les dites rexes onze poms grans e X petits, e XXII archets, fets tots, tant los petits com los archets, segons la mostra que n'és dada a-n Bertomeu Tarragó; e los bordons sien de grossària d'un bastó que té lo dit Terragó, qui és segons que té la mostra que plagué al dit senyor.

E lo dit senyor rey promet dar e realment pagar al dit Antoni Sureda per lo ferro e factura de les dites rexes a raó de cinch lliures per quintar obrat. E ya li'n ha fetes dar, e lo dit Antoni Sureda confessa haver ya reebudes, trenta-huyt lliures, e la resta li pagarà en aquesta manera: que de present lo dit senyor li'n farà dar XXII lliures, e la resta a compliment de tot lo que muntaran les dites rexes, a la dita raó de cinch lliures per quintar obrat, li farà dar lo dit senyor encontinent que les dites rexes seran meses.

E més avant, promet lo dit Antoni al dit senyor rey fer e donar meses davant l'altar de Sant Jordi dins la dita capella, en lo loch on han de star d'ací a la festa de Pàsqua de Resurecció primer vinent, unes altres rexes grans de ferro ben acabades, qui hagen d'alt XXI palm e dos dits, perquè vinguen eguals a les altres qui staran en loch pus alt, e de ample, XVIII palms e mig; e hagen les dites rexes vint-e-nou bordons e dues traveses largues, e ab dos portals ab

tancadura de dos panys qui-s tanquen per ells mateixs, e dues traveses petites per les portes dels dits portals; e tenguen en cima les dites rexes XVI poms grans e XIII petits e XXVIII archets o tans com la obra ne requerrà, tots fets segons les dites mostres que té lo dit Terragó; e los bordons sien de la grossària dels altres damunt dits.

E lo dit senyor rey viceversa promet dar e pagar realment al dit Antoni Sureda per lo ferra e factura de les dites rexes, a raó de cinch lliures per quintar obrat, en aquesta manera: que de present li'n bestraurà e farà dar quaranta lliures, e la resta a compliment de tot lo que muntaran les dites rexes a la dita raó de cinch lliures per quintar obrat, li farà dar lo dit senyor encontinent que les dites rexes seran meses.

E per attendre e complir lo dit Antoni Sureda totes e sengles coses per ell al dit senyor rey dessús promeses, e encara per seguretat del que lo dit senyor de present li bestrau e li fa dar, ne obliga special(ment) la persona e tots sos béns, axí immobles com mobles, ab carta que ha fermada en poder de notari públich, donant per fermança sa muller, ab renunciacions largues com se pertany a tota seguretat del senyor rey. + Rex Petrus. +

Yo, Antoni Sureda damunt dit, ferm los dits capitols e totes e sengles coses en aquells contengudes, per ço faç la present scriptura de mà mia.

Expedita fuerunt et firmata predicta capitula apud Bidulonam, die duodecimo octobris M^oCCCCLX quinto.

Dominus rex mandavit michi, Petro Puig.
Probata.¹⁸⁹

Antoni Sureda havia d'elaborar, per tant, dues reixes: una per a l'altar major i l'altra per a la capella de Sant Jordi o *de la reina*, taxades a raó de cinc lliures el quintar de pes final. La de l'altar major havia de fer 3,5 metres d'alçada per 3 metres d'amplada, i s'havia d'estructurar en 23 bordons o barres verticals, quatre travessers (un principal i tres menors) i una porta de dues fulles amb el seu pany, tot coronat per 11 poms grans alternats amb 10 petits disposats entre els 22 arquets que culminarien els intersticis. Ja la devia tenir llavors començada, atès que es comprometia a tenir-la col·locada el 30 de novembre, és a dir, un mes i mig després a tot estirar. En instal·lar la primera, començaria una segona reixa destinada a la capella de Sant Jordi, de factura idèntica però encara més gran, de 4,1 metres d'alçada per gairebé 3,8 metres d'amplada. Comprovem així la voluntat reial que formessin un conjunt amb les del presbiteri que, en trobar-se damunt la grada, començaven uns 41 centímetres per damunt del nivell del terra de la citada capella de Sant Jordi. Com a conseqüència de les majors dimensions, el nombre de bordons havia de pujar fins a 29, el de travessers a 4 (dos principals i dos menors), el de poms a 30 (16 grans i 14 petits) i el d'arquets fins a 29, si calia.

Antoni Sureda degué dur a terme rigorosament l'encàrrec que se li havia fet. No podia ser de cap altra manera, atès que responia de l'incompliment davant del Reial Patrimoni (que li havia avançat la notòria quantitat de 100 lliures) amb tots els béns propis i els de la seva muller. Així, doncs, el 8 de novembre de 1465 rebia un nou pagament a compte del total que se li devia, efectuat aquesta vegada pel prior de la Mercè:

{3.95} *Sit omnibus notum quod ego, Anthonius Sureda, faber, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, reverendo fratri Damiano Quart, magistro in sacra pagina priorique monasterii Beate Marie de Mercede redemptionis captivorum civitatis Barchinone, quod dedistis et solvistis michi sive dici et scribi fecistis michi in Tabula Cambii civitatis Barchinone sexdecim libras et decem solidos monete Barchinone ex illis centum libris eiusdem monete que per vos et dictum conventum promisse fuerunt excellentissimo domino regi pro subvencione reparacionis capelle palacii regis; quequidem XVI libras X solidos sunt in solutum prorata maioris pecunie quantitatis michi debite racione laborum per me sustentorum pro faciundo rexas ferreas dicte capelle.*¹⁹⁰

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Antoni Sureda, ferrer, ciutadà de Barcelona, confesso i us reconec, reverend fra Damià Quart, mestre en teologia i prior del convent de la Mare de Déu de la Mercè per a la redempció de captius de la ciutat de Barcelona, que m'heu donat i pagat o heu fet dir i escriure a la Taula de Canvi de la ciutat de Barcelona 16 lliures i 10 sous moneda barcelonesa, de les 100 lliures de la mateixa moneda que vós i la vostra comunitat va prometre a l'excel·lentíssim senyor rei per a subvenció de la reparació de la capella del seu palau, les quals 16 lliures 10 sous són la prorrata d'una quantitat més gran de diners que se'm deuen per la feina de construir unes reixes de ferro per a la capella.

Col·locada la reixa del presbiteri en el termini acordat, Sureda va iniciar la confecció de la *capella de la reina* o de Sant Jordi. Ho palesa una altra carta reial, enviada a en Tarragó el 22 de desembre següent, en la qual el sobirà demanava entre altres coses:

{3.96} (...) *que do la letra al ferrer qui fa les rexes, e que y metta lo nom al sobrescrit (...).*¹⁹¹

El Conestable hi devia remetre, doncs, alguna instrucció addicional per al ferrer. Les reixes es van poder acabar així abans que la mort sorprengués el monarca, el 29 de juny de 1466. Culminava d'aquesta manera la potent actualització del temple iniciada un parell d'anys abans, la seva última gran reforma reial.

Parròquia palatina mercedària i museu d'antiguitats

En acabar la guerra, Joan II no va voler residir mai al Palau Major: tenia massa escales per a un rei tan vell, i a més el devia irritar profundament veure'l ple de filactèries amb el lema «*Paine pour joie*» que el difunt Pere de Portugal havia fet retolar per tot arreu, retaule de la capella inclòs. Als seus darrers anys, les estades a Barcelona les passava instal·lat al Palau del Bisbe, on li va arribar la mort. Immediatament pujava al tron Ferran II el Catòlic, amb el qual tornava l'absentisme reial: només va residir a la ciutat alguns breus períodes (el més llarg, de quinze mesos) entre absències de fins a vuit anys continuats.¹⁹² A més, en aquestes breus estades a la ciutat tan sols va mantenir en ús les àrees públiques de l'edifici, com el Tinell i la Capella Reial, raó per la qual va acabar cedint al Sant Ofici quasi tots els sectors residencials, com veurem amb detall al capítol següent. Fora d'alguna reparació d'urgència, no consta per això mateix cap intervenció rellevant duta a terme sota al seu regnat, ni a la capella ni a cap altra part del complex palatí.

En morir i pujar al tron el seu net, l'emperador Carles, l'absentisme reial de Barcelona esdevingué definitiu. Catalunya s'integrava com una més de les províncies del gran Imperi dels Habsburg, governada per un virrei sota la tutela del reformat Consell d'Aragó, que el seu avi ja havia creat l'any 1494. La capella restava així als llimbs i dormiria el son del just al llarg dels segles: la propietat corresponia a un Reial Patrimoni que no hi tenia cap interès perquè no en feia ús, mentre que l'ús el tenia adjudicat una comunitat mercedària que no en tenia la propietat. El Reial Patrimoni es va fer càrrec sempre de mantenir-ne l'estructura i pal·liar-hi les goteres, però no consta que mai més ni el Reial Patrimoni ni la Diputació del General tornessin a invertir un ral en la seva renovació i actualització estètica, a diferència del que veurem succeir en el cas del Tinell, transformat al segle XVI en la *sala dels escrivans* a expenses de la Generalitat. Els mercedaris, conscients que només en tenien l'usdefruit i no la titularitat, sembla que tampoc no van voler pagar-hi res que, si convenia, no es poguessin endur. La seva actuació més rellevant, la va constituir l'esmentada renovació de la casa-rectoria annexa, duta a terme entre 1638 (segons proclama l'escut de l'orde encastat llavors a la façana) i el 1644, data de conclusió del pou adossat també pervinent.¹⁹³

L'aspecte general atorgat a la Capella Reial per la gran reforma de Pere de Portugal va aconseguir sobreviure així gairebé intacte almenys fins a les

darreries del segle XVII. En dona testimoni la descripció del temple que el pare Manuel Mariano Ribera va incloure en el citat tractat que li va dedicar l'any 1698:

{3.97a} *El Presbyterio està algo levantado de el suelo, tiene dentro vna bella Silleria, que es el Coro, ambos cerrados, con recias rejas de hierro,¹⁹⁴ detrás ay su Sacristia, la Nave es hermosa, y de primor, goza de cinco Altares, en que se celebran Missas, en lo alto ay otro Coro, al qual da puerta el Real Palacio, y servia de Tribuna à las Regias Magestades, las quales baxavan à la Iglesia, por dos muy descansadas, aunque largas escaleras, cuyo origen le toman del mismo Coro, y prosiguen por el interior del grueso de la pared, con arte muy singular hasta dar con el pavimento de la Iglesia à entrambos lados del Evangelio, y Epistola, sirviendo, como servian, la vna para los Reyes, y Principes, y la otra para las Reynas, è Infantas. Y para la entrada de toda la Real Familia, avia vna puerta muy espaciosa oy cerrada baxo del Coro superior de tras la qual està el Real Archivo.*

Su arquitectura es bellissima, cuya antiguedad no es fácil averiguarla (...). Y dexando otras Regias anunciativas, pongo por ultimo los ojos en el lienço principal de el Altar Mayor de aquella, à donde se venera hermosa la Imagen de Maria, con el Santo Niño en sus braços, adorado de los Reyes. Pintura significativa, de que la Invocacion de este Templo, es de Santa Maria de los Reyes, y por esso en algunas partes se dize, que es su Titular la adoracion, que aquellos rindieron à Jesus recién nacido, assi se halla en vn Privilegio del Señor Emperador Carlos V. de 12. de Noviembre de 1533. ibi: Ecclesie, seu Capelle sub Invocatione adorationis Dominicæ Sanctorum Magorum trium Regum, per Serenissimos Aragonum Retroreges, immediatè, & juxta Regale Palatium nostrum Civitatis Barchinonae constructæ, &c. (...).

{3.97b} *El lugar à donde està colocada dicha Pila Bautismal, es dentro de la Capilla de Santa Marina Virgen, delante de la puerta principal de dicha Real Capilla, que queda cerrada con vna reja (...).*¹⁹⁵

Així, doncs, a més del canvi en l'advocació titular dels altars, les modificacions més rellevants s'havien concentrat a les capelles del creuer: en la principal, la del costat de l'Evangelí, s'havia disposat el retaule barroc, per a la instal·lació del qual havia calgut repicar el cambril gòtic, com ja hem tingut ocasió de comentar. Al costat oposat, el de l'Epístola, s'havia col·locat un cinquè altar, aprofitant que ja no es feia servir l'*escala de les reines*. L'església palatina encara preservava aleshores el teginat pintat per Alfonso de Còrdova, el cadirat de Miquel Prats i les reixes de ferro elaborades per Sureda, a més de l'estructura lígnia de la tribuna i de les reixes que el rei Martí havia fet posar a la capella baptismal. Les reixes, com el cadirat, van desaparèixer

posteriorment, no sabem si foses amb finalitat militar en alguna de les guerres que vingueren o arran de la Desamortització. Consta, en tot cas, que l'any 1847 ja no hi eren, segons que ho posa en relliu la descripció feta per Antoni de Bofarull evocant en pretèrit la que havia fet el pare Ribera:

{3.98} (...) *El presbiterio está algo levantado del suelo y tenia antes entorno una hermosa sillería que servia para el coro, el que se cerraba por medio de unas rejas de hierro (...).*

*Durante algun tiempo la capilla real se ha visto profanada, permitiéndose que su respetable espacio sirviese de almacen de maderas; pero cierta corporacion literaria con algunas personas celosas parece que tiene empeño en restaurarla y volverle toda la importancia posible. Dios las anime y les dé fuerza para vencer obstáculos!*¹⁹⁶

Unes circumstàncies idèntiques degueren patir les reixes de ferro que havien fet instal·lar els mercedaris en les finestres baixes de la façana de la Plaça del Rei. Les marques d'encastament d'aquestes darreres encara hi són clarament perceptibles, tot i que ja havien desaparegut quan Ramon Alabern va fer el primer daguerreotip de la Plaça del Rei a inicis dels anys quaranta del segle XIX {fig. 4.8}. Finalment, la restauració va ser iniciada, sota la direcció d'Elies Rogent, entre 1854 i 1855. L'arquitecte, doncs, ho va tenir relativament fàcil per aconseguir l'objectiu de retornar a l'església palatina la seva «puresa» medieval, segons també manifesten els materials preparatoris que va elaborar per dur-la a terme.¹⁹⁷ Després de la restauració, l'església va acollir, a partir de 1877, un museu d'antiguitats conformat amb les col·leccions de diverses corporacions barcelonines. En ser absorbit per l'Estat espanyol, el museu va esdevenir el Museo Provincial de Antigüedades, que va romandre a la Capella Reial fins que les noves autoritats republicanes el van dissoldre l'any 1932.¹⁹⁸ Poc després, amb l'esclat de la Guerra Civil, es redescobria el Tinell. La seva restauració durant la postguerra portaria a la definitiva reintegració de la Capella Reial al complex monumental del Palau Major, culminada en aixecar-se un nou cos historicista intermedi per substituir l'original gòtic desaparegut amb la Desamortització. Aquest ja serà l'objecte, però, del capítol següent.

▷ FIGURA 3.23 (pàg. 195-196) La Capella Reial als anys vint del segle passat, quan encara acollia el Museo Provincial de Antigüedades. AFB

FIGURA 3.24 Alçat de la façana occidental de la capella reial. Cronologia de les estructures. REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA

1. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català*, Barcelona, Aedos, 1956; José HINOJOSA MONTALVO, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Donostia, Nerea, 2006, i Josep-David GARRIDO I VALLS, *Jaume II de Mallorca: rei de les Balears i Pitiüses, comte català del nord*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011.
2. Stéphane PÉQUIGNOT, *Au nom du roi: pratique diplomatique et pouvoir durant le règne de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2009; Tomàs MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El Mestre racional a la Corona d'Aragó, 1283-1419*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987, pàg. 153-177.
3. Antonio ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1951; Àngels MASIÀ DE ROS, *La Corona de Aragón y los estados del norte de África. Política de Jaime II y Alfonso IV en Egipto, Ifríquia y Tremecén*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1951; *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc*, Barcelona, CSIC, 1989, i *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994.
4. HINOJOSA, *Jaime II y...*, pàg. 170, i ESTAL, *Itinerario de Jaime II...*, pàg. 47-48.
5. ACA, C, reg. 192, f. 92r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 494.
6. ACA, C, reg. 194, f. 8r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 495.
7. ACA, C, reg. 262, f. 202v. Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, Barcelona, IEC, 2011, doc. 195, pàg. 111, i Marina MIQUEL, Ramon SAROBE i Carme SUBIRANAS (ed.), *El panteó reial de Santes Creus. Estudi i restauració de les tombes de Pere el Gran, de Jaume II i Blanca d'Anjou i de l'almirall Roger de Llúria*, Barcelona, EADOP / Museu d'Història de Catalunya, 2016, cap. 4.2, pàg. 97.
8. ACA, C, reg. 264, f. 28v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 495.
9. ACA, C, reg. 265, f. 253r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 495.
10. ACA, C, reg. 269, f. 123r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 496.
11. En efecte, el 17 de setembre anterior, el rei havia manat a Jaume de Palau que lliurés a Bertran Riquer la fusta de les galeres velles varades a la drassana que necessitava per a les obres del palau. ACA, C, reg. 269, f. 93v.
12. ACA, C, reg. 858, f. 82r. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 13.
13. ACA, RP, BG, vol. 493, f. 94r-v, i vol. 560, f. 65v-68r, respectivament. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat...*, pàg. 441-442.
14. *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, edició a cura de Francisco M. Gimeno, Daniel Gozalbo i Josep Trenchs, València, Universitat de València, 2009, cap. 2-18, pàg. 57-76, i cap. 41-43, pàg. 106-110.
15. ACA, C, reg. 286, f. 111v-112v. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 103-105 i doc. I, pàg. 108.
16. AHCB, Pergamins, 1A-583.
17. AHCB, Pergamins, 1A-1173.
18. AHCB, Pergamins, 1A-1174.
19. ACA, C, reg. 2720, f. 126r.
20. ACA, C, Intrusos, 23, f. 37r.
21. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», pàg. 256-257 de la primera part.
22. Pedro SANAHUJA, *Historia seráfica de la provincia de Cataluña*, Barcelona, Editorial Seráfica, 1959.
23. Pere SANTONJA, «Las doctrinas de los alumbrados españoles y sus posibles fuentes medievales», *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, 18 (2000), pàg. 353-392, i «Arnau de Vilanova i la seua relació amb els beguins i espirituals: Els orígens d'aquestes congregacions i llurs ideals religiosos», *Estudios Franciscanos*, 92 (1991), pàg. 25-53.
24. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 269.
25. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», primera part, doc. 31, pàg. 256.
26. ACA, C, reg. 254, f. 47r. MIQUEL, SAROBE i SUBIRANAS, *El panteó reial...*, cap. 4, pàg. 96.
27. ACA, C, reg. 200, f. 148r.
28. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», primera part, doc. 93, pàg. 290-291.
29. Transcrita per PUIGGARÍ, *Garlanda de Joyells...*, pàg. 79-80, qui la va atribuir equivocadament a l'any 1302.
30. Ponç de Vilaró va ser el successor del bisbe Berenguer de Bellví, mort el 25 de novembre de 1301. Va morir el 5 de juliol de 1306. Ramon ORDEIG i MATA, «Les sepultures dels bisbes de Vic (dels necrològics i obituàries als epitafis)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, XXII (2014), pàg. 255-307. Pere de Segrià està documentat en actiu a Barcelona entre 1302 i 1305. Albert REIXACH SALA i Esther TELLO HERNÁNDEZ, «Els banquers catalans del segle XIV: un primer cens», *Summa*, 7 (2016), pàg. 40-71, núm. 35 del cens.
31. ACA, C, reg. 270, f. 56r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 508, i MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», segona part, doc. 110, pàg. 132.
32. Eduardo GONZÁLEZ HURTEBISE, *Libro de tesorería de la casa real de Aragón. Tomo I. Libros de cuentas de Pedro Boyl, tesorero del monarca desde marzo de 1302 a marzo de 1304*, Barcelona, Tipografía Luis Benaiges, 1911, núm. 44 (pàg. 13-14), 1.331 (pàg. 300-301), 1.338 (pàg. 302), 1.355 (pàg. 305) i 1.373 (pàg. 310).
33. ACA, C, reg. 294, f. 92r. Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval* (ed. facsimil), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, vol. II, doc. XX, pàg. 15-16, i RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, doc. 2, pàg. 71.
34. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Libro de tesorería...*, núm. 519, pàg. 128.
35. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Libro de tesorería...*, núm. 690, pàg. 157.
36. ACA, C, reg. 269, f. 20r-v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 511.
37. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Libro de tesorería...*, núm. 690, pàg. 157, i 858, pàg. 193.
38. ACA, C, reg. 270, f. 115r-v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 508, i MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», segona part, doc. 118, pàg. 136-137.
39. ACA, C, reg. 270, f. 230v. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», pàg. 137.
40. ACA, C, reg. 270, f. 192r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 508.
41. Vegeu la descripció detallada de l'estructura original i dels canvis introduïts per les reformes posteriors a Eduard RIU-BARRERA, «La fabrica gòtica i les seves transformacions», a ROVIRA i MATA, *Memòria d'excavació...*, pàg. 19-41, i RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 17-47.
42. Joan DOMENGE MESQUIDA i Jacobo VIDAL FRANQUET, «Construir i decorar un teginat: del document a l'obra», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, VI (2013), pàg. 9-46, i Jacobo VIDAL FRANQUET, «Tres obres tortosines: un sostre "a usança nostra", un dibuix del segle XVI i un "quadro embigat" del mil sis-cents», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, VI (2013), pàg. 147-163.
43. RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 44.
44. ACA, C, reg. 140, f. 16r. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», segona part, doc. 133, pàg. 144, i RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, doc. 4, pàg. 74-75.
45. Rosa ALCOY PEDRÓS, «L'evolució estilística del vitrall medieval a Catalunya», *Estudis entorn del vitrall a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014 (Corpus Vitrearum Medii Aevi: Catalunya, vol. 5-2), pàg. 39-154.
46. ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 12887 bis. RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, doc. 3, pàg. 72-73.
47. RIBERA, *Real capilla de...*, pàg. 226.
48. Buenaventura BASSEGODA, *La real capilla de Santa Àgueda, del palacio de los reyes de Aragón, en Barcelona. Notas histórico-críticas*, Barcelona, Tipografía Giró, 1895, pàg. 24.
49. RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 45-47.
50. RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 45-47.
51. MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», segona part, doc. 170, pàg. 164-165.

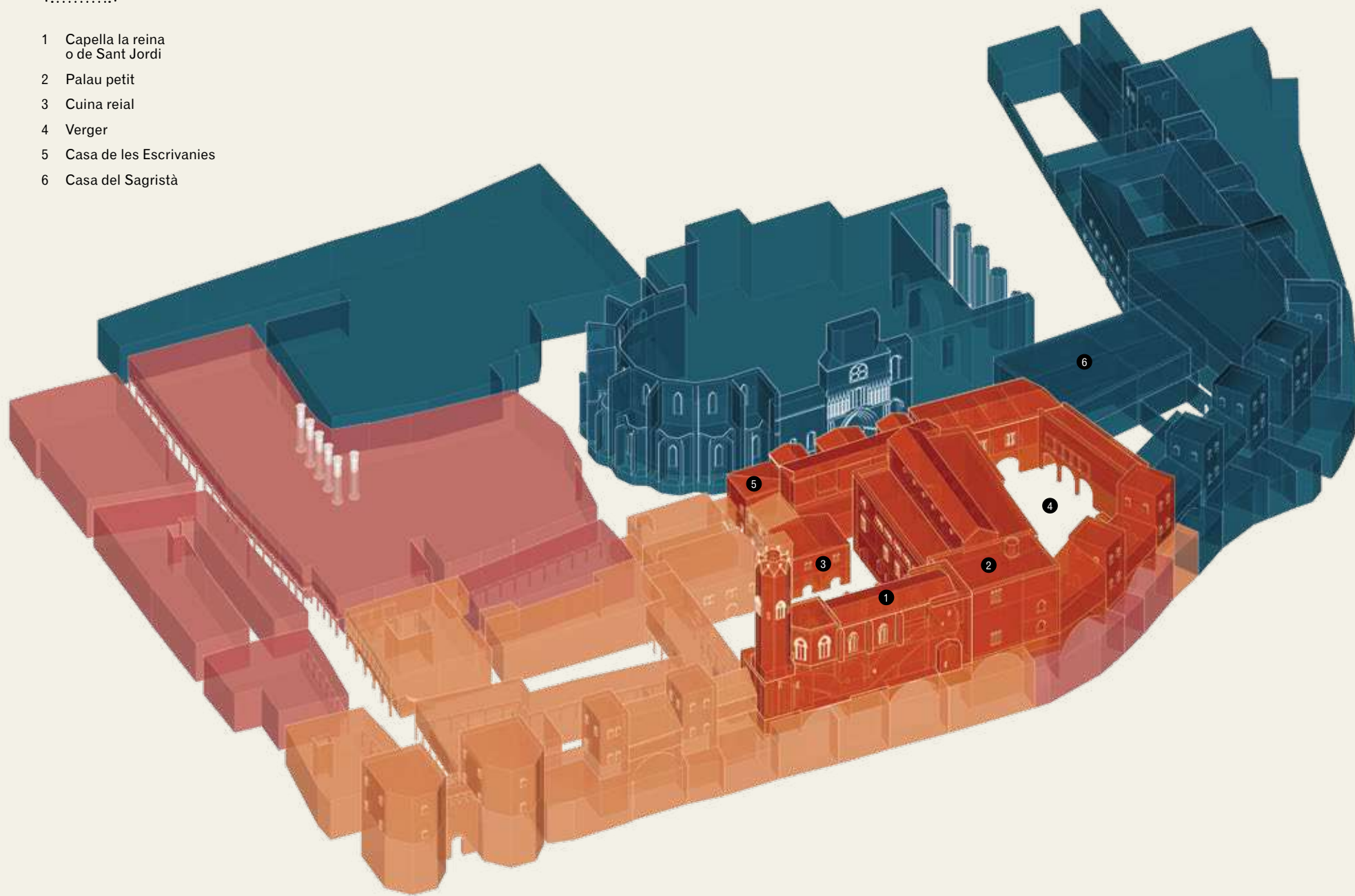
52. Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, «Los materiales prefabricados gerundenses de aplicación arquitectónica», *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó. Actes. Lleida, 14, 15 i 16 de gener de 1998*, Lleida, Universitat de Lleida / Institut d'Estudis Ilerdencs, 1999, pàg. 77-127, i «Las manufacturas arquitectónicas en piedra de Girona durante la baja edad media y su comercialización», *Anuario de Estudios Medievales*, 39-2 (2009), pàg. 963-1001, i MIQUEL, SAROBE I SUBIRANAS, *El panteó reial...*, cap. 4, pàg. 147.
53. BASSEGODA, *La real capilla...*, pàg. 20.
54. ACA, C, reg. 296, f. 187r-v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 508, i MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», segona part, doc. 160, pàg. 159.
55. ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGÓN, *La muerte en la Casa Real de Aragón. Cartas de condolencia y anunciadoras de fallecimientos (siglos XIII al XVI)*, Zaragoza, CSIC, 2018, doc. 8-12, pàg. 25-30.
56. ACA, C, reg. 302, f. 74v-75r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 509.
57. ACA, C, reg. 277, f. 104r-v i 226v. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, «La cámara real de Jaime II de Aragón», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, XI (1953-1954), pàg. 1-230, doc. 78, pàg. 106-108, i doc. 81, pàg. 109-110, i MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana...», segona part, doc. 233, pàg. 206. Aquest darrer data, per error, el segon document l'any 1312.
58. ACA, C, reg. 286, f. 76r. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. LV, pàg. 52-53, i MARTÍNEZ FERRANDO, «La cámara real...», doc. 142, pàg. 205-206.
59. ACA, C, reg. 269, f. 20r-v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 511.
60. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Libro de tesorería*, núm. 518, pàg. 127-128.
61. Els pintors documentats a la primera dècada del segle són Ramon d'Arcalís, Ramon Ferriol, Arnau Ferrer, Pere de Calonge, Guillem Teixeda, Ferrer de Montpeller i Bernat Costa. ROSA ALCOY I PEDRÓS, «El pas al segon gòtic lineal», *L'art gòtic a Catalunya. Pintura, I: De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2005, pàg. 87-96 (88).
62. *Catalunya medieval*, Barcelona, Generalitat / Lunewerg, 1992, pàg. 146-147, i Marisa MELERO-MONEO, *La pintura sobre tabla del gòtic lineal*, Bellaterra / Barcelona / Girona / Lleida, UAB / UB / UdL / UdG, 2005, pàg. 46-48 i 72-79.
63. ROSA ALCOY PEDRÓS, «La pintura gòtica als països de parla catalana entre els segles XIV i XV», *Catalan Historical Review*, 8 (2015), pàg. 135-148 (137).
64. Josep PUIGGARÍ, «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y del Renacimiento. Primera parte», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 3 (1880), pàg. 71-103 (75), i MIQUEL, SAROBE I SUBIRANAS, *El panteó reial...*, cap. 4.2, pàg. 96-105. Una fotografia de la carta reial 10.861 de Jaume II, preservada a l'ACA, a RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 86.
65. ACA, C, reg. 272, f. 3v. MIQUEL, SAROBE I SUBIRANAS, *El panteó reial...*, apèndix documental, núm. 74, pàg. 39.
66. ACA, C, reg. 147, f. 166f-v. RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, doc. 5, pàg. 77.
67. ACA, C, reg. 276, f. 88v-89r i 203v. MARTÍNEZ FERRANDO, «La cámara real...», doc. 68, pàg. 97-99, i doc. 71, pàg. 101.
68. AINAUD, GUDIOL I VERRIÉ, *Catálogo monumental de...*, pàg. 246.
69. ACA, RP, MR, vol. 294, f. 66v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 510.
70. RIBERA, *Real capilla...*, pàg. 205-210.
71. ACA, C, reg. 285, f. 115v. MARTÍNEZ FERRANDO, «La cámara real...», doc. 139, pàg. 202-203.
72. Alberto TORRA PÉREZ, «Reyes, santos y reliquias. Aspectos de la sacralidad de la monarquía catalano-aragonesa», *El Poder Real en Aragón. Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, Jaca, 1996, vol. I, pàg. 493-517.
73. Joan SERRA I SANMIQUEL, *El Baptisme, evolució històrico-litúrgica i qualitats artístiques i sacramentals de les piles baptismals de la Província Eclesiàstica de Barcelona* (tesi doctoral), Barcelona, Universitat Ramon Llull, 2014, pàg. 315-316.
74. ACA, C, reg. 495, f. 104v. MADURELL, «El Palau Reial...», doc. 2, pàg. 115.
75. ACA, C, reg. 1319, f. 140v. LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de...», doc. 23, pàg. 688-689, i TRENCHS, *Documents de cancelleria...*, núm. 894, pàg. 257.
76. AHCOAC (Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya), C312/376 (ER 23D, C61).
77. RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 48-59.
78. ACA, C, reg. 1063, f. 68r-70r. Una còpia posterior en més bon estat estat a ACA, RP, MR, vol. 2256, f. 1r-4r. Maria Mercè COSTA PARETAS, «Leonor de Portugal, Reina de Aragón (1347-1348)», *Bracara Augusta*, XVIII-XIX (1965), pàg. 93-101, i Ana Maria SEABRA DE ALMEIDA RODRIGUES, «Un destin interrompu: Aliénor de Portugal, brève reine d'Aragon (1347-1348)», *Études Roussillonnaises*, XXV (2013), pàg. 89-96.
79. Claire PONSICH, «L'espace d'une reine dans le palais. L'exemple de la Confédération catalano-aragonaise (fin XIVe – début XVe siècles)», *Palais et pouvoir: de Constantinople à Versailles*, Saint-Denis, Presses Universitaires de Vincennes, 2003, pàg. 183-227.
80. ACA, C, reg. 1304, f. 194r-v.
81. ACA, C, reg. 1307, f. 161r.
82. BASSEGODA, *La real capilla...*, pàg. 97-98.
83. ACA, C, reg. 1320, f. 179v. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. C, pàg. 94-95, i Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, «Jaume Cascalls revisado: nuevas consideraciones y obras», *Locus Amoenus*, 2 (1996), pàg. 65-84.
84. Jaume RIERA I SANS, «La coronació de la reina Elionor (1352)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), pàg. 485-492.
85. ACA, C, reg. 505, f. 267v. TRENCHS, *Documents de cancelleria...*, doc. 515, pàg. 168.
86. GENERALITAT DE CATALUNYA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, *Memòria de la intervenció arqueològica vinculada a les obres de reparació de les humitats de la capella de santa Àgata de l'antic Palau Reial (Barcelona, Barcelonès)*, 2016, codi 30/16.
87. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. XCII, pàg. 89-90.
88. Ulla DEIBEL, «La Reyna Elionor de Sicília», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 10 (1928), pàg. 349-353.
89. Johannes VINCKE, *El culte a sant Jordi en les terres catalanes durant l'edat mitjana, com a expressió de les relacions entre l'Església i l'estat en aquella època*, Barcelona, Paraula Cristiana, 1933.
90. Francesc CARRERAS I CANDI, «Introducció de la festa de Sant Jordi a la Corona d'Aragó», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XXVI (1916), pàg. 113-120; HIGINI ANGLÈS, «L'ordre de Sant Jordi durant els segles XIII i XIV i la devoció dels reis d'Aragó al sant cavaller», *Miscel·lània Fonserè*, Barcelona, Gustavo Gili, 1961, pàg. 41-64; TORRA, «Reyes, santos y...», pàg. 504-505, i Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, «El tesoro sagrado de los reyes en la Corona de Aragón», *Maravillas de la España medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, [Valladolid], Junta de Castilla y León / Caja España, 2000, vol. I, pàg. 269-288.
91. ACA, C, reg. 1232, f. 109r-110r, i 1529-1, f. 16r-41r. *Procesos de las antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia custodiados en el Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1850 (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. VI), vol. VI, pàg. 21-65; *Tractats de cavalleria*, a cura de Pere Bohigas, Barcelona, Barcino, 1947, pàg. 97-154.
92. ACA, C, reg. 1282, f. 128v. El nostre agraïment a Stefano Cingolani per comunicar-nos l'existència d'aquesta notícia.
93. ACA, C, reg. 2242, f. 63v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 4, pàg. 156 (el data per error el 4 de gener).
94. ROSA ALCOY PEDRÓS, «Ferrer Bassa allo specchio», *Arte Medievale*, 1 (2003), pàg. 107-128, i «El italianismo en la pintura gòtica catalana. De la renovació giottesca a su disolución», *«Un olor a Italia». Conexiones e influencias en el arte aragonés (siglos XIV-XVIII)*, Zaragoza, CSIC, 2019, pàg. 51-101.
95. Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936, i LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de...», doc. 10, pàg. 677.

96. ACA, C, reg. 1307, f. 5v.
97. ACA, C, reg. 1307, f. 90v. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. LXXIII, pàg. 74.
98. Josep PUIGGARÍ, «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y el Renacimiento. Parte segunda», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 3 (1880), pàg. 265-306 (272).
99. ACA, RP, MR, vol. 323, f. 74r i 136r. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. LXXIII (notes), pàg. 74.
100. ACA, C, reg. 1124, f. 18r-v. Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Las antiguas dependencias del Palacio Real Mayor de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 14 (1941), pàg. 129-154 (138).
101. ACA, C, reg. 1124, f. 14r. MADURELL, «Las antiguas dependencias...», pàg. 138.
102. *Ordinacions de la...*, pàg. 138-147 i 203-236.
103. ACA, C, reg. 1308, f. 179v.
104. ROVIRA I MATA, *Memòria d'excavació...*, pàg. 33-35 i 79-80.
105. ACA, C, reg. 1310, f. 83v.
106. *Quadern de notes d'Elies Rogent*. Col·lecció particular de la família Rogent, s. f., i AHCOAC, C312/376 (ER 23D, C61), parcialment reproduït a RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 49-50. Els dissenys de Rogent es veuen plenament ratificats, a més, pel plànol amb memòria explicativa del complex palatí elaborat l'any 1832. Pel que fa a la probable instal·lació de la galeria abans de l'adquisició del Palau Menor, l'única notícia coneguda de possible actuació posterior del Cerimoniós en una de les capelles palatines de Barcelona és el manament de fer traslladar des del monestir de Santes Creus alguns elements de pòrfir, signat pel monarca el 4 de febrer de 1376 després d'un primer intent fallit del 1372. Tanmateix, el document no especifica si la capella a la qual es referia el sobirà era la del Palau Major o la del Palau Menor i, per aquelles dates, l'activitat constructiva era ja molt més intensa al Palau Menor que no al Major. LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de...», doc. 57 i 62, pàg. 716-720.
107. ACA, C, Processos en foli, lligall 102/28, f. 2r-11v. RIBERA, *Real capilla de...*, pàg. 61, i RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 87, nota 10.
108. AHCB, ms. 1G-86. Agustí DURAN I SANPERE i Josep SANABRE, *Llibre de les solemnitats de Barcelona: edició completa del manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat*, Barcelona, Patxot, 1930, vol. I, pàg. 69.
109. RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 48-59.
110. RIU-BARRERA, «La fàbrica gòtica...», pàg. 25-27.
111. *Ordinacions de la...*, pàg. 138-147 i 203-236.
112. ACA, C, reg. 880, f. 150r-152r, i 882, f. 151r. Josefina MUTGÉ I VIVES, «Pere el Cerimoniós i la Capella Reial de Barcelona», *III Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1993, pàg. 209-214.
113. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet», *El Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC, 2007, pàg. 135-263.
114. ACA, C, reg. 1331, f. 156r.
115. ACA, C, reg. 1336, f. 28v.
116. ACA, C, reg. 1195, f. 64v-65r.
117. ACA, RP, BG, vol. 1222, f. 9r.
118. ACA, RP, BG, vol. 1222, f. 19r i 20v.
119. ACA, RP, BG, vol. 1222, f. 50r.
120. ACA, RP, BG, vol. 1222, f. 32v-34r.
121. AINAUD, GUDIOL I VERRIÉ, *Catàlego monumental de...*, pàg. 248.
122. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, ed. d'Agustí Alcoberro, Barcelona, Barcino, 1997, vol. II, pàg. 155-156, i Vicent Josep ESCARTÍ, «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), pàg. 31-48.
123. Anna Maria ADROER I TÀSIS, «Un palau reial frustrat», *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1985, vol. II, pàg. 135-143.
124. Ramon Josep PUJADES I BATALLER, «Els Palaus Reials de Barcelona: entre el desig i la realitat econòmica de la monarquia (segle XV)», en premsa.
125. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 124-147, i Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, «La santa capella del rei Martí l'Humà i el seu context», *Lambard*, XXI (2010), pàg. 27-52.
126. ACA, C, reg. 2242, f. 2v. Jeanne VIEILLARD i Léon MIROT, «Inventaire des lettres des rois d'Aragon à Charles VI et à la cour de France conservées aux archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 103 (1942), doc. 135, pàg. 134-135, i RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, doc. 7, pàg. 81.
127. ACA, C, reg. 2242, f. 63v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 4, pàg. 156.
128. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 124-147.
129. Archives Départementales des Pyrénées Orientales, sèrie B, reg. 176, f. 23v. Joan August BRUTAILS, *L'art religiós en el Rosselló*, Barcelona, L'Avenç, 1901, pàg. 172.
130. ACA, C, reg. 2245, f. 13r. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 27, pàg. 161. Adroer el relaciona equivocadament, però, amb les obres de construcció de la nova tribuna reial de la catedral, que no van començar fins al 1407.
131. ROVIRA I MATA, *Memòria d'excavació...*, pàg. 77-81.
132. Josep F. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña desde la época romana hasta nuestros días*, Barcelona, Milà, 1951, vol. I, pàg. 4, i Núria DE DALMASES i Antoni JOSÉ I PITARCH, *Història de l'art català*, III: *L'art gòtic. Segles XIV-XV*, Barcelona, Edicions 62, 1984, pàg. 40-64.
133. ACA, C, reg. 2244, f. 164r-v. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 160.
134. ACA, RP, BG, Processos moderns, 102/8 i 139/47. Maria Dolores MATEU IBARS, «“Bona mobília et immobília” del monasterio de los Celestinos y la capilla del Palacio Real Mayor de Barcelona: observaciones codicológicas, diplomáticas y varia a través de un inventario correspondiente al reinado de Fernando I de Aragón (1414)», *Documenta et Scripta* (1993), pàg. 89-139 (92, nota 8).
135. RIBERA, *Real capilla de...*, pàg. 42-43, i RIU-BARRERA, TORRA I PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 67 i 87, nota 13.
136. Jaume VICENS VIVES, *Juan II de Aragón, 1398-1479: monarquía y revolución en la España del siglo XV*, Sangüesa, Urgoiti, 2003.
137. Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Enric IV, senyor del principat de Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1989.
138. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Pere de Portugal, rei dels catalans, vist a través dels registres de la seva cancelleria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936; *Tragedia del insigne condestable Pedro de Portugal*, Madrid, CSIC, 1942, i *Pere de Portugal, rei dels catalans, esquema biogràfic*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960. També Luis Adão DA FONSECA, *O Condestável D. Pedro de Portugal*, Porto, Instituto Nacional d'Investigação Científica, 1982.
139. Joan MOLINA I FIGUERAS, «Pedro de Portugal y la promoción de las formas artísticas en Barcelona, 1464-1466», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, 43 (1991), pàg. 61-80.
140. ACA, C, Intrusos, 23, f. 1r.
141. ACA, C, Intrusos, 23, f. 16r.
142. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Catàlego de la documentació de la cancelleria regia de Pedro de Portugal, 1464-1466*, Madrid, Ministerio de Educación, 1953-1954, 2 vol.
143. ACA, ORM (Ordes Religiosos i Militars), Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 312v-313r.
144. Josep PALLEJÀ, «Lo retaule del Conestable, obra de Jaume Huguet (1464)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXII (1922), pàg. 397-403.
145. Joan MOLINA FIGUERAS, «Al voltant de Jaume Huguet», *L'art gòtic a Catalunya. Pintura*, III: *Dareres manifestacions*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2006, vol. III, pàg. 122-146 (141).
146. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, Barcelona, L'Avenç, 1906, vol. II, pàg. 43-65.

147. ACA, C, Intrusos, 23, f. 33v.
148. ACA, C, Intrusos, 23, f. 32v.
149. ACA, C, Intrusos, 23, f. 43v.
150. ACA, C, Intrusos, 23, f. 57r. PALLEJÀ, «Lo retaule del...», pàg. 401.
151. ACA, C, Intrusos, 17, f. 83r.
152. Xavier BARRAL I ALTET i Anscari M. MUNDÓ, *Estudis entorn del vitrall a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014 (Corpus Vitrearum Medii Aevi: Catalunya, vol. 5-2), pàg. 146-147 i 330-331.
153. Jaume BARRACHINA NAVARRO, «Retaule del Conestable», *Jaume Huguet 500 anys*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, cat. núm. 6, pàg. 168-173, i Montserrat JARDÍ ANGUERA, «Entorn del taller de Jaume Huguet i el pintor alemany Bernat Goffer», *Recerca*, 13 (2009), pàg. 199-238.
154. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. III, pàg. 57-64; Xavier BARRAL I ALTET, *Art de Catalunya. Ars Cataloniae*, 6: *Escultura antiga i medieval*, Barcelona, L'isard, 1997, pàg. 308-310, i Montserrat JARDÍ ANGUERA, *Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local* (tesi doctoral), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2006, pàg. 49-69.
155. ACA, C, Intrusos, 21, f. 130r. Sobre la presència d'entalladors alemanys vegeu JARDÍ, *Mestres entalladors a...*, pàg. 83-179.
156. ACA, C, Intrusos, 22, f. 118r.
157. ACA, C, Intrusos, 24, f. 173v.
158. ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 343v. Ornamentació actual de l'estructura de fusta que sosté les taules és una reconstrucció contemporània elaborada a partir dels vestigis i les marques de l'obra original que havien pervingut, segons que ho palesen algunes fotografies antigues, com ara la fotografia de la capçalera de l'aleshores Museo Provincial de Antigüedades, presa l'any 1920 per Baguñà i Cornet (AFB, C_026_219_bis).
159. ACA, C, Intrusos, 24, f. 116v.
160. ACA, RP, MR, vol. 433, f. 32v. PALLEJÀ, «Lo retaule del...», pàg. 402.
161. Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El retablo del Condestable. Más documentos para su historia», *Archivo Español de Arte*, 29 (1956), pàg. 74-75.
162. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. III, pàg. 160-174.
163. ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 342v.
164. Buenaventura BASSEGODA, *Santa Maria de la Mar. Monografia històrica-artística*, Barcelona, Fills de J. Thomas, 1925-1927, vol. I, pàg. 225.
165. ACA, C, Intrusos, 22, f. 179v. PALLEJÀ, «Lo retaule del...», pàg. 401.
166. ACA, C, Intrusos, 22, f. 167r.
167. ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 341r-v, 342v-343r.
168. ACA, C, Intrusos, 23, f. 151v.
169. ACA, C, Intrusos, 24, f. 32v.
170. MOLINA, «Pedro de Portugal...», pàg. 70.
171. ACA, C, Intrusos, 22, f. 53v.
172. ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 341r. MADURELL, «El pintor Lluís...» (1), núm. 348, pàg. 157.
173. ACA, RP, MR, vol. 433, f. 37v.
174. Joan MOLINA FIGUERAS, «Las rutas mediterráneas de Alfonso Rodríguez, pintor y miniaturista de corte», *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, pàg. 519-529.
175. ACA, C, Intrusos, 12, f. 60v.
176. ACA, C, Intrusos, 24, f. 14v.
177. ACA, C, Intrusos, 22, f. 53v.
178. ACA, C, Intrusos, 23, f. 34v.
179. ACA, C, Intrusos, 23, f. 36v.
180. ACA, C, Intrusos, 24, f. 116v.
181. ACA, RP, MR, vol. 433, f. 32v. PALLEJÀ, «Lo retaule del...», pàg. 402.
182. ACA, C, Intrusos, 24, f. 124r.
183. ACA, C, Intrusos, 27, f. 74v i 75r.
184. ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 341v.
185. ACA, C, Intrusos, 14, f. 81v.
186. Antonio DE BOFARULL, *Guia-Cicerone de Barcelona, aumentado, corregido y vindicado*, Barcelona, Imp. Hispana de V. Castañes, 1855, pàg. 122.
187. Lluïsa AMENÓS, «Catàleg de ferrers documentats en les fonts escrites d'època medieval», *Butlletí Arqueològic*, 29 (2007), pàg. 81-165.
188. ACA, C, Intrusos, 24, f. 181r.
189. ACA, C, Intrusos, 27, f. 61r-62r.
190. ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2675, f. 340v.
191. ACA, C, Intrusos, 22, f. 179v.
192. 1-23 de setembre de 1479, novembre de 1480 – novembre de 1481, octubre de 1492 – gener de 1494, abril-novembre de 1503 i agost-setembre de 1506. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Emporium, 1936, vol. I, pàg. 185-188 i 210-230, i vol. II, pàg. 177-193 i 330-336.
193. AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catálogo monumental de...*, pàg. 248.
194. Malgrat el que s'ha afirmat, Ribera no descriu la decoració d'aquest cor. El cor que l'autor comenta, ornamentat amb escenes relatives al miracle de sant Pere Nolasc, era el del convent de la Mercè de Barcelona, segons que ell mateix fa constar a l'índex: «*Silla del Coro del Convento de la Merced de Barcelona en que estuvo la Virgen Santissima cantando Maytines, se venera en dicho Convento*, §. 5, pag. 67». RIBERA, *Real capilla de...*, s. f.
195. RIBERA, *Real capilla de...*, pàg. 29-30, 206.
196. BOFARULL, *Guia-Cicerone...*, pàg. 122-123.
197. A més del quadern de camp ja citat, hi ha també els preservats a AHCOAC, C312/376 (ER 23D, C61).
198. RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 16, i CASANOVAS, *El Museu de...*

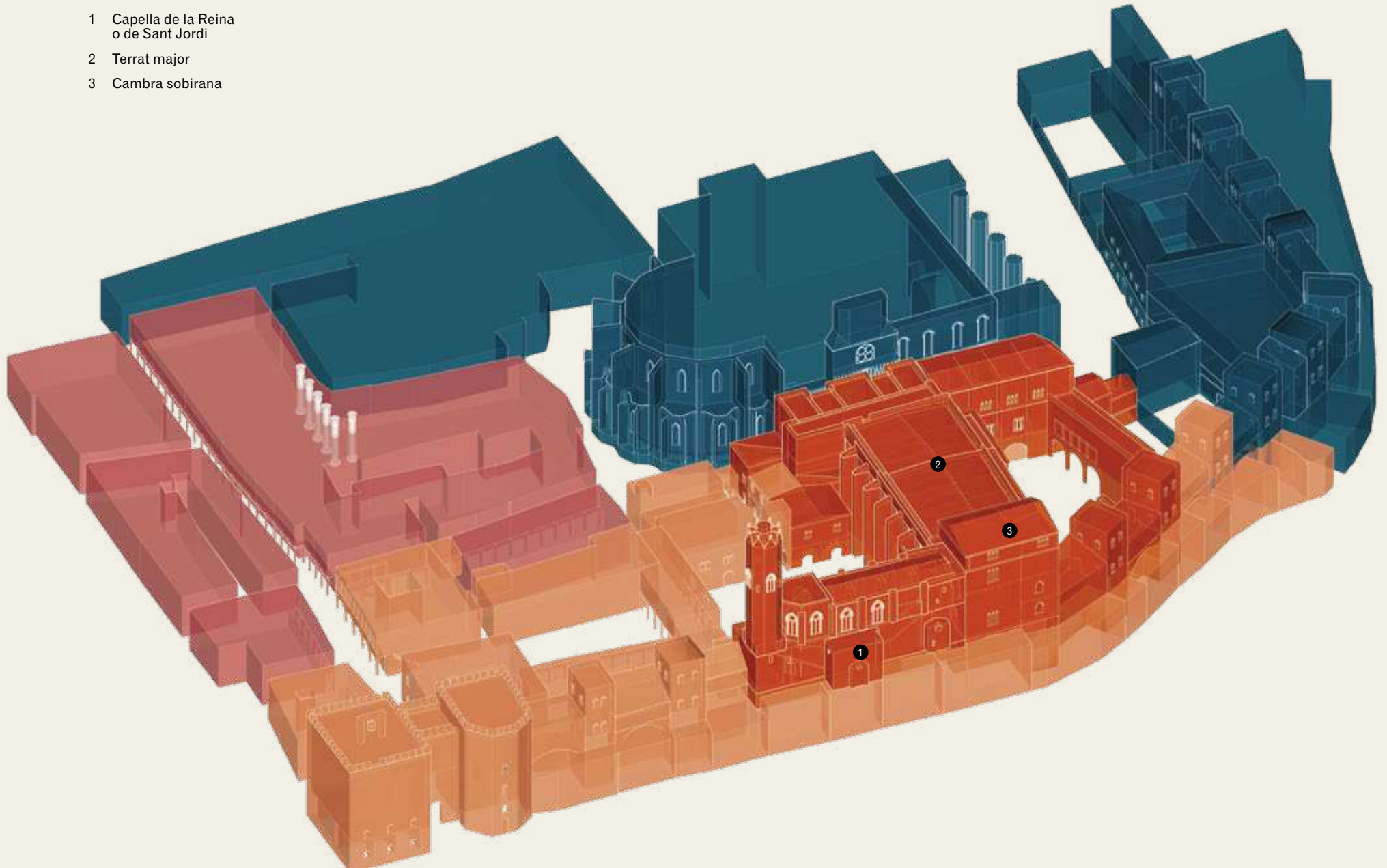
1337

- 1 Capella la reina o de Sant Jordi
- 2 Palau petit
- 3 Cuina reial
- 4 Verger
- 5 Casa de les Escrivanies
- 6 Casa del Sagristà

1392

- 1 Capella de la Reina o de Sant Jordi
- 2 Terrat major
- 3 Cambra sobirana

Capítol 4

El *palau petit* o cos gòtic intermedi

Analitzar una estructura desapareguda: la llicència de la inversió cronològica

Alhora que s'aixecava la mola gòtica de la nova Capella Reial, calia deixar-la dignament connectada amb la resta del complex palatí. La porta principal del nou temple, la que dona accés al seu eix longitudinal, no és la porta exterior, sinó la interior. Havia estat concebuda per obrir-se a la mateixa sala romànica que rebia els habitants i visitants quan pujaven la grada i entraven per la porta principal. L'esmentada sala de recepció, que se sostenia sobre la volta romànica anterior, sempre havia actuat com un distribuïdor general que donava accés tant al sector residencial i a l'*aula major* com a la capella i la cuina comtals. Tanmateix, s'acabava de veure parcialment envaïda per l'estructura de la nova Capella Reial, que l'havia haguda de penetrar per acollir-hi l'escaleta que comunicava la tribuna amb l'*apartament reial*. La línia de la façana romànica hi havia hagut de recular així fins al nivell fixat per l'aresta més occidental de la torre romana número tretze, operació que també havia aportat el gruix necessari per contenir la portada interior.

Tot i que la dita portada interior de la Capella Reial encara no presentava la monumentalitat que li va proporcionar després la comentada reforma del rei Martí, la seva construcció no es pot entendre sense una planificació simultània d'un cos gòtic contigu que la precedís: mestre Bertran Riquer i el seu equip sabien que, a més de continuar funcionant com a estança de recepció, la sala que s'obria als peus de la portada principal de la nova Capella Reial hauria de ser travessada a partir d'aquell moment per tot el cerimonial palatí més rellevant. I atès que el nivell de la primera planta del palau romànic era massa baix per poder donar-li la solemnitat requerida, i que també restava sensiblement per sota de la tribuna de la capella, calia redefinir-li les formes per generar un cos gòtic intermedi que, a més de proporcionar dignitat a la sala de recepció, permetés igualment la comunicació superior amb la tribuna.

Per descomptat, el primer pas per poder dur a terme l'operació era segregat completament tot aquest sector de la resta de la caixa estructural romànica. Amb aquesta finalitat es van aixecar el mur i la porta del primer gòtic que encara separen avui l'espai de l'avantcambra de la caixa

estructural ocupada posteriorment pel Tinell. Hem vist com aquest mur va prolongar sobre la volta romànica anterior la línia prefixada des del nivell de fonaments pel primitiu tancament romànic de la part posterior de la caixa estructural. Per això, en aquesta meitat anterior el mur descarrega sobre la volta romànica en lloc de baixar fins a la fonamentació, segons que correspondria a un tancament perimetral original com el documentat a la part posterior de la caixa. No debades, doncs, el citat mur presenta una factura idèntica al tancament del peu de la capella amb el qual conforma un angle recte, com ho palesen algunes de les fotografies antigues que comentarem en aquest capítol, perquè ambdós van ser aixecats simultàniament.

Malauradament, l'estructura i les característiques físiques d'aquell nou cos gòtic construït en temps de Jaume II, només les podrem deduir a través de les fonts d'arxiu. Tot i haver perviscut un bon grapat de segles, gràcies a l'ocupació de les seves plantes altes per la Inquisició, es va veure finalment destruït arran dels decrets desamortitzadors del segle XIX. Tenim la sort, però, que en les dècades anteriors a la seva completa demolició es van generar algunes fonts descriptives particularment riques i precises. Gràcies a elles podrem arribar a determinar-ne l'estructura en els seus darrers moments. Després tractarem d'esbrinar què hi romanía aleshores de vertaderament medieval, i què havia estat, en canvi, resultat d'intervencions posteriors. Tot i que l'exercici requereix una inversió certament incòmoda de l'ordre expositiu esperable —anirem dels temps propers als més remots i descendirem des de la coberta fins a la planta baixa—, els resultats parcials oferiran a la fi una aproximació sorprenentment detallada d'aquell cos gòtic bastit als peus de la capella al primer quart del segle XIV, i que posteriorment va rebre la denominació específica de *palau petit*.

Núm. 11

Plan que demuestra las partes principales en que se hallaba distribuido el Real Palacio de los S.^{os} Reyes de Aragón para varios objetos.

El demarcado de amarillo en los números 1, 2, 3, es la estención que abraza el Monasterio de S.^a Clara, por cuyo estremo 3 continúa este hasta la esquina del Edificio en la calle dicha la Vegada de la Plaza del Rey, expresando que en los números 3, es la Iglesia con la sacristía número 4, bajo de cuya estención existe el mismo espacio prolongado hasta los números 5, que por el Real Patrimonio, y había servido por el Archivo del Maestro Nacional, con la diferencia que en los citados números 2, se hallaba un pasadizo por donde el Tribunal de la Inquisición se introducia á la Capilla Real nombrada de S.^a Agueda, comprendida en los números 6, y continuada por la Plaza del Rey, asia al medio-día.

El color obscuro en los números 5 es como se ha dicho, parte del Archivo del Maestro Nacional en el plan terreno, sobre el qual ocupaban los dos altos segundo y tercero el Cuerpo de Medicina; quien alun se sirve de dicho segundo en el día; y sobre ellos se conservan otros cuarte y quinto pisos, que ocupaban los S.^{os} Inquisidores; cuyos cuatro altos y su cubierta sobre los mismos se hallan sin destino con la estención en los dos ultimos del expresado pasadizo de los números 2, detras de los mismos.

El encarnado en los números 7 es la parte que ocupaba el Tribunal de la Inquisición, con las divisiones que pueden describirse, á cuya disposicion se comunicaba por el solo paso del plan terreno entre los números 8, como se conserva, por debajo del edificio de números 1, que conserva el referido Monasterio; debiendo expresar que el mencionado recinto ocupado por el Tribunal en su epoca se halla arruinado por las ultimas ocurrencias, á excepcion de una parte que recae en el número 9, modernamente edificada, y destinada para aquellos empleados, que se introducía por el solo paso números 8, y un patio grande en los números 8, que igualmente daba la entrada por dicho número 8, á la referida estancia de números 5, en los citados altos del Cuerpo de Medicina, quien la tiene por la Plaza del Rey, en el día.

Tal el delineado de color de tierra entre los números 8, es la estención de las casas de S.^o Ramon Roeh, de las cuales el espacio del número 8, prolongado hasta el número 8, es en el plan terreno la estención que comprendía una antigua Capilla de los R.^{os} Mercenaríes de esta Ciudad, con su entrada por la calle llamada la Vegada de la Canonja, número 8, que el nombrado Roeh ha adquirido de los mismos R.^{os}, y incorporado en su virtud á sus dichas casas; con la diferencia de que respecto de haber posehido en su tiempo el Tribunal el abor del expresado recinto número 8, con la estención de números 8, que habia sido un terraplen, ha permitido su representante al nombrado Roeh los dichas dos espacios 8, y 8, en cambio de la citada porción números 8, de la referida Capilla, que este le ha cedido para la entera separacion de aquella parte de Edificio.

Palmas
1
2
3
4
5
6
 Catalanes.

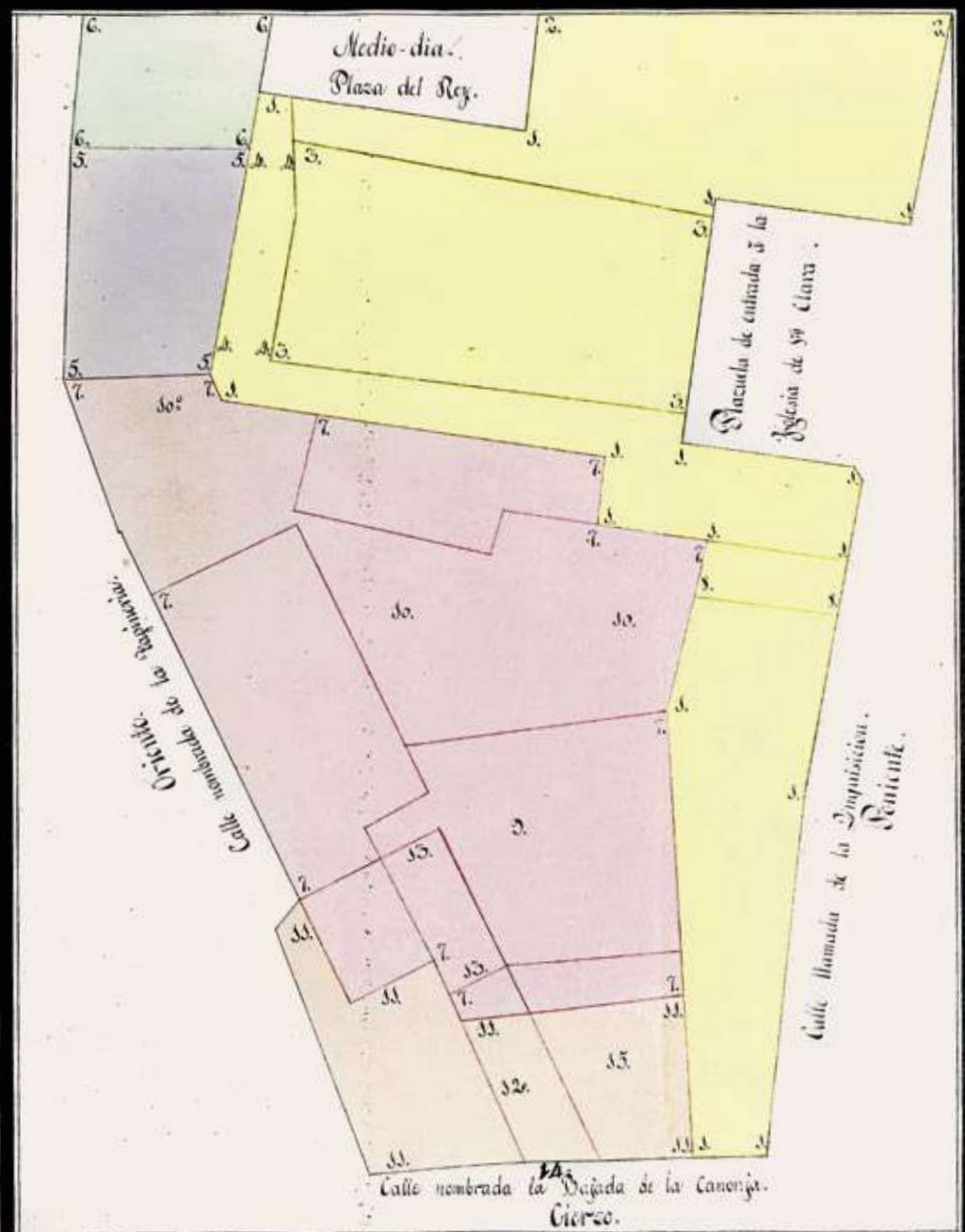

FIGURA 4.1 Primer plànol del complex del Palau Major, aixecat l'any 1832 per Tomàs Soler i Ferrer. MCD-ACA

Els darrers moments: l'abandonament, la demolició i la recreació historicista actual

En efecte, després de les abolicions temporals de 1808 i 1813, i de la posterior restauració de la institució durant el Sexenni Absolutista, el 9 de març de 1820 Ferran VII es veia obligat a decretar novament la supressió del Sant Ofici i la desamortització dels béns que li quedaven. A Catalunya, la mesura va derivar en els diversos assalts dels revolucionaris al Palau de la Inquisició, amb el saqueig i la destrucció consegüents, els quals van culminar amb les demolicions parcials que aconseguiren la inutilització definitiva de quasi tot l'edifici a la primavera del 1823.¹ El retorn a l'absolutisme que va propiciar la intervenció dels Cent Mil Fills de Sant Lluís va instaurar la repressió religiosa en diverses diòcesis mitjançant les denominades *Juntas de Fe*, però ni va restablir el Sant Ofici ni va anul·lar la desamortització precedent. Les poques propietats immobles que la institució encara retenia van quedar així sota l'administració de la Subdelegación de Espolios y Vacantes de cada territori.² El que sí que va restablir de seguida la restauració va ser la Bailia General del Real Patrimonio de Cataluña, que també havia estat abolida pel Trienni Liberal. Aquesta s'havia quedat sense seu pròpia a Barcelona, perquè l'Ajuntament n'havia aprofitat l'extinció per enderrocar les seves cases l'any 1823, amb motiu de la remodelació de la Plaça de Sant Jaume. Cercant una nova seu entre les propietats del Reial Patrimoni a Barcelona, la Batllia va parar atenció a l'antic Palau de la Inquisició i va iniciar un expedient per tractar de recuperar-lo.³ Tanmateix, aquesta acció va despertar l'oposició del col·lector dels espolis. L'estira-i-arronsa es va anar complicant fins que l'any 1830 es va iniciar un plet civil entre ambdues institucions, en el qual també es va acabar personant el monestir de Santa Clara, que ocupava des de la segona dècada del segle XVIII les parts del Palau Reial no cedides prèviament a la Inquisició. En el context d'aquest plet, i per fortuna per a nosaltres, l'any 1832 la Batllia va presentar un primer plànol a escala del conjunt del Palau Reial amb una breu memòria descriptiva, que han passat desapercebuts fins ara per a la historiografia sobre el complex palatí {fig. 4.1}.⁴

En tenir-hi accés, el col·lector dels espolis va al·legar que aquest primer plànol contenia errors, i va nomenar Josep Mas i Vila com a pèrit arquitecte perquè n'aixequés un altre conjuntament amb l'arquitecte de la Batllia que havia elaborat el primer, Tomàs Soler i Ferrer.⁵ El resultat va ser un nou plànol incomparablement més precís i detallat, signat per tots dos arquitectes el 31 d'octubre de 1832. Ha pervingut gràcies a dues còpies firmades pel fill i continuador de Tomàs Soler com a arquitecte de la Batllia, Joan Soler i Mestres, el 9 de setembre de 1840. Una és coneguda per la historiografia des

de fa temps per una fotografia en blanc i negre feta l'any 1907 i preservada a l'Arxiu Mas, la qual no recull, per desgràcia, on va localitzar el seu autor l'original fotografiat.⁶ L'altra, preservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ha passat desapercebuda fins fa molt poc, tot i que adjunta una extensa memòria explicativa {4.1 i fig. 4.6}.⁷ De seguida comprovarem la gran rellevància d'aquesta memòria que facilita tant la interpretació precisa del plànol, i que aporta alhora una informació extraordinàriament valuosa sobre l'alçat del cos gòtic desaparegut. Abans convé acabar d'explicar, però, la successió dels fets que va generar un seguit de fonts tan important.

La sentència que posava fi al plet, dictada pel tribunal el 26 de juliol de 1834, va declarar que la propietat de l'antic Palau de la Inquisició corresponia al Reial Patrimoni, perquè la Inquisició no disposava de cap títol que justificés la donació reial de l'edifici i, per tant, només n'havia tingut sempre una cessió en precari. Davant de l'estat de ruïna que ja presentava quasi tot el complex, Tomàs Soler i Ferrer va proposar llavors a la Batllia acabar d'enderrocar el Palau de la Inquisició i aixecar sobre el seu solar un nou edifici que pogués acollir dignament les oficines i les residències dels oficials de la institució {fig. 5.7}. Tanmateix, l'elevat cost que requeria l'operació va provocar que la Mayordomía demanés que fossin remeses a Madrid dades més precises del projecte.⁸ Tomàs Soler va enviar llavors, a més de l'explicació justificativa, sis plànols (cinc plantes i un alçat de façana) signats a Barcelona el 28 de maig de 1835, els quals s'han conservat en dues còpies fetes a escales distintes (dotze plànols en total) a l'Archivo General de Palacio de Madrid {fig. 5.8}.⁹ Tot i que la situació política i econòmica del país impedí que el projecte pogués ser dut a terme, la comparació de les plantes de cada nivell és força útil per determinar les penetracions de la Inquisició en els sectors assignats al monestir de Santa Clara en cada alçada.

Davant de la impossibilitat de tirar endavant el projecte, la Batllia va optar finalment per alienar el solar que ocupava el Palau de la Inquisició, i ho va justificar amb l'estat de ruïna absoluta que presentava.¹⁰ D'aquesta manera, entre finals de 1837 i inicis de 1838, el *palau petit*, com la resta del Palau de la Inquisició no compartida amb el monestir de Santa Clara, va ser arrasat fins als fonaments per facilitar la venda dels solars. Joan Soler i Mestres, que acabava de substituir el seu pare com a arquitecte de la Batllia, es va cuidar de les obres d'enderrocament (muralla romana inclosa) i neteja dels espais.¹¹ Durant el procés, l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona va recuperar els materials que va considerar de més interès arqueològic, sobretot pel que feia a l'estudi de la muralla romana.¹² Després de la demolició, el solar alliberat va ser destinat a la construcció d'un bloc de pisos. El nou edifici d'habitatges encara era un projecte l'any 1842, però ja omplia l'espai del *palau petit* l'any 1856, quan Miquel Garriga i Roca va començar a elaborar els *quarterons*

FIGURA 4.2 Panoràmica del costat occidental del carrer de la Tapineria l'any 1917, en haver-se ja enderrocat les cases de l'altra banda per l'obertura de la Via Laietana. Als peus de la Capella Reial, s'hi veu el bloc de pisos construït a mitjan segle XIX sobre el solar del *palau petit*. MUHBA

corresponents del seu magnífic aixecament planimètric de la ciutat de Barcelona, atès que la parcel·la afectada ja figura pintada al *quarteró* 45 amb el color fosc assignat a les construccions més recents.¹³

El bloc de pisos va continuar dempeus al llarg d'un centenar d'anys, fins que, entrats els anys quaranta del segle XX, l'Ajuntament el va adquirir, en el marc del projecte d'embelliment i densificació monumental de la ciutat antiga que estava desenvolupant. Es va comprovar llavors que, per fortuna, el bloc de pisos havia hagut de respectar els tancaments perimetrals amb la capella i el Tinell. El 1944 se'n va iniciar l'estudi, i es van poder localitzar les portes de la capella i del Tinell, entre d'altres restes estructurals. Finalment, l'any 1950 es va dur a terme la demolició del bloc de pisos, i va quedar a la vista la totalitat dels citats tancaments perimetrals, segons que ho posen en relleu les fotografies de 1952 que reproduïm. S'hi va instal·lar aleshores una solució temporal per unir la capella amb el Tinell, fins que l'any 1959 es va aixecar la recreació historicista actual, que devem a la iniciativa d'Adolf Florensa, però que ja va ser executada per Joaquim de Ros i de Ramis.¹⁴

FIGURA 4.3 Sondejos i demolició del bloc de pisos que ocupava el solar del *palau petit* (1944-1951). AFB i MUHBA

FIGURA 4.4 Tancaments meridional (Capella Reial) i occidental (Tinell) del *palau petit* l'any 1952, abans de l'actuació dels restauradors. S'hi aprecien els canvis en el parament i les marques de recepció de les voltes. MUHBA

FIGURA 4.5 El solar del *palau petit* entre el 1951 i el 1959. S'hi veu la comunicació provisional prèvia i la construcció de l'actual avantcambra historicista. AFB i MUHBA

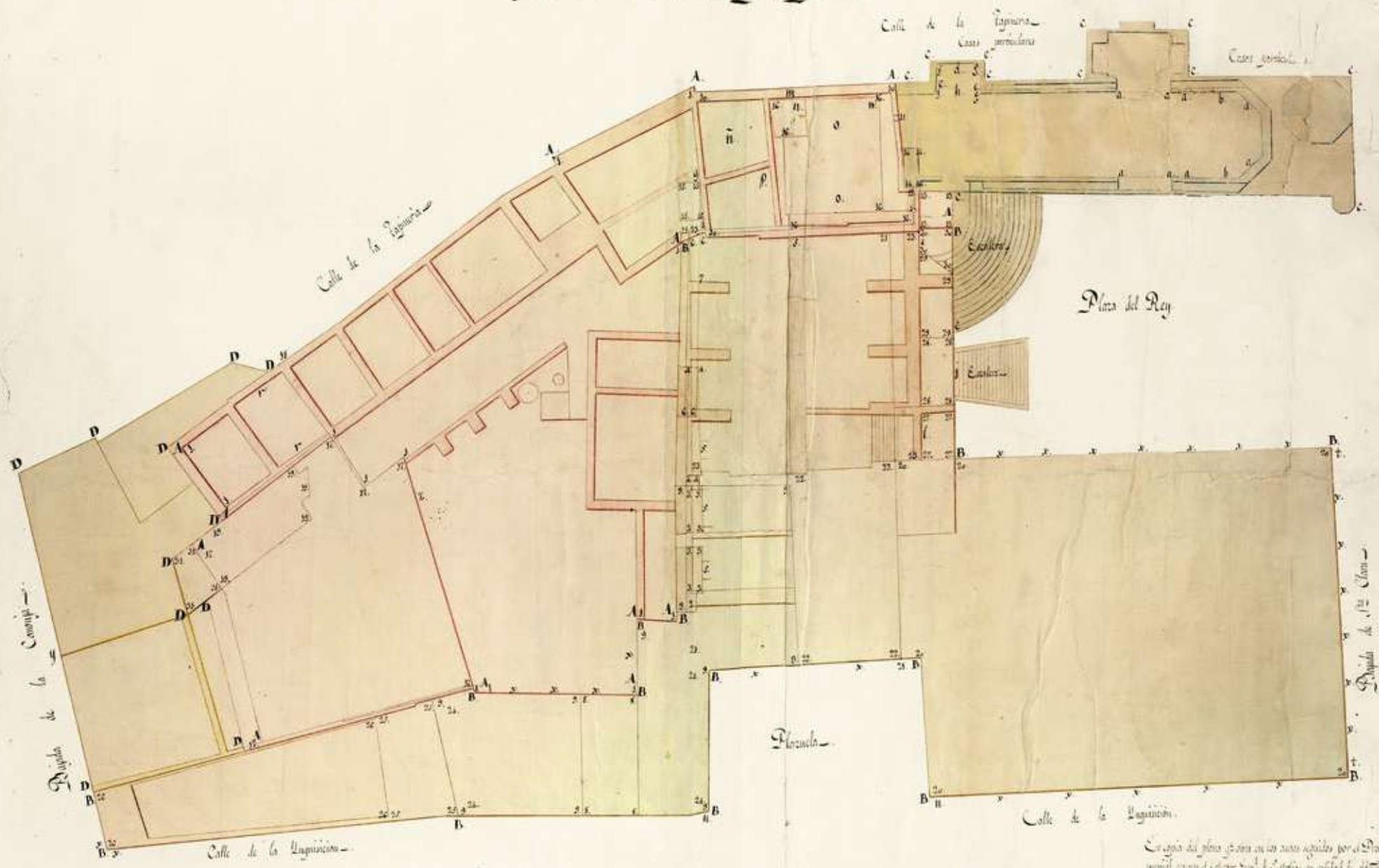
L'estructura general en 1832 i el seu contrast amb els alçats històrics pervinguts

Com adés apuntàvem, el plànol dels arquitectes Soler i Mas era conegut des de fa molt de temps per la fotografia en blanc i negre, custodiada a l'Arxiu Mas, d'una de les dues còpies fetes per Joan Soler l'any 1840. Tanmateix, en no constar-hi on havia estat fotografiat l'original l'any 1907, cap dels autors que han inclòs la reproducció en els seus estudis no va tenir accés a l'extensa memòria adjunta. La preservació a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de l'altra còpia acompanyada per la memòria de vuit pàgines, i del plànol precedent ja reproduït {fig. 4.1}, esdevé així una troballa extraordinària. Cal dir que la seva riquesa informativa encara seria més gran si al plànol definitiu no s'hagués perdut un quadern complementari, on els autors havien dibuixat els escuts i lemes ubicats i descrits sobre el plànol i la memòria. Tot i aquesta pèrdua puntual, el plànol i la memòria de 1832 són cabdals per reconstruir les parts del Palau Major desaparegudes a partir de 1837, entre elles el *palau petit*.

El plànol i la memòria definitius comencen amb el disseny i la descripció de la primera planta o planta noble del complex l'any 1832. És sobre aquesta

base que també s'hi van anar representant algunes de les diferències de distribució en la resta de plantes del conjunt. En tractar-se del plànol aixecat amb motiu d'un litigi per la propietat, els arquitectes Soler i Mas pararen especial atenció a totes les diferències de distribució que podien ser rellevants per determinar els límits de titularitat de cadascuna de les tres institucions que es repartien el conjunt de l'antic Palau Reial Major. Per aquesta mateixa raó, la memòria, a més d'explicar el significat concret dels números i les lletres que figuren sobre el plànol, també hi afegeix dades fonamentals i sorprenentment precises sobre l'alçat del *palau petit*, i comentaris relatius a l'ocupació històrica de les seves diverses plantes. En canvi, no van considerar d'interès per al tribunal especificar quines eren o havien estat les funcions d'algunes de les estances representades, ni la major o menor antiguitat de la seva factura. Per la mateixa raó, tampoc no hi van representar els passos i les escales que permetien els diversos circuits. En conseqüència, tot i retenir sempre a la retina aquesta preciosa referència gràfica, caldrà cercar en les marques localitzades als murs perimetrals, en els altres plànols indicats i en fonts documentals alternatives les dades complementàries que ens manquen per acabar d'interpretar amb rigor i precisió les estructures descrites pel plànol i la memòria de 1832.

Plan geometrico del terreno y Edificios que componian el antiguo Real Palacio de los S.S. Reyes de Aragon
 cuya explicacion se describe por separado.

Barcelona 31 de Octubre de 1833. = Tomàs Soler y Ferrer = Jose Mas y Vila =

Plaza cubierta.

Este plan del palacio se toma en sus datos capitales por el Documento Documento...
 original en su el color de las Copias en calidad de... de las...
 de la Loggia... Diciembre... de 1833.

Juan Soler y Ferrer

FIGURA 4.6 Còpia feta l'any 1840 del plànol del complex del Palau Major aixecat en 1832 per Tomàs Soler i Ferrer i Josep Mas i Vila, arran de les imprecisions que contenia el precedent. MCD-ACA

{4.1} [Memòria explicativa adjunta al plànol de 1832]

Explicación del plano geométrico del terreno y edificios que componían el antiguo Real Palacio de los señores reyes de Aragón, comprendido entre la plaza nombrada del Rey y las calles llamadas Bajada de Santa Clara, calle de la Ynquisición, Bajada de la Canonja y calle de la Tapinería de esta ciudad, distinguido con la distribución de los colores descritos y los diferentes enlaces que recíprocamente se internan, y la anotación de los varios escudos de armas ecstistentes en distintos puntos de los mismos, arreglado todo con la individuación posible en virtud de los provehidos por el señor bayle general del Real Patrimonio a los 9 y 23 de agosto del corriente año, en el espediente promovido por el procurador agente fiscal del ramo contra el señor colector general de espolios en calidad de administrador de los bienes de la Ynquisición.

A — Estención marcada de color encarnado. Es la porción del edificio que ocupaba el Tribunal de la Ynquisición, con diferentes internaciones a los puntos contiguos que se designan en los detalles.

B — Superficie delineada de color de tierra. Es la parte del edificio ocupado actualmente por el real monasterio de religiosas de Santa Clara, teniendo comprendidas las varias internaciones, como individúan los dichos detalles.

C — Espacio descrito de color azul. Es la yglesia nombrada de Santa Águeda, con la habitación del vicario destinado en la misma, la cual poseen los padres mercenarios de esta ciudad, hallándose en esta parte alguna internación, como se esplica en los referidos detalles.

D — Parta notada con color amarillo. Contiene las casas de don Ramón Bosch, comerciante, en la forma que en su lugar va espresado.

Detalles

En la estención encarnada de letras A se conservan las siguientes distribuciones:

1 — Parte que ocupaba la Ynquisición desde el piso de la calle del mismo nombre (i.e. l'actual carrer dels Comtes) y de la llamada de la Tapinería hasta la total altura de cubierta del edificio, sin internación alguna, cuya superficie se halla destruída y ocupada con los escombros resultantes de su ruina.

2, 3, 4 — Pasadiso de la mencionada superficie encarnada que se interna a la de color de tierra a la altura de 20 palmos sobre el nivel de la calle de la Ynquisición. Y contiene la porción 2 el alto de 10 palmos, la porción 3 el de 28 palmos y la 4 el de 42 palmos, observándose en dicho tránsito unas puertas tapiadas en los números 5.

6 — Otro pasadiso del mismo encarnado dentro del dicho color de tierra, a la altura de 62 palmos de la referida calle de la Ynquisición, que extendido en parte sobre el dicho número 4, contiene la altura de 16 palmos en todo su curso, cuyo distrito en el número 7 manifiesta otra puerta tapiada.

8 — Entrada del mencionado edificio que actualmente se conserva arreglado al nivel de la citada calle de la Ynquisición, y a más se estiende por dicho punto en los espacios de números 9, habitados y seguidos por el mismo nivel, conteniendo todos la altura de 20 palmos.

10 — Espacio extendido del mismo edificio a la altura de 47 palmos de la citada calle de la Ynquisición, correspondiente a 57 palmos de la Plaza del Rey y a 85 palmos de la nombrada de la Tapinería, que lo había ocupado aquel tribunal en tres distintas alturas actualmente inhabitadas, y seguidas hasta la cubierta, que resulta a la elevación de 132 palmos de la mencionada calle de la Ynquisición, y a 160 palmos de la llamada de la Tapinería, por donde confina, cuya primera estancia conserva, en el número 11, una ventana con reja, pero tabicada, que mira a la yglesia de Santa Águeda, y en el número 12 ecstiste una puerta tapiada que bajaba al coro de la dicha yglesia.

13 — Superficie que existe desde la primera de dichas estancias. Se estiende sobre la entrada de la yglesia de Santa Águeda, con la altura de 15 palmos, quedando sobre de este espacio un cuarto hasta la segunda estancia, inutilizado y tabicado por parte de la Ynquisición y la del monasterio. Y la nombrada segunda estancia, situada a la altura de 83 palmos de la relatada calle de la Ynquisición, a 93 palmos de la Plaza del Rey y a 121 palmos de la mencionada de la Tapinería, se estiende también por la enunciada superficie 13 hasta su tejado, que resulta a 114 palmos de la espresada plaza.

14 — Espacio que la referida estancia segunda penetra sobre la cubierta de la yglesia de Santa Águeda, y contiene esta internación el alto de 22 palmos, incluso su tejado de cubierta. Bajo de las citadas tres estancias de número 10 ecstiste otra igual que ocupaba la Escuela de Clínica y en el día se halla inhabilitada, correspondiente sobre la altura de 27 palmos de la calle de la Ynquisición, 37 palmos de la Plaza del Rey y 65 palmos de la Tapinería.

Bajo de este recinto ecstiste otro igual con la internación en el número 15 dentro de las mencionadas ruinas, que ocupa la Academia de Medicina en el día, cuyo aposento resulta a la altura de 6 palmos de la calle de la Ynquisición, 16 palmos de la Plaza del Rey y 44 palmos de la enunciada Tapinería.

Por fin, bajo de esta última estancia, ecstiste otra en la superficie de números 16, por donde se extendía el Real Archivo del Racional, con la elevación de 22 palmos, y al nivel de 18 palmos inferior a la calle de la Ynquisición, a 8 palmos de la Plaza del Rey y a 20 palmos sobre la calle de la Tapinería, cuya última altura se conserva macisa o terraplenada, sin ocupación alguna.

17 — Porción desde la calle de la Ynquisición hasta la cubierta del edificio que ocupaba el sobredicho tribunal, y en parte aún se habita en el día, bajo del cual se conserva, también habitado, un almacén comunicable por el número 18 en la calle de la Tapinería, con la escepción que el recinto de número

19 en el referido sótano estaba ocupado por la capilla de San Pedro Nolasco de los padres mercenarios, a la cual se entraba por la calle de la Bajada de la Canonja, en el nivel que ésta conserva próximamente en la letra Y, resultante a unos 12 palmos más bajo de la dicha calle de la Ynquisición y a 26 palmos sobre la espresada de la Tapinería, cuya capilla tiene de alto 33 palmos hasta la bóveda de su cubierta.

La superficie de color de tierra ocupada dentro de las letras B conserva la siguiente distribución:

20 — Porción de edificio desde el plan terreno de las calles confinantes hasta la altura de su cubierta que ocupa el real monasterio de religiosas de Santa Clara.

21 — Superficie que abraza la yglesia del dicho monasterio, bajo de la cual, en la porción de números 22, ecsiste la tumba o sepultura del mismo. En la porción de números 23 es el espacio que contenía el Archivo del Racional, estendido por la de números 16, que también se ha explicado. Y en las porciones de números 2, 3, 4, 6 y 9 resultan las internaciones de la Ynquisición en el modo que se han detallado.

24 — Parte del monasterio que sigue por sobre la entrada e internaciones de la Ynquisición, individuadas en los números 8 y 9, sobre cuya porción ocupa el monasterio hasta su cubierta, comunicable con la entrada en los números 25 por la calle de la Ynquisición.

26 — Distrito que sirve de jardín al monasterio con un mirador en la esquina de las calles de la Ynquisición y de la Bajada de la Canonja.

27, 28, 29 — Espacios en el plan terreno y nivel de la Plaza del Rey agregados a la estención del Racional. Y contienen el primero, que entra a dicho archivo, 57 palmos de alto; el segundo, que pasa por debajo de la escalera de entrada a la yglesia de Santa Clara, 13 palmos de alto; y el tercero, que está cerrado con paredes, 57 palmos de alto. Sobre cuyos puntos primero y tercero ecsisten varias ventanas del monasterio entre las mencionadas alturas.

30 — Espacio o descanso de la escalera unido con el de número 13, que sirven de entrada a la estancia ocupada por la Academia de Medicina y a la yglesia de Santa Águeda.

El sobre de los cuatro puntos 27, 28, 29 y 30 lo ocupa el monasterio, siguiendo el nivel o alto del primero y tercero.

31 — La estención de color azul que reúnen las letras C se conserva íntegra, con las solas servitutes que esplican los números 10, 13 y 14.

La comprensión de color amarillo entre las letras D son las casas de don Ramón Bosch, comerciante, que disfrutaban, para recibir luz y aires, del pequeño recinto de número 31 como patio común, por el cual igualmente las percibe

aquel extremo de edificio que poseía la Ynquisición, cuyo patio correspondía ser parte de la referida capilla de San Pedro Nolasco.

Puntos del total edificio en que se conservan los escudos de armas con las formas delineadas según los diseños que se acompañan por separado.

a — Doce escudos esculpidos de piedra y pintados, distribuidos en diferentes puntos del interior de las paredes de la yglesia de Santa Águeda.

b — Cuatro idem, esculpidos de piedra y pintados, dentro de la misma yglesia.

c — Uno idem, esculpido en la pilastra de una pequeña capilla de la misma yglesia.

d — Otro idem idem en la clave de la bóveda de dicha capilla.

e — Uno idem idem en otra pilastra de la sobredicha capilla.

f — Uno idem idem en la clave de la bóveda de un nicho, sobre de la misma capilla, y otro de igual, sin la orla, en la pared de la yglesia sobre de este nicho.

g — Uno idem idem en la bóveda de otro nicho al lado del antecedente, y otro de igual sin la orla que la circuye, colocado en la pared de la yglesia sobre de este nicho.

h — Otro idem idem en la pared de la citada yglesia, sobre y al intermedio de los dichos dos nichos.

i — Uno idem idem sobre una puerta tapiada del monasterio, a la altura de 31 palmos de la Plaza del Rey.

j — Uno idem idem sobre la puerta de la yglesia del monasterio, a 39 palmos de la dicha plaza.

l — Uno idem idem sobre la puerta de entrada al Archivo del Racional, a 17 palmos de la mencionada plaza.

m — Dos idem, uno bajo de otro, solamente pintados, en la cara interior de la pared de la estancia del archivo que confina con la calle de la Tapinería.

n — Uno idem en la misma pared, al intermedio de los dos descritos en aquel extremo de la izquierda, y otro igual en el extremo de la derecha, con el número «1578», bajo del cual se observan otros dos escudos que, por hallarse cuasi borrados, no pueden distinguirse y no van dibujados.

o — Dos idem solamente pintados en la bóveda de la estancia que actualmente ocupa la Academia de Medicina, y otros dos iguales en la bóveda de la estancia del sobre, que había servido de clínica, y otro idem en el punto n de la bóveda de la misma estancia.

p — Lema esculpido al lintel de un pequeño portal de la segunda de las tres estancias que había ocupado la Ynquisición en el número 10, de cuya inscripción se observa también alguna dentro del monasterio.

q — Tres escudos contiguos esculpido en una pilastra de la porción de edificio arruinado a la altura de 76 palmos de la calle de la Ynquisición.

r — Dos escudos pintados en las paredes de aquella estancia, de los cuales se observan otros varios desfigurados en la(s) mismas paredes, a la altura de 37 palmos del piso de la calle de la Ynquisición.

s — Escudo esculpido sobre una puerta tapiada dentro del monasterio, detrás de la yglesia del mismo, a la altura de 67 palmos de la Plaza del Rey, que manifiesta haber comunicado a la primera de las tres estancias explicadas en el número 10.

t — Dos idem esculpido, uno a la esquina que forman la Plaza del Rey y la calle llamada Bajada de Santa Clara, a la altura de 52 palmos del piso de la misma, y otro en el ángulo formado por dicha bajada y la calle nombrada de la Ynquisición, a 42 palmos del nivel de aquel piso.

u — Dos idem en las esquinas de la relatada calle de la Ynquisición en la pequeña plazuela que forma el monasterio, colocado el de la drecha a 44 palmos y el de la izquierda en el nivel que el dicho monasterio ocupa, a 33 palmos de la propia calle, observándose sobre del último escudo la inscripción numérica «MDXLV» y sobre de ella la otra, «MDLXXXII».

x — Trece idem esculpido sobre las ventanas del monasterio que miran a la Plaza del Rey, doce iguales en los linteles de ventanas que dominan la Bajada de Santa Clara, once en varias ventanas que dan a la calle de la Inquisición, dos en los linteles de dos ventanas del mismo monasterio en la relatada plazuela, cuatro en los linteles de cuatro ventanas del propio monasterio que dan al patio del edificio arruinado de la Inquisición, y tres en la pared, sobre las ventanas inmediatas a la cubierta.

y — Tres idem esculpido en la pared de la Bajada de la Canonja, a la altura de 16 palmos del piso de la calle en aquel punto.

Nota

Según las noticias que se nos han manifestado, el Tribunal de la Ynquisición había pisado en su tiempo el sobre de la yglesia de Santa Clara, introduciéndose precisamente por sus estancias de números 10 al respaldo de dicho templo, donde se conservan algunas aberturas tapiadas.

Así mismo, había disfrutado el dicho tribunal en su época de las piezas que forman pasadizo por la parte de la Plaza del Rey y ocupa actualmente el monasterio de Santa Clara en los números 27, 28 y 29, sobre las estancias del plan terreno que están agregadas al Archivo del Racional, como se ha expresado.

En el punto de la letra Z ecsiste la estancia en el plan terreno bajo de aquel edificio que servía para el despacho de carnes, y se conocía en dicha época con el nombre de Carnicería de la Ynquisición.

El mencionado edificio de la Ynquisición se hallaba estendido por una porción del terreno que ocupa la espresada casa de don Ramón Bosch con una puerta que salía a la nombrada calle de la Bajada de la Canonja.

Por último, según ha noticiado el subdelegado del señor collector general de espolios, ecsistía en dicha su época un escudo de armas del Tribunal de la Inquisición sobre el lintel del portal de entrada a aquel edificio que está designado con los números 8 del consabido plano, lo que no ha podido decifrarse por no ecsistir en el día.

Barcelona, 31 octubre de 1832.

Tomás Soler y Ferrer — José Mas y Vila

Es copia del original que con esta fecha acompañaron dichos arquitectos al plano que con la misma presentaron a la causa seguida por el procurador patrimonial contra el colector general de espolios.

Juan Soler i Mestres, arquitecto.

Així, doncs, l'any 1832 el *palau petit* encara romania dempeus i era sensiblement més alt que no la recreació historicista actual. S'elevava fins a 25,6 metres sobre el nivell de la Plaça del Rei i es trobava compartimentat en cinc plantes:

1. Planta baixa (semisoterrània pel costat de la Plaça del Rei): a 8 pams (1,55 metres) sota el nivell de la Plaça del Rei hi havia una sala annexa a les voltes romàniques. La continuava ocupant l'Arxiu del Mestre Racional, que havia quedat sota custòdia de la citada Bailía General del Real Patrimonio en quedar abolida la institució pel Decret de Nova Planta. No ocupava, però, tota la superfície del *palau petit*, sinó només la delimitada pel requadre marcat amb el número 16. La resta, és a dir, tota la zona que quedava a banda i banda fins als murs perimetrals, es trobava «*macisa o terraplenada, sin ocupación alguna*» {4.1, número 14}.

2. Primera planta o planta noble: situada a 16 pams (uns 3,1 metres) sobre la Plaça del Rei, estava distribuïda segons mostra el plànol. L'ocupava des del 1789 l'Acadèmia de Medicina, però s'indica que el seu titular històric havia estat l'Arxiu Reial, que, en efecte, s'hi havia mantingut fins al seu trasllat a les Cases de la Diputació l'any 1771, segons que veurem.

3. Segona planta: situada a 37 pams (uns 7,2 metres) sobre la plaça, presentava la mateixa distribució que la planta noble. El seu darrer ocupant havia estat l'Escola de Clínica, que hi havia entrat, junt amb l'Acadèmia de Medicina, després de sortir-ne l'Arxiu Reial, que també n'havia estat el titular històric.

4. Tercera planta: a 57 pams (uns 11,1 metres) sobre la plaça, dividida en dues estances. La primera o principal tenia una finestra que permetia veure l'interior de la capella de Santa Àgata, la qual es manté *in situ* perquè va ser localitzada i reoberta pels restauradors contemporanis. També presentava la porta, ja tapiada, per la qual es baixava fins a la tribuna de la capella. Annexava, a més, una petita extensió volada a un nivell lleugerament diferent, identificada amb el número 13. Aquesta darrera corresponia a la barbacana-mirador que cobreix la porta principal, la qual havia estat tancada per transformar-la en una petita estança de tres metres escassos d'alçada. Damunt, i fins al nivell de la quarta planta, n'hi havia una altra equivalent, però completament anul·lada, perquè era inaccessible des de totes les bandes. Tota aquesta planta l'havia ocupat la Inquisició, que hi havia tingut instal·lat el seu tribunal.

5. Quarta planta: situada a 93 pams (uns 18,1 metres) sobre la plaça, també ocupada per la Inquisició. Aquesta comptava amb dues extensions a diferent nivell: la que prolongava en alçada l'estança de la barbacana, a manera de torreta que s'elevava per damunt de la teulada de l'avantcambra, coronada per una coberta pròpia situada a 114 pams (uns 28 metres) d'alçada sobre la Plaça del Rei; i una altra, marcada amb el número 14, sostinguda pel mateix sostre de la capella de Santa Àgata, que feia 22 pams d'alçada (uns 4,25 metres), coberta pròpia inclosa.

6. Golfes i coberta: amb creu a 132 pams (uns 25,6 metres) sobre el nivell de la plaça (equivalents a 160 pams o 31,1 metres sobre el nivell del carrer de la Tapineria que, segons que indica la memòria, estava aleshores a una cota 28 pams o 5,44 metres inferior al nivell de la Plaça del Rei). També havia estat ocupada per la Inquisició.

Per descomptat, la comunicació entre la planta principal i les plantes superiors s'havia de fer mitjançant una escala. Hem vist que, per desgràcia, el plànol i la memòria no indiquen els circuits de circulació de l'edifici, però, en canvi, sí que recullen els escuts i lemes que el decoraven, atès que reflectien quin havia estat el titular històric de cada sector. S'hi va marcar així amb la lletra *p* la posició d'una llinda esculpida amb lema dins de la petita estructura que ocupava l'angle occidental. La pèrdua del quadern adjunt, que contenia els escuts i les inscripcions inventariats, fa que no hagi quedat constància directa del contingut textual del lema. Més endavant tractarem de fer algunes deduccions sobre la qüestió. De moment bastarà destacar que, en aquella ubicació interior de l'última planta i mirant vers el mur del verger, un portal noble amb la llinda decorada per un lema esculpit només podia ornar l'entrada a les estances de l'última planta des del replà de l'escala que els donava accés, segons veurem per altres descripcions.

Extractada i reordenada tota aquesta informació, resulta sorprenentment útil contrastar-la amb les escasses representacions històriques de l'alçat del Palau Reial que han pervingut. La més antiga, la trobem en la vista frontal de Barcelona aixecada per Antoon van den Wijngaerde l'any 1563.¹⁵ Traïts per la imatge mental de l'edifici historicista contemporani, mai no s'havia destacat que Wijngaerde, a més de la torrassa del Palau del Lloctinent i la Capella Reial, també hi havia dibuixat la mola estructural del *palau petit* als peus de la Capella Reial. El genial pintor flamenc el presenta com un edifici cobert amb una teulada a dos vessants (un desguassava a la Tapineria i l'altre al *terrat major*), el qual ja tenia llavors una alçada sensiblement superior a l'actual recreació historicista, amb les descrites quarta planta i golfes que s'elevaven per damunt del sostre de la capella i de la caixa estructural del Tinell. Wijngaerde li va dibuixar, a més, dos nivells de petites finestres a la banda septentrional, i dues petites obertures més vers la coberta de la capella. Tanmateix, aquestes finestres són idèntiques a les que el pintor representa en molts altres edificis, perquè es tracta de detalls de farcit introduïts per crear la sensació fictícia de realisme minucios que perseguia. Per això, i malgrat el seu valor incalculable com a primera font gràfica de l'edifici, cal anar amb compte i no atorgar-li una credibilitat cega.

La següent representació en alçat del Palau Major que s'ha conservat, la trobem en la ja citada planta en perspectiva dita dels *Atachos* de 1697, la qual ha passat completament desapercebuda per a la historiografia precedent sobre l'edifici.¹⁶ Tanmateix, mentre que s'hi aprecien força bé la Cort del Veguer, la capella de Santa Àgata i el Palau del Lloctinent envoltant la Plaça del Rei, la representació de la part alta de la façana de la caixa estructural i del *palau petit* s'ha perdut gairebé per complet, en coincidir amb la línia per la qual es va plegar en algun moment aquesta gran vista d'ocell de Barcelona. De la mateixa manera, quan Gustave Doré va realitzar el famós gravat d'allò que va identificar incorrectament com la *Prison de l'Inquisition à Barcelone*, arran del seu viatge a la ciutat el 1862, el *palau petit* acabava de ser enderrocat i substituït pel comentat bloc de pisos.¹⁷ Doré no el mostra perquè va construir el seu dibuix romànticament falsejat a partir de la fotografia de 1852 que ja hem reproduït al segon capítol {fig. 2.5}. Aleshores ja feia bastant que circulava, però, un gravat molt realista de la Plaça del Rei publicat l'any 1842 i elaborat des d'un daguerreotip pres per Ramon Alabern poc abans.¹⁸ Hi tornem a veure així les restes estructurals d'allò que n'havia estat l'última planta abans que les monges no les destruïssin per aixecar l'ampliació del seu monestir-escola i, per extensió, l'aparença de la façana de la Plaça del Rei abans d'aquella darrera intervenció de finals del segle XIX.

piede alba
mona

s. maria

s. marino

piscina

En sego

genova

s. marino di mar

place d'...

◁ FIGURA 4.7 Detall del Palau Major de Barcelona i del seu context urbà en la vista frontal de la ciutat pintada per Antoon van den Wijngaerde l'any 1563, preservada a Viena. ÖNB

△ FIGURA 4.8 El Palau Major a mitjan segle XIX. El primer gravat, publicat l'any 1842 però poc difós, resulta molt fiable, perquè reproduïx un daguerreotip pres per Ramon Alabern. AHCB. El segon, publicat per Gustave Doré vint anys després i força conegut, només és una distorsió romàntica elaborada a partir d'una fotografia de l'any 1852 ja reproduïda {fig. 2.5}. *Le Tour du Monde*, 6 (1862), pàg. 303

Els canvis a la coberta del segle XVIII

Les restes de la coberta de teules d'allò que fins al 1837 havia estat el *palau petit* havien sobreviscut a l'enderrocament de la vella estructura gòtica perquè corresponien al sector de la seva última planta que s'estenia sobre la primera arcada del Tinell. Atès que no es podia tractar, per tant, d'elements de la coberta gòtica original dels temps de Jaume II, és clar que havien format part d'una ampliació posterior. De fet, l'evolució històrica d'aquella teulada ja havia quedat parcialment reflectida en la descripció dels danys causats pels bombardejos de la Guerra de Successió i les seves reparacions. Havien deixat tan malmesa la teulada del sector com la resta del conjunt palatí, on havien impactat en total més de 140 bombes.¹⁹ Com a conseqüència, l'any 1717, el superintendent general del Principat, José Patiño, va ordenar fer una crida pública perquè els fusters i obrers presentessin les seves ofertes a les reparacions que requerien les cobertes de tots els edificis del Reial Patrimoni, inclòs el Palau Major amb el seu *palau petit*. S'hi aporten dades bastant precises sobre les seves característiques històriques, atès que calia refer-les segons havien estat abans de la guerra. Pel que fa a l'estructura del *palau petit*, s'hi determinava específicament que el treball a fer pel fuster i l'obrer havia de ser el següent:

{4.2a} (Fuster) (...) Ítem, sàpia dit mestre que ha de fer una teulada en lo palau o casa dita de la Inquisició que és sobre lo Archiu Real, y hi ha de posar los quadrats de palm de gruix a tot quadro al un cap y tres quarts de gruix a tot quadro en lo altre cap, y que sían ben drets; y los cabirons y llatas, de la gruixa, amplària y llargària acostumada (...).

{4.2b} (Obrer) (...) Ítem, sàpia la persona empendrà fer la sobredita obra que ha de cobrir y adobar totas las teuladas que cobren los àmbits dels aposientos del Archiu Real en los palaus reals de la Inquisició ab teulada enmorterada de bona teula ab morter blanch, de manera que no s'i puga plòurer y conforme estaba de antes (...).²⁰

Les restes de la coberta que trobem tant al gravat de 1842 com a la fotografia de 1852 havien de correspondre, per tant, a la teulada renovada l'any 1717, la qual continuava desguassant vers la Tapineria i el *terrat major*, com abans ho havia fet la representada per Wijngaerde. Tanmateix, a finals del segle XVIII tornava a trobar-se en molt mal estat, en part perquè els mestres que l'havien refet l'any 1717 no havien respectat la forma i estructura original, malgrat el que es decretava a la crida. Ho expliquen amb gran luxe de detalls un informe amb pressupost de reparació de l'any 1796 i el posterior conflicte que va provocar entre els membres del Tribunal del Sant Ofici l'abast i el cost de les obres que convenia realitzar:

{4.3} Conferidos en las piezas que cubre la citada porción de texado, havemos encontrado que la mayor parte de él está construido muy a lo antiguo, estando sus grandes maderos o bigas a once palmos catalanes poco más o menos distantes la una de la otra, descansando por los lados exteriores sobre unos pilares de piedra de dos palmos en quadro, los que de mucho tiempo a esta parte están trabados con una endeble y mala pared de tres quartos de palmo de grueso, llamada aquí de mahón de llano, pero de la más mala calidad de las que se enqüentran construidas de tiempo antiguo. En cada intermedio de los pilares que mantienen las grandes bigas ay otro pilar a la mitad del alto de los que actualmente sirven al mantenimiento de la cubierta, que según nuestro conocimiento denotan haver servido a mantener otras vigas de dicha cubierta; y tal vez por estar algunas de ellas gastadas o malvaratadas, sacarian una por otra, por remendar las demás, de lo que resulta tan claro el espesor de los grandes maderos, pues es patente que no podían servir ni ser construidos a otro efecto los pilares intermedios que a mantener otras bigas, y entonces resultava un espesor regular entre ellas como de unos cinco palmos poco más o menos, qual desmembramiento de maderos no dexó de endeblecer la mitad de la robustés de la cubierta expresada.

Tiene de exterior la cubierta de que se abla ochenta y quatro palmos de largo y cinquenta y ocho de ancho, cuyo ancho, con sus correspondientes vertientes, lo cubren dos maderos; y son mantenidos por el centro parte con un madero de unos cinquenta y ocho palmos de largo, el que tiene a su centro un pie d(e)recho de madera, para mantenerlo sin vicio; y aunque sus gruesos no son superiores para aguantar el peso que mantiene, con todo es de la mejor calidad, y se mantiene entero sin ser de ninguna parte gastado, y sin duda podrá aprovecharse.

Encima las bigas de la mayor parte de dicho texado siguen unos quartenos o cabirones bastante delgados, distantes unos de otros seis palmos catalanes, y luego un enlatado de unas latas muy delgadas, y encima de ellas un entablado, sobre del qual está construido el tejado, de lo que resulta ser todas las tablas podridas enteramente, como también la mayor parte de las latas, y parte de los quartenos rotos y podridos, como igualmente algunas bigas gruesas y quasi los cargamentos de todas, por lo que en la mayor parte está amenazando ruina.

Otra porción ay de cubierta, que será como la sexta parte del todo, remendada o hecha nueva de pocos años a esta parte, pero tan mal recompuesta o renovada que aún quasi está pehor que lo más viejo, pues la madera de este pedazo no se puede aprovechar en nada por ser de muy mala calidad, y el texado hecho a texa vana, por qual motivo no puede dexar de haber siempre muchas goteras, pues siendo quasi el edificio más alto de esta ciudad, recibe los más impetuosos ayres de levante y cierzo, que sin duda lo han de descomponer.

Reconocido el edificio en los términos expresados, es nuestro parecer el que deve desacerse enteramente dicho texado y rebajarlo como unos seis palmos, rebajando las paredes laterales; y de los desechos podrán llenarse los entrepila-res, y con esto se logrará más firmeza en las paredes para aguantar el empuje del vertiente de los maderos, y quedará la pieza de baxo dicha cubierta con la misma servitud que hoy tiene, que es servir de unos desvanes, que no les hará defectuosos el ser seis palmos poco más o menos más baxos (...).

*El texado deberá construirse con ladrillo blanco debajo y a teja llena, con sus carenas, tortugas y canales vidriadas, para recoger y hechar las aguas, aprovechando las tejas que se enqüentren buenas; y deberán también recomponerse las paredes que dan a la parte de la calle llamada la Tapinería, en la que, por ser tan alto el edificio, que pasa de ciento y setenta palmos, será preciso poner fuertes andamios para poderlo executar (...).*²¹

Tanmateix, el fiscal del tribunal creia que aquest veredict de tècnics era exagerat i que estava viciat pel seu interès de negoci. Ell era partidari de fer només la mínima intervenció imprescindible per arreglar la teulada tal com estava, i, en les seves al·legacions, va continuar aportant detalls sobre aquella coberta:

{4.4} (...) *No hai duda que sobre las paredes que miran a la calle de la Tapinería, cuyo altura es enorme, rematando en tres palmos de grueso —construida como se estilaría en el tiempo que se hizo y como para palacio que fue— están unas pilastras de cantería que mantienen las vigas, que despiden desde la cumbre del techo. También lo es que en el medio hai una fuertísima viga fijada en dos columnas mui fuertes, y que en su centro hai otra viga fuerte colocada sobre un arco que, sirviendo de pie derecho, mantiene a aquella sin vicio alguno, y desde cuya viga bajan las pequeñas vigas o pontones gavesos a ambos lados, para sostener el techo y tejado. Lo es del mismo modo que, en el medio de estas pilastras, hai otras intermedias que tendrán tres cuartos a lo menos de altura que las que sostienen las vigas. Pero que aseguren los maestros últimos que en estas medias pilastras se fijaron vigas para sostener el tejado, y que éstas se habrían sacado tal vez para recomponerlo, no ve cómo puedan asegurar semejante disparate. ¿Qué figura haría un tejado en donde habiendo doce pilastras, las seis de dos varas de alto, las demás de una, y que sobre todas se fijasen vigas para sostener un tejado? ¿Cómo así fijadas podría estar a nivel e igual? (...).*

A consecuencia de lo espuesto, lo que le pareció al fiscal fue que el desván que se intenta componer en su primera construcción no se hizo para desván y sí para terrado. Prueba clara es, a mi parecer, que tiene canales para echar el agua a la Tapinería, que hicieron unos tabiques de perspectiva sobre el remate de las paredes en circunferencia, todo lo que ni era regular, sino continuar la perez hasta el tejado como se hace en todas las casas. Después, por los motivos que no

*podemos saber, pusieron encima de la perez las pilastras de cantería en que descansan las vigas que mantienen el techo. En aquel entonces que se hicieron las pilastras grandes, sin duda comenzaron las pequeñas, con el pensamiento, a mi parecer, de fijar en ellas vigas como las grandes y que, conociendo bastarían las que concluyeron, como la prueba lo ha dado a entender, pues no hai memoria de quando se hicieron, las dejaron a medio fabricadas y sin remate, lo que no hai en las grandes. Y es el juicio que se puede hacer a la primera vista, y no el de los maestros últimos, cuyo error en el particular es bien claro (...).*²²

En tot cas, la ja citada representació de Wijngaerde manifesta que eren els mestres d'obres, i no el fiscal, els que encertaven en intuir que sis de les dotze pilastres de carreus de pedra originals havien estat remuntades a la segona dècada del segle XVIII per atorgar més pendent a la teulada i, en conseqüència, també més alçada al centre de les golfes. El resultat havia estat aquesta coberta de 84 pams (16,32 metres) en direcció mar-muntanya i 58 pams (11,26 metres) en direcció Besòs-Llobregat que ara es proposava refer completament. Era sostinguda per una gran jàssena longitudinal de fusta d'estructura doble: dos troncs superiors reforçaven una gran biga inferior d'una sola peça i més d'11 metres de llargada, que travessava tot el *palau petit* en direcció mar-muntanya. Perquè aquesta jàssena no cedís pel seu punt més feble, era reforçada al seu centre (el punt d'unió dels dos troncs superiors) per un gros puntal de fusta, el qual descansava al seu torn sobre l'arc de la sala inferior que sostenia el terra d'aquelles golfes. Des de la jàssena central, i amb el pendent corresponent, baixaven sis grans bigues per cada banda. Les del costat de la Tapineria, on l'edifici depassava els 33 metres d'alçada, descarregaven sobre les sis pilastres recrescudes, mentre que unes altres sis quedaven més baixes, com a testimoni de la coberta prèvia al segle XVIII. Aquella posició, que la convertia en «*quasi el edificio más alto de esta ciudad*» {4.3}, la mantenia particularment exposada als vents de llevant i tramuntana. Com a conseqüència, i per dificultar que les freqüents goteres arribessin a mullar les estances de les plantes inferiors, el terra d'aquelles golfes estava envoltat per un petit canal que també desguassava vers el carrer de la Tapineria, però l'efectivitat del sistema s'havia mostrat força insuficient.

La coberta va mantenir les citades característiques fins a la seva demolició l'any 1837, perquè el fiscal del Sant Ofici es va imposar finalment, i només es van dur a terme unes reparacions mínimes. No sorprèn que no es digui res sobre el sector que prolongava aquella última planta a costa del *terrat major*, fins al nivell de la primera arcada del Tinell, segons que hem vist reflectir tant al gravat de 1842 com a la fotografia de 1852. La coberta d'aquesta àrea no podia restar inclosa en la gran teulada principal descrita, perquè llavors hauria fet molt més dels 11,26 metres d'amplada indicats.

Deduïm així que es tractava d'unes estructures adossades al *palau petit* en un moment posterior a la creació de la seva planta superior i que, en no disposar de golfes, resultaven més baixes, per facilitar que llisqués sobre elles el vessant de ponent de la coberta del *palau petit*. De fet, la factura mostrada per les imatges, amb dos potents contraforts exteriors, indica que podrien haver estat afegides en la fase final del període gòtic, de manera que la comentada reforma del segle XVIII no hauria fet sinó respectar una dicotomia en la coberta d'aquella darrera planta que ja venia de segles enrere.

Gràcies a la descripció presentada, també deduïm que la coberta principal havia estat lleugerament més baixa abans de la Guerra de Successió, i suportada probablement per dotze bigues mitjanes a cada costat, en lloc de només sis grosses. D'una manera o d'una altra, la representació que en va fer Wijngaerde palesa que des d'abans del 1563 el *palau petit* ja comptava amb una planta i unes golfes sota teulada que s'aixecaven decididament per damunt dels terrats de la capella i del Tinell, a diferència de la reconstrucció historicista actual. El repartiment històric de les seves diverses plantes entre l'Arxiu Reial i la Inquisició havia impedit que els murs perimetrals i els sostres d'aquella vella estructura gòtica haguessin pogut modificar-se de manera significativa als segles posteriors. Això n'havia facilitat la pervivència fins al segle XIX, quan ja tenia una antiguitat tan venerable que li feia presentar gravíssims problemes estructurals. Continuem retrocedint en el temps, doncs, per poder anar fixant la seva llarga història evolutiva.

FIGURA 4.9 Detall de les restes de la coberta de les estructures adossades al *palau petit* que encara perviuen l'any 1860. Madrid, Real Biblioteca

Les dues plantes superiors

L'època moderna: el «*quarto del inquisidor primero*»

La nova Inquisició creada per iniciativa dels Reis Catòlics va trigar a arribar a Barcelona, i el seu establiment no va ser un procés fàcil, com veurem amb detall al darrer capítol d'aquesta mateixa obra. Els inquisidors van intentar actuar a la ciutat l'any 1484, però les autoritats locals els ho impediren durant tres anys. Finalment, quan el rei va aconseguir que el nou inquisidor, Alonso de Espina, pogués entrar solemnement a Barcelona, el 5 de juliol de l'any 1487, la mateixa Corona li va haver de cedir els seus propis espais residencials del Palau Major perquè s'hi instal·lés com pogués amb el seu personal.²³ L'inquisidor i els seus oficials hi van arribar el mateix dia de l'entrada a la ciutat, segons que ho posa en relleu la carta remesa pels consellers al monarca el 14 de juliol de 1487, en la qual li explicaven que finalment havien acceptat

{4.5} *ab tota reverència e honor rebre dit inquisidor, exint-li los principals hòmens de aquesta ciutat e acompanyant-lo al Palau Rey al de la magestat vostra (...).*²⁴

Tanmateix, i malgrat el que ha vingut pressuposant la historiografia, no és gens clar fins a quin punt ja hi havia, entre aquests espais cedits inicialment per la monarquia, les dues plantes superiors del *palau petit*. D'una banda, encara documentarem un ús puntual pel sobirà a la darrera dècada del segle XV, malgrat l'estat de degradació general en el qual ja es trobava aleshores; de l'altra, no en trobem l'ús institucional per part del Sant Ofici fins després d'iniciada la gran reforma renaixentista del complex palatí, que va alterar sensiblement la situació inicial. Segons que podrem comprovar al darrer capítol, l'ambiciosa operació va anar arrabassant a la Inquisició, malgrat les seves protestes davant de la monarquia, alguns dels espais que els seus diversos oficials havien ocupat fins llavors, amb la qual cosa se'n forçava la reubicació; alhora, la transformació del Tinell en la *sala del negoci* o *dels escrivans* va permetre acabar dotant les plantes altes del *palau petit* amb un nou circuit d'accés públic solemne que mai no havien tingut. Aquest accés de nova creació que estudiarem de seguida, construït després de la citada reforma, va transformar la coneguda com a *sala de l'audiència* i la seva avantsala en el que es va denominar als segles següents el *tribunal major*, per haver esdevingut l'àrea de autorepresentació pública de la institució. Tot i això, la documentació generada pel visitador Gaspar de Cervantes l'any 1560 no dona lloc a dubte: aleshores l'espai d'actuacions processals ja feia temps que havia quedat ubicat a la penúltima planta de l'avantcambra. Ho

sabem perquè el visitador Cervantes en va deixar constància de la posició i dels inconvenients que se'n derivaven, per reblar la seva proposta de traslladar l'activitat processal a una altra posició del complex més compatible amb el secret de les actuacions inquisitorials. Descubrim així que coincidia amb l'espai que ara ocupa la Sala Martí l'Humà del MUHBA, tot i que amb el terra al nivell sensiblement més alt que encara es pot llegir sobre els seus murs medievals:

{4.6} (...) *Y aunque no se mudara la dicha audiencia por otra cosa, sinó porque tienen grandes ocasiones para se divertir los inquisidores sin salir d'ella porque tiene a una parte una plaza donde ay concurso de gentes (i.e. Plaça del Rei), y a otra una ventana a una calle con vista a la mar (i.e. Tapineria), y a otra otra ventana a una sala donde están todos los notarios de Barcelona (i.e. Tinell / Sala del Borboll) haziendo sus despachos. Y concurre allí mucha gente, y de todo esto que hay sin salir de la audiencia, es harta ocasión para dexar los negocios (...).*²⁵

De fet, Cervantes també hi explica amb gran detall la distribució i les característiques de la *sala de l'audiència* i la seva avantsala:

{4.7} *Luego adelante está otra pieza pequeña, qu'és entrada de la audiencia que agora es. Y luego adelante está la audiencia, que es una cassi quadra de 36 pies (i.e. 10 metres) de largo y de ancho 34 (i.e. 9,5 metres), y es una de las buenas piezas que he visto en mi vida. Ay en ella chiminea, y dentro d'ella está otra pieza que sirve agora de secreto de processos, muy buena, que tiene de largo 21 pies (i.e. 5,8 metres) y de ancho 20 (i.e. 5,6 metres), y una escalera a donde se puede hazer una pieza para dormir pajes. Fuera de la dicha audiencia ay un corredor de sol, y de allí passo para yr a la Sseu (sic) a oír los officios divinos a la Capilla Real, y también el aposento de arriva tiene escalera para este paso sin que entre en las piezas del otro inquisidor.*²⁶

Al darrer capítol tornarem amb molta més calma sobre la preciosa descripció del Palau de la Inquisició que va fer Gaspar de Cervantes. De moment, ens bastarà aquesta confirmació de la ubicació, distribució i noblesa de l'apartament de la penúltima planta del *palau petit*, el qual ja acollia aleshores l'àrea de l'activitat processal sobre crims de fe i el seu *arxiu secret* de processos i sentències. Per aquesta raó, l'apartament on vivia l'inquisidor primer o més antic del tribunal havia quedat situat just damunt, a la darrera planta del *palau petit*, sota les golfes ja comentades. D'aquesta manera, a més de tenir comunicació ràpida i directa amb el tribunal a qualsevol hora, l'inquisidor es podia beneficiar de la sortida a peu pla al cobejat *terrat major*. Aquest ús del terrat havia generat fortes tensions amb els diputats del General des de la mateixa conclusió de les obres de la nova torrassa-mirador del Palau del

Lloctinent, més coneguda per la inapropiada denominació de Torre del Rei Martí. La torrassa també tenia inicialment una porta que donava accés al *terrat major*, de manera que el personal del Sant Ofici podia travessar-la i entrar lliurement a la resta d'espais del bloc renaixentista que havia estat construït a expenses de la Diputació del General, fet que irritava els diputats. El 8 de març de 1560 ja havia esclatat l'enfrontament directe, i el procurador general de Catalunya havia hagut de prendre declaració als testimonis arran de la denúncia presentada pels diputats:

{4.8} Petrus Albi, faber ferrarius sive *manyà*, civis Barchinone, testis citatus (...).

(...) *Et dixit que los senyors deputats li manaren ha ell, testes, tanquar les portes de la torra que hix al tarrat sobre la sala dels notaris, per lo quall tarrat se passe al palau hont stan los reverendíssims senyors inquisidors, com la persona que té càrrech de la guarda y conservació de dita casa ho palau. Y assò li manaren per lo que havien entès ses senyories que alguns criats ho altres persones dels senyors inquisidors entraven per dita porta del terrat en dit mirador y enbrutaven y ensutsiaven les parets de almàngana, carbó y altres brutícies, fent allí ses feynes també allí. Y axí dit testes deposant, per hobeir als manaments de dits senyors deputats, tanchà la dita porta que ix al terrat y l'altra porta de la primera scala. He s'és seguit que habir dematí lo senyor inquisidor qui hara és vingut, lo quall, segons ha entès, se diu Maxia, li digué a ell, testes, que li hobrís aquella porta del tarrat, y ell, testes deposant, li dix que los senyors deputats li manaren que la tancàs y que ell, testes, no la podie obrir sense licència de ses senyories, y axí li feren moltes manasses de posar-lo en la presó si no hobrie dita porta. (...) y en aquest instant entrà lo senyor bisbe de Elna, també inquisidor, y dix: «¿Hahún stáys en la cuestión?» (...). Dix l'altre inquisidor: «Hahora he mandado que rompan las puertas y quitan (sic) los golfos y que le llevan la puerta aquí baxo» (...). Y après li feu altres moltes interrogacions, demanant-li a ell testes la porta del tarrat si s'era feta per entrar al terrat y altres interrogacions que a ell testes no li recorden. A l(e)s qualls ell li respongué que la porta se hera feta per exir de la casa nova al tarrat, y ell li replicà que també podie entrar del tarrat al mirador. Digué ell, testes, que hera ver, que tots los qui tenian clau de aquella porta tenien libertat de entrar-hi. Y après, quant fonch fet l'acte de la desgraduació del frare, passegant-se ell testes per [lo] passatge que té lo dit senyor inquisidor sobre la scala, sentí ell, testes (...).*²⁷

El conflicte institucional es va prolongar fins a la visita del mateix rei Felip el Prudent a la ciutat de Barcelona. Després d'haver inspeccionat l'edifici, el monarca va acabar dictant la següent sentència arbitral, comunicada al virrei, ja de València estant, el 23 d'abril de 1564:

{4.9} *Illustre príncipe, primo, nuestro lugarteniente y capitán general: Haviendo conyderado muy bien lo que ha passado entre los deputados e inquisidores d'esse Principado sobre las puertas y ventanas y passadizos que hay acá en el palacio viejo como en el nuevo d'essa ciudad, e hido yo mismo en persona a verlo, como sabéys, me ha aparecido dar en ello la orden que veréys por un memorial que hirá dentro d'esta, senyalado de mano de Gonsalvo Pérez, mi secretario d'Estado (...).*

(Memorial) *Vistas las differentias que havie entre los inquisidores y diputados de Cathalunya sobre los aposentos del palatio del rey de Barcelona, el viejo y el nuevo, se ha de hazer lo que se sigue para quitar las differentias de manera que no tengan d'equí adelante sobre que tenerlas, lo qual se ha de guardar assí stando en el palatio nuevo el lugarteniente de su magestad com los deputados.*

El terrado grande que stá sobre la sala ha de quedar al palatio viejo, y el mirador nuevo al palatio nuevo, y hase de serrar de piedra la puerta que stá en medio, de manera que los unos ni los otros no puedan entrar por ellas.

Y las ventanas que stán en el mirador nuevo a la parte de la scalera que caben sobre el terrado se han de serrar de piedra todas enteras, pues por las otras queda arta claridad a la scalera, y éstas conviene que stén cerradas, porque por allí no se pueda ver ni etxar nada en el terrado grande que tenen los inquisidores.

Un aposento que tienen los inquisidores en este terrado a la parte del palatio, aunque es de lo viejo y tiene la puerta a la mandretxa de la del mirador, que se ha de serrar com stá ditxo, quedarà a los inquisidores com agora lo tienen.

Un<a> caleyón por donde van a la tribuna que cabe sobre el ditxo se cerrerá, dexando a los inquisidores todo lo que queda en él abierto y mira sobre la plassa donde estuvo el castillo, pues por allí tienen los inquisidores por donde hir a la tribuna de la parrochia, donde puedan oír missa; y con esto no ha menester la de la Seo, y acá se puede serrar el caleyón. Y lo que stá sobre la scalera del palatio nuevo puede quedar para que el lugarteniente, quando passará allí puede hir por allí a la tribuna de la Seo, el qual solo passando allí o no passando ha de tener la lave d'ella, porque no se sirva d'ella otra persona sinó ell.

Las ventanas del aposento donde se junten los de la rota que caben sobre el palatio del palatio viejo, por donde le mandan los inquisidores, se han de serrar de piedra la mitat d'ellas a la parte de abaxo, de manera que no se puedan abrir ni assomarse por ellas en ninguna manera al patio del palacio viejo.

Todas estas cerraduras ordenará luego el lugarteniente a los deputados que hagan, teniéndolo entendido los inquisidores.

*Si sobre sto oviere alguna differentia, avisarán luego a su magestat d'ella para que la declare sin que allá la tengan sobre ninguna cosa (...).*²⁸

El tancament complet de les comunicacions originals que implicava la sentència reial clarificava definitivament els límits de l'àrea del Palau Major ocupada pel Sant Ofici, raó per la qual ja havia estat batejada com el Palau de la Inquisició, plantes altes del *palau petit* incloses. Per la seva banda, i com veurem amb detall al darrer capítol, la nova denominació de Palau del Rei es va anar estenent a tot el sector que no ocupava el Palau de la Inquisició i que, per això mateix, havia estat reformat a càrrec de la Diputació del General i marcat amb l'escut de la creu de Sant Jordi sobre totes les llindes i cantonades: l'Hortet del Rei, les sales de l'Audiència, la *sala del negoci* i el Palau del Lloc-tinent. Nogensmenys, la sentència no va canviar la situació jurídica d'una adjudicació en precari al Sant Ofici que no atorgava a la institució cap dret de propietat sobre els espais que ocupava, com es va posar en relleu al segle XIX en l'esmentat plet per la propietat del complex. Aquesta realitat se sumava als greus problemes econòmics d'un tribunal de Barcelona estructuralment infradotat de les fonts d'ingressos necessàries per al seu funcionament.²⁹ No resulta gens estrany, doncs, que el Sant Ofici esdevingués una institució extremadament conservadora a l'hora de fer-hi obres, realitat que va facilitar la pervivència de quasi totes les principals estructures medievals del sector fins al mateix enderrocamment final, com a continuació anirem comprovant.

El tribunal major: l'estructura i els accessos

En efecte, la documentació generada per les noves visites al tribunal de Barcelona decretades per la Suprema en 1567 i 1575 ratifiquen que la proposta de canvi d'ubicació de l'àrea d'actuació processal secreta suggerida pel visitador Cervantes anys abans no havia estat executada. En conseqüència, l'audiència es continuava desenvolupant a la tercera planta, mentre que la darrera, a nivell del *terrat major*, seguia fent les funcions d'àrea residencial dels inquisidors. Els inconvenients ja detectats pels visitadors precedents tornaven així a ser destacats en les respostes dels oficials a l'interrogatori de la visita de 1575. La més clara i completa és, probablement, la que va fer el fiscal Pedro Villa:

{4.10} *Yten dixo que en esta inquisición los aposentos de los inquisidores, principalmente el del más moderno, son muy estrechos e yncomodísimos, y ynfinitas escaleras. Y principalmente, la sala de la audiència y secreto, están arimadas a ella casas de guadamecileros y çapateros, que están de contino golpeando, que impiden el entenderse. Y las canpanas de la yglesia mayor y capilla del rey, que de contino tanen las unas o las otras, que así mismo es de grande ynpedimento. Y así mismo, con el humo de los guadamecileros, quando dan el color de oro, huele mal toda la casa, y da dolor de cabeça, y viven los inquisidores con axaqueguas. Así mismo, está cercada esta casa de la Sala Real y Audiència, que las ventanas salen sobre el patio d'esta Inquisición. Y que a todo esto se*

*conviene remediar para que haya secreto y buena expedición de negocios y sana vivienda.*³⁰

Però ho van ratificar amb paraules força semblants altres oficials, com el mateix notari del *secret*, Agustín Malo:

{4.11} *Ýten dixo que a la parte de la sala de la audiència, arimados a las paredes d'ella y enfrente, hay guadameçileros que con el exercicio de sus officios hazen tanto ruido que ynpiden las audiencias, demás del mal olor que dan con el humo con que doran y ruido grande de campanas de la yglesia mayor y de la Capilla Real d'este palacio. Y por estas causas se fue el duque de Francavilla de la casa de la Deputación que está junta con ésta (i.e. Palau del Lloctinent) y lo han continuado los demás visoreyes, que no han buuelto a ella. Y así convendría poner remedio. Y que no le ocurre otra cosa que dezir acerca d'esta pregunta, mas de que no hay cárcel perpetua, y se huyen los penitentes y padeçen y no se sabe si cumplen las penitencias, que convendría que la hoviese.*³¹

Totes aquestes reivindicacions relatives a la conveniència de traslladar la *sala de l'audiència* tornaren a caure, però, en el buit més absolut, de manera que a les acaballes del segle següent l'audiència continuava celebrant-se al mateix lloc que al precedent. Tanmateix, llavors ja s'havia construït el citat nou accés públic a la penúltima planta del *palau petit* des de la Sala Reial o *sala del negoci* (Tinell): l'*escala gran*. Aquesta operació i els canvis en els accessos a l'Arxiu Reial que tindrem ocasió de comentar, ajuden a entendre la posterior obertura per la Diputació (avançat el segle XVII) del portalet de gran noblesa material i culminat per un escut del General d'estil barroc que va permetre l'entrada directa a la Sala Reial des de la grada de la porta principal del Palau Major a la Plaça del Rei, segons que ho palesen les fotografies antigues. Els restauradors contemporanis la van recol·locar i reconvertir en finestra que encara s'hi preserva, cosa que ha provocat una nova confusió. En tot cas, l'accés per la Sala Reial mitjançant la nova *escala gran* ja es descriu en les explicacions dels diversos missatgers enviats pels consellers de Barcelona

FIGURA 4.10 Portal barroc obert per la Diputació del General a la façana principal, reconvertit en finestra per la restauració contemporània. MUHBA. FOTOGRAFIA (2): F. Estorch

en legació oficial davant del Tribunal del Sant Ofici a la darrera dècada del segle XVII. La del 24 de febrer del 1691 explica l'arribada, estada i retorn de la legació en els següents termes:

{4.12} (...) *Y en respecte del sobredit se ha tingut la primera conferència en lo palacio de la Santa Inquisició (per haver-la demanada la Ciutat) y així presa hora, a las nou oras de la matinada partiren de casa la Ciutat (...), precehint un verguer per avisar y arribats al palacio de la Santa Inquisició trobaren a la escala, iunt a la porta qui vol entrar al sant tribunal, un oficial quels rebé y acompanyà puiant fins al quarto del senyor inquisidor maior, haont isqueren a la primera sala y prop del cap de la escala lo senyor don Joan de Castilla y lo doctor micer Domingo Aguirre y ab las acostumadas cortesias los reberen y pasaren a altre sala mes endintre, entrant primer dits senyors de Alegre y Monsalvo y allí trobaren aparellada una taula ab son tapete de domàs y en ella paper escriptori y campaneta de plata y dos cadiras a cada part de dita taula, unas enfront de la porta, ahont se assentaren los senyors anomenats per la Ciutat y altres dos cadiras de espallas a la porta, ahont se assentaren los anomenats per lo Sant Tribunal (...). Y se conclugué esta primera conferència restant en que cada hu participaria a sos principals lo que se havia proposat y que en la conferència immediadament seguent se conferirian las resolucions que havian pres sobre lo que se havia proposat. Y se disgregaren acompanyant dits senyors anomenats per lo sant tribunal als senyors anomenats per la Ciutat baxant las escalas de dit palacio fins al replà de la porta de la sala real y en vista de la escala del pati, despedint-se amb molts cortesias y fins a dita escala del pati los acompanyà un oficial del Sant Ofici.*³²

Confirmem així que l'accés públic al *tribunal major* ja no es feia per aquella escala del *palau petit* marcada amb la lletra *p* al plànol de 1832, sinó que, en entrar per la porta de la Inquisició de l'actual carrer dels Comtes, es travessava l'antic verger del palau i es pujava a la galeria de llevant per una escala estreta, la mateixa que encara trobem representada, per fortuna, al citat plànol de 1832. Des d'ella es passava a la Sala Reial o *sala del negoci* (el Tinell medieval) per la porta del verger que encara perviu, i s'iniciava l'ascens al «*quarto del inquisidor*» per la coneguda com a *escala gran*. Llavors s'arribava a l'avantsala que precedia la *sala de l'audiència*.

La següent legació va tenir lloc el darrer dia de l'any 1695. La narració confirma tant la distribució del tribunal en sala i avantsala com l'existència de l'*escala gran*. El més interessant, però, és que posa en relleu que el *tribunal major* mantenia vigent un tercer accés a través de la capella de Santa Àgata:

{4.13} (...) *E lo mateix dia tocada la una del mitg dia, de orde dels excelentíssims senyors consellers (...) se ordenà a Ramon Saperà, llibrater, qui serveix*

de verguer de la present casa anàs en lo palàtio dels reverents pares inquisidors per demanar-los ora, per portar-los una embaxada de part de esta Ciutat. Y retornat dit Ramon Saperà de reportar dit recado, fèu relatió als excelentíssims senyors consellers y junta cóm, en executió de l'orde li era estat donat se és conferit en la casa y palàtio dels senyors inquisidors, y havent topat la porta principal tancada, ha picat en una finestra és al costat de dit portal, a la qual és exit un home que, havent-li referit dit Saperà anava de part de l'excelentíssim Consistori a demanar ora dels senyors inquisidors per una embaxada, ha respost que tenia orde dels senyors inquisidors de no obrir la porta però que els partissiparia lo recado y que al mateix temps se'n pujàs dit Saperà al cor de la capella de Sancta Agata, que ell obriria la porta que té lo palatio en dit cor y al cap de poch rato que dit Saperà és estat en dit cor, li han obert dita porta y Esteva Grosset, verguer del Sanct Tribunal és axit y ha dit al dit Saperà entràs y entrat ha trobat en una pessa més endins a un dels senyors inquisidors (...) y entrats en ella lo ha fet sentar en una cadira de brassos, donant-li la porta y assentat lo senyor inquisidor en altre semblant, ell, dit Saperà li ha donat recado, demanant hora de part de l'excelentíssim Consistori de esta Ciutat per donar-li una embaxada per medi de sos senyors cavallers. Al que ha respost dit senyor inquisidor, de que si era cas que per sa embaxada anassen los senyors consellers manaria obrir la porta prinsipal per a rèbrer-la, però que essent per medi de senyors cavallers, estimaria muntessen per lo mateix puesto és entrat dit Saperà per evitar lo que podria succehir (...).

En est mateix dia, tocadas las tres de la tarda, és arribat en la present casa Joan Minguella, candaler de sera, oficial de la casa del Sanct Tribunal de la Inquisició y arribat en ella a dit (...) que, axís com est mitgdia se havia quedat que en la embaxada que per part de esta Ciutat se havia de reportar al Sanct Tribunal, los senyors embaxadors entrassen per la iglésia de Sancta Agata, que ara li havian manat dar avís per a que dits senyors embaxadors entrassen per lo portal major del palàtio de la Sancta Inquisició, que ell, dit Minguella, quedaria a la mira esperant quant los senyors embaxadors partirian per anar a la embaxada per a que tinguessen la porta oberta quan dits senyors arribarian (...).

En est mateix dia, tocadas las quatre de la tarda, partiren de la present casa lo noble don Felip Ignasi de Alegre y doctor Onofre Monsalvo (sic), los quals, per part de la present Ciutat anaren a reportar embaxada als molt il·lustres inquisidors (...).

E retornats dits senyors embaxadors, feren relatió als excelentíssims senyors consellers y junta de que, en executió de la deliberatió presa per los excelentíssims senyors consellers y junta, havian anat en la casa de la Sancta Inquisició y entrats en ella per lo portal major de dit palàcio, al peu de la escala de dita casa foren rebuts per alguns senyors oficials de dit Sanct Tribunal

*y acompañant-los per la escala al cap de ella, los reberen los molt il-lustres señors inquisidores y entrant-se'n junts al quarto del señor inquisidor y assentats en una sala de ell, donant-los sempre porta y silla, igual los entregaren y donaren sa embaxada (...).*³³

El primer missatger havia seguit, doncs, un circuit molt més antic i ja descrit al capítol precedent, el de la capella de Santa Àgata: a través d'una de les escales laterals havia pujat a la tribuna (llavors ja denominada cor) i des d'ella, per l'escaleta original de comunicació amb l'antiga cambra reial, havia arribat a la recambra i cambra de l'antic *apartament reial*, reconvertits en l'avantsala i la sala del *tribunal major* de la Inquisició al segle XVI. No és casualitat, per tant, que nou mesos després, en morir l'inquisidor Sarabia, el seu cos pogués ser baixat directament a la Capella Reial pel mateix circuit que havien usat els monarques per descendir fins al creuer, segons que explica una certificació del 9 d'octubre d'aquell any de 1696 recollida pel pare Ribera en el seu tractat sobre la capella:

{4.14} (...) *aviendo muerto tambien en este Real Palacio de la Inquisicion el Señor Inquisidor Sarabia, se baxó su cuerpo à dicha Real Capilla de Santa Agueda por la escalera del quarto del Señor Inquisidor mas antiguo, y despues se le hizo una gran Funeraria, sin que huviesse assistido Parroquia alguna à estas funciones (...).*³⁴

Una darrera visita, efectuada el 9 de setembre de 1700, torna a reflectir el circuit públic que des de la porta principal, presidida per l'escut de pedra de la institució que ha perviscut lleugerament traslladat, travessava el verger o pati per accedir a la galeria de llevant per una primera escala, i penetrava en la *sala gran* pel seu portal del verger, per arribar al tribunal per la gran escala ubicada al seu angle nord, entre la porta de l'Arxiu Reial i la citada porta de la *sala del negoci* a la galeria del verger:

{4.15} *En aquest dia, de orde dels excel·lentíssims señors concellers, lo senyor Baltasar de Riba, donsell, y lo senyor Francisco Monfar, ciutadà, ab cotxes, anaren ab embaixada al reverent Pare inquisidor, dient que la Ciutat en demostració del contento havia tingut de ésser-se res(ti)tuït lo sant Tribunal en la present Ciutat, los donava la benvinguda, offerint-se de part de la Ciutat per quant fos de son major servey. Los quals foren rebuts en la porta principal del carrer per quatre capellans, a mig pati per lo doctor Doltra y un altre familiar, a mitja escala per lo secretari don Juan de Castilla y lo alguatsil major de dit sant Tribunal, a la porta del cap de la escala gran, que és la segona que-s troba, lo reverent Pare inquisidor. Y ab dit acompañament pujaren fins al quarto de dit reverent Pare inquisidor y los donà assiento, sillas y puerta (...). Y se despediren y foren acompañats per dit reverent Pare inquisidor fins al replà de la*

*escala, ahont és la porta de l'arxiu real y comensa la escala baixa al pati. Y lo demás acompañament los acompañà fins foren estats encotxats.*³⁵

Sis anys més tard, el circuit oficial continuava sent el mateix, raó per la qual les Corts austriacistes de 1706 podien ordenar

{4.16} *fer ampliar lo dit Real Arxiu, y construhir, à gastos de dit General, dos aposentos contiguos als de dit Real Arxiu, y lo vn sobre lo altre, en lo puesto ahont vuy es la escala gran, que puja als quartos de dit Palau Real antich; Y que las obras, ò bovedas fahedoras en lo quarto destinát per lo dit Real Arxiu, degan ferse à prova de bomba, à fi, que en cas se experimentassen altre vegada, pogan resguardarse allí los papers de dit Real Arxiu, mudant dita escala en altre lloc commodo, que es al entrar en dit aposento, ahont se troba vuy aquella, segons la traça, ò dissenyo, que de orde de dits tres Estaments se ha formát, ò altre que aparega mes proporcionada, donant entrada á dit Real Arxiu per la porta ques troba à la Sala Real dels plets, que acostuma estar tancada, apartantne los Taulells, y Armaris que si troban arrimats, y dexantla franca per entrar, y exir del dit Real Arxiu, y fent en dits aposentos los Parastatges, axis com son en los altres de dit Real Arxiu, donant dita obra, tant de Mestre de Casas, com de Fuster, à preu fet, al qui per menos preu oferirá ferla (...).*³⁶

Es proposava, doncs, reaprofitar l'espai ocupat per l'*escala gran* per ampliar l'Arxiu Reial amb dues sales noves superposades construïdes en aquell angle septentrional de la mateixa Sala Reial o *sala dels escrivans*. En trobar-se ja aparedada la porta principal que havia donat accés a la *sala petita* des de la Plaça del Rei, calia també deixar expedida la porta interior que havia comunicat històricament la *sala gran* o *dels escrivans* amb la *sala petita*. Tanmateix, l'inici de les obres projectades l'any 1706 es va dilatar molt en el temps. Fins a l'1 de desembre de 1712, la Diputació no va publicar la crida perquè poguessin presentar-se els mestres d'obres que tinguessin interès a concursar per a l'obra de la nova escala. A la crida comprovem que, per raons de cost econòmic, s'havia acabat renunciant a la idea inicial de canviar de lloc l'*escala gran*, i hom es conformava a reformar-la per donar-li accés directe des de l'antic verger.

{4.17} *Tothom que v(u)lle entèndrer en fer la obra tocant al offici de mestre de cases la qual desitjan fer los excel·lentíssims y fidelíssims señors deputats y oïdors de comptes del General del present Principat de Cathalunya y perçones elegidas per la Cort general, la qual obra concisteix en espatllar y tornar a redificar las escalas que múntran des del pis del pati gran fins dalt a la Sala del Tribunal dels il-lustres señors inquisidores, la qual obra se ha de fer en los Palaus Reals y habitació de dits il-lustres señors inquisidores, la qual se donerá a preu fet y se lliurerà al qui per menos preu la enpendrà fer, ab los pactes y forma següent:*

Primerament, sàpia lo mestre empenrà fer dita obra que ha de fer una escala de pedra picada conforme està delineat en la planta que per dit effecte se ha feta, la qual se entregarà al mestre que empenrà fer dit(a) obra; y dita escala se té de fer ab dos rams y ab sos replans, conforme està delineat en la planta. Y se té de fer dita escala al patiet o celobert és dalt al primer sostre de dits Palaus Reals, immediat y ans de entrar a la sala gran, dins la qual se tròban de present fabricadas las escalas vellas, la qual és contigua al Arxiu Real. Y la escala se ha de fer nova à de ser de deu palms de ample, y quiscun grahó à de tenir de marxa o esesa un palm y tres quarts, y tres quarts y mitg escasos de alsada, la qual se ha de fer de pedra picada, tant las voltas com los grahons; y dits grahons han de ésser de una pedra entera quiscun y picada de erva viva, y en la testa de dits grahons se ha de fer un escorsinat ab una motxeta copada y filet. Y las voltas que se han de fer per sustentar dits grahons an de ésser de pedra picada y tallentada, y dita volta se ha de fer que pòrtia un poch de còncavo per sota, perquè al rechó haont se ajunteran los dos rams de dita escala, la sobredita volta mescle una ab altre, com si fos una volta bufada; y las pedras de dita volta han de tenir de tardoza un palm y un quart y un palm y mitg de bocha, y de tres a dos palms y mitg de llarch, y los replans de dita escala han de ésser fets ab paviments de pedra picada, y així mateix ha de ser fet tot de pedra picada lo que exteriorment se veurà de dita escala, axí en lo repeu que se ha de fer per sustentar aquella com en tot lo demés de las parts exteriors de la predita escala.

Ítem, sàpia lo mestre empenrà fer dita obra que per sustentar dita escala ha de fer un repeu de paret a tota la emplària de dita escala y a la llergària de dotze palms, fet de bona pedra y bon morter blanch, assentant per la part exterior de dit repeu uns carreus de pedra picada tellantada y, així mateix, ha de fer de pedra picada lo que falterà des de la volta de la escala als grahons, fent que dita volta sia ben paredada y estrevada per tots los replans de bona pedra y morter blanch.

Ítem, sàpia dit mestre que dels dos rams de la escala vella se ha de desfer y espatllar lo un, y lo altre ha de servir per poder pujar dalt al Tribunal y quartos dels señors inquisidors, hunint la escala que se farà nova ab la escala vella, igualant y allergant lo replà de dita escala vella fins a la paret. Y dit replà à de ésser fet de pedra picada de paviments, y en lo últim ram de la escala se troba vuy feta dins la sala gran, en la qual se ha de fer una paret de rejola de pla nova feta ab bon morter blanch per clòurer y dividir la sala de la escala, principiant dita paret sobre la volta y grahons de aquella y ha de muntar a clòurer dalt al sostre, y dita paret se ha de arrebossar y emblanchar ab morter blanch y allissat de paleta.

Ítem, sàpia dit mestre que ha de fer un arch de pedra picada, lo qual se ha de fer en lo replà del últim ram de dita escala, per sustentar la paret és mitjera

ab la sala y lo celobert; y dit arch se ha de fer a cap y alt que apòrtia lo mateix pendent de la escala, y dit arch ha de ésser fet a punt rodó y se ha de fer en cada costat una pilastre ab lligadors de pedra picada y que tingan tota la gruixa de la paret y dos palms de alsada quiscun lligador, assentant aquells una filada per altre de cap y través, ço és, a la huna filada dos y a la altre filada un; y dita pilastre ha de tenir deu palms de alsada, assentant sobre una faixa que vòlia mitg quart en fora, que serà a modo de capitell, ahont se assenterà lo resabent de dit arch; y totas las pedras de dit arch an de tenir de tardoza un palm y mitg y an de ésser totas de una pessa quiscuna y de llargària an de tenir tota la gruixa de la paret.

Ítem, sàpia dit mestre que ha de assentar la barana de la escala, tant sia de fusta com sia de ferro, conforme se li entregarà, y que los portals estant delineats en la present planta de dita trassa los quals se demòstran de sombra, dits portals se han de paredar a tota la gruixa de la paret, de bona pedra y ab morter blanch, y los restants se han de fer nous (al marge: al puesto se li aseñalarà), fets de pedra picada en esta forma, ço és, ab claus y cantons; y dits cantons han de tenir tres palms de parament y dos palms de alsada y la llinda ha de ésser una pedra tota de una pessa entera, la qual ha de tenir tres palms de parament y ha de carregar un palm en cada costat dels branchals del portal. Y tota la sobredita pedra que servirà per los portals se faran nous à de ésser picada ab una goleta per la duella, que estiga ben fet y picat y perfetament treballat, com especta a un bon official.

Ítem, sàpia lo mestre que empenrà fer dita obra que ha de desfer las voltas, grahons y repeus de las escalas vellas, lo que serà manester espatllar en dita escala, y la pedra prosehira de la rhuna à de quedar en benefici del General (...). Advertint que dit mestre ha de refer tot lo que quedarà imperfet a la sala gran, tant en las parets com en los enrejolats, per causa del que ocúpan vuy en dia los repeus y voltes de la escala vella que se à de espatllar.

(...) Ítem, sàpia lo mestra qui empenrà fer dita obra que té de deixar aquella feta y perfetament acabada conforme y ab los pactes sobre expressats en lo espay y termini de tres mesos contadors del die se li lliurera dita obra en avant (...).⁵⁷

Hi veiem confirmar així que l'escala gran que donava accés públic al tribunal major havia estat aixecada en l'angle septentrional de la Sala Reial, dita també del negoci o dels escrivans, i que no tenia res a veure amb l'escala de cargol del palau petit, tot i que només les separava un mur. No la trobem representada al plànol de 1832 {fig. 4.6} perquè per aquella data les monges ja l'havien substituïda en construir l'església de Santa Clara dins del Tinell per una altra escala de forma similar, però bastant més estreta, que pujava a la primera planta de la sagristia de l'església, segons encara va poder representar Garriga i Roca en

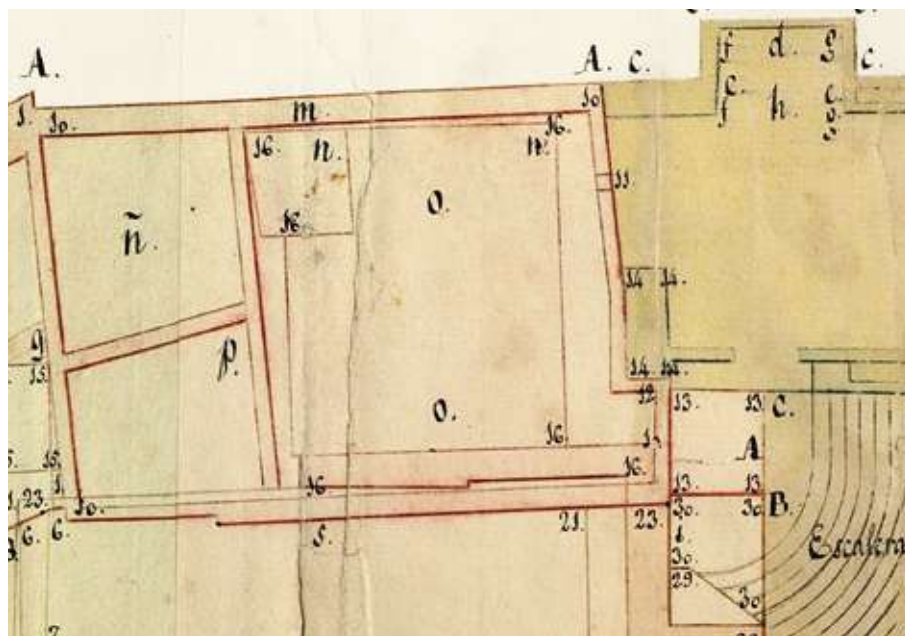
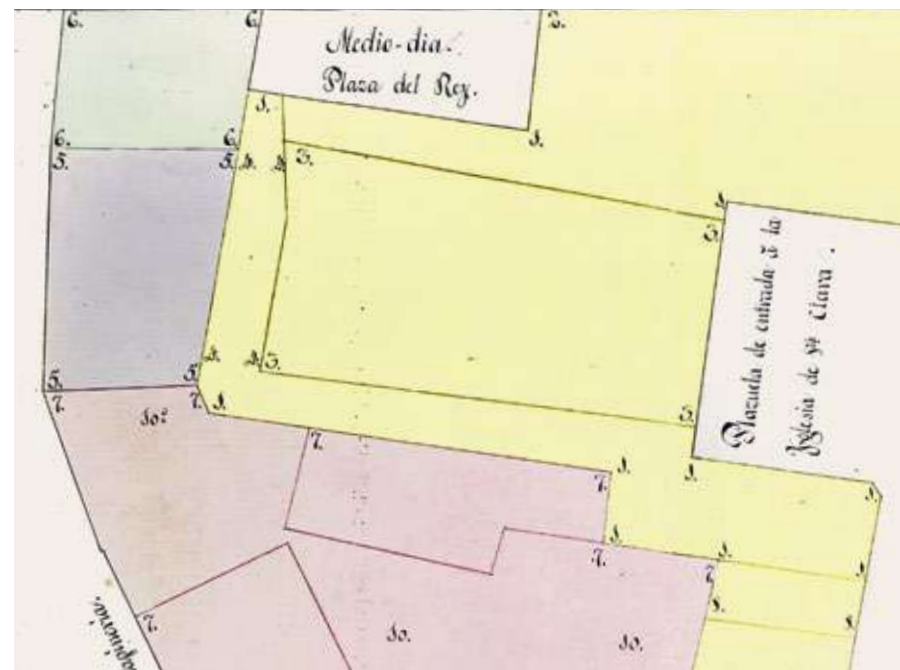
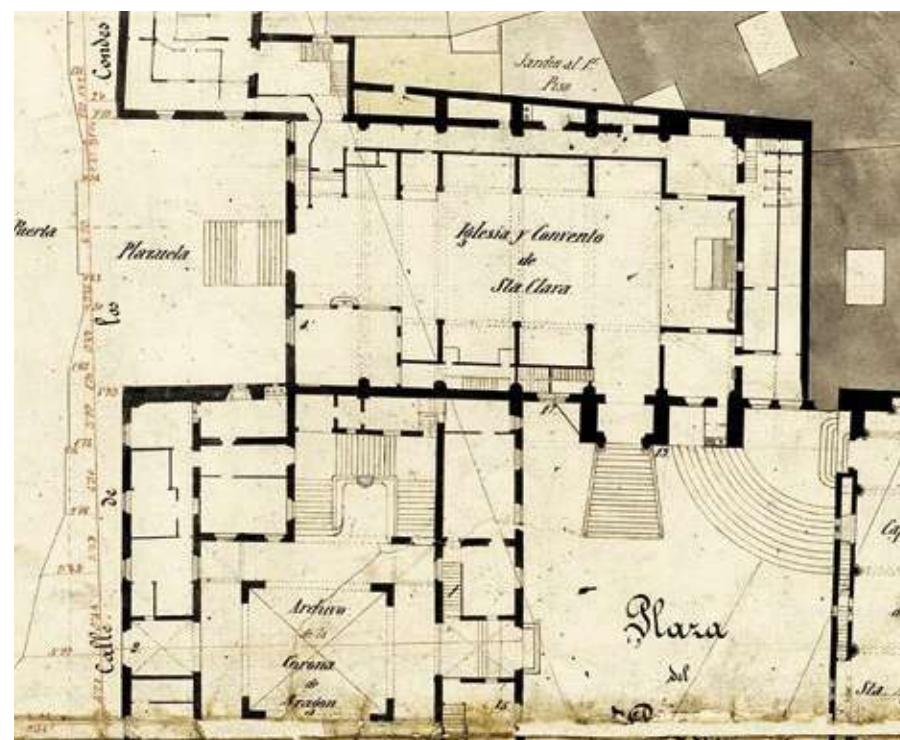

FIGURA 4.11 Detall del sector del *palau petit* als dos plànols del 1832 i al *quarteró* 45 de Garriga i Roca, ja reproduïts sencers. MCD-ACA i AHCB

el seu *quarteró* número 45. Tot i que ja aparedat, sí que hi romania encara en 1832 el portal que s'havia obert en el mur occidental del *palau petit* perquè l'*escala gran* pogués donar accés directe a l'avantsala del tribunal sense passar per la caixa de la vella escala gòtica de cargol. Atès que es trobava presidit pel corresponent escut de pedra amb les armes de la institució, els arquitectes del plànol en van reflectir la posició amb la lletra *s* {4.1}.

La descripció transcrita palesa, a més, que l'*escala gran* havia estat conformada originalment per dos rams comunicats per un replà intermedi: un primer o inferior, més curt i paral·lel al mur del verger; i un segon o superior, més llarg i adossat al tancament original de la caixa estructural, que portava fins al citat portal marcat amb la lletra *s*, el qual permetia penetrar en l'avantsala del Tribunal. La reforma proposada l'any 1712 consistia, doncs, a desfer només el primer ram, fins al nivell del replà intermedi, i aprofitar-ne la resta. Sabem que el ram que es manava desfer era el primer o inferior perquè s'hi especifica que, com a resultat de la destrucció, quedarien marques a l'enrajolat del terra, que caldria deixar perfectament arreglades. El desnivell que mancava fins al replà intermedi se salvaria llavors amb els rams exteriors que calia aixecar al «*celobert*» {4.17} o espai sense sostre que hi havia entre la porta que comunicava l'antic verger amb la Sala Reial (on treballaven

els escrivans) i les estances del sector que contenia l'*arxiu secret* i l'entrada a les presons per aquelles dates. En conseqüència, per unir els rams nous amb l'antic també calia bastir un arc de descàrrega i un portal amb llandes de pedra que permetés travessar el doble mur del verger sense afeblir-ne l'estructura. Finalment, el ram antic s'havia de tancar fins al sostre de la Sala Reial mitjançant una nova paret de rajola enguixada, de manera que l'accés al Tribunal quedés aïllat de les noves sales d'arxiu que s'hi bastirien adossades.

El 9 de maig de 1713, el mestre d'obres escollit, Josep Arnau Dias, va presentar les fermances corresponents, i l'endemà es va signar el contracte que comprometia l'obra descrita per un cost total de 398 lliures, pagadores en tres terminis. El primer es feia efectiu en aquell mateix moment, i donava inici als tres mesos de durada prevista.³⁸ No hi ha cap dubte, per tant, que es va començar la reforma de l'*escala gran*, però tampoc no n'hi ha cap sobre la seva abrupta interrupció. El 25 de juliol s'iniciava el setge final de Barcelona, amb els terribles bombardejos ja esmentats, raó per la qual ja no consta cap de les dues pagues addicionals establertes. L'*escala gran* va quedar així inutilitzada, i les noves sales d'arxiu que s'havien projectat junt amb ella mai no van arribar a ser construïdes.

Als anys següents, el Sant Ofici va pretendre recuperar el circuit cerimonial perdut, raó per la qual es va oposar inicialment a la construcció de l'església de Santa Clara dins del que havia estat fins llavors la *sala dels escrivans* o del Borboll. Així, veurem al darrer capítol que, entre els «*reparos*» posats al projecte l'any 1722 tant pel rector mercedari de la Capella Reial com pel Tribunal de la Inquisició, s'hi destacava que ambdues institucions sempre havien tingut el dret de travessar lliurement l'antic Tinell o Sala Reial, popularment coneguda llavors com la Sala del Borboll. La construcció de la nova església posaria fi a l'antiga tradició de pas, amb els perjudicis que se'n derivarien. El rector al·legava que no podria passar llavors per una via decent per administrar els sagraments als oficials i als presoners del Sant Ofici, com sempre havia fet, atès que no podia entrar per la porta de l'actual carrer dels Comtes sense envair la jurisdicció d'una altra parròquia. La Inquisició manifestava que, si es duia a terme la reforma pretesa per les monges, l'Arxiu Reial quedaria definitivament sense una porta independent i digna, perquè caldria aparedar la que hi havia entre la *sala petita* i la Sala del Borboll. Com a conseqüència, la Inquisició adquiriria per a sempre

{4.18} *la servidumbre de abrir y zerrar la puerta del patio de este Real Palacio a arbitrio del archivero y de los interesados en ir a él, teniendo al mismo tiempo la pre(venición) de que, para llegar a él, el de haver de passar por escalera muy estrecha por donde suben y baxan los moradores d'este Real Palacio, y quantos ministros que, habitando fuera, vienen todos los días al Tribunal,*

*y demás que se les ofrece venir a él, y los reos quando salen en auto; por cuya escalera, y sin haver otra, se llega al Real Archivo (...).*³⁹

Els inquisidors ens fan saber d'aquesta manera que la comunicació entre el nivell del verger i la primera planta de la galeria continuava fent-se exclusivament per aquella escaleta «*muy estrecha*» que ja hem vist descriure als ambaixadors municipals {4.15} i que encara trobem representada sobre el plànol de 1832, per la qual havien de baixar tant els oficials com els presoners. Confirmen igualment que aleshores ja només es podia entrar a l'Arxiu Reial, situat a les dues plantes inferiors del *palau petit*, des de la galeria del verger i, per tant, des de dins del Palau de la Inquisició, pel mateix accés que permetia pujar al «*quarto del inquisidor*» ubicat en les dues plantes superiors. Era així perquè l'exèrcit i la hisenda reials mantenien ocupats des de 1714 la Sala del Borboll i el Palau del Lloctinent:

{4.19} (...) *Quando la(s) reales armas en el año 1714 entraron a esta capital, extinguida la Deputación, quedó este nuevo quarto vulgarmente dicho Palau del Rey aplicado a la Real Hazienda, con las demás rentas de la Deputación, (segueix cancel·lat: sin que su magestad haun ahora lo haya destinado para efecto alguno, pues, aunque lo habita oy don Fernando Zevallos, administrador de las Reales Rentas del Tavaco, no sabe la Real Audiencia con qué título; afegit al marge: que ha estado y está ocupado con el almagazén de los tabacos y habitación del administrador y interventor general de ellos).*

*La Sala Real, vulgarmente llamada del Borboll, era porsión del antiguo palacio, pero ésta, de tiempo antiguo, servía únicamente en tiempo de la antigua Audiencia para residencia de los escribanos que actuaban los procesos, por estar inmediata a las salas en donde aquella residía. Y habiendo sido su magestad servido con el Decreto de la Nueva Planta destinar la Casa de la Deputación para residencia de la Real Audiencia, los dichos escribanos residen también en la misma casa, y la dicha Sala del Borboll está (segueix cancel·lat: destinada para cosa alguna; afegit d'una altra mà: ocupada con almagazén de las camas (y) de munición para la guarnición de esta plaza) (...).*⁴⁰

A la fi, les tres institucions implicades van arribar a l'acord ja esmentat d'aixecar la sagristia de l'església de Santa Clara entre el mur de l'avantcambra i l'arcada contigua, amb l'estructura en dues plantes superposades que Garriga i Roca encara va ser a temps de representar en el citat *quarteró* 45. Hi veiem que la sagristia no arribava al mur de l'avantcambra al nivell de planta baixa, perquè s'hagué de deixar un corredor transversal pel qual el capellà mercedari pogués passar al verger. També, però, que les obres de la sagristia havien implicat la desaparició definitiva de l'*escala gran*. Es fa evident així que l'únic accés possible tant a l'Arxiu Reial com al *tribunal major* era des de feia temps

la vella escala de cargol del *palau petit*, la caixa de la qual comunicava directament amb la galeria mitjançant la minúscula extensió coberta marcada al plànol de 1832 amb el número 15.

Un informe de reconeixement de l'edifici pel restablert Tribunal de Barcelona, elaborat el 24 d'octubre de 1815, ens informa que l'aleshores vellíssim circuit vertical del cargol baixmedieval continuava dempeus. Ja es trobava, però, en estat de ruïna, com també ho estava l'escaleta que fins als darrers assalts liberals al palau havia permès pujar a la galeria de llevant, on hi havia els espais del citat *secret*:

{4.20} *Muy illustre señor: Haviendo examinado la escalera caracol que baja desde la antepieza d'este santo tribunal a la otra nombrada del secreto, los tabiques que forman la caja de dicha escalera, lo hemos hallado todo raxado por varias partes y en estado apurado, que si no fuese dos puntales y una solera que contienen el ángulo de dicha caja, se habría ya arruinado por su propio movimiento. En este concepto somos de parecer que debe dirruirse dicha escalera y tabiques y construirse de nuevo en la misma forma. También está muy arruinada la otra escalera, que se halla al extremo de la galería intermedia que existe en dicha pieza del secreto, cuyos fragmentos deben acabarse de derribar, y en su lugar continuar el techo que existe al extremo de la citada galería (...).*⁴¹

No sabem quina intensitat van arribar a assolir aquelles reparacions, si es que es van dur a terme. És ben clar, segons que ja hem pogut veure, que el parament mural per damunt de les voltes en tot aquest angle de la caixa estructural és, en efecte, de factura contemporània, com també ho són els arcs de maó aixecats per reforçar el lateral del verger de la volta posterior. La dita operació es pogué dur a terme més fàcilment, però, com a conseqüència de l'enderrocament del *palau petit* que no mentre aquell continuava dempeus. En tot cas, és ben segur que la vella escala gòtica de cargol no va ser enderrocada abans de la completa destrucció del *palau petit* en 1837, perquè, com hem vist, la seva caixa estructural i la posició del vell portal amb el lema esculpit que adornava el seu últim replà encara van poder ser reflectits per Tomàs Soler i Ferrer i Josep Mas i Vila en el citat plànol de 1832. De fet, ja ens ho havia confirmat dos anys abans el text explicatiu que acompanya el primer plànol, el de 1830, en reconèixer que llavors s'havia recuperat l'entrada per la porta principal del palau a la Plaça del Rei per pujar a la planta que ocupava l'Acadèmia de Medicina:

{4.21} *El color obscuro en los números 5 es, como se ha dicho, parte del archivo del Maestre Racional en el plan terreno, sobre el cual ocupaban los dos altos segundo y tercero el Cuerpo de Medicina, quien aún se sirve de dicho segundo en el día; y sobre ellos se conservan otros cuarto y quinto pisos, que ocupaban los*

señores inquisidores, cuyos cuatro altos y su cubierta sobre los mismos se hallan sin destino, con la estención en los dos últimos del espresado pasadiso de los números 4, detrás de los mismos.

*El encarnado en los números 7 es la parte que ocupaba el Tribunal de la Inquisición, con las divisiones que pueden describirse, a cuya disposición se comunicaba por el solo paso del plan terreno entre los números 8, como se conserva, por debajo del edificio de números 1, que disfruta el referido monasterio, debiendo espresar que el mencionado recinto ocupado por el tribunal en su época se halla arruinado por las últimas ocurrencias, a excepción de una parte que recae en el número 9, modernamente edificada y destinada para aquellos empleados, que se introducía por el solo paso números 8, y un patio grande en los números 10, que igualmente daba la entrada por dicho número 10º a la referida estancia de números 5, en los citados altos del Cuerpo de Medicina, quien la tiene por la Plaza del Rey en el día.*⁴²

Així, doncs, el «*cuarto del inquisidor más antiguo*» havia comptat històricament amb tres accessos públics. Un era l'oficial o noble, creat a mitjan segle XVI. També havia mantingut, però, uns altres dos circuits d'ascens incomparablement més antics. Hem vist que el de la Capella Reial ja estava acabat l'any 1311. També que aleshores era un circuit exclusiu dels monarques que no podia haver estat l'accés ordinari a les plantes superiors del *palau petit*, de manera que l'escala de cargol devia haver-se aixecat de manera gairebé simultània. Per qualsevol dels tres circuits s'arribava a l'avantsala que precedia la *sala de l'audiència*, perquè el *tribunal major* no era sinó l'*apartamento reial* de la baixa edat mitjana (conformat per la *cambrà reial* i la seva recambra) superficialment condicionat, com ara podem certificar.

El condicionament del tribunal pel Sant Ofici

Que l'estructura baixmedieval de la planta ocupada pel *tribunal major* i la seva avantsala s'hagués preservat essencialment intacta no significa, però, que no se n'hagués actualitzat considerablement l'aparença per adaptar-la a les noves funcions. Domingo de Aguirre en va deixar constància en el seu tractat amb aquestes paraules:

{4.22} *Los Quartos, Salas, y Aposentos de arriba estauan dispuestos, como se requeria para la habitacion de tan grandes Principes; que si bien se halla mudada casi toda la forma, para la commoda habitacion de los Señores Inquisidores; de suerte que se puede dar poca razon de la disposicion antigua; toda via aun se dexan percibir su Capacidad, y Magnificencia.*⁴³

Malgrat la literalitat de les paraules, la referència expressa a la seva «*Capacidad, y Magnificencia*» coincideixen amb la percepció manifestada pel

visitador Cervantes segle i mig abans, posant en relleu indirectament que l'ocupació per la Inquisició no hi havia multiplicat les subdivisions internes, i que els canvis, tot i ser nombrosos i aparents, no havien afectat les estructures mestres. Entre les modificacions modernitzadores cal situar la comentada finestra que des de mitjan segle XVI comunica l'estança del *tribunal mayor* amb la Capella Reial, a través de la qual els inquisidors podien sentir la missa sense haver de baixar a l'església. Ho confirma la resposta donada per la Reial Audiència el 19 de novembre de 1717 a una consulta remesa prèviament pel capità general borbònic. Hi demanava que els ministres l'informessin del seu parer sobre la petició que feia l'abadessa del convent de Santa Clara per instal·lar el seu convent al Palau Reial. Entre els nombrosos problemes que hi trobava l'Audiència, hi havia que

{4.23} *El real palacio de la Inquisición ha mantenido siempre una ventana con reja de yerro que mira a dicha iglesia, y abajo de dicha ventana, una tribuna, y*

*juntamente una escalera por donde se baja de dicho palacio a la referida capilla de Sancta Ágada, y juzga la Real Audiencia por grande inconveniente que todo esto no se mantubiese de la misma manera en que está, no sólo por ser prerrogativa del referido Real Palacio antiguo, sino también porque los inquisidores tienen la comodidad de poder oír missa dende el Real Palacio en que habitan, y se ministran los sacramentos a los enfermos de las cárceles de la Inquisición de dicha capilla (...).*⁴⁴

La finestra s'havia hagut d'obrir perquè inicialment els inquisidors potser tenien el dret de travessar la tribuna reial per baixar al presbiteri, però segur que no podien seure-hi. Aquest era un privilegi reservat al lloctinent general o virrei, en la seva qualitat d'*alter ego* del monarca al territori. Hem vist que fins ben avançat el segle XVI el virrei mantingué la possibilitat d'accedir a la tribuna de la capella a través del passatge volat de la façana. Va continuar sent així fins a la citada sentència arbitral de 1564 {4.9}. El mateix Domingo

FIGURA 4.12 La finestra de la sala de l'audiència del *tribunal mayor* (actual Sala de Martí l'Humà) vista des de la Capella Reial i des del solar del *palau petit*, encara aparedada. AFB i MUHBA

de Aguirre resumeix amb aquestes paraules el resultat de la partició que es va produir llavors:

{4.24} (...) como por un mismo Corredor se passasse desde la Capilla Real de Santa Agatha, á esta Tribuna de la Iglesia Cathedral; se diuidió, o medianó el passadizo; y se dexó aquella Capilla, para los Señores Inquisidores; y se habrió una puerta en este Palacio Real nueuo (i.e. Palau del Lloctinent), para salir á la restante porcion del passadizo, o Corredor, que llega hasta la dicha Tribuna; conforme yo lo hé reconocido muchas vezes (...).⁴⁵

La finestreta al mur de la capella no va ser, però, l'única obertura que van fer els nous ocupants en arribar a allò que havien estat les habitacions reials. La recambra o avantsala del tribunal havia esdevingut una estança fosca i mal ventilada des que l'elevació del *terrat major*, causada per la construcció de la *sala de parament* o Tinell als anys seixanta del segle XIV, li havia barrat la llum i la ventilació per aquell costat. Per empitjorar la situació, aleshores també li havia estat avantposada, com veurem, la barbacana-mirador damunt la porta principal, tancada després pels inquisidors a fi de transformar-la en una habitació addicional. Per aquesta raó, els inquisidors en volgueren millorar la salubritat aprofitant que la Diputació del General havia obert portes noves i claraboies o finestres en l'antic Tinell per transformar-lo en la Sala Reial, ja denominada *sala dels escrivans* o *del negoci* i, posteriorment, també del Borboll. Aconseguiren així obrir-hi la gran finestra de l'avantsala que ha perviscut a l'actual Sala Martí l'Humà del MUHBA, tot i que transformada en porta des dels anys vint del segle XVIII, per donar accés a l'espai guanyat tardanament pels inquisidors darrere de l'altar major de l'església de Santa Clara. A més de l'evidència física de la transformació en porta que presenta la seva part baixa, també tenim la constància documental que fins llavors havia estat una finestra. Així ho palesa una carta enviada pel secretari de l'arxiu secret, Manuel Vinyals, al secretari de la Suprema el 12 d'octubre de 1715. Hi denunciava el greu perill que representava tant per a l'Arxiu Reial com per al Tribunal de la Inquisició i el seu *arxiu secret* que el gran saló gòtic hagués esdevingut un magatzem militar ple de palla. Ens confirma, de passada, que l'Arxiu Reial encara mantenia les portes que hi donaven, i que l'avantsala del tribunal també preservava la citada finestra:

{4.25} (...) y aún está la puerta con solo <con> las puertas zerradas; también da a él una ventana del quarto principal y está baxo un gran terrado que lo pissan los que habitan dicho quarto. (...) el grave perjuicio sin remedio que se podría ocasionar si sucedía encenderse la paja, peligrando el Archibo Real, que es la prenda de las preciosas de Su Magestad por ser de todo el Reyno de Aragón,

*estando como está pared en medio de dicho salón y a lo igual de su piso y juntamente malograrse este Real Palacio, y con él el Secreto (...).*⁴⁶

La necessitat de compartir aquell mecanisme de ventilació va contribuir poc després a les ja comentades tensions entre la Inquisició i el monestir de Santa Clara. Així, quan les monges pretengueren començar la construcció de la seva església dins del que havia estat fins llavors la gran sala reconvertida en magatzem militar, l'any 1722, els inquisidors van al·legar l'existència d'aquella finestra entre els motius que els portaven a oposar-s'hi:

{4.26} Segundo reparo: Hállase en el quarto del inquisidor más antiguo una ventana grande que sale a la Sala del Borbol, la qual siempre y sin perturbación de quando se hazía el negocio en dicha sala ha estado abierta, por ser necesaria para la luz y sanidad de dicho quarto y passo para otros de dicha habitación que únicamente tiene. E intentando las monjas formar iglesia en dicha sala, sin duda querrán poner el retablo del altar mayor donde cabe dicha ventana, cargándole en paredes que la mayor parte son de este Real Palacio. Y en tal caso, si no zerraban del todo dicha ventana, a lo menos no dexarian de causar el gravíssimo inconveniente de impedir la luz y ventilación de los ayres, tan precisa como necesaria a dicho quarto, quando lo es también el que se quedan abiertas para el mismo fin las claravoyas y ventanas que están al zircuhito de dicha sala, pues formando iglesia en ella, al punto querrán a lo menos con vidrieras zerrar dichas claravoyas, causando con ello el mismo perjuicio que si se zerraba dicha ventana; y lo mismo se ocasionaría a dos o tres claravoyas que caben al lado de dicha sala, que son del mismo quarto del inquisidor más antiguo y son de utilíssimo servicio para la luz y correspondencia de los ayres y adorno de los que se hallan, estando y manteniendo todo de la misma conformidad que tenía este Real Palacio al tiempo que los reyes lo çedieron al Santo Oficio.⁴⁷

Finalment, la Inquisició i les monges van arribar a l'acord que

{4.27} se obligan dichas religiosas a mandar hacer a su costa una pared que servirá de respaldo al altar maior, y en el espacio que mediará entre ella y la que antiguamente tenia la sala, se formará la sacristía, y se le dará luz por una ventana que, en competente elevación, se abrirá en la pared que da al zaguán de la Inquisición, en la qual se pondrá una reja con encerado o bidrios, a fin de que unos ni otros puedan tener el menor registro, y dando al techo de la sacristía la altura que corresponde al pabimento (al marge: del quarto) del inquisidor más antiguo, se cederá por las religiosas el espacio que quedará sobre el referido techo al tribunal, para que se pueda extender y ampliar la abitación de dicho inquisidor.⁴⁸

Els resultats d'aquella solució també van quedar detalladament enregistrats en el citat *quarteró* 45 de Garriga i Roca. La finestra, transformada llavors

FIGURA 4.13 L'antiga finestra de la recambra del *tribunal major* vers la *sala del negoci* o dels *escrivans*, reconvertida posteriorment en porta arran dels acords amb les monges i finalment aparedada. MUHBA. FOTOGRAFIA: Ramon Pujades

en porta d'entrada a la nova segona recambra, encara la podem veure només parcialment aparedada en les fotografies fetes arran de l'enderrocament de l'església de Santa Clara, entre 1936 i 1937 {fig. 6.1}. També hi percebem les marques deixades als murs per les bigues que sostenien les dues plantes aixecades darrere de l'altar major.

L'aspecte del *tribunal major* pròpiament dit, també el coneixem gràcies a un inventari dels béns mobles de la Inquisició aixecat l'any 1715:

{4.28} (...) *Item, en el Tribunal havia un dosel de terziopelo negro ya muy viejo y muy remendado y roto que al presente le han hecho pedazos las bombas.*

Item, una mesa de tablas con sus chapiteles que se a pedido bolber a componer.

Item, tres sillas de terziopelo negro viejas con pomitos de bronce y clavazón dorado, y la una queda maltratada por las bombas.

Item, havia quatre sillas de calificadores de vaqueta negra, que las tres hizieron pedazos las bombas y la otra rota y inútil.

Item, una silla de cavalleros descompuesta.

Item, quatre bancos que se dizen enbutidos, cubiertos de baqueta negra que eran ya viejos y remendados y quedan maltratados de las bombas y inútiles.

Item, el retablo de la capilla con un Santo Cristo grande.

Item, dos medios bidrios de los dos quarterones de una ventana de el Tribunal y éstas, como las otras de la otra ventana de el Tribunal malograron las bombas.

*Item, tres copas de brazero de yerro con sus cajas viejas y maltratadas (...).*⁴⁹

Tornem a trobar així la gran taula que presidia la sala, i les cadires de braços disposades a banda i banda que ens havien presentat les descripcions dels oficials municipals de les dècades precedents. Tanmateix, la imatge esdevé ara bastant més completa i nítida. Ens assabenta que el finestral de la sala principal o *sala de l'audiència* vers la Tapineria s'havia tancat amb dues finestres subdividides en quarterons dotats dels vidres corresponents. També informa que la sala estava envoltada d'uns bancs adossats als murs molt afectats pels bombardejos, i que comptava amb un petit oratori proveït d'un retaule amb la imatge d'un Crist de grans dimensions, tot sota la presidència del símbol que en proclamava la condició de tribunal reial, la tarima coberta per un vell dossier de vellut negre.

Pel que fa a l'avantsala, i segons el mateix inventari, només havia estat moblada amb dos bancs llargs perquè poguéss fer millor les funcions de sala d'espera: «(...) *Item, en la antesala de el Tribunal dos bancos más largos con respaldo (...)*» {4.29}.⁵⁰

Les dites funcions ja havien estat referides entre els excessos comesos pels inquisidors barcelonins denunciats a les Corts de mitjan segle XVI, i comprovats per Francisco de Soto Salazar en una visita d'inspecció l'any 1567. Entre les pràctiques humiliants a les quals els inquisidors sotmetien els ministres civils hi havia que, quan volien comunicar alguna cosa al virrei o al regent de l'Audiència, els enviaven un missatger comminant-los a presentar-se al Tribunal amb urgència, per després mantenir-los esperant molt de temps a l'avantsala.⁵¹ Dutes a terme llavors les substitucions oportunes del que estava fet més malbé, el *tribunal major* va continuar amb la mateixa estructura i condicions fins que els successius assalts esdevinguts durant les revolucions liberals de les primeres dècades del segle XIX en van forçar l'abandonament anys abans de la demolició definitiva, com acabem de veure.

L'apartament de l'inquisidor més antic

Més o menys, el mateix havia ocorregut també amb l'*apartament de l'inquisidor primer* o inquisidor més antic. Com adés apuntàvem, havia restat ubicat a la quarta i última planta del *palau petit*, just sota les golfes que tractaven d'aïllar-lo del fred, la calor i les goteres. Ja hem vist per la documentació dels anys seixanta del segle XVI que l'*apartament* tenia porta i finestres que donaven al *terrat major*, a través del qual comunicava amb les estances residencials

del Sant Ofici de l'extrem contrari del terrat, les ubicades a l'última planta de l'ala paral·lela a l'actual carrer dels Comtes, damunt de les sales de l'Audiència. Així continuava sent l'any 1717, segons la citada resposta de l'Audiència al capità general. Els ministres prosseguien exposant:

{4.30} *Pero es digno de advertir a vuestra excelencia que la bóveda de la referida sala sirve de un grande y especioso terrado, que es el único desahogo que tiene el quarto del inquisidor más antiguo, de donde toman luz algunas piessas del referido quarto, y no dejaría de ser grande inconveniente y perjuicio del quarto en que habita el inquisidor más antiguo el que se le quitasse el referido terrado.*⁵²

Sobre les característiques de l'espai que habitava l'inquisidor, encara aporta dades bastant més concretes la descripció que ben poc abans n'havia fet Manuel Vinyals en relació amb els greus danys que li havien causat els bombardejos del setge culminat amb la derrota de l'11 de setembre de 1714:

{4.31} (...) *no se haze mención de su ruina al presente, si solo de los peligros que en los quartos principales de los señores inquisidores se reconozen y son que, quedando el quarto más alto, los aposentos de la sala principal y los aposentos primeros al lado de dicha sala, cosina y aposento al lado de la cozina y de la referida sala, sin sostres ni texado, haviéndose derribado un gran arco que sustentaba el sostre de la sala principal y dos de los dos primeros aposentos del lado de dicha sala, y del mismo modo el estruendo de las bombas y los cascós de ellas haver ocasionado el diruirse muchos tabiques y abierto agujeros en los sostres, que han quedado como se reconoze también en las entradas del quarto principal, y singularmente siendo diruido el texado de la cosina y de dos aposentos que están contiguos a ella del quarto principal, maltratados los sostres, rompidas muchas vigas, que todo este estrago ha ocasionado haver en los sostres gran ruina. Por esta causa, y por las lluvias que se han experimentado con el consentido que están los sostres, quedando la ruina en los sostres embebidos de la agua que se retiene, parece pueden peligrar de mayor estrago la calidad que sería grande el gasto que ocasionaría, como todo assí lo reconoze y considera el albañil (...).*⁵³

L'apartament del «quarto más alto» estava estructurat, doncs, entorn d'una gran sala principal que n'ocupava la major part, amb tota probabilitat la mateixa que ja tenia finestres que donaven a la Tapineria en la representació prèvia de Wijngaerde. Precisament per situar-se en un costat més exterior, s'havia vist particularment perjudicada pels bombardejos, que li havien destrossat l'arc de diafragma que n'havia suportat fins llavors l'enteixinat, el qual sostenia al seu torn les descrites golfes que actuaven com a càmera entre ella i la teulada. El dit arc central (també inclòs en la posterior descripció del

segle XVIII ja comentada) s'havia de disposar en paral·lel a la façana de la Tapineria, de manera que pogués aprofitar els reforços que li podien representar la caixa de l'escala de cargol i el sostre de la Capella Reial. No es podia erigir en perpendicular a ella, perquè aquella façana de la Tapineria no presentava la secció necessària per resistir les forces d'un arc de diafragma que començava a tanta alçada respecte al nivell de carrer.

Per descomptat, si la sala havia requerit la construcció d'aquell arc de diafragma per suportar-ne el terra era perquè la longitud d'una biga no bastava per salvar-ne l'amplada, de manera que la sala devia estendre's per quasi tota la darrera planta del *palau petit*. Al seu costat meridional se situava la cuina i dos «*aposentos*» o estances complementàries. Devien correspondre a les estructures reproduïdes en 1842 i 1852 {fig. 4.8-9}, les quals descansaven la seva façana occidental sobre la primera arcada del Tinell. Per això mateix, tenien un sostre propi més lleuger, de només teulada sobre bigues, que també havia quedat fet malbé pels bombardejos. Com era d'esperar, tots tres espais havien d'il·luminar-se i ventilar-se per les obertures que donaven al terrat major. En trobem la confirmació entre els citats «*reparos*» que posava la Inquisició en 1722 a la projectada transformació de la Sala del Borboll en l'església de Santa Clara. El cinquè i el novè deien així:

{4.32} *Quinto reparo: El techo y alto de la misma Sala del Borbol es un terrado entero de la casa o quarto del inquisidor más antiguo, y por él se passa a otros quarticos que son de la misma habitación, llamados de las infantas, y da en algunas ventanas de éste y de el otro quarto de el inquisidor segundo, precisas para la luz y ayres de aquellas. Y estando de esta conformidad de tener el piso sobre la iglesia, a la menor gotera intentarán las monjas se componga por este Tribunal, por ser convincente que el daño sólo lo causa quien aquel ocupa, pero podría causarse con poner peso en las vigas, como arañas, lámparas, etc., quando de esta servidumbre ha estado el Tribunal muy immune, pues a todos tiempos los reparos tanto de dicho terrado como de todo lo demás en este Real Palacio lo pagaba el racional de su magestad, y no el real fisco de este Santo Officio, sin tener éste la mínima obligación de cuydar del menor remiendo. Y a más de intentar estos perjuicios que se contemplan presentes, cada día podrán ofrecer algunas contraversias con dicho convento por el registro que puede tener, como por el ruido puede haver rezando las monjas y diziendo los divinos ofícios. Y no teniendo las paredes que siñen la Sala del Borbol remate de ellas en donde poder formar campanario, sino en la torre grande que prodomina a este Real Palacio, será inexcusable la intolleración, por el gravísimo inconveniente del ruido de las campanas que se haría en el Tribunal y demás horas que se necessita de quietud.*

(...)

*Nono reparo: Hállanse algunos quartos o piezas tener unos lo alto del techo ocupado por las monjas, como el uno y el otro quarto de la puerta, y otros serlo de las habitaciones de los quartos de la Inquisición, como son los quartos passados la cozina del quarto del inquisidor más antiguo, sirviendo uno sólo por suelo unas meras maderas (...).*⁵⁴

S'hi torna a destacar, doncs, que els apartaments privats de l'inquisidor primer o més antic estaven situats a la darrera planta del *palau petit*, raó per la qual tenien sortida directa al *terrat major* a través de la seva cuina, la primera d'aquelles tres estances adossades a la sala principal que s'estenien sobre la tramesa inicial de la Sala del Borboll. Travessant el terrat s'arribava als coneguts com a «*quarticos (...) de las infantas*». A l'angle nord-occidental, també hi obria finestres el «*quarto de el inquisidor segundo*», situat a l'última planta de l'ala paral·lela a l'actual carrer dels Comtes, sobre l'enteixinat de fusta del que havien estat les sales civils de l'Audiència, llavors ja ocupades per les monges. Hi tornarem al darrer capítol.

Finalment, i com ja anunciàvem en parlar de la coberta, en la transició del segle XVIII al segle XIX la Inquisició va pretendre ampliar el «*quarto del inquisidor más antiguo*». Per aconseguir-ho, proposava transformar les golfes en un o dos apartaments nous, als quals s'accediria des de la sala principal de la darrera planta per una nova escala de fusta o ferro. Tanmateix, la manca d'acord entre els diversos membres del Tribunal va paralyzar les obres, i amb això es va impedir que arribessin a bon port.⁵⁵ Poc després es van produir els comentats assalts dels liberals, els quals van rematar el ja vell i força deteriorat «*quarto del inquisidor*», que va quedar definitivament abandonat. Aquesta realitat permeté a les monges apoderar-se de les internacions que el Sant Ofici

FIGURA 4.14 Vista del *terrat major* del palau l'any 1914, amb les estructures construïdes per les monges al lloc on hi havia hagut les internacions del Sant Ofici sobre el terrat. SPAL-DIBA

havia tingut tradicionalment en els sectors ocupats pel monestir, *terrat major* inclòs, perquè els projectes per reformar les plantes altes del *palau petit* que es van idear durant la restauració tampoc no van arribar mai a consumir-se.⁵⁶ En conseqüència, l'estructuració històrica d'aquelles dues últimes plantes del *palau petit* deshabitades des de feia bastants anys havia restat sense alteracions fins a quedar fidelment reflectida sobre el plànol i la memòria de 1832. De seguida comprovarem com, de fet, aquelles estructures existien des de molt abans que el Sant Ofici n'hagués pres possessió, i que els inquisidors s'havien limitat a adaptar-les epidèrmicament a les noves funcions.

L'època baixmedieval: l'*apartament reial*

La construcció en temps de Jaume II i les reformes d'Alfons el Benigne

En descriure l'aixecament de la nova Capella Reial, ja hem anat apuntant que la construcció de la seva tribuna havia inclòs una escaleta que la comunicava amb una planta alta del cos gòtic intermedi conegut com el *palau petit*, situada bastant per damunt de la segona planta del palau romànic. També que la construcció de la tribuna i del tancament dels peus de la capella havia portat a segregar l'espai de l'avantcambra de la resta de l'obra romànica. Dificilment es podia haver obert, doncs, la comunicació entre la tribuna i la nova planta gòtica si el *palau petit* no s'estava definint alhora. Eren operacions complexes que requerien la construcció simultània de l'escala de cargol a l'angle septentrional, perquè altrament només es podria haver pujat a la nova planta gòtica per les escales laterals de l'església, concebudes per a l'ús litúrgic dels monarques. De fet, la darrera notícia localitzada sobre reparacions per perill de caiguda d'estructures antigues sobre les cases del carrer *sots lo palau* data del 3 d'agost de 1307, quan el rei Jaume II ordenava fer les reparacions immediates al batlle de la ciutat, Arnau Coc, i destacava que sempre serien més barates que no pagar les indemnitzacions derivades del seu previsible ensorrament:

{4.33} (...) *dicimus et mandamus vobis quatenus de denariis dicte baiulie solvatis et convertatis in reparando et oprando (sic) palacio nostro Barchinone quantitatem ad id neccessariam, prout dilectus nostre Guglielmus de Gallifa vel Petrus de Cardona, tenens dictum palacium, a vobis duxerint requirendum, non obstantibus ad hec aliquibus assignacionibus factis in redditibus memoratis. Et hoc aliquatenus non mutetis, nisi enim cito provideretur in reparacione predicta, posset de facili in operibus dicti nostri palacii que nunc reparabuntur pro modico grave periculum eminere plus quam tunc constaret reparacio supradicta (...).*⁵⁷

Trad.: (...) us diem i manem que dels diners de la batllia pagueu i esmerceu en reparar i fer obres al nostre palau de Barcelona la quantitat que sigui necessària, segons que el nostre dilecte Guillem de Gallifa o Pere de Cardona, tinent el dit palau, us requeriran, no obstant altres assignacions ja fetes sobre aquelles rendes. I això no ho deixeu de fer, perquè si no es proveeix aviat en aquesta reparació, fàcilment podria passar que en les obres que es faran en el nostre palau per un preu mòdic sorgís algun greu perill que resultaria més car que aquesta reparació (...).

Ja hem vist que Gallifa també havia tingut cura d'una part de les obres de la capella {3.23 i 3.25}, força avançada en aquell temps. El document destaca que si no es feien les consolidacions indicades, les conseqüències de la caiguda serien molt més costoses.

Per contra, sembla que Jaume II ja descansava al nou *apartament reial* gòtic en arribar la tardor de l'any 1310, atès que llavors es va fer el pagament al ferrer del carrer *sots lo palau* citat al capítol primer perquè no destorbés amb el soroll derivat del seu treball el rei que jeia malalt a la seva cambra {1.39}. Amb la potent barrera sonora que representava la nova Capella Reial ja plenament aixecada, el soroll d'uns cops de martell al carrer *sots lo palau* difícilment haurien pogut impedir el descans del monarca si la seva cambra encara hagués tingut finestres que donessin al *corral* o plaça palatina i no directament al carrer *sots lo palau*. La notícia només s'entén si la cambra on hi havia el seu llit ja es trobava als peus de la Capella Reial i, per tant, prenia llum i ventilació del carrer *sots lo palau*, per damunt de les cases adossades a la muralla romana. Apareix així el primer indici que l'*apartament reial* ja havia estat aixecat, i que aprofitava el tancament dels peus de la capella com a mitgera. Com dèiem, això també implicava per força la construcció de la caixa de l'escala de cargol, com a accés general i ordinari. La seva construcció va implicar l'enderrocament de la cara interior de la torre romana número dotze, substituïda pel mur diagonalitzat que encara mostra el plànol de 1832. Aquesta operació calia perquè el pesant cargol de pedra que contenia pogués descansar sobre el cos massís de la torre romana, i només implicava l'amortització d'una vella capella comtal que ja no era necessària. Per això, quan el rei va manar construir posteriorment al seu lloc les sales de l'arxiu i del tresor (1318), la documentació explica que les havia ordenades edificar «*en aquell loch on solia ésser la capeyla sua del palau*» {4.83}.

Aviat tornarem amb molta més atenció sobre el tema de la fundació i l'expansió històrica de l'Arxiu Reial fins acabar ocupant tota la meitat inferior de l'avantcambra. De moment ens interessa més destacar que a la feblesa del monarca per malaltia s'hi va afegir de seguida la depressió que li va generar la mort de la reina Blanca. La manca de forces li devia fer difícil pujar l'escala de cargol, de manera que el sobirà va tornar a l'antiga cambra reial, ubicada a la planta noble del palau romànic. En tenim notícia pel document que ja hem presentat en tractar de l'androna o carreró que permetia passar del *corral* al verger. Mestre Bertran Riquer, poc abans de morir, hi explicava al monarca com l'escala que havia manat construir a l'androna encara no estava feta per manca de recursos. Alhora l'advertia que

{4.34} *Aquela gran casa on vos menjarets dalt de cеста vostra cambra, es fort consumada (consumida), et fam gran reguart que si queya, que no afolàs lo sostre jusá, et vos, Senyor, dats hi aquel concel que parega de vos (...).*⁵⁸

Entre la cambra del rei i la coberta que amenaçava ruïna hi havia, doncs, «un sostre jusá» o terra intermedi, sobre el qual el rei feia preparar el seu nou menjador habitual. La informació, aparentment difusa, esdevé molt més concreta si recordem que, per damunt dels estables i magatzems ubicats a les voltes romàniques, el vell palau romànic només comptava amb dos nivells habitables per als monarques en la crugia anterior, la que obria finestres al *corral del palau*. Això ens permet deduir que la cambra de Jaume II havia retornat temporalment a la planta noble d'aquella crugia, concretament al seu extrem occidental. De seguida comprovarem que la *cambra reial* del *palau petit* encara no tenia aleshores cap altra planta superior. D'altra banda, i a més de la referència directa a l'androna meridional, el menjador habitual que el rei havia manat condicionar damunt havia d'estar comunicat amb la cuina, la qual havia quedat situada, segons que hem vist, a la primera planta de la Casa de la Farina. La dita ubicació de la cuina forçava a situar la nova sala de menjar en projecte a l'extrem meridional de la crugia anterior i a connectar-les mitjançant una escala que, adossada al tancament occidental de la caixa estructural, hauria de volar sobre l'androna. El nou episodi agut de paludisme patit pel monarca l'hivern de 1318 a 1319 degué dilatar aquell trasllat temporal de la *cambra reial* fins entrada la dècada dels anys vint.⁵⁹

Tanmateix, i segons el mateix mestre Riquer, el sostre que cobria la cambra en qüestió estava tan podrit que amenaçava de caure i d'arrossegar amb el seu pes el sostre intermedi. N'eren la causa les goteres que patia tota la segona planta de la crugia anterior, que també contenia les estances de la reina i del seu seguici, com hem vist. Així consta al llibre de comptes de Pere Tripó, tresorer de la reina Maria de Xipre, corresponent a l'any 1322. Recordem que, entre les despeses anotades, hi trobàvem el pagament per una reparació al «*terrat sobre la cambra de la senyora regina, que-s pluvia*» {2.3a}.

Comprovem d'aquesta manera que, en arribar les pluges de la primavera de l'any 1322, la cambra de la reina ja tenia per coberta un «*terrat*» amb greus filtracions. Devia haver aparegut per la supressió del mateix sistema romànic de porxo cobert amb teulada que encara mantenia aleshores la crugia posterior. El citat canvi a la coberta plana responia al nou gust gòtic, i havia convingut per harmonitzar el llenguatge de la façana principal amb el que havia imposat la part alta de la Capella Reial. En tractar-se d'un terra pla insuficientment impermeabilitzat, l'aigua de pluja el travessava amb facilitat, i les reparacions pal·liatives no havien pogut evitar que s'anessin podrint les bigues amb rapidesa, fins a l'extrem d'amenaçar de ruïna.

Alguns pagaments fets entre el febrer de 1325 i el juliol de 1327 per diversos treballs a la part alta del palau, a més de manifestar que en aquesta època el rei ja havia tornat a la nova *cambra reial* del *palau petit*, venen a confirmar-nos la comentada dicotomia entre una part posterior que conservava el sistema romànic del porxo amb teulada i una façana principal que havia adoptat el nou sistema gòtic de la coberta plana. A banda dels pagaments ja citats per obres de «*cloir lo portxe e fer finestres con hom entra en la cambra del dit senyor en lo palau*» {2.5} i «*cloir una finestra del terrat major del palau*» {2.4}, se'n documenten d'altres pels conceptes següents:

{4.35} *Ítem, done a-n Berenguer Janer, porter del seny[or] rey, ab albarà d'en Ffelip de Bojl, maestre racional, los quals li eren deguts per rahó de la obra que, per manament del dit senyor, feu fer en IIes cambres qui foren fetes en lo palau que-l dit senyor ha en Barchinona. E done'ls-li dels II solidos per lliura assignats a pagar los deutes e injúries del dit senyor rey, per manament a mi ffet ab letra sua que jo n'è cobrada ab àpocha — MDCCXXIII solidos X diners barchinonenses.*⁶⁰

{4.36} *Ítem, done a-n Berenguer Janer, porter del senyor rey, ab albarà d'en Ffelip de Bojl, mestra racional, los quals li eren deguts per les despeses que havia fetes en la obra la qual feu, per manament del senyor rey, en una cambra qui és sobre lo palau del dit senyor, de la qual obra ha retut compte al dit racional. E ha-n' i àpocha — CCLXXXI solidos, IIII denarios barchinonenses.*⁶¹

Atès que una part de les obres havien consistit a tancar amb paret i finestres el porxo que s'obria davant de l'entrada a l'*apartament reial*, i que no podia haver existit un porxo obert a l'exterior a la planta noble de la primera crugia romànica, les notícies confirmen que el monarca tornava a dormir a la *cambra reial* del *palau petit*. Allò que s'estava tancant amb paret i finestres era, doncs, el sector més proper a ella del porxo romànic que continuava cobrint la crugia posterior, ocupada per l'*aula major*. Ratifiquen també que la crugia anterior estava coberta per un *terrat major*, un precedent del gran terrat que es va acabar generant sobre tota la caixa estructural romànica amb la construcció de la *sala de parament* o Tinell. En ser més alta l'avantcambra que no el palau romànic, es podia sortir al porxo des de l'*apartament reial*, de manera que l'operació de tancar-ne la part més propera permetia guanyar una estança auxiliar amb poca despesa. L'addició també podria oferir aixopluc al monarca en el seu camí vers les «privades» o latrines, previsiblement ubicades sota la protecció del porxo. El *terrat major*, en canvi, a més de dotar l'*apartament reial* d'un mirador privilegiat, havia facilitat l'obertura de finestres tant a la meitat de la crugia central del palau romànic com al mateix *apartament reial*. Una part d'ambdues estructures també hi

FIGURA 4.15 Representacions de Jaume II presidint una assemblea i d'Alfons el Benigne com a cap militar. BNF, i clau de volta de Santa Maria del Mar. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre

desguassava, però, les aigües pluvials, la qual cosa agreujava les goteres que en pocs anys hi havien anat podrint les bigues. Per això, el 16 de març de 1327, el rei Jaume ja havia fet escriure la següent carta adreçada al seu batlle general al regne de València:

{4.37} *Jacobus et cetera dilecto suo Johanni Scribe, baiulo regni Valencie generali, salutem et cetera. Cum nos, ad cohoperiendum quandam cameram et salam palacii nostri civitatis Barchinone, velimus octuaginta fustes tirants et septuaginta carretals, necnon tres mille solidos regalium, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus, vendatis plus offerentibus extraccionem seu extracciones fuste sepi, picis et canapis, de quorum precio possitis emere dictam*

Trad.: Jaume, etc., al dilecte Joan Escrivà, batlle general del regne de València, salut, etc. Atès que per cobrir una cambra i una sala del nostre palau de la ciutat de Barcelona volem 80 bigues tirants i 70 carretals, i encara 3.000 sous rals, per això us diem i manam que, vistes les presents, veneu als qui us n'ofereixin més l'extracció o extraccions de fusta de sepi, pega i cànem, amb el preu de la qual pugueu comprar aquell fustam i enviar els 3.000 sous rals a la nos-

*ac mittere nostre curie tres mille solidos supradictos, de quibus omnibus respondeatis fideli camerario nostro Arnaldo Messegerii vel cui voluerit loco sui (...).*⁶²

tra cúria; de tot això en respondreu davant del nostre fidel cambrer Arnau Messeguer o de qui vulgui en lloc seu (...).

El document no especifica quines eren la cambra i la sala que s'havien de cobrir amb ni més ni menys que 80 bigues tirants i 70 carretals. Tanmateix, la gran quantitat de fusta fa pensar que el projecte consistia a renovar una bona part de la coberta del palau. Mentre la fusta no arribava, el rei també va fer acabar de condicionar la nova *cambra reial* amb alguns mobles addicionals, segons que reflecteix un darrer pagament fet el juny d'aquell any:

{4.38} *Ítem, done a-n Noguerols, corregger de Barchinona, ab albarà de scrivà de ració, los quals li eren deguts per rahó de II cadires que guarní a ops de la cambra del senyor rey e per altres coses que feu a ops de la dita cambra — XL solidos barchinonenses.*⁶³

Jaume II, però, moria el 2 de novembre següent en la mateixa cambra, sense haver pogut dur a terme l'obra de renovació d'aquell sector de coberta que

amenaçava ruïna des de feia temps. El perill imminent va fer que el seu fill i hereu, Alfons el Benigne, es decidís ben aviat a continuar-lo, atès que el 13 d'abril de 1328 ja atorgava al seu cirurgià, Bernat Serra, en recompensa als seus serveis, tota la fusta vella que hi fos remoguda:

{4.39} (...) *omnes bigas, cabirons, travesses et fustam quamcumque cuiusdam palacii hospicii nostri Barchinone quod discoperiri et recoperiri debet, ita quod vos ipsam fustam que ex ipso palacio conmovebitur habeatis et inde voluntates vestras faciatis (...).*⁶⁴

Trad.: (...) totes les bigues, cabirons, travesses i qualsevol mena de fusta d'una sala del nostre palau de Barcelona que s'ha de descobrir i tornar a cobrir, de manera que tingueu tota la fusta que se'n traurà i en feu la vostra voluntat (...).

El 4 de maig següent, el rei tornava a escriure des de Saragossa a la Batllia General de València demanant que li certifiquessin si la fusta reiteradament sol·licitada havia partit cap a Barcelona.⁶⁵ Encara no devia haver arribat, doncs, a la ciutat comtal, i el nou rei es posava nerviós perquè, aquesta operació, hauria convingut dur-la a terme aprofitant l'estiu. Finalment, i segons que indica una notícia del 16 de febrer de 1329, les citades obres de substitució de la coberta es van haver de fer en ple hivern. El rei havia encarregat l'atenció de les obres a Arnau de Cardona, a qui ordenava enviar tots els recursos econòmics i materials necessaris per dur a terme els treballs que especificava:

{4.40} (...) *Opera autem sunt hec, quod palacium contiguum camere ubi nuper jacebamus coperiatur desursum et inferius, et coquine co-hoperiantur in locis ubi necessarium est. Sicque iterum vobis mandamus quatenus dicto Arnaldo ad predicta opera complementum pecunie tribuatis (...).*⁶⁶

Trad.: (...) Aquestes són les obres: que la sala contigua a la cambra on dormíem fins fa poc es cobreixi per sobre i per sota, i la cuina es cobreixi on calgui. Així que us tornem a manar que pagueu al dit Arnau un complement de diners per aquestes obres (...).

La referència a la «sala contigua a la cambra on dormíem fins fa poc» indica que el nou rei s'havia instal·lat a l'*apartament reial* del *palau petit* fins que va deixar Barcelona. Només aquest es podia presentar com a contigu a la sala que s'estava cobrint tant per la cara superior com per la inferior, atès que la resta de les estances del palau quedaven situades per sota del nivell de la coberta en renovació. A l'extrem contrari o part de ponent de la cruïlla, la substitució del paviment superior i del teginat interior degué arribar

a afectar l'estructura volada que comunicava la nova cuina gòtica amb la primera planta de la caixa romànica, cavalcant sobre l'androna, atès que s'hi especifica que l'obra incloïa la reparació d'alguns punts concrets de la coberta a la cuina. Per contra, les crugies central i posterior encara van mantenir alguns anys la coberta amb teulada. No debades, una ordre reial de ben entrat el regnat de Pere el Cerimoniós (1 de maig de 1347) encara manava compensar les obres derivades de fer «*reparare coopertas tegularum domorum palacii Barchinone*» (trad.: reparar les cobertes de teula de les estances del palau de Barcelona) {4.41}.⁶⁷

La reforma de Pere el Cerimoniós: el condicionament de la cambra reial, i la construcció de l'*arxiu de les armes* i de la *cambra sobirana*

Mentre que la documentació dels regnats precedents ens ha forçat a anar deduint la posició i les característiques de l'*apartament reial* de l'avantcambra, la del llarg regnat de Pere el Cerimoniós no la podria confirmar amb més nitidesa. Una carta enviada des del monestir de Poblet pel rei Pere al custodi del Palau Reial, n'Huguet de Cardona, el 24 de juliol de 1341, especifica amb gran claredat la posició i les característiques de la *cambra reial*, que aleshores s'estava reformant per ordre del nou sobirà:

{4.42} *Havem reebuda una letra vostra, en la qual nos havets tramès dir que ien les maestres que si la xaminea se fahia segons nos havíam ordonat, que tolrria grant vista de la finestra ves la mar, perquè la caynna de la xaminea exirà bé V palms de fora. Et axí volem que, pux n'aquel loch no-s pot fer sens contrast de la vista de la dita finestra, que si en la paret ves la capella, on és ara la cabeçera de nostre lit, si-s pot fer axí que exís la canna de la xaminea dos palms ves la paret de la capella, axí que sia pro pregona la dita canna de la xaminea, plaurà-nos que allí se faça; et si aquí no-s pot fer en la forma damunt dita, volem que-s faça de part deçà de la finestra, allí on havíam ordonat que mudariam lo nostre lit, en la paret matexa de la finestra. E açò sia a coneximent dels maestres, qui considere<e>n bé qual les serà vejares que sea pus bella e pus profitosa. Et d'estes dos maneres, seguits-ne ço que ls dits maestres consellaran (...).*⁶⁸

Ratifiquem definitivament així que la *cambra reial* limitava amb el tancament dels peus de la capella, al qual havia restat adossat fins llavors el mateix capçal del llit reial. El rei Pere havia ordenat variar-ne la distribució, per substituir les obertures precedents del seu mur de llevant, que no devien ser gaire grans inicialment, per una ampli finestral que li permetés veure el mar, i també per dotar la cambra d'una llar de foc que l'escalfés, atès que

aleshores quedaria més exposada als vents freds de llevant i tramuntana. Els obrers s'adonaven, però, que si la xemeneia es feia en la posició del mur de llevant indicada inicialment pel rei, obstaculitzaria significativament les vistes desitjades. Per evitar-ho, el monarca, atenent l'advertiment, ordenava fer-la moure, ja fos cap al mur de la capella o cap a l'extrem contrari, segons que els mestres ho consideressin més adient. La notícia sembla lligar, d'altra banda, amb una altra lleugerament anterior i menys coneguda que trobem en un document de l'11 de desembre de 1340. El rei Pere ja hi havia manat al batlle general de Catalunya que pagués al ciutadà de Barcelona Guillem de Vila les quantitats que se li devien:

{4.43} (...) *Cum Guillelmus de Villa, civis Barchinone, aliquas missiones fecerit in quadam xemenea quam fieri fecimus in palacio nostro civitatis Barchinone, et etiam alias missiones facere habeat in quibusdam xemaneis et aliis operibus quas, de mandato nostro oretenus ei facto, in dicto palacio facere habet (...).*⁶⁹

Trad.: (...) Atès que Guillem de Vila, ciutadà de Barcelona, ha tingut algunes despeses per una xemeneia que vam fer fer al nostre palau de la ciutat de Barcelona, i en tindrà més per unes xemeneies i altres obres que ha de fer al mateix palau, segons que li ho hem manat de viva veu (...).

A banda d'esmentar una altra xemeneia llavors ja acabada, hi trobem l'ordre donada oralment a Guillem de Vila per dur a terme tot un altre conjunt de treballs que incloïen la construcció d'altres xemeneies. Potser es tractava, doncs, de l'encàrrec inicial de les obres a la *cambra reial*. De ser així, a més de la data, coneixeríem l'autoria de la comentada reforma, que caldria atribuir al mestre Guillem de Vila. En tot cas, sembla que les obres es van aturar per manca de diners, atès que el 20 de setembre de 1342 el rei encara insistia al batlle general que es cuidés de fer construir la xemeneia de la seva cambra segons les instruccions ja donades:

{4.44} *Petrus et cetera dilecto nostro Francisco ça Sala, baiulo Cathalonie generali, vel eius locumtenenti, salutem et cetera. Mandamus vobis expresse quatenus illam xamineam, quam et prout ea fieri mandav(er)imus in camera nostra palacii Barchinone, incontinenti fieri faciatis (...).*⁷⁰

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte Francesc Sasala, batlle general de Catalunya, o al seu lloctinent, salut, etc. Us manem expressament que feu construir immediatament aquella xemeneia, tal com us havíem ordenat fer-la a la nostra cambra del palau de Barcelona (...).

Aquesta vegada, la voluntat del monarca sí que es va acomplir, perquè el 7 de febrer de l'any següent el rei es tornava a adreçar al citat batlle general a fi que

reemborsés a Pere de Todonyà, que exercia la custòdia del complex en nom d'Hug de Cardona, les despeses assumides per la construcció de diverses xemeneies i d'altres treballs fets per manament oral del monarca:

{4.45} (...) *Significamus vobis quod Petrus de Todonyan, tenens pro Huguetto de Cardona, cive Barchinone, nostrum palacium quod in ipsa civitate habemus, operari et fieri fecit quasdam examineas et alia plura opera in dicto palacio de nostro beneplacito et mandato oretenus sibi facto propriis sumptibus et expensis (...).*⁷¹

Trad.: (...) Us informem que Pere de Todonyà, tinent en nom d'Huguet de Cardona, ciutadà de Barcelona, el palau que tenim en aquesta ciutat, ha fet construir i fer, a càrrec i despesa seus, unes xemeneies i moltes altres obres al dit palau, amb el nostre beneplàcit i segons l'ordre que li havíem donat de viva veu (...).

En estudiar l'evolució de l'Arxiu Reial, tornarem a comprovar que la xemeneia de la *cambra reial* sí que havia estat finalment construïda, i que l'opció adoptada pels mestres d'obres havia estat la segona de les suggerides pel rei, és a dir, en lloc d'ubicar-la a la cantonada de la *cambra reial* que formava el mur de llevant amb el tancament de la capella, l'havien bastit a l'angle contrari, el septentrional, gairebé damunt de les petites sales gòtiques que aleshores ja ocupaven el que abans havia estat la capella comtal. Precisament, la construcció prèvia de les seves voltes de pedra havia permès enderrocar també la part alta del lateral de mar de la torre romana número dotze, per poder incorporar així el seu espai a l'*apartament reial*. Amb tota probabilitat, aquesta mateixa xemeneia continuava sent la que encara aportava sensació de magnificència al *tribunal major* a la segona meitat del segle XVI {4.7}.

La *cambra reial* no ocupava, però, tota aquella planta del nou cos gòtic de l'avantcambra. Estava precedida des dels seus orígens per la mateixa recambra que hem vist actuar en època moderna com a avantsala del *tribunal major*. Del replà de la caixa del cargol s'accedia a la citada recambra, de manera que la circulació entre l'escala, el *terrat major* i la tribuna de la capella no hagués d'enlairar la *cambra reial* pròpiament dita. Un document del 26 de febrer de 1344, pel qual el rei ordenava pagar a Huguet de Cardona 180 sous per les obres d'ampliació i adequació que s'hi estaven duent a terme, l'esmenta com l'estança ubicada junt al pas o baixada a la «capella de Sant Nicolau», és a dir, a l'oratori dotat d'altar que presidia la tribuna:

{4.46} *Petrus et cetera ffideli suo baiulo Barchinone vel eius locumtenenti, salutem et cetera. Cum fidelis noster Huguetus de Cardona, tenens palacium nostrum Barchinone,*

Trad.: Pere, etc., al seu fidel batlle de Barcelona o al seu lloctinent, salut, etc. Atès que el nostre fidel Huguet de Cardona, tinent el nostre palau de Barcelona, per mana-

*de mandato nostro aptari, augere et reparari faciat in dicto palacio quandam cameram prope transitum capelle Beati Nicholai eiusdem palatii constitutam, ideo vobis dicimus et mandamus quatenus de peccunia jurium et reddituum baiulie predictae solvatis et deliberetis dicto Hugueto pro aptacione, augmento et reparacione dicte camere centum octuaginta solidos Barchinone, ad quos predicta aptacio, augmentacio et reparacio per magistros per quos predicta fieri debent extitit arbitrare (sic) (...).*⁷²

ment nostre fa adobar, augmentar i reparar al dit palau una cambra situada prop del pas a la capella de Sant Nicolau del mateix palau, per això us diem i manem que, dels diners dels drets i de les rendes de la batllia, pagueu i lliureu al citat Huguet, per adobar, augmentar i reparar l'esmentada cambra, 180 sous barcelonesos, segons que els mestres que les han de fer han estimat les obres d'adob, augment i reparació (...).

De la pervivència de la recambra, en torna a deixar constància una altra notícia del 28 d'abril de 1373. Aquest dia, el rei escrivia al mestre racional perquè reconegués els diners que n'Huguet de Cardona havia despès en pagar els diversos treballs duts a terme al palau durant els mesos anteriors, entre els quals figuraven els següents:

{4.47} *Primerament, a-n Pere Alamany, ferrer de la ciutat, per unes rexes que feu en una finestra de la capella en la sagrestia del dit palau, ab ço que costà lo plom d'enquastar e ab lo jornal del mestre qui les enquastà, e una barra de ferre que mes en una finestra de la entrada de la cambra real del dit palau — triginta quinque solidos et duos denarios (...). Ítem, a-n Pasqual de Peralta, fuster de la ciutat de Barchinona, per fusta e per launas de golffs e per francistes, baulons e anallets, un forrellat obs de la re<e>cambra de la cambra real del dit palau, ab vint-e-dos solidos e sis diners que costà drap encerat obs de la finestra de la cambra major damunt dita, e per veta e tatxes a clavar lo dit drap encerat — sexaginta octo solidos et duos denarios (...).*⁷³

Aquesta menció directa de «la recambra de la cambra real» ratifica que la distribució de l'antic *apartament reial* que pervivia en època moderna com a *tribunal major* era l'original gòtica. Per això, la *cambra reial* havia esdevingut la *sala de l'audiència* i, la *recambra*, la seva *avantsala* o sala d'espera. Segons que ho especifiquen les famoses *Ordinacions de la Casa i Cort* promulgades pel mateix monarca l'any 1344, ambdues estances havien d'acollir un nombre important d'oficials i servidors, els quals dormien a prop del monarca, atents a qualsevol necessitat que pogués manifestar. Dins de la *cambra reial*, al costat del llit del sobirà, havien de dormir obligatòriament i ben armats un o ambdós camarlencs (cap. 29), a més de dos ajudants de cambra (cap. 30).

La recambra i d'altres espais immediats encara havien d'encabir un nombre més nodrit de persones: els dos escuders de cambra més antics (cap. 30), un o dos uixers d'armes, el barber (cap. 32), el metge (cap. 33), l'apotecari o el seu coadjutor, un secretari (cap. 35)...⁷⁴ D'altra banda, i atès que el drap encerat, la veta i els claus necessaris per frenar l'entrada dels vents freds sense barrar el pas de la llum solar havien arribat a costar més d'una lliura, hi comprovem també que el finestral obert el 1341 a la citada *cambra reial* no era petit, de manera que bé podia correspondre al que encara pervivia l'any 1560 {4.6}. En canvi, havia bastat una sola barra de ferro per garantir que no es pogués penetrar per la «*finestra de la entrada de la cambra real*», és a dir, per l'obertura d'aquella recambra o avantsala que la precedia. El fuster també li havia fet i posat unes ventalles per poder tancar-la amb forrellat quan convingués.

L'actuació descrita a la finestra de la recambra havia esdevingut necessària com a conseqüència de la culminació de les obres del Tinell, dutes a terme essencialment entre 1359 i 1362, segons que tindrem ocasió d'estudiar. L'erecció del gran saló gòtic havia implicat, a més de l'enderrocament del porxo romànic i del primer *terrat*, un notable recreixement de la caixa estructural, per atorgar-li la llum requerida per la curvatura dels seus espectaculars arcs de diafragma. Hem vist que els treballs de restauració de la façana principal duts a terme a començaments de l'any 2019 han permès clarificar que el parament romànic acabava poc per sobre de l'inici de les actuals rosasses, i que la resta de l'alçada correspon, com les mateixes rosasses, al recreixement de factura gòtica. El resultat va ser la sensible elevació del nou *terrat major*, amb la consegüent oclusió de les antigues obertures que la recambra obria al primer terrat gòtic i al porxo romànic de la crugia posterior. Per si això fos poc, veurem que el rei havia aprofitat l'erecció dels nous contraforts per afegir, just davant de la finestra de la recambra vers el *corral del palau*, la barbacana-mirador que encara perviu sobre la porta principal, una operació que també havia obligat a retocar la part superior de l'escaleta de la tribuna de la capella. D'aquesta manera, la finestra de la recambra al *corral*, que fins llavors havia resultat inaccessible, havia esdevingut un accés fàcil de penetració furtiva a l'*apartament reial* per qualsevol que aconseguís pujar pel circuit de la capella, raó per la qual s'havia considerat convenient enreixar-la.

Malgrat la pèrdua de l'estança addicional guanyada al porxo, i la transformació de la recambra en una habitació fosca i mal ventilada (d'aquí que al segle XVI els inquisidors li fessin obrir la comentada finestra a la gran *sala dels escrivans*), l'*apartament reial* havia sobreviscut a la construcció del gran saló gòtic. No havia passat el mateix, però, amb les estances de la reina, completament destruïdes en ser enderrocades les dues plantes superiors de la crugia anterior romànica per guanyar l'espai addicional que requeria el nou Tinell. Calia cercar, doncs, un espai alternatiu per a la casa de la reina, alhora

FIGURA 4.16 La barbacana-mirador de Pere el Cerimoniós abans i després de la restauració dels anys quaranta del segle xx. MUHBA i AFB

que es mirava de recuperar els accessos perduts a un *terrat major* que havia esdevingut molt més gran que no el precedent, però també sensiblement més alt. El recreixement del *palau petit* en una planta addicional era la possibilitat més factible. Ni tan sols requeria prolongar l'escala de cargol, perquè aquesta ja devia donar sortida al terrat que havia cobert l'*apartament reial* gòtic des de la seva mateixa construcció a la primera dècada del segle XIV. Així ho indica una ordre de pagament remesa pel rei al procurador de la Governació, Pere Muntanyó, el 9 de gener de 1346, la mateixa per la qual també li manava pagar la comentada reforma de l'altar major de la Capella Reial per instal·lar-hi el nou cadirat {3.50}. El rei ordenava que assumís igualment les despeses que presentaria Huguet de Cardona, custodi del palau, per haver fet construir, seguint el manament reial,

{4.48} *quedam clausura rajolarum
in terramine supra cameram nostram,
intus [q]uam providimus nostra
arma tenere (...).*⁷⁵

Trad.: un tancat de rajoles al terrat sobre la cambra, on hem proveït tenir les nostres armes (...).

Per tant, l'*apartament reial* acabat de reformar no havia tingut fins llavors cap planta superior, atès que es trobava directament sota un terrat. Aquest *terrat menor* permet entendre per què el terrat de la crugia anterior del palau era denominat, per oposició, el *terrat major* ja bastant abans de la construcció del Tinell. Coberta de la Capella Reial i *terrat menor* havien conformat així un mateix nivell de coberta. Era sobre el dit *terrat menor* que el rei Pere havia manat construir la nova «*clausura rajolarum*» o estança de parets de rajola per guardar-hi les armes reials. Naixia d'aquesta manera l'espai que la documentació dels anys cinquanta del segle denominarà l'*arxiu de les armes reials*, que cal evitar confondre amb l'*arxiu vell* o *arxiu de les portes ferrades*, on es guardava el tresor.⁷⁶ Per descomptat, si el cargol de l'avantcambra no hagués permès arribar des del principi al *terrat menor*, difícilment el rei podria haver manat construir-hi el nou dipòsit superior de les armes reials: calia pujar-hi i baixar-hi peces de cert volum, com ara selles de muntar o tendes de campanya. Tot i que la dita posició el feia bastant inaccessible per a qui no tingués les claus de la sortida del cargol al *terrat menor*, l'any 1350 el monarca encara va considerar convenient posar-hi almenys uns barrots de fusta a les finestres, a fi d'evitar possibles temptacions dels servidors del palau. Així consta per la següent carta enviada pel monarca al seu cambrer, en Berenguer d'Abella, el 14 d'agost de 1350:

{4.49} *Lo rey d'Aragó.*

Ffem-vos saber que us trametem per lo nostre porter, portador de la present, les claus del archiu de les nostres armes del nostre palau de Barchinona. E

*volem e u[s] ma]nam que les rexes de just de què us enformam façats fer en les finestres del dit archiu, e les nostres tendes que h[a]vem fetes adobar metats en lo dit archiu, e les que no són adobades façats adobar e tornar ab les altres en lo dit archiu. E no-res-menys, comprats drap de canamaç ab lo qual cubrats les dites armes que en lo dit archiu són, en manera que per po[l]ls o per altra ma[n]era affollar no-s puxen. E totes aquestes coses, per la let[ra] de creença per nós a vós comanada fets pagar al tresorer (...).*⁷⁷

La custòdia del nou *arxiu de les armes reials*, amb càrrec de *tinent les claus*, la va atorgar el monarca a en Pere Palau. El rei li feia arribar les instruccions de treure o guardar-hi espases, llances, ballestes, armadures, selles de muntar, estreps, tendes de campanya, etc., mitjançant ordres escrites com la següent:

{4.50} *En Pere, etc., al feel nostre en Pere Palau, tinent les claus del arxiu nostre de les armes en Barchinona, salut e gràcia. Deïm-vos e manam de certa sciència e espressament que donets a-n Garciola, ajudant de la nostra cambra, o a qual ell volrà en loch seu, I^a ballesta nostra la qual vós e en Johan de Laçano tragués l'altre dia com nos partim de Barchinona del dit arxiu e la qual nos havem dada al dit Garciola. E nos, ab la present, manam a-n Fferrer de Maguerola, tinent los comptes del dit arxiu, que lo notament lo qual vos ha fet de la dita ballesta, vós mostrant a ell aquesta matexa, encontinent haja cancel·lar e anul·lar. Dada en Leyda, sots nostre segell secret, a XVI dies d'abril en l'any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVIII. Rex Petrus.*⁷⁸

El *tinent les claus* havia de conservar aquestes ordres reials fins al retorn de l'objecte que s'havia tret, per justificar les absències temporals de peces anotades a l'inventari general del contingut que portava l'escrivà reial Ferrer de Maguerola. Si, com en el cas transcrit com a exemple, la baixa era permanent per donació o venda, aleshores el rei ja hi manava al dit escrivà «*tinent los comptes*» que cancel·lés el «*notament*» o inscripció afegit a l'inventari en el moment de la sortida de l'objecte.

Com posa en relleu la darrera notícia, l'*arxiu de les armes* o *guarda-roba* va continuar existint després de la construcció del Tinell. Tanmateix, pervivència funcional i continuïtat física no van ser sinònims en aquest cas, perquè el 19 d'agost de 1366, un cop acabades del tot les obres del nou saló gòtic, el rei havia manat a Jaume Codina, capellà de la reina i sotsobrer del palau, que iniciés uns altres treballs de considerable envergadura:

{4.51} (...) *E ara vosaltres havets comptat ab mi de les obres que són estades fetes en lo dit palau per lo dit en Jacme Codina en lo temps dejús escrit, és a saber, del XIX^èn dia del mes d'agost del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVI, que-l senyor rey manà al dit en Jacme que faés reparar e adobar la xamenea que és damunt l'archiu, que-s era consentida, e après li manà que*

*faés I^a cambra en lo dit palau a ops de la senyora regina, tro per tot lo XIIIe dia de janer del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVII, que n Bernat Aruç e alguns altres maestres de cases de Barchinona empararen de fer a escar la dita obra per ço com en Berenguer Carbonell, qui n solia ésser mestre, per algunes rahons fo revocat de la dita obra, e lo dit senyor volc e ordonà que en Bernat dez Coll, tinent loc en mon ofici, satisfiaés de moneda de la dita cort als dits maestres en ço que devien haver per rahó de la dita obra, la qual, segons que dit és, han presa a escar, dins lo qual temps s'enclouen IIII meses XXV dies complits. Lo qual compte havets donat a mi escrit en I libre de paper. E munten les reebudes que vosaltres posats (...) viginti mille nongentos nonaginta duos solidos barchinonenses. E munten les dates, pagues e messions que posats en lo dit compte lo dit en Jacme Codina haver fetes, ço és, per salari de jornalers, compres de pedra, calç, fusta, clavó e altres coses a la dita obra necessàries, segons que totes les dites dates, pagues e messions són en lo dit libre del dit compte contengudes e escrites largament per menut, e en summa a aquella matexa quantitat a què munten les reebudes dessus dites, ço és, a viginti mille nongentos nonaginta duos solidos barchinonenses. E axí, en la dita forma roman quiti e egual lo dit compte, que no n havets res a cobrar ne a tornar (...).*⁷⁹

El recreixement del *palau petit* per ubicar una nova cambra de la reina sobre l'apartament reial no era, per tant, una operació menor. Havia començat a les darreries d'agost de 1366 sota la direcció del mestre d'obra Berenguer Carbonell, probablement un parent del Guillem Carbonell que havia construït el Tinell. El 13 de gener de 1367, tot i trobar-se encara en un estat bastant incipient, els treballs fets ja havien representat la despesa de 20.992 sous. Potser, però, perquè el preu que anava assolint l'obra semblava excessiu, mestre Carbonell ja havia estat cessat per aquelles dates, i la continuació de l'obra havia estat lliurada a escarada o preu fet al mestre Bernat Arús i a tres metres més que havien constituït amb ell una societat per poder assumir amb garanties els treballs que implicava l'escarada. Consta per uns documents notariais del maig d'aquell mateix any, publicats fa temps per Josep Maria Madurell, que aquests altres professionals que havien format societat amb Arús eren el ja aleshores mestre major de la Seu, Bernat Roca, el futur mestre de la Casa de la Ciutat, Pere Llobet, i el mestre Guillem Martí. No només hi apareixen explícitament citats, amb Arús, com a «*socii in opere palacii domini regis*», sinó que tots quatre mestres van pagar solidàriament els finestrals que s'hi havien d'instal·lar al picapedrer barceloní Jaume Molner. El citat pagament, efectuat el 18 de maig i que va representar un total de 14 lliures i 18 sous, especifica que es feia a causa de les «*fnestras ad opus eiusdem operis domini regis*» que Molner els acabava de vendre, de manera que el tancament perimetral de la nova estança superior ja devia trobar-se en plena execució

per aquelles dates.⁸⁰ 500 florins d'or (equivalents a 5.500 sous) del total ja pagat hi havien arribat a través de Miquel Palau, escrivà de la tresoreria de la reina, segons que consta pel corresponent albarà expedit pel mestre racional Berenguer de Codinacs després de revisar-ne els comptes, el 4 de desembre de 1368:

{4.52} *Jo, en Berenguer de Codinachs, etc., atorch a vós, en Miquel Palau, escrivà de la tresoreria de la senyora regina, que havets comptat ab mi de la rahó dejús escrita en la forma que s seguex, és a ssaber, que l dit senyor rey, ab letra sua dada en Barchelona, primer dia d'octubre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVI, confiant de la fe e leytaltat vostra, comanà e manà a vós que d'aquells D florins d'or los quals lo dit senyor ladoncs vos devia fer liurar dels diners de la sua cambra, faéssets fer e construir I^a cambra dins lo seu Palau Reyal de Barchelona, segons que us era per lo dit senyor estat manat e ordonat, e que de la dita moneda donàssets e liuràssets a n Jacme Cudina, capellà del dit senyor e obrer de la dita obra, totes aquelles quantitats que hagués mester per fer acabar la dita obra (...), e per lo dit senyor donà'ls-vos dona Maria Lòppeç de Herèdia, de casa de la dita senyora regina, a ops de la dita obra, quingentos florins d'or d'Aragó. E segons aquell matex compte, vós donàs e liuràs al dit en Jacme Codina, entre diverses partides les quals lo dit Jacme devia convertir en la obra dessus dita, L florins d'or et IIII mille DCCCCL solidos barchinonenses, los quals barchinonenses valen, fet cambi d'aquells ab florins d'or d'Aragó a rahó de XI solidos barchinonenses per cascun florí, segons que valien en temps que per vós foren liurats al dit Jacme Cudina e en temps que l affinament del dit compte fo fet, CCCCL florins d'or; e axí munten en summa les dites quantitats per vós liurades (...) quingentos florins d'or d'Aragó. Per què en la dita forma roman quiti e egual lo dit compte, que no n havets res a cobrar ne a tornar (...).*⁸¹

Al marge del possible abús del mestre d'obres, el cost tan elevat de la fase inicial s'explica essencialment perquè havia calgut començar reforçant la façana de llevant del bloc gòtic aixecat per iniciativa de Jaume II als peus de la Capella Reial. Si hagués descansat directament sobre el cos massís de la muralla romana, l'operació no hauria calgut. Tanmateix, i seguint la línia de la capella, la dita façana descansava sobre una arcada romànica volada entre les torres romanes dotze i tretze, com posa en relleu el plànol de 1832 reiteradament esmentat. Així, doncs, no devia presentar un aspecte prou sòlid per carregar-li tot el nou pes superior sense dotar-la de suports addicionals. Naturalment, per poder fer-los havia calgut enderrocar primer la casa i els obradors del carrer *sots lo palau* que s'hi adossaven, segons que explica la nova ordre donada pel monarca el 26 de març de 1367, perquè es tornés a establir el solar restant una vegada finalitzada la descrita operació de consolidació:

{4.53} *Petrus et cetera fidelibus Petro ça Costa, baiulo Cathalonie generali, consiliario nostro, et Bernardo de Colle, locumtenenti magistri rationalis curie nostre, salutem et dilectionem. Dicimus et mandamus vobis quatenus illa patua domorum et operatoriorum quas et que pridem dirui fecimus propter quendam parietem partis inferioris Palatii nostri Regii Barchinone quem de novo tornari facimus vendatis seu stabiliatis cui-cumque et quibuscumque volueritis (...). Vendiciones autem et stabilitamenta per vos de predictis fienda sub tali condicione per vos fieri volumus et iubemus, quod emptores vel emphiteote seu possiores quicumque dictarum domorum et operatoriorum non possint vel audeant perforare dictum novum parietem, nec fenestras seu aliquam facere concavitatem in eo causa ampliandi dictas domos vel operatoria seu eorum patua, vel alias nec alia operari seu construere in dicto novo pariete, nisi dumtaxat quod ea possint foramina facere que ad embigandum cooperturas dictarum domorum et operatoriorum seu trabes ponendum fuerint necessaria (...).*⁸²

Comprovem així que aquells «patua» o solars a vendre o establir eren, en efecte, el resultat d'haver enderrocat les cases i els obradors precedents «a causa d'una paret de la part inferior del nostre Palau Reial de Barcelona que hi fem aixecar de nou». L'expressió «*partis inferioris Palatii*» ratifica que es tractava d'estructures adossades del carrer *sots lo palau*, l'única part del complex que, pel seu nivell molt més baix, permetia que es poguessin adossar construccions sense obstruir les finestres palatines. De la mateixa manera, la notícia trasllueix la funció estructural del nou mur construït, atès que el rei insistia que als acords de venda i establiment s'advertís els nous propietaris que de cap manera no podrien «perforar la nova paret, ni obrir-hi finestres

Trad.: Pere, etc., als fidels Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, i Bernat Descoll, lloctinent del mestre racional de la nostra cúria, salut i dilecció. Us diem i manem que veneu i establiu a qui vulgueu els solars de cases i obradors que fa temps vam fer enderrocar a causa d'una paret de la part inferior del nostre Palau Reial de Barcelona que hi fem aixecar de nou (...). Volem i ordenem que les vendes i els establiments es facin amb aquesta condició: que els compradors i els emfiteutes o possessors d'aquelles cases i obradors no puguin ni gosin perforar la nova paret, ni obrir-hi finestres ni cap obertura amb la intenció d'ampliar les cases, els obradors o els seus solars, ni obrar o edificar sobre la nova paret més enllà dels forats que calguin per embigar les cobertes de les dites cases i obradors i fixar-hi les bigues necessàries (...).

ni cap obertura amb la intenció d'ampliar les cases, els obradors o els seus solars, ni obrar o edificar sobre la nova paret més enllà dels forats que calguin per embigar les cobertes de les dites cases i obradors i fixar-hi les bigues necessàries».

Amb el nou establiment dels solars, el rei esperava recuperar una part de les 35 lliures que li calia pagar per l'adquisició de les cases i els obradors enderrocats, les quals el seu antic propietari, el ciutadà Jaume Bonet, encara no havia aconseguit cobrar. Ho sabem perquè, el 12 de gener de 1368, el rei insistia que se li paguessin sense més dilació:

{4.54} *Nos Petrus et cetera tenore presentis facemur debere vobis, Jacobo Boneti, civi Barchinone, triginta quinque libras precio cuiusdam hospicii vestri quod dirui fecimus racione operis nostri palatii Barchinone. Mandantes per eandem fideli locumtenenti magistri rationalis curie nostre Bernardo de Colle, per nos ad faciendum opera dicti palatii deputato, quatenus de peccunia curie nostre que est vel erit penes eum racione operis supradicti dictas XXXV libras vobis solvere non postonat (...).*⁸³

Trad.: Nos, Pere, etc., per tenor de la present reconeixem que us devem, Jaume Bonet, ciutadà de Barcelona, 35 lliures pel preu d'un alberg vostre que vam fer enderrocar a causa d'una obra al nostre palau de Barcelona. Per aquesta manem al fidel lloctinent del mestre racional de la nostra cúria Bernat Descoll, a qui hem assignat per fer les obres del dit palau, que dels diners de la nostra cúria que tingui o tindrà per raó d'aquella obra no s'endarrereixi a pagar-vos les 35 lliures (...).

Mentrestant, la reina Elionor, ja coneguda aleshores com «la reina grossa» per la seva considerable obesitat, no devia sentir-se gens satisfeta amb la idea d'haver de pujar i baixar cada dia tants pisos per una escala de cargol tan dreta, menys encara per haver d'encabir tota la seva casa en unes estances de dimensions tan modestes. La insatisfacció de la reina i la conveniència d'ampliar l'*apartament reial* amb espais complementaris explicarien que el rei Pere hagués decidit llavors pressionar el bisbe de Vic i el seu capítol perquè li cedissin l'antiga casa de l'orde del Temple a Barcelona, a canvi de la indemnització corresponent. El sobirà volia unir-la a les cases que el matrimoni reial estava adquirint pels voltants, a fi de crear un complex residencial on es podrien allotjar dignament no només la reina i el seu seguici quan s'estaven a Barcelona, sinó també el mateix monarca i els seus servidors sempre que així ho volguessin. Ho aconseguí el mateix 1367, i les obres de condicionament s'iniciaren el 1368.⁸⁴ D'aquesta manera naixia el conegut inicialment com a *Palau de la Reina*.⁸⁵

Per descomptat, això no va aturar les obres de la *cambra superior* ja iniciada. Aquesta podia esdevenir, com a conseqüència, l'ampliació natural del modest apartament reial que tenia just a sota. Per això mateix, i perquè sobresortia per damunt del *terrat major*, no trigaria a canviar la denominació inicial de *cambra de la reina* per la de *cambra sobirana*. En arribar la tardor de 1367, l'estructura de la nova cambra (arc de diafragma que en suportava l'enteixinat policrom inclòs), ja devia estar gairebé tancada, atès que el rei començava a pensar en la seva pavimentació, segons que ho palesa la carta publicada per Josep Coroleu en el seu dia:

{4.55} *Lo rey.*

Fem-vos saber que nos trametem aquí en Pere ça Costa, obrer del nostre castell de Tortosa, per fer-hi fer VI o VII millers de rajoles de diverses colors axí com él vos dirà, les quals volem per enpeymentar la cambra del nostre palau de Barchinona, segons que d'açò ja us havem parlat. Per què us manam e pregam que, vista la present, façats fer VI o VII millers de rajola a aquelles colors, forma e manera que l dit en Pere ça Costa volrà, e totes altres coses qui d'art de rajola sien; e que aquelles façats venir franchament e quítia tro açí. Manants-vos encara que si lo dit Pere ça Costa havia obs X o XV florins, que aquells li dejats donar, él faent a vós àpochas de reebuda. Car nos manam al maestre racional de la nostra cort que, vós amostrant àpochas o altres cautelas suficients de totes les dites coses, que us deja pendre en compte. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a XXII dies de noembre del any MCCCCLXVII. Rex Petrus [...].⁸⁶

Tanmateix, a inicis de l'estiu de 1368 els treballs es van haver d'aturar per manca de recursos. Per poder-los continuar, el 28 de juny el rei escrivia al seu home de confiança a València, Jaume Desprats, en els següents termes:

{4.56} *Lo rey.*

En Jacme dez Prats. Trametem-vos una letra nostra de manament als moros de València, que ns donen a ops de la obra del nostre palau de Barchinona duy milia solidos, dels quals responen al batle general; e altra letra al dit batle, que ls ne haja tantost e que ls liure a vós, qui tantost los hic trametats a ops de la dita obra. E havem entès que n Guillem Çatorre, porter nostre, havia liurats de diners de la nostra cort a n Matheu Mercer III milia solidos sens manament que no n havia haüt de nos ne de nostre tresorer, los quals nos han assegurats pagadors mijant juyol propvinent. Per què us manam espressament que hajats com pus tost fer-se puxa los dits II^m solidos dels moros, e encara los dits III milia solidos, dels quals no esperets que nos ne nostre tresorer hi mudem ne y allonguem res, e tots los dits diners e tots altres que haver puxats trametets de continent a n Bernat dez Coll, per acabar la obra del nostre palau de Barchinona, la qual cessa huy per fretura de diners (...).⁸⁷

En efecte, a continuació hi trobem enregistrades la carta del rei a l'aljama dels moros de la ciutat de València i al batlle general del regne, que era l'oficial amb potestat sobre les aljames de moros i jueus. En total, el rei hi ordenava remetre a Barcelona més de 5.000 sous perquè hi poguessin continuar les obres. Es feia palès així que aquella obra iniciada en finalitzar-se la *sala de parament* o Tinell també constituïa una empresa de considerable envergadura.

Tot i que tendí a relacionar-les equivocadament amb les obres del Tinell –i amb això provocà una gran confusió en la historiografia posterior–, l'erudit Josep Maria Madurell també va localitzar en el seu dia diverses notícies complementàries sobre els avenços en les obres de la nova *cambra sobirana*.⁸⁸ Hi destaquen el grup d'èpoques relatiu al progrés dels treballs de pavimentació duts a terme pel tortosí Pere Sacosta i els seus dos ajudants. Sacosta devia ser particularment hàbil en aquest tipus de treballs delicats, ja que el rei li havia fet interrompre l'activitat que també duia a terme a les residències reials dels castells de Tarragona i Tortosa perquè vingués a pavimentar la nova estança alta.⁸⁹ La primera de les èpoques, expedida pel notari Pere Martí el 24 de febrer de 1369, especifica la data d'inici i el nombre d'ajudants del mestre Sacosta, alhora que permet deduir el tipus de les figures ornamentals que definien el nou paviment ceràmic, atès que hi apareix denominat com el «paviment (...) de la música»:

{4.57} *Sit omnibus notum quo ego, Petrus ça Costa, civis Dertu[se], confiteor et recognosco vobis, venerabili Bernardo de Colle, tinenti locum magistri rationalis curie domini regis, quod de mandato eiusdem d[omini] r[e]gis vobis facto cum littera sua data Barchinone, decima die februarii anno a Nativitate Domini M^oCCC^o-LX° nono, tribuistis et s[ol]vistis michi decem et octo libras monete Barchinone pro provis[i]one duorum mensium qui inceperunt prima die mensis novembris anno [a] Nativitate Domini M^oCCC^oLX^o octavo et finierunt ultima die men[s]is januarii anno a Nativitate Domini M^oCCC^oLX^o nono, quam provisionem ipse dominus rex michi tatxavit pro me et duobus servitoribus qui mecum sunt continue*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Pere Sacosta, ciutadà de Tortosa, us confesso i us reconec, venerable Bernat Descoll, lloctinent del mestre racional de la cúria del senyor rei, que en compliment d'una ordre que el senyor rei us va fer amb una lletra datada a Barcelona el 10 de febrer de 1369, m'heu lliurat i pagat 18 lliures de moneda barcelonesa per la provisió de dos mesos que van començar el primer dia de novembre de l'any de la Nativitat de 1368 i van acabar l'últim dia de gener de l'any de la Nativitat de 1369, la qual provisió el senyor rei va taxar per a mi i dos servidors que m'acompanyen en la fabricació del paviment dit «de la música» que estic fent en una cam-

*in fabricacione pehimenti vocati «de musicha» quam ego continue facio in quadam camera Palacii Regii Barchinone, quam cameram vos pro dicto domino rege de novo fieri fecistis sive construï in Palacio Regio antedicto. Est tamen certum quod quamvis littera mandati regii supradicta facta fuerit dicta decima die mensis februarii anni proxime dicti, tamen in rei veritate consistit quod ego, dictus Petrus ça Costa, incepti facere et operari predictum opus p[re]dicta prima die mensis novembris anni predicti MCCC-LXVIII; ulterius est s[cie]ndum quod in mense decembris qui est in medio predictorum duorum mensium de quibus michi fit solutio supradicta ego non vacavi circa dictum opus, immo fui in civitate Dertuse pro negociis meis propriis peragendis (...).*⁹⁰

bra del Palau Reial de Barcelona, la qual cambra vós heu fet fer i construir al citat palau pel dit senyor rei. És cert que encara que la lletra amb el manament reial citada més amunt va ser feta el proppassat 10 de febrer, la veritat és que jo, Pere Sacosta, vaig començar a fer i treballar en aquella obra el primer dia de novembre de 1368; encara més, s'ha de saber que el mes de desembre que hi ha enmig dels dos mesos pels quals se'm fa el pagament no vaig deixar la feina, sinó que vaig anar a la ciutat de Tortosa per ocupar-me d'alguns assumptes propis (...).

Així, doncs, Pere Sacosta reconeixia haver rebut de l'administrador de les obres, Bernat Descoll, la respectable quantitat de divuit lliures barceloneses en pagament de dos mesos de feina que ell i dos operaris seus havien dedicat a treballar en la fabricació del *paviment de la música*. L'activitat havia començat el primer dia de novembre de 1368, però s'havia vist aturada tot el mes de desembre perquè el mestre havia marxat a Tortosa per afers propis, i s'havia reprès el gener de 1369. Dues èpoques més expedides pel mateix notari especifiquen que Sacosta i els seus dos ajudants hi continuaren treballant sense interrupció fins al darrer dia de març, sempre amb un sou de nou lliures mensuals per la feina de tots tres.⁹¹ Aleshores van haver de tornar a marxar, sembla que aquesta vegada per manca de les rajoles necessàries per poder continuar. El 27 d'abril de 1369 ja en devia d'haver arribat una part, perquè el rei responia l'avis de Bernat Descoll dient que de seguida faria tornar en Pere Sacosta. A més, hi donava instruccions precises sobre la manera en què s'havia de col·locar el paviment:

{4.58} *Lo rey.*

Vostra letra havem reebuda e responem-vos que nos farem anar aquí en Pere ça Costa per acabar lo pahiment de la cambra. E volem que sia fet per tal forma,

*ço és, que sia posada rejola grossa sobre-l sostre, e enaprés d'aquesta rejola, que sia posada la rejola menuda pintada; car si sobre lo sostre o fusta se posava la rajola menuda, la fusta no estaria tam bé, ans se desviaria. Quant és a ço que deïts del procurar dels diners a compliment dels X^m solidos, plau-nos que-ls procurets, però no volem que-ls distribuescats sinó axí com nos vos farem saber (...).*⁹²

D'aquesta manera, comprovem definitivament, a més de la clara coincidència dels noms dels responsables dels treballs, que la cambra que s'estava pavimentant era una habitació alta, suportada pel teginat de fusta de l'estança inferior. Per això mateix, el monarca ordenava assentar prèviament sobre la fusta un primer paviment de grans rajoles bastes. El monarca al·legava que si no es feia com havia indicat, i es disposaven les rajoles pintades directament sobre les taules de fusta del teginat, aquestes cedrien i l'espectacular paviment ceràmic se'n ressentiria. Per tant, el sobirà no es podia estar referint de cap manera al Tinell, com va insinuar Madurell i va acabar d'afirmar Frederic Udina i Martorell, qui va identificar equivocadament la *cambra superior* o *sobirana*, la *cambra major* del rei Martí i la *sala gran* o *sala de parament* com si totes tres fossin denominacions referides al Tinell, error que provocaria una incomprensió general de la distribució del Palau Major al segle xv.⁹³ A més d'estar plenament acabat en aquell temps, com veurem, el paviment del gran saló gòtic s'assentava i s'assenta directament sobre l'obra de les voltes romàniques, no sobre un teginat de fusta que s'hagués hagut d'estabilitzar amb un primer paviment de rajola basta. D'altra banda, els recursos arribats a Descoll continuaven sense sumar els 10.000 sous necessaris per pagar la costosa operació de construcció i pavimentació de la nova cambra. Per això, el sobirà autoritzava Descoll perquè es cuidés d'aconseguir els diners que mancaven, amb la condició que esperés les seves indicacions abans de començar a distribuir-los.

L'endemà, 28 d'abril, el rei tornava a escriure a Bernat Descoll en els següents termes:

{4.59} *Lo rey.*

*Ja sabets com nos fem empahimentar de obra de rajola la cambra del nostre palau de Barchinona per en Pere ça Costa, obrer del nostre castell de Tortosa. E com nos vullam que la dita obra sia dins breu temps acabada, e hajam manat al dit Pere que ell se'n vaja aquí per espatxar la dita obra, per ço us deïm e manam que donets e ministrets al dit Pere diners axí per la sua provisió com per totes altres coses necessàries a la dita obra, segons que-l dit Pere, lo qual sobre açò havem largament de nostra intenció informat, vos dirà de part nostra. Havent-vos en açò per tal manera que-l dit Pere no se'n haja a tornar que la dita obra no sia acabada, car certificam-vos que d'açò-ns fariets desplaer a comptar-s'ia a vós e no en res a ell (...).*⁹⁴

Descoll degué advertir de seguida al rei que encara no havia aconseguit reunir tot el capital necessari, però que aviat el tindria, perquè el Cerimoniós li va respondre el 25 de maig següent que el tenia per excusat i que, en conseqüència,

{4.60} *nos scripsimus a-n Pere ça Costa que encontinent se'n vaja aquí per acabar la obra de la nostra cambra, e axí dats-li recapte axí com nos havets promès (...).*⁹⁵

A continuació, en efecte, el monarca s'adreçava a Pere Sacosta:

{4.61} *Lo rey.*

*Manam-vos espressament que, tantost vistes les presents, anets en Barchinona per acabar la obra de la nostra cambra, car en Bernat dez Coll vos darà compliment axí com ha promès. E açò no mudets o laguiets, majorment com ara sia lo millor temps que ésser pot de acabar la dita obra (...).*⁹⁶

Sembla, però, que Sacosta i els seus dos ajudants s'havien avançat a l'ordre del monarca, i que el 16 d'aquell mateix mes ja havien reprès els treballs de col·locació del paviment, que s'allargaren sense interrupció fins al 15 de juny de 1369, segons que ho especifica l'època expedida el dia 1 de juliol per les nou lliures de sou corresponents al nou mes de feina.⁹⁷ Un reconeixement de deute enregistrat just a continuació explica que Descoll havia pogut pagar aquestes xifres gràcies als 7.000 sous finalment arribats des de València: Jaume Desprats, escrivà del mestre racional, li n'havia lliurat 5.740, però s'obligava amb tots els seus béns pels restants 1.260 sous, els quals encara no li havia pogut donar perquè els havia hagut de desviar cap a altres afers urgents.⁹⁸

Abans, en tot cas, de començar la col·locació de les rajoles que conformaven el *paviment de la música*, i tal com havia manat el monarca, ja s'havia empisat la cambra amb un primer paviment de rajola basta. Ho palesa l'època del seu pagament al mestre de cases Pere Arús, expedida el dia 4 de juliol de 1369:

{4.62} *[S]it omnibus n[ost]rum quod ego, Petrus Aruç, magister domorum, [ci]vis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, venerabili Bernardo de Colle, tenenti locum magistri rationalis curie domini regis, quod dedistis et solvistis michi triginta quinque solidos Barchinone racione septingentarum rajolarum de pehiment gros quas*

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Pere Arús, mestre de cases, ciutadà de Barcelona, us confesso i us reconec, venerable Bernat Descoll, lloctinent del mestre racional de la cúria del senyor rei, que m'heu donat i pagat 35 sous de Barcelona per 700 rajoles de paviment gros que m'heu comprat a raó de 5

*a me emistis ad racionem quinque solidorum pro quolibet centenario, ad opus videlicet camere superioris que est in opere quod de novo factum fuit in Palacio Regio Barchinone, in qua camera est illa coperta que signis regalibus aureis et aliis div[er]s[is] coloribus extitit insignita (...).*⁹⁹

sous per cada centenar, destinades a la cambra superior que hi ha a l'obra de nou feta al Palau Reial de Barcelona, en la qual cambra hi ha la coberta decorada amb les armes reials en or i altres colors (...).

El tenor d'aquesta notícia inèdita és d'una importància cabdal, perquè, per primera vegada, s'hi deixa constància explícita que totes aquestes notícies relatives al *paviment de la música* no tenien res a veure amb el Tinell, malgrat el que s'ha vingut repetint *ad nauseam*. Allò que s'estava enrajolant era la nova estança que culminava el recreixement del *palau petit* dut a terme en acabar-se l'obra del gran saló gòtic. Descobrim addicionalment que, a més del ric paviment ceràmic, la *cambra superior* o *sobirana* havia estat recoberta amb un luxós teginat policrom decorat amb les armes heràldiques de la casa reial. Per si en restava cap dubte, aquell mateix dia 4 de juliol el notari Pere Martí redactava una segona època, corresponent al pagament d'unes altres rajoles que s'hi havien fet servir. Aquesta vegada, a diferència de les anteriors rajoles bastes, es tractava de rajoles de colors:

{4.63} *Sit omnibus notum quod ego, Ffranciscus Eymeric, gerrerijs, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis, venerabili Bernardo de Colle, tenenti locum magistri rationalis curie domini regis, quod dedistis et solvistis michi tres libras barchinonenses racione quingentarum rajolarum diversorum colorum quas ego vobis vendidi ad opus pehimenti vocati «de musica» quod fit in quadam camera Palacii Regii Barchinone, quam cameram vos de mandato dicti domini regis de novo fieri fecistis in palacio supradicto, de quo pehimento est magister Petrus ça Costa, de civitate Dertuse (...).*¹⁰⁰

Trad.: Sigui a tothom conegut que jo, Francesc Aimeric, gerrer, ciutadà de Barcelona, us confesso i us reconec, venerable Bernat Descoll, lloctinent del mestre racional de la cúria del senyor rei, que m'heu donat i pagat 3 lliures barceloneses per 500 rajoles de diversos colors que us he venut per al paviment dit «de la música» que es fa en una cambra del Palau Reial de Barcelona que vós, per ordre del senyor rei, heu fet de nou construir al citat palau, del qual paviment és mestre (*i.e.* constructor) Pere Sacosta, de la ciutat de Tortosa (...).

Ignorem si les 500 rajoles de colors comprades al gerrer Francesc Aimeric per tres lliures barcelonines tampoc no havien bastat perquè Pere Sacosta i els

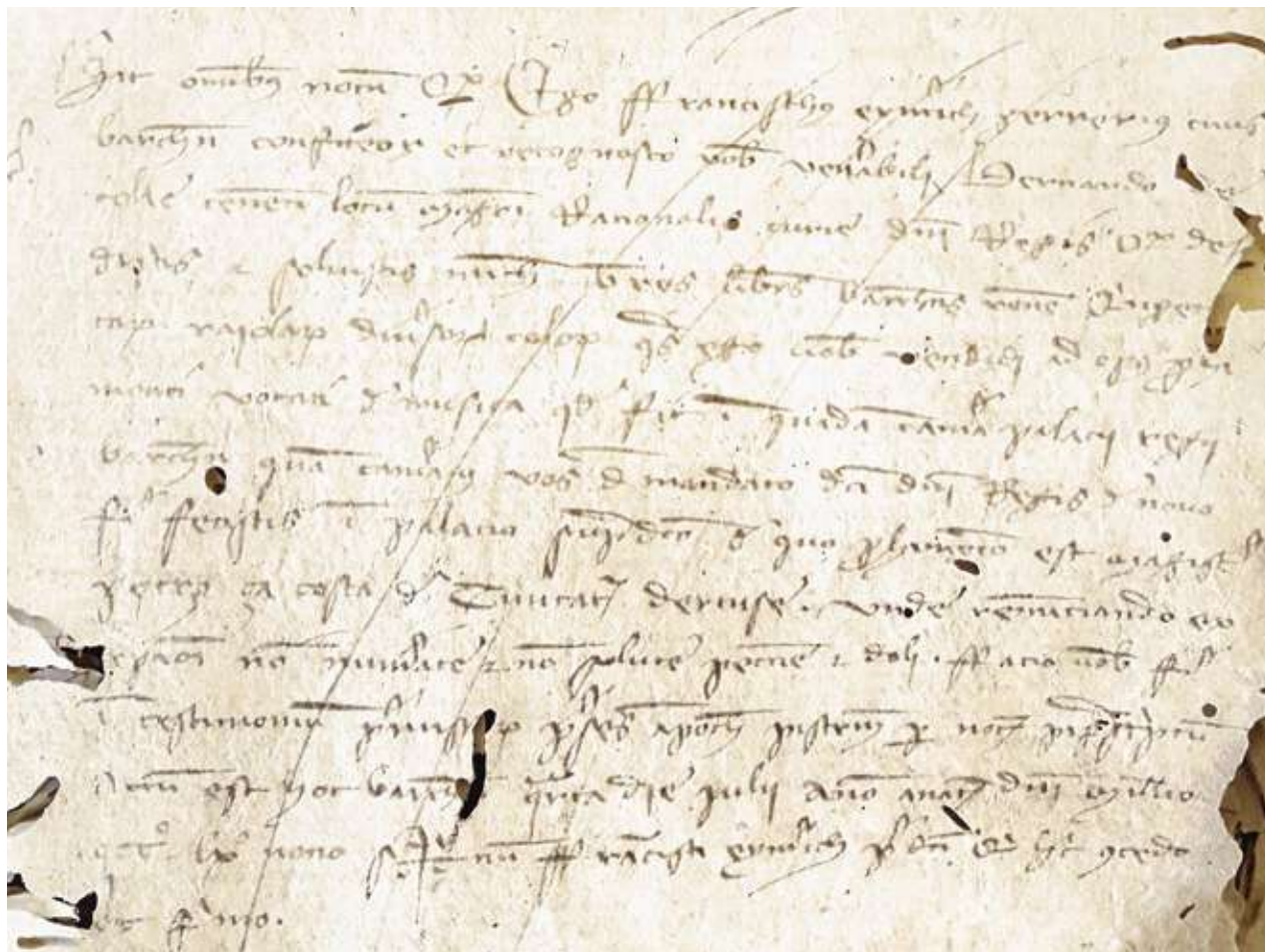

FIGURA 4.17 Època notarial en la qual es fa referència expressa al *paviment de la música* disposat a la cambra sobirana. AHPB. Vegeu {4.63}

seus dos ajudants haguessin pogut acabar el *paviment de la música* o si anaven destinades a conformar un possible sòcol ceràmic perimetral. En tot cas, el 5 de gener de 1370 el rei encara escrivia al seu batlle general al regne de València, Francesc Marrades, explicant-li que les obres de la cambra s'havien vist aturades per manca de rajoles, raó per la qual li reclamava l'enviament de les quantitats i tipus de rajoles ja indicats, alhora que li feia un encàrrec addicional per al castell de Tortosa:

{4.64} *Lo rey.*

Com la obra de la cambra de nostre palau de Barchinona vach per fretura de rajola, e nos vos hajam ja informat quanta ni quinya rajola enviets a la dita

*ciutat de Barchinona, per ço us dehim e manam expressament que decontinent, vista la present, enviets la dita rajola a Barchinona. Manants-vos encara que prestament façats fer, si de feta no-n trobats, III^m rajoles, és a saber, mil blanques e DCCC morades e DCCC blaves e cinc-centes verdes e cinc-centes grogues, les quals com pus tost porets trametats al feel obrer del castell de Tortosa, en Pere Çacosta, a obs de la obra del dit castell. E açò per res no laguiets, com cascuna de les dites obres vaguen per fretura de rajoles, segons damont és dit (...).*¹⁰¹

Les darreres rajoles que calien degueren arribar de València entrat ja el març següent, perquè el dia 12 d'aquest mes el monarca tornava a escriure a Pere Sacosta per exigir-li que, deixada de banda qualsevol altra obligació, vingüés immediatament a Barcelona per acabar les obres de la nova estança palatina amb els diners que Descoll llavors ja li tenia reservats:

{4.65} *Lo rey.*

*Manam-vos que encontinent, tots afers lexats, anets a Barchinona per acabar l'obra de la cambra nostra que havets començada. Certifican-vos que-n Bernat dez Coll, lochtinent de nostre maestre racional, vos ministrará aquells diners qui sien necessaris per la dita obra (...).*¹⁰²

Poca cosa devia ser ja el que hi mancava per concloure, atès que el 30 del mateix mes de març de 1370 el rei responia a l'avis d'immediata finalització mostrant la seva alegria. Hi afegia aleshores les famoses instruccions publicades per Coroleu en el seu dia i que, com les notícies precedents, havien estat fins ara incorrectament relacionades amb les obres del Tinell:

{4.66} *Lo rey.*

Reebuda havem vostra letra, e aquella entesa vos responem que havem haüt plaer de la obra de la cambra, com deÿts que serà tost acabada. E manam-vos e us pregam que la façats acabar al pus tost que fer-se puxe, per tal que si nos acordàvem de anar-nos-en aquí, axí com per ventura acordarem, trobem acabada la cambra. E quant és de les lettres qui fa-y a fer en l'espay dels XV palms

de la cambra on no-n ha, volem que sien aquestes: «A signis celi ne timueritis que timent gentes, quia ego vobiscum, Dominus Deus vester». E si de les lletres del dit vers lo dit espay no-s complia, faéssets-hi fer e complir lo dit espay d'aquestes lletres: «Et verbum caro factum est», e d'allí avant aytantes com n'i cabessen tro l'espay hagués compliment. E de les lletres qui-s han a fer sobre-l portal, damunt lo timbre, parrie'ns que deguessen ésser aquestes: «En l'any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCCLXX, lo molt alt senyor en Pere Terç, rey d'Aragó, feu obrar aquesta cambra». E si d'aquestes lletres les IIes listes no-s complien, faéssets-hi tot lo nostre títol, ço és, «de València, de Mallorques, de Sardenya e de Còrçega, e comte de Barchelona, de Rosselló e de Cerdanya» (...).¹⁰³

Allò que el rei manava omplir amb les paraules llatines indicades era, per tant, la tira d'uns tres metres de longitud encara no ocupada per la inscripció que devia envoltar completament la descrita *cambra superior* o *cambra sobirana*. Com ocorre a la *sala de contractacions* de la Llotja de València i d'altres construccions gòtiques, la llegenda monumental hi devia ocupar la faixa més alta, just sota el teginat pintat amb l'esplèndida decoració heràldica. En aquest cas, el rei havia escollit unes paraules inspirades en el llibre del profeta Jeremies (Jeremies 10,2), però no en la seva versió literal, sinó en la recollida al capítol XIII del llibre primer del llavors ja famós *Policraticus* de Joan de Salisbury: «No temeu els signes del cel, malgrat que les gentes els tinguin por, perquè jo soc Déu, senyor vostre». Si no n'hi havia prou per emplenar el tram, el monarca ordenava continuar-les amb les paraules de l'Evangeli de sant Joan: «I el Verb es va fer carn i va habitar entre nosaltres» (Joan 1,14). Al mur d'entrada, sobre la llinda del portal decorada igualment amb «lo timbre» de les armes reials, el monarca hi feia disposar també dues «listes» o filactèries addicionals destinades a commemorar la finalització de l'espectacular cambra que havia fet aixecar. Era notòria per a tota la ciutat, atès que sobresortia per damunt del *terrat major* i, en conseqüència, sobre totes les teulades de Barcelona. Una semblant autoreivindicació palesa que, a diferència de l'apartament reial inferior, la nova sala alta havia estat concebuda com a espai noble per rebre visitants de dignitat i celebrar-hi actes solemnes de format mitjà. El rei ho havia volgut així perquè des d'ella es podia sortir a peu pla al *terrat major*. El feixuc ascens per l'escala de cargol es veia compensat d'aquesta manera per la possibilitat d'impressionar els visitants distingits amb unes vistes privilegiades sobre la mar i el conjunt de la ciutat.

Malauradament, les fonts no aporten informació directa sobre les característiques de l'ornamentació mural que devia adornar part de la sala per sota del nivell de la inscripció monumental ja descrita. Si algun dels seus murs també havia estat decorat amb pintures murals, és probable que aquestes ja

seguissin la tendència a basar-se en la repetició de determinats motius naturals que trobarem en altres estances palatines. De ser així, no tindria res d'estrany que s'hagués volgut reservar per al nou espai alternatiu de representació de la monarquia el més principesc dels ocells: l'àguila. Consta per la datació de diverses sentències recollides al registre de conclusions civils de la Reial Audiència corresponent a l'any 1372, que havien estat dictades

{4.67} *In camera vocata Consilii sive de les Àguiles Palacii Regii Barchinone (...)*.¹⁰⁴

Trad.: A la cambra dita del Consell o de les Àguiles del Palau Reial de Barcelona (...).

Atès que aleshores el Tinell ja ocupava tot l'espai delimitat per la caixa estructural, és probable que les reunions del Consell Reial presidides pel vicecanceller haguessin tingut lloc, en realitat, en la nova cambra alta acabada de bastir, de manera que el Tinell pogués quedar reservat per a les reunions presidides pel monarca en persona, quan aquest es trobava a Barcelona. *Cambra de les àguiles* bé podria constituir, doncs, una mera denominació alternativa a la més comuna de *cambra sobirana* que solia designar la nova estança noble superior, seguint una dinàmica paral·lela a la documentada per al Palau de Perpinyà, on la *cambra del Consell* també rebia la denominació de *cambra dels papagais*, segons que comentarem amb detall més endavant.¹⁰⁵

Cinc anys després d'acabar-se la *cambra sobirana*, moria la reina Elionor de Sicília, que va deixar com a herència al seu marit el Palau de la Reina. Com a conseqüència, aquest va canviar de seguida la denominació inicial, substituïda per la de Palau Menor. En disposar del nou complex, el monarca va intensificar les reformes per transformar-lo en una residència reial més digna i còmoda.¹⁰⁶ Com a conseqüència, a partir d'aquell any de 1375 el Palau Major encara va veure més reduïdes les seves funcions residencials, i va combinar les d'escenografia cerimonial dels actes públics i solemnes amb les d'habitatge temporal per a invitats o presoners de gran dignitat. Aquesta situació, assentada a la darrera dècada de la vida del Cerimoniós, es va mantenir durant el regnat del seu primogènit i successor, Joan I, raó per la qual no consta cap més intervenció rellevant a les plantes superiors del *palau petit* al segle XIV. Gran amant de la caça i pèssim administrador del Reial Patrimoni, Joan I va passar poc de temps a la ciutat de Barcelona i, en les seves breus estades es va allotjar al Palau Menor o en residències privades més confortables, el manteniment de les quals no li calia afrontar.¹⁰⁷

L'apartament jussà i la cambra sobirana

Fins al regnat del germà i successor de Joan I, el rei Martí l'Humà, no tornem a trobar, doncs, una etapa d'intensa activitat constructiva al Palau Major. Les

obres dutes a terme pel rei Martí són, d'altra banda, les més ben documentades per la historiografia precedent, gràcies a les ja citades recerques de Daniel Girona i Llagostera i d'Anna Maria Adroer. De la mateixa manera, però, que hem pogut corregir els errors relatius a l'obertura de la Plaça del Rei, cal sotmetre la interpretació d'Adroer a la llum aportada pel nou coneixement del complex a les etapes precedents i posteriors al dit regnat. L'activitat constructiva en temps del rei Martí I es va concentrar particularment en el recreixement del sector sud-occidental del complex (carrer de les Escrivanies i carrer dels Comtes) i a les galeries del verger. S'hi va afegir la construcció de la nova abadia dels celestins, que es va estendre a banda i banda de l'actual Baixada de la Canonja, com ja hem comentat en estudiar l'evolució de la planta i podrem analitzar en detall al capítol vuitè. Hi manquen, per contra, referències específiques al *palau petit*, una realitat bastant comprensible si tenim present la recent actualització del sector que acabem de veure desenvolupar per iniciativa del seu pare. L'escala de cargol i la *cambrà sobirana* continuaren sent, però, l'única via d'accés digna al *terrat major* fins ben entrat el seu regnat. A la condició de gran espai obert amb vistes privilegiades que ja havia assolit des de finals del regnat del Cerimoniós, l'avenç de la reforma del rei Martí li va aportar la condició d'espai noble de distribució superior, inspirat probablement en els famosos *paradisos* del Palau Reial de Perpinyà.¹⁰⁸ Així consta ja en les instruccions donades pel nou monarca el 5 de març de 1404 al seu uixer d'armes Berenguer d'Oms:

{4.68} *Mossèn Belenguer. Dues lletres havem rebudes vostres, la una per Ramon de Sentmenat e altra per un correu. A l(e)s quals vos responem primerament al fet de la obra de la reyna, que y és bona e bella la manera per vós rahonada, prenent la mostra de les claravoyes. E havem que la dita obra se faça ab arquets, sins perill de les arquades majós, però desplau-nos que tant aja a ocupar del terrat de (la) gran sala, lo qual, axí com <s> sabets, és una de les belles coses que sien en tot lo palau; per què si manera s'i pot pendre sens afollar la obra, haurrem-ne plaer. E en tot partit del món vos guardats de no ocupar la finestra de la nostra cambra, car per una cana meys ni més no se'n afollaria la obra (...).*¹⁰⁹

Tornarem sobre aquesta notícia al seu torn, en estudiar les noves estances bastides al segle xv per allotjar la casa de la reina sobre l'ala que s'adossava al Palau de Santa Eulàlia, i la seva articulació amb les també noves estances reials aixecades sobre la Casa de la Farina i la Casa de les Escrivanies. De moment, interessa més posar l'èmfasi sobre la rellevància que mantenia aleshores el circuit vertical de l'avantcambrà per arribar a aquell «*terrat de (la) gran sala*» que tant volia preservar i lluir el monarca. També que, tot i que el rei hi manifesta haver traslladat la *cambrà reial* al nou sector en recreixement (només així podia témer que l'obra li tragués llum), la fretura d'espais residencials

continuava sent massa gran perquè es pogués prescindir de l'antic *apartament reial* i de la *cambrà sobirana* addicional. De fet, la construcció de la nova *cambrà de parament superior* a l'altre extrem del *terrat major* per iniciativa del rei Martí va facilitar que la *cambrà sobirana* perdés les funcions d'espai de representació institucional per consolidar les d'àrea residencial. Això ho posa en relleu el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, en descriure la defunció i les cerimònies funeràries preparades en honor del primogènit d'Aragó i príncep de Viana, l'infant Carles, a inicis de la tardor de l'any 1461. En el context de l'enfrontament radical amb el seu pare, el rei Joan II, les institucions catalanes el tractaven com si ja fos el seu nou monarca, i en morir amb fama de santedat, els honors retuts encara es van intensificar:

{4.69} (...) *com lo dia de dimarts, que comtavem XXII. del mes de setembre, del any de la Nativitat de Nostro Senyor MCCCC LXI., e altres dies precedents, lo dit illustre primogènit, de santa e immortal recordació, jagués detengut de gran malaltia, de la qual morí, en la cambra sobirana del palau reyal de la dita Ciutat, sobre un lit de repós (...). E la dita cambra, hon lo dit primogènit morí, aquelles hores stava ampaliada de drabs de ras molt bells. E pus lo dit primogènit hac retud lo deute de natura, al qual axí grans homes com pochos son obligats, fou deliberat, que lo cors del dit primogènit fos embalsamat (...). Aprés, lo dijous XXIII. del dit mes de setembre (...) delliberaren que lo cors del dit primogènit fos devallat en la sala reyal del dit palau, al mig de la qual haueran fet fer un lit alt ab bancals al entorn (...). E ordonades les dites coses, los dits honorables consellers, ajustats en la casa del Consell de XXXII. de la dita Ciutat, ensemps ab lo honorable mossen Bnt. de Guimerá, vervessor, vaguer de la present ciutat (...), anaren al dit palau, e muntaren en la cambra hon lo dit cors stave vestit e sobre lo dit lit; en la qual cambra era ja lo reverent bisba d'Osca, lo comte de Pallars, deputats de Cathalunya e molte altre notable gent; e cascú se assech, no tenint orde, com la multitud de gent hi era gran.*

E poch après, muntá lo clero de la Seu processionalment ab la creu major de cossos levada, e allí lo reverent bisbe de Vich, qui en vida li era molt familiar, feu al dit cors absolució general; e feta la dita absolució, lo cors del dit primogènit, qui lavors stava cubert ab un lansol prim, fou descubert e romás scarat, vestit en la forma demunt narrada; e aquí, axí per sos familiás com per altres, vahereu plors e crits, que era gran dolor lo hoyr. E lo dit cors fou pres sobre un lansol per certs familiás del dit primogènit, e fou davallat ab la dita proffessó fins al derrer sostre del primer, e allí fou mes sobre un lit de morts, cubert de un drap carmesí, brocad d'or, ab plors, crits e grans lamentacions. E sobre lo dit lit, lo dit cors, descarat, fou portat per don Johan de Bemunt, don Johan d'Íxer, don Johan de Cardona e molts barons e altres familiars del dit senyor, tots vestits de saques o de entrellís, en la dita sala reyal (...).¹¹⁰

FIGURA 4.18 La cambra reial d'Alfons el Magnànim en una de les miniatures del seu llibre d'hores. BL

La *cambra sobirana* havia esdevingut, per tant, l'apartament del primogènit, on s'havia instal·lat el llit de parament on va acabar morint. En vista de la imminent defunció del príncep, les seves parets havien estat empal·liades amb draps de luxe, com se solia fer a les sales palatines que havien d'acollir actes solemnes. Això significa que, com la resta d'espais nobles del palau, ja tenia disposades les estaques encastades que permetien penjar-hi els draps que havien de revestir-la i que, per tant, no tots els seus murs havien estat adornats amb pintures. La famosa miniatura de la cambra reial que il·lustra el llibre d'hores d'Alfons el Magnànim mostra el sistema amb un nivell extraordinari de detall, tot i que el miniaturista s'hagués inspirat en la *cambra reial* del Real de València més que no pas en la de Barcelona.¹¹¹

Entre la descripció del ritual funerari iniciat amb la defunció, crida l'atenció que hagués calgut baixar el cos embalsamat i revestit embolicat dins d'un llençol. S'hagué de fer així per poder seguir l'itinerari intern directe que permetia descendir fins al «*derrer sostre del primer*», és a dir, al terra de la primera planta o planta noble. Aquí una porta donava pas a la sala de recepció que s'obria darrere de la porta principal, la qual actuava com a distribuïdor cap a les portes de la Capella Reial, a una banda, i del Tinell, a l'altra. Era coneguda com la *sala petita*, per oposició a la *sala gran*, el Tinell o Sala Reial. Va ser, doncs, a la *sala petita* que ja el van poder col·locar sobre el llit mortuori per entrar-lo, a cara descoberta i sobre les espatlles dels nobles endolats, per la porta del gran saló gòtic, a l'interior del qual s'havia instal·lat el majestuós cadafal funerari. En estudiar la construcció i evolució del Tinell convindrà tornar sobre aquesta i d'altres cerimònies funeràries que hi van tenir lloc. Ara només remarcarem que, pocs mesos després de morir «sant Carles», el mateix *Llibre de les solemnitats* torna a fer referència a la *cambra superior* o *cambra sobirana* en la descripció de l'arribada a la ciutat del nou mestre de Rodes, el dia 4 de desembre d'aquell mateix any de 1461. S'hi explica que els consellers i el nou primogènit, després de rebre'l, l'entraren en processó cívica a la ciutat, fins arribar a la grada de la porta principal del palau:

{4.70} (...) e axí intrant per lo dit portal de Sent Anthoni, venint via dreta al portal de la Bocaria e per lo Call e per la plasse de Sent Jacme, los dits primogènit, mestre de Rodes e conceller en cap, romanents los altres concellers a cavall, descavalcaren a les graus del palau reyal, e muntaren alt al dit palau en una cambra de parament qui es al segon sostre del dit palau, en la qual la senyora reyna, mare del dit illustre primogènit, stave asseguda sobre lo strado de hun lit qui allí era, e quant lo dit mestre entrà per la dita cambra la dita senyora reyna se levà de peus, e empés-se tres o quatre passos venint al encontre del dit mestre (...).¹¹²

Consta, doncs, que el primogènit Ferran, el mestre de Rodes i el conseller en cap van pujar a peu les grades, mentre que la resta de consellers romangueren a la plaça. També que els tres personatges, després d'entrar per ella i travessar la *sala petita*, «*muntaren alt al dit palau*» (per l'escala de cargol) fins a una «*cambra de parament*» del segon «*sostre*» o planta, on els esperava, asseguda sobre la plataforma que elevava el mateix llit on havia mort l'anterior primogènit, la reina Joana Enríquez. A més de dormitori noble, per tant, la *cambra sobirana* continuava funcionant com a sala d'actes de petit format.

Pocs mesos més tard començava la llarga i terrible Guerra Civil catalana de 1462-1472. Segons que hem vist al capítol tercer, i malgrat que en principi els conflictes bèl·lics no representen temps favorables per a les grans reformes palatines, la necessitat de reivindicar els seus drets dinàstics sobre el símbol

per excel·lència del poder reial a Catalunya va fer que Pere de Portugal s'embarqués en una reforma gairebé integral del Palau Reial Major, si bé més epidèrmica que no pas estructural. Ja fos per remarcar el vincle directe que l'unia amb els avantpassats del seu llinatge, o per la seva connexió directa amb la Capella Reial que tan esplèndidament feia renovar, sembla que Pere de Portugal va voler instal·lar-se a l'*apartament reial del palau petit*, que va fer redecorar amb un complex programa de pintures murals executades pel seu capellà, el mercedari fra Francesc Miquel, segons que consta per una ordre de pagament expedida el 31 de juliol de 1464:

{4.71} *Ferrando Yanyes, feel loctinent de tresorer nostre. Deim e manam-vos que, de qualsevulla pecúnies de nostra cort que envers vós sien, doneu e pagueu al devot religiós e feel nostre frare Francesch Miquel, del orde de la Mercè e capellà de nostra capella, deu florins d'or, los quals graciosament li manam donar en remuneració e compensa dels treballs que ha sostenguts en pintar la nostra cambra, e de aquells que sostindrà en pintar certes finestres que novament havem manades fer en lo nostre Palau Reial (sic) (...).*¹¹³

El dia 31 d'agost, els treballs de redecoració amb noves pintures murals ja s'havien estès també a la recambra:

{4.72} *Lo rey, etc.*

*Ferrando Yanyes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos doneu al feel nostre frare Francesch Miquel, del orde de la Mercè, deu florins d'or, los quals li manam donar per pagar lo companyó qui li ajuda a pintar la nostra recambra, e un negre qui mol los colors (...).*¹¹⁴

Es tractava, doncs, d'un programa iconogràfic prou ambiciós per ocupar dos pintors i l'esclau negre que els ajudava durant més d'un parell de mesos, tot i que, malauradament, els pagaments no n'especifiquen la temàtica. De fet, la renovació estètica de l'apartament es degué allargar almenys un altre mes encara, perquè el 30 de setembre el monarca va haver de celebrar l'acte solemne de petit format que era el jurament de vassallatge de Bertran d'Armendáriz com a nou castlà del castell de Gelida a la cambra on dormia en una de les cases properes al palau, on devia allotjar-se mentre duraven les obres en curs:

{4.73} *Die dominica XXX^a septembris anno a Nativitate Domini M^oCCCC^oLXIII^o, in quadam camera in qua de presenti dominus rex solet dormire, qui est ere (sic) apud Regium Palacium Maius, nobilis*

Trad.: Diumenge, 30 de setembre de l'any de la Nativitat del Senyor 1464, en una cambra en què ara el senyor rei sol dormir, situada a l'àrea al costat del Palau Reial Major, el noble Bertran d'Armendáriz

*Beltrandus d'Armendaez prestitit juramentum et homagium subscriptum, me, Roderico Vitalis, serenissimi domini regis prothonotario et huius actus notario, testibusque infrascriptis presentibus.*¹¹⁵

va prestar l'homenatge i vassallatge subscrit, estant-hi presents jo, Roderic Vidal, protonotari del sereníssim senyor rei i notari d'aquest acte, i els testimonis que s'indiquen més avall.

Pel que fa a la *cambra sobirana*, entre la documentació de Pere de Portugal només es localitza una referència directa a una «cambra alta», i comprovarem, en analitzar-la, que no sembla al·ludir a la *cambra sobirana* que culminava el *palau petit*, sinó a la *cambra de parament superior* que el rei Martí havia fet construir damunt de la Casa de les Escrivanies. Tanmateix, el 22 de desembre de 1465, el Conestable escrivia una nova carta al llavors obrer del palau, en Simeó Sala. Entre les diverses actuacions que li ordenava, s'hi incloïa la següent: «*Al fet del portalet del cap de la scala, se farà de pedra*» {4.74}.¹¹⁶ Entre les obres d'actualització que s'estaven duent a terme a les estructures altes hi havia, per tant, la confecció d'un portalet de pedra al cap d'una de les dues escales del Palau Major, és a dir, al seu punt final. La notícia encara resulta més interessant si tenim present que el 29 de setembre de l'any anterior el monarca ja havia inclòs, entre els artesans que declarava exempts de l'obligació d'integrar-se a l'exèrcit per estar treballant en la reforma del Palau Major, en «*Bernad Nadal e un jove, qui fa lo caragol*» {4.75}.¹¹⁷ Bé podria ser, doncs, que s'estigués culminant la reforma de la part superior de l'escala de cargol del *palau petit*, i que el nou portalet de pedra en fos la cirereta. Cal recordar, en aquest sentit, que al plànol de 1832 encara s'hi va marcar amb una lletra *p*, situada sobre aquella posició d'entrada a la *cambra sobirana* des del final de l'escala de cargol, la presència d'un frontó amb decoració escultòrica que incloïa un lema, segons que ja hem avançat {4.1, *lletra p*}.

La pèrdua del document adjunt a la memòria, que dibuixava els escuts inventariats i copiava les inscripcions indicades, fa que no hagi quedat constància directa del contingut textual de la inscripció inventariada. La nota deixa clar, però, que d'aquell mateix lema n'hi havia més exemples dins del sector que ocupava el monestir de Santa Clara. Això permet descartar que fos un lema vinculat a la Inquisició, perquè les parts ocupades llavors pel monestir eren, precisament, tots els sectors del vell conjunt palatí que el Sant Ofici no havia arribat a ocupar mai. Al contrari, el nínxol conopial o fornícula del Conestable reubicat tardanament a l'escala del Palau del Lloctinent posa en relleu que Tomàs Soler i Ferrer no mentia, i que l'any 1832 encara devia ser ben visible la divisa «*Paine pour joie*» tant en diverses parts del monestir com del *palau petit*. No debades, entre les restes

FIGURA 4.19 Llinda de finestra i dintell de portal amb la divisa de Pere de Portugal («Paine pour joie»), que semblen procedir del *palau petit*. MUHBA

recollides per l'Acadèmia de Bones Lletres durant les demolicions de 1837, hi figuraven diversos fragments marcats amb la divisa del Conestable, els quals van acabar sent exposats al Museo Provincial de Antigüedades. El seu catàleg, publicat l'any 1888 per Antoni Elias de Molins, els enregistra amb els números 868, 1.268 i 1.269. Concretament, amb el número 1.269 hi figurava:

{4.76} *Mitad de un dintel de una puerta. Piedra caliza. Tiene el lema de D. Pedro de Portugal igual al número 868, pág. 136. Mide longitud 1,42 m. Propiedad de la Academia de Buenas Letras.*¹¹⁸

Corregia així encertadament el que la versió manuscrita prèvia, de 1879-1880, ja havia descrit, amb el mateix número 1.269, com la «*Mitad de un dintel de ventana de piedra barroqua. Lee POV IOIE*» {4.77}.¹¹⁹

En desmantellar-se el Museo Provincial de Antigüedades l'any 1932, aquestes peces es van dispersar. El número 868 correspon sense cap mena de dubte al fragment de finestra que es custodia actualment al MUHBA, amb el número MHCB 9.150. El 1.268 sembla poder identificar-se, atesa la coincidència en el material més noble i les mides precises, amb la llinda que exhibeix actualment l'Arxiu de la Corona d'Aragó al pati del Palau del

Lloctinent. I el mig dintell numerat com a 1.269 podria coincidir amb l'altre conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La cosa més interessant, però, és que les excavacions realitzades l'any 1945 encara van recuperar la meitat d'un altre dintell corresponent a un portal, l'actual MUHBA 9.149. Hi trobem el fragment «*PAIN-PO*» de la divisa de Pere de Portugal esculpit sota un escut reial amb timbre de corona oberta. La meitat llarga pervinguda fa 63 centímetres de longitud, 48,5 d'alçada i 20,5 de gruix. Això representa un portal complet que, amb poc més d'un metre d'amplada, podria encaixar perfectament en la posició indicada per la lletra *p* del plànol de 1832. El timbre reial que el corona justificaria l'interès que hi van mostrar els autors del plànol, atès que els servia per demostrar la propietat reial del sector. Pensem que no havien sentit el mateix interès per la resta d'exemplars del citat lema que reconeixien haver trobat al monestir, perquè sense la presència de l'escut reial no els servia per reivindicar la titularitat de la monarquia.

Fos o no fos aquell portalet el resultat d'una reforma en l'accés a la *cambra sobirana* en temps de Pere de Portugal, és clar que la dita cambra va continuar existint no només sota el regnat d'aquest, sinó també en els posteriors de Joan II i Ferran II. La denominació de *cambra sobirana* i la funció residencial que havia adquirit en culminar-se la nova *cambra de parament*

FIGURA 4.20 Capitells del segle XIV que semblen correspondre a alguns dels recuperats per l'Acadèmia de Bones Lletres durant la demolició del *palau petit*. MNAC

superior del rei Martí, van fer que l'*apartament reial* de la planta inferior passés a denominar-se l'*apartament jussà*. Així és esmentat ja en la descripció que l'arxiver i historiador Pere Miquel Carbonell va fer de l'atemptat patit per Ferran II el Catòlic el divendres 7 de desembre de l'any 1492. En la lletra adreçada al regent de la Cancelleria, Bartomeu de Verí, per explicar-li els fets, adjuntada posteriorment a l'edició de 1546 de les seves *Cròniques d'Espanya*, Carbonell afirma que, quan el monarca començava a baixar les grades de la porta principal del palau per anar a dinar, després d'haver passat el matí fent justícia als pobres assegut al seu setial del Tinell, un desequilibrat anomenat Joan Canyamàs, que s'havia amagat darrere de la porta de la Capella Reial, per poc no el va matar d'un cop d'espasa al coll. El cronista ho va viure *in situ* perquè llavors encara estava treballant a l'Arxiu Reial:

{4.78} (...) estava lo dit dia del divendres cercant en los registres provisions e privilegis reyls; e sentint tocar les ·XII· hores de migjorn, yo·n lexí de cercar (...). (...) yo sentí gran remor e brogit en lo palau, que paria s'i hagués mès foch e tot ne vengués a terra.

Isquí de continent de aquest Archiu e aní vers la gran sala del palau e trobí-hi les portes tancades, e grans plors e crits, que diguera hom que la ciutat se n'entrava en abís. En tant que demaní, tot tremolant, què era aquest tan gran brugit. Respongueren alguns que havien naffrat lo rey; altres digueren que l'havien degollat ab una spasa, e no sabien res qui era; altres digueren que aquell qui l'havia naffrat ho degollat ja·l tenien pres. De què, ohint açò, en veritat dich a vós, compare, que cuydí aquí espasmar, e cobri[r]-cor. E plorant e sospirant anava investigant què era de la vida del rey, que yo·l vull veure. Y tant no treballí e demaní, tantes foren les empentes de la gent, que no·l poguí veure.

Y véreu venir lo cardenal de Espanya, l'infant don Henrich, comte de Empúries, e la gent, axí de la casa del rey com de la ciutat, uns ab armes, altres sens armes, plorant e cridant: «Visca·l rey!» E donaven tants grans colps en les portes del palau per entrar que paria les rompessen. Uns hi entraven, altres no podien per lo empaig que·ls era fet.

*E sapiau que tota la ciutat estava commoguda y en armes (...).*¹²⁰

Així, doncs, Carbonell havia sortit de l'arxiu i havia arribat a la *sala petita*, i llavors ja trobà tancades tant les portes del Tinell (on havien entrat inicialment el monarca ferit) com les portes de l'entrada principal, les quals només s'obrien per deixar passar els grans personatges més pròxims al monarca segons anaven arribant. Des d'aquella posició va poder veure el que passava a continuació:

{4.79} *De què lo rey, qui volia cavalcar per anar-se'n a la sua posada, tocant-se ab la mà en lo coll, veu molta sanch que rajava del colp. Pres una part del seu tavardo y embolicà-la per la naffra. E fon aconsellat que no cavalcàs, ans romangués dins lo palau per medecinar la naffra.*

E anant ell a peu ab gran esforç, ab ajuda de persones, al palau, aposentaren-lo en lo apartament qui's diu jusà, lla hon posava lo rey don Juan, de memòria immortal, pare seu, quant lo duch de Calàbria era ací per esposar dona Juana, filla del rey don Juan, ab don Ferrando, rey de Nàpols, pare del duch de Calàbria (...).

*E junt que fon lo nostre rey en lo apartament, asseguren-lo sobre una cadira. E feren venir encontinent tots los físichs e chirurgians d'esta ciutat per medecinar-li la naffra (...).*¹²¹

A fi d'evitar el perill que representava la sortida del rei a l'exterior en cas que l'atemptat respongués a una conxorxa per assassinar-lo, hom havia ajudat Ferran II a pujar a peu, «*ab gran esforç*», perquè l'estreta i dreta escala de cargol del segle XIV feia impossible posar-lo sobre un llit improvisat o sobre una cadira portada per altres persones. El monarca no estava en condicions de seguir fins a la *cambra sobirana*, així que, en arribar al primer pis, va ser instal·lat de seguida a l'*apartament jussà*, és a dir, al que havia estat l'*apartament reial* al llarg del segle XIV. El mateix Carbonell recorda, de passada, que el dit *apartament jussà* havia recuperat temporalment la seva condició de cambra reial quan el pare del monarca agredit, el difunt Joan II el Sense Fe, va celebrar les noces de la seva filla, la infanta Joana, amb el rei de Nàpols, l'estiu del 1477.

En efecte, les fonts coetànies, com el *Dietari de la Generalitat* o el ja citat *Llibre de les solemnitats*, especifiquen que, després de la Guerra Civil, Joan II no havia volgut allotjar-se habitualment al Palau Reial quan es trobava a Barcelona. Preferia residir al Palau del Bisbe, més còmode i amb escales més suaus de pujar per a un monarca tan vell, atès que va morir el 1479 amb 81 anys d'edat. Tanmateix, dos anys abans de la seva mort, Joan II havia hagut de cedir les seves estances habituals del Palau Episcopal per allotjar-hi el gran seguici de la seva filla Joana durant els citats actes de la coronació a Barcelona com a nova reina consort de Nàpols. Ocupades igualment la resta

FIGURA 4.21 Retrat de Ferran el Catòlic vers l'any 1500, atribuït a Michiel Sittow. KMW

de residències nobles de la ciutat pels membres masculins de la comitiva napolitana, i massa vell ja per pujar cada vegada fins a la *cambrà sobirana* o fins a la *cambrà reial* aixecada pel rei Martí al sector del carrer de les Escrivanies, Joan II havia passat algunes nits en un *apartament jussà* mínimament actualitzat per a l'ocasió.

El tractament i la convalescència del ferit rei Ferran a l'*apartament jussà* no pot ocultar, però, que el Catòlic, tal com abans havia fet el seu pare, evitava allotjar-se al Palau Major tant com podia, realitat que havia portat a continuar descurant-ne el manteniment. Ho manifesta amb claredat un document poc posterior a l'atemptat. Expedit el 24 d'octubre de 1493, reflecteix que aquell apartament on els metges havien curat el monarca l'any anterior es trobava sota una altra sala superior (la *cambrà sobirana*), la qual ja estava tan abandonada que es va haver d'apuntalar a correuita perquè no caigués i enfonsés el sostre que aixoplugava el monarca convalescent:

{4.80} (...) *Com lo dit nostre general tresorer, de manament verbal per nos a ell fet, haja donat e pagat a-n Rafael Ferrer, scrivent, XI lliures e <X>VIII sous barchinonenses per fer hun apuntalament que, quant nos fom ferit lo any passat en la present ciutat de Barchinona e jaguem en lo nostre Palau Real, se hagué a fer en una cuberta de una sala que stava demunt la cambrà ha hon nos jahiem, per quant stava perillosa de caura, en la qual entraren XII fusters de Tortosa, per soles e travesses e altres puntals de pi, clavó e jornals dels maestres que feren dit apuntalament, que muntaren totes les dites despeses la summa de les dites XI lliures y buyt sous (...).*¹²²

Fora d'aquesta intervenció força limitada, no consta que el monarca emprengués cap altra reforma al sector. No és estrany, doncs, que la Inquisició evités instal·lar-se en aquesta part alta de l'avantcambrà fins que les actuacions generals del segle XVI li van poder renovar la coberta. Segons que hem vist, però, ni tan sols aquesta darrera intervenció general al complex va modificar significativament l'estructura baixmedieval heretada, la qual el Sant Ofici amb prou feines va condicionar superficialment per a les noves funcions. Va ser així, doncs, que les estructures de les dues plantes superiors van sobreviure fins a la demolició final de 1837, de manera que encara van poder ser representades i comentades al plànol i a la memòria de 1832. Ni de lluny no havia ocorregut el mateix, però, amb les tres plantes inferiors de l'estructura llavors enderrocada, totes profundament transformades durant l'etapa renaixentista.

La planta noble i la segona planta

L'Acadèmia de Medicina i l'Escola de Clínica a l'espai històric de l'Arxiu Reial

La memòria adjunta al plànol de 1832 també deixa constància que, la primera planta de l'avantcambrà, l'ocupava aleshores l'Acadèmia de Medicina, mentre que la segona, que presentava una distribució idèntica, havia estat abandonada feia poc per la seva Escola de Clínica. En efecte, una reial ordre expedida l'11 de setembre de 1789 havia cedit a l'Academia Médico Práctica, creada l'any 1770, els espais abandonats als anys precedents per l'Arxiu Reial perquè hi tingués la seva seu.¹²³ L'Acadèmia s'hi va instal·lar de seguida, i en va mantenir la titularitat (excepte el breu període de la seva supressió arran de la restauració de Ferran VII) fins al 1835, data en què va traslladar definitivament la seu a l'antiga Casa de la Procura expropiada als cartoixans de Scala Dei, situada al número 9 del carrer Banys Nous. La primera planta de l'avantcambrà, la més ben dotada d'armaris arxivístics, va funcionar fins llavors com l'espai de gestió, reunió i arxiu-biblioteca de la institució, malgrat que el citat assalt del Palau de la Inquisició del març de 1820 també la va afectar greument. Van ser cremats llavors bona part del mobiliari i de l'arxiu-biblioteca, amb una terrible pèrdua del seu fons de memòries científiques, fet que la va deixar en una situació força precària.

Abans de l'arribada dels acadèmics, les dues primeres plantes havien estat íntegrament ocupades, però, per l'Arxiu Reial. Ja n'havia deixat constància, entre d'altres, la descripció de la porta interior de la Capella Reial recollida pel pare Ribera l'any 1698:

{4.81} (...) *Y para la entrada de toda la Real Familia avia una puerta muy espaciosa oy cerrada baxo del Coro superior de tras la qual está el Real Archivo (...).*¹²⁴

Encara més precís va ser Domingo de Aguirre, qui descrivia així l'any 1725 la primera estança de l'Arxiu Reial, denominada per tradició la *sala petita*, no perquè ho fos, sinó per oposició a la *sala gran*, la *sala dels escrivans* o del *negoci*, avui coneguda com el Tinell:

{4.82} *Era la entrada principal deste Real Palacio la que oy se halla condenada en la Plaza del Rey, entre la de la Capilla Real de Santa Agueda, y la de la Sala de los Escrivanos, subiendo por las gradas comunes de los dichos Palacio, y Capilla: como oy se uen (...).*

La primera Pieza, que se hallaua, era una Sala muy buena, y capaz; donde oy está colocado el Archiuo, y se llamaua la Sala pequeña (...) á cuya mano

*derecha havia una puerta, por donde se entraua á la Capilla de Santa Agueda, y á mano izquierda, otra, por donde se passaua a la Sala grande, donde oy actuan los Escriuanos; en la qual se celebrauan todas la grandes funciones, y autos Reales (...).*¹²⁵

Tanmateix, segons el plànol i la memòria de 1832, l'Arxiu Reial no havia restat circumscrit a la dita sala, sinó que havia arribat a ocupar en la seva darrera etapa aquelles dues plantes senceres. Per fortuna, l'anàlisi dels inventaris i les descripcions de l'arxiu elaborats pels successius arxivers al llarg dels més de quatre segles que la institució hi va romandre permeten reconstruir fil per randa la història de la seva progressiva ampliació a partir del petit nucli inicial construït l'any 1318. Comprovarem d'aquesta manera que, al darrer quart del segle XVI, s'havia produït una subdivisió vertical de l'antiga *sala petita* en dos nivells, per la construcció d'una volta intermèdia. En conseqüència, des d'aleshores i fins a l'enderrocament final del sector, la numeració ascendent de les plantes es va veure modificada, cosa que va provocar encara més confusió entre els estudiosos del palau: l'*apartament reial – tribunal major* esdevenia així la tercera planta en lloc de la segona, i la *cambra sobirana – apartament de l'inquisidor*, la quarta en lloc de la tercera. Comencem, doncs, la història de l'Arxiu Reial des dels seus inicis.

L'Arxiu Reial

La creació

En pujar al tron de la Corona d'Aragó, Jaume II va prendre consciència ben aviat de les febleses de l'administració reial catalanoaragonesa en comparació amb la siciliana, amb la qual estava acostumat a treballar. Jaume I ja havia introduït la pràctica pontifícia de guardar memòria de la voluntat sobirana a través de la registració de la documentació expedida per la Cancelleria Reial, però això es duia a terme de manera selectiva i abreviada, no sistemàticament i a text complet.¹²⁶ Per la seva banda, Pere el Gran havia imitat el sistema sicilià de control de la gestió econòmica dels oficials de la Corona important la institució del Mestre Racional, però havia trobat tantes resistències que l'ofici no es pogué arribar a consolidar, fins al punt que fou suprimit temporalment per Alfons el Liberal.¹²⁷ Cap dels dos sistemes no s'havia desenvolupat, doncs, amb prou solidesa i decisió. Jaume II es va centrar a reformar-los i potenciar-los per fer-los molt més eficients, amb l'ajut inestimable del gran Bernat d'Averçó, nomenat nou notari guarda-segells l'any 1301.¹²⁸ El resultat immediat va ser el creixement exponencial del volum de documentació generada per ambdues institucions i la necessitat constant de consultar els antecedents documentals en una

gestió juridicoadministrativa cada vegada més complexa. Esdevenia així un greu problema la tradicional dispersió de la documentació prèvia dels comtes-reis, custodiada fins llavors en diverses institucions religioses de tota la Corona. Inicialment, Jaume II va tractar de reunir-la a la casa de Sant Joan de l'Hospital de Barcelona, però va acabar prenent consciència que el dipòsit centralitzat havia d'estar sota el control directe de la monarquia, i va disposar finalment la creació de l'Arxiu Reial.¹²⁹ Segons que apuntàvem en estudiar l'antiga capella comtal de Santa Maria, la ubicació i el moment precisos de la creació del nucli originari de l'Arxiu Reial consta per un albarà expedit pel mestre racional el dia 8 de maig de 1319:

*{4.83} Jo, en Pere de Bojl, etc., atorch a vós, n'Arnau Messeguer, cambrer d'aquell metex senyor, que havets comptat ab mi de la rahó dejús contenguda, és a saber, que en lo mes de juyol del any MCCCXVIII lo senyor rey, estant en Barchinona, ordonà e feu manament a vós de paraula que faéssets obrar una casa de volta en aquell loch on solia ésser la capeyla sua del palau de Barchinona, en la qual casa fossen posats e conservats los registres, els privilegis e els altres scrits de la sua Cancelleria, e dels altres fets de la sua cort; e que sobre aquella casa de volta fos feta una altra casa ab volta, en la qual fossen conservades e estoyades les sues joyes d'aur e d'argent, e les robes e els aparellaments de la sua cambra. E axí metex ordonà que en les cases de volta qui són dejús lo dit palau seu, on solien ésser establies, fo reparada e adobada una casa ab II grans finestres ab rexes que badassen en lo corral del dit palau, en la qual casa fossen estoyats e conservats los comptes e les altres scriptures del offici del Maestre Racional de la sua cort (...). E munten les messions que foren fetes en les dites obres, és a ssaber, en compra de pedra e de cals e de fferre, e en salari e loguer de maestres e de manobres qui faeren les dites obres, les quals comensaren a ésser fetes al VI dia a la entrada del mes de juyol del dit any, e foren acabades e finides per tot setembre d'aquell metex any, [qu]e són III meses menys V dies, segons que les dites messions són contengudes e scrites en I quaern de paper per menut, e en summa II millia CCXC solidos II denarios barchinonenses (...).*¹³⁰

L'ordre expressada verbalment per Jaume II al seu cambrer Arnau Messeguer el juliol de 1318 havia donat lloc així a la creació simultània de l'Arxiu Reial i de l'Arxiu del Mestre Racional en dos punts diferents del Palau Major: el primer, a l'avantcambra, sobre el cos massís de la torre romana número dotze (que fins llavors havia suportat la capella comtal) i sota una sala bessona que, dins de la mateixa torre i suportada per la nova volta de l'arxiu, contindria el tresor; el segon, a les voltes romàniques, segons que estudiarem més endavant. Atesa la data, ambdós degueren ser obra de Pere de Rei, i estaven ja acabats i en condicions de rebre documentació en començar la tardor de l'any 1318.

Determinada la posició del nucli originari de l'Arxiu Reial aixecat per ordre de Jaume II, descobrim amb goig que encara el trobem representat sobre el plànol de 1832: corresponia al polígon de l'angle septentrional de la primera planta o planta noble, marcat al plànol amb la lletra *n*. Naturalment, i atès que es tractava de l'antiga torre romana, aquelles mateixes formes continuaven verticalment per generar, gràcies a la nova volta que cobria l'arxiu, l'estança bessona superposada, que el rei havia concebut originalment com a cambra per guardar-hi el tresor. Les obres de construcció s'havien dut a terme entre el 6 de juliol i el 30 de setembre de 1318 i, en conseqüència, ja no sota la direcció del difunt Bertran Riquer, sinó a les ordres del citat nou mestre de les obres palatines, Pere de Rei. Potser ja havien estat contemplades, però, pel mestre Riquer en la planificació inicial del *palau petit*, perquè a les dues sales bessones aixecades dins de la torre romana només s'hi podia accedir, segons que veurem, a través de sengles portes obertes a la caixa de l'escala de cargol. Hem tingut ocasió de comentar que la construcció d'aquesta darrera devia haver forçat la demolició de la cara posterior de la torre, substituïda pel curiós mur diagonalitzat que arribà a mostrar el plànol, i que només s'explica per la necessitat d'assenotar aquell pesant cargol de pedra sobre l'angle del cos massís de la torre romana.

Veurem al seu lloc per altres documents {5.2} que almenys 700 dels 2.290 sous a pagar havien correspost a les obres simultànies de creació de l'Arxiu del Mestre Racional a les voltes romàniques, de manera que la intervenció que havia creat les dues sales bessones va costar prop de 1.600 sous. En unes sales de dimensions tan reduïdes, executades en un termini tan breu, aquesta suma manifesta la qualitat de la factura de les seves petites voltes de pedra, perquè la despesa resulta comparable a la causada per les obres de la cuina de l'any 1302 {3.5}. Potser, doncs, les culminaven sengles claus de volta amb l'escut de les armes reials com la descrita amb el número 775 al catàleg de la Comisión de Monumentos de la Provincia de Barcelona, de la qual s'especificava que procedia del Palau Major.¹³¹ Per descomptat, l'estança inferior, destinada a funcions d'arxiu, degué ser dotada des dels inicis amb els corresponents armaris per als documents, tot i que no en comencem a tenir constància directa fins al 1346, moment en què es va crear el càrrec d'arxiver reial. L'arxiu deixava llavors de ser un mer dipòsit documental per transformar-se en una nova institució de la Corona.

L'ampliació baixmedieval

En efecte, el nomenament de Pere Passeia com a primer arxiver reial, el 6 de juliol de l'any 1346, comença a presentar-nos indirectament les característiques de la «*casa de volta*» que Jaume II havia fet aixecar i moblar perquè servís com a dipòsit documental centralitzat de la monarquia:

{4.84} (...) *vobis dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus, ad dictam civitatem Barchinone accedatis, in eadem personaliter amodo et continuam residenciam faciendo, visitando et ingrediendo diebus singulis vel illis quibus vobis videbitur expedire et necessarium fuerit domum dicti archivi, ac recognoscendo instrumenta et scriptur[a]s et alia que in dicto archivo sunt recondita tam in armariis et caxiis quam extra, et ea fideliter [custo]diendo ac conservando, excuciendo ea a pulvere, et ipsa taliter dirigendo et conservando ut a dictarum tinearum morsibus et arnarum corrosionibus amodo preserventur illesa (...). Mandantes eciam fideli scriptori nostramque scribaniam regenti ac tenenti sigilla nostra, Ffrancisco de Prohomne, quod claves dicti archivi et armariorum et caxiarum vobis tradat (...).*¹³²

Trad.: (...) us diem i us manem que, vista la present, aneu a la ciutat de Barcelona, i que hi residiu continuadament, i visiteu i entreu cada dia o aquells que us semblarà que caldrà i serà necessari la casa del dit arxiu, i que hi reconegueu els documents, les escriptures i altres coses que hi ha guardades a l'arxiu tant dins armaris i caixes com fora, i que els custodieu i conserveu fidelment, els traieu la pols, i que ho organitzeu i conserveu tot per tal que quedi preservat de les mossegades de les tinyes i la corrosió de les arnes (...). Manem també al fidel escriptur, regent de la nostra escrivania i tinent els nostre segells, Francesc de Prohom, que us lliuri les claus de l'arxiu, dels armaris i de les caixes (...).

Es tractava, per tant, d'una estança amb porta tancada amb clau, dotada d'armaris i caixes o arques, que també es tancaven amb les seves claus respectives. Ho confirma l'inventari de l'arxiu començat poc després pel citat primer arxiver. S'hi explica que set armaris contenien la documentació relativa als territoris aragonesos, sis als catalans, quatre als valencians, dos els documents generals de la Corona, i un els documents dels ordes militars.¹³³

Va ser, doncs, més tard, en el context de la construcció de la *sala de parament* o Tinell, que el creixement imparable de la documentació generada va forçar la primera ampliació física de l'arxiu. Aquesta va consistir en la incorporació de la citada estança bessona superior, la concebuda originalment com a dipòsit del tresor. El tresor hagué de retornar així (si és que mai havia arribat a sortir-ne) a l'*arxiu vell* o *arxiu de les portes ferrades*, la cambra cuirassada que tindrem ocasió de descriure en tractar els altres sectors del palau. Recordem que l'albarà del mestre racional expedí el 16 de gener de 1368 suggereix que l'entrepunta ocupada per la cambra del tresor ja havia restat integrada al dipòsit documental cap a l'agost de 1366. Dificilment,

FIGURA 4.22 Detall dels armaris de l'Arxiu de Mitja Escala de la catedral de Barcelona, construït al segle xv. Les descripcions apunten que els armaris de l'Arxiu Reial devien presentar un aspecte semblant. ACB

si no, la xemeneia de la cambra reial hi podria haver estat referida com la «*que és damunt l'archiu*» {4.51}. En no ser concebuda inicialment com a espai arxivístic, no havia estat dotada en un primer moment dels armaris que contenia de la seva bessona inferior. Per això calgué començar a dotar-la d'alguns elements que permetessin instal·lar-hi la nova documentació que anava arribant. En dona testimoni el següent pagament enregistrat pel nou arxiver, Ferrer de Maguerola:

{4.85} Ítem, a VIII dies de juliol l'any MCCCLXVIII, compre d'en Arnau Riera, fuster de Barchinona, una doblera a ops de fer als cunys encaxaments per conservar e tenir los registres qui són en lo dit archiu (...).¹³⁴

Un segle llarg després, el procés iniciat aleshores ja havia provocat que l'antiga cambra del tresor també hagués quedat atapeïda per la documentació de l'Arxiu Reial. Ho posa en relleu el nou inventari, iniciat el 8 de gener del 1477 per l'arxiver i historiador Pere Miquel Carbonell. Tot i centrar-se en la documentació, la descripció de Carbonell deixa anar molts detalls sobre l'estructura física i el mobiliari d'ambdues estances de l'Arxiu Reial, que havien passat a denominar-se la *casa jussana* (la inferior) i la *casa sobirana* (la superior): «(...) sobre los propdits armaris de la part squerra, ço és, començant prop la finestra, foren trobats en la primera pila XXII registres (...) e en lo bastiment sobre los dits registres ha I títol del tenor següent: Registra omnia domini regis

Jacobi antiquioris» (f. 3r); «*Ítem, après pus baix, en lo bastiment de fusta que està empostat ha moltes cartes (...). Ítem, consecutivament en IIII piles del dit bastiment ha IIII piles de registres (...)*» (f. 3v); «*En lo primer armari dels jusans après los sobredits atrobí (...)*» (f. 8v); «*En lo primer dels armaris superiors, prop los armaris que són a la part sinistra entrant en dit archiu (...)*» (f. 10v); «*Ítem, II bancs larcs de fusta, cascú de VI petges. Ítem, I^a scala de fusta de VII scalons. En l'altra casa subirana del dit archiu. Ítem, en la segona post qui stà en la paret sobre lo caregol, en una pila atrobí XII registres (...)*» (f. 12r); «*Ítem, en XXI piles stan a la part dreta qui va la via de la finestra (...). Ítem, IIII còfrens ferrats (...). Ítem, XVII còfrens entreferrats e altres (...). Ítem, un armari de fusta qui stà ficat en la paret (...)*» (f. 12v) {4.86}.¹³⁵

Carbonell confirma així el mateix que reflectien el plànol i la memòria de 1832, és a dir, que es tractava de dues cambres superposades de proporcions idèntiques i sense comunicació interna: es pujava i baixava de l'una a l'altra per l'única escala existent al sector, «*lo caregol*» de l'avantcambra. Ambdues sales comptaven amb sengles finestres úniques. S'obrien així al carrer de la Sabateria o Tapineria, del qual prenien la llum i l'aire naturals pel mateix lloc que abans s'havia il·luminat la capella comtal. Llum i ventilació eren molt necessàries per a unes estances on s'havien de conservar i copiar documents i que, per això mateix, tenien vedada l'entrada de foc, per evitar el risc d'incendis.

Els dos laterals de la *casa jussana* continuaven encabint les mateixes dues filades superposades d'armaris de fusta ja descrites cent trenta anys enrere per Pere Passeia. A la part inferior de cada bloc d'armaris hi havia un caixabanc amb diversos caixons que també servien per contenir documentació. Ambdues files d'armaris devien presentar així un aspecte i una distribució molt semblants als de l'armariada tardomedieval que encara preserva l'Arxiu de Mitja Escala de la catedral de Barcelona.

El contingut documental de cadascun dels armaris arxivístics s'identificava mitjançant un títol sumari, retolat en llatí sobre un tros de pergami clavat en la seva porta. En aquells anys finals del segle xv, el nombre d'armaris descrits havia passat de les vint unitats inventariades per Passeia fins a les trenta enregistrades per Carbonell. Aquest increment no s'explica, però, perquè s'haguessin afegit nous armaris als inicials, sinó perquè Passeia no havia pogut acabar l'organització i descripció de l'Arxiu Reial, que van haver de completar els arxivers posteriors.¹³⁶ Segons que indica Carbonell, a la sala també hi havia una estructura de fusta empostada que contenia cartes i registres, i diversos cofres plens de documentació. La seva moderada alçada (els quatre metres aproximats que indica la memòria del plànol de 1832) explica que una escaleta de set esglaons bastés per permetre arribar a les parts més altes. Per contra, es confirma que la *casa sobirana*, en no haver estat concebuda inicialment per a

funcions d'arxiu, no comptava amb mobiliari específic. Només disposava dels citats prestatges de fusta i d'un armari; la resta de la documentació que contenia es trobava guardada en els vint-i-un cofres que s'hi apilaven.

Entre la descripció aportada per Carbonell pot passar fàcilment desapercebut, però, un detall particularment important per als nostres interessos. En inventariar el contingut de la *casa jussana*, l'arxiver explica que, a la banda dreta «*entrant en dit archiu*», les dues filades superposades eren de vuit armaris (vuit sobirans i vuit jussans), mentre que a la banda esquerra o costat del verger les dues filades eres de només set armaris (set sobirans i set jussans). La *casa jussana* comptava, doncs, amb un total de trenta armaris, setze a la banda dreta i catorze a l'esquerra segons s'entrava. Amb la dita distribució longitudinal, i atès que la finestra només es podia obrir al mur de llevant per il·luminar la sala des del carrer de la Sabateria, la porta d'entrada havia d'estar situada al mur que l'arxiver anomena «*la paret sobre lo caregol*», és a dir, aquell diagonalitzat que tancava l'estança per la banda de l'escala. El mateix havia d'ocórrer, doncs, en el cas de la *casa sobirana*, de manera que a les dues s'hi devia penetrar des de la caixa que contenia l'escala de cargol. Sembla, a més, que les portes d'accés no estaven centrades, sinó desplaçades vers el mur del verger, per evitar el cargol de pedra pròpiament dit. Per això la banda esquerra, malgrat ser la més llarga segons el plànol de 1832, comptava amb un cos menys d'armaris que la contrària, a fi de respectar l'espai necessari perquè la porta es pogués obrir completament. La *casa sobirana* devia repetir, al replà superior de l'escala, la mateixa ubicació desplaçada de la porta, atès que entre la porta i el mur interior que la separava de la *sala petita* arribava a cabre la «*post qui stà en la paret sobre lo caregol*», una fusta plana bastant gran per suportar dotze registres, segons la descripció recollida per l'arxiver.

En resum, per arribar a l'arxiu des de la porta principal calia travessar la *sala petita*, entrar a la caixa de l'escala i o bé penetrar per la porta de la *casa jussana*, si s'anava al nucli originari de l'arxiu, o bé pujar el primer tram del cargol fins al replà següent, si es volia entrar a la *casa sobirana*. El circuit de comunicació descrit permet entendre molt bé per què Pere Miquel Carbonell va poder fer la ja comentada descripció de l'atemptat patit per Ferran el Catòlic el 7 de desembre de l'any 1492 {4.78}. Per arribar a la *sala petita* i situar-se davant de les portes tancades de la *sala de parament* o Tinell, només havia hagut de travessar la caixa de l'escala.

La gran ampliació de 1578

Fora del rectangle ocupat per la caixa estructural de l'escala i les primitives sales superposades de l'Arxiu Reial, la resta de la planta noble l'ocupava

la citada *sala petita*. Malgrat el que podria suggerir aquesta denominació, definida al segle xv per oposició a la veïna *sala gran* o Tinell, era una estança àmplia i de bona factura, amb una planta gairebé quadrada d'uns deu metres de costat. Actuava com a distribuïdor general que comunicava la porta principal amb les portes nobles de la *sala gran* i de la Capella Reial, a més de donar accés discret a l'escala de cargol. Encara l'hem vista descriure a Domingo de Aguirre, l'any 1725, com una sala «*muy buena, y capaz*» {4.82}. Tanmateix, Aguirre, que ja la va conèixer com una de les sales de l'Arxiu Reial, ignorava que havia estat un espai molt més impressionant abans de 1578. De ben cert, la sala descrita per aquest autor mantenia la planta d'època baixmedieval, perquè el seu perímetre no es podia haver vist modificat sense ensorrar les estructures superiors. Tampoc no en podia haver variat el nivell del terra, que continuava compartint amb la *sala gran*. La llum o l'alçada, però, eren una cosa ben distinta. El sostre que Aguirre havia contemplat ja era el mateix descrit pel plànol i la memòria de l'any 1832, una volta de rajola plana situada no gaire per damunt dels quatre metres del terra, atès que el nivell de la planta següent pujava poc per sobre dels set metres. Aquesta modesta elevació no tenia res a veure amb la llum original de la *sala petita* gòtica.

Efectivament, les fotografies de 1952 {fig. 4.3-4} permeten comprovar que l'esmentada volta de rajola mutilava la portada interior de la Capella Reial i n'obstruïa el pas. De la mateixa manera, també posen en relleu que la volta tardana havia forçat a seccionar lleugerament la part superior de l'altra portada interior de la sala, la del Tinell. El detall és ben interessant perquè, malgrat que les parts baixes dels seus brancals són medievals, la factura de llargues dovelles del seu arc és clarament renaixentista, resultat de la mateixa reforma que havia transformat la *sala gran* en la *sala dels escrivans* o *del negoci*. No hi ha dubte, en conseqüència, que la volta de rajola va ser aixecada entrada ja la segona meitat del segle xvi, i que fins llavors la *sala petita* havia estat molt més alta. Prou per haver pogut acabar subdividida verticalment en dues plantes superposades, perquè la segona també havia quedat coberta, segons que ho mostren aquelles mateixes imatges, amb una altra volta de proporcions i factura idèntiques, però situada a més de set metres del terra de la *sala petita*. Per contra, les fotografies no mostren cap ferida corresponent a la recepció d'una possible volta medieval. Intuïm així que l'alta *sala petita* original havia estat coberta fins llavors amb un teginat de fusta situat una mica per sobre del punt de curvatura màxima assolit per la segona volta de rajola del segle xvi. Sembla ratificar-ho la següent ordre de pagament donada per Pere de Portugal el 8 d'agost de 1465:

{4.87} *En Matheu Perpinyà, feel nostre. Manam-vos que, dels diners que us havíem manat donar per pagar lo sou de la gent de cavall, doneu e liureu al feel nostre en Simeon Sala, administrador de les obres de nostre palau, cinquanta florins liuradors e donadors per ell a-n Joan Caro, fuster, per desfer los sostres de la sala del palau petit e per fer lo sostre de la archada de la sala major del dit nostre palau, segons és concordat entre lo dit Simeon Sala e lo dit Caro (...).*¹³⁷

Sota la supervisió del llavors obrer del Palau Reial, Simeó Sala, el fuster Joan Caro estava treballant en la renovació del teginat de la *sala del palau petit*, que ja havia desfet. Aquesta operació s'estava duent a terme després d'haver sanejat ja les parts deteriorades del sostre de la *sala major* o *sala gran*. Obtenim així un altre indicatiu que la *sala petita* havia estat coberta a la baixa edat mitjana amb un teginat de fusta, el qual suportava, al seu torn, l'*apartament reial*. Resulta ben lògica la intervenció, atès que, a més d'haver restaurat el de la *sala gran*, Pere de Portugal estava fent pintar la coberta de la Capella Reial. Pretenia, doncs, recuperar l'esplendor dels teginats en tota l'àrea cerimonial palatina. Per descomptat, i tenint en compte els deu metres aproximats de costat que feia la sala, aquell teginat de fusta requeria un arc de diafragma intermedi. Les marques que les fotografies de 1952 documenten a la part alta del lateral dret de la portada de la capella suggereixen que aquest hauria cavalcat entre aquesta posició i el mur contrari, el de la caixa de l'escala i les sales d'arxiu i tresor, de manera que podia servir alhora per contrarestar les forces generades per les seves petites voltes de pedra. La protecció inicial oferta pel teginat baixmedieval també ajuda a explicar la pervivència de l'encintat original en una franja de tres tires de carreus just per sobre de la marca de recepció de la volta superior de rajola, al tancament de la capella.

La construcció de les dues voltes renaixentistes de rajola –amb la consegüent variació de l'estructuració vertical que introduïen– havia estat el resultat dels canvis funcionals assignats als diferents espais del palau, segons que havia anat avançant el segle xvi. Atribuït l'úsdefruit de la Capella Reial, de les plantes superiors del *palau petit* i de la *sala de parament* a institucions diverses (mercedaris, Inquisició i Audiència, respectivament), la *sala petita* havia perdut la seva funció tradicional com a distribuïdor noble que articulava els grans espais cerimonials del palau. Les reformes dutes a terme a mitjan segle xvi per transformar el Tinell en la *sala del negoci* o *dels escrivans*, n'havien suposat la sentència definitiva. Tot i que, com acabem de comentar, aquestes obres encara van arribar a actualitzar la porta que sempre havia comunicat la *sala petita* amb la *sala gran*, en realitat li van treure tot el protagonisme, en proporcionar a la *sala gran* un accés directe des de l'exterior, amb grada pròpia i portada monumental, per la Plaça de Sant Iu.

De les transformacions de la *sala gran*, en tractarem amb detall al seu moment. Per ara bastarà destacar que, arribats a la segona meitat del segle XVI, la custòdia ordenada de l'ingent volum de documentació que havien anat generant els nombrosos escrivans instal·lats a la *sala gran* havia esdevingut un problema greu.¹³⁸ Com a conseqüència, la Diputació del General va pretendre annexar-li la vella *sala petita*, perquè funcionés com a dipòsit documental dels escrivans de l'Audiència. Domingo de Aguirre ja va compilar en el seu dia les dades sobre aquest primer intent, contingudes en els llibres de deliberacions:

{4.88} (...) y no bastando aun aquellos; con otra Deliberacion de 13. de Abril 1554. fol. 205. del mismo libro, ordenaron que Antonio Carbonell fabricasse nuevos Tableros, no solo en dicha Sala grande; sino también en la pequeña (en que oy está colocado el Archiuo Real) cuya orden fue executada; haziendose estos ultimos Tableros en una, y otra Sala: como resulta de la Deliberacion de 4. de Noviembre 1555. fol. 103. del libro de Deliberacions del triennio 1554.

Aguirre no s'equivocava amb aquest resum. A la citada deliberació original, els diputats havien ordenat

{4.89} que de peccúnies del dit General sien donats y pagats a Anthoni Carbonell, fuster, cent y sinquantu ducats de or valents cent y vuytanta liures barceloneses per part y porrata del que haurà haver de les mans y fusta dels taulells que ha fer en la sala petita del Palau Real de la present ciutat, juxta la deslberació feta a treze de abril any mil sinc-cents sinquantu-y-quatre (...).¹³⁹

Tanmateix, i segons que Aguirre continua explicant,

{4.90} El Bayle General de Cathaluña no sintió bien el hauerse hecho Tableros en la Sala pequeña: y seria por no hauerse mandado hazer, sino solamente en la Sala grande, con las Constituciones 6. tit. de Audiencia, y Concejo Real: y 2. tit. de Custodia de Processos por cuya causa mandó quitarlos, y cerrar la puerta entre las dos Salas grande, y pequeña: por lo que los Señores Diputados, en el dia 11. de Agosto 1556. deliberaron, se requiriese al Veguer, fuesse á dar asistencia á los Maestros de la Diputacion, capturando qualesquier Personas, que impidiessen la obra; cuya Deliberacion se lee en fol. 192. del mismo libro: però no se mantuu esta fábrica de Tableros en la Sala pequeña; y se executó la orden del Bayle General: pues fue condenada la Puerta, que hauia entre las dos Salas; y en la pequeña fue colocado el Archiuo Real, como está oy dia.¹⁴⁰

Una altra vegada, la deliberació original confirma que, el mateix dia, el batlle general, Lluís d'Icard, havia fet

{4.91} traure los taulells y altra fusta —que per ordinació de dits señors deputats allí ere estada posada— de la salet[a] petita, que és en lo entrant y devant la gran

*sala del dit Palau Real, la qual saleta dits señors deputats de present fan adaptar y posar en son degut orde per a ops dels scrivans de manament y de sos[ti]tuïts y scrivans, y que ja ha duptat tancar o fer tancar ab ses tencadures la porta del portal per la qual se passa de la dita gran sala a la dita saleta, fahent posar en [dita] saleta rejola y altra manobre per a fer certa per ell pretesa obra (...).*¹⁴¹

Consta així que el batlle general, en efecte, havia aconseguit tirar enrere la temptativa d'apropiació indeguda de la *sala petita* de l'any 1556. Tanmateix, la porta entre la *sala petita* i la *gran* només va ser barrada amb armaris en lloc de ser finalment aparedada, cosa que va permetre reobrir-la quan es va decidir ampliar l'arxiu a costa de l'*escala gran*, segons que hem pogut veure {4.16}. Van ser, doncs, les obres de transformació de la *sala gran* (ja popularment coneguda com a Sala del Borboll) a l'església de Santa Clara, les que la van cegar amb morter i pedra, l'any 1722.

Entrada la segona meitat del segle XVI, el Reial Patrimoni mantenia, per tant, la possessió directa d'aquell espai, que va continuar sense ser assignat a cap funció específica fins una vintena d'anys més tard. Arribats, però, a les acaballes dels anys setanta del segle XVI, els problemes de capacitat de l'Arxiu Reial van portar a decretar-ne una gran ampliació mitjançant la subdivisió vertical de la *sala petita* en les dues estances cobertes per les voltes de rajola plana anteriorment descrites. Sembla que les voltes ja havien estat obrades l'any 1578, atès que, segons la memòria de 1832, llavors encara eren visibles a la cara interior del mur de llevant de la sala inferior uns escuts pintats amb la indicació expressa d'aquella data {4.1, lletra n}. En tot cas, les obres es van veure aturades temporalment per manca de diners quan ja estaven força avançades. Finalment, i com que els diners no arribaven, el 6 de novembre de 1582 el lloctinent general de Catalunya, Carles d'Aragó, va ordenar al regent de la Tresoreria que lliurés fins a 250 ducats d'or perquè les dues noves estances de l'arxiu poguessin ser finalitzades:

{4.92} Per quant lo rey nostre señor ha manat fer dos istànties noves per al Archiu Real que té en lo Palau Real de la present ciutat de Barcelona, y aparellar dites dos istànties de portes, finestres, rexes, vidrieres, ensarats, taules, cadires, banchs y los apparatus de fusta convenientes per a guardar los llibres y scriptures de dit Archiu Real, y estant com està ya la obra en molt bon punt de acabar y aperfitonar-se, seria inconvenient que-s paràs per a consultar ab sa magestat sobre alguns diners que falten per a dit effecte, no essent cosa de tanta importàntia lo que falta que no-s pugue provehir y supllir de la Real Thesoreria de Cathaluña que vós serviu. Per ço us diem, encarregam y manam que dels primers diners a vós pervinguts o que de pròximo entraran en dita Real Thesoreria d'est (corregit de: despús?) any, proveyau per acabar y aperfitonar la obra de dit archiu nou fins en quantitat de dos-cents sinquantu ducats de or o la valor,

*y los poseu en compte dels gastos de dita Real Thesoreria per obs de acabar y aperfitonar dit archiu (...).*¹⁴²

Els treballs pogueren ser acabats així poc després, i l'arxiu va veure multiplicat el seu espai de dipòsit, que va restar organitzat des de llavors en quatre sales: la inferior major (*sala petita* baixmedieval, però amb alçada molt reduïda), la inferior menor (la *casa jussana* baixmedieval o sala originària), la superior major (de nova creació, resultat de la subdivisió vertical de la *sala petita*) i la superior menor (la *casa sobirana* del segle xv, inicialment l'estança del tresor de Jaume II). Per descomptat, la comunicació entre les quatre sales va continuar fent-se per aquell únic circuit vertical del cos de l'avantcambra que representava l'escala de cargol baixmedieval. És per això que les noves voltes de rajola van haver d'adoptar els nivells ja preestablerts per les voltes gòtiques de la *casa jussana* i la *casa sobirana*, a fi que es pogués accedir a la nova sala superior major des del mateix replà de l'escala de cargol que sempre havia donat accés a la *casa sobirana*.

El plànol i la memòria de 1832 aporten una altra dada addicional sobre les voltes d'aquelles quatre sales: la posició dels escuts que les decoraven. Així, al centre de l'espai que representa les dues sales petites hi veiem una lletra *ñ*. Segons que explica la memòria adjunta, la lletra marcava la posició de l'escut de pedra policromat que adornava les seves claus de volta, malgrat que el copista de la versió en net de la memòria se'n va saltar per descuit la descripció detallada. Es tractava de les primitives voltes d'aresta que Jaume II havia manat construir en 1318. No podia ser d'una altra manera, perquè els trenta armaris del segle xiv i els cofres plens de documentació sempre van continuar al mateix lloc fins a l'any 1770, i després l'Academia Médico Práctica no havia tingut possibilitat de dur a terme obres rellevants. Les nervadures d'aquelles voltes devien descansar sobre capitells encastats als angles, com era habitual i hem vist fer a la volta original de la capelleta del baptisme de la Capella Reial. De fet, Pi i Arimon ja va incloure, en la seva relació de materials recollits l'any 1838 entre els enderrocs del palau, «6 capiteles de piedra común del país correspondientes a otras tantas pilastras, hallados en el derribo de la Ynquisicion (...)» {4.93}.¹⁴³ S'ha suggerit que aquests capitells podrien correspondre als exemplars del segle xiv conservats actualment al MNAC amb els números d'inventari 14.223, 14.232, 14.233, 14.241, 14.243 i 14.247 {fig. 4.20}.¹⁴⁴ No en podem estar segurs, però, si algun d'ells procedia o no de la *casa jussana* i la *casa sobirana* de l'arxiu perquè, per desgràcia, Pi i Arimon no va especificar de quina part del Palau de la Inquisició provenien.

En canvi, les voltes de rajola plana de les dues sales majors estaven decorades amb escuts pintats sobre el guix que les recobria. El plànol de 1832

en marca la posició amb la lletra *o*, mentre que amb les lletres *m* i *n* indica els pintats sobre el mur de llevant, a banda i banda de les finestres. Així els descriu la memòria adjunta ja citada {4.1}:

{4.93} *m* — Dos idem, uno bajo de otro, solamente pintados, en la cara interior de la pared de la estancia del archivo que confina con la calle de la Tapineria.

n — Uno idem en la misma pared, al intermedio de los dos descritos en aquel extremo de la izquierda, y otro igual en el extremo de la derecha, con el número «1578», bajo del cual se observan otros dos escudos que, por hallarse cuasi borrados, no pueden distinguirse y no van dibujados.

o — Dos idem solamente pintados en la bóveda de la estancia que actualmente ocupa la Academia de Medicina, y otros dos iguales en la bóveda de la estancia del sobre, que había servido de clínica, y otro idem en el punto *n* de la bóveda de la misma estancia.¹⁴⁵

Per descomptat, hagué de ser també durant aquells mateixos treballs de construcció i decoració heràldica de les noves estances de l'Arxiu Reial que es va obrir una nova comunicació entre la segona sala major i la tribuna de la Capella Reial, la qual va ser descoberta i recuperada per la restauració dels anys cinquanta sota el petit arc escarser. És clar que no podia haver existit abans de l'aparició de la nova planta intermèdia que havia creat la sala superior major de l'arxiu, i va ser dissenyada per mantenir l'accés directe a la tribuna des de les estances que continuaven sota control del Reial Patrimoni, de manera que la Inquisició, que només en tenia el dret de pas, no se'n pogués apropiat.

La nova distribució de l'Arxiu Reial en aquelles dues sales menors i dues majors va culminar amb la reordenació i nova descripció de l'arxiu duta a terme per l'escrivà de manament i notari Bernat Macip. Va quedar reflectida en un nou inventari general redactat entre el 6 de setembre de 1584 i el 6 d'octubre del 1590.¹⁴⁶ Macip hi remarca encara la distinció entre sales velles (les menors) i noves (les majors), i confirma que la primitiva porta principal del palau ja havia estat aparedada, de manera que s'accedia a l'arxiu des de la galeria del verger, a través d'una porta que sempre l'havia comunicada amb la caixa de l'escala, i amb necessitat de reunir tres claus distintes.¹⁴⁷ En conseqüència, la primera sala que es trobava en travessar la dita porta, a mà esquerra, era la *casa jussana* o primitiva sala d'arxiu de Jaume II. Continuava il·luminant-se per una sola finestra situada a l'extrem contrari de la porta, és a dir, al mur de la Tapineria, i mantenia els mateixos armaris i caixes a banda i banda descrits pels arxivers d'època medieval.¹⁴⁸ Si en lloc de girar a l'esquerra, es travessava la caixa de l'escala en línia recta,

FIGURA 4.23 Recuperació als anys setanta del segle XX de l'antiga comunicació entre l'ampliació tardorenaixentista de l'Arxiu Reial i la tribuna de la Capella Reial. MUHBA

s'arribava a la «*instància nova baixa*» (l'anterior *sala petita*), il·luminada per diverses finestres i dotada de mobiliari arxivístic intal·lat en el mateix moment d'acabar-se l'obra:

{4.94} *Per quant en dita instància nova baixa, al temps s'és obrada, se han fets dos armaris o lochs en los quals estiguessen en quiscú de ells un Libre dels feus de forma major (...), lo primer dels quals està prop de la una de las finestras més serca de la iglésia de Santa Àgata (...).*¹⁴⁹

L'any 1601, una nova guia de l'arxiu, la *Búrxula* de Pere Benet, encara manifestava de manera més directa i concisa els resultats de l'ampliació tardorenaixentista que havia estructurat l'arxiu en quatre espais:

{4.95} *Principio sciendum est regale hoc portophilacium tum ex regestis in duabus aulis sive tricliniis maioribus, uno superiori, altero inferiori repositis, tum in chartis pergameneis, apud armaria in priori aula minori reclusis, aliisque nonnullis constare. Supra quoque in quodam alia aula minori (quae cum simili inferiori pridem archivium erat) quasdam*

Trad.: D'antuvi cal saber que aquest Arxiu Reial conté tant els registres conservats en dues sales majors, una de superior i una altra d'inferior, com els pergamins guardats als armaris de la primera sala menor, i altres documents. També, que a sobre en una altra sala menor, que amb la inferior corresponent constituïa l'arxiu primitiu, hi ha algunes

arcas vetustissimas (...) existere (...).

*In aula quidem prima armario-
rum, duae arcae ingentes extant, in
quarum proxima fenestrae processus
originales curiarum ab anno 1350
hucusque regnis Coronae Aragonum
tam coniunctim quam divisim cele-
bratarum (...) invenies (...).*

*Quod autem ad armaria, a dex-
tris et a sinistris huius aulae infixa,
attinet (...).*

*Sciendum est quod in priori aula
huius regii archivi per quam ad re-
ceptionem ingreditur sunt constituta
sexdecim armaria ad manum dexte-
ram ubi reconduntur plurimae cartae
pergameneae et alie scripture (...).*

*Ad manum vero sinistram sunt
dumtaxat quatuordecim armaria
quorum septem superius, septem vero
inferius sita sunt (...).*

*Item etiam in aula maioris su-
prema fenestris encerata fieri oportet
respectu continui pulveris cui subiecta
est (...).*¹⁵⁰

arques molt antigues (...).

A la primera sala d'armaris hi ha dues arques enormes, a la més propera a la finestra de les quals trobaràs els processos originals de les Corts celebrades als regnes de la Corona d'Aragó des de l'any 1350, tant les generals com les particulars (...).

Pel que fa als armaris instal·lats a la dreta i a l'esquerra d'aquesta sala (...).

Cal saber que a la primera sala d'aquest Arxiu Reial, per on s'entra a la recepció, hi ha setze armaris a mà dreta on es conserven molts pergamins i altres escriptures (...).

A mà esquerra, però, només hi ha catorze armaris, set dels quals posats a dalt i set a sota (...).

Ítem, a la sala major superior és necessari posar paper encerat a les finestres per la pols contínua que hi entra (...).

En las dos salas mayores, alta y baja, donde stán en estantes los libros de gracias y despachos comunes, distribuidos por rreynados desde el señor rey don Jaime el primero hasta el rey nuestro señor don Phelipe quarto (...).

En la sala primera como se entra en el archibo ay una bentana crezida que cae a una calle azia las espaldas del palazio (i.e. Tapineria); la piedra prinzipal que servía de arco sobre esta bentana, á tres o quatro años que se cayó, y como sobre de ella cargava gran parte del edifizio, toda la pared á hecho sentimiento, y la bóveda de la pieza que está enzima, que es también del archibo, amenaza conozida rruyna (...).

En quanto a lo formal de el archibo, é allado en la sala pequeña del segundo alto (i.e. casa sobirana) quinze baúles llenos de papeles y escripturas antiquisimas (...) y parece nezesario que se cometa a persona de mucha yntelijenzia y confianza que haga un ymbentario de cada baúl, y después de hecho, se bayan distribuyendo en los almarios que en la sala pequeña inferior (i.e. casa jussana) ay de papeles de esta calidad repartidos por las ziudades a quien tocan, comenzando por la de Zaragoza (...).

*É allado también que en la primer(a) pieza como se entra en el archivo (i.e. casa jussana) están todos los prozessos que se fulminaron en tiempo de las turbaziones pasadas (...). (...) y en la parte más reservada, que es la húltima sala alta (i.e. casa sobirana), ay un almario donde están guardados los prozessos de las turbaziones que hubo en tiempo del señor rey don Juan el Segundo (...).*¹⁵¹

D'aquesta manera, la descripció de Llorenç Mateu insisteix a remarcar que les dues sales menors continuaven mantenint l'estructura i el mobiliari medievals; per això els pergamins, com també els registres dels reis intrusos –pintats de color fosc per distingir-los dels generats pels reis legítims– seguien al lloc on Pere Miquel Carbonell els havia situat. Són força interessants també els comentaris que dedica a la «bentana crezida» de la *casa jussana* o *sala inferior menor* al carrer de la Tapineria. Llavors ja era tan vella que la clau del seu arc havia caigut feia tres o quatre anys, i això havia provocat greus esquerdes en bona part d'aquell tancament de llevant i en la volta de la *sala superior menor* o *casa sobirana*, que amenaçava de caure.

D'altra banda, els efectes perniciosos de la humitat que causava l'orientació a llevant de totes les finestres de l'arxiu s'havien agreujat, perquè les obertures de la nova *sala superior major* no estaven dotades de cap tipus de protecció translúcida que pogués barrar l'entrada de la pols, segons que ja destacava l'escriptura Pere Benet. La situació havia continuat igual fins a l'any 1640, quan es començà a tancar-ne algunes amb vidres. Això, unit a la manca de cura i d'ordre igualment denunciada per Benet, havia provocat un estat deplorable dels fons documentals que preocupava les autoritats del país. Les Corts austriacistes de 1706 van dedicar diversos capítols a tractar

Comprovem així, una vegada més, que les dues sales medievals s'havien preservat intactes malgrat la reforma d'ampliació. A la sala inferior menor, la primera a mà esquerra segons s'entrava, continuaven guardant-se els mateixos trenta armaris i dues arques grans descrits en el seu dia per Pere Miquel Carbonell; a la superior menor, el mateix conjunt de cofres plens de documents.

L'organització presentada per Bernat Macip i per Pere Benet encara va perviure gairebé dos segles més. L'any 1677, el visitador Llorenç Mateu i Sans la torna a manifestar en la seva visita d'inspecció sobre l'estat de l'Arxiu Reial. Hi va afegir alguns detalls rellevants:

{4.96} *En la puerta y contrapuerta que ay a el entrar del archivo, reconozí que las zerraduras eran déviles, y que para la seguridad d'él se nezesitava de ponerlas más fuertes y añadir un candado y ajustar las demás puertas y ventanas, que no se podían zerrar (...).*

de posar-hi remei. Entre les disposicions acordades i aprovades per Carles d'Àustria hi havia la creació de l'ofici d'«*especulador*» i del seu «*emanuense*» o *escribà*. També es va projectar la comentada ampliació de l'arxiu a costa de l'*escala gran* de la *sala dels escrivans*, que no va arribar a consumir-se a causa del setge definitiu de Barcelona, iniciat el 25 de juliol de 1713. En conseqüència, un nou informe sobre l'Arxiu Reial elaborat per l'Audiència borbònica cap a l'any 1738 continua reflectint la distribució en les quatre «*piezas*» o sales ja descrites. Hi torna a cridar l'atenció que la primera i més antiga d'aquelles sales, la inferior menor, continuava preservant els «*30 armarios*» instal·lats l'any 1318, que hi van romandre fins a la fi. En canvi, llavors es van treure les dues no gaire menys antigues

{4.97} *arcas grandes, las quales se sacaron por el mucho y grande embarazo que hacían, y, por su antigüedad, ya consumidas.*¹⁵²

Al deteriorament degut a la venerable antiguitat, s'havien afegit els danys provocats pels brutals bombardejos del darrer setge, només parcialment pal·liats per algunes intervencions posteriors d'urgència:

{4.98} (Al marge: *Lo que padeció el archivo en el último sitio y su reparo por el conde de Montemar.*) *Durante el último sitio de esta capital padeció mucho estrago de las bombas el referido archivo por haver caído en él muchísimas, de forma que fue mucho el daño que sufrió, pero (...) condescendió el señor conde de Montemar en que se reparassen las ruynas y mejorasse lo material de dicho archivo en lo que entonces pedía la más prompta providencia, bien que falta mucho por hacer y reparar (...).*¹⁵³

A continuació, el 20 de setembre del 1738, la Real Cámara ordenava que es duguessin a terme el conjunt de propostes suggerides per l'Audiència en aquest mateix document per posar remei a la lamentable situació del fons. A manera d'introducció, s'hi ratificava:

{4.99} (...) *que éste tiene destinadas quatro piezas, dos en el primer suelo y dos encima, las quales se comunican por una escalerilla (...) se hallava en un infeliz lastimoso estado (...).*¹⁵⁴

No és estrany, doncs, que el nou arxiver reial, Francisco Javier de Garma (nomenat l'any 1740), comencés a mobilitzar-se per tractar de treure l'arxiu d'aquesta penosa situació. El 1754 aconseguia l'entrada en vigor d'un nou reglament per al vell Arxiu Reial, que canviava llavors la seva denominació per la més aparatosa d'Archivo General de la Corona de Aragón. També, personal subaltern nou, per obrir i mantenir netes les instal·lacions. El porter tindria, entre altres obligacions, les de controlar les visites i donar l'avís de tancament:

{4.100} (...) *que nadie pase de la primera pieza o estancia de dicho archivo, en que continuamente ha de estar, y menos el que heche mano a ningún real registro ni papel del referido archivo. (...)*

Si (...) vinieren a buscar al cavallero archivero o a alguno de los oficiales, en tal caso, esperando el que viniere en la primera pieza, avisará según a quien buscaren (...).

*En dando la hora de salir, la deve avisar primero al cavallero archivero y después, con su orden, a los oficiales, diciendo desde el pie de la escalera: —¡Señores, la hora! (...).*¹⁵⁵

Ni el reglament ni el subaltern, però, no podien modificar la realitat d'aquell espai físic tan deteriorat.

El trasllat definitiu

Garma ja havia arribat a la conclusió que aquell lloc no era adequat per a un arxiu de tanta importància històrica i patrimonial, segons que havia exposat en un informe lleugerament anterior, l'any 1751:

{4.101} (...) *aunque el paraje en que hoy se halla no es el mejor, por falta de ventilación y las luzes únicas que tiene ser al lebante, cuia humedad ha sido gran parte de su ruina y deplorable estado a que llegó (...).*¹⁵⁶

L'Arxiu Reial encara hi hauria de romandre, però, gairebé dues dècades més. A la fi, el dia 10 d'agost de 1766, el mateix Garma i el llavors jutge conservador de l'Audiència, Baltasar de Aperregui, sol·licitaren formalment i de manera conjunta el trasllat de l'Arxiu Reial al Palau de la Generalitat, que s'havia integrat al Reial Patrimoni i havia esdevingut la seu de l'Audiència borbònica per l'abolició de la Diputació del General, fixada pel Decret de Nova Planta. En van rebre l'aprovació reial el 20 de setembre, però a la nova seu calia fer les obres necessàries d'adaptació dels espais assignats. El trasllat de l'Arxiu Reial no va començar fins al 26 d'abril de 1770. Es va fer amb tanta cura i control que l'operació va durar un any. Va ser així l'any 1771 quan l'Arxiu Reial va abandonar definitivament aquell lloc insalubre per no tornar-hi mai més.¹⁵⁷

La creació renaixentista d'una planta semisoterrània: la sala del consistori del Mestre Racional

Segons el plànol i la memòria de 1832, a la planta baixa de l'avantcambra existia una sala de planta bastant quadrada que havia estat un annex als espais ocupats per la Cúria del Mestre Racional a les voltes romàniques. Tanmateix, Domingo de Aguirre ja va explicar al seu tractat de 1725 reiteradament citat que la dita estança semisoterrània, així com la descrita *sala superior major* de l'Arxiu Reial, no tenien res a veure amb el *palau petit* o cos gòtic de l'avantcambra bastit en temps de Jaume II. La documentació de la Generalitat que havia pogut consultar palesava que, arribada la fase final de les obres del llavors conegut com a «*quarto nuevo del lugarteniente*», s'havia vist que no hi havia manera de dotar-lo amb una cuina digna si no era annexant-li l'extrem de ponent de la volta romànica anterior. Tanmateix, i atès que es tractava d'un sector ocupat per l'Arxiu de la Cúria del Mestre Racional des de 1318, segons que hem apuntat i estudiarem amb més detall, va donar lloc a un conflicte institucional, que hagué d'acabar dirimint la infanta governadora, la princesa Joana d'Àustria. Aguirre ho va resumir així:

{4.102} (...) y por esto para perficionar la Cozina, no haviendo otra forma, que la de tomar una Pieza del Officio del Maestro Racional, baxo la Sala grande de los Escriuanos; los Señores Diputados se la pidieron; ofreciendole labrar á sus costas otra muy commoda, baxo la Sala pequeña del Real Palacio (que es la en que oy se celebra el Consistorio del officio de Racional que saca Ventanas y rexas á la Calle de la Chapinaria) y no queriendo este conuenir en ello; Miguel Ciurana Regente las quantas de la Generalidad de Cathaluña, en nombre de los Diputados, suplicó á la Serenissima Señora Infante Gouvernadora, se lo mandasse; y su Alteza fue seruida hazerlo, con el Real Despacho, que se sigue (...).

L'autor ja va transcriure a continuació la disposició final de la infanta, expedida a Valladolid el 29 d'octubre de 1555. S'hi adreçava al mestre racional en aquests termes:

{4.103} Con la presente, Os dezimos, encargamos, y mandamos, que pues os ha sido offrezido por parte de los dichos Diputados de labraros otra pieza commoda, donde podays tener las Escrituras de vuestro officio, dexeis tomar la Estancia, o, Aposento sobredicho, porque en el labren la Cozina de la dicha Casa (...).

Com a conseqüència, continuava Aguirre,

{4.104} (...) se dispuso la obra, mandando fabricar los Diputados una estancia en el referido lugar inferior de la Sala pequeña, con dos Ventanas, que toman luz de la Calle la Chapinaria: añadiendole cierta porcion de dos Casas pequeñas, sitas en la misma Calle (...).¹⁵⁸

Ja hem vist, però, que sota la *sala petita* hi havia el cos massís de la muralla romana i la volta romànica anterior que acabava en ella, tot i que feia segles que s'havia vist sensiblement afectada pels fonaments de la portada interior de la Capella Reial. L'obra proposada implicava, doncs, la costosa operació d'enderrocar el tram final de la poderosa volta romànica anterior i perforar el llenç massís de muralla que s'estenia entre les torres dotze i tretze, per poder annexar les dues cases adossades fins llavors a la cara exterior de la muralla i arribar així a tenir les finestres de l'ampliació projectada al carrer de la Tapineria. Tot això s'havia de fer, a més, sense posar en risc les pesants estructures superiors. Per això, el 23 de març de 1556, els diputats van decidir visitar consistorialment el lloc, segons que ho recull el corresponent llibre de deliberacions de la Diputació del General:

{4.105} Los señores deputats (...), inseguint y per effectuació del que fonch ordenat en la Cort de Montçó celebrada en lo any mil sinc-cents quaranta-y-set sobre la fàbrica y constructió del aposento que de present se fa en lo Palau Real, en lo qual ha star lo il-lustre lochtinent general de sa magestat per la major commoditat de la spediçió de la justícia, vingueren y foren presents en [...] consistori nou de la Casa de la Deputatió (...). Als quals per lo deputat ecclesiàstich fonch a ells exposat que, attès dita obra se ha [acabada] y no faltava ha fer sinó la cuyna, [que] era ja principiada e tenie es[ta]r en] huna instància que s tenia ha p[re]ndre] del racional de la cort del señor rey junct a dit Palau Real o aposento que vuy de present se fa, y per a pendre la dita instància o apartament se ha de donar al mestre racional algun lloch còmodo ab lo qual pugue tenir dit mestre racional les scriptures, les quals vuy en dia stan recondides en dit apartament qu'és designat per ha ésser dita cuyna, e que no s trobe lloch més còmodo per al dit mestre racional que se li puga donar en recompensa del que se li té pendre, y ab mancho despeses, que és una resala per la qual se entra a la sala gran, ahont vuy en dia scriuen los notaris reynals, y que desota dita resala se podrà fer un apartament o aposento lo qual serà molt còmodo per al dit mestre racional, y que per en açò se offerien algunes despeses, y que ses mercès volguessen dir llur parer en dites coses. E més, per lo dit señor deputat ecclesiàstich fonch manat fos legit lo capítol de cort disposant sobre dita obra, lo qual fonch legit. E oyt aquell, totes les demunt dites persones foren de parer que, ensemps ab los dits señors deputats, hanassen ha veure dites coses. E encontinent, tots junct se partiren de la Casa de la Deputació, ab llurs porters ab mases altes, foren en dita obra (...).¹⁵⁹

Confirmem així que la nova estança s'havia de fer sota la *sala petita* o «resala» de la *sala gran* on treballaven els «*notaris reials*» de l'Audiència. Per fortuna, i segons que ho mostra el plànol de 1832, la façana de llevant de la *sala petita* i de les estances superiors del *palau petit* mantenia, com al sector de la Capella Reial, l'alineació marcada per la cara exterior de les torres romanes. No se sostenia directament, per tant, sobre el cos massís de la muralla (en aquest cas difícilment s'hauria pogut executar l'operació), sinó sobre una arcada romànica volada entre les dues torres i reforçada, com hem vist, per un mur addicional bastit al segle XIV.

El 20 de juliol d'aquell mateix any 1556 ja es devien haver dut a terme tant l'excavació i perforació com la construcció de la nova estructura, perquè els diputats ordenaven pagar al ferrer Pere Sabata «*mayor*» les reixes que havia fet per a les finestres de la nova sala que donaven al carrer de la Tapineria:

{4.106} (...) trenta ducats de or valents trenta-y-sis liures per porrata del que haurà haver y li serà adjudicat per la fàbrica, mans y ferro y altres coses necessàries per aquelles tres reixes de ferro que de llur ordinació de present fa y fabrica a ops de aquelles finestres fetes en la instància novament feta a ops del ofici del Mestre Racional, en compensa de la instància que del dit Racional se ha a pendre per dits senyors deputats a ops de la cuyna del dit aposento (...).¹⁶⁰

El 12 de gener de 1557 encara s'havia de fer front, però, a les despeses corresponents a les indemnitzacions per les dues cases expropiades al carrer de la Tapineria, a fi de poder executar la descrita ampliació compensatòria:

{4.107} Per quant per la deguda perfecció y acabament de la casa y aposento que per ordinació de les corts passades per lo aposento del il·lustre loctinent general de sa magestat de present se fa y fabrica en lo Palau Real de la present ciutat, y per ha fer la cuyna tal qual convé per al dit aposento és stat manester pendre una instància baixa <en> la qual lo mestre racional de sa magestat tenia per lo exercissi de son ofici y en aquelles (sic) tenie moltes scriptures; e com en compensa de la dita instància e per tenir e posar les dites scriptures que en aquella staven, los dits senyors deputats hagen feta fer una altra instància per ops y servey del dit ofici del mestre racional dejús la primera sala petita, que és devant la porta major de la sglésia del dit palau, ab dues finestres que prenen claror del carrer de la Tapinaria, a la qual instància és estat mester pendre certa part de dues cases petites que són en lo dit carrer de la Tapinaria, ço és, la una de na Anna, donzella, filla pubilla y hereva d'en Francesch Roig, quòndam, oripaller, e la altra de na Margarida, pubilla filla y hereva d'en Antich Bruc, sastri, y hereva d'en Christòfol Pallarès, sabater (...).¹⁶¹

Resta ben clar, per tant, que aquell espai semisoterrani marcat amb el número 16 sobre el plànol de 1832 no tenia res de medieval, sinó que era el

resultat de les obres dutes a terme l'any 1556. Havia nascut aleshores la sala que la documentació dels segles posteriors denominava la *peça del consistori*. En donen testimoni unes instruccions del 31 de desembre de 1695, titulades *Rúbrica de tots los llibres, comptes y papiers arxivats en los 91 armaris de la pessa del consistori del Racional*.¹⁶² Expliquen, a més, que s'hi havien instal·lat 91 armaris, als quals s'havia traslladat bona part del primitiu arxiu de la institució. Aquests armaris plens de documentació van continuar al seu lloc fins ben entrat el segle XIX. Malgrat que el Decret de Nova Planta va abolir la institució del Mestre Racional el 1714, la seu i la seva documentació havien esdevingut propietat de la nova Bailia General del Real Patrimonio borbònica. Consta per la descripció del local feta el dia 30 d'octubre de 1819 per Josep Avià, amb motiu del trasllat final de la vella documentació al Palau Reial del Pla del Palau:

{4.108} *Noticia para lo venidero.*

*En el antiguo palacio de los condes de Barcelona y reyes de Aragón existía, debajo de la sala que hoy es la yglesia de Santa Clara, el archivo llamado de Maestre Racional (...), extinguido (i.e. l'ofici de Mestre Racional) a principios del siglo pasado cuando la entrada de las armas de Felipe 5º en esta ciudad. Este depósito contenía dos piezas ocupadas con armarios y papeles: la que llamamos primera es la que toma luz por la calle de la Tapinería por medio de un balcón con rejas al nivel del suelo y dos altas ventanas al lado de éste; y la que distinguimos con 2ª la toma por conducto de dos ventanas en lo alto de la pieza por la Plaza del Rey. A más hay un seguán en que habita un portero con título del yntendente; y un sótano sin otra luz que la que toma por la puerta de la entrada de este edificio, que la tiene en la predicha Plaza del Rey, entre el referido monasterio de Santa Clara y las grades (sic per gradas) de su yglesia. Este archivo quedó abandonado desde dicha época hasta que, por real orden de 19 mayo de este año, se mandó trasladar los libros y papeles en lugar proporcionado, para precaberles de la humedad y polilla; y verificada la translación en la casa-archivo, se colocaron los de la pieza 1ª, por orden de armarios, en la sala grande que existe debajo la torre, y los de la 2ª se continuaron en la misma hasta parte del armario 20 y los restantes en la pieza que da a la escalera. En esta sala están también colocados varios libros y documentos que corresponden a los armarios de la 1ª pieza que, con motivo de no hallarse en su lugar en el Racional, no se creyó perder tiempo en su colocación por armarios hasta que se verifique su clarificación (sic per clasificación). También hay otros quasi del todo consumidos, que estaban aparedados en la pieza 2ª del Racional, quedando todo concluido hoy, día de la fecha. Barcelona, 30 de octubre de 1819.*¹⁶³

No sorprèn, en conseqüència, que el plànol de 1832 encara hagués pogut reflectir la descrita *peça del consistori*, amb accés per la volta romànica anterior.

Hi comprovem que aquella estança renaixentista mai no havia arribat a estendre's per tot el solar que ocupaven les estructures superiors. A més de respectar i protegir els fonaments del tancament de la Capella Reial, sempre havia romàs igualment «*macisa o terraplenada, sin ocupación alguna*» {4.1} la franja més septentrional, és a dir, el cos inferior de la torre romana número dotze (massís, de grans carreus de pedra), la base de la caixa de l'escala de cargol (terraplenada des d'època baixmedieval) i una franja de seguretat addicional deixada sense excavar en aquest darrer sector per no debilitar-lo mentre s'anava construint el nou mur. Per aquest motiu, la *peça del consistori* només podia rebre llum des del seu costat de llevant a través de la façana que donava a la Tapineria, ja no inclosa al plànol perquè restava fora de l'àrea en conflicte amb la Inquisició. A les dues finestres obertes inicialment per proporcionar-li llum, s'hi havia afegit en època barroca el mirador enreixat descrit per Avià, atès que les fonts del segle XVI no en diuen res. Es continuava accedint a la peça del consistori des de la sala numerada com a «*2ª pieza*», és a dir, des de la part de la volta romànica anterior amb finestres que donen a la Plaça del Rei, de la qual ja estava segregat l'extrem de ponent, convertit en cuina del Palau del Lloctinent, pel mur de mitjan segle XVI que ha perviscut.

1. Jordi ROCA VERNET, *La Barcelona revolucionària i liberal*, Barcelona, Fundació Noguera, 2011, pàg. 39-50, 168-169 i 285-286.
2. José MARTÍNEZ MILLÁN, «La desamortització de los bienes de la Inquisición», *Carthaginensia: Revista de Estudios e Investigación*, 2 (1986), pàg. 172-223.
3. María LUZ RODRÍGUEZ OLIVARES, «Tomás Soler y Ferrer, arquitecto de la Bailía General del Real Patrimonio de Cataluña», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 77 (2014), pàg. 221-252 (240-244).
4. ACA, RP, BGRP (Bailía General del Real Patrimonio), Processos, 1830, núm. 11-H, f. 166.
5. RODRÍGUEZ, «Tomás Soler y...», pàg. 241.
6. AMA (Arxiu del Museu Amatller), CB-4079. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 137, i Montserrat GALERA, Francesc ROCA i Salvador TARRAGÓ, *Atlas de Barcelona segles XVI-XX*, Barcelona, COAC, 1982, núm. 119, pàg. 314-315.
7. ACA, MP (Mapes i plànols), 210. RODRÍGUEZ, «Tomás Soler y...», pàg. 242.
8. RODRÍGUEZ, «Tomás Soler y...», pàg. 242-243.
9. Madrid, Archivo General del Palacio Real, Bailía de Cataluña, C^a 11545, Exp. 14 (amb dues còpies a diferents escales dels sis plànols).
10. ACA, RP, BGRP, Processos, 1837, núm. 1-J.
11. ACA, RP, BGRP, Caixa 243, núm. 1. RODRÍGUEZ, «Tomás Soler y...», pàg. 244.
12. CARRERAS i CANDI, *Barcelona*, pàg. 113-114, i CASANOVAS, *El Museu de...*, pàg. 70-71.
13. AHCB, R. 11458.
14. Antoni NICOLAU i Daniel VENDEO, «La monumentalització del Centre Històric: la Invençió del Barri Gòtic», *La construcció de la gran Barcelona: l'obertura de la via Laietana, 1908-1958*, Barcelona,

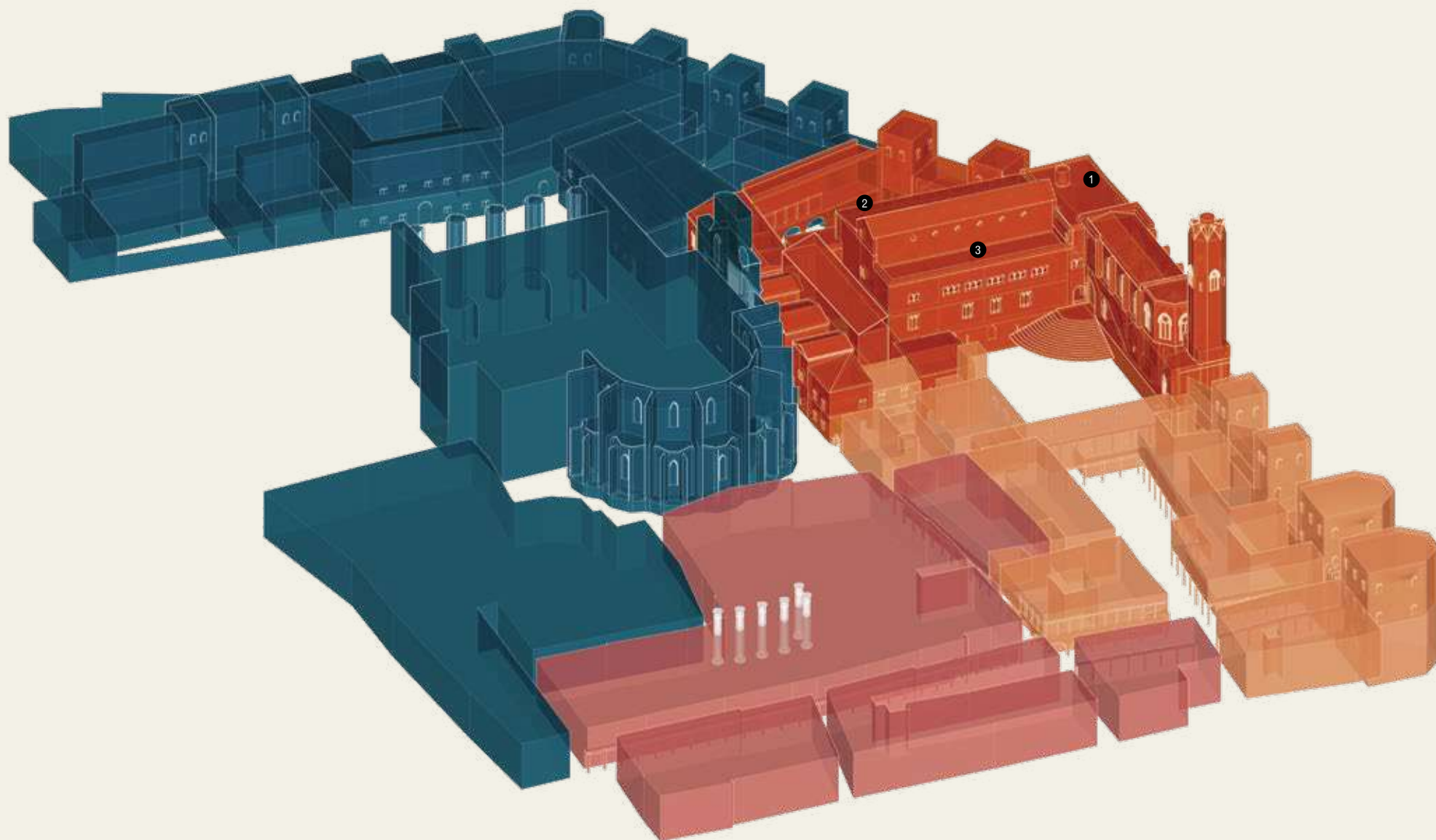
- Ajuntament, 2001, pàg. 118-125; RIU-BARRERA, TORRA i PASTOR, *La capilla de...*, pàg. 60, i Adolf FLORENSA, *La valorització urbanística del circuit romà de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1964, pàg. 18.
15. Viena, Österreichische Nationalbibliothek, cod. min. 41.
16. AHCB, R. 20096.
17. Publicada per Jean Charles DAVILLIER, *L'Espagne*, París, Hachette et C., 1874, pàg. 19.
18. AFB, positius sobre paper, 4-12. Francesc P1 i MARGALL, *España. Obra pintoresca en láminas*, Barcelona, Imprenta de Juan Roger, 1842.
19. Pere VOLTES BOU, «Documentos para la historia del Tribunal de la Inquisición de Barcelona durante la Guerra de Sucesión», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 26 (1953), pàg. 245-275, doc. IV, pàg. 262-263.
20. ACA, RP, BGRP, Processos, 1717, núm. 5-P, 2n document, f. [2r]; 3r document, f. [2r-v].
21. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
22. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
23. Francesc CARRERAS i CANDI, «L'inquisició barcelonina substituïda per l'inquisició castellana (1446-1487)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1909-1910), pàg. 130-177, i Juan BLÁZQUEZ MIGUEL, *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, Toledo, Arcano, 1990, pàg. 76-79.
24. AHCB, 1B.VI-33, f. 24r. CARRERAS i CANDI, «L'inquisició barcelonina...», pàg. 145 i 167.
25. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 28, f. 344v.
26. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 28, f. 326v-327r.
27. ACA, Generalitat, Sèrie V, 281-d-par, f. [2r-4v].
28. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 929, f. 120r-121r. BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 14-27.
29. BLÁZQUEZ, *La Inquisición en...*, pàg. 65-75.
30. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 27, f. 22r.
31. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 27, f. 27v-28r.
32. *Manual de novells ardis vulgarment apellat Dietari del Antich Consell barceloní*, Barcelona, Ajuntament, 1892-1975, 28 vol., vol. XX, pàg. 434.
33. *Manual de novells...*, vol. XXI, pàg. 282-283.
34. RIBERA, *Real Capilla de...*, pàg. 248.
35. *Manual de novells...*, vol. XXIII, pàg. 140.
36. *Constitucions de Catalunya*, I, III, tít. XXXI: «Del Arxiu Reial», 4-5 i 6; *Constitucions, capítols y actes de Cort fetas y atorgats per la S. C. R. magestat del rey nostre senyor don Carlos III ... en la ciutat de Barcelona ... en lo any de 1706*, Barcelona, Rafael Figueró, 1706, pàg. 154-155; Miquel PÉREZ LATRE, «L'Arxiu Reial de Barcelona a les acaballes de la Catalunya sobirana: les propostes d'endreq de 1701-1702», *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 347-356.
37. ACA, Generalitat, Sèrie G, 76 (plec «1713-05-09. Arxiu Reial»).
38. ACA, Generalitat, Sèrie G, 76 (plec «1713-05-09. Arxiu Reial»).
39. AHN, Inquisición, leg. 1596, f. 12v-13r.
40. ACA, RA (Reial Audiència), Lligalls, 261, núm. 3, f. 2v.
41. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
42. ACA, RP, BGRP, Processos, 1830, núm. 11-H, f. 166r.
43. Domingo DE AGUIRRE, *Tratado historico-legal del Real Palacio antiguo y su quarto nuevo de la excelentissima ciudad de Barcelona y de los officios de sus alcaides, o, conserjes*, Viena, Schwendimann, 1725, pàg. 42.
44. ACA, RA, Lligalls, 261, núm. 3, f. 4v.

45. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 60.
46. AHN, Inquisición, leg. 2157, s. f. Bárbara SANTIAGO MEDINA, «Manuel Viñals de la Torre y el Archivo de la Inquisición de Barcelona (1705-1723)», *Revista General de Información y Documentación*, 15-2 (2005), pàg. 157-183 (179).
47. AHN, Inquisición, leg. 1596, f. 13r-v.
48. AHN, Inquisición, leg. 1596, s. f.
49. AHN, Inquisición, leg. 2157. VOLTES, «Documentos para la...», pàg. 267-268.
50. AHN, Inquisición, leg. 2157. VOLTES, «Documentos para la...», pàg. 267-268.
51. Henry Charles LEA, *Historia de la Inquisición española*, Madrid, Fundación Universitaria, 1983, vol. I, pàg. 574.
52. ACA, RA, Lligalls, 261, núm. 3, f. 2v-3r.
53. AHN, Inquisición, leg. 2157, s. f. SANTIAGO, «Manuel Viñals de...», pàg. 174.
54. AHN, Inquisición, leg. 1596, f. 14r-v i 15v-16r.
55. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
56. AHN, Inquisición, leg. 4650-3 i 4651-1.
57. ACA, C, reg. 267, f. 78r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 497.
58. PUIGGARÍ, *Garlanda de joyells...*, pàg. 81.
59. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de...*, vol. I, pàg. 255-262.
60. ACA, RP, MR, vol. 294, f. 64r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 510.
61. ACA, RP, MR, vol. 295, f. 53r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 498.
62. ACA, C, reg. 286, f. 123r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 499.
63. ACA, RP, MR, vol. 295, f. 97v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 499.
64. ACA, C, reg. 474, f. 221. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 500.
65. ACA, C, reg. 491, f. 142r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 500.
66. ACA, C, reg. 531, f. 31v.
67. ACA, C, reg. 1311, f. 54r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 504.
68. ACA, C, reg. 1115, f. 99r. PUIGGARÍ, *Garlanda de joyells...*, pàg. 83.
69. ACA, C, reg. 1303, f. 75r-v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 502.
70. ACA, C, reg. 1305, f. 114v.
71. ACA, C, reg. 1305, f. 185r-v.
72. ACA, C, reg. 1306, f. 192v.
73. ACA, C, reg. 1355, f. 177r. MADURELL, «El Palau Reial...», doc. 4, pàg. 516.
74. *Ordinacions de la...*, pàg. 88-100.
75. ACA, C, reg. 1308, f. 179v.
76. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 105-107.
77. ACA, C, reg. 1134, f. 130r.
78. ACA, C, reg. 1223, f. 32r.
79. ACA, RP, MR, vol. 645, f. 113v-114v. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en el palacio real mayor de Barcelona (1359-1380) a la luz de los albaranes del Maestro Racional», *Viatges a la bellesa. Miscel·lània homenatge a Maria Rosa Manote i Clivilles*, Barcelona, Retrotabulum, 2015, pàg. 89-102 (94).
80. AHPB, 28/1. Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Bernat Roca, arquitecte i escultor trescentista», *Miscel·lània Puig i Cadafalch: recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Maria Puig i Cadafalch*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017, vol. 2, pàg. 163-178. En una altra publicació, Madurell dona per fet que l'escultor Pere Moragues també va participar en aquesta campanya d'obres palatines. Tanmateix, el document del dia 22 de maig que justificaria tal afirmació no especifica que Moragues hi intervingués directament; només que l'escultor hauria de rebre una cinquena part dels beneficis guanyats per Roca arran de la seva participació en la societat constructora de l'escarada palatina. També podia tractar-se, doncs, d'una remuneració econòmica per compensar que estigués ajudant el mestre Roca en altres encàrrecs mentre aquest romanía ocupat en els treballs al Palau Major. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 98 i 112 (doc. 4).
81. ACA, RP, MR, vol. 645, f. 199r-v. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», pàg. 93.
82. ACA, C, reg. 1344, f. 81r-v.
83. ACA, C, reg. 1345, f. 85r-v.
84. *Procesos de las...*, vol. V, doc. 102, pàg. 343-347.
85. DEIBEL, «La reyna Elionor...», pàg. 387; José M. MARCH, *La Real Capilla del Palau en la Ciudad de Barcelona*, Barcelona, Compañía de Jesús, 1921, pàg. 11-13, i Anna Maria ADROER i TÀSIS, «El palau de la reina Elionor: un monument desaparegut», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 247-264 (247-248).
86. ACA, C, reg. 1216, f. 14r. Josep COROLEU, *Documents historichs catalans del segle XIV: colecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona, La Renaixença, 1889, pàg. 23.
87. ACA, C, reg. 1222, f. 30v.
88. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 95.
89. ACA, C, reg. 1216, f. 62r, i reg. 1222, f. 28v i 73r. MADURELL, «Pere el Cerimoniós...».
90. AHPB, 17/13, f. 60r.
91. AHPB, 17/13, f. 60v.
92. ACA, C, reg. 1227, f. 69r.
93. Federico UDINA MARTORELL, *La «cambra major» o gran sala del real Palacio Mayor de Barcelona, salón del trono de les reyes catalano-aragoneses, llamada modernamente del «Tinell»*, Barcelona, Ajuntament, 1964.
94. ACA, C, reg. 1227, f. 78r.
95. ACA, C, reg. 1227, f. 102v.
96. ACA, C, reg. 1227, f. 102v.
97. AHPB, 17/13, f. 61r-v.
98. AHPB, 17/13, f. 61v-62v.
99. AHPB, 17/13, f. 19v.
100. AHPB, 17/13, f. 19r.
101. ACA, C, reg. 1226, f. 34r. COROLEU, *Documents historichs catalans...*, pàg. 24.
102. ACA, C, reg. 1083, f. 44r.
103. ACA, C, reg. 1228, f. 21v-22r. COROLEU, *Documents historichs catalans...*, pàg. 24.
104. ACA, RA, Conclusions civils, 1, f. 42r i següents. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 92.
105. Francesca ESPAÑOL i BERTRAN, «Le programme architectural de Perpignan: un palais pour vivre et gouverner», *Un palais dans la ville. I: Le Palais des rois de Majorque à Perpignan*, ed. Olivier Passarrius i Aymat Catafau, Perpinyà, Trabucaire, 2014, pàg. 115-132 (119, nota 18).
106. ADROER, «El palau de la reina...», pàg. 255-256, Daniel CID MORAGAS, «La restauració del desaparegut Palau Reial Menor de Barcelona a través del llibre d'obra. El cas de la Sala Major (1376-1378)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18 (1998), pàg. 397-425, i Francesca ESPAÑOL i BERTRAN, «El Palau Reial Menor de Barcelona: usos i espais representatius. La sala dels cavalls», *Lambard*, XXVIII (2018-2019), pàg. 57-82.
107. Josep Maria ROCA, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Patxot, 1929, i Daniel GIRONA i LLAGOSTERA, «Itinerari del Rei En Joan I (1387-1396)», *Estudis Universitaris Catalans*, XIII (1928), pàg. 338-402, XIV (1929), pàg. 323-365, i XV (1930), pàg. 41-91.
108. ESPAÑOL, «Le programme architectural...», pàg. 131-132.
109. ACA, C, reg. 2238, f. 92r-v. MADURELL, «Las antiguas dependencias...», doc. 5, pàg. 153.

110. DURAN i SANABRE, *Llibre de les...*, vol. I, pàg. 239-241.
111. British Library, ms. Add. 28962, f. 14v. FRANCESCA ESPAÑOL, «El salterio y libro de horas de Alfonso el Magnánimo y el cardenal Joan de Casanova», *Locus Amoenus*, 6 (2002-2003), pàg. 91-114.
112. DURAN i SANABRE, *Llibre de les...*, vol. I, pàg. 263-264.
113. ACA, C, Intrusos, 23, f. 75v.
114. ACA, C, Intrusos, 23, f. 97r, i MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo de la...*, vol. I, núm. 1.418, pàg. 205.
115. ACA, C, Intrusos, 61, f. 48v.
116. ACA, C, Intrusos, 22, f. 179v.
117. ACA, C, Intrusos, 21, f. 160r.
118. MUSEO PROVINCIAL DE ANTIGÜEDADES DE BARCELONA, *Catálogo del Museo*, pàg. 140-141. Algunes d'aquestes peces van ser cedides l'any 1941 a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, segons consta per les actes de la Junta de Museos de Barcelona de 7 de novembre de 1940 i de 12 de març de 1941. ANC, 1-715-T-793 i 794.
119. Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Fons de la Comisión Provincial de Monumentos, s. s.
120. Pere Miquel CARBONELL, *Chroniques de Espanya*, Barcelona, Carles Amorós, 1546, f. 256v; *Cròniques d'Espanya*, vol. II, pàg. 261-262.
121. CARBONELL, *Chroniques de Espanya*, f. 256r; *Cròniques d'Espanya*, vol. II, pàg. 261 (esmenem «just» per «junt» seguint la primera edició).
122. ACA, C, reg. 3552, f. 82v.
123. ACA, RP, BGRP, Processos, 1830, núm. 11-H, f. 98r-v.
124. RIBERA, *Real capilla de...*, pàg. 29.
125. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 42.
126. Antoni Maria ARAGÓ i Josep TRENCHS ÓDENA, «Los registros de la Corona de Aragón (Jaime I y Pedro II) y los registros pontificios», *Annali della Scuola Speciale per Archivisti e Bibliotecari dell'Università di Roma*, XII (1972), pàg. 26-39.
127. MONTAGUT, *El Mestre racional...*, pàg. 69-172.
128. PÉQUIGNOT, *Au nom du roi...*, pàg. 44-48.
129. CONDE, *Reyes y archivos...*, pàg. 17-38; Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, «Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)», *Hispania*, 67 (2007), pàg. 413-445, i «El Archivo de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media», *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII y XIV*, Zaragoza, CSIC, 2014, pàg. 145-184.
130. ACA, RP, MR, vol. 627, f. 137v-138r. FINKE, *Acta Aragonensia...*, vol. III, pàg. 16, i CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 35, pàg. 236-237.
131. *Catálogo de los objetos que la Comisión de Monumentos Históricas de Barcelona tiene reunidos*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús, 1877.
132. ACA, C, reg. 1060, f. 186r. RUBIÓ i LLUCH, *Documents per a...*, vol. I, doc. CXXIX, pàg. 137, i CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 40, pàg. 239-240.
133. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 3 i 4. CONDE, *Reyes y archivos...*, pàg. 42-45.
134. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 51, f. 79r-90v (90r). CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 44, pàg. 244-246.
135. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 52.
136. CONDE, *Reyes y archivos...*, pàg. 45.
137. ACA, C, Intrusos, 24, f. 82v. MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo de la...*, vol. II, núm. 2.392, pàg. 87.
138. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 52.
139. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 132, f. 103r.
140. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 52.
141. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 132, f. 192v.
142. ACA, C, reg. 4750, f. 172v-173r.
143. Vegeu nota següent.
144. CASANOVAS, *El Museu de...*, pàg. 73 i nota 182.
145. ACA, MP, 210, memòria adjunta, f. 3v.
146. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 70.
147. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 70/1, f. CCCXVIIIv-CCCXXv.
148. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 70/1, f. IIR-v, XXIIIr i XXXIIr.
149. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 70/2, f. CCCXVIIIv.
150. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 61, f. 1r, 40v i 62v. *La Briújula. Guía del Archivo Real de Barcelona, Pere Benet, 1601*, ed. Rafael Conde, Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 1999, pàg. 56, 95-96 i 111.
151. ACA, Consejo de Aragón, Legajos, núm. 330 (plec «Documentos referentes al Archivo Real de Barcelona»). CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 81, pàg. 281-284.
152. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 74, f. 48r-62r (55r). CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 102, pàg. 314-320.
153. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 74, f. 49r.
154. ACA, RA, Registros, núm. 18, f. 183r-189r (183v). CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 103, pàg. 320.
155. ACA, Diversos i col·leccions, Memorials, 74, f. 96-98. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 113, pàg. 341.
156. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 107, pàg. 329.
157. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 115-116 i 120-121, pàg. 343-345 i 349-354.
158. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 54-55.
159. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 132, f. 142r-143r.
160. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 132, f. 179r-v.
161. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 132, f. 256r-257v.
162. ACA, RP, BGRP, vol. 769. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 184, pàg. 484-485.
163. ACA, RP, BGRP, caixa 104 (plec «Archivo 1819»). CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 188 [9], pàg. 492.

1337

- 1 Terrat del palau petit
- 2 Porxo romànic posterior
- 3 Primer terrat major

- 1 Cambra sobirana
- 2 Terrat major

1392

Capítol 5

La reforma progressiva de les estructures romàniques i l'annexió de la Casa de les Escrivanies

Els canvis a les voltes romàniques

L'Arxiu del Mestre Racional i l'arxiu de les portes ferrades

Com ja hem vist en estudiar el Palau Comtal romànic, la seva planta baixa havia quedat estructurada des de la seva mateixa construcció al segle XI en els dos espais longitudinals paral·lels coberts amb les poderoses voltes de canó que han aconseguit sobreviure fins als nostres dies i que denominem, per això mateix, les *voltes romàniques*. En constituir un espai que només rebia llum i ventilació a través de les estretes espitlleres que aconsellaven les necessitats defensives, fins al segle XIV havien acollit fonamentalment els estables i els magatzems palatins. Tanmateix, sota el regnat de Jaume II, la part més occidental de la volta anterior o volta de la Plaça del Rei va canviar dràsticament de funció, per transformar-se en un espai de poder públic. El 6 d'abril de 1316, el monarca expedia la següent ordre al seu batlle general, Guillem de Sitges, a fi que lliurés 300 sous per a la construcció d'una nova estança sota la *sala o aula major* del Palau Reial, és a dir, a les voltes romàniques, perquè hi instal·lés l'aleshores recent institució del Mestre Racional:

{5.1} *Jacobus et cetera Guillelmo de Cigiis et cetera. Cum pro reservandis (et) conservandis compotis et aliis libris et scripturis officii magistri rationalis curie nostre, quandam domum seu cameram subtus salam palacii nostri Barchinone existentem, quam vobis fidelis noster Guillelmus de Rovira, tenens locum magistri rationalis curie nostre, hostendet, reparari et abtari velimus, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus de redditibus, proventibus et juribus baiulie predictae convertatis et ponatis, vocato ad hoc Jacobo de Rege, operario nostro, in*

Trad.: Jaume, etc., a Guillem de Sitges, etc. Atès que, per tal de reservar i conservar els comptes i altres llibres i escriptures de l'ofici del mestre racional de la nostra cúria, volem reparar i adequar una estança o cambra que hi ha sota la sala del nostre palau de Barcelona, que el nostre fidel Guillem de Rovira, lloctinent del mestre racional de la nostra cúria, us ensenyarà, us diem i us manem que de les rendes, els ingressos i els drets de la batllia esmerceu i destineu, després de convocar per a això Jaume de Rei,

*civitate Barchinone, CCC solidos barchinonenses in reparacione seu abtacione domus vel camere supradicte, non obstantibus assignacionibus quibuscumque (...).*¹

obrer nostre, a la ciutat de Barcelona, 300 sous barcelonesos en la reparació o adequació de la citada estança o cambra, no obstant qual-sevol altra assignació que se n'hagi fet (...).

Tanmateix, i com tantes altres vegades, els diners indicats pel monarca degueren trigar a arribar perquè, segons que hem vist al capítol precedent, els treballs d'adaptació de l'estança es van dur a terme alhora que es bastien les noves sales de l'Arxiu Reial, iniciades el juliol de 1318. Refresquem la part de l'albarà del 8 de maig del 1319 que feia referència específica a la creació del nou espai destinat a l'ofici del Mestre Racional i el seu arxiu {4.83}:

(...) E axí metex ordonà que en les cases de volta qui són dejús lo dit palau seu, on solien ésser establies, fo reparada e adobada una casa ab II grans finestres ab rexes que badassen en lo corral del dit palau, en la qual casa fossen estojats e conservats los comptes e les altres scriptures del officii del Maestre Racional de la sua cort (...). E munten les messions que foren fetes en les dites obres, és a saber, en compra de pedra e de cals e de fferre, e en salari e loguer de maestres e de manobres qui faeren les dites obres, les quals comensaren a ésser fetes al VI dia a la entrada del mes de juyol del dit any, e foren acabades e finides per tot setembre d'aquell metex any, [qu]e són III meses menys V dies, segons que les dites messions són contengudes e scrites en I quaern de paper per menut, e en summa II millia CCXC solidos II denarios barchinonenses (...).

Ratifiquem, doncs, que les obres s'havien dut a terme en paral·lel a les de l'Arxiu Reial, entre el 6 de juliol i el 30 de setembre de 1318. També que finalment l'Arxiu del Mestre Racional no havia ocupat, en origen, una part de la volta posterior o volta del verger, la situada directament sota l'*aula major*. Com era molt més lògic per a un espai que havia de rebre un tràfec administratiu important, les obres havien consistit a condicionar l'altra volta romànica, l'anterior o volta de la Plaça del Rei, perquè deixés de funcionar com a magatzem annex als estables i esdevingués la dependència de treball amb dipòsit arxivístic que la institució del Mestre Racional necessitava. Atès que a la part de llevant d'aquesta volta ja havia estat adossada l'àmplia grada que donava accés a les portes exteriors del palau i la capella, la qual hauria

impedit obrir la porta i finestres vers el *corral del palau* que la nova estança requeria, s'havia optat per ubicar-les cap a l'extrem contrari, l'occidental. Dels 2.290 sous i 2 diners que consten a l'albarà, sembla que la modesta operació només n'havia costat uns 700, segons que deduïm per sengles ordres donades prèviament pel monarca a les batllies de Catalunya i València, el 14 d'agost de 1318. El rei hi manava que lliuessin al cambrer reial, Arnau Messeguer, 300 i 400 sous barcelonesos respectivament, que aquest havia d'invertir

{5.2} *in opere cuiusdam domus quam fieri ordinavimus subtus voltas palacii nostri Barchinone (...).*²

Trad.: en l'obra d'una estança que hem ordenat fer sota les voltes del nostre palau de Barcelona (...).

Els treballs no podien haver estat, doncs, de gran envergadura. A diferència de l'Arxiu Reial, que havia requerit la construcció de noves voltes de pedra, en aquest cas la volta ja estava feta. Només havia calgut segregat-ne el sector adjudicat al Mestre Racional aixecant-hi una nova paret, i dotar l'estança del mínim mobiliari necessari. Atès que hi havien de treballar els escrivans contrastant els llibres de comptes amb les «cauteles» i expedint la documentació derivada calia, això sí, que la nova seu administrativa fos un espai relativament ampli i ben il·luminat. Per aquesta raó, l'obra havia implicat l'obertura de dues noves finestres dotades de les reixes corresponents, a fi que des del *corral del palau* pogués arribar la llum que les velles espitlleres romàniques no deixaven passar.

Hi quedava instal·lada d'aquesta manera a la volta anterior una institució que prenia el nom de l'alt oficial que la presidia, el mestre racional, el qual assumia la funció de fiscalitzar la comptabilitat de tots els oficials de la Corona que gestionaven recursos del Reial Patrimoni. Segons que van recollir les *Ordinacions de la Casa i Cort* del 1344 (cap. 71 i 72), comptava amb l'ajuda del seu lloctinent (responsable efectiu del funcionament de la institució) i de dotze escrivans, que alguns anys més tard pujaren fins a la vintena. Tenia tant de personal perquè la institució havia de supervisar tots els oficials reials i comissionats extraordinaris dels diversos estats que conformaven la Corona, els quals estaven obligats a retre-li els llibres de comptes de la seva gestió junt amb les «cauteles» o documents justificatius dels ingressos i pagaments enregistrats, ja fos personalment o a través d'un procurador autoritzat.³ El nou arxiu-oficina barceloní ja funcionava a ple rendiment des d'inicis de la dècada dels anys vint del segle XIV, segons que ho proclama la següent descripció, anotada en l'albarà que precedia l'inventari dels béns de la cambra de Jaume II, datat el 17 de juliol de 1323:

{5.3} *Jo en Felip de Boyd etc. atorch a vos n Arnau Messeguer, cambrer d'aquell metex senyor, que havets comptat ab mi de ço que havets tengut, procurat e*

*administrat per lo senyor rey en la cambra sua, en la forma que s segueix, es a saber: que vos comensas de procurar e de aministrar les joyes, ço es corones, nosches, copes e altres joyes d aur e d argent e d altres coses de la dita cambra, per comissio del senyor rey a vos feta de paraula, ell estan lavors en lo setge de la ciutat de Çaragoça, que es en Sicilia, ço es en lo segon dia anat del mes de deembre de l any .mccxcviii. de la qual aministracio havets comptat ab en Pere de Boyd, precessor meu en lo dit ofici, del dit dia en que comensareu de procurar la dita cambra tro per tot lo mes de octubre de l any .mcccxi. segons que del retiment del dit compte appar per albara quin fo fet per ell e fo scrit en Saragoça lo primer dia de noembre del dit any .mcccxi. e segons la forma e la tenor del dit albara, apparia per lo dit vostre compte que, fet egualament de les dates ab les rebudes (sic per reebudes), romanien en vostre poder diverses joyes, ço es corones, nosches, copes e altres joyes d aur e d argent e altres coses del senyor rey en la dita cambra sua, de les quals fo fet .i. quern en lo qual eren contengudes... singularment e per menut totes les dites joyes robes e altres coses, lo qual quern, ensems ab lo dit compte que retes, fo cobrat per lo dit en Pere Boyd e fo estojat e reservat en .i. caxa, la qual es en l arxiu ho casa del ofici de racional que es deius les voltes del palau del senyor rey en Barchinona, en la qual caixa son alguns altres comptes d altres fets que procuras per la cort; lo qual quern comença: en aquest quern comença lo compte de n Arnau Messeguer e faneix: item .ii. palis de drap d aur morischs etc. (...).*⁴

FIGURA 5.1 Representació de l'ofici del Mestre Racional en la miniatura d'un manuscrit del segle XIV de les *Ordinacions de la Casa i Cort* de Pere el Cerimoniós. El mestre racional i dos dels seus escrivans fiscalitzen els llibres de comptes sobre una taula presidida per set escuts amb les armes reials. BNF

Mentre que la creació de l'Arxiu Reial ha fet córrer molta tinta al llarg dels segles, la historiografia ha dedicat ben poca atenció a aquesta ubicació de l'Arxiu del Mestre Racional a la planta baixa del Palau Major de Barcelona. Això es deu, en part, al fet que cap altra institució posa tant en relleu la incòmoda –per a molts– contradicció entre el dret i el fet que va determinar la història de la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana: el títol reial venia per Aragó i la coronació, per tant, sempre es va dur a terme a Saragossa; la dinastia regnant era, però, la catalana casa de Barcelona, la qual va voler que la «capital administrativa» de la Corona fos Barcelona i no Saragossa, perquè sentia que la seva posició era més sòlida a la ciutat pairal del seu llinatge que no a la ciutat més gran d'Aragó. Jaume II va decidir així que tinguessin seu fixa al palau barceloní aquestes úniques dues institucions de la Corona que no eren itinerants, és a dir, que no es traslladaven seguint els viatges dels monarques pels territoris dels regnes.

En efecte, malgrat haver restat deslluïda per la moderna i confusa denominació Archivo General de la Corona de Aragón inventada per Francisco Javier de Garma al segle XVIII, la ubicació barcelonina de l'Arxiu Reial mai no ha pogut ser menystinguda. La del Mestre Racional no ha estat, per contra, tan considerada. Com la Cancelleria, el mestre racional o el seu lloctinent i alguns dels escrivans seguien la Cort en els seus desplaçaments constants. Sovint també resultava més fàcil enviar un apoderat a les grans ciutats dels altres regnes que no fer venir a Barcelona tots els oficials d'aquests territoris. A més, alguns d'aquells oficials de la Corona disposaven de dipòsits documentals propis en altres palaus reials (cas de l'arxiu del Batlle General del Regne de València al Real de València), realitat que permetia de vegades estalviar el trasllat a Barcelona dels volums ja «espeegats» {5.4}, és a dir, contrastats amb la documentació justificativa pel personal de la institució. Dipòsit documental auxiliar i institució autònoma no eren, però, sinònims. L'opció de remetre apoderats als nuclis urbans més grans de cada territori era potestativa del titular de l'ofici, que altres vegades no dubtava a recordar als oficials d'altres regnes l'obligació legal que tenien de venir a Barcelona a retre-li comptes, ja fos en persona o per delegació, si ell els convocava.⁵ A Barcelona es va mantenir així el dipòsit-oficina central de la institució. La prova més evident del caràcter central de l'Arxiu del Mestre Racional de Barcelona és que els *llibres de notaments* (on s'apuntaven els dubtes i les dades resultants de les revisions per exigir-ne l'aclariment), el *llibres d'albarans* (on constaven les definicions finals que, un cop aprovats els comptes, exoneraven els oficials de responsabilitats futures) i els *registres* de l'escrivania (on es copiava la documentació expedida) eren unitaris (sense diferenciar per regnes) i es custodiaven invariablement al citat arxiu central barceloní sota el control del seu personal. Així ho proclama ja el seu primer inventari general, elaborat l'any 1377:

{5.4} *Títol del libre qui serà appellat Repertorium universorum compotorum.*

Aquest libre és fet e ordenat per en Berenguer de Relat, conseller del senyor rey e mestre racional de la sua cort, lo qual libre és appellat Repertori de tots los libres e comptes qui són en l'ofici de mestre racional, los quals libres e comptes són departits per diverses caxes, armaris e arquibancs qui són en la casa que és dejús lo Palau Major del senyor rey, la qual casa és appellada Archiu del offici del Mestre Racional, per tal que pus apertament los dits comptes sien trobats en cas que hom los haja mester, con d'abans, ans que aquest present libre fos fet, los dits comptes se atrobaven ab gran dificultat e affany, con molts dels dits comptes són ja difinits, e molts qui no són difinits e eren mesclats, sens que declaració alguna no-n és feta. E en lo present libre és feta clara menció de tots los dits comptes qui són espeegats e de aquells qui no són espeegats, per tal que lo dit mestre racional puxe proceir en fer espeegar tots los dits comptes qui espeegats no són, e dar-hi fi per ço que la indempnitat de la cort sia guardada. E aquest libre fo fet en l'any de nostre Senyor MCCCLXXVII.

Titols dels libres dels albarans e notaments comuns e de l'escrivania, fets per los maestres racionals.

Certa cosa és que en la casa d'Aragó no havia offici de mestre racional tro que-l senyor rey en Jacme qui era rey de Sicília, fill del senyor rey en Pere, vené de Sicília e, per mort del rey n'Anfós, frare seu, succehí en lo royalme d'Aragó. E venc lo dit rey en Jacme de Sicília per regnar en Aragó en l'any de nostre Senyor MCCXCII. E ladoncs ordonà en sa casa e en sos regnes offici de mestre racional qui reebés los comptes de tots los oficials de sos regnes, con d'abans, en temps dels altres reys primers, tots los comptes se defenien per comissaris, e con eren reebuts e finats reponien-se en la casa dels ermites, que és en la ciutat de Barchinona, prop la casa del Espital de Sent Johan de Jerusalem. Mas après que-l dit offici de mestre racional fo creat e ordenat, tots los comptes foren reebuts e espeegats en la casa que és dejús lo palau del senyor rey en Barcelona, on vuy són conservats.⁶

Difícilment podia haver estat d'una altra manera, perquè sovint calia als escrivans del Racional accedir als registres de Cancelleria conservats a l'Arxiu Reial, per contrastar la literalitat de les ordres econòmiques emeses pel monarca amb les al·legades pels oficials que retien els comptes. En conseqüència, i malgrat les peticions en sentit contrari i les aparents cessions en moments de feblesa davant de les Corts aragoneses i valencianes, la casa de Barcelona mai no va consentir la creació de Racionals propis per als altres regnes, com tampoc no va tolerar la registració diferenciada per estats a la Cancelleria Reial. De fet, per aquelles dates, les voltes romàniques ja s'havien vist parcialment envaïdes per les estructures que fonamenten els arcs del

Tinell, operació que degué ser aprofitada aleshores per ampliar l'espai que ocupava la institució, a la qual també va ser assignada la major part de la volta posterior, segons que comentarem amb més detall al següent apartat. La citada facilitat d'accés als antecedents documentals que la seu central barcelonina ofería als escrivans del Mestre Racional havia causat que tant el nombre dels que hi actuaven de manera estable com la quantitat de llibres guardada s'hi haguessin anat incrementant.

El condicionament del nou espai amb els armaris necessaris per guardar la documentació que s'havia anat acumulant, realitzat sota les ordres del fuster barceloní Bartomeu Comelles, va tenir lloc en dues fases, una executada l'any 1363 i l'altra tres anys més tard, el 1366, segons que manifesta el següent albarà testimonial:

{5.5} *Jo, en Berenguer de Codinachs, etc., atorch a vós, en Barthomeu Comelles, fuster de Barchinona, que havets comptat ab mi d'alguna obra que havets feta en l'archiu del palau del senyor rey de Barchinona, en lo qual se té lo dit offici meu de Racional, la qual obra vós faés per ordinació d'en Bernat dez Coll, loctinent meu, ço és, d'alguns armaris en los quals són meses e conservats los comptes que reten los officials del senyor rey. E és cert que vós faés la dita obra, ço és, partida en l'any de nostre Senyor de MCCCLXIII e partida en l'any dejús escrit. Lo qual compte havets donat a mi escrit en dos quaerns de paper. E munten les reebudes que vós faés en la dita primera obra de diverses officials del dit senyor qui-ls vos liuraren per manament del senyor rey XLIX lliures II solidos V denarios barchinonenses. Ítem, munten les reebudes que faés en la dita segona obra de diverses officials del dit senyor XXIII lliures IX sous II denarios barchinonenses. E axí munten en summa totes les dites reebudes, segons que en los dits II quaerns de vostre compte són contengudes e escrites largament per menut e en summa, septuaginta septem libras unum solidum barchinonenses. E munten les dates que vós posats haver fetes axí en la dita primera obra com en la segona, ço és, en compres de fusta, de forellats, de ffrantiscas e de clavó, com en mans de maestres, segons que totes les dites dates són en los dits II quaerns de vostre compte <són> contengudes e escrites largament per menut e en summa, a aquella matexa quantitat a què munten les reebudes dessus dites, ço és, a septuaginta septem libras unum solidum barchinonenses. E axí en la dita forma roman quiti e egual lo dit compte, que no havets res a cobrar ne a tornar (...). Escrit en Barchinona, a XXVIII dies del mes de maig anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo sexagesimo sexto.*⁷

La realitat administrativa descrita no començaria a canviar fins al creixent enfrontament de la nova dinastia dels Trastàmara amb els consellers de Barcelona i els diputats del General. Amb Alfons el Magnànim ja va esdevenir tan

gran que aviat el rei abandonava Barcelona per instal·lar-se a València, abans de traslladar-se definitivament a Nàpols per no tornar-hi mai més. Com a conseqüència, i després de l'assaig que havia suposat la creació d'un delegat del Racional al regne d'Aragó el 1416, l'any 1419 el rei Alfons autoritzava la institució d'un Racional i d'un Arxiu Reial privatis del regne de València, i el 1420, la d'un Racional també privatiu per al regne d'Aragó. El seu germà i successor, Joan II, acceptaria igualment la registració separada dels afers relatius al regne d'Aragó i la custòdia dels dits registres a les cases de la Diputació de Saragossa, a partir de 1461.⁸ La precedent capitalitat administrativa de Barcelona, derivada de la radicació en ella dels dos arxius centrals de la monarquia, es va veure així progressivament afeblida a mesura que avançava la centúria. Per descomptat, aquesta nova realitat tindria un pes important en la crisi econòmica i social iniciada als darrers anys del regnat del Magnànim i culminada en l'esclat de la Guerra Civil catalana de 1462-1472.

La reducció del seu àmbit d'actuació a Catalunya i al regne de Mallorca no va representar modificacions rellevants, però, quant a la seva ocupació de la major part de les voltes romàniques. Va continuar compartint-les així amb un altre espai de dimensions molt més reduïdes però també extremadament important per a l'administració reial, l'*arxiu de les portes ferrades* o cambra cuirassada palatina. Per raons de seguretat, era important que no donés a l'exterior i a la part de llevant de les voltes quedava absolutament protegit per la muralla romana, la Capella Reial i la grada d'accés a la porta principal del palau. El primer esment específic d'aquest dipòsit en la documentació, el trobem en un reconeixement de recepció signat pel rei a favor del tresorer Bernat d'Olzinelles, el 12 de febrer de 1361:

{5.6} *Nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum et cetera, tenore presentis fatemur vobis, dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Ulzinellis, militi legumque doctori, quod tradidistis et deliberastis nobis retabulum argenti nostrum forme et ponderis infrascripti, quodque posuimus in nostro archivo veteri cum portis ferreis Palacii nostri Regii Barchinone (...).*⁹

Trad.: Nos, Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc., per tenor de la present us reconeixem, dilecte conseller i tresorer nostre Bernat d'Olzinelles, cavaller i doctor en lleis, que ens heu donat i lliurat un retaule nostre de plata, de la forma i el pes que es dirà més avall, i que l'hem dipositat a l'arxiu vell de les portes ferrades del nostre Palau Reial de Barcelona (...).

Tot i tractar-se d'un esment tan genèric, la referència ja deixa clares dues coses. La primera, que, atesa la data, la dita cambra cuirassada del Palau Major on es guardaven els objectes més valuosos no es podia trobar al sector

que ja ocupava llavors un Tinell en fase molt avançada de construcció. La segona, que no es tractava d'una estança de nova creació, sinó tot el contrari, d'un dipòsit més antic que no l'estança del tresor construïda al *palau petit* en 1318 just sobre la cambra original de l'Arxiu Reial, segons que ja hem tingut ocasió d'estudiar. Creat, per tant, al segle XIII, si no abans, també era denominat, per això mateix, l'*arxiu vell*, en directa oposició a l'*arxiu nou* o cambra del tresor de Jaume II. L'any 1365 va ser dotat amb armaris i caixes noves per col·locar-hi els diners i els objectes de valor, els quals, segons consta per un dels assentaments al llibre de comptes corresponent, havien estat encarregats al fuster barceloní Bartomeu Comelles i pagats a càrrec del dret de segell de la Cancelleria:

{5.7} *Barthomeu Comelles, fuster de Barchinona.*

*Appar per I àpocha cobrada en XIX cartes del compte de les dates fetes per en Jacme Conesa, prothonotari del senyor rey, dels drets dels segells, que per lo dit prothonotari foren liurats, de manament del dit senyor rey, al dit Barthomeu Comelles, los quals devia convertir en fer alguns armaris e caxes a obs del archiu ab portes de ferre del dit senyor — CCXX solidos barchinonenses. E axí, a memòria, és-li'n fet lo present notament.*¹⁰

La denominació d'*arxiu de les portes ferrades* o *de les portes de ferre* es devia al fet que comptava amb la protecció d'una porta i una contraporta reforçades amb planxes d'aquest metall, les quals s'obrien i tancaven amb dues claus distintes, segons que es dedueix d'una ordre del monarca datada el 6 de juny de 1376 i adreçada al lloctinent del mestre racional, Bernat Descoll:

{5.8} *Lo rey.*

*Con nos hajam ordonat que la moneda de Castella que havem ací liurada a nostre tresorer sia per ell tramesa a-n Miquel Palau, qui la deu metre per part del dit tresorer en lo nostre archiu de la porta de ferre, per ço us manam que, de continent que-l dit Miquel vos en requerrà, ubrats lo dit archiu e lexats posar en lo dit archiu al dit Miquel la dita moneda, e liurats a aquell una de les claus del dit archiu, e vos retenits-vos l'altra, per ço com lo càrrech del compte de la dita moneda és carregat al dit nostre tresorer, al qual per lo racional ne ha ésser fet notament (...).*¹¹

És, però, un altre document lleugerament posterior, del 16 de gener de 1381, el que ve a confirmar-nos definitivament que aquell dipòsit cuirassat estava situat «*dins*» del Palau Major:

{5.9} *Lo rey.*

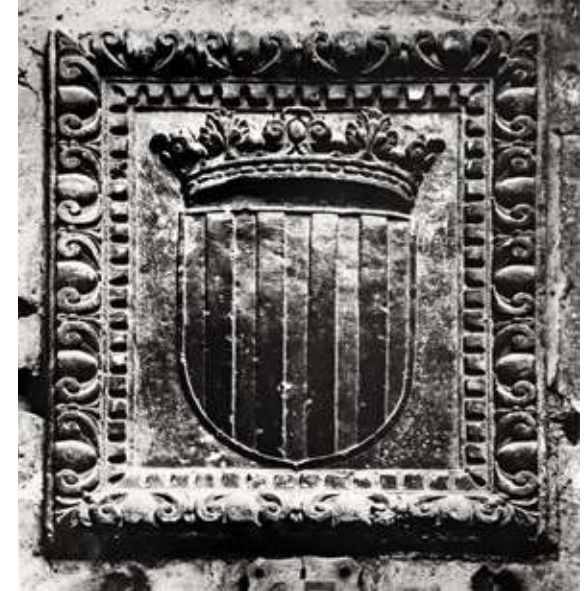
Per tenor de la present atorgam a vós, en Bernat dez Coll, tinent loch de mestre racional de la nostra cort, que de la vaxella d'argent que vós tenits

*nostra en l'archiu de les porte<r>s ferrades, qui és dins lo Palau nostre Major de Barchinona, havets feta liurar a nos una taula de jaspi encastada en argent, esmaltada, ab perles, ab IIII peus d'argent e ab IIII leonets qui sostenen la dita taula lavadiçes (...).*¹²

Capella, *sala petita*, Arxiu Reial, Tinell, *apartament reial*, *cambra sobirana*, Palau de Santa Eulàlia i Tinell ja ocupaven aleshores la resta d'espais interiors del complex palatí, de manera que aquest «*dins*» es veia reduït per força a les voltes romàniques. Era ben lògic, de fet, que s'hagués optat per instal·lar el Mestre Racional a continuació del vell dipòsit de seguretat, atès que, segons que ho palesen els documents, els seus escrivans eren els responsables de fer els «*notaments*» de sortida i retorn dels objectes.

Quant a la seva ubicació precisa a les voltes des del segle XIII almenys, tot indica, com adés apuntàvem, vers l'extrem oriental de la volta anterior. Les fotografies antigues de la posterior o volta del verger mostren que també havia preservat fins ben entrat el segle XX la capa de morter amb les marques de l'encanyissat original, sobre la qual no s'apreciava cap més empremta de possible subdivisió interna medieval que una que en segregava el sector més occidental, el que donava a l'andròna, de la qual coneixem bé la finalitat distinta, segons que veurem a continuació. En conseqüència, l'*arxiu de les portes ferrades* difícilment podia haver estat situat en cap altre lloc que no fos el cul-de-sac que conformava la volta anterior en la seva prolongació fins a connectar amb la muralla romana. Com ja hem comentat al capítol precedent, aquest sector s'havia vist lleugerament envaït a inicis del segle XIV per la fonamentació de la façana interior de la Capella Reial, cosa que podria explicar que Jaume II decidís aviat crear una nova cambra del tresor.

En tot cas, la vella cambra cuirassada va continuar existint i funcionant al llarg de tot el segle XIV, raó per la qual la nova cambra del tresor de Jaume II pogué acabar esdevenint la segona estança de l'Arxiu Reial. L'*arxiu de les portes ferrades* degué anar caient en desús, però, a partir dels anys trenta del segle XV, a causa del continuat absentisme reial. Aquesta situació va facilitar els canvis rellevants en la distribució de la volta anterior esdevinguts a mitjan segle XVI, arran de la construcció del Palau del Lloctinent. Segons que tornarem a comprovar al darrer capítol, l'aixecament del nou edifici renaixentista va requerir guanyar una crugia en detriment de la Plaça del Palau Reial, i també va implicar la desaparició del carreró intermedi que sempre havia existit entre la Casa de la Farina i la caixa estructural, on quedaria encabida la nova escala renaixentista. Com a conseqüència, allò que havia estat l'espai originari de l'Arxiu del Mestre Racional va perdre la seva entrada i alguna de les seves finestres medievals. Aquesta

FIGURES 5.2 i 5.3 La portada renaixentista del Mestre Racional l'any 1917 i detall del seu escut pres alguns anys més tard. SPAL-DIBA. FOTOGRAFIES: Ricart i Vidal i Ventosa

realitat va forçar la construcció de la portada monumental que ha pervingut i l'ampliació de les obertures ubicades més cap a llevant. De carreus ben escairats i culminada per l'escut de la institució, la nova entrada va obrir un pas entre les estructures també bastides llavors al seu darrere per suportar la torrassa-mirador renaixentista. La recent restauració de la façana principal ha permès treure a la llum els vestigis d'una delicada i sorprenent decoració pictòrica de motius vegetals i zoomòrfics, que la va recórrer durant els segles d'època moderna.

Per si tot aquell terrabastall no havia estat prou, a la fase final de les obres del Palau del Lloctinent es va decidir que no hi havia manera de dotar-lo d'una cuina digna, si no era ocupant la vella estança medieval on encara es guardava la documentació acumulada per la Cúria del Mestre Racional des de la seva

instal·lació al sector l'any 1318. Per compensar aquest espai envaït a última hora, es va excavar a l'extrem contrari, sota la *sala petita*, la nova *sala del consistori* del Mestre Racional descrita al capítol precedent. Aquesta operació degué implicar la desaparició definitiva del que havia estat el vell *arxiu de les portes ferrades*. Es va adquirir així la situació que es va mantenir fins molts anys després de l'abolició de la institució del Mestre Racional pel Decret de Nova Planta del 1716. En heretar-ne la titularitat la Bailia General del Real Patrimonio, s'hi va mantenir l'arxiu residual de la institució desapareguda, que va romandre en situació d'absoluta desídia fins al 1819. Quan finalment l'arxiu en va sortir per no tornar-hi, la part que no havia ocupat la cuina continuava segmentada, com hem vist, entre el «*seguán*» (i.e. «*zaguán*») del porter (encara visible en una de les fotografies antigues) i l'anomenada «*pieza 2ª*», la qual precedia aquella «*pieza 1ª*» o *sala del consistori*, atès que ocupava l'àrea soterrània del *palau petit* i obria finestres a la Tapineria {4.108}. S'hi afegia una tercera estança soterrània i fosca, que no era sinó l'ampli sector de la volta posterior que havia acabat incorporant la institució. Només s'hi podia accedir a través del forat en el mur central que encara perviu (tot i que sensiblement ampliat al segle XIX), el qual se situa just davant de l'entrada principal, per poder aportar-li un mínim de llum i ventilació. De fet, la

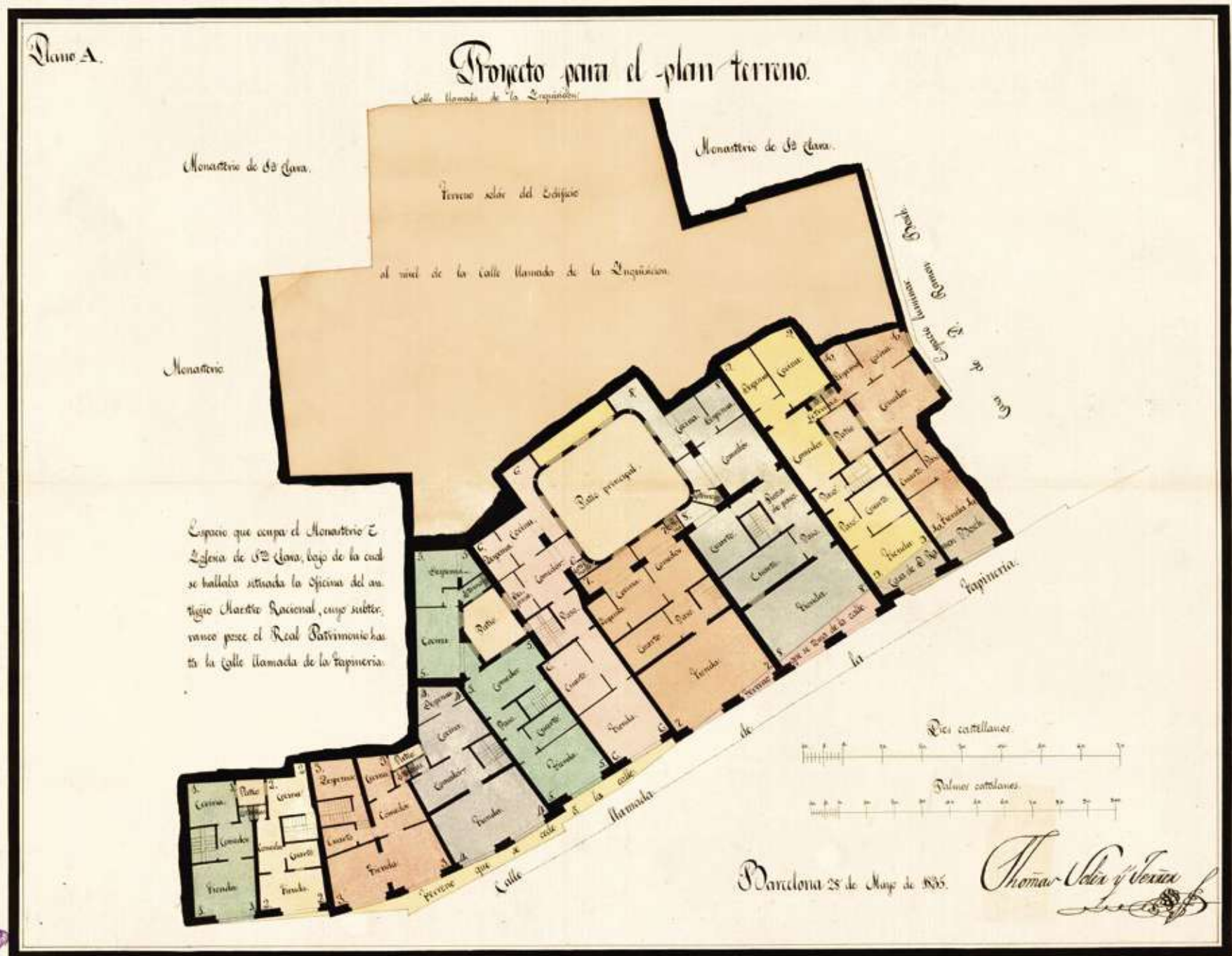
FIGURA 5.4 El sector oriental de la volta romànica anterior, seu tradicional del Mestre Racional, l'any 1943, quan es duïen a terme els treballs de restauració del Palau Major. AFB

FIGURA 5.5 El sector central de la volta romànica anterior a l'any 1949. S'hi mostren obertes les comunicacions amb l'extrem occidental, integrat al Palau del Lloctinent al segle XVI per instal·lar-hi la seva cuina en el lloc que fins llavors havia estat la seu primigènia de l'ofici del Mestre Racional. AFB

FIGURA 5.6 El sector oriental de la volta romànica anterior, seu històrica del Mestre Racional, l'any 1949, un cop finalitzats uns treballs de restauració que a penes el van afectar. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

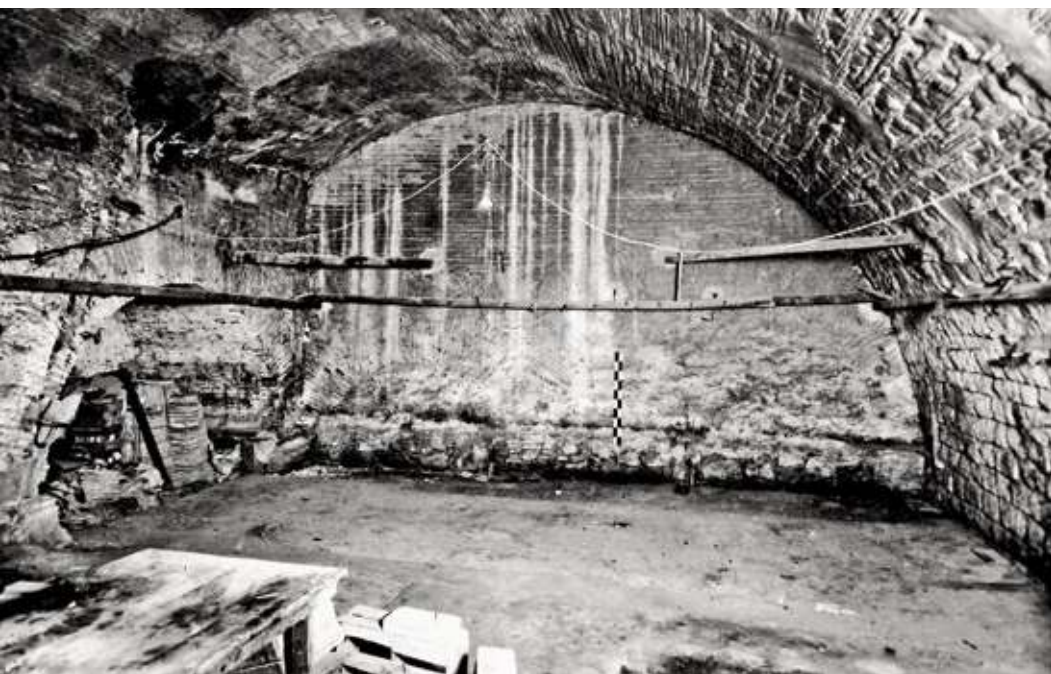
manca de circulació d'aire i la humitat deguda a les filtracions havia causat la ruïna absoluta dels armaris que contenia i dels nombrosos llibres de comptes que s'hi guardaven, raó per la qual el fons arxivístic del Mestre Racional ha pervingut tan incomplet. Així ho explicava el mateix Josep Avià en l'escrit que havia adreçat prèviament al batlle general del Reial Patrimoni, el 12 de març de 1819, per aconseguir el trasllat definitiu de l'arxiu:

{5.10} *Al señor bayle general.*

Me hallo persuadido que con la visita que vuestra señoría, asistido de todos los señores de la Junta Patrimonial, hizo el día 12 de febrero último del archivo del antiguo Maestro Racional existente en los sótanos del convento de Santa Clara, antes palacio de los señores reyes de Aragón, quedó bien penetrado del abandono que aquel depósito ha sufrido por espacio de un siglo, y del fatal estado en que se hallan gran parte de los documentos y papeles de él, ilegibles, carcomidos y podridos con las humedades que chorrean de aquellas bóvedas hasta llegar al extremo de haber inutilizado los estantes y armarios de la pieza interior, y convencido de la absoluta necesidad que hay de que a toda costa se trasladen en parage seco y ventilado a fin de que no acaben de consumirse los

*que actualmente pueden aprovecharse y queden libres de iguales daños los que hasta ahora se han preservado (...).*¹³

Segons que ho palesen els plànols del projecte frustrat de construcció d'una nova seu per a la Bailia General de Tomàs Soler i Ferrer {fig. 5.7-8}, després del trasllat de l'Arxiu del Mestre Racional la titularitat va continuar en mans del Reial Patrimoni fins bastant després de la desamortització de Mendizábal. No va ser fins a mitjans dels anys quaranta del segle XIX que la volta va ser alienada i va acabar incorporant-se, ben entrada ja la dècada següent, al monestir de Santa Clara, pel procés que comentarem de seguida. Aleshores les monges van fer bastir l'escala que mostren les fotografies antigues, per comunicar la volta amb la sagristia de l'església i facilitar així la baixada dels fèretres als nous nínxols que hi havien fet obrir a manera de cripta funerària. Finalment, la ja comentada actuació museística de mitjan segle XX que perseguia fer visitable el subsol arqueològic en va suprimir el terra original i les estructures històriques medievals, en l'afany d'arribar fins a les restes romanes que caracteritzava l'època. El terra de fusta sobre estructura metàl·lica que trobem actualment ha tractat de restituir, a les darreres dècades, el nivell original desaparegut.

FIGURES 5.9 i 5.10 Extrem oriental de la volta romànica posterior a l'any 1945. S'hi aprecien les restes de l'encanyissat original i la factura dels arcs de reforç bastits al segle XIX per estabilitzar la façana septentrional del palau, a més de la finestra enreixada vers el verger que havia obert la Inquisició en usar aquest sector com a presó pública. MUHBA

La volta posterior: la continuïtat dels estables i els magatzems

A diferència del canvi funcional absolut experimentat per la volta anterior, la volta posterior va mantenir les funcions originals d'estable i magatzem més temps. Ja hem vist al capítol segon que la discreta porta del segle XI, que ha pervingut aparellada darrere d'un dels contraforts contemporanis, manté la memòria del primitiu circuit romànic que hi feia entrar les cavalleries pel verger. En situar-se aquest darrer a un nivell sensiblement més baix que no la Plaça del Rei, els animals podien entrar i sortir a la volta a peu pla, sense necessitat de cap rampa. Arribaven al verger des del *corral del palau*, per la comentada androna que separava el Palau Comtal de la meitat del primitiu Palau del Bisbe o Palau de Santa Eulàlia. Les dues espitlleres romàniques de la volta posterior que donaven a la dita androna, i que han pervingut, contribuïen a la ventilació dels estables. A partir, però, de l'annexió del Palau de Santa Eulàlia al complex palatí l'any 1317 {1.57}, l'entrada de les cavalleries cap al verger es va poder fer des del que avui coneixem com a carrer dels Comtes, pel nou *portal menor*, amb la qual cosa es va poder iniciar l'ocupació parcial d'una androna esdevinguda innecessària. No va desaparèixer definitivament, però, fins a la construcció de la *sala de parament* o Tinell, iniciada l'any 1359.

Hem vist que aleshores es va enderrocar el tancament occidental de la caixa estructural per damunt del nivell de les voltes, i es va cobrir l'androna amb una volta (refeta als segles següents), per donar més longitud a la sala en construcció. L'androna va restar fossilitzada així sota el terra del Tinell. N'ha perviscut com a testimoni el tram que encara s'obre als peus de la volta romànica posterior, perquè es va transformar en una estança independent de la volta, amb el terra sensiblement més alt que aquesta i amb entrada directa des de la galeria del verger. Per descomptat, llavors també es van cegar les espitlleres romàniques pervingudes, alhora que es va bastir un mur paral·lel al citat tancament occidental, per segregar aquest extrem de ponent de la resta de la volta. El dit mur, encara visible en les fotografies antigues que reproduïm, s'adossava a la base de la penúltima arcada del Tinell (sensiblement més ampla), proclamant així que havia estat bastit a posteriori, segons que també es destaca al plànol de 1832 ja reproduït {fig. 4.6}. Al modest sector segregat, també se li va donar entrada i ventilació des del verger, perquè pogués continuar encabint les estables que acollien les cavalcadures reials. Per això, en començar el segle XV, aquest estable mantenia la compartimentació i dotació necessàries perquè els animals hi romanguessin en bones condicions. Els monarques les feien actualitzar de tant en tant, com proclama la següent ordre donada per Martí l'Humà al seu custodi del palau:

FIGURES 5.11 i 5.12 Sector oriental i sector occidental de la volta romànica posterior a l'inici de la intervenció arqueològica del 1952. Al sector oriental, l'excavació deixa a la vista la banqueta de fonamentació de la volta; a l'occidental, encara s'hi veu el mur medieval que separava l'àrea de cavallerisses de la resta de la volta, posteriorment destruït. MUHBA

{5.11} *Lo rey.*

Nos, migençant la divinal ajuda, havem proposat dins fort breus dies partir d'ací e ésser aquí en la ciutat de Barchinona. Per què us manam com pus expressament podem que, vista la present, metats en cuns les stablies de aqueix nostre palau, e façats reparar e adobar totes les stanques, grípies e menjadores de aquelles, per tal forma que les nostres cavalcadures e bèsties puxen aquí estar e folgar ab plaer. E açò no laguiets o mudets, com nos vullam que axí-s faça. Dada en Çaragoça, sots nostre segell secret, a XIII dies de març del any MCCCC. Rex Martinus (...).

Dirigitur custodi Palacii Regii veteris civitatis Barchinone.¹⁴

Tanmateix, la major part de la volta posterior quedava al costat de llevant del citat mur divisor, incorporada, com acabem de comentar, a l'ofici del Mestre Racional, a manera de magatzem soterrani sense il·luminació ni ventilació. La situació degué romandre inalterada fins a les acaballes del segle xv, quan l'absentisme dels reis i l'arribada de la Inquisició va fer que el Sant Ofici adquirís l'úsdefruit del sector més occidental de la volta, el que havia romàs com a cavallerissa reial, atès que tenia entrada des del verger, esdevingut aleshores el pati principal del Palau de la Inquisició. Aquest va mantenir així la funció tradicional d'estable, en aquest cas per a les cavalcadures del tribunal, segons que ens explicarà una descripció del Palau de la Inquisició l'any 1560 que tindrem ocasió d'estudiar amb detall al darrer capítol {9.47}. Poc després d'aquesta darrera data, la Inquisició va fer subdividir la cavallerissa en els dos estables que encara va poder representar el citat plànol del 1832 {fig. 4.6}.

Després dels assalts liberals al Palau de la Inquisició dels anys vint del segle XIX, tot l'angle nord de la caixa estructural romànica ja es trobava, però, en un estat tan deplorable que hagué de ser completament refet per damunt del nivell de voltes, com hem comentat al capítol anterior. Per evitar que les esquerdes es poguessin reproduir, també es va procedir a estabilitzar-ne la base, reforçant els costats oriental i septentrional de la volta posterior amb les potents arcades de maó que han pervingut. L'operació va facilitar que es poguessin obrir sota les arcades les obertures que mostren les fotografies antigues, i que mai no havia tingut abans la volta posterior. Finalment, el 30 de gener de 1845, el Reial Patrimoni va treure a subhasta el que havia estat el Palau de la Inquisició, soterranis sota l'església de Santa Clara inclosos. El conjunt va ser adquirit pel comerciant barceloní Pau Vidal, que aviat el va subdividir per vendre'l per parts. Els soterranis sota l'església de Santa Clara, els va vendre a Josep Forns el 3 de gener de l'any següent, i aquest de seguida hi va dur a terme algunes obres de condicionament. En va retenir la propietat fins a les darreries de 1853. Llavors els va vendre a la comunitat benedictina de Santa Clara, que el 22 de desembre d'aquell any els va poder incorporar al seu monestir.¹⁵

Reformes de les plantes superiors abans de la demolició de 1359

La crugia posterior: l'actualització de l'*aula major* romànica i la galeria dinàstica d'Aloi de Montbrai

La comentada renovació estètica experimentada per l'*aula major* del palau romànic a les acaballes del segle XIII, quan va ser decorada amb les pintures murals de la conquesta de Mallorca, permet entendre que la sala restés al marge de la intensa activitat reformadora duta a terme durant les quatre primeres dècades del segle següent. Tanmateix, arribats als anys quaranta, Pere el Cerimoniós va començar a mostrar-se insatisfet amb les característiques d'aquell espai que, en funcionar com a sala del tron, havia de representar la magnificència del llinatge reial de manera adequada, és a dir, comparable a les disposades per les grans dinasties europees del moment. En sobresortia, naturalment, el cas dels seus parents els reis de França. Entre 1301 i 1315, Felip IV el Bell havia fet construir al seu palau de París la famosa *aula* o Grand-Salle: amb més de 63 metres de longitud per 27 metres llargs d'amplada i coberta per voltes d'ogiva, era la sala més gran i solemne de l'Europa medieval. A més, cadascun dels seus pilars (tant els adossats als murs com els exempts centrals) estaven decorats, a la part superior, amb estàtues de cos sencer que representaven els monarques que havien regnat a França des de Clodoveu fins llavors, en forma de retrats ideals de sobirans proveïts dels atributs propis de la majestat. En conjunt, conformaven una magnífica galeria escultòrica de 58 figures reials ordenades cronològicament, com a grandiosa exaltació de la monarquia francesa. Per descomptat, a l'*aula* o Grand-Salle hi eren rebuts, entre d'altres, els ambaixadors de les dinasties estrangeres, a fi que poguessin traslladar als seus respectius sobirans la impressió que causava.¹⁶

Evidentment, la vella i força més petita *aula major* romànica del palau de Barcelona no podia competir, de cap manera, amb la Grand-Salle francesa. Tampoc no hi havia, però, possibilitats fàcilment assolibles d'ampliar-la. En conseqüència, Pere el Cerimoniós va optar inicialment per introduir-hi reformes puntuals destinades a millorar-ne l'impacte estètic i l'habitabilitat. Sembla que els treballs van començar l'hivern de 1340, perquè l'11 de desembre d'aquest any el rei remetia al batlle general Francesc Sasala l'ordre de pagar a Guillem de Vila, ciutadà de Barcelona,

{5.12} *aliquas missiones fecerit in quadam xemenea quam fieri fecimus in palacio nostro civitatis Barchi-*

Trad.: algunes despeses que ha tingut per una xemeneia que hem fet construir al nostre palau de Bar-

*none, et etiam alias missiones facere habeat in quibusdam xemaneis et aliis operibus quas de mandato nostro oretenus ei facto in dicto palacio facere habet (...).*¹⁷

celona, i també altres despeses que tindrà per unes xemeneies i altres obres que per manament nostre que li hem donat verbalment ha de fer al dit palau (...).

Entre aquestes altres «missions» o despeses derivades de les intervencions ordenades pel rei verbalment, i que incloïen unes altres xemeneies a més de la ja acabada, hi devia haver les obres a fer a l'*aula major*, perquè el 18 d'abril de l'any següent Pere el Cerimoniós reconeixia haver ordenat al custodi Huguet de Cardona que fes una nova xemeneia a l'*aula* i que també hi fes obrir un finestral, per millorar la lluminositat proporcionada per les velles finestres de tradició llombarda. De pagar la feina, se n'hauria d'ocupar, un cop més, la Batllia General:

{5.13} *Petrus et cetera dilecto nostro Ffrancisco ça Sala, baiulo Catalonie generali, vel eius locumtenenti, salutem et dileccionem. Cum in aula palacii nostri Barchinone u[n]am xamineam et quasdam fenestras fieri et construi ordinaverimus et velimus, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus de quacumque peccunia nostre curie pertinente que est vel erit penes vos detis et tribuatis fidei nostro Huguet de Cardona, custodi domorum dicti nostri palacii, totum illud et quicquid pro sumptibus et expensis dicte xaminee et aliorum operum que fieri per eum mandavimus in camera seu aula predicta a vobis duxerit postulandum (...).*¹⁸

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte Francesc Sasala, batlle general de Catalunya, salut i dilecció. Atès que a l'*aula* del nostre palau de Barcelona volem i hem ordenat fer i construir una xemeneia i unes finestres, per això us diem i us manem que, dels diners pertanyents a la nostra cúria que estan o estaran en poder vostre, doneu i lliureu al nostre fidel Huguet de Cardona, custodi de les estances del nostre palau, tot el que us demanarà per les despeses de la citada xemeneia i de les altres obres que li hem ordenat fer en aquella cambra o *aula* (...).

Els treballs ordenats pel rei es van dur a terme, perquè el 22 de maig següent el Cerimoniós s'adreçava al batlle de Barcelona a fi que donés al citat custodi del palau 57 sous i 3 diners més. Era la quantitat que havia hagut de desprendre de la seva pròpia bossa, a més de la xifra pagada pel batlle,

{5.14} *in [cl]ausuris, januis et quibusdam aliis operibus nobis in dicto palacio necessariis (...).*¹⁹

Trad.: pels tancats, les portes i altres obres que ens són necessàries en el dit palau (...).

No és casualitat, doncs, que els restauradors contemporanis poguessin localitzar, a la part final de la façana de l'*aula major* que donava al verger, els vestigis d'una finestra romànica i els d'un ampli finestral netament posterior, ambdós aparellats en moments successius. Les fotografies de la seva descoberta palesen que, del citat finestral més tardà, només se'n conservaven els brancals. En ignorar, però, la notícia transcrita, els restauradors van decidir recrear-lo en neoromànic del segle XIII, i van fer que els pedrapiquers imitesin els vestigis localitzats per les excavacions en altres sectors de l'edifici, cosa que ha estat l'origen de la confusió de la historiografia posterior. El finestral en qüestió només podia correspondre al que s'havia obert per ordre de Pere el Cerimoniós, a fi que el setial reial, ubicat en aquell extrem oposat a l'entrada, rebés més llum i ventilació naturals, sense perjudicar gaire el fris de pintures murals que ja adornava la cara interna del mur des dels inicis del regnat de Jaume II, segons hem vist.

La reforma de l'*aula major* projectada pel monarca, però, anava molt més enllà de renovar-ne la xemeneia i d'obrir-hi un finestral de proporcions més grans. De la mateixa manera que Jaume II havia entès el paper jugat per la Sainte-Chapelle en el procés de sacralització de la reialesa francesa, Pere el Cerimoniós, plenament immers en la lluita romanista per la consolidació de l'autoritat reial que el portaria a l'esclat de la Guerra de la Unió als regnes de València i Aragó l'any 1347, també havia copsat la importància d'exaltar expressament la tradició dinàstica. En conseqüència, aviat va tancar un acord amb Aloi de Montbrai, escultor francès establert a Barcelona, a qui ja havia encarregat anteriorment el sepulcre de la seva mare, perquè li fes la desitjada galeria escultòrica dels membres de la casa de Barcelona.²⁰ En comencem a tenir notícia per la següent ordre de pagament donada pel rei al batlle general Sasala el 20 de setembre de 1342:

{5.15} *Petrus et cetera dilecto consiliario nostro Francisco ça Sal[a], baiulo Catalonie generali, salutem et dileccionem. Quia per nos est noviter ordinatum quod fidelis noster magister Aloy, ex convencionem facta inter nos et ipsum magistrum, faciat aportari propriis sumptibus et expensis undecumque voluerit certos lapides alabaustri ad nostrum palacium Barchinone, et ex ipsis ibi facere et formare decem et novem ymagin[es] ab omni expedienti et ne-*

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte conseller Francesc Sasala, batlle general de Catalunya, salut i dilecció. Fa poc hem ordenat que el nostre fidel mestre Aloi, pel conveni a què hem arribat amb ell, faci portar d'on vulgui, a càrrec i despeses seves, unes pedres d'alabastre al nostre palau de Barcelona, i d'aquestes en faci fer i formar aquí dinou imatges, elaborades com convingui i sigui necessari, i tan belles com podrà ni

cessario opere expeditos et quantoque potuerit et sciverit pulciores, quarum octo representabunt effigies octo regum qui fuerunt unus post alium successive usque ad nostra tempora reges Aragonum et Barchinone comites inclusive, et ceteri effigies illorum undecim qui fuerunt tamen comites Barchinone titulum re[gi]-um non habentes, prout hec omnia sunt per nos sibi in scriptis tradita et verbo mandata, ac per eum compleri promissa, ita tamen quod nos, pro predictis omnibus et singulis, demus et dare ac solvere teneamur eidem in modum inferius declaratum trecentas triginta quinque libras Barchinone et non ultra, videlicet pro qualibet ymagine ex predictis quindecim libras dicte monete cum ad plenum figurata fuerit et formata, et ratione expensarum ac sumptuum aliorum quos fecerit in ablacione lapidum predictorum mille solidos dicte monete, de quibus incontinenti cum compleverit unius ymagine vel duarum solvamus sibi salarium conventum et promissum propterea sibi dari, ita quod eo continuante opus jamdictum, continuetur ei solucio ut superius continetur donec in quantitate trecentarum triginta quinque librarum barchinonensium supradicta, in qua dicti mille solidos includuntur, integre sibi fuerit satisfactum; ideo ut de intencione et proposito nostro huiusmodi plenam noticiam haberetis, vobis ea curavimus intimare. Mandantes vobis expresse quatenus cum presenti de

sabrà fer-les, de les quals vuit representaran les efígies de vuit reis que van ser, l'un darrere l'altre, reis d'Aragó i també comtes de Barcelona fins als nostres temps, i la resta, les efígies dels onze que van ser comtes de Barcelona sense tenir títol reial, tal com totes aquestes coses se li han ordenat per escrit i de viva veu, i ell ha promès dur-les a terme; així que per tot això li donarem i ens obliguem a donar-li i pagar-li, de la manera que s'explicarà més avall, 335 lliures barceloneses i no més, val a dir, 15 lliures de la dita moneda per cada imatge quan estarà feta i acabada, i, per raó de les altres despeses i càrregues que tindrà en extreure la pedra, 1.000 sous de la mateixa moneda, dels quals, tan aviat com acabarà una imatge o dues, li pagarem el salari convingut i promès que se li donarà a tal efecte, així que mentre ell vagi continuant l'encàrrec, se li anirà fent el pagament de la forma predita fins que sigui íntegrament satisfet del total de 335 lliures barceloneses, en les quals s'inclouen aquells 1.000 sous; així, doncs, us n'informem perquè tingueu plena notícia de la nostra intenció i propòsit. Us manem expressament que de present, de qualsevol quantitat de diners que teniu o tindreu en poder vostre per raó de l'ofici de la Batllia General, lliureu i pagueu al dit mestre Aloi o a qui vulgui en lloc

*quibuscumque pecunie quantitatibus qui sunt vel erunt penes vos ratione dicti Generalis officii Baiulie, tribuatis et solvatis dicto magistro Aloy vel cui voluerit in loco sui quantitates jamdictas juxta modum superius comprehensum (...).*²¹

seu les quantitats ja esmentades segons la forma que s'ha explicat més amunt (...).

Poques vegades la documentació oficial arriba a ser tan rica en detalls. El rei havia encarregat a mestre Aloi una galeria dinàstica de dinou imatges d'alabastre. Vuit corresponien als membres del seu llinatge que havien estat reis d'Aragó, des d'Alfons el Cast fins a ell mateix; les altres onze, als membres de la dinastia que havien estat comtes de Barcelona sense ser encara reis d'Aragó.²² En quedaven completament exclosos, per tant, els reis privatis aragonesos de les dinasties precedents a l'arribada al tron del casal de Barcelona. Proclamava així que, a diferència del cas francès, allò que es pretenia exaltar en aquesta ocasió no era tant la reialesa com la tradició dinàstica que l'ostentava a la Corona d'Aragó, la casa de Barcelona. Mestre Aloi faria portar, a expenses seves, l'alabastre que més li convingués fins al Palau Major, on havia d'esculpir les imatges. Per compensar-lo, rebria els primers 1.000 sous només que tingués una o dues escultures ja fetes. A banda del dit pagament pels materials, continuaria cobrant segons les figures que anés acabant, a raó de 15 lliures barcelonines (300 sous) per escultura finalitzada, fins al total pactat de 335 lliures. Aquest total incloïa, per tant, les 285 lliures per les dinou escultures i els citats 1.000 sous inicials (50 lliures) del material i el seu transport. Els detalls precisos de l'encàrrec, inclosos els trets i requisits que havien de reunir les estàtues, s'havien posat per escrit feia poc («noviter») en un contracte entre el sobirà i l'escultor que, per desgràcia, no ha pervingut. En trobarem, però, noves referències indirectes més endavant. La notícia no especifica el lloc concret del Palau Major al qual anaven destinades les escultures, però només aquella *aula major* en procés de reforma tenia una longitud suficient per poder encabir una galeria escultòrica de dinou estàtues prou grans perquè la feina d'esculpir-les quedés fixada en 15 lliures la unitat.

Aquell mateix dia 20 de setembre de 1342 (no de 1340, com s'ha vingut repetint per error), el monarca va proporcionar a mestre Aloi una altra ordre reial adreçada a tots els oficials a qui fos mostrada, perquè ajudessin l'escultor a organitzar el transport de l'alabastre que hagués escollit fins a Barcelona, ja fos per terra o per mar; el mateix mestre Aloi es faria càrrec dels salaris:

{5.16} *Petrus et cetera ffidelibus universis et singulis vicariis, baiulis, subvicariis et procuratoribus cunctisque officialibus nostris vel eorum loca tenentibus ad quos presentes pervenerint, salutem et cetera. Cum fidelis noster magister Aloy, presencium exhibitor, de nostro speciali mandato debeat de aliquibus partibus ad civitatem Barchinone facere aportari certos lapides alabaustri pro quibusdam operibus faciendis in nostro palacio Barchinone, ideo vobis expresse dicimus et mandamus quatenus, ad [r]equisicionem ipsius, ministretis ei illos homines, animalia et alia que fuerint tam per terram quam per mare necessaria ad predicta. Et hoc non mutetis vel diferatis, prout nostram cupitis ingratitudinem evitare. Ips[e] [en]im magister Aloy satisfaciet hominibus ipsis pro predictis de salario competenti ad cognicionem vestram seu unius vestrum et alterius probi hominis locorum jurisdictionis vobis comisse quem idem magister Aloy ad hec duxerit eligendum. Data Barchinone, XII° kalendas octobris anno Domini M^oCCC^oXL^o secundo.²³*

D'aquesta manera, les primeres pedres van anar arribant a Barcelona abans d'acabar l'any. L'escultor, per descomptat, es va afanyar tant com va poder a acabar la primera o primeres escultures, moment a partir del qual podia reclamar el pagament dels 1.000 sous que li permetrien refer-se dels diners ja gastats en dur l'alabastre. El rei degué quedar satisfet amb les primeres figures elaborades per mestre Aloi, perquè el 18 de febrer de 1343 (encara 1342 de l'Encarnació) tornava a escriure al batlle general, ordenant-li que iniciés amb absoluta prioritat el pagament a l'escultor, segons el ritme fixat en la missiva inicial:

Trad.: Pere, etc., a tots i cadascun dels fidels veguers, batlles, sotsveguers i procuradors, i a tots els nostres oficials o als seus lloctinents als qui les presents pervindran, salut, etc. Atès que el nostre fidel mestre Aloi, portador de les presents, per manament especial nostre ha de fer portar des d'alguns llocs a la ciutat de Barcelona unes pedres d'alabastre destinades a unes obres que s'han de fer en el nostre palau de Barcelona, per això us diem i us manem expressament que, quan us ho requerirà, li assigneu els homes, els animals i altres coses que seran necessàries per dur-ho a terme, tant per terra com per mar. I això no ho modifiqueu ni ho endarreriu, si voleu evitar el nostre desafecte. El mateix mestre Aloi es farà càrrec que aquells homes tinguin un salari adequat, a sabuda vostra o d'un de vosaltres i d'un prohoms dels llocs posats sota la vostra jurisdicció que el mateix mestre Aloi escollirà. Dada a Barcelona, 12 kalendes d'octubre de l'any del Senyor 1342.

{5.17} *Petrus et cetera dilecto consiliario nostro Ffrancisco ça Sala, baiulo Catalonie generali, salutem et cetera. Cum nos, cum litera nostra data Barchinone, XII° kalendas octobris anno subscripto, vobis mandemus ut de peccunia Baiulie Generalis Catalonie que penes vos est vel erit tribuatis et solvatis magistro Aloy quasdam peccunie quantitates ratione certorum lapidum alabaustri deferendorum per eum ad palacium nostrum civitatis Barchinone et inibi operandorum ex causis in ipsa litera expressatis, eapropter volumus et vobis districte mandamus quatenus quantitates in dicta nostra litera expressatis de peccunia dicte Baiulie Generalis ad manus vestras quomodolibet proventura tribuatis et solvatis prefato magistro Aloy vel cui voluerit loco sui, juxta ipsius nostre litere seriem et tenorem, quibusvis assignacionibus, provisionibus, literis seu mandatis aliquibus personis per nos super dicta peccunia factis quavis ratione vel causa, quantum ad hec obsistentibus nullo modo, cum nos prenominatum magistrum Aloy ceteris assignacionem habentibus super dicta baiulia preferri in hac parte providerimus et velimus. Data Barchinone, XII° kalendas marcii anno Domini M^oCCC^oXL^o secundo.²⁴*

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte conseller Francesc Sasala, batlle general de Catalunya, salut, etc. Atès que amb una lletra nostra datada a Barcelona, 12 kalendes d'octubre del mateix any, us vam manar que, dels diners de la Batllia General de Catalunya que estiguessin o estarien en vostre poder, lliuréssiu i paguéssiu a mestre Aloi certes quantitats de diners per unes pedres d'alabastre que faria portar al nostre palau de la ciutat de Barcelona, on les treballaria per motius que s'expliquen en la mateixa lletra, per això volem i us ordenem estretament que, dels diners de la Batllia General que pervindran a les vostres mans, lliureu i pagueu a mestre Aloi o a qui vulgui en lloc seu les quantitats indicades en la lletra, segons el tenor d'aquesta, no obstant qualsevol assignació, provisió, lletra o manament que hàgim fet a altres persones sobre aquells diners, perquè hem proveït i volem que es doni preferència a mestre Aloi davant dels qui tindran cap altra assignació sobre la batllia. Dada a Barcelona, 12 kalendes de març de l'any del Senyor 1342.

S'hi ratifica, per tant, que mestre Aloi esculpia la galeria de dinou imatges al mateix Palau Major, de manera que el rei Pere podia supervisar assíduament l'evolució dels treballs.

Una nova ordre reial de pagament, aquesta adreçada al tresorer Bernat d'Olzinelles el 15 d'abril de 1343, confirma que el batlle general havia obeït

parcialment el monarca, i havia fet efectiu un primer pagament a mestre Aloi, tot i que només de la meitat de la xifra ordenada, és a dir, 500 sous. Aporta alhora més dades indirectes sobre l'avenç en la producció de les escultures:

{5.18} *Petrus, Dei gracia rex Aragonum et cetera, dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Ulzinellis, legum doctori, salutem et cetera. Nuper Ffrancisco ça Sala, baiulo Cathalonie generali, mandatum fecimus infrascriptum: (S'hi reproduceix íntegrament el tenor de la carta del 20 de setembre ja transcrita {5.15}). Cumque nunc ordinaverimus et velimus quod ex quantitate trecentarum triginta quinque librarum predictarum, de qua sibi per dictum baiulum jam soluti fuerint quingenti solidos racione premissa, ut per deducionem in dorso litere preinserte scripta[m] liquide apparebat, exsolvantur eidem per vos de presenti tres mille solidos dicte monete, idcirco, restituta in Cancellaria nostra litera preinserta et pro cautela curie lacerata, vobis dicimus et mandamus quatenus de peccunia curie nostre que est vel erit penes vos tribuatis et exsolvatis dicto magistro Aloy, ex causa predicta, tres mille solidos dicte monete, recipiendo inde apocham ad cautelam. Residuum vero quod superfuert ex dictis trecentis triginta quinque libris exsolvatis eidem per modum in preinserta litera declaratum, de singulis solucionibus similiter recipiendo apocham, et in finali presentem cum finali apocha de soluto. Data Barchinone, XVIIº kalendas madii anno Domini millesimo CCCºXLº tercio.*²⁵

Trad.: Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc., al dilecte conseller i tresorer nostre Bernat d'Olzinelles, doctor en lleis, salut, etc. Recentment hem manat a Francesc Sasala, batlle general de Catalunya: (*S'hi reproduceix íntegrament el tenor de la carta del 20 de setembre ja transcrita {5.15}*). Atès que ara hem ordenat i volem que, d'aquella quantitat de 335 lliures, de les quals el citat batlle ja li n'ha pagat 500 sous per la raó predita, tal com es pot comprovar per la deducció al dors de la lletra inserida més amunt, vós li pagueu de present 3.000 sous de la mateixa moneda, per això, després de restituir a la Cancelleria la nostra lletra inserida més amunt, esquinçada com a cautela de la cúria, us diem i us manem que, dels diners de la nostra cúria que tingueu o tindreu, lliureu i pagueu al dit mestre Aloi per aquella causa 3.000 sous de la mateixa moneda i que en rebeu àpoca com a cautela. El que restarà fins arribar a les 335 lliures, li ho pagareu segons la forma que s'explica en la lletra inserida més amunt, i semblantment en rebreu àpoca per cada pagament i al final de tot la present (lletra), amb l'àpoca final de pagament. Dada a Barcelona, 17 calendes de maig de l'any del Senyor de 1343.

Si el rei, que continuava a Barcelona, havia donat aquesta nova ordre per fer efectiu a l'escultor un pagament addicional de 3.000 sous, a més dels 500 ja pagats pel batlle general Sasala, això significa que l'equip de mestre Aloi havia de tenir la feina bastant avançada: segons els termes fixats al contracte, aquella quantitat, que representava més de la meitat del total de les 335 lliures (6.700 sous), no es podia cobrar fins que no s'haguessin acabat almenys vuit escultures. El rei preveia, a més, que l'obra seguiria a bon ritme, atès que ordenava al tresorer Olzinelles que després continués fent els pagaments corresponents fins al total de les 335 lliures, en els termes indicats en la carta remesa al batlle general que aquesta missiva portava inserida, a mesura que s'anés enllestint la resta d'escultures. L'original d'aquella primera carta reial, restituïda a la Cancelleria i ja cancel·lada per seguretat, portava al dors la nota de Sasala, per la qual es feia constar que ja havia consumat el citat pagament dels 500 sous, la meitat dels 1.000 inicialment ordenats.

Tanmateix, i com palesa el document anterior respecte a la instrucció donada al batlle general, una ordre reial de pagament i el cobrament íntegre per part de l'escultor no eren necessàriament sinònims automàtics.²⁶ Menys encara quan el 18 de maig següent el rei Pere havia de partir precipitadament amb la seva armada cap a Mallorca, per iniciar la ràpida ofensiva que portaria la incorporació del fins llavors regne privatiu balear a la Corona d'Aragó, amb les grans despeses que això representava. Poc abans, el rei Pere havia sotmès el seu parent, Jaume III de Mallorca, a una humiliant cerimònia d'homenatge vassallàtic davant el bo i millor de la societat barcelonina en aquell renovat *tinell major* romànic que encara esperava, però, la instal·lació de la nova galeria escultòrica:

{5.19} (...) *lo rei de Mallorques venc-se'n en Barcelona e, com hi fo e hac acordat en si mateix de fer-nos lo dit homenatge, suplicà'ns que ens plagués que l'homenatge no ens fes denant tot lo poble de Barcelona, qui ja per allò era justat en lo nostre tinell major de nostre palau, mas que el nos faés en la capella del dit palau. E nos, moguts de benignitat, atorgam-li-ho (...).*²⁷

El trencament del jurament havia estat l'excusa per iniciar la campanya contra el regne privatiu. En consumir-se la conquesta, el rei tornà aviat a Barcelona, però s'hi va poder estat molt poc temps. Jaume III de Mallorca resistia al Rosselló, realitat que forçà el monarca a partir cap a Girona el 15 de juliol, per preparar-hi l'ofensiva final contra Perpinyà. La guerra del Rosselló encara va ocupar el rei un any sencer, fins a la capitulació final, esdevinguda el 15 de juliol de 1344.²⁸ L'absència del monarca i els problemes econòmics derivats de la guerra degueren frenar així el bon ritme inicial de mestre Aloi i els seus ajudants.

Aloi de Montbrai va partir llavors cap a Girona, on es va establir per aquelles dates a la recerca de clients solvents, sense renunciar mai, però, a la seva ciutadania barcelonina. A Girona va acceptar encàrrecs importants, que el van mantenir força ocupat entre 1345 i 1351.²⁹ Allò més rellevant per a nosaltres, en tot cas, és que l'absència del mestre va generar tensions amb els col·laboradors del taller que s'havien quedat a Barcelona. Així ho posa en relleu la següent carta del monarca, expedida el 9 de juliol de 1345 des de Perpinyà en resposta a una lletra prèvia que mestre Aloi li havia fet arribar:

{5.20} *Rex Aragonum.*

Ad literam quam magestati nostre noviter destinastis super eo quod quidam qui fuerunt vestri discipuli asserunt, videlicet quod nos operas quas per vos fieri facimus de quibusdam ymaginibus regum vobis abstuleramus et dederamus eisdem, vobis presentibus respondemus quod in comissione operarum predictarum nichil mutavimus neque proponimus aliquid innovare, quinymo placet nobis et volumus quod vos et non alius sine vobis continuetis et eciam perficiatis eisdem. Data Perpini-ani, VII° idus julii anno Domini millesimo CCC^oXL^o quinto. Hugus cancellarius.

*Predicta litera fuit missa magistro Eloy.*³⁰

Trad.: El rei d'Aragó.

A la lletra que heu enviat fa poc a la nostra majestat sobre el que afirmen alguns que havien estat deixebles vostres, val a dir, que us havíem pres les obres que us fèiem fer d'algunes imatges de reis i els els havíem lliurat, us responem amb la present que no hem modificat res ni proposem introduir cap canvi en l'encàrrec d'aquelles imatges, ans al contrari, ens plau i volem que vós, i ningú més sense vós, les continueu i també les enllestiu. Dada a Perpinyà, 7 idus de juliol de l'any del Senyor 1345. Hug, canceller.

La lletra predita s'ha enviat a mestre Aloi.

El resum poc precís que Josep Maria Madurell va fer d'aquest document en localitzar-lo ha provocat que la historiografia no li hagi prestat l'atenció que mereix.³¹ La carta és extraordinàriament important perquè, en primer lloc, ens assabenta que si l'obra havia avançat inicialment a tan bon ritme, era perquè mestre Aloi no havia treballat sol, sinó amb tot un grup de «deixebles». A més, ens explica que, arran de la partença del titular cap a Girona sense almenys una part dels citats col·laboradors, aquests havien maquinat per apropiarse de l'encàrrec de la galeria escultòrica barcelonina, dient a mestre Aloi que el sobirà els havia transferit l'encàrrec de culminar la part que mancava. Mestre Aloi havia escrit aleshores al rei, per saber si això era cert o no. Com acabem de veure, el monarca responia negant-ho taxativament, i ratificant

que l'encàrrec continuava sota la seva direcció i de ningú més. Com a conseqüència, mestre Aloi va decidir traslladar la producció de les escultures que mancaven a l'àrea gironina, fet que li permetia compatibilitzar la seva confecció amb la resta de treballs que va desenvolupar al llarg d'aquells anys per als clients gironins. Naturalment, el ritme de producció de les estàtues degué alentir-se considerablement, i els treballs de remodelació de l'*aula major* es van aturar en atesa de la finalització de la galeria. No debades, i segons veurem al capítol setè, pel febrer de 1346 hi havia instal·lat temporalment la seva residència el bisbe de Tarassona {7.2}, realitat que difícilment es podria haver produït de continuar en marxa les obres.

Els problemes polítics que culminaren amb l'esclat de les Guerres de la Unió amb València i l'Aragó el 1347, junt amb la represa dels sepulcres reials de Poblet amb la col·laboració de Jaume Cascalls, aflluixaren la pressió del monarca pel que feia a la galeria dels seus avantpassats, realitat aprofitada per mestre Aloi per anar finalitzant els seus encàrrecs gironins.³² Degué ser, doncs, passada ja la guerra que l'escultor va reprendre el vell encàrrec de la galeria dinàstica. Després d'haver-se tornat a casar, la seva nova muller, Elionor de Sicília, estava embarassada, i el Cerimoniós va recuperar l'interès per l'exaltació de la reialesa al Palau Major de Barcelona. Així ho palesa una ordre donada pel monarca al nou batlle general, Pere Sacosta, l'11 de juny de 1350. Li ordenava que afegís les armes reials i les de la seva nova muller a les que ja adornaven llavors els portals palatins:

{5.21} *Lo rey d'Aragó.*

*Volem e us manam que sobre ls portals del nostre palau de Barchinona, là hon són los altres senyals, façats fer los senyals nostres e de l'alta dona Leonor, reyna d'Aragó, muller nostra molt cara, segons la manera que us trametem pintada enclosa dins la present (...).*³³

De la mateixa manera, poc després el rei es degué preocupar per l'evolució de la galeria escultòrica, atès que mestre Aloi li va respondre informant-lo que ja tenia enllestides algunes estàtues més, les quals esperaven a la ciutat de Girona i a la vila de Beuda per ser traslladades a Barcelona. En conseqüència, el 17 de juliol el monarca expedia una nova ordre al batlle general, perquè assumís el cost de transportar les escultures, per terra, des de Girona i Beuda fins a la platja i després, per mar, fins a Barcelona, on el sobirà es trobava aleshores:

{5.22} *Petrus et cetera dilecto consiliario nostro Petro Çacosta, baiulo Cathalonie generali, salutem et cetera. Cum illas regum et comitum efigies*

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, salut, etc. Atès que ara hem ordenat que el nostre fidel mestre

sive statuas lapideas sculptas et operatas Gerunde et in villa de Belda per fidelem nostrum magistrum Eloy mandemus nun[c] per eundem ad civitatem Barchinone defferri, eapropter vobis dicimus et mandamus quatenus de quacumque peccunia dicti officii penes vos quomodolibet existente ministris ac infallibiliter exsolvatis dicto magistro Eloy quicquid et quantum necessarium fuerit aut deconstiterint dicte statue de dictis civitate Gerunde et villa de Belda usque ad mare et ab inde usque in civitatem Barchinone ut predictur transferendi. In hoc enim dilationem vel contradiccionem aliquam minime apponatis, ne transduccio earundem ob defectum expensarum aliquatenus differatur, cum ante nostri recessum civitate huiusmodi dictas statuas mandaverimus nobis duci (...).³⁴

Aloi dugui a la ciutat de Barcelona les efigies o estàtues de pedra dels reis i comtes que esculpeix i obra a Girona i a la vila de Beuda, per això us diem i us manem que, de qualssevol diners que tindreu del vostre ofici, lliureu i sens falta pagueu a mestre Aloi tot el que serà necessari o costarà traslladar les estàtues des de la ciutat de Girona i la vila de Beuda fins al mar i d'aquí fins a la ciutat de Barcelona. En això no hi feu cap dilació ni oposició, perquè el trasllat no es difereixi a causa de les despeses, com sigui que hem ordenat que ens duguin les estàtues abans de la nostra sortida de la ciutat (...).

Tanmateix, i com passava sovint, les successives ordres de pagament donades pel monarca representaven més diners que no els ingressos disponibles per a les institucions que les havien d'assumir, de manera que l'operació es degué dilatar en atesa dels recursos econòmics necessaris per afrontar-la. Mestre Aloi, mentrestant, devia continuar esculpint, perquè no gaire després, el 20 octubre de 1351, el monarca, que ja es trobava a Perpinyà, donava la següent ordre al seu procurador dels comtats del Rosselló i la Cerdanya:

{5.23} Petrus et cetera ffideli nostro procuratori reddituum et jurium regionum comitatum Rossilionis et Ceritanie predictorum, salutem et cetera. Mandamus vobis quatenus quandam imaginem lapideam ad similitud[in]em nostri factam, que est in villa Castilionis Impuriarum, ad nos apud villam Perpiniiani deferri protinus faciatis, sollicitate providendo ne frangi seu destrui valeat quovismodo (...).³⁵

Trad.: Pere, etc., al nostre fidel procurador de les rendes i els drets reials dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, salut, etc. Us manem que feu traslladar immediatament a Perpinyà una imatge de pedra feta a semblança nostra, que és a la vila de Castelló d'Empúries, i proveïu-hi amb cura perquè no es trenqui o es destrueixi (...).

Què podia ser aquella escultura «*lapidea*» feta a semblança del rei, si no era el seu retrat idealitzat tallat per mestre Aloi com a culminació de la galeria dinàstica? Castelló d'Empúries era la vila de l'àrea litoral més propera a les pedreres d'alabastre de Beuda, on el document anterior especificava que es continuaven esculpint les escultures reials, perquè mestre Aloi hi tenia l'obra-dor. Ambdues poblacions es trobaven unides, a més, per un camí principal que facilitava el transport d'un material tan pesant com delicat, el de Besalú a Figueres. De fet, consta que pocs mesos després el mateix mestre Aloi va deixar una carreta al també escultor Guillem Camprodon perquè traslladés alabastre des de les pedreres de Beuda fins a Castelló d'Empúries i Roses seguint aquella mateixa ruta.³⁶ L'ordre de fer portar l'estàtua a Perpinyà ha fet que la historiografia no hagi tendit a relacionar aquesta notícia amb la galeria escultòrica del Palau Major. Tanmateix, no tindria res de particular que la notícia de la finalització i el trasllat a Castelló d'Empúries del seu propi retrat amb destinació a Barcelona hagués despertat prou interès en el monarca perquè el volgués veure immediatament, atès que sabia que encara hauria de romandre a Perpinyà almenys un parell de mesos. Al cap i a la fi, després sempre la podria remetre a Barcelona per mar des de la platja de Canet, si no és que ja havia canviat d'opinió i havia decidit destinar-la al palau de Perpinyà, per refermar la seva recent presa de possessió del Rosselló, com va acabar fent.

La qüestió del retrat del Cerimoniós no és menor, en absolut, perquè des dels anys trenta del segle xx s'ha vingut discutint si la figura del famós Sant Carlemany de Girona correspon o no al retrat idealitzat del rei Pere el Cerimoniós que devia culminar la galeria escultòrica feta per al Palau Major de Barcelona.³⁷ Duran i Sanpere ho va qüestionar, en considerar que, atesa la similitud estilística amb un dels reis mags de l'escena de l'Adoració del retaule de Cornellà de Conflent, signat per Jaume Cascalls, calia atribuir l'escultura a aquest darrer escultor i no a Aloi de Montbrai.³⁸ Ho va fer malgrat que constava que tots dos artistes havien format societat per esculpir els sepulcres del panteó reial de Poblet sota la preeminència de mestre Aloi, que era qui mantenia inicialment la relació directa amb la Corona i en rebia els cobraments.³⁹ La dita atribució a Cascalls és la que ha predominat entre la historiografia, sense que la seva activitat a la ciutat de Girona hagi pogut ser mai demostrada, però, documentalment.⁴⁰ Nogensmenys, fins i tot entre els que mantenen l'atribució a Cascalls s'ha plantejat la possibilitat que es tractés d'una repetició mecànica del model original generat per a la galeria de reis i comtes de la casa de Barcelona que havia de decorar el Palau Major, atesos els escuts del casal barceloní que l'adornen, d'una banda, i l'absència dels atributs específics de la dignitat imperial, de l'altra.⁴¹ Més recentment, encara, s'ha tornat a reivindicar amb força la identificació directa del Sant Carlemany amb la imatge de Pere el Cerimoniós triomfant de la

FIGURES 5.13 i 5.14 Escultures de sant Carlemany i sant Antoni, de les quals s'ha suggerit que podrien correspondre a la representació de Pere el Cerimoniós i d'un altre monarca de la dinastia de Barcelona a la galeria de retrats reials elaborada pel taller d'Aloi de Montbrai, i que haurien estat reaprofitades com a imatges religioses. CCG i MNAC

galeria de reis d'Aragó i comtes de Barcelona esculpida sota la direcció d'Aloi de Montbrai, la qual hauria estat reaprofitada en no ser col·locades finalment les imatges al Tinell. Els dracs que esclafa el monarca amb els seus peus representarien així els seus enemics recentment vençuts. Per descomptat, el canvi d'atribució del Sant Carlemany també implica modificar l'atribució del Sant Antoni del MNAC, que correspondria a una altra de les figures de la galeria escultòrica, reaprofitada en aquest cas a Poblet, d'on hauria arribat a la parròquia tarragonina de la Figuera arran de la desamortització.⁴²

La revisió ordenada del tenor original dels documents que acabem de presentar ni ratifica ni contradiu que ambdues escultures poguessin haver format part de la galeria escultòrica elaborada per al Palau Major de Barcelona sota la direcció d'Aloi de Montbrai. Posa en relleu, però, tres factors essencials insuficientment ponderats en aquesta discussió: que el 1343 un nombre significatiu de figures ja havia estat realitzat a la mateixa Barcelona no només per Aloi de Montbrai, sinó per ell i un equip de «deixebles» no especificat, que ignorem si incloïa o no Jaume Cascalls; que a partir de 1345 mestre Aloi havia continuat esculpint a Girona i Beuda, amb la pedra local, les escultures que mancaven per completar la galeria dinàstica, atès que ja n'hi havia emmagatzemades algunes, de noves, l'estiu de 1350; i que no gaire després, l'octubre de 1351, el rei Pere havia fet traslladar amb tota cura a Perpinyà des de Castelló d'Empúries, en la via natural de Beuda al mar, «una imatge de pedra feta a semblança nostra», és a dir, una representació personal o retrat seu més o menys idealitzat. A tot això cal afegir el punyal que porta el Sant Carlemany al costat contrari de l'espasa, un atribut poc habitual usat per distingir Pere el Cerimoniós (dit també del Punyalet a partir del famós episodi de la destrucció violenta del privilegi que li havia fet signar la Unió aragonesa) en altres representacions dinàstiques de la casa de Barcelona. Així es pot comprovar fàcilment sobre l'altra galeria dinàstica baixmedieval preservada, la pintada per iniciativa del seu fill Martí l'Humà en el famós Rotlle de Poblet.⁴³ Elaborat abans

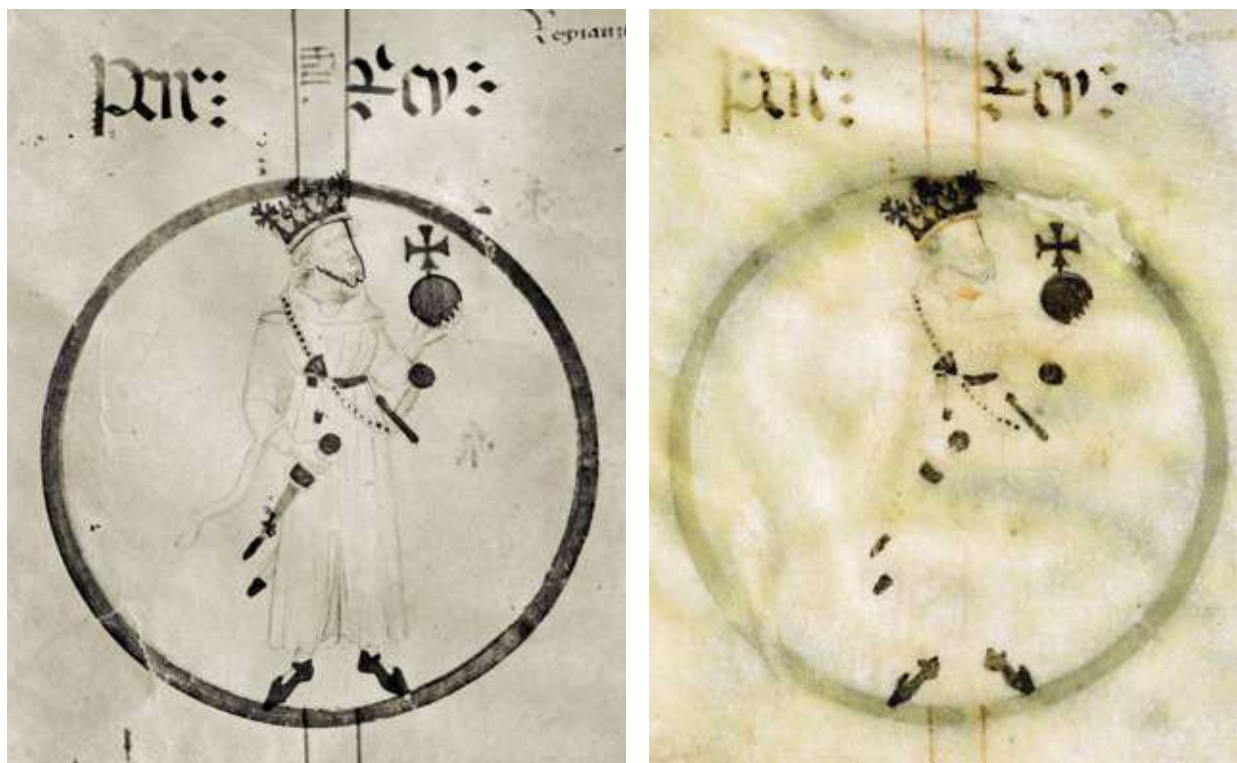

FIGURA 5.15 Imatge antiga (any 1925) i actual de la representació idealitzada de Pere el Cerimoniós al Rotlle genealògic de Poblet, en la qual es fa evident l'ús del punyalel com a element distintiu. IAHH i Biblioteca del Reial Monestir de Santa Maria de Poblet

de la mort de Martí el Jove (25 de juliol de 1409) i, per tant, molt abans que Lucio Marineo Siculo mitifiqués l'episodi del punyal que després difondria Zurita, entre les miniatures de tots els reis coronats d'Aragó que inclou, l'únic que no porta la vara-ceptre de la flor de lliri a la mà, sinó que empenya la daga curta, és la figura de Pere el Cerimoniós.

Siguin, doncs, el Sant Carlemany i el Sant Antoni preservats dues escultures de la galeria original d'Aloi de Montbrai i els seus col·laboradors reutilitzades posteriorment o dues versions inspirades en aquells models originals tallades poc després per Jaume Cascalls, ambdues figures permeten il·lustrar el tipus de representació que perseguia Pere el Cerimoniós amb la galeria escultòrica descrita. En la seva presència, resulta fàcil imaginar l'aspecte que el rei volia donar a l'allargada *aula major*: la filera d'escultures col·locades al lateral interior de la sala, just enfront del gran fris de pintures murals disposat a la paret contrària, entre les finestres romàniques i el sostre. No sembla casualitat, doncs, que poc després d'anunciar mestre

Aloi els avenços en la producció de les escultures de la galeria es reprenguessin les obres al Palau Major. Consta perquè el llibre de comptes del batlle general Sacosta corresponent a l'any 1351 (que malauradament no s'ha preservat) contenia al foli 76 un assentament que va generar el següent «*notament*» o dubte dels escrivans del Mestre Racional en revisar aquells comptes. Afectava Bertran Viver, esdevingut tinent del palau per aquelles dates:

{5.24} *Bertran Viver, tinent lo palau de Barchelona.*

Ítem, appar per lo dit compte, ço és, en LXXVI cartes, que'l dit batle donà e pagà de manament del senyor rey al dit Bertran Viver, per alguna obra que feu en lo dit palau, e ha-n'i àpocha del dit Bertran e compte per menut, cobrats a la dita data — MDVIII solidos VIII denarios. E com lo dit Bertran no haja restituïdes diverses àpoches de diverses coses que comprà en gros a ops de la dita obra, segons que-n lo dit compte per menut és contengut, és-ne fet açí lo present notament que-n restituesque àpoches.⁴⁴

Desafortunadament, el detall dels treballs que devia contenir aquell compte per menut de Bertran Viver, presentat per justificar el citat cobrament dels 1.508 sous i 8 diners que li havia fet el batlle, tampoc no ha aconseguit sobreviure al pas dels segles. Tot i això, la respectable magnitud de la xifra i la referència a la compra «en gros» de materials palesen que no es tractava de treballs de condicionament superficial d'alguna estança menor. Atès que per aquells anys centrals del segle no consta cap altra activitat constructiva rellevant al palau, a banda de la comentada actualització de l'*aula major*, potser una part d'aquells diners s'havia dedicat a fer-hi les mènsules o peus que haurien de suportar les escultures d'alabastre dels comtes i reis. No és possible determinar, en conseqüència, si les figures van començar a ser instal·lades o no, tot i que la historiografia, obviant aquella costosa intervenció dirigida pel tinent del palau, ha tendit a decantar-se per la idea que la galeria mai no va ser acabada ni instal·lada. La millor prova, però, que aleshores el rei encara no havia renunciat al seu objectiu d'adornar l'antiga sala del tron amb les escultures del taller de mestre Aloi és que el 4 de juny de 1353 tornava a escriure a l'escultor en els termes següents:

{5.25} *Lo rey d'Aragó.*

*Maestre Aloy. Manam-vos espressament que ab lo portador <que ab lo portador> de la present nos trametats traslat de la ordinació scripta que us donam de les ymàgens dels comtes de Barchinona e dels rey<e>s d'Aragó. E açò no [mu]dets ni triguets per alguna manera. Data en València, a IIII dias de juny en l'any de la Nativitat de nostre Sennyor MCCCCLIII.*⁴⁵

Pretenia el rei contrastar el que s'havia estipulat amb el que finalment havia estat lliurat, quan arribés a Barcelona? ¿Cercava una excusa per estalviar-se d'acabar de pagar les escultures ja fetes per mestre Aloi, arran del canvi d'opinió sobre la reforma de l'*aula major* que el portaria a enderrocar la sala romànica i substituir-la pel nou saló gòtic? Les dades disponibles no permeten respondre aquestes preguntes en un sentit o en un altre. Potser el monarca es va adonar al darrer moment que la vella sala romànica resultava massa estreta perquè hi pogués lluir una galeria escultòrica d'aquelles dimensions i qualitat. Qui sap, doncs, si no va néixer d'aquella frustració la idea d'abandonar-ne la reforma per construir el majestuós saló gòtic, malgrat que el context de la guerra amb Gènova no permetés dur a terme l'operació immediatament. Només sabem que quan la documentació torna a presentar la preocupació reial per la representació dinàstica del seu llinatge a la sala del tron, ja serà en el context de la construcció del nou saló gòtic, iniciat l'any 1359 {6.9}. Fins llavors, però, la renovada *aula major* romànica va continuar en ús. Un dels darrers grans actes que hi degué tenir lloc va ser l'aparatoso recepció que el rei Pere va celebrar en honor d'un noble senyor musulmà anomenat Ardici ben Bellulla, vingut de les parts d'Algèria amb la coca de Romeu d'Olzinelles el 5 de setembre de 1358, segons que ho suggereix la *Crònica del racional de la ciutat*:

{5.26} *Die mercurii, quinta die mensis setembris anno a Nativitate Domini proxime dicto, intravit Barchinonam quidam sarracenus qui, ut dicebatur, fuerat dominus aliquorum locorum notabilium in partibus Barberie, et venerat de partibus Barbarie cum coca Romeii de Ulzineles, et dominus rex Petrus, tunc regnans, qui erat Barchinone, fecit eum recepiti cum magno honore. Et vocabatur Ardicius ben Bellulla.*⁴⁶

Trad.: Dimecres, 5 del mes de setembre de predit any de la Nativitat del Senyor, va entrar a Barcelona un sarraí de qui es deia que havia estat senyor d'alguns llocs notables de les parts de Barbaria, i venia d'aquestes en la coca de Romeu d'Olzinelles, i el senyor rei Pere, aleshores regnant, que era a Barcelona, el va fer rebre amb molt d'honor. I es deia Ardici ben Bellulla.

Les crugies anterior i central: el condicionament de les estances residencials

Als capítols precedents ja hem pogut comprovar que les crugies anterior i central del palau romànic, a diferència de la posterior que contenia la descrita *aula major*, s'estructuraven en dues plantes altes per damunt de les voltes romàniques de la planta baixa. El sistema descrit de cambres principals situades a la crugia anterior, accessibles des de les corresponents recambres intercomunicades de la crugia central, devia mantenir-se intacte. De fet, era precisament la documentació del regnat de Jaume II la que apuntava una segregació física entre la casa del rei i la casa de la reina, perfectament ajustada a la separació jurídica i econòmica que les caracteritzava. Sembla que la primera disposava de les estances de la planta noble i del sector més occidental de la planta superior. La segona, per contra, es veia relegada a la resta de la planta superior, cap al costat de llevant. Així, la carta adreçada al monarca per mestre Bertran Riquer poc després de la incorporació al complex reial del Palau de Santa Eulàlia {1.59 i 2.1} ens parlava de l'actualització de l'estança de la planta noble que ocuparia temporalment un monarca amb els problemes de mobilitat derivats de la seva malaltia; també del nou menjador quotidià de la planta superior (a condicionar just damunt de la citada cambra) i de l'escala que, volant sobre l'androna que existia entre la caixa romànica i el Palau de Santa Eulàlia, hauria de comunicar-lo amb la cuina reial, la qual ja havia restat ubicada a la primera planta de la Casa de la Farina.⁴⁷ El llibre de tresoreria de Maria de Xipre, en canvi, recollia les reparacions de les goteres que el primer *terrat major* gòtic generava sobre una cambra de la reina «*que-s pluvia*» i que s'escalfava gràcies a un foguer de ferro adquirit l'abril de 1321 {2.3a-b}. Les estances reginals incloïen, com pertocava, una cuina pròpia, per a la qual es va adquirir un molinet l'any següent.⁴⁸ A banda, la sobirana s'havia fet construir uns banys dotats d'un safareig i d'una cambra de foc per escalfar les calderes {2.3c-d}. Malalta de paludisme com el seu marit, hi podia fer banys calents amb l'aigua mineromedicinal que es feia portar des de Caldes d'Estrac:

{5.27a} *Ítem, met en data, ab albarà de scrivàn de ració fet en Barchinona primer dia de juyol del any MCCCXX, so és, que costà la obra que fiu fer en lo palau del senyor rey, segons que en lo dit albarà és contengut — XLVIII solidos V diners barchinonenses.*

{5.27b} *Ítem, done, ab albarà de scrivà de ració fet en Barchinona XXVI dies de novembre del any MCCCXXI, a-n Bernat de Montanyola, maestre de cases,*

*per adobar los banys e el safareig, segons que en lo dit albarà és contengut — XVII solidos XI diners barchinonenses.*⁴⁹

En tot cas, la informació disponible és molt limitada i apunta que, tret d'alguns espais concrets, les estances residencials del palau romànic arribades a la primera meitat del segle XIV eren cambres velles i modestes, com ja va destacar en el seu dia un dels millors coneixedors de la documentació reial del moment, Jesús Ernest Martínez Ferrando.⁵⁰ Les poques sales de gran noblesa són designades a la documentació amb el seu nom propi, una realitat força excepcional. És el cas de la coneguda com a *sala de la Perleta*, citada en el context de les obres iniciades l'hivern de 1340, quan es reformava la latrina que annexava:

{5.28} *Petrus et cetera dilecto nostro Bonanato de Petra, civi Barchinone, salutem et cetera. Cum Guillelmus de Villa, civis eiusdem civitatis, in opere de mandato nostro facto super construbenda quadam xemenea et etiam super aptando quandam latrinam juxta domum de la Perleta, in palacio nostro civitatis Barchinone, missiones aliquas fecerit et velimus per vos comptum a dicto Guillelmo de dicto opere audiri, propterea vobis dicimus, comitimus et mandamus quatenus dictum comptum a predicto Guillelmo de Villa audiatis (...).*⁵¹

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte Bonanat de Pera, ciutadà de Barcelona, salut, etc. Atès que Guillem de Vila, ciutadà de la mateixa, per les obres que per manament nostre fa de construir una xemeneia i condicionar una latrina al costat de la sala de la Perleta, al nostre palau de la ciutat de Barcelona, ha tingut algunes despeses, i volem que passeu comptes de les obres amb el citat Guillem, per això us diem, encarreguem i manem que oïu comptes amb Guillem de Vila (...).

Naturalment, la presència de latrines resultava imprescindible a les àrees residencials. Com els banys, eren espais que havien de poder desguassar adequadament, fet que resultava força més senzill a l'extrem occidental de la caixa estructural que no a la part de llevant, gràcies a la nova claveguera construïda el 1302, amb motiu del trasllat de la cuina. La informació documental al respecte, però, és tan escassa i escarida com la que tenim sobre la resta d'aspectes en aquesta etapa, mentre que la demolició de totes les estructures per damunt del nivell de les voltes durant la tardor i l'hivern de l'any 1359, a fi de permetre la construcció del nou Tinell, en va esborrar qualsevol rastre material per darrere de les façanes.

L'annexió de la Casa de les Escrivanies

Passada la volta d'entrada al *corral del palau* que descansava sobre la Casa de la Farina i la cuina reial, començava el vell carrer que sempre l'havia comunicat amb l'àrea de la Freneria, recordat pel pas públic que encara hi mantenen les portes acarades del Palau del Lloctinent. El seu costat septentrional, el definia un seguit de cases que començava amb la citada Casa de la Farina i acabava en la casa que feia cantonada amb la Freneria, just davant de l'absis gòtic de la catedral. El solar d'aquesta última potser encara coincidia amb el d'aquella àmplia casa de l'any 924 comentada al primer capítol {1.2}, perquè ens proporcionava la primera notícia documental sobre l'existència del Palau Comtal de Barcelona. Almenys pel que feia a la profunditat, sí que devia mantenir els vuit metres llargs de costat originals, perquè així ho determinava l'alineació del carrer. L'estiu de 1326, la casa es trobava en molt mal estat i va ser incorporada al Reial Patrimoni perquè s'hi pogués instal·lar la Cancelleria Reial quan el rei es trobava a Barcelona. Naixia d'aquesta manera la Casa de les Escrivanies, que acabaria donant nom al citat carrer al qual treia la porta, conegut des de llavors com el carrer de les Escrivanies. Ho explica fil per randa l'aprovació reial dels comptes presentats pel cambrer Arnau Messeguer. Datada el 8 de març de 1327, copia el tenor del següent albarà, expedit pel mestre racional uns dies abans, el 25 de febrer del mateix any:

{5.29} (...) *Jo, en Ffelip de Bojl, maestre racional de la cort del senyor rey, atorch a vós, n'Arnau Messeguer, cambrer d'aquell matex senyor, que avets comptat ab mi de la rahó dejús contenguda, e aquest compte donàs a mi scrit en I quaern de paper, és a ssaber, que en lo mes de juyol del any MCCCXXVI, lo senyor rey, estan en Barchinona, manà e tench per bé que unes cases que eren contigües al seu palau davant la esglea de la seu de Barchinona, les quals cases eren velles e decahudes, ffossen reparades e de novell fetes e obrades a ops de la sua scrivania, enaxí que en les dites cases posàs la sua scrivania ab los seus segells e ab los registres; e que vós faéssets fer la dita obra; e que en Bernat d'Aversó, tinent los dits segells, donàs e liuràs a vós, dels drets dels dits segells, aquella quantitat que seria necessària a la dita obra, per la qual rahó vós reebés del dit en Bernat d'Aversó, entre VI partides contengudes en vostre compte, axí com a mi és cert per lo seu compte e per les àpoches que vós li'n faés, duodecim mille sexaginta quatuor solidos undecim denarios barchinonenses. E aquestes reabudes foren fetes per diverses vegades, ço és, del XXè dia del dit mes de juyol tro per tot lo XIIIè dia de jener del dit any. E seguons vostro compte, lo qual me donà en Pere Marquet, de casa del senyor rey, qui per vós o en loch vostre pagava los maestres e era sobrestant en la dita obra, fo comensada la dita obra en lo XXI dia anat del dit mes de juyol del dit any MCCCXXVI, e*

*fo continuada de fer tro per tot dissapte XIII dies anat de ffebrer del dit any, lo qual temps és VI meses e XXV dies. E munta la messió de la dita obra de les cases, és a saber, en compra de pedra, de calç, de rajoles, de clavahó, e en messió de portar argila e arena, e en salaris de maestres, de menobres e d'altres ajudans a la dita obra, axí com en lo dit quaern de vostro compte se contén per menut e en summa, aquella matexa quantitat de les reabudes, ço és, duodecim mille sexaginta quatuor solidos undecim denarios barchinonenses. E axí egualades les dates ab les reabudes, roman quiti e egual lo dit compte, axí que no-n davets res cobrar ne res tornar. Encar és cert que en la dita obra, ço és, en los sostres e en les portes e en les finestres de les dites cases, fo mesa e convertida la fusta que-n Bernat ça Nou, batlle general del regne de València, tramès en lo dit temps a Barchinona a obs de la dita obra, ço és, XII tirans; e d'altra part, VI necles les quals eren sobrades de la obra que-n Pere del Rey ça enrrera havia feta en l'any passat en lo palau del senyor rey. E lo dit en Pere Marchet jurà en mon poder lo dit compte ésser verteder e leyal en totes coses, axí que totes les compres e messions e los salari<i>s són estats paguats complidament axí com en lo dit quaern se contenen, e que tota la clavahó e la fusta damunt dita és estada mesa e convertida en la dita obra, e que alguna manuda fusta que-n sobrà és estoyada e conservada en una casa de volta que és dejús la cuyna del palau del senyor rey, de guisa que porà servir a altra obra com s'esdavenga que-s fassa e-l dit palau (...).*⁵²

Havia estat, doncs, una intervenció important, destinada a generar, sobre les bases antigues, un edifici nou i digne, atès que havia costat més de 12.000 sous (part de la fusta a banda) i gairebé set mesos de treball de diversos mestres i manobres. A diferència de la Casa de la Farina, que contenia la cuina, en aquest cas no havia calgut, però, aixecar una estructura de voltes de pedra. S'havia optat per la solució més senzilla de sostenir la planta superior mitjançant tirants o bigues que carregaven directament sobre els murs perimetrals obrats amb pedra, morter i rajola.

La Casa de les Escrivanies esdevingué així la seu oficial del protonotari de la Cancelleria i dels seus escrivans, quan la cort reial era a Barcelona. Com a conseqüència, també feia les funcions d'arxiu corrent, és a dir, d'espai on es conservaven els registres del regnat en curs, mentre no es tancaven i es remetien definitivament a l'Arxiu Reial, segons que també apunta el document transcrit. El protonotari i els seus escrivans eren, però, tan itinerants com el mateix monarca i el seu seguici. Es traslladaven allà on s'instal·lava el rei, transportant a l'hom de mules tot el necessari per expedir i enregistrar on fos la documentació reial que convingués. Per aquesta raó, quan la cort marxava de Barcelona, l'espai que ocupaven a la citada Casa de les Escrivanies quan el monarca residia a Barcelona restava lliure durant llargues temporades, de

manera que podia ser cedit i usat per a altres finalitats. Això explica que el rei Jaume, a petició de la reina Elisenda, acceptés fer-ne una cessió graciosa parcial l'1 del mateix mes de febrer de 1327, quan encara quedaven catorze dies per acabar definitivament les obres. El citat lliurament en les etapes d'absència de la Cancelleria es feia en aquests termes:

{5.30} *Nos Jacobus et cetera, ad preces illustris domine Elisendis, regine Aragonum, karissime consortis nostre, volentes te, Petrum Laurencii, sillerium, civem Barchinone, favore prosequi graciose, cum presenti carta nostra concedimus tibi quod quocumque et quocienscumque nos simul cum scribania nostra a civitate Barchinone absentes fuerimus, tu possis hospitari et tuum domicilium tenere in illis domibus palacio nostro dicte civitatis contiguas quas ad opus dicte nostre scribanie construi seu reparari noviter fecimus, ita videlicet quod quocienscumque dicta scribania nostra in predicta civitate fuerit, nobis inibi presentibus vel absentibus, tu teneatis (sic) a dictis domibus exire, neque inibi hospitari seu tuum domicilium tenere valeas, quoquomodo tot melius et sine aliquo impedimento in eis nostri scriptores suum possi(n)t officium exercere (...).*⁵³

Trad.: Nos, Jaume, etc., a prec de la il·lustre senyora Elisenda, reina d'Aragó, estimadíssima consort nostra, volent afavorir-te graciosament, amb la present carta nostra et concedim, Pere Llorenç, seller, ciutadà de Barcelona, que sempre i cada vegada que nos i la nostra escrivania serem absents de la ciutat de Barcelona, puguis viure i tenir domicili en unes cases contigües al nostre palau de la ciutat, que fa poc hem fet construir o reparar per a ús de la nostra escrivania, de manera que cada vegada que aquesta serà a la ciutat, hi siguem nos presents o absents, hauràs de sortir d'aquelles cases, i no hi viuràs ni hi tindràs domicili, per tal que els nostres escrivans hi puguin exercir el seu ofici tan bé com sigui possible i sense cap impediment (...).

És a dir, el beneficiari podia ocupar l'edifici com a residència personal sempre que la Cancelleria fos absent, però n'havia de sortir cada vegada que se li anunciés que hi tornava, de manera que el protonotari i els seus escrivans la trobessin completament lliure en arribar. Per descomptat, aquest usdefruit parcial no afectava en res la propietat íntegra de l'edifici pel Reial Patrimoni, que es cuidava del seu manteniment. Per això el nou monarca, Alfons el Benigne, en transferir a Huguet de Cardona el càrrec de custodi del palau que fins llavors havia ocupat el seu difunt pare, especificava que l'ofici també implicava la custòdia «*dicti palatii et scribanie ac domorum adiacentium*» (trad.: del dit palau i de l'escrivania i les cases adjacents) {5.31}.⁵⁴

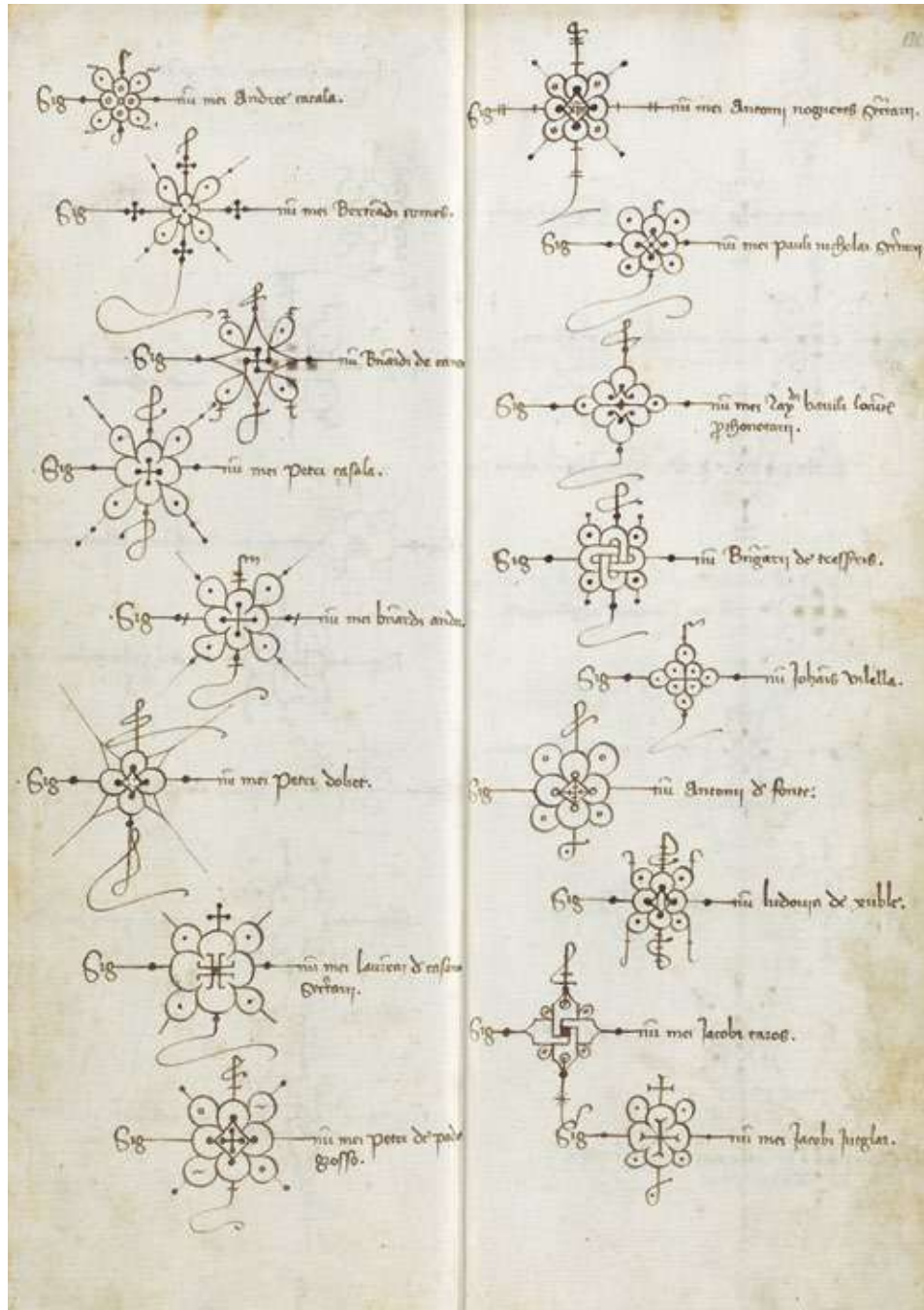

FIGURA 5.16 Signes notarial dels escrivans de la Cancelleria Reial dels segles XIII i XIV recopilats al segle XV per l'escrivà i arxiver Jaume Garcia. MCD-ACA

Dues dècades després de la seva construcció, ja regnant Pere el Cerimoniós, el nou edifici continuava aixoplugant la Cancelleria Reial quan es trobava a la ciutat. L'any 1342, l'aleshores tinent dels segells, Gil Pere de Boïsan, va obtenir l'autorització reial per invertir una part dels recursos obtinguts pel dret de segell dels documents reials sol·licitats en algunes reparacions i treballs de condicionament indeterminats, segons que ho palesa la següent ordre adreçada pel rei al mestre racional el 23 de febrer de 1343 (1342 de l'Encarnació):

{5.32} (...) *Cum fidelis scriptor noster Egidius Petri de Buysan, nostra sigilla tenens, de consensu et voluntate nostra fecerit aliqua opera et reparaciones fieri in domibus nostris contiguis nostro palacio Barchinone in quibus scribania nostra tenetur, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus illam pecunie quantitatem que per dictum Egidium Petri, de juribus dictorum sigillorum nostrorum, posita et conversa fuerit in operibus et reparacionibus domorum nostrarum predictarum et exsolverit magistro qui opera et reparaciones fecerit antedictas, ut apparuerit per apocham quam dictus magister fecerit de ea quantitate quam pro dictis operibus et reparacionibus receperit, eidem scriptori nostro in compoto admitatis (...).*⁵⁵

Trad.: (...) Atès que el nostre fidel escrivà Gil Pere de Boïsan, tinent els nostres segells, amb el nostre consens i voluntat ha fet fer algunes obres i reparacions a les cases que són contigües al nostre palau de Barcelona on hi ha la nostra escrivania, per això us diem i us manem que admeteu en els comptes del nostre escrivà aquella quantitat de diners del dret de segell que el dit Gil Pere hagi posat i esmerçat en les obres i reparacions de les cases i que hagi pagat al mestre que les ha fet, tal com consti a l'època que aquest mestre hagi presentat per la quantitat rebuda per aquelles obres i reparacions (...).

Gairebé tres anys més tard, el 20 de gener de 1346 (1345 de l'Encarnació), el rei encara escrivia al regent de l'escrivania, Francesc de Prohome, per ordenar-li que, d'aquella mateixa font d'ingressos que era el dret de segell, pagués al picapedrer i escultor Guillem d'Ordis l'obra que li havia manat fer per solemnitzar la seva entrada:

{5.33} *Petrus et cetera ffideli scriptori nostro Ffrancisco de Prohome, regenti scribaniam nostram durantibus inquisitionibus que fiunt contra officiales et domesticos nostros, salutem et*

Trad.: Pere, etc., al fidel escrivà nostre Francesc de Prohome, regent de la nostra escrivania durant el procés en curs contra alguns oficials i domèstics nostres, salut, etc. Us

*cetera. Mandamus vobis quatenus de juribus sigillorum nostrorum detis et solvatis Guillelmo d'Ordis, lapicide, civi Barchinone, centum solidos barchinonenses pro expensis operis de mandato nostro facte ante hostium archivi nostri registorum et scripturarum scribanie, quod est subtus scalam per quam ad cameras ascensus habetur, cum eos ad scar sive pro certo precio dicti operis providerimus sibi dari (...).*⁵⁶

manem que, del dret del segell reial, doneu i pagueu a Guillem d'Ordis, picapedrer, ciutadà de Barcelona, 100 sous barcelonesos per les despeses de l'obra que per manament nostre ha fet davant del portal del nostre arxiu de registres i escriptures de l'escrivania, que és sota l'escala per on es puja a les cambres, com sigui que hem proveït que se li donin a escar o preu fet per aquella obra (...).

Es confirma així que la Casa de les Escrivanies tenia diverses plantes. Una escala noble portava a la primera planta, on devia estar situada l'àmplia sala que els escrivans necessitaven per treballar i rebre els visitants que acudien a sol·licitar i recollir els documents, pels quals pagaven el dret d'expedició o de segell. A la planta baixa, sota aquella escala, havia quedat ubicada l'estança que funcionava com a arxiu corrent de la Cancelleria. Com hem vist, s'hi custodiaven els registres del regnat en curs, abans de remetre'ls definitivament a l'Arxiu Reial. Estava protegida per una porta que permetia tancar-la amb clau, i devia d'estar dotada dels prestatges i les caixes necessaris per dipositar els registres i documents. Davant d'aquesta porta, allà on devia haver la sala de recepció que comunicava la porta principal amb l'escala noble, era on el rei Pere havia ordenat situar l'obra en pedra encarregada a Guillem d'Ordis. Atesa la posició indicada, visible només que s'entrava per la porta principal, devia tractar-se del timbre o escut amb les armes reials que el monarca solia fer col·locar als espais rellevants, i pel qual s'havien de pagar en aquesta ocasió 100 sous barcelonins.

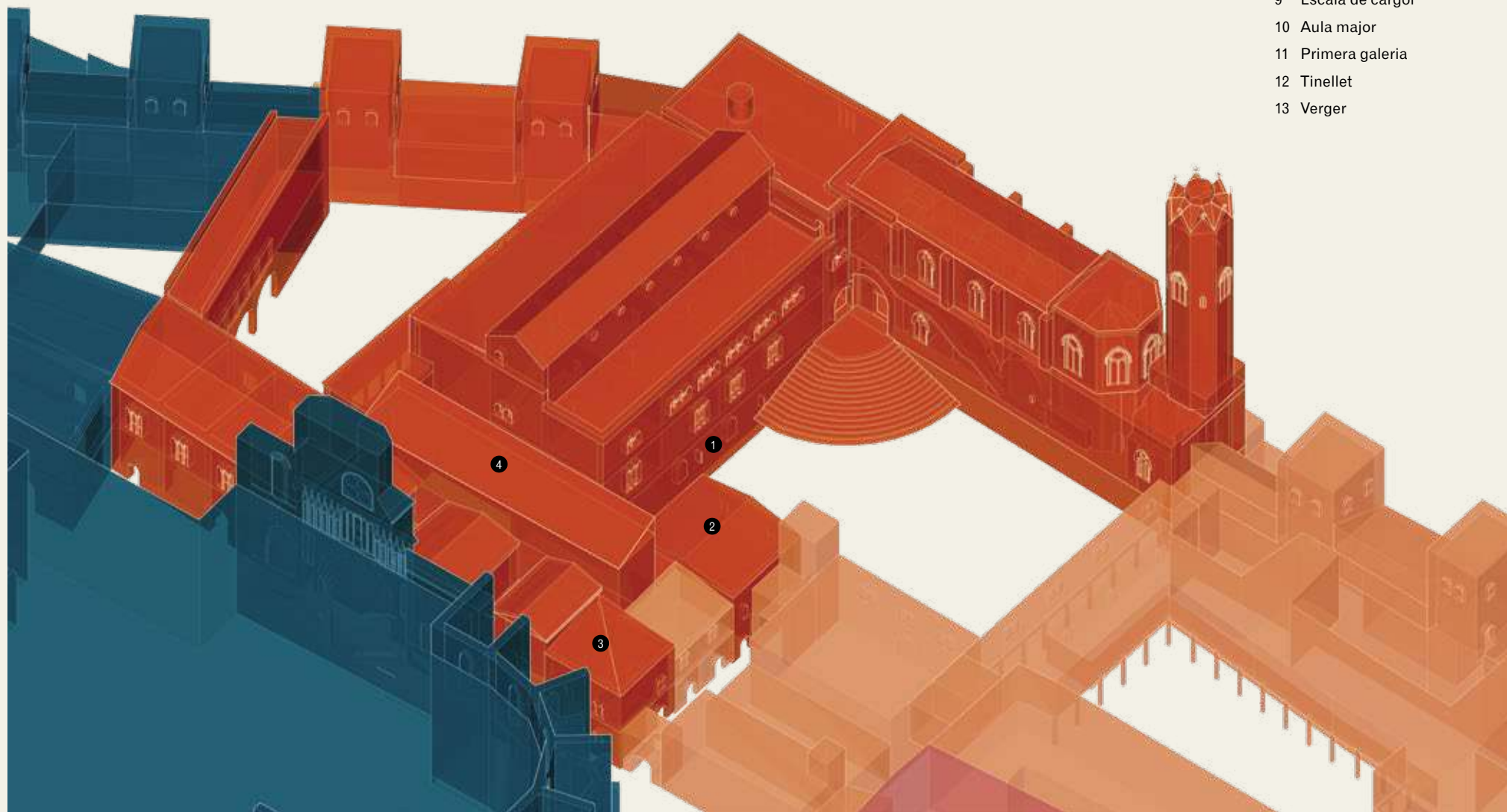
Posteriorment, ben avançades ja les obres del nou Tinell, el monarca va pretendre traslladar les escrivanies per instal·lar al seu lloc els capellans i els escolans de la capella. Tanmateix, el trasllat mai no es va arribar a consumir, segons que hem vist en estudiar la rectoria de la capella al capítol tercer, i tornarem a comprovar en comentar la construcció de la Casa dels Capellans del Rei al setè. En conseqüència, a inicis del segle xv les escrivanies reials continuaven ocupant aquella mateixa cantonada, com podem ratificar en analitzar al capítol vuitè la gran reforma del rei Martí l'Humà, el qual va fer descobrir i rebaixar la citada Casa de les Escrivanies per dur a terme sobre ella la prolongació estructural que tindrem ocasió de comentar amb detall.

1. ACA, C, reg. 251, f. 112r. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 179, pàg. 481.
2. ACA, C, reg. 279, f. 282v. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 101.
3. MONTAGUT, *El Mestre racional...*, vol. I, pàg. 225-256.
4. Francesc MARTORELL i TRABAL, «Inventari dels bens de la cambra reyal en temps de Jaume II (1323)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV (1911-1912), pàg. 553-567 (555).
5. CONDE, *Reyes y archivos...*, pàg. 61-68.
6. ACA, RP, Apèndix general, 1/123, f. 1r-v. CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 182, pàg. 482-483.
7. ACA, RP, MR, vol. 644, f. 289r-v. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 105, i SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», pàg. 95.
8. CONDE, *Reyes y archivos...*, pàg. 68-88.
9. ACA, C, reg. 1336, f. 4v-5r. MADURELL, «Las antiguas dependencias...», pàg. 130.
10. ACA, RP, MR, vol. 784, f. 213r.
11. ACA, C, reg. 1258, f. 23v. MADURELL, «Las antiguas dependencias...», pàg. 132.
12. ACA, C, reg. 1270, f. 47v-48r. MADURELL, «Las antiguas dependencias...», doc. 4, pàg. 152.
13. ACA, RP, BGRP, caixa 104 (plec «Archivo 1819»). CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 188, pàg. 488 [1].
14. ACA, C, reg. 2243, f. 74v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 11, pàg. 157.
15. AMSBM-MSCB, 812.11-22.
16. Alain ERLANDE-BRANDENBURG, «Le palais des rois de France à Paris par Philippe le Bel», *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 151 (2007), pàg. 183-194.
17. ACA, C, reg. 1303, f. 75r-v.
18. ACA, C, reg. 1303, f. 146v.
19. ACA, C, reg. 1305, f. 21v.
20. Emma LIAÑO MARTÍNEZ, «Aloy de Montbray imaginador. Del Reino de Francia a la Corona de Aragón en el siglo XIV», *Locus Amoenus*, 12 (2013-2014), pàg. 29-53.
21. ACA, C, reg. 1305, f. 92v-93r. RUBIÓ i LLUCH, *Documents per a...*, vol. I, doc. CXII, pàg. 124-125.
22. Josep BRACONS i CLAPÉS, «L'escultura al servei de Pere el Cerimoniós», *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, pàg. 209-243.
23. ACA, C, reg. 1058, f. 170r. El document no està datat, doncs, l'any 1340, com va indicar per error mossèn Rius i ha vingut arrossegant la historiografia fins a l'actualitat. Josep RIUS SERRA, «Més documents sobre la cultura catalana medieval», *Estudis Universitaris Catalans*, 13 (1928), pàg. 135-170 (158).
24. ACA, C, reg. 1305, f. 199v-200r.
25. ACA, C, reg. 1306, f. 21r-v.
26. Els llibres de tresoreria de Bernat d'Olzinelles corresponents a l'any 1343, dotats d'índex nominal, no registren que el pagament es fes efectiu aquest any. ACA, RP, MR, vol. 321 i 322.
27. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques*, IV: *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, ed. Jordi Bruguera i M. Teresa Ferrer Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, cap. II, § 34, pàg. 115.
28. Jaume SASTRE MOLL, «L'aportació de Mallorca a la Campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 65 (2009), pàg. 57-68.
29. Pere FREIXAS i CAMPS, «L'obra del mestre Aloi a Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982-1983), pàg. 77-86, i LIAÑO, «Aloy de Montbray...», pàg. 35.
30. ACA, C, reg. 1060, f. 67r.
31. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 504, nota 62.
32. LIAÑO, «Aloy de Montbray...», pàg. 41-42.

33. ACA, C, reg. 1134, f. 80r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 505.
34. ACA, C, reg. 1318, f. 99r. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. I, doc. CL, pàg. 153-154.
35. ACA, C, reg. 1320, f. 90r. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a...*, vol. I, doc. CLVI, pàg. 156-157.
36. FREIXAS, «L'obra del mestre...», pàg. 80.
37. Beatrice I. GILMAN, *Catalogue of sculpture (thirteenth to fifteenth centuries) in the collection of the Hispanic Society of America*, Nova York, Hispanic Society of America, 1932, pàg. xliii, xlvi-xlvii.
38. Agustí DURAN i SANPERE, *Los retablos de piedra*, Barcelona, Alpha, 1932-1934, vol. I, pàg. 44-46.
39. LIAÑO, «Aloy de Montbrai...», pàg. 42-46.
40. Rosa ALCOY i Pere BESERAN, «La fortuna de Jaume Cascalls en el context gironí», *Estudi General*, X (1991), pàg. 93-118; Pere BESERAN i RAMON, «Aloi de Montbrai», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura*, I: *La configuració de l'estil*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 204-219.
41. Josep BRACONS i CLAPÉS, «Jaume Cascalls», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura*, I: *La configuració de l'estil*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 223-243.
42. LIAÑO, «Aloy de Montbray...», pàg. 39-41.
43. Francisco M. GIMENO BLAY i Amadeo SERRA DESFILIS, *Representar la dinastia. El manuscrito genealógico del monasterio de Poblet*, València, Patrimoni, 1997.
44. ACA, RP, MR, vol. 781, f. 58v. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 91.
45. ACA, C, reg. 1069, f. 169v.
46. AHCB, ms. 1G-5, f. 289r. *Crònica del racional...*, pàg. 130.
47. PUIGGARÍ, *Garlanda de joyells...*, pàg. 81.
48. ACB, Extravagants, *Llibre de comptes de la reina Maria de Xipre (1320-1322)*, f. 49v i 90v. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de...*, vol. I, pàg. 263.
49. ACB, Extravagants, *Llibre de comptes de la reina Maria de Xipre (1320-1322)*, f. 16v i 91r.
50. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de...*, vol. I, pàg. 30-33.
51. ACA, C, reg. 1303, f. 75v.
52. ACA, C, reg. 286, f. 111v-112v. MADURELL, «El Palacio Real...», doc. 1, pàg. 108-109.
53. ACA, C, reg. 229, f. 245v-246r. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 104.
54. ACA, C, reg. 476, f. 219r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 500.
55. ACA, C, reg. 1305, f. 207r. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 104.
56. ACA, C, reg. 1308, f. 189v. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 104. Sobre la participació de Pere el Cerimoniós en l'expedició documental, Francisco M. GIMENO BLAY, *Escribir, reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid, Abada editores, 2006.

1337

1	Arxiu del Mestre Racional	5	Sala petita
2	Cuina reial	6	Arxiu Reial
3	Casa de les Escrivanies	7	Tresor
4	Palau de Santa Eulàlia	8	Apartament reial
		9	Escala de cargol
		10	Aula major
		11	Primera galeria
		12	Tinellet
		13	Verger

Capítol 6

La sala de parament o Tinell

En estudiar la reforma gòtica de la vella *aula major* romànica en l'etapa inicial del regnat de Pere el Cerimoniós (capítol cinquè), hem analitzat l'interès del monarca per disposar d'una sala del tron que exaltés adequadament la tradició dinàstica que ostentava la corona catalanoaragonesa, la casa de Barcelona. Eren els anys en què el monarca havia enviudat sense tenir cap hereu mascle legítim. Aquest fet l'havia portat a imposar com a hereva de la corona la seva filla gran, la infanta Constança, per apartar el seu germà, l'infant Jaume, de la lloctinència general. Havia donat peu d'aquesta manera a l'inici de la Guerra de la Unió en el seu doble vessant, valencià i aragonès.¹ Tanmateix, extingida la rebel·lió i passada la gran epidèmia de Pesta Negra de 1348-1350, el rei s'havia tornat a casar amb Elionor de Sicília. Del matrimoni havia nascut el seu primogènit, el futur Joan I d'Aragó, que va ser jurat com a hereu a Saragossa el 5 de setembre de 1352, el mateix dia que la seva mare era solemnement coronada com a reina.² Alguns anys més tard, l'estiu de 1356, naixia a Barcelona un segon fill mascle, el futur Martí l'Humà.³ La continuïtat de la dinastia s'havia vist així garantida, però això no havia alterat la feblesa del poder reial en el sistema polític que imperava en els estats de la Corona catalanoaragonesa. En conseqüència, sembla que el rei acabà preferint avantposar l'ostentació de la magnificència i el poder reials a l'exaltació dinàstica. Així ho indica almenys el cop de timó que va representar la inesperada renúncia a culminar la reforma de l'*aula major* romànica i de la seva galeria escultòrica i el sacrifici de quasi tots els espais residencials renovats als anys anteriors per aixecar al seu lloc una nova sala gòtica de dimensions espectaculars.

En efecte, el gran objectiu del nou projecte de reforma iniciat l'any 1359 va ser la creació d'un escenari grandiosos per a l'exaltació del tron, una sala sense parangó a Barcelona, capaç d'encabir totes les elits assentades i arribades a la ciutat cada vegada que els actes del pompós cerimonial palatí les volgués convocar. El nou saló també hauria de funcionar com a punt de partença o arribada de les cada vegada més freqüents processons cíviques i religioses que servien per consolidar un ordre social presidit per la monarquia davant de la massa urbana que poblava Barcelona, la més gran i més important de les seves ciutats.

Algunes qüestions preliminars

La denominació

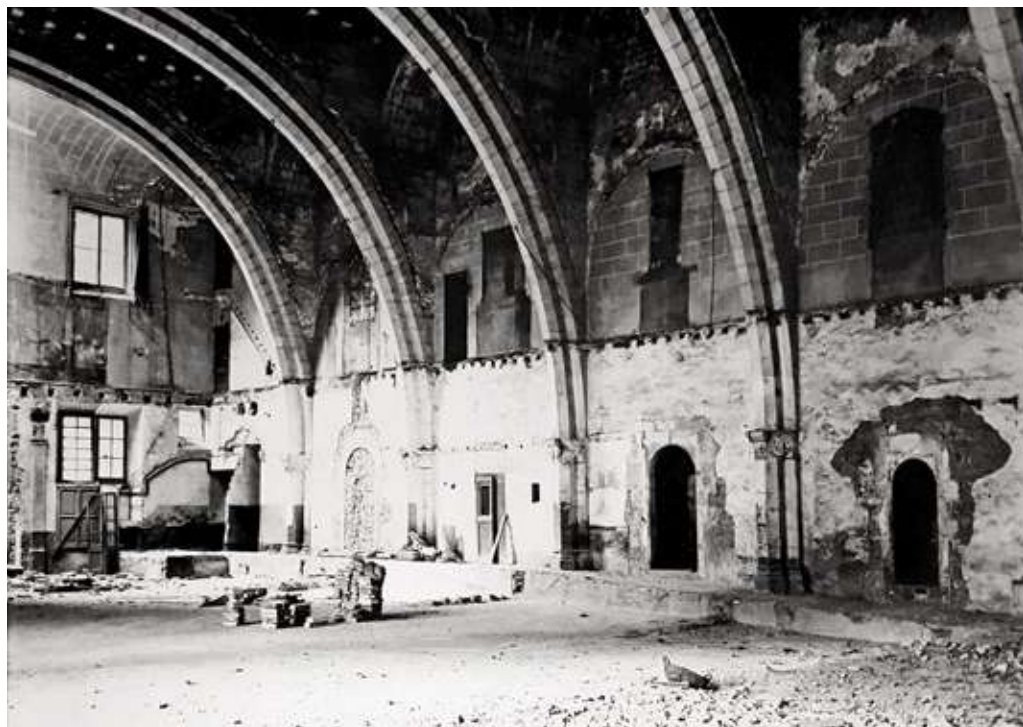
Des dels seus mateixos orígens, la documentació medieval va aplicar denominacions diverses a la nova sala gòtica del tron. Segons que venim comprovant, predominen les de *sala gran* o *reial* i *aula major* o *aula règia*.⁴ També es van fer servir, però, les de *sala general* i *sala de parament*, entre d'altres.⁵ En canvi, resulten força més problemàtiques les de *cambra major* i *cambra de parament*, que sovint se li atribueixen per error historiogràfic contemporani, en barrejar-se entre les notícies relatives al saló gòtic d'altres que corresponen en realitat a les dues cambres nobles que s'aixecaren alguns anys més tard als dos extrems del seu *terrat major*, la *cambra sobirana* i la *cambra alta de parament*.⁶ Per això algunes fonts del segle xv, en continuar esmentant el Tinell com la *sala gran* o *sala general*, li sumen el qualificatiu de *baixa*, a fi d'evitar qualsevol possible confusió amb la citada *cambra alta de parament* bastida per iniciativa del rei Martí l'Humà sobre la Casa de les Escrivanies, com veurem al capítol vuitè.

Quant a la denominació de Tinell, generalitzada a partir de la restauració que es va iniciar amb el redescobriment del 1936, ha despertat discussions importants. Si bé és cert que el terme «tinell» no pot considerar-se un neologisme impropri, com ja va al·legar en el seu dia Agustí Duran i Sanpere remetent al *Diccionari Aguiló*, tampoc no deixa de resultar problemàtic, atès el seu caràcter polisèmic.⁷ L'aplicació contemporània al saló gòtic, l'havia començat a popularitzar mossèn Jacint Verdaguer en els seus versos de l'«Oda a Barcelona».⁸ Verdaguer devia haver-la presa, al seu torn, d'una font tan solvent com la *Guia-Cicerone de Barcelona* d'Antoni de Bofarull.⁹ Tanmateix, en realitat mai no s'ha pogut documentar sobre les fonts medievals directament aplicada a la gran sala gòtica. L'única referència històrica que s'ha pogut al·legar per fonamentar-la és la menció aïllada de «lo nostre tinell major» a la *Crònica de Pere el Cerimoniós*. S'hi esmenta, però, en relació amb l'acte de l'any 1344 esdevingut a l'antiga *aula major* romànica ja comentat al capítol cinquè {5.18}, no al nou saló gòtic.

Per la mateixa regla de tres, en tot cas, que hem vist traspasar al nou saló la denominació d'*aula major*, la de *tinell major* també pogué i degué ser aplicada als segles xiv i xv a la gran sala gòtica que va substituir la romànica

FIGURA 6.1 (pàg. 312-315) L'església conventual de Santa Clara el novembre de 1936 i la seva progressiva demolició al llarg de 1937 per recuperar el Tinell gòtic que recobria. MUHBA i SPAL-DIBA

precedent. Constitueix una redundància absurda, això sí, precedir-la del mot «saló», com acostumem a fer actualment: el terme «tinell», en aquesta accepció, ja significa 'sala noble de grans dimensions'. En conseqüència, i junt amb les altres denominacions històriques, semblen perfectament correctes les denominacions de Tinell o Tinell Major, per bé que, en aquest cas, fora millor acostumar-nos a no precedir-les del mot «saló», que ja porten implícit.

La restauració historicista

Mentre que la qüestió de la denominació havia merescut una relativa atenció historiogràfica, poques han estat les veus que han previngut sobre els perills que representen les actuacions de la restauració historicista de finals dels anys trenta i inicis dels anys quaranta del segle xx a l'hora d'estudiar la construcció, l'evolució i els usos del saló gòtic. En efecte, malgrat que el convent de Santa Clara va ser uns dels pocs que van escapar als incendis revolucionaris del juliol del 1936 –probablement per l'efecte dissuasori dels policies i guàrdies d'assalt que protegien la veïna catedral–, la comunitat religiosa es va veure forçada igualment a abandonar-lo i, a primers d'agost, el monestir va ser incautat per la Generalitat. Aquesta, al·legant el seu interès patrimonial, el va posar sota la tutela del comissariat dels museus d'art, del qual va dependre fins després de la guerra, quan acabà passant a la titularitat municipal, previ pagament de la compensació oportuna a les monges.¹⁰ Abans de la guerra, però, ja se sospitava que l'església de Santa Clara devia ocupar l'espai de l'antiga sala major gòtica. Per aquesta raó, tot just després de ser incautat per la Generalitat, es va iniciar la progressiva demolició de l'església conventual, segons que va explicar el mateix responsable de les obres de restauració, Adolf Florensa, alguns anys després:

El período revolucionario, fatal para muchos monumentos, permitió, en algunos, trabajar con mayor libertad. Así pasó con el Convento de Santa Clara, que, después de la Guerra de Sucesión y por concesión de Felipe V, se había instalado en lo que fué palacio condal primero y real después, con el nombre de «Palau Major» por existir otro menor en las cercanías de la actual calle del Palau. Del viejo palacio parecía haber desaparecido todo,

pero se sospechaba que la Iglesia de las Monjas de Santa Clara, del siglo XVIII, correspondía en situación al antiguo Salón del «Tinell» o Salón de ceremonias. Acordado por el Ayuntamiento el derribo de la iglesia y del convento, a éste se le quitó, por los elementos técnicos, solamente un piso añadido, y aquella se empezó a desmontar con cuidado, comprobando lo que se sospechaba; que la iglesia barroca y pobre (Lám. 8) no era más que una cáscara de tabiquería y yeso incrustada en el venerable salón que se encontró íntegro (Láms. 9 y 10), salvo pequeñas mutilaciones en las ventanas y en la escultura de los capiteles. Se encontró íntegro y cargado de historia, pues sus muros presentan antiguas arquerías tapiadas, probablemente del siglo XI, ventanas y pinturas murales del XIII y la estructura general de arcos y cubiertas del XIV. Es un interior realmente impresionante, con su anchura de más de diecisiete metros, cruzada por majestuosos arcos semicirculares; y difícilmente se podría citar una obra de arquitectura gótica civil de parecida grandiosidad.¹¹

Tanmateix, les fotografies preses entre la demolició de l'església i la conclusió de la restauració (particularment les reunides pel servei de Catalogació

de Monuments de l'Institut d'Estudis Catalans) palesen que les paraules de Florensa resulten una mica exagerades pel que fa a l'estat del saló redescobert i que, en conseqüència, la intervenció restauradora i dignificadora va ser més decidida del que es podria pressuposar a partir de les seves paraules. Repassant les imatges, comprovem que, a més de la reconeguda recreació dels finestrals i els capitells, la intervenció també va haver de refer les rosasses superiors, va renovar la coberta, va picar enguixats que contenien vestigis de decoració mural antiga sota les capes modernes (com a mínim als murets dels arcs i al mur de l'avantcambra), i va regularitzar el parament mural per ocultar les lletges ferides que els havia deixat la llarga cadena de transformacions experimentada al llarg dels segles. Convé molt, doncs, mantenir totes aquestes imatges a la retina a l'hora d'interpretar les notícies documentals que ens disposem a comentar, perquè altrament perdrem alguns dels senyals fonamentals que permeten vincular-les a l'espai, i ens convertirem en víctimes del parany involuntari que ens pararen els restauradors.

Cronologia i gestió de les obres

La historiografia ha tendit a destacar com a punt d'inici de les obres del nou saló del tron el moment de la col·locació ritual de la primera pedra, a finals d'octubre de l'any 1359, gràcies al document ja publicat en el seu dia per Josep Maria Madurell:

{6.1} *L[o] rey d'Aragó.*

Vostra letra havem reebuda sobre lo posament de la primera pedra de la obra la qual de present fem fer en lo palau de Barchinona. E entès ço que en vostra letra se contenia, responem-vos que a XXVII dies del present mes, passades dues ores e miya après migdia e ans que no sien complides III ores e miga, pot ésser mesa la primera pedra en lo fundament de la dita obra. E si per aventura lo dit XXVII dia e dins les dites ores per qualque manera érets empatxat que no-s pogués metre, l'endemà, que serà a XXVIII dies, per semblant manera e dins semblants ores pot ésser mesa. E a XXIX dies d'aquest matex mes, dues ores ans del sol post e ans que no sia passada la dita ora, axí matex pot ésser mesa. E si huy a XV de octubre o demà a XVI fos fet, era semblantment bon dia. E d'aquest fet, d'aquí avant no y cal a nos escriure, cor aquí és maestre Pere, e Dalmau çes Planes, qui tota vegada d'aytals coses vos daran plena informació. Dada en Cervera, sots nostre segell secret, a XV dies de octubre en l'any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLIX.

(...) Fuit missa Guillelmo Carbonelli, magistro operis palacii Barchinone, et signata sigillo anuli.¹²

El document ens presenta així tant l'acte ritual d'inici de les obres com el nom del mestre que les havia de dirigir, Guillem Carbonell. Tanmateix, quan la cerimònia inaugural va tenir lloc, en el moment propici que recomanaven els càlculs astrològics, ja feia almenys un mes i mig que s'hi treballava. En dona fe el conjunt d'albarans testimonials del mestre racional referents a les obres palatines de la segona meitat del segle XIV recentment revisat per Manuel Sánchez. Contrastat amb la resta de la documentació que ja hem vingut estudiant, permet determinar amb precisió la cronologia i la gestió econòmica de les obres.¹³ D'entre els onze albarans localitzats per al període, n'hi ha dos de relatius a l'administració del sotsobrer o responsable directe de la gestió de les obres, el capellà Jaume Codina, particularment rellevants. Foren expedits el 21 de febrer de 1362 i el 16 de gener de 1368 (quan ja era mort), respectivament, i aporten dades força precises:

{6.2} *Jo, en Berenguer de Codinachs, etc., atorch a vós, en Jacme Codina, capellà de la senyora regina, que havets comptat ab mi de la rahó dejús escrita en la forma que-s segueix, és a saber, que-l senyor rey, ab letra sua dada*

en Barchinona lo Xè dia del mes d'octubre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLX, constituí e ordonà que en Berenguer de Reelat, conseller seu e tresorer de la dita senyora reyna, fos obrer major de les obres que-s farían en lo palau que-l dit senyor ha en la ciutat de Barchinona e vós, dit en Jacme Codina, que fóssets sotsobrer de les dites obres; e ab la dita letra lo dit senyor rey manava al dit en Berenguer de Reelat que, dels diners de qualsevol assignacions per lo dit senyor a ell fetes per rahó de les dites obres, donàs e liuràs a vós, dit en Jacme Codina, tot ço qui a vós fos necessari a obs de les dessus dites obres e en aquell temps que fos necessari a fer les dites obres, axí que vós, dit en Jacme Codina, fóssets tengut de retre compte e rahó a la cort del senyor rey, axí de les obres que haviets ja fetes en lo dit palau en temps passat com en lo temps que après se ensequira, segons que totes les dites rahons e altres són en la dita letra del dit senyor rey largament contengudes. E segons lo compte que-m havets donat de la dita rahó, scrit en IIII llibres de paper, vós començàs a procurar los affers de la dita obra en lo XVIè dia del mes de setembre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLIX, que-l senyor rey feu manament al dit en Berenguer de Reelat que faés començar la obra del dit palau e lo dit en Berenguer substituí vós que fóssets sotsobrer de la dita obra, e continuàs aquella obra tro per tot lo mes de janer del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXII, romanent la procuració que (sic per de) la dita obra en vostre poder, per tal com encara no és acabada, dins lo qual temps s'encloen II anys, IIII mesos, XV dies complits (...).¹⁴

{6.3} *Jo, en Berenguer de Codinachs, etc., atorc a vosaltres, en Barthomeu Codina e en Bernat Pujades, ciutadans de Barchinona, marmessors e exequidors del testament d'en Jacme Codina, sa enrere capellà de la senyora regina, que havets comptat ab mi de la rahó dejús escrita en la forma que-s segueix, és a saber, que-l senyor rey, ab letra sua dada en Barchinona lo Xè dia del mes d'octubre de l'any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLX, volc e ordonà que-n Berenguer de Relat, tresorer de la dita senyora, fos obrer major de les obres que-s farien en lo palau que-l senyor rey ha en la ciutat de Barchelona, e lo dit en Jacme Codina fos sotsobrer de les dites obres; e ab la dita letra manava lo dit senyor al dit en Berenguer que, dels diners que a les mans sues pervendrien per rahó de qualsevol assignacions per lo dit senyor a ell fetes per rahó de les dites obres, donàs e liuràs al dit en Jacme Codina tot ço que fos necessari a ops de les dites obres e en aquell temps que fos necessari a fer aquelles, e que-l dit en Jacme Codina fos tengut de retre compte e rahó a la cort del senyor rey, axí de les obres que havia ja fetes en lo dit palau en lo temps passat com en lo esdevenidor, segons que totes les dites rahons e altres eren en la dita letra del senyor rey largament contengudes. De la aministració de les quals obres, lo dit en Jacme Codina havia ja comptat ab mi, és a saber, del XVIè*

*dia del mes de setembre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCC-LIX, que-l senyor rey feu manament de paraula al dit en Berenguer de Relat que faés començar la obra del dit palau e lo dit en Berenguer de Relat hagué substituït lo dit en Jacme Codina que fós sotsobrer de la dita obra, tro per tot lo mes de juliol del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXV, que la dita obra cessà, segons que appar per albarans testimonials qui per mi li'n són estats fets. E ara vosaltres havets comptat ab mi de les obres que són estades fetes en lo dit palau per lo dit en Jacme Codina en lo temps dejús escrit, és a saber, del XIXè dia del mes d'agost del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVI, que-l senyor rey manà al dit en Jacme que faés reparar e adobar la xamenea que és damunt l'archiu, que-s era consentida, e après li manà que faés I^a cambra en lo dit palau a ops de la senyora regina, tro per tot lo XIIIè dia de janer del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVII, que-n Bernat Aruç e alguns altres maestres de cases de Barchinona empararen de fer a escar la dita obra per ço com en Berenguer Carbonell, qui-n solia ésser mestre, per algunes rahons fo revocat de la dita obra, e lo dit senyor volc e ordonà que en Bernat dez Coll, tinent loc en mon ofici, satisfiaés de moneda de la dita cort als dits maestres en ço que devien haver per rahó de la dita obra, la qual, segons que dit és, han presa a escar; dins lo qual temps s'enclouen IIII meses XXV dies complits (...).*¹⁵

Forma conjunt amb ells un tercer albarà, expedit a favor del citat obrer major, el conseller reial Berenguer de Relat –o Relats–, el 21 de febrer de 1365:

{6.4} *Jo, en Berenguer de Codinachs, etc., atorch a vós, en Berenguer de Relat, conseller del dit senyor e tresorer de la senyora regina, muller del dit senyor rey, que havets comptat ab mi de la rahó dejús escrita en la forma que-s seguex, és a saber, que-l senyor rey, ab letra sua dada en Barchelona lo Xè dia del mes de octubre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLX, constituït e ordenà que vós, dit en Berenguer de Relat, fóssets obrer major de les obres que-s farien en lo palau que-l dit senyor ha en la ciutat de Barchelona, e en Jacme Codina, capellà de la dita senyora, fós sotsobrer de les dites obres; e ab la dita letra lo dit senyor rey manava a vós que, dels diners de qualssevol assignacions per lo dit senyor a vós fetes per rahó de les dites obres, donàssets e liuràssets al dit en Jacme Codina tot ço que a ell fos necessari a ops de les dessusdites obres e en aquell temps que fos necessari a fer les dites obres, axí que-l dit en Jacme Codina fos tengut de retre compte e rahó a la cort del dit senyor, axí de les obres que havia ja fetes en lo dit palau en temps passat com en lo temps que après se seguiria, segons que totes les dites rahons e altres són en la dita letra del dit senyor rey largament contengudes. E segons lo compte que-m havets donat de la dita rahó, escrit en I libre de paper, vós començàs a fer fer la dita obra, de manament del senyor rey a vós fet de*

*paraula, lo XVè dia del mes de setembre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLIX, e continuàs a fer fer aquella, axí per lo dit manament com per la dita comissió, tro per tot lo mes de maig del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXIII, que cessàs de fer fer la dita obra, per ço com dixés que no haviets diners ab què la faéssets fer, dins lo qual temps s'enclouen IIII anys, VIII meses, XV dies complits (...).*¹⁶

Per fortuna, i a diferència dels llibres presentats en el seu dia pel sotsobrer Jaume Codina, el llibre de comptes aportat per l'obrer major Berenguer de Relat s'ha preservat. A l'encapçalament de les dates o despeses enregistrades, s'hi torna a fer constar les dates d'inici i cessament temporal per manca de recursos econòmics:

{6.5} *Dates fetes per mi, Berenguer de Relat, a-n Jacme Codina, prevera, diputat per lo senyor rey a fer les messions necessàries a la obra del palau del dit senyor de Barchinona, ab letra sua data Barchinone X^a die octobris del any MCCCLX, és a saber, del XVè dia del mes de setembre del any MCCCLIX que començà de fer obrar lo dit palau, tro per tot lo mes de maig del any MCCCLXIII, ço és, que d'aquí avant no-s obrà en lo dit palau de diners que jo hagués reebuts per rahó de la dita obra.*¹⁷

Malgrat la confusió que ha mantingut fins avui la major part de la historiografia per la barreja ja comentada de les notícies relatives a la construcció de la *cambra sobirana* del *palau petit* amb les del Tinell, la cronologia i gestió de la seva construcció no hi va poder quedar enregistrada amb més precisió.

El 15 de setembre de 1359, el monarca havia donat a Berenguer de Relat l'ordre oral de posar en marxa la campanya de reformes al palau que havia d'aixecar, entre altres coses, la nova sala del tron. Com a conseller del monarca i tresorer de la reina que era, reunia les condicions que requeria el càrrec d'obrer: contacte directe amb el sobirà i liquiditat econòmica. La primera era força convenient per fer efectius els detalls de la voluntat reial; la segona, imprescindible perquè les obres no s'aturessin completament mentre anaven arribant les assignacions reials, que sovint s'endarrerien força. Tanmateix, en l'ordre reial se sobreentenia que un personatge d'aquella rellevància a la cort no podia tenir cura de la gestió directa amb els mestres d'obres i els artesans que havien de dur a terme les obres. D'aquesta manera, l'endemà mateix, dia 16 de setembre, començava la seva tasca com a sotsobrer un personatge de posició intermèdia, el capellà de la reina Jaume Codina. Ell hauria de negociar amb Guillem Carbonell i la resta de mestres i supervisar-ne els treballs d'enderrocament i construcció, i demanaria a Relat les partides necessàries per pagar-los. Per això mateix, hauria de ser Codina

qui portaria la comptabilitat per menut de les obres, que, malauradament, no s'ha preservat. Relat només hauria d'annotar així les quantitats que anava lliurant a Codina en cada data, d'aquí la pobresa en detalls concrets sobre els treballs que presenta el seu llibre de comptes.

Passat ja més d'un any d'activitat constructiva, el sistema es va oficialitzar mitjançant una comissió reial específica, expedida el 10 d'octubre de 1360. Per aquesta raó, les despeses pagades fins aleshores s'apunten al llibre de comptes en un sol assentament global inicial (de gairebé 40.000 sous), mentre que les posteriors ja es van anar introduint de manera desglossada. Així es van mantenir les coses fins al 31 de maig de 1364, data en què Relat va deixar de transmetre capital a Codina, al·legant que ja no li quedaven diners. Com a conseqüència, els treballs es van aturar temporalment fins que Codina va començar a rebre remeses econòmiques per altres vies, en les quals Relat ja no va intervenir. Les obres palatines es van poder reprendre per aquella via alternativa de finançament fins que van culminar passat més d'un any, el dia 31 de juliol de 1365. Tanmateix, l'anàlisi del llibre de comptes de l'obrer Relat posa en relleu que la construcció del Tinell ja es trobava gairebé enllestida a finals de febrer de 1362. Aleshores la gran sala no només ja havia estat coberta, sinó que se n'estava culminant la decoració pictòrica, com de seguida veurem. Els darrers pagaments assentats al llibre de comptes devien correspondre, doncs, als treballs d'acabat. El 12 de març es van pagar 500 sous i, el 4 d'abril, 400 sous més.¹⁸ El dia 15 de setembre de 1362 es feia, però, un encàrrec final:

{6.6a} Ítem, doné al dit en Jacme Codina a ops de la dita obra, e foren per pagar aquells a-n Guillem Carbonell, mestre de la dita obra, en paga de V mille solidorum los quals lo dit Jacme Codina li ha promeses de dar per avinença que ha feta ab ell per rahó de certa obra que ha a fer en lo dit palau a escar. E ha-n' i àpocha feta en poder d'en Jacme Gili, notari, XV^a die setembris del any MCCCCLXII — II mille solidos barchinonenses.

Tot i que no s'especifica en què consistia exactament el nou treball que Guillem Carbonell havia d'executar, el pacte de fer-lo al preu fix de 5.000 sous suggereix que es podria tractar del paviment original de la sala, del qual desconeixem les característiques. Els tres assentaments següents, de 1.000 sous cadascun, corresponen al pagament successiu dels 3.000 sous que mancaven per completar la citada quantitat, confirmant que l'obra es va executar en els termes prevists. Finalment hi trobem, al verso del mateix foli, cinc pagaments més per un total de 2.700 sous, tots fets abans d'acabar l'any 1362 sense cap més especificació que la genèrica «a ops de la obra del dit palau». Poc després, les angoixes econòmiques provocades per la invasió de terres aragoneses i valencianes per Pere el Cruel de Castella aturaven l'activitat

constructiva al complex palatí, que va ser gairebé nul·la durant els anys 1363 i 1364. En tot aquest període només hi consta un assentament de 105 sous per reparacions de goteres al *terrat major* del Tinell. Aquest confirma que llavors la nova sala del tron ja feia temps que havia estat aixecada, atès que el seu teginat començava a patir els efectes de la sempre deficient impermeabilització de la seva coberta semiplana:

{6.6b} Ítem, doné al dit en Jacme Codina, a XVII de maig del any MCCC-LXIII, a ops de la obra del dit palau, ço és, per adobar e amboçar lo pajment del terrat del dit palau, lo qual se plovia. E ha-n' i àpocha feta en poder d'en Jacme Gili, notari — CV solidos barchinonenses.¹⁹

Pocs dies després, el monarca donava l'ordre de lliurar els 1.219 sous i 4 diners assignats inicialment a les obres que encara restaven en poder de Relat al tresorer Bernat d'Olzinelles, que els havia de destinar a altres necessitats més urgents.²⁰ Com a conseqüència, Relat va tancar definitivament la seva administració el dia 31 de maig de 1364. Les limitades actuacions dutes a terme per Codina al complex palatí entre el primer de juny d'aquest any i el darrer dia de juliol de 1365 van ser finançades, doncs, per vies extraordinàries. N'és un bon exemple el pagament que el rei va fer assumir al mostassaf de Barcelona, Gilabert de Santcliment, el dia 11 de juliol:

{6.7} (...) *tribuatís et solvatis ffideli nostro Jacobo Codina, prebitero, opera[ri]o palacii nostri regii Barchinone, centum solidos barchinonenses quos [co]nvertere debet in [o]peribus dicti palacii, videlicet quandam ramba[n]am sive ampits de ragoles in terramine novo dicti palacii, versus partem coquine palacii ipsius (...).*²¹

Trad.: (...) lliureu i pagueu al nostre fidel Jaume Codina, prevere, obrer del nostre palau reial de Barcelona, 100 sous barcelonesos que ha d'esmerçar en unes obres del palau, és a dir, en una barana o ampit de rajola al terrat nou del palau, cap a la banda de la cuina d'aquest (...).

Posats ja els castellans en retirada, el monarca va començar a afrontar la necessitat urgent de recuperar els espais residencials perduts a causa de la construcció del Tinell en altres parts del complex palatí. Entre el 19 d'agost de 1365 i el 13 de gener de 1367 va tenir lloc així una nova campanya d'obres, la qual ja no tenia res a veure amb un Tinell plenament acabat. Com s'especifica a l'albarà i ja hem tingut ocasió d'estudiar en analitzar les successives reformes del *palau petit* (capítol quart), els treballs havien consistit en la reparació de la xemeneia de l'*apartament reial* i en la construcció, sobre aquell, de la coneguda inicialment com a *cambrà de la reina*, denominació substituïda de seguida per la de *cambrà sobirana*.

La construcció i les primeres reformes

Demolició de les estructures romàniques

Evidentment, la condició prèvia per començar a construir l'immens saló gòtic era generar l'espai necessari per contenir-lo. En un complex palatí de dimensions tan modestes com encara era llavors el Palau Major, no es va trobar cap més manera d'encabir-lo que buidar la caixa estructural romànica de totes les estructures interiors precedents, entre el nivell de la planta noble i la coberta. L'operació requeria desmuntar el primer *terrat major* (que cobria només la crugia anterior) i la coberta de teulada i el porxo que culminaven les crugies central i posterior, segons que hem vist. A continuació es

pogué començar la demolició del teginat i dels murs interiors paral·lels a les façanes longitudinals que definien les crugies; també de les parets perpendiculars que compartimentaven les dues plantes altes de la crugia anterior en diverses estances. Simultàniament es va tombar, a més, tot el tancament occidental de la caixa per damunt del nivell de les voltes romàniques, a fi de guanyar una tramada addicional a costa de la comentada androna que l'havia separada tradicionalment del Palau de Santa Eulàlia.²² No sabem quin sistema es va usar aleshores per cobrir aquell antic carreró, perquè les voltes que ara hi trobem són més tardanes. L'operació també va implicar el recreixement del tancament posterior del citat palau fins al nivell del nou *terrat major* en construcció. Per descomptat, entre el 16 de setembre que començà l'activitat dels sotsobrer Codina {6.2} i la cerimònia de col·locació

de la primera pedra, a les acaballes del mes d'octubre de 1359 {6.1}, només havien passat cinc o sis setmanes, temps absolutament insuficient per dur a terme un conjunt de treballs de demolició, allargament i recreixement tan ambiciosos i complexos. Per tant, alhora que avançava l'enderrocament de les estructures internes, també devien haver començat els treballs de preparació de les façanes longitudinals, a fi que poguessin resistir sense badar-se les futures empentes dels grans arcs de diafragma que s'havien projectat.

Preparació de la façana principal

En efecte, l'inici de la fonamentació dels sis poderosos contraforts adossats a la cara exterior de la façana principal (el tres encara exempts i tres més que actualment s'integren en els murs perimetrals del Palau del Lloctinent) ofería l'ocasió oportuna per celebrar el citat acte públic de la col·locació de la primera pedra al *corral* o plaça del palau. Les característiques d'aquells fonaments, de morter, grava i pedra, es van poder documentar l'any 1961, en començar la construcció del poderós forjat que encara cobreix les restes arqueològiques del subsol per sostenir l'actual Plaça del Rei, segons que ho palesen algunes de les fotografies preses aleshores.

FIGURA 6.2 Fonamentació dels contraforts del Tinell, deixada a la vista l'any 1961 per les obres de cobertura de la Plaça del Rei. MUHBA

Preparats els fonaments, es van poder anar adossant els contraforts gòtics al citat mur romànic meridional, que es van travar amb penetracions puntuals. La part superior, per contra, ja es va bastir junt amb el sensible recreixement de la caixa palatina amb obra gòtica que exigia la llum dels arcs a construir. La part alta dels contraforts i el recreixement hagueren de ser construïts, doncs, simultàniament, alhora que s'aparedaven també les finestres romàniques de la desapareguda segona planta. Al punt de contacte entre la fi de l'obra romànica i l'inici del recreixement gòtic també s'hagueren d'iniciar llavors les noves rosasses superiors que havien d'illuminar la immensa sala del tron en construcció, junt amb els grans finestrals respectats a la part baixa. Les cinc rosasses, però, es concentraren vers la meitat de llevant, és a dir, al sector de la façana que coincidia amb el *corral* o plaça anterior palatina. Totes s'hagueren de tancar a mesura que s'elevava el recreixement gòtic, però la rosassa més occidental (actualment només visible des de l'interior, perquè la tapa la torrassa del Palau del Lloctinent) va rebre un tractament singular: presenta un mòdul bastant més gran que les restants i va ser adornada amb un emmotllurat més potent, tant per la cara interna (doble) com sobretot per l'exterior (triple). Aquests trets diferencials s'expliquen per la consciència que era la darrera a ser construïda i que, en conseqüència, havia d'aportar més llum a un extrem occidental del saló que no en tindria, de rosasses. Recordem que en aquell punt començava l'estret carreró que separava la Casa de la Farina (amb la cuina reial a la primera planta) de la caixa palatina, per deixar pas al verger a través de l'androna que hi havia hagut entre el Palau Comtal i el de Santa Eulàlia. D'haver-s'hi obert més rosasses, no s'haurien vist des de la plaça, i els fumerals de la cuina reial hi haurien projectat la seva ombra. Sobretot, però, Pere el Cerimoniós ja somniava amb la substitució de la Casa de la Farina per un edifici més alt i directament adossat al palau que, a més d'enretirar la façana per ampliar el *corral* o Plaça de la Farina (denominació alternativa derivada de la presència de la Farneria), pogués compensar els espais residencials perduts amb la construcció del Tinell. A més de la comentada absència de rosasses a la part occidental, aquest projecte –força semblant al que veurem desenvolupar al seu fill Martí al capítol següent– s'intueix per les condicions que el Cerimoniós va posar a una cessió de l'estança de la planta baixa que hi havia just darrere de la Farneria a favor de Juan Samangos, el 13 de juliol de 1379. La donació ha pervingut inserida en la confirmació feta pel seu fill, Joan I, el 19 de novembre de 1387. El nou monarca hi anul·lava les reserves fixades pel seu pare sobre la cessió inicial, les quals establien que, en qualsevol moment que la monarquia volgués dur a terme obres d'ampliació de la plaça o reforma palatina, la cessió prescriuria i la propietat revertiria automàticament a la Corona:

{6.8} *Nos Johannes et cetera. Visa carta regia infrascripta: «Nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice comesque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie, vos, fidelem de camera nostra Johanem Samangos, gracia et favore prosequi volentes, tenore presentis damus et concedimus vobis, eidem Johanni, ac vestris perpetuo quandam domum inferiorem quam habemus in Palacio nostro Maiori Barchinone, et ad quam domum habetur introitus per Plateam vocata de la Farina, et confrontatur ipsa domus cum domo d'en Sent Genís, pictoris, et ex alia parte cum domibus in quibus conservatur farina vendenda; quamquidem domum quam vobis damus possitis vos et vestri successores perpetuo vendere, donare seu locare et alias inde vestras facere voluntates. Hanc vero donacionem vobis sub hac condicione facimus, quod si forsan propter ampliacionem dicte platee seu alia quavis causa nos vel nostri successores dictam domum diruere voluerimus et in ea operari et propter opera nova ibi facta nobis retinere, hoc nobis et ipsis nostris successoribus liceat nec propter hoc vobis vel vestris ad esmendam aliquam teneamur (...). Data Barchinone, XIII^a die julii anno a Nativitate Domini millesimo CCC^o septuagesimo nono regnique nostri quadragesimo quarto (...). Supplicatoque nobis humiliter per vos, dictum Johannem de Samangos, ut in aliqualem remunerationem serviciorum per vos dicto domino genitori nostro bone memorie*

Trad.: Nos, en Joan, etc. Vista la lletra reial següent: «Nos, en Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, i comte de Barcelona, el Rosselló i la Cerdanya, volent afavorir-vos, fidel de la nostra cambra Juan Samangos, per tenor de la present us donem i us concedim a perpetuïtat, a vós i als vostres, una casa de planta baixa que tenim al nostre Palau Major de Barcelona, amb entrada per la Plaça dita de la Farina, que limita amb la casa d'en Santgenís, pintor, i, de l'altra banda, amb les cases on es guarda la farina que està a la venda; la qual casa que us donem, vós i els vostres successors la podreu vendre a perpetuïtat, donar o llogar i fer-ne la vostra voluntat. Us fem aquesta donació amb la condició següent: que si tal volta, per ampliar aquella plaça o per qualsevol altre motiu, nos i els nostres successors volguéssim enderrocar la casa i fer-hi obres, i per les obres que s'hi farien de nou la volguéssim retenir, a nosaltres i als nostres successors ens serà permès fer-ho sense estar obligats a fer-vos-en esmena (...). Dada a Barcelona, 13 de juliol de l'any de la Nativitat del Senyor 1379, quaranta-quatrè del nostre regnat (...). Havent-nos suplicat vós, Juan de Samangos, que en justa recompensa als serveis que va prestar al nostre progenitor, de bona memòria, i encara com a esmena d'una certa concessió que el nostre pare us havia fet per

*prestitorum, necminus in esmendam cuiusdam concessionis per eundem dictum patrem nostrum vobis facte ad octo annos et postea ad beneplacitum suum de cena loci de l'Ezinacorba, regni Aragonum (...), quamsiquidem cenam, impredientibus nobis, tunc in minoribus constitutis, propter aliam concessionem quam inde feceramus Dominico Andree, almugavero dicti loci, non potuistis habere, dignaremur vobis condicionem in carta preinserta appositam in effectu habentem quod si forsitan propter ampliacionem platee jamdicte seu alia quavis causa nos vel nostri successores diruere voluerimus ipsam domum et in ea operari et propter nova opera facta ibidem retinere nobis, hoc liceat nobis et nostris nec propter hoc vobis aut vestris ad aliquam teneamur esmendam, dimittere et remittere graciosae, tenore presentis, ex premissis inducti, condicionem huiusmodi circumducimus et penitus annullamus (...).*²³

vuit anys i més, al seu beneplàcit, del dret de la cena del lloc d'Encinacorba, al regne d'Aragó (...), la qual cena no vau poder tenir perquè nos, aleshores constituïts en un grau inferior (*i.e.* la primogenitura), ho vam impedir a causa de la concessió que n'havíem fet a Domingo Andrés, almogàver d'aquell lloc, ens dignéssim a dispensar-vos graciosament de la condició imposada en la lletra inserida més amunt, segons la qual si per l'ampliació de la plaça predita o per qualsevol altra causa nos o els nostres successors volguéssim enderrocar aquella casa i fer-hi obres i a causa de les noves obres que s'hi fessin retenir-la, ens fos permès i no estiguéssim obligats a fer-vos-en esmena, per tenor de la present, moguts pel que s'ha dit anteriorment, cancel·lem i anul·lem del tot aquella condició (...).

Naturalment, en aixecar-se la part superior del contrafort més oriental, també hagué de ser bastida la poderosa volta apuntada que protegeix la porta principal, la qual descansa a la banda contrària, al seu torn, sobre la volta de mig punt que ja cobria la portada exterior de la Capella Reial. Aquesta estructura ogival suporta així la barbacana-mirador que, molt retocada per les intervencions posteriors i per la restauració del segle xx, encara perviu. S'hi accedia des del mateix corredor que unia la recambra de l'*apartament reial* amb la tribuna de la capella i ha estat, des de la seva construcció, l'únic element que atorga magnificència a l'entrada principal del complex, a més de la grada de Jaume II. Alhora que feia les funcions de mirador privilegiat sobre la plaça per als monarques, també va ser dissenyada per poder acomplir una funció defensiva, quan convingués protegir la porta. En dona testimoni el forat que permetia llençar-hi pedres i líquids en cas d'atac (actualment conté el focus d'il·luminació).

Façana posterior: el mur intern de regularització

A l'hora de preparar la façana posterior per recollir les forces que desplaçarien els nous arcs de diafragma, la solució adoptada va ser radicalment distinta a la descrita per a la façana principal o anterior. La primitiva façana romànica del verger no era paral·lela a la principal, sinó que s'anava obrint a mesura que avançava cap a ponent, de manera que la caixa romànica presentava una molesta forma trapezoidal. Davant d'aquesta realitat, es va optar per bastir-li per davant un segon mur, el qual pogués proporcionar al nou saló del tron la planta estrictament rectangular que es desitjava. Aquesta opció exigia encabir els contraforts entre la façana romànica original i el nou mur intern de regularització, en lloc d'adossar-los al vell tancament perimetral per la seva cara exterior, com s'havia fet a la façana principal. Per això calgué perforar la volta romànica posterior, a fi d'atorgar-los la fonamentació adequada. Només en va constituir una excepció parcial l'arc més occidental, que va reaprofitar com a fonament el primitiu tancament romànic vers l'antiga androna. Com a conseqüència, en no tenir prou ben centrat el fonament respecte a l'eix de la pilastra, aquest arc més proper a la catedral ha patit una inestabilitat al llarg dels segles que els altres no han sofert, palesa en la seva sensible inclinació cap al costat de llevant {fig. 2.24}.

Els petits espais buits entre els contraforts bastits entre els dos murs serien aprofitats després com a espais d'emmagatzemament, als quals s'accedia per les portes corresponents, algunes afegides o substituïdes al segle xv. Naturalment, la solució adoptada impedia que el Tinell pogués il·luminar-se pel costat del verger, raó per la qual el saló es devia caracteritzar per ser un espai encara més fosc que no ho és avui: si bé devia comptar aleshores amb els finestrals tardoromànics destruïts en bastir-se el Palau del Lloctinent, aquests donaven a un carreró ombrívol mentre que, en canvi, encara no existien els del mur de capçalera, atès que allà hi va haver el Palau de Santa Eulàlia fins a la comentada obertura definitiva de la Plaça de Sant Iu. Entre el primer i el segon arc de la banda de llevant, el mur intern de regularització va respectar, en tot cas, la primitiva porta posterior que encara perviu. La factura de la part baixa dels seus brancals és molt semblant a la ja comentada per a la porta principal de la sala. Tot i semblar, per tant, bastant més gòtica que no pas romànica, la dita porta és prèvia a la construcció del Tinell, perquè són les estructures bastides a partir de 1359 les que s'adossen a uns brancals precedents i no a l'inrevés. Deduïm així que degué ser oberta en temps de Jaume II, poc abans de la comentada redecoració pictòrica de l'*aula règia* o tinell romànic, per comunicar-la directament amb el nou verger gòtic i amb el pas de ronda de la muralla romana i les seves torres. Per salvar la distància

FIGURA 6.3 Secció del Tinell dins la caixa palatina romànica, generada amb escàner làser terrestre i fotogrametria. VIMAC-UPC per al MUHBA

entre el nou mur i la primitiva façana de manera més elegant, la reforma de Martí l'Humà la va cobrir amb l'estreta volta de mig punt que l'emmarca.

La suma de totes aquestes actuacions permet entendre que arribats al dia 10 d'octubre de 1360 (data del reconeixement oficial per escrit del sistema de gestió posat en marxa oficiosament per Relat i Codina davant de l'ordre donada oralment pel monarca tretze mesos i mig abans {6.5}), el cost dels treballs pagats fins llavors ja pujava fins a la respectable suma de 30.958 sous i 4 diners.²⁴

Els arcs i la coberta original

A mesura que s'anava deixant preparat el reforç dels dos murs longitudinals, també es van poder anar bastint les pilastres interiors que suporten els grans arcs de diafragma. El 20 de març de 1360, la construcció de les pilastres encara devia estar començant. És clar perquè, al mateix temps que tractava de fer remetre alguns diners per continuar les obres, el Cerimoniós donava a Berenguer de Relat l'ordre de deixar l'espai necessari sobre els seus capitells per encabir una galeria d'imatges com la que havia manat tallar a mestre Aloi

per a l'aula règia romànica. Sembla que la volia fer emular a escala més reduïda, acompanyant-la dels escuts corresponents:

{6.9} (...) Quant al fet de la obra del palau nostre de Barcelona, a adés no y podem trametre moneda, ne sabem d'on ne puscham haver. Mas, ab una letra nostra que us trametem, manam al nostre mestre racional e al batle general de Cathalunya que encontinent reeben compte de tots los officials qui en lo termini passat han tenguts officis en Cathalunya, e que de totes les restes dels comptes responguen a vós, qui aquells devets convertir en la dita obra. E axí per part nostra presentats-lus la dita letra, e tenits a prop que-n hajats les dites restes, e convertits-les en la dita obra; e nos, entretant, procurarem d'altra part d'on vos puscham trametre més moneda. E volem e us manam que en la forma que us manam façats lexar en cascuna volta o archada del dit palau espay sobre los permòdols o capitells, en manera que per temps hi puscham fer les ymages e senyals dels reys passats d'Aragó e dels comtes de Barcelona per la forma que ja ordonam, e que depuys no hajam a trenchar la paret. E scrivits-nos-en (...).²⁵

És evident que aquesta ordre reial no es va dur a terme, segurament per raons arquitectòniques: unes fornícules prou amples i profundes per encabir escultures malgrat la corba de l'arc haurien afeblit la capacitat de recepció de les forces. En tot cas, la finalització del mur interior de regularització i l'erecció dels arcs va continuar. Segons que s'anaven elevat, es construïren també les voltes intermèdies de mig punt que els traven entre si pels laterals, a fi d'aportar-los estabilitat a la part superior. Els treballs es degueren allargar un bon grapat de mesos, atès que els pagaments de grans quantitats de calç continuaren fins als inicis de 1362.²⁶ Per descomptat, així que es tancaven les arcades, s'anaven bastint també els murets superiors. Els coronen els permòdols que permeteren disposar les bigues amb la inclinació necessària perquè la coberta semiplana en construcció pogués desguassar la pluja.

A mesura que les bigues quedaven col·locades, es podia començar a disposar les taules travesseres. Així, l'enteixinat ja es trobava força avançat a mitjan febrer de 1362, segons que ho palesa la continuació del citat albarà expedit a favor del sotsobrer Codina el 21 d'aquest mes {6.2}:

FIGURA 6.4 El Tinell vist des de la capçalera, amb els grans arcs diafragmàtics que sostenen la coberta. MUHBA. FOTOGRAFIA: Pere Vivas

FIGURA 6.5 Detall de les restes de pigment que presenten les arcades com a testimoni de la seva antiga decoració pictòrica. MUHBA. FOTOGRAFIES: Reinald González

{6.10} (...) E en los III libros dels dits IIII libres són escrites totes les dates, pagues e messions que posats haver fetes per salaris de jornals e per compres de pedra, calç e fusta e altres coses a la dita obra necessàries; e en lo quart libre són escrites les reebudes que posats haver fetes del dit en Berenguer de Reelat. E munten les reebudes qui posats haver fetes del dit en Berenguer de Reelat en lo temps demunt dit, segons que totes les dessús dites reebudes són contengudes e escrites largament per menut e en summa, quinquaginta septem mille viginti novem solidos IIII denarios obolum barchinonenses. E munten les dates, pagues e messions que vós posats haver fetes, axí en loguer de maestres, manobres, fusters e-n compres de fusta, pedra, calç, ferramentes e en fer portar totes les dessús dites pedres, fusta e altres coses al dit palau, com en fer pintar alguna fusta necessària a les VI archades que són estades per vós fetes en lo dit palau, com encara en la obra que faés e per les privades que-l dit senyor novellament ha fetes fer en lo dit palau, segons que totes les dessús dites dates, pagues e messions són en los dits III libres de vostre compte contengudes e scrites largament per menut e en summa, sexaginta mille nongentos tres solidos octo denarios obolum barchinonenses. E axí egualades les dessús dites reebudes ab les dates,

*romania que haviets a cobrar del dit compte, ço és, que munten més les dites dates, pagues e missions que les reebudes dessus dites tres mille octingentos septuaginta quatuor solidos quatuor denarios barchinonenses, dels quals jo he fet a vós albarà en especial lo dia que aquest és fet, ab lo qual vos són deguts per la cort del dit senyor rey (...).*²⁷

És clar, per tant, que a mitjan febrer de 1362, quan el cost total de la campanya d'obres ja s'acostava als 70.000 sous barcelonesos, no només havia conclòs la construcció dels arcs i del sostre, sinó que ja s'estava decorant l'enteixinat. Aquesta ornamentació pictòrica ha estat atribuïda al pintor barceloní Jaume Desfeu, a partir d'una altra de les anotacions comptables incloses per Berenguer de Relat en el seu llibre de comptes.²⁸ S'hi especifica que el dia 18 de febrer havia donat a Jaume Codina 260 sous per pagar al citat pintor:

{6.11} *Ítem, li done a ops de la dita obra, lo dit dia de divendres, per fer paga a-n Jacme dez Feu, pintor de Barchelona, per la sisena archada que ha pintada del dit palau. E ha-n' i àpocha feta en poder del dit notari lo dit dia de diven-dres e any — CCLX solidos barchinonenses.*²⁹

Tanmateix, la restauració duta a terme l'any 2019 a les arcades del Tinell ha permès localitzar-hi nombroses restes de pigment. Tot i ser minses, la seva distribució general per moltes parts diferents dels arcs i els murets que suporten palesa que tant l'intradós com els laterals de les arcades havien estat decorats amb pintures murals, seguint un model amb precedents tan immediats i ben coneguts a la Corona d'Aragó com el preservat a la sala noble de la torre de l'homenatge del castell d'Alcanýs.³⁰ Potser és per això que l'anotació transcrita no parla de la fusta, sinó de la decoració pictòrica de la sisena arcada pròpiament dita, i que la quantitat de diners pagada va ser modesta.

El divendres següent, dia 25 de febrer, Relat sí que feia a Codina, però, un pagament bastant més important. Els 1.500 sous barcelonesos que el constituïen podien respondre millor a l'ornamentació de l'enteixinat subtilment esmentada a l'albarà. La naturalesa d'aquella decoració s'ha relacionat de manera no menys discutible, al nostre parer, amb la descrita per la documentació comptable dels treballs duts a terme al Palau Menor l'any 1376.³¹ És cert que el 28 de juliol d'aquest any Pere el Cerimoniós donava la següent ordre a Berenguer de Relat, esdevingut ja mestre racional de la Corona:

{6.12} (...) *Quant és del pintar de les bigues, que-ns fets saber que us demanen molt més que no costaren les bigues de la casa del altre palau nostre, e axí que volem que-n façats, vos responem que nos amam més que la casa cost queucom més e que sia pintada axí com ja us havem manat, que no que costàs menys e que fos blanca, car no seria tan bella, e per pocha cosa no-s deu affollar semblant obra. Per que vos manam que les dites bigues façats pintar totes reyls e*

*ab semblants faxes e escudets que són les bigues de la casa del altre Palau Major nostre, e que les façats bé envernçar, car si no ho eren, a poch temps les tintes perdrien lur color (...).*³²

Un llibre de comptes de les citades obres al Palau Menor ens confirma que l'ordre reial va ser obeïda, i que l'enteixinat preparat inicialment per a la *sala major* del Palau Menor va ser pintat seguint un model previ del Palau Major. S'hi fa constar molt clarament, però, que el citat model de bigues pintades amb les faixes i escudets de les armes del llinatge reial, el constituïa el sostre de la *casa jussana de menjar*:

{6.13} *Compte de pintors.*

*En lo mes de juliol del any de la Nativitat de nostre Senyor de MCCC-LXXVI fo convengut entre mi, Jacme Lendrich, axí com a obrer dessus dit, de una part, e en Ffrancesch Serra e en Jacme Castellar, pintors, ciutadans de Barchinona, de la altra part, ço és, que-ls dits pintors haguessen e fossen tenguts pintar la fusta de III archades de la sala major del Palau Menor Rey al de Barchinona, a senyal reyal e a senyals de Portugal, de Sicília e de Navarra, de les pus fines colors que poguessen atrobar, segons e en aquella forma e de semblant obra que és pintada la casa jusana de menjar del Palau Major del senyor rey de Barchinona (...).*³³

A més del poc sentit que tindria usar com a parangó econòmic uns treballs del Tinell pagats catorze anys abans per cobrir un espai molt més gran, ja hem vist que la denominació de *casa jussana de menjar* no figura entre les documentades per referir-se al gran saló gòtic. No es tracta de cap casualitat, perquè l'epítet *jussà* implicava l'existència d'un altre espai *sobirà*. Tanmateix, sobre el Tinell només hi havia aleshores el seu *terrat major* i la comentada *cambrà sobirana del palau petit*. Com hem vist, aquesta darrera difícilment podia fer funcions de menjador, atès el llarguíssim i tortuós recorregut que la separava de la cuina, inclosa la dreia i estreta escala de cargol. En canvi, i segons que veurem al capítol següent, per aquelles dates estaven culminant els treballs de recreixement del Palau de Santa Eulàlia i la seva ala septentrional. Fa bastant més sentit així que la denominació de *casa jussana de menjar* anés referida al Tinellet, estança on s'acabava de renovar l'enteixinat. Situat a la primera planta de la citada ala septentrional del Palau de Santa Eulàlia, era una sala molt més còmoda per al seu ús quotidià com a menjador, ateses les seves dimensions més modestes, la lluminositat (té finestres al Davallant de la Seu i al verger) i la fàcil comunicació a nivell amb la cuina.

Simultàniament, en tot cas, a la construcció de l'enteixinat també s'havia anat treballant en la impermeabilització i pavimentació de la nova coberta, atès que difícilment es podien arriscar a decorar les arcades i l'enteixinat

sense haver-la tancada. Havia nascut, doncs, el citat *terrat major* que tant s'estimaren Pere el Cerimoniós i els seus fills, per les vistes privilegiades que aportava. Va resultar, però, una superfície excessivament ambiciosa per a les capacitats tècniques de l'època, de manera que el majestuós saló gòtic sempre va patir greus filtracions. Hem vist que ja s'havien hagut de fer unes primeres intervencions de manteniment i impermeabilització pel maig de 1364 {6.6b}. Tanmateix, aquestes no havien pogut evitar que les filtracions reapareguessin amb cada episodi de pluges fortes, realitat agreujada pel deficient manteniment que en feien els custodis del palau. El 26 d'abril de 1385 tornaven a ser tan importants que el rei, indignat, s'adreçava al guardià del palau, Bernat Todonyà, i l'endemà escrivia també al batlle general, Pere Sacosta, en els termes següents:

{6.14} *Petrus, Dei gracia rex Aragonum et cetera, ffdeli nostro Bernardo Todonya, cuius est custodia Palacii nostri Maioris civitatis Barchinone, salutem et gratiam. Sicut audivimus, terramen maius dicti palacii et eciam quedam tegulate ipsius adeo sint destructa quod tempore plu(v)iali aqua ea transiens ex inde ad infima labitur et fustas putrefiunt et alias consumuntur; de quo, si veritate fulciatur, admiramur non modicum et gravamur, scitis et enim refeccionis istorum onus vobis incubere ac dampna que defectu eiusdem refeccionis proveniunt et provenient dicto palacio vobis debere merito imputari. Quocirca vobis dicimus et mandamus de certa sciencia et expresse, sub ire et indignacionis nostre incursum, quatenus incontinenti, cuiuscumque dispendio more sublato, terramen et tegulas huiusmodi sic reparari et refici faciat quod dictum palacium sinistrum aliquod sentire nequeat, imo in suo dictum palacium statu prospere conservetur (...).*³⁴

Trad.: Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc., al nostre fidel Bernat Todonyà, a qui pertany la custòdia del nostre Palau Major de Barcelona, salut i gràcia. Hem sentit que el terrat major d'aquest palau i algunes teules es troben en tan mal estat que, quan plou, l'aigua els travessa i s'escorre cap avall, podreix la fusta i fa malbé altres coses; de tot això, si és que és veritat, n'estem molt admirats i molestos, perquè bé sabeu que el càrrec de reparar-ho us incumbeix, i que els danys que se segueixen i se seguiran al dit palau a causa de la manca de reparació se us han d'imputar. Per això us diem i us manem de certa ciència i expressament, sota pena d'incórrer en la nostra ira i indignació, que, immediatament, costi el que costi, feu reparar i restaurar el terrat i les teules, de manera que no hi hagi cap accident al palau, sinó que es conservi pròsperament en el seu estat (...).

{6.15} *Lo rey.*

Batle general. Entès havem que-l terrat major e algunes taulades del Palau nostre Major de la ciutat de Barchinona se plouen e-s destruen en tant que, si breument no són reparat o reparades, se'n seguiria gran dampnatge al dit palau; e si axí és, meravellam-nos molt de vós, com no ho havets fet reparar e axí negligentment vos hi havets. Per què us manam que-ncontinent, vista la present, presentets a-n Bernat Todonyà, de qui és la guarda del dit palau, una letra nostra que sobre açò li trametem patent, e façats que obre e repar les dites coses, segons que-s pertanga. E d'açò-l forcets, si obs hi serà, per remeys forts ab acabament (...).

Les goteres devien haver estat, doncs, prou importants tant al *terrat major* com a la teulada de la *cambrà sobirana* (que hi desguassava en part), perquè la notícia hagués arribat a oïda del sobirà, que llavors es trobava a Girona. El rei tenia motius per enfadar-se, atès que el càrrec de guardià portava adjunt el de batlle de Terrassa precisament per compensar, amb els seus ingressos, les despeses derivades de l'obligació de mantenir el *terrat major* i les teulades palatines en bones condicions a expenses pròpies. Així ho confirma el document de la posterior transmissió de la citada batllia a l'obrer major Jaume Sala per part d'Alfons el Magnànim el juliol de 1424, en haver quedat vacant per la mort prèvia de Bernat Todonyà:

{6.16} *Nos Alfonsus, Dei gracia rex Aragonum (...), considerantes per obitum Bernardi de Todonyano, civis Barchinone, heredis Hugueti (de) Cardona, quondam, vaccare pro nunc officium baiulie ville seu loci de Tarracia, pro quo baiulus eiusdem quicumque fuerit ad eius sumptus proprios tegulatas domorum Palacii nostri Regii civitatis Barchinone tenetur in condirecto tenere, prout per retroactos baiulos dicti loci est fieri usitatum; considerantes eciam nedum congruum, sed eciam necessarium iminere quod ipsa baiulia pro qua dictum servicium tegularum fieri habet custodie et operi dicti nostri palacii uniatetur et inseparabiliter adjungatur, et de ipsa baiulia, cum onere servicii antedicto, fiat pro[v]i-*

Trad.: Nos, Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó (...), considerant que arran de la mort de Bernat de Todonyà, ciutadà de Barcelona, hereu del difunt Huguet de Cardona, està vacant l'ofici de la batllia de la vila o lloc de Terrassa, pel qual el batlle d'aquesta, sigui qui sigui, ha de mantenir en bones condicions, a expenses seves, les teulades de les sales del nostre Palau Reial de Barcelona, tal com acostumaren a fer els batlles anteriors del lloc; considerant també no només adient, sinó necessari que aquesta batllia, amb la qual es manté el dit servei de les teulades, s'uneixi i s'adjunti inseparablement a (l'ofici de) la custòdia i obra del nostre palau, i que se us faci provisió o comissió

*sio seu commissio vobis, fideli nostro Jacobo Sala, minori diebus, operario maiori palatii nostri jamdicti, idcirco tenore presentis adjungentes et inseparabiliter unientes dictum officium baiulie custodie et operi nostri palatii antedicti, ipsum baiulie officium vobis, dicto Jacobo Sala (...) comitemus (...). (...) volentes et concedentes vobis quod habeatis et recipiatis ratione dicti officii et pro salario et labore eiusdem, ultra salarium vobis debitum pro dicto operarii maioris officio, illud salarium et ea jura que per dictum Bernardum de Todonyano, quondam, et alios qui dicto baiulo prefuerunt officio fuerunt recipi et haberi assueta, vos vero ratione dicti officii ad sumptus vestros proprios tegulatas domorum palatii nostri jamdicti teneamini reparare et condirectas tenere, prout per dictum Bernardum et alios retroactos baiulos dicti loci est fieri usitatum (...).*³⁵

de la batllia, amb l'obligació de l'esmentat servei, a vós, fidel nostre Jaume Sala, el jove, obrer major del nostre palau, per això, per tenor de la present, afegint i inseparablement unint l'ofici d'aquella batllia a la custòdia i obra del nostre palau, us assignem a vós, Jaume Sala, l'ofici de la batllia (...). (...) Volem i us concedim que tingueu i rebeu, per raó del dit ofici i com a salari i per la feina del mateix, a més del salari que se us deu com a obrer major, el salari i els drets que el difunt Bernat de Todonyà i altres que el van precedir en l'ofici de la batllia solien rebre i tenir; i vós, per raó de l'ofici, estareu obligat a reparar i tenir en condicions les teulades de les sales del nostre palau, tal com ho solien fer el dit Bernat i els batlles anteriors del lloc (...).

En conclusió, i com tornarem a comprovar de seguida, l'enteixinat del Tinell va pagar greument l'ansia dels custodis palatins d'estalviar-se les despeses del manteniment que els corresponia, raó per la qual ja hagué de patir substitucions parcials poques dècades després de la seva instal·lació.

Els canvis del segle XV

A banda de les actuacions que tractaven de pal·liar els problemes de la coberta, en començar la nova centúria el rei Martí l'Humà va posar en marxa el projecte d'ampliació i dignificació del Palau Major que Anna Maria Adroer va estudiar en el seu dia, i que tindrem ocasió de revisar en profunditat.³⁶ Pel que fa al saló gòtic, les notícies documentals localitzades són ben escasses, més encara en comprovar que la denominació de *sala gran* comença a aplicar-se també a la nova *cambrà alta de parament* llavors en construcció. El primer canvi rellevant era més funcional que no pas arquitectònic, perquè el saló esdevenia àrea de trànsit cap a la nova àrea pública superior. Així ho posa en relleu l'ordre donada pel rei a l'obrer del palau, Jaume Sala, el 19 de

desembre de 1403, perquè fes construir la nova escala que havia de comunicar directament les dues *sales grans*, el Tinell i la *cambrà de parament superior*. S'hi havia d'accedir a través de la comentada porta que el saló gòtic ja tenia oberta per unir-lo amb la cuina reial:

{6.17} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda, e responem-vos que havem haüt plaer de les coses de quèns havets certificats, e singularment com nos havets trameses les mides de la cambrà de parament, de què us haviem ja escrit. En lo fet de la scala, vos responem que la dita scala ha a partir del portal que entra de la gran sala a les cuynes, fins a la paret qui serà de la cambrà gran, per què compassats quants scalons hi haurà mester a vostres vijares; e scrivits-nos-en (...).*³⁷

Com dèiem, més endavant tindrem ocasió d'estudiar millor aquella escala. Ara bastarà destacar que, tot i no figurar entre les nombroses notícies documentals localitzades sobre la citada campanya de treballs palatins, és evident que també es van fer algunes altres intervencions al gran saló gòtic. En donen testimoni directe els quatre portalets del descrit mur intern de regularització. Les seves llindes, característiques d'inicis del segle XV, presenten la mateixa factura que l'altre portalet preservat al sector del corredor de Martí l'Humà que perviu dins del Palau del Lloctinent, elaborat per força arran del recreixement del sector dut a terme per iniciativa del darrer sobirà de la dinastia de Barcelona.

Mort, però, el rei Martí, el Palau Major va entrar en una etapa d'inversió mínima sota la nova dinastia dels Trastàmara. Ferran I hagué d'afrontar diversos conflictes armats a Catalunya i Castella al llarg del seu curt regnat, que el van mantenir apartat de Barcelona i li van provocar importants problemes financers.³⁸ Així, doncs, només pogué impulsar les actuacions imprescindibles per mitigar les goteres i condicionar les estances quan hagué de fer-hi alguna de les seves breus estades, com també va fer el seu fill i successor, Alfons el Magnànim, tot just iniciat el seu regnat. En són un bon exemple les ordenades el 30 de desembre de 1418:

{6.18} *Lo rey.*

*En Jacme Sala. Per ço com nos entenem anar breument en aqueixa ciutat, e havem e sabem que en lo palau e cases d'aquell són necessàries algunes reparacions, vos manam que de continent, sens dilació alguna, diligentment e curosa façats reparar e adobar tot ço e quant que al amat conseller e majordom nostre, mossèn Berenguer d'Olms, al qual ne havem donat special càrrech, semblarà ésser necessari en lo dit palau. Car nos scrivim ab altra letra nostra al batle general de Cathalunya que us ministre tot ço e quant serà obs per les despeses fahedores per la dita reparació (...).*³⁹

FIGURA 6.6 Vestigis de l'antiga porta del Tinell vers la cuina, on començava l'escala construïda en temps del rei Martí per comunicar les dues sales de parament, i un dels portalets amb llinda partida oberts al mur de regularització del Tinell, característics del seu regnat. MUHBA. FOTOGRAFIES: Neus Castellano i Daniel Alcubierre

Amb Alfons el Magnànim encara es van tibar més, des de ben aviat, les ja difícils relacions entre la monarquia, d'una banda, i el Consell de Cent i la Diputació del General, de l'altra, les quals es van veure agreujades quan el sobirà va acceptar la successió a la corona de Nàpols oferta per la reina Joana. La situació va ser aprofitada per la ciutat de València, que va proporcionar al monarca grans subvencions econòmiques a condició que la cort hi romangués.⁴⁰ El rei s'hi va quedar entre el desembre de 1425 i l'abril de 1432, amb la qual cosa es va iniciar la gran embranzida econòmica de la ciutat del Túria.⁴¹ A continuació, Alfons va reprendre l'aventura napolitana, aquesta vegada amb èxit. Proclamat nou rei de Nàpols, hi va romandre tota la resta del seu regnat. En no posar els peus a Barcelona durant vint-i-sis anys seguits, podem entendre el seu escàs interès a mantenir un Palau Major que no habitava, i que decidís cedir-lo parcialment perquè s'hi instal·lessin personatges i oficials importants a qui calia compensar pels seus serveis. En dona un magnífic testimoni, d'aquesta situació, una carta remesa al monarca pel batlle general de Catalunya el 4 de gener d'un any sense especificar, on s'expliquen amb detall els efectes perniciosos que la cessió d'espais feta al ja citat majordom, Berenguer d'Oms, i d'altres estava causant en el palau:

{6.19} (...) Ítem, sennyor, he vista una letra signada de vostra mà tramesa a-n Jacme Sala, obrer del vostre palau, per la qual li scrivís que jo, sens manament vostre, he fet buydar a mossèn Berenguer d'Olms lo palau de la roba que ell hi tenia, e que no volets que en açò jo sia obeït. Jo, sennyor, só content de tot ço que vostra sennyoria ordone; però, sennyor, los vostres passats no acostumaven de fer hostalaria ne sofrir, sinó ells presens, que algú los tingués consellets ne fessen ajusts en llur palau. E per ço, com al present he càrrech, jatsia indigne, de vostres coses, jo, sennyor, m'i ere atrevit, quar vehia que us guastaven l'ort e altres lochs del dit palau. Sia vostra mercè no m'o hajats a mal, quar jo no he dit que u fes per manament vostre, sinó per càrrech de mon offici. E nostre Sennyor mantingua vostra excel·lent corona ab felicitats infnides. En Barchinona, a IIII de giner.⁴²

L'ocupació palatina a mans de tercers, doncs, anava molt més enllà d'alguna estada temporal com havia succeït als regnats precedents. Difícilment, per tant, els trets definitoris del Tinell es pogueren veure afectats per obres rellevants en aquest període. Només les llargues estades de la reina Maria de Castella, que va exercir la lloctinència general del Principat fins al 1453, limità la total degradació del Palau Major. Com veurem amb detall més endavant, consta que entre 1435 i 1439 es va dur a terme una modesta campanya de treballs de manteniment, però es va concentrar particularment a les estances de la reina, ubicades a la part alta del sector que tenia façana al que avui denominem carrer dels Comtes.

L'escassa atenció prestada al palau durant tot el segon quart de segle va continuar, a més, als primers anys del regnat de Joan II, tan obcecat per controlar el regne de Navarra que aviat va entrar en conflicte obert amb la Generalitat i el Consell de Cent. Tanmateix, i curiosament, seria l'esclat de la Guerra Civil, l'any 1462, allò que va acabar retornant al palau els temps d'esplendor. En entrar a Barcelona com a nou rei de Catalunya a inicis de 1464, Pere de Portugal va decidir reivindicar els drets dinàstics del seu llinatge (era net de Jaume d'Urgell) a través d'una completa actualització d'aquell gran símbol urbà del poder reial que era el Palau Major. Pel que fa a la renovació del saló gòtic, sembla que al setembre ja s'estava treballant en l'actualització dels seus finestrals. Així ho palesen dues cartes reials expedides els dies 5 i 20 d'aquest mes a favor de l'experimentat mestre de cases que el sobirà havia posat al capdavant de les obres, Bartomeu Mas, el qual ja havia col·laborat en les obres de la catedral i dirigia llavors les de l'església i campanar de Santa Maria del Pi:⁴³

{6.20} *Lo rey.*

Carceller de la presó comuna. Manam-vos assigneu a maestre Berthomeu Mas, maestre de la obra del nostre palau, tres sclaus de aquells de Mallorca nostres que teniu en aqueixa presó per ajudar a la dita obra de palau (...).

{6.21} (...) *E a maestre Mas, per quatre finestres de la sala gran, e per manteniment de tres sclaus, trenta-cinch lliures.*⁴⁴

L'import tan elevat s'explica perquè mestre Mas, a més del treball dels tres esclaus reials que li havien estat assignats per treballar en les obres, havia d'afrontar els salaris dels quatre artesans especialitzats que elaboraven i col·locaven els seus brancals i llandes, perquè el dia 29 es va incloure entre les persones exemptes de prestar serveis bèl·lics

{6.22} *Antoni Pou, Guillem Arnau, Pere Ginesta e Joan Ros, qui fan les finestres de la sala major (...).*⁴⁵

Com la resta dels portals i les finestres instal·lats durant aquella reforma, devien estar decorats amb el lema de la divisa del Conestable, «*Paine pour joie*». Per descomptat, i atès que el Palau de Santa Eulàlia continuava ocupant el sector que després esdevindria la Plaça de Sant Iu, les dites quatre finestres només podien ser les que la sala tenia a la Plaça del Rei (recordem que la línia de la Casa de la Farina encara estava aleshores bastant més endarrerida que no la que presenta el Palau del Lloctinent, de manera que llavors eren quatre els finestrals), les quals es degueren veure així radicalment actualitzades.

A continuació, i segons que ja apuntàvem al capítol dedicat al *palau petit*, es va procedir a la substitució del sector més deteriorat de l'enteixinat

FIGURA 6.7 Cara interna de la llinda de finestra del Palau Major amb el lema del «*Paine pour joie*» que s'exhibeix al pati del Palau del Lloctinent (Arxiu de la Corona d'Aragó). MCD-ACA. FOTOGRAFIA: Neus Castellano

del saló, operació que sembla haver abastat almenys una tramada sencera. La tasca, com la resta de treballs delicats en fusta, havia estat encarregada al mestre Joan Caro i el seu equip, segons que ho recull l'ordre de pagament, expedida el 8 d'agost de 1465 {4.87}.

Amb aquestes operacions, el Tinell recuperava per algun temps la majestuositat perduda, i aconseguia arribar com a digna sala del tron fins ben entrada l'edat moderna.

Un marc arquitectònic per a l'exaltació de la monarquia

El rei en majestat: la sala del tron i el seu setial

No hi ha cap dubte que la funció principal assignada al saló gòtic era la de sala del tron, el marc arquitectònic ampli i majestuós que requerien les grans cerimònies de la monarquia, concebudes per exaltar la figura del sobirà en majestat. En aquestes ocasions, el Tinell estava presidit pel setial, o estructura coberta pel corresponent dosser, situada sobre una tarima elevada de fusta

accessible mitjançant diversos esglaons, la qual dignificava la cadira reial pròpiament dita. Així consta a les descripcions de les cerimònies de jurament dels privilegis i les constitucions de Catalunya per part dels sobirans i dels seus primogènits. Era l'acte que donava inici oficial al regnat o a la primogenitura i, per això mateix, el més important dels que tenien lloc al magnífic saló gòtic, atès que el jurament continuava amb l'homenatge immediat que tots els estaments prestaven al sobirà o primogènit.⁴⁶ Així ho destaquen algunes de les notícies pervingudes:

Jurament d'Alfons el Magnànim, primavera de 1416:

{6.23} (...) *E feta la dita sepultura en lo monastir de Poblet, encontinent se'n vench en la ciutat de Barcelona. E com fo en lo seu major palau real, en la gran sala del dit palau major, estant lo dit rey don Alfonso en sa cadira situada sobre lo sitial que allí parat estava, axí com los reys predecessors seus han acostumat seure, davant lo predit rey estants los reverents prelats, barons, nobles, cavallers, gentilshòmens e altres e síndichs de les sues universitats e ciutats, viles e lochs de Catalunya, jurà servir e tenir tots los privilegis, usatges, costums, constitucions e libertats del dit principat de Catalunya (...).*⁴⁷

Jurament del primogènit Carles, príncep de Viana, 30 de juliol de 1461:

{6.24} (...) *E per ço lo dit illustre primogenit per lo present dia, feu ampeliar de draps de ras molt bells la gran sala del palau reyal, e al cap de la sala al pus alt scalo del Sitial, fou aparellada una cadira ab coxins de drap dor, e un drap de brocad dor molt bell per dosser, e aparellades dites coses lo dit primogenit vers les sis hores pres mig jorn se assech en la cadira reyal, ab se spasa, la qual li tenia mossen Joan P. de Vilademany cavaller, e uxer del dit senyor primogenit. E apres poch estar tots los tres brassos, ço es ecclesiastich, militar, e Rey al foren en la dita sala per fer, e executar lacte del dit jurament en la qual sala havia tanta multitud de gent que apenes si podia algu girar (...).*⁴⁸

Jurament de la reina Joana i del primogènit Ferran, 6 de febrer de 1462:

{6.25} *Aprés dissapte, que comtavem VI. de ffebrer any MCCCCLXII., la dita senyora reyna, com a tudriu del dit illustra don Fferrando primogenit nostro, constituïda personalment en la gran sala del palau reyal de la present ciutat, la qual sala fou aparellada de diverses e molt bells draps de ras, stant, ensemps ab lo dit illustre primogenit asseguda alt al cital o tribunal de la dita sala, ço es, la dita senyora reyna en una bella cadira, e lo dit illustre la (!) primogenit en un coxí als peus de la dita senyora, recoldat entre les cames de la dita senyora, ab le spase, la qual lo dit illustre primogenit tenia entre les cames, e lestes certes cédules per part dels tres Brassos (...), la dita senyora reyna, com a tudriu demunt dita, levade de la dita cadira, ajonollade sobre un coxí, jurá sobre la*

*creu e lo missal la qual creu e missal lo reverent patriarcha e archabisba de Terragona li tenia devant (...).*⁴⁹

Jurament de fidelitat al primogènit Joan de Lorena, 4 de setembre de 1467:

{6.26} *Divenres, a IIII. Jurament de fidelitat. Aquest jorn, després dinar, fonch prestat lo sacrament e homenatge de fidelitat al senyor primogènit per los síndichs de la ciutat de Barchinona, en nom de tota la ciutat, e per molts cavallers e gentils hòmens e universitats de Cathalunya, lo qual jurament se féu en la gran sala del gran palau reyal de la dita ciutat.*⁵⁰

L'ús del mot «tribunal» com a sinònim o quasi sinònim de «setial» que es fa en alguna d'aquestes descripcions s'explica perquè també era des d'aquella posició que el rei dirimia conflictes els divendres que residia a la ciutat, segons que Jaume II ja havia deixat estipulat a les Corts celebrades a Barcelona l'any 1299:

{6.27} *Nos, e los successors nostres, en qualque Ciutat siam, o Vila de la nostra terra, cada semana en lo Divendres tingam personalment Audientia a las nostras gents, per tenir lus dret de ço que exposaran devant nos. E si lo Divendres noy podiem entendre, e queu façam lo endema.*⁵¹

Aquesta pràctica es va mantenir al llarg de tota la baixa edat mitjana, segons que ho podem comprovar en la ja esmentada narració {4.78} de l'intent de magnicidi patit per Ferran II en sortir del Tinell, el 7 de desembre de 1492:

{6.28} *Car lo dit dia, estant lo rey assegut sobre la cadira de son sitial en la sala del seu palau major de aquesta ciutat de Barcelona, obint com a piadós rey les supplicacions y lamentacions dels pobres miserables, que com sab vostra senyoria acostumen de fer davant sa magestat en los dies del divendres per aconseguir justícia dels deutes; en tant discurs de temps que lo piadós rey nostre ho soportava ab tanta paciència que a les ·XII· hores del migjorn le y aconseguiren. E lavors fon forçat cessar tal exercici e anar-se a dinar.*

Lo traïdor e més que traïdor mal punt nat, estant amagat dins la capella ho església que és al costat del palau reial, mirant la via de la plaça del Rey, e veent exir lo rey, no dubtà pas a pas, sens que algú no se'n temia dels circumstants que aquí eren en gran nombre, que no-s podia anar sinó ab gran[s] empentes, venir vers lo rey, qui devallava per les escales, davant los portals del palau y església, aportant lo malvat home fora la capa una tallant espasa tota nua, curta e ampla, que tallava com a rahor.

E quan lo rey hagué devallat lo segon grau, ell, com a traïdor venint-li detràs, tragué la espasa nua que tenia dejús la capa, e donà ab aquella un colp entre cap e coll del rey; que si no fos per miracle de nostre Senyor e la custòdia de

*la verge Maria (e lo rey aquell dia de divendres dejunava), lo cap de les espatles en un pich lo y haguera levat (...).*⁵²

El concepte de «*sitial*» que s'hi esmenta novament, el trobem representat en moltes taules i miniatures del període, com la que il·lustra el primer foli dels *Comentaria super Usaticis Barchinone* de Jaume Marquilles, encarregada pel Consell de Cent a Bernat Martorell, qui va contractar al seu torn els serveis del miniaturista Bernat Raurich perquè l'ajudés o el substituís en la seva execució.⁵³ La més ajustada, però, sembla correspondre al gravat que decora la còpia de l'incunable de les Constitucions de Catalunya imprès l'any 1495, particularment la còpia acolorida que va pertànyer en el seu dia al monestir de Sant Cugat del Vallès.⁵⁴ Malgrat haver estat interpretada tradicionalment com una representació de la reunió de les Corts sota la presidència de Ferran el Catòlic, la realitat és que hi manquen tant l'estament eclesiàstic com el militar. De fet, tots els personatges, asseguts en quadre una mica per sota del monarca, van vestits amb la indumentària i el birret propi dels doctors universitaris. Podem concloure, doncs, que ni que pogués ser en pretesa al·lusió a les Corts, allò que en realitat s'hi estava representant era una reunió del Consell Reial sota presidència del monarca, assegut sobre una cadira de fusta ubicada en un setial emmarcat pels penons de les armes reials. El Consell Reial tenia una composició àmplia i heterogènia que responia a la multitud de prerrogatives que acumulava.⁵⁵ Tanmateix, quan es tractava de funcionar com a Audiència Reial o tribunal superior de la Corona, el paper dels juristes esdevenia particularment rellevant a l'hora d'assessorar el sobirà perquè pogués impartir justícia ajustada a dret.⁵⁶ Per aquesta raó, l'esmentada imatge dels juristes del Consell Reial assessorant el monarca assegut al setial del Tinell era una escena força accessible per als pintors i miniaturistes barcelonins, atès que, segons que acabem de veure, es repetia la major part dels divendres que el sobirà residia a la ciutat. Això fa dubtar si la següent notícia, ben poc posterior a la finalització del saló i relativa a la construcció d'un cancell de fusta per delimitar l'espai on es reunia l'Audiència, no podria anar referida, en realitat, al mateix «*sitial*» o *tribunal* del Tinell. El 16 de maig de 1369, el mestre racional Berenguer de Codinacs expedia el següent albarà a favor de Guillem Sasala, que li havia presentat els comptes corresponents a la seva instal·lació:

{6.29} *Jo, en Berenguer de Codinachs, etc., atorch a vós, en Guillem ça Sala, de casa d'aquell matex senyor, que havets comptat ab mi de la rahó dejús escrita en la forma que-s seguex, és a saber, que-l senyor rey, estant en Barchelona en lo mes de març del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXVIII, manà a vós de paraula que faéssets fer en lo seu Palau Reyat de Barchelona lo cancell e la clausura en lo qual se té la sua audiència, per vigor del qual manament vós,*

*segons lo compte que-m havets dat de la dita rahó, escrit en I quaern de paper, faés fer los dits cancell e clausura d'aquell. E munten les dates, pagues e messions per vós fetes per la dita rahó, ço és, en compres de fusta, clavó e tencadures e altres coses necessàries a la dita obra, e en diverses jornals de maestres d'axa e d'altres persones qui treballaren en aquella obra, segons que totes les dites dates, pagues e messions són en lo dit quaern de vostre compte contengudes e escrites largament, per menut e en summa, duos mille quadringentos octuaginta tres solidos octo denarios barchinonenses, los quals vos són deguts per la cort del senyor rey ab lo present albarà per la rahó dessus dita, dels quals no trob que res vos sia estat pagat per lo senyor rey, ne per son tresorer ne altre official seu (...).*⁵⁷

Tot i que no se n'especifica la ubicació, un cancell de fusta que costava prop de 2.500 sous sembla una obra massa noble per anar destinada a la discreta estança on treballaven els oïdors, procuradors fiscals i pèrits de l'Audiència, com s'ha suggerit.⁵⁸ Ja hem pogut veure que aquella havia estat construïda l'any 1346 tancant amb fusta un sector de la galeria més occidental del verger, de manera que s'hi accedia pel *portal menor* o portal del verger sense interferir gaire en els circuits de la vida palatina. La dita estança, però, era un espai de treball tècnic, no un lloc de representació de la Corona. Segons que havia quedat estipulat per les Corts de 1365, a l'hora de dictar la sentència, quan el rei i la reina lloctinent eren absents, l'Audiència Reial havia d'estar presidida pel canceller, el vicecanceller o el canceller del primogènit, de manera que s'hi mantingués la màxima dignitat formal:

{6.30} (...) *absent lo Senyor Rey, e la Senyora Reyna Loctinent seu de alguna Ciutat, Vila o Loc de Cathalunya, Audientia no si puxa tenir, ni signar, ne alguns negocis, o fets qualsevol fer, ne reservar, ne altrás provisions fer, sino tantsolament per Canceller, o Vicicanceller del dit Senyor, o per lo Canceller del Senyor Duc, e no per altre (...).*⁵⁹

En conseqüència, quan l'Audiència Reial sentenciava conflictes a Barcelona, ho solia fer des del mateix setial reial del Tinell, perquè en aquesta circumstància el seu substitut estava actuant en qualitat d'*alter ego* del rei. El mateix ocorria quan el Consell es reunia amb altres autoritats dels regnes de la Corona o rebia personatges importants. Encara era així quan el primogènit Carles, príncep de Viana, es va acomiadar del lloctinent Galceran de Requesens el 26 de juny de 1461, el qual partia cap a l'exili pel seu enfrontament amb els consellers i els diputats del General:

{6.31} (...) *lo dit dia axi de la preso vers les VJ hores pres mig jorn del dit dia. E devallat de la dita preso lo dit mossenyor Requesens muntat a cavall acompanyat de alguns ana al palau reyal per fer reverencia al senyor primogènit qui aquelles hores tenia cert consell en lo qual eran los consellers e diputats. E com*

FIGURA 6.8 El setial reial en dues representacions barcelonines del segle xv. AHCB i MCD-ACA

*fou alt al dit palau fou dit al dit primogenit que lo dit mossenyor Requesens lo sperava a la porta, e apres una hora lo dit mossenyor Requesens perla ab lo dit primogenit, e feu-li reverencia, e pres comiat. E axi bandit sen ana aquella nit a Molin Dereig, e segons a mi Johan Mayans fou dit lo dit mossenyor Requesens perti lo dia apres de Molin de Reg e en la partida prenent comiat de se muller e de ses filles fou gran dolor lo veura com cascu ploras molt tendrament.*⁶⁰

En canvi, i malgrat el que es podria pressuposar, al Tinell s'hi van celebrar en comptades ocasions les Corts o Parlaments (convocatòria exclusiva del braç reial) de Catalunya que van tenir lloc a Barcelona. La cerimònia inaugural, amb la lectura davant dels representants estamentals de la proposició reial que motivava la reunió de la magna assemblea en cada cas, era, sens dubte, un dels moments de màxima exaltació de la majestat sobirana. No és estrany, doncs, que el nou saló gòtic i el seu tribunal fossin considerats inicialment el marc arquitectònic idoni per substituir la Capella Reial o la desapareguda *aula major* romànica, on encara havien tingut lloc les Corts de 1355 i 1358, respectivament,⁶¹ més quan el monarca, morta la reina Elionor, va esdevenir el propietari d'una residència reial alternativa a la ciutat que va adequar perquè fos més còmoda i agradable, el Palau Menor.⁶² D'aquesta manera, les sessions inaugurals de les Corts de 1368, 1372-1373 i 1377-1378 van tenir lloc «*in aula majori nostri regii palatii Barchinone*» (trad.: a l'aula major del nostre Palau Reial de Barcelona) {6.32a}, amb el monarca pronunciant el seu parlament de proposició «*in suo Regali solio in ipsa aula sedente*» (trad.: seient en el seu setial reial a la mateixa aula) {6.32b}.⁶³ Tanmateix, els creixents problemes econòmics de la monarquia havien fet que la convocatòria de Corts i Parlaments s'anés fent cada vegada més freqüent.⁶⁴ Davant de la progressiva pressió econòmica dels sobirans, les seves deliberacions van anar esdevenint més llargues i complicades, arribant a prolongar-se les sessions durant molts mesos.⁶⁵ Atès que les havia de presidir el sobirà –o en el seu defecte, l'infant o la reina autoritzats per actuar-hi com a lloctinents generals–, la reunió al palau resultava cada vegada més difícilment compatible amb la residència de la cort a la ciutat que se'n derivava, de manera que es va optar per celebrar-les en altres grans edificis de la ciutat, com el convent de Sant Francesc. El nou costum acabà esdevenint norma, fins a l'extrem que al segle xv es va arribar a considerar contrafur celebrar les Corts dins de qualsevol de les residències reials, segons que es va recordar a la reina Maria de Castella amb motiu de la convocatòria de Corts al castell de Perpinyà l'any 1449:

{6.33} (...) *E mes auant dissentint expressament a la proposicio e o actes fets e fahedors per vos, molt alta Senyora, dins lo castell reyal de la dita vila de Perpenya per tal com en aquell vos, Senyora, personalment habitats e dins aquell<s> vostre propri domicili fets, com tal acte de celebrar Corts generals*

*dins propria habitacio e domicili sia contra pratiques e costums de les Corts de Catalunya (...).*⁶⁶

L'absència d'un tron monumental: l'exemple de la *cadira del rei Martí*

En contemplar moltes de les representacions dels darrers sobirans de la casa de Barcelona en majestat, sovint els trobem asseguts sobre espectaculars trons monumentals de fusta o marbre. Així ocorre en les imatges estampades als seus flaons o segells majors.⁶⁷ També en les miniatures que il·lustren alguns dels manuscrits elaborats per iniciativa directa de la Corona, com els de les *Ordinacions de la Casa i Cort* de Pere el Cerimoniós preservats a París o el dels *Privilegis de la Cartoixa de Valldecrust*.⁶⁸ Aquestes escenes són, però, representacions conceptuals de la majestat reial traçades sota la influència de la iconografia imperial difosa per la miniatura francoitaliana dels segles XIII i XIV. Entre el conjunt de descripcions relatives al setial i a la cadira reial que contenia, com acabem de veure, no apareix cap referència a un tron monumental estable, que hauria cridat l'atenció per les seves dimensions. Per contra, la ràpida i freda menció de les cadires reials permet intuir uns seients palatins relativament ordinaris, raó per la qual no sobreviuen gaire al pas dels anys i les modes. L'espectacularitat, la proporcionaven els draps, dossers i coixins que les acompanyaven al setial. Com a molt, la seva fusta havia estat daurada amb aplicació de pa d'or, segons que podem comprovar per l'ordre de pagament que Pere de Portugal va fer al seu lloctinent de tresorer, Ferrando Yáñez, el 28 d'abril de 1464, de Barcelona estant:

{6.34} (...) *Ítem, per IIII canes II palms de velut carmesí, a raó de XIII florins cana, qui serviren per guarnir la cadira reyal nostre, e per hun jupó per nostre vestir, LVIII° florins d'or VI sous VI (diners). (...) Ítem, per DCL panys d'or qui serviren per la dita cadira reyal, e per posar aquells, XX florins d'or. Ítem, per la floquedura feta d'or e de seda qui ha servit per la dita cadira e per factures de la dita flocadura, VIII° florins d'or II sous II (diners). Ítem, per un cuyro e tatxes per la dita cadira e per guarnir aquella, VI florins d'or (...).*⁶⁹

Com el dossier i les teles que conformaven el setial, aquelles cadires reials i els seus coixins luxosos s'instal·laven quan el monarca o el seu lloctinent hi havien de seure. Si no es preveïen actes, els materials que conformaven el setial i la cadira reial es portaven al *guarda-roba*, on es custodiaven sota clau junt amb la resta del mobiliari, per evitar-ne el deteriorament i el robatori. Així ho comprovem, per exemple, en l'inventari *post mortem* dels béns del citat primogenit Carles, príncep de Viana.⁷⁰ De fet, en una cort itinerant com ho

era la catalanoaragonesa, aquests objectes de la propietat del monarca havien de poder-se traslladar fàcilment on convingués, sent el sobirà qui indicava al responsable del *guarda-roba* el lloc on els havia de remetre mitjançant una ordre escrita, que aquest guardava com a justificant fins al retorn de l'objecte, segons que ja hem tingut ocasió de comentar.

No debades, per tant, l'únic exemple supervivent de les cadires reials que un dia van poder ocupar temporalment el setial del Tinell sembla constituir-lo la cadira desmuntable d'argent marcada amb el punxó de la ciutat de Barcelona que coneixem com a *tron* o *cadira del rei Martí*.⁷¹ Ha perviscut perquè, atesa la noblesa força excepcional del seu material, ha servit com a base per enaltir la custòdia de la catedral des del mateix segle xv.⁷² Tot i que a les darreres dècades s'ha anat difonent la idea que es tractaria més aviat d'una càtedra episcopal, aquesta hipòtesi dista d'haver generat consens.⁷³ En realitat, troba al seu camí un seguit d'obstacles ben difícils de salvar, al nostre parer:

1. La tradició que considera el tron una cadira reial propietat de Martí l'Humà no és tan tardana com s'ha dit per desacreditar-la. Responia a l'exhibició processional de la cadira des d'abans de 1479, atès que a l'agost d'aquest any es van pagar a l'argenter Berenguer Palau els 18 sous que se li devien per haver netejat i lligat la custòdia i la cadira, les quals van sortir vinculades en la processó celebrada el 9 de setembre, amb motiu de la propera entrada de Ferran el Catòlic.⁷⁴ La crida pública feta pel Consell anunciant la processó específica, al seu torn, que s'hi havia de reproduir *ad unguem* el ritual habitual de la processó del Corpus Christi en els anys immediatament anteriors, sortida de la custòdia inclosa:

{6.35} *Prorogació de la festa de Corpore Christi en la venguda del senyor rey.*

*Ara hojats què fan a saber a tothom generalment los honorables consellers de la ciutat de Barchinona, que, com per dar lahors a nostre senyor Déu, qui per se infinida clemència ha mogut lo ànimo de la majestat de nòstron rey e senyor en venir visitar aquest seu principat de Cathalunya e signantment aquesta sua ciutat, sia stat ordonat per los venerables vicaris del reverend bisbe e per lo honorable capítol de la seu de Barchinona, sol·licitants, entrevenints e monents ells dits consellers, per auctoritat e delliberació del Concell de la dita ciutat, que aquella e tal processó com se acostuma quescun any ésser feta per honor e reverència del sant e sagrat cors de Jesuchrist, salvador e redemptor del humanal linatge, dijous primervinent, que comptarem VIII° del present mes de setembre, sia feta, portant en aquella la custòdia ab lo sagrat cors de Jesuchrist ab general processó acompanyant aquell (...).*⁷⁵

L'ús associat de cadira i custòdia en la processó del Corpus ja devia haver quedat definit, per tant, en els anys de la postguerra, si no abans. Aleshores encara vivia gent que en la seva joventut havia vist el rei Martí assegurar a la

cadira. És per això que, pocs anys més tard, l'atribució al mateix monarca pogué quedar directament enregistrada en l'inventari elaborat amb motiu de la visita pastoral de 1492:

{6.36} (...) *Item, visitavit cathedram argenti que fuit bone memorie regis Martini, nunc vero continuo manet in altari maiori Sedis ad sustentandum custodiam maiorem, ponderis incamerata ducentarum trium marcharum et III^{or} unciarum (...).*⁷⁶

Trad.: (...) Ítem, va inspeccionar la cadira de plata que havia estat del rei Martí, de bona memòria, i que ara està instal·lada contínuament a l'altar major de la Seu per sostenir la custòdia major; de pes, amb la seva base, de 203 marcs i 4 unces (...).

Si el següent inventari, el de l'any 1522, no s'equivoca pas quan atribueix a la reina Violant, vídua de Joan I, la donació de la diadema tornejada adornada amb la repetició de les sigles SYRA («*Serenissima Yolans Regina Aragonum*») també associada a la custòdia, resulta poc raonable al·legar sense més que els canonges havien perdut la memòria molts anys abans, en atribuir innecessàriament al rei Martí la titularitat de la cadira en lloc de fer-ho al bisbe corresponent.⁷⁷

2. La mateixa visita de 1492 i les posteriors proclamen, a més, que l'esmentada associació entre el tron i l'ostensori era excepcional en principi, reservada només al dia del Corpus. La resta de l'any, l'ostensori es preservava a la sagristia, mentre que el tron s'exhibia al tabernacle de l'altar major, associat a la custòdia original que contenia les formes consagrades, no a l'ostensori.

{6.37a} *Ítem, pese la cadira d'argent daurade la qual stà continuadament en lo tabernacle, al altar major, qui serveix a portar la dita custòdia lo dia de Corpore Christi, ab una basa de fust daurada. És de pes, enquemrada en lo dit fust, de I quintar e XII lliures de romana, lo qual pes reduhit a marchs, CC tres marchs e mig.*⁷⁸

Aquesta realitat venia, a més, de bastants anys enrere, perquè la part d'inventari en català copiada sobre el manuscrit de l'Arxiu Diocesà de Barcelona que conté la visita de 1492 (després d'un elevat nombre de folis deixats en blanc, i escrita per la mateixa mà que va copiar la visita de 1504) reproduceix literalment el contingut d'un inventari precedent. Tot i que aquest ha pervingut integrat en el volum factici de l'Arxiu Capitular de la mateixa ciutat que conté la visita de l'any 1537, l'original va ser copiat amb escriptura gòtica de la segona meitat del segle xv i porta una nota marginal, afegida *a posteriori*, per registrar un canvi experimentat per la custòdia l'any 1497. La seva referència a la cadira, que ja es trobava a la catedral quan el dit original va ser redactat, coincideix literalment amb la que acabem de transcriure.⁷⁹

En conseqüència, sota l'associació formal del tron i l'ostensori que es feia durant la processó del Corpus Christi, allò que s'amagava era, en realitat, la voluntat de vincular el tron reial a l'Eucaristia o cos de Crist en forma d'hòstia consagrada. Es posava així iconografia física al concepte de «Crist, rei de reis», segons que havia estat definit per sant Tomàs d'Aquino i difós per la litúrgia d'exaltació de l'Eucaristia, elaborada pel mateix sant del Castell d'Aquino a petició del papa Urbà IV.⁸⁰ Naturalment, la dita iconografia física només era possible si la institució disposava d'un autèntic tron reial sobre el qual es pogués entronitzar l'ostensori. Per aquesta raó, cap altra ciutat de la Corona d'Aragó no va poder imitar mai Barcelona en aquest imponent aspecte, malgrat que la ciutat comtal havia estat la primera d'Europa a celebrar la processó del Corpus Christi, després d'Avinyó, i que, per això mateix, havia inspirat el ritual processional de la resta de ciutats i viles de la Corona. Si una cadira episcopal hagués servit per al mateix objectiu, d'altres haurien corregut a incorporar l'entronització de la custòdia, en no existir cap més entrebanc per fer-ho que el cost econòmic de finançar-se una catedral d'argent. Una nota inèdita que precedeix l'inventari de l'any 1537 ve a ratificar que la cadira continuava passant tot l'any al tabernacle, separada de la custòdia, alhora que també confirma la propietat original del rei Martí, segons el record que la tradició oral seguia mantenint viu:

{6.38} Ítem, una cadira de argent daurada, la qual està tostemps dins lo altar major, la qual la ha donada lo rey en Martí, segons se diu. Pesa, axí com se està ab lo fust dins ella, un quintar i VIII liures.⁸¹

3. La identificació del mot «catedral» en l'expressió «*tabernaculum, cathedra et custodia*» que recull un document de 1366 publicat per Vincke en el seu dia amb la instal·lació d'una nova catedral episcopal mòbil és, per tant, més que discutible. A les raonades objeccions ja fetes en el seu dia per Sobrino, cal afegir que el recurs al mot «catedral» és una excepció absoluta d'aquesta notícia, que no torna a figurar en cap altre document coetani.⁸² Per si això fos poc, Margarida de Cardona s'hi limita a suplicar al bisbe i al capítol:

{6.39} (...) *velint et placeat eis ordinare, ut die Iovis cuiuslibet septimane in altari maiori sancte Crucis, ubi dictum tabernaculum, cathedra et custodia ad laudem et honorem dicti sacratissimi corporis domini nostri Iesu Christi fiunt et operantur, missa maior cantetur et celebretur de corpore domini nostri Iesu Christi (...).*⁸³

Trad.: (...) que vulguin i els plagui ordenar que cada dijous es canti missa major i se celebri el Corpus de nostre senyor Jesucrist a l'altar major de la Santa Creu, on es fan i es construeixen el dit tabernacle, la cadira i la custòdia a lloança i honor del sagrat Corpus Christi (...).

En incloure la «catedral» entre les coses que «es fan i es construeixen» a l'altar major junt al tabernacle i la custòdia, tant es podia estar referint, doncs, a la reforma gòtica de la vella catedral episcopal situada just darrere (la cadira original, de marbre romà reutilitzat, va ser folrada amb alabastre decorat amb arquitectures gòtiques en un moment indeterminat del segle XIV), com tractar-se d'un recurs inapropiat al mot «catedral» per part d'un notari que no sabia com designar el «*situs custodie*» o contenidor de la custòdia original, descrit amb gran detall per la posterior visita pastoral de l'any 1421. Es tractava d'un cofre de fusta daurada recobert amb una tapa de ferro d'identíc color, la qual es tancava amb dos cadenats del mateix metall. Aquest cofre contenia, al seu torn, la custòdia primitiva, és a dir, la caixeta d'argent allargada i decorada amb perles on hi havia les formes consagrades, la qual també va ser enriquida per aquelles dates:

{6.40} (...) *et in medio erat situs custodie ligneus deauratus et capa ferrea desuper deaurata cum duobus cathenatis fferreis, intra quam est teca argentea parva ad modum sepulcri, ponderis unius marche argenti vel circa, cum quinque perulis mediocribus, licet plures possint esse, in superiori parte affixis, intra quam tecam sunt reperte decem forme parve seu hostie consecrate in corporali lineo involute.*⁸⁴

Trad.: (...) i al mig hi havia el lloc per a la custòdia, de fusta daurada, i la tapa de ferro que hi ha sobre és daurada, amb dos cadenats de ferro; dins hi ha una capsula petita de plata, a manera de sepulcre, que pesa un marc de plata més o menys, amb cinc perles mitjanes, encara que podria haver-n'hi més, encastades a la part de sobre; dins de la capsula s'hi han trobat deu formes petites o hòsties consagrades, embolicades amb el llenç corporal.

La tapa plana de metall daurat que tancava aquell «*situs custodie*» ja podia haver servit així com a base per col·locar-hi el nou ostensori gòtic quan calgués, de manera que fabricar-li una cadira d'argent era materialment innecessari. Per aquesta raó, quan Guillemoneta, muller de Francesc de Fortià, havia redactat el seu testament l'any 1382, en referir-se a la recollida de joies per al «*reliquiario seu custodia*» (trad.: reliquiari o custòdia) {6.41} en procés de formació, no havia mencionat per a res la suposada cadira, com acabem de veure que tampoc no ho fa el meticulós visitador del 1421, al qual difícilment li hauria passat desapercebuda la seva presència al tabernacle, si ja hi hagués estat.⁸⁵

4. Que les cadires reials haguessin d'estar decorades habitualment amb les armes heràldiques de la dinastia és una pressuposició directament qüestionada per les descripcions i representacions dels reis catalanoaragonesos entronitzats que han pervingut, com hem vist. Molt sovint les armes reials

no figuren al tron pròpiament dit, sinó en les immediacions (penons, teixits, coixins, esglaons del setial...). Per si això no fos prou, en aquest cas, el *tron del rei Martí* sí que porta, com a motius iconogràfics principals, els dos dracs alats que adornen els seus braços, els quals se sumen als petits caps de lleó que en culminen els circells. Pel que fa a l'antiquíssima identificació entre el lleó i la reialesa en la cultura occidental, no cal insistir-hi aquí, atès que ja apareix recollida per sant Isidor (*Etymologiae*, XII, 2, 3) i la trobem als peus de cada monarca en les mateixes tombes reials catalanes. De fet, era el motiu que adornava la cadira que presidia la *cambra de parament superior* quan el primogènit Carles va morir a la *cambra sobirana* del palau: «Primo una cadira daurada ab quatre caps de leons guarnida de vellut vert» {6.42}.⁸⁶

Quant als dracs alats, Schramm ja va destacar en el seu dia que el motiu coincidia amb el de la vibra o petit drac alat que culmina la cimera del rei Martí preservada a l'armeria del Palau Reial de Madrid. Pere el Cerimoniós l'havia introduïda com a culminació de la seva cimera l'any 1353, aprofitant la nova moda de l'heràldica per dissimular la seva baixa estatura.⁸⁷ Tanmateix, i com ja va destacar Eulàlia Duran, aquesta novetat tenia unes arrels més profundes del que semblava. L'adopció del petit drac amb ales semblants a les del ratpenat partia de l'associació prèvia amb els monarques catalans del *vespertilio* o ratpenat de la tradició profètica, almenys des dels temps d'Arnau de Vilanova, d'aquí que aviat el nou motiu heràldic introduït pel Cerimoniós rebés també la denominació alternativa de «ratpenat», que acabà imposant-se als segles següents.⁸⁸ No es tracta, doncs, de l'arma parlant del regne de València, com va interpretar Schramm, sinó d'un motiu dinàstic específic de la casa de Barcelona, raó per la qual va ser mantingut pels seus fills Joan I i Martí l'Humà, segons que posa en relleu la citada cimera. D'ells passaria també a Ferran I de Trastàmara i als seus

FIGURA 6.9 Cadira del rei Martí sense la custòdia i detall dels motius del drac alat i del cap de lleó. ACB

descendents, que l'adoptaren en el seu afany de legitimar davant del poble el canvi dinàstic acordat a Casp.⁸⁹

Té tot el sentit, per tant, que Martí l'Humà –dit també l'Eclesiàstic per l'atracció que sentia pels rituals religiosos– s'hagués inspirat en una càtedra episcopal per fer-se fabricar a Barcelona una cadira reial particularment luxosa que pogués traslladar allà on li convingués presidir una cerimònia solemne, i que alhora hagués ordenat que fos adornada addicionalment amb el motiu heràldic impulsat pel seu pare com a emblemàtic de la dinastia de Barcelona. No en té gaire, per contra, que un bisbe de la ciutat hagués optat exclusivament per aquests motius profans (dracs alats i caps de lleó) a l'hora d'adornar la seva càtedra, en lloc d'integrar-los almenys entre una destacable

iconografia religiosa com la que adorna les catedres dels cors de Girona i Pedralbes (fragments de Cleveland), amb les quals ha estat comparada per proposar-ne la consideració com a càtedra episcopal.

5. Schramm va relacionar incorrectament amb uns comptes de l'any 1413 la menció a una cadira reial desmuntable que algú li havia passat incompleta i mal datada. En realitat, però, no es tractava d'una cadira de Ferran I, sinó de la cadira solemne desmuntable amb la qual el rei Martí acabava de presidir a Sogorb les Corts valencianes de l'any 1402. La versió íntegra de la notícia és la següent:

{6.43} Ítem, pos en data, los quals me eren deguts ab albarà de scrivà de ració scrit en València a XV dies de agost del any MCCCCII per raó de les despeses qui-s faeren en desfer la cadira en la qual lo senyor rey celebrava les Corts als valencians en la ciutat de Sogorb, e de portar la dita cadira de Sogorb a Castelló, segons que-n lo dit albarà se conté que cobre — XLV solidos barchinonenses.⁹⁰

Si algun acte mereixia l'exhibició de la cadira més luxosa del *guarda-roba* del sobirà era, sense dubte, la celebració de les Corts generals d'un dels seus regnes. Tot i que no se n'especifica el material, era prou car perquè pagués la pena abonar més de dues lliures barcelonines cada vegada que s'havia de traslladar d'una població a una altra. Naturalment, si la dita cadira es podia «desfer» per ser traslladada a llocs de mula allà on convingués celebrar una altra cerimònia important, és perquè havia estat específicament concebuda com una cadira desmuntable. Atès que el rei sempre hi seia sobre un coixí de teixit noble que en cobria el seient, aquest bé podia ser també d'obra basta i no d'argent repussat, perquè no s'havia de veure. Ambdós trets característics del *tron del rei Martí* (ser desmuntable i tenir un seient llis i fixat bastament amb reblons), difícilment s'haurien donat en una càtedra expressament generada per a la seva exhibició monumental a l'altar major.

En resum, consta que el rei Martí tenia almenys una cadira particularment noble que era desmuntable i que s'usava en les grans solemnitats, la qual es traslladava allà on convenia, com la resta dels objectes luxosos del *guarda-roba* reial, a llocs de mula; també que la tradició que identifica la cadira desmuntable d'argent de la catedral de Barcelona amb el *tron del rei Martí* ja va quedar enregistrada l'any 1492 {6.36} perquè enfonsava les seves arrels a mitjan segle xv, atès que sortia des d'abans de 1479 sota la custòdia en la processó del Corpus, en vista de tota la ciutat; finalment, en lloc de mostrar elements iconogràfics de natura religiosa, la cadira ostenta en posició privilegiada el motiu heràldic profà dels petits dracs alats, que coincideix amb l'adoptat a mitjan segle xiv per Pere el Cerimoniós com a símbol dinàstic primordial. Davant de tot això, no hi ha cap referència documental segura a

una cadira episcopal desmuntable d'argent, i menys encara a la seva suposada instal·lació solemne al presbiteri de la catedral.

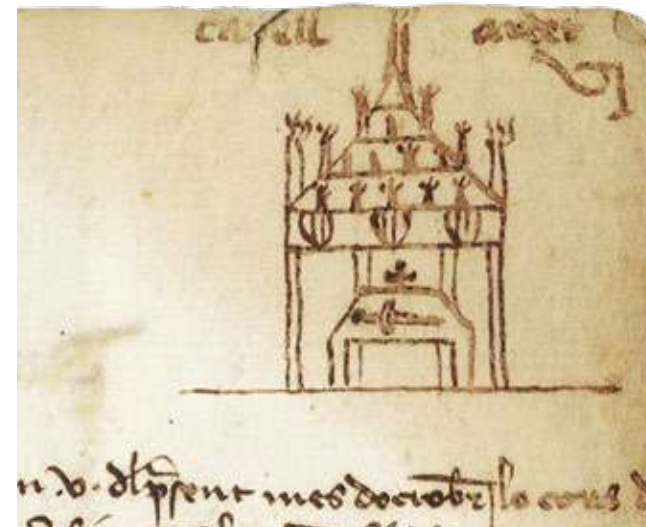
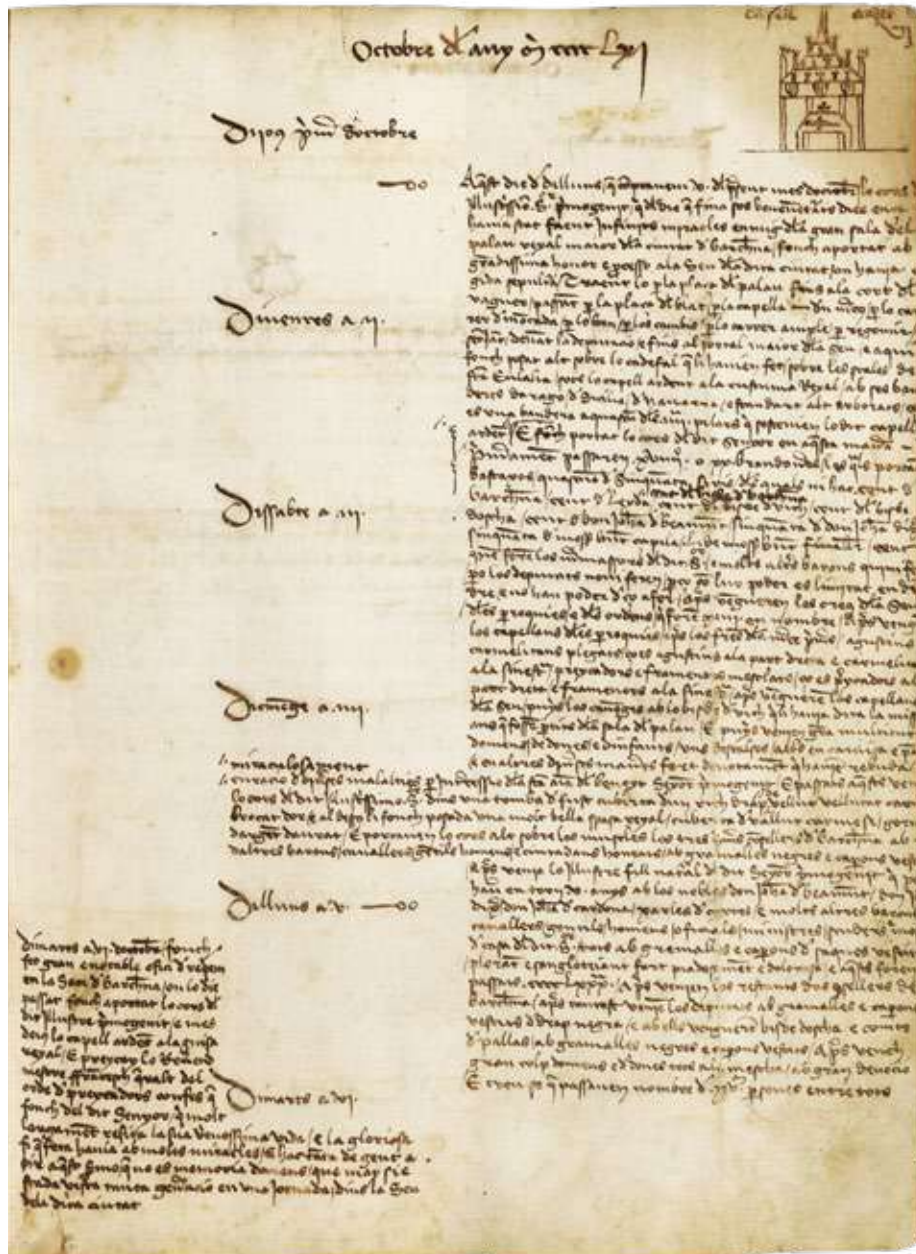
Més que per la donació directa indicada en el citat inventari de 1537 {6.38}, la cadira de Martí l'Humà pogué arribar a la catedral en forma de penyor d'algun préstec a la monarquia que finalment no es va redimir. Consta que, en morir Martí, la major part dels objectes luxosos del rei van ser empenyorats a la Diputació del General com a garantia dels préstecs demanats per pagar els funerals del monarca, i que els dits béns acabaren sent venuts l'any 1421, ja sota el regnat d'Alfons el Magnànim.⁹¹ Per descomptat, la pràctica habitual de posar els objectes d'argent i d'or com a garantia dels préstecs urgents que necessitava la monarquia va continuar sota la nova dinastia dels Trastàmara, i es va agreujar arran dels deutes generats per la Guerra Civil de 1462-1472.⁹² Fos que arribés en morir el rei Martí o ja sota algun dels regnats posteriors, la condició inicial de penyora podria explicar que la cadira no s'inclogués en l'inventari catedralici de 1481, malgrat que ja pogués estar situada físicament al tabernacle des de força temps abans, segons palesa el citat inventari en escriptura gòtica de mitjan segle xv relligat en el volum factici de la visita de 1537; no es podia considerar propietat catedralícia fins que la possibilitat de la redempció no hagués restat definitivament superada. La dita absència de l'inventari de 1481 resulta ben difícil d'entendre, en canvi, si es tractava d'un objecte que s'hagués integrat directament a les propietats de la catedral per donació, ja fos reial o episcopal, abans d'aquesta data.

En conclusió, i segons l'estat actual dels coneixements, els arguments adduïts fins ara per considerar el *tron del rei Martí* una càtedra episcopal no tenen força, al nostre parer, per oposar-se a l'antiquíssima tradició que la identifica amb una cadira reial desmuntable de Martí l'Humà, la qual ara sabem del cert que va existir. La podem continuar considerant així la cadira reial més solemne de la monarquia catalanoaragonesa, raó per la qual bé pogué haver presidit el setial del Tinell en les principals cerimònies reials que hi van tenir lloc a inicis del segle xv.

La majestat difunta: les cerimònies fúnebres

Finalment, a l'interior del nou saló gòtic, la majestat sobirana també es veia exaltada en el moment de la defunció del monarca. El cos embalsamat del rei difunt hi era exhibit durant diversos dies (fins a una novena) sobre un cadafal funerari situat al centre de la sala, luxosament empal·liada amb draps de seda i tapissos. El cadàver reial era il·luminat per una multitud de grans ciris tintats de negre, dits «brandons», que cremaven nit i dia als costats i sobre el cadafal funerari. Al seu voltant, s'hi disposaven un nombre variable d'altars per celebrar-hi «misses baixes» o silencioses, mentre que el *tribunal* o

setial era aprofitat per instal·lar-hi l'altar major, on els xantres i escolans de la Capella Reial cantaven ininterrompudament la «missa alta» (la interpretada de viva veu amb música d'orgue) i els altres oficis fúnebres. Durant tot el període, les autoritats civils visitaven el cos diàriament, les religioses venien en processó a fer-li les absolucions dels possibles pecats pendents cada matí i cada tarda, i el poble anava passant per contemplar el cadàver. La primera descripció pervinguda de l'exposició del cadàver reial al Tinell, corresponent als funerals de Joan I, la recull el *Cronicó de Mascaró*. En la seva breu narració dels actes, que van tenir lloc entre el 28 de maig i el 20 de juny de 1396, ja s'explica la instal·lació del cos en un cadafal funerari negre amb coberta a dues aigües, la qual era plena de claus per posar-hi els grans brandons de quatre lliures cadascun que il·luminaven el cadàver reial:

{6.44} (...) *et multum honorifice fuit portatum corpus dicti domini Johannis ad Palacium Regale, quod est juxta sedem Barchinone, multum honorifice, licet multum plueret. (...) Et fuerunt facte in dicto palacio multe barandoneres. Et supra locum ubi fuit positum dictum corpus fuit factum quoddam artificium fusteam nigrum, fabricatum ad duas aquas et acutum in sumitate; et totum dictum artificium erat plenum clavibus, et in*

Trad.: (...) i el cadàver del senyor Joan fou portat molt honradament al Palau Reial, que és al costat de la seu de Barcelona, encara que plovia molt. (...) I al palau es van instal·lar moltes brandoneres. I al lloc on es va dipositar el cadàver es va construir un túmul de fusta negra, de dos vessants i amb l'extrem superior en forma de punxa; i tot el túmul era ple de claus, i en cadascun s'hi posava un ciri de quatre lliures. I en

◁ Δ FIGURA 6.10 Ferran I de cos present sobre el seu llit funerari i descripció del trasllat del cos del primogènit Carles del Tinell a la catedral, amb dibuix del capell ardent que s'hi va instal·lar. BL i MCD-ACA. FOTOGRAFIES: Jaume Ribera i Joan Vidal i Ventosa

*quolibet clave (sic per clavo) ponebatur unus cereus IIII^{or} librarum. Et in dicta aula fuerunt constructa IIII^{or} altaria pro missis celebrandis.*⁹³

aquesta sala es van construir quatre altars per dir-hi misses.

Segons que avançava el segle xv, l'esplendor i la complexitat del ritual funerari desenvolupat a l'interior del saló gòtic es va anar incrementant.⁹⁴ En deixa bon testimoni la descripció dels funerals del primogènit Carles, príncep de Viana, recollida al *Llibre de les solemnitats de Barcelona*. Van tenir lloc entre el 22 de setembre i el 5 d'octubre de 1461. El cos del príncep, força estimat a Barcelona i mort amb fama de santedit, fou tractat com si es tractés del vertader sobirà. Va ser instal·lat així al centre del saló, sota un pavelló de drap de setí blanc que penjava de l'anella encastada en una de les arcades centrals, i amb una infraestructura funerària que ja s'havia desenvolupat considerablement en comparació amb la descrita per a Joan I, particularment pel que fa a l'extraordinària multiplicació del nombre d'altars i de dies d'exposició del cos reial:

{6.45} (...) *los dits honorables consellers (...) delliberaren que lo cors del dit primogenit fos devallat en la sala reyal del dit palau, al mig de la qual hagueran fet fer un lit alt ab bancals al entorn, lo qual lit fou cubert de certs matalaff(s), sobre los quals fou posat un bell e molt ricós cobertor de cetí carmesí, ab coronas de fil d'or e de seda, ab altres obratges sembrat; e foren posats al cap del dit lit tres coxins cuberts de drap d'or, e dos semblants als peus; e sobre los bancals del dit lit foren meses catiffes de diverses obratges, molt belles; e sobre lo dit lit fou mes un pavalló gran, fet a quatre cayres, de cetí blanch, ab diverses obres d'or e de seda, molt costós e bell, qui retia simbori o capell sobre lo dit lit. E totes les dites coses sobre posades en lo dit lit eran propries del dit illustre primogenit. E la dita sala fou a cascuna part ornada de diverses draps de ras, molt bells e nous, obrats ab molta seda, en que eran los sinch actes istorials fets per Ercules. E foren-hi constituïts XI. altás, ço es, III. a cascun costat, II. als peus e III. al cap, lo hu dels quals tres era alt en lo tribunal hon lo dit primogenit, mentre vivia, seya en sa cadira reyal quant se tenia audiència (...).*⁹⁵

Entre totes les descripcions de funerals reials celebrats al Tinell al segle xv destaca, però, per la seva riquesa de detall, la narració de l'arxiver reial i historiador Pere Miquel Carbonell sobre les exèquies de Joan II, finat el 19 de gener de 1479:

{6.46} *Capitol XXXVII qui tracta del ornament fet en lo palau maior Real de Barcelona per lo cors e sepultura del Senyor Rey.*

En apres lo dit dia mateix de dimarts fou aparellat en la gran sala del palau maior Real de la predita ciutat un bell cadafal e sobre lo dit cadafal un noble lit o litera molt be levorat e bastit de IIII matalafs e cubert tot de I rich

*cubertor de drap de ras. E sobre aquest lit o litera fou mes un bell pavello o aquella blancha pampolat dor ça e lla a manera de roses lo qual penyava en lo sostre e occupava tota la redor del dit lit. E fou la dita gran sala tota empaliada de richa e molt bella tapiçaria de draps de ras texits dor e dargent e de seda de diverses colors e de diversos stams molt fins ço es en aquesta forma que quiscun costat de la dita sala e alt e baix llahon es lo sitial Real de fuste que alli es bastit e stava ja en vida de la prefata Majestat Real e encare laltre front de la sala hon es pintada una bella e gran imatge de nostra Dona tot stava molt richament empaliat com dit es de molts richs draps de ras nous e bells entre los quals eren los draps dels set goigs e los draps de la historia de Alexandre molt subtilment imaginats e figurats de moltes riques e delicades figures e imatges de homens e de dones de Sants Angels e de Reys e daltres diverses figures. E mes hi havia molts altres richs draps de ras e molta altra nova tapiceria que lo Senyor Rey mentre vivia per son propi us e servey havia fets venir de Flandes e de fira de Medina del Campo. Item en la dita gran sala havia nou altars ço es dos al enfront hon fo la dita imatge de nostra Dona e I en laltre front sobre lo dit sitial Real e tres en cascun costat de la dita sala los quals VIII altars eren aqui novellament edificats per la celebratio de les misses celebradores per la bona anima del dit Illmo. bon rey e Senyor nostre don Joan.*⁹⁶

La descripció de Carbonell resulta, a més, força fiable, en veure's ratificada pel que recullen tant el *Dietari de la Generalitat* com el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*. Segons explica el *Dietari*:

{6.47} (...) *fonch portat lo seu cors al palau reyal e major de la dita ciutat, e més en la gran sala en lo mig, ab lit, pavalló, ceptre, pom en la mà, corona al cap, insignies reials, empaliat de bells draps de or e de ras, e construïts en dita sala nou altars, en los quals tots los matins fins al migjorn<s> se celebraven misses.*⁹⁷

El *Llibre de les solemnitats* hi afegeix:

{6.48} (...) *E lo dimars après següent, que comtavem XX. del dit mes de janer, any MCCCCLXXVIII., los dits honorables consellers demanats per part dels mermessors del dit senyor vinguessen al palau episcopal, en lo qual lo dit senyor (havia) retuda la ánima a son creador, com delliberassen portar lo cors a la sala del palau reyal, la qual sala era estada molt bellament e de bells draps de ras ampaliada, e fou fet en mig de la dita sala un lit alt ab bancals al entorn, e cubert de matalaff, sobre lo qual fou posat un bell drap de ras, e fou posada una tranaca penjada sobre lo dit lit, ligada a una de les arcades de la dita sala, e al cap del lit fou posada la creu maior de la Seu; e foren construhits en la dita sala VIII altás, ço es, tres a cascun costat, e dos al cap baix de la dita sala, e hu sobre lo sitial o tribunal, en lo qual lo dit senyor vivint seya en se cadira reyal, quant tenia audiència a sos pobles.*

(...) e axint lo dit cors del dit palau episcopal, lo clero de la Seu tot sol, ço es, preveres e canonges de aquella ab un ciri de sera blancha cascú en la mà, e ab creu alçada devant lo dit cors, portaren aquell en la dita sala sobre un lit cubert de un drap de brocad d'or e de seda negra molt bell, e vestit lo dit senyor en la forma demunt dita ab la cara descuberta, e allí sobre lo lit demunt mencionat, fou mes lo dit drap de brocad, e sobre aquell fou posat lo dit cors, axí descarat, e fou-li posat un coxi de brocad al cap, e en lo cap del dit senyor tenia corona, e en la ma dreta septe, e en l'altre la spasa; e mancá lo pom com no-n tinguessen de fet.

E stech lo dit cors descarat sobre lo dit lit del dit dia de dimecres fins al altre dimecres, axí stech VIII. jorns, e lo vuyten jorn fou mes dins dues caxas, com comensás a sentir, e la darrera fou cuberta de drap vellut carmasí (...).

E tant com lo dit cors stech en la dita sala qui foren XI. jorns, tot dia s'i dixeren misses alta e baxes. E per semblant, tots los dits XI. jorns, ço es cascun dia, lo clero de la Seu, de les parroquies e monastirs de frares e de monges venian una volta de matí, altre après dinar, ab llurs creus processionalment, e fayan les absolucions generals, segon(s) es acostumat.

E per semblant, los dits honorables consellers, acompanyats dels promens demunt dits, vestits, dues voltes lo jorn, tant quant lo dit cors stech en la dita sala, visitaren lo dit cors, saents-se al pla del sitial, al pus alt scaló, a la part dreta. E los deputats del principat de Catalunya se metian a la part squerra (...).⁹⁸

La suma de les descripcions dels funerals de Joan II ratifica, d'aquesta manera, que el Tinell només tenia decorat amb pintura mural, a banda de les arcades ja comentades, un dels costats del mur de l'entrada, probablement el sector que s'estén entre la porta principal i els finestrals que s'obren a la Plaça del Rei. L'ocupava aleshores la gran imatge de la Mare de Déu que apareix mencionada {6.46}, de la qual ignorem si havia estat elaborada en el mateix moment de la construcció de la sala o afegida per alguna de les reformes del segle xv que de seguida comentarem. L'empal·liat de la sala amb draps historiat i tapissos que penjaven d'estaques encastades als murs en tots els actes solemnes, segons que coincideixen a destacar les descripcions reproduïdes, explica la nuesa ornamental dels altres murs del saló, només trencada a intervals regulars pels motius vegetals esculpits sobre els capitells que decoren les pilastres.

FIGURA 6.11 Anvers del segell pendent de Pere el Cerimoniós, monarca promotor del Tinell, en cera i en plom. ANC i AHCB

La fi de l'exposició del cadàver del monarca amb els atributs de la majestat (com a mínim corona i espasa, però sovint també pom i ceptre), venia anunciada per dues cerimònies profanes particularment rellevants que tenien lloc en presència del cos mort. La documentada des de més antic era el *trencament dels segells*, que escenificava la fi definitiva del regnat amb la destrucció dels símbols personals de l'autoritat reial: els segells del monarca i les vergues dels seus algtzirs i uixers. Ja acostumava a celebrar-se en el primitiu palau romànic, segons que ho palesa la següent descripció del que va ocórrer el dia 2 de novembre de 1327, en haver mort Jaume II:

{6.49} Diluns que fo festa de la commemoració dels diffunts, e foren II dies dins novembre de l'any MCCCXXVII, lo molt alt senyor rey en Jacme passà d'aquesta vida, e era el seny sonant en lo seu palau de Barchinona. E lo dimecres après per lo matí, lo seu cors fo posat en lo Palau Major, e aquí, en presència de l'alt senyor infant en Ramon Berenguer e del honrat bisbe d'Oscha, en Gastó, e del noble Ramon Cornell, e d'en Arnau Bernat e d'en Guillem Nageral, lavors consellers de Barchinona, e d'en Bernat d'Aversó e d'en Pere Martines e d'en Francesch ça Bastida, scrivans qui foren del dit senyor rey, e d'altra gran moltitut de gens que eren e-l dit palau, yo, Guillem ça Rovira, qui era loctinent de racional per [l'on]rat en Ffelip de Bojll, lavors mestre racional del dit senyor rey, presenté e mostré lo segell del dit offici de racional, lo qual

*encontinent fo peçejat e trencat per mà d'en Jacme de Maresa, fill d'en Jacme de Maresa, frener, qui achí era present e havia lavors encontinent trencats e pessejats los segells del senyor rey, los quals tenir solia lo dit en Bernat d'Aversó, notari del dit senyor rey. E feu-ne carta testimonial en Francesch ça Bastida, qui fo escrivà del dit senyor e notari públich per tota la terra sua.*⁹⁹

Nogensmenys, i com havia passat amb el conjunt del ritual funerari, un segle i mig després la cerimònia havia adquirit un caràcter bastant més teatral, en bona part gràcies a la capacitat incomparablement superior que proporcionava el nou Tinell. Ho torna a posar en relleu la citada narració dels funerals de Joan II escrita per Pere Miquel Carbonell:

{6.50} Capítol LI qui tracta del rompiment dels segells Reals.

E axi stants totes les dites persones e sobrevingudes en la dita sala Real totes les creus e totes les processons axi de la Seu com de les parroquies e monastirs de homens de tota la ciutat e acabades les misses qui en dita sala se celebraven e venguda ja la hora destinada e ordenada per levar del dit Real lo cors del dit Senyor Rey e mettrel en la processó e portar aquell per la ciutat segons es acostumat en la dita ciutat portar lo Senyor Rey a la sepultura stant tota la multitud de la dita gent en la dita sala molt attentament e ab gran silenci per veure e oir les serimonies e coses següents llavos lo dit noble mossèn Rodrigo de Rebolledo qui era aquí present e stava de peus en lo gran cadafal en lo qual era la littera sobre la qual stava lo cors mort del dit Senyor Rey don Joan ço es als peus de la dita littera a la part dreta com a Camerlench major qui era del dit Senyor Rey pres en la sua ma lo segell secret del Senyor Rey e alçant lo braç dret denant los peus del Senyor Rey e girant la cara denant la gent dix per tres vegades ab alta veu que tots los circumstants entenien lo que debia clarament: «O cavallers e gentils homens e vosaltres tots qui sou açí presents veus açí lo segell del Rey nostre Senyor. Aquest es lo segell secret del Senyor Rey veus açí lo segell del Senyor Rey» e començant fortment plorar dix ab grans plants e sospirs. «Lo Rey nostre Senyor es mort mort es lo Rey nostre Senyor plorem donchs tots pus es mort lo Senyor Rey e los seus segells sien açí romputs pus lo dit Senyor Rey no sen pot servir» e prenent en la ma esquerra lo dit segell e en la ma dreta un gros martell posa lo dit segell sobre una enclusa que fou aquí presta e donant grans colps ab dit martell sobre lo dit segell rompe aquell. E apres prenent en la ma esquerra los grans segells comuns de Arago e lo segell de Sicilia e en la ma dreta lo dit martell ab grans colps rompe aquells fahent hi semblant serimonia que fou en rompre lo dit segell secret.

Capítol LII qui tracta del rompiment dels bastons e vergues Reals.

E fet aço vengueren decontinent mossen Antoni Pere de Rochacrespa Algutzir e tots los uxers del Senyor Rey laltre Algutzir mossen Torrent noy pogue esser

*per causa de malaltia de la qual era detengut e mes ab aquests hi vengueren tots los homens de la vergueta quis diuen escuders del offici de la algutziria del Senyor Rey e plorants e cridants altes veus romperen e trancaren llurs bastons e vergues cuberts de marragues ço es cascu lo seu basto o verga.*¹⁰⁰

Un procés paral·lel d'enriquiment i teatralització va experimentar l'altra cerimònia que solia precedir el trencament de segells, la de *córrer les armes*. Es tractava d'un acte que enfonsava les seves arrels profundes en el ritual funerari dels militars romans, també aplicat als emperadors com a caps supremes dels exèrcits, com ja va explicar Francesca Español.¹⁰¹ Al llarg del segle XIII, però, s'havia adaptat als usos cavallerescos adoptats per la monarquia. La cerimònia tenia lloc dins del Tinell, però després continuava a la Plaça del Rei, perquè els sectors més populars de la població barcelonina també la poguessin contemplar. La primera descripció pervinguda de la celebració de la cerimònia al Tinell apareix novament en el context dels funerals de Joan I, el juny de 1396:

{6.51} (...) He coregüeren les armes en Pere de Canté, *iste primus, et quidam socius suus*, he en Marí *et quidam sardus, nepos d'en Valor, sardus. Et munteri(i) dicti domini regis in die sepulture fecerunt maximum planctum, incedendo ante corpus dicti domini regis cum canibus, et falconerii cum eis, sed non portabant aves, mas loures cum butzines et cornetes, provocantes gentem ad luctum magnum* (...).¹⁰²

Trad.: (...) I van córrer les armes en Pere de Canté, aquest primer, i un company seu, i en Marí i un sard, nebot d'en Valor, sard. I el dia de la sepultura, els munters del senyor rei van fer un gran plany, passant per davant del cadàver del senyor rei amb gossos, i els falconers anaven amb ells, però no portaven ocells, sinó lloures amb botzines i cornetes, tot incitant el poble a fer un gran dol (...).

Als funerals del seu germà, Martí l'Humà, el nombre de cavalls participants ja havia pujat a sis.¹⁰³ Als de Joan II, en van ser vuit, segons que ho recull la descripció de Pere Miquel Carbonell sobre la cerimònia esdevinguda el dia 29 de gener de 1479:

{6.52} Capítol XLVIII qui tracta del començament de les serimonies de la sepultura Real començant a tractar dels VIII Cavallers e muntaria quant vengueren cercar lo Senyor Rey si era mort o viu e de la serimonia que faeren corrents les armes.

E fetes les dites coses apres en lo dijous que comptavem XXVIII del mes de janer any dit MCCCCLXXIX a les tres hores apres mig jorn stant lo dit Real cors molt honradament e segons tal cors Real merexia jaent en lo Real lit qui stava parat en mig de la gran sala del dit palau molt acompanyat de diverses prelats barons nobles homens cavallers e gentils homens e de tots sos criats officials e

servidors (...). E encara stants aqui presents altres diverses honorables persones homens e dones en nombre molt gran que no cabien en lo dit palau Real e lo qual cors Real stava circumdat de moltes brandoneres en les quals cremaven un gran nombre de ciris isqueren de aquella part del dit palau major Real la qual es contigua al dit Archiu Real quatre cavallers cuberts tots de marregues ab sobrevestes Reals cavalcants sobre quatre grossos e bons cavalls tots cuberts per lo semblant de marregues ço es de les orelles per tots los cossors fins als peus e cascu de aquests cavallers portava en la ma una Real bandera estesa en lo cap de una lança darmes (...). E darrera aquests quatre cavallers venien altres quatre cavallers a cavall cascu dels quals portava un scut Real a revés dich punta amunt (...). E tota la muntaria del dit Senyor Rey don Joan ço es homens e perros o cans vestits tots de marragues ab llurs butzines e corns staven en gir e en torn del dit Real cors. E entraren los dits cavallers ço es los IIII primers ab les banderes dretes e vogiren per tres vegades la dita littera Real e aqui se asseguraren per una stona tots los de la dita sala stants callants e ab gran silenci e apres per un rey darmes qui ab ells era exit ab gran exclamatio demana per tres vegades a tot hom generalment hon era lo Senyor Rey que nol veyen en la dita sala axi empaliada ni en son sitial que era dell. E no fou persona gran ni poca que fos en la dita sala Real que li tornas resposta e lo dit Rey darmes pus veyá que algu no li responia e veent lo dit mossen Rodrigo de Rebolledo stant com dit es a la part dreta de la dita littera e no res menys lo dit mossen Lois de Alberuela ço es lo rey darmes primer e apres lo dit mossen Alberuela digueren cridant ab veu esmarrida «O mossen Rodrigo de Rebolledo Ha mossen Rebolledo O Senyor mossen Rebolledo vos qui sou Camerlench maior del Senyor Rey quines novelles nos direu del Senyor Rey don Joan de Arago de Navarra e de Sicilia nostre Senyor que es dell ahon lo trobarem car nol podem trobar en lo mon ahon lo haveu lexat que es dell.» E llavos lo dit noble mossen Rodrigo de Rebolledo responent molt plorant e ab veu esmarrida dix. «Ha cavallers lo Rey vostre Senyor que demanau mort es mort.» E replicant lo Albaruela dix molt agrement e plorant «Mort es nou crehem nosaltres com pot esser que sia mort haveu lo vos vist mort o com dieu axo.» E lladonchs lo dit mossen Rodrigo de Rebolledo responent altra vegada plorant dix. «Si a la fe mort es mort» e mattent les mans sobre lo dit lit Real hon lo cors del dit Senyor Rey jahia dix cridant e plorant «Veus cavallers aci vostre Rey qui jau mort mirau lo be e conexereu que es mort ploraulo donchs cavallers plorau vostre Senyor lo Rey qui es mort».

Capitol XLV qui tracta de les paraules que digueren los cavallers e altres com hagueren la certitud de la mort del senyor rey.

E lavors los dits IIII cavallers ab lo dit Rey darmes començant a cridar ab grans crits dients «donchs lo Rey es mort nostre Senyor lo Rey es mort» donaren dels sperons als cavalls ab gran plor e acalant les banderes darrera e rosseguant

FIGURA 6.12 La cerimònia de *córrer les armes* segons el relleu policromat procedent del sepulcre de Ferran I del Monestir de Poblet. ML

aquelles tornaren vogir lo dit Real cors. E lavors los dits altres IIII cavallers isqueren ab los scuts cridant e plorant «donchs lo Rey es mort» e vògint axi lo cors Real los altres dits IIII cavallers de les banderes isqueren fora la dita sala en la plaza. E aquests IIII que romangueren vògint lo dit cors per tres vegades se aturaren en cascun canto de la dita Real littera e lansaren los scuts en terra es lexaren caure dels cavalls sobre los scuts. E aqui los munteros se acostaren sobre los dits scuts plorant e cridants e faents udolar los cans e prenants los scuts donaren ne grans cops per terra de que era tan gran pietat e dolor de cor que tots los qui staven dins la dita sala qui era tota plena gent ploraven cridaven e faen gran dol per quant veyen e oien axi piadosament parlar cridar e plorar com dit es los dits IIII cavallers qui no solament cridant e plorant proferien les dites paraules mas encara ab veu esmerrida e plors sospirs e sanglots deyen e cridaven a altes veus «mort es lo Rey nostre Senyor cavallers mort es lo Rey mort es e axi vosaltres tots bons vassalls qui açi sou presents axi homens com dones plorau la mort del vostre Rey e Senyor natural plorau lo tots o trists mesquins e que sera de nosaltres que farem a hon irem trobar tant noble Rey Senyor e Pare clementissimo e molt valeros.» E en aquest modo plorants cridants gemegants sanglotejants suspirants e enderrocants se ades e ara dels cavalls e batent los scuts en terra com dit es isqueren se defora la dita sala los dits quatre cavallers acompanyant se ab los altres quatre cavallers qui alli de fora los speraven ab plors e crits que paria que la plassa del Rey sen degues entrar en abis.¹⁰⁴

Altres usos oficials i cortesans

Naturalment, l'imponent marc arquitectònic proporcionat pel nou saló gòtic també va servir per a molts altres actes oficials i cortesans. Quan el monarca era a Barcelona, hi tenien lloc, per exemple, les recepcions de personalitats o de legacions estrangeres, que solien arribar i tornar-se'n carregades de regals.¹⁰⁵ Les de major nivell podien ser tan nodrides com l'enviada pel rei de Portugal l'any 1370 per recollir la infanta que li havia estat promesa, la qual va arribar a la ciutat a bord de sis galeres:

{6.53} *Die sabatis, undecima die madii anno proxime dicto, venerunt et aplicaverunt ad civitatem Barchinone sex galee regis Portugalie cum ambaxatoribus venientes ut secum portarent filliam domini regis pro nubendo cum rege Portugalie (...).*¹⁰⁶

Trad.: Dissabte, 11 de maig del mateix any, van arribar a la ciutat de Barcelona sis galeres del rei de Portugal amb els ambaixadors que venien per endur-se la filla del senyor rei, que s'havia de casar amb el rei de Portugal (...).

De la mateixa manera, s'hi solia dur a terme l'homenatge «de boca i mans» i el jurament de respectar els Usatges de Barcelona i les Constitucions de

Catalunya que feien al monarca els oficials reials amb autoritat pública (algutzirs, procuradors fiscals, etc.) en prendre possessió del seu càrrec. Tant si el prestaven directament al sobirà com si ho feien al vicecanceller en representació seva, l'acte se celebrava a la *sala gran* o *aula major*, com va ser el cas del que prestaven els cavallers Rimbau de Corbera, Pere d'Esplugues, Antoni de Bardaixí, Antoni Soler i Domènec Sanxís l'estiu de 1416, els quals

{6.54} *de mandato dicti honorabilis domini vicecancellarii, audienciam in maiori aula Regii Palacii civitatis Barchinone more solito celebrante, diebus proxime nominatis presterunt juramentum et fecerunt homagium ore et manibus (...).*¹⁰⁷

Trad.: per ordre del dit honorable senyor vicecanceller, que celebrava audiència a l'aula major del Palau Reial de la ciutat de Barcelona, com era habitual, els dies esmentats van fer jurament i homenatge de boca i mans (...).

No ocorria el mateix, però, amb els oficials reials que tenien potestat directa sobre la ciutat de Barcelona, com el batlle o el veguer. Aquests, així com els síndics i procuradors escollits per actuar en nom del municipi, juraven a les grades de la porta principal, davant del Consell de Cent i del poble concentrat al *corral* o plaça del palau.¹⁰⁸

Per descomptat, el gran saló també era l'espai on se celebraven els actes cortesans sumptuosos, com els banquets i les festes reials. Pocs anys després de la seva finalització hi va tenir lloc, per exemple, el banquet organitzat pel rei Pere en honor del capità de les companyies franceses, Bertrand du Guesclin, el Cap d'Any de 1366:

{6.55} (...) *E, posats en estament los dits afers, les dites companyes foren ab nós en la dita ciutat de Barcelona, en les festes de Nadal en què començà lo dit any mil e tres-cents seixanta-sis, de les quals companyes fon cap mossèn Bertran de Claquí, cavaller francès. E era ab ell, per ordenació del rei de França, lo seu senescal. Fo-hi encara un cavaller anglès, apellat mossèn Hug de Calviley, e lo comte de la Marcha e un altre cavaller, apellat lo Cavaller verd, e diverses altres cavallers e fort notables e assenyalsats. E fem-los convit general lo primer dia de gener, qui és apellat Ninou; e, en lo gran palau nostre, en la sala general, posam-nos a taula, e posam-nos a la part dreta lo dit mossèn Bertran de Claquí e, a la part senestra, l'infant en Ramon Berenguer, oncle nostre, e, après, lo senescal de França, e, après, lo dit mossèn Hug de Calviley e, en la fi de la dita taula nostra, lo Cavaller verd. E per tot lo dit palau major foren ordenades moltes taules e encara per altres cases e sales del dit palau taules moltes en les quals foren assetiades totes les companyes convidades, les quals foren totes honorablement e bastantment servides (...).*¹⁰⁹

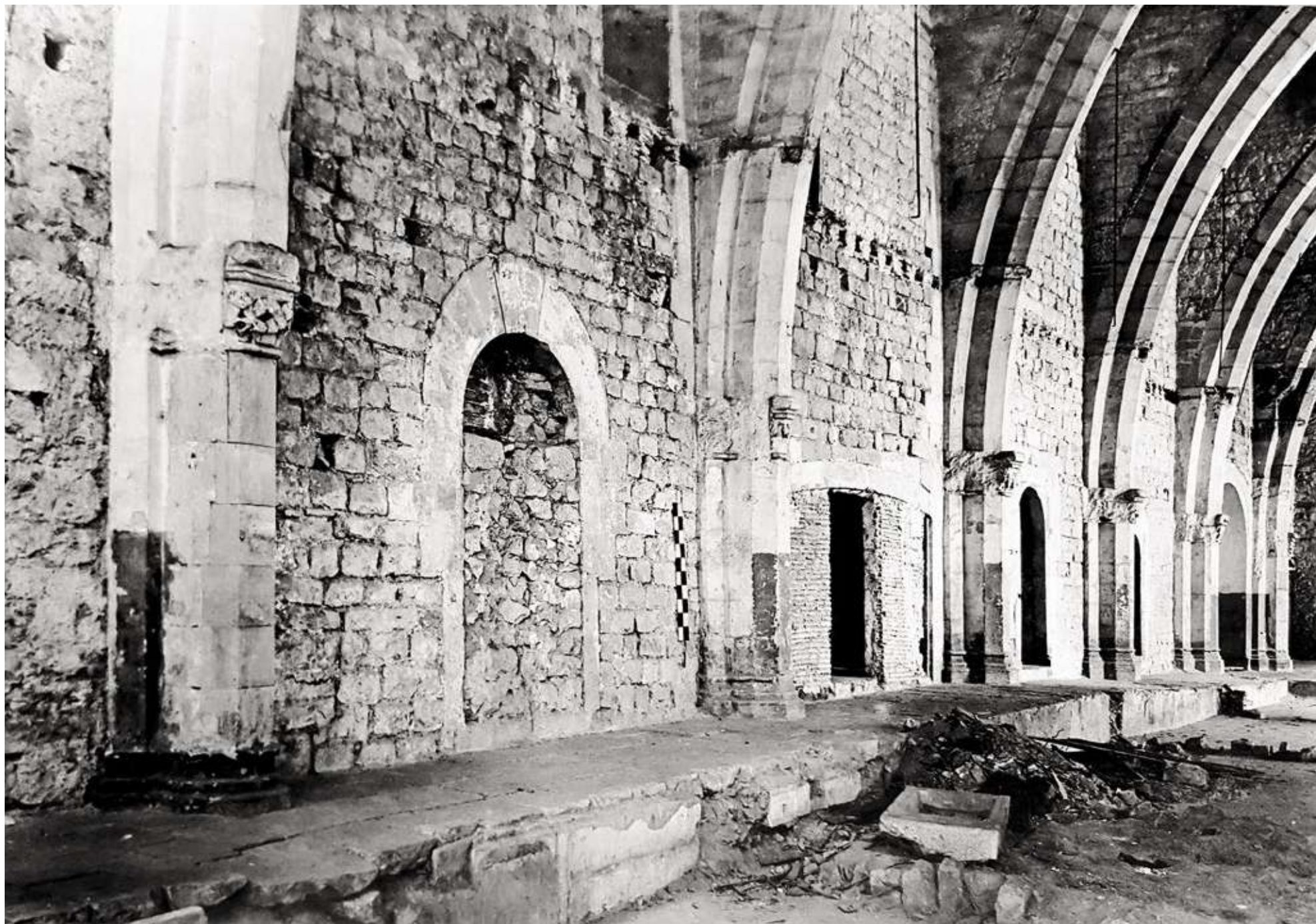

FIGURA 6.13 Redescobrimet de la gran xemeneia del Tinell l'any 1937, que les monges havien reconvertit en armari al segle XVIII. AFB

No era casualitat, doncs, que el saló disposés de comunicació directa amb la cuina reial, situada a la primera planta de la Casa de la Farina. Segons que acabem de veure, la porta, que facilitava l'entrada de la gran quantitat de viandes que calia portar al saló en aquelles ocasions excepcionals, ha pervingut aparellada i parcialment mutilada al costat de la nova porta renaixentista oberta per comunicar el saló amb l'escala noble del Palau del Lloctinent, dita modernament de *Sant Jordi* a causa de les fulles que hi va esculpir Subirats per ennoblir-la per la seva cara exterior.¹¹⁰

Tampoc no era casual que el saló hagués estat dotat d'una gran xemeneia. Malgrat que ha pervingut lleugerament retocada per la reforma del segle XVI, els seus brancals són solidaris amb les pilastres, la qual cosa deixa clara la seva condició d'element generat pel disseny original. Havia estat concebuda per escalfar i il·luminar la taula del monarca, mentre que la resta de la sala s'havia de conformar amb l'escalfor que poguessin aportar els brasers instal·lats en cada ocasió.

Pocs anys després també hi degueren tenir lloc els convits de noces de l'infant Martí amb Maria de Luna (1372), de l'infant Joan amb Mata d'Armagnac (1373) i del mateix rei Pere amb Sibil·la de Fortià (1377), tots tres celebrats a Barcelona.¹¹¹

Passat més d'un segle, les grans festes palatines continuaven celebrant-se a l'interior del Tinell, si el monarca era a la ciutat. Aquest fou el cas del convit que va tenir lloc amb motiu de les noces de la infanta Joana i la seva consegüent coronació com a reina de Nàpols, el 10 d'agost de 1477. Després de la cerimònia pública celebrada a la Plaça del Rei, en la qual el duc de Calàbria havia actuat en representació legal del seu pare, tingué lloc la gran festa cortesana:

{6.56} (...) *Aquest dia lo senyor rey féu gran e opulentíssimo convit a la dita senyora reyna e senyor duch e a tots los duchs, comtes e hòmens de honor qui ab ell eren venguts, lo qual convit fon fet en la gran sala baix del palau reyal; fon aparellat molt gran e bell tinell de moltes e diverses pessas de or e d'argent, e la dita sala guarnida de molts richs draps de ras e molt rich dosser o drap de or a les spatles de la taula, on los dits senyors rey, reyna e duch sehien; hagué-hi grans clarins, ministrers, trompetes e altres diversitats de sons e grans dances e balls, e tanta ere la gent qui hi vingué per mirar que a penes s'i podie hom girar (...).*¹¹²

Naturalment, la denominació de «*gran sala baix del palau reyal*» era coherent i convenient en aquelles dates, atesa la necessitat de diferenciar-la de la *cambrà alta de parament* o gran sala superior bastida pel rei Martí sobre la Casa de les Escrivanies a inicis del segle. El més interessant, però, és la referència directa als músics que amenitzaren el ball. No era cap excepció, sinó un recurs força habitual en aquest tipus de celebracions des de feia molt de temps.¹¹³

La trona dels ministrers

En efecte, la música profana a la cort d'Aragó ja s'havia vist potenciada sota el regnat de Pere el Cerimoniós, en quedar inclosos els joglars i ministrers entre el personal que regulaven les *Ordinacions de la Casa i Cort* del 1344:

{6.57} *En les cases dels prínceps, segons que mostra antiquitat, juglars degudament poden ésser, cor lur offici dóna alegria, la qual los prínceps molt deuen desijar e ab honestat servir per tal que per aquella tristícia e ira foragiten e a totstemps se mostren pus gracioses. Per què volem e ordonam que en nostra cort juglars IIII degen ésser, dels quals II sien trompadors, e lo ters sia tabaler, e-l quart sie de trompeta, a l'offici dels quals s'esguart que totstemps Nós, públicament menjants, en lo començament trompen, e lo tabaler e lo de la trompeta son offici ensemps ab els exercescan; e encara allò meteix façen en la fi de nostre menjar, si donques juglars estranys o nostres qui, emperò, estruments sonen en la fn del menjar Nós aquells oyr volíem (...).*¹¹⁴

La pràctica d'amenitzar amb música encara es va incrementar sensiblement sota el regnat posterior del seu fill Joan I. La crònica del seu regnat afirma:

{6.58} *La major ància que en ell era, sí era fer cercar per lo món los pus abtes ministrés que trobar se poguessen, axí de esturments de corda com de bocha, e xantres, perquè li sonassen e cantassen davant tres vegades al dia, ço és, una de matí e altra a migdia e altra al vespre. E aquesta regla volia que fos servada cascun dia de la setmana. E ans que-s gitàs, los donzells e donzelles havia fer davant si dançar e solaçar, exceptats los divendres.*¹¹⁵

Com a conseqüència, la monarquia va mantenir des de llavors en nòmina un grup considerable de ministrers de corda i vent i de trompeters, a més dels xantres de la capella, segons que posa en relleu la minuta dels oficials de cort i curials de la segona dècada del segle XV que ha pervingut.¹¹⁶ Perquè es pogués sentir millor la seva música i cant quan el Tinell estava ple de convidats, s'hi va instal·lar una mena de trona o estructura elevada. Ho sabem perquè la dita trona dels ministrers encara es preservava l'any 1553, malgrat que el Tinell ja havia experimentat la reforma renaixentista que l'havia transformada en la sala del negoci o dels escrivans. L'esmenta directament l'encàrrec fet aquell any pels diputats del General a mestre Antoni Carbonell, perquè dotés la sala de més mobles:

{6.59} *Més, ab intervenció dels honorables ojdors de comptes, ab consell de llurs honorables assessors, delliberen que per n'Anthoni Carbonell, fuster, sien fets de nou y fabricats en la gran sala del Palau Real de la present ciutat, a hon se ha tenir y celebrar la Real Audiència, juxta disposició dels capitols de les Corts generals passades, un armari de fusta de àlber sobre lo portal redó*

gran que és en la dita sala, per lo qual se entre de la dita [gran] sala al dit palau vell, y lo taulell, ab ses spall[er]es y puntapeus dins y defora, fent y formant lo dit portal bé y degudament com se pertany; lo qual armari, taulell, spalleres y puntapeus sie conforme als altres ja fets en dita sala. Ítem, dos taulells a quiscuna part del portal que és en dita sala, dejús la trona dels ministrills és en dita sala, quiscú ab ses spalleres y puntapeus, co[m] tot de fusta de àlber conforme als altres. Ítem, quatre altre[s t]aulells en quatr[e] tr[o a] les grans finestres del dit palau que obr[en a la] plassa major, ab ses spall(er)es, los quals so[...]iaran fins a les represes dels pi[la]rs dels arc[hs de la] gran sala, tot de fusta de àlber conforme al[s altres] taulells. Ítem, que de la fusta vella de més [de] dit palau fasse bones portes en les quat[re] grans són en la dita sala gran vers la dita p[laça] (...).¹¹⁷

Si adossat al mur dels peus i salvant l'antiga porta principal –que continuava comunicant llavors la *sala gran* amb la *sala petita* i la resta del palau–, es feia bastir un gran armari, i se n'afegien quatre més al sector de la façana principal que, en estar aixecant-se el Palau del Lloctinent, ja no tenia finestres a la Plaça del Rei, podem deduir que la *trona dels ministrers* estava situada sobre una de les portes del mur interior de la sala, atès que al de capçalera se li acabaven d'obrir la porta i les finestres de la nova façana a la Plaça de Sant Iu. Tanmateix, les fotografies preses a l'inici de la restauració del Tinell no mostren cap marca de recepció d'una antiga volta de pedra ni de bigues particularment grosses, de manera que havia de tractar-se d'una estructura de fusta tallada relativament lleugera i fixada al mur de manera poc agressiva.

Les cessions temporals a tercers

Segons que hem anat veient, i tret dels casos de malaltia crònica o extrema vellesa, els monarques només passaven a Barcelona algunes temporades. En conseqüència, la major part de l'any el palau restava lliure de la pressió que implicava haver d'allotjar-hi el rei i el seu seguici. També hem pogut comprovar que, durant aquells períodes, el sobirà solia compensar serveis prestats cedint a tercers diversos espais palatins, perquè els poguessin ocupar temporalment fins que la cort tornés, pràctica que va arribar al paroxisme durant la llarga absència d'Alfons el Magnànim. El tinell romànic no n'havia estat cap excepció i, tot i que no abunden les notícies, sembla que el nou saló gòtic tampoc no se'n va lliurar completament. Atès que no és aquesta obra el lloc més adient per anar censant-les, ens limitarem a citar dos casos particularment extrems, a manera d'exemple.

L'ús més indigne, el va experimentar el Tinell durant l'etapa de veritable fallida del Reial Patrimoni que va caracteritzar el regnat de Joan I. Sembla

que llavors els oficials reials arribaren a tractar d'obtenir ingressos extraordinaris destinant-lo, com també les sales nobles del Palau Menor, a la lucrativa funció de tafureria o casa de joc, on la gent apostava, sobretot als daus. Davant del gran escàndol social que el fet va generar, el 17 de febrer de 1393, el monarca escrivia al veguer, amb fingida indignació, perquè posés fi a una activitat que difícilment s'hagués gosat establir sense consentiment tàcit del monarca:

{6.60} *Lo rey.*

Veguer. Entès havem que en los nostres palaus de Barchinona, axí en lo Menor com en lo Major, se té contínuament gran tafureria, la qual cosa, si vera és, a nos molt és desplaent. Per què us debim e manam expressament, sots incorrimment de nostra ira et indignació, que ab sobirana diligència vos informets e encerquets si la dita tafureria se té en los dits palaus o no. E si atrobarets que s'i tinga, que aquella vullats squivar en tal manera e fahent-ne tal càstich e correcció de béns e de persones que d'aquí avant no s'i tinga, qualsevulla letra per nos en contrari feta, si alguna és, ço que no creem, la qual ab la present revocam e per revocada volem ésser haüda (...).¹¹⁸

L'extrem contrari, el de l'ocupació alternativa de major dignitat, va tenir lloc amb motiu de la cessió temporal del palau al papa Benet XIII, perquè s'hi pogués instal·lar la cúria pontificia fugida d'Avinyó. El 22 de juliol de 1409, el rei Martí ja hi havia proveït en els següents termes:

{6.61} (...) *Lo papa serà la setmana primervinent açí, e entenem-li fer gran e sollemne festa e bell aculliment. E farem-lo posar en lo Palau Major, e nos <nos> mudar-nos-em al Palau Menor. E la primera vegada que us scriurem farem-vos saber quina festa li haurem feta e-l aculliment e entremeses que entrevenguts hi seran (...).¹¹⁹*

Tanmateix, i segons que recull la crònica de Pere d'Arenys, el papa no va arribar als afores de Barcelona fins al dia 10 d'agost de 1409, i va anar directe a la torre de Bellesguard, on es va instal·lar per consolar el monarca, que acabava d'assabentar-se per boca de fra Vicent Ferrer de la sobtada mort del seu fill, el rei de Sicília i primogènit d'Aragó, Martí el Jove.¹²⁰ Va ser així a partir del 15 de setembre que Barcelona va esdevenir una capital pontificia, en fer-se efectiu el trasllat de l'Audiència Reial al Palau Menor per deixar el Tinell als oïdors pontificis. Instal·lada la cúria, el papa encara va romandre uns dies, però, a Bellesguard, per celebrar amb urgència el nou matrimoni del rei Martí amb Margarida de Prades:

{6.62} *Dilluns, a XVI dies del dit mes, nostro senyor lo papa e-l senyor rey a Bell Sguard. Aquest dia se mudà de tenir la audiència del senyor rey e-l Palau*

FIGURA 6.14 Sant Pere com a papa acompanyat pels seus cardenals. Detall del retaule de Cincorres, inspirat en la cort pontifícia de Benet XIII, la qual va residir al Palau Major abans d'instal·lar-se a Peníscola. Ajuntament de Cincorres

*Menor, con e-l Palau Major la començaren a tenir los ojdors de nostro senyor lo papa (...).*¹²¹

El diumenge 29 de setembre, festivitat de sant Miquel arcàngel, el papa va fer finalment la seva entrada solemne a Barcelona. Al Coll de la Creu Coberta l'esperava la processó de tot el clergat de la ciutat, que precedia el sant pare, sota pal·li i muntat sobre un cavall blanc. En acabar les oracions a la catedral, el papa tornà a cavalcar fins arribar al Palau Major, on es van dur a terme diverses representacions teatrals de natura religiosa per celebrar l'esdeveniment:

{6.63} *Dicmenge, a XXIX dies del dit mes, los dits senyor e senyora a Bell Sguard. [Nostro senyor] lo [papa Benet] partí de la [torre d'en de]z Pla e vench-[se'n] e-l Coll de la Creu, on l'esperava la solemna professó de la Seu, ab totes les parròquies e ordes dels ffreres [...] de Barchinona. E en I altar que y havien bestit feu oració, e après pujà a cavall. E-ls consellers de la dit[a ciutat me]-seren-lo jus I pali d'aur, camper blanch, e-l comte d'Urgell tench lo banch del cavall de la part dreta, [e en Berna]t de Gualbes, conseller en cap de la dita ciutat, lo tench de la part squerra. E-ls prohòmens de la dita ciutat, ab [...] brendons bla[n]chs, enaren denant lo cors de Jesuchrist, que portava I^a mula en I^a caxa denant nostro senyor lo [papa per] dret camí e-l portal [de Sant] Anthoni a Sent Jacme, e-l Palau del Bisbe e la Seu, on feta oració al altar [major e de] Sancta Eulàlia, tornà cavalcar. E menaren-lo e-l Palau Major del senyor rey, on posà. Fferen-hi en[tremeses (?) ...]ls altres Paradís e Infern.*¹²²

El mes següent (octubre de 1409), el papa reunia al Tinell el consistori pontifici per llençar, en presència del rei Martí i la seva cort, el solemne anatema d'excomunió contra els cardenals rebels i contra tota la Universitat de París:

{6.64} *Dilluns, a XXI dies del dit mes, lo dit senyor (i.e. el rei) partí de Bell Esguart e fo a X hores en la ciutat de Barchinona en lo Palau Major, on posa nostro senyor lo papa, qui, en la sala major del dit palau aplegat son concistori, present lo senyor rey, desgradà ab sentència los cardinals inobedients e rebel·les a ell e més la ciutat de Perís e lo Studi e algunes altres singulars persones. E-l dit senyor feu dinar ab lo dit nostre senyor lo papa, e sopar.*

*Los desagradats són los dejús scrits (en blanc).*¹²³

{6.65} *Item dominus papa de Luna, Benedictus XIII, isto anno XXI octobris, die XI millium virginum, in palatio antiquo domini regis in magna aula, presente domino rege, degradavit novem cardinalis (sic per cardinales) et archiepiscopum Tholosanum et aliquos episcopos, et anatematisavit et maledixit, privavit, condempnavit et annullavit totam universitatem et studium Parisiense.*¹²⁴

Trad.: Ítem, el 21 d'octubre d'aquest any, dia de les Onze mil verges, a la gran sala del palau antic del senyor rei, present aquest, el papa Luna, Benet XIII, va degradar nou cardenals, l'arquebisbe de Tolosa i alguns bisbes, i va anatematitzar, maleir, privar, condemnar i anul·lar tota la Universitat i Estudi de París.

Alguns mesos després (31 de maig de 1410) moria el rei Martí. Com que el papa i la seva cúria continuaven ocupant el palau, el cadàver del monarca no va poder ser vetllat al Tinell, segons el costum, i hagué de ser instal·lat a l'església del Palau Menor o Palau Nou. El cos hi va romandre fins al 18 de

juny. Aquest mateix dia, un cop celebrat el funeral, el sant pare i la seva cúria abandonaven definitivament el Palau Major en direcció cap a Tarragona, via Montserrat:

{6.66} *Notandum, quod isto anno illustrissimus dominus rex Martinus migravit ad Dominum ultima madii die, inter X et XI horam de die ante meridiem in monasterio Vallisdomicellarum, currente anno Domini M^o. CCCC^o. decimo.*

Et corpus fuit portatum de dicto monasterio in civitatem et positum in palatio regio novo templi prima iunii, que erat dominica secunda post octavas trinitatis, in sero usque mediam noctem.

Item dictus dominus rex fuit sepultus XVIII dicti mensis iunii die mercurii. Et portatum fuit funus per civitatem et fecerunt circum corpus Christi; et habuit exequias sollempnes. Cuius anima requiescat in celo. Amen.

*Et ista eadem die, post prandium hora secunda, dominus noster papa de Luna recessit de Barchinona versus Montemserratum, deinde usque Terraconam.*¹²⁵

Trad.: És de notar que aquest any l'illustríssim senyor rei Martí va lliurar l'ànima al Senyor, l'últim dia de maig, entre la desena i l'onzena hora abans del migdia, al monestir de Vallldonzella, corrent l'any del Senyor de 1410.

I el cos va ser portat des d'aquest monestir fins a la ciutat i es va exposar al temple del Palau Reial Nou, l'1 de juny, segona dominica després de les octaves de la Trinitat, des del vespre fins a la mitjanit.

Ítem, el dit senyor rei va ser enterrat dimecres, 18 del mateix mes de juny. La comitiva fúnebre va seguir la ciutat, i es va fer el circuit del Corpus Christi; i se li van fer exèquies solemnes. Que la seva ànima descansi en pau, amén.

I aquest mateix dia, després de dinar, a l'hora segona, nostre senyor el papa Luna va sortir de Barcelona cap a Montserrat, i d'aquí fins a Tarragona.

6. Frederic Udina va reblar la confusió en publicar, sota el segell municipal del Museu d'Història de la Ciutat, un fulletó que la reivindicava, alhora que rebutjava, com a anacronisme contemporani, la de Tinell. UDINA I MARTORELL, *La «cambra major»...*

7. Marian AGUILÓ I FUSTER, *Diccionari Aguiló*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1934, vol. VIII, pàg. 71-72, i DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 257-258.

8. «Sant Jordi de l'Audiència vol veure Santa Clara; / l'antich Palau dels Comtes anyora'l del Concell. / ¡Oh! aterra eixa cortina de cases que separa / l'estàtua de don Jaume del seu real Tinell». Jacint VERDAGUER, «Oda a Barcelona», 1883.

9. BOFARULL, *Guia-Cicerone de...*, pàg. 121-124.

10. *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona* (octubre 1936), pàg. 310-311, i ADROER, «El Palau Major...», pàg. 51-52.

11. Adolf FLORENSA, *Veinte años de labor en la conservación y restauración de edificios artísticos e históricos de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1947.

12. ACA, C, reg. 1168, f. 69r. MADURELL, «El Palau Reial...», doc. 3, pàg. 515.

13. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...».

14. ACA, RP, MR, vol. 643, f. 268v-269v.

15. ACA, RP, MR, vol. 645, f. 113v-114v.

16. ACA, RP, MR, vol. 644, f. 200r-201r.

17. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 11r.

18. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 17v.

19. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 18r i 19r.

20. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 19r.

21. ACA, C, reg. 1342, f. 42v. LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de...», doc. 47, pàg. 708.

22. RIU-BARRERA, «El Palau Reial...», pàg. 191-192.

23. ACA, C, reg. 1893, f. 75r-v.

24. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 11r.

25. ACA, C, reg. 1071, f. 129r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 505.

26. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 12r-17r.

27. ACA, RP, MR, vol. 643, f. 268v-269v. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», doc. 1, pàg. 99-100.

28. CID MORAGAS, «La restauració del...», pàg. 414.

29. ACA, RP, MR, vol. 2409/1, f. 17v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 505, nota 69, i TRENCHS, *Documents de cancelleria...*, doc. 1212, pàg. 330.

30. Mª Carmen LACARRA DUCAY, «Estudio histórico-artístico», *Las pinturas murales góticas del castillo de Alcañiz. Restauración*, Zaragoza, Ministerio de Cultura / Diputación General de Aragón / Caja Inmaculada, 2004, pàg. 11-87.

31. CID MORAGAS, «La restauració del...», pàg. 413.

32. ACA, C, reg. 1258, f. 96v-97r.

33. ACA, RP, Apèndix general, 1/25 (*olim* MR, vol. A 540), f. 195r. MADURELL, «El pintor Lluís...» (2), núm. 31, pàg. 38-39.

34. ACA, C, reg. 1107, f. 79r-v. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 91.

35. BC, Arxiu Històric, Perg. 341 / R. 13339.

36. ADROER, *El Palau Reial...*

37. ACA, C, reg. 2247, f. 29v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 43, pàg. 165.

38. Santiago GONZÁLEZ SÁNCHEZ, *Itinerario de don Fernando, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*, Zaragoza, CSIC-Fernando el Católico / Diputación de Zaragoza, 2013.

39. ACA, C, reg. 2643, f. 14r.

1. Mateu RODRIGO LIZONDO, *Diplomatari de la Unió del Regne de València*, València, Universitat de València, 2013, pàg. 10-15, i doc. 7-25, pàg. 29-50; Santiago SIMÓN BALLESTEROS, «El acuerdo secreto firmado entre el rey Pedro IV y el noble aragonés Lope de Luna durante la segunda unión (1347-1348)», *Aragón en la Edad Media*, XXII (2011), pàg. 247-269.

2. RIERA I SANS, «La coronació de...».

3. M. Teresa FERRER I MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina», *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, pàg. 11-48.

4. Vegeu, a més, el primer *Dietari de la Generalitat*: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994-2008, vol. I, pàg. 148, 166, 168, 180, 200, 228, 229 i 233, i *AHCB*, Pergamins, 1A-1061.

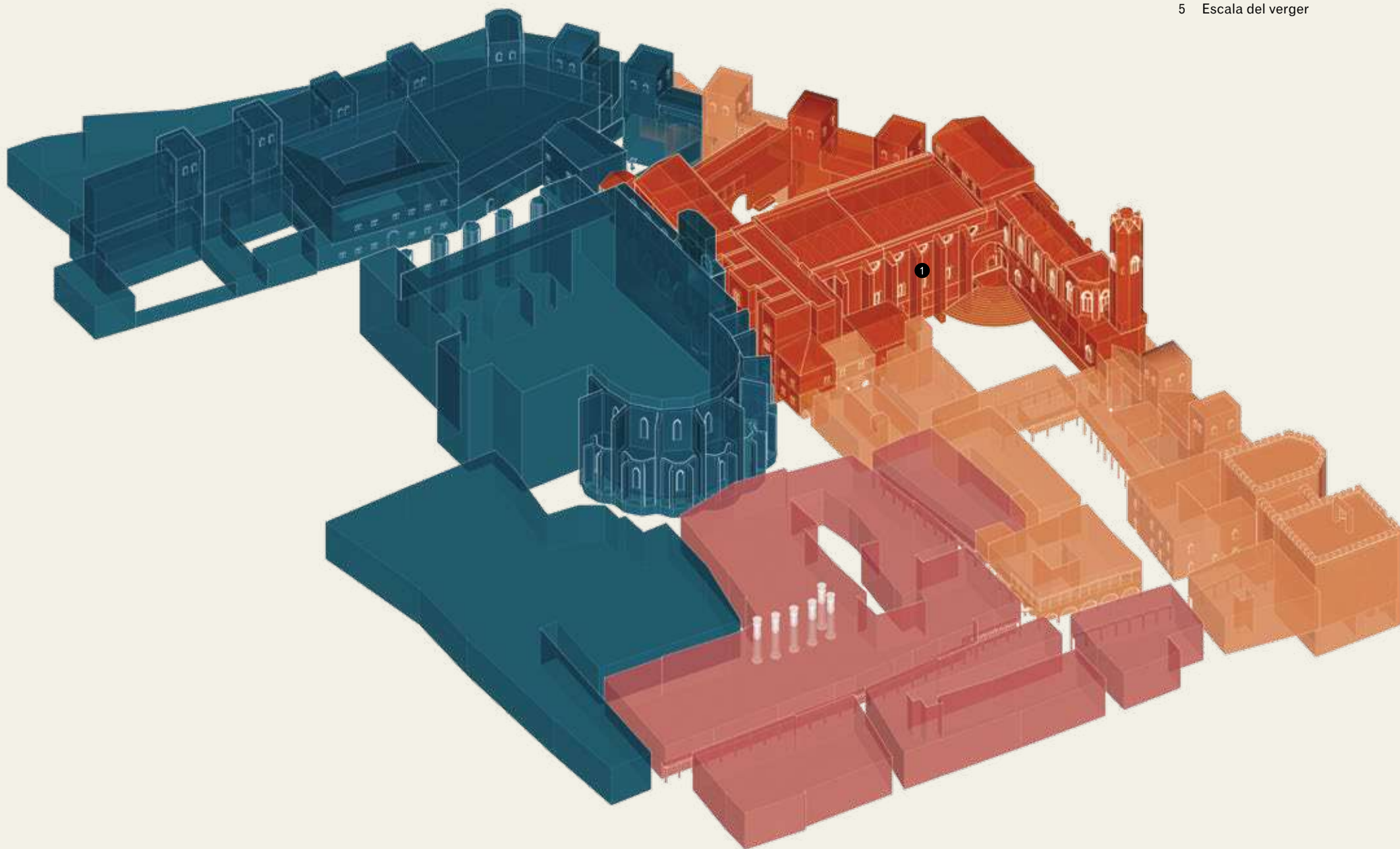
5. La denominació de *sala general*, la fa servir la mateixa *Crònica de Pere III*: SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques*, IV: *Crònica de Pere...*, cap. VI, § 58, pàg. 391.

40. FRANCISCO SEVILLANO COLOM, «Préstamos de la ciudad de Valencia a los reyes Alfonso V y Juan II», *Alfonso el Magnánimo y el Reino de Valencia*, València, Diputación Provincial de Valencia, 1951, pàg. 86-131, i JOSÉ VICENTE GARCÍA MARSILLA, «Avalando al rey. Préstamos a la Corona y finanzas municipales en la Valencia del siglo XV», *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, pàg. 377-389.
41. RAFAEL NARBONA VIZCAÍNO, «El rey y la ciudad. Sinergia entre el Magnánimo y Valencia», *eHumanista/IVITRA* [en línia], 7 (2015), pàg. 193-210.
42. ACA, C, Cartes reials d'Alfons el Magnànim, núm. 198.
43. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. II, pàg. 130, i ARTUR LÓPEZ RODRÍGUEZ, «Consideracions sobre la construcció de l'església barcelonina de Santa Maria del Pi», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 5-6 (1984-1985), pàg. 211-224.
44. ACA, C, Intrusos, 21, f. 130r, i 23, f. 118v.
45. ACA, C, Intrusos, 21, f. 160r.
46. MONTSERRAT BAJET ROYO, *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons el dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII)*. Edició de la «Forma i pràctica de celebrar els juraments i les eleccions a la ciutat de Barcelona en el segle XV», Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009.
47. CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, vol. II, pàg. 191.
48. *Manual de novells...*, vol. II, pàg. 385.
49. DURAN i SANABRE, *Llibre de les...*, vol. I, pàg. 261.
50. *Dietaris de la...*, vol. I, pàg. 190.
51. MARIA TERESA TATJER PRAT, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón. Orígenes y primera etapa de su actuación (s. XIII y XIV)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009, pàg. 56.
52. Carta de Pere Miquel Carbonell al regent la Cancelleria Bartomeu de Verí, adjuntada a l'edició de les *Cròniques d'Espanya* del 1546. CARBONELL, *Chroniques de Espanya...*, f. 256; *Cròniques d'Espanya*, vol. II, pàg. 260.
53. AHCB, ms. 1G-18, f. 1r. PERE BOHIGAS, *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana*, Barcelona, Asociación de Bibliófilos, 1965, vol. II-1, pàg. 269, i JOSEP GUDIOL i SANTIAGO ALCOLEA i BLANCH, *Pintura gòtica catalana*, Barcelona, Poligrafía, 1986, pàg. 121 i 124.
54. ACA, Diversos i col·leccions, Incunables, 49, f. [34v].
55. M. TERESA FERRER i MALLOL, «El Consell Reial durant el regnat de Martí l'Humà», *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Actas, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 1996, t. I, vol. 2, pàg. 173-190.
56. TATJER, *La Audiencia Real...*, pàg. 180-191.
57. ACA, RP, MR, vol. 645, f. 241v-242r. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», pàg. 95.
58. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», pàg. 95.
59. TATJER, *La Audiencia Real...*, pàg. 74.
60. *Manual de novells...*, vol. II, pàg. 379.
61. MADURELL, «Las antiguas dependencias...», pàg. 137.
62. ADROER, «El palau de la reina...».
63. *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896-1922, 26 vol., vol. III, pàg. 179; vol. IV, pàg. 7.
64. MANUEL SÁNCHEZ MARTÍNEZ i PERE ORTI i GOST, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, Generalitat, 1997.
65. *Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'història institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991.
66. *Cortes de los...*, vol. XXII, pàg. 62.
67. FERRAN DE SAGARRA, *Sigillografia catalana*, Barcelona, Henrich i C^a, 1915-1932, 3 vol., vol. I, núm. 57-77.
68. BNF (Bibliothèque Nationale de France), ms. Esp. 8, f. 1r, i ms. Esp. 99, f. 1r; BC, ms. 947, f. 1r, 6r i 31r.
69. ACA, C, Intrusos, 23, f. 43v.
70. *Apéndice al levantamiento y Guerra de Cataluña en tiempos de don Juan II*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1864, vol. XIII (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. XXVI), pàg. 162-164.
71. PERCY ERNST SCHRAMM, *Las insignias de la realeza en la edad media española*, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1960, pàg. 83-87 i làmina 4.
72. JOSEP MAS, *La custòdia de la Catedral de Barcelona en l'any 1522*, Barcelona, Renaixença, 1916, i SCHRAMM, *Las insignias de...*, pàg. 83-87.
73. Pel que fa a la proposta de considerar-la una cadira episcopal, vegeu FRANCESCA ESPAÑOL BERTRAN, «El tesoro sagrado de los reyes en la corona de Aragón» i «Silla y custodia. Ostensorio turiforme», *Maravillas de la España medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, Junta de Castilla y León / Caja España, 2000, pàg. 269-295, i «La membra disjecta de un coro gòtico catalán en el Museo de Cleveland», *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, pàg. 337-352. Quant al rebuig d'aquesta interpretació vegeu MIGUEL SOBRINO GONZÁLEZ, «Barcelona. Las razones de una catedral singular», *Goya. Revista de Arte*, 307-308 (2005), pàg. 197-214 (208-210).
74. ACB, Administració de la sagristia (1479-1481), f. 110r. MAS, *La custòdia...*, pàg. 14.
75. AHCB, 1B.IV-10, f. 164v. DURAN i SANABRE, *Llibre de les...*, vol. I, pàg. 322 nota.
76. ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona), Visites pastorals, vol. 24 (1492), f. 17r. MARIA JESÚS TORRES i FERRER, «Una nova aportació per a l'estudi del tresor de la Seu de Barcelona: l'inventari de 1492», *Lambard*, IX (1996), pàg. 207-229.
77. TORRES, «Una nova aportació...», pàg. 221. Sobre la integració de la diadema a la custòdia vegeu també JOAN DOMENGE i MESQUIDA, «"localia ornamentaque cappellae et alia pretiosissima bona". Orfebreria a Catalunya a l'entorn del 1400», *Catalunya 1400. El gòtic internacional*, Barcelona, MNAC, 2012, pàg. 65-123.
78. ADB, Visites pastorals, vol. 24 (1492), f. 64r-v i vegeu també 63r-v. TORRES, «Una nova aportació...».
79. ACB, Inventaris de la sagristia (1537), f. 58r-v: «Ítem, pese la cadira d'argent daurada la qual stà continuadament en lo tabernacle, al altar major, qui servex a portar la dita custòdia lo dia de Corpore Christi, ab una basa de just daurada. És de pes, enquermerada en lo dit ffust, de hun quintar e XII lliures de romana, lo qual pes reduït a marchs, CC tres marchs e mig» {6.37b}. El nostre agraïment a Joan Domenge per haver-nos informat de l'existència d'aquesta versió primigènia inèdita, que publicarà íntegrament en l'estudi de la custòdia barcelonina que està elaborant.
80. «(...) qui est rex regum et dominus dominantium, per quem reges regnant (...)». TOMÀS D'AQUINO, *De regimine principum*, «Prooemium».
81. ACB, Inventaris de la sagristia (1537), f. 1r. Notícia igualment comunicada per Joan Domenge.
82. SOBRINO, «Barcelona. Las razones...», pàg. 208-210.
83. JOAN VINCKE, «La custòdia de la Seu de Barcelona i les jurisdiccions civil i eclesiàstica», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 9 (1933), pàg. 149-177, doc. 6.
84. ADB, Visites pastorals, vol. 12 (1421), f. 4r-v. TORRES, «Una nova aportació...», pàg. 218.
85. ADB, Visites pastorals, vol. 12 (1421), f. 51v. TORRES, «Una nova aportació...», pàg. 220.
86. *Apéndice al levantamiento...*, pàg. 152.
87. SCHRAMM, *Las insignias de...*, pàg. 84-85, i JAUME RIERA i SANS, «Els heralds i les divises del rei Martí (1356-1410)», *Paratge: Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliària*, 14 (2002), pàg. 41-62.
88. EULÀLIA DURAN i GRAU, *Simbologia política catalana a l'inici dels temps moderns. Discurs llegit el dia 10 de desembre de 1987 en l'acte de recepció pública ... a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1987.

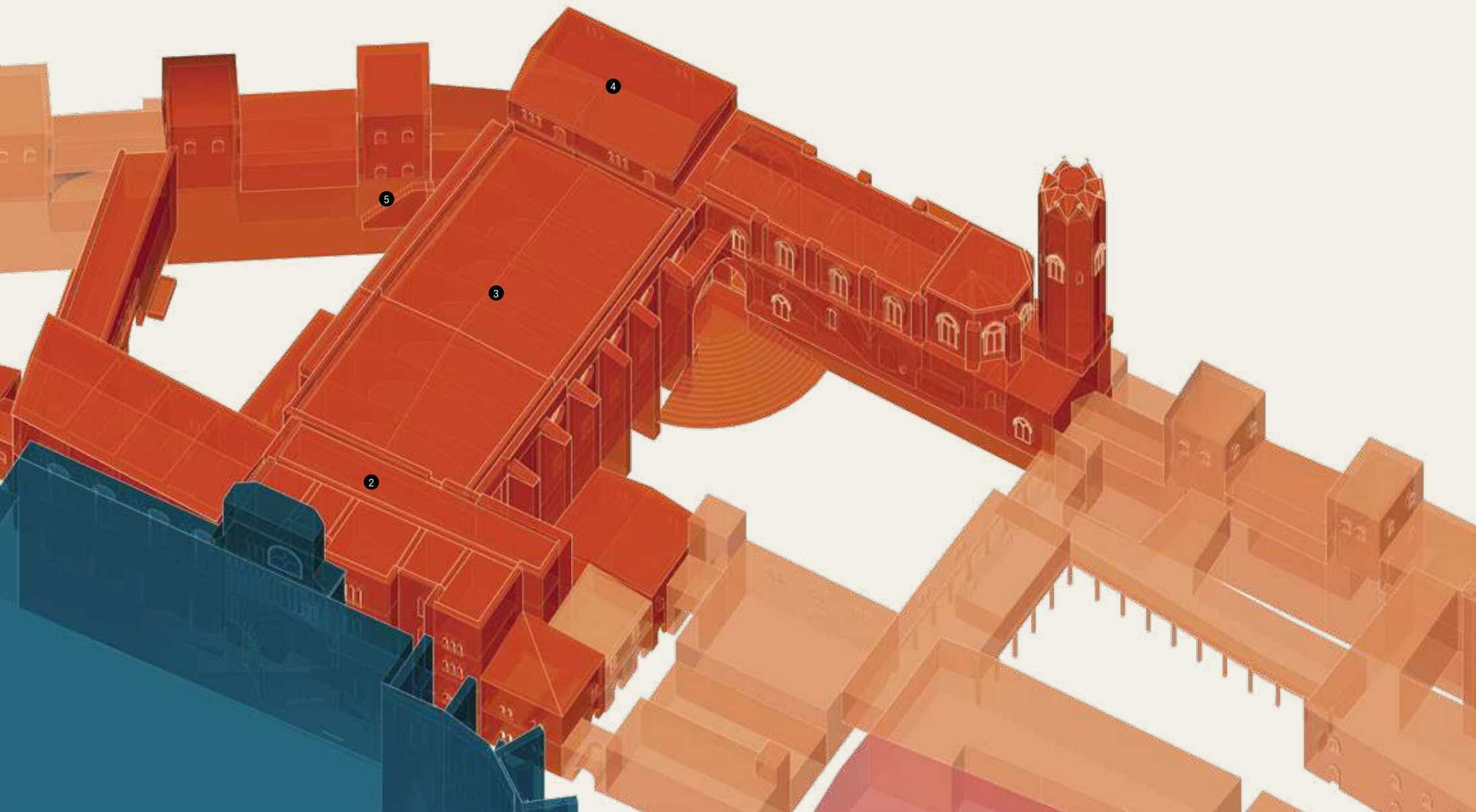
89. A partir de la data indicada, la cimera del drac alat comença a veure's clarament representada sobre l'elm en la imatge eqüestre que figura a l'anvers dels grans segells reials. SAGARRA, *Sigillografia catalana*, vol. I, núm. 62, 68 i 77 (casa de Barcelona), i 78, 83 i 86 (casa de Trastàmara). La cimera ocupava, a més, el lloc d'honor en l'exhibició dels símbols heràldics que es feia en la processó de trasllat del cadàver reial a la catedral. En la de Joan II és descrita així: «(...) e sobre lo elmet aportava un bell timbre ricament deurat en lo qual havia una corona Real e sobre la corona lo ratpinyat qui es divisa dels Reys de Arago fort be obrat e daurat». Pere Miquel CARBONELL, «De exequiis, sepultura et infirmitate regis Joannis secundi», *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1864, vol. I (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. XXVII), pàg. 229. Miguel Ángel ZALAMA i Jesús F. PASCUAL MOLINA, *Testamento y codicilos de Juan II de Aragón, y última voluntad de Fernando I: política y artes*, Zaragoza, CSIC-Fernando el Católico, 2017, pàg. 58-59. Sembla que fins i tot Pere de Portugal el va voler utilitzar com a símbol legitimador, segons que ho palesava la fusteria del nou retaule de la capella (l'actual és una recreació elaborada pels restauradors a partir dels vestigis originals).
90. ACA, RP, MR, vol. 409, f. 66r.
91. FÉLIX DURAN i CAÑAMERAS, «Margarida de Prades (III)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 3-4 (1954-1955), pàg. 33-36 (35-36).
92. ZALAMA i PASCUAL, *Testamento y codicilos...*, pàg. 31-37.
93. BC, ms. 485, f. 245r-v. Stefano CINGOLANI, «La reina María y los funerales de su madre Brianda d'Agout, condesa de Luna, en Zaragoza (1399-1401). Aproximación al estudio de los rituales funerarios de los monarcas de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, XXIV (2013), pàg. 71-90 (89, doc. 6).
94. ZALAMA i PASCUAL, *Testamento y codicilos...*, pàg. 45-73.
95. DURAN i SANABRE, *Llibre de les...*, vol. I, pàg. 240-241.
96. CARBONELL, «De exequiis, sepultura...», pàg. 195-197.
97. *Dietaris de la...*, vol. I, pàg. 233.
98. DURAN i SANABRE, *Llibre de les...*, vol. I, pàg. 301-319.
99. ACA, RP, MR, vol. 630, f. 184v.
100. CARBONELL, «De exequiis, sepultura...», pàg. 217-219.
101. Francesca ESPAÑOL i BERTRAN, «El "córrer les armes". Un aparte caballeresco en las exequias medievales hispanas», *Anuario de Estudios Medievales*, 37 (2007), pàg. 867-905.
102. BC, ms. 485, f. 245v. CINGOLANI, «La reina María...», doc. 6, pàg. 89.
103. ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 16r. CINGOLANI, «La reina María...», pàg. 79.
104. CARBONELL, «De exequiis, sepultura...», pàg. 206-212. El *Llibre de les solemnitats de Barcelona* ratifica la descripció (vol. I, pàg. 301-319).
105. Kay SUENAGA PORTUGUÉS, *Guerra i pau a l'edat mitjana (la Corona d'Aragó en la baixa edat mitjana)*, tesi doctoral, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2012, pàg. 269-270.
106. AHCB, ms. 1G-5, f. 295r. *Crònica del racional...*, pàg. 144.
107. AHCB, Pergamins, 1A-1061.
108. BAJET, *El jurament i...*, pàg. 63-70, i AHCB, Pergamins, 1A-952-955, 1010, 1032, 1059 i 1267.
109. SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques*, IV: *Crònica de Pere...*, cap. VI, § 58, pàg. 391.
110. Frederic UDINA MARTORELL, *La Porta de Sant Jordi, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, al Palau dels Virreis*, Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, 1978.
111. AHCB, ms. 1G-5, f. 295v, 296r i 298v. *Crònica del racional...*, pàg. 145-146, 147 i 152.
112. *Dietaris de la...*, vol. I, pàg. 229.
113. Stefano CINGOLANI, «Entretenimientos, placeres, fiestas y juegos en la corte de los reyes de Aragón en el siglo XIV», *En la España medieval*, 39 (2016), pàg. 225-248.
114. *Ordinacions de la...*, pàg. 88.
115. ESCARTÍ, «El ms. 212...», pàg. 42.
116. ACA, C, Vària, 29, f. 9r-v, 18r-v.
117. ACA, Generalitat, Sèrie N, vol. 131, f. 121r-v. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 52.
118. ACA, C, reg. 1964, f. 45v.
119. ACA, C, reg. 2252, f. 99r. Augusto CASAS, *El papa Luna*, Barcelona, Luis Miracle editor, 1944, pàg. 237.
120. CRAI Biblioteca de Fons Antic (Universitat de Barcelona), ms. 241. PETRUS DE ARENYS, *Chronicon*, ed. José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 1975, pàg. 44-45.
121. ACA, RP, MR, vol. 928/4, f. 8r. Sebastià PUIG i PUIG, *Pedro de Luna, último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona, Editorial Políglota, 1920, pàg. 205.
122. ACA, RP, MR, vol. 928/4, f. 9v. PUIG, *Pedro de Luna...*, pàg. 219.
123. ACA, RP, MR, vol. 928/4, f. 11v. PUIG, *Pedro de Luna...*, pàg. 221.
124. PETRUS DE ARENYS, *Chronicon*, pàg. 45.
125. PETRUS DE ARENYS, *Chronicon*, pàg. 46.

1392

- 1 Sala de parament o Tinell
- 2 Terrat del Palau de Santa Eulàlia
- 3 Terrat major
- 4 Cambra sobirana
- 5 Escala del verger

1392

Capítol 7

El Palau de Santa Eulàlia, el verger gòtic i l'annexió de la Casa del Sagristà

El Palau de Santa Eulàlia i les galeries inicials del verger

En analitzar l'evolució de la planta del Palau Major al llarg dels segles, ja hem tingut ocasió d'estudiar el procés pel qual la casa de Barcelona va anar pressionant el bisbe i el capítol de la catedral fins aconseguir la cessió del primitiu complex episcopal de la ciutat. El primer assalt havia estat l'ocupació de la meitat oriental del Palau del Bisbe al segle XI, per allargar la nova caixa palatina i obrir l'androna o carreró intermedi que s'ha preservat parcialment al subsol. La culminació no va arribar, però, fins a la primavera de l'any 1317, quan Jaume II va aconseguir la cessió de l'altra meitat del vell edifici, l'occidental. Llavors ja era coneguda sota la denominació baixmedieval de Palau de Santa Eulàlia, perquè estava situada davant de la portada lateral en construcció de la catedral gòtica. A més de la citada meitat de l'antic palau (l'actual Plaça de Sant Iu), aquella cessió incloïa la crugia interior de les estructures que sempre s'havien erigit al seu costat septentrional, per enllaçar la residència episcopal del segle VI amb l'aula basilical tardoantiga.¹ No així la crugia exterior, amb la volta sobre el carrer que també comunicava el complex amb la catedral romànica. Segons que ho determinava el pacte de cessió {1.57}, aquesta part havia de desaparèixer immediatament. Calia demolir-la per permetre la realineació cap a llevant de l'eix original del Davallant de la Seu que exigia l'avenç de les capelles laterals gòtiques, fins a fer-lo coincidir amb el que presenta l'actual carrer dels Comtes. A canvi, el complex del Palau Reial aconseguia tenir per primera vegada una façana amb porta i finestres que s'obrien al citat tram de carrer.

La renovació de l'estructura heretada

Com ja apuntàvem al primer capítol, a més de les bases estructurals preservades al subsol de la Plaça de Sant Iu, conservem el conjunt de fotografies del procés d'excavació del Palau del Bisbe / Palau de Santa Eulàlia entre els anys 1946 i 1951. A les imatges encara es perceben alguns elements interns que van ser destruïts per l'excavació en l'afany de descendir fins als nivells romans. Cal tenir-los ben presents per determinar amb més precisió com s'organitzava en planta a la baixa edat mitjana aquella meitat occidental del

primitiu Palau del Bisbe que havia perviscut al llarg dels segles. Recordem que la façana en qüestió havia romàs estructurada des dels seus orígens altmedievals en dues torres laterals més estretes i una torre central doble ampla, unides entre si per dos cossos menors que feien retrocedir sensiblement la línia determinada per les torres, per destacar-ne la forma. Per aquesta raó, la planta baixa de la torre central degué esdevenir a la baixa edat mitjana la sala de recepció de la portella que donava accés a l'edifici des del Davallant de la Seu, just davant de la portada catedralícia. El potent arc gòtic del segle XIV que encara mostren les fotografies de l'excavació, bastit per suprimir un pilar central anterior amb la consegüent millora de la diafanitat, palesa com l'estança havia estat sensiblement reformada poc després de l'annexió.

Al fons d'aquella estança de recepció, dues portes acarades donaven accés a unes cambres petites, encabides en els citats cossos menors de façana enretirada que la unien amb les torres laterals. Eren dues recambres o estances de pas, atès que per elles s'arribava a les dues estances mitjanes dels extrems, accessibles a través de sengles portes alineades amb les ja descrites. Ignorem a quines funcions es destinaven aquestes quatre estances baixes, si bé és clar que no podien ser gaire nobles, ateses les seves limitades dimensions i la pobra il·luminació que els podien proporcionar les estretes espitlleres altmedievals que van mantenir. La més meridional d'aquestes estances extremes (destruïda pels fonaments del Palau del Lloctinent) devia contenir l'escala que permetia pujar a la planta superior de l'edifici, atès que la preservada no en presenta cap indici.

Per darrere de les estances descrites, just sota la galeria historicista aixecada per Joaquim de Ros i de Ramis a la Plaça de Sant Iu, s'adossava un seguit de petites cambres cegues, comunicades per una mena de corredor longitudinal paral·lel a la línia de façana. Aquest corresponia al més occidental dels dos cossos sostinguts per arcs de mig punt que havien conformat l'estructura central del primitiu Palau del Bisbe a l'alta edat mitjana {fig. 1.1-2}. Adés ja apuntàvem que l'altre cos paral·lel d'arcs, el de llevant, havia estat enderrocat al segle XI per obrir al seu lloc l'androna intermèdia {fig. 1.28 i 2.26}, la qual va continuar existint fins a la mateixa construcció del Tinell, com acabem de veure. Amb l'annexió del 1317 havia esdevingut innecessària per accedir al pati posterior, però el Palau Major romànic hi

FIGURA 7.1 Excavacions a la Plaça de Sant Iu als anys 1949-1950. AFB i MUHBA

mantenia finestres i espitlleres que no convenia tapar, de manera que no resultava pertinent la fusió directa de les dues estructures. Tampoc no la permetia la considerable diferència de nivells que existia entre ambdós edificis. Per la seva venerable antiguitat, tant la planta baixa com la primera planta del Palau de Santa Eulàlia restaven sensiblement per sota de les seves equivalents del Palau Major. La suma d'ambdós factors (pervivència de l'androna i diferència de nivells) va fer que s'optés per articular els palaus mitjançant estructures adossades als seus laterals, les quals volaven sobre l'androna fins a enllaçar les respectives plantes nobles.

Pel costat meridional o de mar, l'operació de connexió lateral no degué presentar gaire complicacions: ja cavalcava sobre l'entrada a l'androna la caixa construïda per comunicar la planta noble del palau romànic amb la nova cuina reial, ubicada a la primera planta de la Casa de la Farina des de l'any 1302, segons hem vist al capítol tercer. N'hi hagué prou, doncs, amb obrir-hi la porta corresponent.

La prolongació vertical de les tres torres que definien la ja comentada façana occidental del Palau de Santa Eulàlia forçava la repetició a la primera planta de l'estructura descrita per a la planta baixa. En conseqüència, només la part posterior (l'àrea ocupada a la planta baixa pel corredor longitudinal i les cambres cegues) podia acollir una estança allargada que permetés la

disposició dels esglaons necessaris per salvar el desnivell existent entre la citada estructura que cobria l'androna i la planta noble de l'antic edifici episcopal (sensiblement més baixa), i donar accés alhora a les cambres de les torres i cossos intermedis en aquest nivell, i al mateix verger per l'extrem contrari.

L'ala septentrional i les galeries

La comentada demolició de la crugia anterior de l'ala annexa al costat nord del Palau del Bisbe, duta a terme el mateix any 1317, també va comportar la plena remodelació de l'antiga crugia posterior, definitivament integrada aleshores al complex reial. Hagué de ser refeta llavors des del mateix nivell del carrer, perquè l'antic mur medial que sostenia la creu de la coberta esdevenia amb aquella operació una nova façana palatina paral·lela a la catedral. Com a conseqüència, pogué ser dotada d'un accés alternatiu que permetia entrar al complex palatí també des del Davallant de la Seu. Naixia d'aquesta manera allò que els documents posteriors denominen el *portal menor*, per oposició al *portal major*, el que s'obria i s'obre a la fi de la grada principal de la Plaça del Rei. El dit *portal menor*, precedent directe de la *porta de la Inquisició*, facilitava l'accés de les cavalleries i els carros a un pati posterior que també s'havia vist generosament ampliat com a resultat de l'annexió del Palau de Santa Eulàlia, en haver absorbit la cort posterior de l'antiga ala. Es podia iniciar així la transformació del pati comtal en el nou verger enjardinat que requeria l'ambiciós projecte gòtic de Jaume II.

En primer lloc, i seguint la idea dels claustres monàstics, es va optar per envoltar-lo parcialment d'un seguit d'estructures porxadades que permetessin contemplar el jardí sense patir els rigors meteorològics. La planta baixa de l'antiga crugia posterior es va veure reconvertida així en la galeria oberta conformada pels arcs gòtics de mig punt paral·lels i perpendiculars a la façana principal que encara podem contemplar, en haver pogut ser recuperats pels restauradors contemporanis perquè hi havien perviscut aparellats {fig. 9.20}. Al seu torn, s'hi van bastir, replicant els equivalents inferiors, uns altres tres arcs de diafragma perpendiculars a la façana al nivell de la primera planta o planta noble, per sostenir-ne el sostre. Es va crear d'aquesta manera la gran sala que coneixem actualment com el Tinellet, denominació contemporània assignada pels restauradors quan la van recrear, perquè en aquest cas només havien perviscut alguns indicis de la seva existència original a les pilastres adossades a la cara interna de la façana principal.

El Tinellet s'il·luminava a través d'amplis finestrals que donaven al Davallant de la Seu (l'actual carrer dels Comtes) i al verger. Per descomptat, els que ara hi veiem són igualment fruit de la recreació historicista dels anys quaranta del segle xx. Les fotografies de les fases inicials de la restauració

posen en relleu que només hi havien perviscut, aparellats, els brancals d'alguns finestrals baixmedievals. Per tant, les columnetes, els capitells i les impostes, sinó la totalitat del finestral, van ser pura recreació a partir dels models recuperats durant les excavacions prèvies en altres àrees del Palau Major. D'entre les diverses troballes, s'hi van escollir com a model a reproduir pels picapedrers els que s'ajustaven millor a la cronologia del regnat de Jaume I, erròniament assignada al sector per Florensa i per Duran i Sanpere i acceptada per la historiografia posterior sota el parany de les formes neoromàniques recreades.² Tanmateix, havien estat oberts per força després de la cessió del 1317, perquè acabem de veure que la façana de l'actual carrer dels Comtes s'havia vist completament realineada arran de l'annexió del sector al complex palatí.

Són també fruit de la recreació historicista els dos contraforts exempts que ara trobem adossats a la façana del verger, aixecats pels restauradors a partir de les bases descobertes durant les excavacions. Els originals havien estat completament picats per la reforma d'època moderna. El model el tenien, però, ben visible en el tercer contrafort. Havia perviscut integrat en la banda dreta de la galeria adossada a la façana del Tinell, raó per la qual només li van haver de reconstruir l'extrem superior. Aquest contrafort original s'eleva com a prolongació del pilar que conforma la unió de les dues arcades inferiors, i confirma que tots tres havien estat edificats durant la mateixa fase constructiva per contrarestar les forces dels respectius arcs del Tinellet. La seva pervivència s'uneix així als trets formals tardans del cos superior de la galeria adossada a la caixa del palau, per posar en relleu que en temps de Jaume II encara no existia en aquella posició una estructura tan potent com la que ara hi trobem. Si ja hagués estat feta, no hauria estat possible ni necessària l'erecció del contrafort.

La documentació ens informa que el Tinellet era l'estança on havia dormit la reina de Mallorca, Constança d'Aragó, mentre es va estar al Palau Major. El 4 de novembre de 1342, quan la sobirana ja havia marxat, el rei Pere el Cerimoniós va ordenar dotar la sala d'una xemeneia sostinguda sobre permòdols, segons el model ja seguit poc abans en una de les estances del Palau de Santa Eulàlia pròpiament dit:

{7.1} *En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, etc., al amat nostre en Francesch çà Sala, batle general de Cathalunya, salutem et dileccionem. Manam-vos espresament que decontinent façats fer a la cambra del palau de Barchinona en la qual jahia la reyna de Mallorca com nos partim de Barchinona una xemenea, ço és, a la part dreta de la dita cambra quan hom entra, en la part que és entre la porta e la finestra que mira al pati dels tarongers. E sia feta ab permòdols, axí com la del Palau de Santa Eulàlia (...).*³

FIGURA 7.2 Restauració de l'ala paral·lela al carrer dels Comtes, amb la recreació del Tinellet baixmedieval en primera planta. MUHBA i AFB

Com no podia ser d'una altra manera, a la sala s'hi accedia pel seu extrem meridional. Per això la paret de la dreta corresponia a la façana interior, la del verger o *pati dels tarongers*, al qual donaven els grans finestrals interiors recreats per Florensa. Al tros de mur que restava entre la porta i el primer finestral era on el monarca havia manat instal·lar la nova xemeneia, confirmant-nos d'aquesta manera les funcions residencials a les quals estava destinada.

Una nova ordre donada pel rei Pere el Cerimoniós a Jaume de Puig, regent l'ofici del mestre racional, el 7 de febrer de 1346, aporta més dades sobre l'articulació de tot aquell angle meridional del verger:

{7.2} *Petrus et cetera dilecto nostro Jacobo de Podio, regenti officium magistri racional[is] curie nostre, vel alicuicumque pro tempore regenti dictum officium, salutem et cetera. Cum fidelis noster Petrus Muntanyoni, procurator reddituum et jurium nostrorum Gubernacionis Barchino-*

Trad.: Pere, etc., al nostre dilecte Jaume de Puig, regent l'ofici de mestre racional de la nostra cúria, o a qui més endavant tindrà l'ofici, salut, etc. Atès que el nostre fidel Pere Muntanyó, procurador de les rendes i els drets de la Governació de Barcelona, per manament ver-

ne, de mandato nostro oretenus sibi facto fieri fecerit in introitu nostri palatii Barchinone quandam domum fusteam in qua auditores nostre curie audienciam pro nobis tenent, necminus fieri fecerit in eodem palacio aliqua opera fustea, scilicet in porticu inferiori dicti palatii prope los toronjés, claudendo de fusta transitum quod fit a camera majori que ibi est in capite dicti portici quamque nunc [t]enet venerabilis et dilectus consiliarius noster episcopus Tirasonensis, usque ad quandam domum dicti nostri palatii vocatam Palau de Santa Eulàlia, idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus quicquid constiterit vobis dictum Petrum Muntanyoni sol[v]isse seu ex-

bal nostre, ha fet fer a l'entrada del nostre palau de Barcelona una estança de fusta en la qual els oïdors de la nostra cúria tenen audiència per nos, i, encara més, ha fet fer certes obres de fusteria al mateix palau, val a dir, al porxo inferior del palau, a prop dels tarongers, cobrint amb fusta el pas que va des de la cambra major situada a l'extrem del dit porxo, que ara té el venerable i dilecte conseller nostre el bisbe de Tarassona, fins a una estança del nostre palau anomenada Palau de Santa Eulàlia, per això us diem i us manem que qualsevol cosa que us constarà que el citat Pere Muntanyó ha pagat o esmerçat en aquelles obres o en quals-

FIGURA 7.3 Recuperació de la galeria meridional del verger entre 1943 i 1950. MUHBA i AFB

*pendisse in predictis seu in aliquibus aliis operibus minutis dicti palatii eidem ea in nostro (sic per vestro) compoto admitatis (...).*⁴

sevol altres obres menors del dit palau, li ho admeteu en els vostres comptes (...).

El document ens presenta d'aquesta manera la modesta instal·lació inicial del personal tècnic de l'Audiència o tribunal superior de justícia de la Corona, només dos anys després que el càrrec d'oïdor hagués estat regulat per les *Ordinacions de la Casa i Cort*.⁵ Per bastir la nova estança havia bastat tancar amb fusta el sector septentrional de la galeria, atès que el Tinellet ja li feia de sostre. La nova *cambra dels oïdors* restava ubicada així al costat del *portal menor* o nova entrada palatina al verger, amb el consegüent accés directe des del Davallant de la Seu. D'aquesta manera, l'Audiència podia actuar sense destorbar gaire la vida cortesana. Hi degué romandre fins que la reforma de mitjan segle XVI va elevar l'Audiència al mateix Tinellet de la planta noble, adaptat llavors per a tal funció específica segons que tindrem ocasió d'estudiar.⁶

A més de descriure el naixement de la *cambra dels oïdors*, la notícia permet documentar per primera vegada la galeria meridional del verger. La

factura del seu cos inferior, idèntica a la que caracteritza la galeria occidental, proclama que havia estat aixecada durant la mateixa operació constructiva de la fi del regnat de Jaume II, per comunicar l'*aula major* romànica –cedida temporalment al bisbe de Tarassona perquè la pogués fer servir com a residència mentre romania a la ciutat– amb el sector incorporat per la cessió del 1317. Per descomptat, la referència al *porxo inferior* implica que llavors ja existia un *porxo superior* o galeria de primera planta que aixoplugava aquell nou pas. La pervivència de la vella androna implicava que una part d'aquell «pas» havia restat oberta pels dos costats, en lloc de només per davant, a la manera d'un pont cobert de baranes baixes que devia resultar desagradable de travessar quan feia mal temps. Per aquesta raó, el rei Pere l'havia manat tancar mitjançant la col·locació de les estructures de fusta esmentades pel document.

En tot cas, i com adés apuntàvem, el contrafort preservat manifesta que aquell *porxo superior* del segle XIV encara no presentava les formes actuals. Devia sostenir-se sobre una jàssena encastada al contrafort i suportada per columnetes disposades sobre les baranes, segons el sistema més senzill i habitual en la construcció de les llotges del moment. Si hagués presentat una resistència estructural més gran, no hauria calgut substituir-lo a inicis del

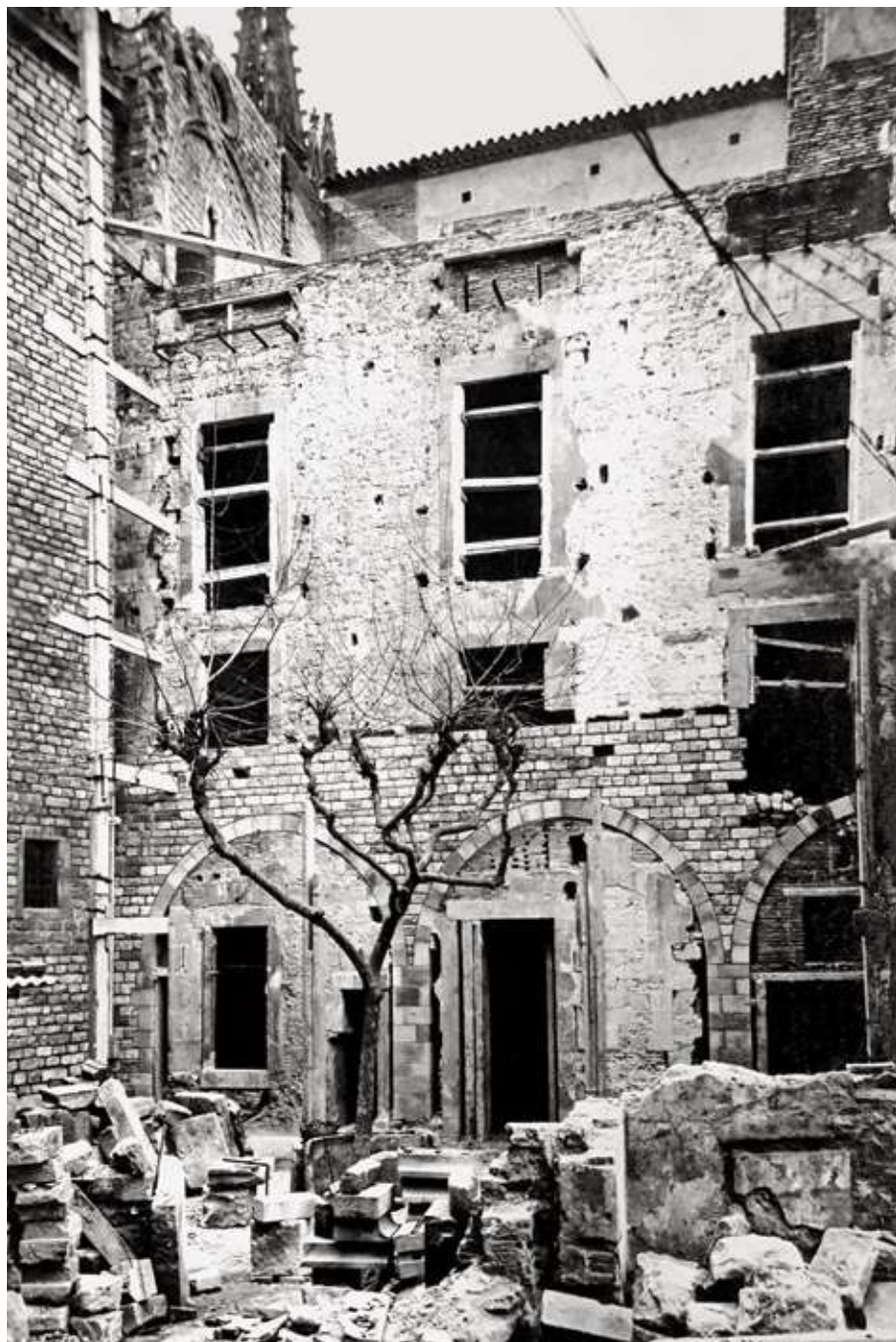

FIGURA 7.4 Recreació de la galeria septentrional del verger entre 1949 i 1951. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

segle xv per la llotja de potents arcs de mig punt entre pilars sòlids que podem contemplar actualment, atès que els restauradors contemporanis van decidir recrear-la a partir de l'únic pilar amb inici d'arcada que el nou tancament de mitjan segle XVI havia optat per integrar {fig. 2.25}.

No és clar fins a quin punt la realitat descrita per a la galeria meridional es repetia o no al costat contrari, el septentrional. Ara hi trobem una reproducció literal aixecada per la restauració dels anys quaranta del segle xx. Tanmateix, i com va reconèixer el mateix Florensa, en aquest cas es va anar molt més enllà d'una restauració més o menys agosarada per bastir-hi una pura estructura historicista.⁷ La construcció de la nova Casa de l'Alcaid de la Inquisició en la transició del segle XVIII al segle XIX no havia deixat dempeus cap resta original més antiga al nivell de la planta baixa. Només hi havia sobreviscut, com ja apuntàvem en parlar de la troballa del cap d'àngel nibat al capítol segon {fig. 2.42}, el primer pilar de la galeria de la planta noble. Defineix en aquella alçada l'angle occidental del verger i presenta els mateixos trets característics de la reforma del rei Martí que l'altre ja comentat de la galeria meridional, segons que veurem al capítol següent. També es preservava, aparellat, l'arc que havia comunicat històricament la planta baixa de l'ala septentrional amb aquella altra galeria, per permetre la circulació claustral al voltant del verger, com palesa una de les fotografies ja reproduïdes {fig. 7.2}. És indubtable,

per tant, que a l'etapa baixmedieval havia existit en aquell costat una galeria de formes idèntiques a les recreades per Florensa, tot i que no és possible determinar amb certesa quina havia estat la seva longitud en cada moment. Hi ha indicis que apunten en direccions contràries. D'una banda, veurem de seguida que la documentació baixmedieval també presenta una altra estructura ubicada en aquest sector del límit septentrional del verger amb la Casa del Sagristà, que difícilment hauria estat compatible amb una llotja més llarga que la recreada per Florensa. De l'altra, també comprovarem com una descripció del Palau de la Inquisició en l'any 1560 palesa que aleshores l'estructura que aixoplugava els espais d'aquest costat septentrional de l'antic verger encara tallava perpendicularment, en planta baixa, les estructures ja adossades a la muralla romana {9.47}. Devia haver estat allargada, doncs, en algun moment entre els darrers anys del segle XIV i la data indicada.

El recreixement dels anys setanta del segle XIV

Com ja hem tingut oportunitat d'estudiar, la construcció del Tinell havia requerit la prolongació prèvia de la caixa romànica sobre la primitiva androna, fins al mateix mur posterior del Palau de Santa Eulàlia, i el recreixement d'aquest darrer fins al nivell requerit pels nous arcs de diafragma. Acabades la grandiosa sala del tron i la nova *cambra sobirana* del *palau petit*, convenia prosseguir elevat també la vella residència episcopal amb les seves tres torres, per dotar-la d'una coberta plana que prolongués el nou *terrat major* fins a la mateixa confluència de la Freneria amb el Davallant de la Seu. De la mateixa manera, també va semblar oportú el recreixement de la descrita ala septentrional amb una planta addicional, perquè tot el complex assolís el nou nivell determinat pel *terrat major*. Convenia continuar pal·liant la dramàtica pèrdua d'espais residencials que havia implicat la construcció del Tinell, realitat que la recent erecció de la *cambra sobirana* només havia pogut mitigar de manera molt parcial.

El 28 d'abril de 1373, la reforma gòtica de les plantes inferiors del Palau de Santa Eulàlia ja devia haver començat, atès que el monarca ordenava al seu mestre racional que, quan Huguet de Cardona li retés comptes, li reconegués, entre d'altres, el cost d'unes ventalles i un forrellat instal·lats al Palau de Santa Eulàlia pel fuster barceloní Francesc Perers:

{7.3} (...) Ítem, a-n Ffrancesch Parers, fuster de la ciutat de Barchinona, per les portes que feu en una finestra del Palau appellat de Santa Eulàlia, e per los golffs e baules, e per IIII jornals de I mestre, e per un forrellat que feu en una porta del dit palau, e per clavó de les dites portes, septuaginta octo solidos et quinque denarios (...).⁸

En tot cas, consta que a les darreries de l'estiu del 1374 ja es duia a terme la remunta de l'ala septentrional, segons que ho reflecteix el corresponent albarà testimonial del mestre racional, expedit en revisar-se els comptes d'aquelles obres deu anys després, el 14 d'octubre de 1384:

{7.4} Jo, en Berenguer de Relat, etc., atorch a vós, en Bernat des Coll, lochtinent meu en lo dit offici de maestre racional, que havets comptat ab mi de la raó dejús escrita en la forma que-s segueix, és a saber, que-l senyor rey, estant en Barchinona en lo mes de setembre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCCLXXIII, comanà a vós de paraula que faéssets descobrir una cambra del seu Palau Major de Barchinona sots la qual se té l'audiència de la sua cort, e aquella tornar cobrir de nou, p[er m]or del qual manament vós faés fer la dita obra. E jassia [vós] començàssets la dita obra en lo dit mes de setembre, és cert, emperò, que [per fr]etura de diners que no haviets, aquella se retardà de acabar tro per tot lo mes [de] s[et]embre del any MCCCCLXXVI, e fon acabada perfetament en lo mes de deembre [apr]és següent del propdit any. Lo qual compte havets dat a mi escrit en I [q]uaern de paper. E segons que en aquell és contengut, munten les reebudes que vós [conf]esats haver fetes per la dita raó axí del senyor rey, qui us en donà partida dels diners de la sua cambra, com d'algunes altres persones qui-ls vos donaren [de] manament del dit senyor rey (...), sex mille quadringentos quinquaginta duos solidos duos denarios barchinonenses. E munten les dates, pagues e messions per vós fetes, és a saber, en compres de fusta, de pedra, de permòdols, de clavó e en jornals de maestres de pedra e de fusta, e de manobres e de sarradors e en diverses altres coses necessàries a la dita obra (...), a sex mille quadringentos quinquaginta duos solidos duos denarios barchinonenses. E axí en la dita forma roman quiti e egual lo dit compte (...).⁹

Segons que ho palesa la mateixa quantitat de diners esmerçada, l'operació havia anat molt més enllà d'una simple substitució de la coberta. Fins llavors, el Tinellet només havia tingut per damunt les golfes generades per la teulada a dos vessants que devia cobrir-lo. El seu manteniment, com el de la resta de les teulades palatines, hauria estat a càrrec del salari de 300 sous que cobrava el porter Martí de Rufos per l'ofici de la batllia de Terrassa, que comportava l'obligació implícita de «*reparare coopertas tegularum domorum palacii Barchinone*» (trad.: reparar les cobertes de teula de les estances del palau de Barcelona) {7.5}, tal com ho recollia un document expedit el primer dia de maig de 1347.¹⁰ Desmuntada la coberta primitiva, també es devia haver procedit a la substitució de l'enteixinat original del Tinellet per un altre de més potent i luxós. Aquest havia de sostenir la nova planta addicional, obtinguda mitjançant l'adient prolongació vertical de les dues façanes paral·leles, la del carrer públic i la del verger. Com ja comentàvem al capítol precedent i manifesta

la cronologia de les actuacions reflectida per l'albarà, aquest nou sostre del Tinellet devia ser l'enteixinat de la *casa jussana de menjar* que, el juliol de 1376, servia com a referència per a la decoració del que s'estava construint en paral·lel al Palau Menor. Havia estat pintat poc abans a «*senyal reyal e a senyals de Portugal, de Sicília e de Navarra, de les pus fines colors*» {6.13} per un preu sensiblement inferior al que estaven demanant els pintors Francesc Serra i Jaume Castellar pel nou enteixinat del Palau Menor.¹¹ L'ús del Tinellet com a menjador habitual del Cerimoniós al Palau Major és ben factible, atesa la fàcil comunicació a nivell amb la cuina reial a través de la sala longitudinal del Palau de Santa Eulàlia. Resulta lògic també que s'hi apliqués el qualificatiu de *jussana*, perquè aleshores ja s'estava acabant de cobrir la planta recrescuda just a sobre. A diferència del Tinellet, però, sembla pels indicis murals que aquesta nova *casa sobirana* en fase de conclusió no comptava amb el suport dels mateixos arcs de diafragma perpendiculars a les façanes. En conseqüència, el seu enteixinat no devia disposar-se en paral·lel a l'eix major, sinó de través.

A les acaballes de desembre de 1376, mestres d'obra i fusters havien culminat els treballs, que havien requerit esmerçar diversos mesos de feina i un total de més de 320 lliures. El seu elevat cost havia forçat la interrupció de gairebé dos anys, davant de la caiguda de recursos econòmics provocada per la situació de carestia i pesta que va caracteritzar la segona meitat de l'any 1374 i la primera del 1375 a Catalunya.¹² Malauradament, no n'ha pervingut res més enllà dels murs de façana. Tot i estar molt retocats per la restauració dels anys quaranta del segle xx, s'hi pot distingir la barreja de carreus de diverses mides corresponents a aquesta fase intermèdia entre els inferiors, dels temps de Jaume II, i els superiors, bastant més grossos, del tercer nivell encara afegit per Martí l'Humà a inicis del segle següent.

Mentre s'acabaven els treballs d'elevació de l'ala septentrional, el monarca ja planificava també el recreixement del Palau de Santa Eulàlia pròpiament dit. La prolongació vertical de les tres torres i dels dos cossos intermedis que conformaven la seva façana requeria molta pedra de bona qualitat, per competir dignament amb la portada lateral de la catedral que s'obria just al davant. Per aquesta raó, el 2 de juliol d'aquell mateix estiu de 1376, el monarca ja s'havia adreçat a la Procuració Reial de Mallorca en els termes següents:

{7.6} *Lo rey.*

*Procurador reyal. Manam-vos espressament que tota aquella pedra que-l feel nostre en Bernat dez Coll, lochtinent de maestre racional de la nostra cort, vos farà saber per letra sua que haja mester a obs de una obra que fa fer de una cambra e l estudi del nostre palau de Barchinona, li trametats decontinent, e pagats lo nòlit d'aquella (...).*¹³

La notícia confirma que l'operació es duia a terme amb l'objectiu d'obtenir una cambra i un estudi que no havien existit abans. Poc després, el mateix Bernat Descoll cursava la petició concreta de pedra, però el 23 d'octubre, assabentat el rei que la comanda feta pujaria a més de 500 lliures, manava reduir-la perquè el cost fos només de 150 lliures, atès que altrament afectaria la provisió de menjar de la Casa Reial:

{7.7} *Lo rey.*

*Entès havem per nostre tresorer que les pedres que nos menàvem a vós que-ns tramesésets a ops de la obra de un estudi que fem fer, segons que en Bernat dez Coll vos faria saber, vos és stada demanada per ell en tal nombre que muntaria a més de D lliures, les quals se haurien a levar de la provisió de nostre menjar. E com nos entenam que a la provisió de nostre menjar no dege ésser tocat, volem que d'altres esdeveniments qui pervendran a la procuració nos trametats de les dites pedres tro en quantitat de CL liures, e no de més avant, car ja per la dita provisió és tant carregada la procuració que no solament ab les rendes, ans ab los esdeveniments havets a proveir aquella (...).*¹⁴

Tanmateix, el dia 12 de desembre d'aquell any, la pedra de Sóller encara no havia arribat i el rei tornava a escriure al procurador reial de Mallorca reclamant-la:

{7.8} *Lo rey.*

*En Fferrer Gilabert. Entès havem que vós no yc havets tramesa aquella pedra que nos havem mester per alguna obra que nos entenem a fer en lo nostre Palau Major de Barchinona. Per què us manam que decontinent, sens tota triga, trametats a nos en Barchinona la dita pedra, aytal com lo demanam en la letra que ja us havem tramesa e semblant d'aquella mostra que-ns ha tramesa lo feel nostre en Berenguer Palet, maestre de les nostres obres en Mallorques, ço és, de la pus blanca del tall de Sóllari, car nos, per altra letra nostra, manam al dit maestre que deja procurar e tallar la dita pedra. E axí mateix, pagats lo nòlit de ço que costerà de portar tro a Barchinona, car nos ab la present manam al nostre maestre racional que us prenga en compte ço que costarà la dita pedra e totes les missions que-n farets ab lo dit nòlit (...).*¹⁵

La citada carta per a l'obrer Berenguer Palet encara va trigar uns dies, però, a sortir. Fou expedida el 17 de gener de 1377, i s'hi demanava a l'obrer reial de Mallorca que vigilés la Procuració perquè remetés l'encàrrec de pedra com més aviat millor:

{7.9} *Lo rey.*

Ffem-vos saber que nos, en l'any proppassat, escrivim per nostra letra al feel nostre en Fferrer Gilabert, procurador reyal de Mallorques, que-ns tramesés

*certa quantitat de pedra a ops d'alguna obra que nos volem fer en lo nostre Palau Major de Barchinona, e no-n ha res fet encara; per què nos li escrivim ara per altra nostra letra que decontinent nos trameta la dita pedra, e que sia de la pus blancha del tall de Sòlleri, aytal com és la mostra que vós nos havets tramesa. Per què us manam que vós tingats a prop lo dit en Fferrer Gilabert en fer tallar e trametre a nos la dita pedra; e vós mateix, qui sots diputat a les nostres obres en aqueix regne, tallats-la en guisa que nos hajam la dita pedra aytal com la demenam e com pus tost se puxe fer (...).*¹⁶

Per tant, la culminació del recreixement del Palau de Santa Eulàlia s'hagué d'iniciar ben entrat ja l'any 1377 i es degué prolongar alguns mesos. Com a conseqüència, en acabar el regnat del Cerimoniós, el vell palau havia guanyat una planta alta, articulada en una cambra i un estudi, els quals restaven coberts per una terrassa situada al mateix nivell que el *terrat major*, a manera de prolongació seva. Per això, com tindrem ocasió d'estudiar al capítol següent, l'any 1404 el rei Martí l'Humà va poder ordenar que el portal d'entrada de la nova *sala alta de parament* fos ubicat «en lo cap del Palau de Sancta Eulàlia, en manera que tot dret se mostre en lo dit palau» {8.20}.¹⁷ Difícilment hauria pogut donar aquesta ordre si aleshores el Palau de Santa Eulàlia encara hagués romàs cobert per la vella teulada inclinada, en lloc del nou terrat.

Com a resultat de les operacions descrites, la caixa romànica allargada a costa de la primitiva androna i el Palau de Santa Eulàlia quedarien exteriorment fusionats, malgrat que les diferències de nivell entre les seves respectives plantes mai no permeteren la veritable unificació d'ambdues construccions. Aquesta circumstància explica que la documentació mantingués generalment al segle xv la tradicional identificació específica de «Palau de Santa Eulàlia» per referir-s'hi, malgrat que, des de llavors, algunes vegades la renovada construcció també pogué quedar absorbida en la denominació general de «Palau Major».

El verger o *pati dels tarongers*

Un altre aspecte rellevant en el qual coincideixen algunes de les notícies ja presentades és la referència directa als tarongers. Manifesten que, poc després de l'annexió del Palau de Santa Eulàlia i la seva ala septentrional, el pati posterior del palau havia esdevingut un espai enjardinat on destacava la presència d'aquests arbres ornamentals. La comentada construcció de les galeries només havia estat, doncs, una part de la remodelació iniciada arran de la cessió del 1317. Si el palau romànic ja disposava d'alguna àrea de jardins al pati posterior, era, per força, bastant més petita abans de l'annexió. La millora de l'enjardinat devia haver estat, per tant, l'altra línia d'actuació, ben comprensible si recordem que Jaume II va viure als palaus sicilians abans de traslladar-se als regnes peninsulars.

Un jardí més gran i ben cuidat, però, requeria importants quantitats d'aigua, que inicialment només es podia proporcionar a través dels pous que arribaven al freàtic. L'any 1303, el batlle de la ciutat, Romeu de Marimon, havia informat Jaume II que el Consell de Cent estava estudiant la possibilitat de portar aigua de les fonts de Montjuïc fins a la Plaça de Sant Jaume. El 28 de maig, el rei contestava mostrant el seu interès:

{7.10} *Jacobus et cetera ffideli suo Romeo de Marimundo, baiulo Barchinone et cetera. Recepimus litteras vestras quas nobis misistis super aqueductibus fontium de Monte Judayco, de quibus inter proceres Barchinone tractatus est habitus, eos ad civitatem Barchinone transduci. Super quibus vobis taliter respondemus quod si contingat ipsas fontes derivari per aqueductus ad civitatem predictam, videtur nobis quod cum pervenerit aqueductus ad Plateam Sancti Jacobi, tunc possimus supra parte ipsius aque ad nostrum palacium educenda plenius providere. Ceterum vos magistros in illa arte interim consulatis si aqueductus in dicta platea —que locus infimus est— erumpat, possit ad nostrum palacium —quod est locus alcior— ex*

Trad.: Jaume, etc., al seu fidel Romeu de Marimon, batlle de Barcelona, etc. Hem rebut les lletres que ens heu enviat sobre la conducció d'aigua des de les fonts de Montjuïc, de la qual cosa s'ha tractat entre els prohoms de la ciutat, perquè es puguin portar fins a Barcelona. Sobre això us responem que si s'esdevé que (l'aigua d')aquestes fonts es derivarà a través d'un conducte fins a la ciutat, ens sembla que quan aquest arribi a la Plaça de Sant Jaume, llavors podrem proveir millor sobre la part de l'aigua que es portarà cap al nostre palau. D'altra banda, consulteu amb els mestres en aquella art si quan el conducte arribarà a la plaça —que està situada a un nivell inferior—, una part de l'aigua es podrà desviar fins al

FIGURA 7.5 El verger en culminar els treballs de restauració, l'any 1953. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

*tunc partem ipsius aque transmittere, nisi in ipsis fontibus principium capiat fistula specialis. Data in villa Tarrege, Vº kalendas junii anno predicto.*¹⁸

nostre palau —que és més alt—, si a les mateixes fonts no s'hi fa des del principi una connexió especial. Dada a la vila de Tàrrega, 5 calendes de juny del mateix any.

Així, doncs, si realment l'aigua acabava arribant a la Plaça de Sant Jaume, el rei pretenia disposar d'una part per fer-la arribar fins al Palau Major. Primer convenia, en tot cas, consultar als mestres d'obres si això seria tècnicament viable, atès que era conscient que la Plaça de Sant Jaume se situava a una cota sensiblement més baixa que el Palau Major. De poc van servir, però, les ordres del monarca, perquè el subministrament d'aigües des de Montjuïc no es va consumir fins a l'any 1314, quan es documenta una primera font pública situada encara bastant més avall, al portal de la Boqueria.¹⁹ En conseqüència, el verger hagué de continuar depenent del reg amb aigua de pou durant tota la primera meitat del segle. Potser per això s'havia optat per adornar-lo amb arbres com els tarongers, que fins i tot durant els mesos de calor podien resistir algunes setmanes sense tornar a ser regats.

L'arribada de l'aigua corrent i la construcció de la bassa

Va ser el 1347 que el municipi de Barcelona va obtenir el privilegi per adquirir la deu d'aigua de Can Cortès, ubicada a Sarrià, i va iniciar la conducció que l'hauria de fer arribar a la ciutat.²⁰ A finals del 1351 es va construir la nova font de la Plaça del Blat i es va fer efectiu el pagament de les 90 lliures acordades amb el propietari original de l'aigua.²¹ La distribució per la ciutat encara va trigar alguns anys més a consumir-se.²² L'aigua va rajar per primera vegada al claustre de la catedral i a la Plaça de Sant Jaume el 4 de juliol de 1356.²³ Tot i que no consta documentalment, poc després el nou flux d'aigua corrent devia arribar també al verger del Palau Reial, o almenys així ho esperava el rei, atès que el 6 de novembre de 1361, en ple context de l'erecció del Tinell, el monarca ordenava pagar la bassa que ja havia estat feta al costat septentrional del verger, junt a les cases que encara pertanyien aleshores al sagristà de la catedral, i que alguns anys més tard serien incorporades al complex palatí pel mateix sobirà:

{7.11} Ítem, done al dit en Jacme Codina a ops de la obra del dit palau, ço és, per pagar rajoles de payment e de paradar que havia comprades a ops de la bassa qui s'és feta en lo dit palau ves les cases del sagristà. E ha-n'i àpocha que-m feu en poder d'en Jacme Gili, notari — CVIII solidos VI denarios barchinonenses.

Ítem, done al dit en Jacme Codina a ops de la dita obra, ço és, per pagar clavó que havia comprada a ops de la dita bassa. E ha-n' i àpocha que-m feu en poder del dit notari — XCVIII solidos barchinonenses.

Ítem, done al dit en Jacme Codina a ops de la dita obra, ço és, per pagar alguna fusta que havia comprada a ops de la dita bassa. E feu-me'n àpocha en poder del dit notari — CCLXXXVIII solidos X denarios barchinonenses.²⁴

Construïda i pavimentada, doncs, amb rajola, si havia calgut l'ajut de fusta i claus per fer-la és perquè devia tenir unes dimensions relativament importants. Això permetria que, a la seva funció ornamental, es pogués afegir la de bassa en la qual poder anar acumulant l'aigua necessària per al reg del jardí. Ateses aquestes dimensions i la proximitat a les «cases del sagristà» que indica la notícia, sembla haver estat ubicada entre la fi de la galeria septentrional i la muralla romana.

Tanmateix, el flux d'aigua previst per alimentar el nou safareig o va resultar molt escàs o no acabà d'arribar, raó per la qual el monarca volgué aprofitar les obres que va emprendre el municipi a partir de 1370 a fi d'incrementar el cabal d'aigua de boca i millorar-ne i ampliar-ne la distribució per aconseguir una connexió més directa i adequada a les seves expectatives. Va pressionar així el municipi fins que el Consell de Cent va assumir cofinançar l'operació, mitjançant un donatiu gracios al monarca de 4.000 sous. Per disposició reial, els diners van ser pagats pel municipi al mateix mestre que dirigia la resta de les obres municipals de conducció, Bernat Roca. Aquest, que havia participat poc abans en la construcció de la *cambrà sobirana*, també es va cuidar de construir la nova canonada fins al palau. Així ho explica el segon dels pagaments que el mestre Roca va rebre del clavari de la ciutat:

{7.12} *Ítem, done e pague, ab albarà dels dits honrats consellers escrit en Barchinona a XIII dies de octubre del any MCCCLXX, a-n Bernat Rocha, mestra de la seu de Barchinona, rebent en nom del senyor rey en ajuda de les despeses per lo dit senyor rey faedores en manar l'aygua qui entre en Barchinona al seu palau, d'aquells IIII^m solidos que la dita universitat de la dita ciutat atorgà al dit senyor graciosament obs de la dita obra, levadores del residuum de les imposicions dels censals e violaris, segons que apar largament en lo dit albarà, ab letra del dit senyor data a XVII d'agost del dit any, lo qual cobre ensemps ab àpocha. E los quals li pague a XVI dies del dit mes de octubre. E à-n' i letra del senyor rey, data en Barchinona a V de setembre del dit any, ab la qual lo dit senyor manà que tots los dits IIII^m sous fossen liurats al dit Bernat Rocha, la qual letra és cobrada ab la derrera paga, escrita en lo XVè compte après següent, en XXXVI cartes — L lliures.²⁵*

Un altre document, ja de les darreries del regnat, ve a ratificar que la nova canalització de Bernat Roca continuava portant l'aigua des de la Seu, i que el rei Pere s'estimava força el nou cabal constant d'aigua fresca. A finals de l'estiu de 1384, aquest s'havia vist bastant disminuït pel trencament de la conducció ocasionat pels treballs de demolició de la façana i galilea de la catedral romànica aleshores en curs, realitat que havia conegut en part pel mateix Bernat Roca, i que irritava el vell monarca:²⁶

{7.13} *Lo rey.*

Batle general. Per letra d'en Bernat Rocha, mestre de cases, e per relació de Ramon de Tàrrega, porter nostre e guardià del nostre Palau Major de Barchinona, havem entès novellament que, algun temps ha passat, l'ayga que venia de la principal font de la seu de Barchinona en la font del dit palau nostre és axí cascada e trencada que ha cessat e cessa de venir en la dita font, e que açò s'és esdevengut per l'escombrament ivarçosament fet per multitud de gents qui, desembergants la Seu, gitaven e trahien d'aquella pedres carretals e fort grans de la obra vella que enderrocaven, les quals pedres carretals lançaven o jaquien anar o caure a tot lur pes en la carrera; e per consegüent, és versemblant que los canons per los quals la dita ayga decorre sien trencats, de què nos desplau con, segons sabets, la dita ayga sia al dit palau cosa fort avinent, profitosa e delitabla e (espai en blanc) a nos assats plasent. E meravellam-nos com vós, per qui abans que per altre ho dègrem haver sabut, no-n en havets escrit ne hi havets feta alguna provisió, segons que dègrets, com per raó de vostre offici dejats veer e entendre en les dites coses e altres semblants, e aquelles quan mester és fer reparar e tenir en condret, e escriure'n a nos tota vegada que mester sia, e e[n] altra manera dar-hi aquell bon recapte que-s pertany; mas par bé que no y havets donada ne donats la cura e diligència que deuriets. Per què, reprements-vos-en, volem e us manam espressament que, appellats a açò lo dit Bernat Rocha e altres maestres en semblants coses esperts e altres qualsevol persones que appellar-hi facen, reebats de les dites coses diligent informació e aquelles façats veure e regonèxer a huyl, e que d'açò que-n trobarets ab veritat nos certifiquets clarament, per tal que hi puscam provehir segons que deurem. E siats-hi diligent esmenant ço que y havets fallit tro ací. Dada en Vilafrancha de Penedès, sots nostre segell secret, a VIII dies de setembre del any MCCCLXXXIII. Rex Petrus.²⁷

Deduïm d'aquesta manera que la conducció construïda i revisada pel mestre Roca era la mateixa que Francesc Socies encara va poder descriure a mitjan segle XVII als capítols 24, 25 i 26 del seu *Llibre de les fonts*.²⁸ Per descomptat, una vegada plena la bassa, l'escorrentia generada s'abocava a l'exterior. D'una altra manera, Joan I no hauria pogut concedir aquest excedent d'aigua al convent dels predicadors perquè el conduïssin fins al seu hort, segons que va fer el 25 de novembre de 1395:

{7.14} *Nos Johannes et cetera (...). Tenore presentis damus et concedimus imperpetuum monasterio ac priori et conventui fratrum predicatorum Barchinone totam illam aquam que, proviso primitus ad universa et singula que in subscripto palacio ex ea necessaria fiant, superfuert de les sobrexidures et scorrentius fontis Palacii nostri Majoris istius civitatis, ita quod ipsi prior et conventus possint de cetero, quandocumque voluerint et eis fuerit bene visum, dictas sobrexidures et scorrentius a radice dicti fontis recipere continue et habere, et inde per subterraneos meatus aut caveas ad dictum monasterium ducere eis modis atque formis quibus eis fuerit bene visum et poterit utilius expediri, absque contradiccione et impedimento nostri et nostrorum et alterius cuiuscumque curie et persone, et de ea habere in dicto monasterio atque orto ipsius ademprivium et servitium perpetuum, plenarium, utile et quietum. Mandantes de certa sciencia et consulte baiulo Cathalonie generali, vicario, subvicario, bajulo et consiliariis Barchinone ceterisque officialibus et personis presentibus et futuris ad quos spectet quatenus circa direccionem et obtentum huiusmodi karitativi operis et beati vobis prestant consilium, auxilium et favorem, et alias concessionem huiusmodi perpetuo teneant et observent et contra non faciant aut veniant aliqua racione (...).*²⁹

Trad.: Nos, Joan, etc. (...). Per tenor de la present donem i concedim a perpetuïtat al monestir, al prior i a la comunitat de frares predicadors de Barcelona tota l'aigua que, un cop proveït abans de la que serà necessària per al palau citat més avall, sobrarà de les sobreeixidures i escorrenties de la font del nostre Palau Major d'aquesta ciutat, de manera que el prior i la comunitat puguin rebre contínuament i tenir, sempre que vulguin i els semblarà fer-ho, les dites sobreeixidures i escorrenties des de l'origen de la font, i d'aquí conduir-les a través de canals i clavegueres fins al convent, tal com els semblarà i els serà més útil, sense cap contradicció ni impediment per part nostra ni dels nostres ni de cap altra cúria ni persona, i (puguin) tenir aquella aigua al convent i al seu hort per al seu empriu i servei perpetu, íntegre, útil i sense oposició. Manem a ciència certa i consultament al batlle general de Catalunya, als veguer, sotsveguer, batlle i consellers de Barcelona, i a la resta d'oficial presents i futurs als quals pertocarà, que sobre la direcció i l'obtenció d'una obra tan caritativa i santa us donin consell, auxili i favor, i que mantinguin i observin a perpetuïtat aquesta concessió i no facin res ni hi vinguin en contra per qualsevol raó (...).

La conducció fins al convent havia de córrer, per tant, a càrrec de la comunitat religiosa, la qual havia de construir-la i dotar-la dels sifons necessaris, sota consell i protecció, això sí, del batlle general i la resta dels oficials reials.

Malgrat que el document no ubica amb precisió on es trobava l'«origen» o escorrentia de la font (de la qual havia de partir la nova canonada), la conducció havia de cercar el pas en la muralla que ja representava aleshores la Pujada de la Seu (actual Baixada de la Canonja). Dificilment podia haver estat d'una altra manera, atès que a l'altra banda de la muralla hi havia el seguit de cases del carrer de la Sabateria o Tapineria, i que convenia aprofitar el pendent regular que oferia la Pujada de la Seu per fer arribar l'aigua fins als horts del convent de Santa Caterina.

Les estructures adossades a la muralla romana

Per desgràcia, mentre que les galeries reconstruïdes pels restauradors i la presència de la bassa fixen uns límits occidentals força estables per al verger, l'evolució històrica del seu extrem de llevant resulta bastant més confusa. A l'escassetat de notícies documentals s'afegeixen, en aquest cas, les demolicions esdevingudes arran de la Desamortització per construir blocs de pisos sobre el seu solar, les quals van arrasar tot el sector, muralla romana inclosa. No va quedar així cap altre testimoni de les estructures prèvies que la seva representació sobre el plànol de 1832 {fig. 4.6}. Hi destaca una quarta galeria dotada de contraforts medievals que s'adossava a la muralla romana. Tanmateix, veurem al seu lloc que les notícies documentals del regnat del rei Martí apunten que aquesta quarta galeria havia estat construïda a inicis del segle xv, per facilitar el pas dels celestins vers la Capella Reial. Aquella operació també pogué ser aprofitada per allargar fins a la nova estructura la galeria septentrional a costa de la bassa, de manera que es completés la circulació claustral en primera planta. En tot cas, això no significa que no hi hagués pogut existir alguna estructura precedent, almenys a la banda més pròxima a la caixa estructural.

En efecte, la lectura de paraments de la façana septentrional del palau posa en relleu que l'*aula major* romànica, des de bastant abans, ja hi obria la mateixa porta posterior que encara hi manté el Tinell, per bé que la solució finalment adoptada pels restauradors contemporanis fa que ara pengi absurdament a l'aire. Com apuntàvem al capítol precedent, la factura de la part baixa dels seus brancals és molt semblant a la ja comentada per a la porta principal de la sala. Tot i semblar, per tant, bastant més gòtica que no pas romànica, la dita porta és prèvia a la construcció del Tinell, perquè són les estructures bastides a partir de 1359 les que s'adossen a uns brancals precedents i no a l'inrevés. Degué obrir-se, doncs, en temps de Jaume II. Representava així l'inici del recorregut que, mitjançant l'escala corresponent, permetia descendir des de l'antiga *aula major* al nou verger gòtic. L'existència d'aquest circuit previ explica que fos tan respectada pels constructors del Tinell, els

quals van salvar el seu pas en el mur intern de regularització cobrint-la amb la volta de mig punt que encara s'hi observa.

De la importància que aquest circuit posterior ja havia assolit al segle XIV, en deixen clar testimoni els capítols de la *Confraria del senyor rey* (en honor a la Immaculada), redactats l'any 1393:

{7.15} *Volent lo senyor rey e desitjant per la gràcia divinal prosseguir e continuar, en quant és otorgat a fragilitat humana, la honor de dita Sagrada Regina, Verge e Mare, assenyaladament en la celebritat de la festa de la sua Sancta Concepció pura e sens tota taca, qui fo porta a la salut del mon perdut per taca de peccat, e a la dita solemnitat renovellar e tots dies crèixer e enardir, ordone e vol lo dit senyor, que'ls confreres de la Confraria de la sua Casa en Barcelona, continuen d'ací avant la solemnitat de la dita santa festa cascun any en lo seu p(a)l(a)u maior de Barcelona, sots la forma següent:*

Primerament, que a la dita celebració sien apellats prelats, nobles, cavallers, consellers e honrats ciutadans de Barcelona e altres honrades persones.

Item, que la gran sala del dit palau sia parada solemnement, axí com és acostumat. E aquí sia cant(a)da solemnement la missa matinal en la manera acostumada.

Item, aprés tantost se fassen tres sermons vistats la hu en la capella, l'altra en la sala maior, e l'altra en lo pati fora lo palau, e que en la seu no's faça sermó algú.

Item, prega lo senyor rey, lo bisbe e Capítol de la Seu de Barchinona, que en la dita celebració ells entrevenguen e sien participants en esta forma, çò és, que la dita seu procehesca son ofici axí com ha acostumat.

E en la hora que deuen fer la processió, ischa sollemnement, axí com mills poran, la dita processió de la seu per lo portal maior, e entre per lo portal menor del palau. E com sien devant l'altar de la sala maior, diguen solemnement la Salve Regina ab una oració de la Verge Maria.

E aprés mesclant-se aquí los capellans de la capella del Rey ab la processió, isquen per lo portal maior del dit palau, e fassen la via de la plaça de les Cols, e dels Speciers, de la plaça de Sant Jaume e del palau del Bisbe (...).³⁰

En sortir de la catedral per la seva porta principal, el bisbe i els canonges, revestits i amb creu alçada, s'havien d'adreçar, doncs, al *portal menor* o portal del verger, per travessar el jardí i pujar al Tinell per l'escala i porta posteriors que acabem de descriure. Al grandios saló es trobarien llavors un altar ja parat. Cantada la *Salve* i l'altra oració mariana davant de l'altar, sortirien per la porta principal del saló i penetrarien en la *sala petita*. Llavors s'hi sumarien els capellans del palau, que sortirien de la Capella Reial per la seva porta interior. Tots plegats abandonarien el palau pel seu *portal major*, baixarien la

FIGURA 7.6 Làpida del vas sepulcral de la *Confraria del senyor rey* al claustre de la catedral de Barcelona. ACB

grada principal i continuarien la processó en direcció al carrer dels Especiers (l'actual Baixada de la Llibreteria) i la desapareguda Plaça de les Cols. Les referències constants al que era «*acostumat*» palesen que, malgrat els canvis puntuals introduïts aleshores per potenciar la solemnitat de l'acte, el circuit processional descrit tenia llargs precedents. No devia ser, doncs, la primera vegada que el bisbe i els canonges havien seguit aquell itinerari amb orígens previs a la construcció del Tinell.

Les comentades porta i escala posteriors també devien ser les que feien servir per baixar al verger el mateix Joan I i els seus cortesans els diumenges que es trobaven a Barcelona, quan el sobirà hi feia exhibir els seus ocells i gossos davant dels membres del seu seguici i els invitats:

{7.16} *Més avant se adelitava de tenir molts ocells de casa de diverses natures, ab lurs arreus fets de plata d'or. E per semblant, infinits cans de diverses natures molt altament encoblats, divisats ab los cobles de brodadures, garnits de plata d'argent sobredaurat. E era mester als falconers e munters que tenia en gran nombre, que cascun dicmenge se ajustassen en lo pati de son palau faent-li mostra dels dits ocells e cans, de la gloria dels quals ell molt se presava.³¹*

L'annexió de la Casa del Sagristà

Com acabem de veure, a l'altra banda de la paret mitgera que s'erigia darrere de la llotja septentrional i de la bassa del verger hi havia la Casa del Sagristà. Ja comentàvem al primer capítol que, en ser una de les principals dignitats catedralícies, li havia correspost, en el repartiment del primitiu *episcopium* iniciat amb el trasllat del Palau Episcopal, una mansió de proporcions considerables, la qual treia façana al precedent del carrer dels Comtes generat per la construcció de la catedral romànica. En aconseguir posteriorment la monarquia l'annexió del Palau de Santa Eulàlia i la seva ala septentrional al complex del Palau Major, la Casa del Sagristà havia esdevingut el límit septentrional del complex palatí. Per aquesta raó, i amb el mateix objectiu de compensar l'àrea d'espais residencials destruïda per encabir el nou Tinell, Pere el Cerimoniós iniciava l'any 1373 les negociacions que portarien anys més tard a la seva annexió al Palau Reial. Ho palesa la carta remesa pel monarca al seu amic el cardenal de Sant Eustaqui, Pierre Flandrin, el 28 d'agost d'aquell any:

{7.17} *Reverende pater et amice carissime. Pridem pro aliquali ampliacione nostri palatii Barchinone accepimus, de voluntate tocius capituli Sedis eiusdem, hospicium quod sacristia Sedis barchinonensis habebat juxta dictum palacium ipsumque hospicium palacio adjunximus supradicto, sub conditione tamen quod beneficio dicte sacristie condignam proinde satisfactionem et emendam facere teneamur. Unde paternitatem et amicitiam vestram, de qua in hiis et aliis spem gerimus inconcussam, attencius deprecamus quatenus nostri honoris intuitu velitis predicta grata habere pariter et accepta, nam nos satisfactionem seu emendam ipsam talem facere proponimus quod dicti beneficii condicio deterior proinde non fiet, quinocius vos et dictum capitulum poteritis inde racionabiliter contentari (...).*³²

Trad.: Reverend pare i amic caríssim. Fa temps, per ampliar el nostre palau de Barcelona vam obtenir, de voluntat del capítol de la Seu, l'alberg que la sagristia de la Seu de Barcelona tenia al costat del dit palau i vam unir-lo a aquest, amb la condició que ens obligués-sim a fer la deguda satisfacció i esmena al benefici de la sagristia. Per això, preguem a la vostra paternitat i amistat, en la qual en això i en altres coses tenim posada la nostra ferma esperança, que, pel nostre honor, ho vulgueu tenir tot en grat i accepte, perquè ens proposem fer tal satisfacció i esmena que la condició del dit benefici no en patirà cap detriment, ans vós i el capítol en restareu raonablement satisfets (...).

Tanmateix, i tal com Josep Maria Madurell ja va anunciar al seu dia, la comentada crisi econòmica dels anys següents va impedir que aquella iniciativa

primerenca arribés a prosperar. Calgué esperar així al 18 de juliol de 1379 perquè el monarca pogués reprendre la iniciativa adreçant-se novament al cardenal de Sant Eustaqui, que ja havia esdevingut aleshores canonge sagristà de la catedral de Barcelona, perquè acceptés vendre o permutar la casa propietat de la sagristia per una altra, a fi que la Corona pogués ampliar el seu complex residencial:

{7.18} *Reverende pater et amice carissime. Vos, racione dignitatis seu officii sacristie quam obtinetis in ecclesia Barchinone, habetis in ipsa civitate quoddam hospicium palacio nostro contiguum, quod hospicium est multum necessarium nobis pro ampliacione dicti palatii nostri. Quocirca paternitatem vestram affectuose rogamus quatenus alicui de quo confidatis in istis partibus velitis committere quod nobiscum permutare valeat dictum hospicium vestrum pro aliquo equivalenti in ipsa civitate et dicte dignitati congruum vel ipsum vestrum hospicium nobis vendere, ut de precio inde habendo aliud dicte dignitati congruum hospicium in dicta civitate emere valeatis (...).*³³

Trad.: Reverend pare i amic caríssim. A causa de la dignitat o ofici de sagristà que teniu a l'església de Barcelona, vós posseïu en aquesta ciutat un alberg contigu al nostre palau, que ens és molt necessari per ampliar el dit palau. Per això preguem afectuosament a la vostra paternitat que vulgueu fer comissió a algú en qui confieu d'aquestes parts perquè pugui permutar amb nos el vostre alberg per un altre del mateix valor d'aquesta ciutat i que sigui adient a la citada dignitat, o bé vendre'ns el vostre alberg, a fi que amb el preu que se n'obtingui pugueu adquirir-ne un altre a la ciutat, adient a aquella dignitat (...).

Les negociacions es van allargar uns quants mesos, però finalment la permuta es va poder consumir abans de començar la primavera del 1381. N'explica tots els detalls l'albarà que el mestre racional va expedir el 15 de maig a favor de Bernat Carbó, persona designada pel monarca perquè adquirís la casa que Pere de Vallseca havia posseït a la Baixada del Paradís i l'alliberés dels censos emfitèutics que la gravaven, amb l'objectiu de permutar-la per la desitjada Casa del Sagristà, tot afegint-hi 3.300 sous de compensació addicional a favor de la Seu:

{7.19} *Bernat Carbó, de casa del senyor rey.*

Jo, en Berenguer de Relat, etc., atorch a vós, en Bernat Carbó, de casa del dit senyor, que havets comptat ab mi de la rahó dejús escrita e<n> en la forma que-s segueix, és a ssaber, que-l senyor rey, ab carta sua en pregamí escrita, ab son segell pendent segellada, dada en Barchinona a IX dies del mes d'abril del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCCLXXX, cobeejant haver l'alberch que la sagristia de la seu de Barchinona havia prop la dita Seu, lo qual és contiguum al

Palau Major del senyor rey, per ço com aquell lo dit senyor havia fort necessari per certes rahons, del qual alberch era estada dada esperança al dit senyor per aquells qui-n havien poder, ço és, que-l dit senyor rey, per escambi e permutació del dit alberch donant a la dita sagristia en alou franch I alberch que en Pere de Vallseca, ciutadà de Barchinona, havia en la dita ciutat en lo carrer apellat del<s> Pareys, poria haver l'alberch de la dita sagristia, donant emperò per tornes del dit cambi alguna quantitat de diners. Per ço lo dit senyor, confiant de la indústria de vós, dit en Bernat Carbó, constituí e ordonà vós procurador seu especial a comprar per ell e en nom seu tots e qualsevol censes qui sobre lo dit alberch d'en Pere de Vallseca se reebes en alou o en feu (...), e après comprà-sets lo dit alberch d'en Pere de Vallseca, les quals compres faéssets per aquelles quantitats de moneda e preus que ab los venedors vos poriets convenir; e haüt per vós en la dita manera lo dit alberch en alou, poguéssets aquell per franch alou cambiar e permutar ab l'alberch de la sagristia dessús dita, e encara donar per lo dit cambi aquelles tornes que a vós serà ben vist fahedor (...). Per auctoritat de la qual procuració vós, segons lo compte que-m havets donat de la dita rahó, scrit en quèrn de paper, posats que reebés de les persones dejús scrites (...) decem septem mille octingentos quadraginta quatuor solidos novem denarios barchinonenses. E munten les dates, pagues e messions que vós posats haver fetes, és a saber, en comprar algun cenç en alou que en Jacme Marquet, ciutadà de Barchinona, reebia sobre I alberch d'en Guillem Sala, prevere, en la dita ciutat de Barchinona, del qual cenç vós, en lo nom dessús dit, faés cambi e permutació ab lo camerer de Sant Cugat de Vallès per algun altre cenç que ell reebia en alou sobre l'alberch del dit en Pere de Vallseca, lo qual cenç vós no podiets haver per via de compra com lo dit camerer no-l volgués vendre, per la qual rahó vos covench haver aquell per via del dit cambi; e en comprar encara alguns altres censos que sobre-l dit alberch d'en Pere de Vallseca se reebien sots senyoria e alou del senyor rey; e encara en comprar lo dit alberch del dit en Pere de Vallseca, lo qual enaprès que-l hagués comprat e alohat vós, en nom de procurador dessús dit, donàs e cambiàs en alou franch per lo dit alberch de la sagristia de la dita Seu, qui per certs proc(ur)adors del cardenal de Sant Eustachi, lladonchs sagristà de la dita Seu, fo al dit senyor e a vós, en nom seu, cambiat e donat en franch alou, entrevinent en açò ferma e consentiment del bisbe e del capítol de la dita seu de Barchinona, comptats e encloses en les dites dates III mille CCC solidos barchinonenses que vós donàs a la dita sagristia per tornes e millorament del dit cambi, e comptats encara e encloses CVI solidos III denarios barchinonenses qui en vostre poder eren romases dels diners per vós reebuts per la dita rahó, après que les dites compres e cambis hagués fetes, los quals vós, de manament del senyor rey, donàs a-n Francesc Pereta de la sua cambra, qui aquells devia convertir en algunes obres del alberch dessús dit (...), e en algunes messions que us covench a ffer per rahó dels dits affers, segons que totes les dites dates, pagues

*e messions són en lo dit quèrn de vostre compte contengudes e escrites largament per menut e en summa, a aquella matexa quantitat a què munten les reebudes dessús dites, ço és, a decem septem mille octingentos quadraginta quatuor solidos novem denarios barchinonenses (...).*³⁴

Consumada així l'annexió de la mansió del sagristà, el setembre de 1380 es va assignar a Francesc Pereta la supervisió de les obres, si bé la seva direcció tècnica degué ser assumida per Bernat Roca, atès que Pereta no era mestre d'obres i que, per aquelles dates, Roca apareix identificat en un document com a «mestre de les obres de pedra del senyor rey».³⁵ Segons que ho recull un altre dels albarans localitzats per Manuel Sánchez, expedit el 8 de març de 1383, bona part dels diners que s'hi van esmerçar provingueren de la venda del material resultant de l'enderrocament per «execució de justícia» d'una casa propera al convent de Santa Caterina que havia pertangut a Pere de Montornès:

{7.20} *Ffrancesch Pereta, de la cambra d'aquell matex senyor.*

Jo, en Berenguer de Relat, etc., atorc a vós, en Ffrancesch Pereta, de la cambra d'aquell matex senyor, que havets comptat ab mi de les raons dejús escrites en la forma que-s seguex. E la primera raó és aytal, és a saber, que-l dit senyor rey, estant en Barchelona en lo mes de març del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCCLXXVIII, per raó d'alguna execució de justícia que-s feya contra en Pere de Muntornès, donzell, manà que un alberch que-l dit Pere havia en la ciutat de Barchelona, prop lo monestir dels frares prejadors de la dita ciutat, fos derrocat del tot tro als fonaments; e manà de paraula a vós, dit en Ffrancesch Pereta, que per part de la sua cort fóssets al derrocament del dit alberch, e que tota la manobra d'aquell venéssets als més donants, e que de la moneda que-n exiria, la qual volia lo dit senyor que vós reebéssets per part de la dita sua cort, faéssets ço que-l dit senyor vos manaria. L'altra raó és aytal, ço és, que-l senyor rey, stant en Leyda en lo mes de setembre del any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCCLXXX, manà a vós de paraula que fóssets obrer de la obra la qual lo dit senyor havia ladoncs ordonada e manada ésser feta en la casa que fo del sacristà de la seu de Barchelona, la qual lo dit senyor havia comprada e volia que fos ajustada e aunida ab lo Palau Major seu de Barchelona; en la qual obra<a> volia e manava lo dit senyor que, entre altres coses que ell hi volia, hi fossen fetes V cambres per a V capellans, per ço que pus prestament de nit e de dia poguéssem (sic per poguessen) ésser a les hores que-s canten en la sua capella qui és dins lo palau seu dessús dit, per vigor dels quals manaments vós emparàs los dits affers. E segons lo compte que-m havets dat de les dites raons, escrit en I libre de paper, munten les reebudes que vós posats haver fetes de ço qui isqué dels preus e valors de la fusta e pedra que foren tretes del derrocament del dit Pere de Muntornès, MDIIII solidos VI denarios

barchinonenses. *Ítem, munten les reebudes que vós posats haver fetes per fer e continuar la obra del dit Palau Reyat (...) CCLXXI solidos barchinonenses et MDCCCXXIII florins e mig d'or d'Aragó, qui valen, fet cambi d'aquells ab barchinonenses, a raó de XI solidos barchinonenses per cascun florí, segons que són tocats e aforats per lo senyor rey per Corts generals en Cathalunya e per provisió reyal en regne de València, XXI mille CLVIII solidos VI denarios barchinonenses. E axí munten totes les reebudes (...) per a la obra del dit Palau Reyat Major de Barchelona (...) viginti duos mille nongentos triginta quatuor solidos barchinonenses. E munten les dates, pagues e messions per vós fetes, és a saber, en compres de pedra, fusta, clavó, teula, rajola, calç e altres diverses coses necessàries a la obra del Palau Reyat dessus dit, e en jornals de maestres de fusta e de pedra e manobres e en altres diverses coses necessàries a la dita obra e en jornals de alguns maestres e manabres (sic) qui foren al derrocament del alberch del dit Pere de Muntornès, e en salaris e loguers de diverses bèsties que foren necessàries a tirar e levar la terra que isqué del dit alberch, e en altres diverses dates e messions que us convenc a fer, axí per raó de la dita obra del Palau Reyat, com del derrocament del alberch dessus dit, com en altra manera (...), viginti duos mille nongentos septuaginta novem solidos octo denarios barchinonenses (...).*³⁶

De l'envergadura de la reforma empresa, ja en dona bon testimoni directe aquesta xifra total, que pujava vora les 1.150 lliures. Això es devia al fet que havia implicat la refacció gairebé total de dues de les tres estructures que integraven la mansió del sagristà. La més septentrional de totes era la que havia estat adaptada per contenir les cinc cambres construïdes per als clergues de la Capella Reial que esmenta el document. Ratifiquem així que els capellans no s'havien arribat a establir mai a la Casa de les Escrivanies, malgrat el que el monarca havia ordenat als anys precedents.

La Casa dels Capellans del Rei i la Casa de la Guarda-roba

Sembla que les citades cinc cambres dels capellans eren petites i estaven ubicades a la primera planta de l'estructura renovada. Així ho indicava el document expedit per ordre del seu fill i successor, Joan I, el 6 de desembre de 1388, que hem reproduït al primer capítol {1.72}, pel qual assignava el pati o solar que havia romàs sobrer després d'aixecar-les al sastre de la reina Violant, Joan de Pomar. S'hi fa constar que, en efecte, la Casa dels Capellans havia estat construïda a la fi del regnat de Pere el Cerimoniós a la meitat septentrional del que havia estat l'antiga Casa del Sagristà, entre l'entrada que donava pas a la seva gran cort posterior i el pati lliurat inicialment a Pomar. Aquest darrer, a més de constituir-ne el límit posterior, es prolongava en direcció

FIGURA 7.7 Els xantres de la Capella Reial cantant un ofici, *Llibre d'hores* d'Alfons el Magnànim. BL

nord fins a la mateixa Casa del Cabiscol. Sobre el mur de façana, que tancava l'estança de la planta baixa en la qual s'estaven emmagatzemant i tallant les pedres necessàries per continuar la catedral gòtica, s'havia obert a la primera planta un porxo suportat per pilars. A més de donar accés a les cambres, actuava com una llotja-mirador que donava al que llavors era la Plaça de la Seu, perquè encara no s'havia iniciat la prolongació del temple corresponent al segle xv. Tanmateix, el 15 de febrer següent, el rei Joan canviava d'opinió sobre la generosa cessió del pati al sastre de la reina, i demanava al batlle general de Catalunya que tractés d'establir-lo emfitèuticament a Marcó Pujol a canvi d'un cens convenient. L'ordre reial ratifica que, construïdes les noves cambres per als capellans pel seu pare, hi havia romàs per darrere i pel costat septentrional el pati o solar sense construccions, cedit inicialment a Pomar:

{7.21} (...) *un alberch o pati derrocat, contiguu al nostre Palau Major en la Devallada de la Seu de Barchinona, lo qual pati fon comprat per lo senyor rey nostre pare, a qui Déus perdó, a obs de certes cambres necessàries als capellans de la capella del dit palau, les quals cambres han ja compliment, e per consegüent resta lo dit pati derrocat, que no fa negun fruyt ni és mester, segons que-s diu, al dit palau (...).*³⁷

Arribats al nou acord amb Pujol, la cessió inicial va ser finalment revocada el 29 de gener de 1390, a canvi d'altres compensacions a favor de Pomar.³⁸

La Casa dels Capellans del Rei i el solar sobrer establert a Marcó Pujol, però, només ocupaven el sector més septentrional del que havia estat l'antiga mansió del sagristà. Adossada a ella pel seu lateral meridional, existia una segona estructura que també havia estat aixecada simultàniament, la Casa de la Guarda-roba. Ja hem vist al capítol dedicat al *palau petit* que la construcció de la *cambrà sobirana* als anys seixanta del segle xiv havia implicat la desaparició de la primitiva guarda-roba gòtica, ubicada al terrat que cobria aquell sector des dels temps de Jaume II. És ben lògic, doncs, que una part de la nova propietat incorporada es volgués dedicar a les necessàries funcions de guarda-roba o magatzem dels béns mobles del monarca. La Casa de la Guarda-roba ja es trobava plenament acabada a inicis de març del 1384, perquè el dia 5 d'aquest mes el rei Pere atorgava al seu sotscavallerís, Pere de Montsó, el dret d'allotjar-s'hi mentre romangués a Barcelona:

{7.22} *Lo rey.*

En Todonyà. Sapiats que-l feel sotscavalleriç nostre en Pere de Muntçó se'n va aquí en Barchinona de nostra licència e voler, e nos havem-li atorgat que puxa estar e tenir contínuament, mentre hi aturarà, la guarda-roba del nostre Palau Major de Barchinona. Per què us manam que, tota vegada que per ell ne serets request, li liurets les cases de la dita guarda-roba, e en aquelles lo

*jaquiscats estar contínuament, segons dit és. E si per ventura nostre car primogènit lo duch, com serà aquí, haurà mester la dita guarda-roba, en aquell cas liurats al dit Pere altres cases covinents del dit palau on puxa estar tro lo dit nostre primogènit isca del dit palau (...).*³⁹

És, però, un grup de documents lleugerament posteriors, d'inicis del regnat de Ferran I, allò que ens permet entendre com era possible que la guarda-roba pogués exercir alhora les funcions residencials indicades per aquesta darrera notícia. En presentar el conflicte que acabava de generar l'ocupació clandestina de la Casa de la Guarda-roba duta a terme pels monjos celestins del monestir de les Santes Relíquies fundat per Martí l'Humà, hi és descrita amb un inusual luxe de detall la seva estructuració vertical. En efecte, avançat ja l'estiu de 1415, l'obrer del palau, Jaume Sala, s'adreçava al monarca en els termes següents:

{7.23} *Molt alt e molt virtuós senyor. Certifich vostra alta senyoria com ara novellament és vengut lo prior dels celestins, e encontinent que fo vengut requés-me que jo li donàs e liuràs les cases del palau qui-s tenen ab lo monastir, per manera que ell les pogués mijanar e affigir ab lo dit monastir; e jo responguí-li que no-n faria res, com lo senyor rey en Martí no-ls ne hagués liurada possessió, jatsia lus ho hagués donat, per què jo recusé-li dar les dites cases sens que no-n hagués manament vostre. Així, senyor, que ell, jo stant molt affanat en la Daraçana per retornar algunes de las galeas desarmades en la dita Daraçana, axí com encare n'i són, ell ha tranquilades les parets del palau de la part del monastir, en tal manera que negú no-n ha res vist ne sentit fins és stat fet, e ha-s presa la casa qui solia ésser guarda-roba, e la casa de sobre, on stava mossèn Ffrancisco d'Aranda, e les dues cases sobiranes, on stava la senyora infanta, filla vostra, de la qual cosa, senyor, he hagut sobirà displeer; e-m só molt contès ab ell per què u ha fet, ell responent que ell ho ha fet e u vol haver fet, e que si jo y toch a res, me farà excomunicar e vadar. E axí, senyor, veja vostra senyoria què li'n plaurà que s'i faça. Ítem, senyor, vostra senyoria me manà a Muntblanch que tenguéssem les claus de les relíquies jo e mossèn Gabriel Gombau, e que no les liuràssem als celestins, e ara lo dit prior demana-les [ab] gran pressa; les quals no li darem ne liurerem sens que no-n hajam menamen[t] de vostra senyoria. E axí, senyor, plàcia a la vostra senyoria de scriure'm què-n és de vostra intenció. Scrita en Barchinona, a VIII d'agost any MCCCCXV.*

*Lo vostre humil vassall e servidor, qui, basant vostres mans e peus, se recomana en vostra gràcia e mercè, Jacme Sala.*⁴⁰

Ratifiquem així que la guarda-roba pròpiament dita només ocupava la planta baixa de la casa, mentre que les plantes superiors contenien altres estances residencials.

El prior dels celestins va complir la seva amenaça de pressionar el monarca en contra de l'obrer del palau. Com a resultat, el 7 de desembre següent Ferran adreçava una carta a l'obrer ordenant-li que permetés als celestins ocupar les estructures sense deixar-los, això sí, que hi duguessin a terme obres de condicionament:

{7.24} (...) *Entès havem, per exposició querelosa a nos feta per part del monestir dels celestins de la dita ciutat, que vós, sens coneguda de dret, los havets levades algunes parts de cases les quals són situades prop del dit nostre palau. Per què us dehim e manam expressament e de certa sciència que, vista la present, sens triga o dilació alguna, tornets o tornar façats les parts de cases damunt dites al dit monestir fins que per nos hi sia provehit, provisions o manaments per nos fets en contrari no contrastants, lexant habitar los ffreres del dit monestir en aquelles. En les dites, emperò, cases o part d'aquelles no permetats obrar, com en aquesta guisa hi hajam provehit a present (...).*⁴¹

En rebre la missiva reial, l'obrer Jaume Sala va respondre novament al monarca aportant-li detalls encara més precisos sobre l'estructura i les característiques de les estances residencials que existien sobre la sala de la guarda-roba, a fi que pogués calibrar millor la rellevància del sector que estava en joc:

{7.25} *Molt alt príncep e senyor. Certiffich vostra alta e gran se(n)yorria com una letra patent de vostra senyoria m'és stada presentada de part dels celestins de Barchinona, en la qual apar, segons la tenor de la dita letra, que han feta clamor devant vostra senyoria que jo, sens coneguda de dret, los he levades algunes cases o part d'aquellas lurs, les quals són situades prop del vostre Palau Reyat de Barchinona; per què par que vós, senyor, volent satisfer a la dita clamor, vostra senyoria ha manat a mi per la dita letra que jo que-ls torn les dites cases o part d'aquellas. Per què jo, senyor, molt humilment responch a vostra alta senyoria que si la dita clamor fos vera axí com ells vos han dat entenent, la dita letra e manament fora molt just e de gran justícia, mas, parlant ab humil reverència de vostra senyoria, no és axí, que jo no-ls he preses cases ne part d'aquellas, de moltes que-n han après del vostre Palau Reyat, mas par que ells, volent enganar vós o mi, qui demànan una cosa de bocha e altra és lur intenció, com ells no demanen a mi cases qui sien lurs, com ja les tenguen e les possesquen, mas demanen una bona partida de vostre palau, en què caben de belles cases del dit palau, que dihen ells que-l rey en Martí lus promès, però jamay en sa vida no les liurà a ells, ne les cases ne moltes d'altres coses que lus promès. E enguany, senyor, crech que ben deu recordar a vostra senyoria que jo us certiffiquí a vós, senyor, e a la senyora rajna, que ells, jo stant molt affanat en la Draçana, de part del monastir feren rompre les parets del palau a cobert, per tal que negú no u vehés, e prengueren-se la casa de la guarda-roba, que és una bella casa e és ab cuyna*

e ab latrina. E en lo segon sostre són dues cases, cambra e recambra, ab latrina; en aquestes cases, senyor, fahés star mossèn Efrancesch d'Aranda. En lo sobiran sostre, senyor, ha dues cases: en la una stava la senyora infanta, filla vostra, e en l'altra stava dona Iolant. E aquí, senyor, ells feren portals mijans e moltes altres obres, axí de scales com d'altres. Encontinent, senyor, com jo sabí la dita cosa, fui-ne molt irat; haguí de acort, senyor, que us en certifficàs, axí com ho fiu. E encontinent vós, senyor, per vostra letra-m manàs que jo, vista la letra, recobràs les dites cases, e u fiu segons me manàs. Per què, senyor, si ara és de vostra intenció que axí vullats consumir lo dit palau ne volets que les dites cases lus sien liurades, sia de vostra mercè que per altra letra pus clarament me'n certiffiquets e m'o menets, com aquesta letra que ara novellament m'és stada presentada no face menció que-ls liure cases del palau. E si per ventura, senyor, vos era dat ente(ne)nt que ells no hagen cases on stiguen, dich-vos, senyor, que ells han cases sufficiens per a X o XII persones, e ells no són sinó tres frares e un servidor. Scrita en Barchinona, a tres de janer any MCCCCXVI.

*Lo vostre humil vassall e servidor, qui, basant vostres mans e peus, se comana en vostra gràcia e mercè, Jacme Sala.*⁴²

Descobrim d'aquesta manera que la guarda-roba pròpiament dita només ocupava la planta baixa d'aquella estructura, i que estava conformada per una sala dotada de cuina i latrina, a fi que el seu custodi hi pogués residir. Constituïa així un espai gairebé diàfan amb capacitat per encabir almenys els trenta-vuit cofres plens d'objectes i materials diversos que s'hi van trobar després de la mort del rei Martí, segons que especifica el preceptiu inventari dels béns aixecat per la reina Margarida de Prades en morir el monarca, i que ja va publicar Massó i Torrents a inicis del segle xx.⁴³ Per damunt s'hi elevaven dues plantes altes: una primera, articulada en cambra i recambra amb latrina, que Francesc d'Aranda havia ocupat mentre va ser l'administrador dels béns i les rendes de les reines Violant de Bar i Maria de Luna; i una segona, dividida en dues cambres, que havia estat ocupada fins poc abans per una de les filles de monarca i la seva dama de companyia. L'escala que permetia pujar a aquestes estances devia trobar-se al lateral septentrional, per donar accés alhora a les ja descrites Llotja i cambres dels capellans; altrament, l'estança situada sota aquestes últimes difícilment hauria pogut ser cedida com a taller i magatzem dels picapedrers de la catedral.

Segons que hem vist, però, al primer capítol, la Llotja i les cambres dels capellans havien estat enderrocades a començaments del segle xv, davant de les exigències d'espai que requerien les obres de prolongació de la catedral i de la ja prevista cessió del culte de la Capella Reial als monjos celestins. Després de la cessió inicial a un dels canonges i del conflicte amb el capítol per la seva recuperació, els solars del que havien estat la Casa dels

Capellans i la Casa del Cabiscol van ser donats per la Corona als monjos celestins, perquè els poguessin incorporar a l'abadia en construcció de les Santes Relíquies. El difunt rei Martí també els devia haver promès verbalment la cessió de la descrita Casa de la Guarda-roba, però el monarca va morir sense que la transmissió de la propietat s'hagués fet efectiva. Era per tractar de forçar-la, que els celestins havien aprofitat l'absència del nou rei (que era a Perpinyà) i del seu obrer i custodi palatí (ocupat a les Drassanes) per construir sobre les restes perimetrals de l'antiga Casa dels Capellans una nova estructura dotada de l'escala i dels portals laterals que els permetessin accedir a les plantes superiors de la cobejada Casa de la Guarda-roba des dels espais reservats al monestir en projecte. Tanmateix, ja fos perquè la reacció de l'obrer Jaume Sala acabà tenint efecte en la voluntat del monarca o per la mateixa extinció del monestir celestí a inicis del regnat d'Alfons el Magnànim, la Casa de la Guarda-roba va romandre integrada al complex reial al llarg dels segles posteriors, com podem comprovar al capítol següent.

La Casa de la Batllia General de Catalunya

Finalment, i segons que acabem de comentar, entre la Casa de la Guarda-roba i les estructures que tancaven el verger palatí encara hi restava una tercera construcció que cobria l'entrada original a la mansió del sagristà i que el rei Pere el Cerimoniós no havia arribat a renovar. El darrer dia de desembre de 1390 (1391 de la Nativitat), en resposta a una ordre reial prèvia del seu fill i successor Joan I, aquell sector va ser escollit com a seu estable de la Batllia General de Catalunya i del seu arxiu a Barcelona, inici de la reforma necessària per adaptar-la a les noves funcions:

{7.26} *Pro scribanie Bajulie Generalis Cathalonie.*

Nos Johannes et cetera vidimus quoddam publicum instrumentum coram nobis exhibitum per fidelem scriptorem nostrum et officii Bajulie Cathalonie Generalis, tenoris sequentis: «Noverint universi quod die sabbati intititata tricesima prima die decembris anno a Nativitate Domini M^oCCC^oXC^o primo, in presencia mei, Galcerandi Nicholay, notarii subscripti, et Petri Jordani, mercatoris, ac Guillelmi de Roges, porterii, civium

Trad.: Per l'escrivania de la Batllia General de Catalunya.

Nos, Joan, etc., hem vist un instrument públic que ens ha presentat un fidel nostre i de l'ofici de la Batllia General de Catalunya, del tenor que segueix: «Sàpiga tothom que dissabte, dia 31 de desembre de l'any de la Nativitat de 1391, en presència meva, Galceran Nicolau, notari infrascrit, i de Pere Jordà, mercader, i Guillem de Roges, porter, ciutadans de Barcelona, testimonis

Barchinone, testium ad hec vocatorum et specialiter assumptorum, venerabilis et discretus Guillelmus de Letone, scriptor domini regis et scriba officii Baiulie Generalis Cathalonie, constitutus personaliter ante presenciam honorabilis Bernardi Serra, consiliarii domini regis eiusque bajuli Cathalonie generalis, in intrata cuiusdam hospicii quasi pro maiori parte diruti quod fuit sacriste sedis Barchinone, contiguum Palacio Majori Regio civitatis Barchinone, quodque hospicium est nunc dicti domini regis, personaliter existentem, obtulit et presentavit eidem honorabili bajulo generali et eciam Ffrancisco Pareta, operario dicti palacii, ibidem una cum dicto honorabili baiulo personaliter constituto, ac eciam per me, dictum Galcerandum, legi publice fecit et requisivit quandam litteram regiam patentem in eius dorso sigillo dicti domini regis, ut prima facie videbatur, sigillata(m) huiusmodi seriey: “Johannes, Dei gracia rex (...), ffideli consiliario nostro et bajulo Cathalonie generali Bernardo Serra, salutem et gratiam. Ecce quod nos, cum carta nostra data Barchinone, quinta die marcii anno subscripto, disposuimus, ordinavimus et mandavimus Raymundo de Valle, vestro in dicto officio precessori, quod per eum domus una in loco seguro et competenti in civitate Barchinone procuraretur, haberetur ac eciam eligeretur ubi perpetuo registra, libri, protocolla, capibrevia, processus justicie et quevis alie scripture ad scribaniam Baiulie Cathalonie Generalis pertinentes per fidelem scriptorem nostrum Guillelmum de Letone, scribam

cridats i presos especialment per a això, el venerable i discret Guillem de Lledó, escrivà del senyor rei i de l'ofici de la Batllia General de Catalunya, constituït personalment en presència de l'honorable Bernat Serra, conseller del senyor rei i batlle general de Catalunya, a l'entrada d'un alberg en gran part enderrocat que havia estat del sagristà de la seu de Barcelona, contigu al Palau Reial Major de la ciutat de Barcelona, el qual alberg és ara del senyor rei, va lliurar i presentar a l'honorable batlle general i també a Francesc Pereta, obrer del dit palau, constituït aquí mateix amb l'honorable batlle general, i també va fer i em va requerir a mi, el dit Galceran, perquè llegís públicament una carta reial patent segellada, a primera vista, amb el segell del senyor rei al dors, del tenor següent: “Joan, per la gràcia de Déu (...), al fidel conseller nostre i batlle general de Catalunya Bernat Serra, salut i gràcia. Heus ací que nos, amb una lletra nostra datada a Barcelona el 5 de març de l'any infrascrit, vam disposar, ordenar i manar a Ramon Desvall, predecessor en el vostre ofici, que procurés, obtingués i escollís una casa en un lloc segur i adient de la ciutat de Barcelona on pel fidel escrivà nostre Guillem de Lledó, escrivà d'aquesta escrivania, i els seus successors fossin conservats i es col·loquessin a perpetuïtat i com escau els registres, llibres, proto-

ipsius scribanie, et per eius successores qui erunt pro tempore conservarentur et reponerentur ut decet, prout in carta nostra predicta melius et plenius continetur; verum quia, ut e certo percepimus, dictus Raymundus cum diligencia procurando non invenerit in dicta civitate aliquem locum nec domum abilem ad predicta nisi in Palacio nostro Maiori Barchinone, ubi est quoddam patuum dirutum quod est de pertinentiis cuiusdam hospicii quod fuit sacriste sedis Barchinone, prout de his per litteram dicti Raymundi nobis, dudum existentibus apud Gerundam, missam certificati fuimus. Hiis igitur attentis et prospecto quod in dicto palacio jam in maiori parte officia nostra nostrique diadematis honorem concernencia constituta sunt, voluimus et pro bono habemus vobisque expresse et de certa sciencia mandamus quatenus, ut cicius poteritis, construatis seu construi faciatis in dicto patio domum unam abilem seu aptam ad tenendum et conservandum dictas scripturas, et eciam ad tenendum officium dicte Baiulie Generalis et procuracionis feudorum dum contingerit bajulum nostrum Cathalonie generalem in civitate Barchinone fore presentem; ad quam domum construendam et eciam, tociens quociens locus affuerit, refficiendam et reparandam ac aptandum, assignamus omnia sdevenimenta procuracionis feudorum et quascumque peccunie quantitates ad manus vestras et succede(n)cium vobis in dictis officiis proventuras racione officiorum vobis et eis commissorum (...). Data Barchinone, VIII^a die augusti anno a

cols, capbreus, processos judicials i qualssevol escriptures pertanyents a l'escrivania de la Batllia General de Catalunya; és veritat que, com hem sabut del cert, el dit Ramon, procurant-ho amb diligència, no va trobar a la ciutat cap altre lloc ni casa hàbil per a aquestes coses si no era al nostre Palau Major de Barcelona, on hi ha un solar enderrocat que forma part de les pertinences d'un alberg que havia estat del sagristà de la seu de Barcelona, segons que d'això vam ser certificats per una carta que el dit Ramon ens va enviar quan érem a Girona. Així, doncs, tenint en compte tot això, i atès que al palau ja hi ha instal·lats en la seva major part els nostres oficis, que concerneixen l'honor de la nostra corona, hem volgut i donem per bo i us manem expressament i de certa ciència que, tan aviat com pugueu, construïu o feu construir en aquell solar una casa hàbil o apta per tenir-hi i conservar-hi les dites escriptures, i també per tenir-hi l'ofici de la Batllia General i la procuració dels feus quan el nostre batlle general de Catalunya sigui a la ciutat; per construir aquesta casa i sempre que calgui fer-hi obres, reparar-la i adobar-la, assignem tots els ingressos de la procuració dels feus i qualssevol quantitats de diner que arribaran a les vostres mans i d'aquells que us succeiran per raó dels oficis que se us han comès (...). Dada a Barcelona, 8 d'agost de l'any de

Nativitate Domini M^oCCC^o nonagesimo. Rex Johannes". Quaquidem littera per dictum venerabilem Guillelmum de Letone dictis honorabili bajulo et opperario presentata, et per me, dictum et infrascriptum notarium, ut premititur, publice lecta (...). Et ilico dicti honorabilis bajulus et opperarius recognoverunt dictum hospicium, et finaliter invenerunt et viderunt et eciam deliberarunt et arbitrati fuerunt quod in toto pathio dicti hospicii non erat aliquis locus magis nec tam abilis, idoneus ad dictas scripturas conservandas et ad dictum officium dicte bajulie exercendum et tenendum quam quedam intrata dicti hospicii, cum quadam domo supra ipsam intratam posita sive constructa ad modum portici cum tegulata cohopta. Idcirco idem honorabilis bajulus, attentis circa hec attendendis, vigore mandati regii preinserti, elegit et nominavit et eciam assignavit ad predictas scripturas et officium predictam intratam cum dicta domo supraposita, scilicet a portali maiori dicte intrate usque ad quandam scalam lapideam inclusive, recipiendo tantum de patio quod ibi est quantum sit neccesarium ad claudendum dictam scalam cum parietibus circumcirca, per quam scalam ascendi valeat ad dictam domum sive porticum suprapositam, ut predictur, inclusive, et eciam dictam domum supra dictam intratam positam; ita videlicet quod dicta intrata cum dicta domo sive portico supraposita et cum patio dicte scale sint de cetero deputate et designate ad servicium et serviant ad dictas scripturas reservandas et ad dictum

la Nativitat del Senyor 1390. Rei Joan". Un cop presentada aquesta lletra pel dit venerable Guillem de Lledó a l'honorable batlle i a l'obrer, i llegida per mi, notari infrascrit, públicament, com s'ha dit (...). I immediatament després l'honorable batlle i l'obrer van inspeccionar el citat alberg, i finalment van trobar i veure, i també deliberaren i acordaren que en tot el solar de l'alberg no hi havia cap altre lloc més gran ni tan hàbil i idoni per conservar-hi les escriptures i exercir-hi l'ofici de la batllia que una entrada de l'alberg, amb una casa (*i.e.* estructura volada) situada o construïda sobre aquesta entrada a la manera d'un porxo cobert amb teulada. Així, doncs, el mateix honorable batlle, considerat tot plegat, per vigor de l'ordre reial inserida més amunt, va elegir i nominar i també assignar a les escriptures i a l'ofici aquella entrada amb la casa posada a sobre, és a dir, des del portal major de l'entrada fins a una escala de pedra inclosa, ocupant, del solar que hi ha allà, tot el que fos necessari per tancar l'escala amb parets al voltant, per la qual escala es pogués pujar a la predita casa o porxo posada a sobre, i també (va elegir, nominar i assignar) la casa posada sobre l'entrada; de manera que l'entrada amb la casa o porxo a sobre i amb el solar de l'escala fossin assignats i designats per al servei i serveixin per conservar aquelles escriptures

officium dicte baiulie tenendum et non ad alios usus nec actus dicti domini regis vel alterius cuiusvis persone. Voluit eciam et ordinavit ac consenciit dictus honorabilis bajulus dicto Guilhelmo de Letone quod tam in pariete dicte domus inferioris quam superioris versus circium possint fieri fenestre seu lucanaria (sic per lucernaria) et eciam versus patuum maius predictum, cum rexis ferreis vel sine, unam vel plures, per quas seu que dicte domus constructe et construende prout est neccesarium possint recipere clarorem seu lugorem; et ut dicte fenestre pro dicto clarore habendo in dictis parietibus fiende impediri non possint, voluit et ordinavit ac disposuit dictus honorabilis bajulus quod in residuo dicti hospicii versus dictam partem cercii fiat unum portale quod serviat ad habendum passagium et introitum ad quoddam magnum patuum quod est infra dictas domos et porticum canonicorum domini regis dicti palatii, in quo non possint fieri ullo modo aliqua edificia domorum nec cohoperiri, ymo dictum residuum remaneat et sit perpetuo prout nunc est, et deserviat tamen tam ad dandum seu habendum dictum clarorem domibus predictis quam ad intrandum et exeundum ad dictum aliud patuum dicti hospicii pro mittendo et extrahendo tabulas et fustas dicti Palatii Regii que ibi, sub quodam portico que ibidem est, conservantur. Item voluit et disposuit dictus honorabilis bajulus quod in parte orientis dicte domus, scilicet extra, in quodam ranhone qui est juxta dictam domum, fiat et possit fieri una latrina, que sit ad servicium

i tenir-hi l'ofici de la batllia, i no per a altres usos ni activitats del senyor rei o de qualsevol altra persona. L'honorable batlle també va voler, ordenar i consentir al dit Guillem de Lledó que tant a la paret de la dita casa inferior com a la superior, cap al costat nord, s'hi poguessin obrir finestres o lucernaris i també al citat gran solar, amb o sense reixes de ferro, una o moltes, per les quals les cases construïdes i les que s'haguessin de construir, segons que seria necessari, poguessin rebre claror o llum; i perquè les finestres que s'haguessin de fer a les parets per tenir claror no trobessin cap impediment, l'honorable batlle va voler, ordenar i disposar que a la part restant del dit alberg, cap al costat del nord, s'obris un portal que servís per tenir pas i entrada a un gran solar que hi ha sota les dites estances i el porxo dels canonges del senyor rei del dit palau, en el qual no es pogués edificar ni es pogués cobrir, ans aquella part restant (de l'alberg) romangués a perpetuïtat tal com és ara, i servís tant per donar claror a les estances predites, com per entrar i sortir al dit altre solar de l'alberg, per posar-hi i treure'n les taules i fustes del Palau Reial que s'hi conserven, sota un porxo que hi ha allà. Ítem, l'honorable batlle va voler i disposar que a la part d'orient de la dita casa, a l'exterior, en un racó que hi ha al seu costat, es fes i es pogués fer una latrina per al servei

FIGURA 7.8 Vistes zenital i a peu de carrer de l'entrant en la línia de façana del costat de llevant del carrer dels Comtes, probable fossilització de l'entrada a la Casa de la Batllia General de Catalunya descrita pels documents medievals (acull actualment una de les portes del Museu Marès). ICGC i MUHBA. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel

*illorum qui in dicta domo pro dictis scripturis et officio erunt perempniter, et quod ad dictam latrinam habeatur introitus per dictam domum et scalam antedictam. Et incontinenti, facta dicta eleccione, nominacione et eciam assignacione per dictum honorabilem bajulum de dictis intrata et domo, dictus honorabilis bajulus accepit dictum venerabilem Guillelmum de Letone per manum dexteram et, nomine dicte scribanie dicti officii bajulie, immisit eum intus dictas intratam et domum, et tradidit sibi clavem portalis maioris dicte intrate in signum possessionis sibi tradite de premissis (...)» (...).*⁴⁴

dels qui s'estarien contínuament a la casa a causa de les escriptures o de l'ofici esmentats, i que la latrina tingués entrada per la casa i l'escala ja citada. I tot seguit, fetes per l'honorable batlle la dita elecció, nominació i assignació de les dites entrada i casa, l'honorable batlle va agafar el venerable Guillem de Lledó per la mà dreta i, en nom de l'escrivania de l'ofici de la batllia, el va portar dins de l'entrada i la casa, i li va lliurar la clau del portal major de l'entrada en senyal de possessió que li donava de tot el que s'ha dit (...)» (...).

Sorpren la detallada descripció que s'hi fa d'aquella «entrada de l'alberg, amb una casa (*i.e.* estructura volada) situada o construïda sobre aquesta entrada a la manera d'un porxo cobert amb teulada» i de l'escala posterior descoberta que permetia pujar-hi, la qual havia de quedar inclosa pel mur posterior que acabaria de tancar la nova Casa de la Batllia General de Catalunya. Encara és més interessant l'autorització per obrir finestres a la cara septentrional de l'estructura, raó per la qual calia deixar-hi un cul-de-sac descobert. Aquest actuaria com a nova entrada a la resta de la cort posterior de l'antiga Casa del Sagristà que retenia la Corona, la qual també contenia un porxo adossat al mur mitger amb el palau, on s'emmagatzemaven les taules i els cavallets que servien per parar les taules dels convits palatins. En la disposició addicional que mai no s'hi pogués construir al damunt, sembla trobar-se l'origen del curiós retrocés de la línia de façana que hi ha perviscut fossilitzat fins als nostres dies (acull actualment l'entrada de servei del Museu Marès), en haver estat aprofitat per la reforma de mitjan segle XVI per mantenir-hi finestres.

En tot cas, les obres d'allò que esdevindria més endavant la Casa de la Batllia s'allargaren alguns mesos, perquè el dia 8 d'abril de 1392 el monarca encara assignava 50 florins per cobrir-ne el cost.⁴⁵ Tot i que la Batllia General de Catalunya va abandonar aquesta casa pocs anys després i va patir molts trasllats al llarg dels segles següents, l'estructura renovada per aquella operació va ser reaprofitada per altres institucions reials, com la Tresoreria, abans de quedar assignada a l'Audiència en època moderna, raó per la qual ha pogut sobreviure en part fins al present.

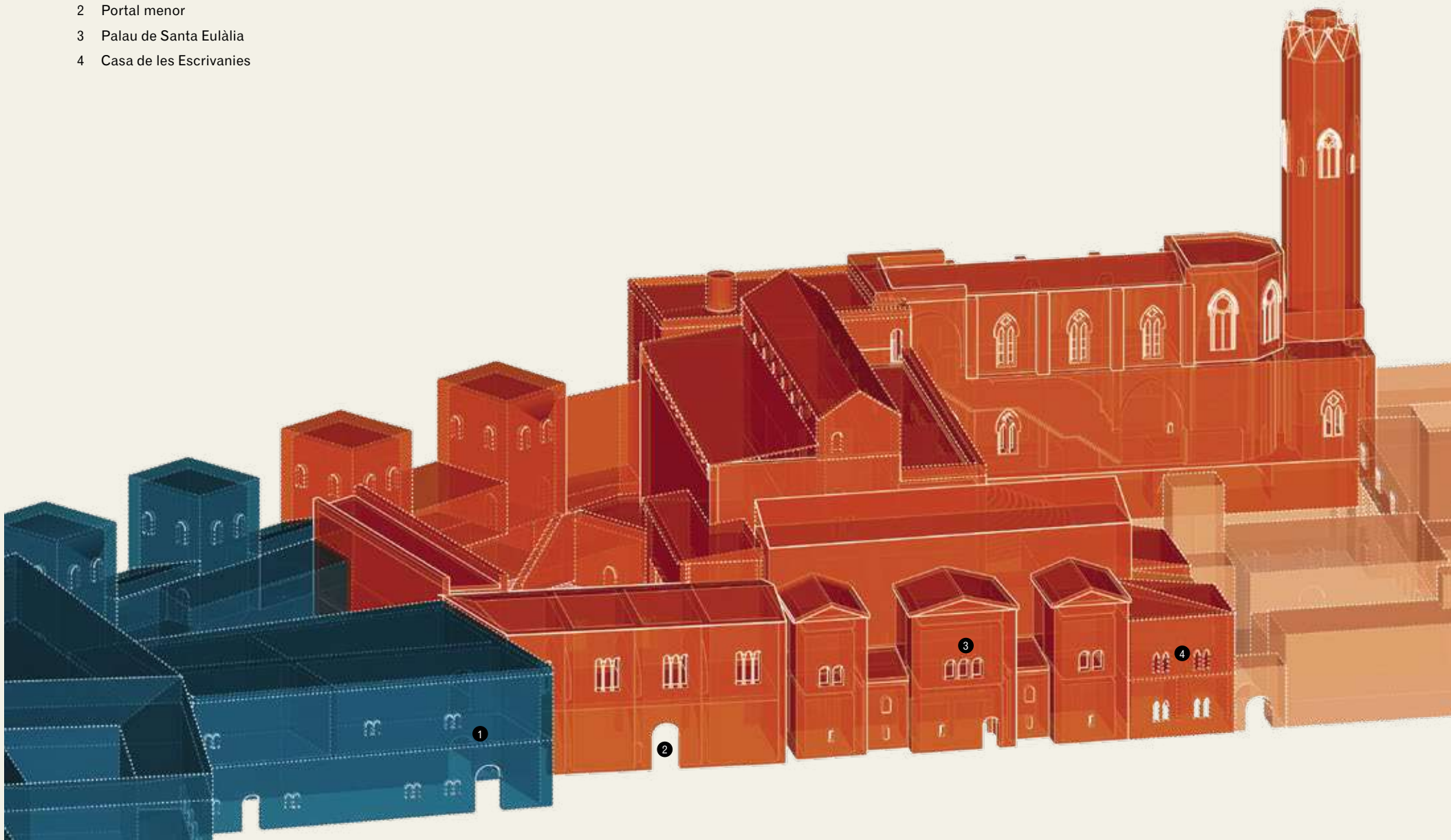
Per contra, la vida de la també descrita Casa dels Capellans que s'erigia a la banda septentrional de totes aquestes estructures encara preservades al sector va ser extremadament breu. Ja hem vist que el 8 de maig de 1401 {1.73}, el rei Martí l'Humà cedia a la catedral el pati inferior (el qual es prolongava fins al mateix cementiri catedralici), perquè s'hi poguessin emmagatzemar i tallar les pedres necessàries per a l'ampliació del temple. També que, pocs anys després, les cambres dels capellans, esdevingudes innecessàries per haver assignat el mateix monarca el culte de la Capella Reial als monjos del nou monestir de les Santes Relíquies (fundat el 22 de febrer de 1405), eren enderrocades per realinear la banda oriental del Davallant de la Seu i facilitar així les obres de prolongació del temple catedralici. Com a conseqüència, el rei havia cedit la titularitat del solar restant a un dels canonges. Tanmateix, poc després se n'havia penedit, per la qual cosa el 1407 s'havia iniciat el descrit conflicte amb el capítol per recuperar el solar, finalment assignat per la Corona al monestir en construcció {1.74-76}, com de seguida tornarem a comprovar.

1. BELTRÁN DE HEREDIA, «Barcino, de colònia...», pàg. 90.
2. FLORENSA, *Conservación y restauración... (1947-1953)*, pàg. 16, i DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 256.
3. ACA, C, reg. 1305, f. 132v.
4. ACA, C, reg. 1309, f. 14v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 504, i LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de...», doc. 14, pàg. 680-681.
5. TATJER, *La Audiencia Real...*, pàg. 69-70.
6. ERNEST ORTOLL I MARTÍN, «Notes per a la història de l'edifici del Museu Frederic Marès (1948-1998)», *Quaderns del Museu Frederic Marès*, 2 (1999), pàg. 66-122.
7. FLORENSA, *Conservación y restauración... (1947-1953)*, pàg. 16.
8. ACA, C, reg. 1355, f. 177r.
9. ACA, RP, MR, vol. 651, f. 265v-266v. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», pàg. 95.
10. ACA, C, reg. 1311, f. 54r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 504.
11. ACA, RP, Apèndix general, 1/25 (*olim* MR, vol. A 540), f. 195r. MADURELL, «El pintor Lluís...» (2), núm. 31, pàg. 38-39.
12. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil: Cataluña (mediados de 1374-mediados de 1375)», *Mayurqa*, 27 (2001), pàg. 25-45.
13. ACA, C, reg. 1094, f. 56r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 507.
14. ACA, C, reg. 1093, f. 114v. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 507.
15. ACA, C, reg. 1260, f. 8r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 507.
16. ACA, C, reg. 1260, f. 8r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 507.
17. ACA, C, reg. 2238, f. 96r-v. ADROER, *El Palau Reial...*, doc. 51, pàg. 167.
18. ACA, C, reg. 128, f. 142v. MADURELL, «El Palau Reial...», doc. 1, pàg. 514.
19. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 392, i ALBERT CUBELES I BONET, «Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 35-64 (46).

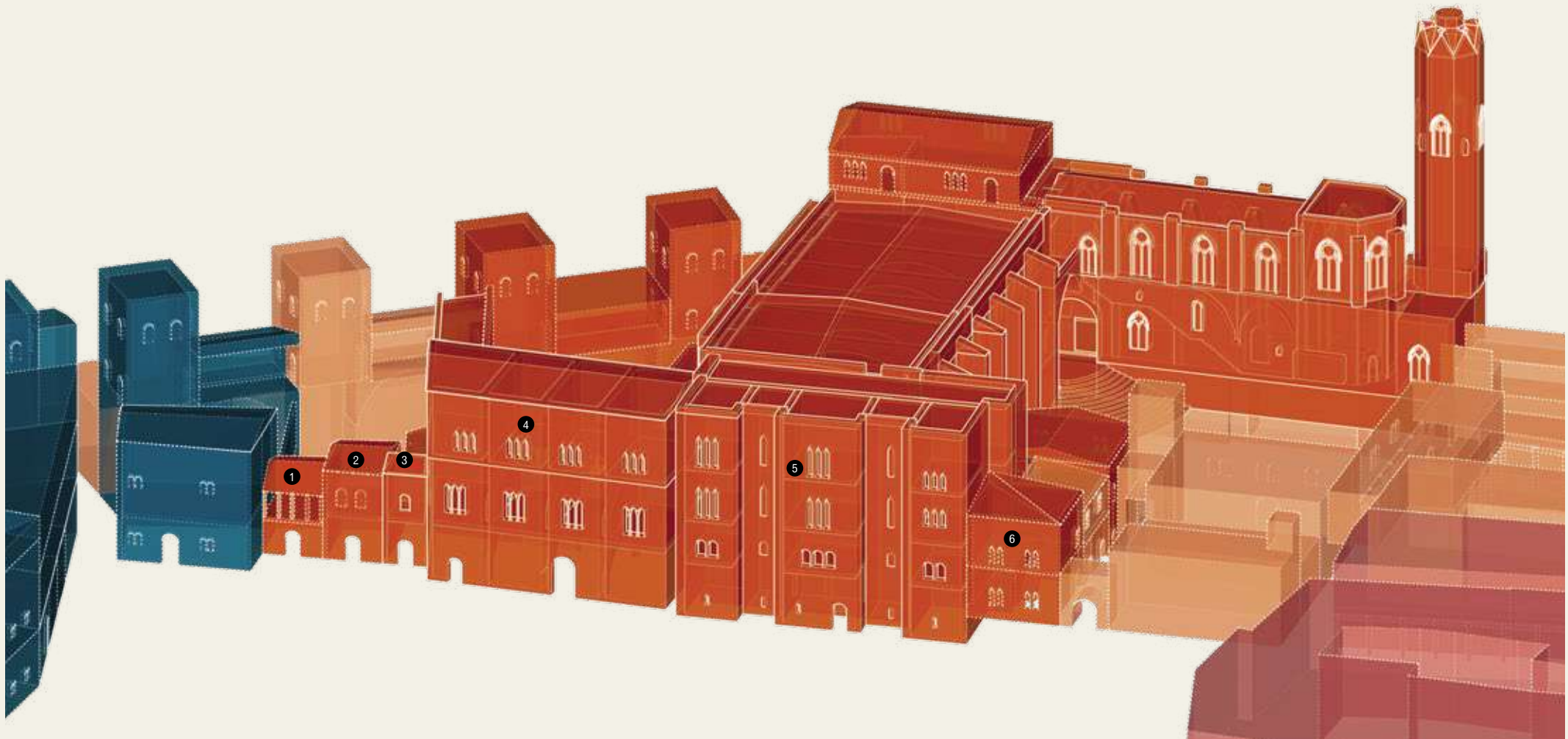
20. BRUNIQUER, *Rúbriques*, vol. 2, cap. 27.
21. BRUNIQUER, *Rúbriques*, vol. 4, cap. 65.
22. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 392-393, i CUBELES, «Poder públic i...», pàg. 51.
23. CARRERAS I CANDI, *Barcelona*, pàg. 392, nota 1096.
24. *ACA*, RP, MR, vol. 2409/1, f. 15r. MADURELL, «El Palau Reial...», pàg. 505, nota 69.
25. *AHCB*, 1B.XI-9, f. 173v. El primer pagament es va fer el dia 10 de setembre (f. 164v), i un altre pagament posterior, el dia 12 de novembre (f. 180r), sempre de la mateixa quantitat. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 97, i Albert CUBELES i BONET, «L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 4 (2001), pàg. 128-145 (138-142).
26. Ernest ORTOLL MARTÍN, «Bernat Roca, un artífex pluridisciplinar», *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó, Actes. Lleida, 14, 15 i 16 de gener de 1998*, Lleida, Universitat de Lleida / Institut d'Estudis Ilerdencs, 1999, pàg. 279-293.
27. *ACA*, C, reg. 1289, f. 9r-v. MADURELL, «Pere el Cerimoniós i...», doc. 15, pàg. 21.
28. *AHCB*, ms. 1G-76, pàg. 25 i següents. Socies ignorava que la conducció s'havia fet abans que comencés la prolongació de la catedral, i s'admirava per això mateix que s'hagués fet travessant per sota tot el complex catedralici. Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL, Santiago GOROSTIZA i Xavier CAZENEUVE (coord.), *El llibre de les fonts. Aigua, clima i societat a la Barcelona del segle XVII*, Barcelona, Afers, 2022, pàg. 192-196 i 336-339.
29. *ACA*, C, reg. 1928, f. 47r.
30. *ACB*, Fons de la confraria de la Immaculada Concepció: *Llibre de la confraria de la casa del senyor rey (...)*. Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Dos manuscritos de la "Confraria del Senyor Rey"», *Hispania Sacra*, 21 (1968), pàg. 429-480 (465-466).
31. *Crònica de Joan I*: ESCARTÍ, «El ms. 212...», pàg. 42.
32. *ACA*, C, reg. 1233, f. 21v-22r. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 102.
33. *ACA*, C, reg. 1266, f. 14r. MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 102.
34. *ACA*, RP, MR, vol. 650, f. 78v-79v. Edició íntegra a SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Algunas obras en...», doc. 2, pàg. 100-102.
35. Informació proporcionada per Jacobo Vidal Franquet. Un altre document lleugerament anterior, expedit per la Cancelleria el dia 8 d'abril i adreçat a n'Arnau Pere de Payola, com a comissari de les rendes dels clergues absents dels seus beneficis, confirma que l'adquisició ja s'havia consumat aleshores: «Com nos hajam de necessari per a la obra que fem fer en la casa qui solia ésser del sagristà, la qual havem comprada e ajustada ab lo nostre Palau Major de Barchinona, sis-cents florins d'or d'Aragó, debim-vos e manam de certa sciència e expressament que dels diners qui a mà vostra vendran per rahó de la dita comissió, donets e liurets per nos al feel de la nostra cambra en Ffrancesch Pereta, qui en la dita obra los convertirà, los dits sis-cents florins d'or (...).» *ACA*, C, reg. 1272, f. 13v. LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de...», doc. 80, pàg. 733-734.
36. *ACA*, RP, MR, vol. 651, f. 68v-70r.
37. *ACA*, C, reg. 1870, f. 155r-v.
38. *ACA*, C, reg. 1894, f. 173v.
39. *ACA*, C, reg. 1287, f. 16v.
40. *ACA*, C, Cartes reials de Ferran I, núm. 2713.
41. *ACA*, C, reg. 2390, f. 40r.
42. *ACA*, C, Cartes reials de Ferran I, núm. 3041.
43. *ACA*, C, reg. 2326, f. 74r-116r. Jaume MASSÓ i TORRENTS, «Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó», *Revue Hispanique*, XII (1905), pàg. 413-590 (488-544).
44. *ACA*, C, reg. 2012, f. 14r-16r (2a numeració). MADURELL, «El Palacio Real...», pàg. 102, i CONDE, *Reyes y archivos...*, doc. 217, pàg. 540-543.
45. *ACA*, C, reg. 1980, f. 135r.

1337

- 1 Casa del Sagristà
- 2 Portal menor
- 3 Palau de Santa Eulàlia
- 4 Casa de les Escrivanies

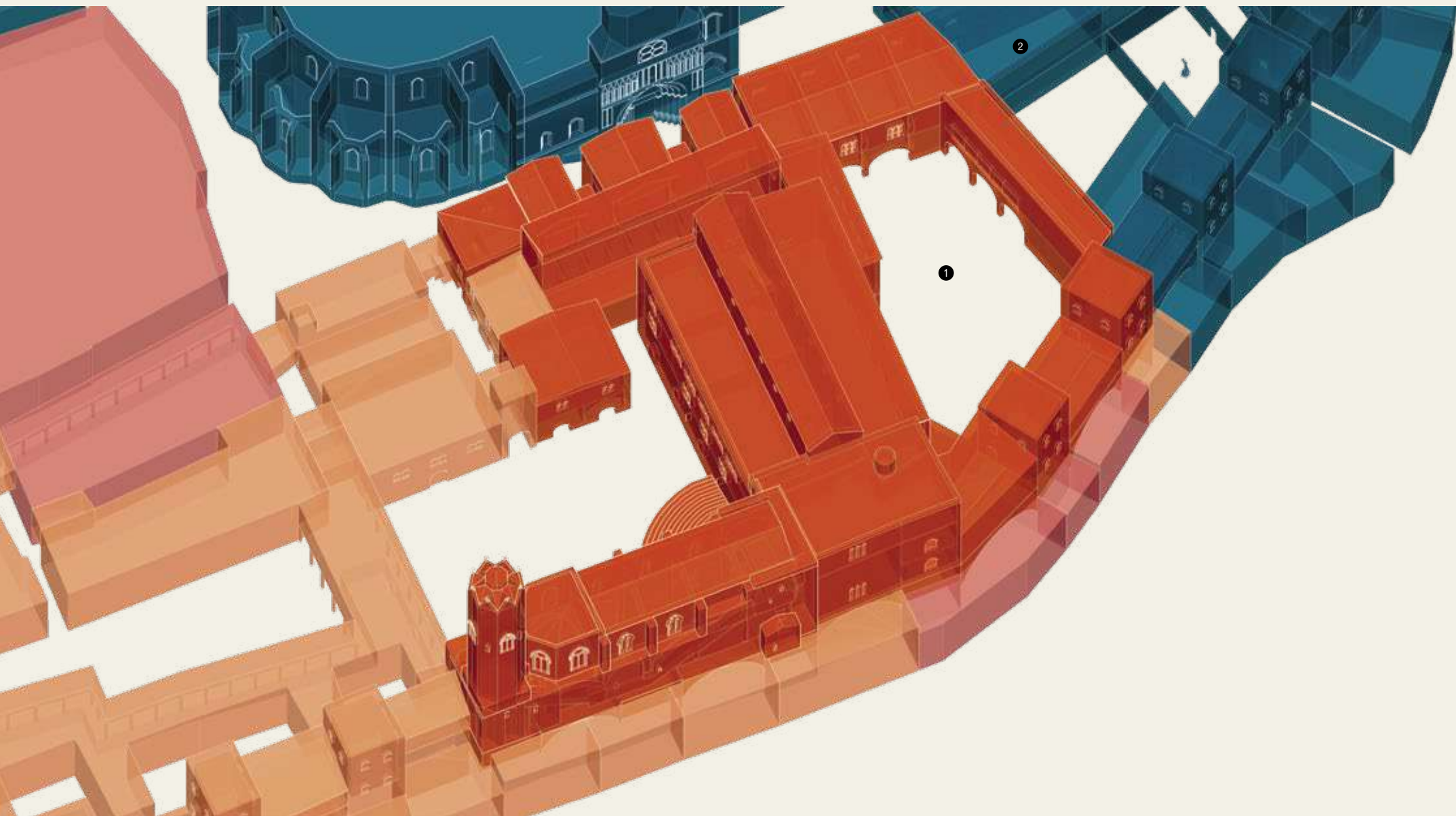

- 1 Casa dels Capellans
- 2 Casa de la Guarda-roba
- 3 Casa de la Batllia General
- 4 Recreixement de l'ala septentrional
- 5 Recreixement del Palau de Santa Eulàlia
- 6 Casa de les Escrivanies

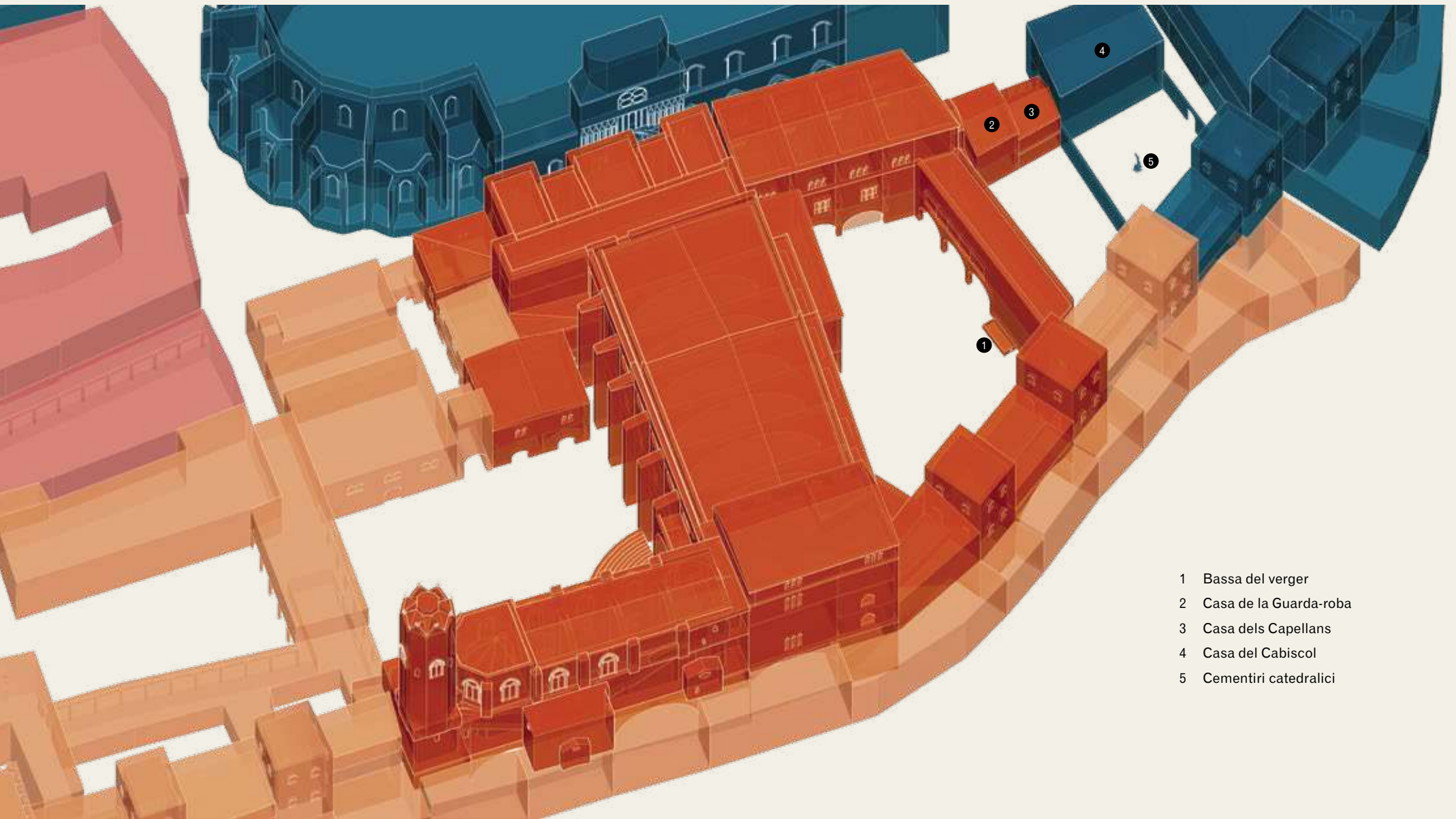

1337

- 1 Verger
- 2 Casa del Sagristà

1392

- 1 Bassa del verger
- 2 Casa de la Guarda-roba
- 3 Casa dels Capellans
- 4 Casa del Cabiscol
- 5 Cementiri catedralici

Capítol 8

Les reformes del segle xv

L'ampliació de Martí l'Humà

El dia 27 de maig de 1397, Martí l'Humà feia la seva entrada solemne a la ciutat de Barcelona. Tot i haver succeït al seu germà, Joan I, l'any anterior, havia romàs alguns mesos a Sicília per deixar lligada la situació a l'illa. Mentrestant, el consell de regència, presidit per la seva muller i lloctinent general, Maria de Luna, havia iniciat a Catalunya el procés judicial contra els consellers i oficials del difunt monarca Joan I, atès que havien deixat el Reial Patrimoni en situació de completa fallida.¹ El rei Martí accedia al tron, per tant, en un moment econòmic molt complicat per a la monarquia, ben poc favorable en principi a començar grans obres sumptuàries.² Tanmateix, i de manera gairebé simultània als primers esforços per redreçar la dramàtica situació econòmica del Reial Patrimoni, Martí I ordenava posar en marxa la construcció a l'àrea de les Drassanes del nou Palau Reial que havien somniat els seus predecessors, i n'encarregava la direcció d'obres al fuster barceloní Bernat Moragues.³

Per finançar l'ambiciosa operació, el nou monarca pretengué vendre's el Palau Menor, ocupat aleshores per les reines vídues Sibil·la de Fortià i Violant de Bar.⁴ Tanmateix, la resistència de les sobiranes i la manca d'interès del Consell de Cent en l'oferta que feia el monarca l'obligaren a iniciar una penosa alienació per trossos. El lent avenç de l'operació provocà així que acabés estavellant-se contra la nova pragmàtica de la inalienabilitat del Reial Patrimoni. Martí I es va veure forçat a proclamar-la el 15 de gener de 1399, en el seu intent de fomentar que les viles i ciutats reials acceptessin finançar la recuperació de les jurisdiccions i les rendes ordinàries malbaratades pel seu germà. Ateses les severes penes que imposava als adquirents de béns reials declarats inalienables, malgrat el que pretengués fer el monarca regnant, la venda del Palau Menor acabà sent una operació frustrada, realitat que també va posar fi al projecte del nou complex palatí de les Drassanes quan a penes se n'havien posat els fonaments.⁵

Descartat el projecte d'aixecar un nou palau reial, Martí I va optar per concentrar-se en l'actualització del Palau Major i en la reforma de la residència periurbana de Valldaura. A diferència del que havia passat amb el complex del Palau Menor, el monarca no havia pensat mai a desfer-se del Palau Major, perquè la seva centralitat urbana, frec a frec de la catedral, resultava fonamental per a l'autorepresentació de la monarquia a Barcelona. Optava

FIGURA 8.1 Martí I entronitzat, segons la miniatura d'inicis del segle xv que adorna el llibre de privilegis de la cartoixa de Valldecrist. BC

així per mantenir-lo com a residència d'estat, mentre que Valldaura faria les funcions de residència d'esbarjo assignades fins llavors al Palau Menor, tot seguint el model dels palaus palermitans que tan bé coneixia.⁶ De fet, ja hem vist que el 7 de gener de 1399 {3.44 i 3.60}, Martí I havia demanat que s'amidés la distància existent entre la sagristia de la Capella Reial i l'inici de la Cort del Veguer, així com l'amplada de la seva capella major, la de Sant Jordi o *de la reina*, alhora que ordenava negociar amb els propietaris de censos perpetus que gravaven les cases pròximes si els voldrien permutar per uns altres similars, però carregats sobre altres propietats del Reial Patrimoni.

Tanmateix, també acabem de veure als capítols precedents que la construcció del Tinell havia implicat la pèrdua de quasi tots els espais residencials a favor de l'immens saló del tron, només pal·liada lleugerament amb la construcció de la *cambra sobirana* i el recreixement del Palau de Santa Eulàlia. Calia, doncs, una ampliació que li retornés la condició perduda de residència reial agradable i digna. Conscient, això sí, que la centralitat urbana del Palau Major dificultava molt una forta ampliació en planta –molt cara i lenta, per les reticències que despertava en els propietaris i titulars dels censos–, el monarca acabà concebut un projecte d'ampliació més vertical que no pas horitzontal, segons que de seguida podrem comprovar.

L'estudi de les obres dutes a terme al Palau Major durant el regnat de Martí I ja va ser desenvolupat als anys setanta del segle xx per Anna Maria Adroer (antiga directora del conegut aleshores com Museu d'Història de la Ciutat), la qual va interpretar i enriquir lleugerament la notable col·lecció de notícies documentals relatives a aquells treballs exhumada molts anys abans per Daniel Girona i Llagostera en els seus reiteradament citats «Epistolàri» i «Itinerari» del sobirà.⁷ Nogensmenys, el sistema d'edició en regest dels documents seguit per l'autora ha separat la interpretació de la major part dels detalls informatius continguts en el tenor original dels documents, factor que ha dificultat la imprescindible revisió historiogràfica de diverses propostes interpretatives poc afortunades. Cal així retornar sobre el ritme i les característiques dels treballs desenvolupats al Palau Major sota el regnat de l'últim monarca de la casa de Barcelona. Com sempre, ho farem a la llum de les dades aportades pel tenor d'uns documents transcrits de bell nou des dels mateixos originals.

Primeres actuacions: l'ampliació de les estructures palatines del carrer de les Escrivanies i la Freneria

Un nou mirador vers la Seu

Les primeres notícies d'activitat constructiva efectiva en el regnat del rei Martí daten de finals de l'estiu de l'any 1400. Aleshores ja s'havia aixecat

una nova galeria en una posició indeterminada de les estructures palatines més pròximes a la Freneria, davant de la catedral. Devia ser una obra de certa envergadura i qualitat perquè, el 6 de setembre d'aquell any, el monarca reconeixia al seu tresorer, Joan Desplà, l'enviament de 100 florins d'or que, com a mínim, havien calgut per pagar-la:

{8.1} (...) *centum florenos auri de Aragonia quos in propriis nostris manibus tradidistis realiter numerando, quosque misimus et convertimus in opera galerie quam fieri noviter fecimus in parietibus exterioribus nostri Majoris Palacii Barchinone, versus Ffreneriam dicte civitatis (...).*⁸

Trad.: (...) cent florins d'or d'Aragó que ens vau lliurar al comptat en les nostres pròpies mans, i que vam destinar i esmerçar en l'obra de la nova galeria que hem fet fer a les parets exteriors del nostre Palau Major de Barcelona, vers la Freneria de la mateixa ciutat (...).

Atès que l'estructura palatina que ocupava la cantonada de la Freneria, la Casa de les Escrivanies, continuava sent encara una casa independent de la resta del complex –amb entrada i denominació pròpia per estar assignada a funcions administratives en lloc de residencials–, és poc probable que s'hi hagués invertit una suma com aquella en obrir-li una galeria vers la Seu. Aquesta devia haver estat construïda, en conseqüència, a la planta superior del comentat Palau de Santa Eulàlia, a manera de mirador privilegiat sobre la porta lateral de la catedral. Encara es tractava, en tot cas, d'una intervenció puntual, prèvia a la posada en marxa del vertader projecte d'ampliació i actualització del complex del Palau Major, que s'iniciaria poc després. Aquest va consistir essencialment en la modesta expansió horitzontal i l'agosarada prolongació vertical o remunta de les estructures palatines que ocupaven el costat septentrional del carrer de les Escrivanies i l'oriental de l'actual carrer dels Comtes, i en la creació i comunicació directa amb la Capella Reial d'una nova abadia palatina que pogués garantir l'esplendor del seu culte. El procés va començar amb l'elevació de l'estructura que conformava la cantonada de la Plaça del Palau amb l'inici del carrer de les Escrivanies, la Casa de la Farina; i va continuar amb l'aplicació del mateix tipus d'actuació a les estructures que ocupaven la cantonada oposada, la Casa de les Escrivanies (que donava nom al carrer) i el Palau de Santa Eulàlia.

La prolongació vertical de la Casa de la Farina: l'estudi reial i el jardí alt amb les seves llotges

Segons que ja hem tingut ocasió d'analitzar al capítol tercer, la Casa de la Farina rebia aquesta denominació perquè acollia a la planta baixa la Farneria, l'estança on es centralitzava la venda a pes de farina perquè els comtes

poguessin cobrar el tribut que en gravava la comercialització. Separada de la caixa estructural del palau per l'estret carreró que havia facilitat l'accés en colze al pati posterior fins al moment de l'annexió del Palau de Santa Eulàlia, ja havia experimentat un primer recreixement en temps de Jaume II per instal·lar-hi, a la primera planta, la nova cuina gòtica. El trasllat d'aquesta era necessari per alliberar l'espai de la primitiva cuina romànica, de manera que s'hi pogués erigir la Capella Reial de Santa Maria, posteriorment dita de Santa Àgata, sobre la sòlida base que representava la muralla romana, segons ja hem estudiat. Passat un segle d'aquella operació, la solidesa de les voltes gòtiques de pedra aixecades l'any 1302 per suportar la nova cuina encara va servir de base al rei Martí per posar en marxa una segona prolongació vertical de l'estructura bastant més ambiciosa.

Els treballs de recreixement de la Casa de la Farina degueren començar durant la primavera del 1401, atès que el 5 de juny d'aquest any el monarca ja remetia 200 florins d'or a fi que s'hi pogués continuar avançant la complicada operació. Els va enviar a Jaume Sala o Sasala, la persona que, com a *obrer major* de les obres del palau, va assumir la gestió econòmica i coordinació general de tot el projecte de reforma del rei Martí:

{8.2} *Lo rey.*

*Trametem-vos de present per lo fel scrivà nostre en Pere Companyó d'Estanyol, portador de la present, CC florins d'or d'Aragó per continuar l'obre del verger faedor en lo Palau nostre Major de Barchinona, de què vos havem dat càrrech singular. Manants-vos que ab sobirana diligència treballats en continuar la dita obra, car pler e servey nos en farets (...).*⁹

L'ús del mot «*verger*» que fa l'escrivà, unit a una notícia del 15 de desembre d'aquell mateix any, relativa a l'excavació d'un pou al *verger major* del palau, va fer que Anna Maria Adroer interpretés equivocadament aquesta notícia i les posteriors relacionades amb ella com a obres de condicionament del verger o jardí principal del palau. Tanmateix, la presència del mot «*faedor*» devia haver fet sospitar que no podia ser així, atès que difícilment podia aplicar-se aquest qualificatiu a un verger inferior plenament definit des dels temps de Jaume II.¹⁰

En efecte, aviat comprovarem que l'objectiu de la nova campanya d'obres palatines era aixecar una segona alçada sobre la cuina reial, la qual pogués contenir una àmplia estança que fes les funcions d'estudi del monarca. També veurem que, en realitat, era sobre la mateixa coberta de la nova estança on el sobirà havia manat crear l'esmentat «*verger faedor*». Es tractava d'un jardinet elevat o petit hort superior envoltat per estretes llotges cobertes que devien funcionar com a mirador privilegiat del palau vers la nova plaça que el monarca també es disposava a fer obrir (per fusió de la Plaça

de la Corretgeria amb el *corral del palau*), segons que hem pogut estudiar al primer capítol. Per arribar a copsar, però, que aquesta era la vertadera i complexa natura del projecte, caldrà repassar amb atenció i paciència la correspondència creuada entre el monarca i els seus servidors al llarg de la primera dècada del segle xv. Només així podrem anar recollint i ordenant els petits fragments d'informació que se'n desprenen, fins a reconstruir la imatge general anunciada.

El 16 de febrer de 1402, el rei tornava a escriure a l'obrer Sala per agrair-li l'avenç en les obres del jardí i donar-li instruccions força precises per continuar-les:

{8.3} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda, la qual reebem en la ciutat de Tortosa, diluns a XIII dies de ffebrer. E entesa aquella, vos responem que havem haüt gran plaer com la obra del jardí axí s'és continuada. Per (què) us pregam e manam que continuadament hi entenats, car plaer e servey nos en farets molt agradable. En ço que ns havets scrit, vos responem primerament que volem que'l andador, qui deu ésser galeria e deu anar a redor del ort, hage VII palms de cana de Barchinona d'ample, e los andadors qui seran enmig del jardí a manera de creu hagen cascú V palms d'ample, segons que us trametem en I paper pintat. E pregam-vos que façats espatxar la paret qui s deu fer devers la plaça damunt la Casa de la Farina, en guisa que puxam fer l'estudi; e en açò no hage falla. Lo planter farets segons la ordinació del dit paper, bé que us pregam que los tarongers que y metrets sien tots ramats, que no mostren gens de cana sobre terra (...). En cas que nos vos hajam a trametre d'ací dels tarongers e gessamins, fets-nos-ho saber decontinent per los correus de la ciutat de Barchinona qui tot jorn trametem a nos (...).*¹¹

Hi trobem així el nou disseny o planta d'un jardí que el rei volia estructurar mitjançant els «*andadors*» o corredors indicats, uns que n'havien de resseguir el perímetre (d'almenys 136 centímetres d'amplada), més quatre interiors que n'havien de conformar la creu central (de 97 centímetres d'amplada cadascun). Els perimetrals adoptarien forma de galeria, és a dir, havien de ser coberts, mentre els interiors serien els passos descoberts que havien de delimitar els quatre quadres de terra, i s'enjardinarien amb gessamins i petits tarongers ramats des de la base. Aquest projecte de jardí ja el trobem associat, però, des d'aquest mateix moment de la seva definició, a la prolongació vertical de la façana de la Casa de la Farina vers la Plaça del Palau, per generar, gràcies a la planta addicional que s'hi aconseguiria, un nou estudi per al sobirà.

El 6 de març següent, el jardí ja estava a punt per plantar-hi la vegetació, tal com descobrim per una resposta del rei a una carta del batlle general del regne de València, Olf de Pròixida, sobre altres afers:

{8.4} (...) *Sapiats que en Jacme Sala nos ha tramès hun macip seu per supplicar-nos que-ns plàcia trametre-li planter de murta, gessemins e tarongers per plantar en lo nostre verger del Palau Major de Barchinona. Per què digats de part nostra a-n Alquècer que si lo dit planter no ha tramès, axí com nos li havem manat, que decontinent lo y trameta ab una bona persona qui en loch seu sàpia e puxa plantar aquell segons se pertany (...).*¹²

Les ordres del rei es van acomplir, perquè el 20 d'abril comunicava al seu cambrer, Ramon de Sentmenat, que havien partit cap a Barcelona junt amb 120 rajoles grans elaborades a Paterna:

{8.5} *Lo rey.*

*Per la nau d'en Pere Marull vos havem tramès CXX rajoles d'aquelles grans que havem fetes fer a Paterna. E axí matex, per la dita nau havem tramès a-n Jacme Sala algunes plantes de gessemins e de murta per plantar en lo jardí del Palau Major (...).*¹³

No seria aquesta l'única tramesa que el rei faria arribar a Jaume Sala des de València, perquè ja hem vist que el 17 de juliol següent {3.61} li comunicava que havia partit cap a Barcelona una altra nau carregada amb més materials per a les obres.

El 7 d'agost, el sobirà tornava a manifestar a l'obrer Sala la seva alegria per haver rebut notícies sobre el bon ritme que seguien les obres:

{8.6} *Lo rey.*

*Per relació d'en Ramon de Sentmanat havem sabut la bona diligència que havets haüda e havets en les nostres obres, de què havem haüt gran plaer, e en son cas ho conexerets per obra. Per què, axí sobre lo fet dels diners que havets necessaris com de la obra, vos informarà de nostra intenció lo feel cambrer nostre en Ramon Torrelles. Ha[*jat*]s bona diligència en conrear lo nostre jardí. E trametets-nos les mides del andador del dit jardí, ço és, quant ha de lonch e d'ample, e axí matex les mides dels cayrons de mig (...).*¹⁴

Les murtes, els gessamins i els tarongers ramats ja estaven plantats, doncs, i el monarca exigia atenció al seu conreu. També insistia a demanar les mides finals. El rei volia conèixer-les amb precisió per poder manar fer les cobertes dels andadors perimetrals, que volia dotar de luxosos enteixinats mudèjars de mocàrabs, és a dir, formats a base de prismes acoblats i truncats per l'extrem inferior en forma de superfície còncava, a manera d'estalactites. Ho sabem perquè el dia 6 d'octubre, Martí I ja havia rebut resposta del seu cosí, el comte Pere d'Urgell, a una petició prèvia seva, per la qual li havia demanat que fes venir un mestre moro especialista en cobertes de mocàrabs que treballava a les obres de Balaguer:

{8.7} *Lo rey.*

Comte car cosí. Vostra letra havem reebuda, responsiva a una nostra que l'altre jorn vos tramesem sobre certa obra que volem que lo moro mestre de la obra d'almecàrvez qui us obre a Balaguer vege. E graham-vos molt la bona affectió e voler que mostrats en servir-nos-en, però com lo dit moro sia, segons que debits en vostra letra, tan scelós de sa muller que per res no-s partex d'ella e, per consegüent, sa venguda fos molt difícil, nos, no volents ajustar més de dolor a son mal, tramettem a vós, qui entenets molt bé la manera del obrar, les mides del lonch e ampla de la nostra obra dins la present intercluses. Pregants-vos afectuosament que en la dita nostra obra manets e façats metre la mà al dit moro decontinent, a fi que les puxam haver fort prest, segons desijam (...).

*És necessari que, de dues cubertes que han a ésser, la una haja dues alnes de Leyda de lonch e V palms d'alna d'ampla; l'altra haja VII palms d'alna de Leyda de lonch e d'ampla una alna.*¹⁵

Així, doncs, i davant de les dificultats per al viatge de l'artesà a Barcelona que hi anunciava el comte, el monarca responia que no calia fer-lo venir, perquè li podia remetre les mides dels dos enteixinats mudèjars a construir: 181 centímetres de longitud per 113 d'amplada, el primer i més importat, destinat amb tota probabilitat a adornar la galeria-mirador del jardí vers la plaça; i 158 centímetres de longitud per 91 d'amplada, el segon, que hauria de culminar l'altra façana de l'estructura cantonera, la del carrer de les Escrivanies. Ateses les mides ridículament petites en comparació amb les àmplies dimensions del verger principal, ja dotat de grans galeries claustrals des del regnat de Jaume II, torna a fer-se evident que poc podien tenir a veure amb l'ampli jardí posterior.

El 21 del mateix mes d'octubre, el sobirà també contestava, de València estant, una missiva prèvia de l'obrer Jaume Sala amb més informació sobre els avenços en el projecte:

{8.8} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda. E enteses les coses en aquella contengudes, vos responem primerament, en ço que-ns havets fet saber del nostre jardí, que havem gran plaer com fets alçar les parets devers tramuntana, per ço que dampnatge no puxa fer als arbres del dit verger, per què fets-ho con<n>tinuar (...). Nos axí mateix vos scrivem per altra nostra letra, que us trametem ensemps ab aquesta, que reebats los doents florins de la resta que en Johan Çabastida ha a tornar per raó del offici de la batlia. Per què, de continent que-*ls* hajats reebuts, volem que aquells convertiscats en fer los respatles dels archs del palau devers lo jardí, en manera que-*ls* façats tan alts com puxats (...).*¹⁶

La pretesa relació d'aquestes notícies amb el verger principal torna a trobar-se d'aquesta manera davant de noves contradiccions. Segons el sistema d'orientació que venim observant en tota la documentació medieval barcelonina, el costat nord del verger no es pot identificar amb una muralla romana que en constituïa el límit de llevant, i que ja era sobradament alta per protegir de la tramuntana un jardí ubicat arran de terra. De fet, hem tingut ocasió de comprovar que el verger del palau havia estat enjardinat amb tarongers a la primera meitat del segle XIV, sense que la tramuntana no hi hagués constituït mai cap impediment en aquest sentit. Tampoc no lliga de cap manera amb el verger inferior l'ordre d'invertir els 200 florins remesos en fer uns nous «*respatles dels archs del palau devers lo jardí*»: el mur septentrional de la caixa palatina no presenta cap indici d'haver tingut mai contraforts adossats abans dels afegits als anys setanta del segle XX per permetre l'atirantat metàl·lic contemporani, perquè els contraforts gòtics els té disposats, com hem vist a les pàgines precedents, entre el mur perimetral i el nou mur interior de regularització del Tinell.

El 12 de desembre, el monarca tornava a escriure al comte d'Urgell per insistir en la seva petició prèvia, atès que no n'havia rebut resposta. Per si de cas no li havia arribat la carta, reiterava les mateixes mides per a les cobertes de mocàrabs que havia d'elaborar el mestre musulmà:

{8.9} *Lo rey.*

*Comte car cosí. Recorde'ns l'altre jorn haver-vos escrit per nostra letra pre-gants-vos que ns faéssets fer dues [c]ubertes de fusta al moro maestre de la obra d'almeçàrvez qui us obre a Balaguer, la m[es]ura de les quals vos trametiem dins aquella. E com no ns hajats feta resposta alcuna, dubtam-nos que hajats haüda la dita letra. Per què us pregam affectuosament que les dites cubertes nos façats fer, ço és, la una de dues alnes de Leyda de lonch e V palms d'alna d'ample, e l'altre haja VII palms d'alna de Leyda de lonch e d'ample una alna; de la obra de les quals havem donat càrrech al feel scuder de la nostra taula en Guillem de Copons, lo qual vos ne tindrà a prop (...).*¹⁷

En acostar-se la primavera següent, el rei tornava a remetre plantes, alhora que demanava al seu cambrer, Ramon de Sentmenat, que li enviés dos llimoners cordovesos que sabia que tenia. Tanmateix, per aquelles mateixes dates el monarca també amonestava Pere Bertran perquè no havia lliurat a Jaume Sala els atzerolers sicilians que li havia promès quan eren a Xàtiva, i feia petició d'altres arbres fruiters de molta més envergadura, com els cirerers, destinats per força al verger principal.¹⁸

El dia 25 d'abril de 1403, el rei va respondre, a més, una altra carta de l'obrer Sala:

FIGURA 8.2 La Cancelleria Reial expedit un document, segons una miniatura de les *Ordinacions de la Casa i Cort* de Pere el Cerimoniós. BNF

{8.10} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda, continent certs caps. Lo primer és sobre lo baxament del sostre de la scrivania, en lo qual no entenietis a tocar fins que us haguéssem tramesa la fusta; responem-vos que nos volem que lo dit sostre de continent se faça, car ja fem partir d'ací la fusta que havets necessària, per què no us caldrà pendre de la fusta de la Dereçana, car tala serie de metre semblant fusta en aquexa obra. Al altre cap que-ns havets fet saber, que us parria que pus hom hagués abaxat lo dit sostre, que procehíssets en la cambra que-s deu fer demunt lo dit sostre, vos responem que, com nos encara no hajam deliberat quina obra se farà en la dita cambra, volem e us manam que al present d'aquesta cambra no curets, mas que façats tot l'aparell que y serà necessari en manera que com nos, Déu volent, serem aquí, la dita obra se puja metre en execució. Del arbre que us havíem fet saber que us darie en Pere Bertran, e que no-l vos ha dat dient que no-l havie portat, ver se diu, car aquells qui-l portaven ancar no foren a temps de metre'l en la galera, per ço com ne era ja partida. Mas volem que demanets al dit en Pere Bertran IIII plantes d'un arbre qui ha nom atzarolles, les quals ha portades de Sicília, car nos li'n scrivim per nostra letra que les vos do decontinent; e com les hajats haüdes, tenits-les axí com s'estan tro fins que nos, Déu volent, siam aquí. Havem haüt plaer com havets reebudes les Vloses de porfi que us havem trameses, e axí matex com nos havets fet saber que tots los arbres del verger estan fort bé e fan tots lur labor. Per què us manam que u endrecets bé tot, en manera que com nos, Déu volent, serem aquí, n'ajam plaer. De la fusta que us trametem, amprats de la pus sotil per fer lo sostre de la scrivania, car l'altre pus bella volem que serveca per a les obres sobiranes (...).*¹⁹

Comprovem així que aleshores també havien començat els treballs preparatoris per al recreixement de l'estructura palatina que ocupava la cantonada oposada d'aquell mateix costat del carrer, l'esmentada Casa de les Escrivanies. Ubicada just enfront de l'absis de la catedral, el monarca hi ordenava baixar el sostre de la sala bastida a la primera planta al segle anterior perquè hi treballessin els escrivans de la Cancelleria Reial quan el sobirà es trobava a Barcelona. L'esmentada operació de baixada del sostre original, per a la qual el rei acabava de remetre la fusta, era necessària per guanyar dues plantes addicionals entre el nou sostre rebaixat i l'alçada determinada pel terrat major del Tinell, la qual havia estat adoptada com a nivell general de circulació superior dels nous espais, inclòs l'hort elevat de la Casa de la Farina. D'aquesta manera, s'obtidria una estructura clarament segmentada en dos blocs independents sense comunicació interna: l'inferior (planta baixa i primera planta), amb la seva entrada tradicional pel carrer de les Escrivanies, continuaria acollint l'arxiu corrent i la sala dels escrivans de la Cancelleria Reial quan el rei es trobava a Barcelona; i el superior, assignat a funcions

residencials gràcies a un nou accés diferenciat. De seguida tornarem als canvis en aquesta altra estructura. Primer convé, però, acabar de descriure els treballs de prolongació i coronament de la Casa de la Farina.

El 22 de juny següent, el rei tornava a contestar una carta, aquesta vegada de Guillem Mulet. Entre les diverses coses que Mulet havia exposat al sobirà, hi havia algunes propostes en relació amb les obres del Palau Major dirigides per Jaume Sala:

{8.11} (...) *Sobre-l fet de la plaça e sobre-l fet de la comissió e de la obra d'en Jacme Sala, loam fort lo consell d'en Pujades e lo vostre. Tenim per bona la manera del fet de la torre, e axí hajau-hi sobirana diligència (...).*²⁰

Per tant, també s'estava planificant alhora la nova Plaça del Palau, oberta a les darreries d'aquest any per fusió dels antics *corral del palau* i Plaça de la Corretgeria, segons que ja hem pogut estudiar al primer capítol. La torre esmentada podia correspondre a la que cobria l'entrada des del carrer de les Escrivanies al *corral del palau*, la qual tocava la Casa de la Farina per la cara septentrional. Els responsables del projecte devien vigilar que aquella propietat particular no arribés a perjudicar la visió de la nova plaça des de les galeries del jardí superior. En tot cas, és segur que la torre no va ser enderrocada fins a algunes dècades després, segons que també hem tingut oportunitat d'estudiar **{3.10}**.

Evidentment, el projecte general d'ampliació palatina ja contemplava articular les estructures i el *jardí alt* acabats de guanyar sobre la Casa de la Farina amb les que s'estaven bastint sobre la Casa de les Escrivanies, gràcies a l'annexió i consemblant prolongació vertical de les dues cases que les separaven, com aviat es va aconseguir. Per això, el 8 d'agost, el rei escrivia a Bartomeu Guerau, advertint-lo que havia donat les instruccions precises al cambrer Ramon de Sentmenat perquè pogués emprendre la tercera galeria de l'hort o jardí elevat.²¹ El 22 del mateix mes, el monarca s'adreçava igualment al *merino* de Saragossa, en aquest cas per demanar-li informació sobre el cost de la decoració que el papa Benet XIII estava fent aplicar a les obres que impulsava a la ciutat, perquè pretenia aixecar a Barcelona una sala ornamentada amb els mateixos elements:

{8.12} *El rey.*

*Merino. Nos querriemos fazer en el palacio nostro de Barchinona una cambra ab semblant obra d'aquella que el padre sancto fa fazer aquí. Por que vos mandamos e rogamos que'ns certifiqueades luego encontinent a dó se faze la obra de los quadrellos e gralletes que son en la dita obra e qué costen (...).*²²

Sembla que la denominació de «*quadrellos e gralletes*» feia referència a les peces ceràmiques que conformaven els sòcols aplicats pel papa a la catedral

de Saragossa, i que cal relacionar amb la vinguda a Barcelona des de Terol del mestre García Gonzalvo, tot i que també han estat interpretats com a possible referència als motius d'un enteixinat de fusta.²³ En tot cas, la clau per descobrir la posició de l'espectacular sala que el monarca volia crear al Palau Major, la donen les successives respostes donades pel rei als dubtes que l'obrer Sala li va anar plantejant en els mesos següents.

Planificant la nova cambra alta de parament: la nova escala i l'obra de la reina

En efecte, el dia 30 d'agost de 1403, el rei va remetre a Sala la mostra o traça de la façana que hauria de donar accés a la nova *cambra alta de parament* en projecte.²⁴ Així consta per una breu nota afegida al darrer moment a una carta amb instruccions sobre la posició en la qual volia el monarca que fossin plantats els poncemers que remetia per acabar d'enjardinar els quadres de l'hort superior tot just bastit:

{8.13} *Lo rey.*

En Jacme Sala. Trametem-vos III poncemés d'aquells qui fan los poncems a manera de dits de mans. Per què us manam que façats plantar la un remat al mig del un quadro del nostro jardí, e l'altre en l'altre quadro, en semblant loch, e l'altre trametets a Valldaura que sie tantost plantat en bon loch. Dada en lo monestir de la Vall de Jesuchrist, sots nostre segell secret, a XXX dies d'agost del any MCCCCIII. Rex Martinus. Ítem, vos trametem una mostra de paper, per tal que sie aytal lo cap de la nostra sala del palau. Data ut supra.

Dominus rex misit signatam.

Probata.²⁵

Per desgràcia, aquesta registració tan abreviada fa que només coneguem les instruccions precises que devien acompanyar aquell disseny perdut de la façana principal de la sala pels comentaris que el rei afegeix en una altra carta remesa a l'obrer cinc dies després, el 4 de setembre:

{8.14} *Lo rey.*

*Jassia per altra letra vos hajam respost al fet de la obra de la gran sala, emperò encara a major cautela vos en certificam. Ço és, que volem que la paret dels costats de la dita sala vaja tota dreta, del grux d'aquella qui huy hi és, sens respates, e que les dites parets pleguen fins a la scala que puja a la cuyna, lexant-hi la dita scala, o almenys n'i romanga una cana d'ample, segons que d'açò vos informarà pus largament de part nostra lo religiós e amat nostre frare Miquel de Quintana, lector dels frares menors de Barchinona, lo qual ha vista la mostra que us tramettrem (...).*²⁶

Ratifiquem així que la nova sala o *cambra de parament* s'havia d'aixecar per prolongació vertical d'uns murs preexistents, sense reforçar-los amb contraforts. També hi trobem el primer ancoratge per situar-la amb més precisió, atès que consta que havia d'arribar fins al punt determinat per l'escala de la cuina reial, que s'ubicava a la primera planta de la Casa de la Farina, segons que acabem de recordar. Caldrà esperar una mica per obtenir dades encara més concretes sobre la seva posició i orientació.

El 20 de novembre ja havien començat les demolicions de les estructures que separaven fins llavors la Plaça de la Corretgeria de la cort anterior o *corral del palau* per transformar-les en la gran plaça en projecte, i el monarca pretenia beneficiar-se d'un reble que tenia tan a tocar per fer-lo servir a les obres en curs:

{8.15} *Lo rey.*

*En Jacme Sala. Vostra letra havem reebuda, a la qual vos responem que havem hagut gran pler del bon spatxament de la obra, e axí matex del bon stament del jardí. Manants a vós que la dita obra façats continuar com més porets, e que la paret del jardí pug tant alta com lo jardí, entrosús a son dret, com nos, Déus volent, hi serem prestament e hauriem pler que fos acabada; e sia segons l'altra, bona e ferma per carragar-hi volta, segons per altre letra vos havem certificat. E tramatem-vos la provisió que havets damanada, que-s dressa e-n Bernat Calopa. Axí matex, nos scrivim a-n Laonart de Sos que ell parle ab los consellers si-s poria fer que-ns laxassen la manobra dels alberchs que fan enderrocar per rahó de la plasse, és a saber, portals e finestres e tota altre obra de pedra, per servey de la nostra obra; e en cas que-ls dits consellers no u fassen, volem que le us aturets, car hi darem ço que altre hi don, per tal com nos serà presta a obs de la dita obra. E com deïts que fets la obra a vostre despens, certificam-vos que nos hi haurem tal esgart que-n serets bé content. E tenits bé asment al enderrocament dels dits alberchs, per tal que-ls arbres del dit jardí de la pols o d'als no prenguen dan (...).*²⁷

Comprovem una vegada més per aquesta carta que el jardí al qual s'estava referint el monarca des de feia mesos estava situat en una posició elevada i ben propera als enderrocaments. Les paraules del rei perden tot sentit si tractem de relacionar-les amb un verger principal ubicat arran de terra i ben protegit d'aquelles demolicions per l'alta caixa estructural palatina. Ho ratifiquen unes altres instruccions donades pel rei a l'obrer Sala el dia 19 de desembre d'aquell mateix any de 1403:

{8.17} *Lo rey.*

Vostra letra havem reebuda, e responem-vos que havem haüt plaer de les coses de què-ns havets certificats, e singularment com nos havets trameses les mides

*de la cambra de parament, de què us havíem ja escrit. En lo fet de la scala, vos responem que la dita scala ha a partir del portal que entra de la gran sala a les cuynes, fins a la paret qui serà de la cambra gran, per què compassats quants scalons hi haurà mester a vostres vijares; e scrivits-nos-en, car plaer nos en farets; e fets-la plana com més puxats (...).*²⁸

S'esvaeix ja qualsevol dubte sobre la posició de la nova escala: havia de començar just darrere del portal que donava accés a les cuines, el qual ja hem vist com ha perviscut, aparedat, al mur meridional del Tinell {fig. 6.6}. Havia de partir, doncs, de la mateixa caixa volada que salvava el carreró intermedi per permetre la circulació a nivell entre el gran saló gòtic i la cuina reial. El monarca volia que l'obrer calculés la mida i la quantitat dels esglaons que calien per fer arribar la nova escala fins a l'alçada de la sala superior en projecte, la qual comencem a ubicar amb claredat en el mateix context de creixement de les estructures del carrer de les Escrivanies que venim estudiant, amb un dels seus límits just per darrere de la Casa de la Farina i del seu nou jardí superior.

Naturalment, per situar la gran cambra en projecte darrere de la Casa de la Farina calia expropiar abans les cases intermèdies d'aquell mateix costat del carrer de les Escrivanies que encara no pertanyien al Reial Patrimoni. Recordem que el 21 de novembre, el rei ja havia incorporat les ordres de procedir en aquest sentit a la carta adreçada a Leonard de Sos sobre la construcció de la Plaça del Palau {1.49}, en manar-li que «*façats estimar aquells alberchs qui estan vers la Freneria mijers o al costat de la nostra cuyna o part del dit palau, o us avengats ab los de què són los dits alberchs a aquells menors preus que porets, per manera que nos los puxam haver per créxer-ne lo dit nostre palau (...)*».

Tanmateix, i com sempre que es tractava d'adquirir cases gravades per censos perpetus, les negociacions es degueren allargar alguns mesos i la construcció de la gran *cambra alta de parament* hagué d'esperar. Els treballs es van concentrar mentrestant en l'elevació de la caixa volada sobre el carreró fins al nivell del mateix jardí superior, perquè pogués contenir la nova escala; i també en les estructures a bastir sobre el *terrat major* del Tinell i en la continuació de les obres a la Casa de les Escrivanies.

La resposta remesa pel rei al seu uixer d'armes, Berenguer d'Oms, el 5 de març de 1404 manifesta que la prolongació vertical de la Casa de les Escrivanies ja s'acostava llavors al nivell del *terrat major*, on estava a punt d'iniciar-se la nova *llotja de la reina*:

{8.18} *Lo rey.*

Mossèn Belenguer. Dues lletres havem rebudes vostres, la una per Ramon de Sentmenat e altra per un correu. A l(e)s quals vos responem, primerament al

*fet de la obra de la reyna, que y és bona e bella la manera per vós rahonada, prenent la mostra de les claravoyes, e havem que la dita obra se faça ab arquets sins perill de les arquades majós; però desplau-nos que tant aja a ocupar del terrat de gran sala, lo qual, axí com<s> sabets, és una de les belles coses que sien en tot lo palau. Per què, si manera s'i pot prendre sens afollar la obra, haurem-ne plaer, e en tot partit del món vos guardats de no ocupar la finestra de la nostra cambra, car per una cana meys ni més no se'n afollaria la obra. E-n ço que-ns havets fet saber dels maestres qui fan la nostra obra, vos responem que, puy aquexs qui tenen ho fan bé, no pre(n)gats altres si donchs no y vehiets gran ava(n)tage. Sobre la mostra que-ns haveu tramessa de les portes (e) de les finestres, vos responem que al present no-n cureu tro a fins que nos, Déu volent, siam aquí. Al fet de la plaça, pregam-vos i façats tot ço que puxats en manera que-n fos satisfet al nostre voler (...).*²⁹

La denominada com a «*obra de la reyna*» consistia, doncs, en una llotja suportada per arcs de modestes dimensions i decorada amb «*claravoyes*», és a

FIGURA 8.3 Segell de la reina Maria de Luna, muller de Martí l'Humà, amb la representació majestàtica de la sobirana. MCD-ACA

dir, amb rosasses de traceria gòtica. Els treballs de la seva construcció es dugueren iniciar immediatament, perquè el 17 del mateix mes de març de 1404 el rei escrivia al custodi del palau indicant-li que no volia que els picapedrers que tallaven les peces treballassin dalt al terrat, sinó baix a la plaça o dins d'algun dels magatzems de la planta baixa:

{8.19} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda. E responem que no volem que-ls mestres que piquen les pedres que piquen aquelles dalt, sinó [de] bax, o en lo pati o en les altres cases baixes (...).*³⁰

Per descomptat, la nova llotja de la reina havia de ser una estructura prou lleugera perquè no posés en perill les «arquades majors» {8.18} o grans arcs de diafragma del Tinell. A més, el rei la volia tan estreta com fos possible, perquè no reduís gaire les dimensions del terrat major, que tant s'estimava. El més probable, per raons estructurals òbvies, és que els arquets quedessin alineats sobre la darrera de les arcades del Tinell, la més propera al Palau de Santa Eulàlia. En aquesta posició, la llotja en construcció podria enllaçar amb les galeries que envoltaven el jardí superior, i articular així un circuit cobert que unís les estances del rei amb les de la reina, ubicades a la planta superior del Palau de Santa Eulàlia (ala septentrional inclosa, com veurem més endavant). El rei insistia, però, que de cap manera la nova llotja no havia de projectar ombra sobre la finestra de la cambra reial en construcció.

El recreixement de la Casa de les Escrivanies i la seva articulació amb la Casa de la Farina: el nou apartament reial i el seu passatge

La citada instrucció del monarca insistint que la llotja que s'havia d'aixecar al sector més occidental del terrat major no pogués projectar ombra sobre la seva cambra s'entén en copsar que aquesta també començava a ser construïda llavors sobre la Casa de les Escrivanies, segons que ens explica en una altra carta adreçada a l'obrer major el dia 18 de març de 1404:

{8.20} *Lo rey.*

En Sala. Ffeta a nos relació del estament de la obra per en Ramon de Sentmenat, cambrer nostre, decontinent vos scrivim per nostra letra certificants-vos clarament de la nostra intenció. E segons havem sabut de present per en Berthomeu Guerau, lo qual tot dret ve d'aquí de Barchinona, encara no haviets reebuda la dita nostra letra, de la qual cosa som fort meravellats. Per què altra vegada vos scrivim e us certificam del fet de la dita obra en la manera següent, ço és, que sia la cambra dessus l'escrivania ab sa finestra ab III colones, així com lo dit Ramon vos donà entenent, ab recambra, en la qual recambra haja 1^a

*fenestra de una colona, en guisa que sie cambra e recambra, segons jau e segons les mides de la cambra, de L palms, e de la recambra, de XVIII palms. E los portals e-ls altres hedificis de les dites cambra e re<e>cambra sien fet<e>s segons la informació que us en donà lo dit Ramon. E ha'ns dit lo dit Ramon que vós haviets fetes les jàcenes dels costats tan grosses com les altres, per què no volen (sic per volem) que ho sien, ans volem que sia la una serrada per mig, e que servesque als costats, car prou bastarà e mellor rahó retrà la dita obra. Ítem, de la obra de la gran sala, volem que pas entrosús a la paret forana del carrer, e tenim per bo la manera acordada entre-l dit Ramon e vós, e que lo passatge se faça dejús les xamenees e portals qui responguen a les voltes dessus la gran sala. Lo portal que-s deu fer en la paret de la gran sala envers lo portal de Sancta Eulàlia, par-nos bo que lo dit portal sie en lo cap del Palau de Sancta Eulàlia, en manera que tot dret se mostre en lo dit palau. Ítem, volem que façats spatxar prestament los scalons per los quals se pujarà a la gran cambra, ffaent en tota guisa que la dita cambra demunt la scrivania sie feta e acabada del tot com nos siam aquí on, Déus volend, entenem ésser dins breus dies (...).*³¹

Les instruccions del monarca resulten sorprenentment aclaridores i precises. La nova cambra reial quedaria ubicada a la més alta (tercera planta) de les dues plantes intermèdies guanyades en baixar el sostre de l'Escrivania reial. Havia de fer gairebé deu metres d'amplada en el seu eix major i s'il·luminaria a través d'un gran finestral de quatre columnes. Es veuria precedida per una recambra de tres metres i mig, amb la seva pròpia finestra d'una sola columna. Ambdues finestres devien donar a la Freneria, la qual cosa les convertiria en dues cambres ben assolellades per la tarda i amb unes vistes privilegiades sobre l'absis de la catedral.

A la nova cambra, que es cobriria amb un sostre pla suportat per jàsseres, s'hi havia d'accedir, per força, des del nou passatge també en projecte, atès que qualsevol tipus d'accés vertical hauria hagut de travessar un espai obert al públic com era la sala dels escrivans de la Cancelleria. La ubicació del passatge «sota les xemeneies i els portals que responguen a les voltes sobre la gran sala» que fa el document permet identificar-lo amb certesa amb el corredor del segle xv adossat al Tinell que ha perviscut integrat en les estructures del Palau del Lloctinent, i que també acabaria donant accés a la nova tribuna reial de la catedral mitjançant un pont que cavalcava sobre l'actual carrer dels Comtes. De seguida tornarem amb més calma sobre aquella continuació desapareguda del passadís. Cal destacar primer que, al costat meridional del tram de corredor que ha perviscut fosilitzat a l'interior del Palau del Lloctinent, encara hi trobem, aparedat, un portal de pedra amb la llinda semicircular partida hipercharacterística dels temps del rei Martí, el qual només pogué constituir en el seu dia l'entrada a la recambra del nou

FIGURA 8.4 Tram del passatge del rei Martí que va restar integrat posteriorment al Palau del Lloctinent (Arxiu de la Corona d'Aragó), i detall del portal aparellat que donava accés al nou *apartament reial*, ubicat a la tercera planta de la Casa de les Escrivanies. MCD-ACA. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre

apartament reial. Passatge i portal assoleixen d'aquesta manera una rellevància excepcional, en tractar-se de les úniques restes físiques del sector que, en no haver desaparegut amb el pas dels segles, permetran ancorar en posició i nivell les noves referències documentals que anirem presentant.

Així, doncs, i malgrat el que s'havia suggerit fins ara, no era sobre el *terrat major* on el rei pretenia erigir la nova «gran sala» o *cambra alta de parament*. Les arcades del Tinell no haurien pogut suportar una estructura tan pesant, raó per la qual el monarca havia decidit ocupar-ne només el tram final i amb una estructura incomparablement més lleugera, la *llotja de la reina*. La sala o *cambra de parament* en projecte, que el sobirà volia tan llarga com la mateixa caixa perimetral que l'havia de contenir, s'havia d'aixecar just sobre la cambra reial que acabem de descriure i el passatge que li donava accés, és a dir, coronant la Casa de les Escrivanies. Per aquesta raó, el monarca podia determinar que el seu portal quedés ubicat sobre la base estructural que li oferia la torre meridional del Palau de Santa Eulàlia, a fi que el terrat secundari que conformaven les torres i els cossos intermedis del vell palau (ja prolongats verticalment fins al nivell del *terrat major* durant el regnat del seu pare) s'estengués als peus de l'accés principal de la sala, a manera de mirador privilegiat sobre la Seu. La nova llotja o *obra de la reina*, erigida en la zona de contacte entre ambdós terrats, enllaçaria així en angle recte amb la llotja perpendicular bastida per cobrir la comunicació entre el jardí, l'escala i la porta principal de la *cambra de parament*. D'aquesta manera, es conformava un circuit de circulació cobert que articulava totes les estances superiors tret de la *cambra sobirana* del *palau petit*, que romania a l'altre extrem del *terrat major* i mantenia l'accés intern propi pel cargol de l'avantcambra.

Enteixinats de mocàrabs per a la Casa de la Farina i pedra mallorquina per a la *cambra alta de parament*

Mentre s'acabava de planificar la gran cambra alta, també es va anar avançant en l'ornamentació de l'estudi reial obtingut pel creixement de la Casa de la Farina, a la planta guanyada entre la cuina reial i l'hort alt envoltat de llotgetes. El 2 de setembre de 1404, el monarca insistia en l'encàrrec ja fet a Francesc Ferrer, mestre de la Seca de València, perquè remetés a Barcelona pa d'or per valor de cent florins, el qual calia per decorar-lo:

{8.21} *Lo rey.*

En Ffrancesch Ferrer. Per altres lletres vos havem scrit que aguéseu d'en Jacme Pastor, al qual sobre açò scrivem e us trametem la letra, cent florins, e haüts d'ell, nos comprassen (sic per compràsseu) de aquells panys d'or, a raó de VIII lliures lo miller, segons que ns ho venien com érem nos aquí, e que los

*dit(s) panys d'or nos trametéssets de continent per persona certa, com l'aguéssem de grant necessitat per al nostre estudi del palau de Barchinona (...).*³²

Les notícies que anirem presentant a continuació mostraran com l'estructura que cobria l'estudi –i que suportava alhora el *jardí alt* amb les seves llotges– ja devia correspondre, com les que veurem aixecar en altres sectors del complex superior, a la nova i més lleugera i econòmica tecnologia constructiva de la volta de rajola o de maó de pla. Aquesta s'estava introduint a Barcelona per aquelles dates, sobretot de la mà del mestre Guillem Abiell, també conegut com a Guillemins.³³ Hem vist al capítol tercer que per la primavera de l'any 1402 –just el moment en què es remuntava i cobria la Casa de la Farina per sostenir el *jardí alt*– el citat mestre Abiell ja havia assumit tasques de responsabilitat a les obres palatines {3.62}. De fet, és possible que es cuidés de la planificació i supervisió efectiva del projecte sencer, atès que Jaume Sala no era mestre d'obres i que la documentació d'aquests primers anys no recull la menció de cap altre professional que pogués assumir la planificació i direcció tècnica d'una obra tan complexa.³⁴ El primer indicatiu que ja apunta vers el nou tipus de volta és que el sobirà en volgués ocultar la factura mitjançant la col·locació d'un fals sostre, un luxós enteixinat de fusta daurada, com després també li ho veurem fer en el cas de la coberta de la nova tribuna reial de la catedral. És per això que ja l'estaven confeccionant per aquelles mateixes dates el mestre fuster cristià Gonzalo Fernández i el moro Mohamed, ambdós toledans, ajudats per quatre operaris més. El rei anunciava així la seva preferència pels enteixinats «moriscos», més vistosos que els tradicionals «*a usança nostra*».³⁵ Ho manifesta l'ordre donada al seu mestre racional, Pere d'Artès, el 20 d'abril de 1405, a fi que admetés en el compte del tresorer Joan Desplà el pagament que havia fet el juliol anterior per a la provisió de l'equip dels citats entalladors durant els mesos d'agost i setembre de 1404:

{8.22} (...) *Ecce quod fidelis consiliarius et thesaurarius noster Johannes de Plano, legum doctor, de mandato et ordinacione nostris persolvit fideli nostro Gondissalvo Ferdinandi et Mahome, sarraceno, carpentatoribus de civitate Toledo, regni Castelle, quos nos pro provisione duorum mensium, videlicet augusti et septembris anni proxime elapsi, [e]is et aliis quatuor personis cum ipsis operantibus trabes, tigna et alia ligna nobis necessaria in opere sive tecto que in nostro Palacio*

Trad.: (...) El fidel conseller i tresorer nostre Joan Desplà, doctor en lleis, per manament i ordre nostres, ha pagat al fidel nostre Gonzalo Fernández i a Mohamed, sarraí, fusters de la ciutat de Toledo, del regne de Castella, 50 florins d'or d'Aragó com a provisió de dos mesos, val a dir, agost i setembre de l'any passat, per a ells i quatre persones més que han treballat amb les bigues, els taulons i altra fusta que ens era necessària per a l'obra o sostre que

*Maiori civitatis Barchinone diebus retrolapsis fieri fecimus et mandavimus, quinquaginta florenos auri de Aragonia, prout hec et alia in quodam apoce instrumento per dictos Gondissalvum et Mahomam predicto nostro thesaurario facto Barchinone, quinta decima die julii anno proxime preterito, et clauso per fidelem nostrum Petrum Andree, notarium publicum Barchinone, lacius vidimus contineri (...).*³⁶

dies enrere hem fet i ordenat fer en el nostre Palau Major de la ciutat de Barcelona, segons que això i altres coses hem vist que es contenen per extens en una època dels dits Gonzalo i Mohamed al citat tresorer nostre, feta a Barcelona el 15 de juliol de l'any passat i closa pel nostre fidel Pere Andreu, notari públic de Barcelona (...).

Difícilment podia tractar-se de l'enteixinat que havia de cobrir la *cambra alta de parament*, perquè encara se'n desconeixien les mides precises, atès que la planificació es va allargar molt de temps. De fet, el 31 de gener de 1404, el monarca responia en els següents termes l'enviament per l'obrer Sala de la traça que en contenia el disseny inicial:

{8.23} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda, ensemps ab la mostra de la gran sala que-ns havets tramesa, de què havem haüt gran plaer. E com abans que reebéssem la dita vostra letra haguéssem ja tramès aquí lo feel cambrer nostre en Ramon de Sentmanat, al qual havem dat càrrech singular de veure ensemps ab vós tota la obra de la dita gran sala, no-ns curam al present fer-vos-en resposta tro fins que lo dit Ramon sia vengut, lo qual, segons nos li havem manat, hic deus ésser a Carnestoltes; per què de present que sia vengut e hajam haüda per ell clara informació de la dita obra, vos farem resposta de nostre voler e intenció. En ço que-ns fets saber que dels béns d'en Berenguer Simon exiran alguns diners qui poran servir a la dita obra, e que per aquesta raó havets mester certes provisions nostres, vos responem que ensemps ab la present vos trametem les dites provisions tals com les nos havets trameses ordonades; per què tenits-ho a prop en manera que-n hajats bon recapte (...).*³⁷

Una nova notícia del 18 d'abril de 1405 ens assabenta d'un viatge de l'obrer Sala a la baronia de Martorell per escollir, entre la fusta tallada o per tallar dels seus boscos, tota la que calgués per a les obres del Palau Major, però no aporta detalls més concrets.³⁸ En tot cas, el 12 de desembre següent Sala continuava sense rebre els recursos econòmics necessaris per iniciar la construcció de la gran cambra superior. Mentrestant, el sobirà li ordenava que desfés i tornés a fer la volta de la llotja interior del *jardí alt*, que no devia adaptar-se bé als canvis introduïts en el projecte a última hora:

{8.24} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda, responsiva a una altra que us n'avem tramesa per en Johan Otger, a la qual vos responem que nos breument vos trametrem diners per començar la obra del cap de la gran sala, car bé és cert a nos que hi ha mester gran aparell de molt reble e de pedra. Emperò pregam e manam-vos que metats mà decontinent a fer la volta denant lo verger, e enderrocar e tornar aquella segons que-s pertany (...).*³⁹

El 4 de gener de 1406 la situació no havia canviat gaire:

{8.25} *Lo rey.*

*Vostres lettres havem reebudes, ab les quals nos notificats que no podets metre los fonaments de la sala fins que hajats diners. A les quals vos responem que si nos començam ací les Corts, decontinent vos ne enviarem, e si cas és que les mudem aquí, haurets-vos esperar fins que hi siam; mas pregam-vos que en tot cas façats tantost desfer la volta de la lotga del nostre jardí e tornar-la decontinent. Nos havem manat per altra nostra letra al feel del ofici de mestre racional, en Leonart de Sos, que regonega si en Jacme de Roudors, qui és estat sotsveguer de Barchinona, ha pagades de son temps les assignacions d'aquexs palaus; si no, que les vos faça pagar decontinent (...).*⁴⁰

La lleugeresa amb què el monarca ordenava desfer i refer la nova llotja en aquests documents torna a apuntar vers la volta de rajola plana com la tecnologia constructiva escollida per conformar-la, atès que col·locar el luxós enteixinat que havia d'ennobrir-la directament sota la teulada implicava deixar-lo perillósament desprotegit contra les filtracions en una posició tan exposada al vent de llevant com aquella.

L'ordre del rei va ser obeïda, perquè el 14 de març del mateix any contestava novament a l'obrer Sala, aquesta vegada d'Elna estant, per comunicar-li que l'alegrava molt la notícia de la finalització de la llotja. També li recordava, però, que calia acabar de pressa el sostre de l'estudi que aquesta tenia a sota:

{8.26} *Lo rey.*

*Sabut havem per en Miquel Mora, de la nostra cambra, que la volta del nostre jardí és acabada, de què havem haüt fort gran plaer. Per què com nos desijem molt que l'altra volta que és dejús aquella fos acabada abans que nos fóssem aquí, per tal que-ns poguéssim servir de la casa on aquella serà, pregam-vos afectuosament que la façats encontinent acabar (...).*⁴¹

Evidentment, i atès que el monarca reconeixia expresament que la nova volta superior ja se sostenia sobre el sostre de l'estructura que tenia a sota, és clar que amb el segon recurs al terme «volta» el monarca ja no es podia estar referint a un element estructural. En conseqüència, en aquest darrer cas cal

interpretar-lo com a sinònim d'enteixinat còncav, segons que anirem veient fer a la documentació del segle xv en altres ocasions.

Per descomptat, i com el mateix monarca havia reconegut, per poder bastir la façana i portada de la *cambra alta de parament* en projecte i acabar les altres obres en curs calia reunir una important quantitat de reble i de pedra tallada. Per aquesta raó, el 14 d'abril de 1406 el rei ja havia escrit a Mateu de Loscos, procurador reial del regne de Mallorca, perquè li remetés 500 mitjos carreus i 300 terços de carreu de pedra blanca de Santanyí.

{8.27} *Lo rey.*

*Procurador reyal. Com nos hajam mester per les obres del nostre Palau Major de Barchinona mil mijans de pedra de Sent Anyhí, ço és, los D de mija pedra e los altres D de terç, manam-vos que decontinent la dita pedra nos trametats. E si per ventura no la'ns podets trametre tota axí prestament, fets per manera que aldemenys ne hajam decontinent cent o CL peces, de les quals ne fets picar e metre encunç per posar en obra unes quatre o V. E en açò per res no haja falla, com nos les hajam prestament mester (...).*⁴²

Hagués arribat o no la pedra, el 29 de juny del mateix any, el rei donava des de València una nova ordre a l'obrer Jaume Sala perquè iniciés també la construcció de la darrera llotja o galeria del circuit cobert de circulació superior:

{8.28} *Lo rey.*

*Per altres lettres vos havem scrit sobre'l fet de la longa que volem que-s faça devers les privades del nostre Palau Major; e com nos ho hajam molt a cor, manam-vos que hi metats mà prestament. E és nostra intenció que-s dejen fer dos pilars dels quals sortesquen archs, los quals streben en los archs sobre'ls quals està lo jardí; e açò per tal com no haurà gens de terra en lo mig de la dita longa, sinó engin (sic per engir) e entorn e per los costats, car enmig tan solament serà lo pahiment, sense terra. Emperò és mester que tingats esment que si nos acordàvem fer la cambra, vulle's de lonch o de través, que-s puxa ben fer, e que y romanga prou spay a fer-la tan gran com fer-la-y puxam (...).*⁴³

Les paraules del rei ratifiquen que el jardí superior de la Casa de la Farina se sostenia sobre una volta suportada per arcs. Per això, podia manar que els dos pilars que la sostenien pel costat del carreró intermedi d'accés a la cuina i a les estances del Mestre Racional fossin remuntats. D'aquesta manera, servirien igualment per suportar els arcs de la nova llotja. Aquesta s'havia d'aixecar darrere de la caixa intermèdia que volava sobre el carreró per comunicar el Tinell amb la cuina, la qual acabem de veure prolongar verticalment per contenir l'escala que havia de donar accés digne a tots aquells nous espais superiors. Afectava així les antigues «privades» o latrines del palau, situades a

l'angle meridional del *terrat major*, perquè només allà podien tenir desguàs a la claveguera palatina, construïda un segle abans per Jaume II en el context de l'erecció de la cuina gòtica {3.5}. La llotja en projecte, que havia de culminar les estructures que s'estaven aixecant sobre el solar de les antigues cases intermèdies, devia enllaçar d'aquesta manera les galeries perimetrals del jardí alt de la Casa de la Farina amb les estructures que aviat també culminarien la prolongació vertical de la Casa de les Escrivanies. Per aquest motiu, el monarca determinava que l'amplada de la llotja –la qual havia de bastar per contenir jardí a banda i banda del passadís central pavimentat– tampoc no fos excessiva, atès que encara no havia decidit si la *cambra de parament* s'hi havia de disposar a la llarga o de través.

Per fortuna per a nosaltres, en Jaume Sala també s'havia de cuidar aleshores de les obres iniciades a Valldaura, de manera que la construcció de la llotja es va dilatar més de sis mesos, durant els quals el monarca va continuar donant instruccions detallades. Destaquen particularment les que va enviar a l'obrer Sala el 16 de juliol, després que aquest li remetés les mides que havia pres amb l'ajut del mestre Bergués, amb tota probabilitat el prestigiós Arnau Bergués o Bargués, que veiem entrar en escena perquè es degué incorporar a la planificació de la darrera fase del projecte:

{8.29} *Lo rey.*

Vostra letra havem reebuda, responsiva a altra que us n'avem tramesa sobre el fet de la lotja que volem fer al nostre palau sobre les privades. E havem haüit gran plaer com, segons les mides que ab en Bergués havets preses, se porà ben fer la dita lotja axí gran com aquella qui ja és feta sobre la Casa de la Farina, e que no se'n torbarà la cambra de parament, vulla's que vaja a través, vulla's que vaja de larch; ne aytantpoch tolrà claror a la cuyna, qui serà sots lo verger, e y romandran privades prou suficients; e que la dita lotja e privades cabran en espay de IIII canes que nos volem lezar de freu entre·l verger e la cambra de paraments, e romandrà la scala francha, per la qual se muntarà a la cambra de paraments. Emperò com aquest freu no puscam bé perçebre, manam-vos que pus clarament nos n'escrivats, trametent-nos les mides de la lotja e privades dessús dites. E entretant feu lo preparatori necessari a la dita obra (...).⁴⁴

Les paraules del sobirà confirmen fil per randa, doncs, la interpretació de l'elevació de la Casa de la Farina que hem vingut presentant: sobre la cuina reial de la primera planta s'havia aixecat el nou estudi que suportava, al seu torn, el *jardí alt* o verger superior i les seves llotges; adossada per la banda septentrional, la caixa volada sobre el carreró contindria la nova escala que havia de comunicar el Tinell i la cuina amb l'àrea residencial superior, la qual s'estendria per darrere de la galeria en construcció. Segons que l'obrer li comunicava, la llotja i les noves latrines cabrien bé en un espai de quatre

canes (poc més de sis metres), però el rei no veia clar que entre la caixa de l'escala i fi del jardí superior, d'una banda, i l'inici de la *cambra de parament*, de l'altra, hi pogués quedar tant d'espai, de manera que en sol·licitava les mides precises.

Per extensió, la data d'aquestes darreres notícies també ve a posar en relleu que el *jardí alt* del Palau Major de Barcelona ja era una realitat consumada quan Carles III de Navarra va visitar la ciutat l'abril precedent. Per descomptat, tot el projecte d'ampliació superior es trobava en fase de conclusió quan aquest sobirà va tornar a passar per la ciutat, el mes de juliol de 1408, com anirem comprovant a continuació. Sabem que, durant aquesta segona visita, el rei de Navarra va contractar els serveis del jardiner valencià Mateu Serra perquè plantés i cuidés els tarongers i llimoners que desitjava criar als jardins dels seus palaus navarresos. Així, doncs, i malgrat les notòries diferències pel que fa a la posició i els sistemes de sosteniment, la successiva generació dels famosos jardins alts del palau d'Olite, desenvolupada entre aquella darrera estada del rei Carles a Barcelona i l'any 1418, es va veure esperonada per l'innovador concepte ja introduït al Palau Major a iniciativa del seu consogre, Martí l'Humà.⁴⁵

Deu dies més tard, el monarca tornava a reclamar aquelles mides.⁴⁶ Mentrestant, l'obrer Sala ja li havia enviat una altra carta advertint-lo que, pel que feia a l'amplada, la nova llotja quedaria més gran i lluïda si arribava a incorporar la cantonada de la cuina de la reina, ubicada a l'extrem meridional de l'última planta del Palau de Santa Eulàlia, entre la llotja coneguda com l'*obra de la reina* i el petit terrat que s'estenia sobre les torres del dit palau. El dia 29, el sobirà li atorgava el seu consentiment, però insistia que de cap manera l'operació no havia de perjudicar ni la futura *cambra de parament* ni la nova escala en construcció, alhora que en demanava les mides una vegada més:

{8.30} *Lo rey.*

En Sala. Vostra letra havem rebuda. E aquella entesa, responem-vos, tant com toqua al fet de la lotja, que-ns plau e som contents que-n vaja la cantonada de la cuyna de nostra molt cara muller la reyna, per tal que la lotja sia pus gran. Emperò guardau-vos que no se'n pusca torbar la cambra de paraments, vulla's que vaja de larch o de través, ne empaig en res la scala per la qual se munterà a la dita cambra de paraments. Emperò enviats-nos de tot les mides, segons que per altres lletres vos havem fet saber (...).⁴⁷

El 10 d'agost, les mides sol·licitades encara no havien arribat a València, i el rei ja perdia la paciència. En reclamar-les de nou, ratifica les posicions comentades i especifica el cost de la nova llotja, calculat en 300 florins d'or d'Aragó:

{8.31} *Lo rey.*

*Per diverses lretres vos havem escrit que-ns enviàssets les mides que haviets preses ab en Bergués de la lotja que nos volem fer aquí en lo nostre Palau Major, de la qual, segons que-ns havets certificat per vostres lretres, no se'n torbarà en res la cambra de parament, vulla's que vaja de través o de larch, ne aytanth-poch tolrà claror a la cuyna, qui és sots lo verger, e y romandran privades sufficients, e que cabrà tot açò en IIII canes, e romandrà la scala francha, per la qual se muntarà a la dita cambra de paramens; e no-res-menys, fèssets lo preparatori necessari a la dita obra, car nos lo fariem dels CCC florins necessaris a aquella. E sobre açò de vós resposta alguna no havem cobrada, de què som molt meravellats (...).*⁴⁸

Tanmateix, el 20 de setembre les obres de la nova llotja encara no havien començat, i el rei tractava d'impulsar-les remetent-hi els diners procedents del recent descobriment d'un tresoret trobat en un corral de la ciutat:

{8.32} *Lo rey.*

*En Sala. Nos scrivim al veguer de Barchinona que us do de continent la meytat de to ço que sobrarà, deduïdes messions e despeses que li'n haja covenegudes a fer, de CLI florins d'Aragó e un timbre d'or que són estats trobats en lo corral del bestiar d'en Jacme Cijar, carnicer de Barchinona. Per què us manam que-ls li demanets; e après que-ls haurets reebuts, fets-li àpocha, e convertits-los en la obra del nostre jardí, la qual volem e manam que comencets tantost e la continuets diligentment (...).*⁴⁹

El 24 d'octubre següent, el rei ordenava a un oficial indeterminat que s'afanyés a remetre per mar a Barcelona les nou bigues que havia comprat per als treballs que l'obrer Sala duia a terme als palaus de la ciutat, tot advertint-lo que ja les havia fet marcar amb les armes reials:

{8.33} *Lo rey.*

*Com nos hajam aquí fets comprar e senyalar a nostres armes nou fusts carretals per obs de les obres dels nostres palaus reials de la ciutat de Barchinona, manam-vos expressament que aquells façats carregar ab la primera fusta que irà a la dita ciutat, faent nòlit per aquells en e per la forma e a aquell mercat que de altres semblants fusts és acostumat e-s deu fer; e fets dreçar los dits fusts a-n Jacme Sala de Barchinona, obrer dels dits nostres palaus, significant-li ab vostra letra com los dits fusts costen de nòlit ço que li farets saber, e que ho do a aquell qui li liurarà la dita fusta, com axí hajats haüt de nos manament. Certificant-vos que nos scrivim ab altra nostra letra al dit obrer que de continent pach lo dit nòlit (...).*⁵⁰

Mentre es bastia la coberta de la nova llotja, el sobirà també va voler posar en marxa la fabricació de l'enteixinat de mocàrabs que hauria d'ennobrir-la,

però l'entallador castellà Gonzalo Fernández havia abandonat Barcelona sense la seva autorització. Per aquest motiu, el 25 d'octubre de 1406 el monarca escrivia novament al seu nebot, el rei Enric III de Castella, per insistir-li que ordenés al seu súbdit el retorn immediat a Barcelona:

{8.34} (...) *Rey muyt caro e muyt amado sobrino. Ya por otras letras vos havemos notificado cómo Gonçalvo Fferrández, maestro d'obra d'almorçárvez, habitador de la vuestra ciutat de Toledo, el qual a nuestras rogarias nos envietes por fazer cierta hobra en el nuestro palacio de Barchinona, s'en era partido de la dita ciutat sinse licencia e voluntat nuestra, nos seyendo laora en la villa de Perpi[nán], lexando la dita obra no acabada. Por que vos rogamos assín affectuosament como podemos que mandedes al dito Gonçalvo que decontinent, lexados todos otros afferes, parta e vaya a la dita ciutat de Barchinona por continuar e acabar la dita obra, car nos lo faremos contentar complidament de sus treballos assín como es razonable (...).*⁵¹

Aquesta vegada, el sobirà de Castella sí que degué intercedir a favor del seu oncle. Mentrestant, els treballs de la llotja continuaven, segons que ho palesa la carta enviada pel rei Martí al capellà reial Gabriel Gombau el 19 de novembre:

{8.35} (...) *Ja sabets com nos tenim molt a cor la obra de la cuberta de la lotja del jardí. Per què us manam que, ab aquella major diligència que porets, façats continuar la dita obra, car nos, Déu volent, vos trametrem dins breus dies covinent quantitat de diners ab què porets bé avançar la dita obra (...).*⁵²

El 15 de desembre, el fuster toledà ja s'havia posat en marxa cap a Barcelona, tal com ho mostren les cartes enviades pel monarca al citat Gombau i a l'obrer Sala aquell dia:

{8.36} *Lo rey.*

*Mossèn Gabriel. Com nos trametem aquí de present lo mestre castellà de la obra d'almoçàrvez, manam-vos que, ab aquella mellor diligència que porets, façats obrar e acabar la fusta necessària per a la cuberta de la longia del jardí, car lo dit mestre adobarà ço que serà mester en la hobra de la dita cuberta (...).*⁵³

{8.37} *Lo rey.*

Vostra letra havem reebuda, e les mides que-ns havets trameses de la obra del jardí. E responem-vos que nostra intenció és que la dita lotja s'estena d'ample envers les privades tant com fer-se puxa, però que les cambres que nos entenem a fer, vullè's de llarch, vullè's de través, en alguna manera no-n vàleguen menys; e lo larch de la dita obra se pot estendre tant com puxa devés la scala qui ha a pujar a la cambra de parament, però guardant tota vegada que la dita

*scala no-n vàlega menys. E sobre açò, mossèn Ramon Torrelles vos mostrarà de nostra part un paper en què havem pintat la dita obra com deurà estar. Nos vos devem trametre breument dues parres (...). Per què us manam que, com hajats reebudes les dites parres, plantets aquelles en lo jardí de nostre palau, en la part devers la cambra nova (...).*⁵⁴

Així, doncs, la intenció era allargar la llotja fins a ocupar una petita part de la planta superior del Palau de Santa Eulàlia (cuina de la reina), i dotar-la de noves latrines. Per evitar confusions, Ramon Torrelles li portava un paper pintat amb el disseny precís del que volia el monarca. Tanmateix, aquest insistia que, quant a la profunditat, la llotja no devia envair gaire la caixa de l'escala, per no restar noblesa al nou circuit de circulació vertical que devia permetre l'ascens a la *cambra alta de parament* en projecte. Aquesta vegada, el monarca no l'esmenta específicament, perquè parla de «*les cambres*», en plural, i encara dubta sobre l'orientació del seu eix principal. Comença així a entrar en escena una segona cambra superior més petita, la qual seria coneguda com a *palauet d'en Bellvís*.

Enteixinats adaptats per al *palauet d'en Bellvís* i la nova llotja del jardí alt

La peculiar denominació d'aquesta altra estança de l'última planta del nou complex superior no es devia a la qualitat de les seves vistes, com s'havia suggerit inicialment, sinó al fet d'haver estat culminada amb l'espectacular coberta de mocàrabs que el xativí Guillem de Bellvís havia regalat al rei dos anys abans.

Entre el 12 i el 21 de març de 1404, Martí I havia visitat Xàtiva. Durant l'estada, el monarca va veure el magnífic enteixinat mudèjar que el baró Guillem de Bellvís havia fet instal·lar a la sala principal del seu palauet. Li va agradar tant, que va enviar el canonge mossèn Francesc Martorell perquè en demanés la cessió al propietari. Guillem va acceptar, amb la condició que la Corona assumís el cost del desmuntatge i la instal·lació d'una coberta substitutiva. Aquells mateixos dies, el rei també va comprar a Xàtiva dos petits enteixinats mudèjars més, col·locats inicialment al palauet del prevere Pere de la Guerola, i un tercer a Tomàs de Vallebrera, per 880 i 661 sous, respectivament. El desmuntatge dels tres enteixinats, el van fer dos mestres castellans enviats pel sobirà, el qual va ordenar que el cost de tota l'operació fos pagat a càrrec dels ingressos de la batllia de Xàtiva. Com era habitual, l'ordre reial esmentada pel batlle en l'assentament comptable que aporta tota aquesta informació va ser copiada al registre reial corresponent del segell secret abans de ser expedida. Consta d'aquesta manera que la datació de l'operació l'any 1402, proposada per Anna Maria Adroer contradient el que

ja havia publicat Agustí Ventura, és una mera confusió de l'autora, i que el desmuntatge i trasllat a València per embarcar les cobertes en direcció a Barcelona es va consumir amb extrema rapidesa a inicis d'abril de 1404.⁵⁵

{8.38} *Lo rey.*

Com nos tramettam aquí de present los maestres castellans per descobrir los palaus, manam-vos que decontinent los donets tot aquell endreçament que hauran necessari per fer lo dit descobriment, en manera que, per tota aquesta setmana en què som, los dits maestres sien a nos tornats ab les descubertes, liurant-los bísties e totes altres coses necessàries per portar aquelles. E en açò per res no haja falla. Dada en València, sots nostre segell secret, lo derrer dia de març del any MCCCCIII. Rex Martinus.

Dirigitur bajulo Xative.

Dominus rex misit signatam.
Probata.⁵⁶

Per tant, en començar l'any 1407 ja devia fer força temps que els enteixinats xativins havien arribat a mans de l'obrer Sala. El 8 de gener, les obres de la llotja i del *palau d'en Bellvís* avançaven a bon ritme, atès que el rei havia decidit enviar al Palau Major el mestre castellà que havia d'ajustar-los i instal·lar-los:

{8.39} *Lo rey.*

*En Sala. Trametem-vos lo maestre castellà, portador de la present, per metre a punt e acabar la cuberta de la lotge del nostre jardí, e semblantment per acabar la cambra del palau d'en Bellvís. Per què us manam que tengats a prop que do bon compliment a les dites obres. E si mester haurà de la cuberta dels anadors, leixats-li'n pendre tot ço que mester ne haurà, e fets que-n lo Palau nostre Major o en lo Menor de Barchinona, allà on al dit maestre pus avinent serà, haja cases on puixa obrar. Nos scrivim a-n Guillem Mulet que acórrega al dit maestre e do bon recapte a tot ço que necessari li serà, per què dats-li (la) letra que li trametem, e tenits-lo a prop que complesque ço de què li escrivim. E si cas serà que, abans que nos siam aquí, lo dit maestre havia acabat de obrar les dites cubertes, manam-vos que liurets al dit maestre de la pus sotil fusta que sia en la Daraçana, e fets-la-li serrar, segons que haurà necessari per la cuberta de la capella (...).*⁵⁷

Més endavant tornarem sobre aquesta capella que esmenta el monarca. Convé destacar abans que, en efecte, trobem copiada al mateix foli que l'anterior la carta que el rei anunciava haver adreçat al citat Guillem Mulet:

{8.40} *Lo rey.*

En Guillem Mulet. Nos trametem aquí lo maestre castellà per dar recapte e metre a punt encontinent les obres del nostre palau de Barchinona, ço és, la

*cuperta de la lotge del nostre jardí e la cuperta del palau d'en Bellví. Per què us pregam e manam que li acorregats e li donets bon recapte de tot ço que necessari li serà, com nos vos ho pagarem complidament. Lo dit maestre, però, és pagat per sa provisió de tot lo mes de janer; per què, finit lo dit mes, en cas que no fóssem aquí, contentats-lo per mesades del temps que servirà, a raó de dotze florins (e) mig d'or cascun mes, per sa provisió de menjar. E fets que-n lo Palau nostre Major o Menor, allà on pus avinent li serà, haja cases on puixa obrar (...).*⁵⁸

Per descomptat, mentre el mestre Gonzalo Fernández anava adaptant els enteixinats, les obres continuaven el seu curs. El 21 del mateix gener, el sobirà feia expedir dues noves lletres reials adreçades a l'obrer Sala, per confirmar-li la seva voluntat:

{8.41} *Lo rey.*

*Per relació del amat conseller nostre mossèn Ramon Torrelles som stats informats de la intenció que vós havets sobre lo feyt de la obra de la lotja del nostre jardí. E som contents de to ço que-l dit mossèn Ramon nos ne ha dit e explicat. Axí matex som contents que prengats los XVIII o XX palms de largària vers les privades, en manera que la dita obra sia pus bella e les cambres que y entenem a fer no-n valguen menys. Per què us pregam e manam que, ab aquella major diligència que porets e havets acostumat, treballats en fer la dita obra, car lo dit mossèn Ramon nos ha ofert de part de mossèn Anthoni, son pare, al qual nos n'escrivim de present, que us darà bon recapte de diners per continuar la dita obra (...).*⁵⁹

{8.42} *Lo rey*

*En Sala. Vostra letra havem reebuda, per la qual nos fets saber que la lotja que ara novellament fem fer aquí no pot haver d'ample pus de XVIII fins en XX palms, si ja la gran cambra que nos volem fer no-n valia menys. A la qual vos responem que nos volem que la dita lotja façats als dits XVIII o XX palms d'ample, si fer-se porà no valent-ne menys la dita gran cambra, puix més no-n pot haver; e haja de larch tant com fer-se puscha, no valent-ne menys la gran scala. E la dita obra fets continuar e espaxar axí com pus prestament porets (...).*⁶⁰

Així, doncs, i a fi que no pogués perjudicar les dimensions de la futura cambra alta de parament, pel seu extrem occidental, ni la nova escala també en projecte, per l'oriental, el rei va acceptar que la llotja no arribés a assolir els quatre metres de profunditat.

Deu dies més tard, Martí I tornava a insistir que es mantingués el ritme de les obres, atès que els diners anaven de camí,⁶¹ i aviat degueren arribar a mans de l'obrer Sala, perquè, el 19 de febrer, el monarca també ordenava al tresorer Mulet que, dels diners cobrats per les primícies, restituís

FIGURA 8.5 Esglaons del passatge del rei Martí i primer tram de la prolongació oberta per la façana, posteriorment integrats en la nova estructura del Palau del Lloctinent (Arxiu de la Corona d'Aragó). MCD-ACA. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre i Neus Castellano

500 florins d'or a Ramon Torrelles.⁶² De fet, els diners lliurats a Torrelles no eren els únics que el rei feia remetre des de València per aquelles dates. El 28 de febrer, nou dies després d'ordenar la restitució dels citats 500 florins, escrivia al seu capellà Gabriel Gombau, agraint-li la informació sobre l'avenç de les obres i advertint-lo que li feia arribar 50 florins més per als treballs en curs:

{8.43} *Lo rey.*

*Mossèn Gabriel. Vostra letra havem reebuda, de la qual havem haüt gran plaer, com per aquella nos havets certificats del proceïment de la obra de la cuberta de la lotja del jardí. Pregam-vos afectuosament que, ab sobirana diligència, entenats en espaxament de la dita obra, car nos, Déus volent, vos trametrem tal recapte de diners que-n serets content. E de present trametem-vos per en Ffrancesch de Soler, cambrer nostre, portador de la present, L florins per a la dita obra (...).*⁶³

La nova connexió amb el *palau petit* i la Capella Reial

Els cinquanta florins addicionals tampoc no eren els únics diners que el cambrer Soler portava cap a Barcelona. El dia 3 de març de 1407, el rei canviava d'opinió pel que feia al destí final d'una part dels diners que li havia ordenat lliurar a la ciutat. Ens assabenta així que aleshores ja estava projectada la perforació dels contraforts del Tinell per prolongar el corredor alt resseguint la façana principal, fins a enllaçar amb la mateixa barbacana-mirador de la porta principal i la Capella Reial:

{8.44} *Lo rey.*

*En Soler. Manam-vos que dels diners que us ne havets portats, los quals deviets donar a-n Jacme Sala per fer lo passatge, donets e paguets de continent a nostra molt cara germana la infanta dona Ysabel cent cinquanta florins los quals <los quals> ha necessaris per son despens (...).*⁶⁴

Comencem a entendre d'aquesta manera per què el *passatge del rei Martí*, pensat inicialment per tenir accés des del mitger Palau de Santa Eulàlia, puja tan sensiblement el nivell del seu terra a partir del contacte lateral amb la caixa estructural palatina que conté el Tinell. Aquesta prolongació per la façana també explica la mutilació de tota la part baixa de la motllura que havia adornat fins llavors l'última i més gran de les rosasses del Tinell, actualment ocultada en façana pel Palau del Lloctinent.

Naturalment, el canvi en l'assignació econòmica provocà l'endarreriment de les obres de prolongació del corredor, de manera que els treballs continuaren concentrant-se en la finalització de les cobertes de mocàrabs de

la llotja i del *palauet d'en Bellví*. També en un encàrrec addicional, l'elaboració de l'enteixinat de la nova tribuna catedralícia.

L'obra de la tribuna-oratori sobre l'absis de la catedral

Certament, la resposta enviada pel monarca al seu tresorer el dia 15 d'aquell mateix mes de març palesa l'inici dels treballs de construcció d'un nou enteixinat, també assignat al mestre toledà Gonzalo Fernández:

{8.45} *Lo rey.*

*En Guillem Mulet. (...) Al fet del mestre castellà, vos responem que havem plaer com li fets continuar la obra del palauet e de la lotja; per què fets-la-li spatxar <e espatxar> com pus prest porets, en manera que com nos, Déus volent, siam aquí, la dita obra sie acabada o almenys bé avançada. En ço que toque lo fet del pagament del dit maestre castellà, com ell partí de nos li diguem que li fariem dar tots mesos, per lo despens, XII florins, e que del àls, que estigués a nostre esguard, car nos li fariem gràcia e mercè; però puy axí havets finat ab ell als XXXV florins per mes, plau-nos que-l paguets dels diners de la dita comissió. Tant com toque la obra de la capella, pregam-vos que li entrets tengut (sic) de pagar-lo en terça en terça, segons se conté en vostra letra, ab què la quantitat no pug més avant de D florins ab ço que ja n'a reebut, car axí fon fet lo preu entre nos e ell (...). Manam-vos que-n donets e paguets a mossèn Ramon Torrelles o a [q]ui ell voldrà D florins, segons que per altra nostra letra vos havíem ja escrit e manat. Havem gran plaer com estats en finar del preu del alberch d'en Pere Palau; com sie finat, certificat(s)-nos-en decontinent (...).*⁶⁵

El preu de 500 florins pactat amb el mestre castellà per l'elaboració de la coberta de la «capella» ve a proclamar l'extraordinària importància que assolía la citada capella dins del projecte d'ampliació palatina, raó per la qual ja no es tractava d'adaptar un enteixinat preexistent, sinó de construir-lo de bell nou.

En efecte, la capella a la qual es referia el monarca era, en realitat, la nova tribuna-oratori que començava a erigir-se llavors sobre la coberta del deambulatori de la catedral, adossada a la torre de les hores i directament comunicada amb tot el conjunt d'espais superiors en construcció sobre la Casa de les Escrivanies gràcies a un pont sobre el carrer. Tribuna i pont van ser bastits gràcies a l'acord que s'havia tancat poc abans entre el rei i el capítol de la catedral, el qual havia donat el vistiplau a la construcció d'aquesta penetració del Palau Reial en el temple en atesa dels problemes de salut del monarca, que li dificultaven la mobilitat. Així es reconeixia encara el primer de maig de 1479, quan els consellers s'alinearen a favor de la clausura temporal de l'accés a la tribuna que havia dut a terme el capítol, a fi d'evitar que

el poderós camarlenc reial Rodrigo de Rebolledo i els seus familiars la poguessin usar en absència del rei. Els canonges s'havien sentit molestos perquè també hi acudien els seus esclaus negres i altres servidors de baixa condició, segons que expliquen els consellers en la resposta donada a Joan Mateu, síndic de la ciutat davant de la persona del monarca:

{8.46} (...) *Après havem rebuda una letra del senyor rey en la qual sa majestat nos mana que aquell passatge qui és del Palau Rey al les finestres qui obren dins la Seu quasi sobre lo altar, del qual és, segons scriu, lo dit senyor informat hauriem fet tancar en perjudici de mossèn Rebolledo, al qual la casa ab lo dit passatge se diu és stat stabilit, encontinent desconclouguéssem e fféssem destapar, o, si per ventura no era encara tapat, no fos procehit per forma alguna en tancar aquell. De la qual letra havem tenguda gran maravella, e açò per quant experiència nos ha mostrat que en totes les suplicacions per vós en nom de aquesta ciutat fetes qui per justícia nos poden ésser denegades, lo dit senyor s'és mes en dilació, remetent la provisió a la presència sua en aquesta ciutat; e-n lo fet de aquest passatge, qui notòriament és demanat contra tota justícia, lo dit senyor nos fa manament desissori. Pus a sa majestat plau, nosaltres ho prenem ab molta obediència. És veritat que lo fet del dit passatge de directo tocha al capítol, lo qual, per contemplació del rey en Martí, indispost de sa persona, e de la reyna atorgà dites finestres e lo dit passatge per venir en aquelles. Emperò tal concessió fou feta ab beniplàcit de la dita sglésia e de son capítol; si ara és stat tancat, no és fet en perjudici de la justícia, car pugut han revocar lo dit beniplàcit a llur voluntat. E és cregut és estat mogut lo dit capítol en fer la revocació de dit beniplàcit e tapar dit passatge per quant és stat vist que com en lo passat les reials persones, e no a altres, era atorgat e acostumaven de dites finestres hojr lo offici divinal, e ara molt fraqüentament era vist que sclaus negres e slaves, mossos e altres persones no dignes staven en dites finestres, en contempte dels misteris divinals e derogació o disminució de les reials preheminiències. Pur a nosaltres no és possible ni per rahó poriem forçar de destapar dit passatge, com sia cosa qui justament nos poria ésser denegada.*⁶⁶

A causa, doncs, d'aquesta pràctica escandalosa, el capítol catedralici havia aprofitat la defunció de Joan II per fer clausurar la comunicació directa entre el palau i la catedral, aparedant l'accés al pont que salvava el carrer. Així consta al llibre de l'obra de la catedral corresponent als anys 1477-1479:

{8.47} *Disabte, a XX de ffabrer, donam al sényer en Mas, mestra major de la obra de la Seu, per dos jornals e mig (...). Són per tot trenta-nou sous e mig. E foren per tapar e paradar lo pont per vunt (sic) se pasa del palau del senyor rey en la Seu.*⁶⁷

El resultat havia provocat la irritació de mossèn Rebolledo, el qual va demanar al nou monarca que actués contra la iniciativa d'un capítol decidit a barrar-li el pas.

L'argumentació dels consellers degué ser escoltada pel monarca, perquè aquest va revocar la seva disposició inicial, segons que es dedueix de la nova resposta adreçada pels mateixos consellers el dia 15 de juny de 1479:

{8.48} (...) *Restam molt aconsolats de la provisió ha feta vostra celsitut sobre les finestres de la Seu, la qual serà indubítadament exequitada com és degut, car aquesta ciutat tots temps se agreuge que nengun súbdit e vassall vostre, per gran que sia, vulla usar de cosa alguna que sia regalia e preheminiència vostra e de reials personas (...).*⁶⁸

La provisió reial definitiva devia determinar, doncs, l'alternativa de tancar la comunicació amb pany i clau quan el rei o el seu lloctinent general no es trobessin a la ciutat. Com a resultat, la tribuna va passar a tenir un ús més puntual, sense que per això se'n descuidés excessivament el manteniment, perquè consten algunes intervencions de reparació als llibres d'obra de la catedral dels anys següents. Així, el 30 de novembre de 1482 es va renovar una de les gelosies de les finestres que donava a l'altar major:

{8.49} *Dissapte, a XXX del dit mes, paguam al dit Barthomeu Mas, mestre de la Seu, per mig jorn que mes en fer una finestra en la capella del rey, la qual hix dins la Seu, II sous. E més, per hun menobre qui li ajudà en fer dita obre per mig jorn, I sou VI (dinners). És per tot III sous VI (dinners).*⁶⁹

De la mateixa manera, l'abril de 1511 es va tornar a intervenir, aquesta vegada sobre les dues «ons» o finestres circulars del seu mur frontal:

{8.50} *Dimarts, a XXVIII°, donam al sényer en Gili Fontanet, mestre de les vadrieres, (...) per lo entralís de dues ons de vidre petites a la part del palau del rey, setze sous e sis diners (...).*⁷⁰

L'ús cada vegada més puntual derivat de l'absentisme continuat de la monarquia explica que, entre 1519 i 1521, la tribuna arribés a ser habilitada temporalment com a arxiu.⁷¹ En tot cas, la realitat descrita es va mantenir fins a la mateixa construcció del Palau del Lloctinent, que va respectar el corredor i el pont perquè el lloctinent general o virrei, com a *alter ego* del monarca en el territori que era, continuava custodiant-ne la clau per poder accedir-hi. Així ho hem vist reconèixer a la sentència arbitral dictada pel rei Felip el Prudent el 23 d'abril de 1564, que hem transcrit al capítol quart. Recordem el que s'hi determinava pel que fa al corredor i el pont: «Un<a> caleyón por donde van a la tribuna que cabe sobre el ditxo se cerrerá, dexando a los inquisidores todo lo que queda en él abierto y mira sobre la plassa donde estuvo el castillo, pues por

*allí tienen los inquisidores por donde hir a la tribuna de la parrochia, donde puedan oír missa; y con esto no ha menester la de la Seo, y aci se puede serrar el caleyón. Y lo que stá sobre la scalera del palatio nuevo puede quedar para que el lugarteniente, quando passará allí puede hir por allí a la tribuna de la Seo, el qual solo passando allí o no passando ha de tener la lave d'ella, porque no se sirva d'ella otra persona sinó ell» {4.9}. Per aquesta raó, encara l'hem vist representat, travessant el carrer, en la famosa planta en perspectiva de la ciutat de Barcelona dita dels *Atachos de 1697* {fig. 1.12}. De fet, el pont hi va perviure fins a l'any 1823, moment en què la seva demolició va deixar la ferida visible que roman just sota la porta d'entrada a la tribuna.⁷²*

En conclusió, la porta de la tribuna que actualment penja en l'aire va ser oberta durant el regnat de Martí l'Humà, arran de la construcció l'any 1407 del corredor o passatge ja descrit, per deferència del capítol envers la reconeguda pietat del monarca. Es va crear, mitjançant el lleuger rebaixament de la finestra romànica que ja existia en aquella mateixa posició, fins a obtenir l'alçada necessària per al pas d'una persona, segons que encara s'hi pot veure.

Com ja ha destacat Francesca Español, amb aquesta penetració del Palau Major dins de la catedral el monarca no tractava de crear un espai per projectar la seva imatge majestàtica davant del poble, sinó un oratori íntim amb vista privilegiada sobre l'altar major i la seva estructura d'exaltació eucarística finançada per la monarquia.⁷³ No debades, la catedral ja havia estat dotada d'una tribuna superior tan àmplia com les mateixes capelles laterals que la suporten, la qual es va culminar poc després de la mort del rei Martí, seguint el projecte original, amb l'erecció del tram presidencial dels peus. Aquest, ressaltat i il·luminat per la no menys excepcional posició del cimbori i dotat de l'ampli i solemne accés que representa la gran escala de l'angle septentrional del temple, sembla el punt escollit des de l'inici per a l'exaltació de la majestat reial, atès que constitueix l'única posició amb vista privilegiada simultània sobre el cor, la cripta de Santa Eulàlia i l'altar major. D'altra banda, el monarca també disposava de la cadira presidencial

FIGURA 8.6 Exterior del *passatge del rei Martí* i porta de la tribuna catedralícia, amb la marca de recepció de l'antic pont sobre el carrer, enderrocada l'any 1823. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre

del cor o *cadira del rei* en cas que volgués participar dels oficis canònics, atesa la condició de canonges de la catedral de Barcelona que també ostentaven els monarques. Per aquesta raó i per la remarcable unitat projectual que caracteritza la catedral barcelonina, Miguel Sobrino ha proposat que el temple havia estat concebut ja en origen com una catedral palatina, un autèntic teatre sacre envoltat per una grandiosa llotja que podia servir com a escenari de lluïment de tota la cort, amb la presidència reial als peus.⁷⁴ No tenia cap sentit, doncs, aixecar una segona tribuna presidencial en una posició lateral menys privilegiada i que no havia estat prevista en la ideació inicial del temple; menys encara quan aquesta nova tribuna, ateses les insalvables barreres estructurals intermèdies, no podia tenir més comunicació amb l'altar major que la petita escala de cargol que també dona accés a la torre de les hores.⁷⁵

En efecte, els meticulosos alçats, plantes i seccions de l'interior de la catedral que Oriol Mestres va dibuixar entre 1863 i 1864 permeten comprovar que la tribuna reial de Martí I, destruïda el 1879, era molt semblant en la seva concepció i posició a la que també existia a la catedral de Mallorca, de la qual conservem fotografies prèvies a la seva destrucció.⁷⁶ Com en aquest cas, el finestral que la tribuna de Barcelona obria al temple catedralici presentava dues columnetes que el dividien en tres trams iguals, a fi de facilitar la col·locació de gelosies {fig. 8.8}. D'aquesta manera, el sobirà podia seguir els oficis de prop amb una visió privilegiada sobre l'altar major i el cor, sense que la seva presència o absència pogués ser fàcilment advertida. Per tant, allò que Martí l'Humà s'estava fent construir a inicis de l'any 1407 era una capella o oratori privat per seguir devotament els oficis catedralicis sense que cap mirada indiscreta el pogués cohibir o distreure. En aquest cas, però, privat i auster no s'han d'entendre de cap manera com a sinònims, segons que aviat arribarem a comprovar.

La construcció del corredor volat i la finalització dels treballs en curs

El 13 d'abril de 1407, el monarca va escriure també al cònsol de catalans a Palerm, Jaume Cellerer, a fi de tornar-li a reclamar l'enviament de quatre columnes de marbre del palau sicilià de La Cuba, amb les seves respectives bases i capitells:

FIGURA 8.7 Prolongació del *passatge del rei Martí* com a corredor obert per la façana principal, amb mutilació de la motllura de la rosassa major (ara dins del Palau del Lloctinent) i perforació dels contraforts del Tinell. Hi destaca la diferència de factura entre les voltes inferiors (de rajola de pla amb restes de l'encintat original) i les superiors (de carreus de pedra). MCD-ACA i MUHBA. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre i Ramon Pujades

{8.52} *Lo rey d'Aragó.*

Ab diverses letres vos havem escrit pregant que-ns trametéssets les IIII colones de marbre e les bases e capitells d'aquelles que foren levades de La Cuba, e no-n havets res fet, de què-ns maravellam molt. Per què us pregam affectuosament que, si jamás nos entenets servir e complaure, les nos trametats al pus prestament que porets ab la primera fusta que venga en aquestes parts (...).⁷⁷

Potser el monarca les volia per al finestral de la gran cambra de parament amb la qual pretenia culminar el seu projecte d'ampliació del Palau Major. El seu inici s'havia vingut diferint per la insuficiència dels recursos econòmics arribats a mans de l'obrer major. En tot cas, aquell mateix dia el sobirà també s'havia adreçat al castellà del Sacre Palau de Palerm, Bernat de Pontós, i a Simone di Rosso perquè li remetessin dues altres peces singulars instal·lades als palaus palermitans difícilment destinables a les estances superiors del Palau Major.

{8.53} *Lo rey d'Aragó.*

Castellà. Diverses vegades vos havem escrit pregant que-ns trametéssets aquella pessa redona de pòrfir que és denant la Sala Vert del castell de Palerm, la qual serveix a cavalcador (...). Per què us pregam affectuosament e manam que per la primera fusta que venga en aquestes parts nos trametats prestament la dita pessa redona de pòrfir (...).⁷⁸

{8.54} *Lo rey d'Aragó.*

Moltes e diverses vegades vos havem escrit pregant que-ns trametéssets la escala del Joch de l'Ayguia (...). Manam-vos expressament que al pus prestament que porets nos trametats la dita scala ab la primera fusta que vendrà en aquestes parts (...).⁷⁹

Cal esperar així fins al 29 d'abril de 1407 per constatar que les cobertes de l'estança coneguda com a *palauet d'en Bellví* i de la llotja en construcció ja es trobaven gairebé acabades, fet que facilitava la concentració dels esforços en la coberta de la tribuna-oratori de la girola catedralícia, encara en fase preparatòria:

{8.55} *Lo rey.*

En Guillem Mulet. Vostra letra havem reebuda, feta en Barchinona a XVIII° del present mes, a la qual vos responem (...). Havem gran plaer com nos fets saber que les cubertes del palauet d'en Bellví e de la lotja seran fort prest acabades, e com devets aparellar fusta serrada per fer la cuberta de la capella. Per què us pregam façats donar a tot bon espatxament, segons bé havets acostumat (...).⁸⁰

Tanmateix, la manca de recursos econòmics frenava l'avenç de les estructures arquitectòniques que havien de contenir les ciutats cobertes, tal com ho

posa en relleu la carta remesa pel monarca al ja esmentat Ramon Torrelles, cambrer major i conseller reial, el 16 de maig següent:

{8.56} *Lo rey.*

*Mossèn Ramon. Una letra havem reebuda novellament d'en Jacme Sala, ab que'ns ha fet saber que no ha reebut de vostre pare sinó CXLV florins d'or de tot lo seu trienni, de que som fort meravellats, e que, per consegüent, lo dit Jacme Sala no pot continuar la obra del dit nostre palau. Per que us pregam affectuosament e manam que digats al dit vostre pare que li do bo e prest compliment dels més diners que porà, per tal que la dita obra no haja a cessar per culpa sua. E record-vos de la bona proferta que'ns faés de part del dit vostre pare sobre'l fet de la dita obra. E si per altres affers haviets entrar en Barchinona, fariets-nos fort gran plaer que parlàssets ab los altres oficials que són tenguts a dar monedes al dit Jacme Sala, e que'ls manàssets de nostra part e donàssets obra ab acabament que li donassen les més quantitats de moneda que poguessen, axí com són tenguts; e si mester era, que'ls ne forçàssets rigorosament. Part açò, vos pregam que'l dit Jacme Sala endressets e li ajudets en tot ço que necessari vos haurà per rahó de la dita obra, la qual, axí com sabets, havem molt a cor, e esperam ab gran desig tost ésser acabada. Sabent que d'açò farets a nos servey fort agradable (...).*⁸¹

Martí I no podia manifestar més clarament, doncs, la frustració que li causava veure aturat el seu projecte d'ampliació en vertical. Mossèn Torrelles ho degué entendre molt bé, perquè el darrer dia del mes el monarca ja havia rebut bones notícies sobre la represa dels treballs, inclosa la prolongació del passatge a través dels contraforts del Tinell, mitjançant la construcció dels arcs rebaixats i les voltes de rajola de pla que encara hi trobem i que acaben de ser restaurades, per bé que sense els ampits o baranes originals {fig. 1.18}, suprimides per la restauració de la postguerra per evitar l'ombra que projectaven sobre les rosasses del Tinell:

{8.57} *Lo rey.*

Vostra letra havem reebuda, feta en Barchinona a VIII del present mes de maig. E enteses les coses en aquella contengudes, havem haüt gran plaer com nos havets certificat largament de totes les obres del nostre Palau Major, e singularment com havets fetes acabar les voltes del passatge; però voldriem e haurièm gran plaer que decontinent faéssets fer la volta sobirana del dit passatge, no contrastant les rahons per vós al·legades, per ço que la obra sie millor e pus perpetual; e no estiguats per los CL florins que deurà costar, car nos, Déus volent, vos trametrem bon recapte. En ço que'ns havets fet saber com lo mestre castellà ha acabada la obra de la lotja e que vol començar la cuberta de la capella, havem-ne plaer, e som contents dels VI fusts que li havets dats per començar

*la dita obra, però no li'n donàssets més, car certificam-vos que ir dilluns, XXX dies de maig, nos havem tengut lo camp de la batalla qui s'és feta entre lo senescal de Hanaut e Colomat, e per fer lo dit camp, la dita ciutat de València nos hi ha dades CLX doblers que y són entrades, e nos havem pagada la messió del obrar; per que, pus havem tengut lo dit camp de(s)fet, farem carregar tota la fusta e aquella vos trametrem com pus prestament fer-se porà, en manera que servesque axí a la obra de la dita capella com a les altres obres del dit palau. Entès havem que la volta de rajola qui és en lo jardí s'és tota consentida e està fort dolentament; per que us manam que decontinent aquella façats tornar metent-hi arquet<e>s o croers de pedra, per ço que la obra sie pus ferma e haja major sostaniment. Axí matex havem plaer com havets desfeyta la privada, e com metets mà en fer lo çafareg, perquè en açò e en totes les altres obres dats-hi aquella cura e diligència que de vós confiam (...).*⁸²

Per tant, Sala havia fet construir originalment el passatge com un corredor descobert, a fi d'estalviar els 150 florins d'or que costava cobrir-lo amb les voltes superiors. A finals de maig de 1407 el corredor ja estava fet, però el monarca no va acceptar aquella opció descoberta, i va forçar l'obrer a iniciar-hi el segon cos de voltes, aquest de carreus de pedra, que el van transformar en el corredor cobert que ha pervingut. Mentrestant, el fuster castellà Gonzalo Fernández havia acabat l'adaptació de la coberta de la llotja i ja treballava en la fabricació de l'enteixinat de la tribuna-oratori, per a la qual el rei remetia la fusta que s'havia usat en el camp d'un gran torneig cavalleresc celebrat a València. Tanmateix, la coberta de la llotja no es podia instal·lar, perquè la volta de rajola que havia d'ocultar s'estava obrint. De fet, el 27 de maig la mala notícia ja havia arribat al monarca, el qual havia exigit a mossèn Ramon Torrelles que hi fes posar remei:

{8.58} *Lo rey.*

*Mossèn Ramon. (...) E axí matex havem haüt plaer com diets que està a punt e fort bé lo verger, e com les obres del palau se continuen, e com la (ratllat, sense esmenar: galea) està ja en acabar, emperò desplau-nos que la volta de la loja qu'és denant lo dit verger s'és encomada. Nos escrivim a-n Jacme Sala que la torn e la meta a punt, per manera que nos, com a Déus plàcia siam aquí, hi puxam estar sens perill. E fets-vos ab mossèn Anthoni, vostre pare, al<a> qual ja n'hem escrit, que don recapte al dit en Sala de diners, per manera que, per falta de aquells, no romanga la dita obra. E havem plaer de la murta com és arribada aquí, e com la planta mossèn Gabriel (...).*⁸³

El rei ordenava, en conseqüència, que la volta de rajola inestable fos reforçada amb la construcció d'arcs torals de pedra abans que no s'instal·lés l'enteixinat de mocàrabs. La seva erecció havia implicat la demolició i el trasllat de la

latrina superior, però llavors l'activitat ja s'orientava cap a la construcció d'un nou safareig.

El safareig superior, la gàbia dels ocells i el daurat dels enteixinats

Pel que fa a la construcció del safareig superior, el rei n'aporta més detalls en una altra carta, enviada a mossèn Gabriel Gombau el dia 7 de juny:

{8.59} *Lo rey.*

*Mossèn Gabriel. Vostra letra havem reebuda per Miquel, de la nostra cambra (...). Havem plaer com en Jacme Sala ha feta mudar la privada del jardí, però manam-vos que-l tengats a prop que faça fer lo çafareig, e que y meta en lo sòl, als cantons, algunes olles per a criar peix, si hom n'i vol metre. Per letra de mossèn Anthoni Torrelles havem sabut com ell nos ha fet acabar la gàbia del jardí, de què havem gran plaer. En ço que-ns fets saber que per defalta de diners la obra de la lotja no-s continua, vos responem que per lo dit Miquel vos trametrem, Déu volent, çent florins; per què us manam que entretant façats continuar al millor que puxats la dita obra, car plaer e servey nos en farets. Certificam-vos que mossèn Sanxo Roiç de Lihori nos ha escrit de Sicília, faent-nos saber que-ns tramet algunes pedres, marbres e porfis, de què nos li havíem dat càrrech; per què de present que les dites pedres sien aquí arribades, entre vós e en Jacme Sala, al qual nos axí matex n'escrivim e li trametem translat de la letra del dit mossèn Sanxo, dats bon recapte en les dites pedres, e tenits esment que no se'n trenque peça alguna, e com les hajats reebudes, certificats-nos-en decontinent. Axí mateix, nos certificats per quant nos daurarien lo palauet d'en Bellvís; e si trobats algun pintor que-l vulla pendre a estall, fnats-ne ab ell al mellor mercat que porets (...).*⁸⁴

El safareig o basseta i la gàbia d'ocells eren, per tant, les cireretes que devien rematar el complex superior estructurat al voltant de l'hort o *jardí alt* que culminava la Casa de la Farina. Ocells i peixos exòtics contribuirien d'aquesta manera a prestigiar-lo, junt amb les peces de marbre i pòrfir que el monarca havia fet venir de Sicília. Atès que, a diferència de la bassa del *verger major*, el safareig superior no podia ser gaire profund (la volta que el sostenia no n'hauria pogut suportar el pes), el rei volia olles estacades als seus cantons, de manera que s'hi poguessin criar peixos. Conscient que s'havia d'omplir amb les aigües pluvials recollides per les cobertes superiors o amb aigua pujada manualment (quan no plovia), les olles enfonsades als angles ajudarien a mantenir amb vida els peixos quan el safareig es quedés amb poca aigua. Podem deduir, en conseqüència, que aquest descansava sobre una volta d'aresta sostinguda per quatre pilars, de manera que es podien aprofitar els intersticis entre cadascun i la curvatura de la volta per ubicar-hi les olles; un forjat pla

de bigues de fusta no hauria tingut la resistència necessària ni hauria permès col·locar-hi olles enfonsades. A la mateixa lletra, el rei també anunciava que ja venien a bord les peces de marbre i pòrfir que feia portar de Sicília, alhora que demanava cercar un pintor que volgués daurar a preu tancat la coberta de mocàrabs duta des de Xàtiva i ja adaptada pel mestre Fernández a les formes del comentat *palauet d'en Bellvís*.

Atès que el monarca s'estava reservant el sector interior de l'última planta per a la *cambra de parament*, tot indica que el palauet devia ocupar el costat exterior, és a dir, que obria finestres al carrer de les Escrivanies. Les obres superiors avançaven, però, molt a poc a poc, malgrat el lliurament de diners que suposadament acabava de fer Antoni Torrelles, raó per la qual el mateix dia 7 de juny, el monarca responia ordenant que mossèn Torrelles i l'obrer Sala retessin comptes al mestre racional, Bernat Calopa:

{8.60} *Lo rey.*

*Mossèn Anthoni. Vostra letra havem reebuda, e havem haüt gran plaer com per aquella nos havets certificats com havets feyt acabar la gàbia del nostre jardí, la qual cosa vos agrahim molt. Pregants-vos afectuosament que a vegades vullats veure en les obres del nostre palau, car plaer nos en farets. En ço que-ns havets fet saber com en Jacme Sala ha reebuts de vós e dels altres oficials per a les nostres obres del palau DC florins o més, havem-ne plaer, jatsia lo dit Sala nos ne hagués escrit lo contrari. E com nos vullam ésser informats quant puja certament tot quant lo dit en Sala ha reebut de vós e dels altres oficials, ni quant ne ha despès en les dites obres, manam per nostra letra a-n Bernat Calopa que, vistes (sic per vistos) <les>, presents vós, los comptes del dit en Sala, nos certifich de les dites coses largament per sa letra, en manera que si resta hi ha alguna, lo dit en Jacme Sala convertesca aquella en ço que per nos li serà manat (...).*⁸⁵

{8.61} *Lo rey.*

*En Bernat Calopa. Segons havem entès per letra de mossèn Anthoni Torrelles, en Jacme Sala ha reebuts del dit mossèn Anthoni e dels altres oficials d'aquexa ciutat per a les nostres obres del Palau Major bé DC florins o més, e que no-n ha despès en les dites obres CC florins, dient que los altres se vol aturar en paga de ço que per nos li és degut. E com lo dit en Sala se clam que no ha res haüt dels dits oficials o fort poch, manam-vos que, present lo dit mossèn Anthoni, façats venir davant vós lo dit en Jacme Sala, lo qual do compte e raó de ço que ha reebut dels dits oficials, ni quant n'à despès en les dites obres, ni què resta en son poder de la dita reebuda (...).*⁸⁶

Mentre es resolia el conflicte pels diners, el rei també va adjuntar una còpia de la carta relativa a les peces sicilianes en la missiva que va enviar aquell mateix dia, 7 de juny, a l'obrer Sala, per confirmar-li les instruccions ja donades

a mossèn Gabriel {8.59}. Hi ratifica que el safareig al qual s'estava referint era l'aljub o impluvi que havia de presidir el jardí superior:

{8.62} *Lo rey.*

*Certificam-vos que mossèn Sanxo Roiç de Lihori nos ha tramès una letra de Sicília en la qual nos fa saber com nos tramet certes pedres, marbres e porfis, de què nos li havíem dat càrrech singular, de la qual letra, per ço que mils sapiats ço que conté, vos trametem translat dins la present interclús. Manants-vos que, ensemps ab mossèn Gabriel Gombau, al qual nos axí matex n'escrivim, donets bon recapte en les dites pedres de present que sien aquí arribades; e tenits esment que al descarregar no s'i p[u]xa trencar peça alguna. Axí matex vos manam façats espaxar d'obrar l'aljub del jardí en la manera que-l dit mossèn Gabriel vos informa(rà) de part nostra, però fets metre olles bax en lo sòl, als cantons, en manera que s'i puxa congriar peix, si hom n'i vol metre. E fets tenir a prop de regar totes les plantes e arbres del jardí; e-n special dats manera que frare Johan haja prou aygua tota vegada que-n haja mester per regar les herbes, tests e alfabeguers de què li és per nos dat càrrech, en manera que lo dit frare Johan e son companyó no hajen afany e treball tots dies de portar aygua per regar les dites coses (...).*⁸⁷

A més de l'aportació estètica que introduïa, la complexa operació de construir un safareig superior també tractava de reduir els esforços que representava haver de pujar manualment tan amunt grans quantitats d'aigua per regar-hi totes les plantes. De fet, fra Joan Caçà, que es cuidava, junt amb un company, d'aquella feixuga tasca i d'alimentar els ocells de la gàbia acabada pocs dies abans, ja se'n devia haver queixat reiteradament. Per això, el rei ordenava a l'obrer Sala que, mentrestant, contractés més gent que pugés l'aigua, segons que ho palesa una altra resposta que el monarca ja havia enviat el dia 5 de juny:

{8.63} *Lo rey.*

*Ffrare Johan. Vostra letra havem reebuda, a la qual vos responem que havem haüt plaer de ço que per aquella nos havets certificat. En ço que-ns havets fet saber com vós e vostre companyó havets cascun dia gran afany de portar aygua de la font per regar les herbes de què havets càrrech, vos responem que nos per nostra letra escrivim a-n Jacme Sala que do manera que hajats prou aygua per regar les dites herbes, en manera que no-n càlegua haver afany a vós ne a vostre companyó. Per què us manam que u tingats a prop de regar, e hajats bona cura dels ocells e de totes les altres coses (...).*⁸⁸

Arribats al dia 15 de juny, el monarca s'adreçava novament a mossèn Gabriel Gombau per advertir-li que li remetia 50 florins d'or perquè anés comprant l'or i l'atzur que calien per pintar la coberta de la llotja, i alhora li insistia

que fes estimar també per algun pintor quant costaria daurar la coberta del palauet d'en Bellví:

{8.64} *Lo rey.*

*Mossèn Gabriel. Vostra letra havem reebuda, a la qual vos responem que per Miquel, de la nostra cambra, portador de la present, vos trametem cinquanta florins d'or d'Aragó per comprar or e adzur per ops de la cuberta de la lotja. Per què us manam que la dita obra façats continuar al millor que puxa, car nos, si plau a Déu, vos trametrem fort prest diners més avant per acabar la dita obra. Axí mateix vos manam que vejats quant porie costar de daurar la cuberta del palauet d'en Bellví; e si trobats qualche pintor que se'n vulle emparar a preu feyt, finats-ne al millor mercat que porets, segons que d'açò vos havem ja scrit per altra letra. Fets per manera que la gàbia del jardí sie bé acabada, que no y fàllegue res, car per letra de mossèn Anthoni Torrelles havem sabut com ell ha feta acabar la dita gàbia (...).*⁸⁹

Així, doncs, cap de les dues cobertes encara no havia estat col·locada al seu lloc, atès que el daurat i pintat es feia prèviament a la instal·lació, i a la fi es retocaven els petits desperfectes derivats de l'operació. Per això, el 28 de juny, el rei tornava a insistir a l'obrer Sala sobre la necessitat de reforçar la volta de rajola abans que l'enteixinat estigués daurat:

{8.65} *Lo rey.*

*Vostra letra havem reebuda, de la qual havem haüd plaer com per aquella nos havets largament certificats de les obres del nostre Palau Major, e singularment de la obra de la lotja; e tenim per bo que al present no mudets res en la dita obra tro fins que nos, Déus volent, siam aquí, car lavors acordarem ço que fer-s'í deurà. Ja per altra letra vos havem escrit com havíem entès que lo sostre de la lotja del jardí estava dolentament, que-s volia caure; per què us manam que lo dit sostre façats tornar ab arquets de pedre o croers o ab bigues o en aque-lla manera que los maestres consellaran que sia pus profitós (...).*⁹⁰

Els efectes del pes adicional sobre les velles estructures

Unes setmanes després, les obres de reforçament de la llotja ja havien conclòs, però aleshores començava a veure's que el consentiment de la seva volta de rajola podia respondre a problemes estructurals bastant més preocupants, segons que ho palesa la carta enviada pel rei a l'obrer Sala el dia 16 de juliol de 1407:

{8.66} *Lo rey.*

Per relació de mossèn Ramon Torrelles havem sabut com havets feta fer la volta del jardí, de què havem haüd gran plaer, e tenim per bo que més avant no y proce<y>hiscats tro fins que nos, Déus volent, siam aquí, hon, si plau

a Déu, serem breument, e lavors acordarem quina obra s'i farà. Axi mateix havem entès per lo dit mossèn Ramon que, segons en Moragues li ha dit, la paret forana del jardí devers la plaça plome bé I palm e mig, de què so(m) fort meravellats. Per què som d'acord que si altre consell no s'i pot pendre, que decontinent façats desfer la dita paret tro fins en lo ferm e que la tornets de nou que sie ben ferma, car estar en la manera que ara està és fort perillós, e sabets bé que nos, com som aquí, la major partida del dia estam allí. Per semblant rahó és caygut açí I alberch d'en Tudela, que les parets qui eren noves plomaven <plomaven> bé I palm e mig e I jorn vingueren tot a terra. Per què dats-hi aquell bon recapte que-s pertany, en manera que la obra sie bé ferma (...).⁹¹

Indirectament, el monarca ens torna a ratificar en aquesta carta que el jardí superior se sostenia, en part, sobre la façana de la Casa de la Farina a la Plaça del Palau. Tanmateix, la façana que començava a inclinar-se uns trenta centímetres en la part més alta no era la de la Casa de la Farina en sentit estricte, sinó el mur de llevant de la caixa que volava sobre el carreró intermedi per comunicar-la amb el Tinell, la qual havia estat remuntada bastants mesos enrere per contenir la nova escala i per suportar la nova llotja. Altrament, el monarca no podria haver determinat alegrement que, si calia, fos desfeta i tornada a plomar, atès que hauria calgut desfer també la volta de l'estudi, que sostenia al seu torn tot el jardí superior i les seves llotges. Tanmateix, i atès que la caixa de l'escala limitava directament amb l'estudi, el monarca temia que l'estructura inestable pogués acabar arrossegant en la seva caiguda aquella àmplia estança conclosa mesos abans, en la qual reconeixia passar la major part del temps quan es trobava a Barcelona, ateses les seves vistes privilegiades sobre la nova Plaça del Palau.

A mitjan agost, el sobirà ja havia estat informat per Sala que la lleugera inclinació de la façana de la caixa annexa no posava en perill l'estabilitat del conjunt estructural de la Casa de la Farina. Tanmateix, el rei no se n'acabava de refiar, i el 17 d'agost responia al seu obrer dient-li que volia conèixer també l'opinió d'altres mestres d'obres de la ciutat. En fer-ho, afegeix els detalls que confirmen que la paret que sobreplomava era la de la caixa intermèdia, probablement a causa del pes afegit per la nova escala ja acabada al seu interior, segons el projecte inicial que venim estudiant:

{8.67} *Lo rey.*

D'aquests jorns reebem una letra vostra sobre lo plomament de la paret de la Casa de la Farina, del qual plomament nos havets tramesa la mida. E jatsia vós nos façats saber en la dita vostra letra que la dita paret, no constrastant lo dit plomament, és prou ferma, però encara nos, havents dubte de la dita paret, escrivem per nostra letra a mossèn Anthoni Torrelles que decontinent se faça

venir tots los millors maestres qui són en Barchinona, los quals, ensemps ab vós, plomen la dita paret davant ell; e vista e regoneguda aquella, donen lur consell què s'i deu fer, car no volem que flix algú s'i faça, majorment que la cuberta d'almugàrvez que havem feta fer per a la lotja del jardí no hauria la galga que haver deu per lo plomament de la dita paret, e, d'altra part, que no-s conjunyiria per drete línea ab l'altra obra que-s deu fer après d'aquella. Per què si los dits maestres, considerades les dites coses, donen de consell que la dita paret se deu derrocar, fets-hi metre mà decontinent (...).⁹²

En efecte, el rei acabava d'escriure al citat mossèn Antoni Torrelles perquè fes venir tots els millors mestres d'obres de Barcelona per confirmar si Jaume Sala tenia raó o no:

{8.68} *Lo rey.*

Mossèn Anthoni. Entès havem, axí per letra d'en Jacme Sala com en altra manera, que la paret nova qui és damunt la Casa de la Farina sobreplome. E jatsia lo dit en Jacme Sala nos haja feyt saber que la dita paret, no contrastant lo dit plomament, és bé ferma, però encara nos ne som molt dubtosos. Per què us manam que decontinent vós façats venir tots los mellors maestres qui sien en Barchinona, los quals, ensemps ab lo dit en Jacme Sala, plomen la dita paret davant vós e vejen e regoneguen si aquella és bé ferma que jamés no vinga a menys; la qual vista e reconeguda, donen lur consell què s'i deu fer, car no volem que flix algú se faça en la dita paret, pus defalliment ha en aquella, majorment que la cuberta d'almugàrvez que havem feta fer per a la lotja del jardí seria deformada per lo plomament de la dita paret, e, d'altra part, que no-s conjunyiria per drete línea ab l'altra obra que-s deu fer après d'aquella. E si los dits maestres, considerades les dites coses, donen de consell que la dita paret se deu derrocar, fets-hi metre mà decontinent, en manera que abans que nos siam aquí la dita paret sia tornada axí com se pertany (...).⁹³

Naturalment, l'obra que s'havia de fer darrere de la nova llotja en perill era la *cambra alta de parament* que culminaria el projecte, encara sense iniciar. Convenia molt, doncs, garantir que abans no calia desfer i refer la part inclinada del mur i del terradet que sostenia, sobre el qual s'havia ubicat part de la nova llotja també en perill d'inclinació. La confirmació de solidesa demanada pel monarca va arribar entrat ja el mes de setembre, segons que ho palesa la resposta reial enviada el dia 12 d'aquest mes:

{8.69} *Lo rey.*

Mossèn Anthoni. Vostra letra havem reebuda, e havem haüt plaer com havets feyta regonèixer e plomar la paret del nostre jardí qui és damunt la Casa de la Farina. Per què, pus los maestres que y són estats tenen per bona e per ferma la dita paret, som-ne contents (...).⁹⁴

La conclusió de la tribuna catedralícia, la nova cambra de l'esfera armil·lar i els avenços en la cambra alta de parament

Mentre es produïen totes aquestes comprovacions demanades pel monarca a l'extrem oriental del projecte d'ampliació en curs, el mestre Fernández continuava amb la laboriosa confecció de l'enteixinat de la tribuna de la catedral. El monarca ja havia escrit el 9 d'agost al tresorer Mulet reprenent-lo perquè no li havia arribat la mostra de la tribuna, és a dir, el dibuix amb la proposta detallada del seu disseny. Aquest fet apunta novament vers la confecció *ex novo* de l'enteixinat:

{8.70} *Lo rey.*

*En Guillem Mulet. Dies ha que us havem respost per altra nostra letra al fet del mestre castellà sobre la obra de la capella; e som fort meravellats com no-ns havets tramès la mostra de la dita obra, segons nos haviets fet saber, en manera que per la dita mostra poguéssim veure lo desembargament de parets que lo dit mestre demana. E veents que la dita mostra no-ns trametets, havem acordat d'escriure-us altra vegada, notificant-vos que de puys havem pensat en la dita obra, e som de intenció que del desembargament de les parets no devets curar al present, car après que la cuberta de la dita capella sie acabada d'obrar, fa primerament a daurar abans que la posen. E si per ve(n)-tura lo dit mestre vol lo dit desembargament de parets per ço que puxe pendre les mides justes de la dita cuberta, no cal estar per axò, sinó que prengue les mides, vulle's ab permòdols qui sien ficats en la paret, vulle's que la paret sie cavada, car com nos, Déus volent, serem aquí, farem fer en les dites parets tot ço que serà necessari (...).*⁹⁵

Encara no s'havia dut a terme, doncs, l'elevació del mur perimetral que havia de contenir la nova tribuna sobre la girola de la catedral. Es va aixecar a finals d'aquell mateix any, atès que el 17 de desembre el rei determinava com volia que es disposessin les «ons» o finestres circulars que encara avui el coronen, i com s'havia de cobrir amb una volta de tres rajoles de pla que suportés la teulada, la qual havia d'escórrer al carrer:

{8.71} *Lo rey.*

En Guillem Mulet. Vostres lettres havem reebudes. E responem-vos primerament al fet de les ons de la capella de la Seu, que volem que les dites ons sien tres, ço és, I[I] devers la gran sala, de guisa que lo portal sia enmig, e una damunt la finestra que mira a la Freneria, acostan-se més devers l'altar. Per què us manam que, vista la present, façats metre mà en posar l'entaulament de la cuberta de la dita capella e axí matex en fer les dites ons, en manera que com nos, Déu volent, siam aquí, la dita cuberta sia mesa e les ons sien acabades,

car nos, per fer les dites coses e per dar algun acorriment al mestre castellà, vos trametem per lo portador de la present CCCCL florins. Certificants-vos que havem plaer de la bona manera que havets servada en lo fet del castellà (...).

*Aprés havem feta la present, nos ha anat lo cor qu-en Bergués l'altra vegada nos donà de consell que, per molts cassos fortunats qui-s poden esdevenir tot dia de trons e de lamps, qui contínuament solen ferir en los campanars, que fèssem fer la cuberta sobirana (de) dita capella de volta de pedra picada, e no(s) som de intenció que assats bastaria que fos de volta de rajola. Per què us manam que, mentre faran l'entaulament de la dita capella, façats metre mà tantost en fer la cuberta subirana de volta de tres rajoles, aygavessant devers la carrera, segons que ara està la teulada que y és, e, si us paria, que per major conservació de la dita volta se deguessen posar damunt aquella, ab argamassa, les teules que ara hi són fetes. Pregam-vos afectuosament que, si per dar bon compliment a les dites obres de la capella vos fallien diners, hi vullats bistraure per nostre servir, car nos vos prometem de pagar-los-vos decontinent que siam, Déus volent, aquí, o fets-nos saber decontinent què us hi fallirà, car tantost vos trametrem recapte (...).*⁹⁶

El sobirà obviava així el consell de cobrir-la amb volta de pedra que li havia donat el mestre d'obres Arnau Bergués temps enrere. No és clar, per tant, que Bergués s'estigués cuidant encara del projecte. En tot cas, és evident que les instruccions del rei van ser seguides fil per randa, atès que hi reconeixem perfectament les formes que encara culminen aquella estructura bastida sobre el deambulatori de la catedral, els tres ulls d'il·luminació inclosos. També és cert, d'altra banda, que les obres de construcció de la *cambra alta de parament* o *dels paraments* (sovint s'usa el terme en plural, especialment a la documentació llatina, on predomina la denominació de *camera apparamentorum*) ja s'havien iniciat, atès que la nova estança hi és esmentada com a referència per col·locar les dues «ons» que n'havien d'emmarcar la porta d'entrada (el rei no podia estar referint-se al Tinell perquè entre aquest i el carrer encara existia aleshores el Palau de Santa Eulàlia, de manera que la gran sala inferior no podia servir als obrers com a referència per a la col·locació de les «ons»).

Aquell mateix dia, el rei ordenava igualment a Jaume Sala la construcció d'una petita estança a prop del safareig superior en curs, per dipositar-hi i fer lluir davant dels visitants la seva esfera armil·lar, guardada fins llavors a la *cambra del forn de l'aigua-ros*, és a dir, a l'estança on també es fabricava aquesta essència de pètals i herbes aromàtiques, de la qual no s'especifica la posició:

{8.72} *Lo rey.*

En Jacme Sala. Com la nostra espera, qui stà en la cambra del forn de la aygua-ros, no estiga bé allí, e vullam que sia mudada en altre loch, manam-vos

*que decontinent façats fer una casa prop lo çafareig del jardí on la dita espera puxa estar, segons d'açò vos informarà pus largament lo religiós e amat nostre frare Johan Caçà, portador de la present (...).*⁹⁷

Igualment relacionada amb el retard que portaven les obres sembla l'ordre donada pel rei al mateix obrer Sala dos dies després, el 19 de desembre, perquè fes guardar a la Drassana els àlbers blancs que havia fet venir l'any anterior des de Castelló d'Empúries, i que la pluja i el vent humit estaven fent malbé:

{8.73} *Lo rey.*

*En Jacme Sala. Sabut havem que-ls àlber<ch>s blancs que l'any passat fem portar aquí de Castelló d'Empúries stan a la pluja e al vent, e si molt staven axí serien tost destruhits. Per què us manam que-ls façats metra prestament en la Darassana en loch en què sien ben conservats e que no-s puxen podrir (...).*⁹⁸

De fet, els treballs de finalització de la tribuna-oratori semblen haver-se allargat bastants mesos, perquè el 3 de juliol de l'any següent (1408), el rei encara reclamava al receptor dels emoluments del regne de València l'enviament d'unes rajoles valencianes que havia encarregat, destinades amb tota probabilitat al seu magnífic sòcol ceràmic:

{8.74} *Lo rey.*

*En Miralles. (...) Axí matex som meravellats com no-ns havets tramès la rajoleta, la qual, segons vós nos digués, ere ja acabada. Per què us manam que, vista la present, la'ns trametats, com nos l'ajam molt necessari per les obres del nostre Palau Major (...).*⁹⁹

En Miralles va obeir, i el 22 d'agost el monarca reconeixia haver rebut el carregament de rajoles enviat a bord de la barca d'en Muntalt, alhora que reclamava el segon, probablement corresponent a les rajoles decorades amb l'escut reial que s'acabaren col·locant al paviment:

{8.75} *Lo rey.*

*En Miralles. Vostra letra havem reebuda (...). La rajola que dehits que-ns trametiets per la barcha d'en Muntalt havem reebuda. Manants-vos que façats spatxar l'altra qui resta, en manera que breument la puxam haver (...).*¹⁰⁰

No ens cal imaginar com eren aquelles rajoles valencianes, perquè n'han perviscut alguns testimonis tant del sòcol com del terra, preservats a l'Arxiu Capítular i al Museu del Disseny de Barcelona, respectivament.¹⁰¹ Hi podem comprovar que l'escut reial (encara amb cinc pals) presidia les rajoles decorades amb motius vegetals, mentre el sòcol adoptava motius de tipus més geomètric, com les creus, els llaços i les estrelles.

Per descomptat, alhora que s'acabava l'ornamentació de la tribuna-oratori també es devia continuar amb les obres de la *cambra alta de parament* o *cambra dels paraments* i de la cambreta de l'esfera, perquè una notícia del 8 d'agost precedent també feia referència al consum d'altres rajoles propietat de mestre Guillem Sagarriga:

{8.76} *Lo rey.*

*En Marquet. Com nos hajam mester per a les obres del nostre Palau Major de la rajola de mestre Guillem Çagarriga que l'altre jorn nos fes liurar, manam-vos que encontinent, vista la present, portets les claus on està la dita rajola, en manera que puixam haver d'aquella tanta com haurem obs, car nos, axí de la que havem ja presa com de la que pendrem, som prests de pagar-la a coneguda vostra (...).*¹⁰²

És força probable, per tant, que a la coberta de la *cambra alta de parament* s'estigués fent servir el mateix sistema de coberta que s'acabava d'emprar a la tribuna, és a dir, una volta de tres capes de rajola de pla per donar protecció al luxós enteixinat de mocàrabs que havia d'ennobrir el seu interior. Com la resta del complex superior que venim analitzant, sense la lleugeresa estructural que aportava la nova tecnologia de les voltes de rajola de pla, difícilment hauria estat viable una estança tan àmplia i parcialment exempta a una alçada tan considerable.

Un retaule i uns vitralls flamencs

La imminent culminació de les obres de la tribuna-oratori pot ajudar a entendre, d'altra banda, que el rei ja hagués escrit al bisbe de València, Hug de Llupià, el 18 d'agost, per demanar-li el magnífic retaule flamenc que acabava de comprar. Informat de l'adquisició per Francesc Martorell, a qui escrivia el mateix dia, volia que hom l'hi remetés a Barcelona, probablement per presidir l'altar de l'oratori:

{8.77} *Lo rey.*

En Ffrancesch Martorell. (...) En ço que-ns havets feyt saber del retaule del bisbe, haurem gran plaer tingats manera que-l nos trameta, si no vol sperar com ell vingue ací, car nos li'n scrivim de present per nostra letra (...).

{8.78} *Lo rey.*

*Venerable pare en Christ. Per relació de diverses persones havem sabut que vós havets habüt de Flandres un retaule fort gentil. E com nos desigem molt haver aquell per a la capella que havem feta fer en lo nostre jardí del Palau Major, pregam-vos affectuosament que lo dit retaule nos vullats trametre de continent, car plaer e servir nos en farets molt agradables (...).*¹⁰³

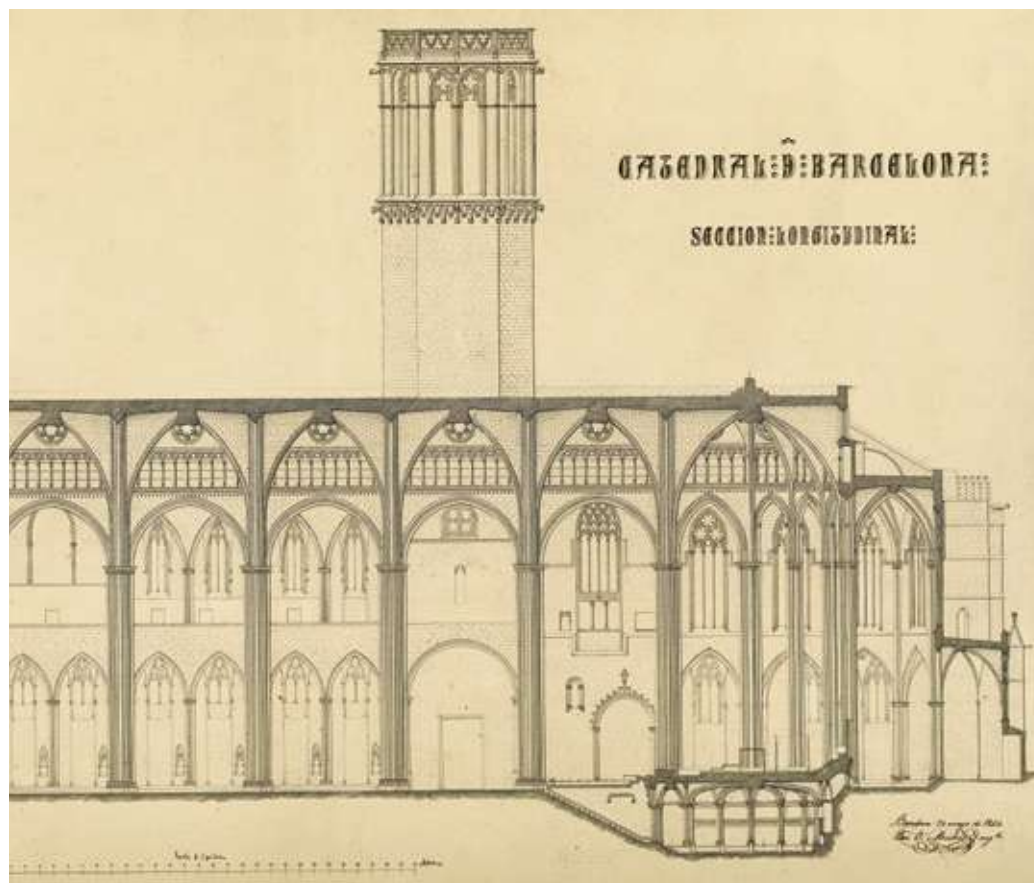

FIGURA 8.8 Vista de l'interior de la tribuna (amb l'estructura de suport de l'enteixinat i la marca de la volta de rajola, alçat integrat en la secció longitudinal del temple (Oriol Mestres, 1863-1864) i mostres dels seus sòcol i paviment ceràmics. ACB, AHCB i MDisB

Tot i que s'ha tractat de relacionar la referència a la «*capella que havem feta fer en lo nostre jardí*» amb les restes d'una altra capella superior pervingudes a l'angle occidental del verger principal, aquesta *capella alta* restava molt lluny del *jardí alt*, atès que s'erigien enmig les estances de la reina i la llotja annexa que travessava el *terrat major*. A més, la *capella alta* ja havia estat consagrada en començar l'any 1406, com podrem comprovar de seguida.¹⁰⁴ En conseqüència, atesa la cronologia i denominació comentades, sembla molt més probable que el monarca volgués el retaule per al nou oratori catedralici que no per a una capella ja en ús i sense connexió directa amb les operacions que s'estaven culminant al voltant del *jardí alt*. Per idèntiques raons, tampoc no sembla probable que poguessin anar destinats a la citada capella consagrada un parell d'anys abans i associada a les estances de la reina els vitralls flamencs importats per Joan de Llobera, com també s'havia suggerit. El rei els va reclamar poc després, el 30 d'octubre de 1408, al mercader de Solsona Pere Garró:

{8.79} *Lo rey.*

*Entès havem que en Johan de Lobera, mercader d'esta ciutat, vos ha tramès certes vidrieres, les quals són vengudes novellament de Flandres. E com nos desijem molt haver aquelles, pregam e manam-vos que decontinent remetats les dites vidrieres al dit en Johan de Lobera, car abans que isquen de son poder nos lo farem contentar planament de tot ço que les dites vidrieres hauran costat (...).*¹⁰⁵

L'acabat dels enteixinats per Faraig de Galí

En tot cas, i al marge de la destinació final del retaule i dels vitralls, sí que sabem per una altra carta adreçada pel rei Martí al *merino* de Saragossa uns dies abans que, a data de 19 d'octubre, la decoració de les cobertes de les estructures del nou complex superior encara distava molt d'haver estat concloua:

{8.80} *El rey.*

*Merino. Nos enviamos ascí de present Ffaraig de Galí porque nos aduga III moros dels més abtes d'aquexa aljama entretalladors d'algepz, los quales havemos aquí muy necessarios para la obra que femos fazer en el Palacio Mayor d'aquesta nuestra ciudad. Por que vos mandamos e encargamos assín expressament como podemos que decontinent, vista la present, mandedes ad aquellos III moros que'l dito Ffaraig vos nombrará, diús fuertes e grandes penas, que partan ensemble con el dito Ffaraig por venir a nos drete vía (...).*¹⁰⁶

El *merino* degué respondre al rei posant-hi excuses, perquè el 22 d'abril de l'any següent (1409) la coberta de la darrera llotja continuava esperant a ser decorada, i el monarca li tornava a escriure en aquests termes:

{8.81} *L[o] rey.*

*Merino. Vostra letra havem novellament reebuda, responsiva de una altra que us havíem tramesa sobre la venguda d'en Ffaraig, moro. A la qual lesta e ben entesa, vos responem que, no contrastants les coses en la dita vostra letra contengudes, volem e us manam expressament que-ns trametats encontinent lo dit Ffaraig ab I o II o III moros qui sien abtes a ajudar-li en la obra que ell sap ja que volem acabar de la lotgeta que és devant lo verger del nostre Palau Major de Barchinona. Per què trametets-lo'ns tantost ab aytants obrés com ell conexerà necessaris a la dita obra (...).*¹⁰⁷

De l'acabat final dels enteixinats de la llotja i de la *cambrà de parament*, se n'haurien de cuidar, doncs, Faraig de Galí i els seus ajudants musulmans. Tot i que la desaparició d'una part significativa de la documentació de les acaballes del regnat de Martí I ha impedit trobar més dades relatives a aquestes darreres tasques de culminació del complex superior, sí que consta per notícies posteriors que tant la llotja en qüestió com la *cambrà alta de parament* o *cambrà dels paraments* esdevingueren realitats tan consumades com la descrita tribuna-oratori. Fins i tot s'hi va arribar a retolar una inscripció commemorativa de la finalització dels treballs, semblant a la que el seu pare havia fet pintar a la *cambrà sobirana*, com de seguida veurem. A finals de juliol de 1409, les obres ja devien haver acabat o gairebé, atès que el dia 22 d'aquest mes {6.61} el rei comunicava als seus camarlencs que havia decidit instal·lar al complex esplèndidament renovat la dignitat més gran de la cristiandat, el papa Benet XIII, el qual ja es dirigia cap a Barcelona amb tota la cort pontificia, segons que també hem pogut veure en estudiar l'evolució de la *sala de parament* o Tinell al capítol sisè. Difícilment hauria gosat fer-ho així si les sales superiors encara no haguessin estat cobertes. De fet, consta que el setembre de 1410 Margarida de Prades va fer servir la *cambrà dels paraments* per mantenir la seva activitat pública com a reina vídua del difunt rei Martí. Així va ser almenys el dia 11 d'aquell mes, quan hi va tenir lloc l'acte de reclamació formal dels objectes de la Capella Reial per part de la sobirana, que va donar inici a un plet per la seva propietat amb la Capellania Major del rei.¹⁰⁸ Abans, però, d'analitzar l'evolució de totes aquelles estructures altes durant les dècades posteriors, cal ocupar-nos primer dels altres àmbits que es van veure dràsticament renovats gràcies a l'impuls del mateix rei Martí.

Les obres al verger major, els espais de la reina i el monestir de les Santes Relíquies

En contrast amb l'abundància de notícies relatives a les estances altes del sector del carrer de les Escrivanies, la informació que s'ha pogut reunir fins a l'actualitat sobre les reformes del rei Martí en altres parts de l'edifici és

FIGURA 8.9 Obres de recreació de la galeria septentrional del verger a partir de l'única pilastra original preservada, l'any 1950. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

molt més escassa. Això resulta bastant comprensible en el cas del Tinell, la cambra sobirana i les plantes inferiors del Palau de Santa Eulàlia, atès que havien estat completament renovats durant el regnat del seu pare, de manera que no degué caldre intervenir-hi gaire. Certament no va ser així, però, en el cas de l'ala septentrional que prolongava el Palau de Santa Eulàlia seguint l'eix del carrer dels Comtes, ni tampoc als espais posteriors, com ara el mateix verger.

En efecte, en dur a terme les obres de restauració del verger als anys de la postguerra, Adolf Florensa va localitzar, sobre les grans arcades inferiors del segle XIV, dos dels pilars del segle XV que havien sostingut els arcs de les llotges de la primera planta o planta noble, segons que ja anunciàvem al capítol precedent. Concretament, a la llotja meridional o llotja del Tinell va descobrir, integrat en el tancament del segle XVI, un dels pilars exempts i l'inici de la curvatura de l'arc {fig. 7.3}, mentre que a la llotja oposada, la septentrional, només va poder localitzar-hi la primera pilastra, que veiem a la imatge.

Va ser a partir d'aquests minsos indicis que va poder reconstruir ambdues llotges amb les formes adients, sense encertar, però, en la longitud històrica de la segona, que va fer bastant més curta que no devia haver estat en temps del rei Martí. El plànol del palau aixecat l'octubre de 1832 {fig. 4.6} que venim citant reiteradament posa en relleu com aleshores encara existia una tercera llotja de proporcions similars i reforçada amb contraforts gòtics al costat de llevant del verger, adossada a la muralla romana. Aquesta realitat fa força inversemblant que la llotja superior de la banda septentrional no hagués arribat a poder connectar amb ella al segle XV. Convé revisar, doncs, quin va ser l'abast real de tot aquell projecte d'actualització de les estructures que envoltaven el *verger major* impulsat pel darrer monarca de la dinastia de Barcelona.

La renovació de les galeries altes del *verger major*

El darrer dia d'agost de l'any 1405, el rei escrivia al seu mestre racional, Pere d'Artès, per ordenar-li que admetés en els comptes de Jaume Sala, com a despesa efectuada per ordre reial, les quantitats que l'obrer major havia anat esmerçant en les obres dutes a terme al verger, que, per evitar qualsevol tipus de confusió amb les obres del *jardí alt*, és denominat en aquest cas el *verger major*:

{8.82} *Martinus et cetera dilecto consiliario et magistro rationali curie nostre Petro d'Artes, militi, vel eius locumtenenti, salutem et dileccionem. Cum fidelis noster Jacobus Sala, Maioris nostri Palatii Barchinone ope-*

Trad.: Martí, etc., al dilecte conseller i mestre racional de la nostra cúria Pere d'Artès, cavaller, o al seu lloctinent, salut i dilecció. Atès que el nostre fidel Jaume Sala, obrer del nostre Palau Major de Barcelona i

*rator et peccunie operi eiusdem palatii assignate receptor, qui nostro iussu laboraverit in opere maioris viridarii nostri palatii antedicti et proinde, nostro verbali iussu, diversas quantitates peccunie minutatim, quarum summa ascendit ad sexcentas quadraginta quinque libras quinque solidos et tres denarios barchinonenses, prout sumus certi, expenderit in eisdem, dicimus et mandamus vobis de <de> certa scientia et expresse quatenus dictas sexcentas quadraginta quinque libras quinque solidos et tres denarios dicte monete in compoto dicti Jacobi, eius racionii tempore, omnibus cessantibus contradiccione et repugnancia, admitatis, eo restituyente presentem modo (?) loco apoce et mandati (...).*¹⁰⁹

receptor dels diners assignats a les obres del palau, qui per ordre nostra ha treballat en l'obra del verger major del citat palau i per això, per manament verbal nostre, ha despès diverses quantitats de diner, la suma de les quals, detallades, puja a 645 lliures 5 sous 3 diners barcelonesos, segons que ens consta amb certesa, us diem i us manem de ciència certa i expressament que admeteu aquelles 645 lliures 5 sous 3 diners de la citada moneda en els comptes del dit Jaume, quan li arribi l'hora de retre'n, sense cap contradicció ni repugnància, un cop ell haurà restituit la present carta, que valdrà en lloc de l'apoca i el manament (...).

Les obres havien estat efectuades, doncs, abans de començar el mes d'agost de l'any 1405 i havien costat més de 645 lliures, és a dir, gairebé 13.000 sous. És una xifra molt elevada, especialment quan considerem que pocs anys abans la construcció d'una llotja a la façana palatina que donava a la Freneria només n'havia costat 1.400. Es tractava, doncs, d'uns treballs de molta envergadura que, en una àrea majoritàriament descoberta com el *verger major*, havien d'incloure per força la renovació de les llotges de la primera planta amb les poderoses estructures de pedra tallada que la restauració contemporània va redescobrir. Hagué de ser així, atès que aquells nous pilars havien de suportar les estructures superiors, de manera que l'elevació del sector no es pogué haver dut a terme abans que les noves llotges no haguessin estat construïdes i poguessin proporcionar una base molt més sòlida que no les lleugeres llotges precedents del temps de Jaume II.

Si recapitem el que hem anat veient, pocs mesos abans s'havia aixecat sobre l'extrem del *terrat major* més proper al Palau de Santa Eulàlia l'*obra de la reina*. Era una llotja d'arquets gòtics que descansava sobre la darrera arcada del Tinell, i havia estat erigida sobre aquell extrem del *terrat major* per connectar el complex superior en construcció entre la Casa de la Farina i la Casa de les Escrivanies amb les estances que es pretenia aixecar a l'altre costat del Palau de Santa Eulàlia, és a dir, sobre l'ala septentrional annexa, la qual encara avui s'estén en paral·lel a la catedral. Aquest darrer sector era

el que havia d'acollir la reina i la seva casa ja que, segons que hem comentat, s'administrava de manera independent de la casa del monarca, sostinguda per les seves pròpies rendes tant pel que feia al servei i al vestit com a la cuina i l'alimentació. Per això aquestes noves estances altes destinades a la sobirana començaven a la també esmentada *cuina de la reina*, aixecada just darrere de la nova llotja, sobre el cos central del Palau de Santa Eulàlia. Naturalment, l'accés cobert solemne a les estances principals de la reina sobre l'ala septentrional no podia travessar una cuina. Per tant, calia una estructura lateral de comunicació que unís el costat nord de l'*obra de la reina* amb la planta superior en construcció per damunt del nivell del *terrat major* sobre l'esmentada ala septentrional. Degué ser així per suportar el seu pes, que va caldre substituir també la vella llotja meridional del *verger major* per la nova de pilars molt més sòlids, operació aprofitada per proporcionar-li unes formes arquitectòniques més ajustades als gustos del moment.

Tot indica, això sí, que les llotges finalitzades en començar l'agost de l'any 1405 eren només les dues que se suportaven sobre les grans arcades baixes del temps de Jaume II, és a dir, la meridional i la septentrional. Per contra, la citada llotja del costat de llevant representada al plànol de 1832 devia ser un afegit lleugerament posterior, bastit com a conseqüència del projecte del monestir reial de les Santes Relíquies que comentarem a la fi d'aquest apartat.

La nova galeria de llevant o *passatge dels celestins*

En efecte, cap de les notícies documentals anteriors al regnat de Martí l'Humà no indica que hagués existit abans algun tipus d'estructura adossat a la muralla romana, ni que fos com a llotja d'una sola planta. És en confirmar-se la propera vinguda a Barcelona de la comunitat de monjos celestins procedent de terres franceses que apareixen les primeres referències documentals relacionables amb aquesta llotja del costat de llevant. No es tracta de cap casualitat: el monarca era ben conscient que els monjos celestins haurien d'entrar i sortir de la Capella Reial moltes vegades cada dia per cantar-hi els oficis que exigia el culte de les relíquies reials que pretenia instituir. Calia, per tant, una ruta de comunicació directa que permetés la connexió a cobert entre el dormitori monacal i la capella. Atesa la posició de l'un i de l'altra, aquesta connexió havia de travessar forçosament l'ampli espai descobert que representava el *verger major*. Per aquesta raó, no hi havia cap més opció que erigir en el seu extrem de llevant una darrera llotja de dues plantes, sostingudes per sengles nivells d'arcs en la cara anterior, i pel sòlid suport estructural que ja representava la vella muralla romana en la posterior. Aquesta solució presentava diversos avantatges essencials. El primer era que permetia mantenir la coherència

estètica del verger com a espai claustral; el segon, que es podria prolongar fàcilment després, resseguint la muralla, pel pati de les antigues Cases del Sagristà i del Cabiscol, un cop acabades les negociacions amb el capítol de la catedral per adquirir la darrera, que devia incorporar ja com a pati posterior l'antic cementiri catedralici. El tercer avantatge era que el nivell de la primera planta d'aquesta nova llotja, determinat pel pas de ronda, coincidiria amb el que mantenia la planta noble de l'avantcambra, de forma que el monestir quedaria connectat amb l'estructura intermèdia del *palau petit* mitjançant una porta oberta al mur de la caixa que contenia l'escala de caragol, l'únic espai travessable de l'àrea de contacte sense posar en perill l'accés controlat a l'Arxiu Reial. Com a resultat, els monjos disposarien d'un passatge porxat i digne que, des de la primera planta del segon claustre en projecte, els permetria arribar a peu pla fins a la *sala petita* o avantcambra del Tinell i penetrar en la capella per la seva porta interior, després d'haver travessat el verger.

El *passatge dels celestins* no tenia res a veure, per tant, amb el passatge ja descrit de la façana principal, malgrat el que s'havia afirmat: la circulació quotidiana dels monjos cap a la Capella Reial no podia travessar de cap manera l'àrea privada dels monarques, menys encara quan enmig s'aixecaven les estances de la reina i les infantes.

Atès que sense la construcció prèvia del *passatge dels celestins* no era viable el culte de la Capella Reial que se'ls assignava, les obres del passatge van precedir sensiblement en el temps la solemne cerimònia de col·locació de les primeres pedres. El primer indicatiu d'activitat data del 29 d'abril de 1406, quan el rei es va adreçar als jurats i al batlle reial de la ciutat de Terol, d'una banda, i al comanador hospitaler de Villeda, de l'altra, per demanar que li fessin arribar 1.000 pins del terme d'aquella ciutat, i 1.000 més de la comanda hospitalera, que necessitava per posar en marxa la construcció del nou monestir palatí:

{8.83} *El rey.*

Hombres buenos. Como nos hayamos proposado, Dios mediante, construir I monasterio en la ciudad de Barchinona, en la obra del qual será necesaria muyta fusta, la qual conviene que hayamos de nuestra senyoria, pues de las partidas de Castiella non entra assín como solía, por aquesto rogámosvos assín affectuosamente como podemos que del pinar del término de aquexa ciudad nos dedes mil pinos de los más bellos que s'í porán trobar, car nos a nuestras misiones faremos tallar aquellos e trayer en la dita ciudad de Barchinona. Dando sobre aquesto plenera fe e creença al amado consellero nuestro mossén Johan Garcés de Marziella, bayle de aquexa ciudad, al qual por nuestra letra havemos largamente sobre aquesto informado. (...)

Dirigitur juratis et probis hominibus civitatis Turolii.

Similis fuit missa comendatori de Villell.

{8.84} *Lo rey.*

*Bayle. Nos scrivimos por nuestras letras, de las quales vos enviamos traslat dentro la present, a los jurados e hombres buenos de la ciudad de Teruel e al comendador de Villiell, rogándolos affectuosamente que cada uno d'ellos nos den mil pinos en sus términos, los quales havemos necesarios pora çierta hobra que entendemos fazer en la ciudad de Barchinona (...).*¹¹⁰

Tot i que el rei hagué d'insistir diverses vegades en els mesos següents per aconseguir la fusta, i que en les noves missives hi va fer constar que pensava destinar bona part dels pins a les obres que feia desenvolupar paral·lelament a Valldaura, un nombre indeterminat dels troncs arribats a Barcelona durant la tardor i l'hivern de 1406 degué destinar-se a la construcció de la llotja del costat de llevant del verger.¹¹¹ Segons que es dedueix del que diu el monarca en una carta adreçada al procurador reial de Mallorca el 20 de febrer de 1407, les obres del passatge s'estaven duent a terme per aquelles dates, atès que es tractava de les úniques estructures associades al nou monestir que es podien iniciar abans d'incorporar els solars i les estructures catedralicis que el cenobi havia d'ocupar:

{8.85} *El rey.*

*Procurador reyal. Per altres letres vos havem scrit manants-vos que-ns trame-téssets una dotzena d'alquicens e çent arroves d'oli del pus fi que poguésets trobar, lo qual voliem per a obs del monestir dels frares celestins qui fem fer a Barchinona per a les sanctes reliquies, e res no-n havets fet, de què som meravellats. E com los dits frares celestins déjan ésser a Barchinona per tot lo mes d'abril, altra vegada us manam expressament que-ns trametats la dita dotzena d'alquicens e çent arroves d'oli del mellor que sia aquí, tota dilació a part posada (...).*¹¹²

Tot i que l'arribada dels celestins es va acabar diferint alguns mesos, la citada previsió d'aquesta per al mes d'abril explica que, en iniciar-se l'estiu de l'any 1407, el nou *passatge dels celestins* ja feia algun temps que havia esdevingut una realitat consumada. Tanmateix, en tractar-se d'un afegit estructural precipitat que confiava excessivament en el suport ofert per la muralla romana, de seguida havia començat a esquerdar-se de manera alarmant. El monarca en va ser advertit, i el 15 de juny de 1407 escrivia a l'obrer Sala mostrant-li la seva sorpresa. El reprenia perquè les arcades que sostenien el passatge per la seva cara anterior no havien estat dotades dels «*respatles*» o contraforts que requeria la seva estabilitat, i li exigia que hi posés solució immediatament:

{8.86} *Lo rey.*

Entès havem que los archs del passatge que havets feyts obrar per als celestins se són tots uberts per defalta de bons respatles, de què som fort meravellats com

FIGURA 8.10 (pàg. 421-422) Retrobament de la portada exterior de la capella associada a les estances de la reina entre 1946 i 1949. Encara s'hi aprecien restes de decoració pictòrica a l'arc, avui desaparegudes. AFB. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera

*no y havets bé vist. Per què us manam que decontinent provehiscats en tal manera en la dita obra que sie ben ferma e d'açí avant no puxe consentir (...).*¹¹³

Els dos grans contraforts gòtics que encara mostra el plànol de 1832 dialogant amb els que ja existien a la banda oposada del verger degueren ser el resultat de l'ordre reial d'estabilitzar aquella estructura recent. Per desgràcia, la documentació no especifica més detalls, de manera que no consta amb quin tipus de coberta superior va ser protegida de la pluja i del sol la planta alta de la llotja, la qual constituïa el *passatge dels celestins* pròpiament dit. Nogensmenys, els indicis estructurals pervinguts al mateix nivell en altres parts del sector del verger suggereixen que també es tractava d'un forjat pla sostingut per bigues de fusta, situat al mateix nivell aproximat del *terrat major* i pavimentat exteriorment a manera de terrat. Ho deduïm perquè només aquesta solució podia permetre la circulació superior descoberta al voltant del verger. Sense ella, mancaria de tot sentit la ubicació i disposició de l'esmentada capella alta associada a les estances de la reina, que comentarem a continuació per haver estat construïda també en aquest mateix regnat de Martí l'Humà.

Les estances de la reina i la seva capella

En efecte, al costat de ponent del terrat que actualment culmina la llotja septentrional del verger es preserva una portada de capella que, en el moment de la seva descoberta, encara mantenia restes significatives de decoració pictòrica. L'orientació dels seus elements arquitectònics –particularment de l'òcul

superior, de formes similars als que trobem a la tribuna catedralícia– palesen que es tractava d'una façana exterior encarada a llevant i que, com a conseqüència, la capella tenia dispostat l'altar a l'extrem contrari, sota un finestral obert vers el lateral de la Seu. Així ho va copsar encertadament Adolf Florensa, que li va deixar per això mateix un terrat descobert al davant en el moment de la restauració del complex.

Quant a la cronologia d'aquesta altra capella superior, l'estructura preservada se sosté en part sobre l'esmentada pilastra de la llotja renovada pel rei Martí, de manera que s'hagué de bastir a continuació de la comentada reforma de les llotges {fig. 7.4}. L'estiu de l'any 1405 constitueix, d'aquesta manera, una sòlida referència cronològica a la qual podem ancorar-la amb confiança. Constituïa, alhora, el límit septentrional de les estances de la reina, les quals es disposaven en tot el sector que existia entre la capella i la comentada *cuina de la reina*, a l'extrem meridional, segons que més endavant ens confirmarà la documentació dels regnats posteriors. Per descomptat, la capella que estudiem també devia mantenir un accés lateral interior, per comunicar-la directament amb les esmentades estances reginals; d'una altra manera, no hauria estat possible la circulació claustral al voltant del verger, ni n'hauria estat viable l'aparedament posterior, substituïda per l'estret finestral tardogòtic que els restauradors també van acabar reconstruint-hi.

En resum, sembla clar que aquesta capella superior de l'angle oest del verger va ser erigida després de l'estiu de 1405 per acabar amb l'anormal dèficit històric d'una capella independent per a la reina que havia presentat fins llavors el Palau Major de Barcelona, a diferència dels altres grans palaus de la

monarquia, dotats generalment d'una capella pròpia perquè els capellans de la sobirana hi poguessin celebrar amb tota dignitat.¹¹⁴ La determinació, però, de la invocació sota la qual va ser consagrada presenta uns quants problemes més.

Com adés apuntàvem, Francesca Español proposà fa alguns anys que devia ser una capella dedicada a sant Miquel arcàngel.¹¹⁵ La seva argumentació es basava en la relació directa d'aquestes restes estructurals –que l'autora considerava destruïdes, malgrat que encara es preserven *in situ*– i les notícies publicades a inicis del segle xx per Rubió i Lluch relatives a la còpia d'unes pintures murals avinyoneses sobre pergamí que el rei Martí havia encarregat al bisbe de Lleida, Pere de Sagarriga. El sobirà les volia per fer-les reproduir en una capella dedicada a sant Miquel arcàngel que es disposava a construir en un lloc no precisat. Tanmateix, la identificació d'aquestes estructures de la capella superior de l'angle oest del verger amb la capella de Sant Miquel en fase inicial de construcció presenta seriosos obstacles que no s'han tingut presents.

En primer lloc, la identificació parteix de la vinculació precipitada d'aquestes restes del que podríem denominar la *capella alta* amb la notícia del 18 d'agost de 1408 ja transcrita, on el monarca al·ludia a «*la capella que havem feta fer en lo nostre jardí*» {8.78}. Tanmateix, i segons que venim comprovant sobre tota la documentació presentada, quan el rei usa el terme «jardí» es refereix generalment al nou *jardí alt* de la Casa de la Farina, no al verger posterior, que fins i tot hem vist distingir específicament amb la denominació de «verger major» («*maioris viridarii*») {8.82}. L'obstacle principal, en tot cas, rau en el fet que, per aquelles dates i com també avançàvem, la capella que estudiem ja feia un parell d'anys que havia estat consagrada. Ho sabem perquè el 23 de gener de 1406 el monarca escrivia des de Perpinyà al capellà del Palau Major, Bernat Tarragona, per advertir-lo que també havia escrit al procurador reial de Mallorca perquè enviés a Barcelona, com cada any, la cera blanca que calia per celebrar la festa de la Purificació de la Mare de Déu, més coneguda popularment com la Candelera. Pel que feia al lloc i la forma de la seva benedicció, el monarca hi afegia les següents instruccions:

{8.87} (...) *e demanats-li la dita cera, la qual, com la haurets reebuda, volem e us ma[n]am que [l]o jorn de la Purificació de nostra dona santa Maria stenats sobre una taula en la capella nostra qu'és sobre la Seu, e dient aquí missa lo dit jorn, benehits-la segons qu'és acostumat, e benehida tornats-la en la caixa ab què la'ns han tramesa (...).*¹¹⁶

Consta d'aquesta manera que a inicis del 1406, quan encara mancava tot un any perquè comencessin les obres de la tribuna-oratori sobre el deambulatori de la catedral, ja existia i prestava servei al Palau Major una capella aixecada «sobre la Seu». Per aquelles dates, només podia ser la *capella alta* associada a les estances de la reina que venim descrivint, la qual obria certament el

finestral de la seva capçalera sobre la catedral. Per descomptat, si el dia 2 de febrer següent s'hi podia celebrar la missa i benedicció de la cera, la capella ja havia estat consagrada prèviament. No podia haver estat d'una altra manera, atès que la seva estructura culminava la prolongació vertical de l'ala septentrional annexa al Palau de Santa Eulàlia per un costat i descansava alhora la façana exterior sobre la comentada pilastra de la llotja septentrional, com acabem de veure. Podem deduir, en conseqüència, que la renovació de les llotges meridional i septentrional i la construcció de les estances de la reina, capella inclosa, havien constituït la citada campanya constructiva dirigida per l'obrer Sala al *verger major*; d'aquí els gairebé 13.000 sous de despesa ja executada a data de 18 d'agost de 1405 {8.82}. Això explica la intensa actualització d'aquestes estances de la reina que veurem dur a terme sota la lloctinència general de Maria de Castella: havien passat ja més de trenta anys de la seva construcció.

Sembla molt poc probable, en conseqüència, que aquesta capella associada a les estances de la reina hagués estat la destinació del programa iconogràfic mural que el rei Martí va demanar al bisbe de Lleida el 4 de setembre de 1406, de València estant. Recordem que el sobirà indicava en aquesta petició que necessitava la citada còpia de les pintures avinyoneses per fer-les reproduir en una capella encara en projecte, la qual pretenia fer aixecar en un lloc no especificat:

{8.88} *Lo rey d'Aragó.*

*Venerable pare en Christ. Com nos vullam fer una semblant capella e de semblant ystòria de la capella dels Àngels d'aquí del palays d'Avinyó, en la qual capella és pintada tota la ystòria dels àngels de totes les províncies, pregam-vos afectuosament que la dita ystòria deboxada de bon maestre en pergamins nos trametats complidament axí com pus prestament porets (...).*¹¹⁷

Per si això fos poc, el 30 d'octubre de 1406, passats gairebé dos mesos, els treballs de la misteriosa capella que el monarca volia dedicar a sant Miquel ja s'havien iniciat, tal com ell mateix explica en la resposta a la carta en la qual el bisbe de Lleida li comunicava que s'havia començat a executar a Avinyó la demanada còpia en pergamí:

{8.89} (...) *Axí mateix vos significam que havem haüt fort singular plaer com nos havets fet saber que vós fets pintar e trer a bons pintors la ystòria dels àngels e de les províncies qu'és pintada en la església de Sant Miquel d'Avinyó, segons vos havem escrit. Per què pregam vostra paternitat axí afectuosament com podem que façats continuar et acabar com pus prest porets la ystòria dessus dita, e aquella trametrets acabada de continent, per ço que la puxam fer metre e deboxar en una bella capella la qual fem sots invocació de sent Miquel construir (...).*¹¹⁸

La successió cronològica dels esdeveniments resulta així difícilment compatible amb la destinació del programa iconogràfic a la capella que venim estudiant, ja culminada i consagrada en començar el mes de febrer d'aquell any.

En conclusió, si el monarca parlava realment d'una capella a penes iniciada llavors al Palau Major de Barcelona, i no a una altra residència reial –tradicionalment s'havia considerat que la capella es feia a València, però la realitat és que no consta el lloc concret d'execució–, l'esmentada capella de Sant Miquel que començava a construir-se a la tardor de 1406 havia de ser la nova tribuna-oratori sobre el deambulatori de la catedral, l'única que la documentació presenta encara en un estadi força inicial a començaments de 1407, i en fase de conclusió durant l'agost de 1408. Malauradament, la destrucció definitiva de la coberta i de l'interior amb motiu de la restauració contemporània del temple acabaren amb qualsevol rastre que hagués permès descobrir quina havia estat la iconografia d'una possible decoració mural per damunt del nivell de l'arrambador ceràmic que adornava les parts baixes dels murs. No hi ha manera de comprovar, doncs, si la luxosa tribuna-oratori sobre la girola catedralícia era o no la mateixa capella de Sant Miquel a la qual s'havia referit el monarca. Sembla clar, en tot cas, que no podia tractar-se de la capella alta associada a les estances de la reina. De fet, les esmentades instruccions donades per Martí l'Humà al seu capellà, ordenant-li que hi fes pujar la cera i que la beneís sobre el seu altar en lloc de fer-ho sobre l'altar major de la Capella Reial de Santa Maria, apunten més bé cap a una advocació directament relacionada amb la citada festivitat de la Candelera en el cas d'aquesta capella «*sobre la Seu*» aixecada per a la reina.

El monestir palatí de les Santes Relíquies

Les dues capelles superiors només representaven, però, la punta de l'iceberg dels espais de culte que el rei Martí –no debades conegut també amb el sobrenom de l'Eclesiàstic– pretenia integrar en el seu projecte de reforma palatina. Des de la seva mateixa arribada a Barcelona, Martí I havia lluitat per associar al palau una abadia específicament dedicada al culte de la Capella Reial i de la seva col·lecció de relíquies. L'experiència li havia demostrat que el sistema de sis preveres seculars amb els seus escolans instituit per Pere el Cerimoniós desprestigiava la capella palatina, perquè els seus beneficiaris tendien a comportar-se com uns professionals de la religió d'escàs fervor i habilitat i vida dissoluta. En conseqüència, el rei havia arribat a la conclusió que convenia substituir-los per monjos professors d'un orde religiós estricte, particularment atent a l'esplendor del culte. Va temptejar per això mateix les dues branques reformades dels benedictins que s'havien difós per Itàlia i França al segle XIV, de manera que encara no havien tingut temps de relaxar la severitat inicial de costums: les congregacions olivetana i celestina.

La història de la infatigable lluita del sobirà fins a obtenir els privilegis que garantien la plena autonomia del nou monestir palatí ja ha estat reconstruïda per Johannes Vincke i Anna Maria Adroer, no sense algunes confusions.¹¹⁹ Per al nostre relat, interessa destacar que, a la fi, Martí I va aconseguir de Benet XIII els privilegis necessaris per a la fundació d'un priorat celestí, al qual va assignar el culte de la Capella Reial i la seva col·lecció de santes relíquies. El prior i els quatre monjos que l'acompanyaven arribaren a Barcelona durant el mes d'octubre de 1407, procedents amb tota probabilitat del monestir que l'orde tenia a Avinyó. Els religiosos s'instal·laren temporalment a Valldaura, on romangueren mentre s'anaven condicionant per a la seva residència temporal les cases ja existents al sector destinat a la construcció del nou monestir.¹²⁰ Calgué esperar encara alguns mesos, doncs, perquè la petita comunitat celestina es pogués traslladar a l'espai de les ambiciosos obres que havien de dirigir i supervisar. D'aquesta manera, la lluïda cerimònia fundacional de col·locació de les primeres pedres per part de les dignitats majors de la Corona no va tenir lloc fins al dia 22 de febrer de 1408, festivitat de la catedral de sant Pere.¹²¹

Celebrada la cerimònia fundacional, als celestins encara els mancava aconseguir del monarca els abundants recursos econòmics que calien per aixecar un monestir palatí, atès que les cessions de rendes i propietats que els havia fet a penes bastaven per sostenir econòmicament la vida de la comunitat. Tanmateix, el context de la guerra de Sardenya buidava els cofres del Reial Patrimoni, de manera que fins al 15 d'octubre de 1408 no es va produir la donació de 6.180 florins d'or que el rei els va fer per finançar les obres, a càrrec dels diners que els diputats del regne d'Aragó encara havien de pagar al monarca per l'ajut a la Corona votat per les Corts d'aquest regne. L'arribada d'aquella quantitat, equivalent a més de 86.000 sous (a la qual es va sumar vuit dies després l'assignació futura de 20.000 florins d'or més, pagadors al llarg dels deu anys següents sobre les rendes del comtat d'Empúries), degué representar el primer gran impuls a l'obra. Com apuntàvem al tercer capítol, va ser, però, el dia 9 de novembre que el rei va oferir solemnement el document fundacional, en el qual es descriu, abans que la dotació econòmica assignada per a la seva construcció i sosteniment, el conjunt d'estructures i propietats que el sobirà cedia perquè s'hi pogués aixecar el monestir, el qual adoptava com a epicentre la Capella Reial:

{8.90} (...) *Primo dat et assignat, juxta concessionem et gratiam per dominum summum pontificem sibi super hoc indultam, capellam prefatam pro ecclesia dicti monasterii, una cum capellis et*

Trad.: (...) Primerament dona i assigna (*i.e.* el rei Martí), segons la concessió i gràcia que el summe pontífex li ha fet, la predita capella com a església del

sacrastia eiusdem prout hodie constructa existit, quequidem capella contigua est dicto Palacio Regio et juncta januis seu foribus maioribus palatii eiusdem. Quamquidem capellam dominus [r]ex promittit disponi et coabtari facere tam in fieri faciendo scala seu catredas sufficientes et necessarias in coro, quam eciam in operari et fieri faciendo clausuram descendit (sic per decemtem) inter eorum eundem et januas dicte capelle, adeo ut corus predictus clausus remaneat et secularibus non pateat ingressus, secundum quod fieri consuevit in aliis monasteriis ordinis celestinatorum predicti. Item, dat eciam et assignat in puro, libero et ffrancho alodio priori et fratribus supradictis, pro faciendo ciminterium cum claustro in girum et capitulum, domos rectoris dicte capelle contiguas sacrastie predicte, una cum omnibus domibus contiguis domui dicti rectoris et existentibus, videlicet, in longitudine quatuordecim cannarum Montispesulani, computando a domo eiusdem rectoris inclusive, eundo ad turrim quandam cadratam curie vicarii dicte civitatis, et in latitudine quantum dicte domus continent spacium seu se extendunt a platea existente ante dictum palacium, ab uno latere, usque ad carrariam seu vicum vocatum de sots lo palau, existentem ante macellum sive carniceriam maiorem civitatis predicte, ab alio latere. Item, dat et assignat in puro, libero et francho alodio priori et fratribus supradictis, pro construendo et ediff(ic)ando dictum monasterium et claustrum, dormitorium et alias officinas necessarias et oportunas eidem monasterio, totum illud sp[ac]ium jam

monestir, amb les seves capelles i sagristia, tal com està avui en dia; aquesta capella és contigua al Palau Reial, al costat de la porta o portal major del palau. El senyor rei promet que farà disposar i condicionar la capella, tant fent-hi construir una grada i cadires suficients i necessàries per al cor, com obrant i fent-hi fer una clausura decent entre el cor i les portes de la capella, per tal que el cor quedi tancat i els laics no hi tinguin accés, segons que s'ha acostumat a fer en altres monestirs de l'orde de celestins. Ítem, també dona i assigna en pur, lliure i franc alou al prior i als monjos predits, per construir un cementiri amb un claustre al voltant i el capítol (*i.e.* sala capitular), les cases del rector de la capella contigües a la sagristia, a més de totes les cases que hi ha contigües a la del rector, és a dir: de llargada de 14 canes de Montpeller, comptant des de la casa del rector, inclosa, (i) anant cap a una torre quadrada de la Cort del Veguer de la ciutat, i d'amplada, tot l'espai contingut en aquelles cases o que s'estén des de la plaça que hi ha davant del palau, per un costat, fins a la via o carrer dit de *sots lo palau*, situat davant de la carnisseria major de la ciutat, per l'altre costat. Ítem, dona i assigna en pur, lliure i franc alou al prior i als monjos, per construir i edificar el monestir, el claustre, el dormitori i d'altres

in parte dirutum et dirruendum in quo morari solebant capellani seu beneficati dicte capelle, cum quibusdam spaciis sive domibus ac mencionibus contiguis et adiunctis dicto spacio que erant tam dicti palatii quam aliarum singularum personarum, videlicet, in longitudine, ab angulo dicti palatii existente ante Sedem dicte civi[t]atis —juxta quem angulum erat carraria quedam vocata vulgariter lo Devallant de la Seu, descendens a dicto angulo ad dictum vicum vocatum de la Sabateria, alias dessots lo palau— usque ad vicum seu carrariam vocatam la Corrúbia, incedendo quasi recta via per viam publicam existentem ante dictum Palacium Regium et ante portam dicte Sedis, et includendo in spacio seu domibus predictis partem quarundam domorum vocatarum del Cabiscol, una cum quibusdam aliis domunculis sive domibus prope domos easdem del Cabiscol existentibus, usque ad carrariam predictam de la Corrúbia, et in latitudine, a dicto angulo usque ad dictam carrariam vocatam de la Sabateria alias dessots lo palau. Sic intelligendo quod totum spacium, u[n]a cum omnibus domibus seu edificis existentibus a muro di[c]ti Palatii Maioris contiguo dicto vico vocato lo Devallant de la Seu, se faciente latus dicti vici, usque ad dictum locum seu carrariam vocatam de la Corrúbia, ret<er>o domum dicti Cabiscolis seu Precentoris, incedendo per dictam viam publicam de la Sabateria alias dessots lo palau, ab angulo vici predicti del Devallant de la Seu, usque ad locum seu carrariam predictam de la Corrúbia, in quoquidem loco finit longitudo

estances necessàries i adequades per al monestir, tot l'espai en part derruït i que s'ha de derruir on solien viure els capellans o beneficiats de la capella, amb alguns espais o cases i mansions contigus i units a aquell espai que pertanyien tant al dit palau com a algunes persones particulars, és a dir: de llargada, des de l'angle del palau que hi ha davant de la Seu de la ciutat —al costat del qual angle hi havia un carrer vulgarment dit el Davallant de la Seu, que baixava des d'aquell angle fins al carrer de la Sabateria o de *sots lo palau*— fins a la via o carrer dit de la Corrúbia, anant gairebé en línia recta pel carrer públic que hi ha davant del Palau Reial i davant de la porta de la Seu, i incloent en l'espai i cases predits una part de les cases dites del Cabiscol, amb algunes altres casetes o cases que hi ha prop de les del Cabiscol, fins al carrer de la Corrúbia, i d'amplada, des d'aquell angle fins al carrer dit de la Sabateria o de *sots lo palau*. Amb el benentès que tot aquest espai, amb les cases i edificis que hi ha des del mur del Palau Major contigu al carrer dit el Davallant de la Seu, que fa costat al dit carrer, fins al lloc o carrer de la Corrúbia, darrere de la casa del Cabiscol o Precentor, continuant pel carrer públic de la Sabateria o de *sots lo palau*, des de l'angle del Davallant de la Seu, fins al lloc o carrer de la Corrúbia, on acaba

*superius designata et in quo loco vicus est noviter aperie[n]dus, comprehendantur et includantur omnino in dicto monasterio. Et quia nonnullae domus intra dictum spacium constructe non sunt de presenti dicti domini regis, immo nonnullarum singularium personarum, promittit dominus rex satisfacere eisdem de precio condescent[e] (...).*¹²²

la llargada descrita més amunt i on s'ha d'obrir un carrer nou, sigui comprès i inclòs en el monestir. I perquè algunes cases construïdes dins d'aquell espai no pertanyen actualment al senyor rei, sinó a algunes persones particulars, el senyor rei promet satisfer-los amb un preu raonable (...).

El monestir en projecte s'havia d'articular, doncs, en dos blocs comunicats pel ja descrit *passatge dels celestins*. El primer, que inclouria el claustre amb funcions de cementiri i l'aula capitular, s'havia d'aixecar entre la torre romana que conté la sagristia de la capella i la Cort del Veguer, amb la façana de llevant vers la Sabateria o Tapineria i la de ponent vers la mateixa Plaça del Palau. El segon, destinat al dormitori i la resta d'espais monacals, s'havia d'erigir a la cantonada entre els carrers de la Corríbia i la Sabateria, a costa de l'antiga Pujada o Davallant de la Seu, substituïda llavors per la nova Davallada dels Celestins, com hem vist al primer capítol.

La mort del primogènit, Martí el Jove, el 25 de juliol de l'any següent posava fi a les il·lusions del monarca, que s'enfonsava en una depressió de la qual ja no va sortir fins al moment de la seva mort, el 31 de maig de 1410. Llavors s'hi va afegir l'alienació de la major part de les rendes i dels béns inicialment assignats al monestir, relíquies incloses, entre la reina vídua i les penyores dels préstecs necessaris per pagar el funeral, executar les disposicions testamentàries del rei i continuar pagant els oficials de la monarquia mentre es resolva l'interregne. El monestir va quedar així completament desemparat del flux econòmic de la monarquia quan encara es trobava en una fase molt inicial, realitat que va fer inviable l'avenç de les obres. Ferran I no va fer gran cosa per canviar una situació que amenaçava de mort la mateixa pervivència del cenobi, i Alfons el Magnànim encara menys, de manera que la comunitat es va haver de dissoldre. Així ho reconeixia l'acta final de transferència de les propietats del monestir a l'orde dels mercedaris, signada pel canceller i arquebisbe de Saragossa, Alfonso de Argüello, comissionat pel rei Alfons a tal efecte, el dia 23 de gener de 1423, amb la qual es posava final definitiu a la seva breu existència:

{8.91} (...) *Considerantes attenteque prospicientes instrumentum institutionis, fundacionis ac dotacionis*

Trad.: (...) Considerant i observant atentament el document de la institució, fundació i dotació del

monasterii celestinorum in predicta licentia mencionatum juxta Regale Palacium civitatis Barchinone ac per bone memorie dominum Martinum, Aragonum regem, dum viveret factarum, repertoque quod dictum monasterium, premortuo dicto domino rege, nec plene dotatum et nondum remansit, prout nec hodie est, perfectum seu hedificatum, sed solum iniecta aliqua fundamenta, quodque ad ipsum construendum et perficiendum, juxta prefati instrumenti institutionis et dotacionis tenorem, magna florenorum quantitas non sufficerit, et sic res remanet incompleta, ex quo pervenit ut quidam redditus, domus, res jocalia et alia bona eiusdem monasterii tunc dotata post mortem dicti domini regis fuerunt in magna parte alienata et perdita, et dicte alienaciones perdi proculdubio sperantur, nec ibidem fructum divinum impenditur aut voluntas ipsius regis in aliquo adimpletur juxta condiciones in dicto instrumento appositas, ymo redditus, res et bona predicta remanent ut vacantia; considerantesque devocione(m) eximia(m) illustrissimi domini regis quam ad ordinem, et precipue affectum quem ad priorem et conventum Beate Marie Mercedis dicte civitatis Barchinone habet, ut ex tenore littere preinserte et alias nos constat, super omnia tamen augmentum divini cultus honore et reverencia sanctorum reliquiarum, que hodie non sunt in aliquo speciali eis deputato loco, ymo tenentur per nonnullos

monestir de celestins mencionat en la predita llicència i (situat) al costat del Palau Reial de la ciutat de Barcelona, fetes per la bona memòria del senyor Martí, rei d'Aragó, mentre vivia; i trobat que, havent premort el rei, el monestir no va quedar dotat, ni ho està avui, ni ben acabat ni edificat, sinó que només s'hi han posat alguns fonaments; i que, segons el citat document d'institució i dotació, per construir-lo i acabar-lo no n'hi hauria prou amb una gran quantitat de florins, i així, doncs, roman incomplet, de la qual cosa se'n deriva que certes rendes, cases, joies i altres béns dels quals aleshores estava dotat el monestir, després de la mort del dit rei van ser en gran part alienats i perduts, i que sens dubte es preveu que aquestes alienacions es perdran, de què no se'n treu cap fruit diví ni s'acompleix la voluntat d'aquell rei, segons les condicions establertes en el citat document, ans les rendes, els objectes i els béns predits romanen com a vacants; considerant la gran devoció que l'il·lustríssim senyor rei té a l'orde (de la Mercè), i especialment el seu afecte pel prior i el convent de Santa Maria de la Mercè de la ciutat de Barcelona, tal com ens consta pel tenor de la lletra inserida més amunt i per altres coses, i sobretot (considerant) l'augment del culte diví en honor i reverència de les santes relíquies, que avui no es conserven en cap lloc especialment destinat a elles, ans algunes persones les tenen en comanda, i si els objec-

*in comendam, et si diucius res et bona huiusmodi manere, prout jam per duodecim fere annos post dicti regis mortem mansunt, esset periculum ne Ecclesia huiusmodi bona perderet et ad manus possent venire seculares, et cum Ecclesia sit una, non videtur alienatio si bona sint ad manus seculares quasi detenta et alicui ecclesie aut monasterio consignata, re imperfecta et dispositione regia ad plenum non sortita effectum, ad aliam transferuntur, presertim cum prior tunc nominatus ad preesendum dicto construendo monasterio dictam donacionem non simpliciter, sed cum certa admiserit conditione. Idcirco nos Alfonsus, archiepiscopus, cancellarius predictus, premissis et aliis multis ruminatis et ad plenum recensitis, auctoritate regia nobis in hac parte comissa et in quantum in nobis est et de jure possumus, monasterium Sanctarum Reliquiarum predictum cum cappella Palatii Regii sibi unita, reliquiis, ornamentis, libris, vasis argenteis et aureis, domibus, possessionibus, patiis, redditibus, censibus, rebus et bonis, ac cum omnibus suis juri-bus et pertinentiis universis vobis, fratri Anthonio, priori, conventui ac monasterio Beate Marie de Mercede civitatis Barchinone ac successoribus vestris in perpetuum damus ac perpetuo agregamus ipsumque cum dicta cappella ac omnibus supradictis in vestrum monasterium transferimus et irrevocabiliter commutamus (...).*¹²³

tes i els béns continuen més temps d'aquesta manera en què han estat gairebé dotze anys des de la mort del rei, hi ha perill que l'Església perdi aquests béns i que vinguin a mans de seglars; i atès que l'Església és una, no sembla que sigui alienació si els béns estan quasi detinguts en mans de seglars i consignats a alguna església o monestir, estant el negoci inacabat i no havent tingut ple efecte la disposició reial, (i) es transfereixen a una altra (església o monestir), més que més perquè el prior aleshores elegit per governar el monestir en construcció no va acceptar simplement la dita donació, sinó amb una certa condició. Per tot això, nos, Alfonso, arquebisbe i canceller predit, havent meditat i estudiat amb detall totes aquestes coses i moltes altres, per l'autoritat reial que se'ns ha concedit, i en tant que ens pertany i ho podem fer de dret, us donem i agreguem a perpetuïtat a vós, fra Antoni, prior, i al convent i monestir de Santa Maria de la Mercè de la ciutat de Barcelona, i als vostres successors, el predit monestir de les Santes Relíquies, amb la capella del Palau Reial que li està unida, les relíquies, els ornaments, els llibres, la vaixela de plata i or, les cases, les possessions, els solars, les rendes, els censos, els objectes i els béns, amb tots els seus drets i pertinences, i transferim i commutem irrevocablement el dit monestir al vostre, amb la capella i totes les coses dites més amunt (...).

FIGURA 8.11 Restes estructurals del monestir celestí integrades a les bases del posterior edifici de la Pia Almoina. MUHBA. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre

Poca cosa se'n sap, en conseqüència, de les característiques de les obres que s'arribaren a començar ni de l'estructuració provisional del cenobi celestí durant els anys que va romandre actiu fins a la seva definitiva dissolució i traspàs als mercedaris. Al capítol primer hem pogut precisar la història de la conformació del solar posterior, per suma dels diversos patis i estructures adquirits per la monarquia a banda i banda de l'actual Baixada de la Canonja, entorn del que havia estat el cementiri catedralici.

Si tenim present la citada posició, podrem entendre millor algunes de les dades aportades per l'inventari dels béns del monestir que el rei Ferran I va ordenar per evitar l'alienació de més propietats i rendes aprofitant l'absència del prior, Llorenç Julià («*Laurencius Juliani*»), que havia marxat seguint la comitiva papal en acabar el funeral del rei Martí. Aixecat el 8 d'agost de 1414 pel notari barceloní Pere Andreu, l'inventari ratifica, per exemple, que la primera de les cases del carrer *sots lo palau* adossades a la cara exterior de la muralla romana establerta a cens pels celestins era «*contigua dicto monasterio*»

(trad.: contigua al dit monestir) {8.92a}.¹²⁴ Quant a les estances ocupades pels religiosos, palesa el caràcter manifestament provisional i precari de la instal·lació de la comunitat. A la planta baixa, s'hi descriuen una recepció o entrada, una estança que funcionava com a magatzem i dues cambres amb clares funcions de dormitori, atesa la presència de llits i matalassos. L'espai de la planta superior es trobava dividit, en canvi, entre la cuina i l'estança que devia funcionar alhora com a rebost i refetor, a una banda, i les estances que es feien servir com a sagristia, biblioteca i arxiu de la comunitat, a l'altra. Aquestes ubicacions invertides respecte al que era habitual del dormitori (a la planta baixa en lloc de la primera) i de la sagristia i biblioteca (a la primera planta en lloc de la planta baixa) s'explica en bona part perquè el trajecte que havien de recórrer els llibres i ornaments fins a la Capella Reial seguint el descrit *passatge dels celestins* discorria, com acabem de veure, al nivell de la primera planta.

Pel que fa a les obres, el monestir partia del gran avantatge de no haver d'erigir una església pròpia, atès que el culte de la comunitat s'havia de dur a terme a la Capella Reial, que havia quedat adscrita al monestir, segons que es torna a fer constar al citat inventari de 1414:

{8.92b} (...) *Et omnes predicti redditus recipit dictum monasterium racione Capelle Regie dicti Palacii Regii, nunc ipsi monasterio adiuncte (...).*¹²⁵

Trad.: (...) I el monestir rep aquestes rendes per la Capella Reial del Palau Reial, avui annexa a aquell (...).

En conseqüència, les obres van poder començar directament amb l'erecció de la caixa estructural que hauria de contenir el dormitori i d'altres espais essencials de la comunitat (cuina, refetor, biblioteca, etc.). Atès que els celestins s'havien instal·lat provisionalment al sector de l'antic Davallant de la Seu, els treballs es van iniciar a l'àrea que ara ocupa la Casa de la Pia Almoina. Com acabem de veure, la mort del rei Martí els va aturar quan encara es trobaven en un estat molt incipient. El poc que s'havia arribat a erigir, ho hem vist identificat amb bastant detall en el document de la venda a la catedral que ja transcrivíem al primer capítol, atès que s'hi explica com, al costat de llevant (cantonada de la Corríbia amb la Tapineria), s'havien bastit dues parets noves per suportar una volta que a penes s'havia començat a aixecar {1.85}. Podem identificar així, sense por a equivocar-nos, amb el dormitori del monestir dels celestins les estructures prèvies integrades en les bases de la Pia Almoina que resulten perfectament recognoscibles en aquella mateixa cantonada, i que no debades apareixen singularitzades encara avui pel cairó de les armes reials.

L'adequació de les estances de la reina sota la lloctinència de Maria de Castella

Com ja hem tingut ocasió de comentar als capítols precedents, amb la pujada al tron de la nova dinastia dels Trastàmara va iniciar-se una realitat desconeguda fins llavors a la ciutat de Barcelona, la successió de llargs períodes d'absentisme dels seus comtes-reis, amb el consegüent desinterès per invertir grans sumes de diners en el manteniment i la renovació d'un Palau Major que només habitaren de manera puntual. Tanmateix, la llarguíssima absència d'Alfons el Magnànim es va veure parcialment compensada per la presència de la seva muller, l'assenyada reina i lloctinent general Maria de Castella, sobretot entre 1432 i 1439 i entre 1446 i 1453. És per això que entre 1435 i 1443 es van dur a terme un seguit de treballs de condicionament de les estances de la reina i de manteniment de la resta del complex superior bastit pel rei Martí algunes dècades abans. En tenim constància per les anotacions incloses al llibre de comptes que va obrir el seu responsable, Arnau Fontanals. Malgrat el caràcter tan breu i genèric de les seves anotacions comptables, hi trobem algunes dades fonamentals pel que fa a la distribució de les estances de la reina a l'última planta de l'ala paral·lela al carrer dels Comtes (la que ocupa actualment el Museu Marès), a més de referències a la ràpida degeneració d'algunes de les estructures que el rei Martí havia fet construir tres dècades abans:

{8.93a} *Despeses fetes per mi, Arnau Fontanals, en e per les obres del Palau Major de Barchinona.*

(...) *Ítem, per portar lo llit de la senyora reyna — lliures III sous III (diners).*

Ítem, per I quintar de guix per reparar a la cambra de la propdita senyora reyna — lliures II sous XI (diners) (...).

Ítem, per drap enserat per la finestra del retret — lliures IIII sous III (diners) (...).

(...) *en port de alguns puntals o trunyelles que comprà per ligar puntals, fon per la scala que feu fer al tarrat — XVIII diners (...).*

Ítem, paguí a-n Guillem Sala, rajoler, LXVI sous barchinonenses a ell deguts per XVIII somades de rajola de pajment a raó de II sous VI somada, a ops de la dita scala (...).

Ítem, paguí a-n Johan Galí, fuster de Barchinona, nou lliures XIII sous II diners a ell degudes per les raons ací especificades: (...) ítem, per VI capitells que posam sobre la scala, VI sous; ítem, per quatre taules de què feu portes a la scala del tarrat, X solidos; ítem, per portar taules e altres cosas, I sou I diner; ítem, per tres taules de Solsona que posà en la cuyna de la reyna, III sous VI diners;

ítem, per tres taules de Solsona que serviren a tapar la luernera de la scala, III sous VIII diners; ítem, per un cabiró de què feu biguetes per la dita trapa, IIII sous; ítem, per dos go<o>lfos spinosos que foren posats en la porta del tarrat, II sous IV (diners); ítem, per dues fullas de Solsona de les quals foren fetes les portes de l'armari de la cuyna de la senyora reyna, II sous IV diners (...).

*Ítem, paguí a-n Johan Galí, fuster de Barchinona, vuyt lliures XVI sous III diners a ell pertanyents per les raons següents: (...) ítem, per fusta que mes en reparació de les portes de la cuyna de la reyna, II sous VI diners; ítem, per fusta que mes a reparar les portes dels pages, II sous; ítem, per fusta que mes a reparar lo galliner de madona Caterina, VIII sous IIII diners (...); ítem, per fusta que mes a raparar lo tinell de la reyna, VIII solidos; ítem, per IIII taules que mes a reparar las cambres de les donzelles, X sous III diners (...).*¹²⁶

Aquestes dades aportades pels comptes d'Arnau Fontanals es veuen completades per les anotacions que s'hi annexen dels mateixos obrers que realitzaren els treballs, Joan Galí i Antic Martí:

{8.93b} *Ací comensen les despeses fetes per en Johan Galí e Antich Martí per raó de las obres del palau.*

Primo, feu lo demunt dit Johan Galí obra en lo galliner del terrat hun jornal ensemps ab son fill; fan VII sous. Fou a XXVI del mes d'abril l'any MCCCCXXXVIII^o — lliures VII sous.

Ítem, costaren VI taulas per fer lo dit galliner, d'en Ffrancesch Buada, mercader, a raó de I sou III (diners) — lliures VII sous VI diners.

Ítem, costà la clavó per clavar lo dit galliner — lliures III sous II (diners).

Ítem, obrà lo dit Johan Galí en la casa del dit palau appellada la Tresoreria, on feu I taulell. Costaren IIII fulles — lliures IIII sous IIII (diners) (...).

Ítem, per I tros de taula que clavà a la scala qui munta a la cambra de la reyna — lliures I sou III (diners) (...).

Ítem, per mige rova de guix de què feu un tinell per tanir un faró a la cambra de la senyora Bojla — lliures sous VI (diners).

Ítem, per I tros de taula de poy que clavà per alsar la caxa del toronger qui stà devant la finestra de la cambra de la reyna e clavó — lliures II sous [...] (...).

Ítem, per una taula que mes lo dit Johan Galí en lo armari del ratret de la senyora reyna e clavó — lliures I sou VI (diners).

Ítem, per I tros de taula de poy qui serveix a tinell allà on mengem les donzelles — lliures II sous VIII (diners) (...).

Ítem, après que la senyora reyna partí de Barchinona en lo mes de maig MCCCCXXXVIII^o, stigué lo dit Johan Galí continuadament quatre dies e per senblant n'Antich Martí; fan, a raó de IIII sous VI (diners) — lliures XVIII sous.

FIGURA 8.12 Representació de la reina Maria de Castella al *Llibre de privilegis i ordinacions de la confraria dels hortolans del Portal de Sant Antoni*. AHCB

Ítem, per los quatre dies que y aturà lo dit Antich Martí per guardar les robes que romanien, com molts trencassen e desclavassen forrellats e portes, e sovint hi havíem mester oficials per resistir, special als freres, e axí matex metre les robes en loch guardat e inventariar-las; fan al dit for — lliures XVIII sous.

Ítem, per clavó per clavar portes e altres coses per ésser guardat — lliures II sous.

Ítem, comprà lo dit Antich Martí I somada de calç d'en Sebià per reparar los tarrats, los quals ell pagà — lliures II sous VI (dinners).

Ítem, stech en Pere Castell en obrar e reparar los tarrats, taulades e limbells e desfer la volta de rajola de la casa pintada al costat del ort, qui stava per caure, e lansar la terra en la plaça, VIII dies; fan a raó de IIII sous VI (dinners) (...) — I lliura XVI sous (...).

Ítem, a I de febrer del any MCCCCXXX(X)I comensà a obrar lo dit Johan Galí en la casa denant la Seu on stava lo governador. Costà I cabiró que mes al sostre, de la lata qui se'n intrava — lliures II sous.

Ítem, I tros de fust qui intrà en la privada, per fer la sella — lliures II sous (...).

Ítem, costaren dos costes per fer les portes per la stabla de la dita casa — lliures VI sous VI (dinners) (...).

Ítem, costaren dues fulles de Solsona qui serviren (a) adobar la sala de la dita casa, com les altres fossen podrides e caygudes — lliures II sous VIII (dinners).

Ítem, costà una somada de calç per adobar lo tarrat de la dita casa, com allà se plogués molt, e d'espajmentà-ne I tros — lliures II sous VIII (dinners) (...).

Altra obra que lo dit Johan Galí feu en lo manjador de les donzelles, per I mitja de rajola que lo vent havia derrocat, e una privada qui era cayguda sobre les casas de na Rabassa, e recórrer lo tarrat gran devant la cambra de la reyna (...).

Ítem, pagà lo dit Johan Galí a-n Pere Munt, fuster, XII sous per ell e per en Verger, qui desfaeren la gàbia del palau on solien star aucells, la qual era podrida e caygueren-ne troços. E perquè no-s perdés acabaren-la de desfer a XII de març MCCCCXXXIII (...).

Obra que feu en Johan Galí en la taulada qui mira demunt la Seu, que era la taulada pudrida, ço és, les bigues (...).

Suma de totes les dates, pagues e missions que-l dit Arnau Fontanal posa haver fetes per rahó de les dites obres e reparacions e alguns furniments de lits e posts e banchs (a) ops del dit Palau Reyat de la dita ciutat de Barchinona, segons que totes les dites pagues e missions són fetes e assumades per menut e en sumes de la primera carta d'aquest libre tro açí — CLX lliures III solidos IIII dinners.¹²⁷

La suma final de les despeses confirma, doncs, que al llarg de tots aquests anys no hi va haver cap obra d'envergadura, sinó tan sols intervencions de reparació de cobertes i condicionament d'estances. Per això mateix, però, en ordenar totes aquestes dades acabem de copsar la distribució de l'àrea residencial destinada a la sobirana que també havia fet aixecar el rei Martí com a contrapunt simètric al complex reial superior pròpiament dit.

La documentació analitzada fins ara ja ens havia presentat la llotja o *obra de la reina* que, travessant perpendicularment el *terrat major*, facilitava la comunicació coberta entre els nous sectors residencials d'ambdós monarques; també la *cuina de la reina*, que torna a esmentar aquest llibre de comptes, erigida en paral·lel a la citada *obra de la reina*, sobre el cos principal del Palau de Santa Eulàlia. L'estructura rectangular de la cuina separava així el *terrat major* del terrat que cobria les torres del Palau de Santa Eulàlia, al qual donava la porta principal de la *cambra alta de parament*. Els comptes suggereixen que, a més de la cuina estricta, també incloïa una estança amb funció de menjador dotat de tinell per a l'exhibició de la vaixela de la sobirana. Els documents del rei Martí ja ens havien presentat igualment l'estructura que tancava les estances de la reina per l'extrem contrari, el septentrional, on s'havia aixecat la *capella sobre la Seu* que acabem de comentar. Tanmateix, aquelles notícies de principis del segle xv no ens havien explicat res sobre les estances de la sobirana pròpiament dites, les que s'encabien entre aquelles dues estructures extremes. La rònega comptabilitat transcrita és, així, la primera font que permet determinar la posició de la nova *cambra reginal* del segle xv.

Situada al mateix nivell que tota la resta del complex superior, ocupava el costat de mar de l'última planta de l'ala paral·lela a l'actual carrer dels Comtes. Per aquesta raó, la seva finestra donava al terrat que conformaven les torres del Palau de Santa Eulàlia. En tractar-se del mateix espai obert al qual donava la porta principal de la *cambra alta de parament*, el trobem enjardinat amb els petits tarongers ramats que agradaven tant al rei Martí, plantats en caixes de fusta plenes de terra. A més de la recambra preceptiva (on havia de dormir la guàrdia i la resta de servidors), les anotacions ens indiquen que la *cambra reginal* també comptava amb un retret o estudi addicional, dotat de finestra i armari propis. A més de l'entrada a peu pla des de la *llotja de la reina*, a la *cambra reginal* també s'hi podia pujar des de les plantes inferiors del sector per una escala de relativa noblesa (va ser adornada instal·lant-hi sis capitells) que facilitava la comunicació amb les diverses estances destinades a les donzelles i dames de companyia de la reina i als seus patges, les quals devien trobar-se ubicades a la planta inferior. Aquesta escala s'il·luminava amb una lluernia oberta al terrat que cobria l'estructura (la qual es podia tapar amb una trapa de tres taules), al qual també donava accés. Situat una

planta per damunt del *terrat major* i del terrat del Palau de Santa Eulàlia, contenia uns galliners de fusta que van ser restaurats per criar-hi les gallines que abastien d'ous frescos la sobirana i les seves dames, atès que en aquella posició elevada restaven fora de la vista dels visitants il·lustres que entraven i sortien de la *cambrà de paraments*.

En canvi, i en contrast amb el citat manteniment dels galliners, la gàbia dels ocells que el rei Martí havia fet aixecar per presidir el complex superior feia temps que estava abandonada, de manera que es va optar per desfer-la. De la mateixa manera, també s'hagué d'enderrocar aquella estança coberta amb una volta decorada amb pintures que el darrer rei de la dinastia de Barcelona havia fet construir junt al jardí superior per contenir l'esfera armil·lar. És la primera notícia on es posa en relleu que la nova tècnica constructiva de les voltes de rajola plana usada pel rei Martí per cobrir amb poc de pes addicional totes aquelles noves estructures superiors es degradava amb extraordinària rapidesa a causa de les nombroses filtracions que deixaven passar els terrats, malgrat els esforços per mantenir-los. Aquesta realitat ens ajudarà a entendre bona part del projecte de restauració que Pere de Portugal va haver d'emprendre alguns anys més tard. Abans, però, cal destacar que aquest llibre de comptes també ratifica que les cases de l'actual carrer dels Comtes assignades als celestins pel rei Martí havien retornat al Reial Patrimoni, malgrat la cessió general de les propietats del priorat que Alfons el Magnànim havia fet als frares mercedaris. Potser per això, quan la reina Maria va abandonar Barcelona, camí d'Aragó, els frares van intentar apropiarse dels béns mobles que la sobirana hi havia deixat abans que no se'n fes l'inventari preceptiu, així que els obrers es van sentir obligats a demanar als oficials reials la protecció directa d'unes estances reginals que havien vist rebentar alguns dels seus panys i forrellats. En tot cas, al citat llibre comprovem que, allà on hi havia hagut les dues cases que havien constituït la residència provisional de la comunitat celestina, s'hi havia instal·lat, amb el condicionament oportú, la seu de les dues altres institucions superiors de la Corona, la Tresoreria Reial i la Governació General de Catalunya, que s'afegien així al Mestre Racional i a la Batllia General de Catalunya, ja ubicats al complex palatí amb anterioritat. Així, doncs, alhora que el Palau Major havia anat perdent la condició de residència reial habitual, també havia anat incrementant les funcions com a seu dels poders que representaven la monarquia absentista sobre el territori català a la capital del país. Es posaven així les bases que acabarien transformant definitivament el Palau Major en el palau dels tribunals reials a Catalunya en temps dels Àustries. El procés va patir, però, un breu parèntesi en el context de l'esclat de la Guerra Civil catalana de 1462-1472.

«*Paine pour joie*»: la darrera actualització de l'àrea residencial en temps de Pere de Portugal

En estudiar l'evolució dels diferents sectors del palau que hem anat analitzant als capítols precedents ja hem tingut ocasió d'introduir el que va significar per al Palau Major la proclamació de Pere de Portugal com a nou rei de Catalunya a inicis de 1464, sobretot en el cas de la Capella Reial. L'antic conestable de Portugal havia mostrat, només d'arribar, un extraordinari interès per renovar i singularitzar la que havia estat la seu tradicional del poder reial a la ciutat, especialment sota la dinastia de Barcelona, el llinatge del qual descendia per branca femenina. Tot i que l'activitat militar no li va permetre estar-s'hi gaire temps, havia entès que retornar l'esplendor al Palau Major i marcar-lo per tot arreu amb el lema de la seva divisa personal, «*Paine pour joie*», era una de les maneres més efectives que tenia a l'abast per reivindicar la legitimitat de la seva recent pujada al tron.¹²⁸ Per descomptat, també era clar que els esforços dedicats als dos grans espais cerimonials de la planta noble (Capella i Tinell) no podrien assolir tota la seva potència propagandística si no anaven acompanyats de l'actualització oportuna dels altres espais de representació i de les estances residencials, que ningú no semblava haver tocat significativament en els cinquanta anys precedents. El nou rei de Catalunya també hagué d'entomar així la renovació de tot el sector bastit en temps de

FIGURA 8.13 Credença amb el lema de Pere de Portugal integrada a l'escala del Palau del Lloc-tinent (Arxiu de la Corona d'Aragó) durant la seva primera restauració. MCD-ACA. FOTOGRAFIA: Neus Castellano

Martí I. Entendrem millor, però, com una intervenció d'abast tan general es va poder dur a terme en només dos anys i amb el pressupost moderat que imposaven les circumstàncies d'un país en guerra, en confirmar que no s'hi van aixecar grans estructures noves.

Primeres actualitzacions d'espais residencials: Bartomeu Mas, mestre major, i l'equip d'artesans i artistes

En efecte, l'abundant documentació localitzada al seu dia per Jesús Ernest Martínez Ferrando no deixa lloc a dubtes que, alhora que avançava la renovació de la Capella, del Tinell i de l'*apartament reial*, també es va iniciar l'actualització de les estances construïdes en temps de Martí l'Humà sobre les cases del carrer de les Escrivanies adossades al Palau Major i al Palau de Santa Eulàlia (des de la Casa de la Farina fins a la Casa de les Escrivanies, ambdues incloses).¹²⁹ Sembla que l'activitat es va iniciar durant la mateixa primavera de 1464, perquè el dia 21 d'abril Pere de Portugal ja escrivia al seu tresorer per ordenar-li que lliurés a l'obrer major, Simeó Sala, 100 florins d'or destinats a l'«obra e reparació» del palau:

{8.94} *Lo rey, etc.*

*Ferrando Yanyes, feul loctinent de tresorer nostre. Manam-vos que doneu al amat nostre mossèn Pero Vahez cinquanta florins d'or, los quals de gràcia li manam donar. E a-n Simon Sala, obrer dels nostres palaus de Barchinona, cent florins d'or, los quals li manam donar, convertidors en la obra e reparació del nostre Palau Major (...).*¹³⁰

El 26 de maig, el monarca també escrivia al seu mestre racional perquè admetés en el compte del batlle de la ciutat els 80 florins que li havia lliurat en mà per a les obres de «reparació» del palau que havia ordenat iniciar:

{8.95} (...) *Dicimus et mandamus vobis expresse quatinus illos octuaginta florenos currentes quos ad opus et pro reparatione operum quam de presenti fieri mandamus in Regio nostro Maiori Palacio civitatis Barchinone fidelis noster Joannes Dezvalls, civis, nunc baiulus dicte civitatis Barchinone, exolvit et in manibus nostris propriis numerando tradidit, tempore sui ratiotinii, ponente in exitu eosdem in dictis suis computis, admittatis (...).*¹³¹

Trad.: (...) Us diem i us manem expressament que els 80 florins corrents que el nostre fidel Joan Desvalls, ciutadà, avui batlle de la ciutat de Barcelona, va pagar i lliurar al comptat en mans nostres per a les obres i reparacions que hem ordenat fer al nostre Palau Major Reial de Barcelona, li siguin admesos quan sigui temps que reti comptes i els poseu com a despeses en aquests (...).

El 7 d'agost, el rei s'adreçava novament al racional, perquè admetés en compte els 50 florins que, amb idèntica finalitat, li acabava de lliurar en mà el sotsveguer de Barcelona, Baltasar de Gualbes:

{8.96} (...) *Dicimus et mandamus vobis expresse quatinus illos quinquaginta florenos currentes quos ad opus et pro reparatione Palacii Maioris nostri civitatis Barchinone quam de presenti fieri mandamus fidelis noster Baltasar de Gualbes, civis, nunc subvicarius Barchinone, nobis exolvit, recipiente illos numerando de nostra ordinacione et mandato fideli pagio nostro Roderico de Mora, ponente ipso Baltasare de Gualbes in exitu predictos quinquaginta florenos, eosdem in suis computis seu racioninii tempore admitattis (...).*¹³²

Trad.: (...) Us diem i us manem expressament que els 50 florins corrents que el nostre fidel Baltasar de Gualbes, ciutadà, avui sotsveguer de Barcelona, ens va pagar –rebut-los per ordre i manament nostre el fidel patge Roderic de Mora– per a l'obra i reparació que hem ordenat fer al nostre Palau Major Reial de Barcelona, i havent-los posat el mateix Baltasar de Gualbes entre les despeses, li siguin admesos quan sigui temps que reti comptes (...).

Segons que hem tingut ocasió d'anunciar al capítol dedicat al Tinell, a començaments de setembre se sumava l'enviament de tres esclaus reials procedents de Mallorca perquè ajudessin al mestre Mas en aquelles obres i en les que es duïen a terme paral·lelament a les finestres del Tinell o *sala gran* {6.20}, i pocs dies després se'ls assignaven sis florins per al manteniment quotidià.¹³³ El més rellevant, però, és que el dia 29 d'aquell mateix mes de setembre de 1464, Pere de Portugal també feia expedir dues ordres consecutives que declaraven exempts de l'obligació d'integrar-se a l'exèrcit reial (derivada de la recent invocació de l'usatge *Princeps namque*) un nombrós grup d'artesans:

{8.97} (...) *Deim e manam-vos de nostra certa sciència e expressament que les persones, maestres e lavorants, davall scrits, los quals de nostre manament e ordinatió treballen e lavoren en expeditió de les obres del nostre Palau Reyal, lexeu star en la dita ciutat; e mentre en les dites obres e expeditió de aquelles lavoraran (e) treballaran, per via nenguna no-ls forceu (ni) compelliau a seguir nostre reyal exèrcit. E són los dits hòmens e persones los quals per aquesta vegada fem quitis e exemps de seguir nostre reyal exèrcit los qui-s segueixen, ço és: maestres fustés, en March Çafont, mestre major, Steve Porter, Raphael Tomàs, Miquel Crosa, Pere Miravet, Gaspar Bertran, Antoni Benet, Steve Porter menor; maestres qui fan la gàbia, Bernad Casals, Joan Crosa e Lorenc Crosa; mestre entretallador, mestre Henrich e Joan Aniquí; los qui obren la*

rajola e teula, Pere Ximenis, Ferrando de Logronyo, Pere Berenguer e Ramon Çaplana; e en Caselles, ferrer, e son germà, qui lavoren los panyis, forrellats e altres tancadures per a servici nostre e de nostre palau; e en Lorenç, fuster, moço del dit March Çafont (...).

{8.98} (...) *Deim e manam-vos de nostra certa sciència e expressament que les persones, maestres e laborants, davall scrits, los quals de nostre manament e ordinatió treballen e lavoren en expeditió de les obres del nostre Palau Reyat, lexeu star en la dita ciutat; e mentre en les dites obres e expeditió de aquelles laboraran (e) treballaran, per via alguna no·ls forceu ni·ls compelliau a seguir nostre reyal exèrcit. E són los dits hòmens e persones los quals per aquesta vegada fem quitis e exemps de seguir nostre reyal exèrcit los qui·s segueixen, ço és: maestres de cases, en Bertomeu Mas, maestre major, Bernad Baucells, Joan d'Urgell; Joan d'Elverna, Joan d'Espill, Gil (Sebastian), Francí Oller, Jaume Marquilles, maestres qui fan la teulada a la finestra de la creu, e una finestra qui fa a fer al retret; maestre Jaques e un jove qui li ajuda en fer la aximane<ll>a; Bernad Nadal e un jove, qui fa lo caragol; Antoni Pou, Guillem Arnau, Pere Ginesta e Joan Ros, qui fan les finestres de la sala major; e n'Andreu Soler, qui ha a fer los merlets de la barbacana; Jaume Çabater e son fill, per fer e portar lo guix; Jaume Vallès, trencador de la pedra, ab un mul per t[ir]ar dita pedra; en Prats, ferrer qui locre los ferrers; lo jove d'en Pere Golia, ab dues bèsties per tirar calz e rajola; Joan de la Mota, ab les bèsties, qui traquina argila e arena (...).*¹³⁴

Ratifikem d'aquesta manera que aleshores ja hi havia en marxa un ampli programa d'actualització general del complex palatí. Al capdavant de l'equip de fusters hi havia Marc Safont, el net del famós arquitecte que havia mort alguns anys abans, mentre que com a cap dels mestres d'obra s'havia situat l'experimentat mestre de cases Bartomeu Mas, com ja hem vist.¹³⁵ Hi havia tants fusters perquè, entre altres coses, calia substituir bona part de les cobertes i de les portes i finestrons. Ja hi treballaven almenys des del 21 d'agost, data en què el monarca havia ordenat lliurar a Marc Safont 10 lliures perquè pogués adquirir les «frontices e altres ferramentes necessàries per la obra del nostre palau» {8.99}.¹³⁶ Per la seva banda, Bernat Casals encapçalava un segon grup de fusters, més petit, que es cuidava de construir una nova gàbia per als ocells exòtics, la qual havia de substituir l'original del rei Martí, que hem vist fer desmuntar a la reina Maria. Encara s'hi sumava, per als treballs més delicats, un entallador mal conegut, «mestre *Henrich*», potser un dels mestres alemanys que aleshores treballaven a la ciutat.¹³⁷ De fet, nou dies abans, el 20 de setembre, el rei havia ordenat avançar-li 5 lliures a compte de la quantitat pactada amb ell pels treballs que hi desenvolupava:

{8.100} *Lo rey.*

*Joan Valero, feel nostre. Manam-vos doneu al feel nostre maestre Henrich, entretallador, cinch lliures, les quals li volem ésser donades en paga porrata de obra que·ns (ha) entretallada (...).*¹³⁸

No eren menys nombrosos els picapedrers-escultors que tallaven les finestres i els portals perquè, segons que ja hem anat veient a la resta de sectors i continuarem comprovant en aquest, la substitució de les unes i dels altres per uns altres tallats de bell nou i marcats amb el lema «*Paine pour joie*» va ser una de les tasques més costoses i sistemàtiques que s'hi van dur a terme. El 4 d'octubre de 1464, els citats picapedrers-escultors Joan d'Espill, Joan d'Albí o d'Alvèrnia i Gil Sebastián, amb un altre anomenat Jaume Cantal, continuaven treballant en la confecció de finestres, tal com consta per la següent ordre de pagament:

{8.101} *Lo rey.*

*Ferrando Yanes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos que doneu dos florins d'or a Joan Spil, e dos florins d'or a Joan d'Albí, e dos florins d'or a Gil Sebastian, e dos florins d'or a Joan d'Urgell e altres dos florins d'or a Jacme Cantal, la qual quantitat munta en suma de deu florins d'or, los quals los manam donar en paga e porrata de certes pedres que obren per obs e servey de les finestres del nostre palau (...).*¹³⁹

Just una setmana després, el monarca ordenava que es donessin 10 lliures al capellà Vasco Gil, destinades al pagament de dues finestres més que havien estat contractades a preu fet:

{8.102} *Lo rey.*

*Ferrando Eanes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos doneu al feel nostre Vascho Gil, de la capella nostra, deu lliures, les quals li manam donar per dues finestres a pagar, les quals los mestres qui aquelles fan tenen squarades (...).*¹⁴⁰

Se sumaven al grup dels artesans de la pedra el francès mestre Jacques i el seu ajudant, a qui ja hem vist treballant en la restauració dels finestrals de la Capella Reial {3.80-81} i continuarem trobant després en altres sectors del complex. Sembla, pel que suggereix la documentació posterior, que se'ls reservava sobretot el sanejament de les columnetes, els pilarets i les traceries de pedra, però també pogueren confeccionar alguna de les xemeneies que s'estaven col·locant en les estances en renovació, com ara la que s'havia iniciat aquell mateix estiu, per a la qual el sobirà ja havia remès 20 florins d'or al citat Vasco Gil el dia 23 d'agost:

{8.103} *Lo rey, etc.*

Castell Branco, feel patge nostre. Manam-vos doneu al feel nostre mossèn Vasco Gil, capellà de nostra capella, vint florins d'or, los quals li manam dar

*per la eximenea que manam fer en lo nostre palau e coses que pertanyen per aquella (...).*¹⁴¹

Cap al mes de setembre de 1464, la documentació també introdueix en escena els pintors encarregats de renovar la decoració, començant per Francí Bergés, segons que manifesta el següent pagament, ordenat pel monarca el primer dia del mes:

{8.104} *Lo rey.*

*Tresorer. Manam-vos que del forment de nostra cort qui és en vostre poder doneu e assigneu a-n Francí Bergés, pintor nostre qui pinta les obres del Palau Real, quinze quarteres del dit forment, lo qual li manam donar e bestroure en paga e prorata de les dites pintures (...).*¹⁴²

Francí Bergés era un pintor particularment experimentat en l'elaboració de draps de pinzell i de cartrons per a tapissos, el qual havia treballat abans per als diputats del General.¹⁴³ Per aquesta raó, també havia rebut i va continuar rebent després altres encàrrecs del sobirà per pintar cobertes de cavall i una tenda de campanya.¹⁴⁴ Tanmateix, en aquest cas havia de tractar-se d'unes pintures de molta més envergadura, perquè una ordre poc posterior, expedida el dia 10 d'octubre, ens informa que el preu global de la seva actuació havia estat pactat en la respectable xifra de 60 lliures (1.200 sous):

{8.105} *Lo rey.*

*Ferrando Yannes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos doneu a-n Francí Bergés, pintor, quinze liures barchinonenses a compliment de sexanta les quals li manam donar per pintures que fa en lo nostre palau (...).*¹⁴⁵

No era, en tot cas, l'únic pintor que el monarca havia contractat per treballar en la reforma palatina. El dia 30 de setembre, el sobirà també havia declarat exempts d'integrar-se a l'exèrcit reial set pintors que ja treballaven en la renovació estètica del palau:

{8.106} (...) *Deïm e manam-vos de nostra certa sciència e expresament que les persones, maestres pintors e laborants, davall escrits, los quals de nostre manament e ordinatió treballen e lavoren en expeditió de les obres de nostre Palau Reyale lexu star en la dita ciutat mentre en les dites obres e expeditió de aquelles laboraran e treballaran, e per via alguna no·ls forceu ni·ls compelliau a seguir nostre reyal exèrcit. E són los dits hòmens e persones los quals per aquesta vegada fem quitis e exemps de seguir nostre reyal exèrcit los qui·s segueixen, ço és: en Jaume Vergós, Joan Oliver lo Mallorquí, Pere d'Aulesa, Joan lo Cofrer, Pujol, Martí Luch e Steve Plata, pintors qui continuament pinten e lavoren en pintar la cambra retret nostre<s> e altres obres en lo dit nostre palau (...).*¹⁴⁶

Al capdavant del grup hi devia haver, doncs, Jaume Vergós el Jove, aleshores ja un pintor de prestigi, atès que l'any 1460 havia estat reconegut pels consellers com a nou «pintor de la ciutat» en substitució del seu pare, Jaume Vergós el Vell.¹⁴⁷ No tenia tanta anomenada Joan Oliver el Mallorquí, tot i ser un dels prohoms que encapçalaven la confraria de freners i pintors.¹⁴⁸ La resta eren artesans encara més modestos que, com Oliver, es dedicaven essencialment a la producció d'obres efímeres de caràcter decoratiu.¹⁴⁹ Atès el significat de 'gabinet o estudi privat' que se solia donar a l'edat mitjana a la paraula «retret», la «*cambra retret*» que decoraven bé podia correspondre a l'estudi que hem vist aixecar a Martí l'Humà sobre la Casa de la Farina a inicis de segle.

La renovació estètica del complex superior: els encàrrecs a Antoni Dalmau, Marc Safont i Joan Claperós

Simultàniament als treballs al *retret*, també es devien haver iniciat, però, les actuacions al complex conformat pel *jardí alt* amb les seves llotges i a les estances aixecades al seu voltant per iniciativa del rei Martí. Hem pogut comprovar que s'havien anat degradant amb rapidesa al llarg de les dècades precedents a causa de l'extrema exposició a les inclemències meteorològiques que patien, de manera que calia intervenir en la renovació sistemàtica de les cobertes. Els treballs van començar pel sector que tenia façana a l'actual carer dels Comtes, és a dir, a les estances de la reina i la *capella alta* que annexaven i a la contigua Casa de la Guarda-roba. La notícia més antiga data del 5 de setembre de 1464, i correspon al pagament de seixanta rajoles figurades amb àngels que sostenien les armes reials d'Aragó i de Sicília i filactèries amb lemes (el de la divisa personal, segurament inclòs). Pere de Portugal les havia encarregades mesos abans al conegut escultor Joan Claperós, perquè el taller de la seva família era el més experimentat en el treball de la terra cuita que hi havia a la Barcelona del moment:¹⁵⁰

{8.107} *Lo rey.*

*Ferrando Yanyes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos que pagueu e assigneu al feel nostre en Joan Caperrós (sic), ymaginayre, centhuyta(nda) sous barchinonenses per preu de sexanta rajoles quadres de terra cuytes, figurades ab àngels, títols e les armes d'Aragó e de Sicília, que fetes ha per cobrir la capella de nostre retret del palau, a raó de III sous per cascuna peça (...).*¹⁵¹

L'època del pagament, liquidat a l'escultor aquell mateix dia, ratifica que s'havien lliurat les seixanta rajoles:

{8.108} (...) *sexaginta raiolarum figuratarum de angelis, titulis et armis Aragonie et Sicilie ad opus cohoperiendi capellam del retret in Palacio Regio (...)*.¹⁵²

Trad.: (...) seixanta rajoles amb figures d'àngels, i els títols i les armes d'Aragó i Sicília, destinades a cobrir la capella del retret al Palau Reial (...).

Tot i que al document se cita una «capella del retret», no hem de confondre aquest *retret* amb el comentat estudi reial de la Casa de la Farina, el qual no consta que disposés de cap capella annexa. Malgrat que n'ignorem les mides precises, seixanta rajoles quadrades capaces de contenir imatges d'àngels que portaven escuts heràldics i filacteris impliquen una superfície respectable de volta que no podia correspondre a un altaret arraconat, i que no es podria haver instal·lat a l'estudi de la Casa de la Farina sense posar en perill les llotgetes del *jardí alt* que tenia just damunt. De la mateixa manera, i segons que hem vist, la *tribuna reial* de la catedral havia estat dotada d'una sòlida volta de triple rajola plana coberta amb teula, la qual restava oculta per la cara interior gràcies a un luxós enteixinat de mocàrabs que feia innecessari l'encàrrec d'unes rajoles ceràmiques com aquestes. Amb elles es pretenia donar a la capella en qüestió un aspecte semblant al que ja presentava aleshores la capella del Palau Dalmases (atribuïda al pare de l'autor, Antoni Claperós), però amb un cost econòmic molt inferior.¹⁵³ En conseqüència, les rajoles elaborades a l'obra de Joan Claperós només podien tenir com a destinació la capella associada a les antigues estances de la reina, que devia haver estat dotada inicialment amb una coberta més senzilla que ja s'havia degradat. La citada *capella alta* limitava per l'altre costat amb la Casa de la Guarda-roba, aleshores també en ple procés de renovació. De fet, el 10 d'octubre de 1464 els treballs de la nova volta de la capella ja devien estar bastant avançats, atès que es començava a tractar de la decoració de l'esmentada Casa de la Guarda-roba, encarregada a un altre pintor barceloní, Antoni Dalmau.¹⁵⁴

{8.109} *Lo rey.*

Ferrando Yannes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos doneu a-n Antoni Dalmau, pintor, deu liures barchinonenses en paga e porrata de major quantitat les qual(s) li manam donar per certes pintures que ha a fer en la guarda-roba qui's obra de nou (...).¹⁵⁵

Segons Mayer, Antoni Dalmau era fill del valencià Lluís Dalmau, un dels pintors que, després de la seva estada a Flandes a les ordres del Magnànim, va contribuir més a difondre la nova estètica del gòtic flamenc, ben evident ja en la «Mare de Déu dels Consellers» que va pintar per al municipi barceloní entre 1443 i 1445.¹⁵⁶ Antoni s'havia fet ciutadà de Barcelona, on va arribar a presidir la confraria de Sant Esteve de freners i pintors, sense arribar mai,

però, a l'alçada dels encàrrecs rebuts pel seu pare, atès que l'altre treball rellevant que se li va assignar fou la decoració del desaparegut orgue petit de la catedral de Barcelona.¹⁵⁷ L'ornamentació de les estances residencials ubicades sobre la *guarda-roba* devia ser, doncs, un encàrrec important per a ell. Ho ratifica el preu pactat, perquè els 200 sous se li pagaven com a prorrata d'una quantitat sensiblement superior, de manera que es devia tractar d'una actuació de certa ambició, ja fos als enteixinats o als murs.

Mentre Antoni Dalmau duia a terme el seu encàrrec a la guarda-roba, les obres continuaven en altres parts del sector residencial. El 9 de novembre, el rei feia expedir una nova ordre, aquesta perquè es paguessin als mestres Safont i Mas certes quantitats a compte del que s'havia pactat com a preu global de les seves respectives actuacions al complex palatí:

{8.110} *Lo rey.*

Pedro de Bayon, feel talladorer nostre. Manam-vos que, de qualsevol pecúnies de nostra cort que envers vós sien, doneu e pagueu al feel mestre fuster nostre en March Çafont trenta lliures barchinonenses. E més, dareu e pagareu a-n Barthomeu Mas, mestre de cases, deu lliures barchinonenses. Les quals quantitats, que prenen suma de quoranta liures barchinonenses, los manam donar en paga porrata per les obres per ells fetes en lo nostre Palau Reyal (...).¹⁵⁸

Tanmateix, ja fos pels problemes de liquiditat que feien arribar els diners tard i en petites quantitats o perquè la inflació provocada per la guerra i les exigències addicionals del monarca es menjaven el marge de benefici, mestre Bartomeu Mas es va negar a continuar amb el projecte de reforma. En principi, havia pactat dur-lo a terme al preu fet de 200 lliures (4.000 sous), cost dels treballs de fusta a banda, perquè aquests entraven en l'acord tancat entre el sobirà i mestre Marc Safont, del qual ignorem el total (certament superior als 600 sous que se li havien donat a compte). Davant de la resistència a seguir treballant-hi, el 19 de febrer de 1465 el monarca ordenava des de Manresa al veguer de la ciutat que l'escarmentés, tancant-lo uns dies en la presó de la seva cort, situada a tocar del complex palatí:

{8.111} *Lo rey.*

Veguer amat e feel nostre. Per quant havem entès que en Bertomeu Mas, maestre de la obra de nostre palau, qui havia presa la dita obra a scarada per CC lliures, no vol continuar la dita obra, per ço us diem e manam que aquell prengau e-l metau en la presó, e de aquella no-l tragau fins haja donades bones fermances per la dita quantitat; e encara, dades les dites fermances, és nostra intenció stiga en la presó per alguns dies (...).¹⁵⁹

Que l'aturada dels mestres estava endarrerint sensiblement els treballs, ho confirma la carta adreçada aquell mateix dia pel sobirà a l'obrer major, Simeó

Sala, en la qual mostrava l'enuig que li causava saber que les obres de renovació de la coberta de la Casa de la Guarda-roba encara no havien finalitzat. A més d'ordenar que s'enllestissin amb celeritat, hi afegia la necessitat de substituir la coberta de l'*escriptori*, que també s'havia podrit, obra per a la qual li remetia cinc lliures que li havia de donar un dels seus ajudants de cambra, anomenat Lancelot:

{8.112} *Altra a-n Simeon Sala. Com lo senyor rey stà meravellat no sia acabada de cobrir la guarda-roba, essent stat bon temps, per què li mana do orde se acabe. E més, ha entès que la cuberta del scritori és podrida e faria a refer, e que-s refaria ab cinch lliures, les quals li tramet per lo feel criat seu Lançalot, e que hi faça metre mà decontinent.*¹⁶⁰

{8.113} *Lo rey.*

*En Nicolau Bernad, feel scrivà de nostra Tresore(ria). Manam-vos que, de qualsevol diners que tingau de nostra cort, doneu al feel ajudant de nostra cambra Lançalot cinch lliures, les quals de manament nostre ha a portar al feel nostre en Simeon Sala per refer la cuberta del nostre scriptori (...).*¹⁶¹

La presó degué resultar efectiva per ablanir la resistència de Bartomeu Mas, perquè en començar la primavera de 1465, les obres al complex superior ja s'havien reprès. Consta que el 9 d'abril mestre Jacques i el seu companyó es reincorporaven per fer feina a la «*claustra*» o conjunt de llotgetes perimetrals del *jardí alt* i en altres parts del sector, segons que ja hem pogut comprovar en estudiar les obres de la Capella Reial {3.81}. Aviat es degué instal·lar també la nova gàbia per als ocells exòtics, perquè el dia 10 de juliol de 1465 el sobirà decidia assignar l'ofici de custodi de les aus a Joan Font:

{8.114} *Nos Petrus et cetera. De fide, diligentia et animi probitate vestri, fidelis nostri Joannis Font, archerii civitatis Barchinone, ad plenum confidentes, tenore presentium vobis, eidem Joanni Font, officium custodie avium in gabia nostri Regii Palacii Barchinone includendarum seu existentium ad nostrum beneplacitum concedimus, conferimus et fiducialiter commendamus, ita videlicet quod vos, dictus Joannes Font, et non alius, dicto nostro beneplacito perdurante, sitis custos dictarum avium in gabia eadem*

Trad.: Nos, Pere, etc. Confiant plenament en la vostra fe, diligència i honestetat d'ànim, fidel nostre Joan Font, arquer de la ciutat de Barcelona, per tenor de la present amb el nostre beneplàcit us concedim, conferim i confiem l'ofici de la custòdia dels ocells que hi haurà o hi ha a la gàbia del nostre Palau Reial de Barcelona, de manera que vós, Joan Font, i ningú altre, mentre duri el nostre beneplàcit, sigueu guarda dels ocells que hi haurà o hi ha a la gàbia, i regiu i

*includendarum seu existentium, dictumque officium regatis et exerceatis ac claves ipsius gabie teneatis et possideatis, et dictas aves pascatis et alimentetis ac alimentari et pasci faciatis, et id quod provisione et alimento ipsius (sic per ipsis) avibus assignatum vel in posterum assignandum fuerit exigatis, habeatis et percipiatis (...).*¹⁶²

exerciu l'ofici, tingueu i posseïu les claus de la gàbia, peixeu i alimenteu els ocells i els feu péixer i alimentar, i exigiu, tingueu i rebeu el que s'assigni o s'assignarà per a la provisió i aliment dels ocells (...).

Nogensmenys, els treballs de substitució de les cobertes de la Casa de la Guarda-roba i de l'*escriptori* encara es van dilatar alguns mesos. Els problemes de liquiditat de l'administració reial es mantenien, amb la consegüent rebel·lió d'altres mestres que veien com els seus pagaments s'ajornaven exageradament. El dia 11 de juny de 1465, davant de la persistent negativa d'alguns a seguir treballant, el monarca dictava des de Cervera una nova instrucció coercitiva. Adreçada a tots els oficials reials superiors que residien a Barcelona, els ordenava que forcessin els diversos artesans que treballaven sota la direcció de mestre Bartomeu Mas a prosseguir les feines aturades cada vegada que l'obrer major, en Simeó Sala, els ho requerís:

{8.115} *En Pere, etc. Als magnífich conseller, amats e feels nostres los portant-veus de governador en lo principat de Cathalunya, veguer e batle, sotveguer e sobatlle e altres qualsevol oficials nostres en la ciutat de Barchinona constituïts als quals les presents seran presentades, salut e dilecció. Com per dignes respectes vullam les obres que en lo nostre palau de aqueixa ciutat manam fer sien ab molta sol·licitud e diligència continuades e en breu deduïdes a fi e conclusió, vos diem e manam de nostra certa sciència e expressament que, a petició e requesta del feel administrador de les dites obres, en Simeon Sala, tots e sengles qui de les dites obres hauran càrrech en fer e expedir aquelles, axí per imposició de penes (e) execució de béns com encara a capció de persones, compelliau e destringau, tota excepció, dilació e consulta remoguda. E no façau lo contrari, per quant haveu cara la gràcia nostra, la ira, indignació e pena a nostre arbitre reservada desijan no encórrer (...).*¹⁶³

El 10 de juliol, el monarca també s'adreçava al governador, aquesta vegada per manar-li que forcés els oficials amb càrrecs triennals a pagar la part dels emoluments que els corresponia lliurar per a les obres palatines:

{8.116} *Altra al governador. Que compel·lesca los oficials triennals en respondre a-n Simeon Sala del que cascum any són tenguts respondre dels emoluments de lurs officis a les obres del Palau.*¹⁶⁴

Just a continuació, el rei escrivia a Simeó Sala, perquè fes pintar i cobrir d'una vegada aquell altre retret mitger amb la Casa de la Guarda-roba:

{8.117} (...) e faça pintar e cobrir lo retret que és prop de la guarda-roba.¹⁶⁵

Veiem confirmar així que, tot aprofitant la seva condició de rei solter, les antigues estances de la reina a la darrera planta del sector que treia façana al que avui denominem carrer dels Comtes havien estat reconvertides en un nou *retret* o gabinet reial. Aquest continuava mantenint associada la *capella alta*, ja renovada aleshores amb la instal·lació de la volta de rajoles ceràmiques de Joan Claperós. Arribats, però, al 16 de novembre, encara mancava rematar-ne el penell. El monarca, irritat per la dilació, amenaçava de castigar els responsables, si no s'enllestia al llarg de les dues setmanes següents.

{8.118} Altra a-n Gerònim Sala, manant-li que dins XV dies faça acabar perfectament, segons és sa voluntat, lo penell del retret de les carabaçes; altrament li'n seria dada alguna pena.¹⁶⁶

El més interessant d'aquesta notícia és que ens aporta la denominació específica atorgada al nou gabinet reial, el *retret de les carabasses*. Com en els altres casos, el nom devia derivar dels motius vegetals escollits per conformar-ne la decoració mural, que en aquest cas s'aplicava certament de bell nou.

Redecoració del passatge i les cambres de la Casa de les Escrivanies pels pintors Martí Lluch i Gabriel Janer

Per aquelles dates, les obres de renovació també afectaven ja el sector de la Casa de les Escrivanies. L'activitat en aquesta estructura de l'angle meridional del complex devia haver començat durant l'estiu, i se'n devia haver assignat l'ornamentació escultòrica més delicada al citat Joan Claperós, segons que comencen a suggerir les següents notícies, del 29 d'agost i el 12 d'octubre de 1465:

{8.119} Lo rey.

Ferrando Yanyes, feel lochtinent de tresorer nostre. Manam-vos expressament que encontinent doneu al feel nostre en Joan Caparrós (sic), ymaginayre, cinquanta florins, los quals li manam donar en paga prorata del que nostra cort li haja dar per raó de les obres que en lo nostre Palau Major fetes ha e d'aquí avant farà (...).

{8.120} Altra a-n Claperós, responent a sa letra e manant-li done prompta expedició en lo fet de què ha càrrech; altrament ho haurà a desservey.¹⁶⁷

A mitjan tardor, els treballs estaven prou avançats per posar en marxa la reddecoració pictòrica d'algunes estances. Per aquesta raó, el 14 de novembre de

1465 Pere de Portugal s'adreçava des d'Olot a Joan Estela, regent de la Tresoreria, per ordenar-li que fes efectius, entre d'altres, els següents pagaments a dos dels pintors que hi treballaven:

{8.121} (...) E més, ne dareu al qui pinta lo passatge qui va a la cambra del papagay tres liures. E més, ne dareu al qui pinta la cambra de les garces quatre liures en esta forma: que les li partiau en dues semmanes, per ço que sia més diligent en acabar-ho e no-n leu la mà fins sia acabat (...).¹⁶⁸

Els pagaments es van efectuar aquell mateix mes de novembre, segons que es recull als folis corresponents del llibre de la Tresoreria, que ens aporten, entre d'altres, els noms dels dos pintors en qüestió:

{8.122} Ítem, doní a les personas dejús nomenades les quantitats aquí designades, les quals lo senyor rey, ab letra sua closa a mi dreçada, de la sua mà signada e ab son segell segellada, dada en la vila de Olot, a XIII dies de noembre MCCCCCLXV, havia manat donar per les coses necessàries a la capella e altres del Palau Major del dit senyor rey, és a saber:

A-n Jachme Huguet, qui pinte lo retaule — CCC solidos.

Ítem, a-n Alfonso de Còrdova, qui pinte les voltes — CCXX solidos.

Ítem, a-n Martí Luch, qui pinte lo passatge — LX solidos.

Ítem, a-n Gabriel Janer, qui pinte la cambra dels papagays — LXXX solidos.

Ítem, a-n Johan d'Alvèrnia, mestre de cases — LXXXX° solidos.

Ítem, a-n Johan d'Urgell, mestre de cases — LX solidos.

Ítem, al dit Alfonso de Còrdova — CLXXXX solidos.

E axí són, segons que-n lo dit albarà se conté, que cobre ensemps ab àpoca closa per en Pere Leyda, notari — M solidos barchinonenses.¹⁶⁹

Un dels pintors era, per tant, el ja citat Martí Lluch, de qui només sabem que era fillastre del perpunter i pintor de draps, cortines i pavesos Guillem Planes, amb qui convivia, i que poc abans havia pintat draps heràldics per a Francesc Oliver, de l'orde de Sant Joan de Jerusalem.¹⁷⁰ Se li havia encarregat la decoració pictòrica del *passatge*, és a dir, del tram tancat del corredor del rei Martí que encara es preserva (integrat en l'estructura de l'actual Palau del Lloctinent). De Gabriel Janer, a qui s'havia assignat la *cambra dels papagais*, encara en sabem menys; només que devia ser bastant jove, perquè el 1478 va ingressar a la confraria de freners i pintors, on va ocupar el càrrec d'obrer l'any 1487.¹⁷¹

Tot i trobar-les identificades en aquest cas pel nom de l'espècie d'ocell que en protagonitzava les pintures murals, la referència al *passatge* o corredor del rei Martí palesa que la *cambra dels papagais* no era sinó la denominació

alternativa de la cambra reial que hem vist fer construir al darrer sobirà de la dinastia de Barcelona a la tercera planta de la Casa de les Escrivanies, de la qual encara es conserva, aparedat, el portalet d'entrada. Com a la resta de sectors, els treballs d'actualització havien inclòs el desmuntatge i la substitució del gran finestral de tres columnetes que s'hi va instal·lar durant el regnat del rei Martí. Ho confirmen dues cartes reials expedides el 4 i el 10 de desembre de 1465. A la primera, Pere de Portugal ordenava des de Vic que li fos remesa la més ben conservada de les columnetes prèviament retirades:

{8.123} *Altra a-n Simeon Sala. Que trameta una de les colones, e la millor, de aquelles que han levades de la cambra dels papagays, e que do a mestre Jaques X reals per venir aci.*¹⁷²

A la segona indicava al regent de la Tresoreria les instruccions precises que havia de transmetre a Tarragó i a l'obrer major sobre la reforma que també s'iniciava aleshores a l'estança que ocupava la segona planta d'aquella mateixa unitat estructural, just sota la *cambra dels papagais*:

{8.124} *Lo rey.*

*Feel regent nostra Thesoreria. Nos volem se enderroch aquell arch tant poderós e leig que és en la cambra on lo príncep, de sancta recordació, tenia la libreria, e se'n faça un altre solament scassat que no occupe la dita cambra, e que sols baste a sostenir la archada de la cambra dels papagays, segons havíem ja dit a mestre Mas. Per ço, siau ab en Tarragó, e entre tots ateneu e vejau per scarada, a la menor despesa que-s puga, que serà poca per quant se farà, e dauhi recapte. E feu-nos trametre la mostra del portal que va a la dita cambra, prop la ximenea. E tot açò sens dilació, e de tot nos rescriviu (...)*¹⁷³

S'hi veu ratificat d'aquesta manera que, en fer baixar el sostre original de la sala dels escrivans del segle XIV, el rei Martí havia estat capaç d'encabir dues estances superposades entre aquesta i el nivell del *terrat major*. A la tercera planta, amb entrada pel passatge i gran finestral mirant cap a l'absis de la catedral, hi havia ubicat la seva nova cambra reial. Aquesta, en haver optat Pere de Portugal per recuperar la funció original de l'antic *apartament reial del palau petit* (directament comunicat amb la tribuna de la Capella Reial que tan luxosament feia renovar), havia mudat la denominació per la de *cambra dels papagais*, segurament derivada dels motius ornamentals que la singularitzaven, com també ocorria amb la citada *cambra de les garses*. Ignorem si amb aquest nom es designava una estança paral·lela a la decorada amb papagais (bastida al seu costat interior, sobre les dues cases intermèdies adquirides pel rei Martí a fi d'articular l'estructura amb la Casa de la Farina), o si es tractava d'una denominació alternativa de la mateixa estança que es començava a reformar a la segona planta de la Casa de les Escrivanies. Sabem per l'última

notícia transcrita que aquesta darrera havia fet les funcions de biblioteca, almenys en temps del primogènit Carles. Tanmateix, i atès que els llibres solien guardar-se en cofres, aquest fet no resulta incompatible amb una possible decoració mural basada en la representació d'algunes garses. És clar, en tot cas, que la cambra de la segona planta havia estat dotada originalment d'un poderós arc de diafragma. Resultava necessari per suportar el terra de la *cambra dels papagais* i per trabar els murs laterals, de manera que resistissin millor el pes de la *cambra alta de parament*, el nou espai alt de representació institucional que el rei Martí havia fet aixecar a la quarta i última planta de la Casa de les Escrivanies. Aquesta coronava l'estructura, tot i que també es prolongava sobre les dues cases intermèdies, fins a tocar la Casa de la Farina. Aquí entrava en contacte amb la caixa de l'escala que permetia pujar-hi des del Tinell i la cuina, de la qual també devia partir, a un nivell inferior, la via que donava accés a aquesta cambra-llibreria de la segona planta, atès que es trobava molt per sota del nivell del passatge. A Pere de Portugal, però, no li agradava gens l'arc tan contundent que la presidia, de manera que n'ordenava la substitució per un altre de tipus escarser que fos més discret. La renovació estètica que implicava l'operació s'havia de veure culminada amb el canvi del portal que hi havia vora la xemeneia.

Malauradament, no s'hi esmenta el pintor a qui havia estat assignada la decoració de la *cambra de les garses*; només que se li havien de pagar tres lliures per una feina ràpida, que es preveia acabar en un parell de setmanes. La presència en la documentació de les citades denominacions de *cambra dels papagais* i *cambra de les garses* com a identificacions consolidades, la modesta condició dels pintors que treballaven en tot aquest sector, les baixes quantitats percebudes per la seva feina (molt inferiors a les pactades amb Francí Bergés o Antoni Dalmau per decorar els espais que se'ls havia assignat) i el breu temps d'execució també generen dubtes seriosos sobre quin era l'abast real de la seva actuació en aquella àrea construïda en temps del rei Martí. En el cas de la *cambra dels papagais* i de la *cambra de les garses*, fora possible que, en lloc de pintar-les de bell nou, els artesans contractats es limitessin a arreglar una decoració mural preexistent ja basada en els citats motius ornitològics dels papagais i les garses (el canvi de finestres i portals podia haver-la malmesa en alguns sectors), o bé pintessin al damunt una nova decoració base de motius més senzills i de factura ràpida. Recordem que el rei Martí havia adoptat el motiu dels papagais en l'ornamentació de la cambra noble que va fer construir a Vallldaura a la mateixa època en què promovia la reforma palatina, probablement per influència de la *sala del consell* del Palau de Perpinyà, reddecorada amb pintures murals basades en el mateix motiu durant els primers anys del regnat del seu pare, Pere el Cerimoniós.¹⁷⁴ De fet, també hem pogut comprovar al capítol quart que aquest mateix monarca ja

havia fet decorar amb un altre tema ornitològic, el de les àguiles, la cambra on solia reunir-se el Consell Reial.

Culminació del *retret de les carabasses* i nova ornamentació de la cambra alta de parament per Joan Caro i Joan Claperós

D'una manera o d'una altra, és clar que per aquelles dates també continuava la laboriosa decoració de l'esmentat *retret de les carabasses*, la qual es va allargar fins ben entrat l'any següent. Així consta per dues cartes expedides els dies 1 i 22 de desembre de 1465, les quals ens assabenten que implicava una aplicació de pa d'or sobre les parts en relleu que s'estava endarrerint per evitar que es veiés perjudicada pel fred, excusa que no convenia gens el monarca:

{8.125} *El rey.*

*En Joan Stela, feel regent nostra Tresoreria. Manam-vos que, ultra les cinquanta liures que us manam donar per les obres de la sglésia, doneu e distribuau per les obres del palau sexanta liures, com n'i haze qui stiguen per poch. E de aquelles, hajau algun poch de or per lo retret de les carabaces necessari. E compartireu los dits diners segons més e menys; e poreu-ho veure més clarament ab lo compte del racional del que los és degut. E dau orde les murteres se reguen, e se hajen los borts (sic per borns) dels roures de Flandes. E la primera pluja que farà, ab en Simeon Sala regonexereu si-s plou lo palau, e signantment lo apartament on posave mossèn Joan de Silva; e si-s plourà, feu-ho decontinent adobar. Nos scrivim a-n Caro faça un sostre a la cambra de paraments. Si us parrà, dar-li-eu alguns diners (...).*¹⁷⁵

{8.126} *A-n Simeon Sala. Com ha reebuda sa letra, e aquella vista, coneix és-ser-li necessari los sperons d'en Tarragó. E que al fet del daurar dels bordons del retret de les carabaçes no li obsta lo fret, e com n'i fes ja s'[i] poria dar remey.*¹⁷⁶

Malauradament, tampoc no s'hi recull el nom del pintor encarregat de realitzar aquella ornamentació a base de carabasseres. Tant podia tractar-se d'un dels artistes esmentats anteriorment com d'un pintor que no havia aparegut fins ara, el gironí Ramon Solà el Vell, el qual moriria un parell d'anys més tard.¹⁷⁷ El seu nom figura, junt amb els ja citats Antoni Dalmau, Gabriel Janer i Martí Lluch, entre els pagaments efectuats per la Tresoreria al llarg d'aquell mateix mes de desembre de 1465:

{8.127} *Ítem, doní a les personas dejús nomenades les quantitats aquí designades, les quals lo senyor rey, ab letra sua closa a mi dreçada, de la sua mà signada e ab son segell segellada, dada en la ciutat de Vich, primer die de desembre any MCCCCLXV, ha manat dar e compartir per les obras del Palau, és a saber:*

A-n Johan Claperós, ymaginayre — CXX solidos.

Ítem, a-n Johan Caro, fuster — LXXXX solidos.

Ítem, a-n Ramon Solà, pintor — LXXVII solidos.

Ítem, a-n March Soler, corredor, per atzur — L solidos.

Ítem, a-n Pau Alest, batifulla — CXXI solidos.

Ítem, a-n Pere Ximeno, gerrer — LXXX solidos.

Ítem, a-n Bernat Casals, fuster — LV solidos.

Ítem, a-n Steve Beçó, ferrer — XXXX solidos.

Ítem, a-n Fferrando de Medina, rajoler — LIII solidos.

Ítem, a-n Pere Beçet, mestre de casas — LX solidos.

Ítem, a-n Blay Peya, mestre de casas — L solidos.

Ítem, a-n Raphael Thomàs, fuster — CXXXVII solidos.

Ítem, a-n Anthoni Dalmau, pintor — LXXX solidos.

Ítem, a-n Gabriel Janer, pintor — XXXX solidos.

Ítem, a-n Ffranci Oller, ymaginayre — LXV solidos.

Ítem, a-n Martí Luch, pintor — XXXX solidos.

Ítem, a-n Matheu Mathes, guixer — XXXXI solidos.

*E axí són, segons que-s conté en la dita letra e en I àpocha que-n cobre closa per en Pere Leyda, notari — MCC solidos barchinonenses.*¹⁷⁸

Sí que consta expressament, per contra, l'encàrrec de renovar el vell enteixinat de la *cambra alta de parament* que el nou monarca havia fet al mestre fuster Joan Caro, potser parent de l'aleshores «fuster de la ciutat», Genís Caro.¹⁷⁹ De la mateixa manera, el pagament de 120 sous recollit en aquest darrer assentament comptable a favor de Joan Claperós, cal relacionar-lo amb un seguit de notícies breus en les quals es palesa que continuava treballant en l'elaboració dels elements escultòrics, almenys des de l'estiu precedent. Així, com hem vist, el 29 d'agost ja havia rebut un primer pagament a compte {8.119}, mentre que el 12 d'octubre se li havia reclamat la finalització dels primers resultats {8.120}.

El 16 de novembre de 1465, Claperós també havia rebut, a més, l'encàrrec addicional d'elaborar una xemeneia molt especial, raó per la qual el monarca ordenava que li fos assignat un espai convenient del palau on pogués treballar sense destorb:

{8.128a} *Altra a-n Simeon Sala. Que do a-n Claperós algun apartament en lo palau on puga lavorar sens empaig o destorb.*

{8.128b} *Altra al dit Claperós. Que entena ab diligència en acabar la xime-
nea, car ja li fa donar un apartament on porà laborar.*

{8.128c} *Altra a-n Tarragó, responent a sa letra sobre diverses obres del palau,
juxta voluntat e intenció del senyor rey.*¹⁸⁰

Quant a l'aparició, entre els pagaments del desembre de 1465 {8.127}, dels mestres de cases Pere Basset i Blai Peya, de l'escultor Francí Oller, del fuster Rafel Tomàs, i dels altres artesans menors i proveïdors de rajola, gerres, pa d'or i atzur, s'explica perquè aleshores es continuava treballant de valent en l'actualització del *jardí alt* i de la resta del sector residencial del carrer de les Escrivanies, inclosa la *cambra alta de parament* o *cambra dels paraments*.

Canvi de paviment i pujada de l'aigua al *jardí alt*

Pel que fa a la renovació del *jardí alt* i les seves llotgetes perimetrals, el 9 d'octubre anterior el sobirà ja havia fet expedir els següents ordres de pagar-ne o proporcionar-ne alguns materials:

{8.129} *Lo rey.*

*En Gerònim Sala, feel nostre. Manam-vos que, de aquells diners de nos-
tra cort que en poder vostre són per la obra del nostre Palau Reyral, doneu e
decontinent assigneu al feel nostre en (espai en blanc) Ximeno, rajoler, trenta
florins en paga prorata de aquelles rajoles que per obrar lo jerdí del dit palau
d'ell haveu presos (...).*

{8.130} *Lo rey.*

*En Lujís Setantí, amat e feel conseller nostre. Manam-vos que, si devés vós
ha algun plom de nostra cort, doneu e decontinent assigneu al feel nostre en
Bernat Vidal, relotger, setanta lliures de plom, lo qual li manam donar a com-
pliment de aquell plom que ha mester per fer la canonada del jerdí del nostre
Reyal Palau (...).*¹⁸¹

El rajoler barceloní Pere Ximeno havia cobrat, doncs, entre octubre i desembre de 1465 la respectable quantitat d'almenys 410 sous –podien ser 530, si en lloc de florins comptables es referia a florins corrents, atès el canvi de 15 sous per florí assolit als anys de la Guerra Civil– per les rajoles i les gerres que havia proveït per a les obres de renovació del jardí. Aquesta quantitat ja apunta el profund sanejament del paviment impermeabilitzador que ratificarà un pagament posterior. No menys interessant resulta la referència als treballs del relotger Bernat Vidal.¹⁸² Tot i ser ja coneguda des de fa temps, la notícia no havia estat ben interpretada.¹⁸³ Per entendre-la bé, cal relacionar-la primer

amb un seguit d'ordres reials expedides a finals de desembre que comentarem tot seguit.

Quant a la *cambra alta de parament*, acabem de comprovar que els treballs de renovació de la coberta de mocàrabs que el rei Martí havia fet instal·lar al seu dia no es trobaven entre els assignats al mestre Marc Safont, sinó que s'havien encarregat a un altre fuster, el citat mestre Joan Caro. Cal advertir, però, que la referència transcrita als borns o taules de roure de Flandes {8.125} no anava referida a aquesta *cambra de paraments*, com de seguida comprovarem, sinó a la construcció addicional d'una nova *guarda-roba alta*, la qual devia aprofitar l'espai que el ja comentat enderrocament d'una «casa de volta» del rei Martí en temps de la reina Maria havia deixat lliure al complex superior.

Entre el conjunt de cartes que el rei va fer expedir el 22 de desembre de 1465, n'hi ha d'altres que aporten dades interessants per acabar de copsar l'abast de totes aquelles actuacions al complex superior. Al costat de noves referències als treballs a la *cambra alta de parament* i a les llotges del *jardí alt*, hi destaquen les relatives a la tasca encarregada al relotger Bernat Vidal que adés anunciàvem. Palesen força bé que no es tractava de fer nous brolladors al *verger major*, segons que s'havia dit (el verger ja tenia brollador i bassa propis des del segle anterior, com hem vist al capítol anterior), sinó d'una operació tècnicament bastant més complicada i ambiciosa:

{8.131a} *Al batle de Barchinona. Que li cerch dos mestres de moles, e que-ls li
trametta. E que, a requesta d'en Simeon Sala, metta en la presó mestre Bernat
lo relotger.*

{8.131b} *A-n Simeon Sala (...). Al fet de la volta del ort, ho faça al parer de
quatre bons mestres, si deu ésser tant fort com nou. Al fet del portalet del cap
de la scala, se farà de pedra. Al fet d'en Bernat lo relotger, ja ne scriu al batle
lo meta en la presó.*

{8.131c} *A-n Tarragó (...). E que faça picar los archs del dit passatge devant
la cambra de parament, e que faça renovar lo títol qui és sobre lo portal de la
dita cambra, ab los mateixs mots e letres. E que sol·licit en Mayans faça les
çarabatanes. E que do la letra al ferrer qui fa les rexes, e que y metta lo nom al
sobrescrit. E que li trametta la vedriera de què li ha scrit, e porà-la pagar dels
cent florins que li mana donar per en Joan Stela.*

{8.131d} *A mestre Bernat, lo relotger. Com ha entès se met entorn en fer pujar
l'aygua dalt en l'ort; per què li mana ho faça decontinent, altrament lo manarà
mettre en presó.*

{8.131e} *A-n Simeon Sala. Permetta entrar en l'ort a-n Tarragó per fer regonè-
xer e tenir en condret lo dit ort.*

{8.131f} *A-n Tarragó. Haja en Jordi, que té càrrech de mettre a punt l'ort del palau, e que y vaja ab ell e-l faça mettre en orde.*¹⁸⁴

L'expressió «fer pujar l'aigua dalt en l'ort» {8.131d}, immersa en el context de la reforma del complex superior, no deixa lloc a dubtes. Com ja solia succeir en temps del seu constructor, els termes «jardí» i «ort» eren aplicats al *jardí alt* que culminava la Casa de la Farina, no al *verger major*. Entenem així que la decidida iniciativa i peculiar enginy per a la mecànica que mestre Bernat Vidal havia demostrat en situacions precedents l'havien portat a proposar al sobirà un sistema innovador, l'elevació de l'aigua des de la bassa del *verger major* fins al terrat del Tinell mitjançant una canonada de plom. La força de succió necessària per salvar els metres de desnivell que representava la caixa estructural palatina es podia aconseguir amb la combinació d'un parell de bombes de pistons similars a les bombes de sentina que es feien servir als vaixells del moment. El sistema vindria a posar fi a la penosa tasca de pujar l'aigua manualment cada vegada que s'esgotava la poca pluja que es podia emmagatzemar al safareig del *jardí alt*, malgrat les olles que el rei Martí havia fet enfonsar als seus cantons. A més del *jardí alt* pròpiament dit, també calia regar les caixes plenes de terra amb petits tarongers ramats que hi havia distribuïdes pel *terrat major* i el terrat del Palau de Santa Eulàlia, sobretot a l'estiu, quan la freqüència de la pluja es reduïa més. El projecte de mestre Vidal podia facilitar fins i tot la supressió del safareig, el qual devia haver estat una font habitual de filtracions que malmetia els sostres inferiors. Potser per aquesta raó, la documentació del Conestable no fa cap referència específica a la renovació del safareig, però, en canvi, para atenció a l'acurada restauració dels paviments i de les llotges que l'envoltaven. En tot cas, resulta evident que Vidal estava ajornant la construcció del nou sistema d'elevació de l'aigua, raó per la qual el monarca l'amenaçava seriosament de fer-lo tancar a la presó del veguer.

Naturalment, les ordres de retornar l'esplendor a l'enjardinat que Pere de Portugal donava simultàniament esdevindrien més fàcils de complir si el problema de l'abastiment d'aigua per regar les plantes i els arbres quedava resolt d'una vegada. Jordi Santjust feia temps que se'n cuidava de la preparació, combinant aquesta tasca amb la renovació de l'enjardinat del *verger major*. Ho deduïm en afegir a les instruccions transcrites unes ordres anteriors, dues del 10 de setembre i una de l'11 d'octubre de l'any precedent, també en relació amb els treballs als jardins del palau:

{8.132} *Lo rey.*

Tresorer. Manam-vos que, del forment que és en vostre poder de nostra cort, doneu e assigneu al feel jardiner nostre en Jordi Santjust cinch quarteres del dit

forment, lo qual li manam donar en satisfacció dels treballs per ell sostenguts en lo servey dels nostres jardins (...).

{8.133} *Lo rey.*

*Diego de Vilareal, feel sotaguardarroba nostre. Manam-vos que, del drap grosser que teniu en nostra guarda-roba, doneu e assigneu al feel jardiner nostre en Jordi Santjust tant que li baste per a fer-se un sayo e una capa (...).*¹⁸⁵

{8.134} *Lo rey.*

*Ferrando Yanyes, feel lochtinent de tresorer nostre. Manam-vos que doneu e assigneu a-n Pere Castell, ortolà, setanta-tres solidos e sis diners a ell deguts per XXI jornal(s), a raó de tres sous e VI diners lo jorn, que ha servit ensemps ab lo feel jardiner nostre en Jordi Santjust en l'ort de nostre palau (...).*¹⁸⁶

Retornar l'esplendor a l'àrea alta de representació

Tanmateix, allò més important entre la informació aportada per les cartes transcrites del 22 de desembre de 1465 {8.126 i 8.131a-f} és la part que ve a ratificar-nos que el rei Martí havia estat efectivament capaç de fer acabar les llotges altes i la *cambra de paraments* poc abans de l'arribada del papa Benet XIII i la seva cúria pontificia. S'havia consumat fins i tot la construcció dels arquets travessers que el sobirà havia ordenat afegir al darrer moment, en aparèixer els primers problemes d'estabilitat. Tot i això, tant les llotgetes perimetrals com la llotja principal ja acusaven el pas dels anys, de manera que el Conestable havia hagut d'ordenar que quatre homes experimentats reconeguessin els problemes estructurals que presentaven, a fi que el procés de restauració que es posava en marxa pogués deixar el conjunt «*tant fort com nou*» {8.131b}. Sembla que el tram final de la llotja principal –que enllaçava les llotgetes perimetrals del jardí amb l'escala que pujava des del Tinell i es prolongava en direcció a la catedral per donar protecció a la porta principal de la *cambra de paraments*– es trobava particularment malmès per la humitat. Per això, el monarca ordenava que l'enlluït que recobria les arcades fos picat i refet abans de decorar-lo amb pintures, tal com, des de pocs dies abans, ja s'estava fent a la part que protegia la sortida de l'escala. Així consta per les instruccions que el sobirà havia donat poc abans des de Vic a Jeroni Sala, el dia 8 de desembre:

{8.135} *Altra a-n Gerònim Sala. Com ha reebuda sa letra e li plaen sos avisos de les obres. E li respon primerament al fet del troç del sostre devant la scala, li plau se pinte de vert ab alguns fullatges, e que los àngels que són ab lo senyal real sien vestits de brocat vert o blau. En lo fet dels diners, ja ne ha scrit a-n Joan Stela.*¹⁸⁷

Atesa la posició, just en sortir de l'escala que permetia pujar-hi des del Tinell, sembla que la nova decoració pictòrica devia substituir l'enteixinat «morisc» instal·lat per voluntat del rei Martí en el tram paral·lel a la Plaça del Rei d'aquella llotja en forma de T, que es devia haver podrit com a conseqüència de les filtracions. L'escut reial sostingut per àngels vestits de brocat seria així el primer motiu que veurien els visitants. En un lloc tan preeminent, havia de tractar-se de la versió personalitzada de les armes reials, és a dir, de l'escut col·locat entre dues mosteles rampants i marcat amb la divisa «*Paine pour joie*». Pere de Portugal l'havia adoptat en pujar al tron, i per això el trobem sobre els objectes cerimonials i sumptuosos que va encarregar en aquests darrers anys de la seva vida, des del manuscrit del *De secundo bello punico* de Titus Livi preservat a Besançon fins a la mateixa espasa de virtut que custodïa la catedral de Barcelona, com ja ha destacat recentment Joan Molina.¹⁸⁸ Amb aquella divisa hauria de dialogar, per tant, la futura decoració de la resta de la llotja principal en renovació.

Les filtracions també havien arribat a perjudicar la llegenda d'aparar que Martí l'Humà havia fet traçar al seu dia sobre la porta de la *cambrà de paraments*. Devia commemorar-ne la construcció, com hem vist fer al seu

FIGURA 8.14 Escut reial de Pere de Portugal, amb les mosteles i el lema «*Paine pour joie*», sostingut per àngels. Besançon, Bibliothèque Municipale

pare, Pere el Cerimoniós, en el cas de la *cambrà sobirana* del *palau petit* l'any 1370 {4.66}. Pere de Portugal no podia sentir gaire afecte per un avantpassat que no va voler facilitar el pas de la corona al seu avi, la qual cosa havia estat l'inici del calvari patit per la seva família. Tanmateix, conscient del respecte que la ciutat sentia pel rei Martí, el darrer representant de la dinastia de la qual descendia per branca materna, el nou monarca havia donat les instruccions precises perquè «*lo titol*» en qüestió només fos acuradament restaurat, tot respectant-ne «*los mateixs mots e letres*» que hi havia retolats originalment {8.131c}.

No havia pres la mateixa decisió, però, en el cas dels finestrals que il·luminaven aquella estança alta de representació institucional que constituïa la *cambrà alta de parament*. Després de renovar els de les plantes inferiors (*cambrà dels papagais* i llibreria del príncep Carles), s'havia iniciat també la substitució de finestrals a la planta que coronava l'estructura, a fi d'homogeneïtzar l'aspecte renovat de la façana de la Casa de les Escrivanies. Ho posen en relleu diverses lletres reials expedides els mesos precedents, començant per la que el monarca havia remès al mercader Jeroni Sala el dia 3 de setembre de 1465. Li manava pagar quinze florins al mestre de cases barceloní Bartomeu Colteller, com a pagament inicial dels trenta florins totals pactats pel nou finestral que feia al palau:

{8.137} *Lo rey.*

*En Gerònim Sala, mercader, feel nostre. Diem e manam-vos que, de aquells cent setanta florins X sous qui de manament nostre haveu rebuts, doneu e pagueu al feel nostre en Barthomeu Colteller, mestre de cases, quinze florins corrents, los quals li manam donar per paga porrata de aquells trenta florins corrents que li haveu promesos dar per fer una finestra a la cambrà alta del nostre Palau Reyal, on se fa la gran xamanea (...).*¹⁸⁹

La identificació de l'estança en qüestió com «*la cambrà alta (...) on se fa la gran xamanea*» genera el dubte inicial de si anava realment referida a la *cambrà de paraments* o si, per contra, es podia tractar de la comentada *cambrà sobirana* del *palau petit*. Una missiva cinc dies posterior tampoc no ho aclareix, però indica que llavors ja s'hi estava muntant la xemeneia monumental que havia elaborat Joan Claperós; també que mestre Jacques havia continuat treballant tot el mes precedent en altres tasques de talla de pedra que li havien estat assignades:

{8.138} *Lo rey.*

Ferrando Yanes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos que doneu a les persones dejús scrites les quantitats a cascun d'ells devall particularment designades (...). E més, donareu a-n Vicens Mirall, per alguna ferramenta que

*ha comprar per la ximenea del nostre palau, hun flori corrent. E dareu a-n Gerònim Sala, per dar a mestre Jaques, qui fa faena en lo nostre palau, trenta reals per trenta dies fayners per faena que ha feta e de present fa en lo nostre palau, a rahó de un real lo jorn (...).*¹⁹⁰

La resolució dels dubtes arriba gràcies a una notícia del 7 d'octubre de 1465. Aquest dia, Pere de Portugal va fer expedir per duplicat l'ordre d'avançar diners a un altre mestre de cases barceloní, en Blai Peya, el qual començava a executar llavors un altre finestral:

{8.139} *Lo rey.*

Ferrando Yannes, feel loctinent de tresorer nostre. Manam-vos doneu al feel nostre en Blay Peya, mestre de cases, quinze florins d'or, los quals li manam donar en paga prorata de una finestra que-ns fa en lo Palau nostre Major (...).

{8.140} *Lo rey.*

*Fernan de Anes (...). E daesse a Blay Peya, que ha de fazer a janel·la na camara de paramento –en aquell'ha d'aver doze palmos e meo d'alto e ssete palmos e meo d'anchura–, quinze froliis d'ouro en prorata de pago dos trenta froliis d'ouro que a d'ever por fazer a dita janel·la –aquell' ha de fazer por todo o mes de novembro que vra (?) n'en a de sseer de dues cruces–, porque os outros quinze lliures (sic) am de ser pagos despoys que a janel·la se acabar (...).*¹⁹¹

Trad.: El rei.

Ferrando Yáñez (...). I doneu a Blai Peya, que ha de fer una finestra a la cambra de parament –la qual ha de medir dotze pams i mig d'alt i set pams i mig d'ample–, 15 florins d'or en prorrata del pagament de 30 florins d'or que ha de rebre per la dita finestra –la qual farà durant el proper mes de novembre i ha de ser de dues creus–, perquè les 15 lliures (sic) restants se li pagaran després que hagi enllestit la finestra (...).

Per tant, es tractava certament de la *cambra alta de parament*. S'hi especifiquen, a més, les considerables mides del finestral en qüestió (gairebé 2,5 metres d'alçada per vora 1,5 metres d'amplada), l'estructura (dues creus) i el termini de finalització. La coincidència en el preu i la proximitat de les dates fa pensar que aquest i el que elaborava el mestre Coltell eren dos finestrals bessons que s'havien de col·locar als extrems de la mateixa *cambra de paraments* que presidia el complex superior.

Un conjunt de cartes reials expedides el 4 de desembre de 1465 ve a ratificar que aleshores els treballs de renovació dels elements més estructurals de la *cambra alta de parament* havien entrat en fase de conclusió. Ens informen addicionalment que, en aquest cas, el material utilitzat per als finestrals no havia estat la pedra de Montjuïc sinó el marbre, com també ocorre en el

fragment que l'Arxiu de la Corona d'Aragó exhibeix avui en dia al pati del Palau del Lloctinent; també que, per mantenir l'entrada de llum però barrar el pas al fred, el rei hi va fer col·locar, per davant dels respectius finestrons de fusta partits, draps encerats a la meitat inferior (que es podien retirar a l'estiu per fer circular el vent) i vidres fixos a la superior:

{8.141a} *Altra a mestre Mas, avisant-lo com és sa intenció que la finestra de marbre sia en tal manera que de fora, de mig avall, puga star encerat, e de mig amunt una vedriera, e a la part de dins haja ses portes, trenchades per lo mig, etc.*

{8.141b} *Altra a-n Tarragó, avisant-lo de allò mateix e pregant-lo ho sol·licit.*

{8.141c} *Altra a ell mateix, regraciant-li lo que fet ha en les obres del palau, e que trametta un altre mestre de fer sisternes.*

{8.141d} *Altra al mestre rational. Que faça metre en orde lo compte de les obres del palau, e que-l trameta decontinent.*¹⁹²

S'hi afegien dues cartes més expedides el dia 10:

{8.142a} *Altra a-n Terragó, responent sobre les obres del palau.*

{8.142b} *Altra a-n Simeon Sala. Que veja lo compte dels mestres qui han fetes les finestres, e lo que degut los sia faça pagar a-n Joan Stela, segons li'n scriu; e axí mateix responent sobre les obres del palau.*¹⁹³

El mateix dia, el rei ja ordenava des de Vic a Estela que s'acabés de pagar als dos mestres el que mancava dels 30 florins d'or per finestral que s'havien pactat en signar els capítols corresponents:

{8.143} (...) *No-res-menys, vos manam doneu als mestres qui han fetes les finestres lo que per lur compte trobareu los és degut; e així ne scrivim a-n Simeon Sala veja lo compte. Més, donareu al qui fa los calaxos per bestreta cinch florins, e a-n Simeon Sala, per algunes coses que fer li manam, sis liures, de les quals après ell darà compte (...).*¹⁹⁴

Sembla raonable deduir que «los calaxos» que feia l'artesà anònim que rebia els cinc florins de paga formaven part del nou enteixinat en construcció dissenyat pel mestre Joan Caro. En tot cas, el dia 18 de desembre, el rei contestava als mestres Peya i Estela, dient-los que reconeixia la quantitat que els era deguda i que ja la feia pagar:

{8.144a} *Altra a-n Blay Paya e Berthomeu Coltell, responent-los a lur letra sobre lo que degut los és per causa de les obres que han fetes al palau, e que és content los sia pagada la quantitat de la qual han fermada àpocha.*

{8.144b} *Altra a-n Joan Stela. Que pach la quantitat damunt dita als sobre-dits, segons és dit.*¹⁹⁵

Abans d'acabar el mes, la Tresoreria va executar els pagaments, els quals van quedar registrats consecutivament al llibre de comptes corresponent:

{8.145a} *Ítem, doní a-n Blay Peya, mestre de casas, los quals lo senyor rey, ab letra sua, de la sua mà signada e ab son segell segellada, data en la ciutat de Vich, a X dies de deembre del any MCCCCLXV, li havia manat donar a compliment de açò que li ere degut per rahó de una finestra de II creus que, a preu fet o escarada, havia feta en la cambra del Palau Major del senyor rey per XXX florins d'or, ab capitols sobre açò fets, segons que-s conté en la dita letra, la qual cobre ensemps ab època closa per en Pere Leyda, notari, e translat auctèntich dels dits capitols — CLXXXV solidos barchinonenses.*

[Notes al marge] *Lo dit albarà de manament, signat e expedit ut decet, ab lo qual lo dit senyor manà ésser pagat al dit Blay ço que li és degut, e per semblant a-n Berthomeu Colteller, en la propsegüent partida nome[nat], e al qui fa los calaxos sinch florins, e a-n Simeon Sala, obrer, VI lliures, [de] les quals és feta data avant, en [X]LIII cartes.*

Època del dit Blay de aquesta quantitat.

E és cert atrobe que lo preu de la dita finestra és XXX florins d'or, segons uns capitols cobrats. E més, és cert que la resta és stada pagada al dit Blay per Fferrando Eanes, loctinent de tresorer.

{8.145b} *Ítem, doní a-n Barthomeu Colteller, mestre de casas, los quals lo senyor rey, ab la damunt e plus prop mencionada letra, li havia manat donar a compliment de açò que li ere degut per rahó de I^a finestra de II colonas que, a preu fet o escarada, havia feta en la cambra major del Palau Major del senyor rey per XXX florins, ab capitols sobre açò fets, segons que-s conté en la dita letra e en I^a closa per en Pere Leyda, notari, e en los dits capitols, que auctèntichs cobrí e restituesch a la present — CLXV solidos barchinonenses.*

[Notes al marge] *Axí appar per lo manament cobrat ut supra.*

[E] de aquest preu appar per uns ca[pít]ols translat dels quals és [...] cobrat.

É [à]pocha del dit Berthomeu de aquesta quantitat per compliment del dit preu.

*E és cert que la resta li és stada pagada per lo dit Fferrando Eanes, loctinent de tresorer.*¹⁹⁶

Es confirma definitivament d'aquesta manera que ambdós finestrals havien estat instal·lats a la *cambra alta de parament* o *cambra dels paraments*, també coneguda com a *cambra major*, denominació que no s'ha de confondre amb la d'*aula major* o *aula règia*, que s'aplicava com a nom alternatiu a la *sala gran* de la planta noble o Tinell.

Les darreres actuacions

El 9 de febrer de l'any següent (1466), també es devia haver culminat la decoració del *retret de les carabasses*, perquè el rei ja parava atenció a la culminació de la seva porta principal, que, atesa la posició del retret entre el carrer i el verger, amb la *capella alta* als peus, només podia obrir-se al terrat que cobria el Palau de Santa Eulàlia. Tanmateix, aquest ja s'havia vist dràsticament reduït a causa de la demolició de la seva torre central, pactada amb el capítol de la catedral per obrir una mica d'espai davant la fins llavors ofegada porta lateral del temple, com hem vist al capítol primer. Hem de deduir, com a conseqüència, que l'operació també havia implicat el sacrifici de la *cuina de la reina* per transformar-la en un terrat alternatiu lleugerament més enretirat. Altrament, hauria restat inviablè l'articulació entre la *cambra alta de parament* i el *retret de les carabasses*, amb la nova gàbia dels ocells com a ròtula, que presenta l'ordre reial emesa en aquella data, per la qual el sobirà manava decorar la tarja o peça plana que rematava la porta del *retret* amb l'al·legoria de la Fortuna que havia adoptat com a emblema. Hi adjuntava el disseny a la missiva remesa a Simeó Sala:

{8.146} *Altra a-n Simeon Sala. Com dins la present li tramet la Fortuna pintada ab les ymatges, la qual vol sia mesa en la targe del retret, prop la gàbia.*¹⁹⁷

Aquesta representació emblemàtica no devia ser gaire diferent, doncs, d'una que ha pervingut il·lustrant el frontispici d'un manuscrit de la *Tragedia de la insigne reina donna Isabel*, una obra escrita per Pere de Portugal pocs anys abans i dedicada al seu germà Jaume, cardenal de Florència. Hi trobem una figura femenina coronada i amb els ulls embenats, que porta a les falces l'escut de les quines de Portugal amb el lambel i la creu d'Aviz i que s'asseu sobre una roda giratòria amb manilla, la qual va doblement marcada amb la divisa «*Paine pour joie*».¹⁹⁸ Naturalment, en el cas de la representació que s'havia de traçar sobre la tarja del retret, en lloc de l'escut de les quines que el Conestable usava abans d'arribar al tron, ja hi devia figurar el de les armes reials. En tot cas, la referència directa a la gàbia dels ocells prèviament instal·lada palesa que es tractava d'una portada exterior concebuda per dialogar amb la portada de la *cambra de parament* que tenia just enfront (coronada també pel «*títol*» {8.131c} que acabava de fer restaurar) i amb la portada lateral de la catedral que sobresortia pel costat dret.

Culminada la renovació dels elements més estructurals de la *cambra de parament* i del nou *retret de les carabasses*, el sobirà volgué iniciar les obres de l'esmentada *guarda-roba alta*. El 19 de febrer de 1466 ja ordenava adquirir els citats «*borns de la Seu*» {8.125}, especificant que aquestes taules flamenques

FIGURA 8.15 Roda de la Fortuna amb les armes de Portugal i el lema «Paine pour joie». La que es va figurar a la tarja del retret devia ser força semblant, però amb l'escut dels pals de gules en camp d'or. Harvard University, Houghton Library

que s'havien portat inicialment per a les obres de la catedral, les volia per a la guarda-roba «faedora», és a dir, en projecte de construcció:

{8.147} *Lo rey.*

*En Pere dez Pla, feel regent l'offici de nostra Tresoreria. Per quant són necessaris en la obra faedora en la garda-roba del nostre Palau Reyat alguns borns de roure de Flandes, vos manam que, letra vista, façau per manera e doneu orde en haver los dits borns de la Seu de aquexa ciutat, car, segons som informats, n'i ha de bons (...).*¹⁹⁹

Només deu dies més tard, aprofitava l'expedició de diverses cartes per controlar els comptes de les obres palatines, i també per adreçar-se als consellers de Barcelona. Els demanava que li cedissin la part aprofitable de la fusta del cadafal funerari del primogènit Carles que acabaven de desfer, la qual volia per al sostre que manava fer aleshores al palau, és a dir, per a la coberta de la citada guarda-roba alta en construcció:

{8.148a} *Altra als consellers de Barchinona, pregant-los que si alguns fusts haurà en lo bastiment de la caixa del benaventurat Karles que han desfet que sien bons per un sostre que mana fer en lo palau, que los hi vullen consentir.*

{8.148b} *Altra del mateix tenor a les obres de Barchinona.*

{8.148c} *Altra a-n Terragó, responent-li sobre les obres del palau, e que do los comptes al scrivà de ració, e que si res té del senyor rey, que ho do al scrivà de ració, que lo y trametrà.*

{8.148d} *Altra al scrivà de ració. Que hoya lo compte a-n Terragó, e que si no li resta res dels cent florins que li havia manat dar, ell pague lo portapau e ab altres coses lo y trametta.*²⁰⁰

Mentrestant, també es duïen a terme els treballs de condicionament interior de la cambra de parament, com la col·locació de portes i finestrons, que van ser pagats per la Tresoreria entrat ja el mes de març de 1466. Als assentaments a favor dels mestres fusters Joan Caro i Joan Urgell per aquesta tasca, s'hi suma el fet al mestre de cases Narcís Serra per enguixar una cambra no identificada, que potser ja era la nova guarda-roba alta:

{8.149} *Ítem, doni a les personas dejús nomenades les quantitats e per les rahons segons que-s segueix:*

Et primo doni a-n Johan Caro, fuster, ciutadà de Barchinona, en accorrimment de açò que li ere degut per rahó de les portes per ell obrades e que obre en lo Palau Major — LXXXX° solidos.

Ítem, a-n Johan Urgell, mestre de casas, en accorrimment de la finestra que de present fa e obra en la cambra de paraments del dit palau — LXXX solidos.

Ítem, a-n Arcís Serra, mestre de casas, en accorrimment d'açò que li és degut per emblanchar ab paleta I cambra del dit Palau Major — XXXXVIII solidos.

*E axí són, segons que-s conté en una letra del senyor rey, de la sua mà signada e ab son segell segellada, dada en Vich, a XI dies de març del any MCCCC-LXVI, la qual restituesch, e en una època que cobrí closa per en Pere Leyda, notari — CCXVIII solidos barchinonenses.*²⁰¹

Encara es va dilatar més en el temps, però, l'elaboració dels elements que esculpia Joan Claperós. Potser per incitar-lo perquè s'afanyés, el rei havia manat donar-li de gràcia 10 sous addicionals el 15 de gener d'aquell any:

{8.150} *Lo rey.*

*En Nicolau Company, feel scrivà nostre. Manam-vos pagueu, per les coses dejús scrites, les quantitats següents: (...) Ítem, a-n Joan Claperós, imaginayre, deu sous, los quals li manam dar de gràtia (...).*²⁰²

Tanmateix, el 20 d'abril de 1466 l'escultor encara es trobava lluny d'acabar el seu encàrrec. El sobirà ordenà pagar-li els 120 sous que li corresponien per un mes sencer de treball junt amb el seu ajudant (a raó de 4 sous diaris); alhora li reclamava, però, que acabés d'esculpir els dos escuts heràldics que havien de presidir la xemeneia monumental de la cambra alta de parament, i els portalets i altres escuts que també havia contractat a preu fet per instal·lar en aquesta i en altres estances del sector:

{8.151} *Lo rey.*

En Pere dez Pla, feul regent nostra Thesoreria. Per quant en Joan Claperós ha pres a scarada algunes obres del nostre palau, axí com és la ximineia, alguns portalets e alguns senyals reals, en les quals se ha negligentment e remissa, e al qual nos manam decontinent, totes faenes dexades e a part posades, acabe les dites obres; e poria ésser ell al·legar no tenir diners, e per axò resta la expedició de aquelles. Per ço us diem e manam li doneu cent e vint sous per un mes per ell e un altre qui fa faena ab ell, a rahó de quatre sous lo dia (...).

{8.152} *Altra a-n Claperós. Que ab diligència entena en acabar los dos senyals de la ximineia, e los dos portalets e altres coses de la scarada.*²⁰³

La nova xemeneia monumental presidida pels dos escuts reials era, per tant, l'element ornamental fix més noble que devia adornar la sala, atès que, com ocorria amb el Tinell, havia estat concebuda des dels seus inicis per ser emplaçada amb els millors tapissos i draps de luxe que es custodiaven a la *guarda-roba* del monarca.²⁰⁴ Desafortunadament, passat l'abril de 1466 ja no s'han pogut localitzar més notícies relatives a les obres palatines, de manera que no és possible certificar si Joan Claperós arribà a instal·lar-la o no. Pel maig d'aquell mateix any, Pere de Portugal va veure agreujar-se severament la tisi que patia, que el va portar a la mort prematura el dia 29 de juny, als 37 anys d'edat.²⁰⁵ La roda de la Fortuna li havia reservat, com temia, el mateix funest destí que a la resta de la seva desgraciada família. Entre els pagaments dels deutes reconeguts per la corresponent sentència arbitral i assumits pels marmessors testamentaris l'any següent, consta que el monarca havia deixat a deure, entre altres quantitats, 259 lliures, 3 sous i 10 diners al mestre Bartomeu Mas, 160 lliures i 11 sous al fuster Marc Safont, i 38 lliures als pintors Antoni Dalmau i Bernat Goffer.²⁰⁶

Passada la Guerra Civil, Joan II recuperava el tron. Com apuntàvem als capítols precedents, ni ell ni el seu fill i successor, Ferran el Catòlic, van residir al Palau Major, llevat de moments excepcionals, raó per la qual tampoc no consta que invertissin en transformar els espais residencials reformats pel Conestable, que tan males sensacions els devien provocar. Les estances descriptes, cedides a l'ús de tercers, van anar degradant-se així fins que acabaren sent assignades al Sant Ofici arran del seu establiment a la ciutat, matèria de la qual tractarem al següent i darrer capítol.

1. Marina MITJÀ, «Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVII (1957-1958), pàg. 374-417.
2. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-1971), pàg. 351-491.
3. ADROER, «Un palau reial...».
4. ADROER, «El palau de la reina...» i *Palaus Reials de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 2003, pàg. 67-92.
5. PUJADES, «Els Palaus Reials...», en premsa.
6. Henri BRESCH, «Le jardin de l'empire: le palais de Barcelone et la Sicile (1397-1410)», *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 20-25 de septiembre de 1993)*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, 1994-1997, t. I, vol. 5, pàg. 373-386.
7. ADROER, *El Palau Reial...*; Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Epistolari del Rey En Martí d'Aragó (1396-1410)», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, 6 (1909-1913), pàg. 283-309, i «Itinerari del Rey...».
8. ACA, C, reg. 2256, f. 136v.
9. ACA, C, reg. 2241, f. 122r. A més d'aquests diners, cal recordar que el rei degué autoritzar poc després l'obrer Sala perquè fes servir, en la remunta de la Casa de la Farina que havia de culminar el *jardí alt*, un gran nombre de làpides procedents de l'extingit fossar jueu de Montjuïc, atès que el dia 20 d'octubre del mateix any Sala va signar un contracte amb el carreter barceloní Joan Martínez perquè li portés des de Montjuïc fins al Palau Major almenys 200 llambordes. Jaume RIERA i SANS, «El fossar de Montjuïc. Les primeres alienacions (1392-1408)», *El cementerio judío medieval de Barcelona en Montjuïc (siglos IX-XIV): Establecimiento de sus límites*, Centre d'Estudis Zakhor / Centre d'Estudis de Montjuïc, 2012, 10 pàg. s. n. (8).
10. ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 87-100.
11. ACA, C, reg. 2244, f. 126v-127r.
12. ACA, C, reg. 2244, f. 141v.
13. ACA, C, reg. 2244, f. 163v-164r.
14. ACA, C, reg. 2245, f. 19r.
15. ACA, C, reg. 2245, f. 44v-45r.
16. ACA, C, reg. 2245, f. 48v.
17. ACA, C, reg. 2245, f. 67r.
18. ACA, C, reg. 2245, f. 105r-v.
19. ACA, C, reg. 2245, f. 124v-125r.
20. ACA, C, reg. 2245, f. 140v.
21. ACA, C, reg. 2245, f. 161r.
22. ACA, C, reg. 2246, f. 73v.
23. Arturo ZARAGOZÁ CATALÁN y Javier IBÁÑEZ FERNÁNDEZ, «Materiales, técnicas y significados en torno a la arquitectura de la Corona de Aragón en tiempos del Compromiso de Caspe (1410-1412)», *Artígrama*, 26 (2011), pàg. 21-102 (84), i DOMENGE i VIDAL, «Construir i decorar...», pàg. 15.
24. Joan DOMENGE i MESQUIDA i Jacobo VIDAL FRANQUET, «A coneixença de mestres experts». Les visures de l'obra gòtica a través de la documentació catalana», *Visurar l'arquitectura gòtica: inspeccions, consells i reunions de mestres d'obra (s. XIV-XVIII)*, Palermo, Edizioni Caracol, 2017, pàg. 9-74.
25. ACA, C, reg. 2245, f. 171r.
26. ACA, C, reg. 2245, f. 175r.
27. ACA, C, reg. 2247, f. 14v-15r. Als f. 24v-25r del mateix registre, trobem enregistrada la carta que el rei va escriure a Lleonard de Sos el 5 de desembre: «*Lo rey. Nos hauriem plaer e desijam molt que ha-*

guéssem o poguéssim haver tota la manobra qui és exida dels alberchs que ls consellers d'aquexa ciutat han fets enderrocar per fer la plaça denant lo nostre Palau Major de la ciutat demunt dita, com nos bajam mester aquella per a la obra que fem e entenem proseguir e fer en lo dit nostre palau. E com la dita ciutat de Barchinona ne los consellers d'aquella no-ns puxen dar alguna cosa, havem deliberat que per haver la dita manobra parlets ab los dits consellers, e servets aytal manera que en Jacme Sala, obrer del dit nostre palau, a qui nos scrivim d'açò, compre tota la manobra sobredita e li sia feta spera del preu tro nos siam aquí (...)

28. ACA, C, reg. 2247, f. 29v.

29. ACA, C, reg. 2238, f. 92r-v.

30. ACA, C, reg. 2238, f. 99r.

31. ACA, C, reg. 2238, f. 96r-v.

32. ACA, C, reg. 2248, f. 19v.

33. Antoni CONEJO DA PENA, «Volta de rajola», «volta de maó de pla» o «volta catalana»: reflexiones entorno a las bóvedas tabicadas en Cataluña durante los siglos del gótico», *Construyendo bóvedas tabicadas. Actas del Simposio Internacional sobre bóvedas tabicadas*, València, Universitat Politècnica de València, 2012, pàg. 101-117.

34. El meu agraïment a Jacobo Vidal, per advertir-me que no s'ha pogut documentar mai Jaume Sala com a professional de la construcció. La documentació sobre els obrers Sala es conserva a l'antic Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu, avui repartit entre la BC i l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

35. DOMENGE i VIDAL, «Construir i decorar...», pàg. 18.

36. ACA, C, reg. 2258, f. 194r.

37. ACA, C, reg. 2247, f. 48r-v.

38. ACA, C, reg. 2247, f. 116v.

39. ACA, C, reg. 2249, f. 19r.

40. ACA, C, reg. 2249, f. 38r-v.

41. ACA, C, reg. 2250, f. 36r.

42. ACA, C, reg. 2248, f. 203r.

43. ACA, C, reg. 2248, f. 239v.

44. ACA, C, reg. 2249, f. 81r.

45. Aitor IRIARTE KORTAZAR, «Los palacios dorados de nuestro señor el rey don Carlos», *Actas del III Congreso General de Historia de Navarra. Área II: Corrientes Artísticas*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1994, pàg. 1-21.

46. ACA, C, reg. 2249, f. 89v.

47. ACA, C, reg. 2249, f. 91r-v.

48. ACA, C, reg. 2248, f. 245r.

49. ACA, C, reg. 2249, f. 122r.

50. ACA, C, reg. 2250, f. 47r.

51. ACA, C, reg. 2250, f. 48r-v.

52. ACA, C, reg. 2250, f. 58r.

53. ACA, C, reg. 2249, f. 145r-v.

54. ACA, C, reg. 2249, f. 145v.

55. Agustí VENTURA i CONEJERO, «Enteixinats o cobertes morisques», *Xàtiva, fira d'agost de 1995* (llibre de fira), 1995, pàg. 102-193, i Anna Maria ADROER i TÀSIS, «Enteixinats de Xàtiva a Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 71 (1998), pàg. 43-52. Pel que fa a la vacil·lació en la data, Agustí Ventura encerta l'any però s'equivoca en el mes, atès que la visita del rei Martí fou els dies indicats de març. Anna Maria Adroer s'erra en datar l'acció en 1402, com bé podia haver comprovat sobre l'«Itinerari» de Girona i Llagostera, ja que que no hi consta cap visita efectiva a la ciutat fins al març de 1404. Encara que el maig de 1402 el monarca hagués anunciat que volia anar-hi, degué canviar de parer a última

hora, perquè aquest any no es va arribar a expedir cap document reial des de Xàtiva. En tot cas, una visita a finals de maig tampoc no podria haver donat lloc a una ordre expedida el 31 de març precedent arran d'una estada prèvia. GIRONA, «Itinerari del Rey...», pàg. 169-184.

56. ACA, C, reg. 2247, f. 68r.

57. ACA, C, reg. 2250, f. 61v.

58. ACA, C, reg. 2250, f. 61v.

59. ACA, C, reg. 2249, f. 166v. La carta del rei a mossèn Antoni Torrelles és al f. 167v, i una altra insistint que facin avançar els treballs, al f. 170v, ambdues també publicades al seu dia per GIRONA, «Epistolàri del Rey...», doc. 36 i 37, pàg. 294-295.

60. ACA, C, reg. 2249, f. 167r.

61. ACA, C, reg. 2249, f. 170v.

62. ACA, C, reg. 2249, f. 185v.

63. ACA, C, reg. 2249, f. 190v.

64. ACA, C, reg. 2249, f. 191v.

65. ACA, C, reg. 2251, f. 5r-v.

66. AHCB, 1B.VI-29, f. 72r-v. Notícia resumida per BRUNIQUER, *Rúbriques*, vol. III, cap. 42, pàg. 79.

67. ACB, Llibres d'obra (1477-1479), f. 48v-49r. JARDÍ, *Mestres entalladors a...*, apèndix documental, pàg. 142.

68. AHCB, 1B.VI-29, f. 93r. Notícia resumida per BRUNIQUER, *Rúbriques*, vol. III, cap. 42, pàg. 79.

69. ACB, Llibres d'obra (1481-1483), f. 70v. JARDÍ, *Mestres entalladors a...*, pàg. 157.

70. ACB, Llibres d'obra (1509-1511), f. 50v. JARDÍ, *Mestres entalladors a...*, pàg. 345.

71. Àngel FÀBREGA GRAU i Josep BAUCCELLS i REIG, *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S. E. Catedral Basílica de Barcelona*, Barcelona, 1969, vol. I, «Efemèrides», 1519-1521.

72. Emma LIAÑO MARTÍNEZ, «La Catedral de Barcelona», *Catedrales de España*, León, 1992-1996, vol. 5, pàg. 25-112 (71), i SOBRINO, «Barcelona. Las razones...», pàg. 199. No és encertat, com acabem de ratificar per la planta dels *Atachos* i tornarem a comprovar al capítol següent, el suggeriment d'aquest darrer autor (nota 3) que la demolició del pont ja s'hauria produït en construir-se el Palau del Lloctinent, i que la data de 1823 podria respondre a una confusió amb l'enderrocament de la Porta Major de la ciutat. De fet, el baró de Maldà també el va descriure encara a finals del segle XVIII com «un pont per sa comunicació, vuy paredat» {8.51}. Rafael d'AMAT i DE CORTADA (BARÓ DE MALDÀ), *Viles i ciutats de Catalunya*, ed. Margarida Arizeta, Barcelona, Barcino, 1994, pàg. 91.

73. ESPAÑOL, «La Santa Capella...», pàg. 32.

74. SOBRINO, «Barcelona. Las razones...», pàg. 206-208, i «Palacios catedralicios, catedrales palatinas», *Anales de Historia del Arte*, 23 núm. especial II (2013), pàg. 551-567.

75. Enrique RABASA Díez, *Forma y construcción en piedra*, Madrid, Akal, 2000, pàg. 31-33.

76. SOBRINO, «Barcelona. Las razones...», pàg. 199, fig. 6.

77. ACA, C, reg. 2250, f. 68v.

78. ACA, C, reg. 2250, f. 67v.

79. ACA, C, reg. 2250, f. 67v.

80. ACA, C, reg. 2250, f. 76r.

81. ACA, C, reg. 2250, f. 80v.

82. ACA, C, reg. 2251, f. 37r.

83. ACA, C, reg. 2251, f. 36r-v.

84. ACA, C, reg. 2251, f. 42v.

85. ACA, C, reg. 2251, f. 43v.

86. ACA, C, reg. 2251, f. 43r.

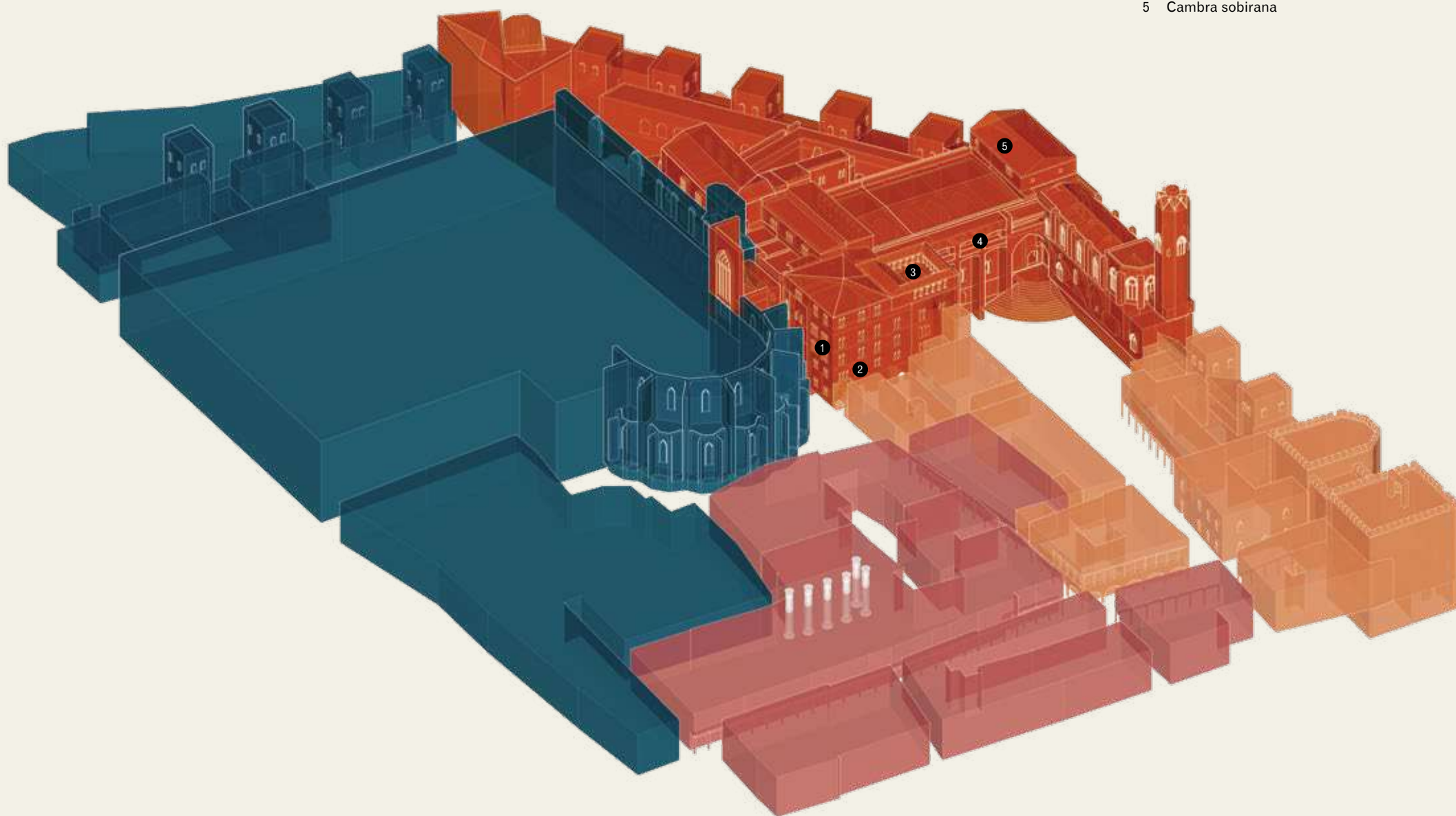
87. ACA, C, reg. 2251, f. 43v-44r.

88. ACA, C, reg. 2251, f. 43r.
89. ACA, C, reg. 2251, f. 50r-v.
90. ACA, C, reg. 2251, f. 51r.
91. ACA, C, reg. 2251, f. 55r-v.
92. ACA, C, reg. 2251, f. 68r-v.
93. ACA, C, reg. 2251, f. 68r.
94. ACA, C, reg. 2251, f. 78r.
95. ACA, C, reg. 2251, f. 66r.
96. ACA, C, reg. 2251, f. 88v-89r.
97. ACA, C, reg. 2251, f. 88v.
98. ACA, C, reg. 2250, f. 145v.
99. ACA, C, reg. 2251, f. 91r-v.
100. ACA, C, reg. 2251, f. 95v.
101. Arxiu capitular, sala de lectura i Museu del Disseny de Barcelona, MCB 45199. AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catàlego monumental de...*, fig. 197 i 198.
102. ACA, C, reg. 2251, f. 92r.
103. ACA, C, reg. 2251, f. 94r-v.
104. Francesca ESPAÑOL i BERTRAN, «Ecos artísticos aviñonenses en la Corona de Aragón: la Capilla de los Ángeles del Palacio Papal», *El Mediterráneo y el Arte Español (XI Congreso Nacional de Historia del Arte, Valencia, 1996)*, València, 1998, pàg. 58-68, i «La santa capella...», pàg. 34-41.
105. ACA, C, reg. 2251, f. 112r.
106. ACA, C, reg. 2251, f. 108r.
107. ACA, C, reg. 2252, f. 69v-70r.
108. ACA, C, Processos en foli, 102/8, f. 2r. Eduard JUNCOSA BONET i Marina NAVÀS FARRÉ, «La reina vídua: acció política, dificultats econòmiques i l'amor a l'ombra», *Margarida de Prades. Regnat breu, vida intensa*, Tarragona, Publicacions URV / Universitat de Barcelona Edicions, 2022, pàg. 253-320.
109. ACA, C, reg. 2258, f. 184r.
110. ACA, C, reg. 2248, f. 206r-v.
111. GIRONA, «Epistolari del Rey...», pàg. 289-290.
112. ACA, C, reg. 2249, f. 188r.
113. ACA, C, reg. 2251, f. 50r.
114. PONSICH, «L'espase d'une...».
115. ESPAÑOL, «Ecos artísticos aviñonenses...» i «La santa capella...», pàg. 34-41.
116. ACA, C, reg. 2250, f. 6r-v.
117. ACA, C, reg. 2293, f. 98r. RUBIÓ i LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. CDIV, pàg. 384.
118. ACA, C, reg. 2250, f. 54r. RUBIÓ i LLUCH, *Documents per a...*, vol. II, doc. CDV, pàg. 385.
119. Johannes VINCKE, «Proyecto del rey don Martín de Aragón para crear un priorato cisterciense en la capilla de su Palacio Mayor de Barcelona», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1970, t. II, vol. II, pàg. 119-132, i ADROER, *El Palau Reial...*, pàg. 124-147.
120. ACA, C, reg. 2250, f. 123r.
121. «Festa de la cadira de sent Pere. Dimecres, a XXII dies del dit mes lo dit senyor en Barchinona. En aquest dia lo senyor rey edificà lo monestir de la orde dels frares celestins, lo qual fon edificat en I pati contiguu en lo seu Palau Major de la ciutat de Barchinona, ab aquella sollemnitat de professons e altres serimònies segons se pertany. En los fonaments del qual foren posades lo dit dia les pedres següents, ço és, la primera pedra per l'archabisbe de Càller, e la segona lançà lo senyor rey per si mateix, la terça lançà lo dit senyor per la senyora Reyna de bona memòria, muller qui fon del dit senyor, la quarta la Reyna dona Yolant, la V^a lo rey de Sicília, la qual lançà per ell mossèn Ramon Torrelles, la VI^a la Reyna de Xipre, la VII^a la Reyna de Sicília, la qual lançà per ella lo dit mossèn Ramon Torrelles, la VIII^a lo mestre de Calatrava, la IX^a lo bisbe de Barchinona, la X^a don Ffederich, fill del rey de Sicília e net del dit senyor, la XI^a lo bisbe de Sogorb, la XII^a l'abat de Sent Cugat, la XIII^a l'abat de Sentes Creus, la XIII^a l'abat de Beniffaçà, la XV^a los consellers de Barchinona, la XVI^a los missatgers de València, la XVII^a los missatgers de Mallorques, la XVIII^a los missatgers de Leyda, la XIX^a los missatgers de Tortosa, la XX^a los missatgers de Gerona e la XXI^a e derre-ra los missatgers de Perpinyà». ACA, RP, MR, vol. 928/3, f. 6r. GIRONA, «Itinerari del Rey...», pàg. 623.
122. ACA, C, Processos en foli, lligall 102/28, f. 3r-4r. Vegeu també ACA, ORM, Monacals-Hisenda, vol. 2676, f. 351r-356v.
123. ACA, ORM, Rotlle Santa Maria de la Mercè, 6-1.
124. ACA, C, Pergamins de Ferran I, carpeta 339, Apèndix, núm. 20. MATEU IBARS, «Bona mobilia et...», pàg. 97-98.
125. ACA, C, Pergamins de Ferran I, carpeta 339, Apèndix, núm. 20. MATEU IBARS, «Bona mobilia et...», pàg. 110.
126. ACA, RP, MR, vol. 2409/3, f. 1r-v, 3v, 4v, 5v.
127. ACA, RP, MR, vol. 2409/3, f. 7r-8v, 9v, 10v, 11v.
128. Joan MOLINA FIGUERAS, «Paine pour Joie». La divisa de Pere de Portugal, un príncep de la tardana edat mitjana», *Caplletra*, 68 (2020), pàg. 15-42.
129. MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo de la...*
130. ACA, C, Intrusos, 23, f. 31r.
131. ACA, C, Intrusos, 23, f. 62r.
132. ACA, C, Intrusos, 23, f. 79r.
133. ACA, C, Intrusos, 21, f. 130r, i 23, f. 112r.
134. ACA, C, Intrusos, 21, f. 159v-160r.
135. Marià CARBONELL BUADES, «Marc Safont (ca. 1385-1458) en l'arquitectura barcelonina del segle xv. Documents per a un esbós biogràfic», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 21 (2003), pàg. 181-225; RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. II, pàg. 130, i Artur LÓPEZ RODRÍGUEZ, «Consideracions sobre la construcció de l'església barcelonina de Santa Maria del Pi», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 5-6 (1984-1985), pàg. 211-224.
136. ACA, C, Intrusos, 23, f. 89r.
137. JARDÍ, *Mestres entalladors a...*, pàg. 83-179.
138. ACA, C, Intrusos, 23, f. 118v.
139. ACA, C, Intrusos, 23, f. 140r.
140. ACA, C, Intrusos, 23, f. 151v.
141. ACA, C, Intrusos, 23, f. 92r.
142. ACA, C, Intrusos, 23, f. 98v.
143. ACA, Generalitat, Sèrie V, 353, 597. Joan AINAUD DE LASARTE, *El palau de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, pàg. 49, i Jacobo VIDAL FRANQUET, «De París, Brussel·les i Arràs: mestres tapissers a la Corona d'Aragó medieval», *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400: circulació de mestres, obres i models artístics*, Roma, Viella, 2016, pàg. 163-196.
144. ACA, C, Intrusos, 23, f. 100r, i 24, f. 139v.
145. ACA, C, Intrusos, 23, f. 142v.
146. ACA, C, Intrusos, 21, f. 160v.
147. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. III, pàg. 217.
148. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. II, pàg. 262.
149. MOLINA, «Pedro de Portugal...», pàg. 71 i 77.
150. Montserrat JARDÍ ANGUERA, «Els Claperós i la seva activitat a Barcelona i Girona», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura*, II: *De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 177-186, i *Mestres entalladors a...*, pàg. 51-58.

151. ACA, C, Intrusos, 23, f. 100v.
152. AHPB, 207/6 (5 de setembre de 1464); Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El arte en la comarca alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, III-4 (1945), pàg. 259-340 (311).
153. Romà ESCALAS, «La decoració de la capella del Palau Dalmases de Barcelona», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura*, II: *De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 186-189.
154. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. I, pàg. 314-315.
155. ACA, C, Intrusos, 23, f. 142r.
156. August L. MAYER, *El estilo gótico en España*, Madrid, Espasa-Calpe, 1929, pàg. 207.
157. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. I, pàg. 314.
158. ACA, C, Intrusos, 23, f. 161v.
159. ACA, C, Intrusos, 22, f. 37r.
160. ACA, C, Intrusos, 22, f. 40r.
161. ACA, C, Intrusos, 24, f. 3r.
162. ACA, C, Intrusos, 28, f. 83r.
163. ACA, C, Intrusos, 22, f. 93v.
164. ACA, C, Intrusos, 22, f. 118r.
165. ACA, C, Intrusos, 22, f. 118r.
166. ACA, C, Intrusos, 22, f. 167r.
167. ACA, C, Intrusos, 24, f. 91r, i 27, f. 61r.
168. ACA, C, Intrusos, 24, f. 116v.
169. ACA, RP, MR, vol. 433, f. 32v.
170. MADURELL, «El pintor Lluís...» (1), núm. 236 i 435, pàg. 136 i 171, i (3), núm. 756, pàg. 276; RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. II, pàg. 84-85.
171. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. I, pàg. 473.
172. ACA, C, Intrusos, 22, f. 171r.
173. ACA, C, Intrusos, 24, f. 126v.
174. ACA, C, reg. 2248, f. 245r. GIRONA, «Itinerari del Rey...», pàg. 596, nota 47, i ESPAÑOL, «Le programme architectural...», pàg. 119 i nota 18.
175. ACA, C, Intrusos, 24, f. 121v.
176. ACA, C, Intrusos, 22, f. 179v.
177. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. III, pàg. 86.
178. ACA, RP, MR, vol. 433, f. 33v.
179. RÀFOLS, *Diccionario biográfico de...*, vol. I, pàg. 219, i Laura MIQUEL MILIAN, *La guerra civil catalana i la crisi financera de Barcelona durant el regnat de Joan II (1458-1479)* (tesi doctoral), Girona, Universitat de Girona, 2020, pàg. 159 (nota 530), 458, 531 i 535.
180. ACA, C, Intrusos, 22, f. 167r.
181. ACA, C, Intrusos, 24, f. 181v.
182. Teresa VINYOLES I VIDAL, «Bernat Vidal, rel·lotger i “enginyer” barceloní del segle xv», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24 (2002-2003), pàg. 597-612.
183. MARTÍNEZ FERRANDO, *Pere de Portugal...*, pàg. 159.
184. ACA, C, Intrusos, 22, f. 179v.
185. ACA, C, Intrusos, 23, f. 107r-v.
186. ACA, C, Intrusos, 23, f. 144r.
187. ACA, C, Intrusos, 22, f. 172v. La carta a Joan Estela, datada el 6 de desembre de 1465, al f. 171v {8.136}: «Primo a-n Joan Stela, que avise dels draps lo millor partit que treure se'n porà per exaugar-los; e que do obra en haver los III^m florins dels diputats».
188. Besançon, Bibliothèque Municipale, ms. 838, f. 1r, i Museu de la Catedral de Barcelona. François AVRIL, «Quelques observations sur le destin des livres et de la “bibliothèque” du Roi René», *Splendeur de l'enluminure. Le Roi René et les livres*, Arles, Ville d'Angers / Actes Sud, 2009, pàg. 73-83; Lluïsa AMENÓS i Marc GENER, *La espada del Condestable Pedro de Portugal conservada en la catedral de Barcelona*, Barcelona, Catedral, 2019, pàg. 20, i MOLINA, «“Paine pour Joie”...», pàg. 26-31.
189. ACA, C, Intrusos, 61, f. 3v.
190. ACA, C, Intrusos, 24, f. 99r.
191. ACA, C, Intrusos, 24, f. 107r i 181r-v.
192. ACA, C, Intrusos, 22, f. 171r.
193. ACA, C, Intrusos, 22, f. 174r.
194. ACA, C, Intrusos, 24, f. 126v.
195. ACA, C, Intrusos, 22, f. 177r.
196. ACA, RP, MR, vol. 433, f. 33r. El pagament de les 6 lliures (120 sous) a Simeó Sala que se cita en una de les notes apareix recollit a l'actual f. 42v del mateix volum.
197. ACA, C, Intrusos, 22, f. 186r.
198. Harvard University, Houghton Library, ms. Span 38, f. 1r.
199. ACA, C, Intrusos, 24, f. 206v-207r.
200. ACA, C, Intrusos, 22, f. 187v.
201. ACA, RP, MR, vol. 434, f. 54v.
202. ACA, C, Intrusos, 24, f. 137r.
203. ACA, C, Intrusos, 24, f. 160v, i 27, f. 75v.
204. ACA, C, Intrusos, 61, f. 36r-37v.
205. Andreu BALAGUER I MERINO, *D. Pedro el Condestable de Portugal, considerado como escritor, erudito y anticuario (1429-66)*, Girona, Vicente Dorca, 1881, pàg. 41.
206. AHCB, ms. 1G-34, f. 188r, 192r i 194v.

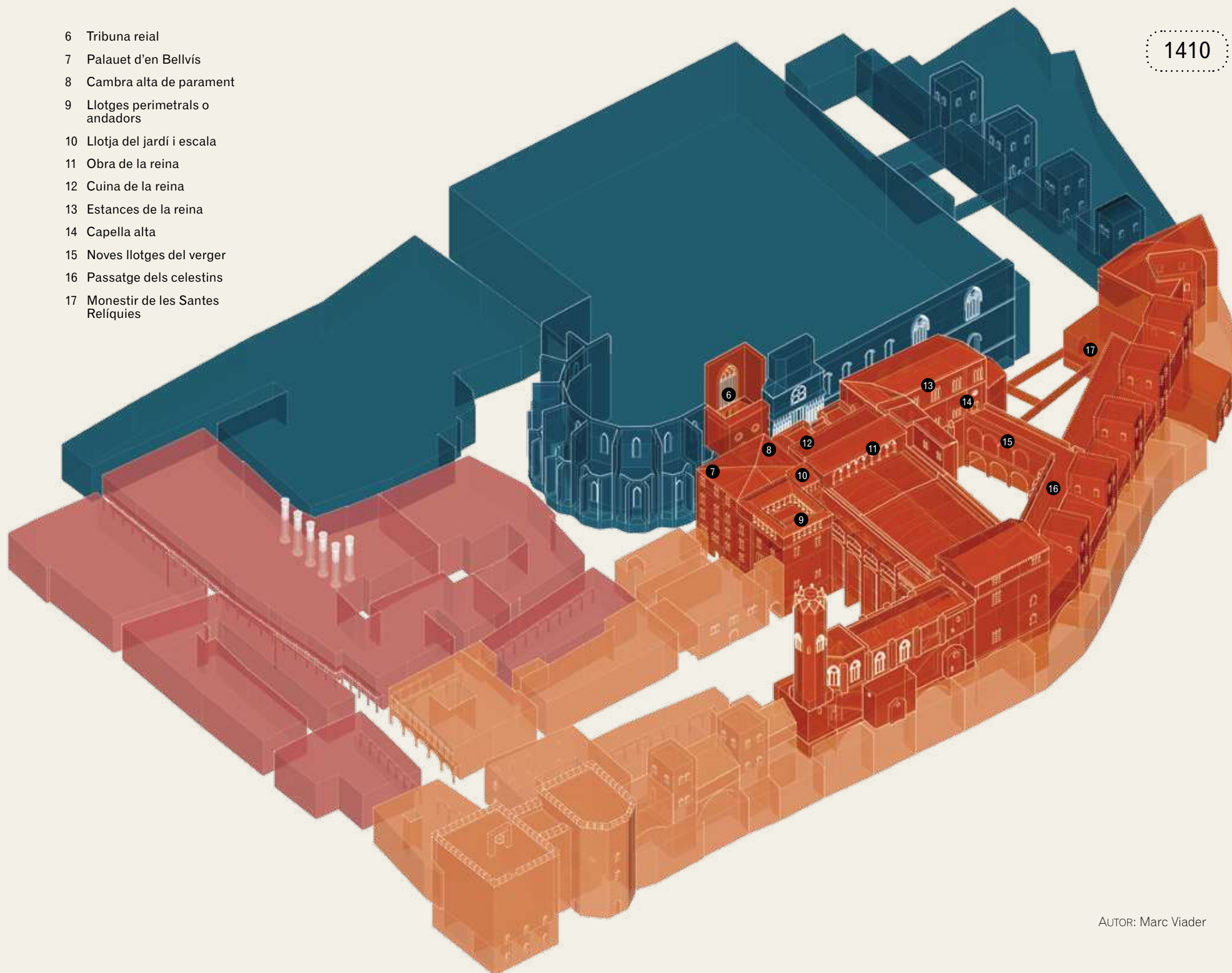
1410

- 1 Llibreria i nou apartament reial (després cambres dels papagais i de les garses)
- 2 Escrivanies
- 3 Jardí alt
- 4 Passatge
- 5 Cambra sobirana

1410

- 6 Tribuna reial
- 7 Palauet d'en Bellvís
- 8 Cambra alta de parament
- 9 Llotges perimetrals o andadors
- 10 Llotja del jardí i escala
- 11 Obra de la reina
- 12 Cuina de la reina
- 13 Estances de la reina
- 14 Capella alta
- 15 Noves llotges del verger
- 16 Passatge dels celestins
- 17 Monestir de les Santes Relíquies

Capítol 9

El palau dels tribunals reials

Com ja hem anunciat als capítols precedents, els darrers anys del regnat de Ferran el Catòlic van representar per a la ciutat de Barcelona l'arribada de l'absentisme reial permanent, de manera que el Palau Major mai més no va recuperar les funcions de complex residencial dels sobirans del país. La monarquia va continuar fent un ús més o menys puntual dels grans espais de representació de la planta noble (sobretot del Tinell), quan el rei es trobava a Barcelona per celebrar-hi algun acte oficial, però la manca d'inversió en el manteniment dels sectors residencials des dels darrers anys del regnat de Joan II n'havia accelerat el procés de degradació, agreujat per la desconsideració d'alguns dels particulars als quals s'havia autoritzat la residència temporal. Incòmodes, antiquades i fetes malbé, Ferran II acabà cedint totes aquelles estances sense funció oficial atribuïda a la institució de nova planta que va voler imposar també a Barcelona, malgrat la forta oposició que despertava en les autoritats locals: la Inquisició de matriu castellana.

L'establiment del Sant Ofici

En efecte, un cop assolida una certa base de poder al regne de Castella gràcies a la concòrdia de Segòvia del 1475, Ferran II va aprofitar les pressions que demanaven expandir la Inquisició a Castella per modificar l'antiga institució eclesiàstica. De tribunal religiós constituït sota l'autoritat i el control episcopal directes, la va voler transformar en un instrument de consolidació del poder reial i de neteja etnicoreligiosa del regne, realitat que desitjava tant com la mateixa reina Isabel. Ho va aconseguir l'any 1478, quan el papa Sixt IV li va atorgar el dret d'establir la Inquisició, amb cessió expressa a la monarquia del dret d'escollir els inquisidors. Una vegada posats en marxa els primers tribunals castellans, Ferran II va voler estendre el nou control reial de la institució a les terres de la Corona d'Aragó, on ja funcionava des de feia molt de temps en la seva forma tradicional, és a dir, sota l'autoritat diocesana.¹ El 17 d'octubre de 1483 va obtenir del mateix papa la butlla corresponent per poder-ho fer. S'hi nomenava el dominic Tomás de Torquemada, que ja havia concentrat el control de la institució a Castella, com a cap de la Inquisició també al principat de Catalunya i als regnes d'Aragó i València, amb autorització específica perquè pogués escollir els delegats que convingués en cada territori.²

En conseqüència, el 12 de maig de 1484, Torquemada va nomenar els també dominics fra Joan Franco i fra Guillem Caselles com a inquisidors per al principat de Catalunya. Tanmateix, ja hem anat apuntant que, en voler començar a actuar a Barcelona, els nous inquisidors es van trobar amb una decidida resistència de les autoritats civils i religioses, les quals havien copsat el perill que el nou perfil de la institució representava per a la seva autonomia, més encara en saber el que ja estava succeint a València.³ Al·legaren, per oposar-s'hi amb fermesa, que Barcelona no estava subjecta a la Inquisició general del territori català, sinó que tenia inquisidor propi, segons que ho ratificava la butlla expedida per Pius II el 8 de juny de 1461.⁴ L'estira-i-arrotonsa es va allargar cinc anys, fins que el 6 de febrer de 1487 el papa Innocenci VIII va cedir a les pressions del rei Ferran i va revocar qualsevol inquisidor anterior, inclosos Joan Franco i Guillem Caselles, per nomenar el mateix fra Tomás de Torquemada com a inquisidor especial també per a la ciutat i diòcesi de Barcelona.⁵ El 3 d'abril següent, Torquemada delegava les seves funcions en fra Alonso de Espina, que va entrar a la ciutat en processó solemne el 5 de juliol de l'any 1487. El dia 15 del mateix mes, tots els alts oficials reials hagueren de jurar que afavoririen la seva actuació i, cinc dies més tard i després de nombroses deliberacions sobre la forma del jurament, ho acabaren fent també els consellers i els diputats del General a la catedral, posant així fi a les darreres esperances dels conversos:

{9.1} *Forma del jurament prestat per lo reverend e magnífichs diputats del General del Principat de Catalunya e per los magnífichs consellers de la present ciutat de Barcelona al reverend mestre Alfonso Spina del orde de Sant Domingo mestre en Sacra teologia Inquisidor de la heretica pravitat en la dita ciutat e bisbat de Barcelona stants tots dins la Seu de la dita ciutat devant laltar maior divendres a XX de juliol any MCCCCLXXXVII:*

Com a feels e bons christians a nostre Senyor Deu volents servir e favorir la sancta fe catholica promettem e juram a nostre Senyor Deu e als Sancts quatre evangelis per nos corporalment tocats e a vos reverend pare inquisidor que fe-elment e ab tota efficacia per servir aquella la Esglesia e a vos pare inquisidor offici e ministres vostres e exercici daquell maiorment si per vos o part vostra serem requests contra los heretges credents receptors defensors e fautors daquells defendrem e ajudarem en bona fe segons nostre offici e poder. E que de les

*terres a nostra jurisdicció sotsmeses tots qualsevol heretges per la Església o per vos denotats en bona fe e per totes nostres forces exterminarem foragitarem e precisament attendrem e inviolablement servarem e farem per nostres subdits observar (...).*⁶

Alguns mesos més tard començava a funcionar, a la cort i sota presidència de l'inquisidor general, el Consejo de la Suprema y General Inquisición, més conegut com la Suprema, al qual quedaren supeditats tots els tribunals

FIGURA 9.1 *Virgen de los Reyes Católicos*. Anònim, final del segle xv. S'hi retraten el reis Ferran i Isabel, pregant agenollats als peus de la Mare de Déu, sant Tomàs d'Aquino i sant Domènec. Darrere dels sobirans, també agenollats, els inquisidors Torquemada i Pedro de Arbués. MNP

territorials (escollia i nomenava els inquisidors), inclòs el de Barcelona, naturalment.⁷

La Inquisició al Palau Major

Malgrat aquesta submissió forçada, Ferran II ja havia pres consciència que la nova institució difícilment comptaria amb el favor de les autoritats locals, i atès que havia aconseguit transformar-la en un tribunal sota l'autoritat directa de la monarquia, va voler reforçar-ne l'autonomia ubicant-la al seu propi palau, com també va fer a Saragossa. D'aquesta manera, i segons que ja hem vist al capítol quart, l'inquisidor i els seus oficials es van instal·lar al Palau Major des de la mateixa nit de la seva entrada a la ciutat {4.5}. Tanmateix, la citada cessió del complex palatí a favor del Sant Ofici va ser en precari (és a dir, sense transmissió efectiva de la propietat) i limitada als espais que encara no feien servir altres organismes de la monarquia. Concretament, consta que li va ser transferida tota l'àrea que s'articulava al voltant del verger, inclosa l'ala que el tancava pel costat de l'actual carrer dels Comtes, com veurem a continuació. Ho sabem perquè, aprofitant la sòlida base que oferia el pas de ronda de la vella muralla romana, s'hi van condicionar a tota pressa les primeres presons que requeria el procediment inquisitorial per a la reclusió incomunicada dels encausats. El Consell de Cent va ser informat, en la seva reunió del 30 d'agost de 1487, que ja hi havia gent tancada per aquelles dates:

{9.2} (...) *E més, los officials e ministros de dits inquisidors, anant per los camins fora la dita ciutat, prenen axí conversos com altres persones, prenent ésser culpables o suspectes en lo crim de heretgia e matent-les en les presons en lo Palau Royal per ells fetes, ço que per diverses privilegis e leys és prohibit (...).*⁸

En canvi, tot indica que durant els primers anys el tribunal encara no disposava de l'espai estable d'actuació processal comentat al capítol quart, conegut posteriorment com el *tribunal major*. Segons hem vist, el 1492 mantenia la denominació d'*apartament jussà*, i continuava sent usat esporàdicament pel monarca. No resulta estrany, doncs, que en aquells primers anys el tribunal hagués d'actuar a la veïna parròquia de Sant Jaume.⁹

Davant de l'abundància de persones sospitoses de practicar el judaisme, l'inquisidor Espina va rebre aviat el reforç d'un segon inquisidor, fra Sancho Marín. Amb el seu suport, es va poder organitzar la primera processó de penitencians, conformada per cinquanta conversos reduïts a l'ortodòxia catòlica, el dia 14 de desembre de 1487.¹⁰ Aquesta va precedir el primer acte de fe del tribunal a la Plaça del Rei, esdevingut el 25 de gener de l'any següent, amb diversos condemnats relaxats al braç secular per a la seva

immediata execució i crema al Canyet.¹¹ El 22 de febrer s'hi va celebrar un segon acte de fe, aquesta vegada amb condemna dels quatre encausats a presó perpètua. Com a conseqüència, s'hagué de procedir a la construcció precipitada de dos apartaments on aquests i els altres condemnats a reclusió indefinida poguessin complir la pena imposada pel tribunal. El cost de les obres va ser pagat el 29 de juliol de 1488.¹² D'aquesta manera, els presos condemnats a reclusió perpètua el dia 8 d'agost següent ja hi van poder complir part de la pena imposada, segons que ens explica l'arxiver reial, Pere Miquel Carbonell:

{9.3} (...) *die scilicet veneris VIII mensis augusti anno a nativitate Domini MCCCCLXXXVIII de mandato predicti reverendi patris fratris Alfonsi Spina Inquisitoris hereticae pravitatis (cum alius inquisidor consocius suus peragravit et se transfretando contulit ad Baleares ubi hanc santam inquisitionem facere intendit) omnes X personae tam masculi quam femine cadafale quod in Ecclesia Barcinonense constructum erat ascenderunt mytras ut est de more hereticorum in et super capitibus deferentes indutique erant supravestibus in quibus heretica pravitas qua defecerant depicta erat. Et ibidem peracto sermone quem quidam ordinis divi Augustini nominatus frater Raimundus Joannes emiserat prenomminatus inquisitor contra eosdem haereticos publicari fecit sententiam suam ubi erant scelera eorum descripta cum qua condemnavit eos ad carceres perpetuos excepto praedicto Petro de Sart qui fuit condemnatus ad carceres cum misericordia. Et sic in carceres Palatii maioris Regii reversi sunt (...).*¹³

Trad.: (...) divendres, 8 de d'agost de l'any de la Nativitat del Senyor 1488, per ordre del reverend pare fra Alonso de Espina, inquisidor de l'herètica pravitat –car l'altre inquisidor, consoci seu, se n'havia anat i havia passat a les Illes, on es proposava fer aquesta santa Inquisició–, totes les deu persones, tant homes com dones, van pujar al cadafal construït a l'església de Barcelona, cofats amb capells d'heretge, com és habitual, i abillats amb sobrevestes en què hi havia pintada l'herètica pravitat que havien comès. I allà mateix, un cop dit el sermó, predicat per un frare de l'orde de Sant Agustí anomenat fra Ramon Joan, el predit inquisidor va fer publicar la seva sentència contra aquests heretges, en la qual es descriuen els seus crims i se'ls condemnava a presó perpètua, excepte el predit Pere de Sart, que va ser condemnat a presó de misericòrdia. I així van tornar a les presons del Palau Major Reial (...).

Aquells dos apartaments de penitència havien estat aixecats, doncs, a la mateixa àrea secreta que quedava darrere de la porta que permetia entrar al verger, la zona que les fonts defineixen com el *secret* quan usen el terme en sentit

FIGURA 9.2 Pedro Berruguete, *Acte de fe presidit per sant Domènec*, 1491-1499. MNP

més ampli (en accepció restringida definia només l'estança de l'*arxiu secret*, del qual va acabar prenent nom tot el sector vedat a la visita pública, per extensió). Devien ser força més espaiosos que les cel·les dels encausats, atès que els condemnats hi havien de poder viure amb la seva família i practicar-hi alguna activitat que els permetés guanyar-se la subsistència. Per aquesta raó, tot indica que van ser encabits dins d'una nova estructura rectangular adossada a la caixa palatina, a continuació de la primitiva galeria meridional o galeria del Tinell. Encara la trobem representada (amb clara invasió de l'antiga àrea enjardinada del verger) sobre el plànol de 1832 reiteradament citat {fig. 4.6}. Tal com de seguida tornarem a apreciar sobre un detall ampliat del sector que hi havia ocupat històricament la Inquisició, no podia haver estat construïda abans de l'assignació al Mestre Racional de la part central de la volta posterior, atès que la seva erecció barrava l'accés tradicional a la citada volta que havia representat fins llavors la porta posterior romànica, que va restar definitivament aparellada.

Tot i que el nombre de condemnats a reclusió perpètua als anys següents va ser bastant elevat, no consta que s'hi fessin més apartaments per a penitenciatos que els ja esmentats. No ens ha d'estranyar: el tribunal solia commutar l'estada a la presó de penitència per la reclusió al propi domicili, perquè una vegada castigats i posats sota control, retenir els penitenciatos resultava problemàtic i poc útil per al tribunal.¹⁴ Aquest ja va ser el cas d'un dels condemnats del 8 d'agost de 1488, en Pere Badorch, que abans dels dos anys havia vist commutada la pena per un temps determinat de confinament domiciliari:

{9.4} *Hic Petrus Badorch ab carceribus fuit liberatus die sabbati XXVI martii anno a nativitate Domini M CCCC LXXX, sic quod ex inde carceres eneat in domo sua per certum ei prefixum terminum.*¹⁵

Trad.: Aquest Pere Badorch va ser alliberat de la presó dissabte, 26 de març de l'any de la Nativitat del Senyor 1490, així que a partir d'aleshores va complir la pena a casa seva durant un temps prefixat.

L'any següent, els apartaments de penitència devien continuar fent la seva funció, perquè els condemnats a reclusió el 13 de març de 1489 també tornaren al palau per complir la pena, segons el citat Pere Miquel Carbonell:

{9.5} (...) *Et his peractis praefatus Reverendus inquisitor cum comitiva sui alguazirii et aliorum suorum officialium et ministrorum associatus cruce erecta et cum praedictis sex reconciliatis processionaliter ad*

Trad.: (...) I fet això, el reverend inquisidor, amb la comitiva del seu alguatzir i acompanyat d'altres oficials seus i ministres, amb la creu alçada i amb els predits sis reconciliats, va anar en processó fins

*palatium praefatum se contulit et ejus iussu ipsi sex reconciliati supervestes et mitras deposuerunt et ad faciendam penitentiam duraturam per annum et ultra si ipse inquisitor voluerit in carceres praedicti Regii Palatii ilico se recluserunt (...).*¹⁶

al palau, i per ordre seva aquests sis es van llevar les sobrevestes i els capells, i immediatament es van recloure a les presons del Palau Reial per fer-hi penitència durant un any i més, si l'inquisidor ho volia (...).

Com a conseqüència, però, de la generalització de la pràctica alternativa del confinament domiciliari, els dos apartaments de penitència originals aviat acabaren reconvertits per a altres usos, com el de rebost d'un dels inquisidors, de manera que el Tribunal de Barcelona es va quedar sense presó de penitència, com de seguida podrem comprovar.

Quant a les citades presons secretes per als encausats per matèria de fe, la necessitat de mantenir-los en reclusió aïllada que exigia el procediment inquisitorial desaconsellava que poguessin tenir obertures per a la il·luminació i la ventilació fàcilment accessibles des del carrer, a fi d'evitar la comunicació amb els vianants. Per això s'havien disposat al sector més recòndit i elevat que oferia l'àrea assignada al tribunal, sobre el pas de ronda de l'antiga muralla romana, torres incloses. En aquesta posició, les cel·les individuals podien aprofitar com a corredor d'accés la galeria gòtica que el rei Martí havia fet construir perquè servís de passatge entre la Capella Reial i el monestir dels celestins. També de petites obertures per a la il·luminació i la ventilació naturals pel costat de llevant, atès que aquestes podien sobresortir per damunt de les cases que s'adossaven a la muralla romana pel costat del carrer de la Tapineria. Com a conseqüència, però, alguna vegada encara s'aconseguia la comunicació amb els presoners des de l'exterior. Amb l'ajuda d'una escala, es podia pujar silenciosament damunt de les teulades de les cases del costat de la Tapineria, i parlar i donar notes als presoners tancats, per aconsellar-los sobre el que havien de confessar o negar, si volien sortir més ben parats a l'hora de la sentència. Així ho va fer Perot Valls l'any 1504, tot i que acabà sent descobert, com explica el mateix Carbonell:

{9.6} *Item Perotus Valls botiguerius fuit penitentiatus cum mitra in catafali et in schalis in portis ecclesiarum eo quia venit ad carceres cum schala et loquebatur cum Isabele Valls eius matre heretica et dabat sive mittebat scripturas ad carceres*

Trad.: Ítem, Perot Valls, botiguer, va ser penitenciat amb capell al cadafal i a les escales de les portes de les esglésies, perquè va venir a les presons amb una escala, parlava amb Isabel Valls, la seva mare, herege, i donava o entrava escriptures

*docendo captos quod deberent negare et quod confiteri.*¹⁷

a les presons, ensenyant als presos què havien de negar i què havien de confessar.

Ignorem quantes presons secretes s'hi van fer inicialment, però les descripcions posteriors deixen clar que a mitjan segle XVI resultaven escasses per a l'elevat nombre de processats pel Tribunal de Barcelona, més encara si tenim present que hi solien romandre detinguts molts mesos en atesa de la sentència. Fins i tot els acusats que acabaven absolts podien haver passat abans gairebé un any de reclusió incomunicada, com va ser el cas de Joan Maiol, declarat falsament acusat el 5 d'agost de 1488, com torna a explicar Carbonell:

{9.7} *Memoria teneto quod die quinta mensis Augusti anno proximo dicto Joannes Mayol auri faber sive argentarius qui undecim mensibus diebus VII mancipatus carceribus hereticorum sitis apud palacium maius Regium civitatis Barcinone ubi Regium hoc archivum constitutum est ab ipsis carceribus liberatus fuit cum sententia per predictum Reverendum inquisitorem promulgata in eius favorem attenta maxima deffensione huius homini christiani natura et non ex stirpe iudeorum quem aliqui falso accusarunt nam illi falsi testes praetendebant ipsum argentarium perperam dixisse se non credere esse Paradissum Infernum et Purgatorium (...).*¹⁸

Trad.: Tingui's memòria que el dia 5 del mes d'agost del mateix any, Joan Maiol, orfebre o argenter, que havia estat onze mesos i set dies a les presons per als heretges situades al Palau Reial Major de la ciutat de Barcelona, on hi ha aquest Arxiu Reial, va ser alliberat amb sentència promulgada pel reverend inquisidor a favor seu, tenint en compte la gran defensa que havia fet aquest home cristià de natura i no de llinatge de jueus, a qui s'havia acusat falsament, perquè, segons alguns falsos testimonis, l'argenter hauria dit erròniament que no creia que hi hagués Paradís, Infern ni Purgatori (...).

A diferència de les presons, i en bona lògica, els òrgans públics del tribunal, com la Receptoría, es van ubicar al costat oposat, el de ponent, és a dir, a l'ala que s'erigia sobre el ja comentat *portal menor* que donava accés al verger. Per aquesta raó, el cadafal que es bastia a la catedral quan hi actuava la Inquisició (perquè els seus oficials poguessin seguir les cerimònies des d'una posició privilegiada) es disposava entre els pilars que emmarquen la porta de Sant Iu, així que els oficials només havien de travessar el carrer per arribar-hi.¹⁹ De la mateixa manera, quan el Consejo General de la Suprema Inquisición –d'ara endavant citat per la forma simplificada més comuna de la Suprema– va escriure al capítol de la catedral de Barcelona

l'any 1527 per demanar-los que deixessin que l'abat de Ripoll continués ocupant la Casa de l'Ardiaca a canvi del corresponent lloguer, destacaven la proximitat al Palau Reial que requeria el càrrec de comissari del Sant Ofici exercit per l'abat:

{9.8} *Reverendos señores. Yo he sido informado que el abbad de Ripoll, comissario d'este Sancto Officio d'esta Inquisición, está agora aposentado en la casa del arcidiano mayor d'esta Seu, por estar absente el dicho arcidiano, y que algunos procuran la dicha casa. Y porque, según tenemos relación, el dicho aposento es cómodo y necesario al dicho abbad por estar cerca del Palacio Real, donde se exercita el Sancto Officio de la Inquisición, pido, señores, de gracia y merced que por alquiler justo y devido dexéys el dicho aposento al dicho abbad de Ripoll antes que otro alguno durante la ausencia del dicho arcidiano (...).*²⁰

En aquesta ala de l'extrem occidental hi degueren romandre els oficials més rellevants fins a l'inici de la gran reforma renaixentista del complex palatí l'any 1545. De fet, una ordre de la Suprema expedida el 27 de setembre de 1543, arran de les protestes dels oficials que se sentien agreujats pels canvis forçats pel nou inquisidor Juan Domínguez Molón en la distribució dels espais del palau, havia obligat a restablir la distribució tradicional:

{9.9} (...) *hemos sido informados que, en lo que toca al repartimiento y división de los aposentos de esse palacio donde reside el Santo Officio de la Inquisición, no se guarda la orden que solía haver en essa Inquisición quando estaban y residían dos inquisidores, y que algunos oficiales de esse Santo Officio que suelen estar y habitar en el dicho palacio se tienen por agrabiados en no se guardar la dicha orden y repartimiento. Y porque no se reciva agravio ni se aga en lo sobredicho novedad alguna, acordamos dar la presente para vos en la dicha razón, por la qual vos encargamos que mandéys partir y dividir, y se partan y se dividan, los dichos aposentos por la orden y según y como estaban señalados a cada uno de los inquisidores y oficiales al tiempo que estaban y residían en él dos inquisidores, compeliendo a los dichos oficiales y a cada uno d'ellos que salgan de los aposentos que por vos f(u)ere mandado para cumplimiento de lo susodicho, de manera que ninguno reciva agravio ni tenga causa de se quejar (...).*²¹

Molt poc després, però, s'iniciava l'esmentada reforma del complex palatí, la qual va provocar l'expulsió de diversos oficials inquisitorials dels espais que havien vingut ocupant fins aquell moment. Analitzem, doncs, aquesta reforma renaixentista del Palau Major amb l'atenció que mereix, per continuar després amb el comentari de l'evolució històrica del sector conegut en època moderna sota la denominació de Palau de la Inquisició.

La gran reforma renaixentista: el Palau del Rei d'Antoni Carbonell

L'any 1542, les Corts generals convocades a Montsó per l'emperador Carles arribaven a la seva conclusió. De les disposicions que n'emanaven, acordades entre els estaments del país i la Corona, la quinzena decretava el següent:

{9.10} *Mes statuim, y ordenam, que la Audientia, y Consell Rey al se tingan, y celebren en lo Palau Rey al de Barcelona, en lo loc, o locs, que millor, apparra a nostre Loctinent General, Consell Rey al, y Deputats, per los quals Deputats sien fetas fabricar dues salas sufficients, de bona largaria, y amplaria, per tenir la dita Audientia, y Consell, e los Scrivans dels processos hajan de estar, y scriure en la sala gran del dit Palau per sos trasts, segons los seran assignats, tenint alli sos processos ab armaris, o caxas, per aço per ells faedoras a lurs despesas, y no pugan tenir scrivania en altre loc per raho de dits processos: Y la obra faedora sie feta a despesas del General, a coneguda dels Deputats del dit General, y Oidors de comptes, y nou personas elegidoras per dits Deputats, y Oidors de comptes, es a saber, tres de quiscun stament, porque nos façan obras sumptuosas: Entretant empero que la dita obra, y aposento per lo nostre Loctinent General se fara, la Audientia, y Consell se tingan, ys celebren en lo loc, o casa, ahont estara lo dit nostre Loctinent General.*²²

S'hi determinava, doncs, la construcció a expenses de la Diputació del General de dues estances dignes i suficients per acollir les dues sales civils de l'Audiència (presidides pel canceller i el regent de la Cancelleria, respectivament) i el Consell Reial o Real Acuerdo, és a dir, la reunió dels ministres que les conformaven per donar resposta a les consultes elevades pel lloctinent general del Principat cada vegada que es requeria el seu assessorament en matèria de govern. Passats els mesos necessaris per preparar el projecte i reunir-ne el capital, els diputats i oïdors de la Generalitat van posar fil a l'agulla. D'antuvi adquiriren i feren portar la fusta destinada a renovar els sostres, que el 26 de febrer de 1544 ja s'havia dipositat dins del Tinell, en atesa de l'inici de les obres:

{9.11} (...) *E com los dits senyors deputats, volent effectuar lo que per lo dit capítol stà ordenat e dar principi a la dita obra, hagen donat càrrech a mossèn Michel Ciurana, regent los comptes del dit General, de comprar la fusta necessària para la dita obra, e lo dit mossèn Michel Ciurana, segons que ho a[...] en llur consistori, hage comprades setanta-una pessas de fusta de àlber blanch, entre mijans y costers, y aquelles hage fetes aportar y recollir en la sala gran del dit Palau Real, segons ho ha referit mossèn Joan Altarriba, oïdor de comptes per lo stament militar, qui per special càrrech a ell donat és anat a veure y regonèixer la dita fusta en la dita sala del dit Palau Real, per la qual fusta, ço és, per lo*

*cost de aquella, nòlit y port y altres despeses fins posar aquella en terra successive lo dit Michel Ciurana ha pagades setanta liures tretze sous vuit diners (...).*²³

Tanmateix, les obres encara van trigar alguns mesos a començar, atès que calia donar temps per escollir l'arquitecte i elaborar-ne les traces i els models. No va ser així fins al 5 de desembre que els diputats van convocar els membres de la comissió assessora per al diumenge següent, dia 7, perquè els mestres que havien de fer l'obra els expliquessin el projecte i els mostressin el sector del palau on proposaven construir les noves sales:

{9.12} (...) *foss[en] convidades y aplegades per lo die del diumenge propvinent en lo [dit] Palau Real per a conferir y tractar en quin loch més còmodo del di[t] Palau Real se poran fer construyr y edificar dites dues sales. Les q[uals] persones convidades foren les següents:*

Lo il·lustríssim senyor marquès de Aguilar, loctinent de sa magestat.

Los doctors del Real Consell.

Lo reverend senyor bisbe de Vich.

Lo reverend senyor bisbe de Leyda.

Lo abat de Sanct Cugat de Vallès.

Misser Francesch Solsona, canonge de Barcelona.

Lo abat Cassador.

Mossèn Joanot Torrent.

Mossèn Francesch Desbosch.

Mossèn Joanot de Ferreras.

Mossèn Raphel Agullana.

Mossèn Joan Agullana.

Mossèn Luýs Gibert.

Don Francesch Gralla, mestre racional.

Mossèn Àngel Dezpuig, regent la Theso[reria].

Mossèn Parot Salbà.

Don Luýs de Boxadós.

Mossèn Bonaventura Gualbes.

Mossèn Michel Quintana.

Anthoni Carbonell, fuster.

Tomàs Barsa, (espai en blanc) Gavà, Balthasar Martí, Barnat Salvador, Anthoni Matheu, mestres de cas[es].

E convidades les persones demunt anomenades per medi dels offi[cials] de la Casa de la Deputació, convingueren e foren presents en lo dit Pa[lau] Real lo di[e] diumenge [damunt dit, que-s contaven] set del mes de dehembr[e] del any

present DXXXVIII, lo predict il-lustre [loctinent] general de sa magestat, canceller, regent la Real Cancelleria, mestre racional y regent la Thesoreria, y mo[lt]s dels doctors del Real Consell, e los dits senyors bisbes y persones ecclesiàstiq[ues], militars y moltes de les persones del stament real dessús con[vi]dades, e los mestres demunt dits; a les quals persones axí aplegades per los dits senyors deputat e oydors de comptes y de llur ordinació fon amostrada la traça y loch designat para la dita obra, qui aquella miraren y regonegueren junctament, y lo loch del dit palau para fer dites sales, y sense pendre aquí alcuna contensió se partiren.²⁴

Els membres de la comissió encara van trigar algunes setmanes a prendre la decisió definitiva, que es va veure afectada per l'oposició que mostrava la Inquisició, la qual va elevar la seva queixa a la monarquia perquè veia com alguns dels seus oficials serien desplaçats de la seva ubicació tradicional. Per aquesta raó, el 27 de febrer de 1545 l'aleshores encara príncep Felip s'adreçava als diputats en els termes següents:

{9.13} *El príncep.*

Diputados. Entendido havemos que en las últimas Cortes que el emperador y rey mi señor celebró en la villa de Monçón concedió a esse Principado que el (sic) Audiencia Real se tuviesse en el palau de essa ciudad en el lugar que mejor pareciesse al lugarteniente general en esse Principado y a los del Audiencia Real y a vosotros, y que para ello hoviéssedes de edificar dos salas suficientes para tener la dicha Real Audiencia; y que queriendo poner en effecto lo susodicho, se ha platicado de tomar ciertos aposientos donde hasta aquí han sido aposentados el receptor, nuncio y carcelero del Sancto Officio de la Inquisición d'essa ciudad y Principado, y cierta huerta adonde salen las cárceles de la dicha Inquisición, de que podrían resultar muchos daños e inconvenientes. E porque nos havemos mandado e[sc]revir al marqués de Aguilar, nuestro primo, sobre ello, el qual os hablará y ajuntará para dar orden en la dicha obra, vos dezimos y encargamos, pues sabéis el fruc[to] que se recibe del Sancto Officio de la Inquisición y lo que nuestro Señor es ser[vido] y su s[anta] fee ensalçada, y el emperador y rey mi señor, en que los minis[tros] y officia[les] sean favorecidos y reputados, que en lo que a vosotros tocara deis tal orden e[n] las traças de las dichas obras y aposiento y en ello tengáys tanto cuydado y advertencia que no se perturbe el secreto del Sancto Officio, y el inquisidor y officiales d'el puedan exercer sus officios y cargos con la comodidad, secreto y sosiego que conviene, como hasta aquí lo han hecho, que por los respectos susodichos en ello a su magestat y a nos haréys accepto servicio. Data en la villa de Valladolid, a XXVII días del mes de hebrero de MDXLV. Yo el príncep.²⁵

No hi ha cap dubte sobre quina era la posició que havia estat escollida per a les noves sales perquè, com veurem especificar més endavant a Domingo

de Aguirre {9.24}, quedaren situades sobre l'antic *portal menor*, aleshores esdevingut la *porta del Palau de la Inquisició*. Ha perviscut, reconvertida en finestra, si bé encara no podia haver adoptat les formes i l'escut actuals, que responen a la posterior reforma de 1582, com de seguida comprovarem.

Així, doncs, el projecte consistia a ubicar la justícia civil a la citada ala occidental, a costa dels oficials de la Inquisició que s'hi havien assentat tradicionalment: el nunci, el receptor i el carceller. Com a conseqüència, el tribunal perdia l'efecte barrera que els espais ocupats per aquests tres oficials havien exercit entre la via pública i l'àrea secreta articulada al voltant del verger que el Sant Ofici volia conservar per damunt de tot. El príncep Felip havia decidit arbitrar-hi recomanant prudència als diputats pel que feia a la citada preservació del *secret*, però sense oposar-se directament a la construcció de les noves sales decretades per les Corts en aquella part del palau. Així, doncs, el dia 4 de març de 1545 els diputats van assignar les obres al mateix mestre que n'havia elaborat la traça, el citat fuster barceloní Antoni Carbonell, al preu fet de 1.300 lliures barcelonines:

{9.14} (...) *Per lo qual elegiment, lo dit Anthoni Carbonell ha sostengut diversos treballs y fadigues prenent les mides dels lochs hont dita obra ha ésser feta, com per tots los spays, elegint los portals, finestres y mullures, axí de coses de pedra com de fusta, y ordenant la capitulació o albarà sobre la dita obra e fàbrica de aquella. Per tant, ab intervenció y parer de les dites nou persones dels dits tres staments para fer y fabricar la dita obra elegides juxta forma de la dita constitució, acorden y delliberen que, per paga de tots los treballs sostinguts fins assí per lo dit Anthoni Carbonell cerca les dites coses y per sa indústria, sien donades y pagades al dit Anthoni Carbonell, de peccúnies del dit General, trenta-sis lliures barceloneses (...).*

(...) *Y com ja totes les dites nou persones se fossen ja ajustades y congregades en lo mateix loch diverses vegades, y en special dimecres a XXVIII de janer proppassat y dilluns a VIII del mes de febrer proppassat, y se hage tractat de la dita obra y del modo y forma que aquella ha ésser feta, prechint la voluntat y elecció del loch feta per lo il-lustre senyor loctinent general y doctors del Real Consell juxta forma de la dita constitució y juxta lo apuntament lavors fet, sie stat dictat y ordenat lo albarà continent en effecte tota la fàbrica de la dita obra, lo qual albarà concordament fou fet y ordenat per los dits diputats y oydors de comptes y nou persones demunt dites para que aquell fos donat en lo encant para veure y trobar qui per manco preu farie e fabricaria dita obra, conforme al dit albarà; e com per los corredors del dit General dita obra sie stada encantada per los lochs acostumats de la present ciut[at], los quals han feta relació als dits senyors deputats com no han trobada persona alguna qui per manco preu fassa dita obra sinó n'Anthoni Carbonell, fuster, qui s'és offert*

ffer aquella conformament al dit alberà per mil y tres-centes lliures, que per ço delliberasse[n] del fahedor cerca dites coses. E les dites nou persones concordament y conforme tots junctament delliberaren que la dita obra sie donada a fer y que sie feta conformament al dit alberà per les dites mil y tres-centes liures al dit Anthoni Carbonell, qui fasse y sie obligat a fer dita obra juxta la sèrie y tenor del dit alberà, lo qual sie insertat en la obligació fahedora per lo dit Carbo[nell], al qual sien pagades per los dits senyors deputats les dites mil y tres-centes liures en les pagues, modo y forma en lo dit alberà exprimides.

E los dits senyors deputats, entrevenint-hi los dits honorables oydors de comptes, ab consell y parer dels honorables assessors y advocats y ordinarijs del dit General, delliberaren dites coses ésser effectuat[es] y a deguda execució posades per lo Anthoni Carbonell per les dites mil y tres-centes liures juxta la sèrie y tenor del alberà damunt dit, attès que axí és estat dellibera[t] per los dits deputats e oydors y nou persones, conforme al poder a ells donat per lo dit capítol de Cort.²⁶

Com a conseqüència, el Sant Ofici va ser definitivament expulsat de la planta noble de l'ala occidental. Va retenir, això sí, sengles espais a banda i banda del *portal menor* o porta d'entrada al verger, a la planta baixa, a més de tota la segona planta o planta superior, amb accés lateral des del *terrat major*. Aquesta també es degué veure actualitzada aleshores, però, a expenses de la Diputació, a tall de compensació. Així ho indica el fet que les finestres altes també estiguessin presidides en origen per l'escut del General, segons que ho palesa l'única que ha sobreviscut a totes les reformes posteriors, a l'angle septentrional de la Plaça de Sant Iu.

La primera fase: les sales de l'Audiència

El 14 de març següent se signaren finalment els capítols definitius del projecte de reforma, i el 18 ja s'ordenava la primera de les quatre pagues de 325 lliures a favor de mestre Antoni Carbonell.²⁷ Les obres avançaren a bon ritme, perquè el 21 d'abril els diputats acordaren lliurar-li la segona paga; en la disposició feien constar la data de la signatura dels capítols:

{9.15} (...) delliberen que, de peccúnies del dit General, sien donades y pagades a n'Anthoni Carbonell, fuster, tres-centes vint-y-sinc liures barceloneses, per quarta part y segona paga y en porrata de aquelles mil tres-centes liures per les quals ha empresa per scarada la obra faedora en lo Palau Real de la present ciutat per les sales dels doctors del Real Consell, per comissió y ordinació de la darrera Cort celebrada en Monçó, sobre la qual scarada, ab comissió de les nou persones dels tres staments del present Principat per a la dita obra elegides en virtut del dit capítol de Cort, és estada feta capitulació y carta ab dit Carbonell,

continuada en la scrivania major de la Casa de la Deputació, a XIII de març proppassat, manant ésser-li'n spedida oportuna cauthela.²⁸

Malauradament, el manual de l'escrivania major de la Generalitat corresponent a aquests anys no s'ha preservat i, per tant, no ha estat possible recuperar els detalls de l'acord d'actuació signat entre els diputats i mestre Carbonell. Tot indica, però, que l'operació pactada en aquells capítols es limitava estrictament a la construcció de les noves sales per a l'exercici de la justícia civil que havien determinat les Corts de 1542 i la renovació de les seves façanes, sense incloure encara la transformació de la *sala gran* o Tinell en la nova *sala dels escrivans* o *del negoci*. De fet, les fotografies anteriors a la reconstrucció historicista de les llotges altes del verger duta a terme per Adolf Florensa durant els anys de la postguerra ens permeten copsar força bé en què havia consistit aquella intervenció contractada a preu fet. Quan van ser preses, entre 1937 i 1943, ja feia molt de temps que les monges del convent de Santa Clara havien destruït l'organització original per encabir-hi tres plantes altes en l'alçada que històricament només n'havia contingut dues. També havien esborrat el rastre a la façana principal per crear finestres adaptades als nous nivells. No havia ocorregut, però, el mateix a la façana del verger. Les monges hi havien hagut de mantenir les formes donades a la primera planta per la citada reforma de l'any 1545, atès que els acords amb la Inquisició que comentarem a continuació els van impedir tocar-les. Podem comprovar d'aquesta manera que l'escarada pactada en 1.300 lliures havia respectat els murs baixmedievals, però n'havia actualitzat les obertures mitjançant la distribució de tres finestres de pedra amb motllura culminada en un arc mixtilini presidit per l'escut de la Diputació del General. Per descomptat, cadascuna d'elles devia tenir el seu paral·lel a la façana principal de l'actual carrer dels Comtes, la qual, en ser més llarga, devia disposar d'una quarta finestra a l'extrem septentrional.²⁹

Desmuntades i reubicades per Florensa en altres posicions del verger i de la façana vers la Plaça de Sant Iu, encara podem apreciar per l'estil i factura d'aquestes finestres una nítida coherència de projecte amb les que presenta el nivell corresponent del Palau del Lloctinent, com la historiografia ja ha comentat.³⁰ S'hi sumaven les altres dues finestres idèntiques que Antoni Carbonell va fer bastir a la façana vers la nova Plaça de Sant Iu: la restituïda per Florensa mitjançant el trasllat d'una de les desmuntades al verger, i una segona ubicada al costat de la mateixa cantonada, de la qual encara es percep el brancal exterior al costat esquerre del dintell del portal. Nou finestres en total, doncs, per il·luminar i actualitzar una estructura del segle XIV (allò que avui denominem el Tinellet), de la qual tot indica que van ser respectats els arcs diafragmàtics, atès que van poder ser reconstruïts posteriorment per

FIGURA 9.3 La façana del cos renaixentista de l'Audiència vers el verger abans i en començar la restauració (1937-1943). MUHBA i AFB

FIGURA 9.4 La façana del cos de l'Audiència vers la Plaça de Sant Iu abans i després de la restauració dels anys quaranta del segle xx. MUHBA

Florensa a partir de les restes preservades als murs. Degué convenir mantenir-los per l'estabilitat de les façanes i perquè s'hi pogués sostenir el nou enteixinat construït amb la fusta que s'havia fet portar al Tinell.

Aquest aprofitament dels murs perimetrals i dels arcs de diafragma baix-medievals explica que la més gran de les dues sales decretades per les Corts es pogués bastir amb una inversió relativament modesta i un termini tan breu. Les xifres romanes corresponents a l'any 1545, esculpides en pedra sobre l'escut de la Diputació del General que presideix la cantonada conformada per l'actual carrer dels Comtes i la Plaça de Sant Iu, encara donen testimoni de la rapidesa amb la qual pogué ser consumada la transformació.³¹ Entre altres funcions, la nova sala havia de permetre la reunió solemne del Consell Reial o Real Acuerdo, organisme del qual prendria el nom. La segona de les sales, molt més petita i amb funció d'avantsala o rebedor, també es va obtenir llavors tancant amb paret i finestra d'identica factura l'antiga galeria gòtica que comunicava el Tinell amb la gran sala acabada de redefinir, com es pot apreciar igualment a les citades fotografies de 1937-1943 i ratifiquen la cornisa i gàrgola que hi perviuen.

L'adquisició prèvia de la fusta i de les peces de pedra tallada que conformen les finestres va facilitar que les obres avancessin amb força rapidesa. La descrita façana del verger ja havia estat renovada, almenys pel que fa al nivell de la planta noble, abans de finalitzar el mes de juliol de 1545. Ho sabem perquè llavors s'havia agreujat el conflicte amb la Inquisició, que, indignada per l'obertura d'unes finestres que permetien mirar directament cap a l'àrea secreta del verger i les presons, malgrat el que havia determinat el príncep Felip, les havia fet aparedar, i amenaçava de posar a la presó el mestre Carbonell, si tractava d'impedir-ho. Per aquesta raó, el dimarts 28 de juliol, els diputats eclesiàstic i militar (el reial era absent) i els oïdors feren aplegar la comissió de nou persones que seguia les obres per decidir com havien d'afrontar la problemàtica situació:

{9.16} (...) *A les quals persones axí aplegades fonch proposat per los dits señors deputats e oïdors, per orga del dit reverent diputat eclesiàstich, que ara mateix los ere vingut a notícia, per relació a ells feta per Anthoni Carbonell, fuster, mestre major de la obra dejús escrita, que, de part del reverent inquisidor don Diego Sarmiento, li hera stat fet manament per lo alguatzir del dit Sanct Offici que paradàs y tencàs a pedra y a calls les finestres per ell fetes y novament obrades en lo dit Palau Real de ordinació dels dits señors deputats e oïdors, ab intervenció de les dites nou persones, per manament de la dita darrera Cort, cominant-li que si ho recusava fer, que-l matrien en la presó y que per ço lo dit Carbonell, com a forsat per por de dita presó, ha comensat de paradar dites finestres, y que ere vengut ara aquí a dar-na rahó al consistori dels dits señors deputats; e que per ells pregaven les dites persones aquí convocades los volguessen aconsellar del*

*fahedor, com paragués a ells, dits deputats e oïdors, que los dits proceïjments fets per lo dit reverent inquisidor sien en gran perjudici, menyspreu e dereputació dels manaments y ordinació de la dita Cort general y de ells, dits deputats (...).*³²

L'assemblea va acordar enviar una delegació formal de tres persones a protestar davant de l'inquisidor perquè permetés continuar l'obra, i també que s'informés el lloctinent general de la situació. A més, l'endemà es va convocar una nova reunió, en la qual també es va demanar parer als assistents:

{9.17} (...) *Als quals fou proposat per los dits señors deputats e oïdors, per orga del dit diputat eclesiàstich, que après que per les dites tres persones desús aletes fonch dit al dit reverent inquisidor lo que dessús és stat determenat, en loch de raparar e tornar a lloch lo que indegudament fins assí havia fet ell ab molta instància, segons la relació que-ls ere stada feta per lo dit Anthoni Carbonell, eren venguts molts mestres de manament del dit inquisidor, qui ab molta pressa tenquaven y paradaven les dites finestres de la pedra y morter que dit Carbonell tenia per a la dita obra per ell empresa dels dits deputats, e que dites coses parrien que eren fetes en gran deraputació del dit General y del dit llur consistori y dels de la terra, pregant los volguessen aconsellar del fahedor (...).*³³

La nova reunió va arribar a la mateixa conclusió, és a dir, que convenia frenar la lesiva actuació de l'inquisidor, però que primer calia esperar la decisió del lloctinent general. Tanmateix, aquest va diferir la resposta, en al·legar que havia convocat l'inquisidor i que aquest havia exposat un seguit de raons i una carta del príncep que volia fer estudiar al Consell Reial. A la fi de l'estira-i-arronsa, la solució imposada va ser la d'un aparedament parcial dels dos terços inferiors de les finestres que donaven al verger, de manera que el terç superior restava lliure i permetia l'entrada de llum i ventilació quan s'obrien els porticons, sense deixar que les persones que entraven a les dues sales poguessin veure fàcilment l'àrea secreta. Així romanien encara entrat el segle XVIII, quan va tenir lloc el trasllat de l'Audiència al Palau de la Generalitat i l'arribada de les monges, com veurem explicar als mateixos doctors de l'Audiència més endavant {9.65}.

La solució intermèdia que acabem de descriure va permetre la continuació de les obres. El coronament amb cornisa, gàrgoles i muret llis (aquest darrer encara culminava la façana del verger abans de la restauració dels anys quaranta del segle XX), força semblants també als usats al Palau del Lloctinent, tornen a proclamar que la reforma va implicar la plena uniformització del llenguatge de les façanes al nou estil, inclosa la instal·lació del conjunt de finestres més petites de llindes llises en segona planta, que els restauradors van saber restituir. De seguida ens ho confirmarà una descripció dels treballs finalment desenvolupats.

Tanmateix, i alhora que les obres s'acostaven a la seva culminació, la Diputació va decidir algunes actuacions addicionals que no s'havien inclòs als capítols de l'escarada, segons que ens explica la cautela del següent pagament al mestre Carbonell, ordenat el dia 3, però fet efectiu el 5 de novembre de 1545. S'hi especifica com a motiu:

FIGURA 9.5 Aresta del cos renaixentista de l'Audiència, amb l'escut de la Diputació sostingut per grius i les dates 1545 i 1582 esculpides amb xifres romanes. MUHBA. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel

{9.18} (...) per la obra que de ordinació dels diputats precessors nostres haveu feta en lo Palau Major Real de la present ciutat per ordinació de la Cort general de Cathalunya novíssimament celebrada en la vila de Monçó a obs de la Real Audiència, axí per la scarada per vós empresa y capitulada ab carta rebuda en la scrivania major de la Diputació, com encara per la altra obra per vós feta ultra la dita capitulació en lo dit palau (...).³⁴

Les obres empreses pel mestre Carbonell es van prolongar així fins a mitjan abril de l'any següent, segons que ho manifesten els pagaments posteriors.³⁵ El 17 d'abril de 1546 ja havia arribat a oïda dels diputats la finalització dels treballs, així que procediren a convocar la comissió de seguiment perquè duqués a terme la visita de les obres i comprovés que s'acomplia tot el que havia estat acordat, tant pel que feia a l'escarada inicial com als treballs addicionals encarregats posteriorment.³⁶ El resultat de la inspecció ocular donà lloc a la següent relació, llegida als diputats el dia 17 de juny:

{9.19} (...) oïda la relació aquí a ells feta per lo oïdor ecclesiàstich y les tres persones, ço és, una de quiscun stament, ço és, mossèn Miquel Coll, mossèn Pera Bonaventura de Gualbes y mossèn Joanot Destorrent, els quals de paraula per tots los dits señors diputats y nou persones fon donat càrrech de mirar y regonèxer junctament ab persones spertes la scarada e obra enpresa de llur ordinació per n'Anthoni Carbonell, fuster, en lo dit Palau Real, si<e> ere acabada e feta conforme a la capitulació ab dit Carbonell fermada sobre dita obra en la scrivania major de la Casa de la Deputació, y de mirar, arbitrar y taxar lo que més avant del que en dita capitulació havie fet dit Carbonell en les coses de la dita scarada; referint com ells eren anats personalment a la dita obra y havien vista aquella junctament ab Bernat Salvador y Pere Gavà, mestres de cases, Francesch Garau y Gabriel Mariner, fusters, qui migensant jurament havien vista y regoneguda dita obra, y han feta relació com aquella stava acabada ab tot son compliment juxta dita capitulació feta y fermada sobre dita obra y scarada; y que havien haguda deguda consideració del que podie valer la barba de la taulada continuada en la dita capitulació, la qual de llur ordinació no s'és feta, ab lo que més avant feu en la dita taulada, fahén aquella a quatre vesans, y que havien estimada dita obra per dit Carbonell feta en la xemenea gran a quinze lliures, e lo que ha fet en lo recibidor de més del que devie ab dita concòrdia deset lliures, e per la paret y barba ha feta dalt, per la taulada, a què no era obligat, sexanta lliures, e per lo entaulament y mollura, dalt, sobre tota la paret, quaranta-sinc lliures, e per les deu gàrgoles posades en la dita obra sexanta lliures, e per lo que ha fet de més en la cantonada trenta lliures, e per lo tancar un arch dejús la Capella Real tretze lliures, e per alerger les dues finestres noves del ort après de ésser acabades juxta dita capitulació vuyt lliures, e per la milloria de les cubertes de la sala gran y dues saletes sinquant lliures, e per les

*dues clavagueres gornar (?) vint liures, les quals partides susdites totes prenen suma de tres-centes quaranta-dues lliures. E los dits señors deputats y oydors y nou persones susdites, oйда dita relació, tingueren y reputaren dita obra per bona y acabada, y foren de parer que les dites CCCXXXII lliures de la dita stima sien pagades al dit Anthoni Carbonell, y sobre aquelles sie fet ab ell degut compte y sie pagat del que serà cobrador. E més, determenaren y foren de parer que lo dit oйдor ecclesiàstich, juntament ab lo dit mossèn Miquel Coll, mossèn Perot Vila y misser Joan Boquet, ab intervenció de mestres experts, miren, reгонegan y arbitren la valor del que més avant ha fet dit Anthoni Carbonell en lo dit palau, ço és, la paret que clou lo ort que roman en lo dit palau vers los inquisidors y les dues finestres grans fetes en lo pati davant la Seu, als costats del portal gran novament fet en lo dit palau, y lo payment fet per dit Carbonell en la sala major del dit palau, y los scalons y altra pedra per ell picada y aparellada per la dita sala y payment, y que tot lo que serà indicat per los predits sie pagat de peccúnies del dit General al dit Anthoni Carbonell.*³⁷

Obtenim d'aquesta manera la descripció detallada dels treballs addicionals que no havien estat capitulats. Pel que feia a l'estructura contractada a preu fet, el més important havia estat la completa modificació del projecte de coberta, a fi de proporcionar més noblesa i elegància a la construcció. En lloc de fer-la a dos vessants amb voladís, com s'havia pactat inicialment, Antoni Carbonell havia optat per fer-la a quatre vessants i oculta darrere de l'entaulament motllurat, prolongat amb barana i adornat amb deu gàrgoles (com després va fer servir al Palau del Lloctinent), segons que acabem de comprovar per les fotografies antigues de la façana del verger. L'escut de la Diputació sostingut per dos àngels amb inscripció superposada de l'any 1545 encara commemora aquella operació d'embelliment, i va servir com a referència dels instal·lats després a les cantonades del Palau del Lloctinent. Malauradament, a diferència del que ocorre a la façana interior, aquell entaulament motllurat i ennoblit amb gàrgoles no ha pervingut a la façana exterior del carrer dels Comtes, en haver estat suprimit per les reformes posteriors, les quals tendiren a elevar el bloc. La primera va ser duta a terme quan encara no havien passat quaranta anys, com proclama la inscripció de l'any 1582 a la part alta de la mateixa aresta, en clara imitació de la comentada data de 1545 inscrita més avall. No acabem de saber quin va ser l'abast precís d'aquella primera reforma de l'últim quart del segle XVI, potser perquè ja havia anat a càrrec del Sant Ofici. L'elevada posició de la nova data inscrita a l'aresta palesa que va afectar particularment la part més alta de l'edifici, ocupada per la Inquisició. De fet, l'entaulament no va ser l'únic element de la façana original sota titularitat del Sant Ofici que va experimentar canvis durant aquesta reforma. És segur que la campanya d'obres també va implicar la dignificació de la porta

d'entrada al verger o pati del Palau de la Inquisició. Així ho proclama, a més de la seva estructura i factura, l'escut d'armes que la coronava, desplaçat a un costat per la restauració contemporània que la va transformar en finestra als anys quaranta del segle XX. Hi figuren, de manera discreta, els símbols específics del Sant Ofici —la creu entre la branca d'olivera que simbolitza la reconciliació amb l'ortodòxia catòlica i l'espasa que representa la persecució de l'heretgia— sobre un altre motiu principal, l'escut major o de les armes grans de la monarquia, toisó d'or inclòs. La presència de les quines de Portugal en un lloc preeminent no deixa lloc a dubtes que en aquest cas ja es tracta de l'escut modificat de Felip el Prudent, és a dir, el que aquest sobirà va adoptar després de la incorporació del regne de Portugal a la monarquia hispànica, l'any 1580. Se l'ha documentat per primera vegada el 3 d'abril de 1581, sobre un document escrit.³⁸ La reforma de 1582 va brindar, per tant, una de les primeres ocasions de fer-lo lluir monumentalment, almenys a la ciutat de Barcelona. El seu extraordinari protagonisme, davant de la modesta presència dels símbols propis de la institució, posa en relleu l'interès de la mateixa Inquisició per ostentar públicament la seva condició de tribunal reial davant d'una ciutat i d'un país que considerava hostils.³⁹

Retornant a l'escarada de 1545, els altres treballs visurats havien estat més discrets i funcionals, com ara la construcció del clavegueram necessari perquè les noves latrines de l'Audiència, que calia preveure força transitades, poguessin desguassar correctament vers la Corríbia. El tancament d'un arc sota la Capella Reial que s'hi esmenta tant podria referir-se al darrer arc de diafragma del Tinellet per segregar una estança final com a l'aparedament de l'arc de mig punt que conformava la porta situada a la planta inferior, sota la citada capella alta, la qual havia permès tradicionalment la comunicació entre l'àrea que llavors s'assignava a l'Audiència i la galeria septentrional del verger. Atès que aquesta darrera romania en poder de la Inquisició, és clar que els inquisidors degueren forçar un barrat definitiu que inicialment no s'havia previst, i que també es pot apreciar a les fotografies anteriors a la restauració dels anys quaranta del segle XX {fig. 7.2}.

Quant a l'allargament de les dues finestres que donaven a l'hort i la construcció de «*la paret que clou lo ort que roman en lo dit palau vers los inquisidors*», ambdues actuacions proclamen la segregació prèvia a favor de l'Audiència del sector que prolongava la línia de l'ala occidental seguint el curs de l'actual carrer dels Comtes en direcció nord i fins a la mateixa Baixada de la Canonja. Cal tenir present que l'àrea assignada a l'Audiència a la planta noble havia arribat a incorporar l'antiga Casa de la Batllia General de Catalunya. Aquesta n'havia estat expulsada l'any 1431, quan Alfons el Magnànim va decidir que convenia donar a la citada estructura un caràcter residencial que permetés instal·lar-hi dignament el seu germà Joan i la infanta Caterina de

FIGURA 9.6 La porta renaixentista de la Inquisició i el seu escut abans de la restauració contemporània (1943-1944). MUHBA i IAAH, Arxiu Mas. FOTOGRAFIA: Adolf Mas

Castella, muller de l'infant Enric. La Batllia passà a ocupar aleshores diverses cases de lloguer, fins que entre 1435 i 1436 se li va condicionar una nova seu al complex del Palau Menor, concretament a la cantonada dels actuals carrers Regomir i Calella, on consta que romania ubicada ben entrat ja el segle XVI.⁴⁰ L'antiga Casa de la Batllia al complex del Palau Major i el seu pati posterior havien perdut així molt de temps abans la vella adscripció institucional a favor dels usos residencials. Això havia facilitat la cessió al Sant Ofici de tota la part del complex palatí que arribava fins a la mateixa Baixada de la Canonja, sense més excepció inicial que una estructura estreta i allargada en planta baixa al cantó que conformava la citada Baixada amb la Tapineria, adossada a la vella muralla romana. Aquesta darrera, que els mercedaris degueren retenir en vendre l'antic solar dels celestins, va ser transformada al segle XVIII en la nova capella mercedària de Sant Pere Nolasc representada a les plantes i alçats reproduïts al primer capítol {fig. 1.34}.

Pel que fa a les cases que, a la banda de ponent del citat pati, havien tret façana al carrer dels Comtes entre l'antiga Casa de la Batllia i la Baixada de la Canonja, a mitjan segle XV eren la seu de la Governació i de la Tresoreria, segons que hem vist. També podien haver estat directament retingudes, doncs, pel Reial Patrimoni, factor que explicaria que no consti cap protesta del Sant Ofici en quedar igualment assignades a l'Audiència. Un cop demolides les velles estructures, el solar resultant va ser reconvertit llavors en l'hort o pati enjardinat amb tarongers que les monges de Santa Clara van heretar l'any 1720. Per aquesta raó, l'extrem septentrional del bloc assignat a l'Audiència ja hi podia obrir finestres, com acabem de comprovar. El *Llibre de les fonts* del mestre Socies, presentat als consellers l'any 1650, encara l'esmenta com a «*ortet del Palau del Rey*», confirmant així la seva vinculació a allò que aleshores es denominava el Palau del Rei, és a dir, tot el sector del Palau Reial que, en no haver estat adscrit a la Inquisició, continuava sota el control directe del Reial Patrimoni i la Diputació del General, Palau del Lloctinent inclòs.⁴¹ Malgrat els inconvenients que suposava per al secret del procediment inquisitorial, aquest pati enjardinat va ser mantingut per les monges fins que la manca d'espai que els va provocar la pèrdua definitiva del Palau del Lloctinent les va obligar a ocupar-lo amb noves construccions. Per aquesta raó, Tomàs Soler i Ferrer i Josep Mas i Vila encara el van poder representar amb tot detall en el seu plànol del complex palatí de 1832 ja reproduït i comentat. El trobem identificat amb el número 26, descrit a la memòria com a «*Distrito que sirve de jardín al monasterio con un mirador en la esquina de las calles de la Ynquisición y de la Bajada de la Canonja*» {4.1 i cf. fig. 4.6}. Que el pati havia estat conformat durant la reforma empresa per la Diputació i assignat a l'Audiència, ho ratifica la mateixa memòria del plànol, en deixar

constància amb la corresponent lletra x que els escuts de la Diputació del General també presidien la cantonada del mur que tancava el pati al punt de contacte de la Baixada de la Canonja amb el carrer dels Comtes. Veurem especificar a la documentació posterior, això sí, que la «*miranda*» o mirador sobre el Pla de la Seu que també figura al plànol, no era obra de mestre Carbonell per a la Diputació, sinó que les mateixes monges l'havien fet construir posteriorment per poder veure les cerimònies que tenien lloc al Pla de la Seu, com ara l'entrada i sortida de les processons. Per contra, al plànol de 1832 ja no figura el citat hort de les presons inquisitorials (separat del jardí de l'Audiència mitjançant la paret recentment aixecada), sinó la nova Casa de l'Alcaid construïda sobre el seu solar als darrers anys del segle XVIII, com també s'ha apuntat i tindrem ocasió d'estudiar amb detall a l'apartat final d'aquest mateix capítol.

La resta dels treballs addicionals que es descriuen i valoren a la relació que venim comentant com a resultat de la inspecció ocular ja havien tingut lloc al sector de la *sala gran* (antic Tinell) i de la galeria del verger annexa. En el cas de la *sala gran*, deduïm que l'escarada o pacte inicial ja incloïa el gir de la seva orientació per transformar-la en la nova *sala del negoci* o *dels escrivans*, com va passar a ser coneguda arran de la seva nova funció. Aquesta operació s'havia aconseguit mitjançant la construcció d'un nou portal renaixentista obert al mur que havia estat tradicionalment la capçalera cega de la sala, atès que per darrere sempre s'hi havia erigit el Palau de Santa Eulàlia. La sala era dotada així d'un accés solemne situat just davant de la porta lateral de la catedral. Per fortuna, no hi ha dubte que es tractava del mateix portal pel qual s'accedeix actualment al verger des de la Plaça de Sant Iu: podem comprovar sobre la documentació el seu posterior trasllat per iniciativa de les monges, i sobre les fotografies antigues la remoció fins al lloc actual per iniciativa de la restauració dirigida per Florensa. Bé el podem denominar, doncs, el *portal itinerant*, ateses les successives reubicacions que ha experimentat al llarg de la història. En tot cas, i segons que s'explica amb detall a la relació acabada de transcriure, originalment havia estat ubicat tot sol al centre de la nova façana de la *sala gran* vers la Plaça de Sant Iu, tal com s'havia capitulat. Aleshores ja s'havia decidit, però, potenciar la solemnitat de la nova façana col·locant-hi, a banda i banda, els dos grans finestrals presidits per l'escut de la Diputació que esmenta el document, els quals romanen *in situ* al citat nivell de la planta noble.

Amb aquesta operació s'iniciava un conjunt de canvis tendents a ennobrir la nova placeta cívica oberta davant de la porta lateral de la catedral, que s'acabaria de redefinir amb la ja prevista construcció del Palau del Lloctinent i que veurem continuar a la segona escarada. L'interior del Tinell també havia vist avançar la seva progressiva transformació en *sala del negoci* o *dels*

escrivans, segons que preveien les Corts: Antoni Carbonell hi havia fet reformar la gran xemeneia, n'havia reparat part del paviment i hi havia dut a terme alguna altra petita actuació.

Una nova deliberació dels diputats, del dia 6 d'agost, a més d'ordenar el pagament derivat de la valoració comentada, decretava posar en marxa la segona fase de les obres. Aquesta havia de culminar la citada transformació del Tinell en la *sala dels escrivans* i acabar-la de dotar d'una façana monumental solemne vers la nova plaça cívica en procés de conformació a partir del «*pati davant la Seu*», és a dir, del solar que havia resultat del progressiu enderrocament del Palau de Santa Eulàlia iniciat el 1465:

{9.20} (...) *delliberaren y determenaren que, attès que Anthoni Carbonell, fuster, de voluntat y ordinació llur, ha f[et] la paret de pedra nova en lo ort del dit palau y dues finestres de pedra ab ses portes en la sala gran del dit palau que obren en lo pati davant la Seu, que no eren compreses en la sua scarada, la qual paret és estada judicada per mestres de cases sperts a cent y vint-y-dues liures, e les dites finestres a noranta-dues liures, les qua[ls] quantitats prenen suma de dos-centes y catorze liures, dich CCXIII lliures, que de peccúnies del dit General sien pagades al dit Anthoni Carbonell les dites CCXIII lliures per la paret y finestres demunt dites.*

E per quant la dita obra fins assí feta en lo dit palau no té son compliment, per ço delliberaren y foren de parer que dita obra sie acabada per lo dit mestre Anthoni Carbonell, ço és, desfer lo payment nou y que sien acalades les voltes y levat lo graó fet en lo portal major y enpaymentada almeil (sic per almenys) la meytat de tota la sala major, y que sia feta la scala per muntar al dit portal gran, ab ses portes, ab tota sa farramenta y tota cosa per ella necessàries, y que sie enpaymentat lo pati baix fins a la Seu, y les dues finestres xiques són en la dita gran sala sobre les noves sien levades y fetes dues altres més alt, y que sien fetes padrissos entorn lo dit pati, y que totes les parets del dit pati sien enblancades y perfilades, y que sien levades les canals són en lo enfront de la dita gran sala, e y sien posades dues gàrgoles, y que sie fet entaulament a la barana del dit terrat; e que per paga de totes les coses predites, ço és, per les mans y pedra, cals y clavó y fusta, pans y claus y altres coses predites, sien pagades al dit Anthoni Carbonell mil y dos-centes liures, dic I^mCC lliures, en lo modo y forma que serà exprimit en la capitulació sobre dites coses fermadora y ordenadora entre los dits senyors diputats y oydors y lo dit Anthoni Carbonell, sens altra intervenció de les dites nou persones.⁴²

Com a conseqüència, el dia 13 d'agost es disposava el pagament definitiu al mestre Carbonell de tot el que li era degut per les obres ja consumades:

{9.21} (...) *havem delliberat vos sien donades y pagades, ço és, cent quaranta-set liures per resta y a compliment de aquelles mil y tres-centes liures de la scarada de la obra per vós feta en lo Palau Real de la present ciutat, sobre la qual fonch feta y fermada ab vós capitulació en la scrivania major de la Casa de la Deputació a catorze de març mil sinc-centes quaranta-y-sinch, y de aquelles tres-centes quaranta-e-dues liures que a deset de juny proppassat foren delliberades ésser-vos pagades per la obra de la dita scarada; y les restants dos-centes catorze liures a vós adjudicades ab delliberació feta a sis del present, per una paret y dues finestres per vós fetes en lo dit palau, com en les dites delliberacions és més largament contengut (...).⁴³*

Així, doncs, la part contractada a preu fet havia acabat costant-li a la Generalitat 1.642 lliures en lloc de les 1.300 inicialment signades, a les quals s'afegien 214 més, com a compensació dels dos grans finestrals oberts a banda i banda del portal i de la citada paret que segregava de la resta de la *sala gran* el rebedor o distribuïdor inicial.

La segona fase: la *sala del negoci*, la Plaça de Sant Iu i la culminació de l'avantsala de l'Audiència

Un mes després, el dilluns 13 de setembre de 1546, es procedia a signar aquella segona escarada ordenada pels diputats, on es van definir encara amb més detall els treballs que el mestre Antoni Carbonell havia de dirigir:

{9.22} *Per y entre los reverent y magnífics senyors diputats del General del principat de Cathalunya residents en Barcelona, ab intervenció dels honorables oydors de comptes del dit General, en virtut de la delliberació per ells, ab intervenció de les nou persones dels tres staments del present Principat eletes per causa de la obra dejús escrita, feta a sis del mes de agost proppassat, de una part, e Anthoni Carbonell, fuster, ciutedà de Barcelona, de la part altre, sobre les coses dejús scrites són stats fets, fermats, pactats y jurats los capitols pactes següents:*

Primo, lo dit mestre Anthoni Carbonell convé y promet que ell desempañmentarà la sala major del Palau Real, axí lo que ell novament ha fet com lo vell que allí és romàs, comensant al portal novament fet vers la Seu fins al peu de l'arch qui és al costat esquerra de la primera finestra gran qui mira en la plassa gran entrant per lo dit portal novament fet vers la Seu, per lo qual se entre en la dita sala major. Y tot lo demunt dit tornarà (e) empañmentarà bé y degudament com se pertany, axí de la pedra nova y vella que allí és com altra, al nivell emperò del replà novament fet en lo dit portal nou fet vers la Seu, que ix al nivell de la altra sala gran ara novament feta. Y axí mateix, desampañmentarà lo recibidor novament fet entre les dites dues grans sales, y tornarà empañmentar aquell, de cayró, al nivell de la dita nova sala gran y del dit gran

replà del dit portal. Y per al dit effecte, acalarà lo sostre del dit receptor y desfarà las voltas de la dita gran sala y aquelles tornarà junctament ab les jusanes y vases dels portals, lo hu qui entre en lo dit receptor y lo altre qui entre del dit receptor en la dita gran sala nova, e axí mateix, adaptarà bé y degudament, com se pertany, les portes dels dits dos portals.

Ítem, dit mestre Carbonell promet que levarà les dues finestres velles qui estan en lo enfront de dita gran sala vers la Seu e farà y paradarà dues altres finestres, de la forma y emplària mateixa y de altària de deu palms, de peu dret sobre lo mig de les finestres que són fetes noves, e tornarà a tapar lo lloch de hont se levaran dites dues finestres velles.

Ítem, lo dit Anthoni Carbonell promet fer les portes del portal major novament fet vers la Seu en la dita gran sala, barrades de part de dins, tot de bona fusta, ab dues portelles, ab sos maytrells (sic) e garlandes de part de fora, com les portes devant dit portal de la Seu, e donarà fusta, claus, golfos, francises y tencadures bones y acabades, tot a ses despeses.

Ítem, dit Anthoni Carbonell promet fer seydós a les dues finestres de l'enfront de la sala que obren al pati vers la Seu, de àlber, com los altres de les altres finestres novament fetes.

Ítem, dit Anthoni Carbonell promet fer fabricar una paret de quatre palms de grux sobre lo (sic) qual stigue assentat tot a la redor lo primer grahó que comensarà la escala per a pujar a la sala o al portal nou de la dita gran sala, la qual paret o fonament farà tant pregons com sie mester, arribant al ferm tant quant serà necessari, perquè à de tenir una volta grassa desobre dita paret, a fi que los grahons de la escala fahedora s'an de paradar sobre dita volta, perquè no puguen fer moviment per ningun temps.

Ítem, dit Anthoni Carbonell promet fer y fabricar dita scala, per la qual se pugua pujar del pati devant la Seu al portal novament fet, fahent tots los grahons de la demunt dita scala de bona pedra, ço és, al devant quiscun d'ells han de tenir deset palms fins en devuyt de larch, e los altres, segons demana e requer dita escala vuy està principiàt, seguint aquell orde, axí de pedre fort com de la forma mateixa.

Ítem, lo dit Anthoni Carbonell promet peymentar tot lo pati o plassa que resta del primer grahó fins a les parets de la obra nova e fins a la paret del receptor de la Sancta Inquisició consequitament fins a les parets de la Seu tant quant té dita plassa.

Ítem, lo dit Anthoni Carbonell promet que de la cantonada novament feta enpeymentarà aquella poca devallada que allí és, mesclant-la ab lo payment demunt dit, fins al portal del Palau Real, a ffi que vingue endolsint, de manera que estiga bé, segons la obra requer.

Ítem, dit Anthoni Carbonell promet fer dues gàrgoles en lo enfront de la sala demunt dita vers la Seu, e levarà les tres canals que vuy hi són, e posarà les dites dues gàrgoles, la una a cada part del portal, ço és, que ragen al mitg entre lo portal e les finestres, e tornarà lo payment del tarrat sobre la sala, a ffi que l'aygua pugua venir a buydar a les gàrgoles.

Ítem, dit Anthoni Carbonell promet fer entalilament (sic per entaulament) sobre la paret que és en lo enfront de dita gran sala vers la Seu, sobre les dites gàrgoles, com lo de la obra nova, ço és, tant com té lo enfront del pati de la sala demunt dita, e tornarà perfilar lo demunt dit enfront. E en lo altre enfront, del receptor, taparà tots los forats e espararà la cantonada, e rebossarà e perfilarà tota la dita paret (e) enblancar(à) tots los dos enfronts de pinsell, com los altres.

Ítem, dit Anthoni Carbonell promet fer un padris de pedra picada, ab son grahó o puntapeu, del cantó del carrer endins fins al primer grahó de la escala, ço és, a quiscuna part de dit pati.

E tota la obra demunt dita promet fer y fabricar a totes ses despeses bé y degudament, com de bon mestre se pertany, d'assí a la festa de Pasqua propinent.

E los dits reverent e magnífics senyors deputats, ab intervenció dels honorables oydors de comptes del dit General, prometen al dit Anthoni Carbonell que, en paga de tota la obra demunt dita, de peccúnies del dit General li donaran y pagaran mil y dos-centes liures barceloneses, ço és, de present tres-centes sexanta liures, e quiscun dissapte de quiscuna setmana faran pagar per lo regent los comptes del dit General la soldada o jornals dels qui faran la dita faena, y la pedra, rajola y cals y altre manobra y pertret que en dita obra serà feta y posada, ab intervenció, emperò, del dit Anthoni Carbonell. E tota la resta y compliment de les dites mil y dos-centes liures, li donaran y pagaran acabada tota la dita obra bé y degudament, com de bon mestre se pertany, y regoneguda y aprovada aquella per dits senyors deputats. E per acabar dita obra, los dits senyors deputats hi púgan posar tants mestres com volran, y aquells pagaran de les dites mil y dos-centes liures (...).⁴⁴

Antoni Carbonell havia de procedir així a desfer part del que ja havia fet i cobrat per tornar a pavimentar les quatre crugies més occidentals (fins al tercer arc) de la sala major o del negoci, a fi d'uniformitzar-ne el nivell amb el nou portal i l'avantsala de la sala del Consell Reial. També reformaria i pavimentaria de cairó aquesta avantsala o «receptor», que s'havia obtingut prèviament en tancar amb paret i finestra la galeria del verger. Per conferir-li més dignitat, havia de col·locar els dos magnífics portals de pedra que han pervingut *in situ*: el que li dona entrada des del Tinell i el que la comunicava amb l'esmentada sala principal de l'Audiència o sala del Consell Reial, tots dos presidits per l'escut de la Diputació. La resta d'actuacions s'havien de concentrar a l'exterior, a la façana i al «pati devant la Seu», per tal que aquest solar acabat de definir

FIGURA 9.7 La façana renaixentista del Tinell vers la Plaça de Sant Iu abans i durant la restauració dels anys quaranta del segle xx. Tot i el trasllat del portal i la transformació de la grada que ja havien dut a terme les monges, encara s'hi aprecien els finestrals i l'acabat amb morter fingint carreu que descriuen les fonts. SPAL-DIBA, AFB i MUHBA

recentment es convertís en la placeta cívica que acabaria prenent posteriorment l'advocació del sant patró dels advocats que tant l'havien de transitar, sant Iu.

Quant a la façana, el mestre Carbonell havia de tancar les antigues finestres altes (obertes en temps de Pere de Portugal) i substituir-les per les laterals superiors que encara hi trobem (no s'hi esmenta el gran finestral central, perquè ja es devia haver fet, junt amb el portal, arran de la primera escarada). També havia de conformar l'entaulament amb gàrgoles que ha pervingut, perquè dialogués amb el construït com a culminació de l'estructura ja renovada; i havia de fer els murs, volta i grada de l'escala monumental de vora 3,5 metres d'amplada que hauria de permetre pujar fins al portal, el qual també estaria dotat de les portes de fusta apropiades. Finalment, s'encarregaria de la pavimentació de la placeta (a base de pedris i formant un esglaó per damunt del nivell del carrer), d'endolcir el pendent al seu enllaç amb la resta del carrer, i d'uniformitzar, emblanquinar i perfilar el mur i cantonada de l'antiga Casa de les Escrivanies (que havia passat a ocupar la Receptoría de la Inquisició en haver-se vist desplaçada a causa de l'inici de les primeres obres), perquè quedés tan immaculada com les altres dues noves façanes. Tot havia d'estar acabat abans de la següent festa de Pasqua, és a dir, abans del diumenge 10 d'abril de l'any 1547, sota una pena per incompliment que es va fixar en 500 lliures. Antoni Carbonell hi aportava com a avaladors els fusters Pere Vidal, Joan Montseny i Joanot Borràs i el pintor Nicolau Credença.

Els treballs començaren immediatament i avançaren a bon ritme, segons que es dedueix dels successius pagaments, tot i que el mestre Carbonell aviat els hagué de compatibilitzar amb la direcció de la complexa operació del trasllat de la capella del Palau de la Generalitat, que també li va ser assignada.⁴⁵ D'aquesta manera, el 12 de gener, els doctors de l'Audiència s'adreçaven als diputats per demanar-los que, davant de la imminent partença del Principat del lloctinent general, el marquès d'Aguilar, dotessin les noves sales de bancs, taules, estores i altres coses necessàries perquè ja s'hi pogués celebrar l'Audiència. Reunits, però, amb la comissió de nou persones per valorar la proposta, van arribar a la conclusió que la disposició de les Corts generals no incloïa els béns mobles i, per tant, la Generalitat no els podia assumir. Tanmateix, per no molestar-los van trobar una solució enginyosa:

{9.23} (...) Determenaren, emperò, que en lo entorn de les dites sales petites fetes novament fossen fets setials ficats en les parets ab spalleres de fusta ficades en la paret, de altària de vuyt o nou palms. E per a administrar y efectuar dita obra elegiren lo deputat real y lo oydor militar, misser Francí Solsona, mossèn Galceran Farrer y mossèn Joan Luýs Llull, qui vagen al dit Palau Real y miren y regonègan en quina manera condecementment se faran los dits sitials y spalleres. E lo die après, que ere dijous a XIII del di[t] mes de janer, los dits deputat real e

FIGURA 9.8 Localització de la base de la grada semicircular d'Antoni Carbonell per les excavacions de 1946 i inici de la construcció de la desafortunada llotja historicista de Joaquim de Ros i de Ramis, que va acabar d'anul·lar la percepció de la façana projectada per Carbonell. AFB. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera

*ojdor militar y les dites tres persones desús elegides, vengudes en lo dit consisto[ri] nou de la Casa de la Deputació, faeren relació dient eren anats al dit Palau Real y havien vistes dites dues sales y hagut tracte entre ells y altres persones en açò per ells aplicades; són de parer que dits setials y spalleres sien fetes en les dites dues sales petites de bona fusta de àlber ab bossell per junta, tot lis, conformament a las spalleres són en la Seu, en la gran capella baxa de Sancta Eulàlia.*⁴⁶

Dotada així de bancs fixos, l'Audiència només necessitaria adquirir algunes taules i mobles auxiliars per poder-s'hi instal·lar.

El resultat final de la reforma duta a terme en aquestes dues primeres fases havia estat, doncs, a més de la creació i dotació amb bancs encastats de les sales de l'Audiència, la conformació d'una placeta cívica oberta sobre allò que històricament havia estat el Palau de Santa Eulàlia. Presidida per aquella nova façana monumental, donava accés directe i solemne a la també renovada *sala del negoci*, un Tinell capgirat i bastant més lluminós que no havia estat fins llavors, per acollir els nombrosos escrivans que redactaven i ordenaven els escrits processals. Eren els coneguts com a escrivans de manament, d'aquí la denominació alternativa de *sala dels escrivans*. Hi podrien disposar les seves taules arrambades a les façanes longitudinals, de manera que l'eix central del saló restés lliure per facilitar la circulació pública entre l'entrada principal i els tres tribunals reials que s'articulaven al seu voltant. De fet, per aquelles dates o ben poc després degué construir-se també la ja comentada *escala gran* a l'angle septentrional de la sala, per proporcionar accés digne al *tribunal major* del Sant Ofici, atès que aquesta institució s'havia vist obligada a reubicar els seus organismes a causa de la reforma en curs {4.12-17}. No apareix citada en la documentació de la Generalitat que hem anat estudiant perquè, com en el cas de la porta i l'escut del carrer dels Comtes, el seu cost hagué de ser assumit per la mateixa Inquisició.

Totes aquestes estructures generades pel gran projecte de reforma dirigit pel mestre Carbonell entre 1545 i 1547, van romandre sense alteracions significatives fins als canvis provocats pel Decret de Nova Planta, entrada ja la segona dècada del segle XVIII. Ho ratifica, com adés apuntàvem, Domingo de Aguirre en el seu tractat dedicat al *Quarto nuevo* o Palau del Lloctinent:

{9.24} *Executóse aquella Constitucion por los Diputados, respeto de la fabrica de las dos Salas de la Real Audiencia Civil: porque las fabricaron de la suerte, que oy se hallan; y estuu ya ultimada la obra, en el año 1547. (...) y las dos Salas ciuiles se fabricaron dentro el mismo Palacio, tomando una porcion de su Claustro; esto es aquella parte, que mira á la Iglesia Cathedral, encima la puerta, que alli se abrió, para entrada principal de los Señores Inquisidores: y para entrar de la Sala grande de los Escrivanos, á las Ciuiles de los Juezes,*

*se abrió una puerta en la misma Sala grande; desde la qual, hasta las dichas Ciuiles, median dos Antesalas; la primera (i.e. el «receptor»), aunque pequeña, es al proposito, para la residencia del Escriuano de mandamiento semmanero; y la segunda (i.e. sala del Consell Reial) es muy capaz, y sumptuosa: y para separar esta Sala grande (i. e. sala del negoci o dels escrivans) del Palacio; siendo como era su segunda pieza, condenaron la puerta principal de la entrada del mismo Palacio, en las gradas de la Plaza del Rey: y en aquella primera sala pequeña colocaron el Archiuo Real; y condenaron assi mismo la Puerta que mediaua entre estas dos salas; y á la pequeña se le dió adito, por dentro del mismo Palacio, y á la grande, por tres partes, abriendo en ella tres puertas principale; una en la Plaza del Rey, al lado de la que está condenada, y que antes era entrada principal del Palacio (convertida en finestra pels restauradors); otra á la parte del Quarto, o, Palacio nuevo (i.e. Porta de Sant Jordi, a l'escala del Palau del Lloctinent), de que se tratará en el cap. siguiente; y otra en frente la Iglesia Cathedral (i.e. portal itinerant); donde tambien se fabricaron unas gradas, para subir á ella, semejantes á las que hay junto a la Capilla de Santa Agueda, y antigua Puerta principal del Palacio.*⁴⁷

Malgrat la confusió inicial que pot generar l'ús del terme «*Antesalas*» aplicat a les dues sales de justícia civil, Aguirre només va cometre l'error de considerar com a coetània de la resta la porta oberta al costat de l'antiga entrada principal del palau per poder continuar accedint a la *sala del negoci* des de la grada de la Plaça del Rei. En realitat, es degué obrir unes dècades més tard, quan l'antiga porta principal del Tinell va ser barrada per instal·lar les noves sales de l'Arxiu Reial allà on fins llavors hi havia la *sala petita*. La confusió d'Aguirre s'explica perquè també es troba coronada per l'escut de la Diputació, però la factura de l'escut i dels àngels que el sostenen palesa que es tracta d'una addició del segle XVII. Com ja hem vist al capítol quart, va romandre *in situ* fins que la restauració contemporània, en reconstruir el portal principal, va optar per desplaçar-la lleugerament i reconvertir-la en la finestra que ara hi observem {fig. 4.10}.

La tercera fase: el Palau del Lloctinent i els mobles de la *sala del negoci*

La segona escarada també estava enllestida, per tant, en convocar-se les noves Corts generals reunides a Montsó sota presidència del príncep Felip, que es van allargar des del juliol fins les darreries de l'any 1547. Per aquesta raó, el quart capítol de Cort va poder establir la instal·lació definitiva de les sales civils als espais ja acabats a tal efecte, i va decretar alhora l'inici de la construcció del Palau del Lloctinent. Aquest hauria d'acollir les sales de justícia criminal i la residència del lloctinent general, que n'era el president:

{9.25} *Per quant conve a la bona, y prompta expeditio de la Justitia, axi en lo civil, con en lo criminal, que la Audientia Rey al se tinga en lo Palau Rey al de Barcelona, en las salas, y locs ja adaptats, com sie loc mes convenient, per poder los Doctors del dit Consell Rey al mes expedidament proveir, que placia a V. Altesa statuir, y ordenar, que de aci avant la dita Rey al Audientia se haja de tenir, y celebrar en lo dit Palau Rey al en lo civil, y perque hi haja comoditat en lo criminal, que dins quatre Anys primer vinents, los Deputats Generals, ab interventio de tres personas per ells elegidoras dels tres Staments, entengan, que a despesas del General sie adaptat, y fet aposento en lo dit Palau peral Loctinent General, podent despendre en dit aposento, per acabar aquell, fins en summa de sis mil liuras, vltra lo preu de las casas, que estan junctas al dit Palau, y las mortitzacions dels censos: Y fins dit aposento sie acabat, los Consells criminals se tingan en la posada del Loctinent General, si dit Loctinent General ho volra (...). Plau a sa Altesa, ab que los del Consell vingan a la hora acostumada, y que mentre la obra no sera feta del aposento del Virrey, se tinga la Audientia, ahont lo Loctinent General li apparra: Y encara que lo de la Galera sortisca son effecte, per acomodar lo aposento del Loctinent General, y del Inquisidor en lo dit Palau Rey al, de manera, que sien commodament aposentats, se pugan despendre fins en summa de dos milia ducats per dits Deputats, en reparatio, y traça dels dits aposentos.⁴⁸*

L'aprovació del príncep ratifica que l'operació a punt d'iniciar-se també afectava la residència de l'inquisidor, que acabà sent traslladada a la planta superior del *palau petit*, com ja hem tingut ocasió d'estudiar. Pel que feia a la reconversió de la *sala gran* o Tinell en *sala dels escrivans*, s'establí culminar-la amb la instal·lació dels armaris necessaris per col·locar-hi els processos que generaven i custodiaven els escrivans de manament:

{9.26} *Per que los Originals Processos, e altras Scripturas concernents dits Actes Judicials, axi vells, com nous, y los qui se instruexen sien mes guardats, y ab mes facilitat, y avinentesa per als Reladors, statuim, y ordenam, que en la Sala Gran del Palau Rey al se hajan adaptar Locs pera tenir los Scrivans de Manament, y petitioners los dits Processos, y Scripturas, en la manera, y obra que per los Deputats del General sera designada, a despesas empero del General, y alli hajan de Scriure ells, y sos Scrivents, y estar las horas necessarias.⁴⁹*

Va caldre temps, però, per posar en marxa aquestes disposicions. El dia 13 d'agost de 1549, els treballs encara no havien començat, segons consta per la disposició arbitral dels diputats en el conflicte entre Antoni Carbonell i el manyà Pere Albi, pel valor d'uns panys, claus i d'altres materials metàl·lics que Albi havia fet per a l'obra de la fase ja acabada, però que Carbonell no havia volgut fer servir, a causa de la seva raresa i preu excessiu:

{9.27} *Los señors deputats, entrevenint-hi los honorables oydors de comptes, ab consell y parer dels honorables assessors y advocats ordinaris [d]el dit General, vista la capitulació per los olim deputats del dit General feta ab Anthoni Carbonell, fuster, y fermada en la scrivania major de la Casa de la Deputació a tretze de setembre de MDXXXVI sobre la obra per ell feta en lo Palau Real de la present ciutat, la qual obra per esperts és estada regoneguda y és estada trobada acabada bé y degudament conforme a dita capitulació, per compliment y resta de la qual obra són demanades per dit Carbonell sinquanta-dues liures devuyt sous y sinch diners; e per quant per mossèn Miquel Ciurana, regent los comptes del dit General, és estada feta relació als dits señors deputats y en llur consistori que, de ordinació y manament dels dits olim deputats, són stades per ell posades en compte de dèbit al dit Carbonell trenta liures set sous que per lo dit General foren pagades a n'an Pere Albi, manyà, per preu de la ferramenta en dit compte especificada, la qual ferramenta devie ésser mesa y posada per dit Carbonell en dita obra, e per lo dit Carbonell sie stat deduhit que ell no s'és pogut servir en dita obra de dita ferramenta, axí per no ésser conforme a la obra per ell feta —per la qual cosa li hage convengut fer-y posar, com de fet ha [fet] fer y posada en dita obra altra ferramenta—, com encara per ésser dita ferramenta feta per dit Albi molt rara y de preu molt excés. Per ço, considerades les coses predites y ojts diverses vegades dits Carbonell y Albi, attenant que molt prestament se spere se ha fer la altra obra en lo dit palau per lo assento del loctinent general de sa magestat, com és statuuït per la darrera Cort, en la qual obra se porà posar dita ferramenta, delliberen que dita ferramenta ab nou memorial sie posada en lo inventari de la altra roba comanada al dit mossèn Ciurana, y que per dit Albi sien fetes les dues claus falten en los dos panys de dita ferramenta, y que aquelles, junctament ab la una clau lloba que és en dita ferrementa, sie stanyada, y que aquella sie per dit Ciurana liurada perquè sie posada en la dita nova obra, y que lo dit Pere Albi hage refer y pagar al dit General sinch liures en deductió de la desmesia del preu de dita ferramenta, y que les dites sinquanta-dues liures devuyt sous y sinch sien pagades al dit Carbonell per fi y compliment de dita scarada (...).⁵⁰*

Degué ser poc després, per tant, que els diputats van encarregar l'elaboració del projecte de la tercera fase de la reforma palatina al mateix Antoni Carbonell, a fi que resultés perfectament harmònica amb tot el que s'acabava de fer. El 31 d'octubre de 1549, el mestre fuster ja els havia presentat les traces i la maqueta de la nova estructura en projecte, que van ser aprovades pels diputats i els membres de la comissió que les havien de valorar:

{9.28} (...) *e·ls fon amostrada la forma o patró que de ordinació dels dits senyors deputats fon feta, axí en papers com encara de fusta, per Anthoni Carbonell, fuster. E oyt lo dit capítol y [vists] dits patró o forma, axí lo de paper com lo de*

fusta, e vist lo lloch en què dita obra se ha de fabricar, en lo qual lloch són stats personalment lo die abans, <y> (per) los dits senyors deputats e oydors e persones dessús nomenades y elegides fon feta determinació y conclusió que la dita obra devia ésser feta y en aquella mesa deguda execució y effectuació conforme al dit patró o forma de fusta a ells, com dit és, amostrada, feta e fabricada per dit Anthoni Carbonell, lo més prest que sie possible.

E attesos los treballs e indústria del dit Anthoni Carbonell, axí en fer diverses trasses y patrons en paper e lo dit patró de fusta, y encara en lo conduir les vendes de les cases fetes als dits senyors deputats a ops de la dita obra, tots concordament delliberaren que, de peccúnies del dit General, sien donades y pagades al dit Anthoni Carbonell cent y vint lliures barceloneses, e que per aquelles li'n sie expedida oportuna cauthela.⁵¹

Tanmateix, el seguit de queixes presentades als diputats pel lloctinent general, el marquès d'Aguilar, tant pel que feia a les dimensions com a la forma del nou edifici on hauria de residir, portaren a efectuar alguns canvis, que van ser aprovats el dia 5 de desembre de 1549:

{9.29} (...) *feta relació en presència dels dits senyors deputats de alguns contraris occorrien al il·lustre marquès de Aguilar, loctinent general de sa magestat en lo present Principat, en la fàbrica de la casa o aposento se ha de nou construir a la Plassa del Rey per ordinació de la derrera Cort de Monçó, axí per la stretura del loc[h as]signat com alias, y de tot ço y quant ha occorregut al dit il·lustre marquès cerca la fàbrica demunt dita; la qual relació oйда y entesa, y oյts alguns sperts en semblants obres en lo que ls ha occorregut cerca la fàbrica demunt dita, y vistes algunes trasses per aquells fetes per efecta de la dita obra, foren de parer les dites persones eletes que la dita obra del dit aposento sie effectuada lo més prest sie possible conforme a la trassa o modo de fusta fet y après adeptat per lo dit Anthoni Carbonell, y que sie feta part a jornals y part a scarada, segons que conexeran los dits senyors deputats satisfasse millor al dit General, attès y considerat lo orde donat per la dita Cort sobre dita fàbrica, lo qual capítol los fon legit diverses vegades.⁵²*

Aquell mateix dia, els diputats també ordenaren que es paguessin al ciutadà Enric Terrè i a la seva muller, Mònica, les 450 lliures pactades pel preu de la casa ubicada al carrer de les Escrivanies que la Generalitat ja havia adquirit al mes de setembre per integrar al solar que requeria el nou palau:

{9.30} (...) *aquelles cases en dos stars dividides situades en lo carrer per lo qual se va de la Plassa dels Franers a la Plassa del Rey de la present ciutat, a ops y per la fàbrica de la casa y aposento que per la Cort general de Cathalunya derrera ment celebrada en Monçó en lo any DXXXXVII és estat ordenat sie feta, de la qual venda és estada rebuda carta en la scrivania major de la Casa de*

la Deputació a tretze del mes de setembre proppassat, les quals [dich] CCCCL lliures los sien pagades sens falta alguna (...).⁵³

I 440 lliures més als hereus del difunt guarnimenter Joan Paner per les diverses propietats que conformaven una altra casa mitgera amb l'anterior:

{9.31} (...) *aquelles quatre-centes quaranta lliures per les quals los sobredits, en los dits noms, han venudes al dit General totes aquelles cases que lo dit quòndam Joan Paner posseja en la Plassa dels Freners de la present ciutat, a ops y per la fàbrica de la dita casa y aposento que per la Cort general de Cathalunya derrera ment celebrada en Monçó en lo any DXXXXVII és estat ordenat sie feta, de la qual venda són stades rebudes sis cartes en la scrivania major de la Casa de la Deputació a set del mes de noembre proppassat, les quals CCC-XXXX lliures los sien pagades sens falta alguna (...).⁵⁴*

Com indiquen els diputats, la compravenda de la primera s'havia fet el dia 13 de setembre anterior. L'escriptura registrada al manual corresponent de l'escrivania major recull la posició i les afrontacions de la propietat que es procedia a pagar:

{9.32} (...) *totas illas domos ex abisso usque in celum que inpresenciarum sunt divise seu partite in duo staria seu duas habitaciones, cum tribus portalibus extra in via publica appariantibus, cum introhitibus, exhibitibus, juribus et pertinenciis suis universis, quas nos, dicti coniuges (...), habemus et possidemus intra menia vetera dicte civitatis, in vico vocato dels Franers, quod descenditur ad plateam domini regis, prope palacium domini regis eidemque palacio contiguas (...). Et terminantur ab oriente in honore Petri Vago, fran[er]ii, que fuit Joannis Prats, etiam franerii; a meridie in carraria publica; ab occidente in honore heredum seu successorum Joannis Paner, guarnimanterii; et a circio in dicto palacio dicti domini regis (...).⁵⁵*

Trad.: (...) totes aquelles cases, des del soterrani fins al cel, avui dividides o partides en dues estances o habitacions, amb tres portals que donen a la via pública, i totes les seves entrades, sortides, drets i pertinences, que nosaltres, els predits cònjuges (...), tenim i posseïm dins de la muralla vella de la ciutat, al carrer dit dels Freners, que baixa cap a la plaça del senyor rei, a prop del Palau Reial, i que són contigües a aquest (...). Limiten per orient amb la propietat de Pere Vago, frener, que havia pertangut a Joan Prats, també frener; pel sud, amb la via pública; per occident, amb la propietat dels hereus o successors de Joan Paner, guarnimenter; i pel nord, amb el citat palau del senyor rei (...).

Incomparablement més riques en detalls són encara les escriptures del conjunt de petites propietats acumulades al sector del difunt Joan Paner i que

havia heretat la seva filla Magdalena, adquirides per la Generalitat el 7 de novembre:

{9.33a} (...) *quandam partem versus meridiem, cum solo scilicet et suis edefficiis ex abisso scilicet usque in celum et pertinentiis, domorum quas nos, dictis nominibus titulis infrascriptis, habemus et possidemus infra menia vetera civitatis Barchinone in Platea Frenarie, juxta palacium domini regis, quamque partem tenemus per monasterium Sancti Anthonii Barchinone, ordinis Sancte Clare, et sub dominio et alodio eiusdem racione illorum aniversariorum et servicii cereorum que venerabilis domina Sancia, uxor venerabilis Petri Fivallerii, quondam, civis Barchinone, instituit et feri mandavit in ecclesia fratrum minorum Barchinone. Et terminatur dicta pars domorum quam vobis dictis nominibus vendimus ab oriente in tenedone (al marge, d'una segona mà: nostro quem die presenti vobis vendimus, qui fuit) heredum seu successorum Anthonii Valls, quondam, frenerii, et antea Bertrandi Blanch, quondam, soquerii, et antea heredum Francisci Apericii, quondam; a meridie, scilicet et a primo tecto ipsarum domorum supra, in carraria publica qua itur ad palacium domini regis, et a dicto primo tecto infra, in operatorio (al marge, de la segona mà: nostro quod die presenti vobis vendimus, et fuit) magnifici Philippi de Ferraria, utriusque juris doctoris, de Regio Consilio, et antea honorabilis Jacobi Despuig, alterius ex administratoribus Tabule civitatis*

Trad.: (...) una part cap al sud, val a dir, amb el solar, els edificis des del soterrani fins al cel i les seves pertinences, de les cases, que nosaltres, en els noms i títols infrascrits, tenim i posseïm sota la muralla vella de la ciutat de Barcelona, a la Plaça de la Freneria, al costat del palau del senyor rei; la qual part tenim pel monestir de Sant Antoni de Barcelona, de l'orde de Santa Clara, i sota domini i alou seu per raó dels aniversaris i el servei de cera que la venerable senyora Sança, muller del difunt Pere Fiveller, ciutadà de Barcelona, va instituir i manar fer a l'església dels framenors de Barcelona. I limita aquesta part de cases que us venem en els dits noms, per orient, amb la nostra propietat que us venem avui, que va pertànyer als hereus o successors del difunt Antoni Valls, frener, i abans al difunt Bertran Blanc, soguer, i abans als hereus del difunt Francesc Aparici; pel sud, és a dir, des del primer sostre de les cases per sobre, amb el carrer públic que va al palau del senyor rei, i des del primer sostre per sota, amb el nostre obrador que us venem avui i que va pertànyer al magnífic Felip de Ferrera, doctor en ambdós drets, del Consell Reial, i abans a l'honorable Jaume Despuig, un dels administradors de la Taula de la ciutat, i abans als hereus o successors del difunt Andreu Collet,

Barchinone, et antea heredum seu successorum Andree Collet, quondam, cellerii; ab occidente in alia carraria publica qua itur ad sedem Barchinone; et a circio in alia parte domorum nostrarum quas cum alio instrumento die presenti vobis vendimus, alodio domini episcopi Barchinone (...).

{9.33b} (...) *quandam partem versus circium, cum operatorio et cum omnibus pertinentiis et juribus suis, illarum domorum quas nos, dictis nominibus titulis infrascriptis, habemus et possidemus in civitate Barchinone apud Freneriam, juxta et satis prope palacium domini regis, quamque partem tenemus per heredes seu successores honorabilis Francisci de Vallo, quondam, domicelli in civitate Barchinone domiciliati, succedentis in hiis in locum et jus honorabilis Joannis de Vallo, quondam, civis dicte civitatis Barchinone, pro quo predicta olim teneri solebant, qui predicta tenent per reverendum dominum barchinonensem episcopum et sub dominio et alodio eiusdem. Et terminatur dicta pars domorum quam vobis, nominibus et auctoritate predictis, vendimus ab oriente in tenedone (al marge, de la segona mà: nostro quem cum alio instrumento die presenti in posse notarii infrascripti vobis vendimus, qui fuit) heredum seu successorum Anthonii Valls, quondam, franerii, et antea Bertrandi Blanch, quondam, soquerii, civis Barchinone, et antea heredum seu successorum Francisci Cipres (sic per Apericii), quondam;*

seller; per occident, amb un altre carrer públic per on es va a la seu de Barcelona; i pel nord, amb una altra part de les nostres cases que us venem avui amb un altre document, en alou i domini del bisbe de Barcelona (...).

(...) una part cap al nord, amb un obrador i totes les pertinences i els seus drets, d'aquelles cases que, en els noms i títols infrascrits, tenim i posseïm a la ciutat de Barcelona, a la Freneria, al costat i molt a prop del palau del senyor rei, la qual part tenim pels hereus o successors de l'honorable Francesc Desvall, difunt, donzell domiciliat a la ciutat de Barcelona, que hi succeïa en lloc i dret a l'honorable Joan Desvall, difunt, ciutadà de la mateixa ciutat, per qui se solia tenir abans, i que ara es té pel reverend senyor bisbe de Barcelona i sota el seu domini i alou. Limita aquesta part de cases que us venem en els dits noms i autoritat, per orient, amb la nostra propietat que us venem avui amb un altre document en poder del notari infrascrit, que va pertànyer als hereus o successors del difunt Antoni Valls, frener, i abans al difunt Bertran Blanc, soguer, ciutadà de Barcelona, i abans als hereus o successors del difunt Francesc Aparici; pel sud, d'una banda, amb el nostre obrador que us venem avui amb un altre document davant del notari infrascrit, que va pertànyer

a meridie partim in operatorio (al marge, de la segona mà: nostro quod cum alio instrumento die presenti in posse notarii infrascripti vobis vendimus), quod fuit magnifici Philippi de Ferraria, utriusque juris doctoris, et antea Jacobi Dezpuig, alterius ex administratoribus Tabule civitatis Barchinone, et antea heredum seu successorum Andree Collet, quondam, cellerii, et partim in alia parte domorum nostrarum quam tenemus per monasterium Sancti Anthonii Barchinone, ordinis Sancte Clare, quamque partem vobis vendimus cum alio instrumento die presenti in posse notarii infrascripti; ab occidente in carraria publica per quam itur ad sedem Barchinone; et a circio in palacio domini regis, videlicet, in hospicio in quo antiquitus scribania domini regis tenebatur (...).

[9.33c] (...) *totam illam botigiam ex abisso usque ad primum tectum, cum duobus portalibus aperientibus in carrariis publicis, scilicet uno versus meridiem et altero versus occidentem, quam nos, dictis nominibus, habemus et possidemus in presenti civitate Barchinone in cantono Platee de la Franeria, in vico per quem de dicta platea recte itur ad plateam domini regis, et tenetur (al marge, d'una segona mà: per heredes seu successores [a la interlínia: domine Elizabetis, que fuit uxor] honorabilis Filippi de Ferrera, utriusque juris doctor(is), regii consiliarii ac regie magestatis regentis Cancellariam, civis Barchinone, ad censum quinque librarum*

al magnífic Felip de Ferrera, doctor en ambdós drets, i abans a Jaume Despuig, un dels administradors de la Taula de la ciutat de Barcelona, i abans als hereus o successors del difunt Andreu Collet, seller, i de l'altra banda, amb una altra part de les nostres cases, que tenim pel monestir de Sant Antoni de Barcelona, de l'orde de Santa Clara, i que avui us venem amb un altre document en poder del notari infrascrit; per occident, amb el carrer públic per on es va a la seu de Barcelona; i pel nord, amb el palau del senyor rei, és a dir, amb l'alberg on hi havia abans l'escribania del senyor rei (...).

(...) tota aquella botiga des del soterrani fins al primer sostre, amb dos portals que donen a carrers públics, val a dir, un al sud i l'altre a occident, que nosaltres, en els dits noms, tenim i posseïm a la present ciutat de Barcelona, a la cantonada de la Plaça de la Freneria, al carrer per on es va directament d'aquesta plaça a la plaça del senyor rei, la qual (botiga) es té pels hereus o successors de la senyora Elisabet, muller de l'honorable Felip de Ferrera, doctor en ambdós drets, conseller reial i regent de la Cancelleria de sa reial majestat, a cens de cinc lliures barceloneses que es paga el primer de gener de

barchinonenses annuatim solvendarum prima die mensis januarii, qui hec tenent per) <per> monasterium et conventum fratrum minorum Barchinone et sub dominio et alodio suo, succedentem in hiis domine Sanctie, que fuit uxor venerabilis Petri Fivallerii, quondam, civis dicte civitatis, racione aniversariorum que ipsa domina Sanctia instituit et fieri mandavit pro anima sua in ecclesia dicti monasterii, ad censum trium morabatinorum bonorum alfonsinorum auri fini et ponderis recti, de quibus medietas solvitur anno quolibet in festo sancte Marie mensis marcii et alia medietas in festo sancti Joannis mensis junii (...). Et terminatur dicta botigia quam, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus ab oriente in alia botigia (al marge, de la segona mà: nostra quam cum alio instrumento die presenti in posse notarii infrascripti vobis vendimus, que fuit) domine Eleonoris, que fuit uxor Anthonii Valls, quondam, frenerii, et antea Andree Colleti, sellerii, civis dicte civitatis, alodii dicti monasterii, ex qua parte sunt una canna, quattuor palmi et tres quarti palmi ad cannam de tou barchinonensem, mensurando tamen versus partem meridiei, et mensurando versus circium sunt una canna, quinque palmi et medius; a meridie in dicto vico sive carraria publica qua itur ad plateam domini regis, ex qua parte sunt due canne et unus palmus; ab occidente in alia car(ra)ria publica qua itur ad Sedem barchinonensem, ex qua parte sunt una canna, quattuor palmi et

cada any, els quals la tenen pel convent i comunitat de frame-nors de Barcelona i sota domini i alou seu, com a successor de la senyora Sança, muller del venerable Pere Fiveller, difunt, ciutadà de la mateixa ciutat, per raó dels aniversaris que la senyora Sança va instituir i manar fer per la seva ànima a l'església d'aquell convent, a cens de tres morabatins alfonsins bons d'or fi i pes recte, la meitat dels quals es paga per la festa de santa Maria de març i l'altra meitat per la festa de sant Joan de juny (...). Limita la dita botiga que us venem en els dits noms i autoritat, per orient, amb una altra botiga nostra que us venem amb un altre document en poder del notari infrascrit, la qual va pertànyer a la senyora Elionor, muller del difunt Antoni Valls, frener, i abans al difunt Andreu Collet, seller, ciutadà de la mateixa ciutat, en alou del dit convent –per aquesta part fa una cana, quatre pams i tres quarts de pam segons cana de tou barcelonesa (i.e. 248 cm), mesurant per la banda sud, i mesurant per la banda nord, una cana i cinc pams i mig (i.e. 262 cm)–; pel sud, amb el dit carrer o via pública per on es va a la plaça del senyor rei –per aquesta part fa dues canes i un pam (i.e. 330 cm)–; per occident, amb un altre carrer públic per on es va a la Seu barcelonesa –per aquesta part fa una cana, quatre pams i tres quarts de pam (i.e. 248 cm), mesurant, com s'ha dit, per

tres quarti palmi, mensurando tamen, ut predictur, dictam partem versus partem meridiei, et mensurando versus circium sunt una canna, quinque palmi et medius; et a circio in alio honore nostro cui dicta botigia fuit unita, qui fuit Guillermi Laurentii, ex qua parte sunt due canne et unus palmus, (al marge, de la segona mà: quamque cum alio instrumento die presenti in posse notarii infrascripti vobis vendimus) (...).

[9.33d] (...) *quandam partem versus circium illarum domorum, cum operatorio et cum solo et suprapositis ac omnibus iuribus et pertinenciis suis, quas nos, dictis nominibus titulis infrascriptis, habemus et possidemus in civitate Barchinone, intra mœnia vetera, prope palacium domini regis, quequidem pars est contigua palacio domini regis. Et tenetur ipsa pars domorum quam, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus per heredes seu successores honorabilis Anthonii Ferrarii, mercatoris, civis Barchinone, succedentis in hiis et in aliis Michaeli Ferrer, quondam, clerico simpliciter tonsurato, filio Anthonii Ferrer, quondam, pelliparii, civis Barchinone, succedentis in hiis et in aliis venerabili Anthonio de Sancto Clemente, alias Terre, civi Barchinone, filio et heredi universali venerabilis Petri Tarre, quondam, legum doctoris, civis dicte civitatis, ad censum sex solidorum et novem denariorum monete Barchinone de terno, de quibus solvitur medietas in chalendis mensis aprilis et altera*

la banda del sud, però mesurant per la banda del nord fa una cana i cinc pams i mig (*i.e.* 262 cm)—; i pel nord, amb un altre honor nostre al qual està unida la dita botiga, que va pertànyer a Guillem Llorenç —per aquesta part fa dues canes i un pam (*i.e.* 330 cm)— i que també us venem avui amb un altre document en poder del notari infrascrit (...).

(...) una part cap al nord d'aquelles cases, amb l'obrador, el solar, el que hi ha a sobre i tots els drets i pertinences, que nosaltres, en els dits noms i títols infrascrits, tenim i posseïm a la ciutat de Barcelona, dins de la muralla vella, a prop del palau del senyor rei, la qual part és contigua a aquest palau. Aquesta part de cases que us venem en els dits noms i auctoritat es té pels hereus i successors de l'honorable Antoni Ferrer, mercader, ciutadà de Barcelona, com a successor en això i en altres coses del difunt Miquel Ferrer, clergue simple tonsurat, fill del difunt Antoni Ferrer, pellisser, ciutadà de Barcelona, que succeïa en això i en altres coses al venerable Antoni de Santcliment, àlies Terrè, ciutadà de Barcelona, fill i hereu universal del venerable Pere Terrè, difunt, doctor en lleis, ciutadà de la mateixa ciutat, a cens de sis sous i nou diners de moneda barcelonesa de tern, la meitat del qual es paga a les calendes del mes d'abril i l'altra meitat per la festa

medietas in festo sancti Michaelis mensis septembris; et dicti heredes seu successores predicti Anthonii Ferrer predicta una cum aliis tenent per reverendum dominum barchinonensem episcopum et eius mensam episcopalem, et sub dominio et alodio ipsius reverendi domini barchinonensis episcopi. Et terminatur predicta pars domorum quam vobis vendimus ab oriente in tenedone (al marge, de la segona mà: vestra seu dicti Generalis que fuit honorabilis Enrici Tarre, civis Barchinone, usufructuarii, et Monice, illius uxoris, proprietarie, et antea) dicti Anthonii Ferrer, que fuit pars et de pertinenciis predictorum que vobis vendimus, ex qua parte habet de longitudine sive de tou duas cannas sex palmos et medium; a meridie in alia parte domorum predictarum quam vobis, nominibus et auctoritate predictis, cum alio instrumento die presenti in posse notarii infrascripti recepto vobis vendimus, que tenetur per monasterium Sancti Danielis Barchinone, olim ordinis Sancte Clare, nunc vero Sancti Benedicti, et eius reverendam dominam abbatissam nomine eiusdem et sub dominio et alodio ipsius monasterii tanquam laycam et privatam personam, et (sic per ex) qua parte habet de longitudine sive de tou unam cannam quattuor palmos, medium palmum, unum quart et medium digitum positum ex transverso; ab occidente in aliis domibus (al marge, de la segona mà: quas cum alio instrumento in posse notarii infrascripti die presenti vobis vendimus, que fuerunt) domine Ursole,

de sant Miquel de setembre; i els predits hereus o successors d'Antoni Ferrer la tenen amb altres coses pel reverend senyor bisbe de Barcelona i la seva mensa episcopal, i sota domini i alou del mateix reverend senyor bisbe de Barcelona. Limita aquesta part de cases que us venem, per orient, amb la propietat vostra o del dit General que va pertànyer a l'honorable Enric Terrè, ciutadà de Barcelona, com a usufructuari, i a la seva muller Mònica, com a propietària, i abans al dit Antoni Ferrer, la qual era i formava part de les pertinences de les coses predites que us venem —aquesta part fa de llarg o de tou dues canes i sis pams i mig (*i.e.* 437 cm)—; pel sud, amb una altra part de les cases predites que us venem avui en els dits noms i autoritat amb un altre document en poder del notari infrascrit, la qual es té pel monestir de Sant Daniel de Barcelona, abans de l'orde de Santa Clara i avui del de Sant Benet, i per la seva reverenda senyora abadessa en nom d'aquell i sota domini i alou del mateix monestir com a laica i privada persona —aquesta part fa de longitud o de tou una cana, quatre pams i mig, un quart i mig dit posat de través (*i.e.* 248 cm)—; per occident, amb unes altres cases que us venem avui per un altre document en poder del notari infrascrit, que van pertànyer a la senyora Úrsula, muller d'Arnau d'Arters, correu, ciutadà de la mateixa ciutat, i

uxoris Arnaldi d'Arters, currevi, civis dicte civitatis, et antea Genesisii Sabater, quondam, brocaterii, que tenetur partim per dictum dominum barchinonensem episcopum et partim per dictum monasterium Sancti Danielis, ex qua parte habet de longitudine sive de tou duas cannas et sex palmos; et a circio in domibus domini regis que fuerunt sedis Barchinone, ex qua parte est quedam bacia dicti palacii dicti domini regis, ex qua parte habet de longitudine sive de tou unam cannam, quattuor palmos, medium palmum et unum quart (...).

{9.33e} (...) *quandam partem versus meridiem, habentem unum portale extra in via publica apperians, illarum domorum, cum solis et suis edificiis ex abisso usque in celum et cum introhibitibus, exhibitibus, juribus et pertinentiis suis, quam dictis nominibus habemus et possidemus in civitate Barchinone infra menia vetera, in Platea Frenarie, juxta palacium domini regis. Et tenetur ipsa pars domorum quam, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus per monasterium Sancti Danielis Barchinone, olim ordinis Sancte Clare, nunc vero Sancti Benedicti, et eius reverendam dominam abbatissam nomine eiusdem et sub domin(i)o et alodio ipsius monasterii tanquam laycam et privatam personam. Et terminatur predicta pars domorum quam, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus ab oriente in tenedone honorabilis (al marge, de la segona mà: Enrici Tarre, civis Barchinone, et Monice, illius uxoris, que fuit) Antho-*

abans al difunt Genís Sabater, brocater, la qual part es té, d'una banda, pel citat reverend senyor bisbe i, de l'altra, pel monestir de Sant Daniel —aquesta part fa de llarg o de tou dues canes i sis pams (i.e. 428 cm)—; i pel nord, amb les cases del senyor rei que havien estat de la seu de Barcelona, on hi ha una bassa del palau del senyor rei —aquesta part fa de llarg o de tou una cana, quatre pams i mig i un quart (i.e. 248 cm)— (...).

(...) una part cap al sud, que té un portal a l'exterior que dona a la via pública, d'aquelles cases, amb els solars i els edificis des del soterrani fins al cel, i amb les entrades, sortides, drets i pertinences seves, la qual (part) tenim i posseïm en els dits noms a la ciutat de Barcelona, sota la muralla vella, a la Plaça de la Frenaria, al costat del palau del senyor rei. I es té aquesta part de cases que us venem en els dits noms i autoritat pel monestir de Sant Daniel de Barcelona, abans de l'orde de Santa Clara i ara del de Sant Benet, i per la seva reverenda senyora abadessa en nom d'aquell i sota domini i alou del mateix monestir com a laica i privada persona. Limita aquesta part de cases que en els dits noms i autoritat us venem, per orient, amb la propietat de l'honorable Enric Terrè, ciutadà de Barcelona, i de la seva muller Mònica, que havia estat d'Antoni Ferrer, mercader,

nii Ferrer, mercatoris, civis Barchinone, que fuit pars et de pertinentiis predictorum que, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus; a meridie in carraria publica qua itur seu intratur a Platea Sancti Stephani ad plateam domini regis; ab occidente partim in quadam tenedone sive botigia quam cum alio instrumento die presenti, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus, et partim in tenedone (de la segona mà: nostra quam die presenti vobis vendimus in posse notarii infrascripti) que fuit domine Ursole, uxoris Arnaldi d'Arters, currevi, et antea heredum seu successorum Genesisii Sabater, quondam, brocaterii, civis dicte civitatis, que tenedones tenentur partim sub dominio et alodio dicti monasterii Sancti Danielis et partim sub dominio et alodio domini barchinonensis episcopi; et a circio in alia parte dictarum domorum quam die presenti cum alio instrumento in posse notarii infrascripti, nominibus et auctoritate predictis, vobis vendimus, que tenetur per heredes predicti Anthonii Ferrer, succedentis in hiis Michaeli Ferrer, quondam, clerico simpliciter tonsurato, et sub dominio et alodio dicti reverendi domini barchinonensis episcopi (...).

{9.33f} (...) *totam illam botigiam, a solo terre usque ad primum tectum, cum introhibitibus, exhibitibus, juribus et pertinentiis suis, quam nos, dictis nominibus, habemus et possidemus in civitate Barchinone, in vico vocato de la Franeria et per quem ascenditur et descenditur a platea ipsius Frenarie ad plateam domini regis. Et tenetur per*

ciutadà de Barcelona, que era i formava part de les pertinences de les predites coses que us venem en els dits noms i autoritat; pel sud, amb el carrer públic per on es va o s'entra des de la Plaça de Sant Esteve a la plaça del senyor rei; per occident, en part amb una propietat o botiga que us venem avui en els dits noms i autoritat amb un altre document, i en part amb una propietat nostra que us venem avui en poder del notari infrascrit, que va pertànyer a la senyora Úrsula, muller d'Arnau d'Arters, correu, i abans als hereus o successors del difunt Genís Sabater, brocater, ciutadà de la mateixa ciutat, les quals propietats es tenen en part sota domini i alou del dit monestir de Sant Daniel i en part sota domini i alou del senyor bisbe de Barcelona; i pel nord, amb una altra part de les cases que avui us venem en els dits noms i autoritat amb un altre document en poder del notari infrascrit, que es té pels hereus d'Antoni Ferrer, que succeïa en això al difunt Miquel Ferrer, clergue simple tonsurat, i sota domini i alou del reverend senyor bisbe de Barcelona (...).

(...) tota aquella botiga, des del soterrani fins al primer sostre, amb les entrades, sortides, els drets i les seves pertinences, que tenim i posseïm en els dits noms a la ciutat de Barcelona, al carrer de la Frenaria, per on es puja i es baixa des de la Plaça de la Frenaria a la plaça del senyor rei. I es té pel convent de

monasterium fratrum minorum Barchinone et eius venerabilem conventum nomine ipsius et sub dominio et alodio suo. Et terminatur dicte (sic per dicta) botigia ab oriente in quadam alia tenedone dicti quondam Guillermi Paner, quam cum alio instrumento, nominibus et auctoritate predictis, die presenti et infrascripta in posse notarii infrascripti vobis vendimus; a meridie in dicto vico; ab occidente (al marge, de la segona mà: in alio onore nostro quem cum alio instrumento die presenti vobis vendimus, qui fuit heredum seu successorum honorabilis Andree Solzina, legum doctoris, civis dicte civitatis, et antea Jacobi Dezpuig; et a circio in (al marge, de la segona mà: <in> alio onore nostro quem die presenti vobis vendimus, (qui) fuit heredum seu successorum domine Ursule, uxoris Arnaldi d'Arters, currevi, et antea fuit domine Paule, uxoris discreti Anthonii Vinyes, notarii, civis Barchinone (...)).⁵⁶

framenors de Barcelona i per la seva venerable comunitat, en nom d'aquell i sota domini i alou seu. Limita la dita botiga, per orient, amb una altra propietat del difunt Guillem Paner, que avui us venem en els dits noms i autoritat amb un altre document en poder del notari infrascrit; pel sud, amb el citat carrer; per occident, amb un altre honor nostre que avui us venem amb un altre document, que va pertànyer als hereus o successors de l'honorable Andreu Solzina, doctor en lleis, ciutadà de la mateixa ciutat, i abans a Jaume Despuig; i pel nord, amb un altre honor nostre que avui us venem i que va pertànyer als hereus o successors de la senyora Úrsula, muller d'Arnau d'Arters, correu, i abans a la senyora Paula, muller del discret Antoni Vinyes, notari, ciutadà de Barcelona (...).

Tot i el desconcert que genera, a l'hora d'interpretar les afrontacions transcrites, l'enderrocament dels envans que havien conformat històricament alguns dels obradors-botiga venuts per unir-los entre si, arribem a copsar que es tractava d'un conjunt de petites propietats amb funció comercial (alguna només en planta baixa), situades a banda i banda del desaparegut carrer de les Escrivanies i comunicades entre elles mitjançant el tram occidental de la volta que cobria una part d'aquell carrer, la que hem vist citar a la baixa edat mitjana com a *volta d'en Trull*. S'estenien d'aquesta manera des de la mateixa Baixada de Santa Clara («el carrer públic per on es va o s'entra des de la Plaça de Sant Esteve a la plaça del senyor rei») fins a integrar-se o adherir-se, segons el cas, a la part baixa de l'extrem occidental del complex palatí, que havia respectat els obradors a peu de carrer pels ingressos que representaven per al fisc reial. Arribaven a limitar així amb l'antiga Casa de les Escrivanies (llavors ocupada per la Receptorria de la Inquisició) i la bassa palatina que devia haver estat construïda en obrir-se el primer precedent de la Plaça de Sant Iu davant

de la porta lateral de la catedral, després de la demolició de bona part del Palau de Santa Eulàlia l'any 1465. Per completar l'adquisició de tot el solar necessari per al nou edifici, poc després la Diputació del General també va adquirir l'obrador cantoner que Esteve Prats posseïa a l'angle de la Plaça del Rei amb la Baixada de Santa Clara, que va comprar per 84 lliures. L'operació va arrossegar problemes legals i econòmics, perquè les afrontacions indicades pel notari al document de compravenda, seguint el que manifestaven les escriptures antigues de la propietat, tampoc no s'ajustaven ja a la realitat física del sector per aquell desembre de 1549, a causa de les fusions i fragmentacions que s'havien anat succeint. Així ho posen en relleu dues deliberacions posteriors, del 19 i el 23 de juliol de 1554:

{9.34a} (...) *de quibusdam domibus, officinis sive botigiis suis in Platea Regia Barchinone et in capite vici dicti de la Freneria presentis civitatis, ex quibus et aliis adjunctis domibus demolitis <fuit> est constructum et adhuc extat semiconfectum regium palacium nomine et ad opus proregis sive locutenentis generalis Cathalonie, asserentem terminaciones contentas in instrumentis antiquis dictarum domorum ex parte orientis et occidentis non esse veras ex structura seu edificacione earum, uti antea quam demoluentur constabant, et esse alteras domos sive botigias (...).*

Trad.: (...) sobre algunes cases, obradors o botigues seves (situades) a la Plaça Reial de Barcelona i al cap del carrer de la Freneria, sobre les quals i d'altres adjacents enderrocades es construeix i encara està a mig fer el palau reial en nom i per al virrei o lloctinent general de Catalunya, afirmant que les afrontacions que es llegeixen a les escriptures antigues de les dites cases, pel que fa a la part d'orient i occident, no són vertaderes segons la seva estructura o edificació, tal com constaven abans que fossin enderrocades, i que es tracta d'unes altres cases o botigues (...).

{9.34b} *Los señores deputats, etc., ab consell dels assessors, etc., sobre la solució del preu de vuyttanta-quatre liures barceloneses fahedora a mossèn Steve Prats del preu de les cases que dit General de son procurador ha comprades, situades olim en la Plaça del Rey o carrer dit la Freneria, y són stades agregades a les altres de les quals és feta la casa del señor loctinent general, com consta de dita compra en poder de Pau Renard, notari de Barcelona, qui ha reebuda dita compra en virtud de altre desliberació fermada a denou del present, attès que la dita compra és ja fermada per rahó de senyoria, y és també fermada a dit General en poder de dit notari a vint-y-hu de dits mes y any la segona evicció, y que del dit preu sien pagades, és a saber, de una part als pròmens <dels> de la confraria dels pallicers de Barcelona vint-y-sis liures per lujió del preu del*

censal mort de pensió anual de vint-y-sis sous se rebie sobre dites cases, del qual les pensions són stades ja per dit Prats pagades fins a dotze de dezembre mil sinc-cents quaranta-y-nou, en lo qual die se enderrocaren dites cases; item, de altre part a dit Prats, a compliment del dit preu, sinquantavuyt liures; e més, de diners propis de dit General, a dits pròmens, per quatre pensions y la rata de tres mesos de dit censal degudes de dit die de dotze de dezembre de sinc-cents quaranta-y-nou, que comensà a possehir dit General dites cases, fins al die present de vint-y-tres de juliol mil sinc-cents sinquantay-quatre, sinch liures y vuyt sous, y sobre açò que sie feta y expedida la cauthela oportuna.⁵⁷

En agregar els espais que ocupaven totes aquestes estructures adquirides l'any 1549 a les que pertanyien històricament al Reial Patrimoni, la Diputació del General havia aconseguit completar el solar necessari per aixecar el nou Palau del Lloctinent, tot i que encara hauria de redimir els censos que les gravaven al llarg dels anys següents.⁵⁸ Per descomptat, després de comprar-les, havia calgut procedir a la seva demolició per alliberar el solar. L'11 de desembre de 1549 s'havia disposat que l'operació s'iniciés l'endemà mateix, dia 12, com en efecte va succeir:

{9.35} (...) *delliberaren que sie effectuada y mesa mà y principi lo die de demà en la dita obra, (...) y en los fonaments y enderroch a jornal y en la forma acostumada, y que sie aparellat y posat a deguda execució tot ço y quant per dita obra sie necessari, e que sie posat en lo encant qui pro[ceirà] fer les finestres, axí las del studi com les altres, y e[nca]ra la m[anobra], ço és, finestres y portals vells, qui més hi donarà, y per dites coses sien fets cartells o alberans y donats als corredors qui encanten aquelles y liuren ab report, enperò, si plaurà als dits senyors deputats.⁵⁹*

S'iniciava d'aquesta manera la construcció del conegut com a *Quarto nuevo*, atès que inicialment era concebut com una tercera fase de la reforma general del Palau Major en curs, tota ella sota disseny i direcció del mestre fuster Antoni Carbonell, a qui novament s'assignava el «*càrrech de compondre y sobreveure dita obra*» {9.36}.⁶⁰ L'aixecament de la seva estructura es va allargar més de tres anys, sempre finançat amb els pagaments regulars de la Generalitat, que incloïen el sou de 240 lliures anuals pagadores trimestralment al citat mestre Carbonell en concepte de salari per la seva dedicació. Com ja anunciàvem al capítol quart, tota l'àrea afectada per l'ambiciosa reforma assignada per la Diputació del General al mestre Carbonell, inclosa la nova estructura del Palau del Lloctinent, resultava clarament distingible en façana per l'omnipresència de les armes de la Diputació, i va passar a rebre per això mateix la denominació global de Palau del Rei, per diferenciar-la de l'àrea no renovada que restava sota custòdia del Sant Ofici, designada com a Palau Vell o Palau de la Inquisició. La segregació del Palau Major en aquests dos sectors nítidament

diferenciats i assignats a dues institucions distintes, consolidada per la sentència de segregació del 1564 editada al capítol quart {4.9}, va acabar diluint per complet el concepte de Palau Major únic, tot i que ambdós sectors continuaren sota titularitat del Reial Patrimoni.⁶¹ El nou edifici del Palau del Lloctinent, dotat de soterranis que tracten d'aprofitar el desnivell existent entre el costat de ponent i el costat de llevant del solar per aconseguir uns mínims d'il·luminació i ventilació, es veu definit per les tres façanes que tanquen el rectangle adossat a la vella caixa palatina. A les seves parts baixes, s'hi va reaprofitar la pedra sense escairar resultant de la demolició de les estructures aixecades en temps del rei Martí, raó per la qual hi trobem tantes inscripcions hebrees procedents del fossar de Montjuïc i fetes dur pel monarca.⁶² De llenguatge bastant auster, aquestes façanes presenten els motius ornamentals més rellevants a les finestres de les plantes inferiors, atès que les acaben de definir els brancals motllurats i les llindes amb guardapols (de tipus apuntat al primer cos i mixtilini al segon) que parteixen de mènsules decorades amb busts, *putti* o altres motius, totes presidides per l'escut de la Diputació (al damunt i a l'interior, respectivament). Culmina les façanes un coronament en forma de modesta cornisa de dente llons rematada pels torricons d'angle, sota la qual s'encasten les grans gàrgoles. El resultat és un regust marcadament gòtic a penes alterat per les balustrades baixes i les finestres més sòbries de les dues plantes superiors. Aquest aspecte contrasta amb el llenguatge molt més classicista d'un pati interior ennoblit per la galeria d'ordre toscà i les balustrades de les plantes altes, com ja va comentar Joaquim Garriga més detalladament en el seu dia.⁶³ D'entre les possibles explicacions d'aquesta marcada dicotomia que Fernando Marías també va apuntar anys enrere, l'omnipresència de l'escut de la Diputació en aquestes façanes —s'hi afegeixen els sostinguts per dos àngels que adornen les cantonades— apunta, com en tantes altres façanes institucionals del període, cap a la identificació de les formes gòtiques tradicionals amb la defensa dels costums de la terra davant de l'exaltació de l'autoritat principesca que esperonava el Renaixement.⁶⁴ No sembla casualitat que les armes escollides per presidir el comentat portal renaixentista de frontó triangular que constituïa el nou accés principal des de la Plaça de Sant Iu als tribunals reials, fossin exclusivament les quatre barres sota timbre de corona reial oberta; menys encara, quan a la coetània porta de la Inquisició hi trobem l'escut de Felip el Prudent envoltat pel toisó d'or, com ja hem comprovat. No debades, quan el Consell de Cent va fer elaborar el projecte de nous pallols per substituir l'antic Porxo del Forment incautat pels virreis (per transformar-lo en el nou Palau Reial), encara va voler remarcar l'acció optant per una façana de regust nítidament gòtic, absolutament desfasada respecte de les formes arquitectòniques habituals en aquelles dates tan tardanes de la transició del segle XVII al segle XVIII.⁶⁵

FIGURA 9.9 El pati del Palau del Lloctinent l'any 1904 i la seva façana vers la Plaça del Rei l'any 1935. SPAL-DIBA. FOTOGRAFIA: Joan Estorch

En tot cas, i mentre anaven avançant les obres del Palau del Lloctinent, el 5 de juliol de 1550 els diputats també decidiren encarregar al mestre Anthoni Carbonell la construcció dels set armaris amb banc i taula annexos que calien perquè hi poguessin treballar els escrivans a l'antic Tinell o *sala major*, amb la qual cosa es culminava la seva transformació en la *sala del negoci* igualment decretada per les Corts:

{9.37} *Més, delliberen, ab consell de llur honorable assessor, que per dit Anthoni Carbonell, fuster, sien fets set armaris o instàncies per poder star y scriure los scrivans en la dita sala gran del Palau del Rey juxta la dita constitució y delliberació predita, conforme al modell o forma feta per dit Carbonell, e que quiscú dels quals tinga almanco vint-y-sinc palms d'alt; e que per les mans y de tots aquells que y treballaran, y per la fusta y clavó, serra y aygua cuyta y per tota altra cosa, excepto los panys y frontices, posats y assentats, que sien bons y bossellats com los de la scrivania major de la Deputació, fets de àlber, e sien donats y pagats de pecúnies del dit General a rahó de sexanta lliures per quiscú.*

[Nota] *Acabat de pagar a XXIII de dehembre de MDLIII.*

E lo dit Anthoni Carbonell, fuster, aquí present, accepta la dita obra y promet que per tot lo mes de març propvinent farà y fabricarà (y) acabarà ab bon compliment, com de mestre se pertany, la obra sobredita, con a dites delliberacions en obliga sa persona y béns, com per deutes fiscals y reals, ab renunciacions degudes y pertanyents, y ab [jura]ment.⁶⁶

El dia 14 del mateix mes ja se li avançaven 60 lliures perquè pogués començar a fabricar aquells «calaxos o armaris per ell fahedors en la sala gran del Palau Real» {9.38}, i els pagaments parcials van continuar els mesos següents.⁶⁷ El mestre Carbonell degué necessitar, però, un any més del previst, atès que l'aprovació i disposició del pagament final dels armaris no es va produir fins a la deliberació del 23 de desembre de 1552:

{9.39} *Més, delliberen que, de peccúnies del dit General, sien donades y pagades a-n Anthoni Carbonell, fuster, quaranta liures y vuyt sous a compliment de aquelles quatre-centes y vint lliures a ell degudes per la fabrica de aquells set armaris de fusta que ha fets y fabricats en la sala major del Palau Real de la present ciutat, juxta la delliberació feta a sinch de juliol del any proppassat, de les quals té ja rebuts ab sinc partiits tres-centes setanta-nou liures y dotze sous, romanent-li a pagar les dites restants quaranta lliures y vuyt sous per resta y a compliment de les dites quatre-centes y vint lliures, juxta un comte per ell donat, fermat de mà de mossèn Pau Ciurana, regent los comptes del dit General; los quals armaris són stats regoneguts, aprovats y acceptats per los dits senyors diputats; manant ésser-li'n expedida oportuna cauthela.⁶⁸*

Com hem vist en estudiar l'evolució del Tinell, a mitjan maig de l'any següent els diputats encara encarregarien al mestre Carbonell la confecció d'alguns armaris i bancs addicionals per a la *sala major* {6.59}, que el 14 de març de 1554 també havien estat gairebé enllestits, atès que ja tenien posades llavors les frontisses i tancadures metàl·liques.⁶⁹

Mentrestant, la suma fixada per les Corts s'escotava i les obres del Palau del Lloctinent es trobaven lluny de veure's consumades. En apropar-se la primavera de 1553, l'estructura estava força avançada, però encara mancava la construcció de la major part dels sostres superiors i de la coberta, per als quals calia una gran quantitat de bigues de bona fusta. En conseqüència, el 14 de març de 1553, els diputats signaren els capítols per a la provisió de 300 bigues grans (524 × 24 × 39 cm) i 700 bigues mitjanes (entre 369 i 388 cm de longitud) amb el mercader barceloní Gaspar Puigderoda:

{9.40} (...) *E primerament és pactat y havengut entre les dites parts, e lo dit mossèn Gaspar Puigderoda convé y en bona fe promet als dits reverent<s> y magnífics señors diputats, que ell, a tot son arrisch y perill, donarà y aportar farà ab aquells vexells que porà en la Plaça de la Mar de la present ciutat de Barcelona mil fustets de Tortosa, ço és, tres-cents fusts de dos muls y set-cents de un mul, y aquells liurarà bons y rebedors y exeuguats en terra, com és de costuma, a totes ses despeses, axí de nòlits, drets, leudes y altres qualsevol despeses se pertanguen a dits mil fustets fins exeuguats en terra, los quals fusts an de tenir, ço és, los de dos muls vint-y-set palms de la cana de Barcelona de llarch, y de gruix un palm y un quart de dita cana, e de ample dos palms uns ab altres y bona corona, y los de un mul de denou fins en vint palms de llarch e que tinguen bona galga y bona corona (...).*⁷⁰

Quant al preu i els terminis, s'hi establia que el mercader havia de lliurar 100 bigues grans i 200 bigues mitjanes abans del 24 de juny, i la resta abans de Nadal d'aquell mateix any. El preu va ser fixat en 50 sous per cada biga gran i 25 sous per cada mitjana, de manera que el total pujava a 1.625 lliures. Se li n'avançaven 500 a la signatura, altres tantes se li donarien quan hagués lliurat la primera fusta, i la resta en haver-la tramesa tota.

Adquirir i portar la fusta necessària només representava, però, una part de la despesa pendent. La feina i els materials que mancaven per acabar l'obra suposaven encara molts més diners, però la Generalitat ja hi havia invertit el màxim de 5.000 lliures aprovat per les Corts, i la falta de recursos frenava l'avenç de l'obra. Per aquesta raó, s'hagueren d'anar aprovant diverses partides addicionals a càrrec de les 3.000 lliures que els diputats havien estat autoritzats a invertir en obres extraordinàries, la major part de les quals acabaren desviades cap a la finalització de l'edifici. Ho resumeix amb precisió la deliberació feta en aquest mateix sentit pels diputats el dia 17 de març de 1554:

{9.41} (...) *attento quod quinque mille libre pro dicto opere perficiendo consignate in Curiis Montissoni celebratis in anno millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo jam sint consumpte et dictum opus nondum esse perfectum; visis dictis capitulis Curiarum, scilicet anni MDXXXVII et MDLII, in et cum quibus, ut ex verbis dictorum capitulorum colligitur, mens Curie est quod dictum opus perficiatur; visa quadam deliberatione XVI julii MDLI facta, in et cum qua fuit delliberatum, de consilio doctorum Regii Consilii ibi subscriptorum et assessorum ordinariorum Generalis Cathalonie, quod pro cooperianda quadam parte dicti edificii, ne totum opus periret, domini deputati poterant et debebant expendere de dictis tribus mille libris extraordinariis trecentas libras pro cooperianda dicta parte edificii; visa alia provisione prima octobris MDLI, facta de consilio Generali Sobira, assessoris dicti Generalis, in et cum qua fuit delliberatum quod pro cooperianda tota dicta parte dicti edificii traderentur Michaeli Ciurana alie trecentum libre; visa alia provisione decima decembris MDLI facta, in et cum qua fuit delliberatum, de consilio doctorum regiorum et assessorum ibi subscriptorum, causis et motivis ibi expressis, quod domini deputati pro continuando dicto opere et constructione eiusdem poterant et debebant expendere de dictis tribus mille libris usque ad quingentos ducatos; visa alia provisione vicesima sexta augusti MDLII facta, in et cum qua, de consilio Josephi Montaner, assessoris*

Trad.: (...) atès que les 5.000 lliures per enllestir l'obra assignades per les Corts de Montsó celebrades l'any 1552 ja s'han gastat i l'obra encara no està acabada; vistos els citats capítols de les Corts de 1547 i 1552, en i amb els quals, tal com es desprèn de les seves paraules, el propòsit de la Cort és que l'obra s'enllesteixi; vista una deliberació del 16 de juliol de 1551, en i amb la qual es va decidir, per consell dels doctors del Consell Reial que la subscriuen i dels assessors ordinaris del General de Catalunya, que per cobrir una part de l'edifici, a fi que l'obra no es fes malbé, els senyors diputats podien i havien de despendre 300 lliures, de les 3.000 extraordinàries, per cobrir aquella part de l'edifici; vista una altra provisió de l'1 d'octubre de 1551, feta per consell de Guerau Sobirà, assessor del General, en i amb la qual es va deliberar que, per cobrir tota aquella part de l'edifici, es lliuessin 300 lliures més a Miquel Ciurana; vista una altra provisió del 10 de desembre de 1551, en i amb la qual es va deliberar, de consell dels doctors del Consell Reial i dels assessors que la subscriuen, per les causes i els motius que s'hi expressen, que els senyors diputats podien i havien de despendre fins a 500 ducats, de les predites 3.000 lliures, per continuar aquella obra i construcció; vista una altra provisió del 26 d'agost de 1552, en i amb la qual, per consell de Josep Montaner, assessor del General, es va

dicti Generalis, fuit deliberatum quod pro continuando dicto opere expenderentur, de dictis tribus mille libris quas domini deputati pro operibus extraordinariis possunt expendere, poterant et debe(b)ant inpendere usque ad quingentas libras; visis denique videndis et attentis attendendis, attenta voluntate Curiarum, que est quod dictum opus perficiatur, ut ex mente dictorum capitulorum clare colligitur, et attento quod dictum opus periret et destrueretur si non continuaretur et non perficeretur, et tanto quod in brevi speratur dictum opus perfici et suum debitum inde sortiri effectum, et attento quod non tollitur facultas dominis deputatis per dicta capitula Curiarum gerendi ea que utilia sint dicto Generali, hiis et aliis attentis, promittunt et deliberant pro nunc quod, ex dictis tribus mille libris, possit et debeat inpendi et distribui usque ad quantitatem mille ducatorum pro continuatione dicti operis, et quod de his fiant et expediuntur debite et opportune cautele juxta stilum Domus Deputationis.⁷¹

decidir que, per continuar l'obra, es despenguessin (i) es podien i s'havien d'esmerçar fins a 500 lliures de les 3.000 que els senyors diputats poden despendre per obres extraordinàries; finalment, vist el que s'havia de veure i atenent el que s'havia d'atendre, atesa la voluntat de les Corts que la dita obra s'enllestí, tal com es dedueix clarament del propòsit dels dits capítols, i atès que l'obra cauria i es destruiria si no es continués fins a acabar-la, més que més perquè es preveu que en poc temps s'enllestirà i arribarà a la deguda fi, i atès que els dits capítols de Cort no lleven cap facultat als senyors diputats de gestionar allò que és útil per al General, totes aquestes coses i d'altres tingudes en compte, prometen i deliberen per ara que, d'aquelles 3.000 lliures, es pugui i s'hagi d'esmerçar i distribuir fins a la quantitat de 1.000 ducats a continuar l'obra, i que s'expedeixin les degudes i oportunes cauteles segons l'estil de la Casa de la Diputació.

Per descomptat, una part d'aquella despesa havia de finançar el magnífic enteixinat amb galeria practicable que cobreix l'escala noble.⁷² Hagué de ser elaborat sota disseny i direcció del mateix mestre Carbonell amb les millors peces d'aquella fusta genuïna de pi melis que s'havia fet portar des de Tortosa. Tot i que diversos autors li han trobat influències d'altres estils, com ara el mudèjar, aquest enteixinat sembla el punt àlgid dels experiments de base classicista serliana que el mestre Carbonell va ser capaç de dissenyar i de fer executar a les llotges del pati i a l'escala monumental del nou edifici.⁷³ Precisament, el lateral anterior de l'enteixinat se sosté sobre la llotja classicista de dues columnes amb capitell corinti i fust llis que obre intencionadament l'escala monumental a la galeria superior. Aquesta opció la feia més lluminosa i potenciava així el lluïment de l'elaborada coberta de fusta, autèntica obra mestra del seu ofici primordial, el de fuster i entallador. La citada galeria (aparedada

FIGURA 9.10 (pàg. 485-487) El Palau del Rei d'Antoni Carbonell. Galeria i enteixinat de l'escala i galeries del pati del Palau del Lloctinent (Arxiu de la Corona d'Aragó), part superior de la façana de la sala del negoci vers la Plaça de Sant Iu (MUHBA), i detall d'algunes gàrgoles. MCD-ACA. FOTOGRAFIES: Neus Castellano i Daniel Alcubierre

després de 1860, segons que indica el *quarteró* 45 de Garriga i Roca) va ser recuperada entre 1979 i 1982, i no té res a veure amb la reforma de Pere de Portugal, malgrat que Bassegoda ho va suggerir sense fonament arran de la seva restauració, víctima del parany que li parava la creença del Conestable instal·lada a la part alta de l'escala al segle XIX.⁷⁴ A banda de suposar en aquella cronologia un avançament extraordinari respecte a les dates d'expansió d'aquestes formes arquitectòniques més classicistes per a Barcelona, la llotja no hauria pogut ser construïda mai en la seva posició sense la prèvia demolició de les estructures palatines superiors aixecades en temps del rei Martí, que el Conestable encara va fer restaurar, com ja hem pogut comprovar al capítol precedent. Segons que Marià Carbonell va intuir molt encertadament, aquella llotja només va poder ser bastida pel mateix Antoni Carbonell durant la culminació de les galeries del claustre, atès que s'acaba d'adaptar a la seva alçada final mitjançant el recurs dels capçals decorats que en sostenen l'arquitrav.⁷⁵ De fet, ja hem comentat que el contrafort del Tinell i l'arc del corredor del rei Martí integrats a la paret del fons palesen que el que hi havia perviscut fins a la mateixa construcció de l'escala no eren estances palatines {fig. 9.19}; era el carreró que havia constituït l'únic accés públic als espais del Mestre Racional en la primera volta romànica, fins que no va ser oberta pel mateix Antoni Carbonell la nova Porta del Racional a la Plaça del Rei. De la mateixa manera, la llotja ni manté la línia de l'antic carreró ni la de façana del carrer de les Escrivanies, de manera que no fa cap sentit com a possible preexistència constructiva, menys encara dins del projecte de reforma de Pere de Portugal que, com també hem vist, es va centrar en la restauració i reddecoració dels espais existents, més que no pas en la construcció de noves estructures.

Culminats els treballs a la coberta, les obres es van concentrar a erigir la torrassa-mirador que s'eleva vora 18 metres sobre el *terrat major* i aprofita com a basament els contraforts gòtics del Tinell, convenientment reforçats en el moment d'aixecar-la. La seva lleugera estructura, conformada per cinc pisos de galeries d'arquets de mig punt, es va culminar a inicis de l'any 1555, tal com els mateixos obrers, Miquel Serra, Vicent Franquesa i Joan Falgàs, van voler deixar gravat sobre un dels murs del tram superior de l'escala.⁷⁶ Encara mancava, però, aixecar la cuculla que havia de cobrir el mirador amb una teulada del tipus dit *d'escata de peix* que alternava teules vidriades de color verd i groc. El 8 d'agost de 1556 ja n'estava fabricant les teules el gerrer barceloní Francesc Mates, raó per la qual els diputats deliberaven avançar-li 30 lliures a compte del total:

{9.42} (...) *deslbereren que, de peccúnies del dit General y de la obra que de present se fabrica per lo aposento del il·lustre loctinent general de sa magestat, sien donades y pagades per mossèn Johan Pau Ciurana, regent los comptes del dit General, a Francesch Mates, gerrer, ciutedà de Barcelona, trenta liures moneda*

*barcelonesa, per part y porrata del que haurà haver per les teules fa per a cobrir lo mirador de la casa que de present se fa en lo aposento del dit il·lustre loctinent general de sa magestat, y que per aquelles li'n sie expedida oportuna certificació.*⁷⁷

Per tant, la preparació dels materials es va dur a terme mentre l'equip d'obres acabava les feines de la cuina a l'extrem occidental de la primera volta romànica, amb la qual cosa es desplaçava el Mestre Racional del que havia estat el seu nucli originari, com ja hem tingut oportunitat d'estudiar al capítol quart. En tot cas, no es degué trigar gaire a deixar enllestida la nova teulada, perquè l'any següent les obres es donaven per acabades, tot i que es van continuar fent alguns pagaments al llarg de l'any 1558. D'aquesta manera, quan Antoon van den Wijngaerde va visitar Barcelona per elaborar les seves famoses vistes de la ciutat, l'any 1563, ja la va poder deixar immortalitzada {fig. 4.7}. La cuculla va perdurar al seu lloc fins que va ser parcialment destruïda pels bombardejos de la Guerra de Successió, com torna a posar en relleu *Le profil de la ville et cité de Barcelonne*, dibuixat en el context de la Guerra dels Segadors per Guillaume de Saulieu i publicat per Pierre Mariette.

Els esforços de la Generalitat, però, no van servir perquè els lloctinents generals de Catalunya s'avinguessin a residir a la nova seu que havien fet construir amb tants sacrificis. Si el marquès d'Aguilar ja havia mostrat la seva disconformitat, el nou virrei, García Álvarez de Toledo (1558-1564), va decidir establir-se directament en un palau del carrer Ample que feia cantonada amb el carrer dels Còdols, per deixar ben clar des del principi que no pensava allotjar-se en un palauet que no li oferia ni el nombre d'habitacions ni les comoditats desitjables:

{9.43} (...) *Y, essent en la casa o aposento del dit il·lustre loctinent general, entraren per les cambres fins a una cambra streta que trau finestra en lo carrer Ample, hont havia un lit parat de brocat, y totes les cambres fins aquí tapissades de molt bella y rica tapissaria. Y, entrant per dita cambra, lo dit il·lustre senyor don García isqué de una altra cambra hi ha que trau finestra al carrer Ample y al carrer dels Còdols; y, essent junts, lo dit il·lustre senyor don García se arimà de spalles a la finestra, stant denpeus, y los dits senyors deputats devant de ell; e lo dit reverendíssim senyor diputat dix com ells, ab la molta confiansa tenian de sa persona y per lo molt valer-se'n, lo sollicaven tingués per encomanada lo General y casa de la Deputació, bé que tenien per cert que ell ja ho tenia determinat de mirar per lo dit General y per ells en particular, que ab tot axò, per lo que deuen, le-y tornaven a la memòria. E lo dit molt il·lustre senyor don García dix que «se holgava mutxo en que tuiesses tales personas con les quales se pudiesse aconsejar», y moltes altres paraules de cortesia passaren entre ells, moltes paraules de cortesia (sic). E, stant ja per despedir-se, mossèn Bernat Aymerich, regent la Thesoraria, li parlà a la aurella, y les hores ell digué: «senyors,*

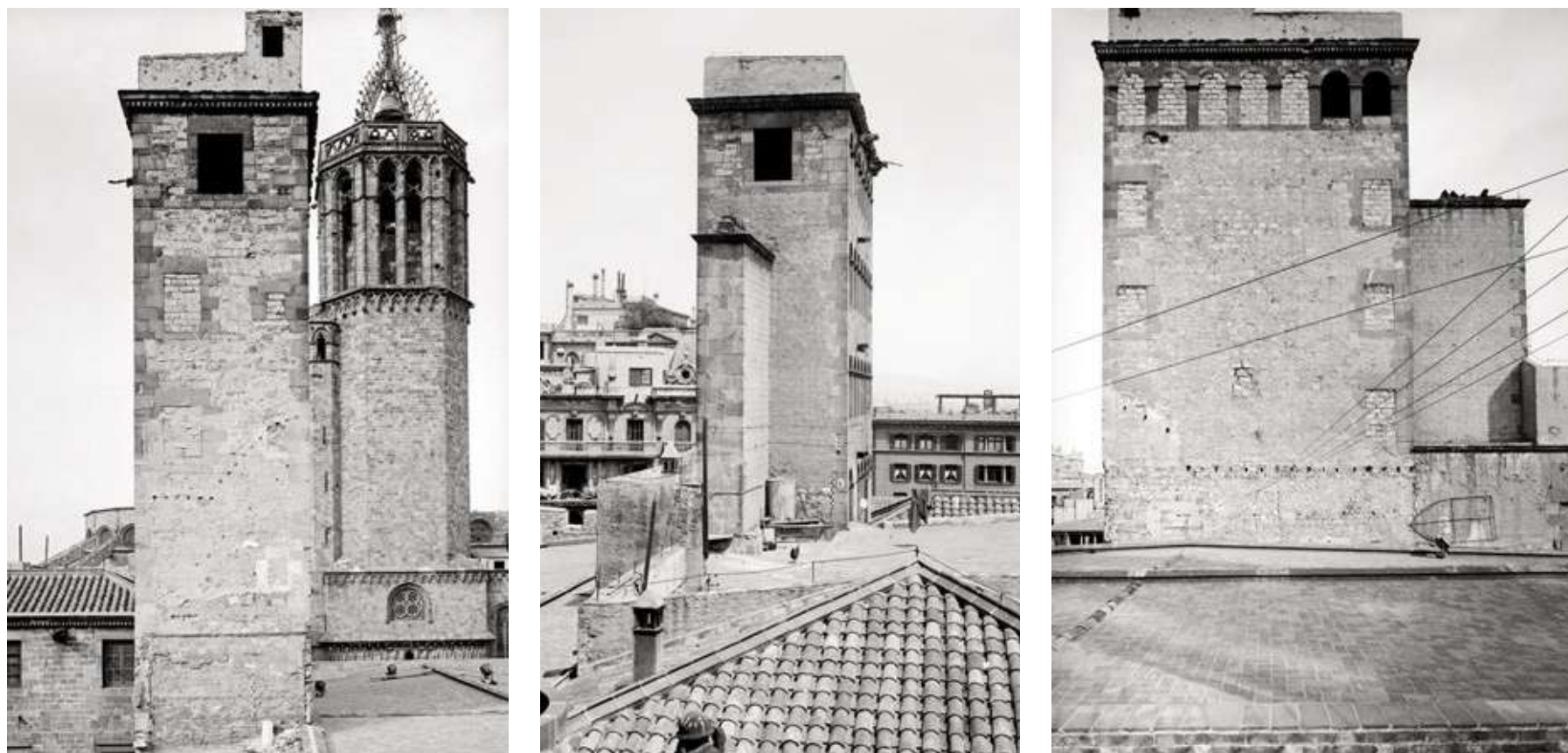

FIGURA 9.11 La torrassa del Palau del Lloctinent l'any 1955, quan encara mantenia aparedades les obertures que donaven al *terrat major*, segons que havia establert la sentència de 1564. AFB.
FOTOGRAFIES: Francesc Ribera

en dies passats, per part de vostres senyories y de aquestos senyors, se donaren certes requestes als doctors del Real Consell perquè, conforme la constitució de les Corts del any MDXXXVII, vagen a la sala gran del palau real, hon stan aparallades dues sales per ha tenir la Audiència Real, acabada la casa se és feta per al aposento del loctinent general; e, com dita casa o posento sie per ara molt xica e incomoda per star-hi jo i ma muller y fills y criats, per és[er] tant xiqua y no haver-hi prou apartaments, y los pochos que y són no ésser còmodos, que volguessen revocar las ditas requestas donadas al doctors del Real Consell, com dit és». E, encontinent, lo reverendissim bisbe deputat ecclesiàstich dix que ells bé veyen lo que sa senyoria deya, que era molt just y rahonable, y que per sa il·lustre persona y casa no y havia prou apartaments; emperò, per lo que ells són obligats, havien fetes donar les ditas requestes als dits doctors, y tanbé per lo que són obligats ne donarien una altra a sa il·lustre senyoria, y ell respondria lo que ara de paraula los avia dit, y tots farian lo que eren obligats (...).⁷⁸

La història es repetiria amb l'arribada de Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Melito (1564-1571), que fins i tot en va rebre les claus i s'hi estigué alguns dies, però de seguida es va traslladar també al carrer Ample. Les Corts de 1562 van tornar a insistir davant el mateix rei Felip que convenia forçar els virreis a residir-hi, però el sobirà no ho va acceptar, perquè temia que la seva autoritat es pogués veure debilitada per la condició d'hostes obligatoris de la Diputació.⁷⁹ No gaire després, el monarca va dictar la ja comentada sentència de segregació de 1564 {4.9}, que manava tancar totes les comunicacions entre el nou edifici i el palau vell, per posar fi als conflictes entre la Diputació i la Inquisició. El Palau del Lloctinent va restar així fins al Decret de Nova Planta en mans de la mateixa institució que l'havia fet construir, la qual el va fer servir com a residència a Barcelona per als diputats que no tenien casa pròpia a la ciutat, com més endavant podrem comprovar.

El Palau de la Inquisició

Per descomptat, la construcció del *Quarto nuevo* o Palau del Lloctinent forçava un nou desplaçament de la Receptoría de la Inquisició, l'organisme que gestionava els ingressos i les despeses del Sant Ofici, el qual ja havia estat expulsat prèviament del sector destinat a les sales civils de l'Audiència, com hem vist. S'havia instal·lat aleshores a l'antiga Casa de les Escrivanies, tot aprofitant que l'absentisme reial comportava per extensió l'absència de la Cancelleria Reial, però la demolició d'aquesta casa per integrar la seva superfície al solar del nou palau renaixentista tornava a deixar-la sense espai propi:

{9.44} *El rey y, por su magestad, la infanta princesa.*

Diputados. La casa que se ha derribado para el nuevo edificio y aposento del lugarteniente y capitán general en el Palau Real, en que solía morar el receptor del Sancto Officio de la Inquisición, fue comprada antiguamente de dineros del sello común para aposento del prothonotario y ejercicio de la Real Cancillería, y después, mudándose los tiempos que los serenísimos reyes no han residido en essa ciudad, hanse servido d'ella y de todo el palau para otros usos, y el Consejo y Audiencia Real se ha celebrado, como sabéis, en las mesmas posadas de los lugartenientes generales. Mas agora que se han hecho las fábricas modernas para el dicho lugarteniente general y Consejo, y entregada la sala grande para ejercicio de los scrivanos de mandamiento y sus ministros, hay necesidad de un aposento muy cómodo para la Cancillería, donde se haga el ejercicio del registrar y sellar. Y que sean piezas claras, una para los scrivanos de registro y otra para los selladores, y otra donde esté la persona del prothonotario o de su lugarteniente o regente para las cosas de su officio, las quales devieran estar traçadas y puesta mano en ellas por la decencia e intento de la Audiencia Real, pues todo es medianar y polir piezas dentro de los muros del dicho palau, que no será mucho el gasto. E assý hos encargamos que hagáys poner luego mano en ello en el lugar que vosotros, con parecer del canceller y regente la Cancillería, señalaredes. Y hágasse la obra en perfección con armarios, mesas y bancos que sean menester, como lo han proveído vuestros predecesores en lo demás, que su magestad será en ello muy ser[v]ido.

Otrosý vos encargamos que se haga otro tal aposento para el bayle general y ministros de su officio, y donde estén recondidos los registros, scripturas y cabreus de la Baylia General, teniendo miramiento que allý por ordinario se han de juntar a consejo en cosas patrimoniales y ha de aver anchura. Y que sean piezas cómodas y claras, y todas las ventanas de los dichos edificios rexadas, por la importancia y custodia de las scripturas, según que lo entenderéis del

bayle general, que hos solicitará [so]br'ello y advertirá del lugar conveniente en el dicho palau, por ser l[a volu]ntad de su magestad que todos estos tribunales estén allý juntos, que pues hezistes lo principal en que se han gastado tantos dineros, y que tanto honrra la provincia y decora los negocios de justicia y de gobierno, es razón se haga esto otro que aquí scrivimos y sea en esta vuestra administración, porque, si necessario fuere el consentimiento de la Corte general, lo que no se cree siendo continuación de la obra, procurarse ha en su tiempo de lo hazer passar y tener por bueno el gasto que se hiziere. Y recibiremos en mucho contentamiento que también por nuestro particular respecto lo hagáis, y que luego se ponga mano en lo uno y en lo otro con el cumplimiento que soléys hazer las otras cosas. Y nos avisaréis del buen sucesso d'ello. Data en Valladolid, a XXVIII de junio de MDLV. Yo, la princesa.⁸⁰

Els representants de la monarquia veien, doncs, en l'avenç de les obres l'oportunitat per concentrar al complex palatí tots els organismes de l'administració reial. Tanmateix, la Generalitat no estava disposada a assumir res més que allò específicament decretat per les Corts, de manera que no consta a la documentació cap acció encaminada a executar aquesta disposició de la infanta governadora Joana de Portugal. Menys encara hauria d'assumir la Diputació del General la dotació i adequació d'espais fora del sector assignat a l'Audiència que calia proporcionar al Sant Ofici per compensar-lo per totes aquelles estructures que li havien estat precipitadament arrabassades.

La detallada descripció de l'any 1560

Una vegada més, per tant, la citada dotació d'espais alternatius, la degué assumir la mateixa monarquia, que acabà renunciant definitivament al darrer espai residencial que encara s'havia retingut durant les dècades de la transició del segle xv al segle xvi, l'*apartament reial* o *apartament jussà del palau petit*. La cessió es degué produir a partir de les mateixes disposicions de les Corts de 1542, sinó abans, perquè és després d'aquest moment que comencem a documentar-hi l'actuació institucional del Sant Ofici, com ja hem pogut estudiar al capítol quart d'aquesta obra. Quant al condicionament que el transformà en el *tribunal major*, tot indica que aquest va ser assumit, en essència, pel mateix Sant Ofici, com va ocórrer amb les obres dels espais contigus. L'única possible excepció en aquest sentit –a banda de la comentada planta superior de l'ala occidental, redefinida per les mateixes obres de creació de la *sala del Consell Reial*– va ser la reforma i ampliació de les presons a finals de la dècada dels anys seixanta que de seguida comentarem.

En efecte, les inspeccions del Tribunal de Barcelona dutes a terme per alguns dels visitadors comissionats per la Suprema en les dècades centrals del segle xvi aporten una quantitat d'informació relativa a l'estructuració

i evolució del Palau de la Inquisició molt superior a la que ha estat possible reunir per a l'etapa prèvia. De la que va dur a terme el visitador Alonso Pérez l'any 1544, encara n'ha pervingut poca cosa, fora de la seva responsabilitat directa en el trencament de l'ordenació original de la documentació de l'*arxiu secret* del tribunal. Els canvis van fer molt difícil la localització dels processos a partir d'aquell moment, com va començar a posar-se en relleu durant la posterior visita de Francisco Vaca dels anys 1549-1550.⁸¹ Potser el més rellevant és que va ser el citat visitador Pérez qui havia ordenat durant la seva inspecció la construcció de l'escala que unia el corredor de les presons amb les estances que ocupava l'algutzir. L'havia manat aixecar en el seu afany de fer traslladar a aquest altre sector la *sala de l'audiència* i l'*arxiu secret*, els quals ja es trobaven ubicats aleshores a l'antic *apartament reial* del *palau petit*, amb tots els inconvenients comentats al capítol quart que es derivaven de la seva instal·lació en aquesta posició tan exposada a la vida ciutadana. Tanmateix, tot i que la nova escala havia estat efectivament construïda, el pretès trasllat de la *sala de l'audiència* i de l'*arxiu secret* no s'havia arribat a consumir. Ambdós romanien al seu lloc previ, tot i que el darrer havia estat dotat d'una porta addicional, tot aprofitant els treballs de construcció del Palau del Lloctinent. Així consta per les respostes al qüestionari que va anar plantejant als ministres i oficials del tribunal el nou visitador enviat per la Suprema, Gaspar de Cervantes, a inicis de 1560, en les quals també s'especifica la neta separació existent entre presoners comuns i presoners de fe i entre homes i dones:

{9.45} (...) *La puerta nueva del secreto hizimos poner don Diego Sarmiento y yo a costa del rey, que hazen aquí una casa junto esta. Y pusieron dos laves, y quedóse la puerta vieja como se estava, que tiene tres laves como solía y se puede cerrar como antes, y cada uno puede tener la suya, de manera que ay sinco laves y no dos solas, y dos puertas, de manera que los inquisidores pueden tener sendas y cada oficial la suya. Y como vino el fiscal, no solamente tomó la suya, pero la del notario, y como lo viesse hun domingo solo en el secreto, díchele mi parecer y quitéle la lave del notario. Y lo que dize el cargo del oficial y de su criado, que buscava la scriptura que había de dar dosientos ducados, no l'é hoydo ni me hallé en ello. Sería mossén Ferrando que buscaría alguna scriptura estando yo en la sala y, por burlarse del fiscal, le respondió de los doscientos ducados cosa de burla. Y no sé cómo lo puede dezir el fiscal, porque ell tenía la otra lave y no podía entrar sin ell el notario. Y de mi parte no pudo haver descuydo, teniendo cada uno su lave, para darme la culpa.*

(...) *Y los presos, si se alargaban, hera por la güerta, estando mal dispuestos y por otros crímenes fuera de heregía, estando los processados por hereges en parte donde los dichos no les podían hablar ni comunicar, aunque lo procurasen los*

*de afuera. Y no paresçerá con verdad que fuera de la huerta yo lo permitiese, y débelo dezir el carcelero por se escusar. Y por estar las cárceles bajas y el secreto alto, se sig(u)en inconbinientes de poderlos ver los de fuera, quando los suben al secreto. Y por esta ocasión, a los criminosos de heregía, los bajaba a examinar a las cárceles. Y tengo por imposible que ningún preso, aunque tubiese liçençia de andar como el cargo dize, pudiese hablar a ninguna muger presa, si el carcelero no diese lugar a ello, por estar el aposiento de las mugeres remoto y aparto de el de los hombres, y aver otros en medio con puertas y cerraduras antes de llegar adonde ellas están (...).*⁸²

Segons anava creuant les descripcions, denúncies i queixes plantejades en resposta al qüestionari de la visita pels inquisidors i els oficials, Cervantes hi va poder comprovar de primera mà la manca de canvis en la inconvenient distribució d'estances i funcions ja denunciada pels seus predecessors, la qual comportava la violació continuada d'algunes de les normes bàsiques d'actuació processal disposades per la Suprema. També pogué constatar la continuació dels problemes amb l'ordenació de l'*arxiu secret*.⁸³ Cervantes el va fer inventariar, segons que Doris Moreno ja va comentar detalladament en el seu dia.⁸⁴ Només ens aturarem, doncs, en la descripció física indirecta del seu espai que transmet en fer referència al nombre, dimensions i posició dels armaris:

{9.46} *Memoria de todas las scripturas que al presente ay en el secreto de la Inquisición de Barcelona y de la manera que quedan.*

Primo ay dos stantes de madera grandes, el uno como entramos por la puerta a mano derecha y el otro a mano izquierda, y en cada uno d'ellos ay los libros y scripturas siguientes:

El que está a la mano derecha tiene seis apartamientos. En el más alto de todos están veinte y seis legajos de scripturas (...).

Estante de la mano izquierda (...) ay ocho apartamientos.

En el primer apartamiento y más alto están diez y siete legajos de scripturas antiguas (...).

Ítem, ay en el dicho secreto una arca grande con tres cerraduras donde se han de poner los dineros.

*Ítem, ay un caxón grande con senos hechos para poner scripturas y processos pendientes (...).*⁸⁵

Hi havia, per tant, dos armaris grans subdividits en prestatges a banda i banda de la porta d'entrada, el del costat esquerre de vuit prestatges, i el del costat dret de sis. Ambdós eren prou llargs perquè hi cabessin entre 17 i 26 lligalls de documentació per balda, de manera que devien estar disposats en

FIGURA 9.12 Detall de l'àrea secreta del Palau de la Inquisició al plànol aixecat per Tomàs Soler i Ferrer i Josep Mas i Vila l'any 1832. MCD-ACA

perpendicular a la façana de la Tapineria, com els de l'Arxiu Reial; altrament aquesta estança de l'*arxiu secret* no hauria pogut rebre la llum natural que calia per localitzar i llegir l'abundant documentació que s'hi guardava.

Així, doncs, entre els comentaris dels inquisidors i els oficials i el seu propi reconeixement del palau, Cervantes també va acabar convençut que bona part del citat caos en el funcionament del Tribunal de Barcelona es devia a la inadequada estructuració i distribució dels espais. Com a conseqüència, va procedir a descriure el Palau de la Inquisició estança per estança, donant-ne les mides en peus de Burgos, per proposar a continuació a la Suprema les reformes que aconsellava dur a terme (frases en gris en la transcripció que segueix), de manera que amb poca inversió es pogués posar remei a la desafortunada situació. El resultat és la descripció del Palau de la Inquisició més completa i preciosa que ha pervingut.⁸⁶

{9.47} Del aposento del palacio de Barcelona donde reside la Inquisición.

Entre otras cosas que creo son alguna parte para traer desconcertadas las audiencias d'este secreto, es el no vivir dentro de cassa los oficiales necesarios, como es un notario de secreto y el fiscal, que son los que tienen las llaves del secreto. Y aunque venga el uno, si el otro se tarda no se puede abrir y están todos parados. Y aunque vuestra señoría mandó, por lo que yo avisé, que se viniese a vivir el notario que fuesse proveído ha esta casa, un aposentillo que ay adonde puede estar es estrecho, y siendo cassado, en ninguna manera podría estar en él. Demás d'esto, visitando las cárceles, no hallo sí solas tres adonde puedan estar hombres, lo qual es notable falta. Y para significar a vuestra señoría que no con mucha costa se podría dar traça para satisfazer a todos estos daños, y que los presos no fuessen vistos quando viniesen a la audiència, que d'esto ya tengo también dado quènta, me pareció hazer una memoria de todo el aposento que esta cassa tiene particularmente, y cómo y que con qué costa, visto por oficiales, se pueda acomodar el aposento, y que puedan estar los dos inquisidores, el fiscal, alguazil, un notario del secreto, carcelero, dos nunçios y el portero. Y para que se pueda esto entender, pongo el dicho aposento en la forma siguiente.

Lo que tiene y de presente goza la Inquisición d'este Palacio Mayor del rey es lo siguiente:

Primeramente, en entrando por la puerta en un çaguán que se haze, ay dos aposentos, el uno a mano derecha y el otro a mano izquierda. En el de la mano derecha está Augustín Monferrer, nunçio, en el qual dicho aposento ay una pieça grande que tiene de largo 31 pies (i.e. 8,62 m) y de ancho 16 (i.e. 4,45 m); y a un lado d'esta pieça está hecha, de madera, una pieça levantada del suelo, y de largo tiene 18 pies (i.e. 5 m) y de ancho 9 (i.e. 2,5 m).

Luego adelante se entra a una manera de patio o corral, y junto al aposento del dicho nunçio, a la dicha mano derecha, está otro aposento para otro nunçio

que se dize Miguel. Tiene tres pieças: la primera es de 18 pies (i.e. 5 m) de largo y de ancho 16 (i.e. 4,45 m); y otra pieça más adentro es de 28 pies (i.e. 7,78 m) de largo y de ancho 13 (i.e. 3,61 m), y a un lado tiene una pieça levantada del suelo, que tiene 10 pies (i.e. 2,78 m) de largo y 6 (i.e. 1,67 m) de ancho.

Más adelante a la dicha mano, está una caballeriza que tiene dos pieças: la primera tiene 48 pies (i.e. 13,34 m) de largo y 31 (i.e. 8,62 m) de ancho; la segunda tiene de largo 14 (i.e. 3,89 m) y de ancho 10 (i.e. 2,78 m). Y aquí ay para dos caballerizas y una despensa para un official, que es para el notario.

Luego adelante en la dicha mano derecha, está una pieça que hasta agora servía de despensa a uno de los inquisidores, y agora se á señalado para cárcel pública de familiares o de los que los offendén. Es una pieça muy hermosa y fuerte; tiene de largo 40 pies (i.e. 11,12 m) y de ancho 23 (i.e. 6,39 m). Aquí se acaban las pieças baxas de la mano derecha del dicho patio.

A la mano izquierda del dicho patio o çaguán está la portera. Éste tiene tres pieças: una grande al suelo de la tierra, que tiene 40 pies (i.e. 11,12 m) de largo y 29 de ancho (i.e. 8,06 m), con su chimenea; y dos pieças pequeñas hechas en el cuerpo de la grande de tablas, altas del suelo como medio estado. La una tiene de largo 16 pies (i.e. 4,45 m) y 16 (i.e. 4,45 m) de ancho, y otra tiene de largo 10 (i.e. 2,78 m) y de ancho 7 pies (i.e. 1,95 m).

Luego, a la dicha mano izquierda, está una caballeriza que tiene de largo 35 pies (i.e. 9,73 m) y de ancho 12 (i.e. 3,34 m). Ésta tiene el alguazil y se contenta con ella para caballeriza y despensa.

Luego otra caballeriza, que tiene de largo 47 pies (i.e. 13,07 m) y de ancho 12 (i.e. 3,34 m). Aquí ay caballeriza de un inquisidor y de un official, atajándola. Y aquí se acaban las pieças de la mano izquierda del dicho patio.

Enfrente tiene una pieça que tiene de largo 36 pies (i.e. 10,01 m) y de ancho 16 (i.e. 4,45 m), y está dividida en dos partes. Ay despensa para un inquisidor y fiscal. Y estas pieças son las que ay baxas. En el patio ay caballerizas bastantes para los inquisidores, fiscal y alguazil y un notario, aunque los inquisidores tuviesse(n) cada uno un par de mulas, y dividiendo la pieça frontera ay despensa para un inquisidor y fiscal, como tengo dicho, porque para el otro inquisidor ay despensa arriva, como luego diré. Y los otros oficiales que no tuvieren cabalgadura pueden hazer de su caballeriza despensa baxa. Y en este patio no ay otra cosa más de un poço y una fuente de agua de pie.

Luego se sube por una scalera de piedra de hasta 16 gradas, y se haze un patio pequeño como media luna. Y a la mano derecha está el aposento que tiene agora el carcelero, el qual tiene seis pieças.

Así como entran, tiene tres pieças, una en pos de otra. La primera tiene de largo 19 pies (i.e. 5,28 m) y de ancho 15 (i.e. 4,17 m); la segunda tiene otros

19 pies (i.e. 5,28 m) de largo y 15 de ancho (i.e. 4,17 m). La tercera tiene de largo 18 pies (i.e. 5 m), y de ancho 17 (i.e. 4,73 m).

Luego está la cozina, a manera de saleta. Tiene de largo 34 pies (i.e. 9,45 m), y de ancho 12 (i.e. 3,34 m). Al lado d'esta tiene otras dos pieças pequeñas, donde se tiene las cosas del servicio ordinario, que las dos tienen cada una 15 pies (i.e. 4,17 m) de ancho y 7 (i.e. 1,95 m) de largo.

A la mano izquierda d'este dicho patio está la puerta principal de las cárceles, dentro de las quales ay las pieças siguientes:

Luego como se entra, ay un corredor, que es cerrado, más de dos stados de alto, qu'está a manera de sala, el qual tiene de largo 77 pies (i.e. 21,41 m) y de ancho 17 (i.e. 4,73 m). Y en él ay una scalera que vaxa hazia baxo donde están dos pieças a manera de soterrano obscuras, que sirven para dar tormento, lugar bien cómodo y sin que se oya. Y en la dicha sala corredor, a la mano derecha, ay una scalera que sube y va a salir junto al aposento donde agora está el alguazil, la qual hizo el inquisidor Alonso Pérez a efecto de hazer audiencia y secreto en el dicho aposento del alguazil, que es adonde a mí me á parecido está muy acomodado. Luego adelante en la dicha pieça, ay una puerta grande por la qual se entra a tres pieças. De la primera se servía el carcelero de bodega y despensa; y luego, más adentro de aquella ay otra pieça, y luego más adentro otra. La de más adentro tiene 40 pies (i.e. 11,12 m) de largo y 24 (i.e. 6,67 m) de ancho; la segunda, 23 (i.e. 6,39 m) de largo y 19 (i.e. 5,28 m) de ancho; la que era bodega del carcelero tiene 24 (i.e. 6,67 m) de largo y 21 (i.e. 5,84 m) de ancho. Todas estas pieças tienen las lumbres hazia la calle y de manera que pueden hablar a los presos dende la calle los vezinos, y ayudarlos a salir, si quieren. Las dos pieças d'estas menores, con sobrados encima, los quales no sirven de nada y les quitan la fortaleza. Lo que en éstas me parece se debe hazer es que d'estas tres primeras se pueden hazer quatro cárceles muy buenas para hombres, porque al presente en toda la cárcel no ay más de tres: la mayor, que tiene 40 pies (i.e. 11,12 m) de largo y 24 (i.e. 6,67 m) de ancho, dividirla y darles las puertas y luz a la parte de adentro de las cárceles, y cerrar las luces de fuera; y se hazen dos muy buenas cárceles; y a las otras dos quitarles el maderamiento que tienen algo baxo, porque les queda otro alto y muy bueno, y darles su luz hazia la sala y a la otra su puerta, que la tiene cerrada. Y así quedan quatro cárceles muy bastantes para hombres en esta primera sala.

Al lado yzquierdo de la dicha sala está una necessaria y luego una pieça donde suelen hazer audiencia quando visitan los presos, y dentro d'ella una recámara. La primera tiene de largo 18 pies (i.e. 5 m) y de ancho catorze (i.e. 3,89 m), y la de dentro tiene 12 (i.e. 3,34 m) de ancho y largo. Son pieças para poder estar mugeres.

Luego se entra por otra puerta principal, más adelante, a manera de una quadreta, y al lado derecho d'ella está una cárcel, la qual tiene 24 pies (i.e. 6,67 m) de largo y 18 (i.e. 5 m) de ancho. Es buena cárcel para hombres.

A la mano izquierda de la dicha quadreta está otra pieça que sirbe de passo, la qual puede servir de cárcel bien para mugeres, que tiene de largo 16 pies (i.e. 4,45 m) y de ancho 13 (i.e. 3,61 m), y se puede dar el paso por otra parte.

Más adentro, entrando por un corral, ay otras dos pieças: la una de 22 pies (i.e. 6,12 m) de largo y 14 (i.e. 3,89 m) de ancho; la otra tiene de largo 16 (i.e. 4,45 m) y de ancho 13 (i.e. 3,61 m). No son fuertes; son para mugeres.

Luego se entra a otra pieça que sirve también de passo, a manera de sala qu'es como corredor cubierto. Tiene de largo 62 pies (i.e. 17,24 m) y de ancho 17 (i.e. 4,73 m).

En esta dicha pieça ay quatro puertas que son quatro cárçeles. La primera, de 24 pies (i.e. 6,67 m) de largo, 18 (i.e. 5 m) de ancho, buena para hombres; la segunda puerta, ay dentro d'ella dos pieças: subida una escalera, a la mano yzquierda, la una de más adentro tiene de largo 22 pies (i.e. 6,12 m) y de ancho 17 (i.e. 4,73 m); y la de fuera tiene 22 (i.e. 6,12 m) de largo y onze de ancho (i.e. 3,06 m). La de dentro es pieça que, con fortificarla bien las bentanas, es cárcel buena para hombres, y la de fuera para mugeres. Y dando escalera a la de dentro por otra parte, se gana otra cárcel. La otra puerta está otra cárçel, que tiene de largo 28 pies (i.e. 7,78 m) y onze (i.e. 3,06 m) de ancho, para hombres.

Luego se entra a otra pieça, la qual tiene tres pieças con una vista ha un huerto de las cárçeles. La de más adentro es cárcel buena, pero tiene la lumbre a la calle y le pueden hablar de fuera; las otras dos son flacas. Es cárcel para estar en ella un hombre de bien que tuviesse dadas fianças de seguridad. Es verdad <es verdad> que la menor de las pieças se ha de perder para dar escalera a la cárçel que arriva digo se le ha de dar escalera.

En la dicha sala última, a la mano yzquierda, está una puerta que sale al huerto que ay en las dichas cárceles. Y esto es todo lo que ay en las dichas cárçeles.

Más adelante ay una puerta donde ay otro çaguán, y en éste ay solas dos pieças y otra escalera, que es la principal. La pieça a la mano derecha es archivo de las scripturas de todos estos reynos, y ésta tiene el archivero del rey. A la mano izquierda está otra pieça qu'es despensa de uno de los inquisidores.

Subidos por la escalera, en el primer suelo, que está pasados dos troços de la dicha escalera, ay un corredor, y en él, a la mano derecha, un aposento en el qual está uno de los inquisidores. Tiene dentro del dicho aposento quatro pieças para su persona, y para criados tiene a la mano izquierda otra puerta que va a una sala grande, que de largo tiene 49 pies (i.e. 13,62 m) y de ancho 26 (i.e.

7,23 m); y ésta sirve de cozina, y si le hechasen un suelo, porque tiene bastante altura el tejado, y le atajasen, sería un bastante aposento para el fiscal, porque d'esta pieça grande se hazían quatro pieças muy buenas sin las otras tres pieças. Y yo lo he hecho ver a oficiales para me informar qué costaría a hechar este suelo y atajarla, y han dicho se hará con (espai en blanc).

Más adelante del dicho corredor está otra puerta, por donde se entra al aposento del alguazil. Tiene a la entrada una sala que tiene de largo 36 pies (i.e. 10,01 m) y de ancho 22 (i.e. 6,12 m), y dentro d'ella una quadra que tiene de largo 22 pies (i.e. 6,12 m) y de ancho 17 (i.e. 4,73 m). Estas dos son las pieças que yo he dicho eran cómodas para secreto, y así está hecha escalera a las cárceles, que viene allí a juntarse, la qual hizo Alonso Pérez con fin de hazer allí el secreto. Y pueden venir allí los presos con solo hechar un tabique, que costará dos o tres escudos, sin ser por nadie vistos, y baxan también los inquisidores a las cárçeles sin que los vean. Y ay otra pieça allí junto, en la qual puede tener audiència otro inquisidor quando oviesen negoçios, sin qu'el uno vea al otro ni le oya, ni los presos tampoco al entrar ni al salir. Es muy necesario.

A la mano yzquierda del dicho corredor ay otra puerta, donde s'están dos aposentos que tiene agora el alguazil por accessorios. En éstos, con hazer dos atajos y una chiminea, podría estar el carcelero. Y está junto aquella puerta que sube de la cárcel y junto a las cárçeles. Y si esto se hiziese, el aposento que agora tiene el inquisidor, que son las pieças que digo para su persona, podían quedar para un notario, y quedarían aposentados en este suelo fiscal, notario y carcelero, y en el aposento del carcelero, el alguazil, qu'es buen aposento, y los dos inquisidores estarían en lo que ay en otro suelo, subiendo otros dos troços de escalera d'esta manera:

El uno, subido el primer troço, tiene una sala grande, la qual agora es común para subir al otro aposento más alto. En esta sala, por parescer de maestros con quien yo he comunicado, dezian y es cosa fácil de hazer y sin costa, se hiziese un canzel con dos puertas y cinco o seis passos de escalera redondos, y por allí se suba al aposento más alto, donde agora está el inquisidor Messía. Y á sido tenido por el mejor aposento, el qual tiene hartos cumplimientos y terrado, y no le escrivo particularmente.

El otro aposento que agora de nuevo ha de servir, mudando el secreto como atrás digo, tiene estas pieças: por la otra puerta del dicho canzel se entra a una sala grande, que es la que está debaxo de la de arriva, la qual va en viaje porque la pared va así, pero es harto grande, y dentro d'ella está una pieça que ha de servir de cozina, haziendo en ella una chiminea; y ai otra pieça debaxo d'ella para servicio, y una escalera adonde se sube a un terrado muy espacioso y de harta recreación para de yvierno y verano (al marge, d'una altra mà: de 120 pies [i.e. 33,36 m] en largo i más de 60 [i.e. 16,68 m] en ancho), y tres

pieças para criados en el mismo terrado, o para un huésped. Luego adelante, está otra pieça pequeña, qu'es entrada de la audiencia que agora es, y luego adelante está la audiencia, qu'es una cassi quadra de 36 pies (i.e. 10,01 m) de largo y de ancho 34 (i.e. 9,45 m), y es una de las buenas pieças que he visto en mi vida. Ay en ella chiminea, y dentro d'ella está otra pieça que sirve agora de secreto de processos, muy buena, que tiene de largo 21 pies (i.e. 5,84) y de ancho 20 (i.e. 5,56 m), y una escalera adonde se puede hazer una pieça para dormir pajes. Fuera de la dicha audiencia ay un corredor de sol, y de allí passo para yr a la Sseu a oír los officios divinos a la Cappilla Real, y también el aposento de arriva tiene escalera para este passo sin que entre en las pieças del otro inquisidor.

Repartida esta casa d'esta manera, y con gastar en los dichos aposentos por parecer de offiçiales (en blanc) ducados, queda esta casa dividida de manera que pueden vivir muy cómodamente los dichos dos inquisidores, fiscal, notario, alguazil, carcelero, dos nuncios y portero.

En lo que toca a las cárceles, ya tengo dicho el aposento que tienen atrás. Éste está muy desacomodado y de manera que no pueden tener quinze presos a rrecaudo. Y demás d'esto, las luzes que ay, que salen a casa de los vezinos, es de muy grande inconveniente para los poder hablar y soltar, y con muy poca costa —que la principal es atajar una cárcel— se harían en la primera entrada quatro cárceles muy buenas, sacando las puertas a la sala primera y quitándoles las luzes que tienen a la calle y hechándolas acá dentro, que se están ya hechas, y quitando de las dos cárceles un suelo que tienen demassiado y está baxo, y les queda otro suelo alto y muy bueno. Y se gana toda aquella madera, de manera que lo que agora sirve de una cárcel sola son después quatro, las mejores de la casa y fuertes. Y son bien menester aviendo algunos presos, porque en todas las de dentro no ay sino otras tres para hombres. Y con hazer la escalera que digo atrás de madera —que costará muy poco, pues ay madera—, quedarán otras quatro cárceles fuertes, y serán ocho para hombres, y otra que no es tan fuerte que dixen atrás, y sin eso otras tres o quatro cárceles para mugeres. Heme informado de offiçiales, y dizen costará lo que digo de las cárceles.

En el receptor he hallado buena voluntad de gastar lo que fuere menester para esto, aunque se le deben dineros, entendida la buena comodidad que ay. El inquisidor Messía, no le parece mal esta traça y gasto, (al marge, d'una altra mà: antes me á dicho que es necesaria i que conviene); sólo se inclina a que quisiera se doblara la audiència que agora es y se hizieran pieças sobr'ella. A mi parecer, para hazerse como conviene y dar escalera a ellas, no se hará con quinientos ducados, y demás d'esto no son pieças necesarias, pues sin esto entiendo escogerá el inquisidor más antiguo este aposento nuevo de la audiència, y en sólo un caso sería esto necesario: quando oviese de aver aquí tres

inquisidores. Vuestras señorías proveerán en esto y en todo lo que más fueren servidos, porque ya que vuestras señorías me mandaron venir aquí, he hallado en esta Inquisición tanto desorden, de todo é querido dar quènta para que se provea lo que más convenga.

Superat el desconcert inicial que els girs en la direcció del recorregut i els canvis de nivell poden causar en el lector, hi descobrim una veritable radiografia inèdita del Palau de la Inquisició l'any 1560. A més de ratificar la disposició original de les presons secretes sobre el pas de ronda de la muralla romana, descriu les característiques i assignació de la resta dels espais adscrits al Sant Ofici. En destaca particularment la referència expressa a les cambres soterrànies de tortura —en aquest cas, per desgràcia, sense indicar-ne les mides—, de la qual usaven i abusaven tant alguns dels inquisidors barcelonins que hagueren de ser represos formalment pel visitador, atès que tendien a aplicar més d'una sessió de turment malgrat que no hi hagués nous indicis per justificar la sàdica reiteració del càstig. També resulta força interessant la descripció de l'entrada des de l'actual carrer dels Comtes (en la qual encara reconeixem l'estructuració mostrada per les fotografies antigues), amb les estances de la primera nunciatura i de la porteria, seguides per la distribució dels apartaments de la segona nunciatura i les cavallerisses al voltant del pati principal. Aquest finalitzava, per la banda dreta, en una gran estructura aixecada per la Inquisició a costa del jardí de l'antic verger (ben recognoscible encara sobre el plànol de 1832 {fig. 9.12}), la qual va acabar acollint, en planta baixa, la presó pública. Adossada a ella hi havia la petita escala de setze esglaons de pedra que recobria l'aljub de la font (també representada al plànol de 1832), la qual permetia assolir el nivell del pas de ronda de la vella muralla romana. Aquesta escala conduïa al terrat o pati elevat i descobert que recordava, per l'aresta de l'estructura que el penetrava, la forma d'una mitja lluna. Hi donaven, d'esquerra a dreta, la porta principal de les presons secretes, la del «çaguán» o estança de recepció que comunicava amb el cargol de l'avantcambra i amb el tribunal menor, la porta posterior de la sala gran o sala del negoci, i la d'entrada al que llavors encara eren els apartaments de l'alcaid o guardià de les presons, tot i que poc després aquest oficial canviaria la seva ubicació a l'altre costat del verger (a les plantes altes de la galeria septentrional). En travessar la porta principal de les presons secretes, s'iniciava l'ampli corredor (antic *passatge dels celestins*) que donava accés a les cel·les, disposades al seu costat dret (sobre el pas de ronda i les torres romanes) en dues plantes superposades i comunicades per escales. En travessar-lo completament, s'accedia també a les plantes altes de l'antiga galeria septentrional del verger i a l'hort o pati de les presons secretes (allà l'antic *passatge dels celestins* mantenia la seva forma original de galeria coberta en primera planta, mentre que la planta baixa havia quedat retinguda

pels mercedaris), al voltant del qual s'articulaven la resta de cel·les i d'estances vedades a l'accés públic. Si per contra (en haver pujat també l'escala dels setze esglaons), s'entrava al «*caaguán*» o cambra de recepció (on hi havia la pilastra decorada amb escuts esculpits que el plànol de 1832 marca amb la lletra *q*), la seva connexió amb el cargol del *palau petit* permetia pujar a la segona planta d'aquest sector disposat sobre la muralla romana, que aleshores incloïa els apartaments de l'inquisidor segon i de l'algutzir. També, per descomptat, s'hi podia arribar als ja esmentats *tribunal mayor* i *apartamento de l'inquisidor primer*, descrits al capítol quart perquè restaren ubicats a les plantes superiors del citat *palau petit*.

Aquesta relectura contrastada amb el plànol de 1832 palesa que la distribució i les mides especificades l'any 1560 lliguen essencialment amb el que, segons el plànol i la memòria adjunta, encara es podia reconèixer entre el reble en començar la tercera dècada del segle XIX. Això es devia, precisament, al fet que, a causa de la crònica infradotació econòmica del Tribunal de Barcelona, només una part dels canvis i les subdivisions proposats pel visitador s'arribaren a executar. Com a conseqüència, la majoria de les estructures descrites el 1560 continuaren existint inalterades fins a la mateixa demolició del complex, per bé que adesiara assignades a funcions diferents a les indicades per al citat any.

Les obres del 1569

Efectivament, tot i que la proposta de reforma de Cervantes va ser ben acollida per la Suprema, que va decidir posar-la en marxa, la manca de recursos econòmics va fer que es trigués molts anys a iniciar-la. El 6 de novembre de 1560, l'inquisidor Messía de Lasarte incloïa el següent comentari relatiu als avançaments que hauria de fer el receptor i a l'esperança que el Reial Patrimoni pogués finançar una part dels treballs:

{9.48} (...) *Y que para la obra que aora se á de hazer dará lo que fuere menester. Y para esto de obras, aquí tiene el rey un ofiçial que tiene a su cargo el reparar este palacio. Es con çiertas condiçiones y cargos. No estoy aún bien certificado de lo que pasa, por ser cosa que está en los archivos y en poder de el mismo que tiene el ofiçio, y no á avido commodidad de haberse. Yo avisaré de lo que uviere para que se trate con su magestat que se adereçe lo necessario, pues no es a su costa, sino de éste que lo tiene, a lo menos hasta en la concurrente cantidad (...).*⁸⁷

Una segona carta enviada a la Suprema el 2 de desembre per l'altre inquisidor, el llicenciat Jorge Padilla, confirma que el Consell havia ordenat destinar una modesta quantitat de diners per donar inici a les obres que havien de

permetre el trasllat de la *sala de l'audiència* a l'àrea on llavors encara residia l'algutzir, però els inquisidors barcelonins havien decidit donar prioritat a la millora de l'aïllament de les presons secretes, a no ser que a la fi poguessin aconseguir una subvenció econòmica de la Diputació del General per dur-la a terme:

{9.49} (...) *Las cárceles d'esta Inquisición están maltractadas, y en las más d'ellas no se puede tener presos, porque se pueden comunicar con los que están en otras, y aun pueden ver y hablar con los que pasan por las calles y están en açoteas. Con lo que vuestra señoría tiene mandado gastar en el aposento del alcaide y en la sala donde se á de mudar la audiencia, se remediará lo que pudiere. Podría ser que los diputados, que tienen libertad para gastar cada año tres mill libras en obras públicas de la çibdad, quisiesen adobarnos las cárceles, pues redundara en beneficio de su república tenerlas secretas, para poder saber mejor la verdad y que los presos no se pudiesen salir d'ellas, como lo hizo un lutherano pocos días antes que yo llegase, el qual, después de aver saltado a la calle, se tornó que no pudo huir. Con ellos se tracta agora que las reparen. No sé en qué se det(e)rminarán, porque he entendido que esta gente no tiene mucha affiçión a la Inquisición (...).*⁸⁸

Tanmateix, la ja comentada sentència de segregació de 1564 {4.9}, que vingué a posar fi al conflicte entre la Inquisició i els diputats del General a causa de l'entrada dels oficials inquisitorials al Palau del Lloctinent per la nova torrassa, palesa que les obres projectades el 1560 encara no s'havien iniciat. De fet, els nous inquisidors, Juan Zurita i Diego Messía de Lassarte, tornaven a insistir l'any 1565 en els greus problemes econòmics del Tribunal, els quals havien impedit posar en marxa fins i tot la imprescindible reforma de les presons secretes, una obra per a la qual continuaven intentant aconseguir aleshores el finançament de la Diputació del General:

{9.50} (...) *Con el gasto que tiene esta Inquisición de sustentar los muchos pobres presos, se gastan las penas y penitencias que por otra vía se inponen, y assí los offiçiales padeçen más travaxo, por ser el salario poco y mal pagado. Suplicamos a vuestras señorías manden dar orden como se ymbien dineros para que sean pagados y se hagan algunas cárceles donde puedan estar los presos seguros y apartados de manera que se pueda saver la verdad d'ellos y que no se huyan cada día, como lo entenderá vuestra señoría (sic) por la relación del auto. Y para que nos podamos scusar de ymbiar a curar los presos al ospital, donde suelen algunos bomitar su ponçoña, qu'es causa de mucho escándalo y dampno para la autoridad y secreto de la Inquisición, y no podemos hazer otra cosa por evitar la contagión, y por no tener cárceles donde puedan estar para curarse. Havémoslo avisado al virey para que escriviese a su magestat que mandase a los*

*diputados gastasen algunos dineros en ellas, como se lo suplicamos quando estuvo en esta ciudad, o que lo mandase remediar por otra vía. Y así nos á dicho que lo haría y nos á pedido la relación del auto, para que su magestat entienda por ella cómo los presos rompen muchas veçes las cárceles (...).*⁸⁹

Poc després, la nova visita iniciada per Francisco Soto Salazar el 1566 tornava a posar en relleu que ni tan sols aquelles intervencions més urgents que requerien les presons secretes s'havien pogut començar. Menys encara, doncs, les que havien de permetre el trasllat de les estances d'actuació processal. En conseqüència, la *sala de l'audiència* del tribunal es mantenia al *palau petit*, junt als apartaments dels inquisidors, com manifesta indirectament el visitador en reprendre els inquisidors Zurita i Padilla per haver generat escàndol públic amb unes paraules desmesurades:

{9.51} *Íten, estando en el audiencia d'esa Inquisición un día'l año pasado de sesenta y seis, estando presente el doctor Çorita, vuestro colega, y algunos de los oficiales del secreto, y aún otros de fuera d'él, tubistes palabras de enojo, y en ellas vos, el liçenciado Mesía de Lasarte, os descomedistes y dixistes palabras muy pesadas al dicho liçenciado Padilla, vuestro colega, en especial que si no tubiérades el ábito que ambos teníades, se lo pidiérades de otra manera. En lo qual fuistes muy gravemente culpados, mayormente siendo la causa de la quistión el cerrarse o dexarse de çerrar de noche la puerta de la cassa donde se exerçe el Santo Officio y donde vosotros tenéis vuestra morada y abitación, y de la dicha quistión y palabras ovo mucha murmuración entre las personas que las oyeron.*⁹⁰

Davant d'aquesta realitat, el visitador Soto va tractar de millorar la gestió econòmica de la institució forçant la seva Receptoría a obrir un llibre comptable per al control acurat de les despeses, cosa que fins llavors el tribunal havia obviat:

{9.52} *Íten, avéis proveýdo que en el secreto d'ese Santo Officio (no ha) avido libro donde se rregistrasen y tomase rraçón de los libramientos de gastos que havéis hecho y librado en el rreceptor de bienes confiscados, ni tampoco ha avido libro ni abeçedario de los proçesos, los quales an sido y son muy neçesarios y que de no los aber no puede dexar de se seguir inconvinientes, y en no lo haver hecho hasta agora avéis sido culpados. Y daréis orden como aya los dichos libros y estén en el secreto, así para rregistrar y tomar rrazón de los dichos libramientos como para que aya quènta y rraçón de los dichos proçesos del Santo Officio por abeçedaríos. Y de como así se guarda y cunple, enbiaréis testimonio auténtico dentro de veynte días después de la publicación d'esta nuestra provisión.*⁹¹

Fos, doncs, com a conseqüència de les negociacions per obtenir el finançament de la Diputació del General o per la millora de la pròpia gestió econòmica, tres anys després el Tribunal de Barcelona aconseguia iniciar les obres. En tenim constància perquè, el 7 de juny de 1569, la Suprema rebia una carta dels inquisidors de Barcelona que, entre altres assumptes, feia referència a les obres en curs:

{9.53} (...) *Las cárceles están acabadas del todo. Es una obra muy principal la reçeptoría y sala del secreto. Se acabará muy presto. Será necesario que vuestras señorías nos manden dar licencia para que se haga una serbidumbre que salga a la calle, porque todas las ymundicias de los presos se bazían baxo de las dichas cárceles, a cuya causa así los presos como los demás sus çirconvencinos enferman muy a la continua. Será poca costa y mucho provecho, utilidad y limpieça y más secreto para las cárceles (...).*⁹²

La posterior visita d'inspecció del tribunal realitzada per Juan Becerra de la Cuadra a partir de 1575 confirma que ambdues actuacions, la de les presons i la del *secret* i la *receptoría*, havien estat consumades abans de finalitzar l'any 1569. Les obres a les primeres havien tingut, però, una envergadura molt limitada, perquè la insuficiència i mal condicionament de les presons secretes i la inexistència d'apartaments de penitència per als condemnats a reclusió perpètua o de llarga durada continuava vigent en començar el darrer quart del segle XVI. S'hi afegien els problemes derivats de la cruel realitat que el tribunal no assumia l'alimentació dels presoners per delictes comuns que tancava a la seva càrrec pública del pati principal. No n'eren pocs, perquè el tribunal depenia més dels ingressos que li arribaven per la via dels delictes comuns que tractava d'arrogar-se en detriment de l'Audiència Reial que no per la via de les causes de fe.⁹³

{9.54} *A la trigéssima octava, dixo que están apartadas (i.e. les presons de les dones), y de sola una deshonestidad ha tenido notiçia, de la qual y del castigo d'ella constará aquí del proçesso de Francisca Ferrera, y en el Consejo, de la relación que en esta causa se envió, lo qual passó entre las mugeres que estavan presas y unos presos que debaxo d'ellas tenían su cárçel. Y no se acuerda de otra cosa.*

(...) *Preguntado por la pregunta general, dixo que lo que entiende que hay que remediar en esta Inquisición es la publiçidad de las cárceles secretas, en las quales hay mucha comunicaci3n entre los presos por la yncommodidad d'ellas. Y esto sabe. Y tanb(i)én quando salen los presos al torno y a un corral para sus neçessidades se pueden ver dende las ventanas de la yglesia mayor muy fácilmente. (...) Tanbién se habría de remediar la mucha hanbre que padeçen los pobres presos en las cárceles públicas, dando orden como se les dé de comer, hora*

sea a costa de la parte que insta o de limosna o de otra manera, poniendo quien pida para ellos por las yglesias, como lo hazen en este Prinçipado en las cárçeles del rey y en otras partes, porque de no remediarse esto, reçiiben gran pena los inquisidores con su ynportunidad.

(...) las cárçeles tienen necesidad de remedio, porque se comunican unos presos con otros y porque de la yglesia mayor, de muchas ventanas, terrados y torres los pueden ver y hazer señas, y dende una ventada que tienen los del Consejo Real en el aposento que tienen dentro de este Palaçio Real, el qual es de gran ynconveniente para esta casa y para el secreto que en ella se requiere, porque dende ella se vee quién entra y sale.

Yten, en esta Inquisición no hay cárcel perpetua, y por no haverla no se sabe si cumplen su penitencia y muchos se huyen, y por su pobreza duermen en las tablas de la pescadería y en otras partes, donde pasan grandissimo trabajo (...).

(...) quando alguno cae malo y el médico haze relación que la enfermedad es grave y puede haver en ella contagión, los llevan al Hospital General, y que muchos se han muerto allí aunque las causas suyas sean de heregias y graves, y que éstos han sido muchos, y que no tiene memoria cuántos serán, y que se verá por los proçessos, do está la relación de los médicos y el día que salen. Y que algunos se han huydo del hospital. Y se acuerda de uno que se fingió enfermo, y sacado al hospital se huyó, y que dirá el nonbre si se acordare. Y que convendría que se hiziese alguna cárcel donde se pudiesen curar, y hay lugar en el huerto. Y (ha) de hazerse más cárceles, porque es muy neçesario, que las que hay se comunican, y lo principal que son tan enfermas que les da cáncer en la voca por la mucha humedad, y se les caen dientes y muelas, y por esta causa ha sido neçesario sacarlos de allí y llevarlos al hospital, como tiene dicho; y son tan enfermas que los presos padeçen y las causas se pierden por esta causa (...).

Yten, que se haga una cárcel perpetua porque, por no haverla, no se tiene quenta si los penitentes van a misa y se confiesan y comulgan y cumplen sus penitencias, y ellos padeçen y duermen por las calles debaxo de tableros y en la pescadería, como ha dicho, pasando mucha miseria. Y quando alguno se huye, no se sabe cuándo falta para hazer en breve diligencia, y como está cerca Françia y la mar, se van presto y con façilidad.

Yten, que porque las cárçeles son muy enfermas, se provea de otras, y en el entretanto, a las que se pudiere, se les dé lumbre para que pase el viento, y se les hagan buenas puertas, porque por las hendeduras de las puertas prinçipales de la cárcel se vee lo que hay y si pasa algún preso, y aun se oye hablar, como le ha dicho ayer Andrés de Aleó (...).⁹⁴

Així, doncs, a banda de traslladar les dones a la planta superior, el que s'havia fet a les velles presons secretes havia estat poc més que tancar les obertures

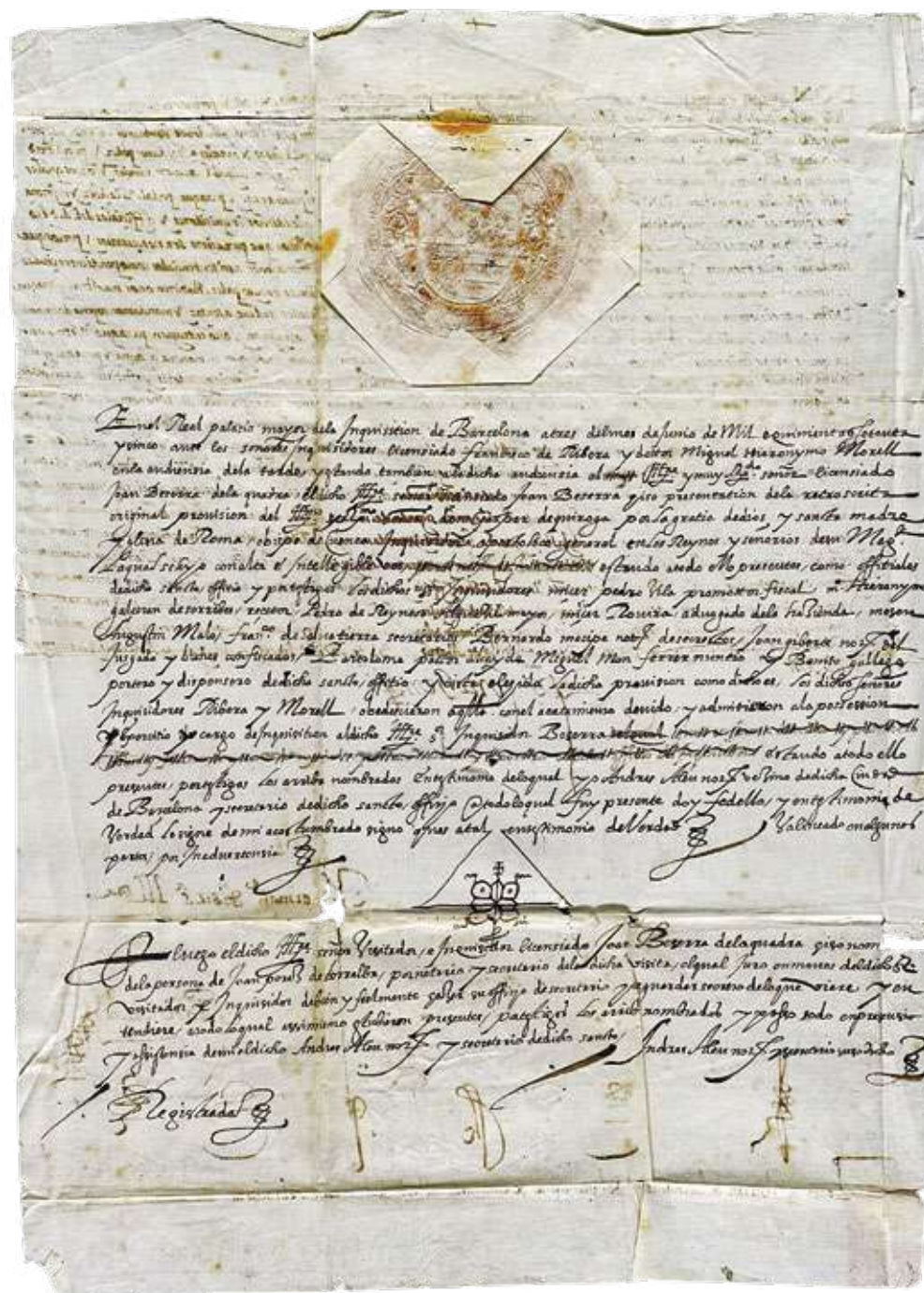

FIGURA 9.13 Acta de la presentació oficial del visitador Juan Becerra al Tribunal de Barcelona, el 3 de juny de 1575. MCD-AHN

que originalment havien tingut pel costat de llevant, a fi que la problemàtica comunicació amb l'exterior per sobre de les teulades de les cases adossades a la muralla del carrer de la Tapineria ja no pogués ser factible. La conseqüència havia estat el considerable empitjorament de la seva salubritat, perquè havien acabat sent tan fosques i humides que els presoners emmalaltien per la incapacitat de sintetitzar la vitamina D, realitat proclamada per la generalització de l'afecció periodontal que els feia perdre les dents.

Per contra, els treballs destinats a recondicar l'*arxiu secret* i situar a les seves immediacions noves estances per al receptor i el fiscal del tribunal havien assolit més envergadura, com anunciava la notícia de 1569 {9.53}. Orgullosos de l'actuació, els nous inquisidors Rodrigo de Mendoza i Bernardo Gascó havien fet pintar els seus escuts personals a l'entrada del corredor i de la sala renovada, contravenint el costum tradicional de posar-hi només el del rei, el papa i l'inquisidor general del moment, segons que ens explica la denúncia d'aquesta irregularitat feta per un dels oficials del tribunal al visitador Becerra l'any 1575:

{9.55} *Yten, que quando se hizo la sala del secreto, los inquisidores don Rodrigo de Mendoza y Bernardo Gascó, en cuyo tiempo se pintó, pusieron sus armas tomando en medio la cruz del officio y antes de las armas de su magestat y de su santidad, pero con más pequeños escudos, y las del dicho don Rodrigo con capelo de prelado negro con sus cordones, y no pusieron las del ilustrísimo inquisidor general que a la sazón era. Y en el corredor sobre la puerta, a la parte de dentro, está un escudo grande con las armas del papa que a la sazón era, y a los lados dos escudos más pequeños que llegan a la mitad de aquel escudo, con las armas del ilustrísimo señor cardenal Espinosa, inquisidor general, y encima de los dichos dos escudos otros dos de los dichos don Rodrigo y Gascó. Y parece que convendría quitarlos, por la murmuración de los que los miran, pues no es de costumbre que en ninguna Inquisición en lugares públicos se pongan otras armas que las del ilustrísimo inquisidor general que a la sazón es, tanto más que fuera justo que en la sala del secreto, que es lugar más principal, se pusieran las armas del ilustrísimo señor cardenal y no las de los dichos inquisidores, como están, y ponerse ahora, donde aquellas se quiten, las del ilustrísimo señor inquisidor general.*⁹⁵

En tot cas, i segons que hem vist confirmar per aquesta mateixa visita del 1575 al capítol quart, l'obra havia estat executada ja des de la renúncia expressa i definitiva al trasllat de la *sala de l'audiència*, per a la qual s'havia aconseguit poc abans l'accés públic alternatiu que representava l'*escala gran*. La sala de l'*arxiu secret* havia romàs, per això mateix, el sector del contacte entre la vella muralla romana i el *palau petit*, però traslladada a la segona planta, perquè quedés situada al mateix nivell que la *sala de l'audiència*. Les

altres estances generades per l'operació també permeteren ubicar al sector les estances conegudes com la *receptoría* i la *camereta fiscal*, com de seguida podrem comprovar. D'aquesta manera, i gràcies a l'escala ja construïda en temps del visitador Alonso Pérez per comunicar directament l'àrea amb les presons i les cambres soterrànies de tortura, el tribunal podia funcionar de manera més àgil i amb més respecte a la normativa que tractava de preservar el secret procedimental. Per això, les denúncies de possible violació del secret per visió des de l'exterior es concentraven ja a l'àrea del segon pati, conegut com l'*hort de les presons* perquè els presoners de fe havien de sortir-hi per fer les seves necessitats. Aquest continuava sent fàcilment visible, especialment des de les finestres, els terrats i les torres de la catedral, perquè entre ell i la via pública només s'aixecaven les ràpies d'escassa alçada que delimitaven el ja comentat *hortet del rei* o pati dels tarongers de l'Audiència. De fet, aquesta fins i tot hi mantenia oberta una finestra, amb la clara violació del secret procedimental que de tot allò encara se'n derivava.

Els bombardejos de 1697 i 1714 i les seves reparacions

Fora de reparacions i treballs de condicionament menors, no consta que hi hagués cap altra actuació rellevant al Palau de la Inquisició fins a l'any 1698. Aleshores va caldre posar remei a les greus conseqüències que hi havien tingut els bombardejos de 1697, a causa de la creixent potència de l'artilleria enemiga. En opinió del secretari del secret del Tribunal de Barcelona, Manuel Vinyals de la Torre i Escarrer, la reparació dels danys podia requerir fins a 400 ducats. El 25 de setembre de 1698, Vinyals informava l'inquisidor general i la Suprema que les obres acabaven de començar:

{9.56} *Señor.*

*Este correo pasado pusse en noticia de vuestra excelencia como aquel mismo día se había ido a la Inquisición para conponer los materiales para enpeçar la obra que se necessita en el Real Palacio. Y ahora devo dezir a vuestra excelencia como desde el lunes próximo pasado se trabaja en la Inquisición, así por parte del albanyl como (del) carpintero. Y los ago primero adereçar el tribunal y secreto, para poder conducir allí los papeles con toda brevedad. Y procuraré en volverlos al estado que tenían, en cumplimiento de la orden de vuestra excelencia y del Consejo de 5 de octubre del año pasado de 97, por carta que recibí de don Domingo de la Cantolla Miera, escrita de orden de vuestra excelencia y del Consejo, que no pude executar por haverse aquartelado los franceses en el Real Palacio, y haverse primero de reparar las paredes del tribunal y secreto por haver dado allí diferentes valas de artillería, como lo participé a vuestra excelencia en carta de 12 y 26 del mesmo (...).*⁹⁶

Per sort, i malgrat els greus desperfectes patits per la sala, la documentació de l'arxiu *secret* no havia experimentat danys, perquè havia estat traslladada prèviament a la tribuna reial de la catedral. Així ho va explicar el mateix Vinyals a l'inquisidor general en una carta posterior, remesa el 31 de gener de 1699, perquè temia veure's forçat a haver de traslladar els papers abans no estigués reparada la sala. Si la consagració del nou bisbe electe de la ciutat es produïa a Barcelona i no a Tarragona, com es deia, el virrei faria servir el seu privilegi d'usar la tribuna reial com a l'*alter ego* del monarca en el territori que era:

{9.57} (...) *Assí mesmo, pongo en noticia de vuestra excelencia como, diziéndose por esta ciudad que el señor obispo electo se consagraria en esta ciudad y que, siendo así verdad, se consagraria en la cathedral, y en esta ocasión y ser a contemplación del señor virrey, asistirá dicho señor virrey a tal función; y considerando que en la cathedral no ay otro lugar que la tribuna de los reyes, en donde pueda estar el señor virrey, en la qual están los papeles del secreto, me he conferido con el canónigo doctor Joseph Romaguera, vicario general y official del señor obispo, para saber d'él lo que havia y qué certesa tenían estas voces, el qual me ha respondido que el consagrarse el señor obispo en esta ciudad todavía no se podía dezir de cierto, pero que era lo más fijo que se consagraria en esta ciudad, porque lo deseava el señor virrey, y que en este caso la consagración sería en la iglesia cathedral, y que no havia otro lugar que la tribuna de los reyes para el señor virrey.*

*Pongo esto en noticia de vuestra excelencia para que en caso que sea cierto, como se supone, el consagrarse el señor obispo en esta ciudad, parece será preciso el haverse de sacar los papeles de dicho aposento, ya por haver de concurrir en él mucha gente, como también por tenerlo casi todo ocupado dichos papeles. Suplico a vuestra excelencia sea de su servicio ordenar dezirme qué es lo que devo hazer en tal ocasión (...).*⁹⁷

L'inquisidor va contestar aviat que no es moguessin els papers fins a nova ordre, i a la fi la consagració no va tenir lloc a Barcelona per la negativa de l'arquebisbe de Tarragona a traslladar-s'hi, de manera que les obres es van poder executar sense que els papers es trobessin a l'interior de la sala del *secret*.

El 12 d'octubre de 1698, Manuel Vinyals tornava a adreçar-se a l'inquisidor general i al seu Consejo per comunicar-li que, finalment, els treballs al tribunal i al *secret* ja estaven gairebé enllestits i que per això també havia posat en marxa les reparacions als apartaments dels inquisidors:

{9.58} *Señor.*

Cumpliendo con mi obligación en dar quènta a vuestra excelencia del estado que tienen las obras del Real Palacio, devo dezir a vuestra excelencia como el tribunal y secreto queda adereçado por lo que toca al maestro de obras. Sólo

*faltan el que se acaben algunas puertas y vent(an)as, y se proseguirán dichas obras por los quartos de los señores inquisidores, en donde se hallan los operarios. Y solicito, por haver poca gente, se ponga más, así por parte del carpintero como del maestro de obras, y confío que la semana que viene se pondrá para que se acaben con la brevedad possible, y que se aderece con toda perfección (...).*⁹⁸

Tanmateix, la reparació de cobertes i façanes corria a càrrec del Reial Patrimoni, que continuava sent el titular del Palau Reial, i l'oficina del Mestre Racional no remetia els diners necessaris per pagar el mestre d'obres i el fuster Ventura, que van aturar l'activitat pocs dies més tard. Com a conseqüència, el 27 de desembre la situació continuava igual:

{9.59} (...) *Assí mesmo, pongo en noticia de vuestra excelencia como, viendo la detención de las obras, y estando adelantadas las del tribunal y secreto, he procurado con el albanyl y carpintero concluyessen las obras que faltan en el tribunal y secreto, los quales me han ofrecido que la semana que viene las concluirían, lo qual he esforçado por si acaso es del agrado de vuestra excelencia se vuelvan los papeles al secreto (...).*⁹⁹

Malgrat les intencions del secretari, la primavera va començar i les obres seguïen aturades, perquè el racional continuava sense remetre els diners necessaris per pagar els treballs, de manera que el segle degué concloure sense que el palau s'hagués recuperat completament dels danys més greus. El 1700 moria Carles II sense descendència legítima i esclataven les tensions que portarien a l'inici de la Guerra de Successió. El 22 d'octubre de 1705 entrava a Barcelona l'arxiduc Carles d'Àustria, que el 7 de novembre jurava les constitucions i era proclamat rei.

Els inquisidors van fugir de Barcelona i es refugiaren a Tortosa, com ja havien fet entre 1697 i 1700, de manera que al palau només hi van restar alguns oficials.¹⁰⁰ A la fi, els terribles bombardejos patits per la ciutat durant el setge de 1713-1714 tornaren a deixar tot el complex del Palau Major extremadament malmès, segons que hem pogut comentar al capítol quart. Com en els casos anteriors, havia calgut treure la documentació del *secret* per protegir-la: primer es va guardar a la presó de la torre romana dita llavors de Sant Bartomeu, i després es va tornar a baixar al semisoterrani situat al peu de l'escala del verger. Acabada la guerra, calia tornar l'arxiu al seu lloc per evitar els problemes de conservació que la humitat continuada generava a la documentació, però els bombardejos no només havien destrossat la coberta del palau petit i de la sala del negoci; també les portes, finestres i cobertes del *secret* i les presons, de manera que calia fer primer les reparacions necessàries, segons que ho veiem explicar novament al mateix Manuel Vinyals:

{9.60} (...) tirándose, como se ha tirado, tanta copia de bombas en esta ciudad, y haver dado en el ámbito del Real Palacio de la Inquisición más de 140 bombas, reconociendo el peligro y expuestos que quedaban de malograrse los papeles del Secreto, no obstante de reparar en sacarlos del Secreto, por quanto quedaron en su lugar en los sitios de los años de 1697 y 1705, siendo presentes los señores inquisidores, esto no obstante reconocida el peligro inminente de malograrse, se determinó por conservación de dichos papeles del Secreto, de enlagajarlos, y sacarlos de peligro en el mayor incendio de las bombas, y ponerlos en una prisión por parecer quedaban allí resguardados por ser baxo una torre, como assí se executó. Y reconociendo después que las paredes de dicha prisión y torre eran flacas, que no podían resistir los daños que ocasionaban las bombas en paredes mucho más fuertes, se sacaron de dicha prisión y se pusieron en un aposento o entresuelo que está al pie de la escalera del dicho Real Palacio, por ser el más seguro que se considera en dicho Real Palacio y, siendo necesario el sacarlos de dicho aposento para que la humedad que en sí tiene un entresuelo o subterráneo no dañe a los papeles con la continuación de estar allí, no pudiéndose colocar en el Secreto por quedar todas las puertas, assí de la antesala del Tribunal, la del Tribunal y Secreto, rotas y echo pedaços por las bombas, y haver dado otra bomba en el sostre de la camareta fiscal, que por haver rompido una viga dél, queda abierto también por aquella parte (...).¹⁰¹

El trasllat de l'arxiu també consta per la comptabilitat que portava Vinyals, la qual ens permet saber igualment que el 13 d'octubre de 1714 ja s'havien dut a terme les reparacions més necessàries a l'àrea del *tribunal mayor* i del *secret*.

{9.61a} Item a Mario Bentura, carpintero, por tres jornales de ayudar a hazer y liar las balas de los papeles del Secreto, transportarlos a la prisión de San Bartholomé y sacar el retablo del Tribunal: 2 libras, 2 sueldos.

{9.61b} Item para componer las puertas de la antesala del tribunal, la del tribunal, otra que da al mismo tribunal y la del Secreto, como también componer el sostre de la camareta fiscal y estantes. Gastó treze jornales el carpintero que, a razón de 7 reales cada uno, valen: 9 libras, 2 sueldos.¹⁰²

Com a conseqüència, sis dies després, Vinyals comunicava a la Suprema que l'arxiu *secret* havia pogut tornar al seu lloc, tot i que encara no s'havia instal·lat als prestatges, en atesa de l'ordre corresponent. Per contra, el trasllat de l'arxiu de gestió de la institució, que solia guardar-se a l'estança adossada al *secret* pel seu costat interior o banda del verger i a la coneguda com a *camereta fiscal*, situada just sota ella (al nivell del pas de ronda de la muralla romana), encara hauria d'esperar fins que aquestes estances fossin arreglades després dels greus danys que també havien patit:

FIGURA 9.14 El bombardeig experimentat per l'àrea del Palau Major durant el setge de 1713-1714, segons el gravat *Barcino magna parens*. AHCB

{9.62} (...) el Secreto queda reparado y çerrado, donde quedan los papeles. Y, en la sala del Secreto, V. A. se servirá mandar dezirme si los iré collocando en los estantes (...). En la camareta fiscal y en un aposento ensima, no podrán volverse allí por haver reconocido que el terrado de la torre, que da sobre el sostre de dichos aposentos, se está cayendo, que es forçoso, antes de collocar allí los papeles, repararlo (...).¹⁰³

Confirmem així que el sostre de l'estança adossada al *secret* (situada sobre la *camereta fiscal*) restava lleugerament per sota del terrat de la torre romana de Sant Bartomeu, el qual, força damnificat també pels bombardejors, amenaçava de caure i d'arrossegar-lo. De fet, el sector de les presons havia patit tant o més que l'àrea del *secret*, ja que es trobava igualment disposat sobre el pas de ronda de la muralla romana i, per tant, plenament exposat als bombardejors

per la seva cara de llevant. Ho posa en relleu la descripció de la situació que va fer Manuel de San Clemente, mestre major de les obres reials, el 16 de desembre de 1714, que concloïa

{9.63} *ser preciso bolver a formar todos los texados de dicho palacio como también muchas porciones de paredes maestras y suelos pisaderos y devisionses de quartos y revasar las dos torres por hallarse amenazando una gran ruina y bolver las prisiones por hallarse todas derruidas de las bombas y balazos (...).*¹⁰⁴

Sobre aquesta realitat tan lamentable tornava a insistir encara l'informe de la situació de les presons remès a la Suprema pel comissari del Sant Ofici a Barcelona, Josep Tolrà, el 15 de març de l'any següent. Gràcies a ell, coneixem el nombre, l'estat i la denominació de les presons per aquelles dates:

{9.64} *Nota de las cárceles que se allan en la Santa Inquisición de Barcelona*

- 1.— *Cámara de San Juan, en la qual se llueve.*
- 2.— *Cámara de San Pablo, es buena.*
- 3.— *Cámara de San Pedro, está peligrosa la pared de el golpe de una bomba.*
- 4.— *Cámara de el Nombre de Jesús, es derrivado el sostre.*
- 5.— *Cámara de San Gerónimo, es buena.*
- 6.— *Cámara de Santa Ana, está derribado el suelo.*
- 7.— *Cámara de la Cruz, está derribada la cubierta.*
- 8.— *Cámara de los Mártires, es buena.*

9.— *Cámara de los Inozentes, es buena y habita Mariana Costa y habrá cinco meses, poco mas o menos, que la havita; de edad de 40 a 45 años y se la da de razió, según orden de el médico, porque siempre está enfermiza o enferma, a razón de 5 sueldos 5 ardites todos los días.*

10.— *Cámara de San Bartolomé, en la qual se llueve.*

11.— *Cámara de San Matheo, es buena.*

12.— *Cámara de la Torre, es buena y habita Juan Castello, soldado, el qual salió de la cárcel del señor Obispo desta ciudad y al parecer tendrá algunos 27 años y habrá cosa de un mes que la havita y se le da de ración tres sueldos de ardites todos los días.*

13.— *Cámara de Santa Madrona, está toda a tierra.*

14.— *Cámara de Santa Eulalia, está toda a tierra.*

16.— *Dos otras cámaras ay que también están bien, están derribadas de el todo (sic).*

20.— *Quatro cámaras ay también que están enzima de el quarto de el alcaide, las quales están derrivadas de el todo.*¹⁰⁵

El primer grup de presons, el que continuava disposat sobre el pas de ronda de la muralla romana, encara el trobem parcialment representat al plànol de 1832 (excepte les de l'extrem més septentrional, que aleshores ja havia estat enderrocat), càrcer de la torre inclosa. Sembla correspondre essencialment, al seu torn, a les presons en dues plantes superposades que ja comentava la descripció de 1560 {9.47}. Per això, i a causa de les bales, les que estaven sota coberta tenien goteres, quan no els mancava també el terra que les separava de les que hi havia a sota, si la bala n'havia trencat les fustes en la caiguda. En canvi, les quatre darreres cel·les, les que es trobaven sobre les primitives estances de l'alcaid o responsable de les presons, no figuraven a la descripció de 1560. Devien haver estat resultat, doncs, de l'ampliació feta durant la campanya de 1569, atès que pel juny ja s'hi afirmava que les presons havien estat completament acabades, segons acabem de veure {9.53}. Per desgràcia, tampoc no les trobem sobre el plànol de 1832, perquè aleshores ja havien desaparegut, substituïdes per la nova Casa de l'Alcaid culminada l'estiu de l'any 1799. Ho comprovarem al darrer apartat.

La Inquisició davant del trasllat del convent de Sant Antoni i Santa Clara al Palau Major

A més de tots aquests greus desperfectes causats per les bombes, que calia reparar, la fi de la Guerra de Successió va comportar per a la Inquisició un altre maldecap ben molest, l'haver de compartir el complex palatí amb les monges benetes de Sant Antoni i Santa Clara. La monarquia havia decidit dur a terme el projecte de construir la nova Ciutadella, que afectava plenament el seu monestir. Després d'un parell d'anys de dispersió i diversos intents frustrats d'aconseguir altres edificis, a la primavera de l'any 1717 la comunitat de religioses va plantejar a la monarquia que els fos cedit en compensació tot el sector del Palau Major que no ocupava el Sant Ofici.¹⁰⁶ La petició va fer que, el dia 30 de juny, el virrei elevés al Real Acuerdo una consulta per conèixer l'opinió que mereixia la proposta als ministres de l'Audiència. Aquests la van respondre amb un extens informe, datat el 19 de novembre de 1717, al qual ja hem fet referència parcial al capítol quart, però que, atesa la seva extraordinària riquesa informativa, convé repassar íntegrament:

{9.65} Consulta a su excelencia sobre el memorial de la abadessa y comunidad de religiosas de Santa Clara d'esta ciudad sobre el terreno donde han de fabricar.

Excelentísimo señor.

La Real Audiencia, en sala de gobierno, ha visto el memorial que la abadessa y comunidad del monasterio de Santa Clara presentaron a vuestra excelencia,

en que exponen que, haviéndole participado el vicario general don Balthezar Bastero ser voluntad de vuestra excelencia pusiessen los ojos en otra fábrica diferente de lo que era Universidad Literaria d'esta ciudad para restablecer su clausura, passan a proponer para el refferido efecto la Casa de la Lonja del Mar con la iglesia de San Sebastián y, en caso de hallarse inconveniente, propone para el mismo efecto a vuestra excelencia la fábrica del Palacio del Rey, con la Sala del Borboll y las piessas que éste tiene abajo, con las salas de la antigua Audiencia e iglesia de Santa Ágata, que todo es dependencias del referido Palacio del Rey, y suplican a vuestra excelencia se digne interponer su poderosa mediación para que se les conceda uno de los dos referidos edificios para que así puedan lograr su deseada clausura.

Haviendo sido vuestra excelencia servido remitir el referido memorial a la Real Audiencia, en sala de gobierno, en 30 de julio próximo passado, para que informe lo que se le ofrece y parece en orden a la instancia de la suplicante, en que pide el Palacio del Rey y aderentes que expresa para su clausura, la Real Audiencia ha echo madura reflexión en orden a la qualidad del puesto o fábrica vulgarmente llamado el Palau del Rey y aderentes, que expresa el memorial, con la iglesia de Santa Ágata, y a los inconvenientes que podrían resultar y perjuicios que podrían seguirse de servir los referidos edificios de monasterio y clausura de las referidas religiosas. Y con el supuesto de la referida premeditación, deve dezir a vuestra excelencia que el Palacio del Rey que se pide está cituado muy cerca de la cathedral y contiguo al Real Palacio de la Inquisición. Este palacio que se pide no es el palacio antiguo en que vivían los señores reyes de Aragón y condes de Barzelona, pues sólo lo era lo que es oy Palacio de la Inquisición. Y conciderando las Cortes que se celebraron en Monsón en el año 1547 que el dicho Real Palacio antiguo fue destinado en el año 1487 por el serenísimo y cathólico señor rey don Fernando para residencia del Santo Tribunal de la Inquisición y habitación de los inquisidores, y que no quedava capassidad para más, determinaron que dicho palacio antiguo se ampliase a gastos de la Generalidad de Catthaluña para que, manteniéndose en él la Inquisición, hubiesse quarto para los señores virreyes, y en el mismo palacio pudiesse residir y juntarse la Real Audiencia, como así parece de la constitución octava, título «De la Audiencia y Real Consejo». Esta nueva ampliación o fábrica (i.e. el Palau del Lloctinent), que se empezó en dicho año 1547, es lo que oy se llama Palau del Rey, y ahunque quedó concluida, pero no se tiene noticia que los señores virreyes de Cathaluña le hayan habitado, por lo menos de assiento, antes bien, se ha visto siempre que únicamente servía para habitación de los deputados y oydores d'este Principado que no tenían casa en Barzelona, y se ha mantenido siempre este nuevo quarto a gastos y expensas de la Diputación, lo que no se hazía en lo que es antiguo palacio de los señores reyes de Aragón, pues éste siempre se ha mantenido a expensas de la Real Hazienda.

Quando las reales armas en el año 1714 entraron a esta capital, extinguida la Deputación, quedó este nuevo quarto vulgarmente dicho Palau del Rey aplicado a la Real Hazienda, con las demás rentas de la Deputación, (ratllat: sin que su magestad haun ahora lo haya destinado para efecto alguno, pues, ahunque lo habita oy don Fernando Zevallos, administrador de las Reales Rentas del Tavaco, no sabe la Real Audiencia con qué titulo; al marge, d'una segona mà: que ha estado y está ocupado con el almacén de los tabacos y habitación del administrador y interventor general de ellos).

La Sala Real, vulgarmente llamada del Borboll, era porsión del antiguo palacio, pero ésta, de tiempo antiguo, servía únicamente en tiempo de la antigua Audiencia para residencia de los escribanos que actuaban los processos, por estar inmediata a las salas en donde aquella residía, y haviendo sido su magestad servido con el Decreto de la Nueva Planta destinar la Casa de la Deputación para residencia de la Real Audiencia, los dichos escribanos residen también en la misma casa, y la dicha Sala del Borboll (ratllat: no) está (ratllat: destinada para cosa alguna; a la interlínia, de la segona mà: ocupada con almacén de las camas (y) de munición para la guarnición de esta plaza).

Pero es digno de advertir a vuestra excelencia que la bóveda de la referida sala sirve de un grande y especioso terrado, que es el único desahogo que tiene el quarto del inquisidor más antiguo, de donde toman luz algunas piessas del referido quarto, y no dejaría de ser grande inconveniente y perjuicio del quarto en que habita el inquisidor más antiguo el que se le quitasse el referido terrado.

Las piessas que esta sala tiene abajo son una que tiene puerta al patio de la Inquisición y sirve de cavallerissa del mismo palasio, y no haviendo puesto en él en que poderse hazer otra cavallerissa, haría gran falta al Palacio de la Inquisición. Las otras piessas tienen la puerta a la Plaça del Rey y son porción de las piessas de que se componía el Tribunal del Maestro Racional, el qual, en virtud del Decreto de la Nueva Planta queda extinguida (sic per extinguido) y no reside en él ministro ni persona alguna, (afegit a la interlínia per la segona mà: bien que se mantienen en el mismo quarto los papeles de este tribunal).

Es digno también de advertir a vuestra excelencia que la referida Sala del Borboll está contigua a las piessas del Real Arxivo de toda la Corona de Aragón, que sólo las divide una pared muy cenzilla, y que este Real Arxivo necessita de ampliarse y añadirse algunas piessas más, pues las que oy tiene están tan llenas de los papeles actuales, que ya no queda lugar en donde puedan recondirse y arxivarse los que van entrando, no pudiéndose ampliar este arxivo si no es tomando porsión de la referida Sala del Borboll, si no es que se trasladasse por entero en las mismas casas de la Deputación en el quarto o fábrica nueva de la misma casa, que con no muy grandes expensas se podría concluir, y sería esto de grande conveniencia así por la mayor custodia de los papeles como y también

porque la Real Audiencia tendría más a mano los papeles del Real Arxivo en las freqüentes ocasiones de que necessita de ellos.

También se piden las salas en que residía la antigua Audiencia, contiguas a la sala vulgarmente llamada del Borboll, y aunque es verdad que de presente de nada sinven, pero ha advertido la Real Audiencia que la puerta principal del Palacio de la Inquisición, por donde se ha de passar para entrar al Arxivo Real, está bajo d'estas salas, y así mismo lo están la casa del ayudante de alcaide de las cárceles secretas de la Inquisición, y otras piessas de que necessita el dicho palacio, que han sido siempre dependencias suias y actualmente son habitadas por ministros inferiores de que el Santo Oficio necessita, y no dejaría de ser indecente que lo de arriba fuesse clausura del monasterio y lo de abajo habitado por seglares. A más de esto, las salas de la antigua Audiencia toman luz del patio de la Inquisición con quatro ventanas grandes que dan a él, de donde se puede registrar no sólo todo el patio de la Inquisición, sino también sus cárceles, y quién entra y sale del tribunal, lo que es muy perjudicial al summo secreto que deve precaber al Santo Oficio. Y ya en tiempo antiguo, por razón de estas ventanas hubo controversia entre la Inquisición y Real Audiencia, que se allanó mandándose cerrar aquellas con ladrillos hasta los postigos, como ahún lo están.

Finalmente, en quanto a la iglesia de Santa Ágata, deve dezir a vuestra excelencia que esta iglesia es la Capilla Real del antiguo Real Palacio de los señores reyes de Aragón y condes de Barzelona, la qual, por esta real prerrogativa, conserva ahún la de ser parroquia de dicho Real Palacio y de los que oy le habitan, ministrándoseles de ella los sacramentos por medio de un religioso de la orden de la Merced, que reside en las casas contiguas a la misma iglesia, como vicario de ella, nombrado por el prior del real convento de Nuestra Señora de la Merced d'esta ciudad, a quien por el señor rey don Alonzo, en el año 1423, fue concedida y entregada la superintendencia y cuidado d'esta Real Capilla.

El Real Palacio de la Inquisición ha mantenido siempre una ventana con reja de yerro que mira a dicha iglesia, y abajo de dicha ventana, una tribuna, y juntamente una escalera por donde se baja de dicho palacio a la referida capilla de Sancta Ágata, y juzga la Real Audiencia por grande inconveniente que todo esto no se mantubiesse de la misma manera en que está, no sólo por ser prerrogativa del referido Real Palacio antiguo, sino también porque los inquisidores tienen la comodidad de poder ohir missa dende'l Real Palacio en que habitan, y se ministran los sacramentos a los enfermos de las cárceles de la Inquisición de dicha capilla, y por poderse hazer con el secreto que se necessita es precizo que se mantenga la comunicación que el referido Real Palacio tiene con la Real Capilla de Santa Ágata.

Ha reparado también la Real Audiencia que la fábrica del Palacio o Palau del Rey, que por parte principal de su clausura piden dichas religiosas, mantiene ahún oy un passedisso a una tribuna que se halla dentro la iglesia cathedral d'esta ciudad, que era singular prerrogativa del antiguo Real Palacio.

En vista de todo lo referido, es de parecer la Real Audiencia que todas las referidas circunstancias son dignas de que vuestra excelencia las ponga en noticia de su magestad, para que en vista de ellas sobre la instancia de dichas religiosas mande lo que fuera de su real agrado. Vuestra excelencia mandará lo que más fuera servido (...).¹⁰⁷

Malgrat tots aquests advertiments sobre els problemes que la convivència entre la Inquisició i les monges plantejaria, la monarquia va acceptar finalment concedir a l'abadessa el que demanava, amb excepció de la capella de Santa Àgata, que ja estava assignada als mercedaris pel privilegi d'Alfons el Magnànim. El 20 de novembre en va expedir l'ordre oportuna al virrei, i aquest la va remetre a l'Audiència, que el dia 3 del mes següent va donar al seu algtzmir l'ordre d'execució.¹⁰⁸ Tanmateix, van sorgir alguns problemes que acabaren diferint la instal·lació de les monges. L'abadessa, Maria Aragall, no va prendre possessió del Palau del Lloctinent fins al dia 9 d'abril de 1718, i calgué esperar gairebé dos anys més, fins al 2 de març de 1720, perquè les monges prenguessin possessió d'allò que havien estat les sales civils de l'Audiència, amb les estances i l'*hortet del rei* que annexaven pel costat septentrional.¹⁰⁹ Tot i mantenir intacta la façana que donava al verger, segons que s'havia pactat amb el Sant Ofici, a poc a poc les monges van anar alterant el sector (façana del carrer dels Comtes inclosa) en funció de les seves necessitats, fins a no deixar gairebé res del que havia estat l'estructura històrica d'origen medieval reformada sota la direcció d'Antoni Carbonell.

Encara més conflictiva i llarga va ser la negociació per poder transformar l'antiga *sala del negoci* (ja dita aleshores del Borboll) en la seva nova església conventual, perquè tant la Inquisició com els mercedaris es queixaven dels perjudicis que el projecte de les monges els causaria. Es va generar així un conflicte institucional que forçà les monges a negociar amb les altres parts cadascun dels «*reparos*» o inconvenients que aquestes els oposaven abans d'aconseguir l'aprovació definitiva de l'administració reial per posar en marxa l'obra. Tot i que n'hem presentat alguns per separat al capítol quart, convé analitzar en plenitud aquesta negociació entre la Inquisició i les monges. A més de confirmar bona part de les dades sobre l'organització del Palau de la Inquisició apuntades per la documentació precedent, tant els «*reparos*» com la resposta de les monges aporten dades addicionals força interessants per aclarir detalls de l'estructura del Palau de la Inquisició que encara romanien a les fosques, com ara la ubicació del forn i de

la carnisseria, els quals existien al palau almenys des del 1676. De fet, les noves franqueses de forn i carnisseria havien donat lloc a fortes tensions amb les autoritats municipals entre aquesta darrera data i les acaballes del segle XVII.¹¹⁰

{9.66} Reparos que se hallan por parte del Tribunal de la Santa Inquisición para no poder disimular se çese la obra que intentan formar las religiosas monjas de Santa Clara, assí a lo que mira al perjuicio de hazer iglesia en la Sala del Borbol como de lo que da la vezindad de los quartos que pasan asta la Baxada de la Canonja, y lo que de ellos se puede registrar del secreto d'este Santo Oficio.

Primer reparo. Formando iglesia de lo que antes era Sala del Borbol las religiosas de Santa Clara, como lo tienen ideado, se sigue el inconveniente de que se zierre la puerta, que pretende dicho convento, la qual está oy en la misma forma que siempre ha estado, para el uso de la salida y entrada de este Real Palacio, siendo la principal de él y la que usaban los señores reyes como principal, saliendo y entrando por dicha Sala del Borbol, quedando en este Real Palacio el pleno uso y libertad de dicha puerta, de la misma conformidad que la usaban los señores reyes, quando dispusieron por casa del Tribunal de la Santa Inquisición este Real Palacio. Y assí, usando de ella, se ha continuado siempre y quando se ha ofrecido, y es la propia por donde entra y ha entrado el párroco de Santa Águeda, capilla de este Real Palacio, a la administración de los santos sacramentos siempre que se ha ofrecido, deviendo por dicha razón quedar abierta no sólo esta puerta, sí la que está contigua a la de Santa Águeda. Y assí mesmo, la dicha puerta ha estado franca para el uso, entrada y salida de el archivo, sus oficiales y demás personas que necessitan algún papel o diligencia tocante a dicho Archivo Real, que es general no sólo para este Principado, sino de toda la Corona de Aragón y islas adjacentes. Y en caso de zerrarse dicha puerta, no queda otra que la que tiene este Real Palacio en el patio donde están las cavallerizas, carnicería, orno y entrada a las cárceles, y otras oficinas, que sobre no ser desçente por lo que se dexa reconoçer para entrada principal, no sólo del archivero y personas referidas que concurren a dicho archivo y d(e) las funciones públicas de oficio que se ofreçen, se llega el inconveniente del registro y la precisión indispensable de cargar a este Santo Oficio la servidumbre de abrir y zerrar la puerta del patio de este Real Palacio a arbitrio del archivero y de los interesados en ir a él, teniendo al mismo tiempo la prev(ención) de que, para llegar a él, el de haver de passar por escalera muy estrecha por donde suben y baxan los moradores d'este Real Palacio, y quantos ministros que, habitando fuera, vienen todos los días al tribunal, y demás que se les ofreçe venir a él, y los reos quando salen en auto; por cuya escalera, y sin haver otra, se llega al Real Archivo.

Segundo reparo. Hállase en el quarto del inquisidor más antiguo una ventana grande que sale a la Sala del Borbol, la qual siempre y sin perturbación de quando se hazía el negocio en dicha sala ha estado abierta, por ser necesaria para la luz y sanidad de dicho quarto y passo para otros de dicha habitación que únicamente tiene. E intentando las monjas formar iglesia en dicha sala, sin duda querrán poner el retablo del altar mayor donde cahe dicha ventana, cargándole en paredes que la mayor parte son de este Real Palacio. Y en tal caso, si no zerraban del todo dicha ventana, a lo menos no dexarían de causar el gravíssimo inconveniente de impedir la luz y ventilación de los ayres, tan precisa como necessaria a dicho quarto, quando lo es también el que se queden abiertas para el mismo fin las claravoyas y ventanas que están al zircuhito de dicha sala, pues formando iglesia en ella, al punto querrán a lo menos con vidrieras zerrar dichas claravoyas, causando con ello el mismo perjuicio que si se zerraba dicha ventana; y lo mismo se ocasionaría a dos o tres claravoyas que cahen al lado de dicha sala, que son del mismo quarto del inquisidor más antiguo y son de utilíssimo servicio para la luz y correspondencia de los ayres y adorno de los que se hallan, estando y manteniendo todo de la misma conformidad que tenía este Real Palacio al tiempo que los reyes lo çedieron al Santo Oficio.

Terçero reparo. Que siendo las paredes de dicha sala más de la mitad las mismas que zierran algunas de las habitaciones de dicho Real Palacio, son algunas de ellas de un mero tabique, y queriendo cargar en ellas algunas maderas o altares o otra cosa, será inexcusable hazerlos de nuevo, pues en el caso de hazerse pared se estrecharán las habitaciones, y siempre se hallará la servidumbre de ligni inmitendi.

Quarto reparo. Hállase la Sala del Borboll quasi toda sotanada, y su sótano le ocupa la mitad este Real Palacio con las cavallerizas y otras oficinas no muy decentes, y lo restante lo ocupa el Racional de su magestad, con que, formando iglesia de dicha sala, sólo para enlozar aquella, que será inexcusable, se dará grande perjuicio a la pieças que están baxo de dicha sala, y lo que es de reparar, no se intenta por dichas monjas el que se quite de debaxo de dicha Sala del Borbol, formando iglesia, las cavallerizas, carboneras y demás oficinas, que como impropias e indecentes de estar baxo de iglesia, que tenga reserva, se podría solicitar quitar. Y además, que como para formar las sepulturas y osseras que querrán f<r>abricar en dicha sala, no aya <aya> firme suelo para hazerlas, o a lo menos muy corto y contiguo a las dichas cavallerizas, tendrán el escrúpulo de que se mantengan aquellas. Y assí mismo, el sumidero de una latrina que passa entre las paredes de aquella y para baxo de la misma sala.

Quinto reparo. El techo y alto de la misma Sala del Borbol es un terrado entero de la casa o quarto del inquisidor más antiguo. Y por él se passa a otros quarticos que son de la misma habitación, llamados de las infantas, y da en

algunas ventanas de éste y de el otro quarto del inquisidor segundo, precisas para la luz y ayres de aquellas. Y estando de esta conformidad de tener el piso sobre la iglesia, a la menor gotera intentarán las monjas se componga por este tribunal, por ser convincente que el daño sólo lo causa quien aquel ocupa, pero podría causarse con poner peso en las vigas como arañas, lámparas, etc., quando de esta servidumbre ha estado el tribunal muy inmune, pues a todos tiempos los reparos, tanto de dicho terrado como de todo lo demás en este Real Palacio, lo pagaba el Racional de su magestad, y no el real fisco de este Santo Oficio, sin tener éste la mínima obligación de cuydar del menor remiendo. Y a más de intentar estos perjuicios que se contemplan presentes, cada día podrán ofrecer algunas contraversias con dicho convento por el registro que puede tener, como por el ruido puede haver rezando las monjas. Y diziendo los divinos ofícios y no teniendo las paredes que siñen la Sala del Borbol remate de ellas en donde poder formar campanar, sino en la torre grande que prodomina a este Real Palacio, será inexcusable la intolleración por el gravíssimo inconveniente del ruido de las campanas que se haría en el tribunal y demás horas que se necessita de quietud.

Sexto reparo. Los quartos que passan desde la Sala del Borbol asta la Baxada de la Canonja tienen unas ventanas que dan los postigos de ellas, que están abiertos, en el patio de esta Inquisición, por los quales, desde el suelo de dichas piessas se registra y ve quién está y entra en la antecámara del tribunal. Y no sólo esso, sino que, habiendo una reja grande de una cárcel de familiares que muy freqüentemente sirve de cárcel secreta, más contigua al registro que se descubre por los tales postigos, el qual es dissimulado por recibir la luz de lexos y mirar de parte obscura, perjudica gravemente al secreto que se deve guardar en este Santo Oficio. Y otra ventanilla que da al quarto del secretario más antiguo, por ella y los postigos de otra puede reconozerse el passo y quién estuviere en el tribunal pequeño, de todo lo que manifestamente se dexan ver los perjuicios que causan las aberturas de dichos postigos. Y lo demás, que se podría registrar, arrimándose a aquellos, alguna messa o otra casa, que assomándose verían por ellos quantos salen y entran a este Real Palacio, y lo que se haría en las casas del alcayde y demás que dan en el patio.

Séptimo reparo. Con la travezón que tienen las paredes que siñen parte de los quartos que llegan asta el jardín de las monjas, casi las más son medieras con algunas cárceles secretas y casa del alcayde, y por la vezindad tan grande, al menor ruido y suspiro que diesse el reo que en ellas estuviera, lo podrían oír las monjas, además que desde una cárcel que da ventana quasi sobre el jardín de las monjas, se puede registrar la miranda que han echo en la Bajada de la Canonja, y ellas desde ésta con facilidad comprehender quién estubiera en ella.

Octavo reparo. Desde la escalera que sube a la miranda echa a la esquina de la Canonja, se registra una ventana de la casa del alcayde, y de otra que con

gelosías han formado en la misma miranda, se ve desde ella las ventanas del secreto, y con grande facilidad se puede desde el jardín ver y reconozere el que tiene el alcayde, adonde salen los pressos a buscar agua y lavar la ropa quando se les permite, y estos y otros registros se padecen por las espilleras de un caracol que ay en dicho jardín para subir al alto de los quartos que están contiguos, todo lo que se discurre de perjuicio para la vezindad de las monjas de Santa Clara, sin discurrir los que podrían atenderse si subiessen por los techos y en los naranjos que ay en el jardín arrimados a la pared del alcayde, que por ser religiosas no se presumen.

Nono reparo. Hállanse algunos quartos o pieças tener unos lo alto del techo ocupado por las monjas, como el uno y el otro quarto de la puerta, y otros serlo de las habitaciones de los quartos de la Inquisición, como son los quartos passados la cozina del quarto del inquisidor más antiguo, aviendo uno solo por suelo unas meras maderas, de las quales luego pondrán el reparo de ser poca seguridad suya el tener orno baxo sus habitaciones, y más la abadessa de Santa Clara, que dize tiene algunos privilegios para no dexar tener ornos.

Respuestas a los reparos.

Al primero se dize que el tribunal permite que se çierre la puerta que sale de la Inquisición a la Sala del Borbol, sin perjuicio del real fisco.

Al segundo, que la ventana del quarto primero que cabe a la Sala del Borbol ha de quedar abierta, echando una reja a fuera o volanda, correspondiendo en el retablo, una como selosía y a la grandaria de la misma ventana, para que pueda ventilarse y passar el ayre, y ver, sin innovar otra cosa en ella y que el retablo ha de estar arrimado por la parte de dicha ventana.

Al tercero, que de las claravoyas de otras pieças del dicho quarto primero que caben a dicha Sala del Borbol, que en cada una d'ellas se pueda abrir una ventana pequeña para que los quartos se ventilen en la conformidad que pareciere al tribunal.

Al quarto, que las religiosas de Santa Clara han de doblar y fortificar los tabiques sin que se sigue perjuicio alguno a los quartos de este Real Palacio, todo lo qual ha de ser a expensas de dicho monasterio.

Al quinto, que mira al piso de la Sala del Borbol, de(...) las religiosas y monasterio de Santa Clara, obligan a no hazer novedad alguna en él sin expreso consentimiento del tribunal. Y assí mismo, sobre el sexto reparo, que mira al terrado cubierto o techo que corresponde y es de dicho quarto primero, se deven del mismo modo obligar el dicho monasterio de religiosas a no hazer novedad alguna en él, con la misma libertad y uso que han tenido los inquisidores en dicho terrado y en todas las zercanías que puede(n) servir de registro en él, obligándose assí mismo dicho monasterio de religiosas hazer a sus expensas y

costas los reparos que se ofrezcan y se ofrecieren en dicho terrado en qualquier tiempo. Y en quanto a los demás reparos que se ofrezcan de vistas y registros del secreto, deven las monjas de dicho convento zerrarlas todas del modo y forma que prescriviessen los señores inquisidores, todo a expensas de dicho monasterio, como también en poner la rexa en la ventana de la Sala del Borboll, sin causar novedad en el orno ni otra oficina que tenga trabazón con los quartos de las monjas.

Y la obligación o escritura que sobre todo lo dicho se ha de hazer el monasterio de Santa Clara, deve ser interviniendo la autoridad y decreto de su legítimo superior, para mayor firmeza de los instrumentos.¹¹¹

Per la seva banda, el mercedari rector de Santa Àgata també s'hi havia personat, al·legant que la transformació de la Sala del Borboll en església perjudicava la parroquialitat que venia exercint històricament sobre el Palau de la Inquisició (oficials i presoners), i reclamava que es deixés un corredor de set pams entre el nou altar i l'Arxiu Reial, perquè els sagraments i els cadàvers poguessin transitar dignament fins al pati posterior:

{9.67} (...) *Y como, ilustríssimo señor, su magestad, que Dios guarde, haya echo gracia de dicho salón a las religiosas benitas de Santa Clara y se tiene entendido que para la fábrica de nueva iglesia intentar ocupar todo el espacio de el referido salón, lo que sería en detrimento de la parroquialidad de dicha Real Capilla y contra la commodidad y decente administración de sacramentos y transporte de los cadáveres, de manera que sería forçoso passarles por las salas de los venerables inquisidores, y por otra parte, para la nueva fábrica de iglesia quede a dichas religiosas bastante lugar aunque dexen el espacio de 7 palmos de ancho bastante para el exercicio de la parroquialidad de (la) Real Capilla, porque el salón tiene de largo 41 varas, de (las) quales quitando los 7 palmos les quedan 39 varas y un palmo de longitud para la fabricadera iglesia, capacidad suficiente, no siendo como no es tanta la de de dicha Real Capilla ni de algunas otras iglesias de Barcelona (...).*¹¹²

Per posar fi a l'estira-i-arrotonsa, l'aleshores president de la congregació benedictina, Francesc de Pastor i Descatllar, abat de Besalú, acabà proposant el 21 de juliol de 1721 la següent solució de compromís, que va ser finalment acceptada per totes les parts:

{9.68} (...) *Por tanto, par(t)icipo a vuestras señorías que, por parte de la muy illustre abadessa y señoras religiosas, se convendrá en poner en execución lo que antesedentemente se acordó entre vuestras señorías y dichas señoras, reduziéndose los puntos combenidos a que dichas señoras harán doblar y fortificar los tabiques a sus expensas sin que se siga perjuizio alguno a los quartos del Real Palacio de la Inquisición.*

Que se obligarán dichas señoras a no hazer novedad alguna en el piso de la Sala del Borboll sin expreso contentimiento del tribunal.

Que assí mismo no harán novedad en el terrado que corresponde y es del quarto del señor inquisidor primero, de suerte que quedará a vuestras señorías la misma libertad y uso que tienen de dicho terrado, haziendo dichas señoras a sus costas los reparos que en él se ofrezieren en qualquier tiempo.

Que de la misma forma no se innovará cosa alguna en el orno ni otra oficina de la Inquisición que tenga travassón con los quartos y iglesia de dichas señoras, las que igualmente ofrecen cerrar a sus costas y expensas todos los registros y vistas del secreto.

Y aunque, entre otros puntos que entonzes se trataron, fue el que las claraboyas de unas piessas pequeñas del quarto primero del Real Palacio de la Inquisición que dan a dicha Sala del Borboll se pudiese abrir una ventana pequeña, para que lograsen la ventilación dichas piessas, habiéndose conciderado algunos incombenientes por parte de dichas señoras en que tuviese su iglesia dichas aberturas y registro, motivando estos reparos en gran parte la dilación que ha padecido esta dependiencia, deseando dichas señoras el hallenarles, después de hazer presente a vuestras señorías el ningún perjuizio que se sigue al Real Palacio de la Inquisición el que queden cerradas (como lo están ahora) dichas claraboyas, en atención a que dichas piessas tienen bastante ventilación (según parece) por medio de las ventanas que dan a la Plassa del Rey, ni necessitar vuestras señorías de dichas aberturas para oír missa, pues, además de la capilla de la sala del tribunal, tiene ya el quarto del señor inquisidor primero tribuna a la iglesia de Santa Àgueda, se ha discurrido proponer a vuestras señorías, a fin de que se conbengan a que queden cerradas las claraboyas, el que dichas señoras mandaràn hazer a sus costas una pared que cierre el arco más inmediato al Palacio de la Inquisición, la qual servirá de respaldo al altar mayor. Y en el espacio que mediará entre las dos peredes, se formará la sacristía, dando la luz por una ventana que en competente elevación se ha de abrir en la pared que da al saguán del palacio de vuestras señorías, en la qual se pondrá rexa con encerado o vidriera, a fin de que unos ni otros puedan tener el menor registro. Y dando al techo de la sacristía la altura que corresponde al pavimento del quarto del señor inquisidor primero, se cederá el espacio que quedará sobre el referido techo al santo tribunal, con cuyo terreno podrá ampliarse el referido quarto, añadiéndose una abitación muy capás. Y en este caso quedaría también por su naturaleza allanado el otro reparo de la ventana que oy existe en dicho quarto, respeto de que quedaría ésta dentro de la nueva habitación que se añadiría. Assí mismo, se propone a vuestras señorías que, dentro el dicho ámbito entre las dos paredes, como se ha expressado, en que se deverá formar la sacristía, se construirá un corredor de parte a parte, desde la puerta de Santa Àgueda a la pared que mira al saguán del Palacio de

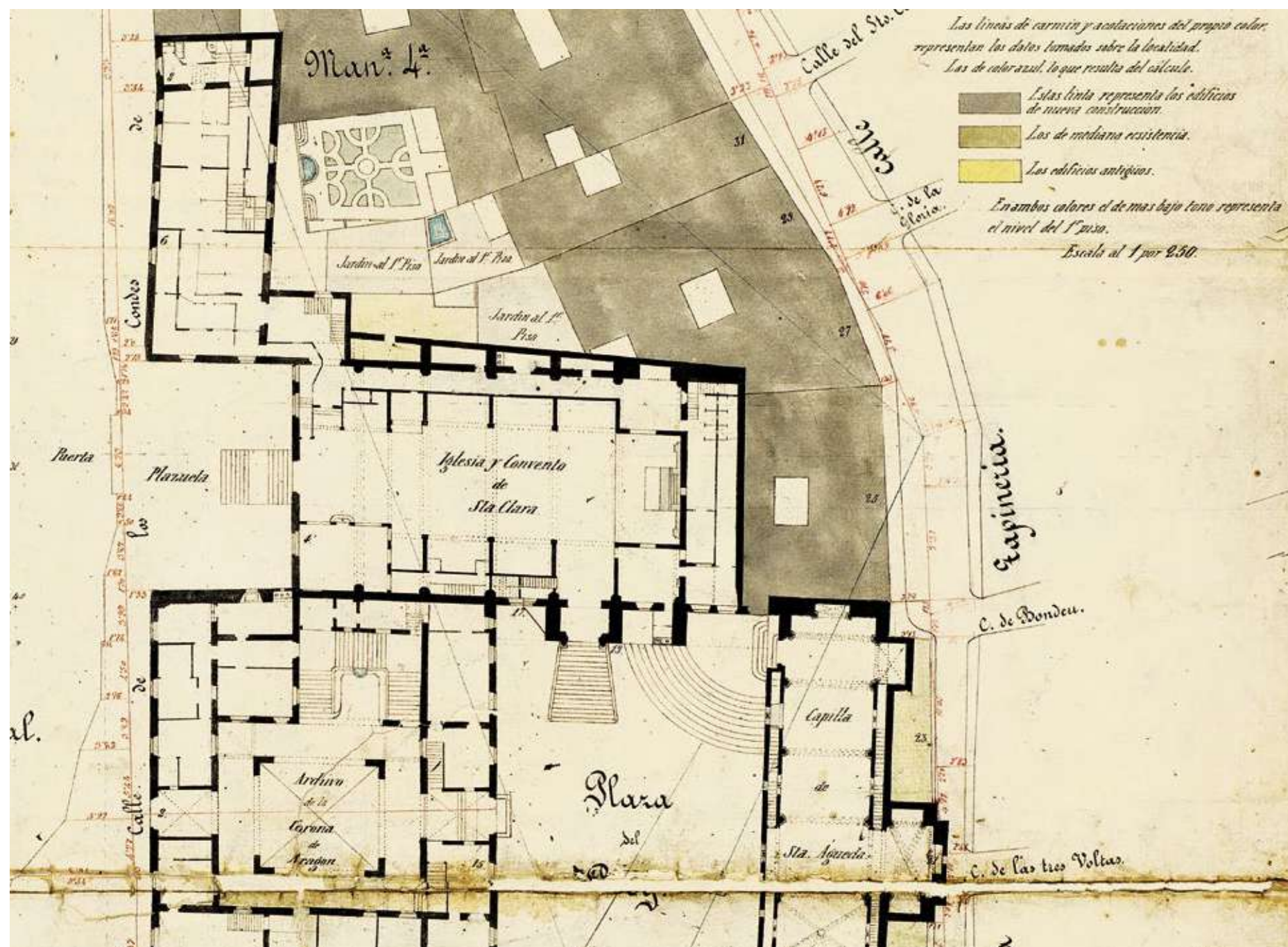

FIGURA 9.15 Detall de la planta de l'església de Santa Clara vers l'any 1859, segons el *quarteró* 45 de Garriga i Roca. La representació de l'altar major i la sagristia encara corresponia literalment al que s'havia pactat l'any 1721. AHCB

la Inquisición, de siete palmos de ancho y diez y ocho de alto, con su techo, con el que abierta una puerta en dicha pared que da al saguán de dicho Real Palacio, logra el tribunal la comunicación con la iglesia de Santa Águeda, y no tendrán la prezisión de haverse de pasar por la escalerilla del quarto del señor inquisidor primero para la administración de sacramentos y demás que ocurriere, como se había convenido en el primer ajuste. Y logrando vuestras señorías estas dos tan conozidas ventajas por medio de esta nueva proposición, devo prometerme que vuestras señorías no tendrán reparo en condecender a que la iglesia de dichas señoras quede sin registro alguno de ventana y claraboyas que se hallan en los quartos d'esse Real Palacio de vuestras señorías, por los inconvenientes que conciderará su discreción tendría siendo templo de señoras religiosas.

Y así mismo, que permitirán vuestras señorías que se dé al piso del terrado que cae sobre la Sala del Borboll proporcionado pendiente para la vertiente de las aguas, para evitar el daño que de su detención se seguiría a la iglesia.

*Todo lo expressado en este papel se pondrá en execución luego que se logre la aprobación de vuestras señorías, y la escritura se efectuará con intervenció y consentimiento mío, respeto de hallarme, como vuestras señorías no ignoran, con el cargo de primer presidente de nuestra sagrada religión (...).*¹¹³

El 10 de maig de 1722, la monarquia remetia l'autorització definitiva, i demanava a l'Audiència que es fes càrrec de supervisar la correcta execució del pacte.¹¹⁴ Entenem molt millor així les peculiars formes de la sagristia de la nova església de Santa Clara, fidelment reflectides per Garriga i Roca en el seu *quarteró* 45. Aleshores, però, suprimida ja la Inquisició i venuts els solars dels espais que havia ocupat, les monges havien pogut construir-hi una petita escala a l'angle nord. Aquesta els permetia incorporar la planta superior de la sagristia, inicialment cedida a la Inquisició i accessible només des de la recambra del *tribunal major*, a través de l'antiga finestra vers la Sala del Borboll, reconvertida en porta. També barrava, però, la sortida original vers el pati posterior que havia donat sentit al corredor de set pams que encara hi figura, i que havia aprofitat com a accés des de la Plaça del Rei el portalet barroc obert per la Diputació del General el segle anterior.

Els albarans de pagaments vinculats a la construcció de la nova església de Santa Clara dins de l'antic Tinell palesen que les obres es van iniciar a les darreries de setembre d'aquell mateix any 1722, i que van concloure gairebé dos anys després, amb la instal·lació de l'orgue a les acaballes d'agost de l'any 1724. Amb la finalització de la nova església es consumava l'ocultació de l'última gran estructura del Palau Major aliena a la Inquisició, una realitat que portaria a la progressiva dilució del record de la seva mateixa existència entre la ciutadania barcelonina. Acabava així en tota aquesta àrea la història del Palau Major per començar la del convent traslladat, que ja no és objecte del present estudi.

FIGURA 9.16 L'església conventual de Santa Clara l'any 1916. IAAH. Arxiu Mas.
FOTOGRAFIA: Adolf Mas

La darrera etapa del Sant Ofici a Barcelona

Un cop reparats els principals desperfectes i culminades les negociacions que acceptaven el nou veïnat de les monges, el Palau de la Inquisició va acabar el seu últim segle d'existència efectiva, una etapa que no va ser tan agònica com sovint s'havia afirmat, gràcies en bona part a les noves fonts d'ingressos proporcionades al tribunal per la monarquia.¹¹⁵ De fet, a finals del segle XVIII encara s'hi va poder dur a terme una campanya d'obres de més envergadura arquitectònica que cap de les executades al segle precedent.

La nova Casa de l'Alcaid

Segons que ha anat posant en relleu la documentació presentada, els apartaments de l'alcaid havien ocupat tradicionalment la part alta de la primitiva galeria septentrional del verger, raó per la qual les presons que annexava entraven en contacte directe amb l'estructura de l'antiga Casa de la Batllia, la qual, com tot el sector ocupat històricament per l'Audiència, havia acabat de passar a mans de les monges, d'aquí que n'haguessin constituït un dels

comentats «reparos» {9.66} de la Inquisició. Atès que havien estat encabits, doncs, gràcies a la mínima adaptació d'una vella estructura medieval, pel gener de 1798 ja presentaven un estat de ruïna imminent, tal com destaca l'informe signat el 27 d'aquell mes per l'obrer Tomàs Pi i el fuster Felipe Albornoz, després de reconèixer-los amb cura. Com a conseqüència, consideraven que invertir-hi diners en reparacions era llençar-los, i que convenia aixecar el sector de bell nou:

{9.69} *Ilustres señores.*

Decimos los baxo firmados que, en cumplimiento del mandato de vuestras señorías, hemos pasado a reparar todo lo que era necesario en aquella parte del Santo Tribunal llamada la habitación del alcaide (sic) y su ayudante, y juntamente en los dos quartos privados, y hemos encontrado las maderas de todos los pisos consumidas y gastadas de sus cargamentos. Y así mismo, todas las paredes están muy malas y fuera de plomo, de modo que el mismo es sacar una piedra para hazer un ojo para poner una madera, que al instante se sigue otra sin tocarla, con manifiesto peligro de suceder alguna desgracia, el que nos ha dado motivo de reconocerlas todas y a todas hemos hallado lo mismo, de modo que

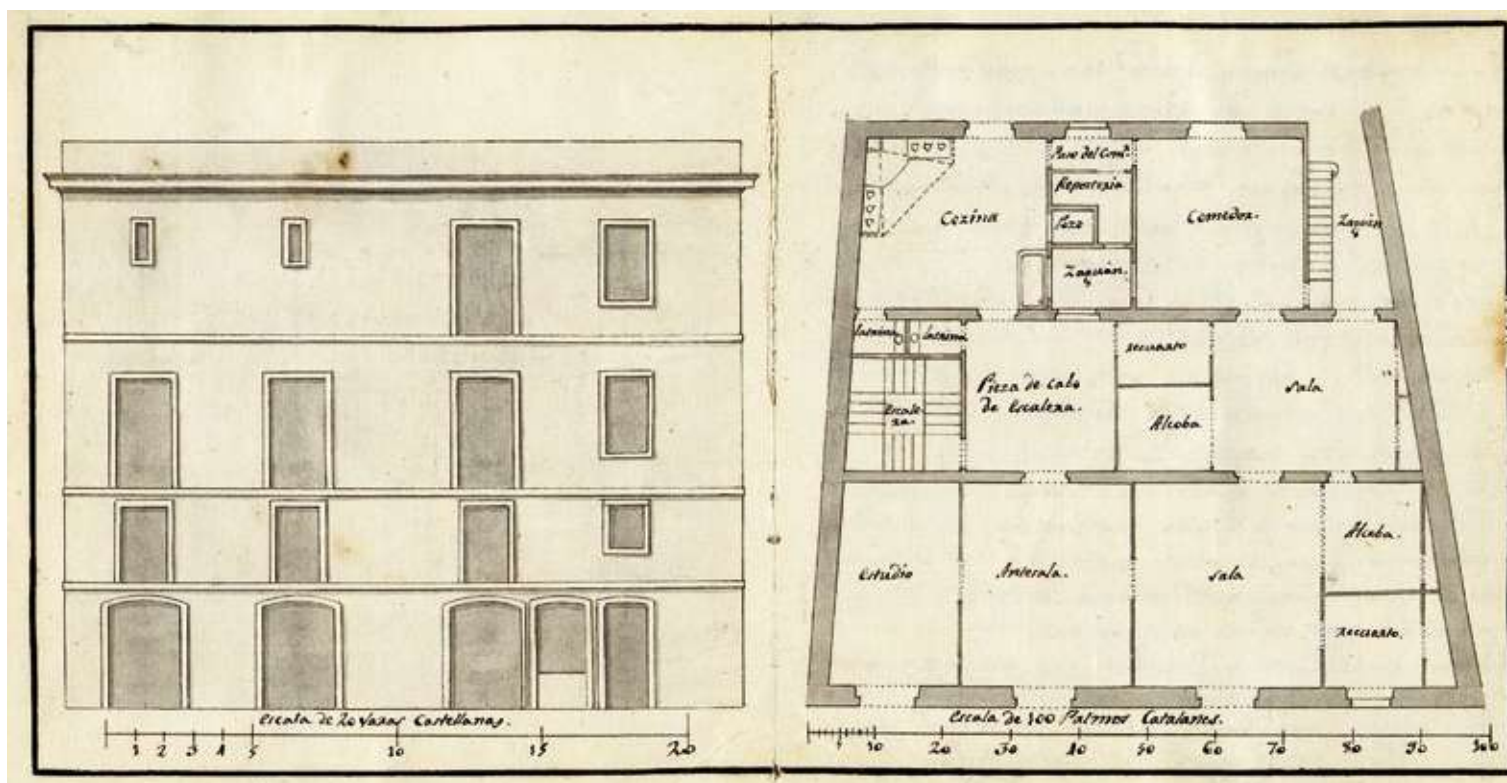

FIGURA 9.17 Planta i alçat del projecte original de la nova Casa de l'Alcaid elaborats l'any 1798. MCD-AHN

son inservibles. Y conciderando el crecido gasto que habría costado el repararlo todo y esté inservible, porque dentro de pocos años se habría de gastar otro tanto, passamos a dar noticia de todo esto a vuestras señorías, para que dispudiesen lo que les pareciese conveniente.

De cuya relación resultó el que vuestras señorías nos mandaron hacer un plan, a fin de aprovecharse el dinero que se iba a gastar allá para que fuese de alguna utilidad. Y queriendo dar cumplimiento a las acertadas órdenes de vuestras señorías, pasamos a hacer dicho plan y perfilo, que es el que se acompaña, haciendo en el primer piso una habitación para cualquiera de los señores, y en el entresuelo otra para el alcaire, en el suelo otra por su ayudante y, juntamente, algunos aposentos para lo que a vuestras señorías se les ofrezca. En el segundo piso, una pieza para la sala del pequeño tribunal y otras dos piezas para la secretaría privada, y a más dos quartos privados.

El repararle, según juzgamos, por lo tocante a albañil será de coste poco más o menos de unas 2.550 libras, y por lo tocante a carpintero, de 2.000 libras.

El importe de la nueva obra, según el plan que va acompañado, juzgamos que será, por lo tocante a albañil, poco más o menos de coste de unas 4.500 libras y, por lo tocante a carpintero y zerrajero, de unas 3.750 libras (...).¹¹⁶

El 23 de febrer, el fiscal del tribunal remetia la planta i l'alçat del projecte que reproduïm a la Suprema, i, als avantatges que proporcionarien els nous espais, hi afegia que els prestatges de l'*arxiu secret* també es podrien alliberar dels lligalls de les proves, que es podrien remetre a la nova àrea:

{9.70} (...) *lo es también (i.e. bien notorio) que, como hay materiales viejos que se aprovecharán con la mayor economía y que, según lo que de palabra ha espuesto el receptor, no costará la obra por esta razón más de lo que dicen los maestros, haciéndose con él no sólo el perfecto de una cómoda habitación para un señor ynquisidor, sino también las otras piezas, que son necesarias, y que con ellas quedará libre la librería del secreto de los legajos de las pruebas, y así más espedita para la mejor colocación de los libros que hai en ella y que diariamente entran, asegurándola como lo necesita (...).¹¹⁷*

El 15 de març, la Suprema expedia l'autorització per iniciar l'obra, que era rebuda a Barcelona deu dies més tard.¹¹⁸ Tanmateix, en començar els nous fonaments, van topar amb la realitat que la base immediata no era més que la gran massa de reble acumulada per les demolicions precedents, cosa ben poc sorprenent, d'altra banda, en un sector que havia experimentat diverses amortitzacions estructurals, des de l'enderroc de l'aula basilical paleocristiana fins a la demolició de part de la Casa del Sagristà a finals del segle XIV, segons que hem anat veient. Es va plantejar així la necessitat d'aprofundir la fonamentació molt més del que s'esperava inicialment per poder arribar a

una base estable. Aquesta realitat encaria força l'actuació, però també permetia generar, com a compensació, uns magatzems soterranis addicionals amb entrada des de la Tapineria que es podrien llogar per finançar l'obra, de manera que la Suprema en va autoritzar la continuació. Així ho explicava el mateix Pedro Merino, responsable institucional de la supervisió de l'obra, en una carta adreçada a la Suprema el 9 d'octubre:

{9.71} (...) *Consecuente a la comisión que se me confirió, se dio principio a el desmonte de el edificio, procurando aprovechar todo quanto pudiera ser útil para la obra que estava proyectada.*

Concluido el referido desmonte, se principiaron a abrir los cimientos, los cuales se encontraron de un terreno sobrepuesto y ninguna firmeza para obrar, de modo que para poder hallarla fue preciso profundizar más de treinta y dos palmos, en lo que ha sido preciso expender más suma de la que se tenía calculada.

Este motivo me obligó a que manifestase a vuestras señorías verbalmente que la expresada obra sería mucho más costosa de lo que se avía propuesto, pero que, para resarzir el maior ymporte que devía tener, mediante la profundidad de los cimientos, podían hacerse unos almacenes con puerta a la Tapinería que, alquilándolos, tendría el tribunal un estipendio más que regular todos los años, con lo que podría reembolsar el todo del importe de lo que gastase en dicha obra en poco tiempo, y siempre se hallaría con un edificio excelente con las correspondientes abitaciones para un señor ynquisidor, alcaide y sotaalcaide, para otros dos o tres ministros, con una pieza para tribunal en varias urgencias que se ofrezca, y otra más para libros prohibidos y legajos de ynformaciones de limpieza, lo que pareció a vuestras señorías muy vien, respecto de que de todo lo dicho se carecía.

En virtud de lo qual continúa la nominada obra, pero no puedo menos de hazer presente a vuestras señorías que su costo será mayor que el que se propuso y representó a su alteza, por los motivos que antecedentemente llevo indicados, como también que la expresada obra, en el estado que se halla, no puede abandonarse, ni menos dejar de hazerse todas las oficinas que llevo propuestas, por el sumo veneficio que de ello resultará a el tribunal y sus yndividuos (...).¹¹⁹

La Suprema va respondre, però, que per poder autoritzar la continuació necessitava detalls més precisos sobre els canvis, inclòs el total addicional que costaria l'obra. Pedro Merino, receptor del Tribunal de Barcelona, els va remetre aquesta informació el 26 d'octubre:

{9.72} (...) *Viendo que los cimientos eran tan profundos, se discurrió se podrían hazer unos almacenes, dándoles salida por la Tapinería (los cuales tienen bastante valor en esta ciudad), que al menos podrían rentar al año unas 600*

libras, con lo que en pocos se reintegraría el tribunal de aquello que aora gastaba, y tendría una buena finca en lo sucesivo. Hize todo lo dicho presente verbalmente, y se me contextó en los mismos términos, diciendo se hiziese como proponía, motivo por el qual se ha continuado la obra, dándola algún más ensanche encima de la capilla de Santa Eulalia, para de este modo asegurar en parte las paredes de la torre que caen al secreto, las quales estaban desamparadas y, como obra tan antigua, expuestas a arruinarse, por estar los materiales consumidos y hechos polbo, de modo que en sacando una pieza siguen las demás.

El plan, aprobado por el Consejo, tiene quarto bajo para el ayuda de alcayde, entresuelo para el alcayde, quarto principal para un señor inquisidor y segundo para un tribunal, una pieza para libros y papeles y dos prisiones para reos de causas civiles.

El que en el día tengo expuesto verbalmente, y se me ha mandado executar, tanto por vuestras señorías com por el señor inquisidor fiscal, es, a más de todo lo expresado en el anterior párrafo, una vivienda más en el entresuelo para un ministro, otra en el segundo piso, y dos en el terzero (que para que quede la obra en la propia altura que tenía antes es indispensable hazer), con los almacenes, que también eran nezesarios, para que no quedasen sin servicio unos cimientos de 32 palmos (i.e. 6,22 m).

Tengo expendido en la obra, hasta el día de la fecha, 7.205 libras, 15 sueldos, 2 dineros, y presumo se habrá de menester para su conclusión unas doze mil y seiscientas libras, poco más o menos.

Si en el día se mandase parar la obra, por averse imbertido en ella el importe del primer cálculo que se hizo y aprobó el Consejo, sería un perjuicio notabilísimo para ella, mediante a que bamos a entrar en un ibierno en que, por no hallarse cubierta y sólo en los principios de las paredes del 2º piso, las aguas inutilizarían tanto las paredes (por estar el material tierno) como los embigados y bobedillas para pisos, que ya se hallan construidos en ellos.

Es cierto que el Consejo tiene encargada la economía en la obra, pero comprendo lo es muy grande la que he procurado al tribunal, pues aunque en el día gaste las veinte mil libras que llevo calculadas, en veinte u 21 años se reintegra de ellas, y tiene una finca que a poca costa le utilizará en todos una renta de bastante consideración, y a más para sus dependientes viviendas que tanto escasean en esta ciudad, y para obtenerlas nezesitan la mayor parte del sueldo, por cuia razón no pueden vivir con la regularidad y decencia correspondiente a un tan respetuoso y santo tribunal (...).¹²⁰

Les explicacions de Merino van acabar convencent la Suprema, que el 20 de novembre va autoritzar la continuació de les obres amb els canvis i sobrecost

indicats. Tal com explica el text i es representa al plànol de 1832 {fig. 4.6, número 17}, els més significatius consistien a estendre la nova estructura de la Casa de l'Alcaid per sobre de la capella dels mercedaris (dita en aquest cas de Santa Eulàlia) fins a enllaçar-ne la façana amb l'aresta de la torre romana número deu (per consolidar-la i evitar-ne la caiguda), i a crear uns magatzems semisoterranis amb entrada pel carrer de la Tapineria, concretament pel lloc marcat amb el número 18, segons que torna a especificar la memòria adjunta al citat plànol de 1832 {4.1}. Aquests també destaquen, amb la lletra Z, el lloc de la nova estructura que va acollir des de llavors la carnisseria de la Inquisició. És la primera vegada que veiem a les fonts situar-la físicament en una posició concreta del complex, tot i que el dret de posseir carnisseria pròpia, com el del forn, era força més antic, i que consta que a inicis del segle XVIII ja es trobava en alguna posició del pati, segons que acabem de veure {9.66}.

La nova Casa de l'Alcaid va constituir així la darrera modernització rellevant del Palau de la Inquisició, i per això mateix el tribunal va voler dotar la nova estructura de més dignitat mitjançant la decoració pictòrica d'alguns dels seus murs i sostres, encarregada al pintor Lluís Margall. Aquest havia culminat la seva feina abans de començar el mes de setembre de 1799, perquè el dia 3 d'aquest mes es comunicava la resistència de l'inquisidor fiscal a pagar les 742 lliures que demanava pel seu treball, per considerar-les excessives per a una feina que s'hi descriu com a bastant ordinària:

{9.73} (...) *El inquisidor fiscal ha visto la cuenta del trabajo de pintar y dorar la casa nueva, que hizo en ella el pintor Luis Margall, que presentó a vuestra señoría el día dos del que rije y de que se le pasó traslado. De dicha cuenta resulta que, por todo lo obrado en la casa referida, pide septicientos cuarenta y dos libras catalanas, cuya cantidad le parece bastante escesiva, en virtud de que lo más de lo pintado en ella se hizo con acuacola y tierra, y de que las figuras que en ella figuró no tienen aire de finura ni luxo extraordinario, y sí bastante decente, combeniente y económica, por el ahorro que resulta en lo sucesivo del blanqueo que continuamente se necesita en las casas, por la consistencia que da a las maderas, y que por otra parte se hacía p[re]cisa en consideración a lo baxo que quedaron los techos, que habiendo sido de cielo raso, se pudo haver evitado dicha pintura en su mayor parte. Por todo lo que es de sentir de que se haga alguna rebaja al maestro y, si pareciese, a fin de asegurar el acierto, que se acuerde por el tribunal el que se haga la tasa por un perito práctico, inteligente y de conciencia, la que efectuada, que el maestro que presentó la cuenta referida que la firme y se le pague, en lo que no encuentra el fiscal otro reparo que el expresado (...).¹²¹*

Modificada, pintada i daurada de la manera descrita, la nova Casa de l'Alcaid va poder aixoplugar el Tribunal de Barcelona en els convulsos i agònics

FIGURA 9.18 La façana de la nova Casa de l'Alcaid l'any 1947, abans de ser progressivament demolida per la restauració historicista. AFB. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera

anys que vingueren, els que van precedir la seva supressió definitiva. Encara podem conèixer l'aspecte de la seva façana final gràcies a la fotografia que reproduïm.

Les darreres actuacions i la destrucció final

Abans que el tribunal afrontés la seva primera supressió, encara va haver de contemplar algunes altres intervencions al sector sostingut per la muralla romana, que amenaçava ruïna per la seva extrema antiguitat. Així, al mateix tombant del segle XVIII al segle XIX va caldre buidar de papers l'estança del *secret* que contenia l'arxiu de la fiscalia (*camereta fiscal*), per poder consolidar i reparar el terrat que la cobria, el qual havia patit danys greus a causa de les intenses pluges. L'operació va culminar abans del 24 de novembre de 1801, i degué tenir un abast força limitat que no va modificar l'estructura del sector, atès que només va costar 67 lliures, 4 sous i 11 diners.¹²² Van tenir més envergadura i impacte, però, les obres de demolició de la torre romana número vuit. Aquestes van començar el 1803, forçades per la caiguda de pedres de la part alta de la torre a la Baixada de la Canonja el dia 27 de juny d'aquest any. Aleshores la vella torre encara era coneguda, per tradició, com la torre de Santa Eulàlia, advocació que també es donava a la sala gran que tenia adossada, la qual obria finestres a la citada Baixada de la Canonja. La dita denominació es devia al fet que es trobava sobre la comentada capella que els mercedaris mantenien al sector en planta baixa, la qual també havia tingut l'advocació històrica de santa Eulàlia, fins que la va canviar per la de sant Pere Nolasc, fundador de l'orde, arran de la reforma de 1781-1782 ja explicada al capítol primer.

Reconeguda la ruïna imminent de la torre en qüestió, l'obrer va proposar al tribunal la demolició fins a l'inici de la part massissa, amb posterior substitució per unes estructures alternatives de nova factura:

{9.74} (...) que después de acabar de demoler las paredes que lindan con la casa del chocolatero hasta el llano de la sala llamada de Santa Eulalia, se podrá hacer en lugar de la torre una cárcel, y encima de ésta un quarto que vendrá enseguida del piso de la habitación del inquisidor Roda, haciendo los techos con unas beredillas, a fin de privar la comunicación con las casas del chocolatero, cuyo coste regula, por lo que hace a alb(a)ñilería, en 475 libras (...).¹²³

Atès el perill que representava la caiguda de més trossos de la part alta de la torre, el tribunal va autoritzar la demolició immediata, mentre demanava a la Suprema l'autorització de l'obra. Tanmateix, l'obrer del tribunal, Tomàs Pi, va dur a terme la demolició usant càrregues de dues unces de pólvora, fet que va comportar la protesta del xocolater Josep Amat, propietari de la casa

que s'hi adossava per la banda de la Tapineria, per les esquerdes produïdes i pels perjudicis que la demolició i la proposta de reforma implicaven per a la seva propietat. El conflicte es va girar, però, en contra del xocolater, perquè la inspecció ocular encarregada pel tribunal va posar en relleu que aquest havia obert il·legalment nombrosos forats a l'antiga muralla i a les estructures superposades per la Inquisició, a fi d'encabir el forn de torrar el cacau i diversos armaris, pràctica que havia afeblit l'estructura i que posava en perill la seguretat de les presons secretes, les quals continuaven ubicades sobre el pas de ronda de l'antiga muralla. Per si no n'hi hagués prou amb el conflicte del xocolater, s'hi afegiren les resistències de la Suprema per assumir els pagaments que l'obrer Pi reclamava pels seus treballs (187 lliures i 15 sous només per la demolició). Madrid es preguntava per quina raó «sirviendo la torre de Santa Eulalia de campanario a la yglesia de la Merced, se había de costear por el fisco su demolición y no por el convento» {9.75}. En conseqüència, el 2 de març de 1804 ordenava aturar les obres mentre la qüestió no es resolgués.¹²⁴

No consta a la documentació localitzada si es van arribar a aixecar o no les estructures projectades per substituir la torre ja enderrocada, però tampoc no importa gaire, perquè el 4 de desembre de 1808 Napoleó publicava, per dret de conquesta militar, els coneguts com a Decrets de Chamartín, entre els quals s'inclouïa la supressió efectiva del Sant Ofici, de manera que els oficials de la institució van haver d'abandonar el palau. El 18 d'agost de l'any següent s'hi afegia el decret de supressió general dels ordes monàstics amb desamortització dels seus béns a favor de la hisenda pública, signat per Josep I Bonaparte.¹²⁵ Com a conseqüència, el veí que habitava aleshores les dues cases de la cantonada de la Tapineria amb la Baixada de la Canonja, el botiguer de teixits Ramon Bosch, va poder adquirir del crèdit públic el sector del Palau de la Inquisició (plantes superiors) i de la capella mercedària de Sant Pere Nolasc (planta baixa) que limitava amb les seves cases, i va procedir a la demolició de les estructures, muralla romana inclosa. La confirmació de la supressió de la institució com a tal per les Corts de Cadis l'any 1813 li va donar marge per construir sobre el solar obtingut l'ampliació de les seves cases i transformar la resta en jardí, segons que li ho veurem explicar més avall en primera persona {9.77}.

D'aquesta manera, quan Ferran VII va decretar l'anul·lació de les disposicions de les Corts de Cadis (4 de maig de 1814), amb el consegüent restabliment del Sant Ofici, i els oficials del Tribunal de Barcelona van poder retornar al palau, s'hi van trobar que l'actuació duta a terme per Bosch ja no era reversible, realitat a la qual s'afegia la degradació general experimentada pel conjunt del complex palatí durant els anys d'absència del tribunal, particularment a l'etapa en què havia restat ocupat per l'exèrcit francès. Per això, a més dels danys estructurals al sector del *palau petit*, i de la degradació dels

vidres a totes les estances, l'informe sobre l'estat del palau signat per Tomàs Soler i Ferrer i Tomàs Pi el 24 d'octubre de 1815 –ja parcialment reproduït al capítol quart {4.20}– continuava destacant la lamentable situació en què es trobava també tot el sector del *secret*, inclosos el corredor i l'escala de les presons i les sales ubicades sobre l'antiga capella mercedària, ja parcialment demolida:

{9.76} (...) *También está mui arruinada la otra escalera, que se halla al extremo de la galería intermedia que existe en dicha pieza del secreto, cuyos fragmentos deben acabarse de derribar, y en su lugar continuar el techo que existe al extremo de la citada galería. Así mismo, deben solarse dos porciones del pavimento de la pieza que se halla a continuación de la otra indicada y sobre la capilla nombrada de San Pedro Nolasco. Y últimamente, se halla viciado el techo que forma el pavimento de la expresada pieza del secreto, con motivo de tener mui vieja y endeble la madera que lo sostiene, para cuyo fin consideramos necesario poner otro madero con otros tres nuevos cruzados que sostengan el referido techo, masisando algunos ahugeros que se hallan en las mismas paredes, y así mismo resiguiendo y rejuntando varias piedras de las mismas, ia en la parte superior como en la inferior del mencionado techo, que se hallan destravadas (...).*¹²⁶

Com adés apuntàvem, el tribunal s'hagué d'aixoplugar, en conseqüència, sota l'estructura més sòlida i recent de la Casa de l'Alcaid, en atesa d'unes obres que es van anar diferint fins que, només iniciar-se el Trienni Liberal del 1820-1823, la Inquisició va tornar a ser suprimida. Aquesta vegada, però, els liberals ja tenien clar que, per evitar una nova restauració del Sant Ofici, no n'hi havia prou a abolir la institució, sinó que calia assaltar i destruir físicament els seus espais i els seus arxius. Així, el primer assalt i saqueig del Tribunal de Barcelona per les masses enardides, el 10 de març de 1820, va anar seguit d'un segon assalt l'endemà, dia 11, en el qual la gent ja venia ben preparada per llençar la documentació per les finestres i per enderrocar sostres i envans fins deixar el complex completament inservible.¹²⁷

El Palau de la Inquisició va quedar reduït d'aquesta manera a l'estat de ruïna completa que descriuen el plànol i la memòria de 1832, sense més excepcions que l'entrada principal (per restar encabida entre les estructures assignades al convent de Sant Antoni i Santa Clara) i la Casa de l'Alcaid (que també limitava amb les monges).

Ara bé, per entendre correctament la representació i descripció del sector de l'antic Palau de la Inquisició que s'estenia en paral·lel a la Baixada de la Canonja al citat plànol de 1832, caldrà tornar amb detall sobre la història ja anunciada de l'àrea que havia estat adquirida pel botiguer de draps Ramon Bosch durant la dominació francesa. Amb l'inici de la coneguda com

FIGURA 9.19 Representació al·legòrica de l'assalt al Palau de la Inquisició de Barcelona realitzada per Hyppolite Lecomte a partir de les notícies rebudes el mateix any 1820. AHCB

FIGURA 9.20 L'entrada del Palau de la Inquisició en començar els treballs de la restauració historicista dels anys quaranta del segle XX. Tot i haver restat incorporada al convent de Santa Clara, havia romàs gairebé inalterada des de la reforma de 1582, perquè també s'havia salvat dels estralls causats pels assaltants l'any 1820. MUHBA

a Dècada Ominosa (1823-1833), la major part dels edificis d'institucions eclesiàstiques que havien estat desamortitzats retornaren a la titularitat dels seus antics propietaris. Aquest no va ser el cas, però, de la Inquisició, que mai no va arribar a ser restituïda formalment. Per aquesta raó, els béns que havien pertangut al Sant Ofici passaren a mans de la delegació territorial corresponent de la Colecturía General de Espolios y Vacantes, la qual va desenvolupar una branca específica per als béns de la Inquisició. En aquesta avinentesa, els drets de Bosch sobre el sector que limitava amb les seves propietats havien tornat a restar sense efecte i el comerciant, cansat de la situació, va iniciar l'any 1825 les negociacions per arribar a un acord amb els mercedaris, a fi d'adquirir definitivament la part de la seva antiga capella que ja havia comprat en el seu dia. Aconseguit l'acord amb els frares, l'any 1828 va començar també les negociacions oportunes per regularitzar la part que havia pertangut al Palau de la Inquisició. L'expedient remès a Madrid per la sotsdelegació de Barcelona recull tots els detalls del pacte que Bosch també va aconseguir tancar finalment. S'obre amb la mateixa petició inicial del botiguer, que adjuntava el plànol que reproduïm per fer més entenedora la seva proposta:

{9.77} *Muy ilustre señor.*

Don Ramón Bosch, vecino de esta ciudad, a vuestra señoría, con el debido respeto, espone: Que por sucesión a sus padres poseía dos casas sitas en la calle de la Tapinería de esta capital, esquina a la Bajada de la Canonja, que lindaban

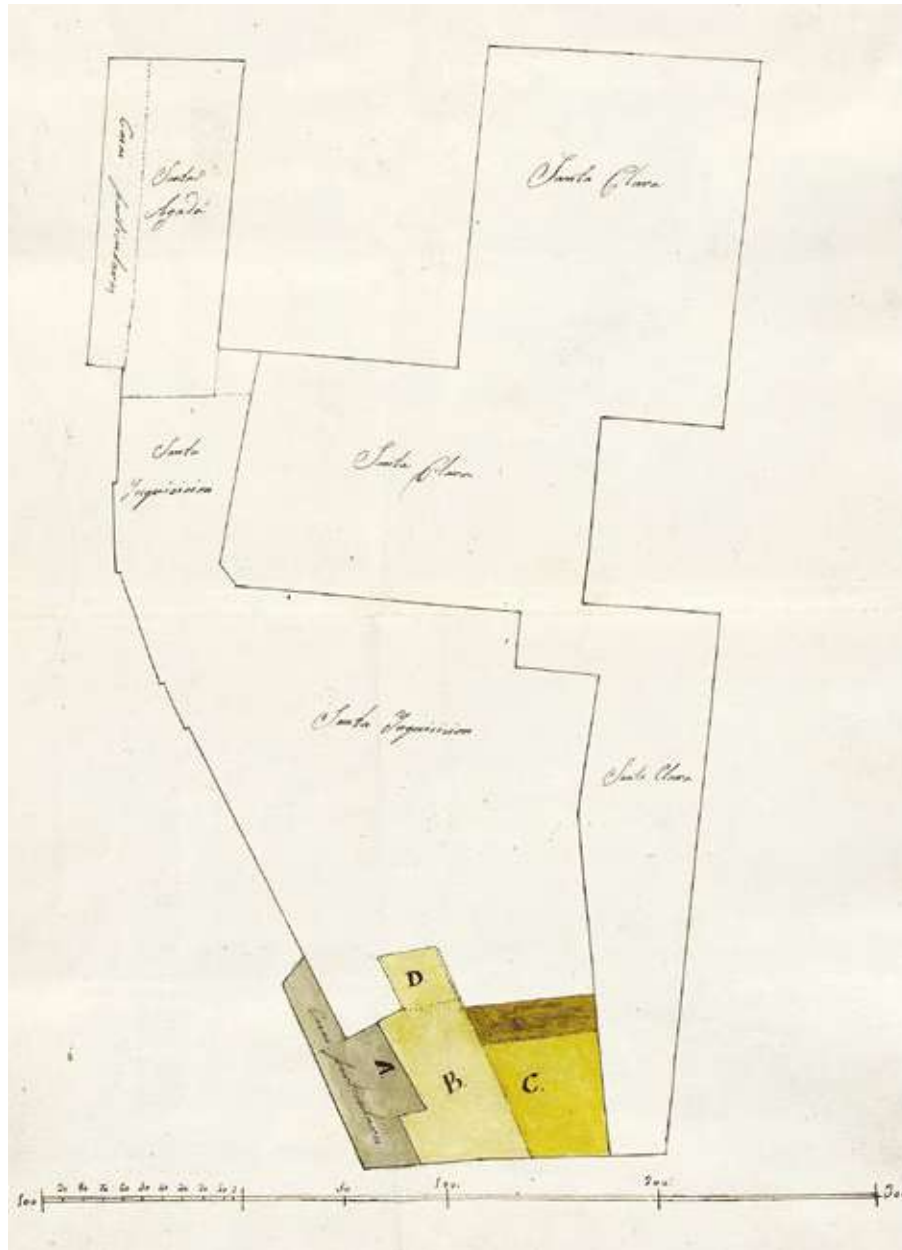

FIGURA 9.21 Plànol de la proposta de racionalització dels límits del Palau de la Inquisició al sector paral·lel a la Baixada de la Canonja, presentada a la Colecturía de Espolios pel comerciant de draps Ramon Bosch l'any 1828. MCD-AHN

por la parte de atrás con las paredes antiguas y terraplén del Palacio de la Inquisición, señaladas de letra A en el plano que se acompaña, número 1.

Al efecto de dar ampliación por la parte de atrás a estas casas, compró al crédito público un trozo de aquel terreno, que se halla señalado en el mapa con las letras B, C.

Restablecido el gobierno legítimo, reclamó el convento de la Merced de esta ciudad el pedazo señalado con la letra B, que era una parte de lo que vendió el crédito público bajo la señal de número 1º, lo que cedió el convento al esponente a censo de cuarenta y cinco libras anuales y dos mil cincuenta de entrada, con addición del pedazo de letra D, que no había vendido entonces el crédito público, conforme consta por el documento que presenta, número 2. Y quedó a favor del antiguo Palacio de la Inquisición el terreno demarcado en aquel mapa de letra C.

Las mismas razones que impulsaron al convento de la Merced para convenir en el espresado establecimiento cree el esponente inclinarán el ánimo de vuestra señoría a conceder en igual establecimiento el terreno demarcado en el mapa de letra C.

En efecto, el terreno de que se trata se halla enteramente separado de lo restante del edificio de la Inquisición. Era una porción de gruesa pared antigua que no daba ni da utilidad ni renta alguna, ni causaba ningún ornato, como es notorio, antes por el contrario, el hermosteo y aspecto público de aquella parte de ciudad quedaban sumamente perjudicados.

Verificóse el derribo de un trozo de paredes antiguas, se igualó el terreno, y tuvo con este motivo que hacer el esponente demoliciones de las ruinas, sostener gastos enormes para poder formar una parte de casa que posee y darle un poco de desahogo y ventilación, tan necesaria a la salud pública.

Desea el esponente hermanar el interés del Palacio de la Inquisición con el suyo. A este fin ofrece a vuestra señoría ceder, del terreno marcado en el mapa de letra B, la parte que denota la letra D, que es un relieve del terreno establecido por el convento de la Merced que se interna dentro del edificio de la Inquisición, con tal que vuestra señoría, en nombre de sus comitentes, se sirva, previos los informes convenientes, hacer establecimiento a favor del recurrente de aquella parte de la casa del esponente que antes fue parte de las paredes antiguas de la Inquisición, ofreciendo, habido mérito de todo, pagar el censo que sea justo y satisfacer lo que corresponda en razón de entrada, al igual se practicó con dicho convento (...).¹²⁸

En rebre la proposta, la Col·lectoria va voler informar-se de la situació de manera independent, així que va encarregar a Salvador Estrada (arquitecte de la sotsdelegació barcelonina) i a Joan Mas (arquitecte municipal) que

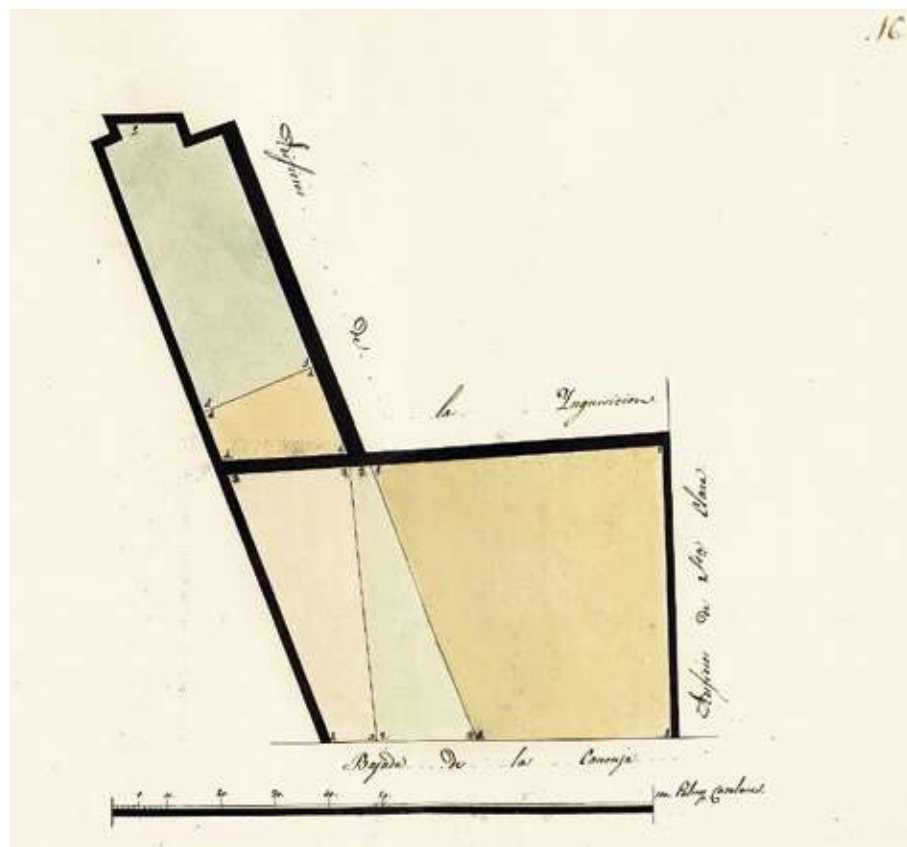

FIGURA 9.22 Nou plànol per a la racionalització dels límits del Palau de la Inquisició al sector paral·lel a la Baixada de la Canonja, elaborat pels arquitectes Salvador Estrada i Joan Mas. MCD-AHN

comprovessin tot el que s'hi afirmava i advertissin de qualsevol possible inconvenient. Fet el reconeixement, els arquitectes van remetre el seu dictamen el 31 de juliol del mateix any, que també van acompanyar del plànol corresponent:

{9.78} (...) *Y ha resultado: Que el terreno libre que el mencionado Bosch tiene agregado a su casa perteneciente al propio edificio de la Inquisición, que ocupa en el día parte del jardín, demarcado con el número 1º en el plano que para mayor conocimiento se acompaña, contiene dos mil cuatrocientos cincuenta y un palmos superficiales, que graduados estos bajo la privación de no poderse levantar edificio sobre el mismo terreno por las razones que más adelante se manifestarán, y formada la valoración de la parte de edificio que había sobre el indicado terreno cuando Bosch se incorporó de él, forma un total de dos mil ciento y sesenta libras y diez y seis sueldos a favor de la subdelegación.*

La otra porción de terreno agregado al jardín de la casa de Bosch, demarcada en el propio plano con los números 2, que contiene quinientos setenta y dos palmos que, por los motivos que se manifestarán, deberá subsistir sin edificar, cuyo terreno sólo debe contarse desde treinta y tres palmos del piso de la calle arriba, por pertenecer los bajos a la mencionada capilla, incluida la pequeña parte del edificio que tenía sobre, propio de aquel tribunal, es de valor de doscientas cincuenta y siete libras, ocho sueldos.

La otra porción de terreno, sobre el cual tiene Bosch construido edificio, que se indica en el plano con los números 3, cuyo terreno contiene ochocientos treinta y siete palmos y seis docenas, sólo debe considerarse desde treinta y tres palmos arriba del piso de la calle, por ser sus bajos de la referida capilla, incluida la pequeña parte de edificio que tenía en el sobre, propio de la Inquisición, asciende a la cantidad de trescientas setenta y seis libras, diez y siete sueldos y seis dineros.

Els espacio de terreno figurado de número 4, que es parte de la susodicha capilla de los padres mercenarios, deberá quedar para patio, a fin de tomar luz y aires las ventanas luminarias con reja que tiene la casa de Bosch y las que tenga por conveniente abrir con las mismas circunstancias, como y también los balcones y demás aberturas que tiene en aquella parte el edificio de la Inquisición, no debiendo por estas servidumbres abonar cosa alguna a Bosch, quedando a su favor el uso del plan terreno del indicado patio, del cual podrá valerse.

El terreno que demarca el número 5, que compone mil trescientos cuatro palmos superficiales, que es el resto de la susodicha capilla, lo cede Bosch a favor de la Inquisición, cuyo terreno ha resultado ser de valor de quinientas ochenta y seis libras y seis sueldos.

De cuanto queda manifestado resulta que, hecho el resumen de los créditos de cada uno de los interesados y formada la baja correspondiente de lo que debe bonificar el uno al otro, acredita el Tribunal de la Inquisición de Bosch la cantidad de dos mil doscientas ocho libras, quince sueldos y seis dineros.

Este es el plan que consideran poderse adoptar como a más útil a la subdelegación, lográndose quitar la servidumbre que padecía aquel edificio de tener debajo la capilla de los padres mercenarios, y las aberturas de ella que tomaban luz del mismo edificio de la Inquisición, adquiriendo éste un local que puede ser muy útil al mismo y por otra parte productivo, si se agrega al almacén de la parte de la calle de la Tapinería. Igualmente, nada pierde el edificio actual de la Inquisición de la capacidad o extensión y utilidad que tiene y tenía de antes, pues que la parte que ocupa Bosch de pertenencias del mismo consistía en un patio y pequeño cubierto que servía de muy poca utilidad a aquella habitación, por cuya razón es mucho más ventajoso al tribunal la adquisición de la parte de la relatada capilla, aumentando más el beneficio a favor de la Inquisición

*la entrega de dos mil doscientas ocho libras, quince sueldos y seis dineros que le corresponden del único terreno que en el día tiene incorporado de pertenencias de la subdelegación, con la restricción de no poder edificar lo que hoy día es patio o jardín, cuyo terraplén se halla a diez y nueve palmos de elevación desde la parte superior del piso de la Bajada (i.e. de la Canonja), ni tampoco levantar la pared divisoria entre el referido terraplén y terreno del edificio de la Inquisición, cuya pared tiene veinte y seis palmos de elevación desde el piso del mismo, no pudiendo causar perjuicio a las luces de los edificios que ocupaban don José Llàzer y don José Abella, quedando a cargo de Bosch el cumplimentar toda clase de pago, ya sea de censo o demás a que estuviese afecta la parte de terreno que cede a la subdelegación, el que formaba la capilla y es propio de los padres mercenarios, como y también todos los gastos que deberán hacerse en la porción de terreno de número 4, tanto de paredes para quitar la comunicación con el edificio de la Inquisición, como del rebajo del mismo para quitar las humedades y conducción de las aguas, graduando igualmente a veinte y cinco libras catalanas anuales el alquiler de la parte del indicado terreno que ocupa Bosch perteneciente a la subdelegación (...).*¹²⁹

Acabem d'entendre d'aquesta manera la situació representada pel plànol de 1832, el qual va ajudar sensiblement a l'assignació definitiva de l'antic Palau de la Inquisició al Reial Patrimoni, per la sentència del 26 de juliol de 1834 ja comentada al capítol quart. Aquesta acabà comportant, al seu torn, la demolició definitiva, entre 1837 i 1838, per facilitar la col·locació en subhasta dels solars resultants. Justificant-la amb el seu estat de ruïna perillosa, la Batllia General va elevar aleshores a la Mayordomía Mayor la proposta de demolició i neteja, que hauria de portar a terme l'empresa de Francesc Llaurador per un total de 29.988 rals. L'operació va ser aprovada per la reina governadora el dia 4 d'agost de 1837, sempre que la situació de ruïna quedés certificada mitjançant la declaració jurada de persones experts.¹³⁰ La Batllia General hagué de demanar així els informes preceptius, que van ser manifestats en forma de declaració jurada els dies 1 i 2 de setembre del mateix any. El més detallat era el de Joan Soler i Mestres, fill de l'autor del plànol de 1832:

{9.79} (...) Dijo: Y que en las varias observaciones que en distintas épocas ha hecho sobre el edificio arruinado del antiguo Palacio Real, que después ocupó el Tribunal de la ex Inquisición, siempre ha notado que aquellas paredes o porciones de ellas ecistentes se hallan ya faltas de ligazón correspondiente por su antigüedad y ordinaria construcción, y perdidos los debidos aplomos, cuando a más consentidas con varias grietas considerables, y habiéndose dejado cuando se derribó dicho edificio, en la época de mil ochocientos veinte, la pared de frente de la calle de la Tapinería a una extraordinaria altura enteramente destrabada, y detrás de ella las ruinas de todo aquel edificio, las cuales, cargando

*considerablemente contra la referida pared acia a la dicha calle por espacio de tantos años, la precipitan rápidamente a su total ruina. Y según el reconocimiento que nuevamente ha practicado, no considera ya otro medio para evitar los grandes perjuicios que de continuar en pie aquellas porciones pueden resultar a las casas vecinas y al público cuando ocurra su desprendimiento, que el demoler prontamente las relatadas paredes destruidas y estraer todos los escombros que pesan y empujan en vago las mismas (...).*¹³¹

Una opinió semblant van expressar també els arquitectes Josep Mas i Vila (l'altre coautor del plànol de 1832), Ramon Molet i Francesc d'Assís Soler i Mestres (germà del citat Joan).¹³² Acomplert el requisit, la Batllia va procedir a posar en marxa l'operació. Amb les mínimes excepcions ja indicades, desapareixia per sempre, com a conseqüència, tot el sector de l'antic Palau Major que s'havia conegut com a Palau de la Inquisició, és a dir, tot el que no ocupaven aleshores el convent de Sant Antoni i Santa Clara i l'Arxiu del Mestre Racional.

1. LEA, *Historia de la...*, pàg. 1-126; Bernardino LLORCA, *La Inquisición en España*, Barcelona, Labor, 1946, pàg. 1-107, i Henry KAMEN, *La Inquisición española. Una revisión histórica*, Barcelona, Crítica, 2004, pàg. 34-84.

2. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Bulario de la Inquisición española: hasta la muerte de Fernando el Católico*, Madrid, Editorial Complutense, 1998, pàg. 158-159.

3. Joan BADA i ELIAS, «El Tribunal de la Inquisición en Barcelona, ¿un tribunal peculiar?», *Revista de la Inquisición (intolerancia y derechos humanos)*, 2 (1992), pàg. 109-120, i Rubén MAYORAL LÓPEZ, «Los orígenes del tribunal de Barcelona. Los inquisidores del Santo Oficio catalán en el siglo XVI», *Espacios de poder: Cortes, ciudades y villas (s. XVI-XVIII)*, Madrid, Universidad Autónoma, 2002, 2, pàg. 385-422.

4. CARRERAS i CANDI, «L'inquisició barcelonina...», pàg. 132-134, 155; Pedro SANAHUJA, *Lérida en sus luchas por la fe: judíos, moros, conversos, Inquisición y moriscos*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1946, pàg. 146.

5. MARTÍNEZ DÍEZ, *Bulario de la...*, pàg. 188-193.

6. ACA, C, reg. 3684. Pere Miquel CARBONELL, «Super factio expulsionis hereticorum judeorumque ab omnibus terris regis Castellae Aragonum...», *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1864-1865, 2 vol. (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. XXVII-XXVIII), vol. II, pàg. 6-7. CARRERAS i CANDI, «L'inquisició barcelonina...», pàg. 175.

7. José Antonio ESCUDERO, «Los orígenes del Consejo de la Suprema Inquisición», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 53 (1983), pàg. 238-289.

8. AHCB, 1B.II-28, f. 135v. CARRERAS i CANDI, «L'inquisició barcelonina...», pàg. 147.

9. BLÁZQUEZ, *La inquisición en...*, pàg. 3.

10. BRUNIQUER, *Rúbriques*, vol. II, cap. 23, pàg. 120, i CARBONELL, «Super factio expulsionis...», vol. II, pàg. 9.

11. BRUNIQUER, *Rúbriques*, vol. II, cap. 23, pàg. 120.

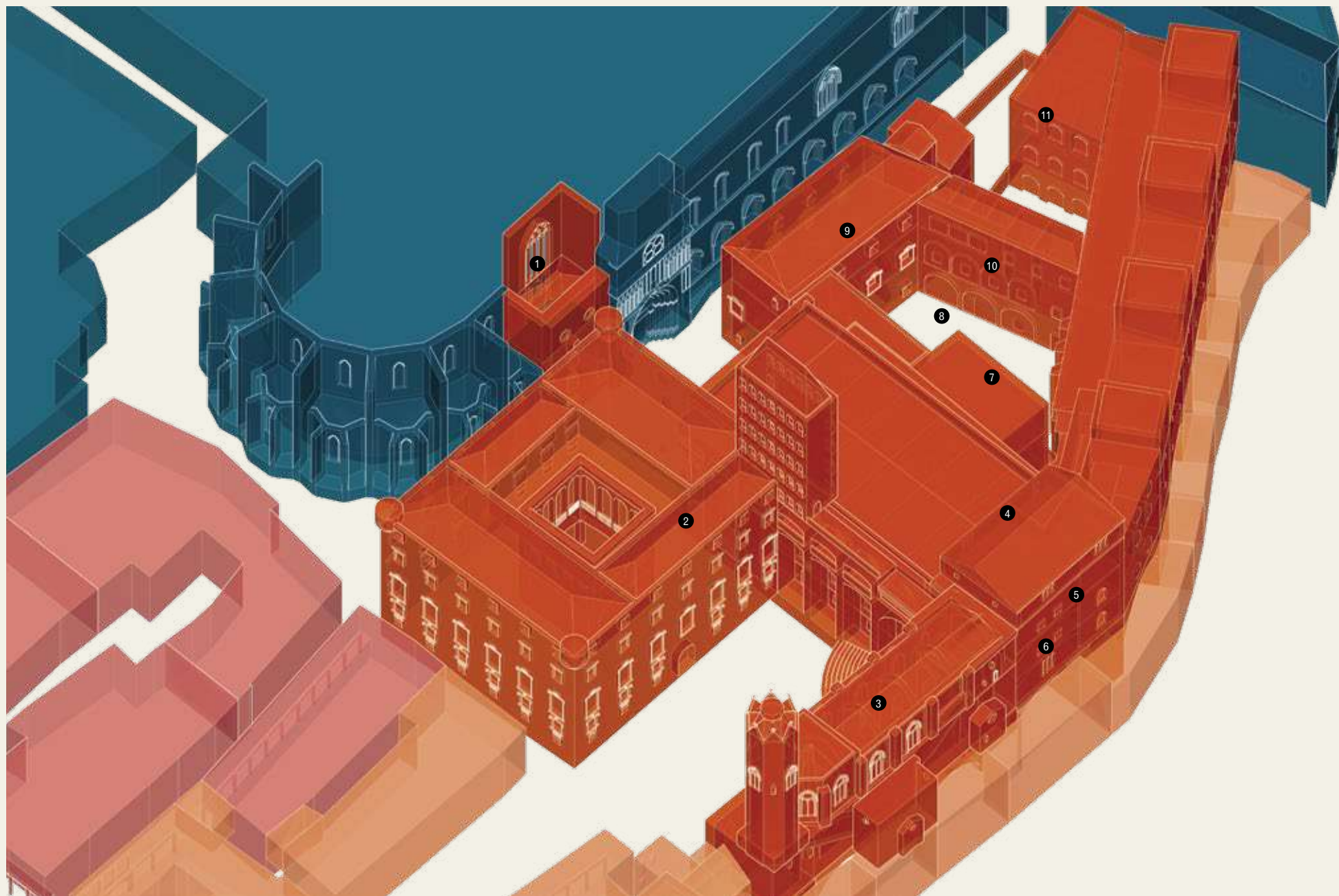
12. FORT, *Catalunya i la...*, pàg. 165.

13. CARBONELL, «Super factio expulsionis...», vol. II, pàg. 18-19.

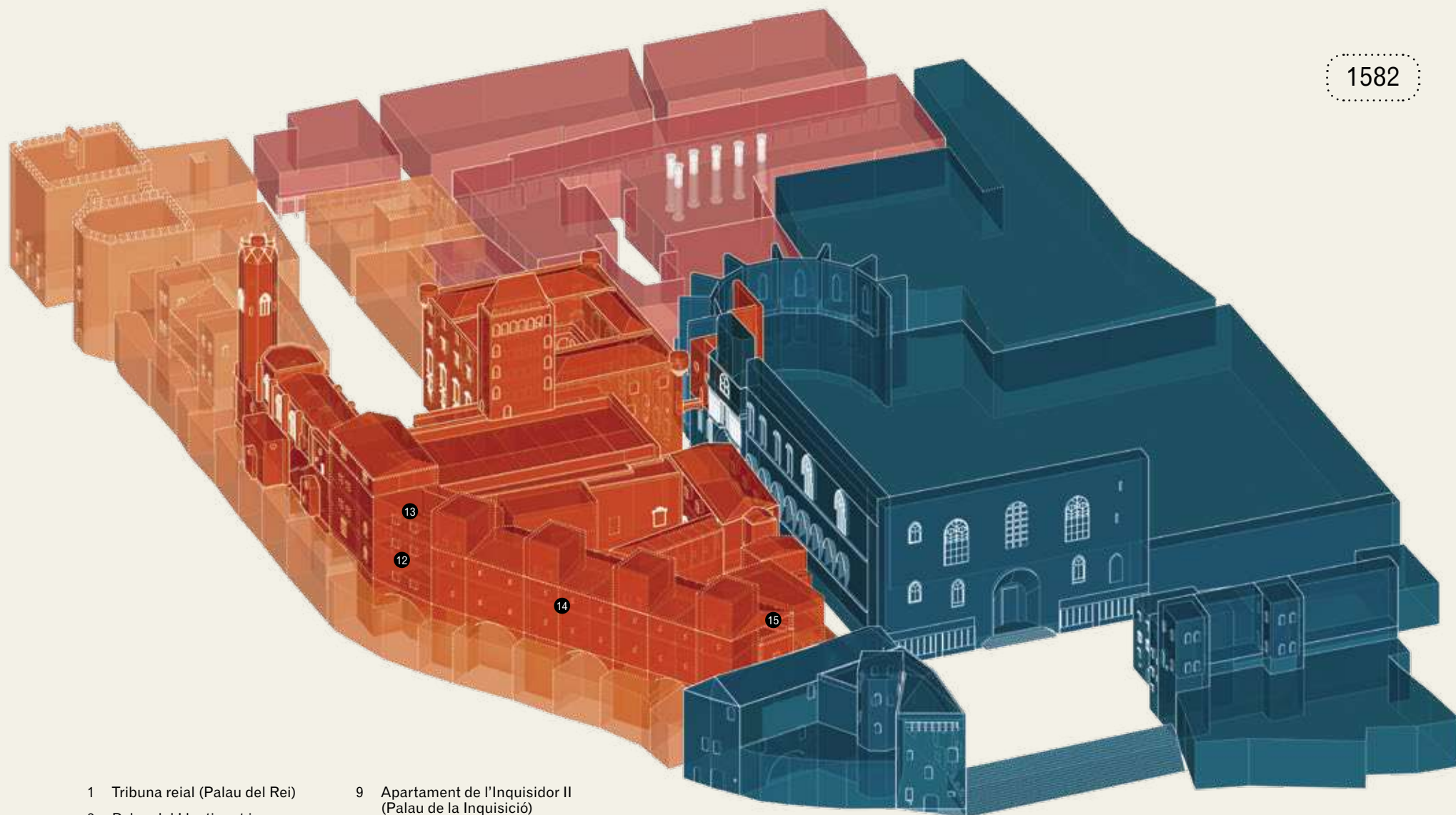
14. BLÁZQUEZ, *La inquisición en...*, pàg. 78.
15. BLÁZQUEZ, *La inquisición en...*, pàg. 18, nota 2.
16. CARBONELL, «Super facto expulsionis...», vol. II, pàg. 33.
17. CARBONELL, «Super facto expulsionis...», vol. II, pàg. 159.
18. CARBONELL, «Super facto expulsionis...», vol. II, pàg. 26.
19. CARRERAS I CANDI, «L'inquisició barcelonina...», pàg. 145-146.
20. *AHN*, Inquisición, L.319, f. 417v.
21. *AHN*, Inquisición, L.322, f. 353v-354r.
22. *Constitutions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII*, Barcelona, Joan Pau Martí, 1704, llibre I, tít. XXVII, 6, pàg. 78.
23. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 218v. BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 14.
24. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 275v-276r.
25. *ACA*, Generalitat, Sèrie V, 240, núm. 189.
26. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 290v-291r.
27. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 293v.
28. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 298v.
29. ORTOLL, «Notes per a...», pàg. 75.
30. ORTOLL, «Notes per a...», pàg. 75-76.
31. ORTOLL, «Notes per a...», pàg. 74-75.
32. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 317v-318v.
33. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 128, f. 319r-v.
34. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 549, f. 8v. Deliberació a Sèrie N, vol. 129, f. 15r, i època a Sèrie N, vol. 493, f. 16v.
35. Un pagament de 100 ducats d'or (equivalents a 120 lliures) el 9 de desembre, un altre de 100 lliures el 3 de març de 1546. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 549, f. 9v i 14r-v. Les èpoques són a Sèrie N, vol. 493, f. 20v i següents.
36. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 129, f. 46v-47r.
37. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 129, f. 68r-69r.
38. Fernando BOUZA, *Imagen y propaganda. Capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, Madrid, Akal, 1998, pàg. 68-69.
39. Aquesta sensació d'hostilitat, i fins i tot de temor a la rebel·lió, és manifestada reiteradament pels inquisidors i oficials del Tribunal de Barcelona de la segona meitat del segle XVI. Doris MORENO, *Representación y realidad de la Inquisición en Cataluña. El conflicto de 1568* (tesi doctoral), Universitat Autònoma de Barcelona, 2002, pàg. 350, 409, 466, 553 i 577.
40. CONDE, *Reyes y archivos...*, pàg. 89.
41. Socies ens informa que en el seu tancament exterior s'havia ubicat un dels distribuïdors de la xarxa d'aigua de boca de la ciutat, del qual partia la canalització que, per sota del nivell del carrer i resseguint la façana, arribava fins al portal del Palau de la Inquisició. La canalització a pressió penetrava per sota del portal i travessava subterràniament el pati principal fins arribar a l'aljub de la font, encara representada al plànol de 1832. *AHCB*, ms. 1G-76, capítol 33, i MARTÍ, GOROSTIZA i CAZENEUVE (coord.), *El llibre de...*, pàg. 345.
42. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 129, f. 106r-v.
43. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 549, f. 21v-22r.
44. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 493, f. 75r-76v. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la...*, vol. I, pàg. 274-275.
45. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 129, f. 114v-115r, 116v-117r, 120r, 121r, 124r, 129v, 133r-v, 134v, 135v-136r, 136v, 139v-140r, 142v-143r, 144r-v, 146v-147r. Èpoques corresponents al vol. 493 de la mateix sèrie N.
46. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 129, f. 137v-138v.
47. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 47-48.
48. *Constitutions y altres...*, llibre I, tít. XXVII, 8, pàg. 79.
49. *Constitutions y altres...*, llibre III, tít. XXXI, 2, pàg. 244.
50. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 64r-65r. BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 15-16.
51. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 72v. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 50, i BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 17.
52. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 75r-v. BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 17-18.
53. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 75v.
54. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 75v-76r.
55. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 493, f. 236v-240v.
56. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 493, f. 242r-256r.
57. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 131, f. 248r-250v.
58. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 115r-v (any 1550); vol. 131, f. 214v-216r (any 1553), i vol. 132, f. 15r-16r (any 1554); Sèrie N, vol. 494, f. 122v i 192-194v (any 1554). AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 51.
59. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 76r-v.
60. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 89r.
61. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 88r, 89r, 96v, 114v, 135r, 140v, 166v, 167r, 170r, 196v i 200v; vol. 131, f. 5r, 49r, 83v, 171v i 172r. BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 18-24.
62. RIERA, «El fossar dels jueus...», pàg. 8, i Jordi CASANOVAS i MIRÓ, *Las inscripciones funerarias hebraicas medievales de la Península Ibérica* (tesi doctoral inèdita), Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, i «Nous fragments d'inscripcions hebrees localitzats a Barcelona», *Tamid*, 1 (1997), pàg. 51-63.
63. Joaquim GARRIGA i RIERA, amb la col·laboració de Marià CARBONELL, *Història de l'art català*, IV: *L'època del Renaixement. Segle XVI*, Barcelona, Edicions 62, 1986, pàg. 95-97.
64. Fernando MARIAS, *El largo siglo XVI. Los usos artísticos del Renacimiento español*, Madrid, Taurus, 1989, pàg. 45.
65. *AHCB*, R. 3163. Mercè RENOM *et alii*, *Alimentar Barcelona: ciutat, proveïment i salut*, Barcelona, Ajuntament, 2021 (Llibrets de Sala del MUHBA, 35), pàg. 11.
66. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 121r-v.
67. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 130, f. 123r, 129v i 170v.
68. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 131, f. 90r.
69. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 131, f. 121r-v i 198v.
70. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 494, f. 115v-116v.
71. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 131, f. 199r-v.
72. Arthur BYNE i Mildred STAPLEY, *Decorated Wooden Ceilings in Spain*, Nova York i Londres, G. P. Putnam's Sons, 1930, pàg. 70-84, i *Arte y decoración en España* (texts de Joan Sacs), Barcelona, Casellas Moncanut, 1927, vol. X, pàg. 9.
73. Marià CARBONELL i BUADES, *L'Escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1986, pàg. 30-31.
74. Joan BASSEGODA i NONELL, «Restauración de la logia renacentista del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona», *Boletín de la Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 54/1 (1982), pàg. 279-290.
75. Marià CARBONELL i BUADES, *L'Arquitectura Classicista a Catalunya, 1545-1659*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991 (Col·lecció Tesis Doctorals Microfitxades, 969), pàg. 706-715.
76. BOFARULL, *Instancia elevada por...*, pàg. 9.
77. *ACA*, Generalitat, Sèrie N, vol. 132, f. 191r. AGUIRRE, *Tratado historico-legal...*, pàg. 54.
78. *Dietaris de la...*, vol. II, pàg. 81.

79. María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, «Virreyes de Cataluña: Rituales y ceremonias», *El mundo de los virreyes en las monarquías de España y Portugal*, Madrid i Frankfurt, Iberoamericana Vervuert, 2012, pàg. 415-442 (427-428).
80. ACA, Generalitat, Sèrie V, 241, núm. 246.
81. AHN, Inquisición, L.736, f. 281v. Doris MORENO, «La Inquisición vista desde dentro: La visita del licenciado Cervantes al Tribunal del Santo Oficio en Barcelona», *Historia Social*, 32 (1998), pàg. 75-95 (79-83).
82. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 28, f. 299v-300r i 301v.
83. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 2, 20 i 28. LEA, *Historia de la...*, II, pàg. 115.
84. MORENO, *Representación y realidad...*, pàg. 422-425.
85. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 28, f. 321r-323v.
86. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 28, f. 324r-327v.
87. AHN, Inquisición, L.730, f. 16v.
88. AHN, Inquisición, L.730, f. 21v.
89. AHN, Inquisición, L.730, f. 73r-v.
90. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 20, f. 6v.
91. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 20, f. 1v.
92. AHN, Inquisición, L.730, f. 91r-v. BLÁZQUEZ, *La Inquisición en...*, pàg. 77.
93. AHN, Inquisición, leg. 1594, exp. 1. MORENO, *Representación y realidad...*, pàg. 326-327.
94. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 27, f. 5v, 7r, 11v-12r, 18v i 21r.
95. AHN, Inquisición, leg. 1592, exp. 27, f. 21v.
96. AHN, Inquisición, leg. 2306, exp. 2., s. f.
97. AHN, Inquisición, leg. 2306, exp. 2., s. f.
98. AHN, Inquisición, leg. 2306, exp. 2., s. f.
99. AHN, Inquisición, leg. 2306, exp. 2., s. f.
100. Joan BADA i ELIAS, *La Inquisició a Catalunya: segles XIII-XIX*, Barcelona, Barcanova, 1992, pàg. 101-102; VOLTES, «Documentos para la...», i SANTIAGO, «Manuel Viñals de...».
101. AHN, Inquisición, leg. 2157. Transcripció segons SANTIAGO, «Manuel Viñals de...», pàg. 170.
102. AHN, Inquisición, leg. 2157. Transcripció segons SANTIAGO, «Manuel Viñals de...», pàg. 169 i 171.
103. AHN, Inquisición, leg. 2157. Transcripció segons SANTIAGO, «Manuel Viñals de...», pàg. 171.
104. AHN, Inquisición, leg. 2157. Transcripció segons VOLTES, «Documentos para la...», pàg. 258.
105. AHN, Inquisición, leg. 2157. Transcripció segons VOLTES, «Documentos para la...», pàg. 263-264.
106. ADROER, «El Palau Major...», pàg. 49.
107. ACA, RA, Lligalls, 261, núm. 3.
108. ACA, RA, Lligalls, 304, núm. 5, i AHCB, 6A-I-1, f. 91v-92r.
109. ACA, RA, Lligalls, 304, núm. 5.
110. ACA, CA (Consell d'Aragó), llig. 212/2. Pilar SÁNCHEZ LÓPEZ, «La resolució dels conflictes jurisdiccionals entre la Inquisició i la Reial Audiència de Catalunya, 1568-1696», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 41 (2015), pàg. 113-130.
111. AHN, Inquisición, leg. 1596, f. 12r-17r. El lligall inclou també altres còpies d'aquests acords.
112. AHN, Inquisición, leg. 1596, f. 6v-7r.
113. AHN, Inquisición, leg. 1596, f. 9r-11v.
114. ACA, RP, Processos, 1830, núm. 11-H, f. 163r-164r del plec amb segell de 1832.
115. José MARTÍNEZ MILLÁN, «La Inquisición en Cataluña durante el siglo XVIII. ¿Una institución en crisis?», *Pedralbes*, 4 (1984), pàg. 63-92.
116. AHN, Inquisición, leg. 4650-3, f. 1r-v.
117. AHN, Inquisición, leg. 4650-3, f. 2r.
118. AHN, Inquisición, leg. 4650-3, f. 4r.
119. AHN, Inquisición, leg. 4650-3, f. 6r-v.
120. AHN, Inquisición, leg. 4650-3, f. 8r-v.
121. AHN, Inquisición, leg. 4650-3, f. 19r.
122. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
123. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
124. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
125. Gérard DUFOUR, «¿Cuándo fue abolida la Inquisición en España?», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, 13 (2005), pàg. 93-107, i Joan MERCADER I RIBA, «La desamortización en la España de José Bonaparte», *Hispania*, 122 (1972), pàg. 587-616.
126. AHN, Inquisición, leg. 4651-1, s. f.
127. Frances LUTTIKHUIZEN, «La notícia de l'assalt al palau de la Inquisició a Barcelona arriba a Boston», *Un día de furia. Barcelona, 10 de març de 1820*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020, pàg. 63-77.
128. AHN, Inquisición, leg. 4651-1 (procés de 1828), f. 1r-v.
129. AHN, Inquisición, leg. 4651-1 (procés de 1828), f. 12v-14r.
130. ACA, RP, BGRP, Processos, 1837, núm. 1-J, f. [1r-v].
131. ACA, RP, BGRP, Processos, 1837, núm. 1-J, f. [4r-5r].
132. ACA, RP, BGRP, Processos, 1837, núm. 1-J, f. [5r-7v].

1582

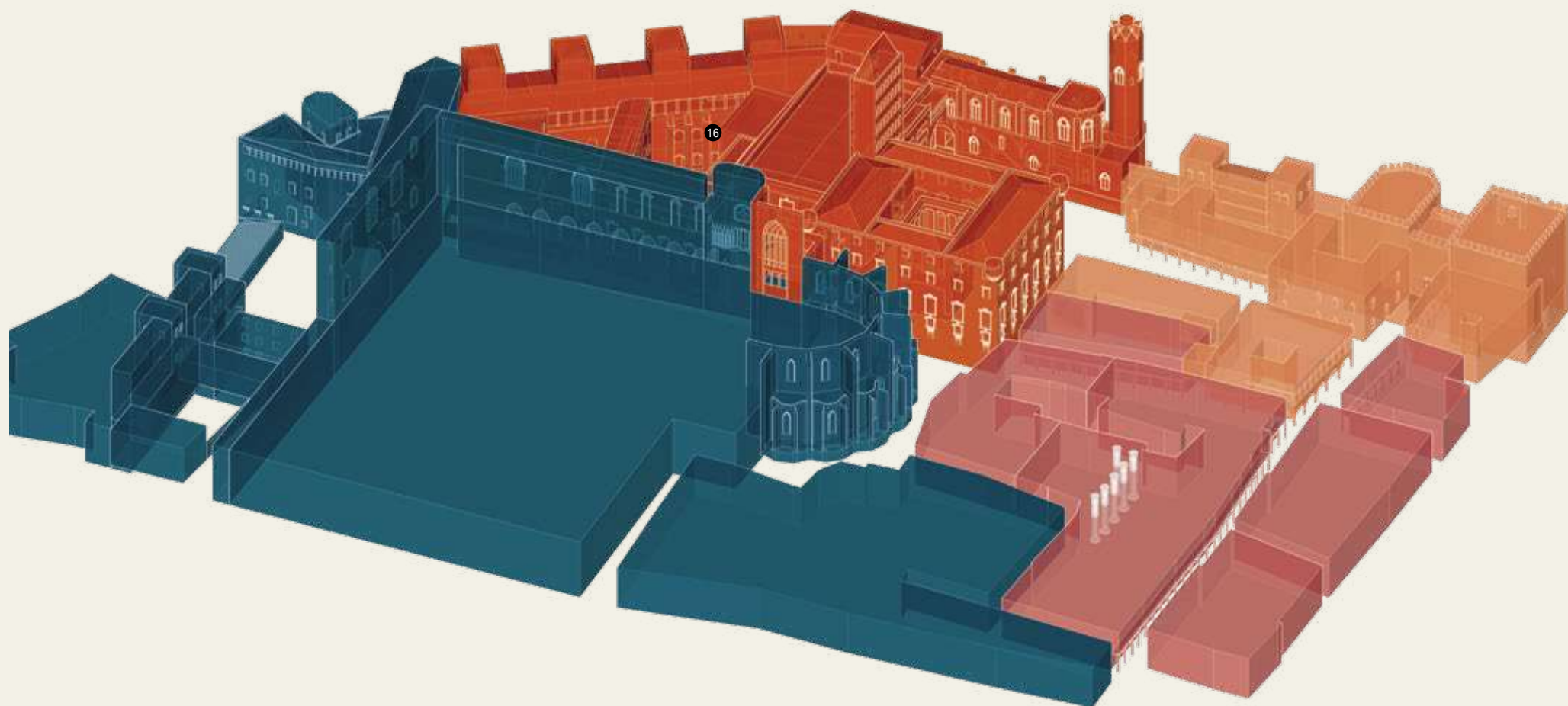
1582

1 Tribuna reial (Palau del Rei)	9 Apartament de l'Inquisidor II (Palau de la Inquisició)
2 Palau del Lloctinent i torrassa (Palau del Rei)	10 Estances de l'algutzir i presons (Palau de la Inquisició)
3 Capella de Santa Àgata (Palau del Rei)	11 Presons secretes de l'hort (Palau de la Inquisició)
4 Apartament de l'Inquisidor I i terrat major (Palau de la Inquisició)	12 Tribunal menor (Palau de la Inquisició)
5 Tribunal major (Palau de la Inquisició)	13 Arxiu secret i <i>camereta</i> fiscal (Palau de la Inquisició)
6 Ampliació de l'Arxiu Reial (Palau del Rei)	14 Presons secretes de la muralla (Palau de la Inquisició)
7 Estances de l'alcaid i presó pública (Palau de la Inquisició)	15 Sala de Santa Eulàlia (Palau de la Inquisició)
8 Pati (Palau de la Inquisició)	

1582

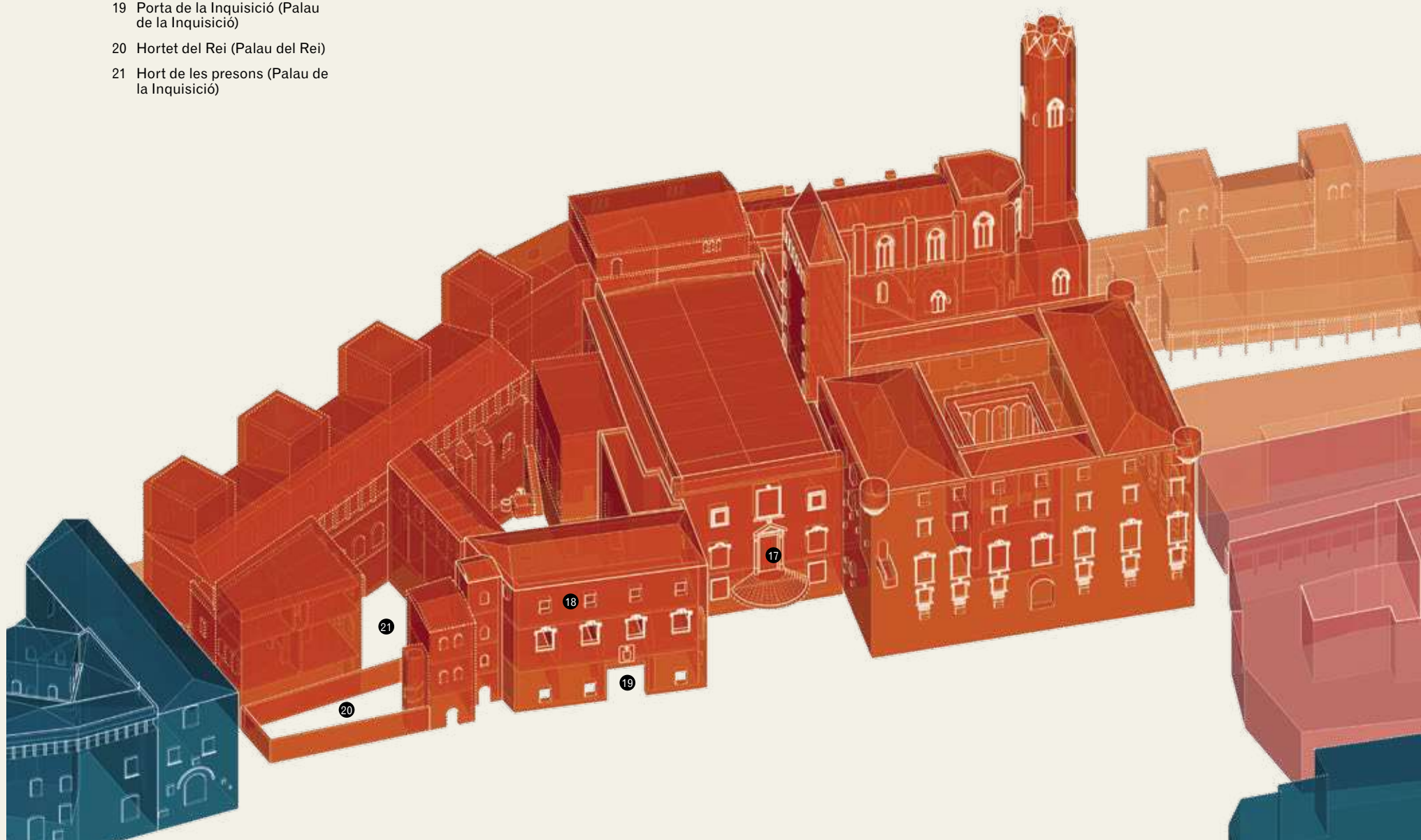
16 Porta i galeria de les presons
secretres (Palau de la
Inquisició)

AUTOR: Marc Viader

1582

- 17 Grada i portal de la *sala del negoci* (Palau del Rei)
- 18 Sales de l'Audiència (Palau del Rei)
- 19 Porta de la Inquisició (Palau de la Inquisició)
- 20 Hortet del Rei (Palau del Rei)
- 21 Hort de les presons (Palau de la Inquisició)

Epíleg

Arrasat fins als fonaments el Palau de la Inquisició i radicalment transformat el sector ocupat per les monges de Santa Clara, no va restar cap més testimoni patent de l'antic Palau Major, als ulls dels barcelonins, que la Capella de Santa Àgata, restaurada per Elies Rogent. Aquesta es va convertir aviat en la seu del nou Museo Provincial de Antigüedades, creat entre 1877 i 1879 pel trasllat i reformulació del precedent Museo Lapidario de Antigüedades, el qual havia estat constituït el 1844 gràcies a la col·laboració entre la Real Academia de Buenas Letras i la Comisión Provincial de Antigüedades. L'altra estructura encara visible, el Palau del Lloctinent, ja s'havia tornat a segregar com a edifici independent el 1838, per acollir-hi l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La ciutadania barcelonina va anar perdent d'aquesta manera la consciència que hi hagués existit mai el Palau Major, com a seu a la ciutat dels poders públics més importants del país al llarg dels segles. La situació va continuar inalterada fins que el context de la Guerra Civil de 1936-1939 va permetre redescobrir el Tinell i va donar peu a la restauració de la postguerra, que també va reconstruir el verger palatí, ambdós adquirits per l'Ajuntament de Barcelona l'any 1941. Tinell i verger, però, encara continuaren desvinculats de la Capella de Santa Àgata uns quants anys, fins que a partir de 1953 una comunicació provisional va poder tornar a relligar-los amb l'església palatina, que el 1932 ja havia estat cedida a la Junta de Museos de Barcelona. Aquesta realitat no es va veure consolidada definitivament, doncs, fins a la culminació de l'actual avantcambra historicista ideada per Adolf Florensa, ja iniciada a la dècada dels anys seixanta del segle xx.

Tanmateix, que la Capella de Santa Àgata i el Tinell hagin recuperat des de llavors una certa posició en la superestructura cultural i mítica dels ciutadans de Barcelona no significa que aquelles operacions aconseguissin retornar als barcelonins el concepte de Palau Major, amb tota l'entitat dimensional i simbòlica que va arribar a assolir en la història de la ciutat de Barcelona. Com hem tingut ocasió de comprovar, el proper any 2024 es compliran onze segles de la primera notícia que ja el documenta al mateix lloc que ocupa, i des del qual va anar escampant-se com una taca d'oli, fins acabar adoptant la Baixada de la Canonja com a límit posterior estable. Entre aquella data i l'abolició definitiva de la Inquisició el 1834, ni l'ombra dels poders que aixoplugava va deixar de presidir i condicionar mai la vida de Barcelona, ni les seves formes artístiques cessaren de funcionar com a models de

referència creativa, malgrat que la major part dels barcelonins actuals ja no en són conscients. Com destacàvem a la introducció, molts d'ells continuen sense associar el nom propi de Palau Major amb aquest extraordinari conjunt patrimonial, perquè allò que segueix predominant és, en el millor dels casos, la referència a les citades parts més espectaculars, el Tinell, la Capella de Santa Àgata i la impròpiament dita Torre del Rei Martí. Per descomptat, no hi ha ajudat gaire la fragmentació de la titularitat del conjunt patrimonial entre tres administracions públiques distintes, la Generalitat de Catalunya (capella), l'Ajuntament de Barcelona (voltes romàniques, Tinell, avantcambra i verger) i el Ministerio de Cultura y Deporte (Palau del Lloctinent i torassa), sense que mai s'hagi constituït cap organisme interadministratiu per coordinar-hi les actuacions, ni tan sols des del punt de vista de la restauració i la conservació preventiva.

Com a institució que, des de la seva mateixa fundació per Agustí Duran i Sanpere, ha tingut i té assignada la custòdia de les estructures més importants que el conformen, sempre ha destacat entre els objectius primordials del MUHBA aconseguir que el Palau Major o Palau Vell de Barcelona continuï presidint la vida de la ciutat per moltes centúries més. S'hi ha afegit, a les darreres dècades, un esforç ingent perquè els barcelonins i els visitants arribin a conèixer-lo i valorar-lo com allò que sempre ha estat, el veritable cor en pedra de la ciutat de Barcelona. Serveixi, doncs, aquesta obra publicada en el context del vuitantè aniversari de la creació del museu com a prova addicional d'aquest ferm i indissoluble compromís entre el MUHBA i el complex patrimonial que l'acull, el Palau Major de Barcelona.

Bibliografia

- ACEÑA I ALONSO, Robert, «El capitell de tipus califal del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 17-25.
- ACEÑA I ALONSO, Robert, «El Palau Reial Major (Escultura)», *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 194.
- ADROER I TASIS, Anna Maria, *El Palau Reial Major de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1979.
- ADROER I TASIS, Anna Maria, «El Palau Major i el convent de Santa Clara», *Medievalia*, 3 (1982), pàg. 45-52.
- ADROER I TASIS, Anna Maria, «Un palau reial frustrat», *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1985, vol. II, pàg. 135-143.
- ADROER I TASIS, Anna Maria, «El palau de la reina Elionor: un monument desaparegut», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 247-264.
- ADROER I TASIS, Anna Maria, «Enteixinats de Xàtiva a Barcelona», *Analecra Sacra Tarraconensia*, 71 (1998), pàg. 43-52.
- ADROER I TASIS, Anna Maria, *Palaus Reials de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 2003.
- AGUILÓ I FUSTER, Marian, *Diccionari Aguiló*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1934, vol. VIII.
- AGUIRRE, Domingo de, *Tratado historico-legal del Real Palacio antiguo y su quarto nuevo de la excelentissima ciudad de Barcelona y de los officios de sus alcaides, o, conserjes*, Viena, Schwendimann, 1725.
- AINAUD DE LASARTE, Joan, *Pintures del segle XIII al carrer de Montcada de Barcelona. Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1969.
- AINAUD DE LASARTE, Joan, *El palau de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988.
- AINAUD DE LASARTE, Joan, «La pintura profana barcelonina del segle XIII. Troballes dels darrers anys», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 189-196.
- AINAUD, Juan, José GUDIOL i Frederic-Pau VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, CSIC, 1947, 2 vol.
- ALCOY PEDRÓS, Rosa, «Ferrer Bassa allo specchio», *Arte Medievale*, 1 (2003), pàg. 107-128.
- ALCOY PEDRÓS, Rosa, «El pas al segon gòtic lineal», *L'art gòtic a Catalunya. Pintura*, I: *De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2005, pàg. 87-96.
- ALCOY PEDRÓS, Rosa, «L'evolució estilística del vitrall medieval a Catalunya», *Estudis entorn del vitrall a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014 (Corpus Vitrearum Medii Aevi: Catalunya, vol. 5-2), pàg. 39-154.
- ALCOY PEDRÓS, Rosa, «La pintura gòtica als països de parla catalana entre els segles XIV i XV», *Catalan Historical Review*, 8 (2015), pàg. 135-148.
- ALCOY PEDRÓS, Rosa, «El italianismo en la pintura gòtica catalana. De la renovació giottesca a su disolució», «*Un olor a Italia. Conexiones e influencias en el arte aragonés (siglos XIV-XVIII)*», Zaragoza, CSIC, 2019, pàg. 51-101.
- ALCOY, Rosa, i Pere BESERAN, «La fortuna de Jaume Cascalls en el context gironí», *Estudi General*, X (1991), pàg. 93-118.
- AMAT I DE CORTADA (BARÓ DE MALDÀ), Rafael d', *Viles i ciutats de Catalunya*, ed. Margarida Arizeta, Barcelona, Barcino, 1994.
- AMENÓS, Lluïsa, «Catàleg de ferrers documentats en les fonts escrites d'època medieval», *Bulletí Arqueològic*, 29 (2007), pàg. 81-165.
- AMENÓS, Lluïsa, i Marc GENER, *La espada del Condestable Pedro de Portugal conservada en la catedral de Barcelona*, Barcelona, Catedral, 2019.
- ANGLÈS, Higiní, «L'ordre de Sant Jordi durant els segles XIII i XIV i la devoció dels reis d'Aragó al sant cavaller», *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, Gustavo Gili, 1961, pàg. 41-64.
- Apéndice al levantamiento y Guerra de Cataluña en tiempos de don Juan II*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1864, vol. XIII (Col·lecció de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. XXVI).
- ARAGÓ, Antoni Maria, i Josep TRENCHS ÓDENA, «Los registros de la Corona de Aragón (Jaime I y Pedro II) y los registros pontificios», *Annali della Scuola Speciale per Archivisti e Bibliotecari dell'Università di Roma*, XII (1972), pàg. 26-39.
- ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGÓN, *La muerte en la Casa Real de Aragón. Cartas de condolencia y anunciadoras de fallecimientos (siglos XIII al XVI)*, Zaragoza, CSIC, 2018.
- ARRIBAS PALAU, Antonio, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1951.
- Arte y decoración en España* (texts de Joan Sacs), Barcelona, Casellas Moncanut, 1927, vol. X.
- AVRIL, François, «Quelques observations sur le destin des livres et de la "bibliothèque" du Roi René», *Splendeur de l'enluminure. Le Roi René et les livres*, Arles, Ville d'Angers / Actes Sud, 2009, pàg. 73-83.
- BADA I ELIAS, Joan, «El Tribunal de la Inquisició en Barcelona, ¿un tribunal peculiar?», *Revista de la Inquisició (intolerancia y derechos humanos)*, 2 (1992), pàg. 109-120.
- BADA I ELIAS, Joan, *La Inquisició a Catalunya: segles XIII-XIX*, Barcelona, Barcanova, 1992.
- BAIGES, Ignasi J., Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, 4 vol.
- BAJET ROYO, Montserrat, *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons el dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII). Edició de la «Forma i pràctica de celebrar els juraments i les eleccions a la ciutat de Barcelona en el segle XV»*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009.
- BALAGUER I MERINO, Andreu, *D. Pedro el Condestable de Portugal, considerado como escritor, erudito y anticuario (1429-66)*, Girona, Vicente Dorca, 1881.
- BALARI JOVANY, Josep, *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona, Instituto Internacional de Cultura Romànica, 1964.
- BANKS, Philip J., «The north-western gate of the city of Barcelona in the eleventh and twelfth centuries», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 17 (1977), pàg. 117-127.
- BANKS, Philip J., *The topography of the city of Barcelona and its urban context in eastern Catalonia: from the third to the twelfth centuries*, PhD thesis, University of Nottingham, 1981. <http://eprints.nottingham.ac.uk/13542/>
- BANKS, Philip J., «L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300», *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament / Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. 2, pàg. 25-71.
- BANKS, Philip J., «El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 11-33.
- BANKS, Philip J., «La topografia dels voltants de la catedral romànica», *La catedral romànica de Barcelona: Protagonistes, context urbà i edificacions monumentals*, coord. Gerardo Boto i Marc Sureda, Barcelona, Documenta Universitaria, 2021, pàg. 73-137.
- BARRACHINA NAVARRO, Jaume, «Retaule del Conestable», *Jaume Huguet 500 anys*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, cat. núm. 6, pàg. 168-173.
- BARRAL I ALTET, Xavier, *Art de Catalunya. Ars Cataloniae*, 6: *Escultura antiga i medieval*, Barcelona, L'isard, 1997.

- BARRAL I ALTET, Xavier, i Anscari M. MUNDÓ, *Estudis entorn del vitrall a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014 (Corpus Vitrearum Medii Aevi: Catalunya, vol. 5-2).
- BARRAU DIHIGO, Lluís, i Jaume MASSÓ i TORRENTS (ed.), *Gesta comitum Barcinonensium*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1925.
- BASSEGODA, Buenaventura, *La real capilla de Santa Águeda, del palacio de los reyes de Aragón, en Barcelona. Notas histórico-críticas*, Barcelona, Tipografía Giró, 1895.
- BASSEGODA, Buenaventura, *Santa María de la Mar. Monografía histórica-artística*, Barcelona, Fills de J. Thomas, 1925-1927, 2 vol.
- BASSEGODA I NONELL, Joan, «Restauración de la logia renacentista del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona», *Boletín de la Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 54-1 (1982), pàg. 279-290.
- BASSEGODA NONELL, Joan, «La façana major de la Seu de Barcelona», *Lambard*, IX (1996), pàg. 175-177.
- BATLLE GALLART, Carme, i Montserrat CASAS NADAL, «La caritat privada i les institucions benèfiques a Barcelona (segle XIII)», *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volumen misceláneo de estudios y documentos*, Barcelona, CSIC, 1980, pàg. 117-190.
- BAUCELLS I REIG, Josep, «La Pia Almoïna de la seo de Barcelona. Origen y desarrollo», *A pobreza e a assistência aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Média. Actas das primeiras jornadas luso-espanholas de História Medieval*, Lisboa, Instituto de Alta Cultura, 1972, pàg. 83-121.
- BAUCELLS, Josep, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE, *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona Segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, 5 vol.
- BELTRÁN DE HEREDIA, Julia, «La catedral romànica de Barcelona: revisió de les dades arqueològiques i de l'escultura», *Quarhis*, 1 (2005), pàg. 100-117.
- BELTRÁN DE HEREDIA, Julia, «Arquitectura y sistemas de construcción en "Barcino" durante la Antigüedad tardía. Materiales, técnicas y morteros: un fósil director del yacimiento de la Plaza del Rey», *Quarhis*, 5 (2009), pàg. 142-169.
- BELTRÁN DE HEREDIA, Julia, «Barcino, de colònia romana a sede regia visigoda, medina islàmica i ciutat comtal: una urbs en transformació», *Quarhis*, 9 (2013), pàg. 17-118.
- BELTRÁN DE HEREDIA, Julia, i Emili REVILLA, «Metrologia i modulació dels edificis del segle VI del grup episcopal de Barcelona», *Quarhis*, 5 (2009), pàg. 171-183.
- BENSCH, Stephen P., *Barcelona i els seus dirigents. 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona / Proa, 2000.
- BESERAN I RAMON, Pere, «Aloi de Montbrai», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura*, I: *La configuració de l'estil*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 204-219.
- BLASCO I BARDAS, Anna Maria, *Les pintures murals del Palau Reial Major de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1993.
- BLÁZQUEZ MIGUEL, Juan, *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, Toledo, Arcano, 1990.
- BOFARULL, Antonio de, *Guia-Cicerone de Barcelona, aumentado, corregido y vindicado*, Barcelona, Imp. Hispana de V. Castañón, 1855.
- BOFARULL I SANS, Francisco de, *Instancia elevada por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona al Excmo. Sr. Ministro de Hacienda, acompañando la Memoria sobre el Palacio Real antiguo y el cuarto nuevo ó Palacio del Lugarteniente*, Barcelona, Imprenta de Henrich & C^a, 1904.
- BOFARULL I SANS, Francisco de, «Jaime I y los judíos», *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rey en Jaume I y a la seua època*, Segona Part, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1913, pàg. 819-943.
- BOHIGAS, Pere, *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana*, Barcelona, Asociación de Bibliófilos, 1965, vol. II-1.
- BOUZA, Fernando, *Imagen y propaganda. Capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, Madrid, Akal, 1998.
- BRACONS I CLAPÉS, Josep, «L'escultura al servei de Pere el Cerimoniós», *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, pàg. 209-243.
- BRACONS I CLAPÉS, Josep, «Jaume Cascalls», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura*, I: *La configuració de l'estil*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 223-243.
- BRESC, Henri, «Le jardin de l'empire: le palais de Barcelone et la Sicile (1397-1410)», *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 20-25 de septiembre de 1993)*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, 1994-1997, t. I, vol. 5, pàg. 373-386.
- BRUNIQUER, Esteve Gilabert, *Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona. Rúbriques de Bruniquer*, Barcelona, Impr. d'Henrich, 1912-1916, 5 vol.
- BRUTAILS, Joan August, *L'art religiós en el Rosselló*, Barcelona, L'Avenç, 1901.
- Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona* (octubre 1936).
- BYNE, Arthur, i Mildred STAPLEY, *Decorated Wooden Ceilings in Spain*, Nova York i Londres, G. P. Putnam's Sons, 1930.
- CABALLÉ, Francesc, i Reinald GONZÀLEZ, *La casa de l'Ardiaca de Barcelona. Dos mil anys d'història*, Barcelona, Ajuntament, 2018.
- CAMPILLO, Antoni, *Disquisitio methodi consignandi annos aerae christianae...*, Barcelona, Carolus Saper, 1766.
- CARBONELL, Pere Miquel, *Chroniques de Espanya*, Barcelona, Carles Amorós, 1546.
- CARBONELL, Pere Miquel, «De exequiis, sepultura et infirmitate regis Joannis secundi», *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1864, vol. I (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. XXVII).
- CARBONELL, Pere Miquel, «Super facto expulsionis hereticorum judeorumque ab omnibus terris regis Castelle Aragonum...», *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1864-1865, 2 vol. (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. XXVII-XXVIII).
- CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya*, ed. Agustí Alcoberro, Barcelona, Barcino, 1997, 2 vol.
- CARBONELL I BUADES, Marià, *L'Escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1986.
- CARBONELL I BUADES, Marià, *L'Arquitectura Classicista a Catalunya, 1545-1659*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991 (Col·lecció Tesis Doctorals Microfitxades, 969).
- CARBONELL BUADES, Marià, «Marc Safont (ca. 1385-1458) en l'arquitectura barcelonina del segle XV. Documents per a un esbós biogràfic», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 21 (2003), pàg. 181-225.
- CARRERAS I CANDI, Francesc, «L'inquisició barcelonina substituïda per l'inquisició castellana (1446-1487)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (1909-1910)*, pàg. 130-177.
- CARRERAS I CANDI, Francesc, *La via Layetana substituïnt als carrers de la Barcelona mitgeval. Catàlech de la col·lecció gràfica de dita via*, Barcelona, Albert Martín, 1913.
- CARRERAS I CANDI, Francesc, «Les obres de la Catedral de Barcelona. 1298-1445», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 6 (1913), pàg. 22-30, 128-136; 7 (1914), pàg. 302-317, 510-515.
- CARRERAS I CANDI, Francesc, «Excursió retrospectiva a la vella Barcelona», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 257 (1916), pàg. 141-164.
- CARRERAS I CANDI, Francesc, «Introducció de la festa de Sant Jordi a la Corona d'Aragó», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XXVI (1916), pàg. 113-120.
- CARRERAS I CANDI, Francesc, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Barcelona, Albert Martín, s. a.
- Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938.
- CASANOVAS I MIRÓ, Jordi, «Nous fragments d'inscripcions hebrees localitzats a Barcelona», *Tamid*, 1 (1997), pàg. 51-63.
- CASANOVAS I MIRÓ, Jordi, *Las inscripciones funerarias hebraicas medievales de la Península Ibérica* (tesi doctoral inèdita), Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999.
- CASANOVAS I MIRÓ, Jordi, *El Museu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Dades per a una història*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2009.
- Catálogo de los objetos que la Comisión de Monumentos Históricos de Barcelona tiene reunidos*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús, 1877.

- Catalunya medieval*, Barcelona, Generalitat / Lunewerg, 1992.
- Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX.
- CID MORAGAS, Daniel, «La restauració del desaparegut Palau Reial Menor de Barcelona a través del llibre d'obra. El cas de la Sala Major (1376-1378)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18 (1998), pàg. 397-425.
- CINGOLANI, Stefano, «La reina María y los funerales de su madre Brianda d'Agout, condesa de Luna, en Zaragoza (1399-1401). Aproximación al estudio de los rituales funerarios de los monarcas de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, XXIV (2013), pàg. 71-90.
- CINGOLANI, Stefano, «Entretenimientos, placeres, fiestas y juegos en la corte de los reyes de Aragón en el siglo XIV», *En la España medieval*, 39 (2016), pàg. 225-248.
- CINGOLANI, Stefano M., «Models de memòria i d'ordenament social a la Barcelona del segle XIII», *Barcelona Quaderns d'Història*, 23 (2016), pàg. 19-50.
- CONDE I DELGADO DE MOLINA, Rafael, *Reyes y archivos en la Corona de Aragón. Siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*, Zaragoza, CSIC, 2008.
- CONEJO DA PENA, Antoni, «“Volta de rajola”, “volta de maó de pla” o “volta catalana”: reflexiones entorno a las bóvedas tabicadas en Cataluña durante los siglos del gótico», *Construyendo bóvedas tabicadas. Actas del Simposio Internacional sobre bóvedas tabicadas*, València, Universitat Politècnica de València, 2012, pàg. 101-117.
- Constitucions, capítols y actes de Cort fetas y atorgats per la S.C.R. magestat del rey nostre senyor don Carlos III... en la ciutat de Barcelona... en lo any de 1706*, Barcelona, Rafael Figueró, 1706.
- Constitucions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Magestat del Rey Don Philip IV nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII*, Barcelona, Joan Pau Martí, 1704.
- COROLEU, Josep, *Documents historichs catalans del segle XIV: colecció de cartas familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona, La Renaixença, 1889.
- Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896-1922, 26 vol.
- COSTA PARETAS, Mercè, «Leonor de Portugal, Reina de Aragón (1347-1348)», *Bracara Augusta*, XVIII-XIX (1965), pàg. 93-101.
- Crònica del racional de la ciutat, 1334-1417. Recull de documents i estudis*, fasc. I-2, Barcelona, Ajuntament, 1921.
- CUBELES I BONET, Albert, «L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 4 (2001), pàg. 128-145.
- CUBELES I BONET, Albert, «Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 35-64.
- DALMASES, Núria de, i Antoni JOSÉ I PITARCH, *Història de l'art català, III: L'art gòtic. Segles XIV-XV*, Barcelona, Edicions 62, 1984.
- DAVILLIER, Jean Charles, *L'Espagne*, París, Hachette et C., 1874.
- DEIBEL, Ulla, «La Reyna Elionor de Sicília», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 10 (1928), pàg. 349-353.
- DIAGO, Francisco, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, Sebastián de Cormellas, 1603.
- Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994-2008, 10 vol.
- DOMENGE I MESQUIDA, Joan, «“Localia ornamentaque cappellae et alia pretiosissima bona”. Orfebreria a Catalunya a l'entorn del 1400», *Catalunya 1400. El gòtic internacional*, Barcelona, MNAC, 2012, pàg. 65-123.
- DOMENGE I MESQUIDA, Joan, i Jacobo VIDAL FRANQUET, «Construir i decorar un teginat: del document a l'obra», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, VI (2013), pàg. 9-46.
- DOMENGE I MESQUIDA, Joan, i Jacobo VIDAL FRANQUET, «A coneixença de mestres experts”. Les visures de l'obra gòtica a través de la documentació catalana», *Visurar l'arquitectura gòtica: inspeccions, consells i reunions de mestres d'obra (s. XIV-XVIII)*, Palermo, Edizioni Caracol, 2017, pàg. 9-74.
- DORÉ, Gustave, i Charles DAVILLIER, «Voyage en Espagne», *Le Tour du Monde*, 6 (1862), pàg. 289-352.
- DUFOUR, Gérard, «¿Cuándo fue abolida la Inquisición en España?», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, 13 (2005), pàg. 93-107.
- DURAN I CAÑAMERAS, Félix, «Margarida de Prades (III)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 3-4 (1954-1955), pàg. 33-36.
- DURAN I GRAU, Eulàlia, *Simbologia política catalana a l'inici dels temps moderns. Discurs llegit el dia 10 de desembre de 1987 en l'acte de recepció pública ... a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1987.
- DURAN I SANPERE, Agustí, *Los retablos de piedra*, Barcelona, Alpha, 1932-1934, vol. I.
- DURAN I SANPERE, Agustí, *El antiguo Palacio Real y el Salón Mayor o de los Paramentos*, Barcelona, Ajuntament, 1943.
- DURAN I SANPERE, Agustí, «Capiteles románicos en la Plaza de Toros», *Barcelona Divulgación Histórica*, 7 (1949), pàg. 59-61.
- DURAN I SANPERE, Agustí, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1972-1975, 3 vol.
- DURAN I SANPERE, Agustí, i Josep SANABRE, *Llibre de les solemnitats de Barcelona: edició completa del manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat*, Barcelona, Patxot, 1930, vol. I.
- ERLANDE-BRANDENBURG, Alain, «Le palais des rois de France à Paris par Philippe le Bel», *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 151 (2007), pàg. 183-194.
- ESCALAS, Romà, «La decoració de la capella del Palau Dalmases de Barcelona», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura, II: De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 186-189.
- ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUJ i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), pàg. 31-48.
- ESCUADERO, José Antonio, «Los orígenes del Consejo de la Suprema Inquisición», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 53 (1983), pàg. 238-289.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «Jaume Cascalls revisado: nuevas consideraciones y obras», *Locus Amoenus*, 2 (1996), pàg. 65-84.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «Ecos artísticos aviñonenses en la Corona de Aragón: la Capilla de los Ángeles del Palacio Papal», *El Mediterráneo y el Arte Español (XI Congreso Nacional de Historia del Arte, Valencia, 1996)*, València, 1998, pàg. 58-68.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «Los materiales prefabricados gerundenses de aplicación arquitectónica», *Lartista-artesa medieval a la Corona d'Aragó. Actes. Lleida, 14, 15 i 16 de gener de 1998*, Lleida, Universitat de Lleida / Institut d'Estudis Ilerdencs, 1999, pàg. 77-127.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «El tesoro sagrado de los reyes en la Corona de Aragón» i «Silla y custodia. Ostensorio turri-forme», *Maravillas de la España medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, [Valladolid], Junta de Castilla y León / Caja España, 2000, vol. I, pàg. 269-295.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «La membra disjecta de un coro gòtic catalán en el Museo de Cleveland», *Imágenes y promotores en el arte medieval: Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, pàg. 337-352.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «El salterio y libro de horas de Alfonso el Magnánimo y el cardenal Joan de Casanova», *Locus Amoenus*, 6 (2002-2003), pàg. 91-114.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «El “córrer les armes”. Un apartecaballeresco en las exequias medievales hispanas», *Anuario de Estudios Medievales*, 37 (2007), pàg. 867-905.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «Las manufacturas arquitectónicas en piedra de Girona durante la baja edad media y su comercialización», *Anuario de Estudios Medievales*, 39-2 (2009), pàg. 963-1001.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «La santa capella del rei Martí l'Humà i el seu context», *Lambard*, XXI (2010), pàg. 27-52.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «Le programme architectural de Perpignan: un palais pour vivre et gouverner», *Un palais dans la ville, I: Le Palais des rois de Majorque à Perpignan*, ed. Olivier Passarrius i Aymat Catafau, Perpinyà, Trabucaire, 2014, pàg. 115-132.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca, «El Palau Reial Menor de Barcelona: usos i espais representatius. La sala dels cavalls», *Lambard*, XXVIII (2018-2019), pàg. 57-82.

- ESPAÑOL, Francesca, i Joaquín YARZA, *El Romànic català*, Barcelona, Caixa Manresa / Angle editorial, 2007.
- ESTAL, Juan Manuel del, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Zaragoza, CSIC / Diputación de Zaragoza, 2009.
- FÀBREGA GRAU, Àngel, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona, I: Documents dels anys 844-1000*, Barcelona, Catedral de Barcelona, 1995.
- FÀBREGA I GRAU, Àngel, i Josep BAUCCELLS I REIG, *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S. E. Catedral Basílica de Barcelona*, Barcelona, 1969, vol. I.
- FELIU I MONTFORT, Gaspar, «Activitats econòmiques (del 714 a la fi del segle XIII)», *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament / Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. 2, pàg. 207-270.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-1971), pàg. 351-491.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa, «El Consell Reial durant el regnat de Martí l'Humà», *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI). XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Actas*, Zaragoza, Gobierno de Aragón, 1996, t. I, vol. 2, pàg. 173-190.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, «Una família de navegants: els Marquet», *El Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC, 2007, pàg. 135-263.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa, «Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina», *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, pàg. 11-48.
- FINKE, Heinrich, *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291-1327)*, Berlin / Leipzig, Walther Rothschild, 1908-1922, 3 vol.
- FLORENSA FERRER, Adolfo, *Veinte años de labor en la conservación y restauración de edificios artísticos e históricos de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1947.
- FLORENSA FERRER, Adolfo, *Conservación y restauración de monumentos históricos (1947-1953)*, Barcelona, Ajuntament, 1953.
- FLORENSA FERRER, Adolfo, *La valorización urbanística del circuito romano de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1964.
- FLORENSA FERRER, Adolfo, *Conservación y restauración de monumentos históricos (1954-1962)*, Barcelona, Ajuntament, 1966.
- FONSECA, Luís Adão da, *O Condestável D. Pedro de Portugal*, Porto, Instituto Nacional d'Investigação Científica, 1982.
- FONT I SAGUÉ, Norbert, «Lo palau episcopal de Barcelona», *Jochs Florals de Barcelona* (1895), pàg. 123-133.
- FORT I COGUL, Eufemià, *Catalunya i la Inquisició*, Barcelona, Aedos, 1973.
- FREIXAS I CAMPS, Pere, «L'obra del mestre Aloi a Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982-1983), pàg. 77-86.
- GALERA, Montserrat, Francesc ROCA i Salvador TARRAGÓ, *Atlas de Barcelona, segles XVI-XX*, Barcelona, COAC, 1982.
- GARCÍA MARSILLA, José Vicente, «Avalando al rey. Préstamos a la Corona y finanzas municipales en la Valencia del siglo XV», *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, pàg. 377-389.
- GARRIDO I VALLS, Josep-David, *Jaume II de Mallorca: rei de les Balears i Pitiüses, comte català del nord*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011.
- GARRIGA I RIERA, Joaquim, amb la col·laboració de Marià CARBONELL, *Història de l'art català, IV: L'època del Renaixement. Segle XVI*, Barcelona, Edicions 62, 1986.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, *Memòria de la intervenció arqueològica vinculada a les obres de reparació de les humitats de la capella de santa Àgata de l'antic Palau Reial (Barcelona, Barcelonès)*, 2016, codi 30/16. <http://hdl.handle.net/10687/439161>
- GILMAN, Beatrice I., *Catalogue of sculpture (thirteenth to fifteenth centuries) in the collection of the Hispanic Society of America*, Nova York, Hispanic Society of America, 1932.
- GIMENO BLAY, Francisco M., *Escribir, reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid, Abada editores, 2006.
- GIMENO BLAY, Francisco M., i Amadeo SERRA DESFILIS, *Representar la dinastía. El manuscrito genealógico del monasterio de Poblet*, València, Patrimonio, 1997.
- GIRONA I LLAGOSTERA, Daniel, «Epistolari del Rey En Martí d'Aragó (1396-1410)», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, 6 (1909-1913), pàg. 283-309.
- GIRONA I LLAGOSTERA, Daniel, «Itinerari del Rey en Martí (1396-1402)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1911-1912), pàg. 81-184.
- GIRONA I LLAGOSTERA, Daniel, «Itinerari del Rey en Martí (1403-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1913-1914), pàg. 515-654.
- GIRONA I LLAGOSTERA, Daniel, «Itinerari del Rei En Joan I (1387-1396)», *Estudis Universitaris Catalans*, XIII (1928), pàg. 338-402; XIV (1929), pàg. 323-365, i XV (1930), pàg. 41-91.
- GONZÁLEZ HURTEBISE, Eduardo, *Libro de tesorería de la casa real de Aragón. Tomo I. Libros de cuentas de Pedro Boyl, tesorero del monarca desde marzo de 1302 a marzo de 1304*, Barcelona, Tipografía Luis Benaiges, 1911.
- GONZÁLEZ SÁNCHEZ, Santiago, *Itinerario de don Fernando, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*, Zaragoza, CSIC-Fernando el Católico / Diputación de Zaragoza, 2013.
- GONZÁLEZ I VERDAGUER, Teresa, «El Palau Reial Major», *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 194-195.
- GRANADOS, Josep Oriol, *Memòria de la intervenció arqueològica a la Pia Almoina*, Barcelona, [1993]. <http://hdl.handle.net/10687/8277>
- GRAUPERA, Joaquim, «Noves descobertes sobre el cor gòtic desaparegut de Santa Maria del Mar», *XXXIII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, 2017, pàg. 219-238.
- GUDIOL, Josep, i Santiago ALCOLEA I BLANCH, *Pintura gòtica catalana*, Barcelona, Poligrafia, 1986.
- HERNÁNDEZ-CROS, Josep Emili, Gabriel MORA i Xavier POUPLANA, *Arquitectura de Barcelona*, Barcelona, Col·legi d'Arquitectes, 1989.
- HINOJOSA MONTALVO, José, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Donostia, Nerea, 2006.
- IRIARTE KORTAZAR, Aitor, «Los palacios dorados de nuestro señor el rey don Carlos», *Actas del III Congreso General de Historia de Navarra. Área II: Corrientes Artísticas*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1994, pàg. 1-21.
- JARDÍ ANGUERA, Montserrat, *Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local* (tesi doctoral), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2006.
- JARDÍ ANGUERA, Montserrat, «Els Claperós i la seva activitat a Barcelona i Girona», *L'art gòtic a Catalunya. Escultura, II: De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007, pàg. 177-186.
- JARDÍ ANGUERA, Montserrat, «Entorn del taller de Jaume Huguet i el pintor alemany Bernat Goffer», *Recerca*, 13 (2009), pàg. 199-238.
- JUNCOSA BONET, Eduard, i Marina NAVÀS FARRÉ, «La reina vídua: acció política, dificultats econòmiques i l'amor a l'ombra», *Margarida de Prades. Regnat breu, vida intensa*, Tarragona, Publicacions URV / Universitat de Barcelona Edicions, 2022, pàg. 253-320.
- KAMEN, Henry, *La Inquisición española. Una revisión histórica*, Barcelona, Crítica, 2004.
- La Brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona, Pere Benet, 1601*, ed. Rafael Conde, Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 1999.
- LACARRA DUCAY, Mª Carmen, «Estudio histórico-artístico», *Las pinturas murales góticas del castillo de Alcañiz. Restauración*, Zaragoza, Ministerio de Cultura / Diputación General de Aragón / Caja Inmaculada, 2004, pàg. 11-87.
- LEA, Henry Charles, *Historia de la Inquisición española*, Madrid, Fundación Universitaria, 1983, vol. I.
- Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'història institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991.
- LIAÑO MARTÍNEZ, Emma, «La Catedral de Barcelona», *Catedrales de España*, León, 1992-1996, vol. 5, pàg. 25-112.

- LIAÑO MARTÍNEZ, Emma, «Aloy de Montbray imaginador. Del Reino de Francia a la Corona de Aragón en el siglo XIV», *Locus Amoenus*, 12 (2013-2014), pàg. 29-53.
- Libre dels reis*, ed. Stefano M. Cingolani, València, Universitat de València, 2008.
- LLORCA, Bernardino, *La Inquisición en España*, Barcelona, Labor, 1946.
- LÓPEZ DE MENESES, Amada, «Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 5 (1952), pàg. 669-772.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Artur, «Consideracions sobre la construcció de l'església barcelonina de Santa Maria del Pi», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 5-6 (1984-1985), pàg. 211-224.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos, «Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)», *Hispania*, 67 (2007), pàg. 413-445.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos, «El Archivo de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media», *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII y XIV*, Zaragoza, CSIC, 2014, pàg. 145-184.
- LORÉS OTZET, Immaculada, «L'église de Sant Pere de Rodes, un exemple de "renaissance" de l'architecture du XIe siècle en Catalogne», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, 32 (2001), pàg. 21-40.
- LORÉS OTZET, Immaculada, *Estudi dels capitells i impostes del MHCB*, 2002 (inèdit).
- LUTTIKHUIZEN, Frances, «La notícia de l'assalt al palau de la Inquisició a Barcelona arriba a Boston», *Un dia de fúria. Barcelona, 10 de març de 1820*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020, pàg. 63-77.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «Pere el Cerimoniós i les obres públiques», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 11 (1935), pàg. 371-393.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «El Palau Reial Major de Barcelona. Recull de notes històriques», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 12 (1936), pàg. 491-518.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «El Palacio Real Mayor de Barcelona. Nuevas notas para su historia», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 13 (1937-1940), pàg. 89-113.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «Las antiguas dependencias del Palacio Real Mayor de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 14 (1941), pàg. 129-154.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «El arte en la comarca alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, III-4 (1945), pàg. 259-340.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, VII (1949), pàg. 9-326; VIII (1950), pàg. 9-387, i X (1952), pàg. 9-365.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «El retablo del Condestable. Más documentos para su historia», *Archivo Español de Arte*, 29 (1956), pàg. 74-75.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «Mestre Felip de Malla», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30 (1963-1964), pàg. 499-626.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria, «Dos manuscritos de la "Confraría del Senyor Rey"», *Hispania Sacra*, 21 (1968), pàg. 429-480.
- MADURELL I MARIMON, Josep M., «Bernat Roca, arquitecte i escultor trescentista», *Miscel·lània Puig i Cadafalch: recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Maria Puig i Cadafalch*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017, vol. 2, pàg. 163-178.
- MANCHO SUÁREZ, Carles, *La peinture murale du haut Moyen Âge en Catalogne (IXe-Xe siècle)*, Turnhout, Brépols, 2012.
- Manual de novells ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell barceloní*, Barcelona, Ajuntament, 1892-1975, 28 vol.
- MARCH, José M., *La Real Capilla del Palau en la Ciudad de Barcelona*, Barcelona, Compañía de Jesús, 1921.
- MÀRIA, Magda, i Joan Claudi MINGUELL, «El palau episcopal de Barcelona. Cronologia arquitectònica d'un edifici de vint segles d'història», *Locus Amoenus*, 10 (2009-2010), pàg. 63-86.
- MARIÀS, Fernando, *El largo siglo XVI. Los usos artísticos del Renacimiento español*, Madrid, Taurus, 1989.
- MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II», *Estudios Franciscanos*, 91 (1990), pàg. 213-295, i 92 (1991), pàg. 127-245.
- MARTÍ BONET, Josep M., «Sant Oleguer i l'aplicació de la reforma gregoriana», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 71 (1998), pàg. 537-579.
- MARTÍ ESCAYOL, Maria Antònia, Santiago GOROSTIZA i Xavier CAZENEUVE (coord.), *El llibre de les fonts. Aigua, clima i societat a la Barcelona del segle XVII*, Barcelona, Afers, 2022.
- MARTÍNEZ DÍEZ, Gonzalo, *Bulario de la Inquisición española: hasta la muerte de Fernando el Católico*, Madrid, Editorial Complutense, 1998.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, *Pere de Portugal, rei dels catalans, vist a través dels registres de la seva cancelleria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, *Tragedia del insigne condestable Pedro de Portugal*, Madrid, CSIC, 1942.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, vol. I.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, *Catálogo de la documentación de la cancellería regia de Pedro de Portugal, 1464-1466*, Madrid, Ministerio de Educación, 1953-1954, 2 vol.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, «La cámara real de Jaime II de Aragón», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, XI (1953-1954), pàg. 1-230.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, *Jaume II o el seny català*, Barcelona, Aedos, 1956.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, *Pere de Portugal, rei dels catalans, esquema biogràfic*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960.
- MARTÍNEZ MILLÁN, José, «La Inquisición en Cataluña durante el siglo XVIII. ¿Una institución en crisis?», *Pedralbes*, 4 (1984), pàg. 63-92.
- MARTÍNEZ MILLÁN, José, «La desamortización de los bienes de la Inquisición», *Carthaginensia: Revista de Estudios e Investigación*, 2 (1986), pàg. 172-223.
- MARTORELL I TRABAL, Francesc, «Inventari dels bens de la cambra reyal en temps de Jaume II (1323)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV (1911-1912), pàg. 553-567.
- MAS, Josep, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, Barcelona, 1906-1921, 13 vol.
- MAS, Josep, *La custòdia de la Catedral de Barcelona en l'any 1522*, Barcelona, Renaixença, 1916.
- MASIÀ DE ROS, Àngels, *La Corona de Aragón y los estados del norte de África. Política de Jaime II y Alfonso V en Egipto, Ifrúquia y Tremecén*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1951.
- MASIÀ DE ROS, Àngels, *Jaume II: Aragón, Granada i Marroc*, Barcelona, CSIC, 1989.
- MASIÀ DE ROS, Àngels, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994.
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume, «Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó», *Revue Hispanique*, XII (1905), pàg. 413-590.
- MATEU IBARS, María Dolores, «"Bona mobilia et immobilia" del monasterio de los Celestinos y la capilla del Palacio Real Mayor de Barcelona: observaciones codicológicas, diplomáticas y varia a través de un inventario correspondiente al reinado de Fernando I de Aragón (1414)», *Documenta et Scripta* (1993), pàg. 89-139.
- MAYER, August L., *El estilo gótico en España*, Madrid, Espasa-Calpe, 1929.
- MAYORAL LÓPEZ, Rubén, «Los orígenes del tribunal de Barcelona. Los inquisidores del Santo Oficio catalán en el siglo XVI», *Espacios de poder: Cortes, ciudades y villas (s. XVI-XVIII)*, Madrid, Universidad Autónoma, 2002, vol. 2, pàg. 385-422.
- MELERO-MONEO, Marisa, *La pintura sobre tabla del gótico lineal*, Bellaterra / Barcelona / Girona / Lleida, Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat de Barcelona / Universitat de Lleida / Universitat de Girona, 2005.
- MERCADER I RIBA, Joan, «La desamortización en la España de José Bonaparte», *Hispania*, 122 (1972), pàg. 587-616.
- MIQUEL, Marina, Ramon SAROBE i Carme SUBIRANAS (ed.), *El panteó reial de Santes Creus. Estudi i restauració de les tombes de Pere el Gran, de Jaume II i Blanca d'Anjou i de l'almirall Roger de Llúria*, Barcelona, EADOP / Museu d'Història de Catalunya, 2016.

- MIQUEL MILIAN, Laura, *La guerra civil catalana i la crisi financera de Barcelona durant el regnat de Joan II (1458-1479)* (tesi doctoral), Girona, Universitat de Girona, 2020.
- MITJÀ, Marina, «Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVII (1957-1958), pàg. 374-417.
- MOLINA I FIGUERAS, Joan, «Pedro de Portugal y la promoción de las formas artísticas en Barcelona, 1464-1466», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, 43 (1991), pàg. 61-80.
- MOLINA FIGUERAS, Joan, «Las rutas mediterráneas de Alfonso Rodríguez, pintor y miniaturista de corte», *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, pàg. 519-529.
- MOLINA FIGUERAS, Joan, «Al voltant de Jaume Huguet», *L'art gòtic a Catalunya. Pintura*, III: *Darreres manifestacions*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2006, pàg. 122-146.
- MOLINA FIGUERAS, Joan, «“Paine pour joie”. La divisa de Pere de Portugal, un príncep de la tardana edat mitjana», *Caplletra*, 68 (2020), pàg. 15-42.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs, *El Mestre racional a la Corona d'Aragó, 1283-1419*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987.
- MORENO, Doris, «La Inquisición vista desde dentro: La visita del licenciado Cervantes al Tribunal del Santo Oficio en Barcelona», *Historia Social*, 32 (1998), pàg. 75-95.
- MORENO, Doris, *Representación y realidad de la Inquisición en Cataluña. El conflicto de 1568* (tesi doctoral), Universitat Autònoma de Barcelona, 2002.
- MUSEO DE HISTORIA DE LA CIUDAD, *Guía del Museo*, Barcelona, Ajuntament, 1962 (nova edició de 1969).
- MUSEO PROVINCIAL DE ANTIGÜEDADES DE BARCELONA, *Catálogo del Museo*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1888.
- MUTGÉ I VIVES, Josefina, «Pere el Cerimoniós i la Capella Reial de Barcelona», *III Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1993, pàg. 209-214.
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «El rey y la ciudad. Sinergia entre el Magnánimo y Valencia», *eHumanista/IVITRA* [en línia], 7 (2015), pàg. 193-210. <https://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/7>
- NICOLAU, Antoni, i Daniel VENTEO, «La monumentalització del Centre Històric: la Invenció del Barri Gòtic», *La construcció de la gran Barcelona: l'obertura de la via Laietana, 1908-1958*, Barcelona, Ajuntament, 2001, pàg. 118-125.
- ORDEIG I MATA, Ramon, «Les sepultures dels bisbes de Vic (dels necrològics i obituaris als epitafis)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, XXII (2014), pàg. 255-307.
- Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, ed. Francisco M. Gimeno, Daniel Gozalbo i Josep Trenchs, València, Universitat de València, 2009.
- ORTI GOST, Pere, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval. Barcelona, segles XIII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2000.
- ORTOLL MARTÍN, Ernest, «Bernat Roca, un artífex pluridisciplinar», *L'artista-artesa medieval a la Corona d'Aragó. Actes. Lleida, 14, 15 i 16 de gener de 1998*, Lleida, Universitat de Lleida / Institut d'Estudis Ilerdencs, 1999, pàg. 279-293.
- ORTOLL I MARTÍN, Ernest, «Notes per a la història de l'edifici del Museu Frederic Marès (1948-1998)», *Quaderns del Museu Frederic Marès*, 2 (1999), pàg. 66-122.
- PAGÈS I PARETAS, Montserrat, «La pintura monumental a la Catalunya preromànica», *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, Museu d'Art de Catalunya, 1999, pàg. 219-222.
- PAGÈS I PARETAS, Montserrat, *Pintura mural sagrada i profana, del romànic al primer gòtic*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012.
- PALLEJÀ, Josep, «Lo retaule del Conestable, obra de Jaume Huguet (1464)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXII (1922), pàg. 397-403.
- PARDO I SABARTÉS, Maria, *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994.
- PÉQUIGNOT, Stéphane, *Au nom du roi: pratique diplomatique et pouvoir durant le règne de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2009.
- PÉREZ LATRE, Miquel, «L'Arxiu Reial de Barcelona a les acaballes de la Catalunya sobirana: les propostes d'endrec de 1701-1702», *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 347-356.
- PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, «Virreyes de Cataluña: Rituales y ceremonias», *El mundo de los virreyes en las monarquías de España y Portugal*, Madrid i Frankfurt, Iberoamericana Vervuert, 2012, pàg. 415-442.
- PETRUS DE ARENYS, *Chronicon*, ed. José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 1975.
- PI I MARGALL, Francesc, *España. Obra pintoresca en láminas*, Barcelona, Imprenta de Juan Roger, 1842.
- PLADEVAL, Antoni, Joan-Albert ADELL i Francesca ESPAÑOL, *El monestir de Sant Sebastià dels Gorgs*, Barcelona, Artstudi, 1982.
- PONSICH, Claire, «L'espace d'une reine dans le palais. L'exemple de la Confédération catalano-aragonaise (fin XIVe – début XVe siècles)», *Palais et pouvoir: de Constantinople à Versailles*, Saint-Denis, Presses Universitaires de Vincennes, 2003, pàg. 183-227.
- Procesos de las antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia custodiados en el Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, Imprenta del Archivo, 1850, vol. V-VI (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, vol. V-VI).
- PUIG I PUIG, Sebastián, *Pedro de Luna, último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona, Editorial Políglota, 1920.
- PUIG I PUIG, Sebastián, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929.
- PUIGGARÍ, Josep, *Garlanda de joyells. Estudis e impressions de Barcelona monumental*, Barcelona, Renaixensa, 1879.
- PUIGGARÍ, Josep, «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y del Renacimiento. Primera parte», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 3 (1880), pàg. 71-103.
- PUIGGARÍ, Josep, «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y el Renacimiento. Parte segunda», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 3 (1880), pàg. 265-306.
- PUJADES I BATALLER, Ramon Josep, «Els Palaus Reials de Barcelona: entre el desig i la realitat econòmica de la monarquia (segle XV)», en premsa.
- RABASA DíEZ, Enrique, *Forma y construcción en piedra*, Madrid, Akal, 2000.
- RÀFOLS, Josep F., *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña desde la época romana hasta nuestros días*, Barcelona, Milà, 1951, 3 vol.
- REIXACH SALA, Albert, i Esther TELLO HERNÁNDEZ, «Els banquers catalans del segle XIV: un primer cens», *Summa*, 7 (2016), pàg. 40-71.
- RENOM, Mercè, et alii, *Alimentar Barcelona: ciutat, proveïment i salut*, Barcelona, Ajuntament, 2021 (Llibrets de Sala del MUHBA, 35).
- RIBERA, Manuel Mariano, *Real Capilla de Barcelona...*, Barcelona, Jaime Surià, 1698.
- RIERA I MELIS, Antoni, «Barcelona, 985-1317: economia, societat i política en la construcció d'un empori iberomediterrani», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 32 (2014-2015), pàg. 131-232.
- RIERA I SANS, Jaume, «Els heralds i les divises del rei Martí (1356-1410)», *Paratge: Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliària*, 14 (2002), pàg. 41-62.
- RIERA I SANS, Jaume, «La coronació de la reina Elionor (1352)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), pàg. 485-492.
- RIERA I SANS, Jaume, «El fossar de Montjuïc. Les primeres alienacions (1392-1408)», *El cementeriu judi medieval de Barcelona en Montjuïc (siglos IX-XIV): Establecimiento de sus límites*, Centre d'Estudis Zakhor / Centre d'Estudis de Montjuïc, 2012.
- RIPOLL I VILLAMAJOR, Jaume, «Colección de Monumentos para escribir la historia y dar á conocer al caballero catalan, llamado comunmente Mossen Borra, que yace en el claustro de la Santa iglesia de Barcelona», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 2 (1868), pàg. 77-129.
- RIU-BARRERA, Eduard, «La fàbrica gòtica i les seves transformacions», a ROVIRA I MATA, Carolina, *Memòria d'excavació de la Capella Reial de Santa Àgata*, Generalitat de Catalunya: Servei de Patrimoni, 1990-1991, pàg. 19-41. <http://hdl.handle.net/10687/8457>
- RIU-BARRERA, Eduard, «El Palau Reial Major», *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 188-194.

- RIU-BARRERA, Eduard, «Els precedents romànics a la capella de Santa Àgata. Castells, palaus i casals sobre la muralla romànica de Barcelona (segles X-XII)», *V Congrés d'Arqueologia medieval i moderna de Catalunya (Barcelona, 22-25 de maig de 2014)*, Barcelona, Ajuntament, 2015, vol. I, pàg. 233-252.
- RIU-BARRERA, Eduard, Albert TORRA i Alfred PASTOR, *La capella de Santa Àgueda del Palacio Real Mayor de Barcelona. Historia y restauraciones*, Barcelona, Generalitat, 1999. [Versió catalana: *La capella de Santa Àgata del Palau Reial Major de Barcelona. Història i restauracions*, Barcelona, Generalitat, 1999]
- RIUS SERRA, Josep, «Més documents sobre la cultura catalana medieval», *Estudis Universitaris Catalans*, 13 (1928), pàg. 135-170.
- RIUS SERRA, Josep, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, Barcelona i Madrid, CSIC, 1945-1981, 4 vol.
- ROCA, Josep Maria, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Patxot, 1929.
- ROCA VERNET, Jordi, *La Barcelona revolucionària i liberal*, Barcelona, Fundació Noguera, 2011.
- RODRIGO LIZONDO, Mateu, *Diplomatari de la Unió del Regne de València*, València, Universitat de València, 2013.
- RODRÍGUEZ OLIVARES, María Luz, «Tomás Soler y Ferrer, arquitecto de la Bailía General del Real Patrimonio de Cataluña», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 77 (2014), pàg. 221-252.
- ROVIRA I MATA, Carolina, *Memòria d'excavació de la Capella Reial de Santa Àgata*, Generalitat de Catalunya: Servei de Patrimoni, 1990-1991. <http://hdl.handle.net/10687/8457>
- ROVIRA I SOLÀ, Manuel, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*, III: *Anys 1396-1440*, Barcelona, Ajuntament, 2008.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval* (ed. facsímil), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, 2 vol.
- RUÍZ-DOMÈNEC, José Enrique, *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006.
- SAGARRA, Ferran de, *Sigillografia catalana*, Barcelona, Henrich i C^a, 1915-1932, 3 vol.
- SANAHUJA, Pedro, *Lérida en sus luchas por la fe: judíos, moros, conversos, Inquisición y moriscos*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1946.
- SANAHUJA, Pedro, *Historia seráfica de la provincia de Cataluña*, Barcelona, Editorial Seráfica, 1959.
- SÁNCHEZ LÓPEZ, Pilar, «La resolució dels conflictes jurisdiccionals entre la Inquisició i la Reial Audiència de Catalunya, 1568-1696», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 41 (2015), pàg. 113-130.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, «La presión fiscal en un año difícil: Cataluña (mediados de 1374-mediados de 1375)», *Mayurqa*, 27 (2001), pàg. 25-45.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, «Algunas obras en el palacio real mayor de Barcelona (1359-1380) a la luz de los albaranes del Maestro Racional», *Viatges a la bellesa. Miscel·lània homenatge a Maria Rosa Manote i Clivilles*, Barcelona, Retrotabulum, 2015, pàg. 89-102.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, i Pere ORTI I GOST, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, Generalitat, 1997.
- SANPERE I MIQUEL, Salvador, *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, Barcelona, L'Avenç, 1906, vol. II.
- SANTIAGO MEDINA, Bárbara, «Manuel Viñals de la Torre y el Archivo de la Inquisición de Barcelona (1705-1723)», *Revista General de Información y Documentación*, 15-2 (2005), pàg. 157-183.
- SANTONJA, Pere, «Arnau de Vilanova i la seua relació amb els beguins i espirituals: Els orígens d'aquestes congregacions i llurs ideals religiosos», *Estudios Franciscanos*, 92 (1991), pàg. 25-53.
- SANTONJA, Pere, «Las doctrinas de los alumbrados españoles y sus posibles fuentes medievales», *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, 18 (2000), pàg. 353-392.
- SASTRE MOLL, Jaume, «L'aportació de Mallorca a la Campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 65 (2009), pàg. 57-68.
- SCHRAMM, Percy Ernst, *Las insignias de la realeza en la edad media española*, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1960.
- SEABRA DE ALMEIDA RODRIGUES, Ana Maria, «Un destin interrompu: Aliénor de Portugal, brève reine d'Aragon (1347-1348)», *Études Roussillonaises*, XXV (2013), pàg. 89-96.
- SERRA I SANMIQUEL, Joan, *El Baptisme, evolució històrico-litúrgica i qualitats artístiques i sacramentals de les piles baptismals de la Província Eclesiàstica de Barcelona* (tesi doctoral), Barcelona, Universitat Ramon Llull, 2014.
- SEVILLANO COLOM, Francisco, «Préstamos de la ciudad de Valencia a los reyes Alfonso V y Juan II», *Alfonso el Magnánimo y el Reino de Valencia*, València, Diputación Provincial de Valencia, 1951, pàg. 86-131.
- SIMÓN BALLESTEROS, Santiago, «El acuerdo secreto firmado entre el rey Pedro IV y el noble aragonés Lope de Luna durante la segunda unión (1347-1348)», *Aragón en la Edad Media*, XXII (2011), pàg. 247-269.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume, *Enric IV, senyor del principat de Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1989.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens Vives, 1991.
- SOBRINO GONZÁLEZ, Miguel, «Barcelona. Las razones de una catedral singular», *Goya. Revista de arte*, 307-308 (2005), pàg. 197-214.
- SOBRINO GONZÁLEZ, Miguel, «Palacios catedralicios, catedrales palatinas», *Anales de Historia del Arte*, 23, núm. especial II (2013), pàg. 551-567.
- SOLDEVILA, Ferran, *Les quatre grans Cròniques*, I: *Llibre dels feits del rei En Jaume*, ed. Jordi Bruguera i M. Teresa Ferrer Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.
- SOLDEVILA, Ferran, *Les quatre grans Cròniques*, IV: *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, ed. Jordi Bruguera i M. Teresa Ferrer Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014.
- SUENAGA PORTUGUÉS, Kay, *Guerra i pau a l'edat mitjana (la Corona d'Aragó en la baixa edat mitjana)* (tesi doctoral), Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2012.
- TATJER PRAT, Maria Teresa, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón. Orígenes y primera etapa de su actuación (s. XIII y XIV)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009.
- TERÉS, M. Rosa, «Obres del segle XV a la catedral de Barcelona», *Lambard*, VI (1991-1993), pàg. 391-396.
- TORRA PÉREZ, Alberto, «Reyes, santos y reliquias. Aspectos de la sacralidad de la monarquía catalano-aragonesa», *El Poder Real en Aragón. Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, Jaca, 1996, vol. I, pàg. 493-517.
- TORRES I FERRER, Maria Jesús, «Una nova aportació per a l'estudi del tresor de la Seu de Barcelona: l'inventari de 1492», *Lambard*, IX (1996), pàg. 207-229.
- Tractats de cavalleria*, ed. Pere Bohigas, Barcelona, Barcino, 1947.
- TRENCHS ÒDENA, Josep, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011.
- TRENS, Manuel, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936.
- UDINA MARTORELL, Federico, *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, CSIC, 1951.
- UDINA MARTORELL, Federico, *La «cambra major» o gran sala del real Palacio Mayor de Barcelona, salón del trono de los reyes catalano-aragoneses, llamada modernamente del «Tinell»*, Barcelona, Ajuntament, 1964.
- UDINA MARTORELL, Frederic, *La Porta de Sant Jordi, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, al Palau dels Virreis*, Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, 1978.
- VALERO MOLINA, Joan, «Llorenç Reixach, un escultor a la sombra de los grandes maestros del gótico internacional catalán», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, 103 (2009), pàg. 391-426.
- VENTURA I CONEJERO, Agustí, «Enteixinats o cobertes morisques», *Xàtiva, fira d'agost de 1995* (llibre de fira), 1995.
- VERGÉS, Martí, i Teresa VINYOLES, «La catedral romànica de Barcelona», *Lambard*, III (1983-1985), pàg. 97-102.
- VERGÉS, Martí, i Teresa VINYOLES, «De la seu de Frodoí a la catedral romànica de Barcelona», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 47 (2000), pàg. 9-49.
- VERGÉS, Martí, i Teresa VINYOLES, «El Portal de Sant Iu de la Catedral de Barcelona», *Finestrelles*, 12 (2002), pàg. 173-190.

- VICENS VIVES, Jaume, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Emporium, 1936, 3 vol.
- VICENS VIVES, Jaume, *Juan II de Aragón, 1398-1479: monarquía y revolución en la España del siglo XV*, Sangüesa, Urgoiti, 2003.
- VIDAL FRANQUET, Jacobo, «Cobertes mudèjars a la Catalunya medieval?», *L'empremta de l'Islam a Catalunya: Materials, tècniques i cultura*, Barcelona, Patrimoni 2.0, 2013, pàg. 153-168.
- VIDAL FRANQUET, Jacobo, «Tres obres tortosines: un sostre “a usança nostra”, un dibuix del segle XVI i un “quadro embigat” del mil sis-cents», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, VI (2013), pàg. 147-163.
- VIDAL FRANQUET, Jacobo, «De París, Brussel·les i Arràs: mestres tapissers a la Corona d'Aragó medieval», *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400: circulació de mestres, obres i models artístics*, Roma, Viella, 2016, pàg. 163-196.
- VIELLARD, Jeanne, i Léon MIROT, «Inventaire des lettres des rois d'Aragon à Charles VI et à la cour de France conservées aux archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 103 (1942), pàg. 99-150.
- VINCKE, Johannes, *El culte a sant Jordi en les terres catalanes durant l'edat mitjana, com a expressió de les relacions entre l'Església i l'estat en aquella època*, Barcelona, Paraula Cristiana, 1933.
- VINCKE, Johannes, «La custòdia de la Seu de Barcelona i les jurisdiccions civil i eclesiàstica», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 9 (1933), pàg. 149-177.
- VINCKE, Johannes, «Proyecto del rey don Martín de Aragón para crear un priorato cisterciense en la capilla de su Palacio Mayor de Barcelona», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1970, t. II, vol. II, pàg. 119-132.
- VINYOLES I VIDAL, Teresa, «Bernat Vidal, rellotger i “enginyer” barceloní del segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24 (2002-2003), pàg. 597-612.
- VOLTES BOU, Pere, «Documentos para la historia del Tribunal de la Inquisición de Barcelona durante la Guerra de Sucesión», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 26 (1953), pàg. 245-275.
- ZALAMA, Miguel Ángel, i Jesús F. PASCUAL MOLINA, *Testamento y codicilos de Juan II de Aragón, y última voluntad de Fernando I: política y artes*, Zaragoza, CSIC-Fernando el Católico, 2017.
- ZARAGOZÁ CATALÁN, Arturo, i Javier IBÁÑEZ FERNÁNDEZ, «Materiales, técnicas y significados en torno a la arquitectura de la Corona de Aragón en tiempos del Compromiso de Caspe (1410-1412)», *Artigrana*, 26 (2011), pàg. 21-102.

Crèdits fotogràfics

- FIGURA 1.1 *Quarbis*, 9 (2013), pàg. 72, fig. 66. HIPÒTESI: Julia Beltrán de Heredia i Charles Bonnet. DIBUIX: Emili Revilla i Marion Bertì.
- FIGURA 1.2 *AFB*, CTEU-OE, núm. 878. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 1.3 *AFB*, SEAA, núm. 1995. FOTOGRAFIA: Joan Estorch.
- FIGURA 1.4 *AFB*, PRM, 3295. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 1.5 *MUHBA*, CMPR, A1E2C27.
- FIGURA 1.6 *MUHBA*, MHB-G0014268.
- FIGURES 1.7, 1.8, 1.9 i 1.10 *MUHBA*. AUTOR: Marc Viader.
- FIGURA 1.11 *AHCB*, R. 20096.
- FIGURA 1.12 *AHCB*, R.35003.18 i CB. 35003.32.
- FIGURA 1.13 *AHCB*, R. 11202, i Montserrat GALERA, Francesc ROCA i Salvador TARRAGÓ, *Atlas de Barcelona, segles XVI-XX*, Barcelona, COAC, 1982, pàg. 310.
- FIGURA 1.14 *AHCB*, R. 19049.
- FIGURA 1.15 *IHCM*, B-46-05.
- FIGURA 1.16 *AHCB*, R. 11458.
- FIGURA 1.17 Impremta d'arts gràfiques Hauser y Menet (Madrid), 1895.
- FIGURA 1.18 *AFB*, bcn008402. FOTOGRAFIA: Frederic Ballell.
- FIGURA 1.19 *MUHBA*, CMPR, A1E3C46.
- FIGURA 1.20 *MUHBA*, AF, B-1449.
- FIGURA 1.21 *MUHBA*, AF, B-1615.
- FIGURA 1.22 *MUHBA*, s. s.
- FIGURA 1.23 *IAAH*, Arxiu Mas, clixé CB-4088-GICC-280. FOTOGRAFIA: Adolf Mas.
- FIGURA 1.24 *MUHBA*, CMPR, A1E3C37.
- FIGURA 1.25 *AFB*, bcn004330.
- FIGURA 1.26 *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 1.27 *MUHBA*. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 1.28 *MUHBA*. AUTOR: Marc Viader.
- FIGURA 1.29 FOTOGRAFIA: Ramon Pujades.
- FIGURA 1.30 FOTOGRAFIA: Ramon Pujades.
- FIGURA 1.31 *MUHBA*, CMPR, A1E3C44 i neg. B-9044, B-9037 i B-9040.
- FIGURA 1.32 *MUHBA*, B-9088. Agustí Duran i Sanpere.
- FIGURA 1.33 *AHCB*, R. 2973.
- FIGURA 1.34 *BC*, ms. 154, f. 140r, 142r i 116r.
- FIGURA 2.1 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.2 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.3 REALITZACIÓ: Reinald González sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.4 REALITZACIÓ: Reinald González sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.5 *AFB*, Positiu en paper, 4-212.
- FIGURA 2.6 *AFB*, PM, C120-448, neg. C-3078.
- FIGURA 2.7 *AFB*, bcn003320. FOTOGRAFIA: Antoni Espluga.
- FIGURA 2.8 *MUHBA*, CMPR, A1E3C37.
- FIGURA 2.9 *AFB*, PM, C26/118, neg. B-6985.
- FIGURA 2.10 *AFB*, PM, C26/119, neg. 6984.
- FIGURA 2.11 *MUHBA*, CMPR, A1E1C10.
- FIGURA 2.12 *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel.
- FIGURA 2.13 *MUHBA*, CMPR, A1E2C27.
- FIGURA 2.14 *MUHBA*, ICUB-060131mh_14.
- FIGURA 2.15 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.16 REALITZACIÓ: Reinald González sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.17 REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.18 *AFB*, SEAA, núm. 652. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 2.19 *AFB*, SEAA, núm. 596. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 2.20 *MUHBA*, AF, B-72.
- FIGURA 2.21 *AFB*, PM, C26/114, neg. B-9172.
- FIGURA 2.22 *AFB*, SEAA, núm. 3965. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 2.23 *MUHBA*, DSC02155 i DSC02226.
- FIGURA 2.24 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.25 REALITZACIÓ: Reinald González sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.26 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.27 *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, neg. B-8958.
- FIGURA 2.28 *MUHBA*, CMPR, A1E1C12, neg. B-9031.
- FIGURA 2.29 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.30 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 2.31 *MUHBA*. FOTOGRAFIES: Reinald González.
- FIGURA 2.32 *AFB*, CTEU-OE, núm. 1515, neg. G. 3280, i *MUHBA*, CMPR, A1E3C36.
- FIGURA 2.33 *MUHBA*, CMPR, A1E1C12, neg. B-9031.
- FIGURA 2.34 *MUHBA*, icub060131mh_08.
- FIGURA 2.35 *MUHBA*, icub060131mh_12.
- FIGURA 2.36 *AFB*, SEAA, núm. 4247, i *MUHBA*, CMPR, A1E1C14.
- FIGURA 2.37 REALITZACIÓ: Oriol Palou per al MUHBA.
- FIGURA 2.38 REALITZACIÓ: Oriol Palou per al MUHBA.
- FIGURA 2.39 *AFB*, CTEU, núm. 527, 525 i 526. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera.
- FIGURA 2.40 *MUHBA*, MHCB 0993-4000 026. FOTOGRAFIA: Pere Vivas.
- FIGURA 2.41 *MUHBA*, G0041436. FOTOGRAFIA: Enric Gràcia.
- FIGURA 2.42 *AFB*, SEAA, núm. 1486. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 2.43 *MUHBA*, MHCB 2980.
- FIGURA 2.44 *AFB*, SEAA, núm. 1486.
- FIGURA 2.45 *MUHBA*, 7645 i 7647. FOTOGRAFIES: Pere Vivas i Jordi Puig.
- FIGURA 2.46 *AFB*, CTEU, núm. 608. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 2.47 *AFB*, SEAA, núm. 590 i 634. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera.
- FIGURA 3.1 *MUHBA*, MHB-G0004519 i Daniel Alcubierre.
- FIGURA 3.2 *MUHBA*, MHCB 04321.
- FIGURA 3.3 REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 3.4 *AFB*, SEAA, núm. 533 i 552, i *MUHBA*, CMPR, A1E1C10.
- FIGURA 3.5 *MUHBA*, CMPR, A1E3C37.
- FIGURA 3.6 *SPAL-DIBA*, Fons Ricart, núm. 19.841. FOTOGRAFIA: N. Ricart.
- FIGURA 3.7 *AFB*, SEAA, núm. 589 i 613. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera.
- FIGURA 3.8 *SPAL-DIBA* (fons IEC - Catalogació de monuments), núm. clixé 113.197 i *MUHBA*. FOTOGRAFIES: Lucien Roisin i Daniel Alcubierre.

- FIGURA 3.9** REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 3.10** REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 3.11** REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 3.12** *IAAH*, Arxiu Mas, clíxé CB-4111-A. FOTOGRAFIA: Adolf Mas.
- FIGURA 3.13** MUHBA. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 3.14** *AFB*, SEAA, núm. 620. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 3.15** *COAC*, C312/376 (E.R. 376 23D c61), i Eduard RIU-BARRERA, Albert TORRA i Alfred PASTOR, *La capilla de Santa Àgueda del Palacio Real de Barcelona. Historia y restauraciones*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1999.
- FIGURA 3.16** *AHCB*, R. 18318.
- FIGURA 3.17** *COAC*, C312/376 (E.R. 376 23D c61).
- FIGURA 3.18** *SPAL-DIBA*, núm. ent. 75631, clíxé 19.847, i *IAAH*, Arxiu Mas, clíxé CB-4175.
- FIGURA 3.19** MUHBA. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 3.20** MUHBA. FOTOGRAFIES: Enric Gràcia (vista general) i Stanislav Biel (detalls pàg. 184-186).
- FIGURA 3.21** FOTOGRAFIA: Stanislav Biel.
- FIGURA 3.22** MUHBA. FOTOGRAFIA: Enric Gràcia.
- FIGURA 3.23** *AFB*, 3-145 (Sociedad de Atracción de Forasteros), C_026, núm. 207 i 205.
- FIGURA 3.24** REALITZACIÓ: Reinald González, sobre planimetria del VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 4.1** (pàg. 192-194) *ACA*, RP, BGRP, Processos, 1830-11H, f. 165v-166r.
- FIGURA 4.2** *MUHBA*, MHB-G064826.
- FIGURA 4.3** *AFB*, CTEU-OE, núm. 550 i 621, i *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, neg. B-2128.
- FIGURA 4.4** *MUHBA*, CMPR, A1E3C36 i neg. B-8957.
- FIGURA 4.5** *AFB* - L100 Cultura, C3AF/125, *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, i *AFB*, SEAA, núm. 3322.
- FIGURA 4.6** *ACA*, MP, 210.
- FIGURA 4.7** *ÖNB*, Cod. Min. 41, núm. 3.
- FIGURA 4.8** *AHCB*, R. 12411, i *Le Tour du Monde*, 6 (1862), pàg. 303.
- FIGURA 4.9** *Recuerdo de la visita de SS.MM. y AA. à la ciudad de Barcelona en el año 1860, dedicado à S.M. la Reina Doña Ysabel II por el Ayuntamiento Constitucional* [àlbum conmemorativo], f. 60. Madrid, Real Biblioteca.
- FIGURA 4.10** *MUHBA*, CMPR, A1E3C37 i MHB-G0000862. FOTOGRAFIA: F. Estorch.
- FIGURA 4.11** *ACA*, MP, 210 i RP, BGRP, Processos, 1830-11H, f. 165v-166r, i *AHCB*, R. 11458.
- FIGURA 4.12** *AFB*, SEAA, núm. 619, i *MUHBA*, CMPR, A1E3C36.
- FIGURA 4.13** *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Ramon Pujades.
- FIGURA 4.14** *SPAL-DIBA* (Catàleg monumental), núm. 10.859, clíxé 113.130.
- FIGURA 4.15** *BNF*, ms. Lat. 4670A, f. 219r, i clau de volta de Santa Maria del Mar. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 4.16** *MUHBA*, CMPR, A1E3C37 (H-VI-I), i *AFB*, C120, 445 i neg. BB-446.
- FIGURA 4.17** *AHPB*, 17/13, f. 19r.
- FIGURA 4.18** *BL*, ms. Add. 28962, f. 14v.
- FIGURA 4.19** *MUHBA*, 9149 i 9150.
- FIGURA 4.20** *MNAC*, núm. inventari 14227, 14232 i 14243.
- FIGURA 4.21** *KMW*, Gemäldegalerie, inv. 830.
- FIGURA 4.22** *ACB*.
- FIGURA 4.23** *MUHBA*, CMPR, A1E1C10.
- FIGURA 5.1** *BNF*, ms. Esp. 99, f. 72r.
- FIGURES 5.2** i **5.3** *SPAL-DIBA*, fitxes 83393 (clíxé 27573) i 41434 (clíxé 161292). FOTOGRAFIES: Ricart i Vidal i Ventosa.
- FIGURA 5.4** *AFB* - PM - C26 /122, neg. E850.
- FIGURA 5.5** *AFB*, SEAA, núm. 1515.
- FIGURA 5.6** *AFB*, SEAA, núm. 1516. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURES 5.7** i **5.8** *ACA*, BGRP, Caja 351, carp. 2 i *AGP*, PR, Mayordomía, P0000480.
- FIGURES 5.9** i **5.10** *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, neg. D. 2198.
- FIGURES 5.11** i **5.12** *MUHBA*, CMPR, A1E1C12; neg. B-9031.
- FIGURES 5.13** i **5.14** *CCG* i *MNAC*, núm. inventari 24085.
- FIGURA 5.15** *IAAH*, Arxiu Mas, clíxé C-44751, i Biblioteca del Reial Monestir de Santa Maria de Poblet.
- FIGURA 5.16** *ACA*, Diversos i col·leccions, Memorials, 22, f. 135v-136r.
- FIGURA 6.1** *MUHBA*, CMPR A1E1C14, i *SPAL-DIBA*, duplicat 564; núm. 188.840, clíxé 42.287; núm. 41.405, clíxé 161.259; núm. 44.451, clíxé 42.288; núm. 43.404, clíxé 42.404, i núm. 191.364, clíxé 162.241.
- FIGURA 6.2** *MUHBA*, MHBG0029300 i MHBG0029326.
- FIGURA 6.3** REALITZACIÓ: VIMAC-UPC per al MUHBA.
- FIGURA 6.4** *MUHBA*, MHB-G0000119. FOTOGRAFIA: Pere Vivas.
- FIGURA 6.5** *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Reinald González.
- FIGURA 6.6** *MUHBA*. FOTOGRAFIES: Neus Castellano i Daniel Alcubierre.
- FIGURA 6.7** *MCD-ACA*. FOTOGRAFIA: Neus Castellano.
- FIGURA 6.8** *AHCB*, 1G, 18, f. 1r i *ACA*, Incunables, núm. 49, fols. sense numerar (34v).
- FIGURES 6.9** *ACB*.
- FIGURA 6.10** *BL*, ms. Add. 28962, f. 383v, i *ACA*, Generalitat, sèrie N, 7, f. 6r.
- FIGURA 6.11** *ANC*, 1-960, i *AHCB* 4-627/C24/Or.120.
- FIGURA 6.12** *ML*, RF 1521.
- FIGURA 6.13** *AFB*, CTEU-OE, núm. 400.
- FIGURA 6.14** Ajuntament de Cinctorres.
- FIGURA 7.1** *AFB*, CTEU-OE, núm. 1598, i SEAA, núm. 1986 (neg. G-3286); i *MUHBA*, CMPR, A1E2C23 i A1E2C24.
- FIGURA 7.2** *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, i *AFB*, SEAA, núm. 584, 593, 618, 627 i 628.
- FIGURA 7.3** *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, i *AFB*, SEAA, núm. 1012 i 1800.
- FIGURA 7.4** *AFB*, SEAA, núm. 1485 (neg. D-2199) i 1866. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 7.5** *AFB*, SEAA, núm. 2408. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 7.6** *ACB*.
- FIGURA 7.7** *BL*, ms. Add. 28962, f. 184v.
- FIGURA 7.8** *ICGC* i *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel.
- FIGURA 8.1** *BC*, ms. 947, f. 37r.
- FIGURA 8.2** *BNF*, ms. Esp. 99, f. 52v.
- FIGURA 8.3** *ACA*, Sigil., Segells pendents desp., 293.
- FIGURA 8.4** *MCD-ACA*. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 8.5** *MCD-ACA*. FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre i Neus Castellano.
- FIGURA 8.6** FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 8.7** FOTOGRAFIES: Daniel Alcubierre i Ramon Pujades.
- FIGURA 8.8** *ACB* i *AHCB*, Fons Gràfics, R. 05561, *AHCB* R. 05222 i *MDisB*, MCB 45199.
- FIGURA 8.9** *AFB*, SEAA, núm. 1934. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.
- FIGURA 8.10** (pàg. 421-422) *AFB*, SEAA, núm. 870, 871, 874, 1141 i 1517. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera.
- FIGURA 8.11** *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Daniel Alcubierre.
- FIGURA 8.12** *AHCB*, 5D133-001 (olim 2B.2-1), f. 18v.
- FIGURA 8.13** FOTOGRAFIA: Neus Castellano.
- FIGURA 8.14** Besançon, Bibliothèque Municipale, ms. 838, f. 1r.
- FIGURA 8.15** Harvard University, Houghton Library, ms. Span 38, f. 1r.
- FIGURA 9.1** Maestro de la Virgen de los Reyes Católicos, *Virgen de los Reyes Católicos*, 1491- 1493. Tècnica mixta sobre taula, 123 × 112 cm (núm. de catàleg: P001260). Madrid, MNP.

FIGURA 9.2 Pedro Berruguete, *Acte de fe presidit per sant Domènec*, 1491-1499. Oli sobre taula, 154 × 92 cm (núm. de catàleg: P000618). Madrid, MNP.

FIGURA 9.3 *MUHBA*, CMPR, A1E3C36 i negatiu D-2193 i *AFB*, SEAA, núm. 715.

FIGURA 9.4 *MUHBA*, CMPR, A1E3C36.

FIGURA 9.5 *MUHBA*. FOTOGRAFIA: Stanislav Biel.

FIGURA 9.6 *MUHBA*, CMPR, A1E3C36, i *IAAH*, Arxiu Mas, clixé CB-4201. FOTOGRAFIA: Adolf Mas.

FIGURA 9.7 *SPAL-DIBA*, clixé 43154 i postal Barcelona Antiga Ricart, núm. 76; *AFB*, SEAA, clixé 650; *MUHBA*, CMPR, A1E3C36.

FIGURA 9.8 *AFB*, SEAA, núm. 932 i 1401. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera.

FIGURA 9.9 *SPAL-DIBA*, clixés 113.124 i 46.909. FOTOGRAFIA: Joan Estorch.

FIGURA 9.10 MCD-ACA. FOTOGRAFIA: Neus Castellano i Daniel Alcubierre.

FIGURA 9.11 *AFB*, SEAA, clixés núm. 2384-2386. FOTOGRAFIES: Francesc Ribera.

FIGURA 9.12 *ACA*, MP, 210.

FIGURA 9.13 *AHN*, Inquisición, leg. 1592, exp. 27, f. 1r.

FIGURA 9.14 *AHCB*, R. 18265.

FIGURA 9.15 *AHCB*, R. 11458.

FIGURA 9.16 *IAAH*, Arxiu Mas, C16.199. FOTOGRAFIA: Adolf Mas.

FIGURA 9.17 *AHN*, Inquisición, leg. 4650-3, s. f.

FIGURA 9.18 *AFB*, SEAA, núm. 1013. FOTOGRAFIA: Francesc Ribera.

FIGURA 9.19 *AHCB*, R. 07825.

FIGURA 9.20 *MUHBA*, CMPR, A1E3C36.

FIGURA 9.21 *AHN*, Inquisición, leg. 4651-1 (exp. de 1828), núm. 1.

FIGURA 9.22 *AHN*, Inquisición, leg. 4651-1 (exp. de 1828), f. 16r.

Índex onomàstic¹

- Abella, Berenguer d': 174, 175, 244.
 Abella, Josep: 519.
 Abiell (*Abill*), Guillem, mestre d'obres, Guillemins: 178, 399.
 Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: 133, 209, 255, 256, 527.
 Acadèmia de Medicina / Academia Médico Práctica: 214-216, 231, 258, 265.
 Adelaida (*Azalaidis*), muller de Martí Petit: 33-36.
 Ademar, canonge hospitaler: 71.
 Aeruci, jutge: 23.
 Agnès, filla de Pere Otó: 35.
 Aguilar, marquès d', Juan Fernández Manrique de Lara, lloctinent general: 460, 461, 473, 474, 476, 488.
 Aguirre, Domingo de: 15, 226, 231, 233, 258, 263, 264, 269, 461, 474.
 Agullana, Joan: 460.
 Agullana, Rafael: 460.
 Aimeric (*Eymerich*), Francisc, gerrer: 249.
 Alabern, Ramon: 195, 217, 219.
 Alamanda, muller de Galceran de Rosanes: 74.
 Alberuela, Lluís d': 343.
 Albí, Joan d': Alvèrnia, J. d'.
 Albi, Pere, manyà: 223, 475.
 Alcanyís: 325.
 Alda: 44.
 Alegre, Felip Ignasi d': 226.
 Alemany, Pere, ferrer: 242.
 Aleó, Andreu d': 498.
 Alest, Pau, batifulla: 439.
 Alexandre el Gran: 340.
 Alfons I el Cast, rei d'Aragó: 36, 124, 134, 292.
 Alfons II el Liberal, rei d'Aragó: 259, 281.
 Alfons III el Benigne, rei d'Aragó: 66, 119, 120, 143, 161, 162, 237, 239, 301.
 Alfons IV el Magnànim, rei d'Aragó: 15, 80, 147, 178, 189, 253, 282, 326-328, 330, 337, 347, 350, 374, 377, 426, 428, 431, 435, 467, 504.
 Alfons d'Aragó, duc de Calàbria: 257, 346.
 Alfonso de Còrdova: Rodríguez, A.
 Aloi (*Aloy, Eloy*) de Montbrai, escultor: 290-299, 322.
 Alquècer, n': 392.
 Àlvarez de Toledo, García, lloctinent general: 488.
 Alvèrnia (*Elverna, del Vernia*), Joan d', Joan d'Albí, mestre de cases: 182, 187, 433, 437.
 Amat, Josep, xocolater: 513.
 Anagni, Tractat d': 122.
 Andrés (*Andree*), Domingo: 321.
 Andreu, Pere, notari: 399, 427.
 Aniquí, Joan: 432.
 Anna, donzella: 270.
 Antoni, sant: 297, 298.
 Antoni, prior de la Mercè: Ullan, A. d'.
 Aparici (*Apericci*), Francisc: 477.
 Aperregui, Baltasar de, jutge conservador de l'Audiència: 268.
 Aragall, Maria, abadessa de Santa Clara: 504.
 Aragó: 281, 291, 295, 321, 424, 426, 431, 434, 435, 455; Racional d': 282; reis d': 122, 180, 292, 295-297, 298, 321, 503, 504.
 Aragó, Carles d', lloctinent general: 264.
 Aragó i Pimentel, Enric d', comte d'Empúries: 256.
 Aranda, Francisc d': 375, 376.
 Arcalís, Ramon d', pintor: 199.
 Ardici ben Bellulla: 299.
 Arenys, Pere d': 347, 349.
 Argüello, Alfonso de, arquebisbe de Saragossa: 80, 85, 426, 427.
 Arloví (*Arlwinus*), pastisser: 31, 128.
 Armendáriz, Bertran d': 254.
 Arnau, Guillem: 329, 433.
 Arnau Adalls (*Arnallus Adals*): 38, 39, 43.
 Arnau Gonter (*Gontarii*): 31.
 Arsenda, filla de Gelabert Udaldard: 38.
 Arters, Arnau d', correu: 479-481.
 Artès, Pere d', mestre racional: 399, 418.
 Arús (*Aruç*), Bernat, mestre de cases: 245, 249, 317.
 Arxiu Capítular de Barcelona: 16; Arxiu de Mitja Escala: 261, 262.
 Arxiu del Mestre Racional / Arxiu de la Cúria del Mestre Racional / Real Archivo del Racional: 147, 214-216, 231, 259, 260, 269, 270, 279, 280-283, 285, 288, 519.
 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: 16, 80.
 Arxiu Reial de Barcelona / Archivo General de la Corona de Aragón: 124-126, 128, 141, 216, 220, 222, 225, 227, 228, 230, 233, 237, 241, 256-269, 279-283, 301, 303, 343, 420, 459, 474, 490, 492, 503, 505, 507; Arxiu de la Corona d'Aragó: 16, 18, 527.
Atachos: 54, 58, 87, 217, 407, 447.
 Aulesa, Pere d', pintor: 434.
 Àustries, els: 431.
 Avellà (*Avellano*), Bertran d', procurador de la Governació de Catalunya: 169.
 Averçó (*Aversó*), Bernat d', notari guarda-segells: 259, 300, 341, 342.
 Avià, Josep, arxiver: 270, 271, 288.
 Avinyó: 158, 335, 347, 423, 424.
 Ayerbe (*Ayerve*), Ferrando d', protometge reial: 180.
 Badalona (*Bidulona*): 192, 193.
 Badorch, Pere: 458.
 Bailía General del Real Patrimonio de Cataluña: 209, 216, 270, 285, 288.
 Balaguer: 392, 393.
 Banyeres (*Bagneariis*), Arbert de: 125.
 Banyeres, Guillem de: 125.
 Banyeres, Martí de: 125.
 Barbaria: 299.
 Barcelona, Ajuntament de: 210, 315, 527; aljama dels jueus de: 134; confraria de Sant Esteve de freners i pintors de: 434, 435, 437; bisbe de: Ermengol, J.; Sala, B. de; casal de: 162, 181, 281, 291, 292, 296, 297, 333, 336, 337, 351, 357, 390, 431; comtes de: 292, 296-300, 322, 503, 504; confraria dels pellissers de: 481; consellers de: 49-53, 75, 78, 145, 146, 170, 178, 222, 226, 252, 253, 282, 331, 334, 340, 341, 348, 369-371, 395, 405, 406, 434, 445, 455, 469; Universitat Literària de: 503. Vegeu Acadèmia de Bones Lletres; Consell de Cent.
Barcino magna parens: 501.
 Bardaixí, Antoni de, cavaller: 344.
 Barsa, Tomàs, mestre de cases: 460.
 Bassa, els: 166.
 Bassa, Ferrer: 165, 167, 168, 179.
 Basset (*Becet*), Pere, mestre de cases: 440.
 Bastero, Baltasar de, vicari general: 503.
 Batllia General de Catalunya: 80, 141, 142, 279, 286, 287, 291-293, 377-380, 431, 469, 519.
 Baucells, Bernat, mestre de cases: 433.
 Bayón, Pedro de, talladorer: 433.
 Beaumont (*Bemunt*), Joan de: 252.
 Becerra de la Cuadra, Juan, visitador de la Inquisició: 497-499.
 Beçó, Esteve, ferrer: 439.
 Bellera, Ramon de, bisbe de Vic: 246.
 Bellesguard (*Bell Sguard*), torre de: 347, 348.
 Bellhom (*Bellus Homo*), paire: 31, 35.
 Bellví, Berenguer de, bisbe de Vic: 198.
 Bellví, Guillem de: 403.
 Benet XIII, papa Luna: 347-349, 394, 417, 424, 441.
 Benet, Antoni, fuster: 432.
 Benet, Pere, escriptent: 266, 267.
 Benifassà (*Beniffaçà*), abat de: 448.
 Berenguer, levita: 128.
 Berenguer, Pere: 433.
 Berenguer Bernat (*Bernardi*): 39.

1. No s'hi ha inclòs el MUHBA ni les referències generals a Barcelona.

- Berenguer de Barcelona: 72.
 Berenguer de Llobregat: 73.
 Berenguer Ramon II, comte de Barcelona: 30-33, 128.
 Bergés, Francí: 434, 438.
 Bergués o Bargués, Arnau: 401, 402, 414.
 Bernarda: 31.
 Bernat: 88.
 Bernat, Arnau, conseller: 341.
 Bernat, Deodat: 71.
 Bernat (*Bernad*), Nicolau, escrivà de la Tresoreria: 436.
 Bernat Guillem (*Guillelmi*): 30.
 Bernat Ramon (*Reimundi, Remundi*): 30, 31.
 Bernat Udaldar (*Udaldardi*): 28, 29, 32-36, 43.
 Berruguete, Pedro de: 457.
 Bertran, campaner: 150, 151.
 Bertran, Antic: 145, 146.
 Bertran, Gaspar, fuster: 432.
 Bertran, Pere: 393, 394.
 Besalú: 296.
 Beuda: 295-297.
 Blanc, Bertran, soguer: 477.
 Blanca d'Anjou, reina d'Aragó: 151, 152, 157, 158, 161, 237.
 Blanca de Navarra, reina de Sicília: 448.
 Boada (*Buada*), Francesc: 429.
 Bofarull, Antoni de: 192, 195, 311.
 Boil, senyora: 429.
 Boil (*Bojil*), Felip de, mestre racional: 157, 238, 280, 300, 341.
 Boil, Pere de, tresorer reial: 150, 151, 158, 259, 280.
 Boixadors (*Boxadós*), Lluís de: 460.
 Bonadona: 71, 74.
 Bonastre, Maria de: 44, 45.
 Bonet, Jaume, ciutadà: 87, 246.
 Bonisaac (*Bonisac*): 30.
 Boquet, Joan, misser: 467.
 Borràs, Joanot, fuster: 473.
 Borrell II, comte de Barcelona: 23, 28.
 Bosch, Ramon, botiguer de teixits: 214-216, 514, 517-519.
 Botella, Mateu: 46.
 Bruc, Antic, sastre: 270.
 Bruc, Margarida: 270.
 Bruniquer, Esteve Gilabert: 49.
 Buçot, Pere, ciutadà: 53.
 Burguès de Viladecans, Francesc: 50.
 Caçà, fra Joan: 412, 415.
 Caçador (*Cassador*), Guillem, abat: 460.
 Cadireta, corredor: 78.
 Cadis, Corts de: 514.
 Calàbria, duc de: Alfons d'Aragó.
 Calatrava, mestre de: Villena, E. de.
 Calbó (*Calvo*), Ramon: 158.
 Caldes d'Estrac: 119, 134, 299.
 Càller, arquebisbe de: Dexart, A.
 Calonge, Pere de, pintor: 199.
 Calopa, Bernat: 395, 411.
 Calverley (*de Calviley*), Hugh: 344.
 Camp (*Campo*), Bernat de: 144-146.
 Camp, Guillem de: 143, 144.
 Campillo, Antoni: 65.
 Camprodon, Guillem, escultor: 296.
 Cancelleria Reial: 141, 281, 283, 294, 301-303, 381, 393, 394, 397, 490.
 Canet: 296.
 Cantal, Jaume, picapedrer-escultor: 433.
 Canté, Pere de: 342.
 Cantolla Miera, Domingo de la: 499.
 Canyamàs, Joan: 256, 330.
 Canyelles, Gabriel, notari: 81.
 Canyet, el: 457.
 Caramau, Jaume: 189.
 Carbó, Bernat, de la casa del rei: 372, 373.
 Carbó, Galceran, conseller: 53.
 Carbonell, Antoni, fuster: 264, 346, 460-462, 465-467, 469-471, 473-476, 482, 483, 485, 488, 504.
 Carbonell, Berenguer, mestre de cases: 245, 317.
 Carbonell, Guillem, mestre d'obres del palau: 174, 245, 316-318.
 Carbonell, Pere Miquel: 176, 256, 257, 261, 262, 267, 340, 342, 350, 457, 458.
 Cardona, Arnau de, custodi del palau: 119, 240.
 Cardona, Arnauldó de, de la cambra reial: 120.
 Cardona, Guillem de, custodi del palau: 161.
 Cardona, Huguet de, custodi del palau: 163-165, 167-169, 240-242, 244, 291, 301, 326, 365.
 Cardona, Joan de: 252.
 Cardona, Margarida de: 335.
 Cardona, Pere de, custodi del palau: 141.
 Cardona, Pere de, fill, custodi del palau: 141, 143, 151, 237.
 Carlemany, sant: 296-298.
 Carles V, emperador: 194, 460, 461.
 Carles II, rei de Castella i Aragó: 500.
 Carles VI, rei de França: 176.
 Carles III, rei de Navarra: 401.
 Carles d'Àustria, arxiduc: 268, 500.
 Carles de Viana (*sant Carles, Karles*): 189, 252, 253, 330, 333, 336, 339, 340, 438, 442, 445.
 Carlí, mestre: 78.
 Caro, Genís, fuster: 439.
 Caro, Joan, fuster: 263, 329, 439, 440, 443, 445.
 Casals, Bernat, fuster: 432, 433, 439.
 Casanova, Pere de, notari: 146.
 Cascalls, Jaume: 165, 166, 295-298.
 Caselles, ferrer: 433.
 Caselles, Guillem, inquisidor: 455.
 Casp, Compromís de: 336.
 Castell, Pere, hortolà: 441.
 Castell, Pere, mestre d'obres: 430.
 Castell Branco, patge reial: 433.
 Castella: 175, 283, 327, 455.
 Castellar, Jaume, pintor: 325, 366.
 Castellassol, Pere de, veguer: 45, 129.
 Castelló: 337.
 Castelló, Joan, soldat: 502.
 Castelló d'Empúries: 296, 297, 415.
 Castellvell, els: 71, 73, 74, 76, 131.
 Castellvell (*Castro Vetulo, Chastri Vetuli*), Guillem de: 70-72.
 Castellvell (*Castrovetulo*), Ramon de, xantre: 71.
 Castelmourou, Vital de, arquebisbe de Tolosa: 348.
 Castilla, Juan de, secretari de la Inquisició: 226, 227.
 Catalunya: 102, 179, 194, 209, 254, 282, 327, 366, 431, 455. Vegeu Bailía General del Real Patrimonio de Cataluña; Batllia General de Catalunya; Consell del Principat; Constitucions de Catalunya; Diputació del General; Governació General de Catalunya.
 Caterina, madona: 428.
 Caterina de Castella, infanta: 469.
 Cavaller verd: 344.
 Ceballos (*Zeballos, Zevallos*), Fernando, administrador de les Rendes del Tabac: 230, 503.
 Cebríà (*Sebríà*): 430.
 Celestins, monestir dels: Santes Relíquies, monestir de les.
 Cellerer, Jaume, cònsol a Palerm: 408.
 Cellerer (*Cellararii, Cellerarii*), Pere: 157, 158.
 Cellerer, Ramon: 40, 41.
 Cent Mil Fills de Sant Lluís: 209.
 Centelles, castell de: 188, 189.
 Cervantes, Gaspar de, visitador de la Inquisició: 222-224, 232, 491, 492, 496.
 Cervera: 316, 436.
 Chamartín, Decrets de: 514.
 Cinctorres: 348.
 Cises, Pere de, sabater: 85.
 Ciurana, Joan Pau, regent dels comptes del General: 483, 488.
 Ciurana, Miquel, regent dels comptes del General: 269, 460, 475, 484.
 Ciutadella, la: 132, 502.
 Claperós, Antoni: 435.
 Claperós (*Caparrós, Caperrós*), Joan, escultor: 180, 434, 435, 437, 439, 440, 442, 445, 446.
 Climent Sopera, Francesc, administrador del bisbat de Barcelona: 80-81.
 Clodoveu, rei franc: 290.
 Clot, molins del: 148, 150, 157.
 Coc, Arnau, batlle de Barcelona: 237.
 Codina, Bartomeu: 316.
 Codina (*Cudina*), Jaume, capellà, sotsobrer del palau: 244, 245, 316-319, 322, 325, 368, 369.
 Codinacs, Berenguer de, mestre racional: 245, 282, 316, 317, 331.
 Coïmbra o de Portugal, Jaume de, cardenal de Florència: 444.
 Colecturía General de Esposios y Vacantes: 516, 517; Subdelegación de Barcelona: 209, 214, 216, 516-519.
 Coll, Miquel: 466, 467.
 Collet, Andreu, seller: 477, 478.

- Colom, canonge: 74.
 Colomat de Santa Coloma: 410.
 Colomer, Francesc de, seller: 144, 146.
 Colomer, Ramon, seller: 52.
 Colteller, Bartomeu, mestre de cases: 442-444.
 Colteller (*Cultellarius*), Guillem: 40, 42.
 Comelles, Bartomeu, fuster: 282, 283.
 Comisión de Monumentos de la Provincia de Barcelona: 260.
 Comisión Provincial de Antigüedades: 527.
 Company, Nicolau, escrivà reial: 445.
 Company Tudiscle, levita: 29.
 Companyó d'Estanyol, Pere, escrivà reial: 391.
 Conesa, Jaume, protonotari reial: 283.
 Conestable de Portugal: Pere IV.
 Confraria del senyor rei o de la Immaculada Concepció: 371.
 Congrès Eucarístic: 70, 79.
 Consell d'Aragó: 194.
 Consell de Cent: 50-53, 77, 145, 147, 178, 328, 329, 331, 334, 344, 367, 369, 389, 456, 482.
 Consell del Principat: 178, 179.
 Consell Reial / Real Acuerdo: 331, 460, 465, 490, 498, 502.
 Constança, muller de Jaume Gibert: 85.
 Constança d'Aragó, reina de Mallorca: 359.
 Constança d'Aragó, infanta, filla de Pere III: 165, 311.
 Constitucions de Catalunya: 330, 331, 344.
 Copons, Guillem de, escuder reial: 393.
 Corbera, Riambau de, cavaller: 344.
 Còrdova: 23.
 Cornell, Ramon, conseller: 341.
 Cornellà de Conflent: 296.
 Corpus Christi, processó de: 144-146, 334, 335, 337, 349.
 Córrer les armes, cerimònia: 342, 343.
 Costa, Bartomeu, mestre de cases: 79.
 Costa, Bernat, pintor: 199.
 Costa, Marianna: 502.
 Cotlliure, ferrer de: 177.
 Credença, Nicolau, pintor: 473.
 Creus, Mateu, mestre de cases: 68.
Crònica de Joan I: 346, 371.
Crònica de Martí I: 176.
Crònica del racional: 50, 299.
Cronicó de Mascaró: 339.
 Crosa, Joan, mestre: 432.
 Crosa, Llorenç, mestre: 432.
 Crosa, Miquel, fuster: 432.
 Dalmau, Antoni, pintor: 434, 435, 438, 439, 446.
 Dalmau, Bernat, abat de Santes Creus: 448.
 Dalmau, Lluís, pintor: 435.
 Dècada Ominosa: 516.
 Decret de Nova Planta: 216, 230, 268, 270, 285, 474, 489, 503.
 Degó, Guillem: 65.
 Deodat, bisbe de Barcelona: 86.
 Desamortització: 196, 288, 370.
 Desbosc, Francesc: 460.
 Descoll (*des Coll, dez Coll*), Bernat, lloctinent del mestre racional: 246-250, 282, 283, 317, 365, 366.
 Descoll (*de Colle*), Guillem, frener: 52, 53.
 Descoll, Pere, notari de Barcelona: 46.
 Desfeu (*dez Feu*), Jaume: 325.
 Desperers: Perers.
 Desplà, Joan, tresorer: 390, 399.
 Desplà (*dez Pla*), Pere, regent de la Tresoreria: 445, 446.
 Despont, Ramon, bisbe de València: 150.
 Desprats (*dez Prats*), Jaume, escrivà del Mestre Racional: 247, 249.
 Despuig (*Dezpuig*), Àngel, regent de la Tresoreria: 460.
 Despuig, Esteve, notari: 151, 153.
 Despuig, Jaume, administrador de la Taula: 477, 478, 481.
 Despuig, Pere Àngel, abat de Sant Cugat del Vallès: 460.
 Dessalt (*dez Salt*), Joan, canvista: 192.
 Destorrent, Joanot: 466.
 Desvall (*de Vallo*), Francesc, donzell: 477.
 Desvall, Joan, ciutadà: 477.
 Desvall, Pere, regent de la Tresoreria: 49.
 Desvall, Ramon, batlle general de Catalunya: 377.
 Desvalls (*Dezvalls*), Joan, batlle de Barcelona: 432.
 Dextart, Antoni, arquebisbe de Càller: 448.
 Diago, Francesc: 23.
 Dias, Josep Arnau, mestre d'obres: 230.
Dietari de la Generalitat: 257, 340.
 Diputació del General / Generalitat de Catalunya: 54, 68, 147, 170, 178, 194, 223, 224, 227, 228, 233, 264, 268, 269, 282, 328, 331, 337, 346, 434, 449, 455, 460-462, 465-471, 473-476, 481-485, 488-490, 496, 497, 503, 509, 527.
 Doltra, Josep, doctor: 227.
 Domènec, sant: 456.
 Domínguez Molón, Juan, inquisidor: 459.
 Doré, Gustave: 217, 219.
 Du Guesclin (*Clauí*), Bertrand: 344.
 Duran, Pere, fuster: 179-183.
 Duran i Sanpere, Agustí: 72, 130, 132, 133, 359, 527.
 Eco, Umberto: 18.
 Eg, muller de Bernat Udaldar: 35.
 Elionor, muller d'Antoni Valls: 478.
 Elionor d'Alburquerque, reina d'Aragó: 170, 376.
 Elionor d'Aragó, reina de Xipre: 167, 448.
 Elionor de Portugal, reina d'Aragó: 163, 164.
 Elionor de Sicília, reina d'Aragó: 165-167, 169, 170, 245, 246, 251, 295, 311, 333.
 Elisabet, comtessa de Barcelona: 37.
 Elisabet, muller de Felip de Ferrera: 478.
 Elisenda de Montcada, reina d'Aragó: 175, 301.
 Elna: 400; bisbe d': Martínez de Lagunilla, L.
 Empúries, comtat d': 424.
 Encinacorba: 321.
 Enric (*Henrich*), mestre, entallador: 180, 432, 433.
 Enric III, rei de Castella: 402.
 Enric d'Aragó, infant d'Aragó: 469.
 Ermengarda, muller de Ramon Sunifred: 37.
 Ermengol, Joan, bisbe de Barcelona: 75, 77, 448.
 Ermessenda, muller de Bernat Frener: 35.
 Ermessenda, viuda de Berenguer de Palau: 46.
 Ermessenda de Carcassona, comtessa de Barcelona: 64.
 Ervigi (*Eroigius*): 23.
 Esbert (*Sbert*): 47, 48, 53.
 Escala: 44.
 Escola de Clínica: 214, 216, 258.
 Escrivà, Joan, batlle general de València: 239.
 Escuder (*Scuterius*), Bernat: 40, 42.
 Escuder, Bernat, fill: 42.
 Espanya, cardenal d': González de Mendoza, P.
 Espanya (*Spanya*), Narcís, prevere: 68.
 Espill (*Spil*), Joan d', picapedrer-escultor: 433.
 Espina (*Spina*), Alonso de, inquisidor: 222, 455-457.
 Espinosa, Diego de, cardenal i inquisidor general: 499.
 Esplugues, Pere d', cavaller: 344.
 Esquerrer, Guillem, batlle general de Catalunya: 148.
 Estela (*Stela*), Joan, regent de la Tresoreria: 189, 437, 439-441, 443, 444, 449.
 Estrada, Salvador, arquitecte: 517, 518.
 Fabre, Jaume, mestre d'obres: 66.
 Falgàs, Joan, obrer: 488.
 Faraig de Galí: 417.
 Felip II el Prudent, rei de Castella i (I) d'Aragó: 223, 224, 406, 461, 465, 467, 474, 482, 489, 490.
 Felip IV, rei de Castella i Aragó: 267.
 Felip V, rei d'Espanya: 270, 315.
 Felip IV el Bell, rei de França: 290.
 Fenollet, Hug de, canceller: 295.
 Fernández (*Ffernández*), Gonzalo, entallador: 399, 402, 404, 405, 410.
 Ferran I d'Antequera, rei d'Aragó: 80, 178, 327, 336, 339, 343, 375, 376, 426, 427.
 Ferran II el Catòlic, rei d'Aragó: 15, 194, 222, 253, 255-258, 262, 330, 331, 334, 446, 455, 456, 503.
 Ferran VII, rei d'Espanya: 209, 258.
 Ferran I, rei de Nàpols: 257.
 Ferran I, rei de Portugal: 343.
 Ferran i Torras, J.: 58.
 Ferrando, mossèn: 491.
 Ferrara: 189.
 Ferrer (*Farrer, Ferrarii*), Antoni, mercader: 479, 480.
 Ferrer, Antoni, pellisser: 479.
 Ferrer, Arnau, pintor: 199.
 Ferrer, Francesc, mestre de la Seca de València: 398.
 Ferrer, Galceran: 473.

- Ferrer, Guerau: 40, 42.
 Ferrer, Joan: 44.
 Ferrer, Miquel, clergue: 479, 480.
 Ferrer, Rafael, escriptent: 258.
 Ferrera (*Farrera, Ferraria*), Felip de, del Consell Reial: 477, 478.
 Ferrera, Francisca: 497.
 Ferreres (*Farrerres*), Joanot de: 460.
 Ferriol, Ramon, pintor: 199.
 Figuera, la: 297.
 Figueres: 296.
 Fiveller, Francesc: 46.
 Fiveller (*Fivallerii*), Pere, ciutadà: 477, 478.
 Flandes (*Flandres*): 340, 415, 417, 435, 439, 440, 445.
 Flandrin, Pierre, cardenal: 372, 373.
 Florensa, Adolf: 15, 126, 130, 132, 133, 210, 315, 359, 362, 364, 365, 418, 421, 462, 465, 469, 527.
 Foix, Francesc: 76.
 Folgueres, Pere, notari: 168.
 Font, Joan, custodi dels ocells de palau: 436.
 Fontanals (*Fontanal*), Arnau: 428, 429.
 Fontanet, Gili, vitraller: 406.
 Forns, Josep: 290.
 Fort, en: 79.
 Fortià, Francesc de: 335.
 Fortuna: 444, 445.
 França: 290, 424, 498; senescal de: 344.
 Franco, Joan, inquisidor: 455.
 Franquesa, Vicent, obrer: 488.
 Frederic d'Aragó, fill de Martí el Jove: 448.
 Frener, Bernat: 35.
 Frodoí, bisbe de Barcelona: 33, 70.
 Fundació Balmesiana: 122.
 Galí, Joan, fuster: 428-430.
 Gallifa, Guillem de: 151, 154, 237.
 Garcés de Marciella (*Marziella*), Juan, batlle de Terol: 420.
 Garcia, Jaume, arxiver reial: 302.
 Garciola, ajudant de cambra reial: 244.
 Garma, Francisco Javier de, arxiver reial: 268, 281.
 Garriga i Roca, Miquel: 58, 59, 209-210, 228-230, 233, 488, 508, 509.
 Garró, Pere, mercader: 417.
 Gascó, Bernardo, inquisidor: 499.
 Gastó, bisbe d'Osca: Montcada, G. de.
 Gavà, Pere, mestre de cases: 460, 466.
 Gelabert Udalar, vescomte de Barcelona: 38, 39.
 Gelida: 254.
 Gener, Jaume, regent de la Batllia General de Catalunya: 147.
 Gènova: 299.
 Gerbert Aster (*Astarii*): 38-40.
Gesta comitum Barcinonensium: 130, 135.
 Gibert, Jaume: 85.
 Gibert, Lluís: 460.
 Gil, Sebastià, picapedrer-escultor: 433.
 Gil, Vasco, capellà reial: 187, 433.
 Gilabert, Ferrer, procurador reial de Mallorca: 366, 367.
 Gili, Jaume, notari: 318, 368.
 Gilibert, Miró: 38.
 Ginesta, Pere: 329, 433.
 Girona (*Gerona*): 155, 157, 180, 294-296, 326, 337, 378, 448.
 Godencs, Pere de, mercader: 145, 146.
 Goffer, Bernat, pintor: 180, 446.
 Golia, Pere: 433.
 Gombau, Gabriel, capellà reial: 375, 402, 405, 411, 412.
 González de Mendoza, Pedro, cardenal d'Espanya: 256.
 Gonzalvo, García, mestre: 395.
 Gotmar (*Gondamarus*), bisbe de Girona: 23.
 Governació General de Catalunya: 169, 431, 469.
 Gralla, Francesc, mestre racional: 460.
 Grosset, Esteve, verguer: 226.
 Gruny, Tomàs, batlle de Barcelona: 151.
 Gualba, Ponç de, bisbe de Barcelona: 65.
 Gualbes, Baltasar de, sotsveguer: 432.
 Gualbes, Bernat de, conseller: 348.
 Gualbes, Bonaventura de: 460.
 Gualbes, Pere Bonaventura de: 466.
 Guerau, Bartomeu: 394, 397.
 Guerau (*Garau*), Francesc, fuster: 466.
 Guerau Quaresma entrant (*Quaresma intrante*): 31.
 Guerola, Pere de la, prevere: 403.
 Guerra Civil catalana: 178-180, 189, 194, 253, 257, 282, 329, 337, 431, 433, 440, 446.
 Guerra Civil espanyola: 195, 527.
 Guerra de la Unió: 174, 291, 295, 297, 311.
 Guerra de Successió: 220, 222, 315, 486, 500, 502.
 Guifré, Pere, de Besalú: 35.
 Guifré el Pilós: 129, 192.
 Guifré Seniofred, canonge: 29.
 Guillem, bisbe de Barcelona: Torroja, G. de.
 Guillem, sabater: 31.
 Guillem Bernat (*Bernardi*), moneder: 39.
 Guillem Conrad (*Corraldi*): 36.
 Guillem Ramon, marit d'Arsenda: 38.
 Guillem Ramon, soci d'Arnau Adalls: 38.
 Guillemins: Abiell, G.
 Guillemoneta, muller de Francesc de Fortià: 335.
 Guimerà, Bernat de, veguer: 252.
 Guisad, Folc: 71, 88.
 Guislabert, bisbe de Barcelona: 28.
 Guitard: 33, 86.
 Guitard, porter: 31.
 Habsburg, els: 194.
 Hainaut (*Hanaut*), senescal d': 410.
 Hospital d'en Colom: 74.
 Hospital d'en Guitard: 33, 35, 37-41, 43, 44, 86.
 Hospital de la catedral, de Pobres i Malalts: 33, 38, 42, 64, 70, 71, 73, 74, 77, 86.
 Hospital de la Santa Creu: 145, 146, 498.
 Hug, canceller: Fenollet, H. de.
 Hug Candi, cardenal legat: 130, 135.
 Hug Roger III, comte de Pallars: 252.
 Huguet, Jaume: 179-182, 187, 437.
 Hurtado de Mendoza, Diego, príncep de Melito, lloctinent general: 223-224, 491.
 Icard, Lluís d', batlle general de Catalunya: 264.
 Illes, les: 457.
 Innocenci VIII, papa: 455.
 Inquisició, Sant Ofici: 15, 132, 194, 207, 209, 216, 217, 220-224, 226, 227, 230-236, 254, 258, 263, 265, 288, 290, 406, 407, 455-459, 461, 462, 465, 467-469, 471, 473, 474, 481, 482, 489-507, 509, 510-520, 527; Consejo de la Suprema y General Inquisición, Suprema: 224, 456, 459, 490-492, 496-502, 511-514.
 Iolant: 376.
 Isabel I la Catòlica, reina de Castella i Aragó: 222, 455, 456.
 Isabel II, reina d'Espanya: 162.
 Isabel d'Aragó, infanta, filla de Pere III: 405.
 Isidor, sant: 336.
 Itàlia: 167, 424.
 Íxer, Joan d': 252.
 Jacques (*Jaques*), mestre: 187, 188, 433, 438, 443.
 Janer, Berenguer, porter reial: 238.
 Janer, Gabriel, pintor: 437-439.
 Jaume, cardenal de Florència: Coimbra o de Portugal, J. de.
 Jaume I el Conqueridor, rei d'Aragó: 45, 129, 130, 134, 143, 259, 262, 359; *Llibre dels fets*: 130, 143.
 Jaume II el Just, rei d'Aragó: 45, 65, 96, 104, 109, 110, 118-120, 122, 125, 126, 134, 141, 143, 148, 150, 151, 153-155, 157, 158, 161, 162, 171, 220, 237-239, 245, 259, 260, 265, 266, 269, 279-281, 283, 291, 299, 301, 321, 330, 341, 357, 359, 363, 365, 367, 370, 375, 391, 392, 401, 419.
 Jaume III, rei de Mallorca: 294.
 Jaume I, comte d'Urgell: 311.
 Jaume II el Dissortat, comte d'Urgell: 178, 179, 329, 348.
 Jeremies, profeta: 251.
 Joan (*Johannis*), Joan: 145.
 Joan, fra Ramon: 457.
 Joan I el Caçador, rei d'Aragó: 67, 75, 165, 167, 170, 176, 251, 267, 311, 320, 334, 339, 340, 346, 347, 369-371, 374, 377, 378, 389.
 Joan II el Sense Fe, rei d'Aragó: 170, 178, 179, 194, 252, 255, 257, 258, 282, 329, 340-342, 346, 351, 406, 446, 455.
 Joan de Lorena, primogènit: 330.
 Joan de Salisbury: 251.
 Joan lo Cofrer, pintor: 434.
 Joana II, reina de Nàpols: 328.
 Joana d'Aragó, reina de Nàpols: 257, 346.
 Joana d'Àustria o de Portugal, infanta: 269, 490.
 Joana Enríquez, reina d'Aragó: 253, 330.
 Jofre (*Iozfre*), prevere: 31.

- Jofre (*Gaufredi*), Guillem, domer: 71.
 Jordà (*Jordani*), Pere, mercader: 377.
 Jordi, sant: 167, 186; escut de la creu de: 224; orde de cavalleria de: 167.
 Josbert (*Jozbert*): 31, 128.
 Josep I Bonaparte, rei d'Espanya: 514.
 Julià (*Juliani*), Llorenç, prior dels celestins: 427.
 Junta de Museus de Barcelona: 273, 527.
 La Cuba, palau de: 408, 409.
 Laçano, Joan de: 244.
 Lambert, Joan, prevere: 68.
 Lancelot (*Lançalot*), ajudant de cambra: 436.
 Landeric, abat de Sant Cugat: 28.
 Lecomte, Hyppolite: 515.
 Lendrich, Jaume, obrer: 325.
 Lisboa, arquebisbe de: Noronha, P. de.
 Livadia, castell: 167.
 Livi, Titus: 442.
 Llätzer (*Lläzer*), Josep: 519.
 Llaurador, Francesc: 519.
 Lledó, Guillem de, escrivà reial: 377-380.
 Lleida: 162, 244, 373, 448; bisbe de: Lloaces, F. de.
 Lleida (*Leyda*), Pere de, notari: 188, 437, 439, 444.
 Llerona, Ermengol de: 70.
Llibre de les solemnitats de Barcelona: 170, 252, 253, 257, 340.
 Llinàs, Josep, arquebisbe de Tarragona: 500.
 Lloaces, Ferran de, bisbe de Lleida: 460.
 Llobera (*Lobera*), Joan de, mercader: 417.
 Llobet, Pere, mestre de cases: 245.
 Llopis (*Lòpiç*), Sebastià: 177.
 Llorenç, fuster: 433.
 Llorenç (*Laurentii*), Guillem: 479.
 Llorenç, Pere, seller: 301.
 Lluch (*Luch*), Martí, pintor: 434, 437, 439.
 Lluís VII el Jove, rei de França: 40.
 Llull (*Lull, Lulli*), Guillem, batlle de Barcelona: 45, 148, 157.
 Llull, Joan Lluís: 473.
 Llull, Pere: 154.
 Llull, Romeu, batlle de Barcelona: 174.
 Llull, Romeu, fill de Guillem: 157.
 Llupià, Hug de, bisbe de València: 415.
- Logronyo, Ferrando de: 433.
 López de Ayerbe, Sancho, bisbe de Tarassona: 295, 362, 363.
 López (*Lòppeç*) de Heredia, Maria: 245.
 Loscos, Mateu, procurador reial de Mallorca: 400.
 Luna, papa: Benet XIII.
 Macip, Bernat, escrivà de manament: 265, 267.
 Madrid: 209, 514, 516.
 Maguerola, Ferrer de, arxiver reial: 244, 261.
 Maians (*Mayans*): 440.
 Maians, Joan, escrivà: 333.
 Maiol (*Mayol*), Joan, argenter: 459.
 Maldà, baró de, Rafael d'Amat i de Cortada: 447.
 Malla, Felip de, canonge: 89.
 Mallorca (*Mallorques*): 120, 122, 141, 158, 290, 294, 366, 408, 423, 432; Procuració reial de: 366; procurador reial de: 420, 423; regne de: 122, 141, 282, 294.
 Malo, Agustín, notari: 225.
 Maneselles (*Manezeles*), Guillem: 31.
 Manises: 177.
 Manresa: 435.
 Manresa, Ferrer de, batlle general de Catalunya: 142.
 Mansur, al-: 23.
 Marc, Pere, notari: 44.
 Marc, Pere, tresorer reial: 155, 157.
 Marca (*Marcha*), comte de la: 344.
 Marcús, Bernat: 42.
 Marès, Frederic: 126.
 Maresa, Jaume, fill: 342.
 Maresa, Jaume, frener: 342.
 Margall, Lluís, pintor: 512.
 Margarida de Prades, reina d'Aragó: 178, 347, 376, 417.
 Màrgens, Bartomeu, pintor: 181.
 Marí, en: 342.
 Maria Cristina de Borbó-Dues Sicílies, regent d'Espanya: 517.
 Maria de Castella, reina d'Aragó: 328, 333, 423, 428, 429, 431, 433, 440.
 Maria de Luna, reina d'Aragó: 154, 177, 178, 346, 376, 389, 396, 448.
 Maria de Navarra, reina d'Aragó: 164-166.
- Maria de Xipre, reina d'Aragó: 119, 120, 238, 299.
 Mariette, Pierre: 488.
 Marimon, Bernat de: 157.
 Marimon (*Marimundo*), Romeu de, batlle general de Catalunya: 45, 143, 148, 151, 157, 158, 367.
 Marín, Sancho, inquisidor: 456.
 Marineo Siculo, Lucio: 298.
 Mariner, Gabriel, fuster: 466.
 Marquet: 415.
 Marquet, Jaume, ciutadà: 373.
 Marquet, Joan: 174, 175.
 Marquet (*Marchet*), Pere, de la casa del rei: 120, 300, 301.
 Marquilles, Jaume, jurista: 331.
 Marquilles, Jaume, mestre de cases: 433.
 Marrades, Francesc, batlle general de València: 247, 250.
 Martí V, papa: 80.
 Martí, Antic: 428, 430.
 Martí, Baltasar, mestre de cases: 460.
 Martí, Guillem, mestre de cases: 245.
 Martí, Joan, sagristà de la Capella Reial: 179.
 Martí, Pere, notari: 247, 249.
 Martí I l'Humà o l'Eclesiàstic, rei d'Aragó: 16, 48-51, 53, 75, 78, 80, 85, 89, 96, 103, 109, 154, 167, 169, 176-178, 192, 194, 207, 248, 251, 252, 254, 256, 258, 289, 290, 297, 303, 311, 320, 327, 328, 333-337, 342, 346-349, 364, 366, 367, 375-377, 380, 389-421, 423-428, 430-434, 437, 438, 440-442, 447, 448, 458, 482, 488.
 Martí el Jove, rei de Sicília: 298, 347, 426, 448.
 Martí Petit (*Parvulus*), fill, canonge: 41.
 Martí Petit (*Petitus*): 33-36, 41.
 Martín Cermeño, Juan: 79.
 Martina, Guillem, draper: 53.
 Martina, Pere: 50.
 Martines, Pere, escrivà reial: 341.
 Martínez, Joan, capellà reial: 189.
 Martínez de Lagunilla, Lope, bisbe d'Elna: 223.
 Martorell, baronia de: 399.
 Martorell, Bernat: 331.
 Martorell, Francesc, canonge: 403, 415.
 Martorell, Guillem, el Jove, pintor: 48-50, 145.
- Martorell, Guillem, fill, pintor: 48, 50.
 Marull, Pere: 392.
 Mas, Bartomeu, mestre d'obres del palau: 329, 406, 432, 435, 436, 438, 443, 446.
 Mas, Joan, arquitecte: 517, 518.
 Mas i Vila, Josep: 58, 87, 209, 212, 213, 216, 231, 469, 492, 519.
 Mascaró (*Masqueró*), Gabriel, escrivà reial: 51.
 Mata d'Armagnac: 346.
 Mates, Bernat, de la Capella Reial: 189.
 Mates, Francesc, gerrer: 488.
 Mates (*Mathes*), Mateu, guixaire: 439.
 Mateu, Antoni, mestre de cases: 460.
 Mateu, Joan, síndic de Barcelona: 406.
 Mateu (*Mathei*), Vicenç, mestre de cases: 182, 187.
 Mateu i Sans, Llorenç: 267.
 Mayordomía Mayor: 209, 519.
 Medina, Ferrando de, fuster: 439.
 Medina del Campo: 340.
 Mendizábal, Juan Álvarez: 288.
 Mendoza (*Mendoça*), Rodrigo de, inquisidor: 499.
 Mercè, convent de Santa Maria de la: 80, 178, 201, 426, 427; orde de la, mercedaris: 15, 80-82, 176, 179, 194, 195, 214, 215, 230, 263, 427, 431, 469, 494, 502, 505, 510-512, 514; prior de la: Quart, D.
 Mercer, Mateu: 247.
 Merino, Pedro, receptor de la Inquisició: 511, 512.
 Messeguer, Arnau, cambrer reial: 161, 239, 259, 280, 300.
 Messía (*Maxia, Mesía*) de Lasarte, Diego, inquisidor: 223, 494-497.
 Mestre Racional: 115, 132, 141, 147, 259, 269, 270, 279-285, 288, 290, 298, 428, 431, 488, 500, 501, 503, 505, 506. Vegeu Arxiu del Mestre Racional.
 Mestres, Oriol: 408, 416.
 Mestres i Gramatxes, Josep: 56.
 Metge, Bernat: 76.
 Millars, Arnau de, notari: 146.
 Minguella, Joan, candeler de cera: 226.
 Ministerio de Cultura y Deporte: 16-18, 527.
 Miquel, nunci de la Inquisició: 493.
 Miquel, fra Francesc, pintor: 254.

- Mirall, Llorenç, mestre de cases: 182, 187.
 Mirall, Vicenç, ferrer: 442.
 Miralles, receptor dels emoluments del regne de València: 415.
 Miravet, Pere, fuster: 432.
 Miró (*Mironis*), Gerbert: 38.
 Miró I, comte de Barcelona: 28.
 Mogoda, Bernat de, domer: 71.
 Mohamed, fuster: 399.
 Molet, Ramon, arquitecte: 519.
 Molins de Rei (*Molin Dereig*): 333.
 Molner (*Mulner*), Jaume, picapedrer: 243.
 Monells, Antoni, sastre: 167.
 Monfort, Antoni: 58.
 Mònica, muller d'Enric Terrè: 476, 479, 480.
 Monsalvo, Onofre: 226.
 Montaner, Josep, assessor del General: 484.
 Montblanc (*Muntblanch*): 375.
 Montcada, Gastó de, bisbe d'Osca: 341.
 Montemar, comte de, José Carrillo de Albornoz y Montiel, capità general: 268.
 Montfar (*Monfar*), Francesc, ciutadà: 227.
 Montferrer (*Monferrer*), Agustí, nunci de la Inquisició: 492.
 Montflorit, Francesc, escultor: 159.
 Montjuïc: 98, 367, 368, 443, 446, 482.
 Montmany (*Muntmany*), Bartomeu, mercader: 145-147.
 Montmany, Guillem de: 146.
 Montornès (*Muntornès, Muntornès*), Pere de, donzell: 373, 374.
 Montpeller: 150.
 Montpeller, Ferrer de, pintor: 199.
 Montseny, Joan, fuster: 473.
 Montserrat: 349.
 Montserrat, Cosme de, bisbe de Vic: 252.
 Montsó (*Monçó, Monsón, Montissoni*): 460-462, 466, 474, 476, 484, 503.
 Montsó (*Muntçó*), Pere, sotscavallerís reial: 375.
 Mora, Miquel, de la cambra del rei: 400, 411, 412.
 Mora, Roderic de, patge: 432.
 Moragues, Bernat, fuster: 389, 413.
 Morera, Arnau, rector de la Capella Reial: 47, 49, 175.
 Morliac, Bernat de: 18.
 Mota, Joan de la: 433.
 Mulet, Guillem, tresorer: 394, 403-405, 409, 414.
 Munt, Pere, fuster: 430.
 Muntalt: 415.
 Muntanyó (*Muntanyoni*), Pere, procurador de la Governació de Catalunya: 164, 168, 169, 244, 362.
 Muntanyola (*Montanyola*), Bernat de, mestre de cases: 119, 299.
 Mur, Dalmau de, arquebisbe de Saragossa: 170.
 Múrcia: 141.
 Museo Lapidario de Antigüedades: 527.
 Museo Provincial de Antigüedades: 132, 133, 194, 195, 201, 255, 527.
 Museu Frederic Marès: 15, 16, 18, 27, 65, 81, 126, 132, 133, 379, 380, 428.
 Museu Nacional d'Art de Catalunya: 120.
 Nadal, Bernat: 254, 433.
 Nageral, Guillem, conseller: 341.
 Napoleó I Bonaparte: 514.
 Nàpols: 189, 257, 282, 328.
 Navarra: 165, 329.
 Nicolau (*Nicholay*), Galceran, notari: 377.
 Noguerols, corretger: 239.
 Noronha, Pedro de, arquebisbe de Lisboa: 170.
 Novals, Miquel de, porter reial: 150.
 Oleguer, sant, arquebisbe de Tarragona: 39.
 Olite: 401.
 Oliver, Francesc, hospitaler: 437.
 Oliver, Joan, el Mallorquí, pintor: 434.
 Olivera, Pere d', mestre d'obres del palau: 165.
 Olivetana, congregació: 424.
 Oller, Berenguer: 47.
 Oller, Francí, escultor: 433, 439, 440.
 Olzinelles (*Ulzinellis*), Bernat d', tresorer reial: 167, 168, 282, 293, 294, 303, 318.
 Olzinelles, Romeu d': 299.
 Oms (*Olms*), Berenguer d', uixer d'armes: 178, 252, 327, 328, 396.
 Ordis, Guillem d', picapedrer i escultor: 302, 303.
 Osca, bisbe d': Ponç de Fenollet, G.
 Otger, Joan: 400.
 Otó, Pere: 35.
 Padilla, Jorge, inquisidor: 496, 497.
 Palau, els: 45, 46, 148.
 Palau, Berenguer de: 46.
 Palau, Berenguer, argenter: 334.
 Palau, Jaume de: 198.
 Palau, Miquel, escrivà reial: 245, 283.
 Palau, na, Ermessenda: 45, 46, 129, 151.
 Palau, Pere: 49, 51, 405.
 Palau, Pere, tinent les claus de l'arxiu d'armes: 244.
 Palau (*Palatio*), Pere de, batlle de Barcelona: 162.
 Palau, Ramon de: 36, 45.
 Palerm: 408, 409.
 Palet, Berenguer: 366.
 Pallarès, Cristòfor, sabater: 270.
 Pallars, comte de: Hug Roger III.
 Palou, Arnau de, canonge: 73.
 Paner, Guillem: 481.
 Paner, Joan, guarnimenter: 476.
 Paner, Magdalena: 477.
 París: 148, 176, 290, 348.
 Passeia, Pere, arxiver reial: 260, 262.
 Pasteller, Mateu, sotsatzempler reial: 143, 144.
 Pastor, Jaume: 398.
 Pastor i Descatllar, Francesc de, abat de Besalú: 507.
 Paterna: 177, 392.
 Patiño, José: 220.
 Paula, muller d'Antoni Vinyes: 481.
 Pedralbes: 337; reina de: Elisenda de Montcada.
 Peníscola: 348.
 Pera, Bonanat de, ciutadà: 300.
 Peralta, Pasqual de: 242.
 Pere, sant: 348.
 Pere, bisbe de Barcelona: 28.
 Pere, ferrer: 47.
 Pere, mestre: 316.
 Pere I el Catòlic, rei d'Aragó: 134.
 Pere II el Gran, rei d'Aragó: 148, 157, 259, 281.
 Pere III el Cerimoniós o del Punyaleit, rei d'Aragó: 47, 49, 74, 75, 96, 97, 103, 104, 109, 122, 143, 154, 159, 163-171, 174-177, 179, 180, 240-252, 280, 290-304, 311, 316, 317, 320, 322, 325, 326, 333, 336, 337, 341, 344, 346, 359, 362, 363, 366-369, 372, 374, 375, 377, 393, 417, 418, 424, 438, 442; *Crònica*: 311; *Obra de mossèn sent Jordi e de cavalleria*: 167; *Ordinacions de la Casa i Cort reial*: 168, 171, 242, 280, 333, 346, 363, 393.
 Pere IV, rei d'Aragó, conestable de Portugal: 147, 153, 179-183, 187, 188, 189-192, 254, 255, 263, 329, 333, 431-446, 473, 488; *Tragedia de la insigne reina donna Isabel*: 444.
 Pere I el Cruel, rei de Castella: 318.
 Pere II, comte d'Urgell: 392, 393.
 Pere Bernat: 40-42.
 Pere d'Aragó, infant, fill de Pere III i Maria de Navarra: 165.
 Pere de Boisan (*Buysan*), Gil: 302.
 Pere de Portugal: Pere IV.
 Pere Nolasc, sant: 81, 82, 201, 513.
 Pere Primsaclau (*Primzaclau*): 36.
 Perers (*Desperers, Parers*), Antoni, fuster: 165, 168, 176.
 Perers, Francesc, fuster: 365.
 Pereta (*Pareta*), Francesc, obrer del palau: 373, 377, 381.
 Pereta, Pere: 167.
 Pérez, Alonso, inquisidor: 491, 493, 494, 499.
 Perpinyà: 168, 251, 252, 294-297, 333, 377, 402, 438, 448.
 Perpinyà, Mateu: 263.
 Persèdia, muller de Bernat Udaldar: 29, 32, 33.
 Pesta Negra: 311.
 Payola, Arnau Pere de, comissari de les rendes dels clergues absents: 381.
 Peya (*Paya*), Blai, mestre de cases: 439, 440, 443, 444.
 Pi, Tomàs, obrer del Tribunal de la Inquisició: 510, 513, 514.
 Pi i Arimon, Andreu Avel·lí: 265.
 Pintor (*Pictoris*), Bernat: 145.
 Pintor, Llorenç: 143, 144.
 Pius II, papa: 455.
 Plana, Ramon: 58, 59.
 Planes, Guillem, perpunter i pintor de draps: 437.
 Plata, Esteve, pintor: 434.
 Poblet, monestir de: 40, 44, 240, 295-298, 330, 343; *Rotlle genealògic* de: 297, 298.
 Pomar, Joan de, sastre reial: 75, 374, 375.
 Ponç de Fenollet, Guillem, bisbe d'Osca: 252.
 Ponç de Tolosa: 40, 42.
 Ponç Hug: 69.

- Pons, Arnau, fuster: 176.
- Pontós, Bernat de, castellà de Palerm: 409.
- Porter, Esteve, fuster: 432.
- Porter, Esteve, menor, fuster: 432.
- Portugal: 164, 445, 467; rei de: Ferran I, rei de Portugal.
- Pou, seller: 48.
- Pou, Antoni: 329, 433.
- Prats, ferrer: 433.
- Prats, Esteve: 481, 482.
- Prats, Joan, frener: 476.
- Prats, Miquel, fuster: 179-181, 187, 197.
- Princeps namque*: 432. Vegeu Usatges de Barcelona.
- Prohom o Prohome (*Prohomne*), Francesc de, regent de l'escrivania reial: 260, 302.
- Pròixida, Olf de, batlle general de València: 391.
- Puig (*Podio*), Jaume de, regent del Mestre Racional: 362.
- Puig, Pere, escrivà: 193.
- Puigderoda, Gaspar, mercader: 484.
- Puigrodon, Simó de: 85.
- Pujada, Guillem: 50.
- Pujades, Bernat: 316.
- Pujol, pintor: 434.
- Pujol, Guillem, especier: 51.
- Pujol, Marc, obrer del palau: 67.
- Pujol, Marcó: 375.
- Quart, Damià, prior de la Mercè: 179-183, 187-189, 193.
- Queralt (*Cheralto*), Berenguer de: 69.
- Queruci o Quetuci, guarda del palau: 23.
- Quintana, fra Miquel de: 395.
- Quintana, Miquel: 460.
- Rajadell, Berenguer de, abat de Sant Cugat del Vallès: 448.
- Ramon, ardiaca: 88.
- Ramon, germà de Guifré Seniofred: 29.
- Ramon, sabater: 125.
- Ramon Berenguer I el Vell, comte de Barcelona: 28, 30, 31, 37, 64, 130.
- Ramon Berenguer II Cap d'Estopa, comte de Barcelona: 30-33, 128.
- Ramon Berenguer III, comte de Barcelona: 33-35, 64, 86, 130.
- Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona: 40, 42, 130, 134.
- Ramon Berenguer d'Aragó, infant: 341, 344.
- Ramon Dalmau (*Dalmatii*): 31, 64, 88.
- Ramon Gombau (*Gondeballi*): 31.
- Ramon Rodolf (*Rodulphi*): 36.
- Ramon Sunifred: 37, 38.
- Raurich, Bernat: 331.
- Real Cámara: 268.
- Rebolledo, Rodrigo de, camarlenc reial: 342, 343, 406.
- Rei (*de Rege*), Jaume de, obrer del palau: 279.
- Rei (*del Rey*), Pere de, mestre d'obres del palau: 66, 157, 165, 259, 260, 301.
- Reial Audiència: 15, 65, 68, 132, 133, 141, 224, 230, 232, 235, 236, 251, 263, 264, 268, 270, 331, 346, 347, 363, 380, 460-467, 469-471, 473-475, 489, 490, 497, 499, 502-504, 509, 510.
- Reial Patrimoni: 45, 46, 48, 49, 51, 65, 80, 87, 129, 193, 194, 209, 220, 251, 264, 265, 267, 280, 286, 288, 290, 300, 301, 347, 389, 390, 396, 424, 431, 469, 482, 496, 500, 519.
- Relat (*Reelat, Relats*), Berenguer de: 281, 316-318, 324, 324, 325, 365, 372, 373.
- Renard, Pau, notari: 481.
- Requesens, Galceran de: 331, 333.
- Riba, Baltasar de, donzell: 227.
- Riba, Pero sa: 53.
- Ribera, Manuel Marià: 15, 16, 30, 124, 154, 187, 194, 195, 201, 227, 258.
- Ric, Jaume, abat de Ripoll: 459.
- Ricomà (*Ricomani*), Joan, canonge: 74, 77, 78.
- Ricsendis, vídua de Ponç de Tolosa: 42.
- Riculf: 23.
- Riera, Arnau, fuster: 261.
- Ripoll, abat de: Ric, J.
- Riquer, Bertran, hereu de: 157.
- Riquer, Bertran, mestre d'obres del palau: 66, 118, 119, 141-143, 148, 151, 157, 198, 207, 237, 238, 260, 299.
- Riquer, Francesc, bisbe de Sogorb: 448.
- Roca (*Rocha*), Bernat, mestre de cases: 245, 369, 373.
- Rocabertí, Joan Tomàs de, inquisidor general: 497.
- Rocacrespa (*Rochacrespa*), Antoni Pere de, algtzrir: 342.
- Rocafort, Bernat de, capellà de la reina: 161.
- Roda, inquisidor: 513.
- Rodes, mestre de: Sacosta, Pere Ramon.
- Rodríguez, Alfonso (*Alfonso Castellano, Alfonso de Cordova, Alfonso de Spagna*), pintor: 187-189, 192, 194, 437.
- Rogent, Elies: 163, 164, 169-171, 173, 175, 189, 192, 195, 200, 527.
- Roger, canonge: 70.
- Roges, Guillem de, porter: 377.
- Roig, Francesc, oripeller: 270.
- Roís de Liori (*Roïç de Lihori*), Sanxo: 411, 412.
- Romeguera (*Romaguera*), Josep, vicari general: 500.
- Ros, Joan: 329, 433.
- Ros i de Ramis, Joaquim de: 210, 357, 473.
- Rosanes, Galceran de: 74.
- Roses: 296.
- Rosselló, el: 178, 294, 296; Procuració del Rosselló i la Cerdanya: 168.
- Rosso, Simone di: 409.
- Rotllà (*Rodlandi*), Guillem: 71.
- Roudors, Jaume, sotsveguer: 400.
- Roure, Miquel, ciutadà: 53.
- Rovira, Sarrovira.
- Rufos, Martí de: 365.
- Sabastida (*ça Bastida*), Francesc, escrivà reial: 341, 342.
- Sabastida (*Çabastida*), Joan: 392.
- Sabata, Pere, ferrer: 270.
- Sabater, Genís, brocater: 479, 480.
- Sabater (*Çabater*), Jaume i fill: 433.
- Sacalm (*ça Calm*), Pere: 50.
- Sacosta (*ça Costa, Çacosta*), Pere, batlle general de Catalunya: 162, 167, 246, 295, 298, 326.
- Sacosta, Pere, obrer del castell de Tortosa: 246-250.
- Sacosta, Pere, prevere: 51.
- Sacosta, Pere Ramon, mestre de Rodes: 253.
- Sadorní, Antoni: 179.
- Safàbrega (*ça Fàbrega*), Pere, siveller: 51.
- Safont (*Çafont*), Marc, fuster: 432-435, 440, 446.
- Safont, Marc, arquitecte: 433.
- Sagarriga (*Çagarriga*), Guillem, mestre: 167, 176, 177, 415.
- Sagarriga, Pere de, bisbe de Lleida: 423.
- Sala, Benet de, bisbe electe de Barcelona: 500.
- Sala, Guillem, prevere: 373.
- Sala, Guillem, rajoler: 428.
- Sala, Jaume, coraler: 81, 84.
- Sala, Jaume, el jove, obrer major del palau: 326-328.
- Sala, Jaume, net de Jaume Sala, coraler: 81, 84.
- Sala, Jaume, obrer major del palau: 51, 78, 177, 327, 375-377, 391-395, 399-405, 410-415, 418-420, 423, 446.
- Sala, Jeroni, mercader: 437, 439, 440-443.
- Sala, Simeó, obrer major del palau: 179, 180, 188, 192, 254, 263, 432, 435-440, 443, 444, 449.
- Salbà, Perot: 460.
- Sal-la: 23, 24, 43, 90.
- Salvador, Bernat, mestre de cases: 460, 466.
- Samangos, Juan, de la cambra del rei: 320.
- San Clemente, Manuel de, mestre major de les obres reials: 502.
- Sança, muller de Pere Fiveller: 477, 478.
- Sanou (*ça Nou*), Bernat, batlle general de València: 301.
- Sant Agustí el Vell, convent de: 181.
- Sant Antoni i Santa Clara, convent de: 15, 98, 105, 132, 209, 214-216, 228, 230-236, 254, 264, 270, 288, 290, 312, 315, 349, 462, 469, 477, 478, 500-507, 512, 514, 517, 527.
- Sant Boi, església de: 74.
- Sant Cugat del Vallès, abat de: Despuig, P. À.; Rajadell, B. de; monestir de: 331, 373.
- Sant Daniel, monestir de: 479, 480.
- Sant Eustaqui (*Eustachi*), cardenal de: Flandrin, P.
- Sant Francesc, convent de: 74, 333, 477, 478, 481.
- Sant Jaume, parròquia de: 456.
- Sant Joan de l'Hospital, casa de: 259, 281.
- Sant Just, església de: 74.
- Sant Pau del Camp, monestir de: 134.
- Sant Pere de les Puel·les, abadessa de: 130; monestir: 132.
- Sant Salvador de Breda, monestir de: 102.
- Sant Sebastià, església de: 503.
- Sant Sebastià dels Gorgs, monestir de: 102.
- Santa Anna, parròquia de: 162.

- Santa Caterina, convent de: 369, 370, 373.
 Santa Clara, monges de: Sant Antoni i Santa Clara.
- Santa Eulàlia del Camp, monestir de: 48, 124, 148, 171, 174.
 Santa Maria del Mar: 155, 239.
 Santa Maria del Pi: 329.
 Santa Perpètua de Mogoda: 158.
 Santanyí (*Sent Anyhí*): 400.
 Santcliment (*Sancto Clemente*) àlies Terrè, Antoni, ciutadà: 479.
 Santcliment, Gilibert de, mostassaf: 318.
 Santes Creus, abat de: Dalmau, B.; monestir de: 44, 148, 157, 159.
 Santes Relíquies, monestir de les, celestins: 53, 54, 74-81, 85, 169, 177, 178, 252, 370, 375-377, 380, 417, 419-421, 424-428, 431, 448, 458, 469, 495.
 Santjoan (*Sancto Johanne*), Jaume de, causídic: 78.
 Santjust, Jordi, jardiner: 441.
 Sanxís, Domènec, cavaller: 344.
 Sapera, Ramon, llibreter: 226.
 Sapllana (*Çaplana*), Ramon: 433.
 Sarabia, Francisco, inquisidor: 227.
 Saragossa: 167, 176, 240, 281, 290, 311, 394, 395, 456; arquebisbe de: Mur, D. de; Arxiu de la Diputació: 282; *merino* de: 394, 417.
 Sardenya: 141, 424.
 Sarmiento, Diego, inquisidor: 465, 491.
 Sarrià, Bernat de: 141.
 Sarrovira (*ça Rovira*), Guillem, lloctinent del mestre racional: 279, 341.
 Sart, Pere de: 457.
 Sasala (*ça Sala, Çasala*), Francesc, batlle general de Catalunya: 164, 241, 290, 291, 293, 294.
 Sasala, Guillem, de la casa del rei: 331.
 Sativer (*Çativerii*), Guillem: 144-146.
 Satorre (*Çatorre*), Guillem, porter reial: 247.
 Saulieu, Guillaume: 488.
 Savila (*ça Vila*), Pere, escrivà d'obres: 53, 78.
 Scala Dei, cartoixans de: 258.
 Segòvia, concòrdia de: 455.
 Segrià (*Sigriano*), Pere de, banquer: 150, 198.
 Sentmenat (*Sentmanat*), Ramon de, cambrer reial: 252, 392-394, 396, 397, 399.
- Serra, Bernat, batlle general de Catalunya: 377-380.
 Serra, Bernat, cirurgià: 240.
 Serra, Francesc, pintor: 325, 366.
 Serra, Mateu, jardiner: 401.
 Serra, Miquel, obrer: 488.
 Serra, Narcís, mestre de cases: 445.
 Servei de Catalogació de Monuments de l'Institut d'Estudis Catalans: 315.
 Sesoliveres (*ses Oliveres*), Bernat, misser: 51.
 Sesplanes (*çes Planes*), Dalmau: 316.
 Setantí, Lluís: 187, 188, 440.
 Sexenni Absolutista: 209.
 Sibil·la, muller de Guillem Martorell: 49.
 Sibil·la de Fortià, reina d'Aragó: 346, 389.
 Sicília: 141, 165, 176, 280, 366, 367, 389, 393, 394, 408, 411, 412, 434, 435; reina de: Blanca de Navarra.
 Silva, Joan de: 439.
 Simon, Berenguer: 399.
 Siracusa (*Çaragoça*): 280.
 Sitges (*Cigiis*), Guillem de, batlle general de Catalunya: 161, 279.
 Sitjar (*Cijar*), Jaume, carnisser: 402.
 Sittow, Michiel: 257.
 Sixena: 126.
 Sixt IV, papa: 455.
 Sobirà, Guerau, assessor del General: 484.
 Sogorb: 337; bisbe de: Riquer, F.
 Solà, Ramon, el Vell, pintor: 439.
 Soler, Andreu: 433.
 Soler, Antoni, cavaller: 344.
 Soler, Francesc de, cambrer reial: 405.
 Soler, Marc, corredor: 439.
 Soler i Ferrer, Tomàs, arquitecte: 208, 209, 212, 213, 216, 231, 254, 286-288, 469, 492, 514, 519.
 Soler i Mestres, Francesc d'Assís, arquitecte: 519.
 Soler i Mestres, Joan, arquitecte: 209, 212, 216, 519.
 Sòller (*Sòllari, Sòlleri*): 366, 367.
 Solsona, Francesc, canonge: 460, 473.
 Solzina, Andreu, doctor en lleis: 481.
 Sos, Lleopard de, oficial del Mestre Racional: 49, 50, 395, 396, 400, 446.
- Soto Salazar, Francisco de, visitador de la Inquisició: 234, 497.
 Subirats, Josep Maria: 346.
 Sunyer (*Suniarii*), Arnau: 44.
 Sunyer, Arnau, nebot: 44.
 Sunyer, Guillem: 44.
 Suprema: Inquisició.
 Sureda, Antoni, ferrer: 192-194.
 Tarassona, bisbe de: López de Ayerbe, S.
 Tarragó (*Tarregó, Terragó*), Bartomeu: 182, 188, 192, 193, 438-441, 443, 445.
 Tarragona: 245, 347, 498; arquebisbe de: Llinàs, J.
 Tarragona, Bernat, capellà del palau: 423.
 Tàrrega: 368.
 Tàrrega, Ramon de, porter i guardià del palau: 369.
 Taüst (*Tabust*), Ponç: 76.
 Teixeda, Guillem, pintor: 199.
 Teixet, Guillem: 40, 42.
 Teixidor, Francesc, mestre de cases: 175.
 Temple, orde del: 69-74, 76, 246.
 Terol: 395; jurats de: 420.
 Terrassa, batllia de: 326, 365.
 Terrassa, Pere de: 44, 45.
 Terrè (*Tarre*), Enric, ciutadà: 476, 479, 480.
 Terrè, Pere, doctor en lleis: 479.
 Terri de Metz (*Perri, Terrinus de Mes*), vitraller: 180, 187, 188.
 Teudelinda (*Teullen, Tetlindis*): 31.
 Todonyà (*Todonyano*), Bernat de: 326, 327, 375.
 Todonyà (*Todonyan*), Pere de: 241.
 Toledo: 399, 402.
 Tolosa, arquebisbe de: Castelmourou, V. de.
 Tolrà, Josep, comissari del Sant Ofici: 502.
 Tomàs (*Thome*), Guillem, canviador: 46.
 Tomàs (*Thomàs*), Rafael, fuster: 432, 440.
 Tomàs d'Aquino, sant: 335, 456.
 Tormo, Joan de, bisbe de Vic: 460.
 Torquemada, Tomás de, inquisidor: 455, 456.
 Torrelles, Antoni: 404, 410-413, 447.
 Torrelles, Ramon, cambrer reial: 392, 403-405, 410-412, 448.
 Torrent, mossèn, algtuzir: 342.
 Torrent, Joanot: 460.
- Torroja, Guillem de, bisbe de Barcelona: 70, 71.
 Tortosa: 247, 248, 249, 391, 448, 484, 485, 500.
 Trastàmara, els: 282, 327, 336, 337, 351, 428.
 Trencament dels segells, cerimònia: 341, 342.
 Tresoreria Reial: 141, 264, 380, 429, 431, 437, 439, 445, 469.
 Trienni Liberal: 209, 514.
 Tripó, Pere, tresorer de la reina Maria de Xipre: 134, 238.
 Triter, Pere, escriptur: 181.
 Trull (*Truy, Truyll*), Antoni, seller: 47, 48, 144-147.
 Trull, Maria, vídua de Pere de Godencs: 145, 146.
 Tudela: 413.
 Turell (*Turrelli*), Bernat, batlle de Barcelona: 165.
 Udaldar I, vescomte de Barcelona: 85.
 Udaldar Bernat, vescomte de Barcelona: 28.
 Ullan, Antoni d', prior de la Mercè: 80-81, 426.
 Umbert de Cervelló, bisbe de Barcelona: 29, 38.
 Urbà IV, papa: 335.
 Urgell, Joan d', mestre de cases: 182, 187, 433, 437, 445.
 Úrsula, muller d'Arnau d'Arters: 479-481.
 Usatges de Barcelona: 130, 135, 330, 344.
 Vaca, Francisco, visitador de la Inquisició: 491.
 Vago, Pere, frener: 476.
 Vahez, Pero: 432.
 València: 51, 80, 153, 163, 177, 178, 223, 247, 249, 253, 281, 282, 299, 328, 337, 392, 400, 401, 403, 405, 410, 423, 448; aljama dels moros: 247; Arxiu reial: 282; batlle general de: 247; Batllia General de: 240, 280, 281; bisbe de: Despont, R.; Racional de: 282; regne de: 141, 250, 251, 282, 291, 295, 311, 336, 374, 392, 415, 455.
 Valero, Joan: 433.
 Valladolid: 269, 461, 490.
 Valldaura: 389, 390, 395, 401, 420, 424, 438.
 Valldecris (*Vall de Jesuchrist*), cartoixa: 389, 395.
 Valldonzella, monestir de: 349.
 Vallebrera, Tomàs de: 403.
 Vallès, Guillem, canonge: 77, 78.
 Vallès, Jaume, moler: 183, 187, 433.
 Valls, Antoni, frener: 477, 478.

- Valls, Isabel: 458.
- Valls, Perot, botiguer: 458.
- Vallseca, Pere de, ciutadà: 372, 373.
- Valor, sard: 342.
- Veguer, Cort del: 45-47, 49, 51, 53, 54, 58, 217, 390, 425, 426.
- Ventura (*Bentura*), Mario, fuster: 500, 501.
- Verdaguer, Jacint: 311, 349.
- Vergós, Jaume, el Jove, pintor: 434.
- Vergós, Jaume, el Vell, pintor: 434.
- Vergós, Pau: 179.
- Verí, Bartomeu de, regent de la Cancelleria: 256, 350.
- Vic: 102, 438, 439, 441, 443-445; bisbe de: Bellera, R. de; Montserrat, C. de; Tormo, J. de.
- Vicent Ferrer, sant: 347.
- Vidal, campaner: 150, 151.
- Vidal, Bernat, rellotger: 440, 441.
- Vidal, Guillem, causídic: 146.
- Vidal, Pau, comerciant: 290.
- Vidal, Pere, fuster: 473.
- Vidal, Roderic, protonotari reial: 254.
- Vila (*Villa*), Guillem de, ciutadà: 241, 290, 300.
- Vila, Perot: 467.
- Viladecols (*Villa Caulium*), Guillem de: 125.
- Vilademany, Joan Pere de, cavaller: 330.
- Vilafranca del Penedès: 369.
- Vilanova, Arnau de: 148, 336.
- Vila-real, Diego de, sotsguarda-roba reial: 441.
- Vilaró, Ponç de, bisbe de Vic: 150, 151, 198.
- Vila-rodona i Montmell, baronies de: 65.
- Villa, Pedro, fiscal: 224.
- Villel (*Villiell*), comanador de: 420.
- Villena, Enric de, mestre de Calatrava: 448.
- Vinyals (*Vināls*), Manuel, secretari de la Inquisició: 233, 235, 499-501.
- Vinyes, Antoni, notari: 481.
- Violant d'Aragó, infanta, filla de Jaume II: 120, 157.
- Violant de Bar, reina d'Aragó: 75, 334, 374, 376, 389, 448.
- Viver, Bertran, tinent el palau: 163, 298.
- Vives, bisbe de Barcelona: 23.
- Vives Ramon: 88.
- Vivetes, Bernat, sabater: 125.
- Wijngaerde, Antoon van den: 217-222, 235, 488.
- Xalví (*Xalvini*), moneder: 40.
- Xàtiva: 393, 403, 411, 447; batlle de: 403.
- Ximeno (*Ximenis*), Pere, gerrer: 433, 439, 440.
- Xipre, reina de: Elionor d'Aragó.
- Yáñez (*de Anes, Eanes, Yanes, Yannes, Yanyes*), Ferrando, lloctinent de tresoreria: 180, 187, 192, 254, 333, 432-435, 437, 441-444.
- Zurita, Jerónimo: 298.
- Zurita (*Çorita*), Juan, inquisidor: 496, 497.

CONSELL D'EDICIONS I PUBLICACIONS DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

Jordi Martí Grau, Marc Andreu Acebal, Águeda Bañón Pérez,
Xavier Boneta Lorente, Marta Clari Padrós, Núria Costa Galobart,
Sonia Frias Rollón, Pau González Val, Laura Pérez Castaño,
Jordi Rabassa Massons, Joan Ramon Riera Alemany,
Pilar Roca Viola, Edgar Rovira Sebastià i Anna Giralt Brunet

Directora de Comunicació
Águeda Bañón

Directora de Serveis Editorials
Núria Costa Galobart

COL·LECCIÓ PÒSITS

Edició
Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura,
Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)

MUHBA Direcció
Joan Roca i Albert

Pedra i poder. El Palau Major de Barcelona
Ramon J. Pujades i Bataller

Coedició de textos i traducció
Maria Toldrà

Coordinació editorial
Ana Shelly

Disseny gràfic
Hermanos Berenguer

Adaptació del disseny i maquetació
Carlos Ortega

Retoc i tractament de les imatges
Xavi Parejo (XPS)

Impressió i enquadernació
CeGe

Primera edició: març de 2023

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura,
Museu d'Història de Barcelona

© dels textos: el seu autor

© de les imatges:
Ajuntament de Cincorres, Archivo General de Palacio (AGP), Arxiu de
la Catedral de Barcelona (ACB), Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB),
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Històric de
Protocols de Barcelona (AHPB), Arxiu Nacional de Catalunya (ANC),
Biblioteca de Catalunya (BC), Bibliothèque Municipale de Besançon,
Bibliothèque Nationale de France (BNF), British Library (BL), Capítol
de la Catedral de Girona (CCG), Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
(COAC), Houghton Library-Harvard University, Institut Amatller d'Art
Hispanic (IAAH), Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC),
Instituto de Historia y Cultura Militar (IHCM), Kunsthistorisches
Museum Wien (KMW), Ministerio de Cultura y Deporte-Archivo
Histórico Nacional (MCD-AHN), Ministerio de Cultura y Deporte-Arxiu
de la Corona d'Aragó (MCD-ACA), Musée du Louvre (ML), Museo
Nacional del Prado (MNP), Museu d'Història de Barcelona (MUHBA),
Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), Österreichische
Nationalbibliothek (ÖNB), Real Biblioteca de Madrid, Reial Monestir
de Santa Maria de Poblet, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local-
Diputació de Barcelona (SPAL-DIBA), Daniel Alcuibierre, Stanislav
Biel, Neus Castellano, Enric Gràcia, Jordi Puig, Ramon Pujades,
Pere Vivas

ISBN: 978-84-9156-483-6

Dipòsit legal: B 4764-2023

En queda prohibida la reproducció total o parcial sense permís exprés
de l'editor en els termes marcats per la llei. S'han fet totes les gestions
possibles per identificar els propietaris dels drets de les fotografies.
Qualsevol error o ommissió s'ha de notificar per escrit a l'editor i es
corregirà en edicions posteriors.

barcelona.cat/museuhistoria
barcelona.cat/barcelonallibres

